

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

4020

क्रम संख्या

22

काल न०

304

खण्ड

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

ग्रन्थाङ्क ९

भाग २

जैन-आगम-ग्रन्थमाला : ग्रन्थाङ्क ९ (भाग २)

सिरिसामज्जवायगविरइयं

पण्णवणासुत्तं

परिशिष्ट-प्रस्तावनात्मको द्वितीयो भागः

सम्पादकाः

पुण्यविजयो मुनिः

[जिनागमरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसुरिवर(प्रसिद्धनाम-आत्मारामजीमहाराज)-
शिष्यरत्न-प्राचीनजैनभाण्डागारोद्धारकप्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिनां श्रीआत्मानन्द-
जैनग्रन्थमालासम्पादकानां मुनिप्रवरश्रीचतुरविजयानां विनयेः]

पण्डित दलसुख मालवणिया

पण्डित अमृतलाल मोहनलाल भोजक

इत्येतौ च

श्री महावीर जैन विद्यालय

बम्बई - ३६

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक

मुनिराज श्री पुण्यविजयजी

पण्डित दलसुख मालवणिया

प्रथम संस्करण

वीर सं. २४९७/विक्र. सं. २०२७/ई. स. १९७१

मूल्य ४० रुपये

मुद्रक :

वि. पु. भागवत

मील प्रिन्टिंग म्यूरो

खटाववाडी, बम्बई-४

प्रकाशक :

जयन्तीलाल रतनचन्द शाह

बालचन्द्र गांडालाल दोशी

रतिलाल चीमनलाल कोठारी

मानद मंत्रीजी

श्री महावीर जैन विशालय

ऑगस्ट क्रान्तिमार्ग, बम्बई-३६

Jaina-Āgama Series No. 9 (Part 2)

PANNAVANASUTTAM

Editors

MUNI PUNYAVIJAYA

Pt. DALSUKH MĀLVANĪĀ

Pt. AMRITLĀL MOHANLĀL BHOJAK

Introduction Translated Into English

By

Dr. NAGIN J. SHAH

SHRI MAHĀVĪRA JAINA VIDYĀLAYA

BOMBAY - 36

Jaina-Agama-Series

General Editors

MUNIRAJ SHRI PUNYAVIJAYAJI

Pt. DALSUKH MALVANIA

First Published 1971

© 1971, by the Publishers

Price Rs 10.00

Printed in India
by V. P. Bhagwat
Mouj Printing Bureau
Khatau Wadi Bombay-4

Published by
Jayantilal Ratanchand Shah
Balchand Gandadal Doshi
Ratilal Chimanlal Kothari
Hon. Secretaries
Shri Mahavira Jama Vidyalaya
August Kranti Marg Bombay 36

गंथसमप्पणं

णंदिकरो णय-णिकखेविविहभंगेहिं भूसिओ पवरो ।
भवभयवोच्छेयकरो अणुओगो रक्खिओ जेहिं ॥ १ ॥

पण्णवणोवंगट्टियसमग्गसद्धसंगहाइमओ ।
गंथोऽयं भगवंताण ताण थेराण पुज्जाणं ॥ २ ॥

वरए पुण्णपवित्ते करजुयकमलम्मि विणयणइजुत्ता ।
मुणिपुण्णविजय-दलसुखभाई-अमया समप्पेमो ॥ ३ ॥ विसेसयं ॥

तुम्ह पसाया लद्धं वत्थुं तुम्हाण अप्पयंताणं ।
अम्हाण बालचरियं खमंतु पुज्जा खमासमणा ! ॥ ४ ॥

ગ્રંથસમર્પણ

મંગલકારી, સંસારના ભયને દૂર કરનાર, નય-નિર્લેપ આદિ અનુયોગ-દ્વારના પ્રકારો દ્વારા અનુયોગની-આગમની વ્યાખ્યાના માર્ગની-અખંડ તેમ જ વિશુદ્ધ પરંપરાની જ્યોત્ષ્ણ રક્ષા કરી છે તે પૂજ્ય સ્થવિર ભગવતોના પુણ્યશાળી, પવિત્ર અને વરદ કરકમળમાં અમે-મુનિ પુણ્યવિજય, દલસુખ માલવણિયા અને અમૃત ભોજક-પ્રજ્ઞાપનોપાંગસૂત્રના અર્થસહિત સમગ્ર શબ્દો આદિના સંગ્રહરૂપ આ ગ્રંથ ભેટ ધરીએ છીએ. આપના જ કૃપા-પ્રસાદથી મેળવેલી વસ્તુ આપને જ સમર્પિત કરવાની અમારી બાલકીડાને આપ ક્ષમાશ્રમણ ભગવંતો ક્ષમા કરશો.

પ્રકાશકીય નિવેદન

ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રો જનસમૂહમાં ધર્મભાવનાનું સિંચન કરવાનાં અને ધર્મશ્રદ્ધાને જગાડીને એની પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ કરવાનાં શ્રેષ્ઠ સાધનો છે. તેથી જ ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રોનું જતન કરવું એ પવિત્ર ધર્મકૃત્ય લેખવામાં આવ્યું છે. જૈન સંધે છેક પ્રાચીન સમયથી લઈને આ દિશામાં જે ગૌરવભરી કામગીરી બજાવી છે, અને અત્યારે પણ બજાવી રહેલ છે, તેની સાક્ષી હજારો દેવમંદિર, અનેક તીર્થસ્થાનો અને સખ્યાગ્રંથ ગ્રાનમંદિરો આપી રહ્યાં છે.

કંઈકે આવી જ ભાવનાથી પ્રેરાઈને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જૈનધર્મ-દર્શનના બધા જ પવિત્ર મૂળ આગમગ્રંથો, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાની સક્રિય રાહબરી નીચે, પ્રકાશિત કરવાની મોટી યોજનાની જવાબદારી સ્વીકારી છે. આ યોજના મુજબ જૈન-આગમ-ગ્રંથમાલામાં “નંદિમુક્તં અણુભોગદારાદ્” તથા “પણ્ણવણાસુત્તં”નો પહેલો ભાગ—એ બે ગ્રંથો અત્યારે પહેલાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે; અને અત્યારે “પણ્ણવણાસુત્તં”નો બીજો ભાગ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, એનો અમને આનંદ છે.

આ ગ્રંથનું સંપાદન પણ, પહેલાં બે ગ્રંથોની જેમ, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ, પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજકે સંયુક્ત રીતે કર્યું છે. તેઓએ આ પ્રકાશનને સર્વોગસપૂર્ણ કરવા માટે કેટલી બેઠક જાહેમત ઉઠાવી છે, તે આ ગ્રંથનો તથા ગ્રંથકારનો સવિસ્તર પરિચય આપતી તેમ જ અનેક આનુચંગિક ગામનાંની વિશદ જાણવટ કરતી માહિતીપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના ઉપરથી પણ જાણી શકાય એમ છે. આ માટે અમે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો બોધો છો. પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલભાઈના પણ અમે ખૂબ આભારી છીએ. આગમ-પ્રકાશન કાર્ય પ્રત્યે આત્મીયતા દર્શાવી, આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા બદલ શ્રી રતિલાલ દીપત્યદ દેસાઈને ધન્યવાદ ઘટે છે. આગમ પ્રકાશન યોજના સંબંધી બધી માહિતી આ ગ્રંથમાળાના પહેલાં ગ્રંથમાં વિગતવાર આપવામાં આવી છે, એટલે જિજ્ઞાસુઓ એમાંથી જોઈ શકશે.

શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદની ઉદારતા

પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને દીક્ષા લીધને સાઠ વર્ષ પૂરા થતાં હોવાથી, બે વર્ષ પહેલાં (તા. ૯-૨-૬૬ના રોજ), વડોદરામાં, વડોદરાના શ્રીસંઘ તરફથી દીક્ષાપર્યાયષ્ટિપૂર્તિ-સમારોહ જીજવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી પાટણમાં સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સચાલકોએ, એમની પાસેનું આગમપ્રકાશન માટેનું રા. ૧,૩૫,૫૬૬નું ફંડ આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં વાપરવા માટે વિદ્યાલયને અર્પણ કરવાની જાહેરાત કરી હતી; અને એ રકમ સંસ્થાને મળી ગઈ છે. ધર્મના પ્રાણરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોના રક્ષણ-પ્રકાશન માટે આવી દાખલારૂપ ઉદારતા દર્શાવવા બદલ અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સચાલકોનો અને ખાસ કરીને શેઠ શ્રી કેશવલાલ કીલાસંદ શાહનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. આ અંગેનો ત્રણચુસ્તીકાર અમે આ ગ્રંથમાં અન્યત્ર કર્યો છે.

શ્રી ભગવતીસૂત્ર માટે સહાય

મૂળ પાટણના વતની અને હાલ મુંબઈમાં રહેતા શ્રી પનાલાલ મફતલાલ શાહે વિ. સં. ૨૦૨૬ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પર્વદિવસે પૂજ્યપાદ સુનિવર્ધ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનું ચતુર્માસપરિવર્તન પોતાને ત્યાં કરાવ્યું હતું. આ પ્રસંગની યાદરૂપે, શ્રી ભગવતીસૂત્રના પહેલા ભાગના અર્થ માટે, ૩. પાંત્રીસ હજાર પાટણવાળા શાહ મફતલાલ જીવાચંદ, શ્રી ચીમનલાલ લહેરચંદ અને શ્રી નેમચંદ જેસિંગલાલના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી આપવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. યોગ વખત પહેલાં તેઓ તરફથી આ રકમ સંસ્થાને મળી પાણી ગઈ છે. વિદ્યાલયના આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં હર્ષોદ્દેશાસપૂર્વક આવી ઉદાર સહાય આપવા બદલ અમે આ મહાનુભાવોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

બીજી સહાય

છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન આ કાર્યને માટે સંસ્થાને જે સહાય મળી છે, તે નીચે મુજબ છે

૩. ૭૫૦૦.૦૦ શ્રી પ્રિન્સેસ રૂઝીટ લોહારચાલ જૈન સંઘ, મુમ્બઈ.
૩. ૫૦૦૦.૦૦ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ દેરાસરજી ટ્રસ્ટ, મુમ્બઈ.
૩. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી શાંતિલાલ વર્ધમાનની પેઢી, પાલેજ.
૩. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મંદિર, બેંગલોર.
૩. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન સ્વેતાંબર મંદિર, બેંગલોર.
૩. ૧૧૪૧.૦૦ શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, શ્રીઆત્માનાંદ જૈન ઉપાશ્રય, વડોદરા.
૩. ૧૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન શ્રાવિકાસંઘ, બેંગલોર.
૩. ૩૬૦૦.૦૦ શ્રી જૈન સંઘ, આકોલા.
૩. ૨૫૧-૦૦ મેસર્સ પીતાંબર લાલજી એન્ડ સન્સ.
૩. ૧૦૧-૦૦ શ્રી કલાવતીબહેન.
૩. ૧૦૦-૦૦ શ્રી અજિતકુમાર સુંદરજી.
૩. ૫૦-૦૦ શ્રી આકોલા જૈન સંઘની બહેનો, આકોલા.

આ સૌના અમે આભારી છીએ.

જુદું ટ્રસ્ટ

આગમપ્રકાશન અંગે વિદ્યાલય હસ્તક એક જુદું ટ્રસ્ટ રચવામાં આવ્યું છે. અને આ ટ્રસ્ટને સરકારે આવકવેરામાંથી મુક્તિ આપી છે.

આ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ નીચે મુજબ છે :

- શ્રી ભોગીલાલ લેહેરચંદ
- શ્રી પ્રવીણચંદ હેમચંદ કાપડિયા
- શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
- શ્રી વાડીલાલ ચત્રબુજ ગાંધી
- શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા

આગમ પ્રકાશન સમિતિ

આગમપ્રકાશનના કાર્ય અંગે જરૂરી સલાહમૂયના આપવા બદલ અમે આગમ પ્રકાશન સમિતિના નીચેના સભ્યોના ઝાણી છીએ :

શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહ	ડૉ. રમણુલાલ ચીમનલાલ શાહ
શ્રી પોપટલાલ ભીખાચંદ	ડૉ. જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી
શ્રી સેવંતીલાલ ખેમચંદ	શ્રી પ્રાણુલાલ કાનજીભાઈ દોશી
(પાટણ જૈન મંડળના પ્રતિનિધિઓ)	શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
શ્રી પરમજીવ કુંવરજી કાપડિયા	શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ	શ્રી વ્રજલાલ કપૂરચંદ મહેતા : કોષાધ્યક્ષ

મંત્રીઓ

આ ગ્રંથની સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવનાનો આધારભૂત અંગ્રેજી અનુવાદ અમદાવાદના લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર ડૉ. શ્રી નગીનદાસ જીવણુલાલ શાહે કરી આપ્યો છે. અમારાં અન્ય પ્રકાશનોની જેમ આ ગ્રંથનું સ્વચ્છ-સુધા મુદ્રણ મૌજ પ્રિન્ટિંગ પ્લૂઓએ ખૂબ ચીવટ અને ધીરજથી કરી આપ્યું છે. એ બન્નેનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

ઓગસ્ટ કાન્તિમાર્ગ
મુંબઈ-૩૬
તા. ૪-૩-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મંત્રીઓ

ઋણ સ્વીકાર

જન આગમગ્રંથોના સંશોધન-સંપાદન અને પ્રકાશનના કાર્યમાં વેગ આપવાના ઉદ્દેશથી, વિ. સં. ૨૦૦૧ ની શ્રાવણ, પાટણ (ઉ. ગુ.)માં, પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી અને મુ. શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદના પ્રયાસોથી સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ (ઉ. શ્રી પાટણ જૈન મંડળ, ૭૭, મરીન ડ્રાઈવ, મુંબઈ-૨૦) તરફથી શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય (મુંબઈ)ની મૂળ જૈન આગમો પ્રકાશિત કરવાની યોજના માટે રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬-૦૦ અંકે એક લાખ, પાંત્રીસ હજાર, પાંચસો છાસઠ રૂપિયા પૂરા મળ્યા છે; આ લઘુ સહકાર માટે અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદનો, શ્રી પાટણ જૈન મંડળનો તથા એ બંને સંસ્થાના કાર્યકરોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોડારી

માનદ મત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અસાધારણ ખોટ

પૂજ્યપાદ, શ્રુતશીલવારિધિ, આગમપ્રભાકર, મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ રમ્ભતિશેષ થઈ ગયા !

પન્નવણાસૂત્રના આ બીજા ભાગના પ્રકાશનનો ઉત્સવ, જોકે એનું કેટલુંક ઊપકામ બાકી હતું છતાં, તેઓશ્રીની હયાતીમાં જ થયો હતો. છેએક મહિના પહેલાં, વિ. સં. ૨૦૨૭ના ફાગણ વદિ ૨, તા. ૧૪-૩-૭૧, રવિવારના રોજ સવારના, મુખધર્માં, બાપબલામાં, પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયસમુદ્રસુરિજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં, સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. શ્રી હીરાલાલજી જૈનના શુભ હરતે એનું પ્રકાશન આનંદ-ઉલ્લાસપૂર્વક થયું હતું. અને એ જ ગ્રંથમાં પરમપૂજ્ય આગમપ્રભાકર શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે શ્રદ્ધાંજલિના શબ્દો લખવાનો વખત આવે એને ભવિતવ્યતાની કૂરતા, કડુણતા કે વિચિત્રતા જ કહેવી જોઈએ. એની આગળ માનવી કેવો લાચાર બની ગય છે !

આ વાતની વિગતો આ પ્રમાણે છે : પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજ પરમપૂજ્ય યુગદર્શી આચાર્યદેવ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મશતાબ્દી માટે જ વિ. સં. ૨૦૨૫ માં મુખધર્મ પધાર્યા હતા. એટલે ગત (સને ૧૯૭૦ના) ડિસેમ્બરની આખરે જન્મ-શતાબ્દી સમારોહની શાનદાર રીતે ઊજવણી થઈ ગયા પછી તરત જ તેઓશ્રી ગુજરાત-અમદાવાદ તરફ વિહાર કરવા ઇચ્છતા હતા. અમારી એવી તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે તેઓશ્રી મુખધર્મથી વિહાર કરે તે પહેલાં, તેઓની હાજરીમાં જ, મુખધર્માં આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરવામાં આવે. દરમ્યાનમાં એક બાજુ કંઈક નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે તેઓની વિહાર લખાણો અને બીજી બાજુ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવના તેઓશ્રીએ તપાસી લીધી હોવાથી, પ્રેસમાં થોડીક ઝડપ કરવાથી આ ગ્રંથ તૈયાર થઈ જવાની શક્યતા લાગી. એટલે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન તેઓશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં મુખધર્માં કરવાની અમારી વિનંતિ તેઓએ માન્ય રાખી એટલું જ નહીં, એ માટે ડૉ. હીરાલાલજી જૈનને આમંત્રણ આપવાનું સૂચન પણ તેઓશ્રીએ જ કર્યું. એ રીતે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન, ઉપર સૂચવ્યું તેમ, તા. ૧૪-૩-૭૧ના રોજ મુખધર્માં થયું.

પણ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના મોટા ભાગનું અંગ્રેજી ભાષાંતર એ વખતે તૈયાર થઈ ગયેલ હોવા છતાં એનું મુદ્રણ ગ્રંથના પ્રકાશન વખતે પૂરું થાય એ શક્ય ન હતું. એટલે મૂળ પ્રસ્તાવનાના અંગ્રેજી અનુવાદ વગર જ એનો પ્રકાશન-સમારોહ ઊજવવાનું અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ગયું, અને એ રીતે એ સમારોહ ઊજવવામાં આવ્યો.

એ પછી, જાણે કોઈ દુઃખદ ભવિતવ્યતા કામ કરતી હોય એમ, એક બાજુ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાનું મુદ્રણ આગળ ચાલવા લાગ્યું, અને બીજી બાજુ પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજની તબિયત પણ અવારનવાર અસ્વસ્થ થવા લાગી. પરિણામે તેઓએ મુખધર્મથી વિહાર કરવાનો વિચાર જતો ક્યો અને વિ. સં. ૨૦૨૭નું ચોમાસું પણ, વિ. સં. ૨૦૨૫ અને ૨૦૨૬નાં ચોમાસાંની જેમ, મુખધર્માં વાલકેશ્વરના ઉપાશ્રયમાં જ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ દરમ્યાન તબિયત બરાબર સારી થાય એવા ઉપચારો ચાલુ જ હતા. તબિયતમાં

વિશેષ અસ્વસ્થતા જણાતાં, જરૂરી ઉપચારો માટે, તેઓશ્રીને ઇસ્પતાલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાં તબિયતમાં એકંદર સુધારો થતો લાગ્યો; અને હવે તો બે-ત્રણ દિવસમાં ઇસ્પતાલમાંથી રજા મળશે એવી સંતોષકારક સ્થિતિ લાગી. પણ એવામાં જ, જાણે પોતાના સાંધુછવનથી જ છવનની અને સંસારની અનિશ્ચિતતાનો ધર્મબોધ આપવા માગતા હોય એમ, પરમપૂજ્ય મહારાજશ્રી વિ. સં. ૨૦૨૭ના જેઠ વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ રાતના, પ્રતિક્ષમણ ક્યાં પછી, ૮-૫૦ વાગતાં પૂરી સ્વસ્થતા, શાંતિ અને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા ! આ અતિ આધાતજનક કરુણ ઘટનાને લીધે, જે ગ્રંથનો પ્રકાશનવિધિ તેઓની પવિત્ર હાજરીમાં થયો હતો તેને વેચાણ માટે મુકવાનું કાર્ય અમારે તેઓશ્રીની મિનહયાતીમાં કરવું પડ્યું છે, અને આ ગ્રંથમાં જ તેઓશ્રીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી પડી-એ ! કેવી કરુણતા !

મહારાજશ્રીના અણુધાર્યા સ્વર્ગવાસથી જૈન શાસનને, દેશ-વિદેશમાં ચાલતા જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના અધ્યયન-સંશોધન તેમ જ સમગ્ર જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્યને તથા વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન યોજનાને એવી અસાધારણ મોટી ખોટ પડી છે કે જે પૂરી થવી શક્ય નથી. સંસ્થાની આગમ પ્રકાશન યોજનામાં સક્રિય સાથ આપવા ઉપરાંત સંસ્થાના વિકાસ માટે તેઓશ્રી જે ભણી લાગણી ધરાવતા હતા અને માર્ગદર્શન આપતા હતા તે માટે સંસ્થા તેઓનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો છે. મહારાજશ્રી પ્રત્યેની ઊંડી કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી પ્રેરાઈને વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૨૪-૭-૭૧ના રોજ નીચે મુજબ દરવેલ કર્યો છે. —

“પરમપૂજ્ય, માતા-સ્મરણીય, આગમપ્રમાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિરાજ શ્રી પુણ્ય-વિજયજી મહારાજનું સ્થાન અને માન ભારતીય વિદ્યા અને જૈન વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોમાં અનન્ય હતું જૈન શ્રુતના તેઓ પારગામી વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત સમગ્ર જૈન વાક્યમયના પણ મર્મગ્રાહી અને સર્વસ્પર્શી વિરોધક વિદ્વાન હતા ઉપરાંત, તેઓએ ભારતીય સાહિત્યનું પણ ખૂબ આદર અને ભક્તિથી અવગાહન કર્યું હતું શાસ્ત્રીય તેમ જ ઇતર સાહિત્યનું તેઓશ્રીનું અધ્યયન તેમ જ સંશોધન સાપ્રદાયિક કદાચહથી સર્વથા મુક્ત તેમ જ સત્યગ્રાહી હતું; તેઓશ્રીની જ્ઞાનોપાસનાની આવી વિરલ વિરોધતા હતી, અને તેથી જ તેઓ વિદ્વદ્ભગતમાં ખૂબ આદર અને ચાહના મેળવી શક્યા હતા.

“તેઓ સાચા અને સંપૂર્ણ અર્થમાં જ્ઞાનોદ્ધારક હતા. પ્રાચીન જૈન જ્ઞાનભંડારોના સમુદ્ધારનું, પ્રાચીન છાંયું વિરલ પ્રતોને ચિરંજીવી બનાવવાનું, જૈન આગમમૂલો તેમ જ અન્ય દુર્ગમ પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન-સંપાદન કરવાનું, અને દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોને પૂરી ઉદારતા અને સદ્વેદ્યતા સાથે દરેક પ્રકારની સહાય કરવાનું મહારાજશ્રીનું કાર્ય આદર્શ, બેનમૂન અને શકવર્તી કહી શકાય એવું હતું. મહારાજશ્રીનું જ્ઞાનોદ્ધારનું આ કાર્ય તેઓશ્રીના પરમપૂજ્ય દાદાગુરુ પ્રશાંતમૂર્તિ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય આહવન વિદ્યારસિંચી ગુરુવર્ચ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે શરૂ કરેલી શ્રુતભક્તિની પરંપરાનું ખૂબ ગૌરવ વધારે એવું હતું. પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારના ક્ષેત્રમાં કરેલું કાર્ય એટલું વિરાટ છે અને તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી આ ક્ષેત્રમાં એટલી મોટી ખોટ બ્રહ્મા ચર્ષ

છે કે તે ક્યારે, કેવી રીતે પૂરી થશે તેની કલ્પના કરવી પણ આજે તો મુશ્કેલ લાગે છે. એક સતત કાર્યશીલ સંસ્થા કરી શકે એટલું મોટું કાર્ય તેઓશ્રીએ કર્યું છે. તેઓશ્રીના જીવન સાથે વલ્લુઈ ગયેલી અપ્રમતતા અને ઉત્કટ શ્રુતબલિતનું જ આ સુપરિણામ છે.

“જ્ઞાનોપાસક વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત મહારાજશ્રી શ્રમણધર્મના ઉદ્દેશ અને સારૂપ આત્મસાધનામાં પણ એવા જ મગ્ન અને સતત જાગરૂક હતા. નિર્મળ સંયમની આરાધના તેઓના જીવન સાથે સાવ સહજપણે એવી ઓતપ્રોત બની ગઈ હતી કે એની મધુર અને પવિત્ર છાપ તેઓના વિચારોમાં, કથનમાં અને વર્તનમાં જેવા મળતી હતી. નિર્દેશપણું, નિર્દેશપણું, નિરભિમાનતા, સરળતા, નિષ્પાલસતા, સૌમ્ય નિર્ભયતા, સમભાવ, ઠરુણ-પરાયણતા, પરીપકારિતા, નમ્રતા, વિવેકશીલતા જેવા અનેકાનેક ગુણોથી તેઓશ્રીનાં જીવન અને વ્યવહાર રૂઢિક સમાં વિમળ બન્યાં હતાં. તેઓ આદર્શ સાધુતાની ભૂતિ અને શ્રમણજીવનના શ્રેષ્ઠ પ્રતીક હતા.

“આપણી સંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સાથેના તેઓના આત્મીયતાભર્યા ધર્મસ્નેહનો અને તેઓએ સંસ્થા ઉપર કરેલા ઉપકારોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો જાણે જાણ-સ્વીકાર માટેના મોટામાં મોટા શબ્દો પણ ઓછા પડતા હોય એમ લાગે છે. તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી જ સંસ્થાએ આપણાં બધાં પવિત્ર મૂળ આગમસૂત્રોને પ્રગટ કરવાની મોટી યોજના શરૂ કરવાની હિમત કરી હતી. અને આ બાબતમાં માત્ર સલાહ કે માર્ગદર્શન આપીને જ સંતોષ ન માનતાં એ યોજનાને અમલી બનાવવા માટે જૈન આગમ ગ્રંથમાળાના સુબ્ધ સંપાદક તરીકેની જવાબદારી પણ તેઓશ્રીએ ઉલ્લાસપૂર્વક સ્વીકારી હતી. આવા મોટા કાર્યની જવાબદારી સ્વીકારીને મહારાજશ્રીએ ન કેવળ આપણી સંસ્થા ઉપર કે જૈન સમાજ ઉપર જ ઉપકાર કર્યો છે, ખરો રીતે એથી જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના હેરા-વિદેશના વિદ્વાનો અને જિજ્ઞાસુઓ પણ ઉપકૃત બન્યા છે તેઓની આ નિઃસ્વાર્થ જ્ઞાનસેવાનો લાભ સોને સદાને માટે મળતો રહેશે, એમાં શક નથી. વળી, આપણી સંસ્થાના એક હિતચિંતક તરીકે તેઓશ્રી જે ચિંતા સેવતા રહેતા હતા એથી તો તેઓ સંસ્થાના એક શિરછત્ર જ બન્યા હતા.

“આવા એક જ્ઞાનતપસ્વી અને જ્ઞાનમરિમાથી શોભતા, સંત પ્રકૃતિના પ્રભાવક મુનિવરનો મુંબઈમાં વિ. સં. ૨૦૨૭ ના જેક વર્ષ ૬, તા. ૧૪-૧-૭૧, સોમવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થતાં આપણી સંસ્થાને, જૈન સંધને અને હેરા-વિદેશના વિદ્વત્સમાજને ભાગ્યે જ પૂરી શકાય એવી મોટી ખોટ પડી છે. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની આ સભા જ્ઞાન-ચારિત્રથી શોભતી આવી ઉચ્ચ કોટિની વિભૂતિના ઉપકારોનું કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે અને તેઓશ્રીને ભાવપૂર્વક અનેકાનેક વંદના કરીને તેઓશ્રીનાં અધરાં કાઠો પૂરાં કરવાની શક્તિ અને ભાવના આ સંસ્થામાં તેમ જ શ્રીસંઘમાં પ્રગટ એવી પ્રાર્થના કરે છે.”

સૌ કોઈને એ સુવિદિત છે કે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજને જ્ઞાનોદ્ધારને જ પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવીને અને છેલ્લાં ચાલીશ વર્ષ દરમિયાન આગમસંશોધનનું પાયાનું કામ ખૂબ જાગ્રત, એકાગ્રતા અને ચીવટપૂર્વક કરતાં રહીને, આગમસંશોધન માટેની વિપુલ સામગ્રી પોતાના હાથે જ તૈયાર કરેલી છે. એ સામગ્રીનો સમુચિત ઉપયોગ કરીને

તેઓએ શરૂ કરેલ આગમસંશોધનના કાર્યને વળુથબુંદ આગળ વધારવું એ આપણી પવિત્ર ફરજ છે; તેઓશ્રીને સાચી શ્રદ્ધાંગલિ પણ એ જ છે : કંઈક આવી લાગણીથી પ્રેરાઈને, પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસ બાદ પડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા મુળધર્મ આવ્યા ત્યારે, તેઓની હાજરીમાં, વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન સમિતિ તથા વિદ્યાલય હસ્તકના જિનાગમ ટ્રસ્ટની સંયુક્ત સભા તા. ૨૨-૬-૭૧ ના રોજ આ અંગે વિચારણા કરવા બોલાવવામાં આવી હતી; અને એમાં વિગતવાર ચર્ચા-વિચારણાને અંતે, આગમપ્રકાશનનું કાર્ય ચાલુ રાખવા અંગે, સર્વસંમતિથી, નીચે મુજબ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો :—

- “૧. પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસને કારણે તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી વિદ્યાલયે શરૂ કરેલ આગમ પ્રકાશનના કાર્યમાં ન પૂરી રાકાય એવી મોટી ખોટ જોવા થઈ છે. પણ તેઓએ જીવનભર, આગમોના સંશોધન માટે, લગભગ બધા પવિત્ર આગમસૂત્રોનાં પાઠ-પાડાતરો નોંધીને પાઠશુદ્ધિ પાયાનું કાર્ય કરેલું છે તે જોતા, તથા આગમોની શુદ્ધ વાચનાઓ છપાવવાની તેઓની ઉત્કટ ભાવના જોતાં, આગમપ્રકાશનના કાર્યને ચાલુ રાખવું અને બનતી ત્વરાએ એને પૂરું કરવું.”
- “૨. અત્યાર સુધી આ કાર્યમાં પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ જે પ્રકારનો સહકાર આપતા રહ્યા છે, તે પ્રકારનો સહકાર તેઓની પાસેથી લેવાનું ચાલુ રાખવું; અને ત્યાં પાન કોઈ શંકા જોવા થાય ત્યાં એનું નિરાકરણ કેવી રીતે લાવવું એ માટે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજશ્રીનું માર્ગદર્શન મેળવવું.”
- “૩. આ કાર્યને વેગ મળે એ માટે પરમપૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી જંબુવિજયજી મહારાજ, અન્ય જે મુનિરાજને તથા જે વિદ્વાનો આમાં સહજભાવે સહકાર આપવા તૈયાર હોય તેઓનો સહકાર લેવો.”
- “૪. આ કાર્ય માટે જરૂરી માર્ગદર્શન મેળવવા માટે આગમ પ્રકાશન સમિતિના સભ્યોએ પૂતામાં અનુમતિસિદ્ધિ મેળવતા પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજને બન તેટલા વહેલાં મળવું અને વળી બીજાઓનો સહકાર મેળવવાની દિશામાં આગળ વધવું.”

અંતમાં, અમે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના અનેકવિધ ઉપકારોનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરીને તેઓશ્રીને ફરી અમારી અંતરની શ્રદ્ધાંગલિ અર્પણ કરીએ છીએ; અને સરથાએ શરૂ કરેલ આગમપ્રકાશનની મહાન યોજના સાગોપાંગ પૂરી કરવાની ભાવના અને શક્તિ અમારામાં જળતી રહે એવી પ્રાર્થના સાથે અમારું આ નિવેદન પૂરું કરીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાંતિ માર્ગ

મુંબઈ-૩૬

તા. ૨૦-૯-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ માંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી

માનદ મત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

મન્યાનુક્રમ

	પૃષ્ઠાંક
પ્રકાશકીય નિવેદન	૯
ઋણસ્વીકાર	૧૨
અસાધારણ ખોટ	૧૩
ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના અનુક્રમ	૧૮
Contents of Introduction	20
સંકેતસૂચિ	૨૩
શુદ્ધિપત્રકમ્	૨૫
‘ પળવળાસુત્તં ’ મૂળગ્રન્થસ્ય (ભાગ ૧) શુદ્ધિપત્રકવિશેષઃ	૨૭
પ્રસ્તાવના ગુજરાતી	૧
Introduction	201-487
પદમં પરિસિદ્ધં—ગાહાણુકમો	૧
વીયં પરિસિદ્ધં—સદ્ગાણુકમો સક્રયત્યસહિઓ	૫
તદ્વયં પરિસિદ્ધં—વિસેસનામાણુકમો	૪૦૮-૧૬

પ્રસ્તાવનાનો વિષયાનુક્રમ

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના: તેનો અંગ સાથે સંગ્રહ	૫૪
પ્રજ્ઞાપના નામ	૬
પ્રજ્ઞાપના શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ	૭
પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર દૃષ્ટિવાદ છે	૮
પ્રજ્ઞાપનાની રચનાશૈલી	૧૦
વિષય વિભાગ (સાત તત્ત્વમાં, દ્રવ્યાદિ ચારમા વિભાગ)	૧૨
૫૬ વિભાગ અને નિરૂપણોનો ક્રમ	૧૩
ભગવતી અને પ્રજ્ઞાપના ભગવતી	૧૩
પ્રજ્ઞાપના અને જીવાજીવભિગમ	૧૪
પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મપ્રાગમ	૧૬
પ્રજ્ઞાપનાના કર્તા અને એમનો સમય	૨૨
પ્રજ્ઞાપનાનું મગ્ન અને પંચનમસ્કાર મંત્ર	૨૫
પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો	૨૯
અજીવનિરૂપણ-૨૬; જીવના બેદ-પ્રબેદો-૨૬; સિદ્ધના બેદો-૨૬; સસારી જીવો-૩૬;	
બીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન	૪૭
ત્રીજું 'બહુવક્તવ્ય' પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય	૫૨
દ્રવ્યોનું સખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; જીવોનું સખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; સમગ્ર જીવોનું સખ્યાગત તારતમ્ય-૫૪	
ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ = આયુ	૫૮
પાંચમું 'વિશેષ' પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના બેદો અને પર્યાયો	૬૦
જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સખ્યા-૬૪; અજીવના બેદો અને પર્યાયો-૬૫	
છઠ્ઠું 'ચુલ્કાન્તિ' પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ	૬૭
જીવોના ઉપપાતનો અને ક્ષિદ્ધર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)-૬૮; એક સમયમા કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ક્ષિદ્ધર્તના-૭૦; જીવો કયા ભવમાથી આવે ?-૭૧	
સાતમું 'ઉચ્છવાસ' પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છવાસ	૭૫
જીવોની શ્વાસોચ્છવાસક્રિયાનો વિરહકાલ-૭૫	
આઠમું 'સંજ્ઞા' પદ : જીવોની સંજ્ઞા	૭૬
નવમું 'યોનિ' પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન	૭૭
દસમું 'ચરમ' પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ અચરમનો વિચાર	૭૮
ચરમ અને અચરમ-રત્નપ્રભા આદિનું-૭૮; જીવોની યોનિઓ-૭૯; ચરમાદિનું અલ્પબહુલ (તારતમ્ય)-૮૧; પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર-૮૨; સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ-૮૪; જીવો વિષે ચરમાદિ-૮૪	
અગિયારમું 'ભાષા' પદ : ભાષાવિચારણા	૮૪
ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ-૮૫; લોકાન્તગમન-૮૬; ભાષાના પ્રકાર-૮૭	

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર	૮૮
દંડકોમાં શરીરો-૯૦; બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ-૯૧; દંડકોમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા-૯૨	
તેરમું ' પરિણામ ' પદ : પરિણામવિચાર	૯૩
જીવના પરિણામો-૯૪; અજીવપરિણામો-૯૪; જીવદંડકોમાં પરિણામો-૯૬	
ચાદમું ' કષાય ' પદ : કષાયનિરૂપણ	૯૭
પંદરમું ' ઇન્દ્રિય ' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ	૯૭
સોળમું ' ત્રયોગ ' પદ : ત્રયોગ-આત્માનો ંયાપાર	૧૦૧
સાતરમું ' લેશ્યા ' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ	૧૦૪
અઠારમું ' કાયસ્થિતિ ' પદ	૧૦૭
ઓગણીસમું ' સમ્યક્ત્વ ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે	૧૧૧
વીશમું ' અન્તક્રિયા ' પદ	૧૧૨
એકવીશમું ' અવગાહનાસંસ્થાન ' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના	૧૧૭
બાવીશમું ' ક્રિયા ' પદ : ક્રિયાવિચારણા	૧૧૯
તેવીશથી સત્તાવીશ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર	૧૨૪
અઠ્ઠાવીશમું ' આહાર ' પદ : જીવોનો આહાર	૧૪૪
ઓગણત્રીશ, ત્રીશ અને તેત્રીશમાં ' ઉપયોગ, પ્રત્યક્તા, અવધિ ' પદો : જીવોનો બોધંયાપાર	૧૩૭
ઉપયોગ-૧૩૮; પ્રત્યક્તા-૧૩૮	
એકત્રીશમું ' સંજ્ઞા ' પદ : સંજ્ઞાવિચાર	૧૪૨
બત્રીશમું ' સંયમ ' પદ : સંયમવિચાર	૧૪૪
ચોત્રીશમું ' પ્રવિચારણા ' પદ : પ્રવિચારણા (મૈથુન વિચાર)	૧૪૫
પાંત્રીશમું ' વેદના ' પદ : જીવોની વેદના	૧૪૮
છત્રીશમું ' સચુદ્ધાત ' પદ : સચુદ્ધાતવિચારણા	૧૫૦
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ંયાખ્યાઓ	૧૫૧
(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશ વ્યાખ્યા-૧૫૨; (૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપના-તૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવચૂર્ણિ-૧૫૩; (૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃતિ-૧૫૪; (૪) શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિકૃત વનરપતિવિચાર-૧૫૭; (૫) પ્રજ્ઞાપના-ખીજક-૧૫૮; (૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ-૧૫૮; (૭) શ્રી વનવિમલકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૮; (૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૯; (૯) શ્રી પરમાનંદકૃત રતબક-૧૫૯; (૧૦) શ્રી નાનકચંદકૃત સંસ્કૃત જાયા-૧૬૦; (૧૧) અસ્માતકર્તૃક વૃત્તિ-૧૬૦; (૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાંતર-૧૬૦; (૩) પ્રજ્ઞાપના પર્યાય-૧૬૦	
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ટીકા અને ટીકાકાર	૧૬૧
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આગ્રતિઓનો પરિચય	૧૬૪
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન	૧૭૦

Contents of Introduction

	Page No.
Āṅgabāhya works and their relation to Āṅga works	201
Title—Prajñāpanā	210
Usage and Meaning of the term 'Prajñāpanā'	210
Drṣṭivāda—the Source of Prajñāpanā	212
Style and Structure of Prajñāpanā	213
Analysis of the contents	217
Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment	218
Bhagavatī And Prajñāpanā Bhagavatī	219
Prajñāpanā and Jivājivābhigama	220
Prajñāpanā and Ṣaṭkhandāgama	223
The Author of Prajñāpanā and His Date	231
Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra	235
Classes of Living Substance And Non-living Substance	241
Treatment of Non-living Substance	241
Divisions and Sub-divisions of Jīvas	247
Divisions of Siddhas	247
Souls in Bondage	251
Dwelling Places of Living Beings	263
Classes of Living Beings and their Svasthānas	266
Relative Numerical Strength of Living Beings And of Non-living Substances	270
Relative Numerical Strength of Substances	271
Relative Numerical Strength of the Classes of Living Beings	272
Relative Numerical Strength of all the Classes of Living Beings	274
Life-duration of Living Beings	278
Classes of Living Beings and their Life-durations	279
Classes and Modes of Living and Non-living Substances	281
Numbers of Living Beings contained in Different Classes and Numbers of Modes of Living Beings	288
Classes and Modes of Non-living Substance	289

Contents of Introduction	२९
Transmigration of a Living Being from one Class to Another	292
Maximum duration in which no Birth (or no Death) takes place	294
Numbers of Living Beings that can Simultaneously be Born and Also Numbers of Living Beings that can Simultaneously Die in Different Classes	297
Classes which Living Beings of this or that class should belong to in their immediately preceding births	298
Breathings of Living Beings	305
Temporal Interval between one Breathing and another of a Living Being belonging to Different Classes	305
Signs or Instincts of Living Beings	308
Relative Numerical Strength	309
Birth places of Different Classes of Living Beings	310
Discussion on Carama-Acarama Features of All Substances	313
Relative Numerical Strength of Carama, etc.	315
Consideration of the Features carama, etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate	317
The Problem of Features carama etc. in connection with Structure or Figuration	318
Features carama etc. of Living Beings	319
On Spoken Language	321
Nature and Origination of Spoken Language	321
Journey of the particles upto the end of Loka	324
Types of Spoken Language	324
Bodies of Living Beings	327
Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings	329
Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies	330
Number of Baddha and Mukta Bodies found in this or that class of living beings	331
On Transformation or Change	332
Calculation of Modes	334
Modes possible in this or that class of Living beings	336
On Passions	338

On Sense-organs	340
Sense-organ and Minimum time the process of cognition requires for its completion	342
Activity of Soul	345
Colour-Indexes to Temperament	350
Period of Continuous Persistence of one Mode	355
Religious Faith	361
End-causing Activity	362
Bodily Structure and Size	370
On Activity	375
Speculation on Karma	383
On Feeding	394
Cognitive Activity of Living Beings	399
Sañjñi Living Beings	406
Grades of Moral Discipline	410
Sexual Behaviour	411
Feelings	417
On Samudghāta	420
Commentaries On Prajñāpanāsūtra	424
Pradeśavyākhyā by Āc Haribhadra	424
Prajñāpanā-trtiyapada-saṅgrahaṇi by Āc Abhaya-deva and its Avacūṛṇi	426
Vivṛti by Āc. Malayagiri	426
Vanaspativicāra by Muṇicandrasūri	431
Prajñāpanābījaka	431
Avacūri by Padmasundara	432
Ṭabo by Dhanavimāla	432
Ṭabo by Jivavijaya	433
Stabaka by Paramānanda	434
Sanskrit Chāyā by Nānakacandraji	434
Vṛtti by an anonymous Author	434
Translation of Prajñāpanāsūtra	434
Prajñāpanāparyāya	435
Malayagiri and His Commentary on Prajñāpanāsūtra	436
Account of the Printed Editions of Prajñāpanāsūtra	440
Examination of Some of the readings of Prajñāpanāsūtra	447
Acknowledgements	487

सङ्केतसूचि

अ० - अध्ययन

उत्त०, उत्तरा० - उत्तराध्ययनसूत्र

क्रि० वि० - क्रियाविशेषण

गा., गा० - गाथा

च० ष० - चतुर्थ्यर्थे षष्ठी

ज्ञाता० - ज्ञाताधर्मकयांगसूत्र

टि० - टिप्पणी

टी० - टीका

तृप० ष० - तृतीया-पञ्चम्यर्थे षष्ठी

तृ० ष० - तृतीयार्थे षष्ठी

तृ० स० - तृतीयार्थे सप्तमी

दशवै० - दशवैकालिकसूत्र

प० - पत्र

पतृ० ष० } - पञ्चमी-तृतीयार्थे षष्ठी
प-तृ० ष० }

पं० - पंक्ति

पु० - पुरतक

पृ० - पृष्ठ

प्र० गा० - प्रक्षिप्तगाथा

प्रज्ञा० - प्रज्ञापनासूत्र

बृहन्० - बृहत्कल्पभाष्य

विशेषा० - विशेषावश्यकभाष्य

स० - सप्तमी

स० तृ० - सप्तम्यर्थे तृतीया

स० द्वि० - सप्तम्यर्थे द्वितीया

स० प० - सप्तम्यर्थे पञ्चमी

स० प्र० - सप्तम्यर्थे प्रथमा

स० ष० - सप्तम्यर्थे षष्ठी

सू० - सूत्र

P. T. S. - (पृ० २) Prakrit Text Society

,, - (पृ० ३६) Pali Text Society

पल्लव	विभागास्त	पंतीप्	नसुबं	सोहणीबं
२५७	२	२	प्रवीचा°	प्रविचा°
"	"	४	"	"
"	"	८	"	"
२५८	२	२०	परिहीणं	० परिहीणं
२५९	२	३८	°कम्	°कम्
२७०	२	३०	रुष्ट	रुष्टम्
"	"	"	गा. मू	गा.
२७८	२	२०	°प्रवी°	°प्रवि°
२८०	१	३३	बदेलग	बदेलग
२८७	२	१३	हरिद्वन°	हरितवन°
३०३	२	३२	"	"
३०५	१	२८	°प्रवीचा°	°प्रविचा°
"	"	३०	"	"
३१३	२	७	-	-
३२९	१	३५	°यूभिया	°यूभिया
३३१	२	१४	वर्जभ्यः	वर्जभ्यः
"	"	३४	°वेयड्ड	°वेयड्ड
३३४	शिर्षके		पणवणा°	पणवणा°
३४७	१	१०	°द्वीप	°द्वीप-
३५०	२	१	मल°	मल°
३५१	२	१२	वीरिय°	वीरिय°
३५६	२	१३	द्वितीय	द्वितीय-
३५८	२	१७	रवकानि	स्वकानि
३५९	१	१०	°भाससाए	°भाससाए
३६१	२	१	सुत°	सुत°
३७४	२	३८	-	-
३७५	२	२८	"	"
३७८	शिर्षके		पणवणा°	पणवणा°
३८४	२	२६	संवृत°	संवृत°
३८५	१	९	-	-

शुद्धिपत्रकम्

पक्षस्त	विभागस्त	पंतीप्	जसुद्धं	सोहणीयं
१०	२	३३	०भवरघं	०भवस्थं
१२	शिर्षके		०ट्राइ	०ट्राई
११	१	१६	अट्टं	०-अट्टं
२५	१	२७	०नाराचसं	०नाराचस-
११	२	३५	अदसं	अदासं
३४	१	१०	०विट्टाइ	०विट्टाई
३५	१	३७	अलङ्	अलङ्
३८	२	१४	०यमागे	०यमागे
४७	१	५	अरुः	अरुः
५९	२	६	०प्राप्तप्र	०प्राप्ताप्र
६०	२	२	झीवाक्	झीवाक्
६३	२	२९	०का-वा	०का-वा
७०	१	१७	हरिद्वनं	हरितवनं
९०	२	२	०स्थान	०स्थान-
९४	२	८	०फास	०फास-
१०१	२	१५	०प्रकृतीः	०प्रकृतीः
१०२	२	२९	कम्मा	०कम्मा
१०३	१	१४	कर्म	कर्म
१०८	१	३०	०प्रवीचा	०प्रविचा
११	११	३३	११	११
१२१	१	२१	११	११
१२४	१	३७	वनपरति	वनस्पति
१३१	२	१८	०चरमेणं	०चरिमेणं
१४४	१	३	गातम	गौतम
१५१	१	३२	०समयति	०रामयसि
१५१	१	३२	षडवि	पडवि
१६२	१	३२	षट्च	पट्च
१८७	१	२४	जगाराणं	जागराणं
१९१	२	२१	निर्वं	निर्वर्तनता-निर्वं
१९७	२	२७	०मूः	०मू
२१४	१	२४	ति	११ (च. ष.)
२२६	२	२९	०नामा	०नाम
२३६	१	२१	निर्वं	निर्वर्तनता-निर्वं
२५७	१	३७	प्रवीचा	प्रविचा

‘पणवणासुत्तं मूलग्रन्थस्य (भाग १) शुद्धिपत्रकविशेषः

पत्रसप्त	पंती	असुद्धं	सोदणीयं
५०	१९	‘वयारत’	‘वयार त’
५१	१०	”	”
”	२५	”	”
५२	१२	”	”
”	२६	”	”
५३	१३	”	”
”	२७	”	”
५४	१५	”	”
२२५	१	‘पेङ्गपणं’	‘पेङ्गपणं’
२५३	१९	बदेलग’	बदेलग’
२९४	२७	इंदगोवे	इंदगोवे
२९५	७	पोडरिय’	पोडरिय’
२९६	१७	सुपिक्’	सुपिक्’
३३०	३	तिरिक्खपं	तिरिक्खजोणियपं’
४०४	२०	‘सुतणाणिमु	‘सुतणाणीमु
४१३	१८	वणयरसुरा	वणयर-सुरा
४३१	२	वयणा’	वयणा’
४४१	२७	अजोगत्तं	अजोगत्तं
”	२८	”	अजोगयं

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતામ્બર સમત વિઘ્નમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તબક્કા છે તેમાં પ્રથમ તબક્કામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત્ મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિઘ્નમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના જીવનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિઘ્નમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સંશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના 'પૂર્વ' ને આધારે છે.

આ 'પૂર્વ' ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સ્મૃતિ ઉપલબ્ધ છે. પણ 'પૂર્વ' એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ બારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ બારમું અંગ વિઘ્નમાન નથી. પણ એવા ધણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિઘ્નમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિષે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

જો, શુદ્ધીગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિષે ચોક્કસ શુભત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમના અંક-એ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાના જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક જ્ઞાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાહો (પૂર્વને પ્રવાહ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.) વસ્તુતઃ વિઘ્નમાન હતા કે માત્ર કાલ્પનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાહોના એવાં ન સમજાય તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવટી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મતઓ વિષે સમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતામ્બર અને દ્વિગમ્બર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. અગમયુગકા જૈનદર્શન, પૃ ૨૦.

૨. Schubring : Doctrine of the Jainas § 38, p 74—"It is in harmony with the misunderstanding according to which " etc.

૩. એન, § 38, p. 75—"Whether the Pavāya of the Dīṭṭhivāya (the 12th Āṅga) were fiction or fact we do not know."

૪. એન, § 38, p. 75—"The names of 2 Aggepiya.....for their obscurity all speak in favour of their factitive nature."

માન્યતામાં નહીંવો બેદ છે, તે સૂચવે છે કે બન્ને સંપ્રદાયો જુદા પડ્યા તે પહેલાં તે બન્ને પાસે એક સામાન્ય પરંપરા હતી, જેને અનુસરીને બન્નેએ એકસરખી હકીકતો દર્શિવાદ અને પૂર્વો વિષે કહી છે. અંગ અને અંગમાત્ર અને ઇતર ગ્રંથોનું મૂળ, જે દર્શિવાદમાં અથવા અમુક પૂર્વમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, તેને બ્રાહ્મ સમજ અગર ગેરસમજ શા માટે માનવી તે સમજાતું નથી. કારણ કે આ બ્રાહ્મતનો છેક નિર્ણયકાળમાં અને પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રસાપના જેવામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, ન સમજમાં નામોને કારણે કોઈને બનાવટી માનવાની દલીલ પણ ગળે ઊતરે તેવી નથી.

અંગ અને પૂર્વના સગવડ વિષે ડૉ. શુશ્રીગે સમવાયાંગની અભયદેવની ટીકાના ઉદ્ધરણને આધારે જે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તે પણ ઉચિત જણાતો નથી. એક વાત તો તેમણે એ જણાવી છે કે અભયદેવ અગોનો આધાર પૂર્વને માનતા નથી; અને બીજા એ કે પૂર્વ અને અંગો બન્ને સ્વતંત્ર હતાં, એકબીજાના આધારરૂપ નથી. તેમના આ બન્ને નિષ્કર્ષ ઉચિત છે કે નહિ તેના નિર્ણય માટે અભયદેવની ટીકા અમે ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ અને વિદ્વાનોને જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ આ બ્રાહ્મતમાં સ્વયં અભયદેવનો શો મત છે તે અને તેને આધારે ડૉ. શુશ્રીગે જણાવેલ નિષ્કર્ષ ફિલિત થઈ શકે છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લે—

“અથ કિં તત્ પૂર્વગતમ્? ઉચ્યતે—યસ્માત્ તીર્થકરઃ તીર્થપ્રવર્તનકાલે ગણધરાણાં સર્વસૂત્રા-ધારત્વેન પૂર્વે પૂર્વગતં સૂત્રાર્થે માપયે, તસ્માત્ પૂર્વાંગીતિ મણિતામિ। ગણધરાઃ પુનઃ શ્રુતરચનાં વિદધાના આચારાદિક્રમેણ રચયન્તિ, સ્થાપયન્તિ ચ। મતાન્તરેણ તુ પૂર્વગતસૂત્રાર્થઃ પૂર્વમ્ અર્હતા માપિતો ગણધરૈરપિ પૂર્વગતશ્રુતમેવ પૂર્વે રચિતં પશ્ચાદ્ આચારાદિ। નન્વેવં યદાચારનિર્ણયસ્યામભિહિતં—“સર્વેસિં આયારો વદમો” “હયાદિ તત્ કથમ્? ઉચ્યતે। તત્ સ્થાપનામાશ્રિત્ય તથોક્તમ્। રહ તુ અક્ષરરચનાં પ્રતીત્ય મણિતં ‘પૂર્વે પૂર્વાણિ કૃતામિ’ इति।” —સમવાયાજ્ઞટીકા, વ્ર ૧૩૦-૧૩૧।

આચાર્ય અભયદેવે જે વાત સરકૃતમાં કહી તે જ વાત તેથી પણ પૂર્વે નદીચૂર્ણિમાં જિનદામે કહી છે અને તેને જ આચાર્ય હરિભદ્રે નંદાની પોતાની ટીકામાં (૫૦૮૮) જેમની તેમ લઈ લીધી છે. ચૂર્ણનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

“સે કિં તં પુવ્વગતં? તિ, ઉચ્યતે—અમ્હા તિત્થકરો તિત્થવવત્તનકાલે ગણધરાણ સર્વસુતા-ધારત્તગતો પુવ્વં પુવ્વગતસુતત્થં માસતિ તમ્હા પુવ્વ ત્તિ મણિતા। ગણધરા પુણ સુત્તરચણં કરેન્તા આયારાદિક્રમેણ રચંતિ ટવેંતિ ય। અણ્ણાયરિયમતેણં પુણ પુવ્વગતસુત્તથો પુવ્વં અરહતા માસિતો, ગણહરેહિ વિ પુવ્વગતસુતં ચેવ પુવ્વં રહતં વચ્છા આયારાદિ। ઇવમુક્તે ચોદક આહ—ગણુ પુવ્વાવર-વિરુદ્ધં। કમ્હા? અમ્હા આયારનિવ્જુત્તીઈ મણિતં “સર્વેસિં આયારો” ગાહા [આચારાજ્ઞનિર્ણયકિ ગા૦ ૮]। આચાર્ય આહ—સત્યમુક્તમ્। કિન્તુ સા ટવળા। રમં પુણ અક્ષરરચણં પઠુચ્ચ મણિતમ્—પુવ્વં પુવ્વા કતા હત્યર્થઃ।

—નંદીસુત્તજુણી (P. T. S.), p. ૭૫.

વળી, આ બ્રાહ્મતમાં આચાર્ય જિનભદ્રનું સ્વોપસાદૃષ્ટિ સાથેનું વિરોધાપરપક્ષભાષ્ય જે મન્તવ્ય ધરાવે છે તે પણ જાણવા જેટલું કોઈ તેનો નિર્દેશ અહીં જરૂરી અને છે—

૫. એન. ૬, § ૩૭, p. ૭૪—“But he does not derive the Āngas from the Purvas .. Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other.”

૬ આચારાજનિર્ણયકિ, ગાથા ૮

“આહ—જૂયતે હિ પૂર્વે પૂર્વાણ્યેવોપનિબધ્યન્તે પૂર્વપ્રણયનાદેવ ચ પૂર્વાણિ—હિતિ । તત્ર ચ સમસ્તમસ્તિ વાઙ્મયમતઃ કિમિહ શેષાક્ષરજ્ઞાણૈશ્ચેતિ ! ઇત્યતે—

જતિ વિ ચ મૃતાવાદે સવ્સ્તસ વયોગતસસ ઓતારો ।

ગિજ્જુહ્વાના તથા વિ હુ દુમ્મેષે વપ્ય ક્ષત્વી ચ ॥ ૫૪૮ ॥

જતિ ગાહા । યયપિ દૃષ્ટિવાદે સમસ્તવાઙ્મયાવતારઃ, તથાપિ દુર્મેષસામયોગ્યાનાં સ્ત્રીણાં ચાનુ-
મ્હાર્થમન્યશ્રુતવિશેષોરદેશઃ, શ્રાવકાણાં ચ ॥”

—વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, પૃ. ૧૧૫.

નીચે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના શિષ્યોના અધ્યયન વિષે ઉલ્લેખો આપવામાં આવે છે :—

જ્ઞાનાધર્મકથામાં અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો થાવચ્ચાપુત્ર (સં. ૫૪) અને પાંચે પાંચે બંધુઓ (સં. ૧૨૮ અને ૧૩૦), તથા થાવચ્ચાપુત્રના શિષ્ય શુકપરિવાજક (સં. ૫૫), મલિહ જિનના શિષ્યો (સં. ૭૮)—એ સૌ વિષે એમણે સામાયિકાદિ ચતુર્દશ પ્રવૃત્તિ અધ્યયન કર્યું—“સામાહ્ય-માહ્યાઈં ચોદ્સ પુવ્વાઈં”—એવા ઉલ્લેખો મળે છે.^{૧૦}

ભગવતીસૂત્રમાં તીર્થંકર મુનિચુત્રના શિષ્ય કાર્તિક શેઠ વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘સામાહ્ય-માહ્યાઈં ચોદ્સ પુવ્વાઈં’ નું અધ્યયન કર્યું (સં. ૬૧૭).

તીર્થંકર વિમલના પ્રશિષ્ય મદમ્મલ વિષે પણ એવો જ ઉલ્લેખ છે (સં. ૪૩૨).

અન્તકૃદ્દશામાં પણ તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો વિષે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે (સં. ૪, ૫, ૭). અપવાદ માત્ર તેમના એક શિષ્ય ગૌતમનો છે, જેમને વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘તતે ણં સે ગોવમે...સામાહ્યમાહ્યાઈં’ એકાર સ અંગાઈં અહિજ્ઞતિ’ (સં. ૧).

ઉપરના ઉલ્લેખોને આધારે એટલું તો કહી શકાય છે કે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના કાળમાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ હતું, ‘અંગ’નું નહિ. અને તે ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આગમોના સકલનાકારને મતે ‘અંગ’ની અપેક્ષા ‘પૂર્વ’ એ જૂનું સાહિત્ય હતું. આથી જ તે સાહિત્યનો સમ્રાટ દૃષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ એવા મથાળામાં કરવામાં આવ્યો હોય એમ માનવામાં અસંગતિને અવકાશ નથી.

‘પૂર્વ’નું ‘શ્રુત’ તરીકે મહત્ત્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે કર્મસાહિત્યમાં અને અન્યત્ર જ્યાં શ્રુતનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યાં માપદંડ તરીકે ‘અંગ’ નહીં પણ ‘પૂર્વ’ને રાખવામાં આવે છે. હવે જો ‘પૂર્વ’ જેનું કાંઈ હોય જ નહિ તો આવું મહત્ત્વ શાથી અપાય? શ્રુતના તારતમ્યનો વિચાર વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં આવશ્યકનિર્ણયકિતનો આધાર લઈ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં ‘પૂર્વધર’ શબ્દ છે, ‘શ્રુતધર’ કે ‘અંગધર’ શબ્દ નથી.—ગા. ૧૪૧, ૫૩૧, ૫૩૬, ૫૫૫. આમાંની ગા. ૫૩૬ ‘પૃથક્કલ્પભાષ્ય (ગા. ૧૩૮)માં પણ છે. નહીમત્ર (સં. ૭૧) માં કહ્યું છે—“દ્વચ્ચેયં

૭. આ ગાથા બૃહત્કલ્પભાષ્યમાં પણ છે—ગા. ૧૪૫. તથા જુઓ આવશ્યકચૂર્ણ, પૃ. ૩૫

૮. મરણસમાધિપરીક્ષકમાં મુખિકરને ચતુર્દસપૂર્વો અને શેષ ચાર પાંડવોને એકાદશાંગીના જ્ઞાતા જ્ઞાન્યા છે (ગા. ૪૫૬).

૯. શુકના શિષ્ય શેલક સામાયિકાદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા, એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૫૬.

૧૦. મલિહઅધ્યયનમાં પૂર્વભવની કથા પ્રસંગે મહાવિદ્ધમં રથવિર પાસે દીક્ષિત થનાર ‘બલ’ સામાયિક આદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા—એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૬૪.

દુવાલસંગં ગણિપિઢગં ચોદસપુલ્લિસ્સ સમ્મસુતં, અમિણ્ણદસપુલ્લિસ્સ સમ્મસુતં, તેણ વરં મિણ્ણેસુ મયણા।”
તે ઉપરથી પણ કહી શકાય કે ‘પૂર્વો’ને સમ્યક્શ્રુતના માપદંડ તરીકે સ્વીકાર્યો તે જો પૂર્વોનું
અસ્તિત્વ જ ન હોય તો કેમ બને ?

આચાર્ય હરિભદ્ર, શીલાંક અને અન્ય ટીકાકારોને મતે શ્રુતકેવલી અને ચતુર્દશપૂર્વી સમાન
જ છે; અર્થાત્ ચતુર્દશપૂર્વી હોય તેનાથી શ્રુતની કોઈ જ વાત અસાત રહેતી નથી, એવું તે બંનેનું
મતવ્ય છે — “ન ચતુર્દશપૂર્વવિદઃ પ્રજ્ઞાપનીયં કિંચિદ્ અવિદિતમસ્તિ” પ્રજ્ઞાપના, હરિભદ્રવ્રતિ,
પૃ૦ ૧૮; શીલાંક આચારાંગદીપ્ત, પત્ર ૧૮૩, ૧૮૫; પ્રજ્ઞાપના, મલયગિરિવ્રતિ, પત્ર ૭૨.

વ્યવહારભાષ્યમાં જણાવ્યું છે કે પૂર્વકાળે ચતુર્દશપૂર્વીને ગીતાર્થ માનવામાં આવતા, પણ
હવે જે પ્રકરપદ્ય હોય તે ગીતાર્થ છે—ઉદ્દેશ ૩, ગાથા ૧૭૩. આ પણ તો જ બને જો કોઈ કાળે
પૂર્વનું અસ્તિત્વ અને મહત્ત્વ સ્વીકૃત હોય.

પ્રજ્ઞાપનાટીકામાં મલયગિરિ ગૌતમ ગણ્યધરને ચતુર્દશપૂર્વી કહે છે (પત્ર ૭૨). વળી, કટ્ટપસૂત્રમાં
ભગવાત મહાવીરના ચતુર્દશપૂર્વધારી શિષ્યોની સંખ્યા આપવામાં આવી છે—કટ્ટપસૂત્ર (શ્રીપુણ્યવિં
સંપા૦) સૂ૦ ૧૩૭, પરંતુ દ્વાદશાંગધર શિષ્યોની સંખ્યા નથી આપી, તે પણ બતાવે છે કે
શ્રુતધર તરીકે પૂર્વધરોનું મહત્ત્વ હતું. તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વ આદિના પણ ચતુર્દશપૂર્વધરોની
સંખ્યા (સૂ૦ ૧૫૭, ૧૬૬ આદિ) આપવામાં આવી છે, પણ અંગધારીઓની નથી આપી.
આથી પણ એ વાત તો નક્કી થઈ જ શકે છે કે ‘પૂર્વ’ નામે કોઈ શાસ્ત્ર હતું જ.

કટ્ટપસૂત્રમાં જ નહિ પણ ઝંપૂદીપપ્રગ્નપિમાં પણ ઝડપભંદવના ચતુર્દશપૂર્વીઓની સંખ્યા
આપવામાં આવી (સૂ૦ ૩૧) છે.

નંદીથેરાવલીમાં નાગાર્જુનાચાર્યની પ્રશસ્તિમાં (ગા૦ ૩૫) તેમને કાલિકશ્રુત(અંગ)ના અને
પૂર્વના ધારક કહ્યા છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે કાલિક૧૧ અર્થાત્ અંગથી પૂર્વનું પાર્થક્ય હતું.
નંદી(સૂ૦ ૭૮)માં ગમિકને દષ્ટિવાદ અને અગમિકને કાલિક—જેમાં શેષ ૧૧ અગો વગર છે—કહ્યું છે
તેથી તે બંનેનું પાર્થક્ય સિદ્ધ છે.

અતુઃશરણુપ્રતીર્ણુકની નીચેની ગાથા દ્વાદશાંગધર કરતાં ચૌદપૂર્વધરનો ઉલ્લેખ જુદો કરે છે
તે પણ તેનું સ્વાતન્ત્ર્ય સિદ્ધ કરે છે—

“ચત્તદસ-વસન્નવપુન્વી દુવાલસિકારસંગિણો જે અ ।

જિણકપ્પાહાલંદિઅ પરિહારવિસુદ્ધિસાહૂ વ ॥ ૩૩ ॥

અનુયોગના ભાષાવિભાષાવાતિક જેવા બેદોની વ્યાખ્યાપ્રસંગે આવશ્યકચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે
જે સૂત્રપદોની અનેક પ્રકારે વ્યાખ્યા, તે વિભાષા. આ વિભાષા કરવામાં ચતુર્દશપૂર્વી સમર્થ છે,
પણ સર્વપ્રકારે વ્યાખ્યા, જે વાર્તિક કહેવાય છે, તે તો કેવળી જ કરી શકે (આવશ્યકચૂર્ણિ, પત્ર
૧૧૫), (ગા૦ ૩૫).

ભગવાન મહાવીરના ગણ્યધર ગૌતમને ચતુર્દશપૂર્વી કહેવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ભગવાનના
ગણ્યધર સિવાયના અન્ય શિષ્યો વિષે ભાષ્યે જ ચૌદ પૂર્વના અધ્યયનનો ઉલ્લેખ મળે છે. ભગભગ
બંધા જ વિષે—“સામાઘ્યમાઘ્યાઈં ઇક્કારસ અંગાઈં—એમ માત્ર અગિયાર અંગ ભવ્યપાનો ઉલ્લેખ
મળે છે. ૧૨ આથી વિરુદ્ધ, આપણે જોયું તે પ્રમાણે, ભગવાન મહાવીર પૂર્વના તીર્થંકરોના શિષ્યો

૧૧. કાલિકશ્રુતમાત્રારાદિ—નન્દીહારિં ૦ ટી૦, પૃ૦ ૬૯.

૧૨ ભગવતી સૂ૦, ૬૩, ૩૮૨, ૩૮૫, ૪૧૮; વિપાકસૂત્ર, ૩૩, જ્ઞાના૦, સૂ૦ ૨૮, ૧૦૫; અનુસારો, ૩ ઇત્યાદિ

વિષે પ્રધાનપણે ચૈદ પૂર્વ ભવ્યાના ઉલ્લેખો છે. આથી એક બાબતનું અનુમાન આપણે કરી શકીએ કે ભગવાન મહાવીર પહેલાંનું જે શ્રુત હતું તેને જ ‘પૂર્વ’ નામે ઓળખાવવામાં આવ્યું હોય, તેવો પૂરો સંભવ છે. એ પૂર્વને આધારે અંગરચના થઈ એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. એટલે તે પૃથક્ અને સ્વતંત્ર જતાં આધારશ્રુત બન્યું અને કારેક તેનો સમાવેશ બારમા અંગમાં ‘પૂર્વગત’ એ નામે કરી લેવામાં આવ્યો—એમ માનીએ તો તે ઉચિત ગણાશે.

એક બાબત અહીં નોંધવા જેવી એ છે કે આપણે એક માન્યતા વિષે પૂર્વે જોયું કે સ્ત્રી આદિના હિતાર્થે પૂર્વને આધારે અંગરચના કરવામાં આવી છે. ત્યાં સાધ્વીના અધ્યયનની વાત છે ત્યાં સર્વેત્ર ભગવાન મહાવીર પૂર્વેની અથવા ભગવાન મહાવીરના કાળની સાધ્વીઓના અધ્યયન વિષેના ઉલ્લેખોમાં એક જ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે—કે તેઓએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. કોઈ પણ સાધ્વી વિષે પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. આથી ઉક્ત માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. જ્ઞાતા૦ માં જણાવ્યું છે કે દ્રૌપદીએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, પણ પાંડવોએ તો ૧૪ પૂર્વોનું. —જ્ઞાતા૦, સૂ. ૧૨૯. અરિષ્ટનેમિત્રી આર્ણા પદ્માવતી વિષે પણ એવો જ (અગિયાર અંગના અભ્યાસનો) ઉલ્લેખ છે. —અંતગડ, સૂ. ૯. ભગવાન મહાવીર કાળે શ્રેષ્ઠિકની પત્નીઓ દીક્ષિત થઈ તો તેમને વિષે પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે ૧૧ અંગોનું અધ્યયન કર્યું. —અંતગડ, સૂ. ૧૬.

પૂર્વનું મહત્ત્વ હોવાથી જ તેના જ્ઞાનને એક પ્રકારની ઋદ્ધિ કે લગ્નિષ્ઠ ગણવામાં આવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. આવશ્યકનિર્ણયક્રિતામાં લગ્નિષ્ઠધરોને ગણાવતાં પૂર્વધરોને પણ તેમાં ગણાવ્યા છે, તે સ્પષ્ટ છે કે ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ શ્રુતમાં વિશેષ હતું. —ગાથા ૬૯; વિશેષા૦, ગા૦ ૭૭૬.

આગમવ્યવહાર અથવા તો પરોક્ષવ્યવહારની ચર્ચાને પ્રસંગે આગમવ્યવહારમાં ચૈદન્દશ-નવ પૂર્વધર અને મધ્યસ્તીનો ઉલ્લેખ છે. —જિતકલ્પભાષ્ય, ગા૦ ૧૧૨, ૧૧૩. વળી, પૂર્વધરોના વિચ્છેદ સાથે પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ વિચ્છેદ થયો છે એવો મત કોઈ ધરાવતા હતા તેનો ઉલ્લેખ આચાર્ય જિનભદ્રે કર્યો છે (એજન, ગા૦ ૨૫૬-૨૬૨) અને તેનો પ્રતિવાદ પણ કર્યો છે (ગા૦ ૨૬૩ થી). જો ‘પૂર્વ’જેવી કોઈ પરંપરા હતી જ નહિ તો આ બધી ચર્ચા નિરર્થક જ દેર, માટે માનવું જોઈએ કે ક્યારેક પણ ‘પૂર્વ’નામે ઓળખાતું શ્રુત વિદ્યમાન હતું. તે માત્ર દર્શિત છે એમ માનવાને કોઈ આધાર નથી. એ પૂર્વનો સમાવેશ દષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ને નામે કરી દેવામાં આવ્યો હતો—આ પરંપરા નિરાધાર નથી.

સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથો અને આગમનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં ‘પૂર્વ’નો જ અથવા તો દષ્ટિવાદનો જ આધાર શા માટે લેવામાં આવ્યો, વિદ્યમાન અંગોમાંથી જ તે તે ગ્રંથોની સામગ્રી શા માટે લેવામાં ન આવી, તેવો પ્રશ્ન સહજ છે, પણ જ્યારે સ્વયં અંગોની જ રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે થઈ હોય એમ મનાવું હોય ત્યારે અંગ કરતાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ વિશેષ છે જ, તો પછી તે કારણે ગ્રંથકાર ‘પૂર્વ’નો આધાર લે તેમાં શું ખોટું છે? વળી, જે અત્યારે વિદ્યમાન નથી તે, તે કાળે પણ વિદ્યમાન નહીં હોય તેમ માનવાને કારણ નથી. કારણ, તેનો વિચ્છેદ પણ સમય જતાં થયો છે. વળી, દષ્ટિવાદ એ નામ જ સૂચવે છે કે દાર્શનિક માન્યતાઓ—પછી તે સ્વયં જૈનદર્શનની હોય છે કે અન્ય દર્શનની કે ઉભય દર્શનની—દષ્ટિવાદમાં સમાવેશ પામી હશે. એટલે દાર્શનિક કે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાનું મૂળ અન્ય અંગ કરતાં જો દષ્ટિવાદમાં શોધવામાં આવે તો તે ઉચિત ગણાવું જોઈએ. અને બન્યું પણ એમ જ છે. અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં જે ગ્રંથો સૈદ્ધાન્તિક અર્થાત્ તાર્કિક ચર્ચા સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેનું મૂળ સામાન્ય રીતે દષ્ટિવાદમાં છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. દિગંખર સંપ્રદાયના સિદ્ધાન્ત ગ્રંથો

પટ્ટખંડાગમ અને કાશ્યાપાદુકનો સંબંધ દર્શિવાદ અને પૂર્વ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. શ્વેતાંબર-દિગંબર બન્નેને સંમત કર્મસાહિત્યના પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું મૂળ પણ 'પૂર્વ'માં મનાયું છે. તે જ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથ પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ પણ દર્શિવાદ સાથે જ છે. વિશેષતા એ છે કે પટ્ટખંડાગમનું મૂળ દર્શિવાદમાં છે એમ તેના રીકાકાર ધવલામાં સ્પષ્ટ કરે છે; જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તો સ્વયં ગ્રંથકર્તા પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ દર્શિવાદ સાથે જણાવે છે.

પૂર્વો વિદ્યમાન હતાં, તો પછી એ ઉપેક્ષિત કેમ થયા અને વિચિત્ર કેમ થયાં—આવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે. આનો ઉત્તર એ છે કે તેમને આધારે વધારે વ્યવસ્થિત ગ્રંથોની રચના થઇ તેથી તેમની પ્રથમ ઉપેક્ષા અને પછી સહજ ભાવે વિચ્છેદ થાય—એવો ક્રમ માનવામાં ઔચિત્ય છે. દિગંબરોએ શ્વેતાંબર સંમત આગમો વિચિત્ર છે એમ તો માન્યું, પણ તેમને મતે પણ સૌથી વધારે પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ પટ્ટખંડાગમ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું હતું. છતાં પણ તેની એક માત્ર પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય અને તે અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી હેડલા હજાર વર્ષથી દૂર થાય તેનું કારણ શોધીએ તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી રહે છે. જેમ પૂર્વ ગ્રંથોમાંથી અંગ અને અન્ય ગ્રંથોની રચના થઈ ત્યારે પૂર્વનું પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ છતાં તે ક્રમે ઠરી ઉપેક્ષિત થાય અને અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી બાકાત થાય અને છેવટે વિચિત્ર પણ થાય, તેમ જ્યારે ગોમદસાર જેવા વ્યવસ્થિત અને સારભૂત ગ્રંથોની રચના પટ્ટખંડાગમને આધારે થઈ, ત્યારે પટ્ટખંડાગમ પણ ઉપેક્ષિત થઈ માત્ર એક પ્રતિમાં વિદ્યમાન રહે—એ સ્વાભાવિક છે. પછી આવા ગ્રંથોનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ તો રહે જ છે, પણ અધ્યયન-અધ્યાપનમાં તો ઉપેક્ષિત જ થાય છે. અને વિચ્છેદનું એકમાત્ર કારણ આ ઉપેક્ષા બને છે.

આ જ પ્રક્રિયા પ્રમાણે પ્રાચીન દિગંબર મતે અંગોનો અધિક ભાગ લુપ્ત થઈ ગયો, માત્ર આશિક અંગો વિદ્યમાન રહ્યાં, અને આધુનિક માન્યતા પ્રમાણે સર્વોંશે લુપ્ત થઈ ગયાં. પણ શ્વેતાંબર મત પ્રમાણે અંગોનો સર્વથા લોપ નથી થયો; તેના અંશોનો લોપ થયો છે.

જેમ પૂર્વમાંથી અંગોનું નિર્માણ થયું તેમ પૂર્વ અને અંગોને આધારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કાળક્રમે થઈ. તેનું નિર્માણ સ્થવિરોએ કર્યું. જેમ પૂર્વમાંથી રચાયેલ અંગમાં પૂર્વ કરતાં વધારે રચનાસૌક્ય હોય, તેમ પૂર્વ અને અંગને આધારે રચાયેલ અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં કાળક્રમે વધારે રચના-સૌક્ય આવે તે સ્વાભાવિક છે. આથી વિષયનિરૂપણની બાબતમાં વ્યવસ્થા, અંગ કરતાં અંગ-બાહ્યમાં વધારે સારી હોય—વાચકને સુગમ અને અનુકૂળ હોય—તેમ બનવું સ્વાભાવિક છે. આવી વ્યવસ્થાનું—સુંદર અને વાચકને અનુકૂળ વ્યવસ્થાનું—પ્રમાણપત્ર માત્ર આજે જ આપણે આપીએ છીએ તેમ નથી, પણ અંગ ગ્રંથોની અંતિમ વાચનામાં અંગબાહ્ય ગ્રંથોને આલુ પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું છે, અને તે, તે તે વિષયનું નિરૂપણ વિશેષાર્થિએ તે તે અંગબાહ્યમાં જોઈ લેવું તેમ સ્પષ્ટતાને આપ્યું છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે અંગ કરતાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજ્ઞાપના કાળદર્શિએ પછીની રચના છતાં ભગવતી જેવા મહત્ત્વના અંગ ગ્રંથમાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજ્ઞાપનામાં તે તે વિષય જોઈ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે. આમ પ્રામાણ્યની દૃષ્ટિએ પૂર્વ અને અંગ વિશેષ મહત્ત્વનાં છતાં વિષયનિરૂપણની દૃષ્ટિએ તેમના કરતા અંગબાહ્ય ગ્રંથો વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે—એ બાબત લક્ષ્યમાં લેવા જેવી છે.

અંગ ગ્રંથોમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા નથી જ એમ તો ન કહેવાય. પણ સ્થાનાંગ-સમવાયાંગમાં સંખ્યાને આધારે થયેલ છે, વિષયને આધારે નહીં; જ્યારે ભગવતીમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા મુખ્ય છતાં—તેનું પ્રાધાન્ય છતાં—તેનો ક્રમ અવસ્થિત નથી, કારણ કે તેમાં જુદા જુદા વિષયને લગતી પ્રસંગ-પ્રાપ્ત ચર્ચા થયેલી છે; જ્યારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં તેમ નથી. તેમાં તો વિષયનિરૂપણ મુખ્ય છે. તેથી

નિશ્ચિત ક્રમે તેમાં વિષયોની વ્યવસ્થિત ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ જ વિશેષતાને કારણે અંગ કરતાં અધ્યયન-અધ્યાપનની દૃષ્ટિએ અંગબાજીનું મહત્વ વિશેષ છે.

અંગમાં ભગવાન મહાવીરના વિહાર અને જીવનપ્રસંગો સાથે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાને વણી લેવામાં આવી છે તેથી કોઈ પણ વિષયનું સર્ળગ વર્ણન તેમાં મળવું મુશ્કેલ હતું. આ કમીની પૂર્તિ અંગબાજી ગ્રંથોની રચના કરીને આચાર્યશ્રી કરી છે. પાલિપિટકમાં પણ આમ જ બન્યું છે. સુતપિટકમાં ભગવાન જીહના ઉપદેશ પ્રસંગે યત્ર તત્ર સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા થયેલ છે, પણ તેથી સમગ્ર બૌદ્ધ દર્શનનું સ્વરૂપ ઉપસ્થિત થતું નથી; પણ તેની પૂર્તિ અભિધર્મપિટકમાં કરવામાં આવી છે. આથી બૌદ્ધ-સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનાર માટે અભિધર્મનું અધ્યયન જેમ અનિવાર્ય છે તેમ જૈન દર્શનની સૈદ્ધાન્તિક દૃષ્ટિ માટે અંગબાજી ગ્રંથોમાંના પ્રજ્ઞાપના, જીવાભિગમ આદિ ગ્રંથો અનિવાર્ય છે. એટલે એમ કહી શકાય કે જૈન આગમ ગ્રંથોની રચનાનો જે બીજો તબક્કો—એટલે કે વ્યવસ્થિત વિષયનિરૂપક રચનાનો સમય—તે અંગબાજી ગ્રંથોની રચનાનો સમય છે. અને તે સમયની રચના પ્રજ્ઞાપના છે.

*

પ્રજ્ઞાપના-નામ

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સામાન્ય નામ ગ્રંથકર્તાએ ‘અધ્યયન’ એવું આપ્યું છે^૧ અને વિશેષ નામ ‘પ્રજ્ઞાપના’ ફક્તિ થાય છે, કારણ, ગ્રંથકર્તાએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ભગવાન મહાવીરે સર્વ ભાવોની ‘પ્રજ્ઞાપના’^૨ કરી છે તે પ્રમાણે જ હું કરવાનો છું. એટલે ઉત્તરાધ્યયનની જેમ આ ગ્રંથનું પણ પદ્મ નામ ‘પ્રજ્ઞાપનાધ્યયન’ કહી શકાય. આ સમગ્ર ગ્રંથ એક અધ્યયનરૂપ છે; જ્યારે ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં અનેક અધ્યયનો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. પ્રત્યેક ‘પદ’ને અંતે ‘વળગણાદ મગવતીદ’ એવો ઉલ્લેખ મળે છે તેથી પાંચમા અંગ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપિતની જેમ ઉપાંગોમાં પ્રજ્ઞાપનાનું વિશેષ મહત્વ સૂચિત થાય છે. ‘મગવતીદ’ એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથકર્તાને અભિપ્રેત નહીં હોય, કારણ, અર્થાતે તો “વળગણા સમત્તા” —એટલું જ મળે છે.

‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ

સત્યં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (સૂ. ૩) જીવ અને અજીવ વિષેની પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણ તે પ્રજ્ઞાપના છે. આથી જેમાં જીવ-અજીવનું નિરૂપણ હોય તે શાસ્ત્ર પણ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય.

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયું તે પહેલાં તેનણે દશ મહાસ્વપ્નો જ્ઞેયાં હતાં. તેમાં તીજ મહાસ્વપ્નના વર્ણન પ્રસંગે તેનું કૃષ્ણ બતાવતાં ભગવતી (શં. ૧૬, ઉં. ૬)માં જણાવ્યું છે— “સમગ્રે મગ્ગં મહાવીરે વિચિત્તં સસમય-પરસમયં દુવાલસંગં ગણિપિઢગં આગ્ગવેતિ પગ્ગવેતિ વરુવેતિ.....” આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશને પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રકૃપયતિ—એવી ક્રિયાથી જણાવવામાં આવ્યો છે. તેને આધારે જ તેમનો ઉપદેશ ‘પ્રજ્ઞાપના’ કે ‘પ્રરૂપણા’ કહેવાય એ સ્વાભાવિક છે, તેથી તેમના ઉપદેશનો આધાર લઈ જે ગ્રંથ રચાય તેને પણ ‘પ્રજ્ઞાપના’

૧. ‘અગ્ગયણમિણં ચિત્તં’—ગા. ૩.

૨. હવર્દસિયા મગવયા વળગણા સજ્જભાગાણં,....જહ વળિયં મગવયા અહમચિ તહ વળગણાસમિ ગા. ૧-૩.

એનું નામ આપી શકાય અને તેથી આર્ય શ્યામાચાર્યે પોતાના અર્થને ‘પ્રજાપના’ એનું નામ આપ્યું છે તે ઉચિત જ છે.

વળી, જ્યાં પણ અંશોમાં ‘ભગવાને આ કહ્યું છે કે આવું નિરૂપણ કર્યું છે’ તેમ બતાવવાનું હોય છે ત્યાં પણ સર્વત્ર ‘વજ્રત્તે’ (વજ્રપ્રત્તઃ) એવો શબ્દપ્રયોગ જોવા મળે છે. તેથી પણ જૈન શાસ્ત્રની શૈલીમાં આ પ્રજાપના શબ્દનું પ્રાધાન્ય જણાય છે. એથી આર્ય શ્યામાચાર્યે એ શબ્દ પસંદ કર્યો તે ઉચિત જ છે.

સ્વયં ભગવાન મહાવીર પણ પોતાના ઉપદેશ માટે આ જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“एवं खलु मय खंदया चउविवहे लोए पञ्चत्ते “ભગવતી, ૨-૧-૯૦. આ જ પ્રકારના પ્રયોગો આચારંગ આદિ શાસ્ત્રોમાં અનેક ઠેકાણે મળે છે. વળી, અંગમાં મહત્ત્વપૂર્ણ લેખાતા પાંચમા અગનું નામ ‘વિચાદપન્નતિ’ ‘વ્યાખ્યાપ્રનતિ’ છે તે પણ ભગવાનના ઉપદેશ માટે ‘પ્રજાપના’ શબ્દનું પ્રાધાન્ય સૂચવે છે. તેથી આ શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ જૈન પરંપરામાં સ્વીકારાય તે સ્વાભાવિક છે. અને, દીકાકારના જણાવ્યા પ્રમાણે, આ શબ્દપ્રયોગમાં પ્ર ઉપસર્ગે જે મુકવામાં આવ્યો છે તે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશની વિશેષતાનો સૂચક છે એટલે કે ભગવાન મહાવીરે જ, અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જે નિરૂપણ કર્યું છે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે; જૈનેતર શાસ્ત્રોમાં તે પ્રકારનું નિરૂપણ જોવામાં આવતુ નથી—તેવો ભાવ પણ એ શબ્દના પ્રયોગમાં રહેલો છે. એટલે કે આ નિરૂપણ જૈન શાસ્ત્રમાં આગવી રીતે થયેલું છે, જે અન્યત્ર દુર્લભ છે. અને તે વસ્તુસ્થિતિનું પણ સૂચક છે જ. આ પ્રકારનું નિરૂપણ અન્યત્ર તે કાળના શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવતું નથી, એ સૂચક છે.

વળી, ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત અર્થમાં જ ભાષાના બેદોનો જે વિચાર છે તેમાં ‘વળવળી’ પણ ભાષાનો એક પ્રકાર છે (૮૩૨). તેનો દીકાકાર અર્થ કરે છે—“પ્રજાપની-પ્રજાપતેડયોડનેવેતિ પ્રજાપની”—પત્ર ૨૪૯ અ; અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહે છે કે—“યથાવસ્થિતાર્થોમિબાનાદિયં પ્રજાપની”—પત્ર ૨૪૯ બ; અર્થાત્ અર્થ-વસ્તુ જે પ્રકારે વ્યવસ્થિત હોય તેનું કથન જે ભાષા વડે થાય તે ભાષા પ્રજાપની કહેવાય. વળી, તે જ ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત અર્થમાં જ ભાષાના ‘વજ્રત્તિયા’ અને ‘અવજ્રત્તિયા’ એવા બે બેદ ક્યાં છે (૮૬૦) અને ‘અવજ્રત્તિયા’ના વિવરણ પ્રસંગે ‘અસચ્ચામોસા’ એટલે કે જેને સત્ય કે મિથ્યા સાથે સમ્યક નથી પણ કેવળ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેવી ભાષાના જે બાર પ્રકાર જણાવ્યા છે તેમાં પાંચમો પ્રકાર વળવળી (૮૬૬) ભાષા છે. એટલે કે એવી ભાષા, જે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તે વળવળી કહેવાય છે. પ્રજાપનાનો આ સામાન્ય અર્થ છે. એટલે કે જેમાં કોઈ ધાર્મિક વિધિનિયમોનો પ્રશ્ન નથી પણ વસ્તુનિરૂપણ માત્ર થયું હોય તે પ્રજાપની ભાષા કહેવાય છે. દીકાકારે આ ભાષા વિષે જે વિવરણ કર્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત ‘પ્રજાપના’ નો અર્થ વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે. તેમાં દીકાકારે અન્યદૃત ગાથાનું ઉદ્ધરણ દીધું છે—

“पाणिबहाउ नियत्ता हवंति दीहाउया अरोगा य ।

एमाई पणत्ता पणवणी वीयरोगेहि ॥”

—પ્રજાપનાટીકા, પૃ ૨૫૯ બ

સારાંશ કે “જેઓ પ્રાણિવધથી નિવૃત્ત થયા છે તેઓ (ભવાન્તરમાં) દીર્ઘાયુ અને અરોગ થાય છે.” આ પ્રકારનો ઉપદેશ કે કથન તે પ્રજાપની ભાષાનું ઉદાહરણ છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રસ્તુતમાં

‘હિસા ન કરો’ એવી આજ્ઞા કે ઉપદેશ નથી પણ વસ્તુસ્થિતિનું નિરૂપણ છે કે જેઓ હિસા નથી કરતા તેઓ દીર્ઘાયુ અને નીરોગ થાય છે; આથી ભાષાનો આ પ્રકાર પ્રજાપતી છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ જીવ અને અજીવ વિષે આ જ જાતની પ્રજાપતિ છે. તેથી તેનું ‘પ્રજાપતિ’ નામ યથાર્થ છે.

બૌદ્ધ પાંચપિટકમાં પુમ્મલપચ્ચત્તિ એ નામનો ગ્રંથ છે. તેમાં નાના પ્રકારના પુદ્ગલના એટલે કે પુરુષોના અનેક પ્રકારે બેદોનું નિરૂપણ છે. એ નામમાં વપરાયેલ પ્રત્યક્તિ (પચ્ચત્તિ) અને પ્રસ્તુત પ્રજાપતિ (વળ્લવણા) નામમાં તાત્પર્ય સરખું જ છે.

પ્રાકૃત વળ્લવણા અથવા વળ્લવ જોવા શબ્દોના સમાનાર્થક શબ્દો પાલિમાં પણ વપરાયા છે. તે છે—વચ્ચત્ત, વચ્ચાપન આદિ.

પ્રજાપતિનો આધાર દષ્ટિવાદ છે

પ્રજાપતિસૂત્ર એ ચોથું ઉપાંગ છે. જૈન આગમમાં અંગ બાર છે, પણ બારમું અંગ દષ્ટિવાદ વિચિત્ર છે, છતાં ઉપાંગની સંખ્યા તો બાર છે અને બારેય ઉપાંગો ઉપલબ્ધ છે. તે તે અંગ સાથે તે તે ઉપાંગોનો સંબંધ ક્યારથી જોડાયો તે નક્કી કરવું કઠણ છે, પણ સરકૃત દીકાઓ લખાવી શક્ય થઈ ત્યારથી તો એવો સંબંધ બતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે પ્રસ્તુત ઉપાંગ પ્રજાપતિ, સમવાય નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે—એમ દીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ જણાવે છે—‘इयं च समवायाख्यस्य चतुर्थाङ्गस्वोपाङ्गम्, तदुक्तार्थवतिपादनात्—’ પ્રજાપતિટીકા, વચ્ચ ૧. પરંતુ આવો કોઈ સંબંધ પ્રાચીન કાળમાં જોડવામાં આવતો નહિ—અને તેવો સંબંધ હતો પણ નહીં તે તો સ્પષ્ટ છે. કારણ, સ્વયં પ્રજાપતિના પ્રારંભમાં જ કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રજાપતિ દષ્ટિવાદમાંથી ઝરતો રસ છે—

અજહયણમિણં ચિત્તં સુવરયણં દિદ્ધિવાયણીસંદં ।

જહ વણિયં મગવયા અહમવિ તહ વણ્ણહસામિ । ૩ ॥

આર્ય સ્વામાચાર્યે આ ગ્રંથનો સીધો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે જોડ્યો છે એ તો નિશ્ચિત છે જ, પણ આપણી સમક્ષ દષ્ટિવાદ છે નહિ તેથી તેના કયા પ્રકરણ સાથે પ્રજાપતિનો સંબંધ છે તેની તો કલ્પના જ કરવી રહી. અને એ કલ્પના પ્રમાણે દષ્ટિવાદના ૧૪ પૂર્વોમાંથી નીચેના પૂર્વો સાથે પ્રજાપતિના વિષયનો સંબંધ જોડી શકાય તેમ છે—

જાનપ્રવાદ, આત્મપ્રવાદ અને કર્મપ્રવાદ.

પરંતુ પદ્મઆગમની દીકા ધવલામાં પદ્મઆગમનો સંબંધ ‘આચાર્યણી પૂર્વ સાથે પણ જોડવામાં આવ્યો છે તે જોતાં અને પ્રજાપતિ અને પદ્મઆગમનો ચર્ચિત વિષય સમાન છે એ જોતાં પ્રજાપતિનો સંબંધ આચાર્યણી પૂર્વ સાથે પણ હોવાનો સંભવ ખરો જ.

આચાર્ય મલયગિરિના મતે સમવાયાંગમાં કહેલ અર્થનું જ વર્ણન પ્રજાપતિમાં પણ છે. તેથી તે સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે. પણ સ્વયં કર્તા એવું કોઈ સૂચન કરતા નથી પણ તેનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. અને તે ઉચિત જ છે. કારણ, દષ્ટિવાદમાં મુખ્યપણે દષ્ટિ-દર્શનનું વર્ણન

૩ આ ત્રિપિટિકા સ્વેનાંબરોમાં બારમા અગ્રનો સર્વથા અભાવ હોવાની સૂચના પદ્મઆગમમાં (પુરતક ૧, પ્રતાપના, પૃષ્ઠ ૭૧) કરવામાં આવી છે તે વિચારણીય છે.

૪. પદ્મઆગમ, પુરતક ૧, પ્રતાપના, પૃષ્ઠ ૭૨.

હતુ તેથી જેન દર્શનને માન્ય પદાર્થોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ કરનાર પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ દક્ષિવાદ સાથે હોય તે વધારે ઉચિત પણુ છે.

અને જે આધારે પરંપરા રૂઢ થઈ તે પરંપરાને અનુસરી આચાર્ય મલયગિરિએ જાણાવ્યા મુજબ સમવાયોગમાં પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જ નિરૂપણ છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાને તેનું ઉપાગ માનવામા કશો વિરોધ પણુ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાની રચનાસૌલી

અથના પ્રારંભમા સ્તુતિરૂપ મગલ કરીને ગ્રંથરચનાની પ્રતિજ્ઞા બાદ પ્રતિપાદ્ય વિષયનો નિર્દેશ કરતી ગાથાઓ આપી છે. આમા ૩૬ વિષયોનો નિર્દેશ છે તેથી ગ્રંથને ૩૬ પ્રકરણમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો છે અને પ્રત્યેક પ્રકરણને ‘પદ’ એવુ સામાન્ય નામ આપવામાં આવ્યુ છે, જેની સંખ્યા તે તે પ્રકરણને અંતે સમાપ્ત થતા પ્રતિપાદ્ય વિષય સાથે આપવામાં આવી છે. આચાર્ય મલયગિરિ ‘પદ’ની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે—‘પદં પ્રકરણમ્ અર્થોચિકાર ઇતિ પર્યાયાઃ’ પ્રજ્ઞાપના-ટીકા, વ્ર ૬ અ। એટલે કે ‘પદ’ શબ્દનો અર્થ અહીં પ્રકરણ^૫ કે અર્થોચિકાર એમ સમજવાનો છે.

સમગ્ર ગ્રંથની રચના પ્રશ્નોત્તર રૂપમાં છે. પ્રારંભમાં ૮૧ સૂત્ર સુધી પ્રશ્નકર્તા કે ઉત્તરદાતા કોણુ તેના વિપત્તી કોઈ સ્પષ્ટતા નથી, માત્ર પ્રશ્નો અને ઉત્તરો છે. પણ ત્યાર પછીના ૮૨મા સૂત્રમાં ભગવાન અને ગૌતમનો સવાદ છે. વળી, ૮૩થી ૯૨મા સામાન્ય પ્રશ્નોત્તર દેખાય છે અને અચ્ચાનક ૯૩મા સૂત્રમા ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે. ત્યાર પછી વળી સામાન્ય પ્રશ્નોત્તરો ચાલુ થાય છે તે ૧૪૭મા સુધી ચાલે છે. પછીની રચનામાં જ્યાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે તે આ પ્રમાણે છે : સૂત્ર ૧૪૮-૨૧૧ અર્થાત્ સમગ્ર ખીજું પદ, તીજ પદમાં સૂત્ર ૨૨૫-૨૭૫, ૩૨૫, ૩૩૦-૩૩૩; ચોથા પદથી બધા જ પદોના સૂત્રોમાં છે. માત્ર પ્રારંભમાં, વચ્ચે કે અંતે આવતી ગાથાઓમાં અને સૂત્ર ૧૦૮૬ માં તે નથી.

અને એક અપવાદ છે, જેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે, સૂત્ર ૩૩૪ “અહ મંતે ! સ્વજીવખ્-બહું મહાદંડયં વત્તહસ્સમિ” ।—આ રીતે શિષ્ય (તે કોણુ છે તે જાણુવામાં આવે તેમ નથી) ગુરુની સમક્ષે “મહાદંડકે રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને સર્વ જીવોનુ અદપ-અહુત્ય વર્ણુવે છે. આની ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિએ આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે—

“અનેનં એતદ્ જ્ઞાપયતિ—તીર્થંકરાનુજ્ઞામાત્રસાપેક્ષ એવ મગવાનુ ગણધરઃ સૂત્રરચનાં પ્રતિ પ્રવર્તેત, ન પુનઃ શ્રુતાભ્યાસપુરઃસરમ્ ઇતિ । યદ્વા એતદ્ જ્ઞાપયતિ—કુશલેપિ કર્મણિ વિનેયેન ગુહમ્નાપૂત્રચ્ચ ચ ન પ્રવર્તેતવ્યમ્, કિન્તુ તદનુજ્ઞાપુરઃસરમ્ । અન્યથા વિનેયત્વાયોગાત્ ।” —વળગણાટીકા, વ્ર ૧૬૩ અ।

આચાર્ય મલયગિરિ પોતે નિઃશંક નથી.^૭ તેથી વિકલ્પે એ બાબતો રજૂ કરે છે. પ્રથમમા તેમણે માન્યુ છે કે અહીં પણ શિષ્ય તરીકે ગણુધર ગૌતમ વિવક્ષિત છે. બીજા વિકલ્પમાં માત્ર ગુરુ-શિષ્ય એનું સામાન્ય રૂપે વિવક્ષિત છે.

વળી, જેમ પ્રારંભમાં સમગ્ર ગ્રંથની અધિકારગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, તેમ કેટલાંક

૫. “મૂલમૂહઃ પ્રકરણમ્” ન્યાયવાર્તિક, પૃ ૧.

૬. આનો જ મહાદંડકે વર્તમાનગમમાં પણ છે. તેની ચર્ચા આગળ આપશે.

૭. પ્રારંભમા જ આચાર્ય રચા દક્ષિવાદને આધારે પ્રજ્ઞાપનાની રચના કરે છે એમ તેમણે જ જણાવ્યું છે, એટલે સંભવ છે કે પ્રસ્તુત ભાગ અગ્નો અંશ હોય અને તે રીતે એને ગણુધરની રચના કહી શકાય.

પદોના પ્રારંભમાં પણ વિષયનિર્દેશક ગાથાઓ રચવામાં આવી છે. —જુઓ ૩, ૧૮, ૨૦, ૨૩ ઇત્યાદિ પદોનો પ્રારંભ. તે જ પ્રમાણે ઉપસંહારમાં પણ કેટલીક વાર સંગ્રહગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, જેમ કે દશમા પદના અંતમાં. ગ્રંથની વચ્ચે પણ ૧૧માં જરૂરી જણાયું છે ત્યાં આચાર્ય ગાથાઓ મૂકે છે.

સમગ્ર ગ્રંથનું શ્લોક પ્રમાણ ૭૮૮૭ છે અને તેમાં કુલ ગાથાઓ, પ્રક્ષેપ બાદ કરતાં, ૨૩૨ છે,^૮ એટલે સમગ્રભાવે મુખ્યપણે આ ગ્રંથની રચના ગદ્યમાં છે એમ કહી શકાય.

ગાથાઓમાં સામાન્ય રીતે જીવના વિશેષ બેદો અથવા સંખ્યાઓ (સૂત્ર ૨૪, ૪૦, ૧૦૨ ઇત્યાદિ) આપવામાં આવી છે, પણ ક્યાંકક પ્રતિપાલ વિષયનું સ્વરૂપ પણ વર્ણિત જોવામાં આવે છે, જેમ કે સિદ્ધ વિષે—સૂત્ર ૨૧૧. સિદ્ધ વિષેની આ ગાથાઓ અને ઉલ્લાસને અંતે આવતી ગાથાઓ લગભગ એકસરખી છે. આથી પ્રજાપનામાં આવતી બધી જ ગાથાઓ આર્ય સ્થાભાચાર્યે રચી હોવાનો સંભવ નથી. કારણ, મૂળમાં જ કોઈક વાર પોતે “ક્રમાઓ ગાઠાઓ ભળુ-ગંતબ્બાઓ—” (સૂત્ર ૫૫[૩], ૧૮૭) એમ નિર્દેશપૂર્વક ગાથાઓ મૂકે છે તે સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ પરંપરાપ્રાપ્ત છે. વિશેષ રૂપે ‘તં જહા’ (સૂત્ર ૨૪, ૩૮, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૫૦, ૫૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૬૭ ઇત્યાદિ) એમ કહીને જે ગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે તેમાં પણ તેમની પોતાની^૯ અને અન્યની રચના હોવા સંભવ છે. સ્થાભાચાર્યે કેટલીક ગાથાઓને ‘સંગ્રહણિગાથા’ (સૂત્ર ૧૯૪, ૨૦૬[૨]) કહી છે. તે ગાથાઓ સંભવ છે કે અન્યની હોય. કેટલીક ગાથાઓને આચાર્ય મલયગિરિએ ‘સંગ્રહગાથા’ કે ‘સંગ્રહણિગાથા’ એવું નામ આપ્યું છે^{૧૦} તે ગાથાઓ કોની રચના છે તે જાણવું કઠણ છે.

પ્રજાપનાના સમગ્રભાવે અધ્યયનથી એની નિરૂપણશૈલી વિષે જે કેટલીક બાબતો નક્કી થાય છે તે આ છે—તેમાં ૩૬ પદોમાં સર્વ પ્રથમ જે જીવના બેદો પ્રથમ પદમાં જણાવ્યા છે, તેમાં સંસારી અને સિદ્ધ એ મુખ્ય બેદો પછી જીવના ઇન્દ્રિયોના હીનાધિક્યને આધારે એટલે કે એકેન્દ્રિયથી માંડી પચેન્દ્રિયના બેદ-પ્રબેદો ગણાવ્યા છે. સારાંશ કે સંસારી સકલ જીવોનો સમાવેશ એકેન્દ્રિયથી પચેન્દ્રિયમાં કર્યો છે. એટલે કે જીવબેદોનું મુખ્ય નિયામક તત્ત્વ ઇન્દ્રિયોની ક્રમિક વૃદ્ધિ એ છે. જીવના સ્થાનનો વિચાર બીજા પદમાં છે. તે જીવબેદોના સ્થાનની વિચારણામાં પણ જીવોના ઉક્ત પ્રથમ પદમાં બેદનિરૂપણનો જે ક્રમ—એટલે કે ઇન્દ્રિયપ્રધાન—છે તે જ અપનાવાયો છે. બેદ છે તે એ કે આમાં એકેન્દ્રિયને બદલે પૃથ્વીકાય શબ્દ વપરાયો છે, કારણ, એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયાર્થે જે બેદો છે તેને ક્રમે એકેકને લઈને વિચારણા છે. પણ નિરૂપણક્રમ એકેન્દ્રિયથી માંડી પચેન્દ્રિય એ છે. અને બહુવક્તવ્ય નામના ત્રીજા પદમાં પણ પ્રારંભમાં તો ઉક્ત પ્રકારે જ જીવબેદો લીધા છે. પરંતુ તે પછી જીવોનું અન્ય પ્રકારે એટલે કે ગતિ આદિને આધારે, જે વિભાજન થાય છે, તેનું પણ ગ્રહણ કર્યું છે; સૂત્ર ૨૧૬ માથી ગતિને આધારે

૮ ગ્રંથના અંતની ગાથાનો અંક ૨૩૧ છે, પણ તે ૨૩૨ બેદોએ, કારણ કે ૨૧૭ થી ગાથાનો અંક બેરકાચો છે.

૯. આચાર્ય મલયગિરિના નિઘ્ન ઉલ્લેખો સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ આર્ય સ્થાભની હશે—“તાવત્ સંમહીતુકામ આહ ‘મહુત્તરં ચ’ इत्यादि गाथाद्वयम्”—પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૮૪ બ. “સંગ્રહાર્થમિદમાહ—‘નાગાવિહે’, ત્યાદિ” પૃષ્ઠ ૩૩ અ. “ગાવાદશકમાહ” પૃષ્ઠ ૩૫ બ. તથા જુઓ પૃષ્ઠ ૧૧૩ ન, ૨૧૨ ન, ૨૧૬ અ, ૪૧૮ અ ઇત્યાદિ.

૧૦. પ્રજાપનાટીકા, ૫૦ અ, ૮૪ અ, ૧૦૫ અ, ૨૫૮ અ, ૨૫૨ ન, ૪૧૪ અ, ૫૩૪ બ.

જીવવિભાજન દિશાઓમાં વિચારાયું છે અને પુનઃ સૂત્ર ૨૨૫ થી ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, ક્રિયા, લેખા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંપત્તિ, ઉપયોગ, આહાર, ભાષક, પરિત્ત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંસ્તી, ભવ, અસ્તિકાય, ચરિત્ર, જીવ, ક્ષેત્ર, બંધ—આ બધી દૃષ્ટિથી પણ જીવના જે નાના પ્રકારે ભેદ પડે છે તેને લઈને અદ્વૈતશાસ્ત્રનો વિચાર છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં ત્રીજા પદ પછીનાં પદોમાં, અમુક અપવાદ સિવાય^{૧૧} સર્વત્ર, નારકથી માંડી ૨૪ દંડકમાં^{૧૨} વિભાજિત જીવોને લઈને જ વિચારણા છે. અર્થાત્ ઉક્ત ગતિ આદિ અનેકને પ્રધાન માની વિવિધ પ્રકારે જીવને જે અનેક રીતે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, તે વર્ગીકરણોનો સ્વીકાર કરીને વિચારણા નથી; તેવી વિચારણા તો પદ્મપ્રગમમાં છે. સારાંશ કે માત્ર ૨૪ દંડકને ક્રમે જીવોનું જે વિભાજન છે તે એક જ વિભાજનને સ્વીકારીને વિચારણા છે તેથી ઉલટું, પદ્મપ્રગમમાં તો જીવના ગતિને લઈને, ઇન્દ્રિયને લઈને, કાયને લઈને તે જ રીતે અન્ય યોગાદિને લઈને જે બાર વિભાજનપ્રકારો છે, તે સૌ વિભાજનપ્રકારોમાં વિચારણા છે. એટલે નાના પ્રકારે તાજો મેળવવાનો પ્રયાસ છે. આમ આ વિચારણા પ્રજ્ઞાપનાથી સૂક્ષ્મ છે.

વિષયવિભાગ (ક) સાત તત્ત્વમાં

આચાર્ય મહાયગિરિ ગાથા ૨ની વ્યાખ્યા પ્રસંગે પ્રજ્ઞાપનાગત વિષયવિભાગનો સબ્ધ જીવા-જીવાદિ સાત તત્ત્વોના નિરૂપણ સાથે નીચે પ્રમાણે જોડી આપે છે—

૧-૨ જીવ-અજીવ	૫૬ ૧, ૩, ૫, ૧૦ અને ૧૩ = ૫ પદો
૩ આસ્તવ	૫૬ ૧૬ અને ૨૨ = ૨ „
૪ બંધ	૫૬ ૨૩ = ૧ પદ
૫-૭ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ	૫૬ ૩૬ = ૧ „

અને બાકીનાં પદોમાં કોઈક વાર કોઈ તત્ત્વનું નિરૂપણ થયેલ છે—જોષેપુ તુ સ્થાનાદિપદેપુ કચિત્કસ્યચિદિતિ—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૫ અ.

(ક) દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ

જૈન સમત બધાં તત્ત્વોનો સમાવેશ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ આ ચારમાં પણ થાય છે, તેથી તે ચાર વિષયોનું નિરૂપણ પ્રજ્ઞાપનામાં ક્યાં થયું છે તે પણ આચાર્ય મહાયગિરિએ જણાવ્યું છે—

દ્રવ્યનું	પ્રથમ પદમાં
ક્ષેત્રનું	બીજા પદમાં
કાલનું	ત્રીજા પદમાં
ભાવનું	ચોથા પદમાં

—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૫ અ

આમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—આમ ચાર ભેદમાં વિષયનિરૂપણ કરવાની પદ્ધતિ જૂની જણાય છે. ભગવતીમાં અનેક વિષયોમાં તે જોવામાં આવે છે.^{૧૩} પરંતુ તત્ત્વ સાત પ્રકારનું છે,

૧૧. આ અપવાદ આદે જુઓ પદ ૧૩, ૧૮ અને ૨૧.

૧૨. જીવોને ૨૪ દંડકમાં વિભાજન કરવાનું મૂળ પણ અરી રીતે તા ગતિનો જ વિસ્તાર છે, પણ તેમાં મનિને ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ નીચેથી ઉપર એમ જોડવા છે.

૧૩. ન્યાયાવાતારવાર્તિકટિપ્તિ, અરતાવના, પૃષ્ઠ ૫૦-૫૧.

આ વ્યવસ્થા મોટી છે. તેથી આચાર્ય મહાયગિરિએ અહીં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાના વિષયને જે રીતે સાતમાં વહેંચવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રકારની વહેંચણી સ્વયં આર્ય શ્યામાચાર્યને અભિપ્રેત હતી તેમ માની શકાય નહિ, પણ પોતાના કાળમાં જે પરંપરા સ્થિર થઈ હતી તેની સાથે પ્રજ્ઞાપનાના નિરૂપણનો મેળ બેસાડવાનો પ્રયત્ન આચાર્ય મહાયગિરિનો છે, તેમ માનવું જોઈએ. સ્વયં પ્રજ્ઞાપનામાં સરાગ દ્શીનાર્યના નિરૂપણમાં નિસર્ગરૂચિ જીવના લક્ષણમાં જે ગાથા (૧૨૦) આપી છે, તેમાં પણ સાત તરવનો ઉલ્લેખ નથી, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

‘૫૬’વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ

સૂત્રકાશીન સાહિત્યની એ વિશેષતા છે કે ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ પ્રતિપાદ્ય વિષયોની સૂચિ આપી દેવામાં આવે છે, જેનું પારિભાષિક નામ ઉદ્દેશ છે. ન્યાયસૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાં આ પદ્ધતિનું અનુસરણ જોવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞાપનામાં પણ પ્રારંભમાં તેનો વિષયવિભાગ (સૂત્ર ૨) પ્રજ્ઞાપના આદિ ૩૬ પદોમા ઉદ્દેશરૂપે નિર્દિષ્ટ છે. અને પછી તે ક્રમે ૩૬ પદ ગત એકેક વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

સામાન્ય નિયમ એવો છે કે ઉદ્દેશમા જે ક્રમ નિર્દિષ્ટ હોય તેનું જ અનુસરણ નિરૂપણમાં કરવામાં આવે છે. આ ગ્રંથમાં ૩૬ પદોનું નિરૂપણ નિર્દિષ્ટ ક્રમે જ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિષયનિરૂપણપ્રસંગે આ ગ્રંથ લક્ષણપ્રધાન નથી, પણ વિભાગપ્રધાન છે. એટલે કે વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ લક્ષણ કરીને કરવામા આવ્યું નથી પણ વિભાગ વર્તાવવામાં આવ્યા છે અને પાછા તે તે વિભાગોના ઉપવિભાગો અને તેના પણ ઉપવિભાગો એમ માત્ર બેદ-પ્રબેદોનું જ નિરૂપણ છે. બેદોનો જે ક્રમે નિર્દેશ હોય છે, તે જ ક્રમે ઉપબેદોનું નિરૂપણ સામાન્ય રીતે થાય, પણ ગ્રંથકાર જ્યાં જે ઉપબેદનું નિરૂપણ સહિત હોય છે ત્યાં તે ઉપબેદનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી વિસ્તૃત બેદવાળા ઉપબેદનું નિરૂપણ કરે છે, જેમ કે સૂત્ર ૩ માં પ્રથમ જીવપ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે અને પછી અજીવ-પ્રજ્ઞાપના. પણ ચોથા સૂત્રમાં પ્રથમ અજીવ પ્રજ્ઞાપના કરીને પછી ચૌદમા સૂત્રથી જીવપ્રજ્ઞાપનાના પ્રબેદો નિર્દિષ્ટ છે. વળી, તે જ ન્યાયે ૪ થા સૂત્રમા રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના પછી અરૂપીઅજીવ-પ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે, છતાં પણ પાંચમા સૂત્રમાં પ્રથમ અરૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપનાનું વર્ણન કરીને પછી જીવા સૂત્રમા રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના કરવામા આવી છે. એ જ ન્યાયે જીવપ્રજ્ઞાપનાના સૂત્ર ૧૪ માં સસારી અને અસસારી એવા બે બેદ કરી પ્રથમ સંક્ષેપને કારણે ૧૫ મા સૂત્રમા અસસારીનું વર્ણન કરી પછી સસારી જીવોનું નિરૂપણ ૧૮ મા સૂત્રથી છે. આવા ક્રમભંગનું કારણ, આચાર્ય મહાય-ગિરિએ જણાવ્યા પ્રમાણે, અલ્પવક્તવ્ય વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી અલ્પવક્તવ્ય વિષયને હાથમાં લેવામાં આવ્યો છે^{૧૮} તે છે અને તે ઉચિત જણાય છે.

પરિભાષામાં કહેવું હોય તો કહી શકાય કે આ ગ્રંથમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ અને વિભાગ છે પણ પરીક્ષા નથી. ન્યાયસૂત્ર જેવા દાર્શનિક ગ્રંથોમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, વિભાગ ઉપરાંત પરીક્ષા હોય છે, પરંતુ આમાં પરીક્ષાનો અભાવ છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

ભગવતી અને પ્રજ્ઞાપના ભગવતી

પાંચમું અંગ વ્યાખ્યાપ્રત્ષિત છે છતાં વ્યવહારમાં તે ભગવતીને નામે વિશેષ પ્રચલિત છે.

૧૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૭ બ—“ભારી અલ્પવક્તવ્યવાદ અજીવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રતિપિપાદયિષુઃ । વળી, જુઓ પત્ર ૮ બ, પત્ર ૧૮ બ.

પ્રજાપનાને પણ ‘ભગવતી’ એવું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તે તેની વિશેષતા સૂચવે છે. ભગવતીમાં પ્રજાપનાસૂત્રનાં ૧, ૨, ૫, ૬, ૧૧, ૧૫, ૧૭, ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ માં પદોમાંથી વિષયની પૂર્તિ કરી લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે,^{૧૫} તે સૂચવે છે કે તે તે વિષયોની પ્રતિપાદનશૈલી પ્રજાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત હતી. તેથી જીવકુંડ, પ્રજાપનામાં ભગવતીની ભલામણ નથી, એ પણ એમ સૂચવે છે કે, જોકે પ્રજાપનાનો આધાર અંગ્ર અથ છે છતાં, વિષયનિરૂપણ પ્રજાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી પ્રજાપનાના વિષયની પૂર્તિ અન્યત્રથી કરવાની જરૂર જીભી થતી નથી.

મહાયાન બૌદ્ધોમાં પ્રજાપારમિતા વિષે લખાયેલ ગ્રંથોનું પણ સર્વાધિક મહત્ત્વ હોઈ અણ-સાહસિક પ્રજાપારમિતા ગ્રંથનો માત્ર ભગવતી એવા નામે પણ ઉલ્લેખ થતો એમ અહીં નોંધવું જોઈએ—જુઓ, શિક્ષાસમુચ્ચય, ૫. ૧૦૪, ૧૧૨ ઇત્યાદિ અને ૫ ૨૦૨ (સૂત્રી).

પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમ^{૧૬}

પ્રજાપનામાં જીવ અને અજીવની પ્રજાપના છે (સૂત્ર-૩) અને જીવાજીવાભિગમમાં પણ જીવ અને અજીવનો અભિગમ છે. પ્રજાપના અને અભિગમ શબ્દનો ભાવાર્થ એક જ છે. અને અંગ્રાજી ગ્રંથો છે. અને અને સ્થવિરકૃત છે. બન્ને ‘અધ્યયન’ નામે રચાયા છે. પ્રજાપના ચોથા અંગ સત્ત્વાયના ઉપાંગ તરીકે મધ્યકાળમાં ગણાયું અને જીવાજીવાભિગમ સ્થાન નામના તીર્થ અંગનું ઉપાંગ ગણાયું. બન્નેનો વિષય-મુખ્ય વિષય-એક છતાં એકને સ્થાન સાથે અને બીજાને સમવાય સાથે જોવામાં આવ્યું તેમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ જેવું છે કે નહીં એ તપાસવું જરૂરી છે.

જીવાજીવાભિગમનો મુખ્ય વિષય જીવ-અજીવ પ્રારંભમાં પ્રજાપનાની જેમ જ ચર્ચિત છે. તેમાં પણ જીવ-અજીવ એ બેમાંથી પ્રથમ અજીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ જીવનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જીવનિરૂપણનો ક્રમ જીવાજીવાભિગમમાં-સમગ્ર ગ્રંથમાં-તેના જે વિવિધ પ્રકારે બેદો છે તેને મુખ્ય રાખીને છે. એટલે કે પ્રથમ સંસારી જીવોના બે બેદોથી માંડી દશ બેદોનું નિરૂપણ અને પછી સર્વ જીવોના બેથી માંડીને દશ બેદોનું વર્ણન છે. આમ જીવાજીવા-ભિગમમાં બેદોને મુખ્ય રાખીને નિરૂપણ ક્રમે ક્રમે આગળ વધે છે અને અંતે સર્વ જીવોના દશ બેદોના વર્ણનમાં તે સમાપ્ત થાય છે. એક બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે સ્થાનાંગમાં પણ દશ સ્થાનો છે, એટલે કે જીવ-અજીવને લગતી એક, બે, ત્રણ એમ દશ સુધીની બાબતો તેમાં સંખ્યાક્રમે નિરૂપવામાં આવી છે. અને જીવાજીવાભિગમમાં જીવના બેથી માંડી દશ બેદો—પ્રથમ માત્ર સંસારી જીવના અને પછી સર્વ જીવના—નિરૂપવામાં આવ્યા છે. આમ બેથી દશનું નિરૂપણ બન્નેમાં સરખું છે. સંભવ છે કે પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમમાં જીવાજીવની ચર્ચા સમાન છે છતાં આ પ્રકારે બેથી માંડી દશનું નિરૂપણ સ્થાન અને જીવાજીવાભિગમમાં સરખું હોઈ તે બન્નેને અંગ અને ઉપાંગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા હોય.

પણ આપણી મુખ્ય સમસ્યા એ છે કે પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ સ્થાપી શકાય છે કે નહીં; તેનું સમાધાન તો હજી બાકી જ રહે છે. જીવાજીવા-

૧૫ જુઓ ભગવતીસાર, ૫. ૨૬૧, ૩૧૨, ૩૧૧-૧૨, ૩૬૬-૭, ૪૦૪, ૪૫૭, ૬૨૭, ૬૮૦, ૭૨૭.

૧૬. પ્રવૃત્તિ દેવચલ લાલભાઈની ઈ. સ. ૧૯૧૬ની જીવાજીવાભિગમની આવૃત્તિના સૂત્રાંકો આપવામાં આવ્યા છે.

ભિગમમાં પ્રજાપના અને તેનાં પદોનો ઉલ્લેખ અનેકવાર છે. (સૂત્ર ૪, ૫, ૧૩, ૧૫, ૨૦, ૩૫, ૩૬, ૩૮, ૪૧, ૮૬, ૯૧, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૧૩, ૧૧૭, ૧૧૯-૧૨૨); વળી, રાજમક્રીય (સૂત્ર ૧૦૯, ૧૧૦) અને ઔપપાતિક (સૂત્ર ૧૧૧) સૂત્રોનો પણ ઉલ્લેખ છે. એમાંથી ઔપપાતિકનો ઉલ્લેખ તો આગમોના લેખન કાળનો હોવો જોઈએ, એટલે કે વલ્લીવાયનાના કાળમાં તે સગવડ ખાતર કરવામાં આવ્યો છે, એમ માની શકાય છે. પરંતુ પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ પણ તે જ કાળે કરવામાં આવ્યો છે કે રચયિતાએ જ કયો છે તે નક્કી કરવા માટે તે બંનેનું પૌર્વાપર્ય અન્ય પ્રકારે નક્કી કરવું જરૂરી છે.

જવાહવાભિગમની સામાન્ય રચના એવી છે કે તેમાં ક્રમે ક્રમે જીવભેદોનું નિરૂપણ અને તે ભેદોમાં તે તે જીવની સ્થિતિ, અંતર, અરૂપબુદ્ધિ આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર ગ્રંથ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. પ્રથમ વિભાગમાં અજીવનું અને સંસારી જીવોના ભેદોનું અને બીજામાં સમગ્ર જીવોનું એટલે કે સંસારી અને સિદ્ધ એ બંનેનો સમાવેશ થાય એવી રીતે ભેદનિરૂપણ છે. તે તે બે ભેદ, ત્રણ ભેદ ઇત્યાદિ દશ ભેદોનું નિરૂપણ કરતી વખતે તેમાં સ્થિતિ વગેરે બાબતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં પણ મુખ્ય વિષય તે જ છતાં તેમાં નિરૂપણપદ્ધતિ જુદી છે. તેમાં તે ગ્રંથને ૩૬ પદોમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને ભેદનિરૂપણ માત્ર પ્રથમ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે જીવ-અજીવના જે ભેદ-પ્રભેદો છે તેનું સમગ્રભાવે ચિત્ર પ્રથમ પ્રજાપનાપદમાં મળી રહે છે. ત્યાર પછીનાં પદોમાં જીવોનાં સ્થાન, અરૂપબુદ્ધિ, સ્થિતિ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનો ક્રમે વિચાર છે. સારાંશ કે તે તે જીવભેદની સ્થિતિ આદિનો વિચાર તે તે જીવભેદના વર્ણન પ્રસંગે આપણે જવાહવાભિગમમાં જાણી શકીએ; પણ પ્રજાપનામાં તો તે તે પદમાં બધા જ જીવોની સ્થિતિ આદિ વિષયોનો એકત્ર પરિચય પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. વળી, જે અનેક વિષયોની ચર્ચા પ્રજાપનાનાં શૈવ ૩૫ (૨ થી ૩૬) પદોમાં છે, તે સર્વ વિષયોની ચર્ચા જવાહવાભિગમમાં નથી—આમ નિરૂપણપદ્ધતિનો ભેદ બંનેમાં છે જ; ઉપરાંત, પ્રજાપનામાં વસ્તુવિચારનું પણ આધિક્ય છે.

આ ઉપરથી સહેજે એમ માનવા મન થાય છે કે જવાહવાભિગમની રચના પ્રજાપનાથી પૂર્વે કદાચ થઈ હશે. અને તેમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ અગમાં એટલે કે ભગવતીમાં કરવામાં આવ્યો છે, તેમ સંક્ષેપ ખાતર કરવામાં આવ્યો હશે.

વળી, જેમ અંગ ગ્રંથોમાં પ્રારંભમાં મુખ્ય નથી દેખાતું તેમ પ્રસ્તુત જવાહવાભિગમમાં પણ મંગળ કરવામાં આવ્યું નથી, પણ માત્ર એટલું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે જિનમત, જિનાનુ-મત...જિનદેશિત...જિનપ્રસસ્તનુ અનુચિત કરીને તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને સ્થવિર ભગવંતોએ આ જવાહવાભિગમ નામના અધ્યયનની પ્રજાપના કરી છે. ગ્રંથપ્રારંભની આ પદ્ધતિ અંગરચનાનું અનુકરણ છે. તેમાં જેમ ‘एवं मे सुवं’—એ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલ શ્રુતનો ઉપદેશ આર્ય સુધર્માં જંબૂને આપે છે તેમ અહીં સૂચના છે કે સ્થવિરોએ જે જિનોપદેશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને તેમણે આ ગ્રંથની પ્રજાપના કરી છે.

પરંતુ પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં તો મંગળ એટલે કે સિદ્ધ વગેરેને વંદના કરવામાં આવી છે અને પછી જ જિનવરના ઉપદેશને આધારે રચના કરવામાં આવી છે તેવો નિર્દેશ છે. આમ જવાહવાભિગમના પ્રારંભમાં અંગશૈલીનું અનુકરણ છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં મંગલપૂર્વક શાસ્ત્ર-રચના થઈ છે. આથી પણ કહી શકાય કે મંગલ કરીને જ શાસ્ત્ર રચવાની પદ્ધતિ શરૂ થયા પછી પ્રજાપનાની રચના થઈ હશે; જ્યારે, સંભવ છે કે, જવાહવાભિગમની રચના તે પહેલાં થઈ ગઈ હતી.

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ બન્નેનું મૂળ દષ્ટિવાદ નામના અંગ સૂત્રમાં છે. એટલે સામગ્રીનો આધાર એક જ છે. બન્ને સંગ્રહગ્રંથો છે. છતાં પણ બન્નેની નિરૂપણશૈલીમાં જે ભેદ છે તે સમજવા જેવો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જીવને કેન્દ્રમાં રાખીને ૩૬ ‘પદો’ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં જીવસ્થાન નામના પ્રથમ ખંડમાં કર્મના હાસને કારણે નિષ્પત્ત ગુણસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે નિર્દિષ્ટ છે, તેની માર્ગેણા જીવના માર્ગેણાસ્થાનો ગત્યાદિ દ્વારા કરવામાં આવી છે. તે સમાપ્ત થયે શેષ ખંડમાંથી ખુદ્ધાખંધ, બંધસ્વામિત્વ, વેદના, એ ખંડોમાં કર્મને કેન્દ્રમાં રાખીને જીવનો વિચાર છે, એમ કહેવાય. અને વર્ગેણાખંડમાં પણ મુખ્ય તો કર્મવર્ગેણા જ છે; શેષ વર્ગેણાની ચર્ચા તો તેને સમજવા માટે છે. છઠ્ઠો ખંડ તો મહાબંધને નામે જ ઓળખાય છે, એટલે તેમાં પણ કર્મચર્ચા જ મુખ્ય છે. પ્રજ્ઞાપનાનાં ૩૬ પદોમાંથી કર્મ (૨૩), કર્મબંધક (૨૪), કર્મવેદક (૨૫), વેદ-બંધક (૨૬), વેદવેદક (૨૭), વેદના (૩૫)—એ પદોનાં નામો, જે પ્રજ્ઞાપના મૂળમાં આપવામાં આવ્યાં છે અને પદ્મખંડમાં જે તે તે ખંડનાં નામો ટીકાકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવ્યાં છે, તેની તુલના કરવા જેવી છે. તે તે નામનાં ‘પદો’માં જે ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં નેતવા મળે છે તેથી ઘણી વધારે ચર્ચા—સૂક્ષ્મ ચર્ચા—પદ્મખંડાગમમાં સમાન નામે સૂચિત ખંડોમાં છે. આમ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવપ્રધાન અને પદ્મખંડાગમમાં કર્મપ્રધાન નિરૂપણ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અંગસૂત્રમાં અપનાવાયેલી પ્રશ્નોત્તરપ્રધાન શૈલી નેતવા મળે છે. અને ઘણે પ્રસંગે તો ગૌતમ અને ભગવાનના જ પ્રશ્નોત્તરો હોય એમ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ પદ્મખંડાગમમાં ઉદ્દેશ-નિર્દેશ-વિભાગ એ શાસ્ત્રપ્રતિબિંબનું અનુસરણ છે. કવચિત જ પ્રશ્ન અને ઉત્તરો નેતવા મળે છે.^{૧૭}

પ્રજ્ઞાપના એક જ આચાર્યની સમ્પ્રદાયકૃતિ છે, પણ પદ્મખંડાગમ વિષે તેમ નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં કોઈ ચૂલિકા નથી, પણ પદ્મખંડાગમમાં અનેક ચૂલિકાઓ^{૧૮} ઉમેરવામાં આવી છે. તે ઉમેરો કોણે ક્યારે ક્યાં તે જાણી શકાય નથી; પણ ચૂલિકા નામ જ મચ્યે છે કે તે પાઞ્ચગથી ઉમેરવામાં આવી છે—જેમ દશવૈકલિક વગેરે આગમ ગ્રંથોમાં નેતવા મળે છે.

પ્રજ્ઞાપના મૌલિક સૂત્રરૂપે લખાયેલ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમ સૂત્ર ઉપરાંત અનુયોગ = વ્યાખ્યાની શૈલીને પણ અનુસરે છે, કારણ, તેમાં ઘણીવાર અનુયોગનાં દારો વડે વિચારણા કરવામાં આવી છે, જે વ્યાખ્યાની શૈલીને સચ્ચે છે; જેમ કે ‘અણિઓગદ્વારાણિ’ એમ અનેક દારો સૂચવીને પછી તે દારોના કર્મ વિચારણા છે.^{૧૯} ઉપરાંત કૃતિ, વેદના, કર્મ—જેવા શબ્દોની વ્યાખ્યા નામ, રથાપના, દ્રવ્ય, ભાવ આદિ નિર્લેપો દ્વારા પણ કરવામાં આવી છે, જે જૈનાગમોની નિર્બુદ્ધિ-પ્રકારની વ્યાખ્યાશૈલીનું સ્પષ્ટ અનુસરણ છે.^{૨૦} ‘અનુગમ’^{૨૧}, ‘સંતપરુવણ’^{૨૨},

૧૭. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૮, ‘બંધસામિતવિચય’ પ્રકરણ જેવા રથાનોમાં કવચિત પ્રશ્નોત્તરશૈલી છે.

૧૮. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૬માં કુલ નવ ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૦માં એક છે, પુસ્તક ૧૧માં બે ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૨માં ત્રણ ચૂલિકા છે પુસ્તક ૧૪માં તો સુત્ર ૫૮૧માં જ જણાવ્યું છે કે “પત્તો ઉવરિમગયો નૂલિયા ગામ”;

૧૯. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૫, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫, પુસ્તક ૧૦, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧૬૫; પુસ્તક ૧૨, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૩, સૂત્ર ૨ ઇત્યાદિ.

૨૦. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫ થી માંડીને આ પ્રક્રિયા પુસ્તક ૧૪ સુધી બરાબર નેતવા મળે છે.

૨૧. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૨. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૭૧.

‘નિદેશ’^{૨૩}, ‘વિદ્યાલા’^{૨૪}, (વિમાણા)^{૨૫} જેવા શબ્દોનો પ્રયોગ પણ વ્યાખ્યાશીલી પ્રત્યે ધસારો કરી દે છે.

તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જે અનેક પ્રકારે અનુયોગદ્વારોનું પ્રથમ અધ્યાયમાં વર્ણન છે તેની વ્યવસ્થા પ્રમાપનામાં હજી થઈ ન હતી તેમ જણાય છે, કારણ, તેમાં પ્રથમ એ અનુયોગદ્વારોને ગણ્યવીને કોઈ નિરૂપણ નથી; પરંતુ પદ્મપ્રગમમાં તો આઠ અનુયોગદ્વારોના નિર્દેશપૂર્વક^{૨૬} રૂપદ નિરૂપણ છે. એવાં અનુયોગદ્વારોની નિર્માણબૃમિકા તો પ્રમાપનામાં ખડી થઈ છે, જેને આધારે આગળ જઈ અનુયોગદ્વારોનું નિરૂપણ થવા લાગ્યું. તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૧. ૮.)માં સતસંખ્યા ઇત્યાદિ આઠ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ છે. આનો કોઈ નિર્દેશ પ્રમાપનામાં નથી. પરંતુ તેમાં જુદાં જુદાં પદોમાંથી આ અનુયોગદ્વારોનું સંકલન કરવું સંભવ છે. એવા નિશ્ચિત સંકલનનો ઉપયોગ પદ્મપ્રગમમાં થયો છે, જે તે બન્નેના કાળ વિષે અવશ્ય પ્રકાશ ફેંકે છે, અને સિદ્ધ કરે છે કે પદ્મપ્રગમ પ્રમાપના પછીની જ રચના કે સંકલન હશે.

‘ગદિયાણુવાદેણ’, ‘ઙ્ઘિયાણુવાદેણ’, ‘કાયાણુવાદેણ’ ઇત્યાદિ^{૨૭} શબ્દોથી તે તે માર્ગશુદ્ધારોની ચર્ચાનો પ્રારંભ કરવાની પદ્ધતિ પદ્મપ્રગમમાં સર્વત્ર અપનાવવામાં આવી છે, જેનું અનુસરણ પ્રમાપનામાં કવચિત જ જોવા મળે છે. માત્ર ‘દિસાણુવાદેણ’ અને ‘સેત્તાણુવાદેણ’ એ બે શબ્દો^{૨૮} વપરાયા છે, પણ ગતિ આદિની ચર્ચામાં ‘ગઙ્ઘાણુવાદેણ’ જેવો પ્રયોગ નથી.

પ્રમાપના અને પદ્મપ્રગમમાં કેટલેક સ્થળે તો નિરૂપણ ઉપરાંત શબ્દસામ્ય પણ છે, જે સૂચવે છે કે બન્ને પાસે સમાન પરંપરા હતી. નિરૂપણસામ્ય એટલે કે તે તે બાબતોમાં મતેક્ય તો અધિકાંશે બન્નેમાં જોવા મળે જ છે. તેથી તેની જુદી નોંધ લેવી જરૂરી નથી. પણ જ્યાં શબ્દસામ્ય રૂપદ છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

સામાન્ય રીતે કહી શકાય કે બન્ને ગ્રંથો ગદ્યમાં લખાયા છે, પરંતુ તેમાં ગાથાઓ પણ છે. તે ગાથાઓમાંથી કેટલીક તો પારંપરિક સંપ્રદાયીગાથાઓ જ હોવી જોઈએ, એમ જણાય છે. પ્રમાપનાની ગાથા નં. ૯૯, ૧૦૦ અને ૧૦૧ પદ્મપ્રગમમાં પણ મળે છે, તે આ પ્રમાણે—

પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧૨૧ — “તથ હમં સાહારણલક્ષણં મળિદં”

સૂત્ર ૧૨૨ સાહારણમાહારો સાહારણમાણવાગમહળં ચ |

સાહારણજીવાળં સાહારણલક્ષણં મળિદં ||

સૂત્ર ૧૨૩ ઇયસ્થ અણુમહળં મહૂળ સાહારણાણમેયસ્થ |

ઇયસ્થ જં મહૂળં સમાસદો તં પિ હોદિ ઇયસ્થ ||

સૂત્ર ૧૨૪ સમગં ચક્ષતાળં સમગં તેસિં સરીરણિપ્યત્તી |

સમગં ચ અણુમહળં સમગં ઉત્સાસણિસ્વાસો ||

૨૩ એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૮; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૪. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨, પૃષ્ઠ ૪; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૫; પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧.

૨૫. બૌદ્ધોમાં વિભાષાને મહત્ત્વ આપનાર મત વૈભાષિક તરીકે જાણીતો છે, તેની અહીં નોંધ લેવી જોઈએ.

૨૬ પદ્મપ્રગમ, પુ. ૧, સૂ. ૭, પૃ. ૧૫૫.

૨૭. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨૪, ૩૩, ૩૬ ઇત્યાદિ.

૨૮. પ્રમાપના, સૂત્ર ૨૧૩-૨૨૪, ૨૭૧-૩૨૪, ૩૨૧-૩૨૬.

પદ્મખંડાગમમાં ધ્યાન દેવા જેવી એક વાત એ છે કે તેમાં **મણિદં** કહીને આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં તેવો કોઈ નિર્દેશ નથી. જે ક્રમે પ્રસ્તુતમાં ઉદ્ધરણ છે તે અનુક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં નં. ૧૦૧, ૧૦૦, ૯૯ છે. અર્થાત્ ત્રણે ગાથા વ્યુત્ક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં મળે છે. વળી, પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૨૨ ગત ગાથામાં “લક્ષણં મણિદં” એવો પાઠ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ગાથા ૧૦૧ માં “લક્ષણં ઈયં” એવો પાઠ છે. સૂત્ર ૧૨૩ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૧૦૦ એક જ છે, પણ પદ્મખંડાગમ કરતાં પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે; જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં તે અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે. સૂત્ર ૧૨૪ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૯૯ એક જ છે, પણ તેમાં પણ પાઠાંતરો છે. પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં જીવોના અદ્યપખલુવવિચાર પ્રસંગે ‘મહાદંડય’નો પ્રારંભ આમ છે—
“મહ મંતે! સન્નિવૃત્તિવત્ત્વમ્ મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ—સન્નિવૃત્તિવા ગમ્મોવકંતિયા મણુસ્સા...” અને અંત આમ છે—“સજ્જોગી વિસેસાહિયા ૧૬, સંસારત્થા વિસેસાહિયા ૧૭, સન્નિવૃત્તિવા વિસેસાહિયા ૧૮ ||” સૂત્ર ૩૩૪.

પદ્મખંડાગમમાં પણ ‘મહાદંડય’ છે જ. તેમાં તેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે—“એત્થે સન્નિવૃત્તિવત્ત્વમ્ મહાદંડયો કાદલ્લો ભવદિ! સન્નિવૃત્તિવા મણુસ્સપજ્જા ગમ્મોવકંતિયા” અને અંતે “ગિગોદજીવા વિસેસાહિયા ||”—પુસ્તક ૭, સૂત્ર ૧-૭૬ |

વિચારણામાં બન્નેમાં થોડો જે ફેર છે, તે એ કે પ્રજ્ઞાપનામાં આ અદ્યપખલુવમાં કુલ ૯૮ બેદો લીધા છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં તેની સંખ્યા ૭૮ છે. આનું કારણ પ્રબોદનો ગૌણ-મુખ્ય ભાવ ગણવું જોઈએ. પણ ખાસ વાત તો એ છે કે બન્ને આ વિચારણાને ‘મહાદંડય’ એવું એક જ નામ આપે છે, જે બન્નેની સામાન્ય પરંપરાનું સૂચન કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાગત ‘વત્તહસ્સામિ’ પ્રયોગ અને પદ્મખંડાગમગત ‘કાદલ્લો’ પ્રયોગ પણ સૂચક છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું બીજું પદ ‘સ્થાનપદ’ છે. તેમાં નાનાપ્રકારના—એકેન્દ્રિયથી માંડીને સિદ્ધના—જીવો લોકમાં ક્યાં ક્યા છે તેનું વર્ણન છે. આ જ પ્રકારનું વર્ણન પદ્મખંડાગમના બીજા ખંડમાં ક્ષેત્રાત્મક નામના પ્રકરણમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૨૬૯થી) છે. બદ માત્ર એ છે કે તેમાં ગતિ આદિ દ્વારો વડે ક્ષેત્રનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ક્રમે એકેન્દ્રિયથી માંડી સિદ્ધ સુધીના જીવોના ક્ષેત્રનો વિચાર છે. પ્રજ્ઞાપનામાં નિરપણ વિસ્તૃત છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં સંક્ષિપ્ત છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અદ્યપખલુવ અનેક દ્વારો વડે વિચારાયું છે. તેમાં જીવ-અજીવ બન્નેનો વિચાર છે. પદ્મખંડાગમમાં પણ ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં ગત્યાદિ માર્ગણુસ્થાનો વડે જીવના અદ્યપખલુવનો વિચાર છે. જે પ્રજ્ઞાપનાથી વધારે સૂક્ષ્મ છે. ઉપરાંત, પદ્મખંડાગમમાં માત્ર ગત્યાદિ માર્ગણુની દૃષ્ટિએ પણ ૭ અદ્યપખલુવનો વિચાર જોવા મળે છે; તેમાં પ્રજ્ઞાપનાના અદ્યપખલુવની માર્ગણુનાં દ્વારો ૨૬ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો છે. તેમાંનાં ગત્યાદિ ૧૪ બન્નેમાં સમાન છે, જે નીચેની સૂચીથી જણવા મળે છે—

૨૬ પદ્મખંડાગમમાં અન્યત્ર પણ ‘મહાદંડય’ શબ્દનો પ્રયોગ છે. —પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧૪૩, પૃષ્ઠ ૫૦૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૩૦ માં—‘જોગાહ્મમહાદંડયો’ | પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૦, ૧૪૨.

૩૦. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૫, પૃષ્ઠ ૨૪૧ થી.

૩૧. એજન, પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦ થી.

પ્રજ્ઞાપના	ષટ્ષંકાગમ (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦)
૧. દિશા	—
૨. ગતિ	૧. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય	૨. ઇન્દ્રિય
૪. કાય	૩. કાય
૫. યોગ	૪. યોગ
૬. વેદ	૫. વેદ
૭. કપાય	૬. કપાય
૮. લેસ્યા	૧૦. લેસ્યા
૯. સમ્યક્ત્વ	૧૨. સમ્યક્ત્વ
૧૦. જ્ઞાન	૭. જ્ઞાન
૧૧. દર્શન	૯. દર્શન
૧૨. સંયત	૮. સંયત
૧૩. ઉપયોગ	—
૧૪. આહાર	૧૪. આહારક
૧૫. ભાષક	—
૧૬. પરિત	—
૧૭. પર્યાપ્ત	—
૧૮. સ્વદ્વેષ	—
૧૯. સંસારી	૧૩. સંસારી
૨૦. ભવ	૧૧. ભવ્ય
૨૧. અસ્તિકાય	—
૨૨. અરિમ	—
૨૩. જીવ	—
૨૪. ક્ષેત્ર	—
૨૫. બંધ	—
૨૬. પુદ્ગલ	—

ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને ષટ્ષંકાગમ બન્નેમાં આ પ્રકરણને અંતે ‘મહાદંડક’ છે. —જુઓ પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૭૫.

પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ મહાદંડકમાં ૯૮ જીવભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં છે; જ્યારે ષટ્ષંકાગમમાં ૭૮ છે. ઉપરની સ્ત્રીથી એ પણ જણાય છે કે વિચારણીય દ્વારોની સંખ્યા પણ પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પ્રજ્ઞાપનાનું પ્રસ્તુત પ્રકરણ વિચારણાનો વિકાસ સત્ય છે, જ્યારે ષટ્ષંકાગમમાં તે પ્રકરણ તેથી જૂની પરંપરા પ્રમાણે સ્વીકારી લેવામાં આવ્યું છે.

ખરી વાત એવી જણાય છે કે પ્રથમ જીવસ્થાન નામના ખંડમાં ૧૪ યુજસ્થાનમાં ૧૪ ગત્યાદિ માર્ગચર્યાનો ધટાવ્યાં છે, પરંતુ બીજા ખંડ ખુદ્ધાબંધમાં પ્રક્રિયા બદલાઈ જાય છે. તેમાં

અંધક = જીવ આદિનો વિચાર ૧૪ માર્ગશુદ્ધાનોમા કરવામાં આવ્યો છે. તેમા શુશુદ્ધાનને લઈને વિચાર નથી. આથી પ્રજાપના અને વૃષ્ણગમની શૈલી આ પ્રકરણમાં એકજેવી છે.

તેવી જ રીતે જીવની સ્થિતિનો વિચાર અનેક રીતે વૃષ્ણગમમાં છે. તેમાંથી કાલાનુગમમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૧૧૪ થી) જીવોની કાલસ્થિતિ ગત્યાદિ ૧૪ દારો વડે વિચારાઈ છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં ૨૪ દંડકને નામે ઓળખાતા જીવના મુખ્ય ૨૪ બેદો અને તેના પ્રબેદોને લઈને કાલ-વિચાર છે. —પ્રજાપના, સ્થિતિપદ ચોથું.

આ જ પ્રમાણે ‘અવગાહના’, ‘અંતર’ આદિ અનેક બાબતોની સમાન વિચારણા બંનેમાં છે, પરંતુ તે વિષે વિશેષ લખવાનું મોકુફ રાખી અત્યારે એટલું જ સૂચવવું બસ થશે કે આ બંને ત્રથોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તુલના કરવા જેવી છે અને તેથી જૈનોના જીવવિચારમાં અને કર્મવિચારમા કયે કયે વિચારવિકાસ થયો છે તે જાણવાનું એક સુદૃઢ સાધન આ બંને ત્રથો છે, એ પ્રત્યે ધ્યાન દોરવા આટલું લખ્યું છે.

વળી, બંનેની એક બીજી સમાનતા પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. ગત્યાગતિની ચર્ચામાં જ બંનેમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિની ચર્ચા છે. —પ્રજાપના, સૂત્ર ૧૪૪૪-૧૪૬૫. વૃષ્ણગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨૧૬, ૨૨૦ છત્યાદિ. પણ પ્રજાપનામાં માત્રલિક પદ વિશેષ છે અને રત્નપદ પણ વિશેષ છે. —પ્રજાપના, સૂત્ર ૧૪૬૬-૬૮.

જેમ પ્રજાપનામાં નિર્ચક્તિની અનેક ગાથાઓ છે, તેમ વૃષ્ણગમમાં પણ તે ગાથાઓ મળી આવે છે તે સૂચવે છે કે નિર્ચક્તિમાં સમાન પરંપરામાંથી ગાથાઓ સંઘરવામા આવી છે. આથી નિર્ચક્તિ વિષે સ્વતંત્ર વિચાર કરીને તેમાં આચાર્ય ભદ્રબાહુ, તે પ્રથમ હોય કે બીજા, તેમની ગાથાઓ કેટલી અને તેમને પરંપરાપ્રાપ્ત કેટલી? —જુઓ વૃષ્ણગમમાં ગાથામંત્રાં, પુસ્તક ૧૩ મા સૂત્ર ૪, ૫ ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૫, ૧૬ છત્યાદિ અને આવશ્યકનિર્ચક્તિ, ગાથા ૩૧ થી; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૬૦૪ થી.

પ્રજાપના ઉપાંગ એ આર્ય શ્યામાચાર્યની રચના છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમાંની બધી જ બાબતો તેમણે પોતે જ વિચારીને રજૂ કરી છે. કારણ, તેમનું પ્રયોગન તો શ્રુતપરંપરા-માંથી હકીકતોનો સંગ્રહ કરવાનું અને તેની માત્ર ગોઠવણી અમુક પ્રકારે કરવી એ હતું. આથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે પ્રારંભમાં પ્રથમ પદમા જીવના જે અનેક બેદો જાણ્યા છે, તે જ બેદોમા એટલે કે તે બધા જ બેદોમાં દ્વિતીય ‘સ્થાન’ આદિ ‘દારો’-બાબતોની ઘટના તેઓએ રજૂ કરી નથી. સ્થાન આદિ દારોનો વિચાર તેમની સમક્ષ જે રીતે-જે વિવિધ રીતે-તેમની પૂર્વેના આચાર્યોએ કર્યો હતો, તે વિદ્યમાન હતો, એટલે તે તે દારોમા તે ને વિચારોનો સંગ્રહ કરી લેવો—એ કાર્ય આર્ય શ્યામાચાર્યનું હતું. આથી ‘સ્થાન’ આદિ દારોમાં થયેલ વિચાર યદ્યપિ સર્વ જીવોને સ્પર્શે છે, પણ ચિત્રણ એટલે કે જીવના ક્યા બેદોમાં ને તે દારોનો વિચાર કરવો, તેમાં એકમત્ય નથી. તે તે દારોના વિચારપ્રસંગે જીવોના ક્યા ક્યા બેદ-પ્રબેદોનો વિચાર કરવો તે, તે તે વિષયના નિરૂપણની સરલતાની દૃષ્ટિએ થયું છે. જે એક જ વ્યક્તિ પોતે જ બધું વિચારીને નિરૂપવા બેસે તો જુદી રીતે જ વર્ણવી શકે એમ સંભવ છે, પણ આમા એમ નથી બન્યું. આમાં તો જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદે જુદે કાળે જે જે વિચાર કર્યો, તે પરંપરાથી આર્ય શ્યામાચાર્યને પ્રાપ્ત થયો અને તે વિચારપરંપરાને તમણે આમાં એકત્ર કરી છે. આ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પ્રજાપના એ તે કાળની વિચારપરંપરાનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ છે. આ જ કારણ છે કે જ્યારે આગમોનું લેખન થયું ત્યારે તે તે વિષયની સમગ્ર વિચારણા માટે પ્રજાપના જોઈ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી.

જૈન આગમના મુખ્ય બે વિષયો છે—જીવ અને કર્મ. એક વિચારણાનો ઝોક એવો દેખાય છે કે તેમાં જીવને મુખ્ય સ્થાપીને તેના અનેક વિષયો, જેવા કે તેના કેટલા પ્રકાર છે, તે કયા રહે છે, તેનું આયુ કેટલું છે, તે મરીને એક પ્રકારમાંથી બીજા કયા પ્રકારમાં જન્મ શકે છે કે તે તે પ્રકારમાં આવી શકે છે, તેની ઇન્દ્રિયો કેટલી, વેદ કેટલા, જ્ઞાન કેટલાં, તેમાં કર્મ કયાં—ઇત્યાદિની વિચારણા થાય છે; પરંતુ બીજા પ્રકારની વિચારણાનો ઝોક કર્મને મુખ્ય સ્થાપીને છે. તેમાં કર્મ કેટલા પ્રકારનાં અને તે વિવિધ પ્રકારના જીવોના વિકાસ કે દ્વાસમાં કેવો ભાગ ભજવે છે—આવો વિચાર મુખ્ય આવે છે. આથી આમાં જીવના વિકાસક્રમને લક્ષીને ૧૪ ગુણસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે ઓળખાયાં, તેની માર્ગશુભા—શોધ માટે ચૌદ માર્ગશુભાસ્થાનો નક્કી કરવામાં આવ્યાં. આ માર્ગશુભાસ્થાનો એટલે કે શોધ માટેનાં દ્વારો તે જીવોના ગતિ આદિને કારણે થતા વિવિધ પ્રકારે બેઠો છે.

પ્રથમ પ્રકારના ઝોકનું દષ્ટાન્ત **પ્રજ્ઞાપના** પૂરું પાડે છે. અને દ્વિતીય પ્રકારનો ઝોક પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ આદિ કર્મસાહિત્ય, પટ્ટખગમ વગેરેમાં જોવા મળે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોઈ પૌર્વાપર્વની વિચારણા ધણી કંઠણ બની ગય છે. પદ્મરી શતાબ્દી કે તે પછી પણ જ્યારે સ્થાનકવાસી પરંપરાએ આગમોની વિચારણાને ભાષામાં થોડાપરંપે રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે એના એ જ માર્ગશુભાદ્વારો વગેરે બાલ જીવને સરલ રીતે સમજાય એવી રીતે રજૂ કર્યા અને અગ ગણાતા સ્થાનાંગમાં પણ તે જ સમ્પાને મુખ્ય સ્થાપીને હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી છે. પણ જે કાળનું સ્થાનાંગ છે તે જ કાળમાં જટિલ રીતે પણ જીવ અને કર્મની હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી હતી. આથી માત્ર વિષયનિરૂપણની સરલ કે જટિલ પ્રક્રિયા અથવા તો વિષયની સૂક્ષ્મ કે ગંભીર ચર્ચા બેઠીને પૌર્વાપર્વનો વિચાર નિર્ણાયક બની શકે એમ નથી કારણ, એવી રચનાનો આધાર લેખકના પ્રયોજન ઉપર છે, નહીં કે તેમાં ચર્ચાતા સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ વિષય ઉપર. આથી પ્રજ્ઞાપના કરતાં પટ્ટખગમની ચર્ચા ધણી જ આગળ વધી ગયેલી જણાય છે, છતાં પણ માત્ર તે બંનેમાં ચર્ચિત વિષયની સૂક્ષ્મતા કે સ્થૂલતા ઉપરથી તેમના પૌર્વાપર્વને નક્કી કરવામાં ગંભીર ભૂલ થવા સભવ છે. આથી કોઈ બીજાને જ માર્ગ લઈને તેવા અંથોનો નિર્ણય સ્વતંત્ર રીતે કર્યો પછી જ તેમનું પૌર્વાપર્વ નક્કી થઈ શકે. બંને પ્રકારના સાહિત્યનું મૂળ બંનેને મતે દષ્ટિવાદ છે. આથી દષ્ટિવાદના જ વિષયને અનેક રીતે, અનેક પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા, અનેક આચાર્યોએ નિરૂપિત કર્યો છે. આ પણ એક મુશ્કેલી છે—જેથી પૌર્વાપર્વ નક્કી કરવામાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ વિચાર પ્રસ્તુતમાં બાધક બને છે. અન્યથા એ કહેવું બહુ સરલ હતું કે પટ્ટખગમમાં જે વિચારની સૂક્ષ્મતા દેખાય છે તે પ્રકારની સૂક્ષ્મચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં નથી માટે તે પટ્ટખગમ કરતાં પ્રાચીન છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી મુશ્કેલીને કારણે માત્ર આ દલીલને આધારે પ્રજ્ઞાપનાને પ્રાચીન દર્શાવવું એ અયોગ્ય જણાય છે. તેથી તે માર્ગ છોડી દેવો એ જરૂરી છે. અને પટ્ટખગમ અને પ્રજ્ઞાપના—એ બેમાં કોણ પ્રાચીન એની વિચારણા જુદી જ રીતે કરવી જરૂરી છે. એ કર્યો પછી ઉક્ત દલીલનો ઉપયોગ થઈ શકે.

એક વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે પટ્ટખગમમાં—તેના કેટલાક ભાગોમાં—જે પ્રકારે અનુયોગ-દ્વારસૂત્રમાં અનુયોગદ્વાર વડે વ્યાખ્યા કરવાની પદ્ધતિ એટલે કે નયનિક્ષેપ આદિ પદ્ધતિ દ્વારા વસ્તુનિરૂપણ કરવાની જે પદ્ધતિ મળે છે, તેનું જ અનુસરણ સ્પષ્ટ છે. એવું કાંઈ જ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી, એ બાબત પ્રજ્ઞાપનાની પટ્ટખગમ કરતાં પ્રાચીનતા નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાનો સમય, આગળ જણાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે, ઇસ્વીસન પૂર્વેનો જ છે; જ્યારે

પટ્ટાંગગમની રચના વીર નિર્વાણ પછી ૬૮૩ (ઈ. ૧૫૬) વર્ષ પછી જ ક્યારેક થઈ છે. તેથી તો નિર્વિવાદપણે કહી શકાય કે પ્રજાપના એ પટ્ટાંગગમથી પૂર્વવર્તી જ છે.

૯મી, ૧૪ જીવસ્થાન, ૧૪ ગુણસ્થાન જેવી સ્થિર પ્રક્રિયા જે કાળમાં નિશ્ચિત થઈ, એટલે કે વિચારણાનાં અનેક દારો વડે પૂર્વકાળે જે વિચાર થતો હતો તેને સ્થાને ૧૪ જીવસ્થાન અને ૧૪ ગુણસ્થાનને લઈને વિચાર કરવાની પદ્ધતિ જે કાળે સ્થિર થઈ, ત્યાર પછીના કાળે તેનું અનુસરણ બરાબર થયું છે. આવી કોઈ નિશ્ચિત પરંપરા પ્રજાપનામાં દેખાતી નથી, પરંતુ પટ્ટાંગગમમાં સ્પષ્ટ છે. આથી સિદ્ધ થઈ શકે છે કે પ્રજાપના કરતાં પટ્ટાંગગમ એ પછીના કાળની રચના છે. આમ પ્રજાપના અને પટ્ટાંગગમનું પૌર્વાપર્ય અનેક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે, એટલે પ્રજાપનાને પટ્ટાંગગમથી પૂર્વવર્તી ત્રય માનવો જરૂરી છે.

પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય

પ્રજાપનાના મૂળમાં તો ક્યાંય તેના કર્તાનો નિર્દેશ નથી. પણ તેના પ્રારંભના મગલ પછી એ ગાથાઓ છે, જેની વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્રે અને આચાર્ય મલયગિરિએ પણ કરી છે. છતાં તેઓ બન્ને તે બન્ને ગાથાઓને પ્રક્ષિપ્ત જ માને છે. તે ગાથાઓમાં આર્ય શ્યામાચાર્યનો કર્તા તરીકે ઉલ્લેખ છે. એટલે આચાર્ય હરિભદ્રના સમયપૂર્વે પણ પ્રજાપના શ્યામાચાર્યની કૃતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એમ માની શકાય.

આચાર્ય મલયગિરિએ તો તેમને વિષે “મગવાન્ આર્યસ્વામોઽપિ દ્વયમંબ સુતે રચયતિ” (ટીકા, પત્ર ૭૨) “મગવાન્ આર્યસ્વામઃ વઠતિ” (ટીકા, પત્ર ૪૭), “સર્વેવામપિ પ્રાવચનિકસૂત્રીણા મતાનિ મગવાન્ આર્યસ્વામ ઉપદિષ્ઠવાન્” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫), “મગવદાર્યસ્વામપ્રતિપતૌ” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫) જે ઇત્યાદિ પ્રયોગોના ભગવાનનું પદ આપી દીધું છે, તે તેમનું મહત્ત્વ સૂચવે છે. ઉક્ત એ પ્રક્ષિપ્ત ગાથા ઉપરથી પણ ફલિત થાય છે કે આર્ય શ્યામ વાયકવંશમાં થયા છે અને તેઓ પૂર્વશ્રુતમાં વિશારદ હતા. પ્રજાપનાની રચનામાં તેમણે એવા પ્રકારની કુશળતા દેખાડી છે કે અંગ-ઉપાંગમા પણ અનેક વિપયોની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે પ્રજાપનાની લક્ષામણુ કરવામાં આવી છે.

નન્દીસૂત્રની પદ્માવલીમાં સુધર્માથી માંડીને એક પછી એક જે નામો આપ્યાં છે તેમાં ૧૧ મું નામ “વંદિમો હારિયં ચ સામજ્ઞ” — એ પ્રકારે આર્ય શ્યામનું નામ આવે છે અને તેમને હારિત ગોત્રના ગણ્યાવ્યા છે. પરંતુ ઉક્ત પ્રજાપનાના પ્રારંભની પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને વાયકવંશમા ર૩મા જણાવ્યા છે તેને અનુસરીને આચાર્ય મલયગિરિ પણ તેમને ત્રેવીસમી પાટે ગણે છે. એમાં માત્ર ર૩મી પાટનો નિર્દેશ છે, પણ સુધર્માથી શ્યામાચાર્ય સુધીનાં નામો વિષેની કોઈ નોંધ નથી.

પદ્માવલિઓ ઉપરથી ત્રણ કાલકાચાર્ય થયાની હકીકત જાણવા મળે છે. એક કાલક જેઓ વીર નિર્વાણ ૩૭૬ મા મૃત્યુ પામ્યા (ધર્મસાગરીય પદ્માવલી પ્રમાણે; ન્યાયે ખરતરગચ્છીય પદ્માવલી પ્રમાણે — ‘આદ્યઃ પ્રજાપનાકૃત્ત્વં હન્દ્રસ્ય અગ્રે નિગોદવિચારવક્તા ય્યામાચાર્યપરનામા । સ તુ વીરાત ૩૭૬ વર્ષજાતઃ’). પીઠ્ઠા ગર્દભિલ્લોચ્છેદક કાલકાચાર્ય વીર નિર્વાણ ૪૫૩ માં થયા = વિક્રમ પૂર્વે ૧૭ માં, અને તીર્થ વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, જેમણે સવત્સરી તિથિ પાંચમની ચોથ કરી.

આ ત્રણમાંથી પ્રથમ કાલક અને રયામાચાર્ય, જેમણે પ્રજાપનાની રચના કરી, તેઓ એક છે એવી પરંપરા પદાવલીઓમાં જણાય છે. પરંતુ પદાવલીમાં તેમને ૨૩મું સ્થાન આપ્યું નથી; જ્યારે ઉક્ત પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને ૨૩મી પાટ ગણવામાં આવ્યા છે. આથી પાટ વિષેનો ઉલ્લેખ ગૌણ કરીને જ તેમના સમયનો વિચાર કરવો જરૂરી બને છે.

અંતિમ કાલક, જેઓ વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, તે તો પ્રજાપનાના કર્તા સંભવી શકે નહિ, કારણ, નદી, જે વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ પહેલાં જ રચાયું છે, તેમાં પ્રજાપનાને આગમસૂત્રીમાં સ્થાન મળ્યું છે.

એટલે પ્રથમ બે કાલકમાંથી કયા કાલક તે રયામાચાર્ય છે તે પ્રશ્નનું નિરાકારણ બાકી રહે છે.

ડો ઉમાકાન્તને મતે જો તે બંને કાલકને એક માનવામાં આવે તો અગિયારમી પાટ ઉક્ષિપ્ત રયામાચાર્ય અને ગદ્યભિદ્ધોચ્છેદક કાલકચાર્ય એક હશે છે. પદાવલીમાં જ્યાં તે બંનેને જુદા ગણ્યા છે, ત્યાં પણ એકતી તિથિ વીર ૩૭૬ અને બીજાની ૪૫૩ છે. ખરી રીતે ૩૭૬ માં ‘જાત’ છતાં તે તેમની મૃત્યુતિથિ જ અન્યત્ર ગણાઈ, તે જ પ્રમાણે બીજા કાલકની ૪૫૩ એ મૃત્યુતિથિ જ હશે. એટલે તે બંનેના સમયમાં બહુ ફેર નથી. ‘જાત:’ જેમનું તેમ માનીએ તો- પણ બંનેમાં માત્ર ૭૭ વર્ષનો ફરક છે. એટલે ગમે તેણે પ્રજાપના રચ્યું હોય, ચાહે તેઓ પ્રથમ કાલક હોય કે બીજા, અગર બંને એક હોય, પણ તે વિક્રમ પૂર્વે થનાર કાલકની રચના છે—એટલું તો નિશ્ચિત રૂપે કહી જ શકાય છે.

પ્રજાપનામાં જે કેટલીક ગાથાઓ મળે છે તેમાંની કેટલીક સૂત્રકૃતાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક અને આચારાંગનિર્ણયક્રિયામાં પણ મળે છે. તે વિષે કાંઈક તુલના કરવી જરૂરી હોઈ નીચે કેટલીક ગાથાઓની તુલના આપવામાં આવે છે :

પ્રજાપના	સૂત્રકૃતાંગ	ઉત્તરાંગ અ. ૩૬	આચારાંગનિર્ણયક્રિયા
સુ. ૨૪. ગા. ૮	૨. ૩. ૧૯. ગા. ૧	ગા. ૭૪	ગા. ૭૩
” ” ૯	” ” ૨	ગા. ૭૫	ગા. ૭૪
” ” ૧૦	” ” ૩	ગા. ૭૬	ગા. ૭૫
” ” ૧૧	” ” ૪	ગા. ૭૭	ગા. ૭૬

આચારાંગનિર્ણયક્રિયા (ગા. ૭૨, ૭૬) અને ઉત્તરાધ્યયન (ગા. ૭૩)માં ૨૫૪ ૩૬ બેદો હોવાનું જણાવ્યું છે, છતાં ઉત્તરાધ્યયનમાં ૪૦ બેદો છે, જ્યારે આચારાંગનિર્ણયક્રિયામાં ૩૬ જ છે. અને સૂત્રકૃતાંગ અને પ્રજાપનામાં ૪૦ બેદો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મૂળે ૩૬ બેદો ગણાતા હતાં ત્યાં તેમાં આ ગાથાઓમાં ચાર ઉમેરવામાં આવ્યા છે. તેથી પ્રજાપનામાં તે ગાથાઓ અન્યત્રથી ઉદ્ભૂત જ માનવી પડે અને તેમાં સંશોધન થયાનું પણ માનવું પડે. સૂત્રકૃતાંગમાં પણ તે જ ગાથાઓ છે. તે ગાથાઓનું સૌથી જૂનું રૂપ આચારાંગનિર્ણયક્રિયામાં ઉપલબ્ધ થાય છે એમ માનવું પડે. તે ગાથાઓ સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ઉદ્ભૂત થઈ હોય એવો સંભવ છે. ૭૫

૩૪ મૂલાચારમાં (પ ૮-૧૨) પણ પૃષ્ઠીના ૩૬ જ બેદો ગણાવ્યા છે. તેની ગાથાઓ પણ પાસાંતરો સાથે આવી જ છે

૩૫ સૂત્રકૃતાંગમાં આ ગાથાઓ ઉદ્ભૂત હોય એમ જણાય છે, કારણ, ‘દમાઓ ગાહાઓ અણુગંતવાઓ’ એમ કહીને ગાથાઓ આપી છે. અને અંતે વળી ‘દયાઓ દયસુ મણિયવાઓ ગાહાઓ જાવ સૂરકંતસાવ વિઝટિતિ’—એમ જણાવ્યું છે તુલના કરી, પ્રજાપના, સૂ. ૫૫ માં “દયસિ ણં દમાઓ ગાહાઓ અણુ-ગંતવાઓ” એ વાક્ય.

નિર્ધુક્તિઓ પ્રથમ કે દ્વિતીય આચાર્ય ભદ્રાપાડુની રચના માનીએ તોપણ તેમાની બધી ગાથાઓ આચાર્ય ભદ્રાપાડુએ જ રચી હોય તેવો સંભવ ઓછો છે. પણ તેમાં ઘણી સમ્રહણી-ગાથાઓનો સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો હશે એમ માનવું યોગ્ય થશે. એટલે નિર્ધુક્તિને આધારે પ્રજ્ઞાપનાના સમયનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી.

ઉત્તરાધ્યયનનું જીવાજીવવિકાસિત નામનું ૩૬મું અધ્યયન અને પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમપદની તુલના કરવાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયન પછીની ભૂમિકાએ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવવિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આથી ઉત્તરાધ્યયનનું તે અધ્યયન પ્રસ્તુત રૂપમાં પ્રજ્ઞાપનાથી પ્રાચીન જ છે. પરંતુ સ્વયં ઉત્તરાધ્યયનને વિષે વિદ્વાનોએ એક જ આચાર્યની કૃતિ નહીં માનતાં એને સંકલનગ્રંથ માનવા તરફ વલણ ધરાવ્યું છે. એટલે તેને આધારે પણ પ્રજ્ઞાપનાનો સમય નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી જ છે.

પ્રજ્ઞાપના અને ઉવવાધપમાં પણ સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ મળી આવે છે, જેમાંની ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ જેવામાં આવે છે અને આવશ્યકનિર્ધુક્તિમાં પણ છે—

પ્રજ્ઞાપના સૂ. ૨૧૧	ઉવવાધપ	ઉત્તરાધ્ય. અ. ૩૬	આવશ્યકનિ. (વિશે.)
ગા. ૧૫૮	×	×	×
ગા. ૧૫૯	§ ૧૬૮	૫૬	૬૭૮ (૩૯૭૮)
ગા. ૧૬૦	§ ૧૬૯	૫૭	૬૭૯ (૩૭૭૯)
ગા. ૧૬૧	§ ૧૭૧	તુલના-૬૫	૬૬૪ (દી.) (૩૮૧૦)
ગા. ૧૬૨	§ ૧૭૦	×	૬૬૩ (દી.)
ગા. ૧૬૩	§ ૧૭૨	×	૬૬૫ (દી.) (૩૮૧૧)
ગા. ૧૬૪	§ ૧૭૩	×	૬૬૬ (દી.) (૩૮૧૨)
ગા. ૧૬૫	§ ૧૭૪	×	૬૬૭ (દી.) (૩૮૧૩)
ગા. ૧૬૬	§ ૧૭૫	×	૬૬૮ (દી.) (૩૮૧૪)
ગા. ૧૬૭	§ ૧૭૬	×	૬૬૯ (દી.) (૩૮૧૫)
ગા. ૧૬૮	§ ૧૭૭	×	૬૭૦ (૩૮૨૮)
ગા. ૧૬૯	§ ૧૭૮	×	૬૭૧ (૩૮૨૯)
ગા. ૧૭૦	§ ૧૭૯	×	૬૭૨ (૩૮૩૫)
ગા. ૧૭૧	§ ૧૮૦	×	૬૭૩ (૩૮૩૬)
ગા. ૧૭૨	§ ૧૮૧	(તુલના) તુલના-૬૭	૬૭૪ (૩૮૪૮)
ગા. ૧૭૩	§ ૧૮૨	×	૬૭૫ (૩૮૪૯)
ગા. ૧૭૪	§ ૧૮૩	×	૬૭૬ (૩૮૫૦)
ગા. ૧૭૫	§ ૧૮૪	તુલના-૬૭	૬૭૭ (૩૮૫૧)
ગા. ૧૭૬	§ ૧૮૫	×	૬૭૮ (૩૮૫૨)
ગા. ૧૭૭	§ ૧૮૬	×	૬૭૯ (૩૮૫૩)
ગા. ૧૭૮	§ ૧૮૭	×	૬૮૦ (૩૮૮૬)
ગા. ૧૭૯	§ ૧૮૮	×	૬૮૧ (૩૮૮૭)
×	§ ૧૮૯	×	×

ઉપરની તુલના ઉપરથી એક વાત ચોક્કસ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનમાં સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ ભૂમિકારૂપ છે અને અન્યમાં તેનો વિસ્તાર છે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનનું આ

પ્રકરણ, જેનો વિશેષ સંબંધ પ્રજાપના સાથે છે, તે પ્રજાપના કરતાં પ્રાચીન છે. ઉવવાદ્ય અને પ્રજાપનામાં પ્રારંભ અને અંતની ગાથા વિષે વિભેદ છે. સભ્ય તો વધારે એ જણાય છે કે પ્રજાપના ઉવવાદ્ય કરતાં પ્રાચીન હોતુ જોઈએ.

પરંપરા પ્રમાણે નિગોદવ્યાખ્યાતા ‘કાલક’ અને ‘શ્યામ’ આચાર્ય એક મનાયા છે, કારણ, એ બન્ને શબ્દો એકાર્થક જ છે. પરંપરા પ્રમાણે તેઓ વીર નિર્વાણ ૩૩૫ માં યુગપ્રધાન થયા અને ૩૭૬ સુધી જીવ્યા. આથી પ્રજાપના જે તે જ કાલકની રચના હોય તો વીરનિર્વાણ ૩૩૫-૩૭૬ વચ્ચેની રચના હશે. અર્થાત્ વિક્રમ પૂર્વે ૧૩૫-૯૪, ઇસ્વીસન પૂર્વે ૭૯-૩૮ વચ્ચે તે રચાયુ હશે. ૭૧ પ્રથમ ભદ્રપાદુકૃત નિર્ધુક્તિ માનવામાં આવે—અને તેમાં મૂળે જીવભેદો ઉત્તરાધ્યયન પ્રમાણે ‘૩૬’ જ સંહિારાયા હતા, તેમ માનવાને કારણે છે—તો પ્રજાપના નિર્ધુક્તિ પછીની રચના હશે. અને ઉક્ત પ્રજાપનાના સમય સાથે પ્રથમ ભદ્રપાદુના સમયનો પણ વિરોધ નથી, કારણ, તેઓ પ્રજાપનાના સમય કરતાં પ્રાચીન જ મનાયા છે.

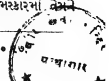
પદ્મગ્રાગમ તેના વિશ્વમાન રૂપે ભદંત પુષ્પદંત-ભૂતપાલિ એ બે આચાર્યોની રચના છે અને તેઓનો સમય વીર નિર્વાણ ૬૮૩ પછી ક્યારેક ચનાર ધરસેનાચાર્ય પછી છે, એથી પ્રજાપના પદ્મગ્રાગમ પૂર્વની રચના છે તે નિશ્ચિત થાય છે. આથી કહી શકાય કે પદ્મગ્રાગમમાં જે વિચારની પ્રૌઢતા અને વ્યવસ્થા તથા અનુયોગશૈલીનું અનુસરણ દેખાય છે તે તેની ઉત્તરકાલીન રચિત હોવાને કારણે છે.

નંદીસૂત્રની આગમસૂચીમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ છે અને નંદી વિક્રમ સંવત્ ૫૨૩ પૂર્વની રચના છે. આથી તેના સમય સાથે પણ પ્રજાપનાના ઉક્ત સમયનો કશો વિરોધ નથી.

પ્રજાપનાનું મંગલ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર

પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં જે મંગલ ગાથાઓ છે તેમાં સર્વપ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે, પછી જિનવરેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર્યો છે. પદ્મગ્રાગમમાં પણ ધવલકાર પ્રમાણે પ્રારંભમાં પંચનમસ્કારમંત્રનો નિર્દેશ છે. પ્રજાપના મૂળ સૂત્રની લખાયેલી બધી જ પ્રતોમાં પણ પંચનમસ્કારનો નિર્દેશ મળે છે. પરંતુ આચાર્ય હરિભદ્ર અને મલયાગિરિએ તેની વ્યાખ્યા નથી કરી તેથી તે મૂળ સૂત્રાનર્ગત નથી એવી માન્યતા સંપાદકોની છે, જેનો નિર્દેશ પ્રસ્તુત આચૃતિના પ્રારંભમાં પૃષ્ઠ ૧ ના ટિપ્પણ ૧ માં કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે આવી માન્યતાનું મૂળ એ છે કે જ્યારથી પંચનમસ્કારમંત્રનું માહાત્મ્ય વધ્યું છે, ત્યારથી જૈનાગમોની પ્રતોમાં પ્રારંભમાં તે લખવાની પ્રથા અપનાવવામાં આવી હશે. તેથી તે વસ્તુતઃ તે તે ગ્રંથના પ્રારંભમાં ગ્રંથકર્તાએ મૂક્યો છે કે નહિ તેની ચકાસણી કરવી આવશ્યક છે.

પ્રજાપનાના પ્રારંભના મંગળમાં પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે અને પછી અરિહંતને, તે તરફ પણ ધ્યાન દેતુ જરૂરી છે. કારણ, પંચ નમસ્કારમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધને નમસ્કાર છે. પ્રાચીન ઉલ્લેખો પ્રમાણે તીર્થંકરો દીક્ષા લેતી વખતે માત્ર સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે, તે પ્રત્યે ધ્યાન દેવામાં આવે તો મંગળપ્રથાના પ્રારંભમાં જૈનોમાં સિદ્ધને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા શરૂ થઈ હતી તેમ માની શકાય. પરંતુ તીર્થંકરો—અરિહંતો પ્રત્યક્ષ ઉપકારી હોવાથી પંચનમસ્કારમાં તેઓ

પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું, જે ત્યારથી પંચનમસ્કારને અનુસરી સામાન્ય રીતે અરિહંતન પ્રથમ વંદના કરવામાં આવે છે.

નમસ્કાર-વંદના સ્વરૂપમાં પાંચ પદ ક્રમે કેવી રીતે આવ્યાં હશે તેનો વિચાર કરીએ તો કાંઈક આવું બન્યું હશે એમ માની શકાય—તીર્થસ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં સુધી તો સિદ્ધો જ વંદનીય હશે. તે પ્રમાણે તીર્થકર જ્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે માત્ર સામાન્ય સિદ્ધને જ નમસ્કાર કરે છે. પણ તીર્થકરની ઉપસ્થિતિમાં અરિહંત-તીર્થકર મહત્ત્વ પામે એ સ્વાભાવિક છે. અને જ્યારે તેઓ નિર્વાણ પામે ત્યારે સિદ્ધકોટિમાં ગણાય. છતાં, હાલે તે સિદ્ધ થઈ ગયા હોય તોપણ, આસન્ન ઉપકારી હોવાથી તેમને અરિહંત તરીકે જ યાદ કરવામાં આવે. આ પ્રકાર આપણે ‘લોગરસ’ સૂત્રમાં જોઈએ છીએ. અને તેનું અનુસરણ અન્ય અનેક પ્રાચીન મગલાચરણમાં પણ જોવા મળે છે. જ્યારે આ પ્રકારે અરિહંત અને સિદ્ધ બન્ને વંદનીય હતાં ત્યારે અમુક સમય સુધી સિદ્ધને પરંપરા પ્રમાણે પ્રથમ યાદ કરી પછી જ અરિહંતને યાદ કરવાનું બન્યું હોય; પણ પછી એ ક્રમ બદલાઈને અરિહંત અને સિદ્ધરૂપે અરિહંત તથા સર્વ સિદ્ધ એમ સિદ્ધમાં સર્વનો સમાવેશ કરી વંદનાક્રમમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધ—આ ક્રમ ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગયો હતો તેમ ખારવેલના શિલાલેખથી જાણવા મળે છે. પણ આનો અર્થ એમ તો ન જ લઈ શકાય કે તે કાળે પણ માત્ર આ એક જ ક્રમ હતો. વંદના એ વ્યક્તિની ડુચિનો પ્રશ્ન છે. તેથી પ્રથમના પ્રારંભમાં વંદના લખવાની અને ન લખવાની અને લખવામાં પણ કોઈ નિશ્ચિત સર્વસંમત એવા ક્રમ વિના લખવાની પ્રથના દર્શન ધણા લાગ્યા સમય સુધી થાય છે. તોપણ એટલું તો નક્કી થઈ શકે કે અરિહંતને સિદ્ધની પહેલાં વંદના કહવાની પણ પ્રથા ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી, જે આગળ જતાં પંચપરમેષ્ઠિમંગલરૂપે સ્થિર થઈ. જ્યારે તીર્થકર પણ ન હોય ત્યારે તેમની પરંપરાના રક્ષક આચાર્ય અને પછી ઉપાધ્યાય—આ બન્નેનું મહત્ત્વ વધે. પણ તેઓ વંદનાકોટિમાં આવે તે જ સાથે પ્રવચન યા શાસન જે લિપિમાં લખાયેલ હોય તે લિપિ પણ આદરણીય બને અને તે કારણે જ પ્રવચન કે શાસનના રક્ષક તરીકે તેમનું મહત્ત્વ ગણાય. રક્ષણીય કરતાં રક્ષકનું મહત્ત્વ હંમેશા વિશેષ ગણાતું આવ્યું છે તે ક્રમે પ્રવચન કે શાસન કે લિપિને સ્થાને તેના ધારકો-રક્ષકો આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય જ વંદનીય રૂપે મહત્ત્વ પામ્યા અને તેમને પંચનમસ્કારમાં સ્થાન મળ્યું અને પ્રવચન વગેરે ગૌણ બન્યા. છેવટે સત્યતોમાથી માત્ર સામાન્ય સાધુ જ બાકી રહેતા હતા, તેમને પણ ખરી રીતે તો શ્રાવકોની દૃષ્ટિએ, પણ છેવટે સર્વની દૃષ્ટિએ વંદનામાં સ્થાન મળ્યું—આવો કંઈક ક્રમ પંચનમસ્કારની ઘટનામાં હશે એમ માની શકાય.

નમસ્કારસૂત્ર-પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમત્ર-ના કર્તા કોણ, એની ચર્ચાનું ઉત્થાન આવશ્યકસૂત્રની નિર્બુકિતમાં સર્વપ્રથમ જોવા મળે છે. પ્રથમ અધ્યયન સામાયિક નામે છે. એટલે પ્રથમ પ્રશ્ન એ થયો કે એ સામાયિક અધ્યયન કોણે કહ્યું? શા માટે કહ્યું? એ પ્રસંગે આચાર્ય ભદ્રબાહુએ ૨૫૮ કથું છે કે—

તિત્થકરો કિ કારણ માવતિ સામાયયં તુ અણ્ણયણં ।

તિત્થકરણામગોત્તં વદ્ધં મે વેદિત્ત્વં તિ ॥ ૫૨૬ ॥

તં ચ કપ્પં વેતિજ્ઞતિ અગિલાણ્ણમ્મદેવણાદીહિ ।

વજ્જતિ તં તુ મગ્ગવતો તતિયમ્મોલ્લક્કહિત્તાણં ॥ ૫૨૭ ॥

૩૭. ખારવેલનો શિલાલેખ, જે ઈ સ. પૂર્વેનો છે, તેમાં પ્રથમ અરિહંતને નમસ્કાર છે, પછી સિદ્ધને, એટલે તે પહેલાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે. વળી, તેમાં આ બંને જ નમસ્કાર છે તે પણ ખ્યાન કેવા એવી વાત છે. અશોકના શિલાલેખોના પ્રારંભમાં નમસ્કાર નથી એની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ગોતમમાતી સામાજ્યં તુ કિં કારણં નિસામેન્તિ ।

પાણસ્સ તં તુ સુદરમંતુલમાવાણ ઉવલહી ॥ ૫૨૮ ॥

—વિશેષાવસ્યક, ૨૫૧૪-૧૬

સારાશ કે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર સામાયિક અધ્યયનનું એટલે કે તેના અર્થનું કથન કર્યું અને ગૌતમાદિ શિષ્યોએ તે સાંભળ્યું. આથી આચાર્ય ભદ્ર્યાહુને મને સામાયિકના અર્થકર્તા તીર્થંકર છે અને સૂત્રકર્તા ગણુપર છે, આમ ક્ષિત થાય છે. ૭૮ અને નમસ્કાર મંત્ર એ સામાયિકનો પ્રારંભ છે—અથવા તો એમ કહેવાય કે શિષ્ય પ્રથમ પંચનમસ્કારમંત્ર વડે વંદના કરે પછી ૭૯ તેને સામાયિક શ્રુતનો પાઠ આપવામાં આવે છે. તેથી તે આવશ્યકસૂત્રમા સામાયિક અધ્યયનના પ્રારંભમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે મૂળે તે આવશ્યકનો અંશ છે કે અન્યત્રથી આનીત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આચાર્ય જિનભદ્રે આપ્યો છે કે નંદીસૂત્રમાં પંચનમસ્કારને પૃથક્ શ્રુતસ્કંધ ગણુવામાં આવ્યો નથી. છતાં પણ તે સૂત્ર તો છે જ. વળી, તે પ્રથમ મંગલ પણ છે, તેથી તેને સર્વસૂત્રાન્તર્ગત ગણવો જોઈએ. ૪૦ આ જ કારણ છે કે સર્વપ્રથમ નમસ્કારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી જ સામાયિક અધ્યયનના સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે. ૪૧ આ જ ક્રમ તેમણે પણ વિશેષાવસ્યકમાં અપનાવ્યો છે.

આચાર્ય જિનભદ્રની આ ચર્ચા ઉપરથી એક વાત તો નક્કી જણાય છે કે નમસ્કારમંત્ર એ માત્ર આવશ્યકસૂત્રનો જ અંશ નથી, પણ સર્વ શ્રુતની આદિમાં નમસ્કારરૂપ મંગલ જ્યારથી શરૂ થયું ત્યારથી તેને સર્વપ્રથમ આવશ્યકમાં સ્થાન મળ્યું હશે, કારણ, શ્રુતમા સર્વપ્રથમ સામાયિકનો જ પાઠ આપવાની પ્રથા છે અને તે આપતાં પહેલાં મગ્ગ-પંચનમસ્કાર જરૂરી હોવાથી તે તેના એક અંશરૂપે ગણાયો. પણ તે તેનો જ અંશ છે એમ નથી. પણ એ જ પ્રકારે જે કોઈ શ્રુતનો પાઠ આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રારંભમાં તે નમસ્કાર કરવો જરૂરી હોઈ તે સર્વશ્રુતાન્તર્ગત ગણાયો. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે તે કોઈ એક શ્રુતનો અંશ નથી, વળી સ્વતંત્ર શ્રુત તરીકે પણ ગણાયો નથી, પરંતુ તેનું માહાત્મ્ય તો હતુ જ, ક્રમે વધતુ જતું હતું, તેથી તેને શ્રુત કે સૂત્રમાં સ્થાન તો આપવું જરૂરી હતુ જ. તેથી તેને સર્વશ્રુતાન્તર્ગત ગણવામાં આવ્યો. આથી સ્પષ્ટિ એ પણ થાય છે કે આ મત તે રૂપમાં ક્યારેક કોઈ એ રચ્યો હશે અથવા ક્રમે ક્રમે તેનું આકાર રૂપ ધરાયું હશે. તેના કર્તૃત્વ વિષે કોઈ ચોક્કસ પરંપરાની નોંધ આચાર્ય ભદ્ર્યાહુએ નિર્મુક્તિમાં લીધી નથી; માત્ર તેની વ્યાખ્યા પ્રસંગે જે દારોની ચર્ચા જરૂરી છે તેની નોંધ લીધી છે અને તેમાં પ્રથમ દાર ઉત્પત્તિ—એટલે કે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ-અનુત્પત્તિ—ની ચર્ચા વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ કરી છે. તેમાંથી તેના કર્તા કોણ, ક્યારે—એ કશું જ ક્ષિત થતું નથી, પણ જેમ સમગ્ર શ્રુત વિષે શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા નય દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે છે, તેમ આ નમસ્કારમંત્ર વિષે પણ

૩૮. સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે તો બધા જ તીર્થંકરો સામાયિકનો ઉપદેશ આપે છે—નિર્મુક્તિ, ગાથા ૨૩૮; વિશેષાવસ્યક, ગાથા ૧૬૭૬, પરંતુ વિવેચન શ્રુતના ઉપદેશક મહાવીર છે, તેથી સામાયિકના કર્તા પણ તેઓ જ છે—વિશેષાવસ્યક, ગાથા ૧૫૪૪. વળી, જુઓ નિર્મુક્તિ, ગાથા ૮૬-૯૦; વિશેષાવસ્યક, ગાથા ૧૦૬૧-૬૨ ॥

૩૯. કતપંચનમોક્ષારસ્સ દેન્તિ સામાજ્યં વિષિણા । —વિશેષાવસ્યક, ગાથા ૫

૪૦. વિશેષાવસ્યકબાખ્ય, ૨નોપક્ર દીકા, ગાથા ૧૦.

૪૧. એજન, ગાથા ૧૧.

નયદષ્ટિએ શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા કરી છે. ૪૨ અને તે બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રે વિસ્તૃત બાબત રચ્યું છે. એટલે કે આમાં તો દાર્શનિક દષ્ટિએ શબ્દનિર્ણયની ચર્ચા જ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. તેની ઉપત્તિમાં સમુદ્યાન, વાચના, લઘિધૃ^{૪૩} એ ત્રણ નિમિત્તોમાંથી મુખ્ય કયું તેની પણ વિસ્તૃત ચર્ચા બાબતમાં બેવા મળે છે. તે ચર્ચા પણ નયદષ્ટિએ જ કરવામાં આવી છે. ૪૪ એટલે મુખ્ય પ્રશ્ન તે મત રચ્યો કોણે અને ક્યારે રચાયો તે અનાત જ રહે છે. અથવા તો સામાન્ય રીતે કહેવાય કે અર્થોપદેશ ભગવાન મહાવીરે આપ્યો અને સૂતરરૂપે ગણધરોએ રચ્યો, કારણ, આ જ બાબત સમગ્ર શ્રુતના કર્તૃત્વ અંગે સામાન્ય છે. તાત્પર્ય કે, આચાર્ય જિનભદ્રને મને, અન્ય શ્રુતના કર્તાથી કોઈ જુદા કરતાં નમસ્કારમત્રના નથી, કારણ, તે સર્વશ્રુતાભ્યન્તર છે.

પરંતુ મહાનિર્ણય (અધ્યયન ૫), જેનો ઉદ્ધાર આચાર્ય હરિભદ્રે કર્યાનું મનાય છે, તેમાં આ મંત્રના ઉદ્ધારની (કર્તૃત્વની નહિ) ચર્ચા છે અને તેના ઉદ્ધારનો યશ^{૪૫} આર્ય વજ્રસ્વામીને આપવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આચાર્ય હરિભદ્ર પછી થનાર ધવલાદીકાકારને મતે તે નમસ્કારના કર્તા પુષ્પદંતાચાર્ય^{૪૬} હરે છે. આ પરંપરા ધવલાકાર પૂર્વેના કોઈ ગ્રંથમાં અસ્તિત્વમાં હતી કે નહી તે ગણવાનું સાબત નથી, પણ સામાન્યપણે એમ કહી શકાય કે ધવલાકાર સમક્ષ પદ્મઆગમની જે પ્રત હશે તેમાં આદિમાં પચનમસ્કાર લખાયેલ હશે, તેથી તેને ગ્રંથકર્તા દ્વારા નિબદ્ધ મંગલ માનીને આચાર્ય વીરસેન તેનું કર્તૃત્વ પુષ્પદંતાચાર્યનું છે એમ માની લીધું છે. સભવ છે કે તેમની સમક્ષ તે બાબતની કોઈ પરંપરા હોય. પણ તે વિષયનું કોઈ મુદ્દા અન્યત્ર મળતું નથી. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે આ મત મૂળે આગમ એટલે કે અગ્ર આગમમાં હતો નહી, તેની રચના અંગરચના પછી ક્યારેક થઈ છે. તે કોણે રચ્યો તે મતબેદનો વિષય છે. માહાત્મ્યને કારણે તેને સર્વશ્રુતાભ્યંતર ગણીને આચાર્ય જિનભદ્રે નિર્ણયિતને અનુસરીને તીર્થંકર-ગણધરોને કર્તા ઠરાવ્યા છે; જ્યારે વીરસેન આચાર્ય તેના કર્તા તરીકે આચાર્ય પુષ્પદંતને જાણાવે છે. આચાર્ય અભયદેવ તો ભગવતીના પ્રારંભમાં ઉપગ્રિય પચનમસ્કારમત્રને ભગવતી-સૂત્રનો પ્રારંભ માને છે, તેથી તે મંત્રની ટીકા પણ કરે છે.

*

૪૨. આવસ્થકનિર્ણય, ગાથા ૬૪૪-૪૬; વિરોધાવસ્થક, ગાથા ૩૩૩૫-૩૭ અને તે ગાથાઓની બાબતગાથાઓ વિરોધાવસ્થક, ગાથા ૩૩૩૮ થી જોવી.

૪૩. આવસ્થકનિર્ણય, ગાથા ૬૪૬, વિરોધાવસ્થક, ગાથા ૩૩૩૭

૪૪. વિરોધાવસ્થક, ગાથા ૩૩૫૭ થી

૪૫. ધ્યાન દેવું જરૂરી છે કે આર્ય વજ્ર નમસ્કારમત્રના ઉદ્ધારક મનાયા છે. તેનું કર્તૃત્વ તો વૃદ્ધપરંપરા પ્રમાણે તીર્થંકર-ગણધરોનું જ છે, જે નિર્ણયિત-બાબતમાં પણ છે

૪૬. ધવલાદીકા, પુસ્તક ૧, પૃષ્ઠ ૪૧. આ બાબતની વિશેષ ચર્ચા માટે જુઓ, ધવલાદીકાની પ્રસ્તાવના, પુસ્તક ૨, પૃષ્ઠ ૩૩-૪૧. અહીં એક ભ્રમનિવારણ આવસ્થક છે ધવલાની આ પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમાં પચમ પદ ‘ળમો લોળ સબ્બમાહૂળ’ ને બદલે ‘ળમો લમીળ. લીવી’ એવો પાઠ છે. પરંતુ વસ્તુ ઉપા પચમ પદ તેમાં છે જ, ઉપરાંત બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર છે.

પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો

અજીવનિરૂપણ

પ્રજાપનામાં પ્રથમ પદમાં જ જૈનદર્શનસંમત મૌલિક તત્ત્વોની વ્યવસ્થા બેદ-પ્રભેદો બતાવીને કરવામાં આવી છે. અને ત્યાર પછીના પદોમાં તે જ તત્ત્વોનું વિશદ રૂપે નિરૂપણ આવે છે. નિરૂપણપદ્ધતિ સમગ્ર ગ્રંથમાં બેદ-પ્રભેદો બતાવીને જ કરવામાં આવી છે. તે અનુસાર પ્રજાપના એટલે કે નિરૂપણને બે વિભાગમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું છે : જીવ અને અજીવની પ્રજાપના (સૂત્ર ૩). પ્રથમ અજીવપ્રજાપના (સૂત્ર ૪-૧૩) એટલા માટે કરી છે કે તે વિષેનું વક્તવ્ય થોડું છે અને પછીના સમગ્ર ગ્રંથમાં, થોડા અપવાદ સિવાય, સર્વત્ર જીવો સંબંધી જ સમગ્ર ભાવે વિવિધ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અજીવના નિરૂપણમાં રૂપી અને અરૂપી અજીવના બેદો કરીને તેનું વિવરણ છે. રૂપીમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમાવેશ છે અને અરૂપીમાં બાકીનાં ધર્માસ્તિકાયાદિ તત્ત્વોનો. એક વસ્તુ ખ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે પ્રસ્તુતમાં મૌલિક બેદોના નિરૂપણ પ્રસંગે દ્રવ્ય, તત્ત્વ કે પદાર્થ જેવાં સામાન્ય નામોનો ઉપયોગ નથી કરવામાં આવ્યો; તે આ ગ્રંથની પ્રાચીનતા પુરવાર કરે છે.

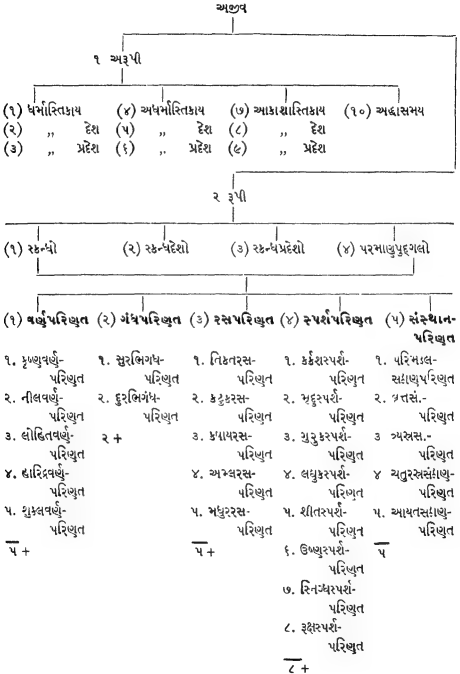
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ ત્રણને તે તે ઉપરાંત દેશ અને પ્રદેશના બેદોના પણ વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તેમનું લક્ષણ શું છે તે તો સમગ્ર ગ્રંથમાં ક્યાંય જણાવ્યું નથી. તે ત્રણ સાથે જોડાયેલ અસ્તિકાયશબ્દનો અર્થ પણ મૂળ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતો નથી. પણ અદ્વાસમય સાથે અસ્તિકાય શબ્દ જોડાયેલો નથી, તે ઉપરથી તે બન્નેનો બેદ તે બાબતમાં છે, એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૌલિક બેદ જીવ સાથે પણ પ્રસ્તુતમાં અસ્તિકાય શબ્દનો પ્રયોગ નથી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે જીવના પ્રદેશો ગ્રંથકારને અભિમત ન હતા. પાંચમા પદમાં જીવના પ્રદેશોને લઈને વિચાર છે જ (સૂત્ર ૪૪૦ આદિ).

વળી, પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવના મૌલિક બેદો જેને કહેવામાં આવ્યા છે તેમને જ પાંચમા વિશેષ પદમાં જીવપર્યાયો અને અજીવપર્યાયો એવા નામથી અને તેરમા પદમાં પરિણામ નામથી જણાવવામાં આવ્યા છે.^૧ પ્રથમ પદમાં નારક આદિ જે જીવ બેદો છે, તેમને પાંચમામાં અને તેરમામાં ક્રમે જીવપર્યાયોમાં અને જીવપરિણામોમાં સમાવિષ્ટ કર્યા છે,^૨ અને પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જે રૂપી અને અરૂપી તથા તેના જે બેદ-પ્રભેદો છે તેમને અજીવ પર્યાયોને નામે પાંચમા પદમાં ઓળખાવ્યા છે.^૩

૧. સૂત્ર ૪૩૮. ૨. સૂત્ર ૪૩૬ થી.

૩. સૂત્ર ૫૦૦ થી બન્ને પદના વિષયમાં શો બેદ છે તેની ચર્ચા આગળ કરવામાં આવી છે.

અજીવના બેઠ-પ્રબેદીનો નકશો નીચે પ્રમાણે છે :—

$$૫ + ૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૫$$

જે રૂપી પદાર્થ કૃષ્ણ વર્ણમાં પરિણત હોય તે એ ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન—સર્વ મળી (૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૦) કાળક્રમે કરી ૨૦ પ્રકારે પરિણત થાય છે. તેથી કૃષ્ણ વર્ણના ૨૦ પરિણામો થાય. તે જ પ્રમાણે શેષ નીલાદિ વર્ણના પણ પરિણામો સભવે. તેથી $૫ \times ૨૦ = ૧૦૦$ વર્ણપરિણામોના બેદ થાય. તે જ પ્રમાણે ગંધ વગેરેના પરિણામો સમજ લેવાના. એટલે

૫ વર્ણ	$\times ૨૦$ શેષ ગંધાદિ	= ૧૦૦
૨ ગંધ	$\times ૨૩$ શેષ વર્ણાદિ	= ૪૬
૫ રસ	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
૮ સ્પર્શ	$\times ૨૩$ વર્ણાદિ	= ૧૮૪
૫ સંસ્થાન	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
		૫૩૦

પુદ્ગલના આ ૫૩૦ પ્રકારના પરિણામો મૂળ સૂત્રમાં (૬-૧૩) એકેકનું નામ દર્શાવે ગણાવવામાં આવ્યા છે. ટીકાકાર આ બેદોનું પારિભાષિક નામ ‘વર્ણાદિનો પરસ્પર સંબંધ’ એવું આપે છે (ટીકા, પત્ર ૧૩ અ). આમાં વર્ણાદિ કુલ ૨૫ છે; તેમાં સ્પર્શ આઠ છે, તેના સવેધમુલક બેદો બીજા કરતાં વધારે છે, તેનું કારણ એ છે કે કોઈ એક કર્કશ સ્પર્શનો પરિણામ પણ બીજા છ સ્પર્શના પરિણામો ધરાવી શકે છે; માત્ર પોનાનાથી વિરોધી પરિણામ ધરાવી શકતો નથી, જેમ કે કર્કશ પરિણામ હોય ત્યારે મૃદુ પરિણામને ધરાવી શકે નહિ. પરંતુ કૃષ્ણવર્ણ પરિણામ બીજા કોઈ વર્ણના પરિણામને ધરાવી શકતો નથી. એ જ ત્યાય બીજા ગંધ આદિ પરિણામને પણ લાગુ પડે છે.

પ્રસ્તુતમાં ટીકાકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે (પત્ર ૧૭ વ, ૩) કે પરિણામો સંઘની અપેક્ષાએ પણ છે. અને સંઘના તો અમુક અંશમાં કૃષ્ણ પરિણામ હોય તો બીજા અંશમાં અન્ય વર્ણના પરિણામો પણ સંભવે છે. અને તે દૃષ્ટિએ તો ભંગો અધિક થવા નેઈએ. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે ગણવામાં નથી આવ્યા એટલે વ્યવહારદૃષ્ટિએ જેને કાળો સંઘ કહેવામાં આવે, જેમ કે શરીરમાં આંખનો અમુક ભાગ, તેવા સંઘની અપેક્ષાએ આ ભંગો સમજવાના છે. વળી, આ જે સખ્યા ભંગોની છે તે પણ પરિસ્થિતિન્યાયની અપેક્ષાએ જ સમજવાની છે, કારણ, એક કાળો વર્ણ પણ અન્ય પ્રકારનો હોય છે. તેવા બેદોને અહીં જ્ઞાનમાં લીધા નથી.

પુદ્ગલના આ પ્રકારના પરિણામોના કાળનો વિચાર મૂળમાં નથી, પણ ટીકાકાર સ્પષ્ટ કરે છે (પત્ર ૧૮ બ) કે તે જઘન્યથી એક સમય સુધી ટકી શકે છે અને ઉત્કૃષ્ટે અસંખ્ય કાળ સુધી ટકી શકે છે. પરિણામના કાળનો ખુલાસો એટલા માટે જરૂરી છે કે પરિણામ શબ્દ બૌદ્ધ પિટકમાં પણ વપરાયો છે, પણ પરિણામના સમયની મર્યાદા જૈન અને બૌદ્ધોની જુદી છે. બૌદ્ધોના પ્રાચીન અભિધર્મને^૪ મને જ્ઞાનપરિણામ ત્રણ ક્ષણ ટંક છે, જ્યારે રૂપપરિણામ ૫૧ ક્ષણ ટંક છે; પછી તેનો અવશ્ય નાશ થાય છે. વળી, પરિણામના નાશ સાથે સ્વયં વસ્તુનો નાશ થાય છે કે નહીં એ પણ પ્રશ્ન છે. બૌદ્ધ સિદ્ધાંતના જૈન અને બીજા પરિણામવાદીઓ વસ્તુનો નાશ નથી માનતા, પણ માત્ર પરિણામનો નાશ માને છે; જ્યારે બૌદ્ધો વસ્તુ અને તેના પરિણામમાં બેદ નથી કરતા, તેથી પરિણામના નાશ સાથે તે વસ્તુ પણ સર્વથા નષ્ટ થાય છે અને નવી જ વસ્તુ તેને આધારે (તં પ્રતીત્ય) ઉત્પન્ન થાય છે તેમ માને છે. વળી, મહાયાનમાં તો વસ્તુની ક્ષણિકતા જ એટલે કે તેની ઉપપત્તિ અને વિનાશનો એક જ કાળ છે, તેમ પછીથી માનવામાં આવ્યું, આથી તેમને મતે પરિણામ એ ક્ષણિક જ સિદ્ધ થાય. વળી, જૈન દર્શનની માન્યતાથી નૈયાયિક-વૈશેષિક દર્શનોની

વિશેષતા એ છે કે રૂપરસાદિને તેઓ વસ્તુના પરિણામ નહીં પણ વસ્તુથી અત્યંત ભિન્ન ગુણો માને છે; જ્યારે જૈન મતે વસ્તુથી રૂપરસાદિનો કથંચિત્ અબેદ પણ છે. આથી પરિણામની પરિભાષામાં રૂપરસાદિનું પ્રસ્તુતમાં જે નિરૂપણ છે તે જૈન દર્શનના તે સળધી સ્થિર થયેલા વિચારને અનુરૂપ જ છે.

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં મૂળમાં વર્ણપરિણયા (વર્ણપરિણતા:), ગંધપરિણયા (ગંધપરિણતા:), ધ્વાદિ પ્રયોગ છે, તેનો અર્થ આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે— “વર્ણતઃ પરિણતાઃ વર્ણપરિણામમાજ્ઞામ્ હત્યર્થઃ ।પરિણતા ઇત્યતીતકાલનિર્દેશો વર્તમાનાનાગતકાલોપલક્ષણમ્.....તતો વર્ણપરિણતા ઇતિ વર્ણરૂપતયા પરિણતાઃ પરિણમન્તિ પરિણમિષ્યન્તીતિ દ્રઢવ્યમ્ । एवं गन्धरसपरिणता इत्याद्यपि भावनीयम् ।” ટીકા, પત્ર ૧૦. સારાંશ કે પુદ્ગલો તે તે રસાદિરૂપે પરિણામને પામે છે. એટલે કે પુદ્ગલોના એ અધા પરિણામો છે.

પ્રસ્તુતમાં જે પરિણામો અભિપ્રેત છે, તે અધાનો જ ઉલ્લેખ પાંચમા પદમા પર્વાય શબ્દથી થયેલ છે. વળી, તે પદનું નામ તો વિશેષપદ છે, છતાં બેદો બતાવતી વખતે વિશેષ શબ્દને અદલે પર્વાય શબ્દનો પ્રયોગ છે. વળી, તેરમા પદમા તે જ અધાને ‘પરિણામ’ નામે ઓળખાવ્યા છે. તો વિચારવાનું એ છે કે પરિણામ, વિશેષ અને પર્વાય—એ શબ્દો ભિન્નાર્થક છે કે એકાર્થક ?

આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે તો પુદ્ગલ દ્રવ્યોની જે વિવિધ અવસ્થાઓ છે, તે પરિણામો છે એમ ઉક્ત વ્યાખ્યા ઉપરથી ક્લિત થાય છે. પાંચમા વિશેષપદનો કશો જ અર્થ પદોની ગણતરી સમયે (સૂત્ર ૨) આચાર્ય મલયગિરિ કરતા નથી. અને પાંચમા પદના પ્રારંભમાં તે પર્વાયપદ હોય એમ જ વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે. એટલે કે તેમને મતે વિશેષ અને પર્વાય એકાર્થક જ છે. અને સૂત્રકારને મતે પણ તેમ જ છે, કારણ, પ્રારંભમાં પ્રસ્તાપનાનાં ૩૬ પદો (સૂત્ર ૨) ગણાવ્યાં ત્યારે પદનું નામ ‘વિશેષ’ આપ્યું. પણ પાંચમા પદનો પ્રથમ પ્રશ્ન છે “कहविहा णं म्ते पञ्चवा पण्णाता ?” (સૂત્ર ૪૩૮)—આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રકાર પર્વાય અને વિશેષને એકાર્થક માને છે. આ જ વસ્તુને પર્વાય શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે—“तत्र पर्वणा गुणा विशेषा धर्मा इत्यनयान्तरम्” ટીકા, પત્ર ૧૭૯. પ્રસ્તુતમાં પર્વાયનો સમાનાર્થક શબ્દ ‘ગુણ’ પણ આચાર્ય જણાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ પદમાં રસ વગેરે, જેને બીજા દર્શનિકો ‘ગુણ’ કહે છે, તે પણ ખરી રીતે તો પર્વાય જ છે, કારણ, પ્રથમ પદમાં તેનો સંગ્રહ પરિણામ સાથે છે, એ તો રૂપદ છે. આથી સૂત્રકારને મતે પરિણામ, પર્વાય, ગુણ અને વિશેષ એ અધા શબ્દો સમાનાર્થક છે. બૌદ્ધો રૂપરસાદિને ‘ધર્મ’ શબ્દથી ઓળખાવે છે તેથી તેનો પણ સમાવેશ પર્વાયના સમાનાર્થક શબ્દોમાં કર્યો છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિએ ગુણ અને પર્વાયને સમાનાર્થક શબ્દો જણાવ્યા છે, પરંતુ પર્વાય અને ગુણ જુદા છે કે એક છે એ વિષેનો વિવાદ છે. અને તેના મૂળમાં ઉત્તરારખ્યન, અં ૨૮, ગાં ૫ માં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્વાયનો પૃથક્ ઉલ્લેખ અને તે પછી ત્રણેનાં લક્ષણો ક્યાં છે તે, અને ‘गुणपर्यायवद् द्रव्यम्’ આચાર્ય ઉભારવાનું સૂત્ર (પ.૩૧) હોય એમ જણાય છે. કારણ સ્વયં ઉભારવાનું બાબતમાં તેની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તેમાં તદુપયં યમ વિચતે તદ્ દ્રવ્યમ્ (પ.૩૭) એમ જણાવ્યું છે. તેથી તેમને મતે ગુણ અને પર્વાય જુદા દરે છે. પરંતુ ટીકાકાર સિદ્ધસેને તો “वस्तुतः पर्वणा गुणा इत्यैकत्वम्”—એવી વ્યાખ્યા કરીને આચાર્ય મલયગિરિનો માર્ગ સરલ કરી આપ્યો છે. ગુણ અને પર્વાયની સમગ્રભાવે ચર્ચા માટે સન્મતિતર્ક પ્રકરણ ભાગ ૫, પૃ ૧૩૧, ટિપ્પણ પ. ૪ જોવું જરૂરી છે. વળી, ગુણ શબ્દના દ્રવ્યાદિ નિક્ષેપો વિષે આચાર્યારંગ નિર્મુક્તિ, ગાં ૧૬૬ થી જોવી જરૂરી છે.

પણ એક પ્રશ્ન થાય કે તો પછી પ્રથમ પદ અને પાંચમા પદનો વિષય એક કેમ નહિ ? પ્રથમ પદની પાંચમા પદમાં પુનરાવૃત્તિ શા માટે ન માનવી ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ પદમાં દ્રવ્ય મુખ્ય છે; તે તે પર્યાયોરૂપે પરિણત દ્રવ્યોની ગણતરી પ્રથમ પદમાં છે; જ્યારે પાંચમા પદમાં તે તે દ્રવ્યના પર્યાયોની ગણતરી છે. આ પ્રકારે પાંચમા પદમાં પ્રથમ પદના વિષયનું પુનરાવર્તન નથી.

પ્રસ્તુત જીવ-અજીવપણુવણુ સાથે ઉત્તરાધ્યયનના જીવાજીવવિભક્તિ અને મૂલાચારના પંચાચાર અધિકારગત જીવ અને અજીવનું નિરૂપણ સરખાવવા જેવું છે. મૂલાચારમાં પ્રથમ જીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ અજીવનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનમાં પ્રથમ અજીવ અને પછી જીવનું નિરૂપણ છે. મૂલાચારમાં પણ પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનની જેમ જીવોના સંસારી અને સિદ્ધ એવા ભેદ કર્યા છે, પરંતુ સિદ્ધના પ્રભેદો કરવામાં આવ્યા નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં તીર્થંકરસિદ્ધ આદિ ૧૫ ભેદો સિદ્ધના છે, પરંતુ ઉત્તરાધ્યયનમાં એટલા ભેદ નથી, જે નીચેની તુલના પરથી જણાશે :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૧૬-૧૭	ઉત્તરા૦, અ૦ ૩૬, ગા૦ ૫૦ થી
(અ) ૧. તિત્થ	×
૨. અતિત્થ	×
૩. તિત્થગર	×
૪. અતિત્થગર	×
૫. સયંજીવ	×
૬. પતેયજીવ	×
૭. જીવબોધિય	×
૮. ઇત્થીલિગ	ઇત્થી
૯. પુરિસલિગ	પુરિસ
૧૦. નપુસકલિગ	નપુંસગ
૧૧. અલિગ	સલિગ
૧૨. અપણુલિગ	અન્નલિગ
૧૩. ગિહિલિગ	ગિહિલિગ
૧૪. એગ	{ ગા૦ ૫૨ માં લિગભેદ એક સમયમાં સિદ્ધ થનારની સંખ્યા ગણાવી છે.
૧૫. અણેગ	
(ઐ) પ્રથમસમય આદિ	×

આ ઉપરથી રપટ છે કે ઉત્તરાધ્યયનના અ૦ ૩૬ પછી જ પ્રજ્ઞાપના રચાયું છે.

જીવના ભેદ-પ્રભેદો

સિદ્ધના ભેદો

પ્રસ્તુતમાં જે જીવના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી છે તે પ્રમાણે જીવો સર્વ કાળમાં અસ્તિત્વમાં હોય છે એમ સમજવાનું છે. અહીં જણાવેલ એક પણ ભેદથી શત્રુ ક્યારેય પણ લોકે હતો નહીં, હશે નહિ અને છે પણ નહિ.

જીવોના મુખ્ય બે બેદ છે—સંસારી^૫ અને સિદ્ધ^૬ (સૂત્ર ૧૪). સિદ્ધ એટલે મોક્ષને પામનાર = મુક્ત. આઘાતી સિદ્ધના બેદોની જે ગણતરી છે તેમાં ખરી રીતે એ બેદો સિદ્ધના નથી પણ સમયની અપેક્ષાએ એટલે કે તે તે જીવ સિદ્ધ થયાને—મોક્ષ પામ્યાને—કેટલો સમય થયો તેની ગણતરીની દૃષ્ટિએ બેદો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં જે સિદ્ધોનો તે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કર્યાને હજી પ્રથમ સમય જ છે તેઓ જે પરિસ્થિતિને અનુસરીને સિદ્ધ થયા હોય તેને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના પંદર બેદ કરવામાં આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૬). એ પંદર બેદો પરસ્પર અત્યંત વ્યાવૃત છે એમ નથી સમજવાનું, પણ પ્રથમ સમય વીત્યા પછી તો માત્ર કાળની ગણતરી જ મુખ્ય રહે છે. આથી પ્રથમ સમયના સિદ્ધોનું પારિભાષિક નામ છે—અર્ણવસિદ્ધ = અનંતરસિદ્ધ = પ્રથમસમયસિદ્ધ; અને જેને બે સમય કે તેથી વધારે સમય થયા હોય તે બધા પરંપરસિદ્ધ = પરંપરસિદ્ધ કહેવાય છે. આ પરંપર-સિદ્ધોના તો અનંત બેદો થઈ શકે છે, કારણ, અનંત સમયથી સિદ્ધો થતા આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૭).

અનંતરસિદ્ધોના જે પંદર બેદ (સૂત્ર ૧૬) ગણાવવામાં આવ્યા છે, તેથી એક બાબત સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે કે જીવ કોઈ પણ યુગના ઉપદેશ વિના પણ મુક્ત થઈ શકે છે. તેને વેશનું બંધન નથી, જાતિનું બંધન નથી; જ્યે તે વેશમાં હોય તો પણ તે મુક્તિ પામી શકે છે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ જાતિનો હોય તો પણ મુક્તિ પામી શકે છે. જૈનધર્મનું આ તાત્વિક સ્વરૂપ છે. ધર્મને કોઈ નામ આપવામાં આવ્યું નથી કે અમુક ધર્મની શ્રદ્ધા હોય તો જ તેને મુક્તિ મળે, અન્યથા નહિ, એવું કોઈ બાધક તત્ત્વ આમાં નથી. જૈનધર્મની સ્થાપના થઈ, અર્થાત્ ભગવાન ઋષભદેવે તીર્થની સ્થાપના કરી, તે પહેલાં પણ જે સિદ્ધ થયા તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે. જૈન-ધર્મમાં પ્રચલિત જે વેશ છે તે વિના પણ સિદ્ધ થનાર અન્યલિંગસિદ્ધ તરીકે માન્ય છે. વળી, સાધુનો વેશ સ્ત્રીકાયા ન હોય અને ગૃહસ્થના વેશમાં રહ્યા હોય છતાં પણ સિદ્ધ થયા હોય તેમને ગિહિલિંગસિદ્ધ = ગૃહલિંગસિદ્ધ કહ્યા છે. આમ જૈનધર્મનું જે તાત્વિક સ્વરૂપ છે તે આથી ક્ષલિત થાય છે.

જૈનધર્મના મુખ્ય બે સપ્રદાયો છે. તેમાં શ્વેતાંશ્વર સંપ્રદાય તો સ્ત્રીનો પણ મોક્ષ માન જ છે, પણ દિગંબર સંપ્રદાય, નચવાના આગ્રહને કારણે, સ્ત્રીના મોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યો. આ નિષેધ પ્રારંભમાં હતો નહિ તેની સાક્ષી દિગંબર સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતગ્રંથ 'પદ્મપ્રાગમ્ભ' છે. પરંતુ શ્વેતાંશ્વર સાથેના વાદવિવાદને પરિણામે, વસ્તુના સદંતર અસ્વીકારના પરિણામ સ્વરૂપે, આચાર્ય કુંદકુંદ અને બીજાઓ સ્ત્રીમોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યા. પરિણામે 'પદ્મપ્રાગમ્ભ' ધવલા રીકામાં તેનો પડખો પાડ્યો અને મૂળની વ્યાખ્યા જુદી જ રીતે થવા લાગી અને સામે પક્ષે સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન પણ થવા લાગ્યું. આચાર્ય મલયગિરિ પ્રસ્તુત સૂત્ર (સૂત્ર ૧૬)ની રીકા (પત્ર ૨૦ વ)માં સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન વિસ્તારથી કરે છે, કારણ, મૂળમાં ભૃગુસિદ્ધા એવો એક બેદ પણ સિદ્ધોનો બતાવવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત પંદર બેદમાં સર્વબુદ્ધસિદ્ધ, પતેયબુદ્ધસિદ્ધ અને બુદ્ધબોદ્ધિયસિદ્ધ એવા ત્રણ બેદોનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતું જરૂરી છે. નદીયૂર્ણને આધારે આચાર્ય મલયગિરિએ જે વિવરણ આપ્યું છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે. સર્વબુદ્ધ = સર્વયુદ્ધ તે છે, જેઓ કોઈ પણ બાહ્ય પ્રત્યય = કારણ વિના બોધિને પ્રાપ્ત કરે છે; આંતરિક કારણ જાતિરમરણ સહય છે. આ સર્વયુદ્ધના બે

૫. સ્સારસ્માવળ્ણજીવ = સ્સારસ્માપજ્જીવ ।

૬. અસ્સારસ્માવળ્ણજીવ = અસ્સારસ્માપજ્જીવ ।

પ્રકાર છે : એક તે, જેઓ તીર્થંકર હોય છે; અને બીજા તે, જે તીર્થંકર નથી હોતા. પ્રસ્તુતમાં એટલે કે સિદ્ધના બેદોમાં તીર્થંકર સિવાયના જે સ્વયંબુદ્ધ છે તે અભિપ્રેત છે, કારણ, તીર્થંકર-સિદ્ધનો ઉદ્દેશ આ પંદર બેદમાં થયેલો જ છે. સ્વયંબુદ્ધ બાલ્ય કારણ વિના પ્રતિબોધ પામે છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધ બાલ્ય કારણથી પ્રતિબોધ પામે છે. તેઓ એકલા વિચરતા કોઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ કહેવાય છે; ગરજવામીની જેમ તેઓ સમૂહમાં વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધ અને પ્રત્યેકબુદ્ધ વચ્ચે બોધિમાં કારણકૃત ઉક્ત મુખ્ય બેદ છે. ઉપરાંત, ઉપધિ—ઉપકરણ, ક્ષિંગ-વેશ અને શ્રુતની અપેક્ષાએ પણ બંનેમાં બેદ છે તે એ કે પાત્રાદિ બાર પ્રકારની ઉપધિ સ્વયંબુદ્ધને હોય છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને જઘન્યથી એ ઉપધિ—ઉપકરણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ નવ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેમાં પ્રાવરણનો—વસ્ત્રનો સમાવેશ થતો નથી. સ્વયંબુદ્ધને બોધિ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં શ્રુતગાન હોય અને ન પણ હોય તેમ બને. જે શ્રુત હોય અને બોધિ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓ યુરુ પાસે જઈ ને વેશનો સ્વીકાર કરે છે, અથવા દેવતા આવીને તેમને વેશ સમર્પિત કરે છે.^૭ આવા સ્વયંબુદ્ધ પોતાની ઇચ્છા હોય તો ગરજમાં રહે છે, અન્યથા એકલા પણ વિચરે છે. અને જે બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં આ પ્રકારના સ્વયંબુદ્ધને શ્રુતનો બોધ ન હોય તો તે અવશ્ય યુરુ પાસે જાય છે અને વેશનો સ્વીકાર કરીને ગરજમાં અવશ્ય રહે છે, એકલા વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધને ઉપર પ્રમાણે શ્રુતના સભવ વિષે વિકલ્પ છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને તો બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં શ્રુતનો બોધ હોય જ છે. અને તે જઘન્યથી અગિયાર અંગના ગાના હોય અથવા ઉત્કૃષ્ટ ભિન્નદશપૂર્વી સંભવે. પ્રત્યેકબુદ્ધ માટે વેશ અનિવાર્ય નથી; તે ધારણ કરે પણ ખરા અને ન પણ કરે, ધારણ કરે તો દેવે દીધેલ વેશ હોય.

સ્વયંબુદ્ધ કે પ્રત્યેકબુદ્ધને બોધિમાં બીજાના ઉપદેશની જરૂર નથી; તે વિના જ એ બંને બોધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ બુદ્ધબોધિય=બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ વિષે તેમ નથી. તેઓ કોઈ પણ બુદ્ધ એટલે કે આચાર્ય દ્વારા બોધિત થાય છે એટલે કે ઉપદેશને પામે છે. એટલે કે તેઓ સ્વયંસૂત્રથી બોધિને પામેલા નથી, પણ બીજાના ઉપદેશથી બોધિને પામ્યા છે. તેથી બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે.^૮

પરી રીતે તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ—એ બે બેદમાં જ બાકીના બેદો સમાઈ જાય છે, પરંતુ માત્ર એ બે બેદો જ કરવામાં આવે તો સિદ્ધોની પૂર્વાવસ્થામાં જે વિવિધતા હોય છે—વિશેષતા હોય છે—તે વિષેનો કશો ખ્યાલ આવવા સમ્ભવ નથી, તેથી એ વિશેષતાનું જ્ઞાન કરાવવા વિસ્તારથી બેદનિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.^૯

પ્રસ્તુત જૈન મતના અનુસંધાનમાં બૌદ્ધ મત જાણવો લાભપ્રદ છે. બૌદ્ધ મતે (સ્થવિરવાદમતે) બોધિના ત્રણ પ્રકાર છે : સાવકબોધિ, પચ્ચેકબોધિ અને સમ્માસંગબોધિ (ધ્રાવકબોધિ, પ્રત્યેક-બોધિ અને સમ્યક્સંગબોધિ). સમ્યક્સંગબોધિ ધરાવનાર સમ્યક્સંબુદ્ધ કહેવાય છે. તેમના ઉપદેશથી જે આર્હતપદને પામે (=જૈન મતે કેવળીપદને પામે) તેને સાવકબોધિ ધરાવનાર કહેવાય. સારાંશ કે ઉપાસકને બીજાના ઉપદેશથી જે બોધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બોધિ સાવકબોધિ છે. આ સાવક-સંબુદ્ધ પણ બીજાને ઉપદેશ આપવાના અધિકારી છે (વિનયપિટક, મહાપચ્ચ, ૧-૨૧).

૭. અહીં સ્પષ્ટ છે કે દેવતાની વાત પાશ્વળથી લાખલ થઈ છે. તાત્ત્વિક રીતે તો વેશપરિવર્તન પણ આવશ્યક નથી; પણ ન્યારે કોઈ પણ ધર્મપરંપરા સુદૃઢ બને છે અને તેનો બાહ્યાચાર સુચિયર થઈ જાય છે ત્યારે વેશ એ પરંપરાનું અનિવાર્ય અંગ બની જાય છે, તેનું આ પણ એક ઉદાહરણ છે.

૮. ઉક્ત ત્રણેય વિષે જુઓ પ્રજાપનાડીકા, પન ૧૬ ન થી.

૯. પ્રજાપનાડીકા, પન ૨૩ ન થી.

જૈન મતની જેમ જ પચ્ચેકબોધિને પ્રાપ્ત કરનાર બીજાના ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી, પણ તે સ્વયંસબુદ્ધ છે. તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી, બીજાને સબુદ્ધ કરી શકતા નથી; માત્ર બીજા માટે તેમનું જીવન ઉદાહરણરૂપ બને છે.

સમ્માસબોધિને પ્રાપ્ત કરનાર પણ, પોતાના પ્રયત્નથી જ—બીજાના ઉપદેશ વિના જ—તે પ્રાપ્ત કરે છે અને બીજાને બોધિ પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ હોય છે. જૈન મત પ્રમાણે તીર્થંકરની જે યોગ્યતા છે તેવી જ યોગ્યતા સમ્માસબોધિ ધરાવનાર સમ્માસબુદ્ધમાં હોય છે. સામાન્ય પરિભાષામાં આપણે તેમને બુદ્ધ તરીકે જાણીએ છીએ.^{૧૦}

સંસારી જીવો

પ્રજાપતાના પ્રથમ પદમાં સિદ્ધ જીવોનું નિરૂપણ કર્યા પછી સસારી જીવોના બેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. એ ગણતરીનો મુખ્ય આધાર ઇન્દ્રિયો છે. તેના પ્રભેદોમાં જીવોની સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂલતા તથા પર્ણાપિત અને અપર્ણાપિતને બેદે જીવોના પ્રભેદો થાય છે. વળી, જન્મના પ્રકારને લઈને બેદ પડે છે. એકન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના સમૂર્જિજ્ઞ, તિર્યંચપચંદ્રિય અને મનુષ્યમાં ગર્ભજ અને સમૂર્જિજ્ઞ અને નારક તથા દેવનો ઉપપાત જન્મ છે. નારક અને સમૂર્જિજ્ઞ નિયમિત નપુંસક જ હોય, ગર્ભજમાં ત્રણે લિંગ હોય, દેવોમાં પુરુષ અને સ્ત્રી હોય છે. આમ લિંગબેદે પણ તે તે જીવોનો બેદ છે. પંચંદ્રિય જીવોમાં જે બેદો પડે છે તેનો આધાર નરકાદિ ચાર ગતિ છે. ઉપરાંત, ગર્ભજ તથા સમૂર્જિજ્ઞ એ પણ બેદનિયામક છે. મનુષ્યના બેદનિયામકોમાં દેશબેદ, સગકારબેદ, વ્યવસાયબેદ, જ્ઞાનાદિશક્તિબેદ જેવી આખતો લેવામાં આવી છે. નારક અને દેવોનો બેદ સ્થાન-બેદથી છે.

આટલી સામાન્ય હકીકત જાણ્યા પછી જીવબેદ-પ્રભેદોની સૂચી, જે નીચે આપવામાં આવે છે, તે સમજવી સહેલી થઈ પડશે. સૂચીમાં મૂળમાં જ્યા—જન્મ ક વનરૂપિની બાળજામાં—મોટી સંખ્યામાં બેદો આવ્યા છે, ત્યાં માત્ર સંખ્યાક આપીને જ સંતોષ માન્યો છે. જિજ્ઞાસુએ તેવે સ્થળે મૂળ જોઈ લેવું જોઈએ. જીવોના આ જ બેદ-પ્રભેદો વિષે દ્વિતીય આદિ પદોમાં અનેક બાબતો—જેવી કે તેમનાં રહેવાનાં સ્થાન, તેમનું પરસ્પર સંબંધની દૃષ્ટિએ નારતમ્ય, આયુ, તેમના વિશેષ-પર્યાયો ઇત્યાદિ અનેક બાબતો—નો વિચાર થયો છે. તેથી તે દૃષ્ટિએ આ સૂચી જરૂરી છે.

૧. જીવ (સૂત્ર ૧૪)

૧. ૧ અસસારસમાપત્ત (સિદ્ધ) (૧૫)

૧. ૧. ૧ અનન્તરસિદ્ધ (૧૬)

૧. ૧. ૧. ૧ તીર્થસિદ્ધ	૭ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ
૨ અતીર્થસિદ્ધ	૮ આલિંગસિદ્ધ
૩ તીર્થંકરસિદ્ધ	૯ પુરુષલિંગસિદ્ધ
૪ અતીર્થંકરસિદ્ધ	૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ
૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ	૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધ
૬ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ	૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ

૧૦. પ્રસ્તુત સૂચી માટે જુઓ ઉપાસકજ્ઞનાલંકારની ૧.જાવના, પૃ. ૧૬ અને તે જ પુસ્તકનું લોકુત્તરસપ્તિ-નિર્દેશ (પૃ. ૩૪૦) નામનું પ્રકરણ (P. T. S.).

.૧૩ ગૃહિલિંગસિદ્ધ

.૧૪ એકસિદ્ધ

.૧૫ અનેકસિદ્ધ

૧. ૧. ૨. ૫૨૫૨સિદ્ધ (૧૭)

૧. ૧. ૨. ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ

.૨ દ્વિસમયસિદ્ધ

.૩ ત્રિસમયસિદ્ધ

.૪ ચતુઃસમયસિદ્ધ

.૫.....અ. અનંતસમયસિદ્ધ

૧. ૨ સસારસમાપ્ત (સસારી) (૧૮) [અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. એકન્દિય (૧૯) [અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧ પૃથ્વીકામિકે (૨૦) [(અ.) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૧. સુદમ-અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત (૨૧)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. બાદર-(૨૫) [અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૧. શ્વક્ષુબ્ધાદરપૃથ્વી (૨૩)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨. ૧ .૧ કૃષ્ણમૃત્તિકા^{૧૧}

.૫ શુક્લમૃત્તિકા

.૨ નીલમૃત્તિકા

.૬ પાંડુમૃત્તિકા

.૩ લોહિતમૃત્તિકા

.૭ પનકમૃત્તિકા

.૪ હારિદ્રમૃત્તિકા

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ અરબાદર પૃથ્વી (૨૪)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ .૧ પૃથ્વી^{૧૨}

.૧૩ સુવર્ણ

.૨ શર્કરા

.૧૪ વજ્ર

.૩ વાલુકા

.૧૫ હરિતાલ

.૪ ઉપલ

.૧૬ હિયુલક

.૫ શિલા

.૧૭ મનઃશિલા

.૬ લવણ્ય

.૧૮ સાસંગ

.૭ ઊપ

.૧૯ અંગન

.૮ અયસ્

.૨૦ પ્રવાલ

.૯ તામ્ર

.૨૧ અબ્રપટલ

.૧૦ ત્રપુસ

.૨૨ અબ્રવાલુકા

.૧૧ સીસક

.૨૩ ગોમેન્દ્રકમણિ

.૧૨ રૂપ્ય

.૨૪ રુચકમણિ

૧૧. ઉત્તરા૦, અમ૦ ૩૬, ગા૦ ૭૩માં આ સાતેયનો ઉલ્લેખ છે; સૂત્રકૃતાંગ અમને દશવૈકાલિકમાં નથી. મૂલાચારમાં પણ નથી પરંતુ અચારાંગનિયુંક્તિ (ગા૦ ૭૨)માં પાંચ બેદો છે.

૧૨ ઉત્તરા૦, અમ૦ ૩૬, ગા૦ ૭૩-૭૮માં 'બેદો છત્રીશ છે' એમ કહ્યા છતાં ગાથાઓમાં પ્રવૃત્ત એમ ૪૦ બેદો છે. મૂલાચાર-પંચાચારાધિકારમાં ગા૦ ૮-૧૨ માં ૩૬ બેદો ગણાવ્યા છે. આચારાંગનિયુંક્તિમાં પણ (ગા૦ ૭૩-૭૬) છત્રીસ બેદો ગણાવ્યા છે.

.૨૫ ચક્રમણિ	.૩૩ ગૌરિકમણિ
.૨૬ સ્ફટિકમણિ	.૩૪ હંસગર્ભમણિ
.૨૭ લોહિતાક્ષમણિ	.૩૫ પુલકમણિ
.૨૮ મરકતમણિ	.૩૬ સૌમ્યમણિ
.૨૯ મસારગદ્ધમણિ	.૩૭ ચંદ્રપ્રભમણિ
.૩૦ ભુજમોચકમણિ	.૩૮ વૈદ્યમણિ
.૩૧ ધન્વનીલમણિ	.૩૯ જલકાંતમણિ
.૩૨ ચન્દનમણિ	.૪૦ સ્વર્ણકાંતમણિ

હત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૨ અધ્યાયિક (૨૬) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૨. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૨૭)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૨૮)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨. ૧ ઓસ^{૧૩}

.૨ દિમ

.૩ મરિકા

.૪ ઠરક

.૫ ઠરતનુ

.૬ શુદ્ધોદક

.૭ શીતોદક

.૮ ઉષ્ણોદક

.૯ કારોદક

.૧૦ ખટ્ટોદક

.૧૧ અમ્લોદક

.૧૨ લવણોદક

.૧૩ વાતુલોદક

.૧૪ ક્ષીરોદક

.૧૫ ધૃતોદક

.૧૬ ક્ષોદોદક

.૧૭ રસોદક

હત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૩ તેજઃક્રાયિક (૨૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૩. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૦)

૨. બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૧)

૧. ૨. ૧. ૩. ૨. ૧ અંગાર^{૧૪}

.૨ જ્વાલા

.૩ મુમુરુ

.૪ અગ્નિ

.૫ અલાત

.૬ શુદ્ધાગ્નિ

.૭ ઉત્કા

.૮ વિદ્યુત

.૯ અશનિ

.૧૦ નિર્ધાત

.૧૧ સર્વપ્રસમુચિત

.૧૨ સ્વર્ણકાંતમણિનિઃસૃત

હત્યાદિ

૧૩ ઉત્તરા૦, અ૦ ૩૬, ગા૦ ૮૬ માં પાંચ અને આયારાગનિર્ઘૃતિમાં (ગા૦ ૧૦૮) પણ પાંચ જ બેઠ છે. સૂચકૃતાગ (૧ ૩ ૧૭)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. દશવ૦ (૪ ૮)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. અને મૂલાયારમાં કરક સિવાયના પ્રથમ ૭ અને ધનોઠકનો અંત કુલ ૬ નો ઉલ્લેખ છે, ગા૦ ૫. ૧૩.

૧૪. આયારાગનિર્ઘૃતિ, ગા૦ ૧૧૮માં પાંચ, મૂલાયારમાં પાંચ (૫ ૧૪), ઉત્તરા૦ (૩૬ ૧૧૦, ૧૧૧)માં સાતનો ઉલ્લેખ છે.

૧. ૨. ૧. ૪ વાયુકાયિક (૩૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૪. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૨)

.૨ આદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૪)

૧. ૨. ૧. ૪. ૨ .૧ પ્રાચીનવાત^{૧૫}

.૧૧ વાતમંદી

.૨ પ્રતીચીનવાત

.૧૨ ઉત્કલિકાવાત

.૩ દક્ષિણવાત

.૧૩ મંડલિકાવાત

.૪ ઉદીચીનવાત

.૧૪ ગુળવાત

.૫ ઊર્ધ્વવાત

.૧૫ અંઝાવાત

.૬ અધોવાત

.૧૬ સવર્તકવાત

.૭ તિર્યગવાત

.૧૭ ધનવાત

.૮ વિદિગવાત

.૧૮ તનુવાત

.૯ વાતોદ્ભ્રમ

.૧૯ શુદ્ધવાત

.૧૦ વાતોત્કલિકા

ધ્યાદિ

૧. ૨. ૧. ૫ વનસ્પતિકાયિક (૩૫) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૫. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૬)

.૨ આદર-(૩૭) (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર આદરવનસ્પતિકાયિક (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧. ૧ વૃક્ષ^{૧૬} (૩૯)-(અ) એકાસ્થિક (૪૦), (બ) બહુસ્થિક (૪૧)

.૨ ગુચ્છ (૪૨)-અનંક પ્રકાર

.૩ ગુદ્મ (૪૩) "

.૪ લતા (૪૪) "

.૫ વડી (૪૫) "

.૬ પર્વણ (૪૬) "

.૭ વૃણ (૪૭) "

.૮ વલય (૪૮) "

.૯ હરિત (૪૯) "

.૧૦ ઔષધિ (૫૦) "

.૧૧ જલરેહ (૫૧) "

.૧૨ કુંહણ (૫૨) "

૧૫ ઉત્તરાં (૩૬.૧૧૬, ૧૨૦)મા પાંચ, આચારાગનિં (ગાં ૧૬૫, ૧૬૬)મા પાંચ અને મૂલાચારમાં પણ પાંચ છે (૫ ૧૫) ઉત્તરાધ્યયનમાં તેજ અને વાયુને ત્રસ ગણ્યા છે તેની પણ નોંધ લેવી થટે—૩૬.૧૦૮. આચારાં નિં, ગાં ૧૫૩મા તેજ-વાયુને લબ્ધિત્રસ કહ્યા છે.

૧૬. ઉત્તરાં, ૩૬. ૬૫-૬૬ ગાથામાં ક્રમભેદે આ જ ભેદો બતાવ્યા છે. વનસ્પતિના ભેદો માટે જુદે ક્રમે જુઓ—મૂલાચાર, ૫ ૧૬-૧૮; સૂત્રકૃતાંગ, ૨ ૩. ૧, ૨ ૩ ૧૨, ૨ ૩ ૧૩; હરીવૈં ૪. ૧. પ્રસ્તુત પ્રજાપનાની ગાં ૧૨ આચારાગનિર્યુક્તિમાં પણ છે ગાં ૧૨૬. વળી, પ્રજાપનાની ગાં ૪૫-૪૬ આચારાગનિર્યુક્તિમાં ગાં ૧૩૧-૧૩૨ છે.

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર બાહરવનરપતિકામિક—અનેક પ્રકાર^{૧૭} (૫૪)

૧. ૨ ૨. દ્વીન્દ્રિય—(૫૬) (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૬)

૧. ૨. ૨. ૧ પાચુકૃમિ ^{૧૮}	.૧૦ જલોચા	.૧૬ કલુપ
.૨ કૃમિકૃમિ	.૧૧ જલોઊચા	.૨૦ વાસ
.૩ ગંધુલક	.૧૨ સખ	.૨૧ એકાવર્ત
.૪ ગોલોમ	.૧૩ સખજુગ	.૨૨ ઉભયાવર્ત
.૫ જોડિર	.૧૪ બુલ્લ	.૨૩ નંદાવર્ત
.૬ સોમગલગ	.૧૫ ખુલ્લ	.૨૪ સતુલ્લ
.૭ વંસીમુલ	.૧૬ વરાડ	.૨૫ માહવાલ
.૮ સુ. હમુલ	.૧૭ સોતિય	.૨૬ શુભિતસંપુટ
.૯ ગોજલોચા	.૧૮ મોતિય	.૨૭ અન્દનક ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૩ ત્રીન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૭)

૧. ૨. ૩. ૧ ઓવધ્ય	.૧૧ તણાહાર	.૨૧ તલિસમિગિય	.૩૧ છિદિકાધ્ય
.૨ રોહિણીય	.૧૨ કટાહાર	.૨૨ કપાસકિ-	.૩૨ છિદગોવય
		સમિગિય	
.૩ કુંટુ	.૧૩ માલુય	.૨૩ હિલિલ્ય	.૩૩ ઉરુલુંચક
.૪ પિપીલિયા	.૧૪ પત્તાહાર	.૨૪ ગિરિલ્ય	.૩૪ કોત્યલવાહ્ય
.૫ ઉર્લિય	.૧૫ તણવિટિય	.૨૫ ગિરિ	.૩૫ જૂય
.૬ ઉર્લિય	.૧૬ પત્તવિટિય	.૨૬ કિગિરિ	.૩૬ હાલાદલા
.૭ ઉર્લિય	.૧૭ પુલ્લવિટિય	.૨૭ પાહુય	.૩૭ પિસુય
.૮ ઉર્પાય	.૧૮ કલવિટિય	.૨૮ સુભય	.૩૮ સતવાધ્ય
.૯ ઉર્લિય	.૧૯ બીયવિટિય	.૨૯ સોવન્દિય	.૩૯ ગોમ્હી
.૧૦ ઉર્પાય	.૨૦ નેદુરણ-	.૩૦ મુયવિટ	.૪૦ હિયસોડ ^{૧૯}
	મિતિય		ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૪ ચતુરિન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૮)

૧. ૨. ૪. ૧ અંધિય ^{૨૦}	.૫ પયંગ
.૨ છોતિય	.૬ દિકુણ
.૩ મિન્દિય	.૭ કુક્કુડ
.૪ મગમિગાડી	.૮ કુક્કુડ

૧૭. ઉત્તરાં ૩૬ ૬૭-૧૦૦ પ્રજાપતા ગાં ૬૬ વટપડાગમમા ૫૫, પુરતક ૧૪ માં મળિદે કહીને ઉદ્ધત છે
૫૦ ૨૨૬, પ્રજાં ગાં ૧૦૦ પલ્લ ૫૮૫૦ ૫૦ ૨૨૮ મા ઉદ્ધત છે. અને એ જ ગાથા આચાં નિં ગાં ૧૩૭
છે. પ્રજાં ગાં ૧૦૧ વટપં માં ૫૦ ૨૨૬ મા ઉદ્ધત છે. અને તે જ આચાં નિં ગાં ૧૩૬ છે.

૧૮. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૨૬-૧૩૦ માં આથી ઓછા ભેદો છે.

૧૯. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૩૮-૧૪૦ માં ઓછા ભેદો છે

૨૦. પ્રજાં, ગાં ૧૧૦ અને ઉત્તરાં, ૩૬. ૧૪૭ માં મોડું સામ્ય છે. ભેદો માટે ઉત્તરાં ૩૬. ૧૪૭-૧૪૯, તેમા
ઓછા ભેદો છે.

.૯ નંદાવત	.૨૪ અચ્ચિઝવેહ
.૧૦ સિંગિરિ	.૨૫ સારંગ
.૧૧ કિઝપત	.૨૬ જોઉલ
.૧૨ નીલપત	.૨૭ દોલ
.૧૩ લોહિયપત	.૨૮ ભમર
.૧૪ હાલિદપત	.૨૯ ભરિલી
.૧૫ સુક્રિલપત	.૩૦ જરુલ
.૧૬ ચિતપકખ	.૩૧ તોફ
.૧૭ વિચિતપકખ	.૩૨ વિચ્છુત
.૧૮ અભંગલિય	.૩૩ પતવિચ્છુય
.૧૯ જલચારિય	.૩૪ જાણુવિચ્છુય
.૨૦ ગભીર	.૩૫ જલવિચ્છુય
.૨૧ છુલિય	.૩૬ પિયંગાલ
.૨૨ તંતવ	.૩૭ કણુ
.૨૩ અચ્ચિઝરોઃ	.૩૮ ગોમયકીઃ

ધત્યાદિ

૧. ૨. ૫. પચ્ચિન્દ્રિય-(૫૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૧ નૈરયિક-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૬૦)

૧. ૨. ૫. ૧ .૧ રત્નાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૨ શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૩ વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૪ પંકપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૫ ધમપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૬ તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૭ તમસ્તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક

૧. ૨. ૫. ૨ તિર્યચ-(૬૧) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિઝમ, (બ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિઝમ,
 (ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઢ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ]

૧. ૨. ૫. ૨. ૧ જલચર પર્યાપ્ત ગર્ભજ^૨ ૧, (૬૨), (૬૮)

૧. ૨. ૫. ૨. ૧. .૧ મત્સ્ય (૬૩)

(૧) સમરહ	(૭) રોહિય
(૨) ખવડલ	(૮) હલીસાગર
(૩) શુગ	(૯) ગાગર
(૪) વિલિઝિય	(૧૦) વડ
(૫) દલિ	(૧૧) વડગર
(૬) મગ્ગરિ	(૧૨) નિમી

(૧૩) તિમિગિલ

(૧૪) જુલ

(૧૫) તદુલમચ

(૧૬) કમિલ્લામચ

(૧૭) સાલિસચિયા

(૧૮) લંભજી

(૧૯) પડાગ

(૨૦) પડાગાતિપડાગ
છત્યાદિ

.૨ કચ્છલ (૬૪)

(૧) અટ્ટિકચ્છલ

(૨) મસકચ્છલ

.૩ ગાલ (૬૫)

(૧) દિલી

(૨) વેદલ

(૩) મુલ્લ

(૪) પુલગ

(૫) સીમાગાર

.૪ મગર (૬૬)

(૧) સાંડ

(૨) મદ્

.૫ સુંસુમાર (૬૭)

—એકાકાર

૧. ૨. ૫. ૨. ૨ રમલચર-(૬૯) [(ક) પર્યાપ્ત સમ્પ્રિયમ, (વ) અપર્યાપ્ત સમ્પ્રિયમ,
(ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઙ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ (૭૫)]

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧ ચતુષ્પદ (૭૦)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૧ એગચુર (૭૧)??

(૧) અરસ

(૨) અરસતર

(૩) ઘોડગ

(૪) ગદ્લ

(૫) ગોરકખર

(૬) કંદલગ

(૭) સિરિકંદલગ

(૮) આવત

છત્યાદિ

.૨ કુચુર (૭૨)

(૧) ઉદ્

(૨) ગોલ્

(૩) ગવય

(૪) રોગ્ગ

(૫) પસય

(૬) મલિસ

(૭) મિય

(૮) સપર

(૯) વરાલ

(૧૦) અથ

(૧૧) એલગ

(૧૨) કુડુ

(૧૩) સરભ

(૧૪) ચમર

(૧૫) કુરંગ

(૧૬) ગોકર્ણ

છત્યાદિ

.૩ ગંડીપદ (૭૩)

(૧) હૃત્પી	(૪) ખઅ
(૨) પૂથણ્ય	(૫) ગંડ
(૩) મંદુલહૃત્પી	ઇત્યાદિ.

.૪ સણુપદ (૭૪)

(૧) સીહ	(૮) પિગાલ
(૨) વચ્ચ	(૯) સુણુગ
(૩) દીવિય	(૧૦) કોલસુણુગ
(૪) અઅ	(૧૧) કોશ્વતિય
(૫) તરઅ	(૧૨) સસમ
(૬) પરસ્સર	(૧૩) ચિતાગ
(૭) સિયાલ	(૧૪) ચિતલગ
	ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨ પરિસર્પ (૭૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૧ ઉરપરિસર્પ (૭૭)

(અ) અહિરૈઠે (૭૮)

.૧ દળ્વીકર (૭૯)

(૧) આસીવિસ	(૮) નિસ્સાસવિસ
(૨) દિદિવિસ	(૯) કપહસૃપ
(૩) ઉગ્રવિસ	(૧૦) સેફસૃપ
(૪) ભોગવિસ	(૧૧) કાઓદર
(૫) તયાવિસ	(૧૨) દોરઝપુપ્ક
(૬) લાલાવિસ	(૧૩) કોલાલ
(૭) ઉસ્સાસવિસ	(૧૪) મેલિનિદ
	ઇત્યાદિ.

.૨ મહોલી

(૧) દિવ્યાગ	(૬) મંડલિ
(૨) મોણુસ	(૭) માલિ
(૩) કસાલીય	(૮) અહિ
(૪) વધઉલ	(૯) અહિસલાગ
(૫) ચિતાલિ	(૧૦) પાગ
	ઇત્યાદિ.

(ગ) અયગર (એકાકાર) (૮૧)

(ફ) આસાલિયા (૮૨)

(જ) મહોરગ (૮૩)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૨ ભુવપરિસર્પ (૮૫)

- (૧) ભુકિલ^{૨૬}
- (૨) મોહા
- (૩) સરઃ
- (૪) સરઃ
- (૫) સરઃ
- (૬) સાર
- (૭) ખારા
- (૮) ધરોહલા

- (૯) વિરસભરા
- (૧૦) મસ
- (૧૧) મંગુસ
- (૧૨) પવલાહ/ય
- (૧૩) છીરવિરાલિયા
- (૧૪) જાલ
- (૧૫) ચક્રિપાહ/યા
- હત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨ ૩ ખેચર (૮૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૩ .૧ ચમ્મપકપ્પીર૫ (૮૭)

- (૧) વચ્ચુલી
- (૨) જલોયા
- (૩) અગિલા
- (૪) ભારં

- (૫) જવંજવ
- (૬) સમુદવાયસ
- (૭) કમ્બુનિય
- (૮) પકિખનિરાલી
- હત્યાદિ.

.૨ લોમપકપ્પી (૮૮)

- (૧) હંક
- (૨) કંક
- (૩) કુરલ
- (૪) વાપસ
- (૫) ચક્રકાગ
- (૬) હંસ
- (૭) કલહસ
- (૮) પાપહંસ
- (૯) રાવહંસ
- (૧૦) અગ
- (૧૧) એટી
- (૧૨) બગ
- (૧૩) બલાગ
- (૧૪) પારિપવ
- (૧૫) કોચ
- (૧૬) સારસ

- (૧૭) મેસર
- (૧૮) મચર
- (૧૯) મપર
- (૨૦) સતવચ
- (૨૧) ગહર
- (૨૨) પોંડરીય
- (૨૩) કાગ
- (૨૪) કામંજુચ
- (૨૫) વંજુલગ
- (૨૬) તિત્તિર
- (૨૭) વદગ
- (૨૮) લાવગ
- (૨૯) કવોય
- (૩૦) કવિજલ
- (૩૧) પારેવય
- (૩૨) ચિગ

૨૬ સુવક્રતાગ, ૨ ૩. ૧૫ મા આ પદર બેદોમા પાઠાનરો છે

૨૫ સુયમદમા જલચર પચ્છિદિયના બેદો તરીકે ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સમુદગકપક્ષી અને વિતતપક્ષી—એવા બેદો છે આમાં જલચર—એવો પાઠ જરાબર જણાવો નથી - સચનહ ૨. ૩ ૧૫. પછી તેમાં ઉત્તર બેદોનો ઉલ્લેખ નથી.

(૩૩) ચાસ	(૩૭) મદ્યુસલાગ
(૩૪) કુકકુક	(૩૮) કોષલ
(૩૫) સુગ	(૩૯) સેલ
(૩૬) બરહિણ	(૪૦) વરેલગ

.૩ સમુગપકખી (૮૯)

.૪ વિતતપકખી (૯૦)

૧. ૨. ૫. ૩ મનુષ્ય^૨ - (૯૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૩ .૧ સમૂહીકમ (ગદ્યકામાં ઉત્પન્ન થાય તેવાં ૧૪ સ્થાન ગણાવી પ્રત્યાદિ કહ્યું છે.) (૯૩)

.૨ ગર્ભન્યુકાન્તિક^૨

(૧) અન્તર્દીપક (૨૮ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૫)

(૨) અઠર્ભભૂમિક (૩૦ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૬)

(૩) કર્મભૂમિક (૧૫ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૭)

(૩) કર્મભૂમિક મનુષ્ય

(અ) મ્લેચ્છ (૯૮)

(૧) સગ	(૨૦) પુલિદ	(૩૯) લુક્ક
(૨) જવણ	(૨૧) હારોસ	(૪૦) મીણ
(૩) ચિત્રાય	(૨૨) ગોમ	(૪૧) હસિય
(૪) સખર	(૨૩) વોક્કાણ	(૪૨) ખસ
(૫) બાબર	(૨૪) ગધાહારક	(૪૩) ખાસિય
(૬) કાય	(૨૫) બહલિય	(૪૪) લેર
(૭) મુરુડ	(૨૬) અજજલ	(૪૫) મેલ
(૮) ઉકુ	(૨૭) રોમ	(૪૬) ગોમિલક
(૯) ભાગ	(૨૮) પાસ	(૪૭) લઉસ
(૧૦) છિપ્પણ	(૨૯) પઉસ	(૪૮) બઉસ
(૧૧) પક્ષણિય	(૩૦) મલય	(૪૯) કુક્કય
(૧૨) કુલકખ	(૩૧) મુંચુચ	(૫૦) અરખાગ
(૧૩) ગોડ	(૩૨) મુલલિ	(૫૧) હાણ
(૧૪) સિલલ	(૩૩) કોક્કણ	(૫૨) રોસગ
(૧૫) પારસ	(૩૪) મેવ	(૫૩) બરુગ
(૧૬) ગોધ	(૩૫) પલ્લવ	(૫૪) રુચ
(૧૭) ઉગ્મ	(૩૬) માલવ	(૫૫) વિલાય
(૧૮) દમિલ	(૩૭) મગર	
(૧૯) ચિલ્લલ	(૩૮) આભાસિય	

૨૬. મનુષ્યના કર્મભૂ, અઠર્ભભૂ, અન્તર્દી, આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા મુખ્ય બેઠો સૂચક ૨ ૩ ૧૪ મા છે, ઉત્તર બેઠો નથી.

૨૭. ઉત્તર ૩૬. ૧૬૫ મા આ જ તથ્ય બેઠો છે અને ઉત્તર બેઠોની માત્ર સંખ્યાનો નિર્દેશ માત્ર ૧૬૬ માં છે.

(બ) આર્થ (૯૯)

(A) અનુદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૦)

૧-અરિહત	૪-વાગુદેવ
૨-અક્ષત્વદી	૫-ચારણ્ય
૩-ગાલદેવ	૬-વિજયગદર

(B) અનુદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૧)

- ૧-ક્ષેત્રાર્થ (મગધાદિ સાગ પચીસ દેશના, સૂત્ર-૧૦૨)
- ૨-જ્ઞાતિઆર્થ (અંબકુ આદિ ઇન્દ્રજિતિ છે, સૂત્ર-૧૦૩)
- ૩-કુલઆર્થ (ઉત્તરિ ૭ કુલ, સૂત્ર-૧૦૪)
- ૪-કર્મઆર્થ (દોરિસ્ય આદિ અતેક, સૂત્ર-૧૦૫)
- ૫-સ્રષ્ટપઆર્થ (તુલ્યુગ આદિ અતેક, સૂત્ર-૧૦૬)
- ૬-ભાષાઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૭)
- ૭-જ્ઞાનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૮)
- ૮-દર્શનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૯)
- ૯-ચારિત્રઆર્થ (સૂત્ર-૧૧૦)

૧. ૨. ૫. ૪ દેવ (૧૩૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૪. ૧ ભવનવાસી (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૦)

(૧) અસુરકુમાર	(૬) દ્વીપકુમાર
(૨) નાગકુમાર	(૭) ઉદયકુમાર
(૩) મુખ્યકુમાર	(૮) દિક્કુમાર
(૪) વિદ્યુતકુમાર	(૯) વાયુકુમાર
(૫) અગ્નિકુમાર	(૧૦) રત્નકુમાર

૧. ૨. ૫. ૪. ૨ વ્યતર (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૧)

(૧) કિન્નર	(૫) વક્ષ
(૨) કિપુકુપ	(૬) રાક્ષસ
(૩) મહોરગ	(૭) ભૂત
(૪) ગધર્વ	(૮) પિશાચ

૧. ૨. ૫. ૪. ૩ ન્યોતિષ્ઠ (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૨)

(૧) અન્ન	(૪) નક્ષત્ર
(૨) સૂર્ય	(૫) તાગ
(૩) ગ્રહ	

૨૮. પ્રજાપતિ, ગા. ૧૧૬-૧૨૨ ઉત્તરાં ૨૮, ૧૬-૧૬ છે. પ્રજાં ૧૨૩ માં ગાથા પાઠોત્તર સાથે ઉત્તરાં ૨૮ ૨૦ છે. પ્રજાં ગા. ૧૨૪-૧૩૧ એ ઉત્તરાં ૨૮. ગા. ૨૧-૨૮ છે. પ્રજાં ગા. ૧૩૨ એ ઉત્તરાં ૨૮ ૩૧ છે. ઉત્તરાં માં વચ્ચે એ ગાથા વધારે છે.

૧. ૨. ૫. ૪. ૪. વૈમાનિક (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૩)

(૧) કલ્પોપગ (૧૪૪)

૧-સૌધર્મ	૭-શુક
૨-ઈશાન	૮-સહસ્ત્રાર
૩-સનતકુમાર	૯-આનત
૪-માહેન્દ્ર	૧૦-પ્રાણુત
૫-અલ્લલોક	૧૧-આરણુ
૬-લાંતક	૧૨-અચ્યુત

(૨) કલ્પાતીત (૧૪૫)

A-ઐવેયક (નવ પ્રકાર)

B-અનુત્તરૌપપાતિક

૧-વિગ્ન્ય	૪-અપરાજિત
૨-વૈગ્ન્ય	૫-સર્વાર્થસિદ્ધ
૩-જયંત	

૪

બીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન

જીવો બે પ્રકારના છે : સંસારી અને સિદ્ધ. તેમના અનેક પ્રકાર પ્રથમ પદમાં ગણાવ્યા. હવે બીજા પદમાં તે તે પ્રકારના જીવોનું નિવાસસ્થાન ક્યાં છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તેનો વિચાર 'સ્થાન' પદમાં કરવામાં આવ્યો છે. સ્થાનના વિચારમાં કાયમી નિવાસસ્થાન અને પ્રાસંગિક, એમ બે પ્રકાર સમજે છે. પ્રસ્તુતમાં કાયમી નિવાસસ્થાનને—એટલે કે જીવ જન્મ ધારણ કર્યા પછી તે મરણ પર્વત ક્યાં રહે છે તેને—'સ્વસ્થાન' નામે ઓળખાવ્યું છે. અને પ્રાસંગિક નિવાસસ્થાનનો વિચાર 'ઉપપાત' અને 'સમુદ્ધાત'—એમ બે પ્રકારે કરવામાં આવ્યો છે. જૈન શાસ્ત્રની પરિભાષા પ્રમાણે પૂર્વભવમાં મૃત્યુ થાય એટલે કે પૂર્વભવનું આયુ સમાપ્ત થાય એટલે નવા ભવનાં નામ, ગોત્ર અને આયુનાં નિયામક કર્મોનો ઉદય થઈ જતો હોવાથી મૃત્યુ પછી જીવ નવે નામે ઓળખાય છે, જેમ કે પૂર્વભવમાં દેવ હોય અને મરીને તે જીવ મનુષ્ય થવાનો હોય તો દેવાયુ સમાપ્ત થાય એટલે તે મનુષ્ય નામે ઓળખાય. પણ જૈન મતે જીવ વ્યાપક નથી.^૧ તેથી મૃત્યુ પછી તેણે નવા જીવનનો સ્વીકાર કરવા માટે યાત્રા કરીને સ્વજન્મ-સ્થાનમાં જવું પડે છે. આવી યાત્રાના કાળમાં તેણે દેવલોક તો જોડી દીધો, મનુષ્યલોકમાં હજી આવ્યો નથી, તો તે યાત્રા દરમિયાન તેણે જે પ્રદેશની યાત્રા કરી તે પણ તેનું 'સ્થાન' તો કહેવાય. આ 'સ્થાન' ને 'ઉપપાત' સ્થાન કહ્યું છે. સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રાસંગિક છે, છતાં પણ તે અનિવાર્ય તો છે જ. તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર કરતી વખતે તેને પણ લક્ષમાં લેવું તો ન્નેઈએ. અને તીજું 'સમુદ્ધાત' સ્થાન છે. આપણો અનુભવ છે કે જ્યારે કોઈ કોઈ કરતો હોય છે ત્યારે તેનો ચહેરો લાલ-લાલ થઈ જાય છે, તે જ પ્રકારે જ્યારે કોઈ વેદના થતી હોય ત્યારે પણ

૧. આત્માના પરિણામ વિષે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૬૨.

શરીરમાં વિકૃતિ જણાય છે. જૈન માન્યતા પ્રમાણે આવે પ્રસંગે જીવના પ્રદેશોનો વિસ્તાર થાય છે. તેને પરિભાષામાં ‘સમુદ્ધાત’ કહેવામાં આવે છે. આવા સમુદ્ધાત અનેક પ્રકારના છે. તેને વિષે વિશેષ નિષ્પણ પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ મા પદમાં છે જ. એટલે આ ‘સમુદ્ધાત’ની અપેક્ષાએ જીવના નિવાસસ્થાનનો વિચાર પણ જરૂરી બને છે. આમ પ્રસ્તુત પદમાં જીવોના જે નાના પ્રકારો છે તે વિષે સ્વસ્થાન, ઉપપાતસ્થાન અને સમુદ્ધાતસ્થાન એમ ત્રણે પ્રકારનાં નિવાસસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત સ્થાનપદમાં હવે પછી જીવોના જે બેદોનાં સ્થાનોનો વિચાર અને ક્રમ જણાવ્યો છે તે ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમ પદમાં જીવબેદોમાં નિર્દિષ્ટ ‘એકેન્દ્રિય’ જેવા કંટલાક સામાન્ય બેદોનો વિચાર નથી કરવામાં આવ્યો, જ્યારે ‘પંચેન્દ્રિય’ જેવા સામાન્ય બેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, વિશેષબેદ-પ્રબેદોમાંથી પણ બધાનો વિચાર નથી. આમ જીવના બેદો અને તેના પ્રબેદો વિષે પ્રથમ પદમાં જે માહિતી છે, તે બધા વિષેનાં જુદા જુદાં સ્થાનોનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં નથી, પણ તેમાંથી મુખ્ય મુખ્યનો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં થયેલી આ વિચારણા સાથે અન્યથા થયેલી આ વિષયની વિચારણાની તુલના તેના સક્ષેપ-વિસ્તારનો ઇતિહાસ જણાવવામાં ઉપયોગી થશે અને ક્રમે કરી વિષયવિસ્તાર ‘ક્રમ થતો ગયો તેનું અધ્યયન કરવામાં જ નહિ પણ તે તે ગ્રંથોના સમય-નિર્ધારણમાં પણ આ હકીકતો ઉપકારી થવા સંભવ છે. તેથી તેને અહીં આપવી જરૂરી જણાય છે.

પણ જીવના આ નિવાસસ્થાનનો વિચાર શા માટે જરૂરી છે એ પણ પ્રશ્ન છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે માત્ર જૈન દર્શનમાં જ આત્માને શરીરપ્રમાણે માન્યો છે; તે વ્યાપક નથી. તેથી સંસારમાં તેની નાના જન્મ વખતે ગતિ થાય છે અને નિયત સ્થાનમાં જ તે શરીર ધારણ કરી શકે છે તેથી ક્યો જીવ ક્યાં હોય તે વિચારતું પ્રાપ્ત થતું હોઈ તેનું વિવરણ જરૂરી બને છે અને તેથી જૈનધર્મની આત્માના પરિણામ વિષેની જે માન્યતા છે તેની પણ પુષ્ટિ આથી થાય છે. અન્ય દર્શનમાં આત્મા સર્વવ્યાપક બનાયો હોઈ તેમને નિવાસસ્થાનનો વિચાર માત્ર શરીરદૃષ્ટિએ જ કરવો પ્રાપ્ત છે, પણ જીવ તો સર્વત્ર સદૈવ લોકમાં ઉપલબ્ધ છે તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર તેમને અનિવાર્ય નથી.

બૌદ્ધ દર્શનમાં જીવ નથી પણ ચિત્ત તો છે જ અને તે ચિત્તની દૃષ્ટિએ લોકમાં તેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. તે માટેની વ્યવસ્થા જિજ્ઞાસુએ અભિધર્મપિટકમાં જોઈ લેવી.

જીવોના જે બેદો-પ્રબેદો વિષે ‘સ્થાન’ વિચાર છે તે ત્રણ સ્થાનનો છે પરંતુ સિદ્ધ વિષે માત્ર સ્વસ્થાનનો જ વિચાર છે. તેનું કારણ એ જણાય છે કે જે ઉપપાતદૃષ્ટિએ સ્થાન છે તે સિદ્ધોને ‘ઉપપાત’ ન હોવાથી હોઈ શકે નહિ. સિદ્ધોનો ઉપપાત એટલા માટે નથી કે બીજા જીવોને તે તે જન્મસ્થાન પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં તે તે નામ-ગોત્ર-આયુ-કર્મનો ઉદય હોય છે તેથી તે નામ ધારણ કરી નવો જન્મ લેવા તે ગતિ કરતા હોય છે. સિદ્ધોને તો કર્મનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધરૂપે તેમનો જન્મ થતો નથી, પણ જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સિદ્ધિ છે. વળી, નવો જન્મ લેતી વખતે અલ્પ જીવોની જે ગતિ છે તે આકાશપ્રદેશોનો સ્પર્શ કરીને થતી હોઈ તે તે પ્રદેશોમાં તેનું ‘સ્થાન’ થતું એમ કહેવાય. પણ સિદ્ધના જીવોની સિદ્ધિમાં અથવા તો મુક્ત જીવોને રહેવાના સ્થાનમાં જે ગતિ થાય છે તે આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શીને નથી થતી—એવી જૈન માન્યતા છે, તેથી તે ગતિ અસ્પૃશ્યગતિ કહેવાય છે.^૨ આમ મુક્ત જીવનું ગમન છતાં આકાશ-

પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન હોઈ તે તે પ્રદેશમાં સિદ્ધોનું ‘સ્થાન’ થયું કહેવાય નહિ. આથી ઉપપાતસ્થાન સિદ્ધોને છે નહિ. સમુદ્ધાત પણ સિદ્ધજીવોને સંભવતો નથી. કારણ, તે સકર્મ જીવોને હોય છે; સિદ્ધ તો અકર્મ છે—કર્મ રહિત છે. તેથી સિદ્ધના સમુદ્ધાતસ્થાનનો વિચાર પણ અસ્થાને છે. આમ માત્ર સ્વસ્થાન—સિદ્ધસ્થાન જ સિદ્ધજીવોને સંભવતું હોઈ તેનો જ વિચાર સિદ્ધના જીવો વિષે છે.

સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે એકેન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.^૩ પણ જ્યારે આમ કહીએ છીએ ત્યારે એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ એક વ્યક્તિની વાત નથી પણ સમગ્રભાવે—સામાન્ય રૂપે એકેન્દ્રિય જાતિની છે. વળી, સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહીએ છીએ ત્યારે પણ તે જીવનાં ત્રણે સ્થાનોની જુદી જુદી દૃષ્ટિ રાખી નથી, પણ ત્રણે સ્થાનો સમગ્રભાવે સમજવાનાં છે. દ્વીન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં નહિ પણ તેના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં છે. એ જ બાબત ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને પણ લાગુ પડે છે. પચેન્દ્રિય^૪ વિષે તેમનું સ્થાન લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં કહ્યું છે. અને સિદ્ધો લોકોએ છે.^૫ તે પણ લોકનો અસંખ્યાત ભાગ જ સમગ્રનો જોઈએ.

જીવજોડો

કયાં હોય

(૧) બાહ્યપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત (૧૪૮)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન ^૬ પ્રાપ્ત થાય છે. ^૭
અપર્યાપ્ત ^૮ (૧૪૯)	”
(૨) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૫૦)	”
(૩) બાહ્યઅકાયિક ” ” (૧૫૧-૨)	”
(૪) સૂક્ષ્મઅકાયિક ” ” (૧૫૩)	”

૩ સૂત્ર ૧૫૦, ૧૫૩, ૧૫૬, ૧૫૯, ૧૬૨ માં “સ્ત્વલોચરિયાવળગા” કહ્યા છે

૪ પચેન્દ્રિય વિષે જે નિર્દેશ છે (સૂત્ર ૧૬૧) તે સામાન્ય પચેન્દ્રિય વિષે છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે. અને તે યોગ્ય છે કારણ, તે પછી નારકે, તિર્યચપચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવો વિષે પૃથક્ નિર્દેશ છે પરંતુ આ સૂત્રમાં એક અસંગતિ જણાય છે તે એ કે મનુષ્યસૂત્ર ૧૭૬માં—‘સમુગ્ધાપણ સત્ત્વલોચ’ એમ કહ્યું છે. તેથી તેને અનુસરીને પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૬૬માં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ, પણ તેમ નથી અને ‘સમુગ્ધાપણ લોચરસ અત્ત્વલોચમાગે’ એમ છે આ અસંગતિ દૂર કરવા માટે ટીકાકારે મનુષ્યસૂત્ર (૧૭૬)માં સમુગ્ધાપણ સત્ત્વલોચ. આ સૂત્રપાઠની ટીકામાં વેવનિસમુદ્ધાતમપિકૃત્ય એમ યુલાસો કર્યો છે આથી એમ લાગે છે કે પચેન્દ્રિયસૂત્ર (૧૬૬)માં ભક્ષેજઝંઘાગે એમ જે જણાવ્યું છે તે બાહ્યરિય સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ છે. કેવલિસમુદ્ધાતનો વિષય અરૂપ હોવાથી ૧૬૬માં સૂત્રમાં તેની વિવશા કરી નથી. ૫૨૪માં ભાગમાં (૫૦ જ, મૂ. ૧૧-૧૨, ૫૦ ૩૧૦-૧૧) આ વિષયનાં બે મૂળો જુદા કર્યા છે તે ઉપરથી પણ એમ સમભય છે કે આથીન પરપરામાં બાહ્યરિય સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ આ વસ્તુ કહેવામાં આવતી હશે.

૫ સિદ્ધસિદ્ધિ અથવા ઈન્દ્રિયાઓના પૃથ્વીતુલ્ય વર્ણન તથા સિદ્ધોનું સ્વરૂપ, તેમનું સુખ અને તેમની જઘન્યાદિ અવગાહના વિષે મૂળમાં સુદર નિષ્પલ્લ છે, તે સૂત્ર ૨૧૧માં જોઈ શકે.

૬ પ્રસ્તુતમાં માત્ર સ્વસ્થાનની નોંધ લીધી છે. કારણ, ખરા રીતે તે જ કાયમી હોઈ તેનું સ્થાન વિચારણીય છે. ઉપપાત અને સમુદ્ધાતસ્થાન તો કાલાચિત્ક છે તેથી મૂળમાં તેનો નિર્દેશ છતાં પ્રસ્તુત સૂચીમાં તેનો નિર્દેશ કર્યો નથી વળી, સમુદ્ધાતપદ (૩૬) અને ન્યુત્કાન્તિપદ (૬) ના કતોક્ષાર (સૂત્ર-૧૩૯-૬૬૫)માં તે બાબતોનું વિશેષ વિચરણ છે જ.

૭ પ્રસ્તુતમાં સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. એટલે કે ભ્રાહ્મ, અથ. અને નિર્વેગલોકમાં ગમે ત્યાં સમગ્રમાં કે અશમાં તે પ્રાપ્ત થતા હોય તો તે ત્રણે લોકમાં છે એમ સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. વિનવે જણાવવા માટે મૂળ જોવું.

૮ મૂળમાં નિર્દેશ છે કે જે સ્થાનો પર્યાપ્તનાં છે અપર્યાપ્તનાં પણ તે જ છે. જુઓ સૂત્ર ૧૪૬ આદિ.

(૫) બાદરતેજઃકાવિક	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૫૪-૫)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.
(૬) સદ્ભતેજઃકાવિક	" "	(૧૫૬)	"
(૭) બાદરવાયુકાવિક	" "	(૧૫૭-૮)	"
(૮) સદ્ભવાયુકાવિક	" "	(૧૫૯)	"
(૯) બાદરવનરપતિકાવિક	" "	(૧૬૦-૧)	"
(૧૦) સદ્ભવનરપતિકાવિક	" "	(૧૬૨)	"
(૧૧) દ્વીન્દ્રિય	" "	(૧૬૩)	"
(૧૨) ત્રીન્દ્રિય	" "	(૧૬૪)	"
(૧૩) ચતુરિન્દ્રિય	" "	(૧૬૫)	"
(૧૪) પચ્ચિન્દ્રિય	" "	(૧૬૬)	"
(૧૫) નારક	" "	(૧૬૭)	અધોલોકની સાત પૃથ્વી
(૧૬-૨૨) પ્રથમથી સાતમીના નારકો	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૬૮-૧૭૪)	તે તે પૃથ્વીમાં	
૨૩ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત (૧૭૫)		ત્રણે લોકમાં	
(૨૪) મનુષ્ય, પર્વાત-અપર્વાત (૧૭૬)		અહીં દ્વીપમાં, તિર્યગ્લોકમાં, મનુષ્યક્ષેત્રમાં.	
(૨૫) ભવનવાસી દેવ,	પર્યાપ્ત-અપર્વાત (૧૭૭)	રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ કોણમાં	
(૨૬) અમુરકુમાર,	" "	(૧૭૮)	"
(૨૭) દક્ષિણના અમુરકુમાર,	" "	(૧૭૯)	"
(૨૮) ઉત્તરના અમુરકુમાર,	" "	(૧૮૦)	"
(૨૯-૩૧) નાગકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
નાગકુમાર,	" "	(૧૮૧-૮૩)	"
(૩૨-૩૪) સુપર્ણકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સુપર્ણકુમાર,	" "	(૧૮૪-૮૬)	"
(૩૫-૩૭) વિદ્યુત્કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વિદ્યુત્કુમાર,	" "	(૧૮૭)	"
(૩૮-૪૦) અગ્નિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
અગ્નિકુમાર,	" "	(૧૮૭)	"
(૪૧-૪૩) દ્વીપકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
દ્વીપકુમાર,	" "	"	"
(૪૪-૪૬) ઉદધિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
ઉદધિકુમાર,	" "	"	"
(૪૭-૪૯) હિંમુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
હિંમુકુમાર,	" "	"	"
(૫૦-૫૨) વાયુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વાયુકુમાર,	" "	"	"

૯ અમુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિના દક્ષિણ-ઉત્તરના ધન્વનો પશ્ચ પૃથક્ નિર્દેશ છે, જેની અહીં જુદી નોંધ લેવાની નથી.

(૫૩-૫૫) સ્તનિત કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના

સ્તનિતકુમાર,	પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ	(૧૮૭)	સ્તનપ્રભાપૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૫૬) વ્યન્તર,	" "	(૧૮૮)	"
(૫૭) પિશાચ,	" "	(૧૮૯)	"
(૫૮-૫૯) પિશાચ, દક્ષિણ અને ઉત્તરના ^{૧૦}	" "	(૧૯૦)	"
(૬૦-૬૨) ભૂત, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	(૧૯૨)	"
(૬૩-૬૫) યક્ષ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૬-૬૭) રાક્ષસ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૮-૭૦) ક્ષિતર, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૧-૭૩) કિપુરુપ, દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૪-૭૬) બુદ્ધગપતિ મહાકાય,	" "	"	"
દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૭-૭૮) ગધર્વ ^{૧૧} દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૯) નૃપોત્તિષ્ઠદેવ-૧૨	" "	(૧૯૫)	ઊર્ધ્વલોકમાં—[આ પંક્તિના ઉત્તરોત્તર ઊંચે સમજવા]
(૮૦) વૈમાનિકદેવ—	" "	(૧૯૬)	"
(૮૧) સૌધર્મદેવો	" "	(૧૯૭)	"
(૮૨) ઇશાનદેવો	" "	(૧૯૮)	"
(૮૩) સ્તનકુમારદેવો	" "	(૧૯૯)	"
(૮૪) માલ્કેન્દ્રદેવો	" "	(૨૦૦)	"
(૮૫) ધાત્ર્યલોકદેવો	" "	(૨૦૧)	"
(૮૬) લાંતકદેવો	" "	(૨૦૨)	"
(૮૭) મહાશુક્રદેવો	" "	(૨૦૩)	"
(૮૮) સહસ્ત્રારદેવો	" "	(૨૦૪)	"
(૮૯-૯૦) આનંત-પ્રાણતદેવો	" "	(૨૦૫)	"
(૯૧-૯૨) આરણ્ય-અચ્યુતદેવો	" "	(૨૦૬)	"
(૯૩) હેમકૃતિ ઐવેયકદેવો	" "	(૨૦૭)	"
(૯૪) મધ્યમ " "	" "	(૨૦૮)	"
(૯૫) ઉપરિમ " "	" "	(૨૦૯)	"
(૯૬) અનુત્તરૌપપાતિકદેવો ^{૧૩}	" "	(૨૧૦)	"
(૯૭) સિદ્ધી	" "	(૨૧૧)	સૌથી ઉપર

૧૦ પિશાચ આદિ વ્યન્તરના ઇન્દ્રોનો પણ પુણ્ય નિર્દેશ છે, તેની નોંધ અહીં જુદી લીધી નથી.

૧૧. વ્યન્તરના પિશાચાદિ આઠ પ્રકાર ઉપરાંત અલ્પવર્ણિય આદિ આઠ અવાન્તર પ્રકારનો પણ નિર્દેશ મૂળમાં છે (સૂચ ૧૮૮, ૧૯૪), પણ તેની જુદી નોંધ અહીં લીધી નથી.

૧૨. તેમના અન્દ્ર અને સૂર્ય બે ઇન્દ્રો છે. સૂચ ૧૯૫[૨].

૧૩ વિજ્યાદિ પાચને જુદા ગણાવ્યા નથી. મૂળમાં પાચને અનુત્તરસામાન્યમા જ ગણાવી દીધા છે.

પ્રથમ થાય કે અજીવના સ્થાન વિષે વિચાર કેમ નથી કર્યો? એમ જાણાય છે કે જેમ જીવોના પ્રબેદોમાં અમુક નિશ્ચિત સ્થાન કલ્પી શકાય છે તેમ પુદ્ગલ વિષે નથી. પરમાણુ અને સંકેષો સમગ્ર લોકકાશમાં છે અને તેમનું સ્થાન કોઈ નિશ્ચિત નથી. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં હોય એમ સભવે છે—જેને કે પાંચમા પદમાં તેમની અવગાહનાનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એક રીતે તે તેમના સ્થાનનો વિચાર કહી શકાય. પણ ‘સ્થાન’માં જે પ્રસ્તુતમાં અભિપ્રેત છે તેવું નિશ્ચિત કોઈ સ્થાન પુદ્ગલો વિષે કલ્પી શકાતું નથી. તેથી તેમના સ્થાન વિષે પ્રસ્તુતમાં ચર્ચા જરૂરી નથી. વળી, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશના સ્થાનની જુદી ચર્ચા જરૂરી નથી, કારણ, પ્રથમ જેને તો સમગ્રલોકવ્યાપી માનવામાં આવ્યા છે અને આકાશ તો અનંત છે. એટલે પ્રસ્તુતમાં છે તેવી ચર્ચા તેમને વિષે જરૂરી નથી.

પદ્મપ્રાગમના જીવોના સ્થાન-ક્ષેત્રની ચર્ચા આવે છે, પણ તેમાં જીવોનું ક્રમે કરી પ્રજાપનાની જેમ નહિ પણ ગતિ આદિના બેદોમાં નિરૂપણ છે. પુસ્તક ૭, ૫૦ ૨૯૯ થી ખેતાગુપ્તના પ્રકરણમાં આ ચર્ચા છે, તેમાં પણ સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્ધાતને લઈને સ્થાન-ક્ષેત્રનો વિચાર છે.

~

ત્રીજું ‘અહુવક્તવ્ય’પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

પ્રસ્તુત ત્રીજા પદમાં તત્ત્વોનો સંખ્યાની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં અને ત્યાર પછી પણ તત્ત્વોનો સંખ્યાવિચાર મદનવ ધરાવે છે ઉપનિષદોમાં સમગ્ર વિશ્વ એક જ તત્ત્વનો પરિણામ કે વિવર્ત છે એવાં મત એક તરફ છે, તો બીજા તરફ જીવો અનેક પણ અજીવ એક જ એવો સાખ્યોનો મત છે. ખૌદો ચિન અનેક માને છે અને ૩૫ પણ અનેક માને છે. આ વિષે જૈન મતનું સ્પષ્ટીકરણ આવશ્યક હતું તે આ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. અન્ય દર્શનોમાં માત્ર સંખ્યાનું નિરૂપણ છે, ત્યારે પ્રસ્તુતમાં તે સંખ્યાનો વિચાર અનેક દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્ય વિચારતત્ત્વ તારતમ્યનું નિરૂપણ એટલે કોણ કોનાથી ઓછા કે વધારે છે, તે છે. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં એ વિચારણા અનેક રીતે કરવામાં આવી છે

પ્રથમ પૂર્વાદિમાંથી કઈ દિશામાં જીવો વધારે છે અને કઈ દિશામાં ઓછા—એમ દિશાને આધારે વિચારણા છે. વળી, તેમાંની કઈ દિશામાં તે તે પ્રકારના જીવોમાં ઓછા-વધતા છે તેનો વિચાર છે, એટલું જ નહિ પણ જીવોના તે તે પ્રકારના બેદ-પ્રબેદોમાં પણ પરસ્પર કઈ દિશામાં ઓછા વધતા છે, તેનું પણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે (૨૧૩-૨૨૪)

તે જ પ્રત્યે ગતિ (૨૨૫), ધન્વિય (૨૨૭), કાય (૨૩૨), યોગ (૨૫૨) ઇત્યાદિ અનેક રીતે જીવોના જે પ્રકારો છે તેમાં સંખ્યાનો વિચાર કરીને જેવડે સમગ્ર જીવોના જે વિવિધ પ્રકારો છે તેમાં કયો પ્રકાર ક્રમમાં સૌથી ઓછીસંખ્યાવાળો અને સંખ્યાક્રમે ઉત્તરોત્તર કયા જીવો વધારે છે અને જેવડે સૌથી વધારે કોણ છે તે રીતનો સમગ્ર જીવોનો સંખ્યાક્રમ નિર્દિષ્ટ છે (૩૩૪).

માત્ર જીવોનું જ નહિ પણ ધર્માસ્તિકાય આદિ ૭ દ્રવ્યોનું પણ પરસ્પર સંખ્યાગત તારતમ્ય નિરૂપવામાં આવ્યું છે અને તે તારતમ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિએ (૨૭૦) અને પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારાયું છે (૨૭૧). પરસ્પર ઉપરાત તે તે ધર્માસ્તિકાય આદિ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પણ ઉક્ત ૭ દૃષ્ટિથી સંખ્યાવિચાર છે (સત્ર ૨૭૨). અને જેવડે અને દૃષ્ટિએ ૭યે દ્રવ્યોના તારતમ્યનું નિરૂપણ છે (૨૭૩).

પ્રારંભમાં દિશાને મુખ્ય રાખીને સંખ્યાવિચાર છે તો આગળ જઈ બાધર્મ, અધઃ અને નિર્ધન્ય લોક એમ ત્રણ લોકની દૃષ્ટિએ સમગ્ર જીવોના પ્રકારનો સંખ્યાગત વિચાર છે (૨૭૬).

જીવોની જેમ પુદ્ગલોની સંખ્યાનું તારતમ્ય પણ તે તે દિશામાં, તે તે બાધર્મ લોકોમાં ક્ષેત્રમાં તો નિરૂપિત થયું જ છે, ઉપરાંત દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને બને દૃષ્ટિએ પણ પરમાણુ અને રૂઢોની સંખ્યાનો વિચાર છે (૩૨૬-૩૩૦). અને તે પછી પુદ્ગલોની અવગાહના, કાલસ્થિતિ તથા તેમના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ પણ સંખ્યાવિચાર છે (૩૩૧-૩૩૩).

દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

અહીં બધે દ્રવ્યોનું જે સંખ્યાગત તારતમ્ય છે તેની સૂચી ચડિયાતા ક્રમે આપવામાં આવે છે, જેથી કયું દ્રવ્ય કોનાથી સંખ્યામાં સરખું અથવા વધારે છે તે જણાઈ આવશે. જીવોનો જે સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ચડિયાતો ક્રમ છે તેની સૂચી પૃથક્ આપવામાં આવી છે. તેથી આ સૂચીમાં અન્ય દ્રવ્યોનો તે ક્રમ વિશેષરૂપે સમજવાનો છે (સૂત્ર-૨૭૩).

- ૧ (૧) ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય } ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રત્યેક, દ્રવ્યથી એક હોઇ ત્રણે સરખા છે.
(૨) અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય } અને સંખ્યામાં સૌથી થોડા.
(૩) આકાશાસ્તિકાયદ્રવ્ય }
- ૨ (૧) ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } પ્રત્યેકના પ્રદેશોની સંખ્યા અસંખ્યાત-અસંખ્યાત છે અને
(૨) અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } સરખી જ છે. પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૩ જ્વાસ્તિકાય દ્રવ્યો... જ્વદ્રવ્યો અનંત સંખ્યામાં છે તેથી પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ.
- ૪ જ્વાસ્તિકાયપ્રદેશો...પ્રત્યેક જ્વના અસંખ્યાત પ્રદેશ હોઈ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૫ પુદ્ગલગ્નિકાય દ્રવ્યો . અનંત પુદ્ગલદ્રવ્યો છે અને તે પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.
- ૬ પુદ્ગલપ્રદેશો...બધા મળી પુદ્ગલપ્રદેશોની સંખ્યા પુદ્ગલદ્રવ્યો કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક છે.
- ૭ અદ્દાસમયદ્રવ્યો . પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ છે. અદ્દાપ્રદેશ હોતા નથી.
- ૮ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ અધિક છે.

જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

નીચે જણાવેલ ક્રમે નાના પ્રકારના જીવો ઉત્તરોત્તર અધિક સંખ્યામાં છે. કેટલીકવાર પૂર્વથી ઉત્તર વિશેષાધિક એટલે કે માત્ર થોડા અધિક હોય છે, તો વળી કેટલીકવાર સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે તો કેટલીકવાર અસંખ્યાતગુણુ અને કેટલીકવાર અનંતગુણુ હોય છે. પ્રવૃત્ત સૂચી તૃતીયપદગત મહાદંડક (સૂત્ર ૩૩૪)ને આધારે છે.^૧ તૃતીયપદને અતે છેલ્લા સૂત્રમાં આ સૂચી છે. ૨યમ્ તૃતીય પદમાં ગત્યાદિ અનેક પ્રકારે વર્ગીકરણ કરીને અદ્વપણદુત્વનો વિચાર કર્યો છે. એ વિચારનો તાળી મેળવવાનો આમાં પ્રયત્ન છે અથવા તો સમગ્રભાવે જીવોનું અદ્વપણદુત્વ કેવું નક્કી થાય છે તે આ સૂચીથી ક્લિત કરવામાં આવ્યું છે. તેથી આનું વિશેષ મહત્ત્વ હોઈ તે અહીં આપવી ઉચિત જણાય છે. વળી, સંખ્યાની વ્યાખ્યામાં મૂળમાં સામાન્ય સૂચન છે. પરંતુ ટીકાકારે તે તે સંખ્યાઓ કેટલી છે તે સમજાવવા અને તેની સંગતિ યુક્તિપૂર્વક બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ સુધી ઉપરથી જે કેટલીક ખ્યાલો દર્શાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે—તે કાળે પણ આચાર્યશ્રીએ જીવોની સંખ્યાનું તારતમ્ય બતાવવાનો આ પ્રકારે પ્રયત્ન કર્યો છે તે મુખ્ય ખ્યાલ છે. વળી, પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા—પછી તે મનુષ્ય હોય દેવ હોય કે તિર્યંક હોય—વધારે માનવામાં આવી છે. અધોલોકમાં નારકોમાં પ્રથમથી સાતમી નરકમાં ક્રમે ઘટે છે. એટલે કે સૌથી નીચેના નરકમાં સૌથી ઓછા જીવો છે. આથી ઊલટો ક્રમ ઊર્ધ્વલોકના દેવોમાં છે; તેમાં સૌથી નીચેના દેવોમાં સૌથી વધારે જીવો છે એટલે કે સૌથી ઉપરના સૌથી વધારે અને અનુતરમાં સૌથી ઓછા છે. પણ મનુષ્યલોકની નીચે ભવનવાસી દેવો છે તેથી તેમની સંખ્યા સૌથી વધારે છે અને તેથી જોયે જના વ્યંતર દેવો સંખ્યામાં વધારે અને તેથી પણ વધારે જ્યોતિષો છે, જેઓ વ્યંતર કરતાં પણ જિંચે છે.

સૌથી ઓછી સંખ્યા મનુષ્યોની છે, તેથી તે ભવ દુર્લભ ગણાય તે સ્વાભાવિક છે. જેમ ઇન્દ્રિયો ઓછી તેમ જીવોની સંખ્યા વધારે અથવા તો એમ કહી શકાય કે વિકસિત જીવો કરતાં અવિકસિત જીવોની સંખ્યા વધારે. અનાદિ કાળથી આજ સુધીમાં જેમણે પૂર્ણતા સાધી છે એવા સિદ્ધના જીવોની સંખ્યા પણ એકેન્દ્રિય જીવો કરતાં ઓછી જ છે. સસારીની સંખ્યા સિદ્ધોથી વધી જ ન્તય છે. તેથી લોક સંસારી જીવથી જન્ય થશે નહિ, કારણ, પ્રસ્તુતમાં જે સંખ્યાઓ આપી છે તેમાં કદી પરિવર્તન થવાનું નથી: એ દ્રુવસંખ્યાઓ છે.

સાતમી નરકમાં અન્ય નરક કરતાં સૌથી ઓછા નારક જીવો છે, તો સૌથી જિંચા દેવ. લોક અનુતરમાં પણ અન્ય દેવલોક કરતાં સૌથી ઓછા જીવો છે. તે સત્ય છે કે જેમ અત્યંત પુરુષશાળી થવું દુષ્કર છે, તેમ અત્યંત પાપી થવું પણ દુષ્કર છે. પણ જીવનો જે ક્રમિક વિકાસ માનવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે તો નિષ્કૃષ્ટ કોટિના જીવો એકેન્દ્રિય છે. એકેન્દ્રિયમાંથી જ આગળ વધીને જીવો ક્રમે વિકાસ પામે છે.

એકેન્દ્રિય અને સિદ્ધોની સંખ્યા અનંત કોટિમાં પહોંચે છે. અભવ્ય પણ અનંત છે, અને સિદ્ધ કરતાં સમગ્રભાવે સસારીની સંખ્યા પણ અધિક છે. અને તે સગત છે. કારણ, અનાગત કાળમાં સસારીમાંથી જ સિદ્ધ થવાના છે; તે ઓછા હોય તો સસાર ખાલી થઈ જશે એમ માનવું પડે.

એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી ક્રમે જીવોની સંખ્યા ઘટે છે—આ ક્રમ અપર્યાપ્તમાં (ન. ૪૬-૫૩) જળવાયો છે, પણ પર્યાપ્તમાં વ્યુત્ક્રમ જણાય છે (ન. ૪૪-૪૮). તેનું રહસ્ય જાણવામાં નથી.

સમગ્ર જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

૧. ગર્ભજ મનુષ્ય પુરુષ સર્વથી યોગ્ય
૨. મનુષ્ય સ્ત્રી (સંખ્યાતગુણ અધિક)
૩. ખાદ્ય તેજઃકાય (અસંખ્યાતગુણ અધિક)
૪. અનુતરોપપાતિકદેવ (અસંખ્યાત , ,)

૨. મનુષ્યમાં સ્ત્રી-પુરુષનો ભેદ ધ્યાનમાં લીધો છે, પણ નપુંસક વિષે મૌન સેવ્યું છે, ભેદ સંભારિત મનુષ્ય, જેઓ નપુંસક છે, તેમને જુદા ગણ્યા છે જુઓ વચ્ચે ૨૪
- ૩ સમગ્ર કોટી X કોટી-એવી સંખ્યા ટીકાકારે સૂચવી છે અને પછીના માટે પણ સંખ્યા અને તેની સગત ટીકાકાર સૂચવે છે તે જિજ્ઞાસુએ ટીકામાં ભેદ લેવું
- ૪ ટીકાકારે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીની સંખ્યા ૨૭ ગણી વધારે જણાવી છે.

૫. ઉપલા (ત્રણ) ઐવેયકના દેવ	(સંખ્યાતગુણુઅધિક)
૬. મધ્યમ (ત્રણ) " "	(સંખ્યાત ")
૭. નીચલા (ત્રણ) " "	(સંખ્યાત ")
૮. અચ્યુત કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત ")
૯. આરણ્ય કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત ")
૧૦. પ્રાણી " "	(સંખ્યાત ")
૧૧. આનંત " "	(સંખ્યાત ")
૧૨. સાતમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૧૩. ઝટ્ટી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૧૪. સદાશર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૧૫. મહાશુકના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૧૬. પાત્રમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૧૭. લાંતક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૧૮. ચોથી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૧૯. બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૨૦. તૃતીય નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૨૧. માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૨૨. સનકુમાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૨૩. બીજી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૨૪. સમર્ચિત્ત મનુષ્યો	(અસંખ્યાત ")
૨૫. દશાન કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત ")
૨૬. દશાન કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત ")
૨૭. સૌધર્મ કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત ")
૨૮. " કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત ")
૨૯. ભવનવામી દેવ	(અસંખ્યાત ")
૩૦. " દેવીઓ	(સંખ્યાત ")
૩૧. પ્રથમ નરકના નારકો	(અસંખ્યાત ")
૩૨. ખેચર પચ્ચદ્રિય નિર્ધય પુરુષો	(અસંખ્યાત ")
૩૩. " " " સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત ")
૩૪. સ્થલચર " " પુરુષો	(સંખ્યાત ")
૩૫. " " " સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત ")
૩૬. જલચર " " પુરુષો	(સંખ્યાત ")
૩૭. " " " સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત ")
૩૮. વ્યન્નર દેવો	(સંખ્યાતગુણુઅધિક)
૩૯. " દેવીઓ	(સંખ્યાતગુણુઅધિક)
૪૦. જ્યોતિષક દેવો	(સંખ્યાત ")
૪૧. " દેવીઓ	(સંખ્યાત ")
૪૨. ખેચર પચ્ચદ્રિયનિર્ધય નપુંસક	(સંખ્યાત ")

૪૩. સ્થૂલચર પંચેન્દ્રિય તિથૈવ્ય નપુંસક	(સપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૪૪. જલચર „ „ „	(સપ્ત્યાત „)
૪૫. ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત	(સપ્ત્યાત „)
૪૬. પંચેન્દ્રિય „	(વિશેષાધિક)
૪૭. દ્વીન્દ્રિય „	(„)
૪૮. ત્રીન્દ્રિય „	(„)
૪૯. પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત	(અસપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૫૦. ચતુરિન્દ્રિય „	(વિશેષાધિક)
૫૧. ત્રીન્દ્રિય „	(„)
૫૨. દ્વીન્દ્રિય „	(„)
૫૩. પ્રત્યેકબાહરવનરપતિ પર્યાપ્ત	(અસપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૫૪. બાહર નિગોદ પર્યાપ્ત	„ „
૫૫. બાહર પૃથ્વી „	„ „
૫૬. બાહર અપ્કાય „	„ „
૫૭. બાહર વાયુકાય „	„ „
૫૮. બાહર તેજઃકાય અપર્યાપ્ત	„ „
૫૯. પ્રત્યેકબાહરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	„ „
૬૦. બાહર નિગોદ અપર્યાપ્ત	„ „
૬૧. બાહર પૃથ્વી „	„ „
૬૨. બાહર અપ્કાય „	„ „
૬૩. બાહર વાયુકાય „	„ „
૬૪. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક „	„ „
૬૫. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક „	(વિશેષાધિક)
૬૬. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક „	„
૬૭. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક „	„
૬૮. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક પર્યાપ્ત	(સપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૬૯. સૂક્ષ્મ પૃથ્વી „	(વિશેષાધિક)
૭૦. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૧. „ વાયુકાયિક „	(વિશેષાધિક)
૭૨. „ નિગોદ અપર્યાપ્ત	(અસપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૭૩. „ „ પર્યાપ્ત	(સપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૭૪. અભવસિદ્ધિક	(અનંતગુણઅધિક)
૭૫. પ્રતિપતિતસમ્યક્ત્વ	„
૭૬. સિદ્ધો	„
૭૭. બાહરવનરપતિ પર્યાપ્ત	„
૭૮. બાહર પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૯. બાહરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	(અસપ્ત્યાતગુણઅધિક)
૮૦. બાહર અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)

૮૧. આદર જીવો	(વિશેષાધિક)
૮૨. સુદમ વનરપતિ અપર્યામ	(અસખ્યાતગુણઅધિક)
૮૩. „ અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૪. સુદમવનરપતિ પર્યામ	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૫. સુદમ પર્યામ	(વિશેષાધિક)
૮૬. „ જીવો	(વિશેષાધિક)
૮૭. ભવસિદ્ધિક	„
૮૮. નિગોદ જીવ	„
૮૯. વનરપતિ	„
૯૦. એકેન્દ્રિય	„
૯૧. નિર્થય	„
૯૨. મિથ્યાદષ્ટિ	„
૯૩. અવિરત	„
૯૪. સકપાય	„
૯૫. જગ્ગસ્થ	„
૯૬. સમોગી	„
૯૭. સસ્તારી	„
૯૮. સર્વ જીવો	„

પદ્મખંડાગમમાં પ્રસ્તુત પદ્યગત વિચાર જે રીતે કરવામાં આવ્યો છે તેની પણ નોંધ અહીં લેવી જરૂરી છે. પ્રજાપનામુત્ર ૨૧૨માં અદ્યપઅદ્યુત્તનો વિચાર ૨૭ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે; પરંતુ પદ્મખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે જીવોના અદ્યપઅદ્યુત્તનો વિચાર છે (પુ૦ ૭, પૃ૦ ૫૨૦); જ્યારે પ્રસ્તુત પ્રજાપનામાં તે ૧૪ દ્વારો ઉપરાંત પણ દ્વારો છે. આ સર્ચા પદ્મખંડાગમના પુ૦ ૭ માં દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ નામે પ્રકરણમાં પણ પૃ૦ ૨૪૪ થી છે. વળી, તેમાં અસખ્યાત જેવી સખ્યાનું સપટ્ટીકરણ પણ મૂળમાં જ છે, જે પ્રજાપનાની ટીકામાં છે: પદ્મખંડાગમ, પુ૦ ૭, પૃ૦ ૨૪૪ થી. વળી, પદ્મખંડાગમમાં આ સર્ચા અન્યત્ર પણ જોવા મળે છે. પુ૦ ૧૪, સૂત્ર ૫૬૮, પૃ૦ ૪૬૫ માં જીવોના અદ્યપઅદ્યુત્તનો વિચાર દ્રવ્યપ્રમાણ અને પ્રદેશપ્રમાણની દૃષ્ટિએ પણ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રજાપનાના અત્યિકાય દ્વાર સૂત્ર ૨૭૦ માં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક—એ એ દૃષ્ટિઓ છે, તે એ રીતે જુદી છે કે પદ્મખંડાગમમાં પટકાયનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં પદ્મજીવોને લક્ષિતે વિચાર છે. પ્રજાપનાનો (સૂત્ર ૩૩૪) મહાદંડક અને પદ્મખંડાગમનો મહાદંડક પણ તુલનીય છે (પુ૦ ૭, પૃ૦ ૫૭૫ થી—). બન્નેમાં સર્વ જીવની અપેક્ષાએ અદ્યપઅદ્યુત્તનો વિચાર છે.

ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ=આયુ

ચોથા પદમાં નાના પ્રકારના જીવોની સ્થિતિ અર્થાત આયુનો વિચાર છે.^૧ જીવોની તે તે નારકાદિરૂપે સ્થિતિ-અવસ્થાન ફેટલો કાળ હોય તેની વિચારણા આમાં હોવાથી આ પદનું નામ 'સ્થિતિ' પદ છે. અર્થાત આમાં જીવોના જે વિવિધ પર્યાયો છે, તેના આયુનો વિચાર છે. જીવદ્રવ્ય તો નિત્ય છે, પણ તે જે નાના રૂપો-નાના જન્મ-ધારણ કરે છે તે પર્યાયો તો અનિત્ય છે, તેથી તે ક્યારેક તો નષ્ટ થાય જ છે. આથી તેમની સ્થિતિનો વિચાર કરવો પડે છે. અને તે પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે. જન્મન્ય આયુ ફેટલું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ ફેટલું એમ બે પ્રકારે તેનો વિચાર પ્રસ્તુતમાં છે. આમાં માત્ર સંસારી જીવોને જ આયુ હોઈ તેમના બેદોનો વિચાર છે. સિદ્ધો તો 'સાદીયા અપજ્વસિતા'—(વૃષ્ટ ૭૮, પં. ૧૪, સૂત્ર ૨૧૧) કહ્યા છે, તેથી તેમના આયુનો વિચાર અપ્રાપ્ત હોઈ તે કયો નથી. વળી, અજીવદ્રવ્યના પર્યાયોની સ્થિતિનો વિચાર પણ આમાં નથી. કારણ, તેમના પર્યાયો જીવના આયુની જેમ અમુક મર્યાદામાં કાલની દૃષ્ટિએ મૂકી શકાય તેમ નથી. તેથી તે વિચાર છોડી દેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે.

પ્રસ્તુત પદમાં આયુનો નિર્દેશક આ પ્રકારે છે. પ્રથમ તે તે જીવોનો સામાન્ય પ્રકાર લઈને તેના આયુનો નિર્દેશ છે; પછી તેના અપર્યાપ્ત અને પર્વામ બેદોનો નિર્દેશ છે, જેમ કે પ્રથમ સામાન્ય નારકનું આયુ, પછી નારકના અપર્યાપ્તનું અને ત્યાર પછી પર્વામનું આયુ નિર્દેશ છે. આજ ક્રમે એકેક નારક આદિ લઈને સર્વ પ્રકારના જીવોનો આયુવિચાર છે.

ત્રીજે અપાની સૂચીમાં સામાન્યનું આયુ આપવામાં આવ્યું છે, પર્યામ-અપર્યાપ્ત બેદોને આપ્યા નથી. વળી, આયુનો વિચાર જન્મન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે, તેથી તે બન્ને પ્રકારનો સૂચીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

સ્થિતિની જે સૂચી છે તે ઉપરથી પણ એ તો ફલિત થાય જ છે કે પુરુષ કરતા સ્ત્રીનું આયુ ઓછું છે. નારક અને દેવોનું આયુ મનુષ્ય અને તિથ્ય કરતાં વધારે છે. એકેન્દ્રિયમાં અધિકાયનું આયુ સૌથી ઓછું માનવામાં આવ્યું છે તે, અગ્નિ ઓલવાઈ જતો અનુભવમાં આવે છે, તે ઉપરથી જણાય છે. એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયિકનું આયુ સૌથી વધારે છે, પણ દ્વિન્દ્રિય કરતા ત્રીન્દ્રિયનું આયુ ઓછું માનવા પાછળ શું કારણ હશે તે જણાયું નથી. વળી, ચતુરિન્દ્રિયનું આયુ ત્રીન્દ્રિય કરતાં વધારે છે, પણ દ્વિન્દ્રિય કરતા ઓછું છે, એ પણ રહસ્ય છે.

જીવભેદ

જન્મન્ય

ઉત્કૃષ્ટ

૧ નારક (૩૩૫)	દશ હજાર વર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
(૧) રત્નપ્રભા (૩૩૬)	"	૧ "
(૨) શર્કરાપ્રભા (૩૩૭)	૧ સાગરોપમ	૩ "
(૩) વાલુકાપ્રભા (૩૩૮)	૩ "	૭ "
(૪) પંકપ્રભા (૩૩૯)	૭ "	૧૦ "

૧ ૫૮મ યાગમાં કાલાનુગમ નામે આ જ વિચાર છે (પૃ. ૭, પૃ. ૧૧૪ અને ૪૬૨). બેદ એ છે કે ગત્યાદિ ૧૪ કારો વડે એકેક જીવનો અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ પણ વિચાર છે. આ વિચારની તુલના ઉત્તરે ૧૦, ૩૬ ૮૦ આદિમાં સતતિની અપેક્ષાએ જે કાલવિચાર છે તેની સાથે છે.

૨ નારકોમાં પ્રથમમાં પૂર્વનારકનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુ ને જ પછીના દ્વિતીયાદિ નારકમાં જન્મન્ય મનાયું છે. તે ઉપરની સૂચીથી ફલિત થાય છે.

...[૫૯]...

(૫) ધૂમપ્રભા (૩૪૦)	૧૦ સાગરોપમ	૧૭ સાગરોપમ
(૬) તમઃપ્રભા (૩૪૧)	૧૭ "	૨૨ "
(૭) અધઃસમમ (૩૪૨)	૨૨ "	૩૩ "
૨. (અ) દેવ (૩૪૩)	દશ દન્યાર વર્ષ	૩૩ "
(બ) દેવી (૩૪૪)	"	૫૫ પદ્યોપમ
(૧) ભવનવાસી દેવ (૩૪૫)	"	૧ સાગરોપમથી કંઈક અધિક
" દેવી (૩૪૬) ^૩	"	૪ ^૧ પદ્યોપમ
[અસુરકુમારાદિ વિષે મૂળમાં જોવું]		
૩. પૃથ્વીકાયિક (૩૫૪)	અન્તર્મુહૂર્ત	૨૨૦૦૦ વર્ષ
(૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (૩૫૫) ^૪	"	અન્તર્મુહૂર્ત
(૨) વ્યાદર " (૩૫૬)	"	૨૨૦૦૦ વર્ષ
૪. અપકાયિક (૩૫૭)	"	૭૦૦૦ વર્ષ
૫. તેજઃકાયિક (૩૬૦)	"	ત્રણ રાત્રિ-દિન
૬. વાયુ " (૩૬૩)	"	૩૦૦૦ વર્ષ
૭. વનસ્પતિ " (૩૬૬)	"	૧૦૦૦૦ વર્ષ
૮. દ્વાન્દ્વ (૩૬૯)	"	૧૨ વર્ષ
૯. ત્રીન્દ્વ (૩૭૦)	"	૪૯ રાત્રિ-દિન
૧૦. ચતુરિન્દ્વ (૩૭૧)	"	૭ માસ
૧૧. પચેન્દ્વપતિર્ધ્ય (૩૭૨)	"	૩ પદ્યોપમ
(અ) સમ્મિલિત (૩૭૩)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(બ) ગર્ભજ (૩૭૪)	"	૩ પદ્યોપમ
(૧) જલચર (૩૭૫) ^૫	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૨) ચતુષ્પદ સ્થલચર (૩૭૮)	"	૩ પદ્યોપમ
(૩) ઉરપરિસર્પ (૩૮૧)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૪) ભુજપરિસર્પ (૩૮૪)	"	"
(૫) ખેચર (૩૮૭)	"	પદવાસપચેયભાગ
૧૨. મનુષ્ય (૩૯૦) ^૬	"	ત્રણ પદ્ય
૧૩. વ્યન્તર દેવ (૩૯૩)	૧૦૦૦૦ વર્ષ	૧ પદ્યોપમ
" દેવી (૩૯૪)	"	૩ પદ્યોપમ
૧૪. ન્યોતિઠક દેવ (૩૯૫)	૮ પદ્યોપમ	૧ પદ્યોપમ + ૧ લાખ વર્ષ

૩. આ પછી સૂત્ર ૩૪૭-૩૫૩ મુખીમાં અસુરકુમારાદિ દશ ભવનપતિના દેવ-દેવીનું આયુ છે

૪. સૂક્ષ્મ આકાશ, તેજઃકાય, વાયુ અને વનસ્પતિની રિપતિ આ જ પ્રમાણે છે. - સૂત્ર ૩૫૮, ૩૬૧, ૩૬૪, ૩૬૭.

૫. જલચરાદિમાં પણ ગર્ભજ અને સંમ્મિલિતની રિપતિ જુદી જુદી ગણાવી છે, પણ તે સૂચીમાં નથી લખી. સૂત્ર ૩૭૬ આદિ.

૬. મનુષ્યમાં પણ ગર્ભજ અને સંમ્મિલિતની રિપતિ જુદી ગણાવી છે. - સૂત્ર ૩૯૧-૬૨.

જ્યોતિષક દેવી (૩૯૫)૭

૧ પદ્યોપમ

૩ પદ્યોપમ+૫૦૦૦૦ વર્ષ

[ચન્દ્રાદિની વિગત મૂળમાં નેત્રી]

૧૫. વૈમાનિક દેવ (૪૦૭)

૧ પદ્યોપમ

૩૩ સાગરોપમ

,, દેવી (૪૦૮)

૫૫ પદ્યોપમ

[સૌંદર્યાદિની સ્થિતિ મૂળમાં નેત્રી]

પ્રસ્તુતમાં અજ્યવની સ્થિતિનો વિચાર નથી. તેનું કારણ એ જણાય છે કે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ તો નિત્ય છે અને પૃથ્વીની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત સમયની છે તે પાંચમાં પદમાં કહ્યું જ છે (૫૧૫-૫૧૮). તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી. વળી, પ્રસ્તુતમાં તો આયુર્કર્મકૃત સ્થિતિનો વિચાર છે, ને અજ્યવમાં અપ્રસ્તુત છે.

પાંચમું ‘વિશેષ’ પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રસ્તુત પાંચમા પદનું નામ ‘વિસેસ’-વિશેષ પદ છે. વિશેષ એટલે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પ્રકારો. અને બીજો અર્થ છે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાયો. પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યોના પ્રકારો, ભેદ-પ્રભેદ સાથે, ગણાવી દીધા છે. તેનું અહીં પણ સંક્ષેપમાં પુનરાવર્તન કર્યું છે, તે એટલા માટે કે પ્રસ્તુતમાં જે જાગૃત સ્વરૂપ કરવાની છે તે એ કે જીવ અને અજીવના જે પ્રકારો છે તે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો છે. બે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો હોય તો સમગ્રના પણ અનંત હોય જ. અને દ્રવ્યના બે પર્યાયો-પરિણામો હોય તો તે દ્રવ્ય કૃતસ્થનિત્ય ન થઈ શકે, પણ તેને પરિણામિનિત્ય માનવું બેઠું જ—આવું સૂચન પણ ક્ષિત થાય છે. અને ઘરનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ છે એ પણ આથી ક્ષિત થાય છે.

એક જાગૃત, જે જ્ઞાનમાં રાખવાની છે, તે એ પણ છે કે પદનું નામ ‘વિસેસ’ આપ્યા છતાં તે શબ્દનો ઉપયોગ સૂત્રોમાં કર્યો નથી; પણ સમગ્ર પદમાં તેને માટે પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (સૂત્ર ૪૩૮-). જેન શાસ્ત્રમાં આ પર્યાય શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. અથકારે આથી પ્રથમ તો એ સૂચન કર્યું કે પર્યાય કહો કે વિશેષ કહો એમાં કોઈ ભેદ નથી. જે નાના પ્રકારના જીવો દેખાય છે, કે અજીવો દેખાય છે, તે સૌ તે તે દ્રવ્યના પર્યાયો જ છે. પછી ભલે તે સામાન્યના વિશેષરૂપે-પ્રકારરૂપે-હોય અગર દ્રવ્યવિશેષના પર્યાયરૂપે હોય. જીવના જે ભેદો ગણાવ્યા છે, જેમ કે નારકાદિ, તે બધા પ્રકારો તે તે જીવદ્રવ્યના પર્યાયો પણ છે. કારણ, અનાદિ કાળમાં જીવ અનેક વાર તે તે પ્રકારે અવતર્યો હોય છે. અને જેમ કોઈ પણ એક જીવના તે પર્યાયો છે તેમ સકલ જીવોની સમાન યોગ્યતા હોઈ તે બધાએ પણ તે તે નારકાદિરૂપે જન્મ લીધો જ હોય છે. આમ જેને પ્રકાર કે ભેદ કે વિશેષ કહેવામાં આવે છે તે પ્રત્યેક જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય જ છે, તે જીવની એક વિશેષ અવસ્થા જ છે, પર્યાય કે પરિણામ જ છે. પર્યાયશબ્દ દ્રવ્ય કદી હોતું જ નથી. એટલે તે તે દ્રવ્ય તે તે પર્યાયઅવસ્થામાં જ હોય છે—આવું સૂચન પ્રસ્તુત પદમાંથી ક્ષિત થાય છે, કારણ, જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેને પણ પ્રસ્તુતમાં પર્યાયના નામે જ ઓળખાવવામાં

આવ્યાં છે (૪૩૯). સારાંશ કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છે, એવું સૂચન આમાં છે. તેથી જ અથકારે દ્રવ્યના પ્રકાર માટે પણ પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (૪૩૯, ૫૦૧). આ વસ્તુ આચાર્ય મહાયગિરિએ પણ નોંધી છે.^૧

આમ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છતાં અથકારને એ પણ સ્પષ્ટ કરવું હતું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ભેદ પણ છે, અને કોઈ એક જ દ્રવ્યના આ બધા પર્યાયો-પરિણામો નથી : આ બાબતની સૂચના જુદાં જુદાં દ્રવ્યોની સંખ્યા અને પર્યાયોની સંખ્યામાં જે ભેદ છે તે દર્શાવીને કરી છે, જેમ કે તેમણે નારકોને અસખ્ય કહ્યા (૪૩૯), પણ નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે (૪૪૦). જીવોના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં વનરપતિ અને સિદ્ધ એ બે જ પ્રકારો એવા છે, જેના દ્રવ્યોની સંખ્યા અનંત છે. તેથી સમગ્રભાવે જીવદ્રવ્યો અનંત કહી શકાય, પણ તે તે પ્રકારોમાં તો ઉક્ત બેના અપવાદ સિવાય બધાં જ દ્રવ્યો અસખ્યાત છે, અનંત નહિ. અને છતાં તે બધા જ પ્રકારોના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત છે તે વસ્તુ પ્રસ્તુત પદમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

અન્યકારનાં આવાં સૂચનોને આધારે જ જૈન દાર્શનિકોએ તિર્યક્સામાન્ય અને ઊર્ધ્વતા-સામાન્યની માન્યતા સ્વીકારી છે. દૈશિક બેદોનું જે સામાન્ય છે તે તિર્યક્સામાન્ય છે અને કાલિક બેદોનું જે સામાન્ય છે તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય જ દ્રવ્યને નામે ઓળખાય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને તે અબેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત બને છે; જ્યારે તિર્યક્સામાન્ય અનેક છે, અને તે સમાનતામાં નિમિત્ત બને છે. જીવસામાન્ય એ અનેક જીવોની અપેક્ષાએ તિર્યક્સામાન્ય છે, પણ એક જ જીવના નાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. કાલક્રમે દાર્શનિકોએ દ્રવ્ય, પર્યાય, સામાન્ય અને વિશેષ એ બધાં વિશેષ અન્ય દર્શનોની તુલનામાં જે સ્પષ્ટીકરણો કર્યા છે, તેનાં મૂળ આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. અને પ્રસ્તુતમાં પણ જે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે તેનું મૂળ ભગવતી જેવા અંગગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ છે જ.^૨

વેદાન્તની જેમ જૈન મતે જીવદ્રવ્ય એક નથી પણ અનંતસખ્યામાં છે. એટલે જીવસામાન્ય જેવી સ્વતત્ર એક વસ્તુ કોઈ નથી, પણ અનેક જીવોમાં જે ચૈતન્યધર્મો દેખાય છે તે નાના છે, અને તે, તે તે જીવમાં જ પરિણામ છે અને તે ધર્મો અજીવથી જીવને જુદાં પાડનાર છે, તેથી નાના છતાં એકસરખી રીતે અજીવથી જીવને ભિન્ન સિદ્ધ કરવાનું કાર્ય કરતા હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે. આ સામાન્ય તિર્યક્સામાન્ય છે. તે એક નથી પણ નાના છે, તેથી તેની સમાનતા છતાં એકતા એ બ્રમ છે; અથવા દરિપત એકતા છે^૩-વાસ્તવિક એકતા નથી. તે જ પ્રમાણે અજીવદ્રવ્ય કોઈ જુદું એક દ્રવ્ય નથી, પણ અનેક અજીવદ્રવ્યો-અચૈતન્યદ્રવ્યો છે, તે બધાં જીવથી જુદાં છે માટે તે અથકા તેમની સમાનતા અજીવદ્રવ્ય કહેવાથી વ્યક્ત થાય છે, તેથી તે સામાન્ય અજીવદ્રવ્ય તિર્યક્સામાન્ય છે. આ તિર્યક્સામાન્યના પર્યાયો-વિશેષો-બેદો તે પ્રસ્તુતમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયો-વિશેષો-બેદો છે (૪૩૯, ૫૦૧) એમ સમજવાનું છે.

પણ જૈન મતે કોઈ પણ એક દ્રવ્ય અનેક રૂપે પરિણત થાય છે, જેમ કે કોઈ એક જીવદ્રવ્ય નારકાદિ અનેક પરિણામોને ધારણ કરે છે. આ પરિણામો કાળક્રમે બદલાયા કરે છે, પણ જીવદ્રવ્ય ક્ષુબ્ધ છે, અર્થાત્ તેનો જીવરૂપે કદી નાશ થતો નથી, નારકાદિ પર્યાયોરૂપે નાશ થાય છે. અનેક

૧. ટીકા, પૃષ્ઠ ૧૭૯ થ, ૨૦૨ થ

૨. આ વિષયની અર્થાં માટે જુઓ ન્યાયાવાતારવાર્તિકહિનની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૨૫-૩૧, અને આગમ યુગલ જૈન દર્શન, પૃષ્ઠ ૭૬-૮૧.

૩. આવી કલિપત એકતાની દૃષ્ટિએ જ સ્થાનાંગમાં આવતાં ‘જગે આયા’ કૃત્યાદિ વાક્યો સમજવાનાં છે.

નારકાદિ પર્યાયો ધારણ કરવા છતાં તે અચેતન બની જતું નથી. આ જીવદ્રવ્યને સામાન્ય-ઊર્ધ્વતાસામાન્ય-હયું છે, અને તે એક છે. અને તે સામાન્યતા નાના પર્યાયો-પરિણામો-વિશેષો-બેદો છે. પ્રસ્તુતમાં નૈરમિકાદિના જે પર્યાયોની ચર્ચા છે (૪૪૦, ૫૦૪), તે આ ઊર્ધ્વતાસામાન્યની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે. તેથી તે તેના પર્યાયો-પરિણામો છે, એમ સમજવું.

આમ પ્રસ્તુતમાં પર્યાય શબ્દ પ્રકાર-બેદ અર્થમાં અને અવસ્થા કે પરિણામ એમ બે અર્થમાં પ્રયુક્ત છે. અને તે બંનેનું સામાન્ય જુદું જુદું છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. બેદોનું તિર્યકસામાન્ય વાસ્તવિક છતાં એક નથી, જ્યારે પર્યાયોનું ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને વાસ્તવિક છે.

જીવસામાન્યના નારકાદિ અનેક બેદો-વિશેષો છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. અને જીવસામાન્યના અનેક પરિણામો-પર્યાયો પણ છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. આ જ પ્રકારે અજીવ વિષે પણ સમજી લેવાનું છે. આમ ગ્રંથકારે પર્યાય શબ્દને બે અર્થમાં વાપર્યો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. અને પર્યાય અને વિશેષ એ બંને શબ્દોને એકાદર્થક જ સ્વીકાર્યા છે. જેનોમાં અંગગ્રંથમાં પર્યાય શબ્દ જ પ્રચલિત હતો તેથી તે શબ્દ વિવરણમાં રાખ્યો છે. પરંતુ વૈશેષિક દર્શનમાં વિશેષ શબ્દનો પ્રયોગ થવા લાગ્યો હતો તેથી તે શબ્દનો પણ પ્રયોગ પર્યાય અર્થમાં અને વસ્તુના બેદ અર્થમાં પણ થઈ શકે છે તે સૂચવવા આચાર્યે પ્રકરણનું નામ 'વિસેસ' એમ રાખ્યું હોય તેમ જણાય છે.

વળી, એક બીજી વાતનું ધ્યાન રાખવાનું છે તે એ કે સસારી અવસ્થાના જીવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે જીવ સાથે પુદ્ગલો સંબંધ થાય છે અને તે સંબંધને લઈને જીવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો બને છે, તે પૌદ્ગલિક પર્યાયો પણ જીવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો જાણે કે અબેદ હોય તેમ માનીને જીવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુદ્ગલના અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૧૬-), તેમ જ્યારે તે પુદ્ગલ જીવસંબંધ હોય ત્યારે તે બધા જ જીવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે જીવ સાથે તે સંબંધ હોય છે ત્યારે પુદ્ગલમાં થતા પરિણામનમાં જીવ પણ કારણ છે. તેથી તે પર્યાયો પુદ્ગલના છતાં જીવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત્ અબેદ પણ છે. અનાદિ કાળથી આ અબેદ ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે જીવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધજીવોની જેમ સૌ જીવો એકસરખા જ રહે, માત્ર બ્યક્તિબેદ રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સસારી જીવોમાં નારકાદિ રૂપે બેદ પડે છે તે પડે નહિ. આથી તે બેદના નિયામક તરીકે જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત્ અબેદ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આવરણથી જીવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે જીવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુદ્ગલનું બંધન રહેતું નથી તેથી તેમાં કોઈ પણ બાહ્યકારનો બેદ પણ-રૂપ આદિનો પણ-રહેતો નથી. જેમ કર્મના ઉદયને કારણે જીવમાં બાહ્ય આકાર-પ્રકારમાં બેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે, તેમ જીવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે. આમ જીવના અનંત પર્યાયોની સગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના બેદો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. બેદો વિષે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે પ્રત્યેક બેદોમાં અનંત પર્યાયો છે, તેનું સૂચન કરવું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે. પ્રથમ પદમાં બેદો બતાવ્યા હતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જણાવી હતી, પણ તીજ પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ ક્યા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જણાવવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે બેદોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. અને પછી તે તે બેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યબેદોની અનંત છે. બેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વસ્તુરૂપિ અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવબેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવબેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ બેદ-પ્રબેદોને લઈને વિવરણ નથી, પણ સસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવબેદો, જેને ‘ચોવીસ દંડક’ નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જોવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં નં. ૧ થી ૨૪ સંસારી જીવોના બેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવાના આવે છે અને ૨૫મો નખર સિદ્ધોનો છે.

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ બેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે—અનેક દૃષ્ટિથી—કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસમત અનેકાતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે બેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દ્વચ્છદ્યા), પ્રદેશાર્થતા (પ્રદેશદ્યા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહનદ્યા), રિથિતિ (રિથિ), કૃષ્ણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪).

વિચારણાનો ક્રમ આવો છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જણાવવા માટે ઉક્ત દશ દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ધરાવે છે. વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ફક્ત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આનો અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે. સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત તે સંખ્યાત છે. તે જ રીતે—

૪ પ્રદેશાર્થતા વડે પણ નારક જીવો પરસ્પર તુલ્ય છે. આનો અર્થ એ છે કે જેમ એક નારક-જીવના પ્રદેશો અસંખ્યાત છે, તેમ અન્ય નારકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાત છે. સારાંશ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોઈ પણ એક નારક અસંખ્યાત છે એમ કહેવાય.

અવગાહનાર્થતા વડે એટલે કે જીવના શરીરની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો એક નારક અન્ય નારકથી હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. જીવપ્રદેશોની દૃષ્ટિએ સરખા છતાં નારકોમાં શરીરની ઊંચાઈને લઈને જે બેદ પડે છે, તે ઉક્ત ત્રણ પ્રકારનો છે. સંખ્યાની પરિભાષામાં આ વસ્તુ જણાવવી હોય તો એ જણાવવું જરૂરી અને છે કે નારકની ઓછામાં ઓછી અવગાહના કેટલી? રત્નપ્રભામાં જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમો

૪. જીવદ્રવ્ય ધરાવતિ કાયાદિની જેમ સપ્રદેશ હોવાથી આ દૃષ્ટિએ વિચાર જરૂરી બને છે વળી, કાળ અને પરમાણુ અપ્રદેશી છે તેથી સમગ્ર જીવાજીવના વિચાર હોય ત્યાં પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારણા જરૂરી છે.

ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ પ્રમાણુ છે. આ અવગાહના ઉત્તરોત્તર બમણી વધતી જાય છે અને સાતમી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચસો ધનુષ છે.^૫ સારાંશ કે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ; આ બે વચ્ચેની સંખ્યાઓનું તારતમ્ય તે હીનાધિકતાનું નિયામક બને છે. તેથી કોઈ નારક અન્યથી હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ કે સખ્યાતભાગ હીન હોય; અથવા તો સખ્યાતગુણ કે અસંખ્યાતગુણ હીન હોય. અધિક હોય તોપણ ઉક્ત પ્રકારની સખ્યાથી જ અધિક હોય. આ રીતે નારકના અવગાહનાની દૃષ્ટિએ અસખ્યાત પ્રકારના પર્વાયો બને છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તોપણ અવગાહનાની જેમ જ છે. એટલે કે ઉક્ત અસંખ્યાતભાગહીન આદિ ચતુરચાનકે હીન અને અધિક હોય છે, અથવા તો તુલ્ય હોય છે. સારાંશ કે અસંખ્યાત પ્રકારે પર્વાયો બને છે.

કૃષ્ણાદિવર્ણની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો તેના અનંત પર્વાયો બને છે, કારણ કે એકગુણ કૃષ્ણથી માટીને અનતગુણ કૃષ્ણ હોવાનો સંભવ છે.

આ જ બાબત ગંધ, રસ અને સ્પર્શને પણ લાગુ પડે છે એટલે કે તે તે દૃષ્ટિએ નારકના અનંત પર્વાયો ધરી શકતા કોઈ તેના અનંત પર્વાયો છે.

આમ નારક જીવના અનંત પર્વાયોની સગતિ વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શના પર્વાયો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો છે, એમ અચકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનની દૃષ્ટિએ પણ તેના અનંત પર્વાયો છે, તેમ અચકારે જણાવે છે. વર્ણાદિ પર્વાયો પૌર્ણિક છતાં તે જીવના છે, તે સ્પષ્ટીકરણ પ્રથમ અર્થ જ ગયું છે. અને જ્ઞાનાદિ તો જીવના સ્વરૂપ જ પર્વાયો છે તેથી પણ જીવના-નારક જીવના-અનંત પર્વાયોની સગતિ છે.

આચાર્ય મહાયગિરિ નોંધે છે કે પ્રસ્તુત જે દર્શ દૃષ્ટિઓ છે તેને સંક્ષેપમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ ચાર દૃષ્ટિમાં વિભક્ત કરી શકાય છે. દ્રવ્યાર્થતા અને પ્રદેશાર્થતા એ દ્રવ્યમાં, અવગાહના એ ક્ષેત્રમાં, સ્થિતિ એ કાલમાં અને વર્ણાદિ તથા જ્ઞાનાદિ એ ભાવમાં સમાવિષ્ટ છે.^૬

આ જ ન્યાયે દંડકોનો વિચાર છે (૪૪૧-૪૫૪). અવગાહના અને સ્થિતિને લઈને તથા વર્ણાદિ અને જ્ઞાનાદિને લઈને જીવોમાં હીનાધિકતા છે, એ આપણે જોયું. તેથી પુનઃ જઘન્ય-અવગાહનાવાળા, મધ્યમઅવગાહનાવાળા અને ઉત્કૃષ્ટઅવગાહનાવાળા નારકાદિ ચોવીસે દંડકો, અને તે જ પ્રમાણે સ્થિતિ-જ્ઞાન-દર્શનને લઈને ચોવીસે દંડકોના પર્વાયોની ક્રમે ચિંતા કરવામાં આવી છે (સૂત્ર-૪૫૫-૪૬૯) અને તે અનંત છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. એ સમાપ્ત થયે અજ્ય-પર્વાયોનો વિચાર છે.

જીવોની અને તેમના પર્વાયોની સંખ્યા

જીવલેહવિશેષ

દ્રવ્યસંખ્યા

પર્વાયસંખ્યા

જીવ

અનંત (૪૩૯)

અનંત^૭

૫. પ્રણાપનાટીકા, પત્ર ૧૮૧ અ

૬. પ્રણાપનાટીકા, પત્ર ૧૮૨ અ.

૭. સૂત્ર ૪૩૯ માં સમયભાવે જીવપર્વાયા (દ્રવ્યો)ને અનંત કહ્યા છે. અને પછી ક્રમે ૪૪૦ આદિ સૂત્રોમાં જીવના તે તે પ્રકારને અનંત પર્વાયોવાળો જણાવ્યો છે આથી ક્ષિત થાય છે કે જીવના પર્વાયો અનંત છે.

૧. નારક	અસંખ્ય (૪૩૯)	અનંત (૪૪૦) ^૮
૨. અસુર	" "	" (૪૪૧)
૩. નાગ	" "	" (૪૪૨)
૪. સુપર્ણ	" "	" "
૫. વિષ્ણુકુમાર	" "	" "
૬. અગ્નિકુમાર	" "	" "
૭. દીપકુમાર	" "	" "
૮. ઉદધિકુમાર	" "	" "
૯. દિક્કુમાર	" "	" "
૧૦. વાયુકુમાર	" "	" "
૧૧. સ્તનિતકુમાર	" "	" "
૧૨. પૃથ્વીકાયિક	" "	" (૪૪૩)
૧૩. અપ્કાયિક	" "	" (૪૪૪)
૧૪. તેજઃકાયિક	" "	" (૪૪૫)
૧૫. વાયુકાયિક	" "	" (૪૪૬)
૧૬. વનરપતિ	અનંત	" (૪૪૭)
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	અસંખ્ય	" (૪૪૮)
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	" "	" (૪૪૯)
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	" "	" (૪૫૦)
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્થિય	" "	" (૪૫૧)
૨૧. મનુષ્ય	" "	" (૪૫૨)
૨૨. વ્યન્તર	" "	" (૪૫૩)
૨૩. જ્યોતિષક	" "	" (૪૫૪)
૨૪. વૈમાનિક	" "	" (૪૫૪)
૨૫. સિદ્ધ	અનંત	"

અણ્વના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રથમ પદમાં અણ્વના જે પ્રકારે ભેદો કર્યા છે (૪-૬), તે જ ભેદો પ્રસ્તુત પાંચમા પદમાં પણ છે. પણ ફરક એ છે કે પ્રથમમાં તે પ્રજાપતિને નામે છે અને અહીં પર્યાયને નામે (૫૦૦-૫૦૨) છે. પ્રથમ પદમાં પુદ્ગલ એટલે કે રૂપી અણ્વ, જે નાના પ્રકારે પરિણત થાય છે, તે પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ. પ્રસ્તુતમાં તો મુખ્ય પ્રશ્ન છે તે ગણાવેલ ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યાનો, એટલે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે કે તે અનંત છે (૫૦૩). પણ રૂપી અણ્વના સંઘાદિ જે ચાર ભેદો છે, તેમાં વિચારણામાં તો મુખ્યત્વે એ જ એટલે કે પરમાણુ અને સંઘ જ લેવામાં આવ્યા છે કારણ, સંઘ-દેશ અને સંઘપ્રદેશ એ ખરી રીતે તો સ્કન્ધાન્તર્ગત જ છે. તેથી પરમાણુ, જે સંઘથી જુદો છે, તે અને અનેક પરમાણુ જ્યારે ભેગા મળે ત્યારે જે પિંડ બને છે તે સંઘ, એમ એ જ મુખ્ય ભેદ

૮. સૂત્ર ૪૩૯ નારકોને અસંખ્ય જણાવે છે અને ૪૪૦માં નારકના પચાસો અનંત જણાવે છે, તેથી પ્રથમ દ્રવ્ય-પરક છે અને બીજું પચાસપરક, એ સ્પષ્ટ છે.

પુદ્ગલના અને છે. તેથી પ્રથમ સમયભાવે રૂપી અણુવના પર્યાયોની સખ્યા અનંત કહી (૫૦૩) અને પછી પરમાણુ (૫૦૪), દ્વિપ્રદેશી રંધ (૫૦૫), ત્રિપ્રદેશી રંધ (૫૦૬), યાવત દશપ્રદેશી (૫૦૭) અને સખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૮), અસખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૯) અને અનંતપ્રદેશી (૫૧૦) એ પ્રત્યેકના પર્યાયો અનંત કહ્યા છે.

તે સૌના પર્યાયોનો વિચાર છવની જેમ દ્રવ્યક્ષેત્ર-કાલ અને ભાવથી કરવામા આવ્યો છે. તે ઉપરથી પરમાણુ વિષે જે બાબત ધ્યાનમા લેવા જેવી છે તે એ કે જ્યારે પરમાણુ રંધથી જુદો હોય ત્યારે તેવા બધા જ સ્વતંત્ર પરમાણુની અવગાહના સમાન છે, એટલે કે સૌ સરખું ક્ષેત્ર રોકે છે (૫૦૪). પણ તેમની કાલિક સ્થિતિમાં ભેદ છે. કોઈ પરમાણુ એક જ સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે, તો કોઈ બે સમયની સ્થિતિવાળો, યાવત અસખ્યાત કાલની સ્થિતિવાળો હોય છે. 'પરમાણોઃ સમયાદારમ્બ ડર્કર્ષતોડસંલયેષકાલમલ્લસ્યાનમ્'—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૦૨ બ. પણ સ્વતંત્ર પરમાણુની અનતકાળની સ્થિતિ નથી, તેથી એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની કાલિક સ્થિતિથી અપેક્ષાએ હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. હીનાધિક હોય તો ચતુ સ્થાનપતિત છે, એટલે કે સખ્યાતભાગ, અસખ્યાતભાગ, સખ્યાતગુણ અને અસંખ્યાતગુણ હીન કે અધિક હોય. પણ પરમાણુના વર્ણાદિ પર્યાયો-પરિણામો તો અનંત પ્રકારના છે, તેથી કોઈ એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની તુલનામા હીન-અધિક હોય તો પરસ્થાનપતિત કહેવાય છે એટલે કે અનંતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સખ્યાતભાગ, સખ્યાતગુણ, અસખ્યાતગુણ અને અનંતગુણ હીન કે અધિક હોય છે (૫૦૪). આ રીતે પરમાણુના પર્યાયો ભાવની અપેક્ષાએ અનંત સિદ્ધ થતા હોવાથી અનંત કહેવાય છે.

દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી યાવત અનંતપ્રદેશી રંધોની બાબતમાં જે ધ્યાનમા લેવાનું છે તે એ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે ને રંધો સમાનપ્રદેશી રંધો સાથે તુલ્ય હોવા છતા પણ તેમની જે અવગાહના છે, એટલે કે ક્ષેત્રના જેટલા પ્રદેશો તે રંધો રોકે છે, તેમાં તકાવત પડે છે. દ્વિપ્રદેશી રંધ આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે અને બે પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે (૫૦૫). તે જ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી રંધ ત્રણ, બે અથવા એકમા રહી શકે છે (૫૦૬). અને તે જ પ્રમાણે સંખ્યાત સુધીમાં જેટલા પ્રદેશો જે રંધના હોય તે રંધો પોતપોતાના પ્રદેશોની સખ્યા જેટલા આકાશ-પ્રદેશો રોકે છે. અને ક્રમ ધર્તે તો યાવત આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ સખ્યાતપ્રદેશી રંધ સમાર્પ શકે છે (૫૦૭-૮). અને અસંખ્યાતપ્રદેશી રંધ એક પ્રદેશથી માંડીને અસંખ્યાત પ્રદેશો રોકી શકે છે (૫૦૯). પણ અનંતપ્રદેશી રંધ એકથી માંડી અસંખ્યાત પ્રદેશમાં જ સમાર્પ શકે છે; તેને અનંત પ્રદેશની જરૂર નથી (૫૧૦). આમ માનવાનું કારણ એ છે કે લોકાકાશના પ્રદેશો તો અસંખ્યાત જ છે, તેથી અનંતપ્રદેશી રંધને તેટલા જ પ્રદેશોમાં સમાર્પ જવું પડે છે, કારણ કે લોકાકાશની બહાર તો આકાશ સિવાય કોઈ દ્રવ્ય છે જ નહિ. આ બાબતને પ્રતીપદદ્શંતથી પણ સમજાવવામાં આવે છે.^૬

પરમાણુની જેમ રંધોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસખ્યાત કાળથી વધારે નથી. પરમાણુની જેમ રંધોના પણ વર્ણાદિ પર્યાયો અનંત જ છે (૫૦૫-૫૧૦).

આમ પ્રથમ પરમાણુથી માંડીને અનંતપ્રદેશી રંધોના પર્યાયોનો જે વિચાર થયો, તેમાંથી ફક્ત એ થયું કે પુદ્ગલો આકાશના એક પ્રદેશમાં, બે પ્રદેશમાં, યાવત સખ્યાત પ્રદેશમાં અને અસખ્યાત પ્રદેશમાં સમાવેશ પામે છે, તે જ પ્રમાણે એક સમયથી માંડીને યાવત અસંખ્યાત કાળની

સ્થિતિ ધરાવે છે. તેથી એકપ્રદેશાવગાદથી માંડીને અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાદ (૫૧૧-૫૧૪) અને એકસમપરિચીતિકથી માંડીને અસંખ્યાતસમપરિચીતિક પુદ્ગલોના પર્યાયો વિષે (૫૧૫-૫૧૮) પણ શુદ્ધ વિચારણા કરીને તે બધાવના પર્યાયો પણ અનંત છે તેમ જણાવી દીધું. આમાં પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવની દૃષ્ટિએ જ વિચાર છે. એ જ ન્યાયે વર્ણુ આદિકૃત પુદ્ગલના જે બેદો છે, તેમાં પણ અનંત પર્યાયો સિદ્ધ કર્યા છે (૫૧૯-૫૨૪). આ ઉપરાંત અવગાહના, સ્થિતિ અને વર્ણુદિકૃત જે બેદો છે તેના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા માત્ર ત્રણ બેદો પાડીને તેમના પર્યાયોને પણ અનંત કહ્યા છે (૫૨૫-૫૫૮). આમ અનેક રીતે એક જ વાત કહેવામાં આવી છે કે પુદ્ગલના પર્યાયો અનંત છે.

વિશેષમાં એ જાણવું જરૂરી છે કે પરમાણુવાદી ન્યાય-વૈશેષિકો પરમાણુને નિત્ય માને છે; તેના પરિણામો માનતા નથી; ન્યારે જોનો પરમાણુને પરિણામી નિત્ય માને છે. તે સ્વતંત્ર હોય ત્યારે પણ તેમાં પરિણામો થાય છે, તે પ્રસ્તુત અને પ્રથમ પદના નિરૂપણથી રપટ થાય છે જ. વળી, ન્યારે તે સંકલ્પના પ્રદેશરૂપે હોય છે ત્યારે પણ, સંકલ્પ અને પરમાણુમાં, ન્યાય-વૈશેષિકના અવયવ અને અવયવીના અર્થત બેદની જેમ, અર્થત બેદ નથી. પરમાણુ સંકલ્પરૂપે પરિણુત થાય છે; અને તે સંકલ્પના વળી પરમાણુઓ બને છે : આવી પ્રક્રિયા જોનાક્રિમત છે.

વળી, પરમાણુ વિષે બીજી એક વાત જે રપટ થાય છે તે એ કે પરમાણુના નૈયાયિક-વૈશેષિકની જેમ જાતિબેદ નથી. એટલે કે પાર્થિવ પરમાણુ આદિરૂપે શુદ્ધ શુદ્ધ જાતિના પરમાણુઓ નથી, પણ કોઈ પણ એક પરમાણુ પૃથ્વી આદિ અનેક રૂપે પરિણુત થઈ શકે છે. કોઈ પણ એક પરમાણુમાં રૂપ, રસ, ગંધ, રસી એ ચારેય હોય છે. અને તે ચારેયના તારતમ્યને કારણે તેના અનંત પરિણામો બને છે. આથી વિરુદ્ધ ન્યાય-વૈશેષિકનો મત છે. તેમાં પ્રત્યેક પરમાણુમાં રૂપરસાદિ ચારેય અનિવાર્ય નથી.

*

છઠું ‘વ્યુત્કાન્તિ’ પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ

પ્રસ્તુત પદના વિષયની સૂચના પ્રારંભમાં વર્ણિતિ-(સૂત્ર ૨) ‘વ્યુત્કાન્તિ’ એ શબ્દથી આપવામાં આવી છે. ટીકાકાર એ વિષે પ્રારંભમાં કથું જ વ્યાખ્યાન કરતા નથી, પણ છઠ્ઠા પદના પ્રારંભમાં જે અધિકારગ્રાહ્ય આપવામાં આવી છે (સં ૫૫૬) અને તેની જે વ્યાખ્યા છે, તે ઉપરથી રપટ છે કે પ્રસ્તુત પદનો વિષય નાના પ્રકારના જીવોની વ્યુત્કાન્તિ એટલે કે તે તે ગતિમાં ઉત્પત્તિ અને તે તે ગતિમાંથી અન્યત્ર ઉત્પત્તિને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવી એ છે. સારાંશ કે જીવોની ગતિ અને આગતિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. અને તે વિચારણા નીચેના મુદ્દાઓ વિષે કરવામાં આવી છે—

૧. (અ) ઉપપાતવિરહકાળ—નારકાદિ તે તે પ્રકારના જીવો તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમા વચ્ચે ઉત્પત્તિશૂન્ય કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

(બ) ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ—નારકાદિ જીવો મર્યા કરે છે તેમાં વચ્ચે મરણશૂન્ય કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

આમાં નારક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચારેય ગતિમાં જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બીજા સુદુર્ગ ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ હોવાથી પ્રથમ અધિકારનું નામ નારક-પાર એમ રાખ્યું છે (૫૬૦-૫૬૮).

૨. અને તે તે ગતિના પ્રભેદોનો વિચાર કરવામાં આવે તો ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્દર્તના-વિરહકાળ પ્રથમ નરકમાં જન્મ્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીશ સુહૃત્ હોવાથી ખીમ અધિકારનું નામ ચઉવીસા-ચોવીશ એમ રાખ્યું છે (૫૬૯-૬૦૮).

સિદ્ધગતિમાં ઉપપાત તો છે, કારણ, મનુષ્યનું નિર્વાણ થાય છે ત્યારે તે સિદ્ધગતિમાં જાય છે, પણ સિદ્ધગતિમાંથી ઉદ્દર્તના નથી, એટલે કે જે જીવ સિદ્ધ થઈ ગયો છે તેને તે સિદ્ધગતિ કદી પણ છોડવાની નથી. આથી સિદ્ધગતિ વિષે ઉપપાતવિરહકાળનો પ્રશ્ન ઉપરિચ્છન્ન થતો હોવાથી તેનો ખુલાસો કર્યો છે કે સિદ્ધગતિમાં ઉપપાતવિરહકાળ જન્મ્ય એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનો (૫૬૪). પણ ઉદ્દર્તનાવિરહકાળ વિષે તો પ્રશ્ન જ ઊઠતો નથી. આથી મોક્ષમાર્થી પુનરાગમન સંસારમા નથી થતું એવી જોનોની માન્યતા ફક્તિ થાય છે એ ચોક્કસ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

આચાર્ય મલ્લગિરિએ ૬૩ જ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે આગામી સુત્રોમાં એક પણ નરકનો ઉપપાતવિરહકાળ ૧૨ મુહૂર્ત જણાવ્યો નથી. પણ ૨૪ મુહૂર્ત અને તેથી વધારે છે, તો સામાન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ મુહૂર્ત વિરહકાળ કેવી રીતે ઘટે? તેનો ખુલાસો તેમણે આપ્યો છે કે જ્યારે રત્ન-પ્રભાદિ એકેક નારકનાં વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત આદિ વિરહકાળ છે, છતાં પણ સાતેય નારકોને એકસાથે રાખીને વિચાર કરીએ તો ૧૧૨ મુહૂર્ત પછી તો કોઈ તે કોઈ નરકમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય જ છે. તેથી તેમાં બાધ નથી. આ જ ન્યાય અન્ય ગતિ વિષે પણ છે. — “યદાપિ હિ નામ રત્નપ્રભાદિપુ દૈર્ઘ્યકનિર્ધારણેન ચતુર્થિશતિમુહૂર્તાદિપ્રમાણ ઉપપાતવિરહો વશ્યતે, તથાપિ યદા સન્નાપિ પૃથિવી સમુદિતા અપેક્ષ્ય ઉપપાતવિરહસ્થિત્યતે તદા સ દ્વાદશમુહૂર્તપ્રમાણ એવ લખ્યતે, દ્વાદશમુહૂર્તોત્તરમવદયમન્યતરસ્યાં પૃથિવ્યામુત્પાદસમ્ભવાન્ । તથા કેવલવેદસોપલઘ્વેઃ । યસ્મૃ પ્રત્યેકદમાર્ગે સમુદાયેડપ્યમાર્ગઃ” इति न्यायः स कारणकार्यधर्मानुगमचिन्तायां नान्यत्र—इत्युदाहरः ।” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૦૫ વ.

એ વસ્તુનું ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે કે જીવપ્રભેદોમાં બધાને સરખી રીતે ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ ૨૪ મુહૂર્ત નથી પણ ચોહો-વધનો પણ છે. અને છતાં અધિકારનું નામ ‘ચઉવીસા’ રાખ્યું છે તેનું કારણ એ જણાય છે કે પ્રભેદોમાં રત્નપ્રભાથી ગણતરી શરૂ કરી છે અને તેનો ઉપપાત અને ઉદ્દર્તનાવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ સુહૃત્ છે, તેથી તે પ્રારંભનું ૫૬ પકડીને અધિકારનું નામ આપ્યું હોય એવો સંભવ છે.

વળી, આર્ય શ્યામાચાર્ય એ ધ્યાનમાં લેવા જણાવે છે કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવો વિષે ઉદ્દર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ પણ ‘અવન’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો (૬૦૮).

જીવપ્રભેદોમાં ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્દર્તનાવિરહકાળ સમાન જ છે, તેથી સાથેની સ્ત્રીમાં તે આપવામાં આવે છે અને બધા જ જીવોનો જન્મ્ય વિરહકાળ તો એક સમય જ અભિપ્રેત છે તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી.

જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્દર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)

૧. નિરયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૦)¹
૧-૧. રત્નપ્રભા નરક	૨૪ ”	(૫૬૯)
૧-૨. શર્કરાપ્રભા નરક	૭ રાત-દિન	(૫૭૦)

૧ બધાના ઉદ્દર્તનાવિરહકાળ માટે સૂત્ર ૬૦૭ અને ૬૦૮ જોવાં. કૌંસમાં આપેલ સૂત્રો ઉપપાતવિરહકાળ માટે છે

૪-૨૪. અન્યુત	સંખ્યાત વર્ષ	(૬૦૦)
૪-૨૫. હેટિમ ગ્રીવેયક	" "	શત (૬૦૧)
૪-૨૬. મનિષ્યમ "	" "	સહસ્ત્ર (૬૦૨)
૪-૨૭. ઉવરિમ "	" "	લાખ (૬૦૩)
૪-૨૮-૩૧. વિજયાદિ	અસંખ્યાતકાળ	(૬૦૪)
૪-૩૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	પથ્યનો સંખ્યેયભાગ	(૬૦૫)
૫. સિદ્ધગતિ	૭ માસ	(૫૬૪) { માત્ર ઉપપાત- વિરહ છે
૫-૧. સિદ્ધ	"	(૬૦૬) ઉદ્વર્તના સિદ્ધિને તથી

૩. સાંતર દારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવપ્રભેદોમાં નિરંતર જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના થયા કરે છે કે તેમાં વ્યવધાન પણ છે? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે સાંતર એટલે કે વ્યવધાન પણ છે અને નિરંતર પણ છે=વ્યવધાન રહિત પણ છે. પ્રથમ બે દારમાં જે જીવભેદોને લીધા છે, તે જ ભેદોને પ્રસ્તુતમાં પણ લીધા છે. ઉક્ત નિયમમાં અપવાદ માત્ર પૃથ્વાયિવીક, અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકનો છે. તેમાં નિરંતર જ ઉપપાત થયા કરે છે અને ઉદ્વર્તના પણ નિરંતર જ છે (૬૧૭-૬૧૮, ૬૨૫); સાંતરનો વિકલ્પ સ્વીકાર્યો નથી.

અહીં પણ પ્રશ્ન થાય છે કે પ્રથમ બે દારોમાં વિરહકાળનું વિધાન છે, તો પછી પ્રસ્તુત દારમાં 'નિરંતર' કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે? અહીં આચાર્ય મલયગિરિએ પણ દ્રંઈ ખુલાસો નથી કર્યો. અહીં પણ સભવ એવો જણાય છે કે સમગ્રભાવે નરકો લઈએ તો નિરંતર હોય અને એ કેક નરકગતિ લઈએ તો તેમાં નારકનો ઉપપાત નિરંતર ન હોય પણ વ્યવધાન પડતું હોય.

ષટ્પંચાગમમાં આ ચર્ચા જુદી રીતે આવે છે તેની પણ અહીં નોંધ લેવી જોઈએ. અને વિવરણમાં તુલના કરતાં મતભેદ પણ જણાય છે, તે ગિજાસુએ તુલના કરી જોઈ લેવું જોઈએ. ષટ્પંચાગમમાં અંતરાનુગમ પ્રકરણમાં એક જીવ તે તે ગતિ આદિમાં ફરી ફારે આવે તેના અંતરનો વિચાર (પૃ. ૭, પૃ. ૧૮૭), નાના જીવોની અપેક્ષાએ અંતર છે કે નહિ તેનો વિચાર (પૃ. ૭, પૃ. ૨૩૭), તથા નાના જીવની અપેક્ષાએ નરકો આદિમાં નારક જીવો આદિ કેટલો કાળ રહી શકે છે તેનો વિચાર (પૃ. ૭, પૃ. ૪૬૨) છે. અને ષટ્પંચાગમની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગત્યાદિ ૧૪ માર્ગણદારોને લઈને એ વિચાર છે તે તેની વિશેષતા છે. ઉપરાંત, જુઓ ષટ્પંચાગમ, પૃ. ૫ માં અંતરાનુગમ પ્રકરણ, પૃ. ૧ થી.

૪. એકસમયદારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવોમાં એક સમયમાં કેટલાનો ઉપપાત અને કેટલાની ઉદ્વર્તના છે? આનું વિવરણ નીચેની સૂચી પ્રમાણે છે. ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં પણ ભેદ નથી, તે ધ્યાનમાં લેવાનું છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે એક સમયમાં જેટલા ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા જ મરણ પામે છે, કારણ, ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં વિકલ્પો છે.

એક સમયમાં કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના^૧

૧. નારકો (૧-૭) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૨૬-૬૨૭).

૨. ઘોસમાં મુકેક સૂનો ઉપપાત માટે છે, ઉદ્વર્તના માટે સૂચ ૬૩૭-૬૩૮.

૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) જ્ઞાન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૫૮-૯).
૩. પૃથ્વીકાયિક યાવત વાયુ પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત (૬૩૦-૩૧).
૪. વનસ્પતિ (અ) સ્વસ્થાન અર્થાત વનસ્પતિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અનંત છે (૬૩૨).
(વ) પરસ્થાન અર્થાત પૃથ્વી આદિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત છે (૬૩૨).
- આ જ પ્રમાણે ઉદ્ભવના વિષે પણ સમજવું (૬૩૮).
૫. દીન્દ્રિય જ્ઞાન્ય એક બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૩).
૬. ત્રીન્દ્રિય
૭. ચતુરિન્દ્રિય
૮. સમૂર્ચિષ્ઠ પચેન્દ્રિયતિર્યચ
૯. ગર્ભજ પચેન્દ્રિયતિર્યચ
૧૦. સમૂર્ચિષ્ઠ મનુષ્ય
૧૧. ગર્ભજ મનુષ્ય જ્ઞાન્ય એક, બે, કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫)
૧૨. વાણુમંતર—
૧૩. જ્યોતિષક—
૧૪. સૌંદર્ય યાવત સદસ્તાર જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).
૧૫. આનંત યાવત અનુત્તર જ્ઞાન્ય એક, બે, ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).
૧૬. સિદ્ધ જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ (૬૩૬).

૫. **ક્તો (ક્તઃ)**^૪ દ્વારમા જીવો તે તે પ્રબેદમાં ક્યાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો છે. એટલે કે જીવના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા સૌની સરખી છે કે તેમાં કંઈ અપવાદ છે? સામાન્ય રીતે બધા જ જીવો નાના ભવ એટલે કે બધા જ ભવોને યોગ્ય છે. પરંતુ અમુક પ્રકારના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું હોય તો અન્યવહિત પૂર્વમાં તે જીવનો કયો ભવ હોવો જરૂરી છે તેનો નિર્ણય પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

જીવો કયા ભવમાંથી આવે ?

૧. નારક (અ) તિર્યચપચેન્દ્રિય પર્વામના બધા જ ભેદોમાંથી; સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ચતુષ્પદ રથભયર અને ખેચર (૬૩૯ [૧-૨૨]).
(આ) કર્મભૂમિજ સંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ગર્ભજ પર્વાપત મનુષ્યમાંથી (૬૩૯ [૨૩-૨૬])
(૧) પ્રથમ રત્નપ્રભામાં સામાન્ય નારકની જેમ (૬૪૦).
(૨) શર્કરામાં સમૂર્ચિષ્ઠ તિર્યચપચેન્દ્રિય સિવાયના ઉપર પ્રમાણે (૬૪૧).
(૩) વાલુકામાં ભુજપરિસર્પ સિવાયના શર્કરા પ્રમાણે (૬૪૨).
(૪) પદ્મપ્રભામાં ખેચર સિવાયના વાલુકા પ્રમાણે (૬૪૩).

૪ જીવોની ગતિ-આગતિ વિષેની અર્થા પદ્ધતિમાંથી પોતાની રીતે ૧૪ આગેલાદારો વડે કરવામાં આવી છે.

- (૫) ધૂમપ્રભામાં ચતુષ્પદ સિવાયના પંકપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૪)
 (૬) તમામા સ્થલચર સિવાયના ધૂમપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૫).
 (૭) સપ્તમીમાં (અ) ઋણચર તિર્થચપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને
 (બ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત.
 (ક) કર્મભૂમિજ સપ્તપાતવાંયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્ય—પુરુષ અને
 નપુંસક (૬૪૬-૬૪૭).
૨. અસુરકુમારદિ (૧-૧૦) (અ) પર્યાપ્ત તિર્થચપંચેન્દ્રિયમાથી } (૬૪૮)
 (બ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાથી } (૬૪૯)
૩. પૃથ્વીકાષિક (અ) તિર્થચમાથી (૬૫૦[૧-૧૦]).
 (બ) મનુષ્યમાથી (૬૫૦[૧૧-૧૨]).
 (ક) દેવોમાથી; સિવાય કે સનતકુમારથી માડીને અનુત્તરના દેવો
 (૬૫૦[૧૩-૧૮]).
૪. અધ્યાય ઉપર પ્રમાણે (૬૫૧).
૫. તેજ અને વાયુ (અ) તિર્થચ અને (બ) મનુષ્યમાથી (૬૫૨).
૬. વનરપતિ પૃથ્વીકાષિકની જેમ (૬૫૩).
૭. દ્વિન્દ્રિય }
 ત્રિન્દ્રિય } તેજ-વાયુ પ્રમાણે (૬૫૪)
 ચતુર્ન્દ્રિય }
૮. પંચેન્દ્રિયતિર્થચ (અ) નારકમાથી.
 (બ) તિર્થચમાથી.
 (ક) મનુષ્યમાથી.
 (ઢ) દેવોમાથી; સિવાય કે આનતથી માડીને ઉપરના દેવો—(૬૫૫).
૯. મનુષ્ય (અ) નારકમાથી; સિવાય કે સપ્તમી.
 (બ) તિર્થચમાથી; સિવાય કે તેજ અને વાયુ.
 (ક) મનુષ્યમાથી.
 (ઢ) દેવોમાથી. (૬૫૬).
૧૦. વાણ્મનર અસુરકુમારદિની ંમ (૬૫૭).
૧૧. ંયોતિષ્કે (અ) ગર્ભજ તિર્થચપંચેન્દ્રિય, સિવાય કે અસપ્તપાત વાંચયુવાળા ખચર.
 (બ) મનુષ્યમાથી, સિવાય કે અનન્દહૃદય મનુષ્ય. (૬૫૮).
૧૨. સૌંધર્મ અને કથિત ંયં તિષ્ક પ્રમાણે. (૬૫૯).
૧૩. સનતકુમાર ચાવત સદઆર અસપ્તપાત વાંચયુવાળા અને અકર્મકભૂમિ સિવાયના
 ઉપર પ્રમાણે. (૬૬૦, ૬૬૧).
૧૪. આનંત, ચાવત અચુત સમ્મગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સામ્યેય-
 વાંચયુવાળા કર્મભૂ મિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાથી. (૬૬૨-૬૬૩).
૧૫. ક્રિયેચક સવત મનુષ્યમાથી. (૬૬૪).
૧૬. અનુતરોપપાતિક અપ્રમત સંચત મનુષ્યમાથી. (૬૬૫).
- ઉપરની સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક જાગતો ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે તે આ છે—
૧. સાતમી નરકમાં મનુષ્યસ્ત્રી જતી નથી.

૨. નારક મરીને નારક થતો નથી, દેવ થતો નથી.
૩. દેવ મરીને દેવ થતો નથી કે નારક થતો નથી, તેમ જ તેજ અને વાયુ અને વિકલે-
દ્રિયમાં જતો નથી, પણ પૃથ્વી, અપ્ અને વનરપતિમાં જઈ શકે છે અને મનુષ્ય પણ
થઈ શકે છે.
૪. પંચેન્દ્રિયથી ઓછી ઇન્દ્રિયવાળા મરીને નારક કે દેવ થતા નથી.
૫. બધાય નારકો મરીને પંચેન્દ્રિયનિર્વચ્ય થાય છે. અને સાતમી નારક સિવાયના નારકો
મનુષ્ય પણ થાય છે. પણ કોઈ પણ નારક એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિયવાળા થતા નથી.
૬. તેજ અને વાયુની બાબતમાં અન્ય પૃથ્વી આદિથી જુદી વાત છે. તેમાં માત્ર મનુષ્ય
અને તિર્યચમાંથી જન્મે છે. અને મરીને તેઓ મનુષ્ય થઈ શકતા નથી.
૭. મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્ય સહસ્રારથી જાએના દેવલોકમાં જઈ શકતા નથી.
૮. અસયત અને સયતાસંયત મનુષ્ય ત્રૈવેયક અને અનુત્તરમાં જતા નથી.
૯. મનુષ્ય મરીને ચારે ગતિમાં જઈ શકે છે, પણ સાતમીનો જીવ મરીને મનુષ્ય
થતો નથી.

૬. ‘ઠવટ્ટણા’-ઉદ્દર્ભના એટલે કે જીવો મરીને ક્યા જાય તેનો વિચાર હજી દારમાં છે.
પાંચમા દારને ઉલટાવીને વાંચીએ તો આ હજી દારનો ત્રિપય સ્પષ્ટ થાય છે. પાંચમામાં જીવો
ક્યાંથી આવે તે જણાવ્યું છે. તે ઉપરથી જ જીવો મરીને ક્યાં જાય છે તેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ થમ
જ નાય છે. આથી આની જુદી સમી આપવાની જરૂર જણાતી નથી (૬૬૬-૬૭૬).

૭. ‘પરમવિચારયં’ અર્થાત્ પરભવનું એટલે કે આગામી નવા ભવનું આયુ જીવ ક્યારે
બાંધે છે, તેની ચર્ચા આ દારમાં કરવામાં આવી છે. જીવે જે પ્રકારનું આયુ બાંધ્યું હોય તે જ
પ્રકારનો નવો ભવ તે ધારણ કરે છે. તેથી જીવની ગતિ-આગતિની વિચારણા સાથે આ પ્રશ્નનો
સંબંધ છે જ. તેનું નિરાકરણ આ દારમાં કરવામાં આવ્યું છે.

આયુના બે બેદ છે : સોપકમ અને નિરુપકમ.^૫ તેમાં દેવ અને નારકને તો નિરુપકમ જ
આયુ હોય છે એટલે કે તેમને આકસ્મિક મૃત્યુ હોતું નથી. અને તેઓ આયુના છ માસ શેષ રહે
છે ત્યારે નવા આગામી ભવનું આયુ બાંધે છે (૬૭૭, ૬૭૮, ૬૮૩).

એકેન્દ્રિયથી માંડીને ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવોને ઉકાત બન્ને પ્રકારના આયુ હોય છે. નિરુપકમ
હોય તો આયુનો તીવ્ર ભાગ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ બાંધે છે અને સોપકમ હોય તો
ત્રિભાગ, ત્રિભાગનો ત્રિભાગ કે ત્રિભાગના ત્રિભાગનો ત્રિભાગ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ
બાંધે છે (૬૭૯, ૬૮૦). પચેન્દ્રિય નિર્વચ્ય અને મનુષ્યમાં જે અસંખ્યાતવર્ણાયુવાળા હોય છે તે
નિત્યમથી આયુના છ માસ શેષ રહે ત્યારે, અને સંખ્યાતવર્ણાયુવાળામાંથી જે નિરુપકમ
આયુવાળા હોય છે તે આયુનો ત્રિભાગ શેષ રહે ત્યારે અને જે સોપકમ આયુવાળા હોય છે તે
પૂર્વોક્ત સોપકમ આયુવાળા એકેન્દ્રિય આદિની જેમ પરભવનું આયુ બાંધે છે (૬૮૧, ૬૮૨).

૮. ‘આગરિસ’ - આકર્ષ. તે તે પ્રકારના પ્રયત્ન વડે થતું કર્મનું ઉપાદાન તે આકર્ષ છે,
જેમ કે આપણે એક ઝાસ પાણી પીવું હોય તો એક જ ઘૂંટકે પી જઈએ છીએ અથવા તો એક
ઘૂંટમાં નથી પી જતા પણ તેના અનેક ઘૂંટ કરીએ છીએ, તેમ કર્મપુણ્યોનું ગ્રહણ પણ એક કે
અનેક આકર્ષમાં થાય છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ તે તે જીવોમાં આયુકર્મના કેટલા પ્રકારો છે તેનું નિરૂપણ
કરીને તે તે આયુકર્મના પુણ્યોનું ગ્રહણ કેટલા આકર્ષમાં થાય છે તેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

બધા જ જીવો છ પ્રકારનો આયુષ્ય કરે છે (૬૮૫) અને બધા જ જીવો એકથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષમાં આયુના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરી લે છે (૬૮૭-૬૯૦). આકર્ષ એકથી માંડીને વિકલ્પે આઠ સુધી થાય છે એટલે વળી એક આકર્ષ કે તેથી વધારે આકર્ષ કરનારાઓનું તારતમ્ય પણ નિરૂપવામાં આવ્યું છે. તેમાં ક્રમ એવો છે કે આઠ આકર્ષ કરનારા સૌથી યોગ્ય છે. અને પછી જેમ જેમ આકર્ષ ઓછા તેમ તેમ તેમની સંખ્યા ક્રમે સખ્યાતગુણ છે, અર્થાત્ સૌથી વધારે સખ્યા એક આકર્ષ કરનારાઓની છે (૬૯૧-૬૯૨).

આયુષ્યધના છ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (૬૮૪):—

૧. **ગતિનામનિધત્ત આયુ :** નિધત્ત = નિષિકૃત. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવો એક સમયમાં જેટલા કર્મપ્રદેશોનું ગ્રહણ કરે છે તેની ગોઠવણી કે રચના તે જે ક્રમે અનુભવમાં આવવાના હોય છે તે પ્રમાણે કરી નાખે છે. આ રચના નિષેક કહેવાય છે. તેથી આવી રચનામાં જે ગોઠવાયું તે નિધત્ત = નિષિકૃત કહેવાય છે. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં એકન્દ્રિયાદિ પાંચ જાતિઓ છે. એ જાતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે જાતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૨. **ગતિનામનિધત્ત આયુ :** નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં નરકાદિ ચાર ગતિ છે. તે ગતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે ગતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૩. **સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ :** તે તે ભવમાં સ્થિર કરનાર જે કર્મ ઉદયમાં હોય તે સ્થિતિનામ છે. તેને ગતિ, જાતિ અને શરીરાદિ નામકર્મથી ભિન્ન સમજવાનું છે, કારણ કે તેમનો જુદો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો જ છે (જુઓ નં. ૧, ૨, ૪ આદિ). એ સ્થિતિ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૪. **અવગાહનામનિધત્ત આયુ :** અવગાહના એટલે જેમાં જીવ અવગાહીને રહે તે. અર્થાત્ શરીર-ઔદારિકાદિ પાંચ શરીર-નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે તેમની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અવગાહનામનિધત્ત આયુ છે.

૫. **પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ :** કર્મપરમાણુઓ પ્રદેશ કહેવાય છે. જે કર્મોનો અનુભવ માત્ર પ્રદેશરૂપે થાય એટલે કે જેનો વિપાકોદય નહિ પણ પ્રદેશોદય હોય છે તેવા પ્રદેશો સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ છે.

૬. **અનુભાવનામનિધત્ત આયુ :** કર્મના વિપાક-ફળને અનુભાવ કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં તે વિપાક તેના પ્રકૃષ્ટ રૂપમાં સમજવાનો છે. એટલે કે પ્રકૃષ્ટ વિપાક દેનારા કર્મની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અનુભાવનામનિધત્ત આયુ છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિ રૂપણીકરણ કરે છે કે આયુના આ બેઠો કરવાનું રહસ્ય એ છે કે ઉક્ત જાતિ, ગતિ આદિમાં આયુકર્મ પ્રધાન છે, કારણ કે તેનો ઉદય થવાથી જ તે તે જાતિ આદિ કર્મનો ઉદય થાય છે.^૧

‘સાતમું ‘ઉચ્છ્વાસ’ પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવનધારણ માટે શ્વાસોચ્છ્વાસનું ધણું મહત્ત્વ છે. પ્રસ્તુત સાતમા પદમાં સિદ્ધ સિવાયના બધા જ સસારી જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસના કાલની ચર્ચા છે. આ સમગ્ર ચર્ચા ઉપરથી જે એક વાત ફક્ત થાય છે તે તરફ આચાર્ય મહાયગિરિએ ધ્યાન દોર્યું છે અને તે યથાર્થ જ છે કે જેમ દુઃખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ વધારે અને અત્યંત દુઃખીને તો તે નિરંતર જ ચાલ્યા કરે; અને જેમ સુખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાનો વિરહકાલ વધારે, કારણ કે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એ પણ દુઃખ છે. આ વાત આપણા અનુભવની છે, અને શાસ્ત્ર પણ તેનું સમર્થન કરે છે.

આચાર્ય મહાયગિરિએ પ્રસ્તુત ચર્ચાને આધારે જે એક નિયમ તારવી આપ્યો છે તે એ છે કે દેવોમાં જેમની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેમનો તેટલાં પંખવાડિયાં શ્વાસોચ્છ્વાસનો વિરહકાળ સમજવાનો છે.

મૂળ સૂત્રમાં “આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઝસસંતિ વા નીસસંતિ વા” એવો પાઠ છે. આચાર્ય મહાયગિરિ આણમંતિ અને ઝસસંતિને એકાર્થક ગણે છે અને પાણમંતિ અને નીસસંતિને પણ એકાર્થક ગણે છે. પણ તેમણે આ બાબતમાં અન્યનો મત પણ નિર્દિષ્ટ કર્યો છે, જેમાં પ્રથમ એ પદોને આંતરિક શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાના અર્થમાં અભિપ્રેત કરવામાં આવ્યા છે.^૧

જીવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ

૧. નારક	સતત ચાલ્યા કરે છે.		
૨. અસુરકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોકે,	ઉત્કૃષ્ટ પંખવાડિયાથી થોડો વધારે.	
૩. નાગકુમાર થાવત સ્તનિતકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોકે,	.. મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	
૪. તિર્યંચ અને મનુષ્ય	વિભાત્રાએ = અનિશ્ચિત,	.. વિભાત્રાએ	
૫. વાલ્યમંતર	જઘન્ય સાત સ્તોકે,	.. મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	
૬. જ્યોતિષક	જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૭. વૈમાનિક	૩૩ પંખવાડિયાં
(અ) ૧. સૌધર્મ	૨
૨. ઇશાન	.. થી અધિક	..	૨
૩. સનતકુમાર	જઘન્ય બે પદો	..	૭
૪. માહેન્દ્ર	, બે પદોથી અધિક	..	૭ પંખવાડિયાં-થી અધિક

૧. “અતિદુઃખિતા હિ ભૈરવિકાઃ, દુઃખિતાના ચ નિરંતરં ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસૌ, તથા લેકે દર્શનાત્.” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦ વ.

૨. “મુક્ષિતાનાં ચ યયોત્તર મહાનુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહકાલઃ.” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૧ બ.

૩. યથા યથાસુચ્યઃ સાગરોપમહૃદિસ્તથા તથોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહપ્રમાણસ્થાપિ પ્રજ્ઞાશ્લોકઃ.

૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦.

પ. ક્રમલોક	જન્ય-૩ પક્ષ	ઉત્કૃષ્ટ	૧૦	પમવાગ્ધિયાં
૧. લાંતક	.. ૧૦ પક્ષ	..	૧૪	..
૭. મહાશુક	.. ૧૪ પક્ષ	..	૧૭	..
૮. સહસ્તાર	.. ૧૭ પક્ષ	..	૧૮	..
૯. આનત	.. ૧૮ પક્ષ	..	૧૯	..
૧૦. પ્રાણુત	.. ૧૯ પક્ષ	..	૨૦	..
૧૧. આરણુ	.. ૨૦ પક્ષ	..	૨૧	..
૧૨. અન્યુત	.. ૨૧ પક્ષ	..	૨૨	..
(બ) ૧. ઐવેયક નીચલાના નીચલા	.. ૨૨ પક્ષ	..	૨૩	..
૨. ઐવેયક નીચલાના મધ્યમ	.. ૨૩ પક્ષ	..	૨૪	..
૩. ઐવેયક નીચલાના ઉપલા	.. ૨૪ પક્ષ	..	૨૫	..
૪. ઐવેયક મધ્યમના નીચલા	.. ૨૫ પક્ષ	..	૨૬	..
૫. ઐવેયક મધ્યમના વચલા	.. ૨૬ પક્ષ	..	૨૭	..
૬. ઐવેયક મધ્યમના ઉપલા	.. ૨૭ પક્ષ	..	૨૮	..
૭. ઐવેયક ઉપલાના નીચલા	.. ૨૮ પક્ષ	..	૨૯	..
૮. ઐવેયક ઉપલાના વચલા	.. ૨૯ પક્ષ	..	૩૦	..
૯. ઐવેયક ઉપલાના ઉપલા	.. ૩૦ પક્ષ	..	૩૧	..
(ક) ૧. અનુત્તર વિજ્યાદિ ૧-૪	.. ૩૧ પક્ષ	..	૩૩	..
૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	૩૩ પમવાગ્ધિયાં અનુત્તર-૫-અનુત્કૃષ્ટ (૬૯૩-૭૨૪)			

આડમું 'સંજ્ઞા' પદ : જીવોની સંજ્ઞા

પ્રસ્તુતમા જીવોની સંજ્ઞા એટલે કે જેને લક્ષિતે તે જીવ છે તે જાણી શકાય છે તે, અર્થાત્ જીવોમાં થતી આહારાદિ પ્રાપ્તિની ક્રિયા એ સંજ્ઞા છે. પ્રારંભના સૂત્રમાં (૭૨૫) દશ સંજ્ઞાઓ ગણાવી છે અને તે સસારી સર્વ જીવોમા છે, એ પણ તે પછી રપષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે (૭૨૬-૭૨૮): પરંતુ ત્યાર પછી જે સજા વિષે ચોર્વાગે દંડકની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો છે, તેમાં (સૂત્ર ૭૩૦, ૭૩૨ આદિ) અને સનાસંપન્ન જીવોનો જે અલ્પઅદુલ્લ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેમાં (૭૩૧, ૭૩૩ આદિ) માત્ર પ્રથમની ચાર એટલે કે આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહને જ સ્વીકારી છે, તે બતાવી આપે છે કે વસ્તુતઃ પ્રાચીન કાળમાં ચાર સંજ્ઞાઓ જ મનાતી હશે અને પછીથી તેની દશ સંખ્યા કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે.—

૧. આહાર, ૨. ભય, ૩. મૈથુન, ૪. પરિગ્રહ ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક અને ૧૦. ઓધ.

આહારાદિ સંજ્ઞાનો અર્થ નામથી જ રપષ્ટ છે. પણ લોક અને ઓધની વ્યાખ્યા જરૂરી અને છે. શબ્દાદિ અર્થનો સામાન્ય બોધ હોવો તે ઓધ સંજ્ઞા છે અને તેમનો વિશેષ અવબોધ તે લોકસંજ્ઞા છે—એમ આચાર્ય ભલયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી છે. પણ અન્ય મતે જે વ્યાખ્યા તેમણે નોંધી છે તે પ્રમાણે વલ્લી આદિનું જે (વગર વિચાર્યે) આરોહણ થાય છે તે ઓધસંજ્ઞા છે અને લોકમા જે હેય પ્રગતિ છે તે લોકસંજ્ઞા છે.

જીવોમાં સજાનો વિચાર એક તો ઉત્સર્જ (બાહ્ય)ની દૃષ્ટિએ અને બીજો સંતતિભાષ (સાતત્ય)ની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે, અને નોંધવામાં આવ્યું છે કે નારકોમાં ભય સજાનું બાહ્ય છે અને સાતત્ય તો ચારેય સજાનું છે (૭૩૦). તિર્થંચમાં આહારસજાનું (૭૩૨), મનુષ્યમાં મૈથુનનું (૭૩૪) અને દેવોમાં પરિગ્રહનું બાહ્ય છે (૭૩૬). પણ તે બધામાં સાતત્ય તો ચારેય સજાનું છે.

અદ્યપ્યહુતનો વિચાર નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. નારકો — મૈથુનસજાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— આહારસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— પરિગ્રહસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— ભયસજાવાળા સંખ્યાતરુણ છે (૭૩૧).
૨. તિર્થંચ — પરિગ્રહસજાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— મૈથુનસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— ભયસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— આહારસજાવાળા સંખ્યાતરુણ છે (૭૩૩).
૩. મનુષ્ય — ભયસજાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— આહારસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— પરિગ્રહસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— મૈથુનસજાવાળા સંખ્યાતરુણ છે (૭૩૫).
૪. દેવ — આહારસજાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— ભયસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— મૈથુનસજાવાળા સંખ્યાતરુણ, તેથી —
— પરિગ્રહસજાવાળા સંખ્યાતરુણ છે (૭૩૭)

*

નવમું ‘યોનિ’પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન

એક ભવમાંથી મૃત્યુ પામે છે ત્યારે જીવ તેની સાથે કાર્મણ અને તૈજસ શરીર લઈને જાય છે, પણ જે સ્થાનમાં તે નવા જન્મને લાયક ઔદારિક આદિ શરીરના પુરૂષલોનું ગ્રહણ કરે છે, તેને યોનિ અથવા તો ઉત્પત્તિસ્થાન કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં એ યોનિનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ શીતાદિ રપરીને લઈને (૭૩૮), પછી તે સ્થાન સચિત છે કે કેવું છે તેને લઈને (૭૫૪) અને ત્યાર પછી તે સંવૃત છે કે વિવૃત (૭૬૪) ઇત્યાદિને લઈને સઠ્ઠ જીવોની યોનિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. વિશેષમાં, મનુષ્યજન્મની યોનિની જે વિશેષતા છે, તેનું પણ (૭૭૩) નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, કે કુર્મોલતા, શાખાવર્તા અને વંશીપત્રા એ ત્રણ પ્રકારે પણ મનુષ્યની યોનિ છે. કુર્મોલત યોનિમાં તીર્થંચરૂપી જન્મધારણ કરે છે. સ્ત્રીરતને શાખાવર્તા યોનિ હોય છે, પણ તેમાં અનેક જીવો આવે છે અને ગર્ભનું યતન પણ થાય છે, પણ

તેમાંથી કોઈનો જન્મ થતો નથી; જન્મ પહેલાં જ તે બધા વ્યવી બધ છે,^૧ કોઈની નિષ્પત્તિ થતી નથી. સામાન્ય રીતે મનુષ્યોમાં વંશીપત્રયોનિ હોય છે (૭૭૩). તે તે જીવોમાં યોનિની અપેક્ષાએ અરૂપબદ્ધત્વનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨). મનુષ્યની જે વિશેષ યોનિની ચર્ચા છે (૭૭૩), તેમાં અરૂપબદ્ધત્વનો વિચાર નથી.

(આ નિરૂપણનું કોષ્ટક પૃ ૭૬માં જુઓ)

યોનિની અપેક્ષાએ તારતમ્ય (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨)

૧. શીતોષ્ણયોનિવાળા જીવો સૌથી થોડા,
ઉષ્ણયોનિક તેથી અસંખ્યાતયુષ્ણ,
અયોનિક (સ્થિર) તેથી અનંતયુષ્ણ,
શીતયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ.
૨. મિશ્રયોનિક સૌથી થોડા,
અચિત્તયોનિક તેથી અસંખ્યાતયુષ્ણ,
અયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ,
સચિત્તયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ.
૩. સજ્જતવિજ્જતયોનિક સૌથી થોડા,
વિજ્જતયોનિક તેથી અસંખ્યાતયુષ્ણ,
અયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ,
સજ્જતયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ.

*

દસમું ‘ચરમ’ પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ-અચરમનો વિચાર

ચરમ અને અચરમ — રત્નપ્રભા આદિતું

જગતમા રચના છે, તો તેમાં કોઈ ચરમ-અંતે હોય અને કોઈ અચરમ હોય = અન્તે ન હોય = મધ્યમાં હોય એમ બને. આથી પ્રસ્તુતમાં વિભિન્ન દ્રવ્યો વિષે તે બાબતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વી સમગ્ર લોકોનો એક એક ખંડ જ, તેમ પરમાણુ અન્તે તેના વિવિધ-સંખ્યાવાળા પ્રદંશોથી બનેલા રકંઘો પણ જુદા જુદા ખંડો છે. તે જ રીતે જુદા જુદા જીવો પણ ખંડો છે. તેથી એ ખંડોનો એકેક ખંડ લઈને અને લોક-અલોકને સમગ્રભાવે પણ લઈને ચરમ-અચરમનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ધ્યાનમાં રાખવાની બાબત એ છે કે કોઈને ચરમ કે અચરમ કહેવું હોય તો બીજા કોઈના અપેક્ષાએ ચરમ કે અચરમ કહેવાય, પણ તેવી અપેક્ષા વિના તો તેને ચરમ પણ ન કહેવાય અને અચરમ પણ ન કહેવાય (એકવચનમાં), અને ચરમો કે અચરમો (બહુવચનમાં) પણ ન કહેવાય ઇત્યાદિ નિરૂપણ પ્રસ્તુતમાં છે.

તેની હવે વિગતે ચર્ચા કરીએ —

સૌથી પ્રથમ રત્નપ્રભાદિ સાત અને આઠમી ઇષ્ટગ્રામજ્ઞાના (સિદ્ધાલય) પૃથ્વીઓ ગણાવી છે

૧. આચાર્ય મહાશયિરિ વૃદ્ધ પ્રવાહ નોંધે છે કે સ્ત્રીરત્નમાં અતિપ્રબલ કામાગ્નિ હોઈને ગર્ભનો ૧૬૬ વર્ષ બધ બધ છે પ્રજાપતિનીકા, પૃ ૨૨૮ અ

જીવોની યોનિઓ (૭૩૯-૭૭૨)

અવલોકેદ

૧. નારક
૨. ભવનપતિ
૩. પૃથ્વી, આપ્, વાયુ, વનસ્પતિ
૪. તેજ
૫. દૌન્ય, ત્રાન્દ્ય, ચતુરિન્દ્રિય
૬. પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ
- સંમૂર્ણિય તિર્યંચ
- ગર્ભેજ તિર્યંચ
૭. મનુષ્ય
- સંમૂર્ણિય મનુષ્ય
- ગર્ભેજ મનુષ્ય
૮. વાયુમતર
૯. બ્યોતિષક
૧૦. વૈમાનિક
૧૧. સિદ્ધ

શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સદૃત	વિદૃત	સદૃત-વિદૃત
શીત	ઉષ્ણ	×	×	અચિત	×	સદૃત	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સદૃત	×	×
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સંવૃત	×	×
×	ઉષ્ણ	×	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સદૃત	×	×
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિદૃત	×
—	—	—	—	—	—	—	—	—
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિદૃત	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	×	મિશ્ર	×	×	સદૃત-વિદૃત
—	—	—	—	—	—	—	—	—
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિદૃત	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	મિશ્ર	×	×	સદૃત-વિદૃત
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સંવૃત	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સંવૃત	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સદૃત	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×

૨. તૈલ્લકાય ચિલ્લપથા એકેન્દ્રિયોની યોનિ બ્રહ્માવતા સૂત્રો (૭૪૨-૪૩)ની દ્રીકાનો પાઠ દ્યોન્દિવાળમધ્યાસ્તિકર્વાના. . ત્રિવિધ યોનિ: 'આવો ખોટો છપાચો છે (અસાધના-દ્રીકા, ૫૪ ૨૨૫ ૬.૨૨૬ ૬ ક.). ૫૭ દ્રીકાની સમગ્ર હસ્તાલિખિત પ્રતિઓમાં આઠી દ્યોન્દિવાળમધ્યાસ્તિકર્વાનો ત્રિવિધ યોનિ: આવો મળ સૂત્રને સંબંધી થુદ પાઠ છે.

(૭૭૪). તે આર્ય પૃથ્વી, સૌધર્માદિ વિભાનો, લોક અને અલોક (૭૭૬) એ સૌ વિષે ચરમની બાબતમાં એકસરખો નિર્ણય અને એક સરખું જ વિધાન છે (૭૭૫-૭૭૬). પ્રશ્નમાં નીચેના છ વિકલ્પ કયા છે—

૧. ચરમ છે ?	૮. અચરમો છે ?
૨. અચરમ છે ?	૫. ચરમાન્ત પ્રદેશો છે ? ^૧
૩. ચરમો છે ?	૬. અચરમાન્ત પ્રદેશો છે ?

અને એ છયે વિકલ્પનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે (૭૬૫). આનુ રહસ્ય, આચાર્ય મલ્લયગિરિના કથન પ્રમાણે, એ છે કે જ્યારે તે તે રત્નપ્રભાદિને નિરૂપેક્ષ કરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો ઉત્તર નિર્ણયમાં જ હોય. અર્થાત્ રત્નપ્રભા આદિ અમુકર્થી ચરમ કે અચરમ છે એમ પૂછવામાં આવે તો ઉત્તર વિધિમાં મળી શકે, પરંતુ કેવળ રત્નપ્રભાદિને લઈ ને પ્રશ્ન હોય તો ઉત્તર નિર્ણયમાં જ મળે; કારણ, ચરમ અને અચરમ એ દોઢની અપેક્ષાએ ઘટી શકે છે, વિના અપેક્ષાએ ઘટી શકતા નથી.

આથી મૂળ સૂત્રમાં ઉક્ત છયે વિકલ્પોનો ઉત્તર નિર્ણયમાં જ આપવામાં આવ્યો છે; પરંતુ માત્ર નિર્ણયમાં જ ઉત્તર છે એમ નથી. તે છ વિકલ્પોનો નિર્ણય કયા પછી સૂત્રમાં આ પ્રકારે વિધિ પણ છે—

નિયમા અચરિમં ચ ચરમાણિ યઃ ચરિમંતપદેસા ય અચરિમંતપદેસા ય (૭૭૫).

આનો શો અર્થ કરવો એ વિચારણીય છે. દીકાકારે જે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તે આ પ્રમાણે છે : જ્યારે રત્નપ્રભાને અર્ખઃ એક માનવામાં આવે ત્યારે તો ઉક્ત છયે પ્રકારના નિર્ણય જ કરવા પડે. પણ તેને જો તે અસખ્ય પ્રદેશમાં અવગાઢ હોઈ અનેક અવયવોમાં વિભક્ત માનવામાં આવે તો તેને વિશે ઉક્ત વિધાન સંબંધિત અને. એટલે કે તેને તેના ચરમ ભાગમાં રહેલા (અર્ધી દિશામાં રહેલા) અવયવો (ચરમો) અને મધ્ય ભાગનો એક ખંડ (અચરમ) — તે બન્નેના સમુદાયરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં આવે અને એક અર્ખઃ માત્ર અવયવો કે રકથરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં ન આવે, તો તે અચરમ એટલે કે મધ્યમ ખંડ અને ચરમો એટલે કે તેના સર્વ દિશામાં રહેલા ચરમ ખંડો, એ બન્નેના સમુદાયરૂપ કહેવાય. આથી તેને “અચરિમં ચ ચરમાણિ ય” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે. આને ચિત્રમાં બતાવવું હોય તો આ રીતે બતાવી શકાય :

ચારેય તરફથી ચાર લીટીઓ છે તે તેના ચરમો કહેવાય અને વચ્ચેનો ભાગ અચરમ કહેવાય, તેથી તે ‘અચરમ અને ચરમો’ એમ ઉભય રૂપ કહેવાય.^૨ આ ઉત્તર, દ્રવ્ય એટલે કે અવયવો તેના અનેક અવયવોમાં વિભક્ત છે એમ માનીને આપવામાં આવ્યો છે. આમાં દ્રવ્યને પ્રધાન માનવામાં આવ્યું.

પ્રદેશ એટલે કે તેના અવયવોને પ્રધાન માનવામાં આવે તો જે ઉત્તર મળે તે આ છે—

“ચરિમંતપદેસા ય અચરિમંતપદેસા ય” । એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક પ્રદેશોરૂપ છે અને તે બે ભાગમાં વહેંચાયેલા છે. ચારેય લીટીમાં રહેલા પ્રદેશો તે ચરમાન્ત પ્રદેશો છે અને મધ્યમાં

૧ પ્રત્યુત્તર દીકાકારે બહુવ્રોહિ સમાસ નથી કર્યો; અર્થ એ છે કે રત્નપ્રભાને એક ક્રમ્યરૂપે નહિ પણ તે અસખ્યપ્રકાર પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોઈ તેને માત્ર તેના પ્રદેશોરૂપ માનવામાં આવે તો તે અનેક પ્રદેશોરૂપ છે (૭૭૫)

૨ પ્રત્યુત્તર ચરમ અને અચરમ આદિની અન્ય-આપવા પણ દીકાકારે નોંધે છે પ્રજ્ઞાપનાદીકા, પાન ૨૨૬ બ.

રહેલા પ્રદેશો તે અચરમાન્ત પ્રદેશો છે : આમ એ બંને પ્રકારના પ્રદેશો મળીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી કહેવાય, તેથી તેને “ ચરમાન્તપ્રદેશો અને અચરમાન્તપ્રદેશો ” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવી જોઈએ.

જૈનદર્શનમાં સ્થિર થયેલ અવયવ અને અવયવનીના ભેદાભેદવાદનું મૂળ પ્રસ્તુત ચર્ચામાં જોઈ શકાય છે.^૩

ચરમાદિનું અવયવબુદ્ધિ (તારતમ્ય)

પ્રારંભનાં મૂત્રો (૭૭૪-૭૭૬)માં રત્નપ્રભાદિ વિષે ચરમ આદિનો વિચાર ક્યાં પછી તેમના અવયવબુદ્ધિવની ચિંતા (૭૭૭-૭૮૦) કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે—

૧. રત્નપ્રભા વિષે.

(અ) દ્રવ્યાર્થિક નયથી

- (૧) અચરમ એક કોઈ સૌથી રત્નોક, તેથી—
- (૨) ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) અચરમ + ચરમો વિશેષાર્થિક છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ અને ત્રીજાનો સરવાળો સમજવાનો છે.

(બ) પ્રદેશાર્થિક નયથી

- (૧) ચરમાન્ત પ્રદેશો સૌથી રત્નોક, તેથી—
- (૨) અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) ચરમાન્ત પ્રદેશો + અચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાર્થિક છે

(ક) દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય નયથી—

આમાં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક બંનેનું પૂર્વાક્રમ તારતમ્ય ક્રમે મૂકી દેવામાં આવ્યું છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિકનાં ત્રણ + પ્રદેશાર્થિકનાં ત્રણ—એમ એકથી છના ક્રમમાં તારતમ્ય છે. વિશેષમાં એટલું કે દ્રવ્યાર્થિકમાંના તીજાના કરતાં પ્રદેશાર્થિકનો પ્રથમ અસંખ્યાતગુણ સમજવાનો છે.

૨-૩. જે પ્રકારનું તારતમ્ય ઉપર રત્નપ્રભા વિષે જણાવ્યું છે, તે જ પ્રકારનું તારતમ્ય શેષ છ નરકો, સૌધર્માંદિ અર્ધાં વિમાનો, ઈપ્રગ્રાગ્ધારા પૃથ્વી અને આ બધું મળીને થતો લોક—એ પ્રત્યેકનું સમજવાનું છે; કારણ, લોકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાતથી તો વધારે નથી જ.

જે ભેદ પડે છે તે અલોક વિષે છે, કારણ, પ્રદેશાર્થિકની દૃષ્ટિએ અલોકના પ્રદેશો અનંત સંખ્યામાં છે આથી અલોકની ચિંતામાં અચરમાન્ત પ્રદેશો સંખ્યાતગુણને બદલે અનંતગુણ સમજવાના છે (૭૭૯) અને પછી લોક અને અલોકને સાથે રાખીને (૭૮૦) જે તારતમ્યની સ્ત્રી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે :—

૪. લોક-અલોક વિષે

(અ) દ્રવ્યાર્થિકથી

(૧) બંનેનો એક-એક અચરમ સર્વરત્નોક, તેથી—

- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતયુષ્ય, તેથી—
- (૩) અલોકના ચરમો અસંખ્યાતયુષ્ય, તેથી—
- (૪) બંનેના અચરમો (૧) + બંનેના ચરમો (૨-૩) વિશેષાધિક છે.

(બ) પ્રદેશાદિકથી

- (૧) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો સર્વરતોક છે, તેથી—
- (૨) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૩) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી—
- (૪) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનંતયુષ્ય, તેથી—
- (૫) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો (૧-૨) + અચરમાન્ત પ્રદેશો (૩-૪) વિશેષાધિક છે.

(ક) ઉભય નયથી

- (૧) લોક-અલોક બંનેના એક-એક અચરમ સર્વરતોક, તેથી—
- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતયુષ્ય, તેથી—
- (૩) અલોકના ચરમો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૪) લોક-અલોક બંનેના અચરમો અને ચરમો [= (૧) + (૨), (૩)] વિશેષાધિક, તેથી—
- (૫) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતયુષ્ય, તેથી—
- (૬) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૭) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતયુષ્ય, તેથી—
- (૮) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અનંતયુષ્ય, તેથી—
- (૯) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત (૫ + ૬) + અચરમાન્ત (૭ + ૮) પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૧૦) સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૧૧) સર્વ પ્રદેશો અનંતયુષ્ય, તેથી—
- (૧૨) સર્વ પદાર્થો અનંતયુષ્ય છે. (૭૮૦)

પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલરૂકંઠ વિષે ચરમાદિ વિચાર

પરમાણુ અને રૂકંઠના ચરમાદિ વિચાર પ્રસંગે પ્રશ્નમાં જીવ્વીશ (૨૬) ભંગો કરવામાં આવ્યા છે. અને પછી પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિક આદિ રૂકંઠોમાં ઉક્ત ૨૬ ભંગોમાંથી કયાનું વિધાન કરવું અને કયા શેષનો નિષેધ કરવો, તે સ્પષ્ટ કર્યું છે (૭૮૧-૭૮૬) અને અંતે તે ભંગોની બાબતમાં સંપ્રદણીગાથાઓ પણ આપવામાં આવી છે (૭૯૦).

ચરમ, અચરમ અને અવકતવ્ય એ ત્રણ મૂળ ભંગો છે. તેના એકવચન અને બહુવચનને લક્ષ્ણે અને એ ત્રણેને પરસ્પર મેળવીને જે જીવ્વીશ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે (૭૮૧) :—

(૧) ૧. ચરમ	૪. ચરમો
(૨) ૨. અચરમ	૫. અચરમો
(૩) ૩. અવકતવ્ય	૬. અવકતવ્યો

(૪) ૭. ચરમ અને અચરમ	૮. ચરમ અને અચરમો	} પ્રથમ ચતુર્ભંગી
	૯. ચરમો અને અચરમ	
	૧૦. ચરમો અને અચરમો	
(૫) ૧૧. ચરમ અને અવકાતવ્ય	૧૨. ચરમ અને અવકાતવ્યો	} દ્વિતીય ચતુર્ભંગી
	૧૩. ચરમો અને અવકાતવ્ય	
	૧૪. ચરમો અને અવકાતવ્યો	
(૬) ૧૫. અચરમ અને અવકાતવ્ય	૧૬. અચરમ અને અવકાતવ્યો	} તૃતીય ચતુર્ભંગી
	૧૭. અચરમો અને અવકાતવ્ય	
	૧૮. અચરમો અને અવકાતવ્યો	
(૭) ૧૯. ચરમ, અચરમ અને અવકાતવ્ય	૨૦. ચરમ, અચરમ અને અવકાતવ્યો,	
	૨૧. ચરમ, અચરમો અને અવકાતવ્ય,	
	૨૨. ચરમ, અચરમો અને અવકાતવ્યો,	
	૨૩. ચરમો, અચરમ અને અવકાતવ્ય,	
	૨૪. ચરમો, અચરમ અને અવકાતવ્યો,	
	૨૫. ચરમો, અચરમો અને અવકાતવ્ય,	
	૨૬. ચરમો, અચરમો અને અવકાતવ્યો.	

ઉપરના છત્રીશ ભંગોને એ રીતે લખ્યા છે કે જેથી એકવચનમાં પ્રયુક્ત ભંગો ઘુદા તરીકે આવે. પ્રયોગન એ છે કે જૈન દર્શનિકોએ સપ્તભંગીને નામે જે સ્વાહાદની પ્રરૂપણા કરી છે, તેનું મળા આ પ્રકારના ભંગોમાં રહેલું છે તે સ્પષ્ટ થાય. આ જ પ્રકારની સપ્તભંગી ભવવતીસૂત્રમાં પણ મળે છે, તે અન્યત્ર સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે, તેથી તે વિષે વિશેષ વિચારણા અહીં જરૂરી નથી. આગમયુગ પછીના અનેકાંતયુગમાં આ ભંગોમાથી બહુવચનને લઈને જે ભંગો થાય છે, તે દૂર કરીને જૈન દર્શનિકોએ સપ્તભંગીની પ્રરૂપણા કરી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે, એટલું જ સૂચવવું અહીં પર્યાપ્ત છે.

હવે પરમાણુ આદિમાં આ બંગોમાથી ક્યા બંગો લાગુ પડે છે તે જોઈએ (૭૮૧-૭૮૬) :

૧. પરમાણુ માત્ર એક ભાગ નં. ૩.
૨. દ્વિપ્રદેશિક રકંધ બે ભાગ = નં. ૧, ૩.
૩. ત્રિપ્રદેશિક રકંધ ૪ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૬, ૧૧.
૪. ચતુષ્પ્રદેશિક ૭ ભાગ = નં-૧, ૩, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૨૩.
૫. પંચપ્રદેશિક ૧૧ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૨૩, ૨૫.
૬. છપ્રદેશિક ૧૫ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૭. સપ્તપ્રદેશિક ૧૭ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૮. અષ્ટપ્રદેશિક ૧૮ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૯. નવ પ્રદેશથી માંડીને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશી, એ પ્રત્યેક રકંધોના ભંગો પછી ૧૮ જ છે; તે ઉપર પ્રમાણે-અષ્ટપ્રદેશિક રકંધની જેમ-સમજવાના છે (૭૮૬).

સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ

પરિમંડલ આદિ પાંચ સંસ્થાન (૭૯૧), તેના પ્રબેદો (૭૯૨), તેના પ્રદેશો (૭૯૩), તેની અવગાહના (૭૯૪) અને તેના ચરમાદિ (૭૯૭)નો ક્રમે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને છેવટે અત્પબ્દત્વ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે (૮૦૨-૮૦૬), તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :—

સંસ્થાનો પાંચ છે : પરિમંડલ, વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ્ર અને આયત (૭૯૧).^૫ એ બધાં સંસ્થાનોમાંનાં પ્રત્યેક અનત છે (૭૯૨); અને સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનંતપ્રદેશી છે (૭૯૩) અને સંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે, અસંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે અને અનંતપ્રદેશી પણ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે. (૭૯૪-૭૯૬).

સંસ્થાનોમાં ચરમાદિ વિચારમાં પૂર્વોક્ત (૭૭૫) જેમ છ વિકલ્પો કરીને તેનો નિષેધ તે જ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે અને વિધિ પણ પૂર્વવત (૭૭૫) છે (૭૯૭-૮૦૧). આનો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો જ છે એટલે અહીં તેનું પુનરાવર્તન જરૂરી નથી.

અદ્વપબ્દત્વનો વિચાર પણ રત્નપ્રભાને (૭૭૭) અનુસરતો જ છે (૮૦૨-૮૦૬), તેથી તે વિષે પણ વિશેષ લખવું જરૂરી નથી; પણ એક વિશેષતા છે, તે છે—‘જવરં સંક્રમે ઋણતગુણા’ (૮૦૫, ૮૦૬); આનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે કે જ્યારે ક્ષેત્રવિચારમાંથી દ્રવ્યવિચારમાં સંક્રમણ થાય ત્યારે ‘અનન્તગુણ’નું વિધાન કરવું, તે આ પ્રમાણે—

૧. અચરમ સર્વસ્તોક છે; ૨. તેથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચરમો અસંખ્યાતગુણ છે; ૩. પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ચરમો અનંતગુણ છે. અને ૪. અચરમ + ચરમો તેથી વિશેષાધિક છે. પ્રજાપના-ટીકા, પત્ર ૨૪૪ બ.

જીવો વિષે ચરમાદિ

નારકાદિ ચોવીશ દંડકના જીવોનો, સંપ્રદર્શીગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (૮૨૯), ગત્યાદિ અગિયાર અપેક્ષાએ ચરમાદિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૮૦૭-૮૨૯). જેમ કે ગતિની અપેક્ષાએ ચરમ એ કહેવાય જે હવે અન્ય કોઈ ગતિમાં જવાનો નથી, મનુષ્યગતિમાંથી સીધો મોક્ષમાં જવનો છે. પણ મનુષ્યમાંથી કાઈ બધા મોક્ષમાં જવાના નથી તેથી જેના ભવ હજી બાકી હોય તે બધા જીવો ગતિની અપેક્ષાએ અચરમ કહેવાય. આ પ્રમાણે રિષિતિ આદિની અપેક્ષાએ પણ જીવોનો ચરમાચરમવિચાર પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

*

અગિયારમું ‘ભાષા’પદ : ભાષાવિચારણા

અગિયામુ ભાષાપદ ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે. એ ક્યાં રહે છે, તેની આકૃતિ કેવી છે, એ તથા તેનું સ્વરૂપ તથા બેદો અને તેને બોલનાર ધ્યાદિ અનેક મહત્વના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનેક ઠેકાણે થયેલ ભાષાવિચારના એકત્ર સંગ્રહરૂપે હોય એમ જણાય છે. આ ભાષાવિચારને સરળતાથી સમજાવવા માટે સૂત્રો તેના ક્રમને બદલે વ્યુત્ક્રમમાં લેવાં પડ્યાં છે, તેની વાચક નોંધ લે.

૫. સંસ્થાનો પાંચ છે તે પૂર્વગત સૂત્ર ૬ થી પણ દર્શાવેલ થાય છે.

ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ

ભાષા એટલે જે બોલાય છે તે.^૧ અર્થાત્ અન્યને અવબોધ-જ્ઞાનમાં જે કારણ બને છે તે, એવો અર્થ દીકાકાર કરે છે.^૨ એ ભાષાનું આદિ કારણ જીવ છે (૮૫૮) અર્થાત્ મૂલ કારણ જીવ છે. જીવ ન હોય તો ભાષા ઉત્પન્ન ન થાય. પણ તે મૂલ કારણ ઉપાદાનકારણ સમજવાનું નથી. તેનું ઉપાદાનકારણ તો, પ્રજાપના પ્રમાણે, ભાષાદ્રવ્યના પુદ્ગલો છે, જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે (૮૭૭[૬]). તેવાં પુદ્ગલો પણ જ્યારે સ્થિતિશીલ હોય છે ત્યારે જ જીવ તેમનું ગ્રહણ (૮૭૭[૧]) કરે છે. જીવ ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીર વડે કરે છે, અને ભાષારૂપે તેનું પરિણમન કરે છે. જૈન પરિભાષામાં તેને ‘કાયયોગ વડે ગ્રહણ કરે છે’, એમ કહેવાય છે એમ પ્રજાપનામાં કહ્યું છે (૮૫૮, ૮૫૯). શરીર વડે ગ્રહણ કરાયેલાં ભાષાનાં પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણત થઈને જ્યારે નીકળે છે, ત્યારે તેનાં આકાર કેવો હોય છે તે પ્રજ્ઞા ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે તે વજ્રકાર છે (૮૫૮). દીકાકાર જણાવે છે કે ભાષા જ્યારે નીકળે છે ત્યારે સમગ્ર લોકમાં તેનાં પુદ્ગલો વ્યાપી જાય છે અને લોકનો આકાર વજ્રકાર છે તેથી ભાષાને પણ વજ્રકાર કહી છે.^૩ પ્રજાપનામાં પણ એ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે ભાષાનું પર્યવસાન લોકાન્તમાં છે (૮૫૮), એટલે કે ભાષાના પુદ્ગલો ફેલાઈને સમગ્ર લોકને ભરી દે છે. એ તેથી આગળ જઈ શકતા નથી તેનું કારણ એ છે કે ગમનમાં સહાયભૂત દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય લોકમાં જ છે, તેથી બહાર નથી.^૪

ગ્રહણ કરાયેલા ભાષાના પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણત થઈને બહાર નીકળે એમાં માત્ર એ સમય જેટલો કાળ જાય છે (૮૫૯), કારણ કે પ્રથમ સમયમાં ગ્રહણ છે અને દ્વિતીય સમયમાં નિર્સર્ગ છે—બહાર નીકળે છે.^૫

પુદ્ગલો પરમાણુથી માંડીને અનતપ્રદેશી સ્ફંધરૂપે હોય છે. તેમાંથી જે સ્ફંધો અનતપ્રદેશી છે તેનું જ ગ્રહણ ભાષા માટે ઉપયોગી છે (૮૭૭ [૩]) અને તે સ્ફંધ પણ જે ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રદેશમાં સ્થિત હોય તો ભાષાને યોગ્ય છે (૮૭૭[૪]), અન્યથા નહિ. કાળની દૃષ્ટિએ ભાષાના પુદ્ગલો એક સમયથી માંડીને અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે.^૬ (૮૭૭[૫]). અર્થાત્ તે પુદ્ગલોની ભાષારૂપે પરિણતિ એક સમય પણ રહે અથવા તો વધુમાં વધુ અસંખ્યાત સમય સુધી પણ રહે છે. ગ્રહણ કરાયેલા ભાષાના પુદ્ગલોમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શના જે પ્રકારો છે તે, પ્રત્યેક ભાષાપુદ્ગલોમાં એકસરખા નથી હોતા, પણ, સમગ્રભાવે વિચારવામાં આવે તો એટલે કે ભાષા માટે ગ્રહણ કરાયેલા સમગ્ર પુદ્ગલોનો વિચાર કરવામાં આવે તો, તે બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ એમાં થઈ જાય છે. અર્થાત્ પુદ્ગલનો રસાદિરૂપે કોઈ પણ પરિણામ ભાષાના પુદ્ગલમાં ન હોય એમ બનતું નથી; બધા જ પરિણામો તેમાં મળી આવે છે (૮૭૭[૬] થી ૮૭૭[૧૪]). પણ તેમાં અપવાદ છે તે પણ ખ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે, કારણ કે સ્પર્શની બાબતમાં વિરોધી સ્પર્શોમાંથી એક જ સ્પર્શનું ગ્રહણ થાય છે એથી પ્રત્યેકમાં

૧. “માશ્વતે इति भाषा” — પ્ર૦ ટી૦, ૨૪૬ વ.

૨. “भाषा अवबोधनीयभूता” — પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ અ.

૩. પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ વ.

૪. પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ વ.

૫. આચાર્ય જ્ઞાપાહુના કથનાનુસાર કાયયોગથી ભાષાદ્રવ્યના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે અને વાગ્યોગથી નિર્ગમન થાય છે. — આવસ્થકનિયુક્તિ, ગા૦ ૭, વિરોધા૦, ગા૦ ૩૫૩.

૬. અસ્તુતમાં દીકાકાર વ્યાખ્યાવેદની પણ નોંધ છે. પ્ર૦ ટી૦, પૃ ૨૬૨ વ.

એથી માત્ર માત્ર ચાર સ્પર્શવાળાનું જ અહીં થાય છે. અને સમગ્રભાવે જોઈએ તો નિયમનઃ ચાર સ્પર્શવાળાનું અહીં થાય છે (૮૭[૧૩]).

પુદ્ગલો તો સમગ્ર લોકાકાશમાં ભર્પા પડ્યા છે, પણ આત્મા તો શરીર પ્રમાણે જ છે, તેથી પ્રથમ થાય કે તે ગમે ત્યાંથી ભાષાપુદ્ગલોનું અહીં કરે છે કે નહિ? આનો ખુલાસો પ્રજાપનામાં એ છે કે માત્ર સ્પષ્ટ એટલે કે આત્મા સાથે સ્પર્શમાં આવેલા જ પુદ્ગલોનું અહીં થાય છે, બીજાનું નહિ (૮૭ [૧૫]). વળી, આત્માના પ્રદેશોનું અવગાહન આકાશના જેટલા પ્રદેશોમાં હોય તેટલા જ પ્રદેશોમાં રહેલ ભાષાના પુદ્ગલોનું અહીં થાય છે, અન્યનું નહિ (૮૭ [૧૬]). આત્માના તે તે પ્રદેશો વડે ભાષાપુદ્ગલોનું અહીં થાય છે. આથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે આત્મ-પ્રદેશથી જે ભાષાપુદ્ગલો નિરંતર હોય—એટલે કે આત્માના તે તે પ્રદેશમાં અવ્યવહિત ભાવે જે ભાષાપુદ્ગલો હોય, તે તે અહીં કે બાહર રૂપે હોય—તેમનું જ અહીં થાય છે, અવ્યવહિતનું નહિ (૮૭[૧૭-૧૮]). આમાં અહીં કરતાં દ્રવ્યો જીર્ણ, અર્થ: કે તિર્થક દિશામાં સ્થિત હોય છે. અને આદિ, મધ્ય કે અંતમાં પણ અહીં કરે છે (૮૭ [૧૯-૨૦]). ઇવ પોતાના વિષયમાં—પ્રદેશમાં આવેલને = સ્પષ્ટાવગાહ અનન્તરાવગાહને અહીં કરે છે અને તે આનુપૂર્વિક = ક્રમે = જે આસન્ન હોય તેને છબે દિશામાંથી આવેલને અહીં કરે છે (૮૭ [૨૧-૨૩]).

આ ભાષાપુદ્ગલોનું અહીં સાન્તર કે નિરંતર હોય છે, અર્થાત્ બોલવાનું ચાલુ ન રાખે તો અહીંમા વ્યવધાન પડે છે તેથી તે સાન્તર કહેવાય છે. અને બોલવાનું અમુક સમય સુધી સતત ચાલુ રાખે તો નિરંતર અહીં કરવું પડે છે. આમાં સમજવાનું એ છે કે પ્રથમ સમયમાં તો અહીં જ છે, નિર્ગમ નથી, પણ બીજા સમયમાં અહીં અને નિર્ગમ બન્ને સભાવે છે, કારણ કે પ્રથમ સમયમાં ગૃહીત પુદ્ગલોનું દ્વિતીય સમયમાં નિર્ગમન છે અને તૃતીય સમયમાં જેનું નિર્ગમન થવાનું છે તેનું દ્વિતીય સમયમાં અહીં છે. આમ વચ્ચેના બધા જ સમયમાં અહીં અને નિર્ગમન બન્ને થાય છે અને અંતે માત્ર નિર્ગમન છે, અહીં નથી, તેમ પ્રથમ સમયમાં માત્ર અહીં છે, નિર્ગમ નથી (૮૭-૮૭), કારણ કે નિર્ગમ દ્વિતીય સમયથી શરૂ થાય છે.

લોકાન્તગમન

પ્રથમ એ કહેવાઈ ગયું છે કે ભાષા લોકાન્ત સુધી ગમન કરે છે, તેનો ખુલાસો કરતાં પ્રજાપનામાં જણાવ્યું છે કે ગૃહીત પુદ્ગલોનું નિર્ગમન બે રીતે થાય છે. એક તો જે પ્રમાણમાં ગૃહીત કર્યા હોય તે સર્વ પુદ્ગલોના પિડાનું એમ ને એમ નિઃસરણ થાય છે—અર્થાત્ વક્તા ભાષા-વર્ગણના પુદ્ગલોના પિડાને અખંડ રૂપમાં જ બહાર કાઢે છે. આ પિડા અમુક યોજન ગયા પછી પ્લસ પામે છે, અર્થાત્ તેનું ભાષારૂપ પરિણમન સમાપ્ત થાય છે. પણ જો વક્તા ગૃહીત પુદ્ગલોને

૭. ૮૭ [૩] માં માત્ર અનન્તપ્રદેશીનું જ અહીં થાય છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે અને અહીં અહીં પલ્લ અહીં થાય છે તેમ જણાવ્યું છે. આમાં વિરોધ નથી સમજવાનો, કારણ કે પ્રવૃત્તિમાં અહીંસાદનો અર્થ પરમાણુ નથી, પણ અહીં એટલે બીજા પ્રદેશમાં રહેવાર, અને બાહર એટલે બહાર પ્રદેશમાં રહેનાર એવો છે પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ ન.

૮. પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ અંતર્ગૃહીતકાળ પર્વત તે પુદ્ગલ અહીંયોગ્ય છે. તેમા આદિ, મધ્ય કે અંત સમયે તે અહીં કરે છે, એમ સમજવું.

૯. પ્ર૦ ટી૦, પૃ ૨૬૪ માં વિરોધાવરચકભાષ્ય (ગા૦ ૩૭૧) ને આધારે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે એક જ સમયમાં બે ક્રિયાનો વિરોધ નથી; માત્ર બે ઉપયોગનો વિરોધ છે.

બેદોને અર્થાત્ તેના વિભાગ કરીને બહાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિડે સ્ક્રમ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ખ્વેસ પામતા નથી, બિલકુલ સંપર્કમાં આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષાસ્પે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતગુણ શુદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦).

પુદ્ગલોનું આનું બેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતટિકા અને ઉત્કરિકા એવા પાંચ બેદ સૂત્રમાં દર્શાવતો સાથે જણાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અલ્પઅહુત્વ પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના બેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૬, ૮૫૬, ૮૭૦, ૮૮૬), પણ તે બેદોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ સૂ. ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી બેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના એ પ્રકાર છે : પર્વામા અને અપર્વામા (૮૬૦). ટીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિયત સ્વરૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્વામા છે અને જેના વિપ્ એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્વામા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અયથાર્થ હોય તો મૃષા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃષા છે; આમ પર્વામાના બેદ એ છે : સત્યભાષા અને મૃષાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાબેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાબેદે દશ બેદો છે : ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીત્યસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપચ્યસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃષા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણબેદે મૃષા અર્થાત્ અસત્યભાષાના જે બેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિઃસૃત, ૨. માનનિઃસૃત, ૩. માયાનિઃસૃત, ૪. લોભનિઃસૃત, ૫. પ્રેમનિઃસૃત, ૬. દ્વેષનિઃસૃત, ૭. હાસ્યનિઃસૃત, ૮. ભયનિઃસૃત, ૯. આપ્ત્યાનિકાનિઃસૃત, ૧૦. ઉપધાતનિઃસૃત (૮૬૩).

અપર્વામા ભાષાના એ પ્રકાર છે : સત્યા-મૃષા અને અસત્યા-મૃષા (૮૬૪). આમાંથી સત્યા-મૃષાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃષાના બાર બેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃષા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સંબંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃષા; એટલે કે કોઈને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! ઇત્યાદિ. તેના બેદોનું વિવરણ ટીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્રાં ૮૧૦, ૨૫૯).

‘માનું છું’, ‘ચિંતવું છું’—આ પ્રકારની ભાષા અવધારણી-નિશ્ચયાત્મક કહેવાય છે (૮૩૦) અને તે સત્યાદિ ચારેય પ્રકારે સંભવે છે. જે ભાષા બોલવાથી ધર્મની આરાધના થાય તે સત્ય, જેથી ધર્મની વિરાધના થાય તે અસત્ય, મિશ્રણવાળી સત્ય-મૃષા ભાષાથી આરાધના વિરાધના બને થાય છે, પણ અસત્યામૃષા ભાષાનો સંબંધ આરાધના કે વિરાધના સાથે નથી (૮૩૧, ૮૫૬).

૧૦. કોષ્ઠકગત ભાગ મૂળમાં નથી પણ સ્પષ્ટતા ખાતર એકમે છે જુઓ, વિશેષાં, ગાં. ૩૭૮ અને પ્રાં ૮૧૦, પૃષ્ઠ ૨૬૫ બ.

૧૧. સ્થાનાંગ-સમવાયાંગ, પૃ. ૧૨૨-૨૩; પ્રાં ૮૧૦ પૃષ્ઠ ૨૫૬.

પ્રજાપતી ભાષા, જે અસત્યમૃપાનો એક બેદ છે (૮૬૬), તે વ્યાખ્યાનમાં પ્રસ્તુત પદમાં વિગતે સ્પષ્ટ છે તે આવી છે—(ભાષાના શબ્દોમાં તો સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકનો ભાવ હોતો નથી, છતાં પણ જ્ઞાતિવાચક) ગો આદિ શબ્દોમાં પુલ્લિંગનો પ્રયોગ થાય છે, તો તેવા શબ્દોને મૃષાભાષા ન કહેવાય, પણ તે પ્રજાપતી ભાષાના નમૂના ગણાય (૮૩૨), (કારણ કે તે શબ્દોથી અમુક અર્થનું નિરૂપણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે શબ્દોમાં લિંગ નથી, છતાં પણ) કેટલાક શબ્દો પુલ્લિંગી (૮૫૨) છે, કેટલાક સ્ત્રીલિંગી (૮૫૧) છે અને કેટલાક નપુંસકલિંગી (૮૫૩) છે, (પણ તેમનો પ્રતિપાદ અર્થ તો તે શબ્દગત લિંગ ધરાવતો નથી છતાં) તે પણ મૃષાભાષા ન કહેવાય, પણ પ્રજાપતી કહેવાય (૮૩૩, ૮૫૪, ૮૫૭). (ભાષાના શબ્દો વંટ ગમે તે લિંગ ધરાવનારને વ્યાજા પણ કરવામાં આવે છે અને સાંભળનાર વ્યાજા પ્રમાણે કરે કે ન કરે તેમ પણ બને છે, છતાં પણ)^{૧૨} વ્યાજાપતી ભાષાને મૃષા ન કહેવાય, પણ માત્ર પ્રજાપતી ભાષા કહેવાય (૮૩૪, ૮૫૫); પુરુષાદિ ત્રણે લિંગનાં લક્ષણોનું પ્રજાપત કરનારી ભાષા પણ મૃષા ન કહેવાય, પણ પ્રજાપતી કહેવાય (૮૩૫); (પછી ભલેને તે તે લિંગધારીમાં સમગ્રભાવે તે તે લક્ષણો ઉપલબ્ધ થતાં ન હોય). જ્ઞાતિવાચક શબ્દોમાં પુલ્લિંગાદિ ત્રણે લિંગો દેખાય છે (પણ જ્ઞાતિમાં તો કોઈ લિંગ નથી), તોપણ તે મૃષા નથી પણ પ્રજાપતી છે (૮૩૬). તે જ પ્રમાણે જ્ઞાતિને લક્ષ કરીને વ્યાજા કરવામાં આવી હોય કે તેનાં પુલ્લિંગાદિ લક્ષણોનું નિરૂપણ થયું હોય તો તે ભાષા પણ મૃષા ન ગણાય, પણ પ્રજાપતી કહેવાય (૮૩૭, ૮૩૮, ૮૫૬).

ભાષાના શબ્દોનું વર્ગીકરણ અન્ય રીતે પણ કરવામાં આવ્યું છે અને તેના સોળ પ્રકાર જણાવ્યા છે. તેમાં લિંગ,^{૧૩} સખ્યા^{૧૪} અને કાળના ત્રણ-ત્રણ બેદોને લઈને વચનના નવ પ્રકાર છે : પ્રત્યક્ વચન, પરોક્ષ વચન અધ્યાત્મવચન આદિ જેવા; શૈવ પણ જુદી જુદી અપેક્ષાથી ભિન્ન છે (૮૯૬). આ બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ પ્રજાપતીમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તે મૃષા નથી તેમ જણાવ્યું છે (૮૯૭).

*

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર

પ્રસ્તુત બારમા પદમાં જીવોના શરીર વિષે સ્પષ્ટ છે. શરીર પાંચ છે^૧ : ઔદારિક, વૈદ્યિય, આહારિક, તૈજસ અને કાર્મણ (૯૦૧). ઉપનિષદોમાં આત્માના પાંચર કોષની સ્પષ્ટ મળે છે, તેમાં માત્ર અનમય કોષ સાથે ઔદારિક શરીરની ગુણના ઘર્ષ શકે તેમ છે. અને પછીથી સાંખ્ય આદિ દર્શનોમાં અવ્યક્ત, સૂક્ષ્મ કે^૨ લિંગશરીર માનવામાં આવ્યું છે તે જૈનસમત કાર્મણને રથાને છે.

૧૨. વ્યાજાપતી એ અસત્યમૃપાનો પણ એક બેદ છે સૂ. ૮૬૬

૧૩. લિંગબેદથી શબ્દબેદ માટે જુઓ સૂ. ૮૫૧, ૮૫૨, ૮૫૩

૧૪. સખ્યાબેદથી શબ્દનો બેદ સૂ. ૮૪૬-૮૫૦માં પણ છે પણ ત્યાં સંસ્કૃતભાષાસમત દિવચનનો નિરૂપણ નથી, કારણ કે પ્રાકૃતમાં તે છે નહિ

૧ ભગવતી, ૧૭-૧, સૂ. ૫૬૨

૨ તૈત્તિરીય ઉપનિષદ, મૃગુલ્લી; બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 250.

૩ સાંખ્યકારિકા ૩૬-૪૦, બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 358, 430, 370; માલવણિયા “ગ્રાંથધરવાદ”, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૨૧-૧૨૩.

નારકાદિ ૨૪ દંડકોમાં તે પાંચમાંથી ક્યાં ક્યાં હોને હોય છે તેનું નિરૂપણ કરીને (૯૦૨-૯૦૯) તે પાંચે શરીરોના બે બેદી બદ્ધ = ધર્મમાનમાં બંધાયેલ, અને મુક્ત = પૂર્વકાળે બાંધીને ત્યજી દોષેલાં શરીરો વિષે વિચારણા કરવામાં આવી છે કે તેમનું સંખ્યાપરિમાણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાલની અપેક્ષાએ કેટલું છે (૯૧૦). અને પછી ૨૪ દંડકોમાં એ બંને પ્રકારનાં શરીરોની સંખ્યાનો દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વિચાર છે (૯૧૧-૯૨૪).

કાલની દૃષ્ટિએ સંખ્યા એટલે સૂત્રમાં જણાવેલ કાલમાનના જેટલા સમય થતા હોય તેટલા સમય જેટલી તે સંખ્યા સમજવી. અને તે જ પ્રમાણે ક્ષેત્ર એટલે તે તે સૂચિત ક્ષેત્રમાં જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલી સંખ્યા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. અસંખ્યાત અને અનંત સંખ્યા ક્રમશઃ અસંખ્યાત અને અનંતપ્રકારની સમજે છે, તેથી સામાન્ય રૂપે અસંખ્ય કે અનંત કહેલ, છતાં તે સંખ્યા ક્યા પ્રકારની અસંખ્ય કે અનંત સમજવી તે દર્શાવવા માટે વચ્ચે વચ્ચે અનેક વળતરમાં સમીકરણો સૂત્રમાં મૂક્યાં છે, તે ગણિતમાં રસ ધરાવનાર માટે પણ રસપ્રદ થઈ પડે તેવાં છે. રીકાકારે તેની વિસ્તૃત સમજૂતી આપી છે.

ઔદારિક આદિ શરીરવાચક શબ્દોના અર્થ તેના પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ રીકાકારે સમજાવ્યા છે, તે પ્રમાણે જોઈએ તો જે માંસ-અરિથિ-આદિયુક્ત સ્થૂલ શરીર છે તે ઔદારિક છે, છતાં તે શરીર પ્રધાન પણ છે, કારણ કે સૌથી ઊંચે વસનારા અનુત્તર વિમાનના દેવો કરતાં પણ તે શરીરનું મહત્ત્વ એટલા માટે વધારે છે કે તે ઔદારિક શરીર જ એવું છે જે તીર્થંકર આદિને હોય છે, અને દેવોને દુર્લભ તો શું પણ સહવત્તુ જ નથી; નારક અને દેવ સિવાયના જીવોને આ શરીર જ-મથી હોય છે.

વળી, ઔદારિક આદિ શરીરો જે ક્રમે નિર્દિષ્ટ છે તે ક્રમે જ ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે. પ્રદેશોની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર શરીરોમા વધારે છતાં ક્રમે કરી ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે, એ વસ્તુ રીકાકારે જણાવી છે.

જે શરીર વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકે છે, એટલે કે અનેક પ્રકારના રૂપો ધારણ કરી શકે છે, તે વૈદિક છે. આ શરીર દેવ-નારકને જ-મથી છે અને મનુષ્યને ત્રદિરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે.

અનુદેશપૂર્વક મુનિ પ્રયોજન ઉપરિચિત થયે યોગ્યલથી જેની રચના કરે છે તે આહારક શરીર છે. કોઈ બાળતની શકા ઉપરિચિત થયે સમાધાન અર્થે તીર્થંકર પાસે જવા માટે આ શરીરનો ઉપયોગ છે.

શરીરમાં જે તેજસ્ અર્થાત્ પાચન આદિમાં અગ્નિનું કાર્ય કરે છે તે તૈજસ શરીર છે. અને કર્મનિર્મિત જે સૂક્ષ્મ શરીર છે તે કાર્મણ છે. તૈજસ અને કાર્મણુ આ બે શરીર જીવથી કદી વિયુક્ત થતાં નથી; માત્ર સિદ્ધિ સમયે તેમનાથી જીવ વિયુક્ત બને છે. અનાદિ કાળથી આ બંને શરીર જીવ સાથે જોડાયેલાં જ છે. પુનર્જન્મ માટે ગમન કરનાર જીવને પણ આ બે શરીરો તો હોય જ છે, અને પછી ઔદારિક આદિ શરીરોની રચના થાય છે.

પૃથ્વ્યાગમમાં જીવનાં આ શરીરોની વિચારણામાં બદ્ધ અને મુક્ત-એવા બેદોનો વિચાર નથી થયો, પરંતુ સપદપ્રરૂપણ, દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ આદિ આક અનુયોગદ્વારો વડે જીવનાં શરીરો સંખ્યા વિસ્તૃત વિચાર બોવા મળે છે (પુસ્તક ૧૪, સૂ. ૧૨૯, ૫૦ ૨૩૭), એટલું જ નહિ પણ શરીરપ્રરૂપણ પણ કરવામાં આવી છે, જેમાં નામ, નિરુક્તિ આદિ છ અનુયોગદ્વારો વડે વિચાર છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૨૩૬, ૫૦ ૩૨૧).

...[૯૦]...

શરીર વિષેની એકત્ર માહિતી માટે જીવ્યો સ્થાનાંગ-સમવાયાગ, પૃં ૩૯૯. દંડકોમાં શરીરવિચાર બાહ્ય અને આબ્યંતર એમ બે ભેદે પણ થયો છે.

આ પદનો સાર નીચેના કોષકોથી મળી રહેશે.

સૂં ૬૦૧-૬૦૬

દંડકોમાં શરીરો

	આહારિક	વૈક્રિય	આહારિક	તૈજસ્ય	કાર્મણ્ય
૧. નારક	×	”	×	”	”
૨-૧૧. અસુર યાવત } સ્તનિત	×	”	×	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	”	×	×	”	”
૧૩. અપ્કાય	”	×	×	”	”
૧૪. તેજઃકાય	”	×	×	”	”
૧૫. વાયુકાય	”	”	×	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	×	×	”	”
૧૭. દીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્થેય	”	”	×	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”	”	”
૨૨. વાણ્યંતર	×	”	×	”	”
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	×	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	×	”	”

તેરમું ‘પરિણામ’ પદ : પરિણામવિચાર

ભારતીય દર્શનોમાં સાંખ્ય આદિ પરિણામવાદી છે, જ્યારે ન્યાય આદિ પરિણામવાદી નથી. ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત બેદ માનનારે પરિણામવાદનો ત્યાગ કર્યો અને ધર્મ-ધર્મીનો અબેદ માનનારે પરિણામવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. આને જ કારણે ભારતીય દર્શનોમાં ત્રણ પ્રકારની નિત્યતાનો વિચાર દાખલ થયો છે. સાંખ્ય, જૈન અને વેદાન્તીઓમાંથી રામાનુજ જેવાઓએ પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; તેમાં પણ સાંખ્યોએ માત્ર પ્રકૃતિમાં પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; પણ પુરુષમાં તો કૃતસ્થનિત્યતા માની.^૧ અને એ જ કૃતસ્થનિત્યતા નૈવાયિકાદિએ અધા પ્રકારની નિત્ય વસ્તુમાં માની અને પરિણામિનિત્યતાનો ત્યાગ કર્યો; કારણ કે તેમને મતે ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત બેદ હતો. બૌદ્ધોએ ક્ષણિકવાદ માન્યા છતાં પુનર્જન્મ તો માન્યો છે. તેથી તેમને મતે નિત્યતાનો વળી એક ત્રીજો પ્રકાર થયો અને તે છે સંતતિનિત્યતા.

પ્રસ્તુતમાં જૈન મતે જીવ અને અજીવ બન્ને પ્રકારના પદાર્થોના પરિણામોર ગણાવ્યા છે, તેથી સાંખ્ય આદિ સંમત પુરુષકૃતસ્થવાદ જૈનોને અમાન્ય છે તે સૂચિત થાય છે (૯૨૫). પ્રથમ જીવના પરિણામોના બેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે (૯૨૬-૯૩૭) અને પછી નારકાદિ ચોવીશે દંડકોમાં તે પરિણામોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૯૩૮-૯૪૬). અને અંતે અજીવના પરિણામોના બેદ-પ્રભેદોની ગણતરી આપી છે (૯૪૭-૯૫૭). આ ઉપરથી એક ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ દ્વિતિ થાય છે કે અજીવ-પરિણામોમાં માત્ર પદ્મગલના પરિણામોની ગણના છે; ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્થપી દ્રવ્યોના પરિણામો ગણાવ્યા નથી. તે સૂચવે છે કે એક કાળ એવો હતો જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્થપી અજીવ દ્રવ્યોમાં પરિણામો માનતા નહિ હોય. ભગવતી શ. ૨, ઉ. ૧૦માં અને સ્થાનાંગ (સં. ૪૪૧) માં ધર્માસ્તિકાયાદિના વર્ણનમાં “કાલઓ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ ન મવતિ, ન કયાહ ન મવિસ્સહ સિ, મુલિ મવતિ મવિસ્સતિ ય ધુવે ગિતિણે સાયતે અક્ષણ અઘ્ણ અવહિતે ગિચ્ચે । માવતો અવજે અગંથે અરસે અકાસે ” ઇત્યાદિ ઉલ્લેખ છે તે પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેમના પરિણામો વિષેની માન્યતા પ્રાચીન નથી, પરંતુ એ માન્યતા પછીના કાળે ક્યારેક શરૂ થઈ, જ્યારે વસ્તુનું લક્ષણ ઉત્પાદ-વ્યય-પ્રૌઢ્ય એ ત્રિપદી વંડ કરવામાં આવ્યું. અને પરિણામ સ્વરૂપે આપણે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જોઈએ છીએ કે તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય-પ્રૌઢ્ય—એ સતની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી (પ. ૨૯) એટલું જ નહિ પણ નિત્યની વ્યાખ્યા પણ તેને જ અનુસરીને કરવામાં આવી કે ‘તદ્વાવાચ્યં નિત્યમ્ (પ. ૩૦). આ લક્ષણ ઉપર પાતંગલ યોગસૂત્રની પરપરાની યાપ રપદ છે. પાતંગલના વ્યાસ-ભાષ્યમાં નિત્યની વ્યાખ્યા છે—‘યસ્મિન્ પરિણમ્યમાને તત્ત્વં ન વિહન્યતે તન્નિત્યમ્’—યોગમાધ્ય, ૪-૩૩. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પરિણામની વ્યાખ્યા છે—તદ્વાવઃ પરિણામઃ ।-પ. ૪૧.

ભગવતી અને સ્થાનાંગમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ભાવો = પરિણામોના વિચારપ્રસંગે એટલું કહ્યું હતું કે તેમાં ૩૫, રસ આદિ નથી, પણ શું છે તે બાબત મૌન છે. સ્થાનાંગસૂત્ર, ૪૪૧; ભગવતી, ૨-૧૦, સં. ૧૧૮.

પ્રસ્તુત પ્રતાપનામાં અજીવના દશ પરિણામોમાં એક ‘અગુરુલધુ’ પરિણામ પણ છે

૧. “દ્વયી ચેવ નિત્યતા કૃતસ્થનિત્યતા પરિણામિનિત્યતા ચ । તત્ત્વ કૃતસ્થનિત્યતા પુરુષસ્થ । પરિણામિનિત્યતા ગુણાનામ્ ।” પાતંગ માધ્ય, ૪, ૨૩.
૨. ભગવતીમાં પણ પ-નવજાની જેમ જ પરિણામો સમજાવેલાં કહ્યું છે—પરિણામપદં નિરવસેતં ભાગિયત્વં —૧૪. ૪, સ્. ૫૧૪.

(૯૪૭), પરંતુ તે વિષે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે તે ‘દામાદ’ (૯૪૬) છે. એટલે તેના વિશેષ પરિણામોનો સંભવ ઘટે નહિ. ભગવતીમાં ગુરુલ્લુનો વિચાર અનેક ઠેકાણે છે. તે સમગ્ર અર્થથી એક બાબત એ દર્શાવે છે કે સદૃશ પુદ્ગલપરમાણુ અને અર્ચી દ્રવ્યોને ‘અગુરુલ્લુ’ કહ્યા છે. એટલે એ પ્રમાણે જીવ, ધર્મ, અર્ધર્મ, આકાશ અને કાલ એ ‘અગુરુલ્લુ’ સિદ્ધ થાય છે. અહીં એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે સાપેક્ષ ગુરુ અને લલ્લુને તો ‘ગુરુલ્લુ’ નામ આપ્યું જ છે, એટલે ‘અગુરુલ્લુ’ શબ્દથી તેનો નિર્ણય જ સમજી શકાય. એટલે કે જે દ્રવ્યો ‘અગુરુલ્લુ’ તરીકે ઓળખાયાં તેમાં ગુરુ કે લલ્લુ એ બંનેમાંથી એકેય કે સાપેક્ષ ‘ગુરુલ્લુ’ એ ભાવો નથી એમ જ સમજાય. ગુરુ-લલ્લુની ચતુર્ભંગીમાં એ ચોથો ભંગ છે. તેથી પણ એ નિર્ણય જ સ્પષ્ટ છે. આમ એ ધર્મથી કોઈ વિધિરૂપ ધર્મ કે ભાવ સ્વચાલો નથી, એમ ભગવતીની ગુરુલ્લુની અર્થાં (૧. ૯. સં. ૭૩) થી સમજાય છે, પરંતુ ભગવતીમાં જ સંકેતના અધિકારમાં પાછું લોકના અનત અગુરુલ્લુ પર્વાયો હોવાનું જણાવ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ જીવ, સિદ્ધિ અને સિદ્ધના (૨. ૧. સં. ૯૧) અનંત અગુરુલ્લુ પર્વાયો કહ્યા છે. આમ શબ્દમાંથી સર્જનની પ્રક્રિયા દેખાય છે અને તેથી ભગવતીમાં ગુદા ગુદા વિચારના સ્તરો હોવાનું જણાય છે. અને એથી એટલું કહી શકાય કે બધી વસ્તુના પર્વાયો-પરિણામો હોવા બોધ એ; એ નવા વિચારના પરિણામ-સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાપાદિમાં પણ તે ઘટાવવાનો આ પ્રયાસ છે. આ વિચારવિકાસની આ પણ એક ભૂમિકા છે, જે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જોવા મળે છે, જ્યાં પરિણામોના અનાદિ અને આદિ એવા બેદ કરીને (૫. ૪૨) અર્ચીમાં અનાદિ પરિણામો હોવાનું ભાષ્યમાં જણાવ્યું છે (૫. ૪૨). આ સૂત્રની માન્યતા અને વ્યાખ્યામાં જે મતભેદો થયા તેનું પણ એ જ કારણ છે કે આ વિચાર નવો હતો અને તેણે રિધરભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી ન હતી.

ગુરુ, લલ્લુ, ગુરુલ્લુ અને અગુરુલ્લુ વિષેની વિશેષ તાર્કિક વિચારણા માટે આચાર્ય ગિનભદ્રનું વિશેષાવસ્થકભાષ્ય (ગાં ૬૫૪-૬૬૩) જોવું જોઈએ

પરિણામોનું ગણન આ પ્રમાણે છે:—

જીવના પરિણામો (૯૨૬-૯૩૭)

૧. ગતિ (નરકાદિ ૪)
૨. ધન્દિય (શ્રોત્રાદિ ૫)
૩. કષાય (ક્રોધાદિ ૪)
૪. લેશ્યા (કૃષ્ણાદિ ૬)
૫. યોગ (મન આદિક ૩)
૬. ઉપયોગ (સાકાર-અનાકાર)
૭. જ્ઞાન (આભિનિર્બોધિક આદિ ૫)
૮. દર્શન (સમ્યગ્ આદિ ૩)
૯. આરિત્ર (સામાયિકાદિ ૫)
૧૦. વેદ (ત્રી આદિ ૩)

અજીવ પરિણામો (૯૪૭-૯૫૬)

૧. અંધન (રિનગ્ધ-રૂક્ષ)
૨. ગતિ (સ્પૃશદ્-અસ્પૃશદ્ અથવા દીર્ઘ-હ્રસ્વ)
૩. સંસ્થાન (પરિમંડલાદિ ૫)
૪. ભેદ (ખંડ આદિ ૫)
૫. વર્ણ (કૃષ્ણ આદિ ૫)
૬. ગંધ (સુરભિ-દુરભિ)
૭. રસ (તિક્ત આદિ ૫)
૮. રૂપ (કંઠ્ય આદિ ૮)
૯. અગુરુલ્લુ (એક)
૧૦. શબ્દ (સુખિલ-દુઃખિલ)

અજીવપરિણામોના બધનપરિણામ પ્રસંગે જે ગાથા નં. ૨૦૦ છે તે જ ગાથા પદ્મપ્રાગમમાં પણ ઉપસંબધ થાય છે. તેમાં પાઠાતર છે. (પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર, ૩૬, ૫૦ ૩૩)

અશ્વગતિપરિણામના જે બે પ્રકાર છે તે આ છે—રૂપશદ્ધતિપરિણામ અને અરૂપશદ્ધ-
ગતિપરિણામ (૬૪૬). જૈન માન્યતા પ્રમાણે આકાશપ્રદેશ તો સર્વત્ર વિદ્યમાન છે જ,
પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે પ્રદેશને સ્પર્શ કરીને અને તે વિના—એમ બે પ્રકારની ગતિ છે એવો અર્થ નથી
સમજવાનો એમ આચાર્ય મલયગિરિનો અભિપ્રાય છે. પણ અન્ય મત પ્રમાણે તેથી બિહતું છે.
તેને વિષે મલયગિરિ કહે છે કે આ કેમ સંભવે તે અમને સમજાતું નથી—અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે
સ્પૃશદ્રતિરિણામો નામ યેન પ્રયત્નવિશેષાત્ ક્ષેત્રપ્રદેશાન્ સ્પૃશન્ ગચ્છતિ, અસ્પૃશદ્ગતિપરિણામો યેન
ક્ષેત્રપ્રદેશાન્સ્પૃશન્નેવ ગચ્છતિ—તત્ત્વ બુધ્ધ્યામદે, નમસઃ સર્વવ્યાપિતયા તત્પ્રદેશસંસ્પર્શન્યતિરેકેન
ગતેરસમ્ભવાત્ । बहुभुतेभ्यो वा परिभाबनीयम्” પ્ર૦ ટીકા, વજ ૨૮૯ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિએ રૂપશદ્ધગતિ અને અરૂપશદ્ધગતિનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે તળાવમાં જ્યારે
ઠીકરી તિરછી દિશામાં ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે તે વચ્ચે વચ્ચે જલને સ્પર્શ કરતી અને સ્પર્શ ન
કરતી એમ જાણ છે. પ્રસ્તુતમાં મતાન્તર થવાનું કારણ એ જણાય છે કે આકાશનું અસ્તિત્વ
સ્વીકારવામાં આવ્યું અને તેના પ્રદેશોને સ્વીકારવામાં આવ્યા, તે પહેલાંની પ્રસ્તુત ચર્ચા પરંપરામાં થઈ
હશે તે એમની એમ ચાલી આવી છે. આ અસંગતિનો તાર્કિક ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન ઉપાધ્યાય
યશોવિજયજીએ અરૂપશદ્ધગતિવાદમાં કર્યો છે. આ ખુલાસો એટલા માટે પણ જરૂરી હતો કે એક
તરફ એમ માનવામાં આવ્યું કે સિદ્ધના જીવો એક જ સમયમાં સિદ્ધિસ્થાને પહોંચી જાય છે,
પરંતુ બીજી તરફ એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જીવના મૃત્યુસ્થાન અને સિદ્ધિસ્થાન વચ્ચે
અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશોનું અંતર હોય છે. અને ગતિનિયમ એવો છે કે એક પ્રદેશથી બીજા
પ્રદેશમાં પહોંચતા એક સમય લાગે છે. એટલે સિદ્ધિગતિમાં પ્રસ્થાન કરનારા જીવને ઓછામાં ઓછા
અસંખ્યાત સમય તો થવા જ નેઈએ. આ અસંગતિ ટાળવા માટે અરૂપશદ્ધગતિનો આશ્રય લેવામાં
આવ્યો છે : આ સમગ્ર ચર્ચા એક મુદ્દા ઉપર તો આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે જ છે કે જૈનધર્મની
માન્યતાઓમાં કોઈ એક જ કાળે બધું કહેવાઈ ગયું હતું અથવા તો મનાઈ ગયું હતું એમ માની
લેવાનું નથી.

છાવદંડકોમાં પરિણામો ૯૩૮-૯૪૬

૧. નારક	૧. ગતિ નરક	૨. દિન્દિય	૩. કષાય	૪. લેશ્યા	૫. ચોચ	૬. ઉપયોગ	૭. જ્ઞાન	૮. દર્શન	૯. ચારિત્ર	૧૦. લેદ
	નરક	પંચેન્દ્રિય	ક્રોધ, માન, માયા, લાભ	કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ	મન, વચન, કાય	{ સાકાર-અનાકાર	{ આભિ, શ્રુત, અવધિ, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, વિભેગ	{ સમ્યક્, મિથ્યા, સમ્યગ્મિથ્યા	અચારિત્રી	નપુંસક
૨-૧૧. ભવનવાસી દેવ				કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ	" "	" "	" "	" "	" "	પુરુષ, સ્ત્રી
૧૨. પૃથ્વીકાય				" "	" "	" "	મતિજ્ઞાન	મિથ્યા	" "	નપુંસક
૧૩. અકાય				" "	" "	" "	શ્રુતજ્ઞાન	" "	" "	" "
૧૪. વનસ્પતિકાય				" "	" "	" "	મતિજ્ઞાન	મિથ્યા	" "	નપુંસક
૧૫. તેજસ્કાય				કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત	" "	" "	" "	" "	" "	" "
૧૬. વાયુકાય				" "	" "	" "	આભિ, શ્રુત, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન	" "	" "	" "
૧૭. દીન્દિય				" "	" "	" "	મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન	સમ્યક્, મિથ્યા	" "	" "
૧૮. ત્રીન્દિય				" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
૧૯. ચતુરિન્દિય				" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
૨૦. પંચેન્દ્રિય-તિર્થેય				છયે	ત્રણુલોચ	" "	આભિ, શ્રુત, અવધિ, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, વિભેગ	સમ્યક્, મિથ્યા, સમ્યગ્મિથ્યા	{ અચારિત્રી, ચારિત્રા-ચારિત્રી	" "
૨૧. મનુષ્ય				છ, અદેશ્ય	ત્રણુ, અયોગ	" "	પાંચ ગાન ત્રણુ જ્ઞાન	" "	{ ચારિત્રી, અચારિત્રી, ચારિત્રાચારિત્રી	" "
૨૨. વાણવ્યંતર				કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ	ત્રણુલોચ	" "	આભિ, શ્રુત, અવધિ, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, વિભેગ	" "	અચારિત્રી, પુરુષ, સ્ત્રી	" "
૨૩. જ્યોતિક				તેજ	" "	" "	" "	" "	" "	" "
૨૪. વૈશ્વનિક				તેજ, પદ્મ, શુકલ	" "	" "	" "	" "	" "	" "

...[૬૭]...

ચૌદમું 'કપાય' પદ : કપાયનિરૂપણ

આ પદમા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કપાયો (૯૫૮) જીવોના ચોવીશે દંડોમાં સમાવે છે (૯૫૯) એમ જણાવીને કપાયની આત્મામાં, પરમાં, ઉભયમાં કેટલા અને અપ્રતિષ્ઠા ચોવીશે દંડોના સકલ જીવોની અપેક્ષાએ દર્શાવી છે (૯૬૦). આમા ક્રોધના ભાજન-અભાજનની અપેક્ષાએ પ્રતિષ્ઠા-અપ્રતિષ્ઠા શબ્દનો પ્રયોગ છે. ધણીવાર એવું બને છે કે અકારણ કપાય થાય છે ત્યારે કપાયનું પાત્ર કોઈ હોતું નથી. તે અપ્રતિષ્ઠિત કપાય છે, એમ દીકાકારે આ બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

ક્ષેત્ર, વસ્તુ, શરીર અને ઉપધિને લઈને કપાયની ઉત્પત્તિ સકલ સસારી જીવોના ચોવીશે દંડોમાં છે (૯૬૧).

કપાયોના ઉત્તરબેદોમાં અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંસ્વલન એવા ઉત્તરોત્તર મદ, મદતર કપાયો છે (૯૬૨). વળી, તેના આભોગનિર્વર્તિત, અનાભોગનિર્વર્તિત, ઉપશાંત અને અનુપશાંત-એવા પાંચ બેદો છે (૯૬૩). તેમાં કારણ ઉપરિચિત થયે, તેને સમજીને કપાય કરવો તે આભોગનિર્વર્તિત છે. અને વગર સમજે કપાય કરવો તે અનાભોગનિર્વર્તિત છે. કપાયનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી તે ઉપશાંત કહેવાય અને ઉદયાવસ્થામાં તે અનુપશાંત કહેવાય છે.

જૈન આગમમા આત્માના દોષોનું વર્ણન અનેક રીતે કરવામાં આવ્યું છે. અને તે દોષોનો સંગ્રહ પણ જુદા જુદા રીતે કરવામાં આવે છે. તેમાંનો એક સંગ્રહપ્રકાર રાગ-દ્વેષ-મોહ એ છે, પરંતુ કર્મસિદ્ધાન્તમા ઉકત ચાર કપાયોને અને મોહને આધારે જ વિચારણા થઈ છે, તેથી તે સંગ્રહપ્રકાર જૈનસમત દોષવર્ણનનું અંતિમ રૂપ હોય એમ જણાય છે.^૧

આ પૂર્વેના પદમા આત્માના વિવિધ પરિણામો દર્શાવ્યા છે, તેમાંનો જ કપાય એ પણ એક પરિણામ છે તેની નોંધ લેવી જોઈએ (૯૨૬).

આ કપાયો જ સુખ્યરૂપે કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી પ્રચુતમા જણાવવામાં આવ્યું છે કે ત્રણેય કાળમા આંદ્ર્ય કર્મપ્રકૃતિના ચમનનાં સ્થાનો-પ્રકારો ચોવીશે દંડોના જીવોમાં ચારે કપાયો જ છે. માત્ર ચમન જ નાદિ પણ ઉપચયન, બંધ, ઉદારણા, વેદના અને નિર્વેરાના પણ ચારેય કપાયો જ સ્થાનો છે (૯૬૪-૯૭૧).

કપાયપ્રકરણને અંતે વિષયનિર્દેશક સંગ્રહભૂમિગાથા આપવામા આવી છે.

૧

પંદરમું 'ઇન્દ્રિય' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ

જીવના પરિણામોમા ઇન્દ્રિયપરિણામનો પણ નિર્દેશ છે. ગણનામાં કપાય પૂર્વે ઇન્દ્રિય-પરિણામનો નિર્દેશ છે (૯૨૬), પરંતુ નિરૂપણમાં પ્રથમ કપાયને ચૌદમા પદમાં સ્થાન આપ્યું અને ઇન્દ્રિયને તે પછી પંદરમા પદમાં. આથી સિદ્ધ થાય છે કે આર્ય સ્થામાચાર્યે જુદાં જુદાં પ્રકરણો, જે પરંપરાપ્રાપ્ત હતાં, તેનું પોતાની રીતે સકલન-સપાદન કર્યું છે. આ જ બાબતના સમર્થનમાં લેશ્યા (પદ ૧૭), સમ્યકત્વ (પદ ૧૯), ઉપયોગ (પદ ૨૯), ઓહી-અવધિજ્ઞાન (પદ ૩૩), એ પરિણામો

૧. ગણપરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૧૦૦.

૨. પ્રેયસ્ અને દેવ તથા ચાર કપાયોના વિસ્તૃત વર્ણન માટે 'કસાયપાહુક' તેની દીકાઓ સાથે જોડું

જતાં ક્રમે એકસાથે તેમનું નિરૂપણ નથી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. ૨૯ મા ઉપયોગ પદમાં ખરી રીતે અવધિજ્ઞાન પણ છે જ. પરંતુ અવધિજ્ઞાનને જુદા પદરૂપે લેવામાં આવ્યું છે તે સૂચિત કરે છે કે અવધિજ્ઞાન વિગેની જુદી સ્વતંત્ર વિચારણા ચાલી આવતી હશે, તેથી તેને સ્વતંત્ર પદમાં સંગૃહીત કરવાનું શ્યામાચાર્યે ઉચિત માન્યું છે.

અહીં ઇન્દ્રિયો વિગેની વિચારણા એ ઉદ્દેશોમાં કરવામાં આવી છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં ૨૪ દારો અને બીજા ઉદ્દેશમાં ૧૨ દારો છે. પ્રથમ ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં જ તેનાં ૨૪ દારોનો નિર્દેશ કરી દેવામાં આવ્યો છે (૯૭૨). સૌપ્રથમ ઇન્દ્રિયો પાંચ છે (૯૭૩), એમ જણાવી તે ચોવીશે વિષયોની ચર્ચા કરી કરવામાં આવી છે. તેમાં પ્રથમ છ દારની એટલે કે સંદર્ભ-સંસ્થાનથી માંડીને અલ્પબદ્ધ સુધી ચર્ચા સમાપ્ત કરીને તે છયે દારોનો વિચાર ૨૪ દંડોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૯૮૩-૯૮૬). અને પછી સાતમા દાર પુરૂ (૨૪૪) થી માંડીને વિષય નામના નવમા દારનું વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે (૯૯૦-૯૯૨). આ દારોમાં દંડવિચાર નથી. તે દારોનો વિષય એવો છે, જેમાં ૨૪ દંડને લગતો વિચાર અશક્ય જ છે એમ તો ન કહેવાય, પણ એ બાબતોની પરંપરા કાંઈ સ્થિર નહિ થઈ હોય તેથી તે ચર્ચા કરવામાં નથી આવી એમ લાગે છે.

સૂ. ૯૯૩ માં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત વખતે જે કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા થાય છે, એટલે જે પરમાણુઓએ પોતાના કર્મરૂપ પરિણામનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, તે પરમાણુઓ સૂક્ષ્મ હોય છે, એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. અને એવું પણ વિધાન છે કે તેવા પરમાણુ સમગ્ર લોકમાં હોય છે. વળી, સૂ. ૯૯૪ માં એવું પણ વિધાન છે કે જહ્નસ્થ જીવો એ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને જાણી-દેખી શકતા નથી. કેટલાક દેવો પણ એવા છે, જે તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને જાણી-દેખી શકતા નથી, તો સામાન્ય મનુષ્યની તો વાત જ શું કરવી ?

તે પછી જીવના ૨૪ દંડોની ચર્ચામાં જાણાવ્યું છે કે કેટલાક જીવો તે સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને જાણી-દેખીને આહારમાં લે છે અને કેટલાક જાણ્યા-દેખ્યા વગર (સૂ. ૯૯૫-૯૯૮).

સૂ. ૯૯૯ માં આદર્શ-દર્પણ, અસિ આદિ ચક્રચક્રિત પદાર્થોમાં જે પ્રતિબિંબ પડે છે તેને જ્નેતાર શું જુએ છે તે ચર્ચાપ્રસંગે આદર્શ આદિને અને પોતાને જ્નેતો નથી પણ માત્ર પ્રતિબિંબને જુએ છે એમ જાણાવ્યું છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રતિબિંબ માટે પ્રતિભાગ (વલિભાગ) એ શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ સૂત્રના પાઠમાં આદર્શને જુવે કે નહિ, તે બાબતમાં પાઠાંતર છે. આચાર્ય મલ્લયગિરિને મતે આદર્શને પણ જુવે એવો પાઠ છે, પણ અન્ય બધી પ્રતોમાં અને જૂના ગુજરાતી ટપામાં તેથી વિરુદ્ધ પાઠ છે. આનું સમાધાન એ દોષ શંકા કે માત્ર દૃશ્ય વિષયની અપેક્ષાએ આચાર્ય મલ્લયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી અને આદર્શ પણ દૃશ્ય છે એમ માન્યું. પરંતુ દૃશ્ય ગમે તે હોય, પણ જે વિષયનો ઉપયોગ અથવા તો વિકલ્પ આદરમાં થાય તેને જ દૃશ્ય માનીએ તો પ્રતિબિંબ જ્નેતી વખતે આપણને ભાન-ઉપયોગ કે વિકલ્પ તો આદર્શગત પ્રતિબિંબ વિષયક જ હોય છે. આથી આદર્શને જ્નેતો નથી એમ કહેવું હોય તો ઉપયોગ-ભાનની દૃષ્ટિએ એમ પણ કહી શકાય.

પ્રતિબિંબ વિગેની રોચક ચર્ચા નિશીથભાષ્યમાં ગા. ૪૩૧૮ થી છે. અને રાધાદારનાતકરમાં તો તે સમગ્ર ચર્ચા વિસ્તારથી છે, ૫૦ ૮૫૮ થી. તત્ત્વાર્થસૂત્રની સિદ્ધસંયમી ટીકામાં પણ પ્રતિબિંબની રોચક ચર્ચા છે, પ. ૨૪, ૫૦ ૩૬૪.

કંબલસાટક (કામળો) ને ગાદ વણુવામાં આવે કે પાંખો વણુવામાં આવે, પણ તે સરખા પ્રદેશોને જ સ્પર્શે છે, આ વાત ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં સ્પર્શસામ્યને કારણે મૂકવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે (૧૦૦૦).

...[૮૮]...

થણા—સ્તંભ ઊભો હોય કે આગો પહો હોય પણ તે સરખી જ જગ્યા રોકે છે, એ હકીકતનો નિર્દેશ પણ દૈનિકવિવરણને લક્ષીને જ હશે (૧૦૦૧).

આ જ પ્રમાણે આગાસચિગ્ગલ = લોક વગેરે ભૌગોલિક પદાર્થો વિષે ધર્માસ્તિકાવાદિના સ્પર્શનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૦૦૨-૫), તેમાં આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આગાસચિગ્ગલ (૧૦૦૨) અને લોક (૧૦૦૪) એ બન્ને દ્વારોનો વિષય એક જ છે, માત્ર શબ્દો જુદા છે.^૧ પરંતુ જો તેમ હોય તો એ દ્વારો જુદાં કેમ રાખ્યાં એ પ્રશ્ન યાદ છે. આચાર્ય મલયગિરિનો મત, બન્ને દ્વારોમાં સ્પર્શ વિષેનું નિરૂપણ એકસરખું જ ગણવામાં આવ્યું છે તેથી બંન્નાયો હશે, પરંતુ મૂળકારને પણ માત્ર શબ્દભેદ જ અભિપ્રેત હશે કે નહિ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આથી મળતો નથી.

પ્રસ્તુત પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશમાં આર દ્વારો છે, તેમનો નિર્દેશ પ્રારંભમાં જ છે (૧૦૦૬).

ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય ૨૪ દંડકોમાં વર્ણવવાના ઉદ્દેશ જોને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તે જીવ તટલી ઇન્દ્રિયોના નિર્માણ માટે પુરૂષલોનું ગ્રહણ કરે છે (૧૦૦૭-૧૦૦૮) તેમ જણાવીને તે જ પ્રમાણે ઉપચયન થયા પછી તે તે ઇન્દ્રિયોનું તે તે જીવ નિર્માણ કરે છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૦૯) અને તેવા નિર્માણમાં બધા જ જીવોને અસંખ્યાત સમય જેટલા અંતર્મુહૂર્તનો કાળ લાગે છે (૧૦૧૦). ૨૪ દંડકોમાં ઇન્દ્રિયલગ્નિનો નિર્દેશ કરીને (૧૦૧૧) તે તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગકાળ ૨૪ દંડકના જીવોમાં હોય છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૧૨). ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગકાળનું અદ્યપઅદ્ય નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૧૩) :—

૧. ચક્ષુનો	ઉપયોગકાળ	જઘન્ય છે તે સૌથી યોગે છે
૨. શ્રોત્રનો	,	” ” તે તેથી વિશેષાધિક
૩. ધ્રાણેન્દ્રિયનો	”	” ” ” ” ”
૪. શિદ્ધવેન્દ્રિયનો	”	” ” ” ” ”
૫. સ્પર્શેન્દ્રિયનો	”	” ” ” ” ”

આ જ ક્રમ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટતા પણ સમજી લેવાનો ફ. અને પરસ્પરમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિષે પણ એમ સમજવાનું છે કે સ્પર્શેન્દ્રિયના ઉપયોગનો જે જઘન્ય કાળ છે તેથી વિશેષાધિક ચક્ષુનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગકાળ છે. પછી ક્રમે તેથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ શ્રોત્ર, ધ્રાણ, શિદ્ધા અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો છે.

૨૪ દંડકોના જીવોમાં ઇન્દ્રિયો વડે આગાહણા (અવગ્રહણ) = પરિચેદ, અવાય, ઇહા, ઉગ્રહ (અવગ્રહ) —અર્થ અને વ્યંજન બન્ને પ્રકારો—વડે એનું નિરૂપણ છે (૧૦૧૪-૧૦૨૩). આમાં ધ્યાન દેવા જેવું એ છે કે જે દ્વારો પ્રારંભમાં (૧૦૦૬) નિર્દેષ છે તેમાં ઇહા પછી વ્યંજનાવગ્રહનો નિર્દેશ છે. પણ નિરૂપણમાં (૧૦૧૭) અવગ્રહના બે પ્રકારો જણાવી પછી બન્નેનું નિરૂપણ છે. વળી, જ્ઞાનનો જે ક્રમ તત્વાર્થસૂત્ર, નંદી આદિમાં સ્વીકૃત થઈ ગયો છે, તે ક્રમમાં પણ નિરૂપણ નથી પણ વ્યુત્ક્રમ છે. વળી, એ પણ ધ્યાનમાં લેવું કે માત્ર આર ઇન્દ્રિયોના જ વ્યંજનાવગ્રહ

૧. “પૂર્વેમાકાશિગ્ગલશબ્દેન લોકઃ પૃથ્વેડધુના લોકશબ્દેનૈવ તં વિશ્લેષ્યપુરાહ” —પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પત્ર ૩૦૮ બ. સમગ્ર આકાશમાં લોકલાગ સાવ મોડો હોવાથી તે ઘીગડા જેવો છે એવા અભિપ્રાયથી લોક માટે આકાશિગ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ છે એમ આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે, એ જન, પત્ર ૩૦૭ બ.

છે, ચક્ષુનો નથી (૧૦૧૮) અને અર્થાવગ્રહ તો છ પ્રકારનો છે, જેમાં પાંચ ઇન્દ્રિયો ઉપરાંત, નોઇન્દ્રિય=મન પણ સમાવિષ્ટ છે (૧૦૧૯). પરંતુ અવગ્રહણ (૧૦૧૪), ધ્રુવા (૧૦૧૬) અને અવાય (૧૦૧૫)ના માત્ર ઇન્દ્રિયોના પાંચ બેદ પાંચ પ્રકારોનું જ કથન છે. સારાંશ કે અવગ્રહણ, અવાય અને ધ્રુવાને માત્ર ઇન્દ્રિયોનાં ગણાવ્યાં, અનિન્દ્રિયનાં નહિ; પરંતુ ઉગ્રહ (અવગ્રહ) માં ઇન્દ્રિય-અનિન્દ્રિય બન્નેને લક્ષમાં લીધા છે. આ ઉપરથી શું એમ સમજવું કે ધ્રુવા, અવાય અને અવગ્રહણમાં મનનો ઉપયોગ અભિપ્રેત નથી? પછીના કાળે મનઃકૃત પણ બેદ ધ્રુવા અને અવાયનો પણ જ છે, જે આમાં નથી. ૨ વળી, ધારણા નામનો બેદ તો સર્વથા નિર્દિષ્ટ નથી એ પણ બ્ધાનમાં લેવા જેવું છે. શું એમ બને કે ૧૦૧૪ માં સૂત્રમાં ઓગાહણા-અવગ્રહણની જે વાત છે તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય? કારણ કે ઓગાહણા અને ઉગ્રહ-એ બન્નેને પ્રસ્તુતમાં જુદા ગણાવ્યા છે. અને ઉગ્રહના વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ એવા જે બેદો પાયા તેથી તે તો અવગ્રહ સિદ્ધ થાય છે, અને ઓગાહણા-અવગ્રહણુ તેથી જુદું નિર્દિષ્ટ છે, તો તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય એમ સંભવે. એટલું નહીં કે પ્રસ્તુતમાં જ્ઞાનનિરૂપણનો આ સ્તર પ્રાચીન છે.

આ પછી ઇન્દ્રિયોના બેદો વળી જુદી રીતે ક્યાં છે : દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય (૧૦૨૪); પરંતુ વિશ્લેષણતા એ દેખાય છે કે તત્ત્વાર્થમત્રમાં પાંચે દ્રવ્યેન્દ્રિયોના નિઝતિ અને ઉપકરણુ એવા બે બેદો ક્યાં છે, એટલે દશ દ્રવ્યેન્દ્રિય થાય (તત્ત્વાર્થમત્ર ૨. ૧૭).

પ્રજ્ઞાપનામાં ઇન્દ્રિયપદનાં દારોમાં ઇન્દ્રિયોપચય, ઇન્દ્રિયનિર્વર્તન, ઇન્દ્રિયલગ્નિષ્ઠિ, ઇન્દ્રિયોપયોગાદિ એવાં જે દારો છે તેની તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં વ્યવસ્થા કરીને દ્રવ્યેન્દ્રિયમાં પ્રથમ બેનો અને ભાવેન્દ્રિયમાં અંતિમ બેનો સમાવેશ કરી લીધો હોય એમ સંભવે છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં આગળ ચાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયના આઠ બેદો બતાવ્યા છે. જિહ્વા અને સ્પર્શ સિવાયની ઇન્દ્રિયોના જ બે બેદો છે (૧૦૨૫). એ બન્ને બેદોને તત્ત્વાર્થસૂત્રની જેમ કોઈ નામ આપાયા નથી. અને પછી ૨૪ દંડોમાં એ આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોને કેટલી છે તેનો નિર્દેશ છે (૧૦૨૬-૧૦૨૯). આથી પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે બેદ તત્ત્વાર્થસૂત્રસૂચિત નિઝતિ અને ઉપકરણુ અભિપ્રેત હોય તેમ જણાતું નથી; અને પ્રજ્ઞાપનાગત ઉપચય અને નિર્વર્તન અભિપ્રેત હોય એમ પણ જણાતું નથી. કારણ કે તત્ત્વાર્થમત્ર અને પ્રજ્ઞાપના બન્નેમાં એ બેદો બધી જ ઇન્દ્રિયોના છે, જ્યારે અહીં પ્રજ્ઞાપનામાં (સં. ૧૦૨૫) માત્ર ત્રણ જ ઇન્દ્રિયોના બે બે બેદ જણાવ્યા છે.

સ્વાર પછી ૨૪ દંડોના શ્લોકોમાં એ પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે તે શ્લોકને અતીતમાં, વર્તમાનમાં અને ભવિષ્યમાં કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે (૧૦૩૦-૧૦૫૪)?

ભાવેન્દ્રિયોના પાંચ પ્રકાર (૧૦૫૬) જણાવીને ૨૪ દંડોના શ્લોકોમાં તેનો વિનિયોગ ક્યાં છે (૧૦૫૬-૧૦૬૭).

ઇન્દ્રિયો વિષે ભારતીય દાર્શનિકોની વિચારણા માટે પ્રમાણીમાસા (સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા), આષાઠીપણ, ૫૦ ૩૮-૪૧ જોવું.

સોળમું 'પ્રયોગ' પદ : પ્રયોગ-આત્માનો વ્યાપાર

મન-વચન-કાય એ ત્રણના આધારે ચતુર આત્માના વ્યાપારને યોગ કહેવામાં આવે છે. તેનો જ નિર્દેશ પ્રસ્તુત પદમાં પ્રયોગ શબ્દથી છે. તે આત્મવ્યાપાર^૧ એટલા માટે કહેવાય છે કે આત્મા ન હોય તો એ ત્રણેની વિશિષ્ટ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. જૈન પરિભાષા પ્રમાણે એ ત્રણે પુદ્ગલમય છે અને પુદ્ગલનો જે સામાન્ય વ્યાપાર ગતિ એ તો આત્મા વિના પણ તેમાં હોઈ શકે, પરંતુ જ્યારે પુદ્ગલો મન-વચન-કાયરૂપે પરિણત થયા હોય છે ત્યારે તેમને આત્માના સહકારથી જે વિશિષ્ટ પ્રકારનો વ્યાપાર થાય છે, તે તો તે તે રૂપે અપરિણતમાં સંભવે નહિ. વળી, પુદ્ગલનો મન આદિ પરિણામ પણ આત્માના કર્મને જ અધીન છે. તેથી તેમના વ્યાપારને આત્મવ્યાપાર કહી શકાય છે. એ વ્યાપાર-પ્રયોગના ૧૫ બેદ (૧૦૬૮)નો નિર્દેશ કરી સામાન્ય જીવમાં અને વિશેષ રૂપે ૨૪ દંડકોમાં પ્રયોગની યોજના જણાવી છે (૧૦૬૯-૧૦૮૪). આ યોજનામાં અમુક પ્રયોગ હોય ત્યારે એની સાથે અન્ય કેટલા પ્રયોગ હોય એની પણ ભગરચના કરી બતાવી છે.

પદ્મપદાગમમાં પણ યોગના, પ્રજાપનાની જેમ જ, પદ્મ બેદો છે અને તેની યોજના જીવોને ભગના માર્ગજાદારોને અવલબ્ધીને છે.—પુ. ૧, પૂ. ૨૭૮ થી પદ્મપદાગમમાં મન-વચન-કાય એ ત્રણે મૂળા બેદોનો 'પ્રયોગકર્મ' મા સમાવેશ છે, પણ તેના ઉત્તર બેદોની ગણના ધ્રુવલામાં છે.—પુ. ૧૩, પૂ. ૪૩.

પ્રયોગના પંદર બેદ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૬૮) :

૧. સત્યમન:પ્રયોગ.
૨. અસત્યમન:પ્રયોગ.
૩. સત્ય-મૃત્યુમન-પ્રયોગ.
૪. અસત્ય-મૃત્યુમન-પ્રયોગ.
- ૫-૮. એ જ પ્રમાણે વચનના પ્રયોગના ચાર બેદ.
૯. ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ.^૨
૧૦. ઔદારિકમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૧. વૈદિક્યશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૨. વૈદિક્યમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૩. આદારકશરીરકાયપ્રયોગ.

૧ "પ્રયોગ. પરિસ્પન્દક્રિયા, આત્મવ્યાપાર इत्यर्थः"—પ્રજાપનાટીકા, પૃ. ૩૧૭

"આત્મપ્રવૃત્તેઃ કર્માદાનનિબ્ધનવીર્યોત્પાદો યોગઃ । અથવા આત્મપ્રવેશાનાં સંજ્ઞોત્ત્વિકોત્તો યોગઃ"—ધવળા, ૧, પૂ. ૧૪૦.

આચારાનનન્યુક્તિમાં (ના. ૧૮૩) કર્મના દશ બેદોમાં એક 'પ્રયોગકર્મ' એવો બેદ છે. તેની અભ્યાસમાં આચાર્ય શીલાકે ૧૫ બેદો ગણાવે છે. પૃ. ૬૪.

૨. પદ્મપદાગમમાં 'કાયપ્રયોગ' મા 'શરીર' પદ નથી. 'ઓરાલિયકાવજોગો' એવા પાઠો છે. પદ્મપંડા. ૫૦ ૧, પૃ. ૨૮૬. વળી, મનના ચાર, વચનના ચાર અને કાયના સાત એમ બેદો ગણાવ્યા છે.

૧૪. આહારકમિશનરીરકાયપ્રયોગ.

૧૫. કર્મશરીરકાયપ્રયોગ.^૩

આચાર્ય મલયગિરિએ સત્ય-મૃતમનઃપ્રયોગ અને એ જ પ્રકારના વચનપ્રયોગને વ્યાવહારિક-નયની અપેક્ષાએ મિશ્ર, પણ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો અસત્ય જ જણાવ્યો છે. અસત્ય-મૃતમનઃપ્રયોગ અને વચનપ્રયોગ સ્વરૂપમાત્રનું પર્યાલોચન અને વચન છે આત્માપરક વાક્યોનો પ્રયોગ, જેમાં સત્ય-અસત્યને કોઈ સંબંધ નથી તે પણ અસત્ય-મૃતવાચનપ્રયોગ છે. નિશ્ચયનયે તો વિપ્રતારણશુદ્ધિથી આત્મા પ્રયોગ હોય નો તે અસત્ય જ ગણાય. કાયપ્રયોગમાં તૈજસકાયપ્રયોગનો ઉદ્દેશ્ય નથી તે ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે.

પ્રયોગ પદમાં પદર પ્રકારના પ્રયોગોની ચર્ચા સમાપ્ત થયા પછી 'ગતિ'પ્રવાય 'ગતિપ્રપાત'નું નિરૂપણ છે (૧૦૮૬-૧૧૨૩); આ પ્રાસંગિક સચ્છની દૃષ્ટિએ જણાય છે. આમાં જ્યાં 'ગતિ'નો સંબંધ છે તે જ્યાં વ્યવહારનો સંબંધ કરી તેના પાંચ પ્રકાર જણાવ્યા છે, તે આ છે—

૧. પ્રયોગગતિ, ૨ તતગતિ, ૩. બધનહેદનગતિ, ૪. ઉપપાતગતિ. ૫. વિદ્યાયોગતિ (૧૦૮૫). આમાંની પ્રયોગગતિની ૨૪ દંડકના જીવોમા યોજના કરી છે. બાકીની વિષે તેમ કહ્યું નથી.

આમાં પ્રથમ પ્રયોગગતિ તો તે જ છે, જેના પદર પ્રકારની ચર્ચા પૂર્વે (૧૦૬૮-) થઈ જ ગઈ છે. એનું અહીં પુનરાવર્તન જ છે (૧૦૮૬-૧૦૮૯).

તતગતિ વિષે જણાવ્યું છે કે જ્યાં પહોંચવાનું હોય ત્યાં પહોંચ્યા પહેલાંની બધી ગતિને તત-ગતિ કહે છે, તે એટલા માટે કે તે વિસ્તીર્ણ છે (૧૦૯૦).

જીવ અને શરીર વચ્ચેનું બધન છૂટી જવાથી જે ગતિ તે બધનહેદનગતિ છે (૧૦૯૧).

ભવોપપાતગતિના ચાર પ્રકાર છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, નિર્વચ; એ ચાર ભવમાં જે ગતિ એટલે કે જીવનો તે રૂપે કર્મજન્ય પાપાય તે ભવોપપાતગતિ છે. પૂર્વનિર્દિષ્ટ ક્ષેત્રનો પાંચમો ભેદ સિદ્ધ-ગતિ આમાં નથી, કારણ કે અહીં કર્મજન્ય ગતિ વિવક્ષિત છે, જે સિદ્ધમાં નથી.

ઉપપાતગતિના ત્રણ ભેદ છે : ક્ષેત્રોપપાત, ભવોપપાત અને નોભવોપપાત ગતિ. જીવો તે તે ક્ષેત્રમાં ગતિ કરે તે ક્ષેત્રોપપાતગતિ. જીવોનો તે તે કર્મને આધારે નારકાદિ ગતિરૂપ ભવ થાય તે ભવોપપાતગતિ છે (૧૦૯૨-૯૯).

નોભવોપપાતગતિના એ ભેદ છે : પુદ્ગલોની અને સિદ્ધાંતી ગતિ. આ બન્નેની ગતિ કર્મજન્ય નથી તેથી તે ગતિને નોભવોપપાતગતિ કહી છે (૧૧૦૦).

કોઈ પણ દિશાના એક છેડેથી બીજા છેડે માત્ર એક સમયમાં પુદ્ગલની જે ગતિ થાય છે તેને પુદ્ગલની નોભવોપપાતગતિની સજ્ઞા આપી છે (૧૧૦૧), પરંતુ સિદ્ધ વિષે પ્રસ્તુતમાં સિદ્ધના

૩. આચાર્ય મલયગિરિને અતે 'તૈજસ-કાર્મણ્શરીરપ્રયોગ' એનું નામ અહીં અભિપ્રેત છે. પરંતુ પદ્મપ્રકાશમાં પણ પાઠ છે — 'કર્મજન્યકાયજોગો'. —પૃ. ૧. પૃ. ૨૮૯ આચાર્ય મલયગિરિને સંકા થઈ હશે કે કાય-પ્રયોગમાં તૈજસનું કપાય નામ આવતું નથી, તેથી કાર્મણ સાથે તૈજસ જોડીને તેની વ્યાખ્યા કરી પ્રજ્ઞા-ટીકા, પત્ર ૩૬૯. આવી કોઈ સંકા ધવલામાં જોવામાં આવી નહિ.

૪. "ગમન ગતિઃ પ્રાપ્તિરિત્યર્થઃ । પ્રાપ્તિશ્ચ દેશાન્તરવિષયા પર્યાયાન્તરવિષયા ચ । ગતેઃ પ્રપાતો ગતિપ્રપાતઃ... । ગતિશ્ચટ્ટપ્રવૃત્તિરુપનિપતતીત્યર્થઃ" —પ્રજ્ઞા ૦ ટીકા, પત્ર ૩૨૮.

પૂર્વોક્ત બેદો (સુ. ૧૫-૧૭) જ ગણાવ્યા છે. તેમની પણ ગતિ પરમાણુની જેમ એક સમયમાં થાય છે તેવો કોઈ નિર્દેશ પ્રસ્તુતમાં નથી (૧૧૦૨-૪).

વિદ્યાયોગતિના ૧૭ બેદો છે (૧૧૦૫), જેનું વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. રપૃથદ્વગતિ—સ્વતંત્ર પરમાણુની અન્ય પુદ્ગલોને સ્પર્શ કરતાં કરતાં જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૬).

૨. અરપૃથદ્વગતિ—સ્પર્શ કર્યા વિના પરમાણુની જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૭).

૩. ઉપસપલ્લભાનગતિ—કોઈનું અવલંબન લઈને જે ગતિ થાય તે, જેમ કે કોઈ રાજા વગેરેનો આશ્રય લઈને યાત્રા કરે તે (૧૧૦૮).

૪. તેથી વિરુદ્ધ કોઈના અવલંબન વિના સ્વતંત્ર ભાવે ગતિ કરવી તે અનુપસંપલ્લભાનગતિ છે (૧૧૦૯).

૫. પરમાણુપુદ્ગલ યાવત્ અનતપ્રદેશી પુદ્ગલરક્ષણની જે ગતિ તે પુદ્ગલગતિ છે (૧૧૧૦).

૬. કૃદ્ધા કૃત્તિને ગતિ કરવી તે મદ્દગતિ (૧૧૧૧).

૭. નૌકા દ્વારા ગતિ કરવી તે નૌગતિ (૧૧૧૨).

૮. નયગતિ—તૈગમાદિ એક નયે કરીને વિચારણા તે નયગતિ. અથવા સમગ્ર નયો વડે વિચારણા તે નયગતિ (૧૧૧૩).

૯. જાયાનુ અવલંબન લઈને ગતિ કરવી તે જાયાગતિ (૧૧૧૪).

૧૦. વરતુ પ્રમાણેની જાયા પડે તે જાયાનુપાતગતિ (૧૧૧૫).

૧૧. એક કોઈ કૃષ્ણાદિ લેશ્યા અન્ય લેશ્યાના સપર્કથી તેજે પરિણમે તે લેશ્યાગતિ (૧૧૧૬).

૧૨. લેશ્યાનુપાતગતિ તે છે કે જેમાં જે તે લેશ્યાને અનુસરીને મરણ પછી જીવની જે તે લેશ્યા થાય (૧૧૧૭).

૧૩. કોઈને નિમિત્તે—જેમ કે આચાર્ય આદિને ઉદ્દેશને—ગતિ તે ઉદ્દેશ્યપ્રવિભક્તગતિ છે (૧૧૧૮).

૧૪. પ્રસ્થાન અને પર્યવસ્થિતિને લક્ષીને અનુભંગીની અપેક્ષાએ પુરુષની જે ગતિ તે અનુપુરુષપ્રવિભક્તગતિ; જેમ કે ચાર પુરુષો સાથે ચાલ્યા અને સાથે જ સ્થિર થયા; સાથે ચાલ્યા પણ સ્થિરતામાં સાથે રહ્યા નહિ; સાથે ચાલ્યા નહિ પણ સાથે સ્થિર થયા; અને ચાલ્યા પણ સાથે નહિ અને સ્થિર પણ સાથે થયા નહિ (૧૧૧૯).

૧૫. વક્ ગતિના ચાર પ્રકાર—ઘટ્ટનતા એટલે ભગાતી ગતિ; સ્તંભનતા એટલે ધમણ આદિનું સ્તંભ્ય થઈ જવું, અથવા સ્થિર થાય ભારે પોતાના શરીરના અંગોનું સ્થિર થવું તે; શ્લેષણતા એટલે કે શરીરનાં અંગોનો પરસ્પર શ્લેષ થવો તે; પતનતા એટલે કે ઊભા રહેતાં કે ચાલતાં પડી જવું તે (૧૧૨૦).

૧૬. પદગતિ એ છે કે જે કાદવમાં ચાલતી વખતે હોય છે તે.

૧૭. બંધનવિમોચનગતિ—ફળી પાકાં થઈ બંધ છૂટી જવાથી જે નિમ્ન ગતિ થાય તે (૧૧૨૧).

આ ગતિના જે સત્તર ભેદ બતાવ્યા છે તે એવા નથી કે જે પરસ્પરને વ્યાવ્રત કરતા હોય, પણ ગતિની જે નાના પ્રકારની વિશેષતા દેખાય છે, તે તરફ ધ્યાન દોરવા માટે આ અમોક ભેદો વર્ણવ્યા છે.

સત્તરમું 'લેશ્યા' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ'

લેશ્યાનું નિરૂપણ કરનાર પદના છ ઉદ્દેશો છે. ઉદ્દેશોમાં કોઈ વ્યવસ્થિત ધોરણે ક્રમનિયમન થયું હોય એમ જણાતું નથી. પ્રથમ ઉદ્દેશમાં તો વળી અનેક દ્વારોમાં એક લેશ્યાદ્વાર કોઈ તે પ્રકરણને લેશ્યાપદમાં સઘરવામાં આવ્યું હોય એમ જણાય છે. આ પદ એ રપટ કરે છે કે આર્ય શ્યામાચાર્યે કેટલાક પ્રકરણો પ્રસ્તુત પ્રતાપનામાં પરંપરામાં જે રીતે ગાત્યાં આવતા હશે તેમ તેનો માત્ર સમ્રદ જ કર્યો છે. આ વાતની પુષ્ટિ ભાષાપદ્ધતી પણ થાય છે.

પદ્મસાગરમાં લેશ્યા ૧૪ માર્ગજુલારથાનમાં સ્થાન પામી છે, તેથી તેની ચર્ચા અનેક રથગોમાં મળે એ સ્વાભાવિક છે. પુ. ૧, પુ. ૧૩૨, ૩૮૬ આદિ; પુસ્તક ૩, પુ. ૪૫૬ આદિ; પુ. ૪, પુ. ૨૯૦ આદિ; વગેરે.

પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નારક આદિ ૨૪ દંડો વિષે આદાર, શરીર, શ્વાસોચ્છ્વાસ, કર્મ, વર્ણ, લેશ્યા, વેદના ક્રિયા અને આયુ—એ બધું વિષમ છે તે શા માટે, તેનું રપટીકરણ કર્યું છે (૧૧૨૪-૧૧૫૫). આ ઉપરથી કેટલીક જાણવા જેવી બાબતો એ ફલિત થાય છે કે નારકમાં જેનું શરીર મોટું તેના આદારાદિ વધારે અને જેનું નાનું તેના આદારાદિ ઓછું (૧૧૨૪); જે પ્રથમના જન્મેલા હોય તેનાં કર્મ ઓછાં અને જે પછી જન્મેલા હોય તેના કર્મ વધારે (૧૧૨૫); પહેલા જન્મેલાના વર્ણ અને લેશ્યા વિશુદ્ધતર અને પછી જન્મેલાના વર્ણ અને લેશ્યા અવિશુદ્ધ (૧૧૨૬-૧૧૨૭); સ્ત્રીને મહાવેદના અને અસ્ત્રીને અદ્ય (૧૧૨૮); સમ્યગ્દષ્ટિને ક્રિયા ઓછી અને અન્યને વધારે (૧૧૨૯); નારકોનું આયુ બધાનું સરખું હોતુ નથી (૧૧૩૦).

ઉક્ત હકીકતો વિષે ક્રમે કરી ભવનવાસી આદિ ૨૪ દંડોમાં વિચારણા છે (૧૧૩૧-૪૪).

આ પછી સતેશ્ય જીવોને લઈ નારકાદિ ૨૪ દંડોમાં ઉક્ત આદાર આદિ વિષે સમ-વિષમ-તાની ચર્ચા છે (૧૧૪૫-૧૧૫૫), અને તેને અંતે પ્રથમ ઉદ્દેશ સમાપ્ત થાય છે.

બીજા ઉદ્દેશમાં પ્રથમ લેશ્યાના છ ભેદ (૧૧૫૬) જણાવીને નારકાદિ ચાર ગતિના જીવોમાં કોને કેટલી લેશ્યા હોય, તેની ચર્ચા કરી છે (૧૧૫૭-૧૧૬૯), તે આ પ્રમાણે છે.—

	કૃષ્ણ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુક્લ
૧. નારક	"	"	"	×	×	×
૨. નિયમ્ય અર્કન્દ્રય	"	"	"	"	×	×
" પૃથ્વી	"	"	"	"	×	×
" અગ્નિ	"	"	"	"	×	×

૧. લેશ્યાવિચાર જેન આગમ અને કર્મસાહિત્ય તથા જેન દર્શનગ્રંથોમાં અને જૈનેતરમાં કેવા પ્રકારનો છે તેની વિરતુત આદિની માટે જુઓ, લેશ્યાકોષ, સંપાદક મોહનલાલ બાંદિયા તથા શ્રીચંદ્ર ચોરદિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬. લેશ્યાસાગર વિષેની ચર્ચા માટે જુઓ Schubring, Doctrin of the Jains P 195

૨. નારકોમાં સ્ત્રી-અસ્ત્રી એવા ભેદ જે અહીં કરવામાં આવ્યા છે તેથી સૂચિત થાય છે કે આ પ્રકરણ તે શબ્દોની પરિભાષા નિશ્ચિન થયા પૂર્વે રચાયેલ છે. આથી જ આવ્યાર્ય મતસમિતિને આ શબ્દોની પ્રરતુતમાં ન્યાયના કરવામાં અનેક તિક્કનો કરવા પડ્યા છે.

	કૃષ્ણ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુક્લ
એકન્દ્રિય વનરપતિ	”	”	”	”	×	×
” તેજ	”	”	”	×	×	×
” વાયુ	”	”	”	×	×	×
દ્વીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ત્રીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ચતુરિન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
પંચેન્દ્રિયનિર્ણય	”	”	”	”	”	”
સમ્પ્રિચ્છમ ”	”	”	”	×	×	×
ગર્ભજ ”	”	”	”	”	”	”
નિર્વ્યાણી	”	”	”	”	”	”
૩. મનુષ્ય	”	”	”	”	”	”
— સમ્પ્રિચ્છમ	”	”	”	×	×	×
— ગર્ભજ	”	”	”	”	”	”
મનુષ્યાણી	”	”	”	”	”	”
૪. દેવ	”	”	”	”	”	”
દેવી	”	”	”	”	×	×
જવનવાસી દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
વાયુત્પત્ત દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
ન્મોત્પ દેવ	×	×	×	”	×	×
” દેવી	×	×	×	”	×	×
વૈમાનિક દેવ	×	×	×	”	”	”
” દેવી ^૩	×	×	×	”	×	×

અતઃ ૧૧૭૦ માં લેશ્યાની અપેક્ષાએ છત્રોના અલ્પમદુલ્લવનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :—

૧. શુક્લલેશ્યાવાળા સૌથી યોગ્ય.
૨. પદ્મલેશ્યાવાળા તેથી અસખ્યાતગુણા.
૩. તેજલેશ્યાવાળા ” ”
૪. અલેશ્ય ” અનતગુણા.
૫. કાપોતલેશ્યાવાળા ” ”
૬. નીલલેશ્યાવાળા ” વિશેષાધિક.
૭. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ” ”
૮. લેશ્યાવાળા ” ”

પરંતુ નરકના જીવોમાં અલ્પબુદ્ધિનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે (૧૧૭૧) :—

૧. કૃષ્ણજ્ઞેશ્વારાળા સૌથી થોડા.
૨. નીલ " તેથી અસંખ્યાતગુણા.
૩. કાપોત " " "

આનું કારણ એ છે કે જેમ જેમ તીર્થેની નરક તેમ તેમ તેમાં જનારની સંખ્યા ઓછી. આથી સાતમી નરકમાં જનાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની સંખ્યા ઓછી હોય એ સ્વાભાવિક છે.

તિર્થંચમાં અદ્યપબહુત્વનો ક્રમ વળી નારકથી ઊઠતો છે. તે સામાન્ય ક્રમને (૧૧૭૦) અનુસરે છે. ફર એટલો કે તેમાં અલેશ્ય નથી હોતા.

તિર્થંચોમાં એકન્દ્રિય આદિનો જુદો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૧૭૩-૧૧૮૦), તેમાં ક્યાંકે ક્યાંકે સંખ્યાની દૃષ્ટિએ બેદ પણ પડે છે. લેશ્યાની અપેક્ષાએ મનુષ્યો અને દેવોમાં પણ અલ્પઅદ્ભુતનો વિચાર છે (૧૧૮૧-૧૧૮૭). પણ આમાં ભવનચારી આદિ ચારે પ્રકારના દેવોનું લેશ્યાની અપેક્ષાએ પરસ્પર અલ્પઅદ્ભુત પણ વિચારાયું છે એ વિશેષતા છે (૧૧૮૮-૧૧૯૦). ઋદ્ધિની અપેક્ષાએ તે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તારનમ્મનો વિચાર પણ છે. તેમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે કૃણ્ણલેશ્યાવાળા આદિથી ઉત્તરોત્તર લેશ્યાવાળા મહર્દિક હોય છે. એટલે કે શુક્લલેશ્યાવાળા અન્ય પ્રકારની લેશ્યાવાળા જીવો કરતાં સર્વાધિક ઋદ્ધિવાળા હોય છે (૧૧૯૧), અને પછી ઉદ્દેશને અને ચારણ ગામિનાં લેશ્યાની અપેક્ષાએ જીવોની ઋદ્ધિનું અલ્પઅદ્ભુત વિચારાયું છે (૧૧૯૨-૧૧૯૭).

અંતિમ સૂત્ર છે “કેઠ મળતિ—વડવીસદશરૂપ બ્રહ્મી માણિયલા.” (૧૧૯૮) એટલે કે મળિની અપેક્ષાએ અહીં નક્કરનો વિચાર કર્યો છે તેને બદલે પ્રસ્તુતમાં ૨૪ દંડકના જીવોને લઈને લેશ્યાની અપેક્ષાએ નક્કરનું અધ્યપબદ્ધ કરેલું. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ વાચનાબેદ પ્રત્યાપનાના પાંચ વિષેનો છે. એથી એ પાંચુ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રજાપનાના પુસ્તકનું સંકલન થયું ત્યારે આ આપતમાં વાચનાબેદ ચાલુ દશે.

તીર્થ ઉદ્દેશ (૧૯૬૯-૧૯૭૭) માં તે તે જન્મ અને મૃત્યુ કાળની લેખ્યા વિષેની ચર્ચા (૧૯૬૯-૧૯૭૪) અને તે તે લેખવાળા જીવોના અવધિનાનની વિષયમયોદ્ધા તથા તે તે લેખવાળા જીવને કેટલાં ગાન હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૧૯૭૫-૧૭).

ચોથા હોદ્દામાં એક લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યારૂપે જે પરિણમન થાય છે, તે તથા તેના વર્ણ-
રસ-ગંધ-સ્પર્શના વિસ્તૃત ચર્ચા છે (૧૨૧૯-૧૨૪૧). આ ચર્ચાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લેશ્યા એ
જીવોને નિમિત્તે થતા પ્રદગ્ધતા પરિણામરૂપ છે.

મત ૧૨૪૨માં લેણ્યાના વિવિધ રીતે ગતિ પરિણામોની ગણના છે. અને તે પછી તેના પ્રદેશ (૧૨૪૩), અવગાહનક્ષેત્ર (૧૨૪૪), વર્ગણ (૧૨૪૫), રથાન (૧૨૪૬) અને અદ્યપચાકુલ (૧૨૪૭-૪૯) નો વિચાર સ્થાનની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશને લઈને કરવામાં આવ્યો છે.

પાંચમા ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં તો યોગ્ય ઉદ્દેશના પરિણામ પ્રકરણની પુનરાવૃત્તિ છે અને પછી તે તે લેક્ચરના અન્ય લેક્ચરમાં પરિણમન નથી થતું એવું નિરૂપણ છે (૧૨૫૨-૧૨૫૫). આચાર્ય મલયાગિરિનું કહેવું છે કે યોગ્ય ઉદ્દેશમાં પરિણમનનો જે સ્વીકાર છે તે નિર્ધાર્ય અને મનુષ્યની અપેક્ષાએ સમજાવવાનો છે અને પ્રસ્તુતમાં પરિણમનનો અસ્વીકાર છે તે દેવનારાકની અપેક્ષાએ

સમજવાનો છે (પ્રશ્ન ૦ ૬૦ પત્ર ૩૭૧). સૂત્ર ૧૨૫૨-૫૫ વિષે આચાર્ય મહાયગિરિ જે નાધે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“અમૂનિ ચ સૂત્રાણિ સાધાત્ પુસ્તકેષુ ન દૃશ્યન્તે કેવલમર્થતઃ પ્રતિપત્ત્યવાનિ, તથા મૂલટીકા-કારેણ વ્યાખ્યાનાત્” —પ્રશ્ન ૦ ટીકા, પૃષ્ઠ ૩૭૨.

છટ્ટા ઉદ્દેશમાં નાના ક્ષેત્રોમાં રહેતા મનુષ્ય અને મનુષ્યશ્રુતીની લેશ્યાનો વિચાર છે (૧૨૫૬-૧૨૫૭). અને પછી જનક અને જનનીની લેશ્યા જે હોય તે જ જન્યની લેશ્યા પણ હોવી જોઈએ—એવો નિયમ નથી, એ વ્યાખ્યાનનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. જન્ય-જનક અને જન્ય-જનનીની સમ અને વિપમ લેશ્યા સમજી શકે છે એ ફક્ત કરવામાં આવ્યું છે (૧૨૫૮)

પ્રસ્તુત પ્રજાપતિનું લેશ્યાસંગ્રહી પ્રકરણ આટલું વિસ્તૃત છતાં તેમાં, તે તે લેશ્યાવાળા છયોના અધ્યવસાયો કેવા હોય તે ચર્ચા, જે અન્ય ૮ ગ્રન્થોમાં વિસ્તારથી જોવા મળે છે તેનો તથા લેશ્યાના દ્રવ્ય-ભાવ-એવા બે બંદોની ચર્ચા જે અન્યત્ર છે તેનો સંદંતર અભાવ છે તે પ્રસ્તુત પ્રજાપતિના સકલનની પ્રાચીનતા તરફ ઇશારો કરી જાય છે તે નોંધવું જોઈએ.

૪

અદારમું ‘કાયસ્થિતિ’ પદ

પ્રસ્તુત પદમાં ‘કાય’મા સમાવિષ્ટ થતા જીવ અને અજીવ બંનેની સ્થિતિનો એટલે કે તે તે પર્યાયરૂપે રહેવાના કાળનો વિચાર છે. ચોથા ‘સ્થિતિ’ પદમાં અને આ કાયસ્થિતિ પદમાં વિચારણાનો જે બેદ છે તે પ્રથમ સમજી લેવો જરૂરી છે. ‘સ્થિતિ’ પદમાં ૨૪ દંડોમાં જીવોની ભવસ્થિતિ એટલે કે એક ભવના આયુનો વિચાર છે, ત્યારે આ અદારમા પદમાં એક જીવ મરીને સતત પાછો તેના તે જ ભવમા જન્મે તો તેવા સમગ્ર ભવોની પરંપરાની કાળમર્યાદા કેટલી અથવા તે સમગ્ર ભવોમાં ભોગવેલ આયુનો સરવાળો કેટલો હોઈ શકે તેનો વિચાર છે. વળી ‘સ્થિતિ’ પદમા માત્ર પૃથ્વીના આયુનો જ વિચાર છે, જ્યારે પ્રસ્તુતમાં ધર્માસ્તિકાય આદિ અજીવદ્રવ્યો, જે ‘કાય’ તરીકે ઓળખાય છે, તેમના તે રૂપે રહેવાના કાળનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

૫૮ પંચાગમમાં ‘સ્થિતિ’ વિચારણા એક અને નાના જીવની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે અને તે પણ ગતિ આદિ ૧૪ માર્ગજુસ્થાનોને લઈને અને ૧૪ ગુણસ્થાનોની અપેક્ષાએ, પ્રસ્તુત ‘કાયસ્થિતિ’ના જેવી જ વિચારણા પણ ૫ પંચાગમમાં તેની ઉપર જણાવેલી આગવી રીતે જ છે. જુઓ પૃથ્વીપંચાગમગત ‘કાલાનુગમ’ પ્રકરણ, પુસ્તક ૪, પૃ. ૩૧૩, ૩૫૭ અને પુસ્તક ૭, પૃ. ૧૧૪, ૪૬૨.

પ્રસ્તુતમાં તો પૃથ્વીપંચાગમગત ૧૪ માર્ગજુસ્થાનોને બદલે બાવીશ ‘પદો’ વડે કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામા આવ્યો છે. એ બાવીશ ‘પદો’ અને તેના જેવા અન્યત્ર નિર્દિષ્ટ અનેક દ્વારોને આધારે પૃથ્વીપંચાગમમાં ૧૪ દ્વારોની સખ્યા સ્વીકારવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે :

૪. ઉત્તરાધ્યયન, અ. ૩૪, ૨૧-૩૨.

૫. ભગવતી, શતક ૧૨, ઉદ્દેશ ૫, સૂ. ૪૫૦, પત્ર ૫૭૨.

૧. “કાય રૂપર્યાયઃ પરિરુક્તે” —પ્રશ્ન ૦ ટીકા, પત્ર ૩૭૫.

અસાધ્યતા

૧. જીવ
૨. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય
૪. કાય
૫. યોગ
૬. વેદ
૭. કપાય
૮. લેરયા
૯. સમ્યક્ત્વ
૧૦. ગોત્ર
૧૧. દર્શન
૧૨. સત્ય
૧૩. ઉપયોગ
૧૪. આત્મર
૧૫. ભાષક
૧૬. પરિત
૧૭. પર્યાપ્ત
૧૮. સૂક્ષ્મ
૧૯. સરો
૨૦. ભવ (સિદ્ધિ)
૨૧. અસિત (કાય)
૨૨. ચરિત

ષટ્પંડાગમ

૧. ગતિ
૨. ઇન્દ્રિય
૩. કાય
૪. યોગ
૫. વેદ
૬. કપાય
૧૦. લેરયા
૧૨. સમ્યક્ત્વ
૧૭. ગોત્ર
૮. દર્શન
૮. સંયમ
- ૧૪ આત્મરક
૧૩. સંસી
૧૧. ભવ્ય

પ્રસ્તુતમાં એક બાપત રૂપક કરવી જોઈએ કે નારક મરીને નારક થતો નથી અને દેવ મરીને દેવ થતો નથી એટલે તે બન્નેની 'સ્થિતિ' ભવસ્થિતિ—એકે ભવની આયુર્મયાર્દા (૩૪)ઓ ચોથું 'સ્થિતિ' પદ—અને 'કાયસ્થિતિ'માં કાઈ ભેદ પડતો નથી. તિર્થેય અને મનુષ્યમારે ભવસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિમાં ભેદ પડે છે. એટલે મિશાસુએ ચોથા પદ અને પ્રસ્તુતની તુલના કરી લેવી જોઈએ.

૨૨ કારોમાં પ્રથમ કાર છે 'જીવ'. જીવનુ અસિત્ત્વ સર્વ કાળમાં છે (૧૨૬૦) એમ જણાવ્યું છે, એટલે કે જીવ અનાદિકાળથી છે; તે જીવરૂપે ક્યારેય ઉત્પન્ન થયા નથી અને જીવરૂપે કદી નષ્ટ પણ થશે નહિ—એવો સિદ્ધાન્ત આપી દર્શિત થાય છે. દીકાકારે 'પ્રાણધારણ' એવી વ્યાખ્યા જીવનની કરી છે અને પ્રાણની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે દ્રવ્ય-ઇન્દ્રિયાદિ અને ભાવ-જ્ઞાનાદિ એ બન્ને પ્રકારના પ્રાણ છે. ભાવપ્રાણમાં જ્ઞાનનો સમાવેશ થતો હોઈ સિદ્ધાન્તો પણ જીવોમાં જ સમાવેશ છે.

૨. સર્જિયેન્દ્રિય તિર્થેય અને મનુષ્યના પણ ઉત્કૃષ્ટ આદે ભવ જ સતત થાય છે.—પ્રજ્ઞા ૦ દીકા, પૃષ્ઠ ૩૭૬.

૩ પ્રજ્ઞા ૦ દીકા, પૃષ્ઠ ૩૭૫

કાલનો વિચાર એ પ્રકારે મૂળમાં નેવા મળે છે (૧૨૬૨-૧૨૮૬ આદિ), તેનો ખુલાસો દીકાકારે કર્યો છે કે કાલનો કાલ દષ્ટિએ અને ક્ષેત્ર દષ્ટિએ વિચાર કર્યો છે. સારાશ એ છે કે ‘અનંત’ સમ્યા અનંત પ્રકારની હોઈ કાલના સમયની સંખ્યાની તુલના આકાશપ્રદેશની સમ્યા સાથે કરવાથી સંખ્યાનું તારતમ્ય સમજાઈ જાય છે.^૪

દીકાકારે તિર્યચ યોનિના નિર્દિષ્ટ કાયસ્થિતિ (૧૨૬૨) વિષે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ સ્થિતિ વનરપતિની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. શેષ તિર્યચમાં આટલી સ્થિતિ હોતી નથી.^૫

દેવીની કાયસ્થિતિ (૧૨૬૪) વિષે પણ દીકાકારે જણાવ્યું છે કે આ સ્થિતિ ઇશાનની દેવીની અપેક્ષાએ સમજવાની છે.^૬

તિર્યચોતી કાયસ્થિતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૧૨૬૮) જણાવી છે તે દેવકુટુમ્બમાં થનાર તિર્યચની અપેક્ષાએ સમજવાની છે (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૭). દ્વિન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ ‘સંખ્યાતકાળ’ કહી છે (૧૨૭૩). તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે તે ‘સંખ્યેયાનિ વર્ષેઽહલ્લાણિ’ સમજવી (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૮).

અત્ર ૧૨૭૭માં અપર્યાપ્તનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે પ્રસ્તુતમાં લગ્નિધ અને કરણ-પદ્મ પ્રકારના અપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૬માં અને બીજા સૂત્રોમાં પણ પર્યાપ્ત શબ્દથી લગ્નિધપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૮).

કાયકાર (૧૨૮૫-૧૩૨૦) માં કાય શબ્દ શરીરના અર્થમાં લેવાનો છે અને સૂત્ર ૧૨૮૫માં ‘કાય’ શબ્દથી કાર્મણ્ય અને તેજસ એ બે જ શરીરના અર્થમાં કાયશબ્દ પ્રયુક્ત છે એમ સમજવું (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૯).

સૂત્ર ૧૨૮૮ માં વનરપતિની કાય સ્થિતિ ‘અસંસ્થેજા પોગલ્પરિચદ્વા’ જણાવી છે, તો તેનો અર્થ એ થાય કે કોઈ પણ વનરપતિ જીવ અનાદિ કાળથી વનરપતિરૂપે રહી શકે નહિ; તેણે વનરપતિ સ્થિતિનો પણ ભવ કર્યો હોવો જોઈ એ. પરંતુ આ ભ્રમ દૂર કરવા માટે વનરપતિના વ્યવહારરાશિ અને અવ્યવહારરાશિ એવા બે ભેદ બતાવ્યા અને નિર્ગોદ જીવોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. આ આખી સમગ્ર ચર્ચા મનુદેવીનો જીવ અનાદિકાળથી વનરપતિમાં હતો એવી અને એના જેવી બીજા ઘટનાઓની પુષ્ટિમાં કરવામાં આવી છે (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૯ તથા પત્ર ૩૮૫).

સૂત્ર ૧૩૦૫ માં પૃથ્વીકાય આદિના બાહ્યસામાન્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે તેમની કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત ઉત્સર્ગિણી જેટલો કાળ છે અને તેનું ક્ષેત્ર સાથે સમીકરણ કરતા જણાવ્યું છે કે અંગુલનો અસંખ્યાતનો ભાગ એટલે સડેજે પ્રશ્ન થાય કે અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જ સમય અસંખ્યાત ઉત્સર્ગિણીના કેવી રીતે થાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે કાળ કરતા ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ છે તેથી એ શક્ય બને છે (પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૮૨).

સેન્દ્રિય જીવો (૧૨૭૧), સકાય જીવો (૧૨૮૫), સન્નેગી જીવો (૧૩૨૧), સવેદ જીવો (૧૩૨૬) આદિના બેદોમાં અનાદિ અનંત જીવો એવો પણ એક ભેદ ગણવામાં આવ્યો છે, તે સૂચવે છે કે જીવોમાં કેટલાક જીવો અભવ્ય પણ છે, જે કદી મુક્ત થવાના નથી.

૪. પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૫.

૫. એજન, પત્ર ૩૭૫.

૬. એજન, પત્ર ૩૭૬.

યોગદાર (૧૩૨૧-૨૫) માં ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે મનોયોગ અને વચનયોગનો જ્ઞાન્ય કાળ એક સમય જેટલો કસો છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જેટલો દર્શાવ્યો છે; આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સતત વચનયોગની અને મનોયોગની એટલે કે ધ્યાનની ઉત્કૃષ્ટ માત્રા અન્તર્મુહર્ત જ સંભવે. ત્યાર પછી વચનયોગ કે મનોયોગ ઉપરત ધર્મ જાય છે, એવો જીવનો સ્વભાવ છે. કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી એ ઉપરતિ જાણમાં આવતી નથી એમ સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકારે કહ્યું છે (પ્રજા૦ ટીકા, પત્ર ૩૮૨).

વેદવિચારણામાં સ્ત્રોતદેના કાળ વિષે પાંચ મતભેદોનો ઉલ્લેખ ગૌતમ અને ભગવાનના સત્વાદર્શને મૂળ સૂત્રમાં (૧૩૨૭) છે. તે પાંચે મતોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મલયગિરિએ કહ્યું તો છે, પરંતુ એમાં કયો મત સમીચીન છે અને ભગવાન અને ગૌતમના સત્વાદમાં આવું કેમ અને ?—એ બાબતમાં ટીકાકારે જે કહ્યું છે તે આ છે—

“અમીષાં ચ પજ્ઞાનામાદેશાનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોઽતિશયજ્ઞાનિમિઃ સર્વોત્કૃષ્ટશ્રુત-
લઘિસમ્પન્નેર્વાં કર્તું શક્યતે । તે ચ ભગવદાર્યેશ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્ । કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા યે પૂર્વ-પૂર્વતમાઃ
સૂરયઃ તત્તત્કાલમાવિગ્રન્યપૌર્વાપર્યંપર્યાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્ત્રિયસિં પ્રરૂપિતવન્તસ્તેષા સર્વેષામપિ
પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ ભગવાનાર્યેશ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્ । તે ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો
ગૌતમપ્રથમભગવત્તિર્વચનરૂપતયા પઠન્તિ । તતસ્તદવસ્થાન્યેષ સૂત્રાણિ લિખતા ગૌતમા ! ઇત્યુક્તમ્ । અન્યથા
ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકચનમુપપદતે, ભગવતઃ સકલસંશયાતીતત્વાત્ ।—પ્રજા૦ ટીકા, પત્ર ૩૮૫.

પૃથ્વંગ્રામમાં આ બાબતમાં એક જ મત આપવામાં આવ્યો છે; ત્યાં મતભેદોની ચર્ચા નથી.

સમ્યક્ત્વદાર (૧૩૪૩-૪૫)માં ટીકાકારે સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે : જિનભગવાન પ્રણીત જીવાદિ સમગ્ર તત્ત્વો વિષે અવિપર્યસત દષ્ટિ જેને હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ; ભગવાન પ્રણીત તત્ત્વોની બાબતમાં જેને જરા પણ વિપ્રતિપત્તિ હોય તે મિથ્યાદષ્ટિ, અને જેને તે બાબતમાં સમ્યક્બ્રહ્મ પણ ન હોય અને તે બાબતમાં વિપ્રતિપત્તિ પણ ન હોય તે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે. શતકચૂર્ણિને આધારે ચોખ્ખા આદિથી અમળ્યા માણસને જેમ તે પ્રત્યે રુચિ કે અરુચિ એ બેમાંથી એકેય નથી તેમ આ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિને જિનપ્રણીત પદાર્થોની બાબતમાં રુચિ પણ નથી તેમ જ અરુચિ પણ નથી. પ્રજા૦ ટીકા, પત્ર ૩૮૮.

ટીકાકારે અવધિદર્શન (૧૩૫૬)ના કાળના પ્રસંગે વિભંગજાનીને અવધિદર્શન હોવા ન હોવા વિષેના સૂત્રકાર અને કાર્મમ્નિકના મતભેદની ચર્ચા આચાર્ય જિનભદ્રને અનુસરીને કરી છે (પ્રજા૦ ટીકા, પત્ર ૩૯૧).

ઉપયોગદાર (૧૩૬૨-૬૩) પ્રસંગે સૂત્રકારે જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જણાવ્યો છે તે બાબતમાં ટીકાકારે સ્પષ્ટીકરણ કહ્યું છે કે આ કાળ સસારી જીવની અપેક્ષાનો છે, પરંતુ કેવળીને એક સમયનો ઉપયોગ હોય છે તે અહીં વિવક્ષિત નથી (પ્રજા૦ ટીકા, પત્ર ૩૯૨). ખરી વાત એવી છે કે કેળીને જ્ઞાનદર્શનોપયોગ ક્રમે હોય છે કે યુગપદ્ એ ચર્ચા જ્યારેથી શરૂ થઈ ત્યાર પહેલાંની આ સૂત્રની રચના છે. એટલે તેમાં પછીથી એ બાબતમાં જે સ્પષ્ટીકરણ થયું તે આ સૂત્રમાં વિવક્ષિત હોવાનો સમાવ જ નથી.

આવી અનેક વિવક્ષાઓ આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકામાં સ્પષ્ટ કરી છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ ટીકામાં જોઈ લેવું. અહીં તો માત્ર કેટલાક નમૂના આપ્યા છે, તે એ સૂચવવા કે વિચારણા જેમ આગળ વધતી જાય છે તેમ વિચારમાં વ્યવસ્થા આવતી જાય છે.

...[૧૧૧]...

૧૯મું 'સમ્યક્ત્વ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે

આમાં જીવ સામાન્ય, સિદ્ધ અને ૨૪ દંડકમાં જીવોમાં સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વિચારણા છે (૧૩૯૯-૧૪૦૫) તે આ પ્રમાણે—

	સમ્યગ્	મિથ્યા	સમ્યગ્મિથ્યા
જીવ	"	"	"
૧. નરકના જીવો	"	"	"
૨-૧૧. ભવનપતિ	"	"	"
૧૨. પૃથ્વીકાય	×	"	×
૧૩. અપકાય	×	"	×
૧૪. તેજઃકાય	×	"	×
૧૫. વાયુકાય	×	"	×
૧૬. વનરપતિકાય	×	"	×
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	"	"	×
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	"	"	×
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	"	"	×
૨૦. પચ્ચેન્દ્રિયતિર્વચ્ય	"	"	"
૨૧. મનુષ્ય	"	"	"
૨૨. વાણુવ્યંતર	"	"	"
૨૩. જ્યોતિષક	"	"	"
૨૪. વૈમાનિક	"	"	"
સિદ્ધ	"	×	×

આના ઉપર થી એમ કહિત થાય છે કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ માત્ર પચ્ચેન્દ્રિય જ હોય છે, અને એકન્દ્રિય મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. દ્વિ-છન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીમાં સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોતા નથી. પદ્મપ્રગમમાં સત્તી અને અસંસી પચ્ચેન્દ્રિય એવા બેદો પાડીને અસંસી પચ્ચેન્દ્રિયને માત્ર મિથ્યાદષ્ટિ જ કહ્યા છે.—પદ્મપ્રગમ, પુસ્તક ૧, પૃ ૨૫૮, ૨૬૧, આ બધું આ વિચારણા કેવી રીતે આગળ વધી તે સૂચવે છે.

પદ્મપ્રગમમાં જીવો સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે તો કયા કારણે તેની ચર્ચા પણ છે.—પુસ્તક ૧, પૃ ૪૧૮-૪૩૭. પછી મૃત્યુ વખતે તે બાળકમાં પરિસ્થિતિ કેવી હોય તેનું વર્ણન છે. —પૃ ૪૩૭.

વીશમું 'અન્તક્રિયા' પદ

ભવનો અંત કરનાર ક્રિયા તે અંતક્રિયા. એ ક્રિયાથી એ પરિણામ આવે; નવો ભવ અથવા મોક્ષ. એટલે અન્તક્રિયા શબ્દ અહીં મોક્ષ અને મરણ એ બંને અર્થમાં વપરાયો છે. એ અંતક્રિયાનો વિચાર ચોવીશે દંડકના જીવોમાં દશ દારો વડે કરવામાં આવ્યો છે :—

૧. નારકાદિ જીવો અંતક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૨. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં કે વ્યવધાનથી અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૩. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે તો એકસમયમાં કેટલા કરે ?
૪. નારકાદિ જીવો ઉદ્ધૃત થઈ (મરીને) કઈ યોનિમાં જાય ?
૫. નારકાદિ જીવો મરીને તીર્થંકર થઈ શકે ?
૬. " " " ચકવર્તી થઈ શકે ?
૭. " " " બળદેવ થઈ શકે ?
૮. " " " વાસુદેવ થઈ શકે ?
૯. " " " મોક્ષિય " ?
૧૦. " " " રત્ન " ?

આ દારોને આધારે કહી શકાય કે અન્તક્રિયા શબ્દ એ અર્થમાં વપરાયો છે. પ્રથમ ત્રણ દારોમાં અન્તક્રિયા એટલે મોક્ષની ચર્ચા છે, અને પછીના દારોનો સંબંધ પણ અન્તક્રિયા સાથે છે, પણ ત્યાં તેનો અર્થ મરણ લઈએ તો ઘટે. ઉપરાંત, આ દારોમાં અન્તક્રિયાનો અર્થ મોક્ષ પણ ઘટે, કારણ કે તે દારોમાં તે તે યોનિમાં ઉદ્ભવના આદિ કરનારને મોક્ષ સંભવે કે નહિ એવો પ્રશ્ન પણ ઉપસ્થિત કર્યો છે.

પ્રથમ દારોનો સાર એ છે કે માત્ર મનુષ્યો જ મોક્ષ પામી શકે છે, અને તે પણ બધા જ નહિ—(૧૪૦૮ [૩]). જીવના નારકાદિ અનેક પર્યાયો થાય છે એટલે નારક આદિ પર્યાયમાં રહેલો જીવ મનુષ્યભવમાં જઈ મુક્ત થઈ શકતો હોઈ નારકાદિ વિષે પણ એમ તો કહી શકાય કે કોઈ નારકાદિ મુક્ત થાય છે અને કોઈ નથી થતા (૧૪૦૭ [૨]).

બીજા દારમાં એ વિચારણા છે કે નારકાદિ જીવો અનન્તરાગત કે પરંપરાગત થઈને અંતક્રિયા કરે છે ? એટલે કે નારકાદિ ભવમાંથી મરીને વ્યવધાન વિના જ મનુષ્યભવમાં આવીને મોક્ષ પામે છે કે નારકાદિ પછીના એક કે અનેક ભવો કરી પછી મનુષ્યભવમાં મુક્તિ પામે છે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ ચાર નરકમાંથી આવનારમાં બંને પ્રકાર સંભવે છે. પરંતુ પછીના ત્રણ નરકોમાંથી આવનાર માત્ર પરંપરાગત હોય તો (એક કરતાં વધુ ભવ કરે તો) જ અંતક્રિયા કરે અર્થાત્ મોક્ષ પામે.

બધા જ ભવનપતિ, પૃથ્વી, અપ્કાય અને વનરપતિમાંથી આવનારમાં બંને પ્રકાર સંભવે છે. તેજ, વાયુ, દિન્દિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાંથી આવનારમાં, જે માત્ર પરંપરાગત હોય તેમાં અને શેષ જીવોમાં બંને પ્રકાર સંભવે છે (૧૪૧૦-૧૩).

આચાર્ય મહાપગિરિએ રપટીકરણ કર્યું છે કે તેજ અને વાયુ મરીને મનુષ્ય થતા જ નથી, માટે અને દિન્દિન્દ્રિયાદિનો એવો સ્વભાવ છે માટે અનન્તરાગતની અન્તક્રિયા તેમને નથી (૫૦ ૩૬૭) હોતી.

...[૧૧૩]...

અનન્તરાગત વિશે તીવ્ર દ્વારમાં પ્રશ્ન છે કે એક સમયમાં તેઓ કેટલી સંખ્યામાં અન્તક્રિયા કરે? (૧૪૧૪-૧૬).

અનન્તરાગત?	જાળવ્ય સંખ્યા	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા
નારક	૧, ૨, ૩	૧૦
,, ૧-૩	,, ,, ,,	૧૦
,, ૪	,, ,, ,,	૪
ભવનપતિ દેવો	,, ,, ,,	૧૦
,, દેવીઓ	,, ,, ,,	૫
પૃથ્વી, અપ્	,, ,, ,,	૪
વાનરપતિ	,, ,, ,,	૬
પચેન્દ્રિય તિર્થંચ	,, ,, ,,	૧૦
,, ,, સ્ત્રી	,, ,, ,,	૧૦
મનુષ્ય	,, ,, ,,	૧૦
,, સ્ત્રી	,, ,, ,,	૨૦
વાયુવ્યંતર	,, ,, ,,	૧૦
,, વ્યંતરી	,, ,, ,,	૫
જ્યોતિષક દેવ	,, ,, ,,	૧૦
,, દેવી	,, ,, ,,	૨૦
વૈમાનિક દેવ	,, ,, ,,	૧૦૮
,, દેવી	,, ,, ,,	૨૦

ઓથા ઉદ્ધર્તદ્વારમાં જીવ મરીને ક્યાં જઈ શકે તેનો વિચાર છે. પ્રજાપનામાં આ પ્રકરણમાં ઉદ્ધત શબ્દ બધી ગતિમાં થતા મરણને માટે પ્રયુક્ત છે. પરંતુ વૃષ્ણાગમમાં તેને સ્થાને ઉદ્ધત, કાલગત અને મ્યુત એવા ત્રણ શબ્દોનો પ્રયોગ છે. નરક, ભવનવાસી, વાનવ્યંતર અને જ્યોતિષક ગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘ઉદ્ધત’નો, તિર્થંચ અને મનુષ્યગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘કાલગત’ શબ્દનો અને વૈમાનિકમાંથી અન્યત્ર જનાર માટે ‘મ્યુત’ શબ્દનો પ્રયોગ દેખાય છે.^૧

મરીને તે તે સ્થાને ગયા પછી તે જીવ ક્રમે કરીકે ધર્મનુ શ્રવણ, ઓષ, શ્રદ્ધા, મનિ-શ્રુતજ્ઞાન, વ્રતગ્રહણ, અવધિજ્ઞાન, આયુગારત્વ, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિ આ બધામાંથી શુ શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેની પણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. વૃષ્ણાગમમાં ઉક્ત બાબતો ઉપરાંત અન્ય બાબતોનો—જેવી કે તીર્થંકરપદ, ચક્રવર્તીપદ આદિનો—પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે.^૪ પરંતુ પ્રજાપનામાં તીર્થંકર આદિ પદોની વિચારણા જુદાં દ્વારો વડે કરવામાં આવી છે,^૫ તે

૧ સૂત્ર ૧૪૧૦-૧૩ માં જે અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે, તેમને વિશે જ આ વિચારણા છે.

૨ વૃષ્ણાગમ, પુ. ૬, પૃ. ૪૭૭ માંનો વિરોધાર્થ.

૩ તુલના માટે ઉત્તરાં અ. ૨૬૩ મેઝું. તેમાં સંવેગથી માંડી ૭૩ પદો છે. તથા જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાયાંમ, પૃ. ૩-૮.

૪ પુસ્તક ૬, પૃ. ૪૮૪-૫૦૨.

૫ જુઓ પ્રસ્તુત બીસમા પદના પાંચમાથી દસમા સુખીનાં દ્વારો.

પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનું મૂળ જનું હોય એમ સૂચવી જાય છે, અને પદ્મપ્રાગમમાં તે વધારે વ્યવસ્થિત છે. વળી, એક બાબત નોંધવા જેવી એ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત દ્વારમાં માંડલિક (દ્વારકા) અને રત્ન (દશમું દ્વાર) એ પદો અધિક છે, જેનો અભાવ પદ્મપ્રાગમના પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં છે. પદ્મપ્રાગમમાં જે પદોની પ્રાપ્તિ ગણાવી છે તેની ગણતરીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આભિ-નિબોધિક, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, સમ્યકત્વ, સંયમાસંયમ, સંયમ, બલદેવત્વ, વાસુદેવત્વ, ચક્રવર્તિત્વ, તીર્થકરત્વ, નિર્વાણ (પુરતક ૭, પૃ. ૪૯૪). આ સૂચિત કરે છે કે આ ક્રમ પ્રાપ્તિનો નથી, પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને અન્ય વિશિષ્ટ પદો-એ ક્રમે પરિગણના છે.

ચોથા ઉદ્ધૃતદ્વારનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૧૭-૪૩) :

શબ્દ	મરી કયાં જઈ શકે	મરીને નવા જન્મમાં ધર્મશ્રવણાદિનાં સંભવ
નારક	{ પંચેન્દ્રિય નિર્ણય મનુષ્ય	૧ દેશસ્થમી અને અવધિજ્ઞાન મોક્ષ
ભવનપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ પંચેન્દ્રિયતિર્ણય મનુષ્ય	×
પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ } દ્વિત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્ણય મનુષ્ય	×
તેજ, વાયુ	{ પૃથ્વી યાવત ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્ણય	×
દ્વિન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય	{ પૃથ્વી યાવત પંચેન્દ્રિયતિર્ણય મનુષ્ય	પૃથ્વી જેમ મનઃપર્યાય
પંચેન્દ્રિયતિર્ણય	{ નારક ભવનપતિ એક યાવત ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્ણય મનુષ્ય વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક	{ સમ્યક્ત્વ અવધિજ્ઞાન
મનુષ્ય	ઉપર પ્રમાણે	પૃથ્વી જેમ નારક જેમ
વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક ભવનપતિ જેમ		નારક જેમ

પાંચમા તીર્થકરદ્વારમાં નારકાદિ મરીને અનન્તર (મનુષ્યભવમાં) તીર્થકરપદ પામી શકે કે નહિ તેની વિચારણા છે.^૭ સાથે જ તીર્થકરપદ ન પામી શકે તો વિકાસક્રમમાં શુ પામી શકે તેનો પણ નિર્દેશ જોવા મળે છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૪૪-૧૪૫૮) :

૬. મૂળમાં “સીલ વા વય વા રુણ વા વૈરમણ વા પચ્ચક્કસાળ વા પોસહોલવાસ વા” (૧૪૨૦ [૬]) માં એવો પાઠ છે. ૧૪૨૦ [૮] અક્ષરારની વાત છે તેથી આ દેશસંયમી ગણવા જોઈએ શીલાદિની ન્યાયપા માટે જુઓ ટીકા (પન ૩૬૯).

૭. પ્રસ્તુત ૨૦મા પ્રજ્ઞાપનાપદની તીર્થકરવ્યાદિ સંપદા વિષેના કોષ્ટક માટે જુઓ, ચંત્રપૂર્વક કથાદિવિચાર, પૃ. ૧૧૮

મનુષ્યનો અનન્તર પૂર્વભવ

રત્નપ્રભા યાવત્ વાલુકાપ્રભા

પંકપ્રભા

ધૂમપ્રભા

તમા

સાતમી નરક

ભવનપતિ

પૃથ્વી, અપ

તેજ-વાયુ

વનરપતિ

દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય

પચેન્દ્રિયનિર્થય

મનુષ્ય

વાયુવ્યંતર

ન્યોતિષ્ઠક

વૈમાનિક

મનુષ્યમાં શેનો સંભવ ?

તીર્થંકરપદ

મોક્ષ

વિરતિ

વિરતાવિરતિ

સમ્યક્ત્વ

મોક્ષ

”

ધર્મશ્રવણુ

મોક્ષ

મનઃપર્યાય

મોક્ષ

તીર્થંકરપદ

આ ઉપરથી જાણાય છે કે માત્ર નારકી અને વૈમાનિકમાંથી મરી મનુષ્ય થનાર જ તીર્થંકર-પદ પામી શકે છે.

ચક્રવર્તિપદને યોગ્ય પ્રથમ નરક અને દેવોમાંથી અનન્તર મનુષ્યભવમાં જન્મ લેનાર છે, અન્ય નહિ (૧૪૫૯-૬૩). તે જ પ્રમાણે બલદેવપદ વિષે છે. પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે શર્કરા-પ્રભામાંથી પણ જન્મ લેનાર આ પદની યોગ્યતા ધરાવે છે (૧૪૬૪). વાસુદેવપદ વિષે પણ બળદેવ જેમ જ છે, પરંતુ એમાં રિશેષતા એ કે વૈમાનિકોમાંના અનુત્તરોપપાનિકમાંથી જન્મ લેનાર વાસુદેવપદ પામતા નથી (૧૪૬૫). માઝલિકપદ માત્ર સાતમી નરક, તેજ અને વાયુમાંથી જન્મ લેનાર પામતા નથી (૧૪૬૬).

દશમા રત્નદારમાંની હકીકતનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૬૭-૬૯)—

સેનાપતિ, યાથાપતિ, વર્ધકિ, પુરોહિત અને સ્મૃતિરત્નપદ માટે સાતમી નરક, તેજ, વાયુ અને અનુત્તરમાંથી આવનાર યોગ્ય છે. અથ્થ અને હસ્તિરત્નપદ માટે નરકથી માંડી સહસ્ત્રાર દેવલોક સુધીના યોગ્ય છે. અને ચક્ર, હન, ચર્મ, દંડ, અસિ, મણિ, કાકિણ્ણી-આ બધાં રત્નો માટે અસુરકુમારથી માંડીને ઇશાન દેવલોકમાંથી આવનાર યોગ્ય છે.

રત્નદારને અતે અન્ય બાબતો વિશે ચર્ચા છે, જેનો રત્ન સાથે શું સંગ્રહ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરતા નથી. આમાં નીચેની વ્યક્તિઓ દેવલોકમાં ક્યાં જાય તેની ચર્ચા છે (૧૪૭૦) :

૧. અસંયત બલ્યદ્રવ્યદેવ

ભવનવાસીથી માંડી કૈવેયક.

૨. સપ્તમનો અવિરાધક

સૌધર્મથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધિ.

૩. સપ્તમનો વિરાધક

ભવનવાસીથી માંડી સૌધર્મ સુધી.

૮. આ શબ્દનો શું અર્થ કરવો તેમાં વિવાદ છે. કોઈને અતે એનો અર્થ સમ્યક્ત્વ કાય છે. પરંતુ આચાર્ય મહાયજિર એ અર્થને માન્ય કરતા નથી અને તેનો અર્થ ત્રિશ્ચાદિ પદાં શ્રમણ વેશમાં રહી શ્રમણોની ચર્ચાનું પાલન કરનાર જન્ય કે અજન્ય છવો આનો આર્થ છે.—પ્રશ્નો ૮૦, પંચ ૪૦૪.

૪. સંયમાસંયમ (દેશવિરતિ)નો અવિરાધક	સૌધર્મથી અચ્યુત.
૫. સંયમાસંયમનો વિરાધક	અવનવાસીથી જ્યોતિષક.
૬. અસંસી (અકામનિર્જરાવાળો)	અવનવાસીથી વાણ્યવ્યંતર.
૭. તાપસ	અવનવાસીથી જ્યોતિષક.
૮. કાન્દર્પિક	અવનવાસીથી સૌધર્મ.
૯. ચરક-પરિમાળક	અવનવાસીથી બ્રહ્મલોક.
૧૦. ક્રિદિગપિક	સૌધર્મથી લાંતક
૧૧. તિર્થેચ (દેશવિરત)	અવનવાસીથી સહસ્રારક૬૫.
૧૨. આદ્યવક	,, અચ્યુત.
૧૩. આભિયોગિક	,, ,,
૧૪. રવલિંગ પણ દર્શનવ્યાપન (નિહવ)	,, ઐવેયક

પ્રસ્તુત ચર્યાને આધારે જે કેટલાંક મન્તવ્યો ફક્ત થાય છે તે આ છે : અંદરની યોગ્યતા વિના પણ આજ્ઞાચરણ શુદ્ધ હોય તો જીવ ઐવેયક સુધી દેવલોકમાં જાય છે. તેથી છેવટે જૈન લિંગ ધારણ કરવાનું પણ મહત્ત્વ છે તે બાબત નં. ૧ અને ૧૪ થી ફક્ત થાય છે. આંતરિક યોગ્યતા-પૂર્વક સમમનુ યથાર્થ પાત્રન કરે તો સર્વાર્થસિદ્ધિ, જે વૈમાનિક દેવોમાં સર્વોચ્ચ પદ છે, તે પામે.

આ પદને અને વળી બીજી પણ ચર્યા કરવામાં આવી છે (૧૪૭૧-૭૩); તે છે અસંસીના આસુની. આમાં અસંસી અરચામાં નારક અને દેવાયુનો જે બંધ થાય છે તેની તથા તે બાંધનારના અદ્યપણ્ડવની ચર્યા છે

*

- જેઓ માત્ર પાંદડા વગેરે ઉપર જીવે છે, તેવા તપસ્વી, તાત્પર્ય કે જેઓ જૈનસમત રીતે તપસ્યા નથી કરતા, ભારતમાં તાપસોની પરંપરા બહુ જૂની છે. જૈન પરિભાષામાં તેઓની સજ્ઞા બાલતપસ્વી છે; ત્યારે જૈનસમત તપસ્યા કરનાર પરિતતપસ્વી કહેવાય. સર્વપ્રથમ તાપસનો ઉલ્લેખ બૃહદારણ્યકમાં ૪.૩.૨૨ માં છે. જુઓ, વૈદિક ઇન્ડોક્સ
- સમય છતાં જે હાસ્યજનક વચન કે એક્ષા દ્વારા અન્યને હસાવે તે કાદર્પિક, એણે લક્ષણ બૃહદરકષપભાષ્ય ગા. ૧૨૬૫-૧૩૦૧ માં છે, જેનું અવતરણ આચાર્ય અલયગિરિએ પ્રજ્ઞા. ૦.૮૦ પંચ ૪૦૫ માં કર્યું છે.
- દીકાકારે ચરક એવા પરિમાળક અથવા ચરક અને પરિમાળક એવો અર્થ કર્યો છે. પ્રથમમાં વિદેહી અર્થ છે, અને બીજામાં ચરક એટલે કચોટક-કચોટો મારીને રહેનાર, અને પરિમાળક એટલે સાંખ્ય પરિમાળકો એવો અર્થ કર્યો છે.
- જ્ઞાન, કેવળી, ધર્માભ્યાસ અને સર્વ સાધુનો નિદક અને આથી તે ક્રિદિગપિક કહેવાય છે. તેનું લક્ષણ બૃહદરકષપ-ભાષ્યમાં (ગા. ૧૩૦૨-૧૩૦૭) છે, જેનું અવતરણ પ્રજ્ઞા. ૦.૮૧માં આચાર્ય અલયગિરિ કરે છે જ્ઞાનની નિદાપ્રસંગે બૃહદરકષપભાષ્યની દીકામાં જણાવ્યું છે કે સૂર્યપ્રગટિત આદિ જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને માનિપ્રાજ્ઞત જેવા ગ્રંથોની ભોક્ષાર્થને શુ જરૂર છે ?—આમ કહેનાર જ્ઞાનાવર્ણપાદી છે (ગા. ૧૩૦૩ ની દીકા).
- ગોશાલકના અનુચારી.
- વિદ્યાપ્રતિદિ નટ વચીકરણાદિ કરનાર તેજ ચિત્તરણ બૃહદરકષપભાષ્ય (ગા. ૧૩૦૮-૧૩૧૪) માં છે. તેનું જ અવતરણ પ્રજ્ઞા. ૦.૮૦ માં આચાર્ય અલયગિરિએ કર્યું છે આજુ કૃત્ય એ પોતાના ગૌરવ ખાટે કરે તો દોષાવહ છે, અન્યથા નહિ—બૃહદરકષપભાષ્ય, ગા. ૧૩૧૪.

...[૧૧૭]...

૨૧ મું 'અવગાહનાસંસ્થાન' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના

આ પદમાં જીવોનાં શરીર વિષે નીચેની બાબતો વિચારાઈ છે :—

૧. શરીરના બેદો.
૨. સંસ્થાન—આકૃતિ.
૩. પ્રમાણ—શરીરનું માપ.
૪. શરીરનિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ચયન.
૫. જીવમાં એકસાથે ક્યાં ક્યાં શરીરો હોય ?
૬. શરીરોનાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોનું અલપબહુલ્ય.
૭. અવગાહનાનું અલપબહુલ્ય.

આમાંના નં. ૧, ૨ અને ૩ ની વિચારણા શરીરના તે તે બેદોના વર્ણન પ્રસંગે જ કરવામાં આવી છે. અને એ વિચારણા પૂરી થયે ક્રમશઃ નં. ૪ થી ૭ દ્વારા લેવામાં આવ્યાં છે. એ શરીર વિષેની વિચારણાની બે ક્રમિક ભૂમિકા સૂચવે છે.

ગતિ આદિ અનેક દ્વારો વડે જીવની વિચારણા પૂર્વકાળમાં થતી (પ્રજાપના, પદ ૩ અને ૧૮); અને જીવના ગતિ આદિ પરિણામોનો વિચાર થતો (પ્રજાપના, પદ ૧૩); પરંતુ તે ગતિ આદિ દારોમાં શરીરદાર નથી. પદ્યગ્રામમાં પણ સર્વપ્રથમ શરીરવિચારણા પ્રકૃતિસમુદ્ધીર્તન નામની ચૂલિકામાં આવે છે. જુઓ પુ. ૬, પૃ. ૫૦. નામકર્મની પ્રકૃતિમાં ગતિ અને જાતિ પછી શરીર સમ્બંધી અનેક પ્રકૃતિને સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ 'વિધિ' દ્વારમાં શરીરના પાંચ ભેદ—ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારિક, તૈજસ, કાર્મણ્ય (૧૪૭૪)—પછી ક્રમશઃ ઔદારિક આદિ શરીરના બેદો વગેરેની ચર્ચા છે, તેમાં ઔદારિક શરીરના બેદોની ગણનામાં એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયમાં મનુષ્ય સુધીના જેટલા જીવભેદ-પ્રભેદો? તેટલા જ ભેદ ઔદારિક શરીરના ગણાવ્યા છે (૧૪૭૬-૮૭). ઔદારિક શરીરનું સંસ્થાન—આકૃતિ પણ એટલા જ જીવભેદોની વિચારાઈ છે, તેમાં પૃથ્વીનો મસૂરની દાળ જેવો, અધ્યાયનો સ્તિબ્રુકખિન્દુ^૧ (સ્થિર જલખિન્દુ) જેવો, તેજસ્કાયનો સ્પીકલાપ (સોયોના સમૂહ) જેવો, વાયુકાયનો પતાકા જેવો, વનસ્પતિનો નાના પ્રકારનો આકાર છે. દ્વીન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું હુંસંસ્થાન, અને સમુચ્ચિંમ સિતાયના બાકીના ઔદારિક શરીરવાળા પંચેન્દ્રિયોને જ્યે પ્રકારનાં સંસ્થાનો હોય છે. સમુચ્ચિંમને હુંસંસ્થાન છે (૧૪૮૮-૧૫૦૧). ૭ સંસ્થાનો આ છે—^૨

૧. સમચતુરસ, ૨. ન્યગ્રોધપરિમકલ, ૩. સાદિ^૩, ૪. વામન, ૫. કુપ્પ, ૬. હુંડ.

ઔદારિકાદિ શરીરના પ્રમાણનો અર્થાત્ જાયાઈનો વિચાર પણ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૦૨-૧૩).

૧. આ પૂર્વે પદ ૧૨ મું શરીરપદ આવી ગયું છે તથા ૧૬મું પ્રયોગપદ પણ શરીરના પ્રયોગની ચર્ચા કરે છે.

૨. એ બેદો માટે પ્રજાપના પદ પ્રથમ ભેદ.

૩. “સ્તિબ્રુકખારો ચો વિન્દુર્ન પુનરિતસ્તતો વાતાદિના વિક્ષિપ્તઃ” ટીકા, પૃ. ૪૧૧.

૪. અહીં મૂળમાં ૭ ગણાન્યા નથી, ‘ન્યવ’ શબ્દનો પ્રયોગ છે, એટલે પ્રથમ અને અંતિમનાં નામ છે, -૧૪૬૭[૧] ‘પલ્ ૨૦ ૧૬૬૪[૮] (પદ ૨૩)માં જ્યે સંસ્થાનનાં નામ આપેલા છે.

૫. પાદાન્તર—સાચી.

ઔદારિકની જેમ જ વૈક્રિય શરીર વિષે પણ ઉક્ત બાબતોનો વિચાર છે, તેમાં બાહર પર્યાપ્ત વાયુ અને પંચેન્દ્રિય તિથ્યોમાં સખ્યાતવર્ણાયુવાળા પર્યાપ્ત ગર્ભજોને તે શરીર હોય છે અને પર્યાપ્ત મનુષ્યમાં પણ તે જ નિયમ છે, પણ કર્મભૂમિના મનુષ્યને જ છે. અને બધા જ દેવોમાં વૈક્રિય શરીર હોય છે (૧૫૧૪-૨૦), તે જળાવીને વૈક્રિયની આકૃતિ-સસ્થાન (૧૫૨૧-૨૬)નું વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રસંગે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર-એ બંનેને લક્ષમાં લીધાં છે. જન્મ સાથે મળે છે તે ભવધારણીય અને અન્ય આકૃતિનું નિર્માણ કરતુ તે ઉત્તરવૈક્રિય છે. એ જ પ્રમાણ-ક્રિયાઈ અથવા અવગાહનાની વિચારણા પ્રસંગે પણ એ બંને પ્રકારનાં શરીરો લક્ષમાં લીધાં છે (૧૫૨૭-૩૨).

આહારક શરીર એક જ પ્રકારનું છે અને તે કર્મભૂમિના ઋદિવાળા સ્વયમી પણ પ્રમત્ત^૧ મનુષ્યને જ હોય છે (૧૫૩૩). તે સમયતુરસ્ સસ્થાનવાળું (૧૫૩૪) અને જન્ય દેશથી ન્યૂન રત્ની-હાય અને ઉત્કૃષ્ટી સંપૂર્ણ રત્ની પ્રમાણ છે (૧૫૩૫).

તૈજસ શરીર એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના સકલ જીવોને હોય છે, તેથી તેના જીવ-જેદો જેટલા જ બેદ થાય (૧૫૩૬-૩૯). તૈજસ શરીરનું સસ્થાન વર્ણવતે (૧૫૪૦-૪૪) તેના પ્રમાણની ચર્ચા (૧૫૪૫-૫૧) કરવામાં આવી છે. અને તૈજસની જેમ જ કાર્મણ વિષે પણ સમજી લેવાની ભલામણ કરી છે (૧૫૫૨). તૈજસ-કાર્મણની અવગાહનામાં ખાસ કરી મારણાતિક સસુદ્ધાતને લક્ષમાં લઈને વિચાર છે. કારણ કે તે સિવાયના પ્રસંગે તો તેની અવગાહના જીવના ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીરની અવગાહનાની સમાન જ હોય છે. મરણ વખતે જે જીવને મરીને ન્યાં જવાનું હોય છે, ત્યાં સુધીની અવગાહના કહેવામાં આવી છે. શરીરના નિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ચયન સામાન્ય રીતે હયે દિશાએથી થાય છે. તે જ પ્રમાણે ઉપચય (વધારે પ્રમાણમાં યદ્ય) હયે દિશાએથી થાય છે અને અપચય (પુદ્ગલોનો શરીરમાંથી છૂટ) પણ હયે દિશામાં થાય છે (૧૫૫૩-૫૮).

એકસાથે એક જીવમાં ઔદારિકાદિ કેટલાં શરીર સભવે તેનો વિચાર સયોગદ્વાર (૧૫૫૯-૧૫૬૪) માં કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—

૧. ઔદારિક સાથે સંભવે^૨ વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ.
 ૨. વૈક્રિય સાથે „ ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.
 ૩. આહારક સાથે „ ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.
 ૪. તૈજસ સાથે „ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, કાર્મણ.
 ૫. કાર્મણ સાથે „ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ.
- તૈજસ-કાર્મણ સાથે જ હોય છે.

શરીરના દ્વ્ય-પ્રદેશોનું અદ્યપબદ્ધત્વ અને શરીરની અવગાહનાનું અદ્યપબદ્ધત્વ અંતિમ બે દારમાં વિચારાયું છે (૧૫૬૫-૬૬). તેમાંની અવગાહનાના અદ્યપબદ્ધત્વની ચર્ચા વદ્યપગમ, પુ. ૧૧, સં. ૩૩, પૃ. ૫૬ માં અવગાહનાના મહાદંડમાં છે. તથા શરીરના પ્રદેશોનું અદ્યપબદ્ધત્વ તથા તેના ઉપચયનું અદ્યપબદ્ધત્વ પણ તેમાં ચર્ચિત છે. જુઓ, પુ. ૧૪, પૃ. ૪૨૯.

૧ કાર્મણિકોને મતે અપ્રમતને પણ હોય છે — પ્રજ્ઞા ૦ ૧૦ ૫૦ ૪૨૪

૨ હોય જ એમ ન સમજવું

જૈનસમત કાર્મણ સાથે અન્ય દર્શનોમાં જે સૂક્ષ્મ શરીર માનવામાં આવ્યું છે, તેની તુલના માટે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૨૧.

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અલ્પઅધુલનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ

પ્રદેશની અપેક્ષાએ તે આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેને સાથે રાખીને તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક દ્રવ્યો, વૈક્રિય દ્રવ્યો, ઔદારિક દ્રવ્યો, આહારક પ્રદેશો, વૈક્રિય પ્રદેશો, ઔદારિક પ્રદેશો, તૈજસ-કાર્મણ દ્રવ્યો, તૈજસ પ્રદેશો, કાર્મણ પ્રદેશો (૧૫૬૫).

અવગાહનાનું અલ્પઅધુલ જથ્થા, ઉત્કૃષ્ટ અને જથ્થા-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારાયું છે તે ક્રમે આ પ્રમાણે છે : જથ્થામાં—ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ, વૈક્રિય, આહારક. ઉત્કૃષ્ટમાં—આહારક, ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ-કાર્મણ. જથ્થા-ઉત્કૃષ્ટમાં—ઔદારિક (૪), તૈજસ-કાર્મણ (૪), વૈક્રિય (૪); આહારક (૪), આહારક (૭), ઔદારિક (૭), તૈજસ-કાર્મણ (૭) (૧૫૬૬).

*

૨૨ મું ^{૧૪}ક્રિયા'પદ : ક્રિયાવિચારણા

કર્મ એટલે વાસના કે સરકાર, જેને કારણે પુનર્જન્મ થાય છે, તેની વિચારણા ભારતમાં પ્રાચીન કાળથી થતી રહી છે. આત્માના જન્મ-જન્મ-માન-તરની કલ્પના કે સંસ્કારચક્રની કલ્પના સાથે કર્મની વિચારણા અનિવાર્ય હતી. પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં કવચિત જ આ વિચારણા જોવા મળે છે. પરંતુ જૈન અને બૌદ્ધ સાહિત્યમાં, ખાસ કરી જૈન આગમોમાં, આ કર્મની વિચારણા વિસ્તારથી જોવા મળે છે.^૧ તેની પણ બે ભૂમિકા તો સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રાથમિક ભૂમિકામાં કર્મ માટે ક્રિયા શબ્દનો પ્રયોગ થતો હશે એમ લાગે છે, કારણ કે સૂકૃત-દુષ્કૃત, પુણ્ય-પાપ, કુશલ અકુશલ કર્મ અને તેને માનનાર માટે જૂના શબ્દો છે કિરિયા અને કિરિયાવાઈ, જે સમાન રૂપે જૈન આગમ^૨ અને પાલિ પિટકમાં^૩ વપરાયા છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે જૈન આગમોમાં તે કાળના વાદોનું જે વર્ગિકરણ આપ્યું છે, તેમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી ઇત્યાદિ ચાર બેદો છે^૪ અને બૌદ્ધ પિટકમાં જેઓ સૂકૃત-દુષ્કૃત કે પુણ્ય-પાપને માને છે તેમને ક્રિયાના ઉપદેશક કહ્યા છે; અને સ્વયં ભગવાન બુદ્ધ પોતાને ક્રિયાવાદી તરીકે ઓળખાવે છે. અને તેમને કર્મવાદી અને ક્રિયાવાદી કહી તેમની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે.—દીધં, સોણદંડસુત્ત. અને બુદ્ધના અનારભવાદને કારણે તેમને કોઈ અક્રિયાવાદી કહેવા હશે, એટલે અક્રિયાવાદ શબ્દનો બુદ્ધે પોતાની રીતે જ અર્થ કયો. અને તે અર્થમાં બુદ્ધને કોઈ અક્રિયાવાદી કહે તો તેમાં તેમને વાંધો હતો નહિ.^૫ તાત્પર્ય એટલું જ

૧. જૈન આગમોમાંની ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ, ક્રિયાકોષ, સંપાદક શ્રી મોહનલાલ ખાદિયા તથા શ્રી શ્રીચંદ્ર ચોરડિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬

૨. ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૦૬.

૩. સૂત્રકૃતાગ, ૧. ૧૨. ૧

૪. દીધં સામન્નસંધસુત્ત.

૫. ભગવતી, ૩૦. ૧; ભગવતી સાર પૃ. ૫૭૦, અન્ય પાદો માટે જુઓ ક્રિયાકોષ, પૃ. ૨૫૧.

૬. વિનયપિટક, અહાવાગ ૬. ૩૧; અંશુતરનિકાયા, ૪, ૧૭૬; તથા જુઓ, આગમ યુગલો જૈનદર્શન, પૃ. ૭૪.

સમજવાનું છે કે તે કાળમાં ક્રિયાવાદ શબ્દ કર્મને માનનાર માટે અને અક્રિયાવાદ શબ્દ તેને નહિ માનનાર માટે પ્રચલિત હતો. પરંતુ ક્રમે કરી ક્રિયા શબ્દ ઉપરાંત કર્મ શબ્દનો પણ વ્યવહાર થવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રારંભમાં તો ક્રિયાવાદ અને કર્મવાદ બંને શબ્દોનો એકબીજાના પર્યાયરૂપે એકસાથે પ્રયોગ થવા લાગ્યો^૭. અને જ્યારે એ નક્કી થઈ જ ગયું કે બંને એકાર્થક જ છે ત્યારે ક્રિયાવાદ શબ્દ તો ભૂંસાઈ જ ગયો, અને કર્મવાદ શબ્દ જ પ્રચલિત થઈ ગયો. આમ થવાનું એક બીજું કારણ એ પણ છે કે કર્મવિચારની સદ્ગતિના જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ જૂના ક્રિયાવિચારથી તે દૂર પણ થતો ગયો. એટલે અને જૂના ક્રિયાવિચારની પદ્ધતિ સાથે એની સગતિ રહી નહિ, પરિણામ એ આપ્યું કે ક્રિયાવિચાર એ કર્મવિચારની પૂર્વભૂમિકારૂપે એટલે કે એક ઐતિહાસિક કહીરૂપે જ આપણી સમક્ષ ઉપસ્થિત છે.^૮ અને તે કેવો હતો તેની ઝાપ્પી પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનું ક્રિયાપદ, સ્વત્રુતાંગત ક્રિયાસ્થાન (૨.૨) અને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (૨.૪) એ બે અધ્યયનો તો કરાવે જ છે, ઉપરાંત ભગવતીમા^૯ અનેક પ્રસંગે જે ક્રિયા અને ક્રિયાવાદની ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે પણ તે કાળે ક્રિયાચર્યાનું કેટલું મહત્ત્વ હતું તે સૂચવી જાય છે. ક્રિયાવિચારનું મહત્ત્વ ધટી કર્મવિચારનું મહત્ત્વ વધ્યું, એ બાબતમાં એક એ પણ પ્રમાણ છે કે પદ્મગ્રંથમાં કર્મવિચારણા તો ભરી પડી છે, પણ આગમોમાં—ખાસ કરી પ્રજાપના અને ભગવતીમાં—જે પ્રકારની ક્રિયાવિચારણા છે તેવી વિચારણા પદ્મગ્રંથમાં જોવામાં આવતી નથી.

વળી, એ બાબત પણ જાણવી જરૂરી છે કે ક્રિયાવિચારકોમાં એવા પણ હતા, જેઓ ક્રિયાથી જુદું કોઈ કર્મરૂપે આવરણ માનતા નહિ^{૧૦}. તેમના માનને વિકલંગમાન કહેવામાં આવ્યું છે. આ સૂચવે છે કે પૌદ્ગલિક કર્મ, જે આત્માના આવરણરૂપે કર્મવાદમાં જૈન આગમમાં મનાય છે, તે મૂળે ક્રિયાવિચારના પ્રારંભમાં મનાતું ન હતું. જે ક્રિયા-કર્મનું ફળ મળવાનું હોય અને તે પણ લાંબા કાળે, તો ક્રિયા તો નહીં થઈ જતી હોવાથી ક્રિયાજન્ય એક સરકાર, વાસના કે આવરણરૂપે કર્મ માનવામાં આવ્યું અને તે કર્મ પૌદ્ગલિક હોયું નોંધીએ એવું પણ ક્રમે રચિત થયું. આમ ક્રિયા અને કર્મ મૂળે એકબીજાના પર્યાયો હતા તે ભિન્નાર્થક થઈ ગયા. તે ભિન્નાર્થક થયા પહેલાની ભૂમિકા એ છે કે પ્રાણાતિપાતને જ ક્રિયા કહી તે પ્રથમ ભૂમિકા (૧૫૭૨) અને પ્રાણાતિપાત વડે થતી ક્રિયા (= કર્મ) તે બીજી ભૂમિકા (૧૫૭૪) અને પછી ક્રિયા સ્થાને કર્મનો પ્રયોગ, એ તીથ ભૂમિકા (૧૫૮૫). તેથી કર્મવાદનો પર્યાયવાચી ક્રિયાવાદ શબ્દ પણ ભૂંસાઈ ગયો અને માત્ર કર્મવાદ શબ્દ જ દાર્શનિકોમાં પ્રચલિત થઈ ગયો.

દષ્ટિવાદમાં પૂર્વગતમાં ક્રિયાવિશાલ નામે એક પૂર્વ છે, પણ કર્મપ્રકૃતિનો સખ્ય આગ્રાપણી પૂર્વ પદ્મગ્રંથમાં જાણવાયો છે^{૧૧}, તે પણ સૂચવે છે કે પ્રથમ ભૂમિકામાં ક્રિયા જ કર્મ હતું અને ક્રમે કરી ક્રિયાથી કર્મ જુદું થઈ ગયું.

પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનો ક્રિયાવિચાર^{૧૨} પણ ક્રિયા વિશે અનેક રીતે થયેલી વિચારણાનો સંગ્રહ

૭. આચાર્યસૂત્રનો પ્રાવલિક કાળ અને દીપ્ત ૫ સોલ્લદસ્યુત, બન્નેમાં બંને શબ્દો એકસાથે જ વપરાયા છે.

૮. ભગવતીમાં જણાવ્યું છે કે પ્રથમ ક્રિયા પછી વેદના. અને અમરજીને પણ પ્રમાદ અને યોગને કારણે ક્રિયા છે સૂં ૧૫૧, ૧૫૨, (૩ ૩). વળી, કશુ છે કે ક્રિયા છે ત્યાં સુધી સુક્તિ પણ નથી.—સૂં ૧૫૩.

૯. ૧ ૧૦, ૩૦ ૧; ૩. ૩; ૭. ૧; ૭. ૧૦, ૨ ૮; ૧૮. ૮; ૩. ૩. જુઓ ભગવતીસાર, પૃં ૩૪, ૫૯૭

૧૦. સ્થાં ૫૪૨.

૧૧. ડુરતક ૯, સૂત્ર ૪૫, પૃં ૧૩૪

૧૨. ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ—સ્થાનાંજ સમવાચાંગ, પૃં ૪૧૦, જ્યાં સમજાવાને ક્રિયાવિચાર સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે અને સમજાવી પણ કરવામાં આવી છે.

જ કરે છે, અને ક્રિયાવિચાર કેવા ક્રમે થયો હશે તેની ઝાંખી કરાવે છે—જેમ કે ક્રિયાના પ્રથમ પ્રકારે પાંચ બેદ બતાવ્યા તે માત્ર અહિંસા-હિંસાના વિચારને લક્ષીને જ છે^{૧૩} (સૂ. ૧૫૬૭-૭૨; ૧૬૦૫). ક્રિયાની બીજી રીતે વિચારણા થઈ તે વળી (સૂ. ૧૫૭૪-૮૦) માત્ર પાંચેય મહાવર્તોને જ લઈને નહિ પણ તે જેમાં સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે તે અદ્વાર પાપસ્થાનોને લઈને છે. ૧૪ અને વળી ત્રીજા પ્રકારે ક્રિયાના જે પાંચ બેદો વર્ણવ્યા છે તે તદ્દન જુદા જ પ્રકારે છે. તે પાંચેય પ્રકારો એક યા બીજી રીતે અદ્વાર પાપસ્થાનોમાં સમાવી શકાય તેમ છે (૧૬૨૧). વળી, સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ક્રિયાસ્થાનોની ચર્ચા છે. આમ ક્રિયાવિચાર અનેક રીતે થતો હતો; પણ તે વિચાર નિશ્ચિત જુમિકા પ્રાપ્ત કરે તે પહેલાં કર્મવિચારણા વ્યવસ્થિત થઈ ચૂકી હતી અને તેમાં દોષોની સુનિશ્ચિત વિચારણા થઈ, એટલે આ જૂના વિચારનો લાભ તો લેવાયો પણ તેને તે ૩૫માં જ અંગૂરી મળી નહિ.

જીવોમાં કોણુ સક્રિય અને કોણુ અક્રિય તેનો વિવેક કરવામાં આવ્યો છે અને નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે સિદ્ધો તો અક્રિય જ છે, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા હોતી નથી. સસારી જીવોમાં માત્ર શેલેશી જ એટલે કે અયોગી કેવલી જ અક્રિય છે, શેષ સર્વ સક્રિય જ હોય છે (૧૫૭૩). ખરી રીતે જીવોના સક્રિય-અક્રિય બેદો જણાવતું આ સૂત્ર સર્વપ્રથમ હોયું જોઈતું હતું અને પછી ક્રિયાના બેદો અને તેમાંનો કયો બેદ કયા જીવમાં લાભે તેની ચર્ચા સંગત થાત. પણ, ઉપર જણાવ્યું તેમ, આ પદ ક્રિયા વિપેની જુદી જુદી વિચારણાનો સંગ્રહ હોઈ આમ બન્યું છે. તેથી પ્રથમ ક્રિયાના પાંચ બેદો અને તેના ઉત્તર બેદો જ ગણાવ્યા (૧૫૬૭-૭૨); પછી જીવો સક્રિય છે કે અક્રિય છે એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી (૧૫૭૩).

ક્રિયાના મૂળ અને ઉત્તર બેદો પ્રતાપનામાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યાં આવ્યા છે—

પાંચ ક્રિયા ૧૫૬૭-૭૨^{૧૪}; ૧૬૦૫ અદ્વાર પાપસ્થાન જે વડે પાંચ ક્રિયા (૧૬૨૧)
ક્રિયા (૧૫૭૪-૮૦)

૧. કાષ્ઠયા (કાચિકા)	૧. પ્રાણુતિપાત	૧. આરંભિયા
૧. અણુવરયકાષ્ઠયા	૨. મૂષાવાદ	૨. પારિગ્રહિયા
૨. કુપ્પઉત્તકાષ્ઠયા	૩. અદ્વતાદાન	૩. માયાવત્તિયા
૨. આહિગરણિયા (આધિકરણિકી ^{૧૫})	૪. મૈથુન	૪. અપચ્ચક્રમાણુકિરિયા
૧. સન્નેયણુહિગરણિયા	૫. પરિગ્રહ	૫. મિચ્છાઈસણુવત્તિયા
૨. નિવ્વતણુહિગરણિયા	૬. ક્રોધ	
૩. પાદોસિયા (પ્રાદેપિકી)	૭. માન	
૧. સ્વપ્રતિ અશુભમન	૮. માપા	
૨. પરપ્રતિ "	૯. લોભ	
૩. તદુભયપ્રતિ "	૧૦. પ્રેમ	

૧૩. ક્રિયાબેદોનો આ વિચાર જૂનો હોવા સંભવ છે. કારણ કે અણગળની સૂત્ર ૧૫૮૫ વર્ગેમાં, નયા માત્ર ક્રિયાનો નિર્દેશ છે ત્યાં, ક્રિયાના આ જ બેદો અભિપ્રેત છે. આ પાંચે ક્રિયાનું સામાન્ય નામ આયોજિકા-સંસારમાં બેઠી રાખનારી—એવું પણ છે (૧૬૧૭).

૧૪. આત્મી દુલ્હના કરો, વેદના પ્રસયવિધાન સૂત્રો સાથે, ૫૮૫-૬૦૫, પૃ. ૧૨, પૃ. ૨૭૫.

૧૫. જુઓ, ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪; ભગવતી, શ્લોક ૩, ઉદ્દેશક ૩.

૧૬. ભગવતી, ૧૬. ૧. ૫૬૪-૫૬૫; ભગવતીસાર, પૃ. ૩૬૭.

૪ પારિવાચણિયા (પારિતાપનિકા)	૧૧. દ્વેષ
૧. સ્વને અસાતાની ઉદોરણ ^{૧૭}	૧૨. કલહ
૨. પરને અસાતાની „	૧૩. અભ્યાપ્ત્યાન
૩. ઉભયને „ „	૧૪. પૈશુન્ય
૫. પાણાતિવાત (પ્રાણાતિવાત)	૧૫. પરપરિવાદ
૧. સ્વનો પાણાતિવાત	૧૬. અરતિ-રતિ
૨. પરનો „	૧૭. માયામૃગા
૩. ઉભયનો „	૧૮. મિથ્યાદર્શનશદ્ય

અહીં તુલના માટે સૂત્રકૃતાંગત (૨. ૨) ક્રિયાસ્થાનો તથા સ્થાનાંગત (૪૧૯) ક્રિયા આપવામાં આવે છે—

૧૩ ક્રિયાસ્થાનો	૨૫ ક્રિયા
૧. અર્થદંડ	(૧) ૧. આરંભિકા
૨. અનર્થદંડ	૨. પારિચ્છેદિકા
૩. હિંસાદંડ	૩. માયાપ્રત્યયા
૪. અકરમાત્ દંડ	૪. અપ્રત્યાપ્ત્યાનક્રિયા
૫. દષ્ટિવિષયાસદંડ	૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા
૬. મૃગાપ્રત્યયા	(૨) ૬. કાપિકા
૭. અદતાદાનપ્રત્યયા	૭. આધિકરણિકા
૮. અધ્યાત્મપ્રત્યયા	૮. પ્રાદેયિકા
૯. માનપ્રત્યયા	૯. પારિતાપનિકા
૧૦. મિત્રદ્વેષપ્રત્યયા	૧૦. પ્રાણાતિવાતક્રિયા
૧૧. માયાપ્રત્યયા	(૩) ૧૧. દર્શનપ્રત્યયા
૧૨. લોભપ્રત્યયા	૧૨. પ્રશ્નપ્રત્યયા
૧૩. ઇર્ષ્યાપથિકે	૧૩. પ્રતીત્યક્રિયા
	૧૪. સામન્તોપનિકા
	૧૫. સ્વલરિતકા
	(૪) ૧૬. નિસુન્નિકા
	૧૭. આનાયનિકા
	૧૮. વૈદારણિકા
	૧૯. અનાઓગપ્રત્યયા
	૨૦. અનવકાંક્ષાપ્રત્યયા
	(૫) ૨૧. પ્રેમપ્રત્યયા
	૨૨. દ્વેષપ્રત્યયા
	૨૩. પ્રયોગક્રિયા
	૨૪. સમુદાનક્રિયા
	૨૫. ઈર્ષ્યાપથિકા

૧૭ લોચ અને તપોગુહાનથી થતી અસાતાનો આમા સમાવેશ ન કરવો એક એ સ્વપ્રકરણ દીકાકાર કરે છે, કારણ કે લોચન અને ફળ સારુ છે અને અસકથ તપોગુહાન તો નિષિદ્ધ જ છે. પૃ. ૪૩૬.

પ્રમાણમાં ક્રિયા શેમાં થાય છે તેનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે પ્રાણુતિપાત-થી થતી ક્રિયા^{૧૮} છ પ્રકારના જીવો વિષે થાય છે એટલે કે નારકાદિ ૨૪ દંડકતા જીવો છત્રે પ્રકારના જીવોનો પ્રાણુતિપાત કરે છે (૧૫૧૪-૫). જીવો મુખવાદ સર્વ દ્રવ્યો વિષે કરે છે (૧૬૭૬). અદ્વાદાન, જે દ્રવ્યોનું ગ્રહણ થઈ શકે તેને વિષે કરે છે (૧૫૭૭). મૈથુનક્રિયા ૩૫ અને ૩૫વાળાં દ્રવ્યો વિષે (૧૫૭૮) કરે છે પરિગ્રહ પણ સર્વ દ્રવ્યોનો કરે છે (૧૫૭૯). આ જ પ્રમાણે શેષ ક્રોધ, માન આદિ પાપસ્થાનો વિષે પણ નારકાદિ જીવોમાં સમજ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે (૧૫૮૦).

જીવો એ પ્રાણુતિપાત ક્રિયા આદિ અદ્વાર પાપસ્થાનોને કારણે કર્મની કેટકેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કરે તે પણ વિચારાયું છે. તેમાં સામાન્ય રીતે એ સમજવાનું છે કે મોટે ભાગે જીવો આશુ સિવાયની સાત મૂળ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતા હોય છે અને ક્વચિત્ આકેષ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ તે તે પ્રાણુતિપાત આદિ ક્રિયા વડે કરે છે (૧૫૮૧-૮૪).

તેથી જાણી રીતે એમ પણ વિચારાયું છે કે જીવ જાનાવરણાદિ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતો હોય ત્યારે કેટલી ક્રિયાવાળો તે હોય (૧૫૮૫-૮૧)? આ વિચારણામાં ફેર એ છે કે ઉક્ત અદ્વાર પાપસ્થાનની ક્રિયાને પ્ધાનમાં લીધી નથી, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓને પ્ધાનમાં લીધી છે. પરંતુ એ પાંચ કઈ લેવાની તેનો નિર્દેશ મળતો નથી, પરંતુ ટીકાકારે કાયિકી આદિ પાંચ ક્રિયાભેદો અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યું છે. વળી, તેમણે એમ પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જીવ જ્યારે પ્રાણુતિપાત વડે કર્મ બાંધતો હોય ત્યારે એ પ્રાણુતિપાતની સમાપ્તિ કેટલી ક્ષિપ્રાથી થાય—એવો પ્રશ્ન અહીં અભિપ્રેત છે. ^{૧૯} આના જવાબમાં મૂળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્રણ, ચાર કે પાંચ ક્રિયા હોય (૧૫૮૫-૮૭), પણ તે કઈ લેવી તેનો નિર્દેશ નથી. ટીકાકારે કાયિકી આદિ કર્મે સમજવી એવો ખુલાસો કર્યો છે (ટીકા પૃ ૪૪૦ બ).

એક જીવ એક કે અનેક જીવોની અપેક્ષાએ અને અનેક જીવો એક કે અનેકની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે, તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૮૮-૧૬૦૪). આમાં પણ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ અભિપ્રેત છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે, અને સ્પષ્ટ કરે છે કે માત્ર વિશ્વમાન જન્મમાં થતી કાયિકી આદિ ક્રિયા જ અહીં અભિપ્રેત છે, એવું નથી, પણ અતીત જન્મના કાય-શરીરાદિ વડે અન્ય જીવો દ્વારા થતી ક્રિયા પણ અહીં અભિપ્રેત છે, કારણ કે એ અતીત કાય-શરીરાદિની વિરતિ જીવે સ્વીકારી નથી, અર્થાત્ તે શરીરાદિનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું નથી માટે તે શરીરાદિમાંથી જે કોઈ નિર્માણ થાય અને તે દ્વારા અન્ય જીવો જે કોઈ ક્રિયા કરે તે સૌને માટે જીવ જવાબદાર છે, કારણ કે જીવે તે શરીરાદિનો પરિત્યાગ કર્યો નથી, તે પ્રત્યેનું મમત્વ હોયું નથી. આ બાબતની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે જુઓ ક્રિયાકોશ, પૃ ૪૫ થી તથા પૃ ૧૫૦ થી.

પુનઃ સૂત્ર ૧૬૦૫ માં તે જ પાંચ ક્રિયા ગણાવી, જે આ પદના પ્રારંભમાં (સૂ. ૧૫૬૭) ગણાવી છે અને પછી ૨૪ દંડકમાં એ પાંચ ક્રિયા લાભે છે તેમ જણાવ્યું છે (૧૬૦૬).

કાયિકી આદિ પાંચે ક્રિયાના સહભાવની વિચારણા કરીને ૨૪ દંડકોમાં તેમના સહભાવનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૦૭-૧૬). વળી, એ જ પાંચે ક્રિયાઓને ‘આયોગિકા’ એવા

૧૮. ભગવતીમાં જણાવ્યું છે કે એ ક્રિયા—“ પુઠ્ઠા કલ્લજ નો અપુઠ્ઠા કલ્લજ ” ૧૭. ૪ ૧૦૧, ૧. ૬. ૫૨. અહીં ક્રિયાશબ્દ કર્મ (પોત્તલિક) અર્થમાં વપરાયો છે એ સ્પષ્ટ છે.

૧૯. ટીકા, પૃ ૪૪૦ ન.

...[૧૨૪]...

સામાન્ય નામે પણ જોળખાવીને તેમના સહભાવની અને નારકાદિ જીવોમાં તેમના સહભાવની વિચારણા પૂર્વવત્ કરી છે (૧૬૧૭-૧૯), એટલું જ નહિ પણ તેમાં કાળ અને દેશની અપેક્ષાએ વિચારવાનું જણાવી દીધું છે અને સમયની દૃષ્ટિએ ક્રિયાઓના સહભાવના કંગોની ગણના પણ કરી દીધી છે (૧૬૨૦).

આ પછી આરંભિક આદિ પાંચ ક્રિયાનો વિચાર છે, તેમાં તેના સ્વામી પ્રમત સયત આદિ જણાવ્યા છે (૧૬૨૨-૨૬). અને પછી ૨૪ દંડકના જીવોમાં સ્વામિત્વની પ્રશ્નણા છે (૧૬૨૭). અને આરંભિક આદિનો સહભાવ પણ નારકાદિ જીવોમાં વિચારાયો છે (૧૬૨૮-૩૬) અને અને સમય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ સહભાવનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૩૬).

આ પૂર્વે (૧૫૭૮-૮૦) પ્રાણુતિપાત આદિ અદાર પાપસ્થાનોનો વિચાર થઈ ગયો છે અને પછી પ્રાણુતિપાતવિરમણ આદિનો વિચાર જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૩૭-૧૬૪૧), અને જણાવ્યું છે કે માત્ર મનુષ્ય સિવાય કોઈમાં પ્રાણુતિપાત આદિ ૧૭ બાબતોની વિરતિ નથી અને મિથ્યાદર્શનનું વિરમણ એકંદ્રિય-વિકલેન્દ્રિયમાં નથી, શેષમાં સંભવ.

આ પછી અદાર પાપસ્થાનમાંથી પ્રાણુતિપાત આદિ પ્રત્યેકની વિરતિને લઈને નિરૂપણ છે કે તે તે વિરતિ વખતે કેટલી કર્મપ્રકૃતિનો બધ હોય. તેના ૨૭ ભંગો જીવોમાં જણાવ્યા છે અને દંડકોમાં તે ભંગો કેટલા હોય તેની પણ વિચારણા કરી છે (૧૬૪૨-૧૬૪૯).

વળી, પ્રાણુતિપાત આદિથી વિરતને આરંભિક આદિ ક્રિયાઓ હોય કે ન હોય અને હોય તો કેટલી તેનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૫૦-૬૨).

અંતે આરંભિક આદિ ક્રિયાના અદ્યપ્યહૃત્વનો વિચાર છે, તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે ચર્ચિત્તા કરે છે : મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, પારિગ્રહિકી, આરંભિકી, માયાપ્રત્યયા (૧૬૬૩). આમ કહેવાનું તાત્પર્ય રીકાકારે સમજાવ્યું છે કે માત્ર મિથ્યાદર્શિને જ પ્રથમ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોય છે, પણ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા તો અવિરતસમ્યગ્દર્શિ અને મિથ્યાદર્શિ બન્નેને હોય છે, તે જ ન્યાયે માયાપ્રત્યયા અપ્રમતસંયત, પ્રમતસયત, દેશવિરત અને મિથ્યાદર્શિ એ સૌના હોય છે. તેથી તે સર્વાધિક છે.—રીકા પત્ર ૪૫૨.

આ આખા ક્રિયાવિવરણમાં સાપરાધિક અને ઐર્થાપધિક એવા ક્રિયાના જે બે બેદ પછીથી પ્રચક્ષિત થયા છે તેને સ્થાન નથી મળ્યું, તે આ ચર્ચાના સ્તરની પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

*

૨૩ થી ૨૭ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક

પદો : કર્મવિચાર

પૃથ્વ્યાગમનો ચોથો બંદ વેદનાખંડ નામે જોળખાય છે અને પાંચમો વર્ગજાખંડને નામે છે. પણ ખરી રીતે કર્મપ્રકૃતિનાં જે ચોવીશ અનુયોગદ્વારો છે (પુ. ૯. સ્. ૪૫ પૃ. ૧૩૪) તેમાં બીજું દ્વાર વેદના છે તેના ઉપરથી વેદનાખંડ નામ પડ્યું અને છઠ્ઠું બંધનદ્વાર છે, તેની વિભાષા (વિવરણ) બધ, બંધક, બંધનીય અને બંધવિધાનરૂપે છે (પુ. ૧૪, સુ. ૧, પૃ. ૧), તેમાંના બંધનીયતા વિવેચન પ્રસંગે વર્ગજાખંડને જે નિરૂપણ છે (પુ. ૧૪, સુ. ૬૮, પૃ. ૪૮) તેને આધારે

સમગ્ર પાંચમા ખંડનું નામ વર્ણણાખંડ પડ્યું છે.^૨ વટખંડાગમમાં પ્રથમના ત્રણ ખંડો પછી આવતા આ બે ખંડો ખરી રીતે એક, અખંડ અને સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. જેમ પ્રથમ-ખંડમાં પ્રારંભમાં નમસ્કારમંગલ કરી તેમાં ૧૪ જીવસમાસનાં ૧૪ માર્ગચારુચારા દ્વારા પ્રથમ ત્રણ ખંડમાં વિવેચના કરવામાં આવી છે, તેમ આ બન્ને ખંડોમાં પણ પ્રથમ નમસ્કારમંગલ કરી કર્મ-પ્રકૃતિનાં ૨૪ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ કરી એકેક અનુયોગદ્વારનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આથી ભલે ગમે તેણે આ બે ખંડોનો વિભાગ કરી નિર્દેશ કર્યો, પરંતુ વસ્તુતઃ તે એક, અખંડ સ્વતંત્ર ગ્રંથ છે. અને છઠ્ઠા ખંડ મહાઅંધમાં પણ છઠ્ઠા અંધનદ્વારના એક બેદ અંધનવિધાનનું જ વિવેચન છે.^૩

વેદનાખંડના પ્રારંભમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આગ્રાયણી પૂર્વની પાંચમી વસ્તુનું ચોથું પ્રાભૂત કર્મ-પ્રકૃતિ છે (પુ. ૯, સં. ૪૫, પુ. ૧૩૪). અને એ જ કર્મપ્રકૃતિનું ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે વિવેચન વટખંડાગમના વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વિવેચન અને પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનાં ૨૩ થી ૨૭ માં પદોમા આવતી કર્મવિચારણાની તુલના કરીએ તો જણાય છે કે પ્રજાપનાગત કર્મવિચારણાનો સ્તર વટખંડાગમની વિચારણા કરતાં પ્રાચીન છે, કારણ કે વટખંડાગમમાં^૪ નિર્દેશ કરીને વ્યાખ્યા કરવાની જેવી પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે, તેવી વ્યાખ્યાપદ્ધતિનાં દર્શન પ્રજાપનામાં થતાં નથી. અને વિચારણાના અન્ય વિષયોની તુલના કરીએ તોપણ જણાય છે કે પ્રજાપનાની ભૂમિકા પ્રાચીન છે. પ્રજાપનામાં જે વિષયો ચર્ચાયા છે તે બહુ જ સ્થૂલ છે. બધાના પ્રકૃતિ આદિ ચાર પ્રકારોનો નિર્દેશ કરી, એ ક્રમે વિવેચન કરવાને બદલે પ્રકૃતિ, અનુભાવ અને સ્થિતિનું ક્રમ વિના સ્વતંત્ર નિરૂપણ છે. પ્રદેશઅંધની તો ચર્ચા જ નથી. એટલું જ નહિ પણ કર્મવિચારણાની સૂક્ષ્મ અને સ્થિર ભૂમિકા અને પરિભાષાઓ, જેનો સ્વીકાર પછીના સાહિત્યમાં શ્વેતામ્બર-દિગંબર બન્નેએ કર્યો છે, તે ભૂમિકાનાં દર્શન પ્રજાપનામાં થતાં નથી. ઉદાહરણ તરીકે કર્મબળના કારણ તરીકે માત્ર રાગ અને દેવને જણાવ્યા છે (૧૬૭૦) : આ બાબત સર્વમાન્ય હોવા છતાં કર્મબળનાં કારણોનો વિચાર પછીના શ્વેતામ્બર સાહિત્યમાં અને દિગંબર સાહિત્યમાં જુદો જ રીતે છે અને જુદો જ ભૂમિકાએ થયો છે, એ નિર્વિવાદ છે. પ્રસ્તુતમાં યોગ પણ કર્મઅંધનું કારણ છે તેનો નિર્દેશ જ નથી એ ધ્યાનમાં લઈ એ તો પ્રજાપનાની વિચારણાનો સ્તર પ્રાચીન છે તે જણાયા વિના રહેશે નહિ. કર્મપ્રદેશની ચર્ચા પ્રજાપનામાં છે જ નહિ^૫ તેથી તેના સાથે સંકળાયેલ યોગની કારણતાનો નિર્દેશ પ્રજાપનામાં ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. અનુભાવબળની ચર્ચા પણ (૧૬૭૬) એના સ્તરની પ્રાચીનતા જ સૂચવે છે.

પ્રજાપનામાં કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આદિ બેદો અનેક વાર ગણાવ્યા છે (૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪, ૧૭૬૬, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭). અને એ બેદો તે તે પ્રકરણના પ્રારંભે ગણાવ્યા છે તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે પ્રજાપનાનું આ પદ અને પછીનાં કર્મ સંબંધી પદો જુદાં જુદાં પ્રકરણો હતાં, જેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પ્રજાપનામાં કરી લેવામાં આવ્યો છે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રજાપનાના ૨૩ માં પદનો પ્રથમ

૨. પુસ્તક ૧૩ નો વિષયપરિચય પૃ. ૧.

૩. પુ. ૧, પ્રજાપના, પૃ. ૬૭.

૪. વેદનામાં ૧૬ અનુયોગદ્વારો માટે જુઓ વટખંડાગમ, પુસ્તક ૧૦, પુ. ૧. કર્મના નિર્દેશ માટે જુઓ પુસ્તક ૧૩, પૃ. ૩૮.

૫. કર્મને બદ્ધ અને સ્વૃષ્ટ તથા બદ્ધસ્વૃષ્ટ તથા સંચિત વગેરે વિશેષણો આપ્યાં (૧૬૭૬) છે, પરંતુ કર્મના પ્રદેશઅંધની ચર્ચા નથી. માત્ર પ્રકૃતિ, વિષતિ અને અનુભાવની ચર્ચા લેવા મળે છે.

ઉદ્દેશ અને બીજો ઉદ્દેશ એ બન્ને જુદા જુદા કાળની રચના છે. પ્રથમ ઉદ્દેશ પ્રાચીન છે અને પ્રાચીન સ્તર સ્પષ્ટ છે, જ્યારે બીજો ઉદ્દેશ પ્રથમ ઉદ્દેશમાં રહી ગયેલી કમીને દૂર કરે છે તેથી તે પછીનો છે. આહી તેમનો પરિચય પણ એકસાથે જ દેવાનું ઉચિત માન્યું છે.

કર્મકૃતિના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો (૧૬૮૮-૯૬) આ પ્રમાણે છે.—

કર્મકૃતિ મૂળભેદો^૬

(૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪,

૧૭૬૯, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭)

૧. જ્ઞાનાવરણીય^૭.

ઉત્તર ભેદો

(૧૬૮૮-૧૬૯૬)

૧. આક્રિનિબોધિકજ્ઞાનાવરણીય

૨. જ્ઞાનજ્ઞાનાવરણીય

૩. અવધિજ્ઞાનાવરણીય

૪. મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય

૫. કેવલજ્ઞાનાવરણીય

૧. નિદ્રાપંચક .

૧. નિદ્રા

૨. નિદ્રાનિદ્રા

૩. પ્રત્યક્ષા

૪. પ્રત્યક્ષાપ્રત્યક્ષા

૫. રત્યાનર્ધિ

૨. દર્શનચતુષ્ઠ :

૧. અક્ષુદ્ધદર્શનાવરણીય

૨. અચક્ષુદ્ધદર્શનાવરણીય

૩. અવધિદર્શનાવરણીય

૪. કેવલદર્શનાવરણીય

૩. વેદનીય

૧. સાતા વેદનીય :

૧. મનોગ શબ્દ

૨. મનોગ રૂપ

૩. મનોગ ગંધ

૪. મનોગ રસ

૫. મનોગ રૂપરસ

૬. મનઃસુખતા

૭. વચનસુખતા

૮. કાયસુખતા

૬ કર્મકૃતિના મૂળ આઠ ભેદોનો વિચાર રૂઝમા પદના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં છે. તેમાં કર્મબંધ શાશ્વિ વાય છે વગેરેની પણ સ્પર્શ છે અને તેના બીજા ઉદ્દેશમાં ઉત્તર કૃતિને ગણ્યાબીને પછી તેની જગ્યામાં વિચાર આદિનો વિચાર છે

૭ ટીકાકારે પ્રવૃત્ત કર્મનો બે ક્રમે દિદેશ છે તે ક્રમ સમર્થન કર્યું છે.—૯૦ પત્ર ૪૫૪ બ.

...[૧૨૭]...

૨. અસાતાવેદનીય :

૧-૫. અમનોગ શઞ્ઘદિ પાંચ

૬. મનઃકુઃખતા

૭. વચ્ચનકુઃખતા

૮. કાયકુઃખતા

૪. મોહનીય

૧. દર્શનમોહનીય :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય.

૨. મિથ્યાત્વવેદનીય.

૩. સમ્યક્-મિથ્યાત્વવેદનીય.

૨. ચારિત્રમોહનીય :

૧. કપાયવેદનીય :

૧. અનન્તાનુબંધી ક્રોધ.

૨. „ માન.

૩. „ માયા.

૪. „ લોભ.

૫. અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ.

૬. „ માન.

૭. „ માયા.

૮. „ લોભ.

૯. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ.

૧૦. „ માન.

૧૧. „ માયા.

૧૨. „ લોભ.

૧૩. સંસ્પર્શન ક્રોધ.

૧૪. „ માન.

૧૫. „ માયા.

૧૬. „ લોભ.

૨. નોકપાયવેદનીય :

૧. ભ્રીવેદ.

૨. પુરુષવેદ.

૩. તપુસકવેદ.

૪. હાસ્ય.

૫. રતિ.

૬. અરતિ.

૭. ભય.

૮. શોક.

૯. જુગુપ્સા.

...[૧૨૮]...

૫. આયુ.

૧. નૈરયિકઆયુ.
૨. તિર્યયઆયુ.
૩. મનુષ્યઆયુ.
૪. દેવઆયુ.

૬. નામ.

૧. ગતિનામ :

૧. નરકગતિ.
૨. તિર્યયગતિ.
૩. મનુષ્યગતિ.
૪. દેવગતિ.

૨. જાતિનામ :

૧. એકન્દ્રિય જાતિ.
૨. દ્વૈન્દ્રિય જાતિ.
૩. ત્રીન્દ્રિય જાતિ.
૪. ચતુરિન્દ્રિય જાતિ.
૫. પચ્ચેન્દ્રિય જાતિ.

૩. શરીરનામ :

૧. ઔદારિક શરીર.
૨. વૈક્રિય શરીર.
૩. આહારક શરીર.
૪. તન્મસ શરીર.
૫. કામૈષુ શરીર.

૪. શરીરંગોપાંગનામ :

- ૧-૩. ઔદારિકશરીરંગોપાંગ આદિ.

૫. શરીરવ્યવ્ધનનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરવ્યવ્ધન આદિ.

૬. શરીરસંધાનનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરસંધાન આદિ.

૭. સંહનનામ :

૧. વજૂત્સપ્તભનારાચસંહનન.
૨. ઋષભનારાચસંહનન.
૩. નારાચસંહનન.
૪. અર્ધનારાચસંહનન.
૫. કૃત્તિકાસંહનન.
૬. સેવાર્તસંહનન.

...[૧૨૬]...

૮. સંસ્થાનાનામ :

૧. સમયતુરસંસ્થાન.
૨. ન્યગ્રોધપરિમેલસંસ્થાન.
૩. સાહિત્યસંસ્થાન.
૪. વામનસંસ્થાન.
૫. કુલસંસ્થાન.
૬. હૃદયસંસ્થાન.

૯. વર્ણનામ :

૧. કૃષ્ણ.
૨. નીલ.
૩. રક્ત.
૪. પીત.
૫. શુકલ.

૧૦. ગંધનામ :

૧. સુરભિગંધ.
૨. દુરભિગંધ.

૧૧. રસનામ :

૧. તિક્ટ.
૨. કટુ.
૩. કપાચ.
૪. અમ્લ.
૫. મધુર.

૧૨. રૂપનામ :

૧. ઠેકંઈ.
૨. મૃદુ.
૩. લઘુ.
૪. શુદ્ધ.
૫. રિન્દ્ય.
૬. રક્ષ.
૭. શીત.
૮. ઉષ્ણ.

૧૩. અગુરુલઘુનામ.

૧૪. ઉપધાતનામ.

૧૫. પરાધાતનામ.

૧૬. આનુપૂર્વનામ :

૧. નૈરયિક આનુપૂર્વી.
૨. તિર્થ્ય આનુપૂર્વી.

...[૧૩૦]...

૩. મનુષ્યઆનુપૂર્વી.

૪. દેવઆનુપૂર્વી.

૧૭. ઉચ્છ્વાસનામ.

૧૮. આતપનામ.

૧૯. ઉદ્ધોત.

૨૦. વિદાયોગ્ધિનામ :

૧. પ્રશસ્ત વિદાયોગ્ધિ.

૨. અપ્રશસ્ત વિદાયોગ્ધિ.

૨૧. તસનામ.

૨૨. સ્થાવરનામ.

૨૩. સ્ફુલ્ભનામ.

૨૪. બાદરનામ.

૨૫. પર્યાપ્તનામ.

૨૬. અપર્યાપ્તનામ.

૨૭. સાધારણુશરીરનામ.

૨૮. પ્રત્યેકશરીરનામ.

૨૯. સ્થિરનામ.

૩૦. અસ્થિરનામ.

૩૧. શુભનામ.

૩૨. અશુભનામ.

૩૩. સુભગનામ.

૩૪. દુર્ભગનામ.

૩૫. સુરવરનામ.

૩૬. દુરવરનામ.

૩૭. આદેયનામ.

૩૮. અનાદેયનામ.

૩૯. યશઃકીર્તિનામ.

૪૦. અયશઃકીર્તિનામ.

૪૧. નિર્માણનામ.

૪૨. તીર્થકરનામ.

૭. ગોત્ર

૧. ઉચ્ચ ગોત્ર :

૧. જાતિવિશિષ્ટતા.

૨. કુલવિશિષ્ટતા.

૩. બલવિશિષ્ટતા.^૯

૯. અહીં એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે ઉચ્ચ ગોત્ર માત્ર જન્મને કારણે નથી પણ શરીરના બાહ્ય સૌંદર્ય ઉપરાંત આધ્યાત્મિક તથા વગેરેની સંપત્તિને કારણે પણ છે. તે જ પ્રમાણે નીચ ગોત્ર પણ માત્ર જન્મને કારણે નહિ પણ શારીરિક અને આધ્યાત્મિક સંપત્તિના અભાવને કારણે છે.

૪. રૂપવિશિષ્ટતા.
૫. તપવિશિષ્ટતા.
૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા.
૭. સાત્ત્વવિશિષ્ટતા.
૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા.

૨. નીચ ગોત્ર :

૧. જાતિવિહીનતા.
૨. કુલવિહીનતા.
૩. બલવિહીનતા.
૪. રૂપવિહીનતા.
૫. તપવિહીનતા.
૬. શ્રુતવિહીનતા.
૭. સાત્ત્વવિહીનતા.
૮. ઐશ્વર્યવિહીનતા.

૮. અંતરાય

૧. દાનાન્તરાય.
૨. લાભાન્તરાય.
૩. ભોગાન્તરાય.
૪. ઉપભોગાન્તરાય.
૫. વીર્યાન્તરાય.

કર્મની આઠે મૂળ પ્રકૃતિ નેરમિકાદિ જીવના ચોવીસે દંડકમાં હોય છે (૧૬૬૬). જીવો કેવી રીતે આદ્યે કર્મપ્રકૃતિ બાંધે તેનો ખુલાસો કરતા જણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય ત્યારે દર્શનાવરણીયનું આગમન થાય છે.^{૧૦} દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનમોહનું અને દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાત્વનું અને મિથ્યાત્વ ઉદયથી થયે આઠે કર્મનું આગમન થાય છે (૧૬૬૭). અર્થાત્ જ જીવોમાં આઠે કર્મના આગમનનો આવો જ ક્રમ છે (૧૬૬૮).^{૧૧} જીવો જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ બાંધે છે તેનાં બે કારણો છે : રાગ અને દ્વેષ. રાગમાં માયા અને લોભનો તથા દ્વેષમાં ક્રોધ અને માનનો સમાવેશ છે (૧૬૭૦-૧૬૭૪).^{૧૨} જીવો જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અંતરાય વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે. તે જ પ્રમાણે ચોવીસ દંડકમાંના મનુષ્યો વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે; બ્રાહ્મણો જીવો વેદે જ. પરંતુ વેદનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર-આ ચાર કર્મો તો ચોવીસે દંડકમાં જીવો વેદે જ વેદે (૧૬૭૫-૭૮). આ સૂત્રમાં કર્મવેદનાની વાત કહી છે, આની તુલના યદુખંડાગમનાં વેદનાસમિત સૂત્રો સાથે કરવી; પુસ્તક ૧૨, ૫૦ ૨૬૪. આ પછીના સૂત્રમાં 'વેદના' માટે જ 'અનુભાવ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, તે પરિભાષાનો વિકાસ સ્વયં છે. 'અનુભાવ' માટે 'વેદના' શબ્દ જૂનો

૧૦. આને આઠે 'નિયત્કલિ' શબ્દનો પ્રયોગ છે.

૧૧. આચાર્ય મહાપ્રશ્નિરે આની ન્યાયમાં ચોટી ચુરેલી જણાઈ છે. તેથી તેઓ આ સૂત્રને 'પ્રાથમિક' સમજીને એક દ્રવ્યને છે. જળી, આ પ્રકારે કર્મના આગમનની ચર્ચા પછીના ગ્રંથોમાં તો છૂટી જ ગઈ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. પ્રસ્તુત સૂત્રનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે કર્મથી કર્મ આવે છે.

૧૨. અહીં કર્મબંધના કારણમાં યોગને રચાન મળ્યું નથી, ખાત્ર કયાયને જ રચાન મળ્યું છે, તે ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

છે. વળી, એ સૂત્રમાં આવતી કર્મના બદ્ધ, ૨૫૪, સંચય વગેરેની વાત પણ એ સૂત્રને કાલની દૃષ્ટિએ પછીનું સૂચવે છે (૧૬૭૯). કર્મનો અનુભવ^{૧૩}—વિપાક વર્ણવતાં જીવે બાંધેલાં કર્મ-સંચિત કરેલાં કર્મ-વિપાક દેવા તૈયાર થાય એટલે કે ઉદયમાં આવે તેટલા માત્રથી કામ સરતું નથી, પણ વિપાક દેવા માટે તેને ચિત્તિ, સ્થિતિ, ભવ અને પુદ્ગલની પ્રાપ્તિ પણ જરૂરી છે અને એ કર્મની ઉદારણા પણ જરૂરી છે : આટલું હોય ત્યારે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો અમુક વિપાક હોય છે—એમ જણાવ્યું છે (૧૬૭૯-૮૬).

જ્ઞાનાવરણીયનો અનુભવ દશ પ્રકારે છે (૧૬૭૯) :

૧. શ્રોત્રનુ આવરણ
૨. શ્રોત્રવિજ્ઞાનનુ આવરણ
૩. નેત્રનુ આવરણ
૪. નેત્રવિજ્ઞાનનુ આવરણ
૫. ધ્રાણનું આવરણ
૬. ધ્રાણવિજ્ઞાનનું આવરણ
૭. રસાવરણ
૮. રસવિજ્ઞાનાવરણ
૯. રપર્શાવરણ
૧૦. રપર્શવિજ્ઞાનાવરણ

આ બધાં આવરણોના ઉદયથી જાણવાનું જાણી શકાતું નથી; જાણવાની હચ્છા છતાં જાણતું નથી. જાણ્યા છતાં તેનું જ્ઞાન રહેતું નથી; જ્ઞાન ઉત્સન્ન થાય છે. પછીના કાળે આ પ્રકારના અનુભાવની ચર્ચા બધી પડી છે. વળી, એ પણ ધ્યાન દેવાની વાત છે કે, આમાં મન અને તેના વિજ્ઞાનનું આવરણ નોંધ્યું નથી. વળી, શ્રુત, અવધિ, મન-પર્યાય અને કેવળજ્ઞાનના આવરણની પણ આમાં નોંધ નથી, એ સૂચક છે. તેથી એમ નક્કી થાય છે કે આ સૂત્ર અત્યંત પ્રાચીન સ્તરનું અને કર્મસિદ્ધાંતની પરિભાષામાં પૂર્તિ થવા પૂર્વેનું છે. આચાર્ય મલયગિરિએ આ બાબતમાં કશો ખુલાસો કર્યો નથી.

દર્શનાવરણીય કર્મનો નવ પ્રકારનો અનુભવ આ છે (૧૬૮૦) :

૧. નિદ્રા	૫. રત્નાર્જિ
૨. નિદ્રાનિદ્રા	૬. ચક્ષુર્દર્શનાવરણ
૩. પ્રચલા	૭. અચક્ષુર્દર્શનાવરણ
૪. પ્રચલાપ્રચલા	૮. અવધિદર્શનાવરણ

૯. કેવલદર્શનાવરણ.

આ સૂત્રમાં અવધિ આદિ દર્શનોની નોંધ લેવામાં આવી છે, પરંતુ પૂર્વ સૂત્રમાં અવધિ આદિ જ્ઞાનોને બાકાત રાખ્યાં છે, એ સૂચક વસ્તુ છે.

સાતાવેદનીયનો અનુભવ આઠ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (૧૬૮૧[૧]) :

૧. મનોસ શબ્દ ^{૧૪}	૫. મનોસ રપર્શ

૧૩ અનુભવ વિષેનું આ બાબતું પ્રકરણ (૧૬૭૯-૮૬) પ્રાચીન સ્તરનું છે.

૧૪. ટીકાકાર આખ્યાએ ૬ નોંધે છે. પા. ૪૬૧

૨. મનોરા રૂપ	૬. મનઃસુખતા
૩. મનોરા ગંધ	૭. વચનસુખતા
૪. મનોરા રસ	૮. કાલસુખતા

અસાતાવેદનીયનો અનુભાવ (૧૬૮૧[૨]) :

સાતાવેદનીયથી વિપરીત અમનોજ શબ્દ આદિનો અનુભાવ થાય છે.

મોહનીયનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૨) :

૧. સમ્પ્રકૃત્યવેદનીય	૩. સમ્યક્ મિથ્યાત્વવેદનીય.
૨. મિથ્યાત્વવેદનીય	૪. કપાયવેદનીય

૫. નોકપાયવેદનીય

આયુનો અનુભાવ ચાર પ્રકારે (૧૬૮૩) :

૧. નરકાયુ	૩. મનુષ્યાયુ
૨. તિથિયાયુ	૪. દેવાયુ

શુભ નામનો^{૧૫} અનુભાવ ચૌદ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૧]) :

૧. ઇષ્ટ શબ્દ ^{૧૬}	૮. ઇષ્ટ લાવણ્ય ^{૧૭}
૨. ઇષ્ટ રૂપ	૯. ઇષ્ટ યશઃકીર્તિ ^{૧૮}
૩. ઇષ્ટ ગંધ	૧૦. ઇષ્ટ ઉત્થાન-કર્મ-બલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ
૪. ઇષ્ટ રસ	૧૧. ઇષ્ટ સ્વર
૫. ઇષ્ટ રૂપરી	૧૨. કાંત સ્વર
૬. ઇષ્ટ ગતિ ^{૧૯}	૧૩. પ્રિય સ્વર
૭. ઇષ્ટ રિચિતિ ^{૨૦}	૧૪. મનોરા સ્વર

દુઃખ નામનો^{૧૫} અનુભાવ પણ શુભ નામના અનુભાવથી વિપરીત ૧૪ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૨]) :

ઉચ્ચ ગોત્રનો અનુભાવ આઠ પ્રકારે છે (૧૬૮૫[૧]) :

૧. જનનિવિશિષ્ટતા	૫. તપોવિશિષ્ટતા
૨. કુલવિશિષ્ટતા	૬. જ્ઞાનવિશિષ્ટતા
૩. બલવિશિષ્ટતા	૭. લાભવિશિષ્ટતા
૪. રૂપવિશિષ્ટતા	૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા

નીચ ગોત્રનો અનુભાવ એથી વિપરીત રીતે આઠ પ્રકારનો છે (૧૬૮૫[૨]); જેન કે જનનિવિહીનતા આદિ.

અંતરાયકર્મનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૬) :

૧. દાનાંતરાય	૩. ભોગાંતરાય
૨. લાભાંતરાય	૪. ઉપભોગાંતરાય

૫. વીર્યાંતરાય

૧૫ નામકર્મના ઉત્તર પ્રકૃતિ તો ૪૨ ગણાવી, પણ અહીં અનુભાવમાં ૧૪ પ્રકાર જ છે નામકર્મના અનુભાવની આ સૂચી પ્રાચીન સતતની સુચક છે

૧૬. કીકાકાર વ્યાખ્યા ભેદ નોંધે છે.—પન ૪૬૩.

કર્મપ્રકૃતિઓની સ્થિતિ અને તેના અબાધાકાળનું વર્ણન કરીને (૧૬૬૭-૧૭૦૪) એકેન્દ્રિયથી માંડી સંસારી પચેન્દ્રિય જીવોની તે તે કર્મની સ્થિતિનું નિરૂપણ કર્યું છે (૧૭૦૫-૧૪). પદ્મખંડાગમમાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિના વર્ણન માટે ગુરુઓ પુ. ૬, ચૂલિકા ૧ અને ૭, અને અબાધા, નિષેક વગેરેની ચર્ચા માટે ગુરુઓ પુ. ૧૧ ની પ્રથમ ચૂલિકા, પૃ. ૧૩૯. ૧૭

આ પછી કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના (૧૭૪૨-૪૪) અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના (૧૭૪૫-૫૨) બંધક જીવો કોણ છે તેનું નિરૂપણ છે.

કર્મનો બધ એ રૂઝમા પદમાં જ્ઞાનાવરણાદિમાથી કોઈ એકનો બધ કરતો હોય ત્યારે જીવ અન્ય કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાધે તેનો ચોવીશ ઠંડકોમા વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૭૫૫-૬૮) તે જ પ્રકારે કોઈ એક કર્મના બધ પ્રસંગે અન્ય કેટલી પ્રકૃતિની વેદના હોય તેનો વિચાર ૨૫મા કર્મબધવેદ નામના પદમા છે. અને તેથી જાણું એટલે કે અમુક કર્મની વેદના વખતે કેટલી પ્રકૃતિનો બધ હોય તેનો વિચાર ૨૬મા કર્મવેદબધ એ નામના પદમાં છે (૧૬૭૬-૮૬). અને છેવટે ૨૭મા કર્મવેદવેદક પદમા કોઈ એક પ્રકૃતિની વેદનાપ્રસંગે અન્ય કેટલી પ્રકૃતિની વેદના હોય તેનો વિચાર છે (૧૭૮૭-૯૨).

*

૨૮ મું ‘આહાર’ પદ : જીવોનો આહાર

પ્રજાપતામાં આહારપદ અલગ છે, ત્યારે પદ્મખંડાગમમાં ૧૪ માર્ગણા દારોમાં છેલ્લું દાર આહાર છે^૧ તેથી એમ નિશ્ચય કરી શકાય છે કે આહારની વિચારણાનું મહત્ત્વ જેન વિચારકોના મનમાં હતું.

આહાર પદના બે ઉદ્દેશો છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં અગિયાર દારો વંડ અને બીજા ઉદ્દેશમાં તેર દારો વંડ આહાર સંગ્રહી વિચારણા છે. બીજા ઉદ્દેશનાં તેર દારો સાથે પદ્મખંડાગમનાં ૧૪ માર્ગણાદારોની તુલના કરવા જેવી છે--

પ્રજાપતા ૧૮૬૫

૧. આહાર
૨. જીવ્ય
૩. સંસારી
૪. લેશ્યા

પદ્મખંડાગમ પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨

૧. ગતિ
૨. દિન્દિપ
૩. કાય
૪. યોગ (દ)૨

૧૭ આચાર્ય અલયગિરિએ “ ઇતાવતા ચ ચદુક્તમાદ્યાવળીયાસ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રામૃતે સ્વપિધાને રિધનિસ્વધાધિકારે—જસ્તાર્યનુયોગદ્વારાણિ તથા—સ્થિતિક્વચસ્થાનપ્રરૂપણા અભાષાકલ્પકપ્રરૂપણા ઉત્કૃષ્ટ-નિષેકપ્રરૂપણા અન્યપદ્મપ્રરૂપણા વા રિતિ ” આ પ્રમાણે શ્રીકામાં બે ઉલ્લેખ કર્યો છે (પૃ. ૪૭૯) તેને પદ્મખંડાગમના ઉપર જણાવેલા રચાનની સાથે સરખાવી શકાય

૧. પદ્મખંડાગમ, પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨, ૪૦૬, પુ. ૩, પૃ. ૪૮૩; પુ. ૪, પૃ. ૧૩૭, ૩૦૮, ૪૮૬; પુ. ૫, પૃ. ૧૭૩, ૨૩૮, ૩૪૬, પુ. ૭, પૃ. ૨૪, ૧૧૨, ૧૮૪, ૨૩૬, ૨૪૩, ૨૬૮, ૩૬૫, ૪૧૧, ૪૭૭, ૪૮૩, ૫૧૮, ૫૭૪, પુ. ૮, પૃ. ૩૯૦
૨. કૌસીમા નજર પ્રજાપતાના છે.

૫. દહિ	૫. વેદ (૧૧)
૬. સંયત	૬. કષાય (૭)
૭. કષાય	૭. જ્ઞાન (૮)
૮. જ્ઞાન	૮. સંયમ (૬)
૯. યોગ	૯. દર્શન
૧૦. ઉપયોગ	૧૦. લેશ્યા (૪)
૧૧. વેદ	૧૧. ભગ્ય (૨)
૧૨. શરીર	૧૨. સમ્યક્ત્વ (૫)
૧૩. પર્થામિ	૧૩. સંગી (૩)
	૧૪. આહાર (૧)

પટ્ટપગમનામાં ૧૪માંથી દશ તો પ્રજાપનામાં એ જ નામે છે. પ્રારંભના ત્રણ પ્રજાપનામાં નથી, પરંતુ તેમાં શરીર અને પર્થામિ વધારે છે. પટ્ટપગમનામાં જ્ઞાન-દર્શન જુદાં જુદાં છે, પરંતુ પ્રજાપનામાં જ્ઞાન અને ઉપયોગ જુદાં જુદાં છે, તેમાં આ સશોધન છે. ઉપયોગમાં જ્ઞાન-દર્શન આવી જ નય છે; પછી જ્ઞાનને જુદું કરવાની જરૂર રહેતી નથી. સમ્યક્ત્વ માટે દહિ શબ્દ પ્રાચીન છે તે પ્રજાપનામાં વપરાયો છે; જ્યારે પટ્ટપગમનામાં ‘સમ્યક્ત્વ’ શબ્દ પ્રયુક્ત છે. આહારની વિચારણામાં આહાર એક જુદું દાર હોય તે જરૂરી જણાતું નથી. આથી જણાય છે કે તેર દારની એક સૂચી તૈયાર હતી તેનો જ ઉપયોગ પ્રસ્તુતમાં કર્યો છે. અને એ પછુ રપટ્ટ જણાય છે કે ૧૪ દારની સૂચી વધારે વ્યવસ્થિત છે તેથી તે ૧૩ દારની સૂચી કરતાં પ્રાચીન હોઈ શકે નહિ.

પ્રથમ ઉદ્દેશનાં દારોમાં પ્રથમ દારમાં છે—૨૪ દંદોના જીવોને આહાર સંચિત હોય, અચિત્ત હોય કે મિત્ર ?—એ પ્રશ્ન. એનો ઉત્તર છે કે વૈશ્વિય શરીર ધરાવનાર જીવોનો આહાર અચિત્ત જ હોય, પરંતુ ઔદારિક શરીરી જીવો ત્રણ પ્રકારનો આહાર લે છે (૧૭૬૪). આ પછી નારક જીવો વિષે તેઓ આહારાર્થી છે કે નહિ ? કેટલા કાળે આહારાર્થી હોય ? આહારમાં શું લે ? બધી દિશામાંથી ગ્રહણ કરી બધુ જ પરિણામે છે ? લીધેલ પુદ્ગલોનો સર્વભાવે આહાર લે છે કે અમુક ભાગનો ? ગ્રહણ કરેલ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનું શું થાય છે ?—આટલાં ૭ દારોનો એકસાથે વિચાર કરીને (૧૭૬૫-૧૮૦૫) પછી અન્ય ભવનવાસી આદિ ૨૩ દંદોમાં ક્રમે તે સાતેય દારોનો વિચાર કરે છે (૧૮૦૬-૧૮૫૨). આમાં નોંધવા જેવી હકીકત એ છે કે આહાર જે લેવામાં આવે છે તે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગ-નિર્વર્તિત હોય છે. એટલે કે પોતાની ઇચ્છા થાય અને આહાર લે તે અને ઇચ્છા વિના જ આહાર લેવાનો રહે તે. ઇચ્છા થાય અને લેવાય તેમાં, તે તે જીવોમાં જુદી જુદી કાલમર્યાદા છે. પછુ ઇચ્છા વિના લેવાતો આહાર તો નિરંતર લેવાતો જ રહે છે (૧૭૬૬ અને ૧૮૦૬ આદિ).

આહારમાં ૪ વર્ણ-રસાદિસંપન્ન પુદ્ગલો લેવાય છે. તેનો રકંધ ઓછામાં ઓછો અનંતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી ક્ષેત્રમાં અવગાહીને રહી શકે તેવો અને આત્મપ્રદેશથી રપટ્ટ હોયો જરૂરી છે (૧૭૬૭-૧૮૦૦). નારકમાં મોટે ભાગે તો અશુભ વિપાકવાળા વર્ણાદિનું ગ્રહણ થાય છે (૧૮૦૧).

૩. ધવલામા આહારમાર્ગણમાં આહાર શબ્દથી કવલ, લેપ, ક્રોમ, મન, કર્મ—એ આહાર નહો, પણ નોકર-આહાર અભિપ્રેત છે એમ જુલાસો છે. પૃ. ૧, પૃ. ૪૦૬.

૪. દીકારાર રપટ્ટીકરણ કરે છે કે મૂળમાં એક વર્ણ આદિ કહ્યું છે તે અવહારનવની અપેક્ષાએ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો પાંચેય વર્ણવાળો રકંધ આહાર યોગ્ય છે.—પન ૫૦૧.

આહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ સર્વ દિશાથી થાય છે (૧૮૦૨). થયા પછી આહાર અર્થે લીધેલા પુદ્ગલોમાંનો અસંખ્યાતમો ભાગ આહારરૂપે પરિણમે છે અને તેના અનંતમા ભાગનો આસ્વાદ લેવામાં આવે છે (૧૮૦૩). આહાર માટે લીધેલા^૫ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (૧૮૦૪). આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનો પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપે પરિણામ થાય અને નારકને તો તે દુઃખજનક પરિણામરૂપે જ પરિણમે (૧૮૦૫), પરંતુ દેવાદિને તેનો સુખરૂપે પરિણામ થાય (૧૮૦૬). જેની જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તેને તે આહાર તેટલી ઇન્દ્રિયના પરિણામરૂપે પરિણમે (૧૮૧૨, ૧૮૧૬, ૧૮૨૦, ૧૮૨૩, ૧૮૨૫).

નવમા દારમાં આહારરૂપે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલો એકેન્દ્રિયના શરીરરૂપે હોય છે કે પછી ચાવત પચેન્દ્રિયના શરીરરૂપે હોય છે, તેની ૨૪ દંડકોમાં ચર્ચા છે. ચર્ચાનો સાર એ છે કે જે પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થતું હોય છે તે જનકાળમાં તો ગમે તેના શરીરરૂપે હોય પણ વર્તમાનમાં તો તે જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તેટલી ઇન્દ્રિયવાળાનું શરીર આહારરૂપે છે, તેમ સમજવું. કારણ કે લીધેલ આહાર લેનારના શરીરરૂપે પરિણત થાય છે તેથી તેટલી ઇન્દ્રિયવાળાનું શરીર છે તેમ કહેવાય (૧૮૫૩-૧૮૫૮).

દશમા દારમાં ૨૪ દંડકના જીવોમાં કોણ લોભાહાર અને કોણ પ્રક્ષેપાહાર કરે તેની ચર્ચામાં જણાવ્યું છે કે નૈરયિક, દેવો અને એકેન્દ્રિય લોભાહારી છે (૧૮૫૯-૬૦).

દ્વીન્દ્રિયથી માંડી પચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને પ્રકારનો આહાર કરે છે (૧૮૬૧). એકેન્દ્રિયને મોટું હોતું નથી અને નારક-દેવના વૈક્રિયશરીરમાં મુખ છતાં તેમને પ્રક્ષેપની આવશ્યકતા ન પડે તેવો તે શરીરનો સ્વભાવ છે, માટે તેમને માત્ર લોભાહાર છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૦૯). વળી, લોભાહાર માત્ર પર્યાપ્તને જ હોય, અપર્યાપ્તને ન હોય એમ પણ ટીકાકાર ખુલાસો કર્યો છે (પત્ર ૫૦૯).

અગિયારમા દારમાં ક્યા જીવને ઓજ આહાર અને મનથી ભક્ષણ હોય છે તેનો ખુલાસો કરતા જણાવ્યું છે કે નારકો માત્ર ઓજ આહાર કરે છે, મનથી ભક્ષણ કરતા નથી (૧૮૬૨). અને બધા જ ઔદારિક શરીરી વિષે પણ એ જ નિયમ છે (૧૮૬૩). માત્ર દેવો ઓજ આહારવાળા અને મનથી ભક્ષણ કરનારા છે (૧૮૬૪); એટલે કે તેમને ત્યારે મનમાં આહાર લેવાની ઇચ્છા થાય કે તરત તેમની આહારકામનાની પૂર્તિ થઈ જાય છે (૧૮૬૪). જે સ્થાને જીવની ઉત્પત્તિ થવાની હોય ત્યાં જે આહારયોગ્ય પુદ્ગલો હોય તેનો આહાર તે ઓજ આહાર. અપર્યાપ્ત જીવને આ આહાર જ સંભવે છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૧૦). આ ચર્ચાને અંતે મતકૃતાગતી નિર્ણયિતની નિમ્ન ગાથાઓ ટીકાકારે ઉદ્ધૃત કરી છે, તે આ પ્રકરણના સારરૂપ છે :

“સરિરેણોઘાહારો તયાય કાસેણ લોમઆહારો ।

પક્ષેવાહારો પુણ કાવલિયો હોહ નાયવ્વો ॥ ૧૭૧ ॥

ઓઘાહારા જીવા સન્ને અપજત્તયા મુણેયવ્વા ।

પજત્તયા ય લોમે પક્ષેવે હોંતિ મહ્થવ્વા ॥ ૧૭૨ ॥

एमिदियदेवाणं नेरइयणं च नत्थि पक्खेवो ।

સેસાણં જીવાણં સસારત્યાણ પક્ષેવો ॥ ૧૭૩ ॥”

૫ અહીં ટીકાકારે સોમો પર્વાપર વિરોધ ન આવે તેમ આપખા કરેલી ભેઈએ એવું સૂચન કર્યું છે. માટે ‘આહાર માટે લીધેલા’નો અર્થ પૂર્વસૂચના જે અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો છે તે જ અભિપ્રેત છે, ગ્રહણ કરેલા બધા જ પુદ્ગલો નહિ.—ટીકા, પત્ર ૫૦૪.

...[૧૩૭]...

લોમાહારા ઇમિદિયા ડ નેરહયસુરગણા ચેવ ।

સેસાળં આહારો લોમે પક્સેવઓ ચેવ ॥

ઓયાહારા મળમન્નિલળો ય સંઘે વિ સુરગણા હોંતિ ।

સેસા હવંતિ જીવા લોમે પક્સેવઓ ચેવ ॥

અંતિમ એ ગાથાઓ મુદ્રિત સત્રકૃતાંગનિર્મુક્તિમાં મળતી નથી.

પ્રસ્તુત પદના બીજી ઉદ્દેશમાં ૧૩ દ્વારોની અપેક્ષાએ (૧૮૬૫) જીવો આહારક છે કે અનાહારક, આ એ ચિકિત્સાની ચર્ચા કરી છે. આમાં આહારના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નિર્દિષ્ટ આહારના બેદોની કોઈ ચર્ચા નથી (૧૮૬૬-૧૯૦૭). પણ વિશેષતા એ છે કે તેમાં આહારક અને અનાહારક એ પદોને આધારે છ ભગોની રચના કરીને તે તે જીવમાં કેટલા ભંગો લાભે તેનું નિરૂપણ કર્યું છે. ઉત્કૃષ્ટ છ ભંગોની રચના માટે જુઓ મુ. ૧૮૮૦; આ રચનાનો આધાર એકવચન-બહુવચન છે.

તીજી ‘સંસરી’ દ્વારમાં ટીકાકારે શકા-સમાધાન કર્યું છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે. સંસરી એટલે સમનરક. વિગ્રહગ્નિમાં જીવને મન તો હોતુ નથી, તો પછી વિગ્રહગ્નિમાં અનાહારક જીવને સંસરી કેમ કહેવાય? આનું રૂપકરણ કર્યું કે જીવ વિગ્રહગ્નિમાં હોય છે ત્યારે સંસરી જીવના આયુકર્મની વેદના કરતો હોવાથી તેને સંસરી કહી શકાય—ભલે તેને મન ન હોય (૫૦ ૫૧૪). બીજી શકા એ છે કે નૈરયિક, ભવનપત્તિ અને વાનમનરને અસંસરી કેમ કહ્યા (૧૮૧૮[૨], ૧૮૮૦)? ઉત્તર આપ્યો છે કે એ ત્રણેયમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ અસંસરીમાંથી પણ મરીને આવે છે તે અપેક્ષાએ તેમને અસંસરી કહી શકાય (૫૦ ૫૧૪).

૪

૨૯, ૩૦ અને ૩૩ મા ‘ઉપયોગ, પર્યતા, અવધિ’ પદો : જીવોનો બોધવ્યાપાર

પ્રજાપનામુત્રમાં જીવોના બોધવ્યાપાર અથવા જ્ઞાનવ્યાપાર વિષે ત્રણ પદોમાં ચર્ચા છે : ઉપયોગ પદ ૨૯ મુ, પર્યતા પદ ૩૦ મુ અને અવધિપદ ૩૩ મુ. એટલે એ ત્રણેને અહીં એકસાથે લીધાં છે.

આચારાગ્ર સૂત્રમાં—‘ જે આયા સે વિજ્ઞાયા, જે વિજ્ઞાયા સે આયા । જેણ વિજ્ઞાણહ સે આયા ’ આચારાગ્રમત્ર, પ. ૫, સૂત્ર ૧૬૫.

સઘે સરા નિયદંતિ, તક્કા જાત્ય ન વિજ્ઞહ । મર્યે તથ્ય ન ગાહિયા । ઓણ અપ્પહાણસ્સ સેયન્ને । સે ન લીદે, ન હરસે, ન વદ્દે, ન તંતે, ન ચડરંસે, ન પરિમંડલે, ન કિણ્દે, ન નીલે, ન લોહિણ, ન હાલિદે, ન સુક્કિલે, ન સુરમિંગંઘે, ન દુરમિંગંઘે, ન તિત્તે, ન કહુણ, ન કસાણ, ન અંબિલે, ન મહુરે, ન કક્કલહે, ન મડણ, ન ગુરુણ, ન લહુણ, ન સીણ, ન ડણ્ઠે, ન નિજ્ઞે, ન હુક્કલે, ન કાઠ, ન રઘે, ન સંગે, ન હ્થી, ન પુરુસે, ન અન્નદ્વા, પરિજ્ઞે સજ્ઞે ટવમા ન વિગ્ગહ । અરૂરી સત્તા અપયસ્સ પયં નથિય । સે ન સદ્દે ન રુવે ન ગંઘે ન રસે ન ફાસે-હન્નેયાવંતિ—તિ વેમિ ॥

આચારાગ્રમત્ર, પ. ૬. સૂત્ર ૧૭૦-૧૭૧.

સારાંશ કે આત્મા એ વિજ્ઞાતા છે. તેમાં કોઈ પણ પ્રકારના રસ, રૂપ આદિ નથી. તે અરૂપી હોવા છતાં સત્ છે.

ભગવતીસૂત્રમા જીવોનું લક્ષણ બતાવ્યું છે—

“અવળે બર્મણે અરસે અકાસે અરૂલી જીવે સાસણ અવદિષ્ણ લોગદબ્બે । સે સમાસઓ પંચવિદ્દે પળ્ણસે । તેં બહા—દબ્બઓ જાવ ગુણઓ । દબ્બઓ ણં જીવથિકાણ અળંતાઈં જીવદબ્બાઈં, સેત્તઓ લેગપ્પમાળસેત્તે, કાલ્લઓ ન કયાઈ ન આસિ, ન કયાથિ નથિય, જાવ નિચ્ચે, માવઓ પુણ અવળે બર્મણે અરસે અકાસે, ગુણઓ ઉવઓગુણે ।” ૨. ૧૦. ૧૧૮.

આનો સાર પણ એ જ છે કે આત્મા અર્પી છે, લોકપ્રમાણ છે, નિત્ય છે અને તેનો ગુણ ઉપયોગ છે. તેની સજ્જા અનત છે. આત્માનો ગુણ ઉપયોગ કલ્પો તે સર્વપ્રથમ અહીં મળે છે.

પ્રસ્તુતમાં યદ્યપિ ઉપયોગમા અવધિનો સમાવેશ થઈ ગય છે, તે છતાં તેનું જુદું પ્રકરણ રાખવાનું તાત્પર્ય એ જણાય છે કે તે કાળ સુધીમા અવધિ વિશે વિશેષ વિચાર થઈ ગયો હતો તેથી તેને જુદા પદમાં સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ આપણે ઉપયોગ અને પરચતા વચ્ચે શો ભેદ છે તે સમજવા માટે તેના જે ભેદો છે તેની તુલના કરીએ. કારણ કે મૂળમા તે બન્નેની કોઈ વ્યાખ્યા છે નહિ. પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ભેદો એ જ વ્યાખ્યા બની રહે છે.

૧ ઉપયોગ (૧૯૦૮-૧૦)

૧. સાકારોપયોગ

૧. આભિનિયોધિકજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૨. શ્રુતજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૩. અવધિજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૪. મનઃપર્યયજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૫. કેવલજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૬. મનિચ્ચજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૭. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૮. વિભગજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૨. અનાકારોપયોગ

૧. અચ્ચુદર્શનઅનાકારોપયોગ
૨. અચ્ચુદર્શનઅનાકારોપયોગ
૩. અવધિદર્શનઅનાકારોપયોગ
૪. કેવલદર્શનઅનાકારોપયોગ

૧ પરચતા (૧૯૩૬-૩૮)

૧. સાકારપરચતા

.....XX.....

૧. શ્રુતજ્ઞાનસાકારપરચતા
૨. અવધિજ્ઞાનસાકારપરચતા
૩. મનઃપર્યયજ્ઞાનસાકારપરચતા
૪. કેવલજ્ઞાનસાકારપરચતા
- X X
૬. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારપરચતા
૬. વિભગજ્ઞાનસાકારપરચતા

૨ અનાકારપરચતા

૧. અચ્ચુદર્શનઅનાકારપરચતા
- X X
૨. અવધિદર્શનઅનાકારપરચતા
૩. કેવલદર્શનઅનાકારપરચતા

આચાર્ય અભયદેવસુરિએ પરચતાને ઉપયોગવિશેષ જ કહી છે; વળી સ્પષ્ટીકરણ કહ્યું છે કે જે બોધમા કેવલ ત્રિકાલિક અવબોધ હોય તે પરચતા, પરંતુ જે બોધમાં વર્તમાનકાલિક જ બોધ હોય તે ઉપયોગ છે. આ જ કારણે મતિજ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાન સાકારપરચતાના ભેદોમાં ભેદો નથી. કારણ કે મતિજ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાનકાલિક અવિનષ્ટ પદાર્થ જ બને છે. અનાકારપરચતામાં અચ્ચુદર્શનનો સમાવેશ કેમ નથી—એનો ઉત્તર આચાર્યે આપ્યો છે કે પરચતા એ પ્રકૃત ઈક્ષણ છે

૧. ભગવતીમા આ બન્ને વિશે પ્રજ્ઞાપનાની ભલામણ છે ૧૬, ૭, ૫૮૨.

૨. મૂળાચાર પચાચારાધિકાર ગ્રાંથા ૩૧ માં પણ સાકાર-અનાકાર ઉપયોગને જીવનું લક્ષણ બતાવ્યું છે.

અને પ્રેક્ષણ તો માત્ર ચક્ષુદર્શનમાં જ સમજે છે, બીજી ઇન્દ્રિયો દ્વારા ચતા દર્શનમાં નહિ. બીજી ઇન્દ્રિયો કરતાં ચક્ષુનો ઉપયોગ અલ્પકાલીન હોય છે અને જ્યાં અલ્પકાલીન ઉપયોગ હોય છે ત્યાં બોધક્રિયામાં ઝડપ વધારે હોય છે. આ જ તેની પ્રકૃષ્ટતામાં કારણ છે.—ભગવતી ટીકા, પૃ. ૭૧૪.

આચાર્ય મલયગિરિએ આચાર્ય અભયદેવનું જ અનુસરણ કર્યું છે; વિશેષમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે પરચતા શબ્દ શ્દિને કારણે ઉપયોગ શબ્દની જેમ સાકાર અને અનાકાર બોધનાં પ્રતિપાદક છે, એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ. ૫૨૬). વિશેષમાં એ જણાવ્યું છે કે જ્યાં દીર્ઘકાલ ઉપયોગ હોય ત્યાં ત્રેકાલિક બોધ સમજે. મતિગ્ઞાનમાં દીર્ઘ કાલનો ઉપયોગ નથી માટે તેથી ત્રેકાલિક બોધ ન થાય, તેથી તેને પરચતામાં સ્થાન નથી.—પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ. ૫૩૦.

આ સિવાય ઉપયોગ અને પરચતામાં શો ભેદ તે જણાવવાનું કોઈ સાધન નથી.

ઉપયોગ અને પરચતા—એ બન્નેની પ્રજ્ઞાણી જીવોના ૨૪ દંડકોમાં વિચારાર્થ છે તે આ પ્રમાણે છે—૧૯૧૨-૧૯૨૭; ૧૯૪૦-૧૫૫૩. (આ દંડકક ૧૩૯ એ પાને મૂક્યું છે.)

૨૪ દંડકોમાં જીવોના ઉપયોગ અને પરચતાનો વિચાર કયાં પછી બન્ને પદોમાં ઉપયોગવાળા જીવોનો વિચાર છે. હકીકતમાં કશો ભેદ પડતો નથી (૧૯૨૮-૧૯૩૫; ૧૯૫૪-૧૯૬૨). તેથી તે વિષે વિશેષ ચર્ચા જરૂરી નથી. પરંતુ પરચતા પદમાં અંતે ફેવલીના જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ યુગપત છે કે ક્રમે છે, તેની ચર્ચા કરી છે, અને હલીલ કરી છે કે જ્ઞાન સાકાર છે અને દર્શન અનાકાર છે તેથી કોઈ પણ વસ્તુને એક સમયમાં જાણે-દેખે નહિ (૧૯૬૩-૬૪). આ ચર્ચા માટે સન્મતિપ્રકરણનો બીજો કાઠ જોવો જોઈએ, જ્યાં ઉપયોગમાં ક્રમ, યૌગપદ્ય અને અભેદ એ એ ત્રણે પદો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉપયોગ અને પરચતા વિષે અન્ય કરી જ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી, પરંતુ અવધિપદમાં અવધિજ્ઞાન વિષે તેના બેઠો આદિ સાન મુદ્દાઓ લઈ અવધિજ્ઞાનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે. તે સાત બાજનો આ છે : ૧. ભેદ, ૨. વિષય, ૩. સંસ્થાન, ૪. આબ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ, ૫. દેશાવધિ, ૬. અવધિની ક્ષય-શ્રદ્ધિ, ૭. પ્રતિપાતિઅપ્રતિપાતી (૧૯૮૧). વદ્બંધાગમમાં અવધિ-જ્ઞાનની ચર્ચા કર્મના આવરણ પ્રસંગે કરવામાં આવી છે અને ત્યાં અવધિના અનેક બેઠોની તથા સંસ્થાન આદિની ચર્ચા છે (પૃ. ૧૩, પૃ. ૨૮૯-૩૨૮). તેમાં ખ્યાન દેવાની વાત એ છે કે આવશ્યકનિર્યુક્તિની અવધિની ચર્ચાનો જે કાળ છે તે પછીના કાળની ચર્ચા વદ્બંધાગમની હોવાનો સમજ છે; કારણ કે ક્ષેત્રથી જન્મ-આવધિમાં આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં પણકનું દ્વંદ્વ છે, જ્યારે વદ્બંધાગમમાં સૂક્ષ્મ નિર્ગોદનું છે (આવ. નિ. ૨૬; વિશેષાવશ્યક ૫૮૫; વદ્બંધાગમ પૃ. ૧૩, પૃ. ૩૦૧). વળી, આવશ્યકનિર્યુક્તિગત ગાથાઓ ગાથાસત્રને નામે પણ વદ્બંધાગમમાં દેખા દે છે (આવશ્યકનિર્યુક્તિ, ગા. ૩૧ થી ધણી ગાથાઓ વદ્બંધાગમમાં છે; પૃ. ૧૩ ને અંતે જુઓ 'ગાથાસૂત્રાણિ' નામનું પરિશિષ્ટ, પૃ. ૧૧) ગાથાઓમાં પાઠાતરો નજરે પડે છે. સંભવ છે કે આ ગાથાઓ પ્રાચીન નિર્યુક્તિની હોય, જે આવશ્યકનિર્યુક્તિ અને વદ્બંધાગમમાં લેવામાં આવી હોય.

જેન આગમોમાં આચારાગ જેવા પ્રાચીન ગ્રંથમાં તો અવધિની ચર્ચા, નથી પરંતુ જ્યારથી અંગઆગમોમાં ઉપાસક જેવા કથાગ્રંથોનો સમાવેશ થયો ત્યારથી તો અવધિજ્ઞાનની ચર્ચા શરૂ

૩ ભગવતીમાં આ પદના સુવ ૧૬૮૨ થી પ્રારંભ કરી આખું અવધિપદ સમજી લેવાની સૂચના છે ૧૬, ૧૦, ૫૮૧.

...[૧૪૧]...

થઈ ગઈ છે; અને એ ચર્ચાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ઉપાસકને થતા અવધિજ્ઞાનની મર્યાદામાં સ્વયં ઇન્દ્રિયોત્તેજિતે પણ શકા થાય છે, એ આશ્ચર્યજનક ઘટના છે (ઉવાસગદસાઓ—હોર્નેલ, ૧-૮૪).

આપણે કર્મના પ્રકરણમાં પણ જોયું કે તેમાં એક ઠેકાણે માત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેથી થતા વિજ્ઞાનના આવરણની ચર્ચા છે, પરંતુ અવધિ આદિ જ્ઞાનો વિષે મૌન સેવાયું છે. આથી અવધિ આદિ જ્ઞાનોની ચર્ચા જૈન આગમોમાં પછીથી કરી દાખલ થઈ હોય એવો સંભવ રહે છે.

અવધિજ્ઞાનના બે ભેદ છે : એક તો જન્મથી પ્રાપ્ત થતું અને બીજું કર્મના ક્ષયોપશમથી મળતું. દેવ-નારકને તો જન્મથી જ હોય છે અને મનુષ્ય અને તિર્યક પંચેન્દ્રિયને ક્ષયોપશમિક (૧૯૮૨) હોય છે.

અવધિજ્ઞાનના વિષયની ચર્ચાનો સાર આ પ્રમાણે છે : નારકો ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ જન્મન્યથી અડધો ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગાઉ. પછી એકેકે કરી સાતેય નરકના જીવોના અવધિક્ષેત્રનું પણ નિરૂપણ છે, તેમાં નીચેની નરકમા ઉત્તરોત્તર અવધિક્ષેત્ર ઓછું થતું જાય છે (૧૯૮૩-૧૯૯૦). કલ્પનપનિમાં અસુરકુમારનું અવધિક્ષેત્ર જન્મન્ય ૨૫ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્ર છે; અને બાકીના નાગકુમારાદિનું ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત છે (૧૯૯૧-૯૩). પંચેન્દ્રિયનિર્યયનું અવધિક્ષેત્ર જન્મન્યથી અંચલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્ર છે (૧૯૯૪). મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ અવધિક્ષેત્ર અલોકમાં પણ લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત લોક જેટલું છે (૧૯૯૫). વાણીમંતરનું નાગકુમાર જેમ. જ્યોતિક્ષનું જન્મન્ય સંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો. વૈમાનિક દેવોના અવધિક્ષેત્રની વિચારણામાં વિમાનથી નીચેનો, ઉપરનો અને વિમાનથી નિર્યગ્ ભાગ—એ ત્રણેની દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે. અને જેમ વિમાન ઉપર તેમ તેમનું અવધિક્ષેત્ર વિસ્તૃત. છેવટે અનુત્તરૌપપાતિક દેવ સમગ્ર લોકનાડીને જાણે છે, એમ જણાવ્યું છે (૧૯૯૬-૨૦૦૭). સત્ર ૨૦૦૮-૧૬ માં અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તમ્ર, (હોડી), પલ્લવ, ઝાલર, પાહ જેવા વિવિધ આકાર જણાવ્યા છે. આચાર્યમહાશયિરે એનો સાર એ તારવી આપે છે કે ભવનપતિ અને વ્યંતરને ઉપરના ભાગમાં અને વૈમાનિકોને નીચેના ભાગમાં, જ્યોતિક્ષ અને નારકોને તિર્યગ્ દિશામાં વધારે હોય છે એટલે કે વિસ્તૃત હોય છે અને મનુષ્ય તથા તિર્યકને અવધિનો આકાર વિચિત્ર હોય છે.—ટીકા, પૃષ્ઠ ૫૪૨.

એ પણ જણાવ્યું છે કે નારક અને દેવ અવધિક્ષેત્રમાં છે, એટલે કે તેમનું અવધિજ્ઞાન પોતાની ચારે તરફ ફેલાયેલું હોય છે; નિર્યયમાં તેમ નથી. પણ મનુષ્ય અવધિક્ષેત્રમાં પણ છે અને બાહ્ય પણ છે. તાત્પર્ય એમ છે કે અવધિજ્ઞાનનો પ્રસાર પોતે જ્યાં હોય ત્યાં હોય તો તે અવધિની અંદર (અંતઃ) ગણાય, પણ પોતાથી વિચ્છિન્ન પ્રદેશમાં અવધિનો વિષય હોય તો તે અવધિથી બાહ્ય ગણાય (૨૦૧૭-૨૦૨૧). માત્ર મનુષ્યને જ સર્વાવધિ સંભવે છે, બાકીનાને દેશઅવધિ જ સંભવે (૨૦૨૨-૨૬). નારકાદિમાં આનુશામિક-અનાનુશામિક, વર્ધમાન-હીયમાન, પ્રતિપાતી-અપ્રતિપાતી અને અવરિચત-અનવરિચત—આ બેદોનો વિચાર છે (૨૦૨૭-૩૧).

અવધિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા પ્રણાપનામૂળમાં ક્યાંય આપવામાં આવી નથી, પણ અન્યત્ર જે અપાર્થ છે તે એ છે કે ઇન્દ્રિય કે મનની સહાયતા વિના આત્માને થતું રૂપી પદાર્થનું જ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન છે.

૩૧ મું 'સંજ્ઞિ' પદ : સંજ્ઞીવિચાર

આ પદમાં સિદ્ધ સહિત સકલ જીવોનો સંસરી, અસંસરી અને નોસંસરીનોઅસંસરી એ ત્રણ ભેદ વિચાર થયો છે. તેમાં સિદ્ધો નથી સંસરી કે નથી અસંસરી તેથી તેમની સંસારી નોસંસરીનોઅસંસરી આપવામાં આવી છે (૧૯૭૩). મનુષ્યમાં પણ જે કેવળી થયા હોય તે આ બાબતમાં સિદ્ધની સમાન જ છે, કારણ કે તેઓ પણ તેમને મન હોવા છતાં તેના વ્યાપાર વડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા નથી. અન્ય મનુષ્યો સંસરી અને અસંસરી બન્ને પ્રકારના છે. એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવો અસંસરી છે. નારક, બવનપતિ, વાલ્યુવ્યંતર અને પંચેન્દ્રિયતિર્થંક સંસરી અને અસંસરી બન્ને પ્રકારના છે. જ્યોતિષક અને વૈમાનિક માત્ર સંસરી જ છે (૧૯૧૫-૭૩).

આ પદને અંતે આપેલી ગાથામાં મનુષ્યને પણ સંસરી-અસંસરી જ કહ્યા છે. પરંતુ સૂત્ર ૧૯૭૦ માં તેમાં ત્રણ પ્રકાર સંભવે એમ ૨૫૪૮ કહ્યું છે. આ માત્ર જ્ઞાનરથ મનુષ્યની અપેક્ષાએ વચન હશે એમ સમજવું નેઈએ.

સંજ્ઞાનો અર્થ શો લેવો તે સૂત્રમાં ૨૫૪૮ નથી કહ્યું, પણ મનુષ્ય અને નારક તથા બવનપતિ અને વ્યંતરને પણ અસંસરી કહ્યા એટલે મન જેને હોય તે સત્તી એ અર્થ પ્રસ્તુતમાં ઘટે નહિ. આથી ટીકાકારને સ્પષ્ટતા બે અર્થ કરવા પડ્યા છે, છતાં પણ પૂરું સમાધાન થતું નથી. એટલે નારકાદિને સંસરી કે અસંસરી કહ્યા તેમાં તેના પૂર્વભવના તે સંસરી કે અસંસરી હતો માટે સંસરી કે અસંસરી કહ્યા—આવુ ૨૫૪૮કરણ ટીકાકારને કરવું પડ્યું છે (ટીકા, પત્ર ૫૩૪).

આથી સંજ્ઞા શબ્દ ખરેખર ક્યા અર્થમાં અભિપ્રેત છે તે સંશંધનનો વિષય છે.

આચાર્યના પ્રારંભમાં જ વિશેષ પ્રકારના 'મતિજ્ઞાન' માટે—ખાસ કરી આત્માના પૂર્વભવના જ્ઞાનપ્રસંગે—'સંજ્ઞા' શબ્દરૂપ વપરાયો હોય એમ લાગે છે "इहमेवेति नो सत्ता भवइ, तं जहा पुरतिष्ठाओ वा दिसाओ भागओ अहमस्मि" છત્યાદિ। દશાશ્રુતરંધમાં જ્યાં દશ ચિત્તસમાધિ-રથાનોનું વર્ણન છે ત્યાં સળિણાણં વા સે અસમુપ્પવ્વસે સમુપ્પવ્વેજા અપ્પણો પોરાણિયં જાઈં સુમરિત્તપ્પ" — દશા૦, પાંચમી દશા.

ડો. શુક્લે સપાદિત આવૃત્તિમાં "જાહસરણે વા સે" એવો પાઠ છે, પરંતુ આ જ પાઠ સમવાયોગમા ઉદ્ભૂત છે (દશમ સમવાય), ત્યાં હિપર પ્રમાણે પાઠ હોઈ દશાશ્રુતરંધનો મૂળ પાઠ આવો જ હોવો નેઈએ એમ અમારું માનવું છે. વળી, આચાર્ય આત્મારામજીની આવૃત્તિ (૧૦ ૧૪૮) માં— "સળિણ જાહસરણેણં સળિણાણં વા સે અસમુ" એવો પાઠ છે, તે પણ બરાબર જણાતો નથી. એ ગમે તે હોય પણ તેમાં પણ સળિણાણં એ પાઠ તો છે જ, એટલે અહીં 'સજ્ઞા' મતિજ્ઞાનવિશેષના અર્થમાં લેવામાં કાંઈવાંધો જણાતો નથી. અને એ જ્ઞાનનો એક પ્રકાર કાળક્રમ જાતિરમરણને નામે ઓળખાયો છે; પણ તે છે તો મતિજ્ઞાનનો જ ભેદ. અને એ મતિજ્ઞાનનો વિશેષ એટલે જે જ્ઞાનમાં રમરણ-પૂર્વે અનુભવનું રમરણ-જરૂરી હોય તેવું જ્ઞાન 'સજ્ઞા' શબ્દથી સમગ્રનું હતું. સજ્ઞા-સંકેત પછી તે શબ્દરૂપે હોય કે બીજા ચિહ્નરૂપે હોય પણ તેના વડે જ્ઞાન થવામાં રમરણ આવશ્યક હોય છે. તેથી જેમાં રમરણ આવશ્યક હોય એવા જ્ઞાન-વિશેષને માટે 'સજ્ઞા' શબ્દ પ્રાચીન કાળમાં પ્રયુક્ત થતો હોય તો આશ્ચર્ય પામવાનું નથી.

૧. આવશ્યકનિયુક્તિમાં સંજ્ઞાને અભિનિષેધ = મતિજ્ઞાન કહ્યું છે. — ગા. ૧૨; વિશેષાવશ્યક, ૩૬૪.

૨. પાંદમાં 'સંજ્ઞા' શબ્દના પ્રયોગ અને અર્થ માટે જુઓ Pali-English Dictionary (P.T.S) તથા Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary.

પણ જૈન આગમમાં આ ‘સંજા’ શબ્દના અર્થનો વિસ્તાર થયો હોય એમ જણાય છે. અને તેને કારણે ક્યાં સંજા શબ્દનો શું અર્થ લેવો એ એક સમસ્યા રૂપ બની ગય છે.

સ્થાનાંગમાં—“एग सक्का, एग सक्का, एग मज्जा, एग विच्च” (સુ. ૨૯-૩૨) એવો પાઠ આવે છે. એ ઉપરથી પણ જણાય છે કે ‘સંજા’ એ નામે કોઈ જાન તે કાળે પ્રસિદ્ધ તો હતું જ. સ્થાનાંગમાં જ અન્યત્ર સંજાના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે : આહાર, ભય, મૈથુન, પરિમહ (સ્થા. ૩૫૬, સમવાયાગ ૪). વળી, અન્યત્ર સ્થાનાંગમાં જ સંજાના દશ ભેદ છે : ૧-૪. ઉપર પ્રમાણે, ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક, ૧૦. ઓધ અને આ દશ સંજા ૨૪ દંડના જીવોમાં હોય છે તેમ પણ જણાવ્યું છે (સ્થા. ૭૫૨). આચારાંગનિર્મુક્તિમાં સંજા વિષે જણાવ્યું છે—

द्वे सञ्चित्तौ भावे अणुभवनजाणया सण्णा ।

मति होइ जाणया पुण अणुभवणा कम्मसंजुता ॥ ૩૮ ॥

आहार भय परिगह मेहुण सुह दुक्ख मोह विततिगच्छ ।

कोह माण माय लोहे लोग लोग य बम्भोहि ॥ ૩૯ ॥

અને અન્ય પ્રકારે પણ સંજા શબ્દનો અર્થ બૃહત્કલ્પભાવ્ય અને વિશેષાવશ્યકભાવ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં કાલિક, હેતુ અને દષ્ટિવાદીપદેશ—એ ત્રણ સત્તાને આધારે સંસારી-અસંસારીનો વિચાર છે. અને એનો નિષ્કર્ષ એ છે કે શાસ્ત્રમાં પ્રાયઃ કાલિક-સંજાને આધારે સંસારી-અસંસારી એવો વિભાગ કરેલો છે અને તેનું તાત્પર્ય તો સમનરક-અસમનરકમાં છે. બૃહત્, ૭ાં ૭૮-૮૭; વિશેષાં ૫૦૨-૭.

પટ્ટપંગમ મૂળમાં માર્ગજ્યાદારમાં સંસારીદાર છે. પણ સંજાનો અર્થ શો અભિપ્રેત છે તે જણાવ્યું નથી. પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિથી લઈ ક્ષીણકલાય-વીતરાગ-છદ્મરજ-ગુણસ્થાન સુધીના જીવો સંસારી હોય છે અને એન્દ્રિયથી માંડી અસંસારી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો અસંસારી છે, એમ જણાવ્યું છે (પુ. ૧, ૫૦ ૪૦૮). અને સત્તી ક્ષાયોપશમિક લબ્ધિથી, અસંસારી ઔદયિક ભાવથી^૩ અને નસતી-નઅસતી ક્ષાયિક લબ્ધિથી થાય છે, એમ પણ જણાવ્યું છે (પુ. ૭, ૫૦ ૧૧૧-૧૧૨). આના રૂપકીકરણમાં ધવલામાં જે કહ્યું છે તે અને પ્રારંભમાં સંજાના જે અર્થ ક્યાં છે તે ઉપરથી સામાન્ય ધારણા એવી અને કે મનવાળા સંસારી,^૪ પરંતુ ધવલામાં પણ સંસારી શબ્દની એ પ્રકારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તે સ્પષ્ટ છે : સમ્યગ્ જ્ઞાનાતિ ક્ષતિ સંઘમ્-મનઃ, તદસ્યાસ્તીતિ સંસારી । જૈકેન્નિયાદિનાડતિમસક્કઃ, તસ્ય મનસોડમાભાત્ । અથવા શિક્ષાક્રિયોપદેશાલાપમાહી સંસારી । ઉક્ત ચ—

सिक्खाकिरियुवदेसालावग्गाही मणोवल्लेख ।

जो जीवो सो सण्णी तव्विवरीदो असण्णी दु ॥-પુ. ૧, ૫૦ ૧૫૨.

આ બીજી વ્યાખ્યામાં પણ મનનું આલમન તો સ્વીકૃત છે જ, એટલે તાત્પર્યમાં કશો ભેદ પડતો નથી. આચાર્ય પૂજ્યપાદે તત્ત્વાર્થભાષ્યનું અનુકરણ કરી તત્ત્વાર્થની દીકામાં (૨ ૨૫) સંસારીની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે પટ્ટપંગમના સંસારી શબ્દના પ્રયોગને ધ્યાનમાં લઈને છે; તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ‘સંજા’ શબ્દ અનેક અર્થમાં છે તેથી અનિષ્ટની વ્યાવૃત્તિ સારું સૂત્રમાં ‘સમનરકઃ’ એવું વિશેષણ આપ્યું છે, જેથી સંજાવાળા છતાં જેને મન ન હોય તે સંસારી કહેવાય નહિ, પણ અસંસારી કહેવાય.

૩. મૂલાચાર, શીલગુણાધિકાર, ૩

૪. તુલના કરો બૃહત્કલ્પભાષ્ય, યા. ૮૭.

૫. તુલના—“સંજિનઃ સમનરકાઃ” તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨. ૨૫—તેની વિવિધ દિગ્બંધીય દીકાઓ સાથે.

...[૧૪૪]...

મૂલાચારમાં છ પર્યામિના વિવેચન પ્રસંગે અસંસીને પાંચ અને સંસીને છ પર્યાપ્ત કહી છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેને મન હોય તે સંસી ગણાય. —મૂલાચાર, પર્યાપ્ત્યધિકાર, ૫-૬, ૮૬.

સ્થાનાંગમાં સર્વ જીવોના સંસી, અસંસી અને નોસંસીનોઅસંસી—એવા ત્રણ બેદ બતાવ્યા છે, કારણ કે સિદ્ધોને પણ એમાં ગણી લીધા છે. પરંતુ તેમાંથી સંસી કોણ અને અસંસી કોણ એ ક્ષતિ થતું નથી (સુ. ૧૬૨). સંસારી જીવમાં ૨૪ દંડોમાં સસી અને અસંસી એ બંને બેદો હોય છે (સ્થા. ૭૬, સમવા. ૧૪૬), એમ કહ્યું ત્યારે પણ મનવાળા સસી એવું સિદ્ધ થતું નથી, કારણ કે એકન્દ્રિયાદિમાં તો મન નથી જ, છતાં તેમાં પણ સસી-અસંસી એ બંને બેદ જણાવ્યા. અને જ્યાં મન અવશ્ય હોય છે તેવા નારકાદિમાં પણ સસી-અસંસી એવા બંને બેદ જણાવ્યા છે.

આ ઉપરથી એક વાન નક્કી થાય છે કે પર્યાપ્તિનો વિચાર થયો તે પહેલાં જ સજાનો વિચાર થઈ ગયો હતો. તેથી પર્યામિના વિચાર સાથે એ સ્પષ્ટ થયું કે સજા અને મન એ બંને જેને હોય તેને જ સસી કહેવા.

સસી-અસંસીની સમગ્રતાનું સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન વાચક ઉમાસ્વામિએ તત્ત્વાર્થમંત્રમાં કર્યો છે. તેમણે સૂત્ર બતાવ્યું છે કે—“સજિતઃ સમનક્ષાઃ (૨.૨૫); અર્થાત્ સસી જીવો મનવાળા હોય છે. અને ભાષ્યમાં તેમણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે પ્રસ્તુતમાં સસી શબ્દથી તે જ જીવો અભિપ્રેત છે, જેને સંપ્રધારણ સંજ્ઞા હોય. અર્થાત્ માત્ર સંપ્રધારણ સજાવાળા જીવોને મન હોય છે, અન્યને નહિ. સંપ્રધારણ સંજ્ઞાની વ્યાખ્યા કરી છે કે—“ઈદાપોદયુક્તા ગુણદોષવિચારણાભિક્ષા સમ્પ્રધારણ-સંજ્ઞા।” —તત્ત્વાર્થભાષ્ય ૨. ૨૫. આદારાદિ સંજ્ઞાને કારણે જે સસી કહેવાય તેવા જીવો આદી અભિપ્રેત નથી, એટલે કે મન તો તે જ સંસી જીવોને હોય, જેઓ સંપ્રધારણ સંજ્ઞાને કારણે સંસી કહેવાના હોય.

૩૨મું ‘સંયમ’ પદ : સંયમવિચાર

સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત અને નોસંયતનોઅસંયતનોસંયતાસંયત—એવા સંયમના ચાર બેદોનો વિચાર સકલ જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર એ છે કે નારક, એકન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય જીવો, વાણ્યવંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ અસંયત હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્થંક અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે. મનુષ્યમાં પ્રથમ ત્રણ પ્રકાર છે, પણ સિદ્ધીમાં સંયમનો ચોથો પ્રકાર નોસંયતનોઅસંયતનોસંયતાસંયત છે (૧૬૭૪-૮૦). પદને અંતે આપેલ ગાથામાં સિદ્ધનો વિચાર નથી. પૃષ્ઠાંગમમાં ૧૪ માર્ગશુદ્ધારમાં પણ એક દ્વાર સંયમ છે. આથી સંયમને આધારે જીવોનો વિચાર કરવાની પદ્ધતિ મહત્વ ધરાવે છે, એમ કહી શકાય. પૃષ્ઠાંગમમાં સયમદ્વારમાં સામાયિકશુદ્ધિસંયત, છેદોપરથાપનશુદ્ધિસંયત, પરિહારશુદ્ધિસંયત, સદ્ગમસંપરાયશુદ્ધિસંયત, યથાખ્યાત-વિહારશુદ્ધિસંયત, સંયતાસંયત અને અસંયત—એવા બેદો કરીને ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં તેનો વિચાર છે, પુ. ૧, ૪૦ ૩૬૮.

૩૪ મું ‘પ્રવિચારણા’ પદ : પરિચારણા (મૈથુનવિચાર)

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જ્યાં વિષયસૂચી આપી છે, ત્યાં પ્રસ્તુત પદ માટે ‘પ્રવિચારણ’ (પ્રવિચારણ) શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે અને તે જ શબ્દ આત્મ્યા ઉમાસ્વાતિના ‘પ્રવીચાર’ શબ્દનું મૂળ જાણાય છે (તત્ત્વાર્થશ્લેષ ૪૮). પરંતુ પ્રસ્તુત પદના પ્રારંભમાં જ્યાં દ્વારો ખતાવ્યાં છે ત્યાં ‘પરિચારણા’ (૨૦૩૨) અને મૂળમાં પણ ‘પરિચારણયા’ (પરિચારણતા) (૨૦૩૩) એવો પાઠ છે. અને એ દ્વારની ચર્ચા પ્રસંગે ‘પરિચારણા’^૧ ‘પરિચારણા’ (૨૦૫૨) શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે. ઉપરાંત, ‘સપરિચારા’ (સપરિચારા:), ‘અપરિચારા’ (અપરિચારા:), (૨૦૫૧), કાયપરિચારણા (કાયપરિચારણા), કાસપરિચારણા, રૂપપરિચારણા, સદ્પરિચારણા, મળપરિચારણા (૨૦૫૨) જેવા પ્રયોગો મળે છે. તેથી જાણાય છે કે પ્રવિચારણ, પરિચારણયા અને પરિચારણા એ ત્રણે શબ્દો એક જ અર્થ માટે વપરાયા છે. પરંતુ વધારે વપરાશ ‘પરિચારણા’ એ રૂપનો છે; ‘પ્રવિચારણા’નો પ્રયોગ માત્ર પ્રારંભમાં અને અંતે છે (પ્રવિચારણાપત્તં સમત્તં). ઉપનિષદોમાં ‘પરિચાર’નો પ્રયોગ મૈથુનસંવનના અર્થમાં મળે છે—इमा रामाः सरथाः सत्प्रां न ह्रीहृद्या लम्भनीया मनुष्यैः। आमिमंस्मत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानुषाक्षीः। ऋग्वे. ૧.૨૫. પાલિમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’ જેવા પ્રયોગો છે—જુઓ પાલિકોષ (P.T.S.). જૌદ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરણ’ જેવા શબ્દો મળે છે. ઉપરાંત ‘પ્રવિચાર’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણ’ આદિ પ્રયોગો પણ જોવા મળે છે. અને તે બધા પ્રયોગો પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત પદમાં જે અર્થ અભિપ્રેત છે, તે અર્થ માટે પણ જોવા મળે છે. એટલે કહી શકાય કે ક્રોધ, રતિ, હિન્દ્રિયોનાં કામભોગ અને મૈથુન માટે સંસ્કૃતમાં પ્રવીચાર અથવા પ્રવિચારણા અને પ્રાકૃતમાં પરિચારણા અથવા પ્રવિચારણા શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. પરિચારણા ક્યારે કોને સંભવે અને ક્યા પ્રકારની હોય, એ વિષયની મુખ્ય ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં દંડકોને આધારે કરી છે. તેમાં નારકોની વ્યાપનમાં કહ્યું છે કે તેઓ ઉપપાત-ક્ષેત્રમાં આવીને તરત જ આહાર લેવાનું શરૂ કરે છે, એટલે તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, એટલે ચારે તરફથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીરનાં અંગોપાંગથી શરૂ કરે છે અને તે તે પુદ્ગલોને શરીરની હિન્દ્રિયાદિ રૂપે પરિચલિત કરતા થઈ જાય છે. આમ હિન્દ્રિયો પુષ્ટ થયે તેઓ પરિચારણા શરૂ કરે છે, એટલે કે શબ્દાદિ બધા વિષયોનો ઉપભોગ શરૂ કરે છે. અને પરિચારણા કર્યા પછી જ વિકુર્વણા—નાના રૂપ ધારણ કરવાની પ્રક્રિયા—શરૂ કરે છે (૨૦૩૩). પરંતુ દેવોમાં આ ક્રમમાં ભેદ એ છે કે વિકુર્વણા કર્યા પછી પરિચારણા છે (૨૦૩૪, ૨૦૩૭). એકેન્દ્રિયોમાં પરિચારણાનો ક્રમ નારક જેમ છે, પણ તેમાં વિકુર્વણા નથી. પરંતુ વાયુકાયમાં વિકુર્વણા છે. દ્વિન્દ્રિય-ત્રિન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયમાં એકેન્દ્રિય જેમ (૨૦૩૫-૩૬) પરિચરિત છે. પંચેન્દ્રિયતિવૈય અને મનુષ્યમાં નારક જેમ સમજવું (૨૦૩૬).

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રાસંગિક^૨ ચર્ચા એ પણ કરવામાં આવી છે કે જીવોમાં આહારનું ગ્રહણ આભોગનિર્વર્તિત હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત? એકેન્દ્રિય સિવાયના બધા જીવો આભોગ-

૧. આને માટે પાઠાંતર છે—‘પરિચારણયા’ પૃ. ૪૨૧, ટિ. ૧.

૨. “કાયપ્રવીચારો નામ મૈથુનવિષયોપસેવનમ્” તત્ત્વાર્થભાષ્ય, ૪૮, “પ્રવીચારો મૈથુનોપસેવનમ્” સર્વાર્થસિદ્ધિ, ૪.૭.

૩. આ ચર્ચા ખરી રીતે આહારપદમાં આવવી એટલી હતી, પણ આ પદમાં આવી છે તેથી તેને પ્રાસંગિક કહી છે.

નિર્વૃત્ત અને અનાભોગનિર્વૃત્ત આહાર લે છે. પરંતુ એકેન્દ્રિયમાં માત્ર અનાભોગનિર્વૃત્ત જ છે (૨૦૩૮-૩૯). પ્રસ્તુતમાં આભોગનિર્વૃત્તનો અર્થ ટીકાકાર “મનઃપ્રણિધાનપૂર્વમાહારં રુદ્ધન્તિ” — (પૃ ૫૪૫) એવો કરે છે અને એકેન્દ્રિય વિષે સ્પષ્ટ કરે છે કે “एकेन्द्रियाणामतिस्तोका-पटुमनोद्वयलविसम्पन्नत्वात् पटुतर आभोगो नोपजायते इति तेषां सर्वदाऽनाभोगनिर्वृतिर एव आहारो न पुनः कदाचिदप्याभोगनिर्वृतिरिति” — (પૃ ૫૪૫).

આમાં આચાર્ય મલયગિરિ અપટુ પણ મન એકેન્દ્રિયને હોય છે—એવું લખે છે તે મનોલવિષ્ઠ અથવા જીવોમાં છે એવી માન્યતાને આધારે છે. પરંતુ ખરી વાત તો એવી જણાય છે કે જીવો પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક અને પોતાના ઉપયોગપૂર્વક આહાર લે તે આભોગનિર્વૃત્ત અને ઇચ્છા ન હોય છતાં હોમાહાર વગેરે અન્ય પ્રકારના આહારનું સતત ગ્રહણ થયા કરે છે તે અનાભોગ-નિર્વૃત્ત કહેવાય.

આહારપદમાં આભોગનિર્વૃત્ત આહારની ચર્ચા છે, તેને આધારે આવો અર્થ ઠરી શકાય (૧૭૯૬, ૧૮૦૬ આદિ), પરંતુ મનઃપ્રણિધાનની વાત, જે આચાર્ય મલયગિરિએ લખી છે, તેનો સમન્વય કેવી રીતે કરવો એ એક પ્રશ્ન છે. કારણ કે જેમ એકેન્દ્રિયને અપટુ મન છે, તેમ દ્વિન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધી પણ અપટુ મન જ છે; તો એકેન્દ્રિયમાં જ કેમ અનાભોગ અને ખીજમાં કેમ નહિ, એ પ્રશ્નનું સમાધાન થતુ નથી. એમ લાગે છે કે રસનેન્દ્રિયવાળા પ્રાણીને અપ્પ હોય છે તેથી તેને ખાવાની ઇચ્છા થતી હોઈ તે અધામા આભોગનિર્વૃત્ત આહાર માન્યો હોય અને રસનેન્દ્રિય વિનાયને અનાભોગનિર્વૃત્ત માન્યો હોય એમ બને.

આહારમાં લેવાના પુદ્ગલો વિશે ચર્ચા છે કે આહાર કરનાર તે પુદ્ગલોને જાણે છે, હેખે છે કે જાણતો-હેખતો નથી ?—તેના વિષેના વિકલ્પો કયાં છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે— (૨૦૪૦-૪૬).

	જાણે	હેખે	ન જાણે	ન હેખે
નારક, ભવનવાસી, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક	૦	૦	”	”
એકેન્દ્રિયથી ત્રીન્દ્રિય	૦	૦	”	”
ચતુરિન્દ્રિયમાં—				
૧. કેટલાક	૦	”	”	૦
૨. ”	૦	૦	”	”
પચ્ચેન્દ્રિયનિર્વૃત્ત,				
તથા મનુષ્ય				
૧. કેટલાક	”	”	૦	૦
૨. ”	”	૦	૦	”
૩. ”	૦	”	”	૦
૪. ”	૦	૦	”	”
વૈમાનિક—				
૧. ”	”	”	૦	૦
૨. ”	૦	૦	”	”

અધ્યવસાનસ્થાનોની પણ પ્રાસંગિક ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવાં અધ્યવસાનસ્થાનો ૨૪ દંડકના જીવોમાં અસંખ્યાત પ્રકારનાં હોય છે એમ જણાવ્યું છે (૨૦૪૭-૪૮). આટલી જ દંડકીકત પ્રજાપત્તામાં છે, પરંતુ આ વિષે પદ્યપ્રાગમમાં વિસ્તૃત ચર્ચા નેવા મળે છે. કેમના સ્થિતિજનનાં અધ્યવસાનસ્થાનોની ચર્ચા માટે પ્રથમ ચૂલિકામાં ધણો વિસ્તાર છે; તેમાં ખાસ કરી સર્વસ્તોકઅધ્યવસાનના સ્વામીથી માંડી સર્વોત્કૃષ્ટઅંધનું સ્થાન કોને,

...[૧૪૭]...

જીવોમાં સંકલેશ અને વિશુદ્ધિનું તારતમ્ય, અદ્યપ્યહુત્વ આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૧૩૯). બીજી ચૂલિકા તો સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાનોની પૂરી ચર્ચા માટે જ છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૩૦૮). આ પછી પણ ભાવવિધાન નામના પ્રકરણમાં બે ચૂલિકા છે, જેમાં એકમાં ઉપશમ અને ક્ષપક-શ્રેણીનું તારતમ્ય (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૦) અને બીજીમાં અનુભાગબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનોની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૭).

પરિચારણાદ્વારમાં દેવોની બાબતમાં પરિચારણાની દૃષ્ટિએ આ પ્રમાણે ચાર વિકલ્પોનો સંભવ બતાવ્યો છે (૨૦૫૧) :

૧. દેવો	સદેવી	સપરિચાર
૨. ”	”	અપરિચાર
૩. ”	અદેવી	સપરિચાર
૪. ”	”	અપરિચાર

પરંતુ જણાવ્યું છે કે એવું બનતું નથી કે દેવ સદેવી હોય છતાં પણ અપરિચાર હોય, એટલે કે ઉક્ત ચારમાંથી બીજો વિકલ્પ સંભવતો નથી (૨૦૫૧). આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, ન્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાંથી પ્રથમનાં બે વિમાનો—સૌધર્મ અને હશાન—માં દેવીઓ હોય છે તેથી તે સૌમાં પ્રથમ વિકલ્પ છે; એટલે કે તેમાં કાયિક પરિચારણા છે—દેવદેવીનું મૈથુન હોય છે (૨૦૫૨). સનતકુમારથી માંડી અચ્યુતકલ્પ સુધીનાં વિમાનોમાં માત્ર દેવો જ હોય છે, દેવી હોતી નથી, તેથી તેમાં તીજે વિકલ્પ છે એટલે કે તે વિમાનોમાં દેવીઓ નથી છતાં પરિચારણા છે (૨૦૫૧). પરંતુ ત્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવી પણ નથી અને પરિચારણા પણ નથી. તેથી તેમાં ચોથો વિકલ્પ છે (૨૦૫૧)^૪

દેવી નથી છતાં પરિચારણા કેમ સંભવે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે (૨૦૫૨) :

૧. સનતકુમાર-માહેન્દ્રકલ્પમાં સ્પર્શપરિચારણા.
૨. બ્રહ્મલોક-સાતકલ્પમાં રૂપપરિચારણા.
૩. મહાશુક્ર-સહસ્ત્રારમાં શબ્દપરિચારણા.
૪. આણુત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુતકલ્પમાં મનઃપરિચારણા.

કાયપરિચારણામાં ન્યારે દેવોને ‘ધ્વજામન’ ની ઉત્પત્તિ—એટલે કે કાયપરિચારણાની ઇચ્છા—થાય છે, ત્યારે દેવીઓ—અપ્સરાઓ મનોરમ રૂપ, ઉત્તરવૈદ્યિય શરીર ધારણ કરીને હાજર થાય છે (૨૦૫૨ [૨]). અહીં ‘ધ્વજામન’ શબ્દ ધ્યાન દેવા જેવો છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હજી મનની બાબતની સ્પષ્ટ કલ્પના નિશ્ચિત થઈ ન હતી. પરિચારણા સમાપ્ત થયે ઇચ્છામન ચાલ્યું ગય છે.

અપ્સરાઓ સાથે દેવોની કાયપરિચારણાનું ટીકામાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે મનુષ્ય જેમ જ મૈથુનસેવન (દી. ૦ પત્ર ૫૪૯, ૫૫૦). મૂળમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે એ દેવોમાં શુકના પુદ્ગલો હોય છે અને તે અપ્સરામાં જઈને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપે પરિણમે છે અને અપ્સરામાં રૂપસ્થાવરણના વર્ષક પણ બને છે. અહીં એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે આમાં પણ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ઉલ્લેખ છે, મનનો નથી (૨૦૫૨ [૨]). અહીં એ પણ જણવું જરૂરી છે કે દેવના એ શુકથી અપ્સરામાં

૪. આ દેવોમાં પરિચારણા નથી, છતાં તેમને બ્રહ્મચારી ન કહેવાય; કારણ કે તેમનામાં ચારિત્રપરિણામ નથી.
—દી. ૦, પત્ર ૫૪૯.

ગર્ભાધાન થતું નથી,^૫ કારણ કે દેવોને વૈક્રિયશરીર છે અને તેની ઉત્પત્તિ ગર્ભમાં નથી પણ ઔપપાતિક છે.

જ્યાં રપર્શાદિથી પ્રવિચારણા હોય છે તે તે દેવલોકમાં દેવી નથી હોતી, પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે અપ્સરાઓ વિકૃત્વેણા કરીને હાજર થાય છે^૬. અને તે દેવો અનુક્રમે રપર્શાદિથી જ સંતુષ્ટિ અનુભવે છે (૨૦૫૩[૫]); તે જ તેમની પરિચારણા છે. તે દેવોમાં પણ શુદ્ધવિસર્જન છે, પરંતુ ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે કે “પુત્રત્વસંક્રમો દિવ્યપ્રમાવાદવસેયઃ” અર્થાત્ દેવ-દેવીનો સંપર્ક નહીં છતાં દેવીમાં દેવી પ્રભાવને ક્રમે શુદ્ધસંક્રમણ થાય છે અને તેનું પરિણમન પણ તેમના રૂપ-લાવણ્યમાં વૃદ્ધિકારક અને છે (ટી૦ પૃ ૫૫૧).

આરણ્યથી માંડીને માત્ર મન:પરિચારણા છે અને તેથી તે તે દેવોની પરિચારણાની ઇચ્છા થયે દેવીઓ પોતાને સ્થાને રહીને જ મનોરમ શૃંગાર ધારણ કરે છે અને તે તે દેવો પોતાને સ્થાને રહ્યા રહ્યા જ મન:સંતુષ્ટિ મેળવે છે (૨૦૫૨[૬]). અને દેવીઓ પણ પોતાને સ્થાને રહી રહી રૂપ લાવણ્યવતી બની જાય છે.

અર્થે દેવોનું પરિચારણાની દૃષ્ટિએ અલ્પબહુત્વ વિચારાયું છે; તેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત ક્રમ આવ્યો છે : અપરિચારકો, મન:પરિચારકો, શબ્દપરિચારકો, રૂપપરિચારકો, રપર્શપરિચારકો, કાવ્યપરિચારકો (૨૦૫૩).

પરંતુ પરિચારણામાં ઉત્તરોત્તર સુખની વૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ આથી ઊંચટો ક્રમ છે; સૌથી ઓછું સુખ કાવ્યપરિચારણામાં, પણ સૌથી વધારે સુખ અપરિચારણાવાળા દેવોમાં છે. (ટી૦ પૃ ૫૫૨).

*

૩૫ મું ‘વેદના’ પદ : જીવોની વેદના

૧ દંડકોમાં જીવોને નાના પ્રકારની વેદનાનો જે અનુભવ થાય છે, તેની ચર્ચા આ પદમાં છે. વેદનાના અનેક રીતે પ્રકારો બતાવવામા આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શીત, ઉષ્ણ, શીતોષ્ણ (૨૦૫૫).
- (૨) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ (૨૦૬૬).
- (૩) શારીરિક, માનસિક, શારીરિક-માનસિક (૨૦૬૩).
- (૪) સાતા, અસાતા, સાતાસાતા (૨૦૬૬).
- (૫) દુઃખા, સુખા, અદુઃખા-અસુખા (૨૦૬૮).
- (૬) આબ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકી (૨૦૭૨).
- (૭) નિદા, અનિદા (૨૦૭૭).^૧

૫. “કેવલં તે વૈક્રિયશરીરાન્તર્ગતા ઇતિ ન ગર્ભાધાનહેતવઃ” — ટી૦, પૃ ૫૫૦.

૬. આમ સહજાર સુધી દેવીઓ જાય છે. અને ક્યાં સુધી કેટલા આયુવાળી દેવીઓ જાય તે આટલે જુઓ ટીકા, પૃ ૫૫૨ જ.

૭. જુદાં જુદાં નરકો સંબંધી વેદના વિષે ચૂ ૨૦૫૭ ની ટીકામાં—“પતાવત્સૂત્રં ચિરન્તનેષ્વવિમિત્તિપત્યા ક્ષયતે । કેન્નિદાભ્યાસઃ પુનરેતદ્વિષયમધિકમપિ સૂત્રં ધટન્તિ તતસ્તન્મતમાહ” —આંત્રાયે અલયગિરીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ટીકા, પૃ ૫૫૫.

૮. ભગવતી, ૧૬. ૫ ૬૫૬ માં આ જ બાબત છે અને તે આટલે પ્રજાપનાની બલયમણ છે. અહીં અલયગિરિ કહે છે—“નિદાનિદાદિપત્યુ વિશેષો ન સદ્ગૃહીતો નિનિમત્તાવ સૂત્રગતોઃ” —પૃ ૫૫૪

પદ્મગ્રામમાં વેદનાખંડ ચોથો છે તે પુ. ૯ થી ચર થાય છે. તેમાં કર્મપ્રકૃતિનું વિવરણ ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં ખીજું દાર ‘વેદના’ નામે છે. તે ‘વેદના’ દારનું વિવરણ પુસ્તક ૧૦ માં છે. અને તે વેદનાનું વિવરણ ૧૬ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં પ્રતાપનાગત વેદનાનો ખીન્ને પ્રકાર, જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, કાલ-એ રૂપે છે, તેનું વિસ્તારથી વિવરણ એ જ નામનાં ચાર દારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. (પુ. ૧૦, પ. ૧, ૧૮; પુ. ૧૧, પ. ૧, ૭૫; પુ. ૧૨, પ. ૧). વેદનાના સ્વામીની ચર્ચા પ્રતાપનામાં દંડકોને આધારે કરી છે, જ્યારે પદ્મગ્રામમાં સ્વામિત્વનો વિચાર નયદષ્ટિએ ‘સ્વાત્’ શબ્દના યોગ વડે ભંગોમાં કર્યો છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૨૯૪). ઉપરાત, દ્રવ્ય આદિ દારોમાં સ્વામિત્વનો વિચાર છે જ (પુ. ૧૦, પૃ. ૨૬૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧૧, ૧૩૨; પુ. ૧૨, પૃ. ૧૨).

એમ લાગે છે કે કર્મના વિપાકનો પૂરો વિચાર નિશ્ચિત રૂપ ધારણ કરે તે પહેલાં તેનો વિચાર ‘વેદના’ નામે થતો હતો અને એ ‘વેદના’ વિષે જે વિવિધ વિચારણાઓ પ્રાચીનોએ કરી હતી તેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પદમાં છે. આ માટે વિશેષ રૂપે ભગવતી ૩.૩ જોતું, જ્યાં ક્રિયા અને વેદનાનો વિચાર છે. અને વળી જુઓ, ભગવતી ૭.૬. (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૮૧); ૧૯.૩; ૧૯.૪; ૧૯.૫; ૬.૧; ૧૬.૪ (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૬-૫૦).

વેદનાના પ્રકારોમાં નિદા-અનિદા એ પ્રકાર વિષે આચાર્ય અભયદેવ ભગવતીની ટીકામાં જે રૂપદીકરણ કરે છે તે આ છે—“નિયતં દાને ગુદ્ધિર્જીવસ્ય ‘દૈવ શોષને’” इति वचनात् निदा ज्ञानमा-
मोगः—इत्यर्थः । तदुक्ता वेदनाऽपि निदा-आभोगवतीत्यर्थः । — ભગવતીટીકા, ૧૬. ૫. ૬૫૬. પૃ. ૭૬૯.

અને આચાર્ય મહાયગિરિએ તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે કર્યું છે : “નિતરાં નિશ્ચિતં વા સમ્યક્
લીયતે ચિત્તમસ્થામિતિ નિદા, बहुलाधिकारात् ‘उपसर्गादात्’ इत्यधिकरणे घञ्, सामान्येन चित्तवती-
सम्यग्विवेकवती वा इत्यर्थः ।” ટીકા, પત્ર ૫૫૭.

‘નિદા’ ને પાદઅસદ્મહાણુવોમાં દેશ્ય શબ્દ જણાવ્યો છે.

શીતોષ્ણ વેદના વિષે ટીકાકારે શકા કરી છે કે ઉપયોગ ક્રમિક છે તો શીત અને ઉષ્ણ એ બન્નેનો યુગપદ્મભવ કેવી રીતે થાય ? એનું રૂપદીકરણ એ કર્યું છે કે વસ્તુતઃ ઉપયોગ ક્રમિક જ છે. પણ શીઘ્ર સંચારને કારણે અનુભવમાં ક્રમ નથી જણાતો તેથી તે અપેક્ષાએ સ્વપ્નમાં શીતોષ્ણની વેદના યુગપદ્મ સમજવી. — ટી. ૦ પત્ર ૫૫૫. આ જ ન્યાય શારીરિક-માનસિક સાતાસાતા વિષે પણ છે. પત્ર ૫૫૬ અ, ૫૫૬ બ.

અદુઃખા-અસુખા વેદનાનો અર્થ ટીકામાં છે — સુખદુઃખાત્મિકા એટલે કે જેને સુખ સંસાર ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં દુઃખનો પણ અનુભવ છે; અને દુઃખ સંસાર પણ ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં સુખનો પણ અનુભવ છે — એવી વેદના. પત્ર ૫૫૬.

સાતા-અસાતા અને સુખ-દુઃખ, એમાં શો જોદ છે ? — આ પ્રશ્નો ટીકાકાર ઉત્તર આપે છે કે વેદનીય કર્મનાં પુણ્યલોનો ક્રમપ્રાપ્ત ઉદય થવાથી જે વેદના થાય તે સાતા-અસાતા, પરંતુ જ્યારે ખીન્ને કોઈ ઉદારણા કરે અને જે સાતા-અસાતાનો અનુભવ થાય તે સુખ-દુઃખ કહેવાય. ટી. ૦ પત્ર ૫૫૬.

પોતે જે શરીરપીડાને સ્વીકારે તે આબ્યુપગમિકા, જેમ કે કેશના લોચ આદિથી થતી પીડા. કર્મના ઉદારણાકરણ વડે વેદનીયનો ઉદય કરવાથી થતી પીડા તે ઔપક્રમિકા. ટીકા, પત્ર ૫૫૬.

પ્રસ્તુતમાં પણ નારહીને સંતી અને અસંતી બન્ને પ્રકારના જણાવ્યા છે અને સંગીને નિદા વેદના અને અસંતીને અનિદા વેદના જણાવી છે, તે ધ્યાનમાં લેવા જેલુ છે (૨૦૭૮).

પદ્મપંગમમાં સાતા-અસાતા એવા વેદનીયના બેદોને આધારે વિપાકની ચર્ચા છે, પરંતુ વેદના-વિધાન પ્રકરણમાં નયોની અપેક્ષાએ વેદનાનું વર્ણન કરવાને પ્રસંગે—બ્રજમાળિયા વેયણા, હરિણા વેયણા, હવસંતા વેયણા—એ પ્રકારો પણ કહ્યા છે અને તેને લઈ અનેક ભંગો થાય છે. પૃ. ૧૨, પૃ. ૩૦૪-૩૬૩.

*

૩૬ મું ‘સમુદ્ધાત’પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા’

પદ્મપંગમમાં સ્વતંત્ર રીતે સમુદ્ધાતની ચર્ચા નથી. એટલે કે પ્રસ્તુતમાં પ્રજાપનામા જેમ ‘સમુદ્ધાત સાત છે’ એવો નિર્દેશ કરી તેની વિવિધ રીતે ચર્ચા દંડકોમાં છે, તેનું પદ્મપંગમમાં નથી. પણ માર્ગેણુદ્ધારોમાં જ્યાં ક્ષેત્ર અને રપશેની ચર્ચાનો પ્રસંગ છે ત્યાં સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ તે બન્નેનો વિચાર લેવા મળે છે; અને તેમાં પણ સામાન્ય સમુદ્ધાતની વાત છે, કોઈ વિશેષ સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ તે ચર્ચા નથી.—પૃ. ૭, પૃ. ૨૬૯, ૩૬૯. આ ઉપરાંત પદ્મપંગમમાં પ્રાસંગિક રીતે ‘વેયણસમુદ્ધાત’, ‘ભારણસમુદ્ધાત’ ‘કેવલિસમુદ્ધાત’—આ ત્રણ પ્રકારનો ઉલ્લેખ મળે છે.—પૃ. ૧૨, પૃ. ૪૬૮, ૪૬૯, ૫૦૬, ૫૦૭.

પ્રજાપનામાં વેદના, કપાય, મરણ, વૈક્રિય, તૈજસ, આહારક અને કેવલી આ સાત સમુદ્ધાતો જણાવ્યા છે (૨૦૮૫, ૨૦૮૬), પરંતુ તેમની કોઈ વ્યાખ્યા આપી નથી. વળી, માત્ર કપાય-સમુદ્ધાતના ચાર બેદો કોષ્ઠ, માન, માયા, લોક સમુદ્ધાત જણાવ્યા છે (૨૧૩૩). વળી, પ્રથમના છની સામાન્ય સંતા છે—છઘરથના સમુદ્ધાતો (૨૧૪૭). તે છઘરથિક સમુદ્ધાતોનો દંડકોમાં વિચાર છે (૨૧૪૮-૫૨).

સમુદ્ધાત શબ્દની વ્યાખ્યા આચાર્ય મહાયગિરિએ આપી છે કે તે તે વેદના આદિના અનુભવરૂપ પરિણામો સાથે આત્માનો એકીભાવ, અર્થાત્ તદિતર પરિણામોમાંથી વિરત થઈ તે તે વેદનીયાદિ કર્મના ધણા પ્રદેશોને ઉદારણા વડે વહેલાં ઉદયમાં લાવી ભોગવી તેમની નિર્જરા કરવી તે, અર્થાત્ આત્માથી અખેરી નાખવા તે.—ટીકા, પત્ર ૫૫૯. તેમાં ક્યા કર્મને લઈને ક્યો સમુદ્ધાત છે તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે છે :

૧. વેદનાસમુદ્ધાતમા અસદ્વેદનીય કર્મની નિર્જરા.
૨. કપાયસમુદ્ધાતમાં કપાયમોહનીયની નિર્જરા.
૩. મારણ્યાતિક સમુદ્ધાતમા આયુકર્મની (અંતિમ અંતર્મૂર્ત શેષ હોય ત્યારે).
૪. વૈક્રિયસમુદ્ધાતમાં વૈક્રિયશરીરનામકર્મની.

૧. આ વિષે જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાયંગ, પૃ. ૩૮૮-૮૯; ભગવતી ૨. ૨; ભગવતીસાર, પૃ. ૬૨-૬૫. કેવલિસમુદ્ધાત માટે જુઓ વિશેષાવસ્થાકલાપ્ય, ૩૬૪૧.

૨. આને મળતી વિરત ચર્ચા પ્રજાપનામાં સ્થાનપદમાં છે. સૂ. ૧૪૮ થી

૩. પ્રજાપનામાં જીવોમા તૈજસ અને કામંજી શરીરની મારણ્યાતિકસમુદ્ધાતચર્ચા માટે જુઓ સૂ. ૧૫૪૫-૫૨

૫. તેજસ સમુદ્ધાતમાં તેજસશરીરનામકર્મની.

૬. આહારક સમુદ્ધાતમાં આહારકશરીરનામકર્મની.

૭. કેવલિસમુદ્ધાતમાં સદસહવેદનીય કર્મ, શુભાશુભ નામકર્મ, જિય-નીય શ્રોતકર્મની.

—પ્રમા ૦ ૮૧૦, પત્ર ૫૫૬.

સમુદ્ધાતના સમયની મર્યાદા આ પ્રમાણે છે : કેવલિસમુદ્ધાત આદિ સમયનો છે, પરંતુ અન્ય અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તકાળના છે (૨૦૮૭-૮૮).

સાતમાંથી કેટલા કયા જીવોને હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ છે કે નારકમાં પ્રથમના ચાર; ભવનપાનિ, પચેન્દ્રિય તિર્થંચ, વાયુવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકમાં પ્રથમ પાંચ; વાયુ સિવાયના એકેન્દ્રથી માંડી ચતુરિન્દ્રિયમાં પ્રથમના ત્રણ; વાયુમાં પ્રથમના ચાર; અને મનુષ્યમાં સાતેય સમુદ્ધાત હોય છે (૨૦૮૯-૨૦૯૨).

એકેક જીવના અને તે તે દંડકોના નાના જીવોમાંથી અતીત કાલમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સમુદ્ધાતો હોય અને ભવિષ્યમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સંભવે તેની સૂચના પ્રમાપનામાં છે (૨૦૯૩-૨૧૦૦). ઉપરાંત, એક દંડકના એકેક જીવને કે તે તે દંડકના જીવોને તે તે રૂપે (સ્વસ્થાને) અને અન્ય દંડકના જીવરૂપે (પરસ્થાને) ભૂત-ભવિષ્યમાં કેટલા અને કયા સમુદ્ધાતો સંભવે તેની ચર્ચા પણ કરવામાં આવી છે (૨૧૦૧-૨૧૨૪).

સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ જીવોનું અલ્પખલુત વિચારાયું છે તેમા જઘન્ય સંખ્યા આહારક સમુદ્ધાત કરનારની છે અને સૌથી વધારે સંખ્યા વેદનાસમુદ્ધાત કરનારની છે, પણ તેથી પણ અધિક એવા જીવો છે, જેઓ સમુદ્ધાત વિનાના છે (૨૧૨૫). દંડકોમાં પણ આવી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અલ્પખલુતની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૨૬-૨૧૩૧).

કાયસમુદ્ધાતના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે અને એ ચારની અપેક્ષાએ દંડકોમાં અતીત કાળ તથા ભવિષ્યકાળના સમુદ્ધાતોની વિચારણા એક જીવ અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે (૨૧૩૭-૨૧૩૮). આમાં પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાએ એટલે કે નારક હોય તો નારકરૂપે અને ધતર રૂપે તેને કેટકેટલા અતીત-ભવિષ્યમાં કાયસમુદ્ધાતો સંભવે તેનો પણ વિચાર છે (૨૧૩૯-૨૧૪૧), એટલું જ નહિ પણ તેમાં અલ્પખલુતનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૪૨-૪૬). કેવળી સિવાયના ૭ જાત્રસ્થિક સમુદ્ધાતો છે અને તેમાંના કયા કય તે તે દંડકોમાં હોય એની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૪૭-૫૨).

પરંતુ ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે સૂત્રમાં માત્ર અસરક્રમાર દેવો સિવાયના કોઈ પણ દેવોના દંડકોનો ઉલ્લેખ નથી. સંભવ છે કે આ ગ્રંથને નિવારવા આચાર્ય મલયગિરિએ લખ્યું કે—
“અસરક્રમારાદીનાં સર્વેષામપિ દેવાનામાહારકસમુદ્ધાતવર્ગાઃ શેષાઃ પચ્ચ સમુદ્ધાતાઃ।—૮૧૦, પત્ર ૫૬૦ અ.

આ પછી વેદના આદિ સમુદ્ધાતોનો અવગાહન અને સ્પર્શની દૃષ્ટિએ વિચાર છે, તેમાં તે તે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવની અવગાહના અને સ્પર્શના કેટલી હોય તે જણાવ્યું છે, અને તે અવગાહના અને સ્પર્શ કેટલા કાળનાં હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૨૧૫૩-૨૧૭૨). સાથે સાથે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવને કેટલી ક્રિયા હોય તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૫૩

છત્યાદિ). આમાં વિશેષતઃ કેવલિસમુદ્ધાતની ચર્ચા વિસ્તારથી છે (૨૧૬૮-૨૧૭૫), તેમાં સયોગી તો સિદ્ધ થાય નહિ તેથી કરીને ક્રમે મન, વચન અને કાયયોગનો નિરોધ કરી અયોગી થયે તે સિદ્ધ થાય છે એમ જણાવ્યું છે, કારણ કે હવે નવા કર્મનું યોગ દ્વારા આગમન બંધ થાય છે અને જૂનાં કર્મોને ક્રમે કરી ક્ષીણ કરી નાખે છે, અને સાકાર ઉપયોગમાં વર્તમાન સિદ્ધ થાય છે (૨૧૭૫). અંત્યે અંતે સિદ્ધતા સ્વરૂપની ચર્ચા છે (૨૧૭૬).

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ

(૧) 'આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યા

આ પ્રદેશવ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધ ભવવિરહ હરિભદ્રસુરિએ લખી છે. પ્રારંભમાં 'પ્રજ્ઞાપનાસ્યોબાજ્ઞ-પ્રદેશાનુયોગઃ પ્રારમ્ભતે' કહ્યું છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાના અમુક અંશોનો અનુયોગ—વ્યાખ્યાના અભિપ્રેત છે એમ સ્પષ્ટ છે. આચાર્ય હરિભદ્ર પ્રજ્ઞાપનાનો ઉપાંગ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ આચાર્ય મલયગિરિની જેમ તે 'સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે' તેમ જણાવતા નથી. આથી અમુક અંગનું અમુક ઉપાંગ એવી વ્યવસ્થા ક્યારેક આચાર્ય હરિભદ્ર પછી, પણ આચાર્ય મલયગિરિ પૂર્વે, થઈ ગઈ હશે એમ માનવું રહ્યું.

વળી, આ વ્યાખ્યાને 'અવચૂર્ણિકા' એવું નામ પણ આપી શકાય તેમ છે, કારણ કે આચાર્ય હરિભદ્ર એક ઠેકાણે—“અલમતિપ્રસક્તેન અવચૂર્ણિકાયાગમેતદિતિ”—૫૦ ૨૮, ૧૧૩—આ પ્રમાણે જણાવે છે.

આચાર્ય હરિભદ્રે આ પ્રદેશવ્યાખ્યા લખી તે પહેલાં પણ કોઈએ પ્રજ્ઞાપના ઉપર નાની-મોટી ટીકા અવશ્ય લખી હશે, અને તે ચૂર્ણિરૂપે હશે એમ જણાય છે, કારણ કે ઘણે ઠેકાણે—‘एतदुक्तं भवति’, ‘किमुक्तं भवति’, ‘अयमत्र भावार्थः’, ‘इदमत्र हृदयम्’, ‘एतत्ति भावणा’ છત્યાદિ શબ્દો સાથે કે તે વિના જે વિવરણ મળે છે તે પ્રાકૃતમાં હોય છે અને કવચિત્ સરકૃતમાં પણ મળે છે.—૫૦ ૧૨, ૧૬, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૫, ૪૧, ૫૨, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૨, ૧૦૬, ૧૧૨ છત્યાદિ.

એ ચૂર્ણિકાર કોણ હશે તે કહેવું કઠણ છે, પણ સંભવ એવો છે કે તે આચાર્ય હરિભદ્રના ગુરુ હોય, કારણ કે ‘एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते’ ૫૦ ૭૫, ‘गुरवस्तु’ ૧૧૮, ‘इह तु पूज्याः’ ૫૦ ૧૨૨, ‘अत्र गुरवो व्याचक्षते’ ૫૦ ૧૪૧, ૧૪૭, ‘गुरवो व्यावर्णयन्ति’ ૫૦ ૧૫૨—એવા ઉલ્લેખો આ વ્યાખ્યામાં મળે છે.

વળી, એ વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે આની ઉક્ત ચૂર્ણિ સિવાય પણ અન્ય એક કે અનેક વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્ર પૂર્વે હશે જ, કારણ કે પ્રસ્તુત વ્યાખ્યામાં મતાંતરની વ્યાખ્યાનાં અનેક સ્થળો નોંધ્યાં છે, જેમાં એવા કેટલાક સ્થળો હોવાનો સંભવ ખરો કે જે અન્ય ગ્રંથોની વ્યાખ્યા-માંથી લીધાં હોય. ઉપરાંત, એવાં પણ અનેક સ્થળો છે, જે આ જ ગ્રંથની વ્યાખ્યાની સૂચના

૧. આચાર્ય હરિભદ્રના વિસ્તૃત પરિચય માટે ‘સમદર્શી આચાર્ય હરિભદ્ર’ એવું.

૨. ચૂર્ણનો ઉલ્લેખ આચાર્ય મલયગિરિ પણ કરે છે. —પૃષ્ઠ ૨૧૬, ૨૭૧.

આપી દે તેવાં છે. આવાં મતાંતરો માટે જુઓ ૫૦ ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૩૬, ૩૭, ૬૦, ૬૧, ૬૫, ૭૧, ૭૫, ૭૮, ૭૯, ૮૩, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૪૫ ઇત્યાદિ.

કેટલાંક મતાંતરો વિષે તો આચાર્ય હરિભદ્રે પોતાનો સ્પષ્ટ નિર્ણય જણાવ્યા વિના માત્ર યુરુનો મત રજૂ કર્યો છે — “एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते, अन्ये पुनरन्यथा, तदभिप्रायं पुनरति-गम्भीरत्वाच्च वयमवगच्छामः” — ૫૦ ૭૫, ૧૧૮; તો વળી કેટલીક જગ્યાએ કેટલાકના વિધાનને અસંગત જણાવેલ છે — “अत्र कैश्चिदतिगहनत्वात् प्रस्तुतस्य भ्रान्त्या लिखितं क्लिप्यशमश्रेष्ठ-नन्तरं क्षपकश्रेणीं प्रतिपद्यत इति । एतदपकर्णयितव्यम्...” ૫૦ ૧૧૬.

વાચક ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થસૂત્રનો નામ વિના ઉલ્લેખ અનેક સ્થાનોએ કર્યો છે અને ભાષ્યમાંથી પણ અવતરણો લીધાં છે. — ૫૦ ૯૯, ૧૪૯, ૧૫૩, ૧૫૮ ઇત્યાદિ. વળી, વાચક ઉમાસ્વાતિને ‘સમ્રહકાર’ એવા સામાન્ય નામે ઉલ્લેખીને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાંથી સૂત્ર ઉદ્ધૃત કરે છે — ૫૦ ૧૦૧. તેઓ પોતાની આવશ્યકટીકા (૫૦ ૨) ઉપરાંત બીજા અનેક ગ્રંથોનો અને ગ્રંથકારોનો નામ ઘડીને કે નામ વિના ઉલ્લેખ કરે છે — જેમ કે ‘નિયુક્તિકારેણ’ — ૫૦ ૧૦૫; સિદ્ધમામૃત ૫૦ ૧૧; અનુયોગદ્વાર ૫૦ ૩૨; જીવાભિગમ ૫૦ ૨૮; પ્રત્તિભિ (ભગવતી) ૫૦ ૩૩; ઉત્તરાધ્યયન — ૫૦ ૧૧૧; ‘વિવરણગ્રન્થેન’ ૫૦ ૧૦૫; ‘મણિય ચ બુદ્ધાયરિદ્ધિ’ ૫૦ ૨૯; ‘સદ્ગુણિકાયામ્’ ૫૦ ૫૩; કર્મપ્રકૃતિસદ્ગુણિકાયામ્ અથવા ‘કામપયઙ્કીસંગહણીય’ ૫૦ ૫૧, ૫૯, ૧૦૦, ૧૨૯, ૧૪૦; ‘સદ્ગુણીકાર’ ૫૦ ૪૨; ‘વાલિમુખ્યેન’ ૫૦ ૪. આખી ટીકામાં ‘ઉક્તં ચ’ કહીને અનેક પ્રાકૃત ગાથાઓ આપવામાં આવી છે અને સંસ્કૃત કારિકાઓ પણ છે, જે આચાર્ય હરિભદ્રાનું બહુમુખી પાંડિત્ય પ્રદર્શિત કરે છે.

આચાર્ય મહાયગિરિએ આ વ્યાખ્યાનો સપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કર્યો જ છે અને તેનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. જે કેટલાંક વાસ્તવ્યો આચાર્ય મહાયગિરિની વ્યાખ્યામાં દેખાય છે તેનો આધાર પણ પ્રસ્તુત ટીકા છે એ બીજી તુલના કરવાથી સહેજે સમજાઈ જાય તેમ છે.

આચાર્ય હરિભદ્રાનો સમય લગભગ નિશ્ચિત જ છે અને તે ઇ. સ. ૭૦૦—૭૭૦ માનવામાં આવે છે.

*

(૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવચૂર્જિ

પ્રજાપનામાં સર્વ જીવોના અદ્યપબાહુલ્ય વિષેની ચર્ચા તીવ્ર પદમાં છે. તે પદને ૧૩૩ ગાથામાં બદ્ધ કર્યું છે. આચાર્ય અભયદેવે (સં. ૧૧૨૦-) જ તેને ‘સંગ્રહ’ એવી સંજ્ઞા આપી છે —

“इय अद्वाण्डइपयं सव्वजियप्पबहुमिह पयं तव्यं ।

पञ्चवणाए सिरिअमयदेवसूरीहिं संगहियं ॥”

પરંતુ તે ‘કર્મરત્નસદ્ગુણી’ એ નામે તથા પ્રજાપનોદ્ધાર એ નામે પણ ઓળખાય છે. કારણ કે તેની સમાપ્તિને અંતે અને તેની અવચૂર્ણિને અંતે પણ એ નામનો નિર્દેશ છે; જુઓ, કુલસંમનકૃત અવચૂર્ણિ—લા. ૬. સંગ્રહ, લા. ૬. વિદ્યામહિર, હસ્તપ્રત નં. ૩૬૭૩ અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીનો સંગ્રહ નં. ૬૬૪.

આ સંપ્રહણીની અવચૂર્ણિ કુલમંડન ગણિએ સં. ૧૪૪૧ માં રચી છે—

“શ્રીદેવસુન્દરગુરોઃ પ્રસાદતોઽવગતજિનવચોઽર્થલ્લઃ ।

કુલમ્બ્જનગણિરલિલદવચૂર્ણિમેકાશ્ચિસુવનાન્દે ॥”

આ પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંપ્રહણી તેની અવચૂર્ણિસંહિત વિં સં. ૧૯૭૪ માં શ્રી આત્માનેદ જૈન સભા (ભાવનગર) દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. અહીં જણાવેલી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિના બદલે આ મુદ્રિત અવચૂર્ણિ થોડા વિરનારથી લખાયેલી છે અને તેના કર્તાનું નામ નથી મળતું, એમ તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. પણ સંભવ છે કે શ્રી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિને જ વધુ સ્પષ્ટ કરવા ખાતર તેમાં કોઈ વિદ્વાને યોગ્ય વધારો કર્યો હોય, એમ અમને લાગે છે.

*

(૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃતિ

આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશવ્યાખ્યા કરતાં લગભગ ચારગણી વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ (લગભગ સં. ૧૧૮૮-૧૨૬૦) પ્રજ્ઞાપનાની કરી છે અને તે સર્ણુ પ્રજ્ઞાપનાને સમજવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સાધનભૂત છે. સ્વયં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે કે આ વ્યાખ્યાનો આધાર આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશ વ્યાખ્યા છે,^૩ પરંતુ એ વ્યાખ્યા ઉપરાંત આચાર્ય મલયગિરિએ ‘અન્ય અનેક ગ્રંથોનો સ્વતંત્ર ભાવે ઉપયોગ કરીને આ વ્યાખ્યાને સમૃદ્ધ યનાવી છે; ઉ. ત. સ્ત્રી તીર્થંકર થાય છે કે નહિ એ ચર્ચા આચાર્ય હરિભદ્રે માત્ર સિદ્ધપ્રાભુતનો હવાલો આપી (૫૦ ૧૧) સમાપ્ત કરી હતી, જ્યારે આચાર્ય મલયગિરિએ સ્ત્રીમોક્ષની ચર્ચા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષ રચીને આચાર્ય શાકટાયનનો આધાર લઈને વિસ્તારથી કરી છે, પત્ર ૨૦. એ જ પ્રમાણે સિદ્ધતા સ્વરૂપની ચર્ચા વખતે પણ અન્ય દાર્શનિકોના મતોની તુલના કરીને જૈનમતની સ્થાપના કરી છે, પત્ર ૧૧૨.

પ્રજ્ઞાપનાના પાંદાનતરોની ચર્ચા પણ અનેક ઠેકાણે મળે છે—પત્ર ૮૦, ૮૮, ૯૬, ૧૬૫, ૨૯૬, ૩૭૨, ૪૧૨, ૪૩૦, ૬૦૦.

આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકાઓના અને બીજા અનેક લેખકો અને ગ્રંથોનાં ઉદ્દરણો આખ્યાં છે તે બતાવે છે કે આચાર્ય મલયગિરિનું પાંડિત્ય બહુમુખી હતું—

‘પાણિનિઃ સ્વપ્રાકૃતવ્યાકરણે’—પત્ર ૫; ૩૬૫; ‘ઉત્તરાધ્યયનનિયુક્તિગાથા’—પત્ર ૧૨; ‘સવિસ્તરં નન્દાધ્યયનટીકાયાં વ્યાખ્યાતાનિ’ પત્ર ૨૪, ૨૯૮, ૩૧૧, ૩૭૬; ‘પ્રજ્ઞાપનામૂલટીકાકૃત્’ કે મૂલટીકાકારઃ’ પત્ર ૨૫, ૧૧૪, ૧૯૪, ૨૦૨, ૨૬૩, ૨૮૦, ૨૮૩, ૨૯૪, ૩૦૫, ૩૨૫, ૩૬૨, ૩૭૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૧, ૪૭૦, ૪૯૦, ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૬૪, ૫૬૮; ‘સમ્પ્રહણીમૂલટીકાકારો હરિભદ્રસુરિઃ’ પત્ર ૪૧૮, ૫૫૨; ‘મૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૫૪૪, ૫૪૭; ‘જીવામિગમટીકા’ પત્ર ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૧; ‘જીવામિગમે’ પત્ર ૧૯૫; ‘જીવામિગમચૂર્ણો’ પત્ર ૩૦૮; ‘અન્નાલેપપરિહારો ચન્દ્રપ્રશ્નિટીકાયાં સૂર્યપ્રશ્નિટીકાયાં ચામિહિતૌ’ इति ततोऽवधार्यौ’ પત્ર ૯૯; ‘ક્ષેત્રસમાસટીકા’ પત્ર ૧૦૭; ‘અનુયોગદોરેપુ’ પત્ર ૧૧૪; ‘કૃદ્ધાચાર્યઃ’ પત્ર ૧૩૫; ‘મજ્જતૌ’ પત્ર ૧૪૧, ૧૪૯;

૩ જયતિ હરિભદ્રસુરિટીકાકૃદ્ વિવૃત્તવિષમમાવાર્થઃ ।

યદ્વચનવશાદ્દમપિ જાતો લેશન વિવૃત્તિકરઃ ॥ પ્ર. ૧૧૧.

૪. આચાર્ય મલયગિરિ વિશેની વિસ્તૃત માહિતી માટે આચાર્ય મલયગિરિકૃત સંપ્રહણાસૂત્રની પ્રસ્તાવના જોવી.

“વ્યાખ્યાપ્રસન્નો” પત્ર ૨૬૨; “તથા ચાહ અસ્યા એવ પ્રજાપનાયાઃ સક્રુહ્ણીકારઃ—પત્ર ૧૬૭; “કર્મપ્રકૃતિસક્રુહ્ણ્યામ્” પત્ર ૧૮૨; “સક્રુહ્ણીગાયાઃ” પત્ર ૨૦૭; “ધર્મસક્રુહ્ણી” પત્ર ૧૧૧; “ધર્મસક્રુહ્ણીટીકાયામ્” પત્ર ૨૨૬, ૩૦૭; “શાક્ટાચનઃ” પત્ર ૫૯૯; “શકટસુનુરપિ” પત્ર ૨૪૯; “શાકટાચનન્યાસકૃત્” પત્ર ૫૬૩; “સ્વોપજ્ઞાન્દાનુશાસનવિવરણે” પત્ર ૨૫૦, ૨૫૧; “તત્ત્વાર્થટીકાયાં ભાવિતમ્” પત્ર ૨૫૧; “મગવાન્ મદ્રબાહુસ્વામી” પત્ર ૨૫૬, ૨૫૭; “માખ્યકૃત્” પત્ર ૨૬૪, ૨૬૫, ૩૦૦-૨, ૫૪૨, ૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૪, ૬૦૮; “ચૂર્ણિકૃત્” પત્ર ૨૬૬, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૭; “પ્રજાપનાયાશ્વર્ણી” પત્ર ૫૧૭; “પૂર્વાર્ચાયાઃ” પત્ર ૨૭૧; “પચ્ચસદ્ગ્રહે” ૨૮૩; “મહાવાદિનઃ” પત્ર ૨૮૪; “કર્મપ્રકૃતિટીકાયાં પચ્ચસદ્ગ્રહટીકાયાં ચ” પત્ર ૨૯૨; “તત્ત્વાર્થસૂત્રકૃત્” પત્ર ૨૯૩; “તત્ત્વાર્થટીકાદૌ” પત્ર ૨૯૮, ૨૯૯; “આવશ્યકનિયુક્તૌ” પત્ર ૨૯૮; “સ્તુતિકારોડ-પ્યાહ” પત્ર ૩૦૩; “આવશ્યકપ્રથમપીઠિકાયામ્” પત્ર ૫૪૭; “આવશ્યકચૂર્ણી” પત્ર ૬૧૦; “આવશ્યકે” પત્ર ૩૦૪, ૪૩૮, ૬૦૬; “નન્દાધ્યયનચૂર્ણિકૃત્” પત્ર ૩૧૦, ૩૧૧; “નિયુક્તિકારેણ” પત્ર ૩૧૮; “કાર્મમનથિકાસ્તુ” પત્ર ૩૧૯, ૩૯૧; “મગવતા કર્મપ્રકૃતિહૃતા શિવશર્માચાર્યેણ શતકાસ્યે” પત્ર ૩૩૧; “કર્મપ્રકૃતિટીકાદિષુ” પત્ર ૩૩૧, ૪૮૦; “હરિમદ્રસુરિ-પ્રભૃતિમિઃ” પત્ર ૩૭૧; “શિવશર્માચાર્યઃ” પત્ર ૩૩૬; “વ્યાખ્યાપ્રસન્નો” પત્ર ૩૪૧; “માખ્યકારઃ” પત્ર ૬૦૪, ૬૦૬, ૬૧૦; “જિનમદ્રગણિષ્ઠમાશ્રમણપૂજ્યપાદઃ” પત્ર ૩૮૦; “તથા ચાહ દુષ્પમાન્ધકાર-નિમગ્નજિનપ્રવચનપદીપો મગવાન્ જિનમદ્રગણિષ્ઠમાશ્રમણઃ” પત્ર ૩૮૫; “શતકચૂહચૂર્ણી” પત્ર ૩૮૮; “સક્રુહ્ણીગાયા” —પત્ર ૩૪૪, ૩૪૯; “સિદ્ધપ્રાભુતાદૌ” પત્ર ૩૫૭; “ઉત્તરાધ્યયને” પત્ર ૩૬૬; “આચારાન્ને” પત્ર ૩૬૭, ૫૦૩; “સૂત્રકૃતાક્ષનિયુક્તિ૦” પત્ર ૫૧૧; “વિશેષણવત્યા જિનમદ્રગણિષ્ઠમા-શ્રમણપૂજ્યપાદૈઃ” પત્ર ૩૯૧; “વસુદેવચરિતે” પત્ર ૪૦૩; “માખ્યકૃત્ સ્વકૃતમાખ્યટીકાયામ્” પત્ર ૪૨૪, ૫૪૧. “ગન્ધહસ્તિ” પત્ર ૪૬૭; “આવકપ્રકૃતિમૂલટીકાયામ્” પત્ર ૪૭૪; “ચદુક્તમ્ આપ્રાયણીયાસ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃતે” પત્ર ૪૭૯; “કર્મપ્રકૃતિસક્રુહ્ણીકારઃ” પત્ર ૪૮૮, ૪૮૯; “સિદ્ધસેનવિવાકર” પત્ર ૫૩૨; “વૃદ્ધવ્યાખ્યા” પત્ર ૬૦૦; “જન્મચૂદ્રીપ્રજ્ઞાત્યાદૌ” પત્ર ૬૦૦; “ધર્મસારમૂલટીકાયાં હરિમદ્રસુરિઃ” પત્ર ૬૦૫; “પચ્ચસદ્ગ્રહટીકા” પત્ર ૬૦૯.

આ સૂચીને આધારે જે કેટલાંક તથો આપણી સમક્ષ આવે છે તે આ છે : પ્રજાપનાની ચૂર્ણી કોઈ પ્રાચીન આચાર્યે લખી હતી, જે આચાર્ય હરિભદ્ર અને આચાર્ય મહાયગિરિ બન્નેએ જોઈ હતી.

પ્રજાપના ટીકામાં આચાર્ય મહાયગિરિજીએ પ્રજાપના, સંપ્રહણી, આવકપ્રસન્નિ અને ધર્મસારની મૂલટીકાનો ઉલ્લેખ કરીને તેનાં અવતરણો આપેલાં છે. તેમાં સંપ્રહણી તથા ધર્મસારની મૂલટીકાના કર્તા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસુરિને જણાવ્યા છે; જ્યારે આવકપ્રજ્ઞાપિતી કેવળ મૂલટીકાનો જ ઉલ્લેખ છે અને પ્રજાપનાના સર્વધર્મો મૂલટીકા, મૂલટીકાકાર કે મૂલટીકાકૃતનો ઉલ્લેખ છે. અર્થાત્ પ્રજાપના અને આવકપ્રજ્ઞાપિતી મૂલટીકાના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ નથી થયો. આથી અમે પ્રજાપના અને આવકપ્રસન્નિની હરિભદ્રી વૃત્તિ સાથે પ્રજાપના-મહાયગિરીયા વૃત્તિમાં આવેલાં સમગ્ર અવતરણો મેળવી જોયાં અને તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજીએ જણાવેલી પ્રજાપનામૂળટીકા અને આવકપ્રસન્નિમૂળટીકા તે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર-સુરિકૃત ટીકા જ છે. અલબત્ત, કેટલાંક અવતરણોમાં અલ્પાધિક પાંચેડ છે, તે તો સુદીર્ઘ

સમયના અંતરના લીધે પ્રત્યંતરરૂપે સમજી શકાય. પ્રજાપાનની સંગ્રહણી ગાથાબદ્ધ લખાઈ હતી અને ટીકા આચાર્ય હરિભદ્રે કરી હતી. આચાર્ય હરિભદ્રે ધર્મસારની પણ ટીકા લખી હતી. આચાર્ય જિનભદ્રે પોતાના ભાષ્યની સ્વયં ટીકા લખી હતી, જે હવે મુદ્રિત થઈ ગઈ^૧ છે. આચાર્ય મહાચંચિરિએ શબ્દાનુશાસન અને તેની સ્વોપજ ટીકા લખી હતી, જે મુદ્રિત^૨ થઈ છે.

સામાન્ય રીતે આયોગ્ય મદવપિરિએ વ્યાખ્યા વિષેના મતબેદોની નોંધ જ લીધી છે, પરંતુ કોઈ કોઈ વાર તે આગતમાં પોતાનું મતભ્ય પણ બતાવ્યું છે અને તે તે આગતમાં 'આપણે અગતીની શો નિર્ણય લઈ શકીએ, એ તે કેવલિગમ છે'—એમ પણ જણાવ્યું છે. મતારો મતે જુએ—૫૧, ૨૮, ૩૯, ૭૩, ૭૪, ૭૬, ૭૭, ૮૬, ૧૪૬, ૨૨૦, ૨૨૨, ૨૨૬, ૨૩૯, ૨૬૨, ૨૭૭, ૨૮૩, ૨૯૯, ૩૩૧, ૩૬૧, ૪૦૬, ૪૮૧.

‘तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति, विशिष्टश्रुतविदो वा’ ५२ ७३, ७६, २३६, ४०३; अन्ये व्याचक्षते.....तत्र बुध्यमानहे’ ५२ २८६; ‘अभीषां पञ्चानामादेशानामन्यतमादेशसमीचीनतानिर्णयोऽ-
तिशयशानिभिः सर्वोत्कृष्टश्रुतलब्धिसम्यग्ज्ञैर्वा कर्तुं शक्यते। ते च भगवदार्थस्यामप्रतिपत्तौ नासीरन्। केवलं
तत्कालापेक्षया ये पूर्वतमाः सूरयस्तत्कालभाविग्रन्थपौर्वापर्यपर्यालोचनया यथास्वमति स्त्रीवेदस्य स्थिति
प्ररूपितवन्तस्तेषां सर्वेषामपि प्राचचनिकसूरीणां मतानि भगवानार्यस्याम उपदिष्टवान्। तेऽपि च
प्राचचनिकसूरयः स्वमतेन सूत्रं पठन्तो गौतमप्रभभगवच्चिन्तनरूपतया पठन्ति। ततस्तदवस्था-येव सूत्राणि
लिखित्वा गौतमा इत्युक्तम्। अन्यथा भगवति गौतमाय निर्देष्टरि न सशयकथनमुपपद्यते, भगवतः
सकलसंशयातीतत्वात् ॥” ५२ ३८५. अन्ये त्वन्यथाऽत्र भावनिका कुर्वन्ति। सा च नातिश्लिष्टेति
न लिखिता, न च दूषिता, ‘कुमार्गं न हि तिर्यक्षुः पुनस्तम्नुवावति’ इति न्यायानुसरणात् ॥
—५२ ४२६.

“तेन यः ग्राह सृष्टे ‘शक्तिविशेष एव संहननम्’ इति.....स भ्रान्तः.....इत्यलम् उत्सृज-
प्ररूपकविरुद्धितेषु”— पृ ४७०

“एतावत्सूत्रं चिरन्तनेषु अविप्रतिपत्त्या श्रूयते, केचिदाचार्याः पुनरेतद्विषयमधिकमपि सूत्रं पठन्ति ततस्तन्मतमाह-‘केइ.....’ पृ ५५५

સત્રોની સંગતિ સિદ્ધ કરવી એ પથ્ય વ્યાખ્યાકારનો ધર્મ છે અને એ બાબતમાં આચાર્ય મહાયગિરિ સિદ્ધહરત છે. અનેકવાર જુદી જુદી નયદષ્ટિનો ઉપયોગ કરીને સત્રોની સંગતિ કરી બતાવે છે. —જુઓ પત્ર ૧૮, ૪૧, ૭૩, ૭૬, ૧૪૦, ૨૪૮, ૨૮૪, ૩૧૮, ૩૫૩, ૩૮૦, ૪૭૭, ૪૫૦, ૪૫૫, ૪૫૬, ૫૯૮, ૬૦૬; તો વળી અનેક બાબતોમાં તેઓ માત્ર પૂર્વાચાર્યોની વ્યાખ્યાનો કે પૂર્વસંપ્રદાયનો હવાલો આપીને સંતોષ લે છે—પત્ર ૪૧, ૪૪, ૭૬, ૧૧૧, ૧૩૫, ૨૨૮, ૨૪૨, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૯૦, ૨૯૪, ૩૦૧, ૩૩૩, ૩૪૧, ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૪૯, ૩૯૧, ૪૪૧, ૫૨૪.

આચાર્ય મહાયુગિનિની વ્યાખ્યાકૃષણતાર્કિક કેટલાંક સ્થાનોએ જોવા જેવાં છે, જેમ કે સંપંધની અર્થા તર્કાનુસારી અને અઢાનુસારીની દૃષ્ટિએ પત્ર ૨; જિનવરનેદ શબ્દની વ્યાખ્યા પત્ર ૩; આચાર્ય દરિભદ્રજનું અનુસરણ કરીને અનેક સ્થળોએ નિર્દેશના ક્રમનું યુક્તિાર્થી સમર્થન કર્યું છે પત્ર ૯, ૨૬૯ આદિ; પ્રતાપનાની રચના આચાર્ય શ્યામે કરી છતાં એમા ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ કેમ ? તથા ગૌતમ-મહાવીરનો સવાદ હોવા છતાં એમા અનેક મતભેદોનો ઉલ્લેખ આવે

...[૧૫૭]...

છે તે કેમ ?—ઇત્યાદિ અંથરચના સંબંધી પ્રક્રિયાના તાત્પર્યનું કથન પત્ર ૭, ૪૭, ૫૦, ૭૨, ૧૭૬, ૧૮૦, ૩૮૫; સિદ્ધતા પંદર બેદની વ્યાખ્યા પત્ર ૧૯, અને તેની સમીક્ષા પત્ર ૨૩; સ્ત્રીશોધકચર્યા પત્ર ૨૦; સ્ત્રીઓ પણુ વડાવચક, કાલિક અને ઉત્કાલિક સ્ત્રોતોનું અધ્યયન કરતી એવો ઉલ્લેખ પત્ર ૨૦; નિર્ગોદચર્યા પત્ર ૩૯; આમનગરાદિની વ્યાખ્યા ૪૭, ૫૦; મ્લેચ્છની વ્યાખ્યા પત્ર ૫૫; આગમ પ્રાકૃતમાં કેમ ? પત્ર ૬૦; સિદ્ધિનું પરિમાણ પત્ર ૧૦૯; સિદ્ધિની ચર્યા પત્ર ૧૧૨; અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશમાં અનતપ્રદેશી રક્ષકનો સમાવેશ કેવી રીતે ?—પત્ર ૨૪૨; વસ્તુધર્મની ચર્યા ૨૫૮; ભાષાના પુદ્ગલોના ગ્રહણ-નિસર્ગની ચર્યા પત્ર ૨૬૪; અનંત જીવો છતાં શરીર અસંખ્યાત કેમ ? પત્ર ૨૭૧; રાજન, માંડલિક આદિની વ્યાખ્યા પત્ર ૩૩૦; લેશ્યા અને કાપાપની વિચારણા પત્ર ૩૩૦; કલ્ક શબ્દનો વિચાર પત્ર ૩૩૧; વનરપતિ અને મરુદેવીના નિર્વાણની ચર્યા ૩૭૬; સાંવ્યવહારિક જીવ પત્ર ૩૮૦; કોષાદિ શુદ્ધિનું નિરૂપણ પત્ર ૪૨૪; તપ શક્યતુસાર કરવું પત્ર ૪૩૬—ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મહાયગિરીએ કર્યું છે.

*

(૪) શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિકૃત વનરપતિવિચાર

શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિએ (સ્વર્ગવાસ સ. ૧૧૭૮) પ્રજાપનાના આઠ પદમાંનો વનરપતિવિચાર ૭૧ ગાથામાં ‘વનરપતિસપ્તતિકા’માં લખ્યો છે અને તેની અવચૂરિ પણુ મળે છે. તે કોની છે તે જાણવાનું સાધન નથી. આમાં ખાસ કરી પ્રત્યેક અને અનંત પ્રકારની વનરપતિના બેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમ પ્રારંભમાં કહ્યું છે અને અંતે—

एवं पञ्चवणाए पणवणाए लवो समुद्धरिओ ।

भविष्याण्णुगुहकए सिरिमंमुणिवंदसरिद्धिं ॥ ૭૧ ॥

इति वणप्पइसत्तरी ॥

આ ‘વનરપતિસપ્તતિકા’ની વિક્રમના ૧૬ મા શતકમાં લખાયેલી પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિરમાંના પૂ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિમુનિજી મહારાજના ગ્રન્થસંગ્રહમાં છે. અને તેનો ક્રમાંક ૧૦૬૦૧ છે. આ સિવાય પણ આ સંગ્રહમાં આની એક મૂળની અને એક અવચૂરિ-સહિતની પ્રતિ છે.

આની એક પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિરના ગ્રન્થસંગ્રહમાં પણ છે. આ પ્રતિની ગાથાઓ ૭૭ છે. સહવ છે કે આમાં ૭ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત થઈ હોય. આ પ્રકરણને ‘સપ્તતિકા’ના નામે ઓળખાવ્યું છે એટલે ૭૧ ગાથા મૌલિક માનવી જોઈએ. આ પ્રતિના અંતમાં ‘પ્રજાપનાદ્યપવગતો વનસ્પતિવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ’ એમ લખેલું છે. આ સંપૂર્ણ પ્રતમાં પ્રારંભમાં અંચલગંગાના મહેન્દ્ર-સૂરિકૃત વિચારસત્તરિ અને તેની અવચૂરિ, પછી ઉક્ત વનરપતિવિચાર અવચૂરિ સાથે અને અંતે પ્રજાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી તેની અભયદેવીયા અવચૂરિ સાથે લખાયેલ છે. આ અંતિમ અવચૂરિને અંતે કુલમંડનસૂરિના કર્તૃત્વનો ઉલ્લેખ છે. લા. દ. સંગ્રહની આ પ્રતનો ક્રમાંક ૩૬૭૪ છે અને લેખન સં. ૧૬૭૦ છે.

*

...[૧૫૮]...

(૫) પ્રજાપનાબીજક

૯ હર્ષકુલ ગણિએ રચેલા ભગવતીના બીજક સાથે પ્રજાપનાબીજક પણ લખાયેલ જોવા મળે છે, એટલે તે પણ હર્ષકુલ ગણિની રચના હોવા સંભવ છે—જોકે એ આબતની કોઈ સચના પ્રારંભમાં કે અંતે આપવામાં આવી નથી. આમાં પ્રજાપનાના ૩૬ પદની વિષયસૂચી આપવામાં આવી છે. જાણ સરકૃત છે. લા. દ. વિદ્યામંદિરના લા. દ. સંગ્રહની પ્રત નં. ૫૮૦૫ છે, તેમાં ૫૨ ૧૧ થી ૩૩ થઈ ૫૨ ૧૪ અ માં તે સમાપ્ત થાય છે. લેખનસંવત્ છે—સં ૧૮૫૯.

*

(૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ

આચાર્ય મલયગિરિની દીકાને આધારે આ અવચૂરિ શ્રી પદ્મસુંદરે રચી છે. તેની એક હસ્તપ્રત લા. દ. સંગ્રહમાં નં. ૭૪૦૦ લા. દ. વિદ્યામંદિરમાં છે. તે હસ્તપ્રત સ. ૧૬૬૮માં આગરાનગરમાં પાતશાહ જહાંગીરના રાજ્યકાલમાં લખાઈ છે. આ પદ્મસુંદર અકબર આદશાહના મિત્ર હતા અને તેમણે અકબરને ધણાં જૈન-અજૈન પુસ્તકોની ભેટ આપી હતી. આ પદ્મસુંદર તપાગચ્છના હતા. તેમનું ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ નામનું પુસ્તક ગંગા ઓરિએન્ટલ અન્થમાલામાં સં ૨૦૦૦ માં પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમના ‘ચંદ્રસુંદર’ નામના મહાકાવ્ય તથા ‘પાર્શ્વનાથચરિત’ મહાકાવ્યની હસ્તપ્રતો, તથા ‘પ્રમાણસુંદર’ નામના તત્ત્વજ્ઞાનના અથવા હસ્તપ્રત લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરના સંગ્રહમાં છે. વિશેષ માટે જુઓ ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ની પ્રસ્તાવના.

*

(૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપોઃ (ખાલાવખોધ)

આની એક હસ્તપ્રત શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સરકૃત વિદ્યામંદિરમાં રહેલા શ્રી કાર્તિકમુનિજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે, તેનો ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ છે. અને તેનો લેખનસંવત્ ૧૭૬૭ છે. આથી આ ટપોનો રચનાસમય સં ૧૭૬૭ પહેલાંનો છે તે સ્પષ્ટ જ છે. પ્રજાપનાસૂત્રના જાણનાવાદની કૃતિઓમાં આ રચના સૌથી પ્રથમ હોવાનો સંભવ છે. ટપાકારે આદિ અને અંતમાં પોતાનો જે ટૂંકો પરિચય આપ્યો છે તે આ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે લખાયેલો છે—

આદિ—પ્રગય શ્રીમહાવીરં નતાશેપસુરેશ્વરમ્ ।

પ્રજાપનાપ્ત્ય(સ્વ)સૂત્રસ્ય વક્ષે(શ્વે)ઽર્થ લોકવાર્તયા ॥ ૧ ॥

સંરિ(તિ) વૃહટ્ટીકાયા(?)દયો ગ્રન્થા મનોહરા[:]

તથાપિ શ્વ(સ્વ)વરશિષ્યાનાં(નાં) વિનોદાર્થે કરોમ્યહમ્ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુર્ભં બુદ્ધિદં નત્તા વિનયાદ્દિમલામિષમ્ ।

સ્વપરાત્મપ્રબોધાય સ્તિબુકો ભિલ્યતે મયા ॥ ૩ ॥

૮. આ હર્ષકુલ ગણિએ સં ૧૫૭૭ માં કર્માપુત્રચરિતનું સંશોધન કર્યું હતું; સં ૧૫૮૩માં સુવકૃતંગની દીપિકાની રચના કરી હતી, સં ૧૫૯૧ માં હુદિકાના રચયિતાને પ્રાકૃત વ્યાકરણ પણ હર્ષકુલે જણાવ્યું હતું; સં ૧૫૫૭ માં ‘વસુદેવ ચોપાઈ’ ની રચના કરી હતી.—જૈન સાં ૨ સં ૬૮૬૧, ૫૦ ૫૧૬, ૫૨૦, ૫૨૬.

...[૧૫૯]...

અન્ત—શ્રીમત્પાવણવિમાસનતાપનામઃ

મ્યવ્યાસુમદ્(મન્યાસુમદ્)હૃદયકૈરવરાત્રં(ત્ર)રત્નમ્ ।

આસીદ્[ક]વિમલસોમગણાચિરામઃ

સૌન્દર્યચી(ચૈ)ર્ધગુણમણ્ડલચારિરાશિઃ ॥ ૧ ॥

ગચ્છે તત્ર વિશાલસોમગુર(ર)વઃ શ્રીસુરયઃ સામ્પ્રત(તં)

વચ્ચીત(તંતે) મહી(હિ)મણ્ડલે ગણપદપ્રાપ્ત[પ્ર]તિષ્ઠાસ્ય(ઘાસ્પ)દં ।

નાનાવાહ્યયઃ(હ્યય)સાગરાગ્નુતરણે સન્નુ(દ્નુ)હિનાયાં(વાં)ચિત્રા(તાઃ)

ચારિત્રાચરણેન દુષ્કરતપઃ(પાઃ) શ્રીસ્થૂલભદ્રોપમા[ઃ] ॥ ૨ ॥

તદ્રન્ધ્રેઽભૂત ક્રિયાપાત્ર(ત્રં) વિદ્યજ(જ)નશિરોમણી(ણિઃ) ।

શ્રીમદ્વિ[નયવિ]મલ[ઃ] પંક્તિઃ પંક્તિપ્રણી[ઃ] ॥ ૩ ॥

તસ્મિ(ન્નિ)શ્યસેવક સાધુ (૧) સાધુષ(ર્ષ)નવિમલઃ સતઃ ।

પ્રજાપનાષ્ઠ(સ્થ)સૂત્રમ્ય ચાર્તો ચક્રે મનોહરા(રાં) ॥ ૪ ॥

ઉપરની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે શ્રી સોમવિમલસુરિ (સં. ૧૫૯૧ થી ૧૬૩૩) ના ગચ્છના થયેલ શ્રી વિનયવિમળજીના શિષ્ય શ્રી ધનવિમળજીએ પ્રજાપનાસૂત્રનો આ ટપો રચ્યો છે. અહીં રચના સંવત્ આખો નથી, પણ શ્રી સોમવિમળસુરિનો સમય નિશ્ચિત છે તેથી અનુમાન કરી શકાય કે આ ટપાની રચના વિક્રમના ૧૭મા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં થયેલી હોવી જોઈએ.

પ્રજાપનાસૂત્રના ટપા (બાલાવખોધ)ની ખીજ એક હસ્તપ્રત પણ શ્રી લા. ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. તેનો ક્રમાંક ૨૩૨૯ અને લેખનસવત્ ૧૯૨૦ છે. આ પ્રતિમાં શ્રી ધનવિમળજીની સંપૂર્ણ પ્રશસ્તિ તથા આદિના ત્રીજા શ્લોકમાં ટપાકારે પોતાના ગુરુ શ્રી વિનયવિમળજીને વંદન કર્યું છે તે શ્લોક નથી. આમ છતાં શ્રી ધનવિમળજીના ટપાના આદિના બે શ્લોક આ પ્રતિમાં છે. આથી જો કે ધનવિમળજીના ટપાની અક્ષરશઃ નકલ રૂપે આ પ્રતિ નથી જણાતી, છતાં સભવ છે કે ધનવિમળજીના ટપાની જ નકલરૂપે આ પ્રતિ લખાયેલી હોવી જોઈએ.

*

(૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવખોધ)

આ બાલાવખોધની હસ્તપ્રતો મળે છે તેની નોંધ જિનરત્નકોષમાં લેવાઈ છે. આ સ્તબકની રચના સં. ૧૭૮૪માં થઈ છે તેમ જિનરત્નકોષમાં નોંધ છે. લા. ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં પણ આ બાલાવખોધની એકાધિક પ્રતો છે—મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંગ્રહમાં નં. ૧૦૫૮-૫૯; લા. ૬૦ સંગ્રહમાં નં. ૨૦૯૪ અને શ્રી કાર્તિકમુનિસંગ્રહમાં નં. ૧૦૨૧૪, ૧૧૦૭૬. આ જ મુનિએ વિ. ૧૮૦૩ માં કમેગ્રંથ ઉપર પણ ટપાની રચના કરી છે તેમ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૫૦ ફગ૭) થી જાણવા મળે છે.

*

(૯) શ્રી પરમાર્નદકૃત સ્તબક

શ્રી પરમાર્નદકૃત સ્તબક—ટપો રાવ ધનપતિસિંહ બહાદુરની પ્રજાપનાની આશ્રિતિમાં છપાયેલ છે. આ ટપાની રચના સં. ૧૮૭૬ માં શ્રી પૂજ્ય લક્ષ્મીચંદ્રસુરિના સમયમાં શ્રી આર્નદચંદ્રજીના શિષ્ય પરમાર્નદે કરી છે એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથાન્તે છે.

(૧૦) શ્રી નાનકચંદ્રકૃત સંસ્કૃત ડાયા

રામ ધનપતિસિદ્ધ બહાદુરની આગ્રહિતામાં ટાઈટલમાં લોકાગચ્છીય રામચંદ્ર ગણિકૃત સંસ્કૃતાનુવાદ એમ જાણ્યું છે. પરંતુ પ્રશસ્તિમાં રામચંદ્ર ગણિના શિષ્ય નાનકચંદ્રજીએ સંસ્કૃતાનુવાદ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. અને એ પ્રજાપનાનું સંપાદન-સંશોધન પણ શ્રી નાનકચંદ્રજીએ જ કર્યું છે; એટલે તેમનો અસ્તિત્વકાળ જે વર્ષમાં પ્રજાપના છપાઈ પ્રકાશિત થયું તે હરે છે. અર્થાત્ ૯૦ સં ૧૮૮૪ માં તેઓ વિદ્યમાન હતા.

*

(૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ (?)

આનો ઉદ્દેશ્ય જિનરત્નકોષમાં છે અને તેની અનેક હસ્તપ્રતો ઉપલબ્ધ છે, તેમ પણ ત્યાં જણાવ્યું છે.

*

(૧૨) પ્રજાપનાસૂત્ર બાધાંતર

પં. શ્રી ભગવાનદાસ હરખચંદે રચેલ આ બાધાંતર વિ. સં ૧૯૯૧માં મુદ્રિત થયું છે.

ઉપર સ્વયં પ્રજાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ ઉપરાંત, આગળ જણાવ્યું તેમ, પ્રજાપનાચૂલ્લિ પણ હતી, પરંતુ તેની હસ્તપ્રત ઉપલબ્ધ નથી. અને પ્રજાપનાસૂત્રસારોદ્ધારની હસ્તપ્રતની નોંધ પિટસનના રિપોર્ટ બાગ એકના પરિશિષ્ટ—ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથ બંદારની સૂચીમાં—૫૦ ૬૩માં છે. પણ તે પ્રત અમારા જ્ઞેવામાં આવી નથી; અને તેની સૂચના મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ તૈયાર કરેલા નવા સૂચીપત્રમાં પણ નથી, એટલે એ પ્રત અત્યારે ખભાતમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી એમ માનવું રહેલું. આ અને આચાર્ય અભયદેવકૃત ‘પ્રજાપનોદ્ધાર’ અથવા પ્રજાપનાસંગ્રહણી બંને પ્રથો ગુદા જ છે, કારણ કે પ્રજાપનાસારોદ્ધાર તો ગદ્યરચના છે, જ્યારે ‘પ્રજાપનોદ્ધાર’ ગાથાબદ્ધ છે.

*

(૧૩) પ્રજાપનાપર્યાય

મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીસચ્ચ, લા. દ. વિલામદિર, ન. ૪૮૦૧ ની હસ્તપ્રત છે ‘સર્વસિદ્ધાન્ત-વિષમપદપર્યાય’; તેમાં પ્રારંભમાં પચવસ્તુકના પર્યાયો આપ્યા છે. પછી આચારાંગ આદિના પર્યાયો પત્ર ૨-૩ થી શરૂ થાય છે. તેમાં પત્ર ૫-૭ થી પ્રજાપનાના પર્યાયો શરૂ થાય છે. આમાં ગ્રંથકારની પદ્ધતિ એવી છે કે જેનો પર્યાય આપવો હોય તે પદ્ધતિ નામ આપી તે તે શબ્દનું વિવરણ કે પર્યાય આપે છે. પ્રસ્તુતમાં સૌથી પ્રથમ અદ્ધારમાં પદ્ધતિની અનાદારક શબ્દનું વિવરણ છે અને પત્ર ૬-૭ માં તો પ્રજાપનાના પર્યાયો સમાપ્ત કરી દીધા છે અને નિશીથચૂલ્લિ આદિના પર્યાયો શરૂ કર્યા છે. પછી પત્ર ૬૩ અ થી પત્ર ૬૪ બ સુધીમાં પ્રજાપનાવિવરણવિષમપદપર્યાયો છે.

આ પ્રાંતના ૨૬મા પત્રમાં ‘પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય’ પૂર્ણ થાય છે. આદિથી અહીં સુધીના (પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય સુધીના) પર્યાયો જેની એક તાગપત્રીય પ્રતિ ખંભાતના બંદારમાં છે. જુઓ Catalogue of palm-leaf manuscripts in the Shantinath Jain Bhandara Cambay [Part one] ૫૦ ૧૨૮ માં જણાવેલ ‘નિશીથસિદ્ધાન્તપર્યાય’. ખંભાતના બંદારની આ પોથીના અંતમાં આચાર્ય ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિના આધારે જાણી શકાય છે

...[૧૬૧]...

કે ઉક્ત 'પાશ્વિકસૂત્રપર્ચાય' સુધીના પર્ચાયોના કર્તા ચન્દ્રકાર્તિસુરિ (વિ. સં. ૧૨૧૨) છે; આમ છતાં લા. દ. વિદ્યામંદિરની સચિત પ્રતિના ૨૬ મા પત્રમાં 'પાશ્વિકસૂત્રપર્ચાય' પૂર્ણ થયા પછી અન્ય-કારની પ્રશસ્તિ આપી નથી પણ તે પછી 'નિરિયાવલિયાસૂત્રપર્ચાય' આદિ અનેક ગ્રંથોના પર્ચાયો પત્ર ૨૬ થી ૬૯ સુધીમાં છે. સમગ્ર પ્રતિના અંતમાં પણ આના કર્તા માટે કોઈ માહિતી નથી મળતી. આથી એમ જાણી શકાય છે કે લા. દ. વિદ્યામંદિરની પ્રતિમાં વિષમપદપર્ચાયોની એ પ્રકારની કૃતિઓ સંગૃહીત થયેલી છે. આવી પ્રતિઓ પણ અન્યાન્ય ભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા અને ટીકાકાર

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાનું સંપાદન કર્યું છે તેથી ટીકા અને ટીકાકારના સંબંધમાં અમે વિચારી શકીએ એટલી સંપૂર્ણ હકીકતો આપવાનું અમારા માટે શક્ય ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના તૈયાર કરતાં ટીકા જ્ઞેવાનો પ્રસંગ ડાલે ને પડેલે આવે જ, કારણ કે ટીકા જ્ઞેયા વિના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અથવા તો કોઈ પણ આગમની પ્રામાણિક મૂળ વાચના તૈયાર કરવાનું કોઈનુંય ગજું નથી. આજ પર્વેત પ્રસિદ્ધ થયેલાં જે જે મૂળ સૂત્રોમાં વ્યાખ્યા-ગ્રંથોની મદદ લેવાઈ નથી અને લેવાઈ હોય તો કેવળ કોઈક સ્થળના અધૂરા અવલોકનરૂપે જ, આથી તે તે મૂળ સૂત્રોની વાચનાના સૂત્રપાઠોમાં એવાં અનેક સ્થળો છે કે જે પ્રામાણિક નથી. અસ્તુ.

અમારા પ્રસ્તુત સંપાદન-સંશોધન કાર્ય અન્વયે ટીકાના અવલોકનથી ટીકા^૧ અને ટીકાકાર માટેની જે અતિરવલપ માહિતી અમને મળી છે, તે અહીં જણાવીએ છીએ.

આગમસંશોધન કાર્ય માટે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ અને તેની વ્યાખ્યાઓ આ એ સામગ્રી તો મુખ્ય આધારરૂપે છે એમ અમે નિઃસંદેહ માનીએ છીએ અને આ અભિપ્રાય જ્યારે પણ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે જણાવતા રહ્યા છીએ. સાથે સાથે અહીં અમે એ પણ જણાવીએ છીએ કે સંશોધનકાર્યમાં વ્યાખ્યાગ્રંથોનો ઉપરછલો ઉપયોગ કરવાથી ક્યારેક કોઈક પ્રસંગ એવો પણ આવે કે જ્યારે પ્રામાણિક વાચના તૈયાર કરવામાં મુખ્ય આધારરૂપ વ્યાખ્યાગ્રંથ પણ આપણને પ્રામાણિક પાઠથી દૂર દોરી જાય. આનો અર્થ એ થયો કે સંપાદનકાર્ય કરનાર અભ્યાસીએ પ્રતિઓના પાઠની સાથે વ્યાખ્યાની સાધકતા-આધકતાનો સ્વતંત્રપણે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો જ જોઈએ. પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંપાદનકાર્યમાં પણ અમને આ અનુભવ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કેટલાંક એવાં સ્થાન પણ છે, જ્યાં અમે ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત માનીને તેને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. આવાં સ્થાનોનો નિર્ણય કરતાં અમને એમ જણાયું છે કે કોં તો ટીકાની રચના કર્યા પછી ગ્રંથકારે સમગ્ર ટીકાગ્રંથને શોધ્યો નથી અથવા શોધ્યો છે તો તે શોધેલા ટીકાગ્રંથના કુળનો આજે કોઈ આદર્શ ઉપલબ્ધ નથી.

અહીં મૂળ કથિતવ્યથી જરા દૂર જઈને પણ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની પ્રતિભા અને જીવનસરણીની પ્રસંગોપાત આતિસંક્ષિપ્ત રૂપરેખા જણાવીએ છીએ :

પુણ્યનામધેય મહર્ષિ મલયગિરિજીએ જૈન આગમ આદિ સાહિત્ય ઉપર અનેક મહાકાય વ્યાખ્યાગ્રંથો રચ્યા છે એટલું જ નહિ તેમનો દેહવિલય પણ વ્યાખ્યાગ્રંથ રચતાં રચતાં જ થયો છે,

૧. અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિ અને તેમની ટીકા સમજવી.

એ હકીકત તેમની અધૂરી રહેલી રચનાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ જ છે. આવા અંતકાળ સુધી અવિરત અને અપ્રમત રહીને જૈન આગમ આદિ સાહિત્યના વાચકો, ચિત્રકો અને શ્રોતાજનો ઉપર અસાધારણ ઉપકાર કરનાર આ મહાપુરુષના ચરચુરવિદ્માં આગમ આદિ વિષયના અભ્યાસીઓનું તો શું સમગ્ર વિશ્વના વિદ્યાપ્રેમી કોઈ પણ વિદ્વાનનું ચરતક નમી જાય તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. “શ્રુતસામની ભક્તિ માટે મેં શક્ય શ્રમ કર્યો છે અને તેમાં જે કાંઈ જીજ્ઞાસુ રહી હોય કે અનવધાન થયું હોય તેનું પરિમાર્જન સુયોગ્ય શ્રુતોપાસક વાચક કરશે જ.” આવી અપેક્ષાથી પ્રેરાઈને ખુદ આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજીએ, ખોતે રચેલા ગ્રંથોને ફરીથી સાઘંત જોવા કરતાં, અન્યાન્ય જટિલ સૂત્રગ્રંથોની વ્યાખ્યાઓ રચવામાં પોતાની સર્વ શક્તિ અને સમય અપાવ્યાં હોય, એવું અનુમાન કરીએ તો તે અનુચિત નહીં કહેવાય. અને જો આ અનુમાન સાચુ હોય તો કોઈ પણ અભ્યાસીને આ પૂર્વજીના વ્યાખ્યાગ્રંથોમાં જવલ્લે જ કોઈકે સ્થાને અનવધાન જેવું લાગે તો તેનું સંશોધન કરવામાં તો કેશું જ અશુભગતું નથી; પણ આવી એકાદ સામાન્ય ક્ષતિ જોઈને, પોતાના અલ્પ જ્ઞાનના આવેશમાં, જો અનેક મહાકાય ગ્રંથોની દેણગી આપનાર આવા ઉપકારી વ્યાખ્યાકારો પ્રત્યે અવિવેક બતાવવામાં આવે તો તેને કોઈ પણ વિદ્યા વિચારક બાલિશતા જ કહેશે. અસ્તુ.

પ્રસ્તુત પ્રતાપનાસૂત્રનું સપાહન કરતાં અમે જે સ્થળોમાં ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજીની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે મૂળ વાચનાનો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. આ જે ગ્રંથજ પૈકીના ૧૪૨૦ [૪] ક્રમાંકવાળા સૂત્રના સંબંધમાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રતાપનાસૂત્રની આશ્રતિઓમાં ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી ભિન્ન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો પાઠ જ મૂળ વાચનામાં લેવાનો છે. પ્રસ્તુત જે સ્થાન આ પ્રમાણે છે :

૧. સૂત્રાંક ૯૯૯ [૧] માં (૫૦ ૨૪૬) ગોયમા ! નો અઘાય પેહતિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટ્યાકારો? પણ આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અર્થ કરે છે (જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨). અહીં આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજી ગોયમા ! અઘાય પેહતિ આવા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે. બધીય સૂત્રપ્રતિઓ ઉપરનો પાઠ આપે છે તેથી અને તે જ પાઠ અમને સુસંગત લાગવાથી ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પણ અમે ગોયમા ! નો અઘાય પેહતિ પાઠને મૌલિક પાઠરૂપે સ્વીકાર્યો છે. વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨. ૨. ૨ય શ્રી ધનપતિબાહુની તથા શ્રી અમોલકન્નપિણ્ડની આશ્રતિમાં અહીં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવો જ પાઠ છે. તેથી આ જે પ્રકાશનોમાં આધારરૂપે લેવાયેલી પ્રતાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પણ અમને મળેલી પ્રતિઓના જેવો જ પાઠ હોવાં જોઈએ તે સ્પષ્ટ થાય છે; જ્યારે આગમોદય સમિતિની આશ્રતિમાં અહીં ટીકાકારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે નો પદ સિવાયનો સૂત્રપાઠ છે. ૫. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્રાગમે ની આશ્રતિમાં આ સ્થાનમાં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૨. સૂત્રાંક ૧૪૨૦ [૪] નો પાઠ સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આશ્રતિઓમાં આ પ્રમાણે છે—

જે જં મંતે ! કેવલં બોહિં ભુક્ષેજ્જા સે જં સદ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા ? ગોયમા ! સદ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા. (૫૦ ૩૨૧)

આ સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે—“પુનરપિ પ્રશ્નયતિ—યો મદન્ત ! કેવલિકીં બોધિમચ્ચંતોડ-વગચ્છતિ સોડચ્ચંતસ્તાં ‘અદ્ધાચીત’ અદ્ધાવિષયાં કુર્યાત્ તથા ‘પ્રત્યયેત્’ પ્રતીતિવિષયાં કુર્યાત્, ‘રોચ્ચેત્’ વિકીર્ણમિ ઇત્યેવમધ્યવસેત્ ? મગવાનાહ—અત્યેગાહ્ય ઇત્યાદિ. (ટીકા, પત્ર ૩૯૯, પૃષ્ઠ ૨).

અહીં દીકાકાર મહારાજે જણાવેલા અભ્યેગદ્વય અવતરણના આધારે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપરના સૂત્રખંડમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે હોવો જોઈએ—ગોયમા ! અભ્યેગદ્વય સદ્દેહના પસિદ્ધિના દોષજા ।

પ્રસ્તુત સૂત્રખંડ અને તેના પૂર્વાપર સંબંધનું વસ્તુ આ પ્રમાણે છે :

(૧) પ્રશ્ન — નારકે જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય ?

ઉત્તર — કોઈકે થાય અને કોઈકે ન થાય. (સૂ. ૧૪૨૦[૧]).

(૨) પ્રશ્ન — જે નારકે જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તે કેવલિપ્રસૂત ધર્મને સાંભળે ?

ઉત્તર — કોઈકે સાંભળે અને કોઈકે ન સાંભળે (સૂ. ૧૪૨૦[૨]).

(૩) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેવલિપ્રસૂત ધર્મને સાંભળે તે કેવળજ્ઞાનીએ ઉપદેશલા ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થાત્ બોધિને અર્થથી જાણે ?

ઉત્તર — કોઈકે જાણે અને કોઈકે ન જાણે (સૂ. ૧૪૨૦[૩]).

(૪) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, જે કેવલિપ્રસૂત બોધિને અર્થથી જાણે તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય ?

ઉત્તર — તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય (સૂ. ૧૪૨૦[૪]).

અહીં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ‘કોઈકે ને શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય અને કોઈકે ન હોય’ આવા નિર્દેશ દીકાની વ્યાખ્યાથી જાણી શકાય છે. ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રશ્નો પૈકીના પહેલા ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મૂળ સૂત્રપાઠમાં અભ્યેગદ્વય શબ્દ છે તે ચોથા પ્રશ્નની વ્યાખ્યા કરતાં દીકાકાર મહારાજના અનવધાનથી આવ્યો હશે કે પછી દીકાની પરિમાર્જિત શુદ્ધ પ્રતિનિતિ પરંપરાનો કોઈ આદર્શ આજે નથી રહ્યો એ કારણે આવ્યો હશે, એ એક વિચારણીય વસ્તુ છે.

રાય શ્રી ધનપતિગ્રાસ્ત્રીના આવૃત્તિમાં આપેલા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી અનુવાદમાં બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા પાઠ પ્રમાણે અનુવાદ છે, જ્યારે તેમાં છપાયેલી દીકાનો પાઠ ઉપર જણાવ્યો છે તેવો જ છે.

શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓએ આપેલા પાઠ જેવો જ છે, પણ તેમાં આપેલા હિંદી અનુવાદમાં દીકાની વ્યાખ્યા મુજબ અર્થ કયો છે.

પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે, મૂળ પાઠનો અનુવાદ પણ તેને અનુસરીને આપ્યો છે, પણ વિવેચનમાં દીકાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે અર્થ કયો છે.

પ્રસ્તાપનાસૂત્ર ઉપર બે ટપાગ્રન્થો રચાયા છે. તેમાં પં. શ્રી ધનવિભળજીરચિત પ્રાચીન છે, તેમાં પ્રસ્તુત મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે અને તેનો અર્થ પણ મૂળ પાઠને અનુસરીને જ આ પ્રમાણે લખ્યો છે—જે ભગવન(ન) કેવલબોધર્થે જુ(દ્)ભિ તે સદ્દેહ

પ્રતીત આજે રવિ મનમાં વસે ! ગૌતમ ! સદૃશ પ્રતીતદં રવિ (રોષે)^૩; જ્યારે વિં ૦ સં ૧૭૮૪ માં પં. શ્રી જીવવિજયજીએ રચેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકામાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓ આપે છે તેવો જ છે, પણ તેનો અર્થ ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરતો છે, તે આ પ્રમાણે—જેઠ્ઠ મગવન ! કેવલીપ્રણીત બોધ પ્રતે જાણે જૂઠું તે બોધિ પ્રતે સદૃશ પ્રત્યય ધરે રવ(ચિ) કરે ! હા ગૌતમ ! કોદક સદૃશ પ્રત્યય ધરે રવ(ચિ) ધરે કરે !^૪ અહીં એ વસ્તુ પણ જાણવી ઉપયોગી છે કે પં. શ્રી જીવવિજયજીએ પ્રસ્તુત ટીકાને અનુસરીને બનાવ્યો છે તે તેમણે જ આદિમા અને અંતમાં જણાવેલું છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાંના એક સ્થળનું વક્તવ્ય જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ છે. આ બન્ને અર્થોમાં આવેલા સમાન પદાર્થના નિરૂપણમાં એકસરખો પાઠ નથી. તે આ પ્રમાણે :

અમાસદ તિવિદે પળ્લત્તે । તં જહા—અગાર્હૈ વા અપજ્જવસિદ ૧, અગાર્હૈ વા સપજ્જવસિદ ૨, સાર્દી વા સપજ્જવસિદ ૩ । (પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર, સં ૧૩૭૫, ૫૦ ૩૧૫).

અમાસદ દુવિદે પળ્લત્તે । તં જહા—સાત્તીતે વા અપજ્જવસિતે ૧, સાત્તીતે વા સપજ્જવસિતે ૨ । (જીવાભિગમસૂત્ર, પત્ર ૪૪૨, પૃષ્ઠ ૨).

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના સશોધન માટે ઉપયોગમાં લીધેલી કાગળ ઉપર લખાયેલી પાંચ પ્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના પાઠ જેવો જ પાઠ છે. તેમ જ પં. શ્રી જીવવિજયજીકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના જેવો જ પાઠ સ્વીકારીને અભાષકના બે પ્રકાર જણાવ્યા છે. આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર અને જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તે તે સૂત્રના મૂળ પાઠ મુજબ વ્યાખ્યા છે, અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ટીકામાં અભાષકના ત્રણ પ્રકાર મુજબ અને જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં અભાષકના બે પ્રકાર મુજબ વ્યાખ્યા છે. આથી વિશેષમાં આ બે સૂત્રોનાં સુચિત સ્થાનોના પાઠભેદની નોંધ આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજીએ પોતાની કોઈ ટીકામાં લીધી નથી.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અમારી પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પહેલાં એની ૭ આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થયેલી છે, તે આ પ્રમાણે :

૧. વિક્રમ સવત્ ૧૯૪૦ માં ઋષિ શ્રી નાનકચંદજી દ્વારા સપાદિત થયેલું પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર રાય શ્રી ધનપતિસિંહજી દ્વારા સર્વપ્રથમ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ અર્થમાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર મૂળ, શ્રી રામચંદ્રગણિકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠનો સંસ્કૃત અનુવાદ, આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિરચિત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા તથા શ્રી પરમાનન્દપરિકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ભાષાટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકાશનમાં આવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનો મૂળ પાઠ બેતાં તેમાં અશુદ્ધિઓ તો ધણી છે જ, ઉપરાંત અનેક સ્થળે શબ્દોના પદચ્છેદો પણ ખોટા છે. આમ હોવા છતાં આ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠને તથાપ્રકારની કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના પ્રામાણિક આધારવાળો

૩-૪. આ બે ટીકાઓના પાઠ શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં સુરક્ષિત અનુક્રમે મુનિરાજ શ્રી પં. કીર્તિમુનિજી તથા મુનિ પુણ્યવિજયજીના હસ્તલિખિત ગ્રન્થસંગ્રહમાં રહેલી પોથીઓમાંથી લેવાલ છે. આ બેનો અનુક્રમે ક્રમાંક ૧૧૦૫૯ તથા ૧૦૫૮-૫૯ છે.

કહેવામાં જરાય વાંધા નથી. પ્રજાપનાના મૂળ પાઠ સિવાય આ આગ્રહિતામાં આવેલી ટીકા વગેરેનો અમે કોઈક અપવાદ વિના ઉપયોગ કર્યો નથી. એટલે તે માટે અમે અહીં વિશેષ નથી લખતા.

૨. વિં સં ૧૬૭૪-૭૫ માં પૂ. ૫૦ આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી દ્વારા સંપાદિત અને શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા બે ભાગમાં પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપનાસૂત્રની આગ્રહિતા. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા તેની આચાર્ય શ્રી મલયગિરિસૂરિરચિત ટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં પૂર્વના પ્રકાશનની અપેક્ષાએ પ્રમાણમાં શુદ્ધિનું પ્રમાણ ધણું જ છે. અને આથી જ આ આગ્રહિતા પ્રકાશન પછી ચિદ્ધિત્સક અભ્યાસીઓએ આનો જ ઉપયોગ કર્યો છે. પૂ. ૫૦ આગમોદ્ધારકજીએ સંપાદિત કરેલા અનેક ગ્રંથો જેમાં તેમના કાર્યની ઝડપ અને તાલાવેલી પારખી શકાય છે. આ અતિવેગમાં પ્રકાશિત કરેલા ગ્રંથોનું પ્રમાણ જેમાં તે તે ગ્રંથમાં રહેલી મૌલિક રખણનાઓનું પ્રમાણ ઓછું છે.

શ્રી આગમોદ્ધારકજી અને તેમનાં પ્રકાશનો માટે અમે અમારા આ અગાઉ સંપાદિત કરેલા નંદિસુત્તં અણુઓગદ્ધારાઈં ચ ત્રથના સંપાદકીયમાં લખ્યું જ છે. અહીં અમે એટલું જણાવીએ કે પ્રસ્તુત આગ્રહિતામાં પણ પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનામાં કેટલાંક સ્થળે નાની-મોટી રખણનાઓ રહી ગઈ છે, જે અમે આગળ ચર્ચિશું.

૩. વીર સં ૨૪૪૫ (વિં સં ૧૬૭૫)માં મુનિ શ્રી અમોલકઅપિજી દ્વારા સંપાદિત અને લાક્ષા શ્રી સુખદેવસહાયજી દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી આગ્રહિતા. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા મુનિ શ્રી અમલોક્અપિજીકૃત પ્રજાપનાસૂત્રનો હિંદી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથમાંની પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના અતીવ અશુદ્ધ છે. મુનિ શ્રી અમોલકઅપિજીએ તેમના પૂર્વની રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આગ્રહિતાનું અનુકરણ નથી કર્યું, પણ તથાપ્રકારની કોઈ એક હસ્ત-લિખિત પ્રતિ કે પ્રતિઓના આધારે પોતાની પદ્ધતિએ આ સંપાદન કર્યું છે એમ કહી શકાય. આ સમયમાં અમે આગળ લખેલી ચર્ચામાં આપેલા પારો ઉપરથી અભ્યાસીઓ વિશેષ જાણી શકશે. અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સૂત્રપાઠોના સંબંધની ચર્ચામાં આ આગ્રહિતાની મૂળ વાચનાનો જ અર્થાદિત ઉપયોગ કર્યો છે, આથી અહીં તેના હિંદી અનુવાદ વિષે કંઈ પણ જણાવવું પ્રસ્તુત નથી.

૪. વિં સં ૧૬૯૧ માં પં. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત અને ત્રણ ભાગમાં પ્રકાશિત આગ્રહિતા. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, મૂળ વાચનાનો ગુજરાતી અનુવાદ તથા આચાર્ય શ્રી મલયગિરિરચિત પ્રજાપનાસૂત્રની ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવ માં આવેલ છે. આ આગ્રહિતાની મૂળ વાચના તૈયાર કરવામાં સમિતિની આગ્રહિતા મુખ્ય રાખીને વિશેષ સસોધન માટે અમદાવાદના શ્રી શાંતિસાગરજીના ભગ્વરની એક સદીક અને તૃદિત પ્રજાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ હકીકત પ્રસ્તુત પ્રકાશનની પ્રસ્તાવનામાં જણાવી છે. આથી કેટલેક સ્થળે સમિતિની આગ્રહિતા પાઠના બદલે આ પ્રકાશનમાં મૌલિક શુદ્ધ પાઠ મળે છે.^૧ આમ છતાં આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનામાં પણ અનેક સ્થળે સમિતિના પ્રકાશન જેવી જ નાની-મોટી રખણનાઓ તો છે જ, પણ તે ઉપરાંત સમિતિની આગ્રહિતા સાચા પાઠને બદલે ખોટા પાઠ પણ થયા છે.^૨ મૂળ અને ટીકાનો જેવો પાઠ તેવો અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. આથી કોઇક

૧. જુઓ આગળ આપતા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્ચલોચન' શીર્ષકવાળા વિભાગની ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંઠિકાઓ.

૨. જુઓ એજન, ૪૨ મી, ૪૬ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંઠિકાઓ.

સ્થળ એવું પણ છે કે જ્યાં એક જ સ્થાનમાં મૂળ અને ટીકાના અનુવાદની સંગતિ સધાઈ નથી. આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનાની ક્ષતિઓ પણ આગળ લખેલી ચર્ચામાંથી અભ્યાસીઓ જાણી શકશે.

૫. વિ. સં. ૧૯૯૮ (વીર નિ. સં. ૨૪૬૮) માં આગમમંદિર (પાલીતાણા) માં શિલામાં ઉત્કારી સમગ્ર આગમોને તૈયાર કરવા માટે મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રકાશિત કરેલા આગમરત્નમંજુષા નામના મહાગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજાપનાસૂત્રની આગ્રત્તિ. સમિતિની આગ્રત્તિનાં સ્ખલનાવાળાં સ્થાનો પૈકીનાં કેટલાંક સ્થાનમાં આ આગ્રત્તિમાં શુદ્ધ પાઠ મેળે છે. બાકી તો આમાં કોઈક સ્થળ એવું પણ છે કે, જ્યાં સમિતિની આગ્રત્તિથી વિરુદ્ધ જગ્ગને ખોટું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રસ્તુત આગ્રત્તિની મૂળ વાચનાને અમે સાદૃશ્ય મેળવી નથી, પણ મૂળ પાઠની ચર્ચા લખવામાં એ અનેકવાર જોયેલી હોવાથી તેના સંબંધમાં નીચેની હકીકત સહજબાવે જણાવીએ છીએ :

૭૭ મા પૃષ્ઠની (સૂત્ર ૨૧૦) આદંભી પંક્તિમાં આવેલા ટૂંકું શબ્દથી દસમી પંક્તિમાં આવેલા જોયળકોઢાકોઢીઓ ના પૂર્વનાં વહુગીઓ સૂત્રપદ સુધીનો સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પડી ગયો છે. જુઓ આગમરત્નમંજુષા શિલાકલક ૧૭૩-૪ ની છેલ્લી પંક્તિ. અહીં પડી ગયેલો પાઠ સમિતિની આગ્રત્તિમાં છે. આ રીતે અન્યાય સ્થાનોમાં પણ મૂળ વાચનાનો પાઠ પડી ગયો છે કે કેમ ?— એ તો સમગ્ર આગ્રત્તિને મેળવીએ તો જ જાણી શકાય. પ્રસ્તુત શિલાગમની આગ્રત્તિની વિશેષતા તો એ છે કે તેમાં અનેક સ્થળે °આવા પોલાં મીડાં કરીને નાના-મોટા સૂત્રસદર્ભોને, કોઈ પણ પ્રાચીન પ્રતિ, પદ્ધતિ કે પરંપરાના આધાર વિના, પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ પોતાની આગમી શૈલીથી ટૂંકાવ્યા છે. દા. ત. ૬૪ મા પૃષ્ઠની સાતમી પંક્તિમાં આવેલા પુસ્કલ્લર શબ્દથી તે જ પૃષ્ઠની ૧૭ મી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રસદર્ભ છોડી દઈને આ સમગ્ર પાઠના સ્થાને °આવુ પોલુ મીડું કર્યું છે આ છોડી દીધેલો પાઠ પ્રજાપનાસૂત્રની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ અને સમગ્ર પ્રકાશિત આગ્રત્તિઓમાં છે. અમારા કામ પૂરતા અન્વેષણમાં પણ અમે આવાં પોલાં મીડાં અનેક જગ્યાં છે, જેમાં સંક્ષેપ કરવાના આશયથી મૂળ વાચનાના નાના-મોટા સૂત્રસદર્ભો છોડી દેવાયા છે. આથી શિલાગમની પ્રસ્તુત મૂળ વાચનાને પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ બનાવેલી પ્રજાપનાસૂત્રની સદિપ્ત વાચના કહી શકાય. આ સંક્ષેપમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને પ્રકાશિત આગ્રત્તિઓમાં આવતા સુક્લેસ્લા કળ્હેલેસ્લા જેવા શબ્દોના સ્થાનમાં સુક્કા કળ્હા શબ્દો પણ છે. સૂત્રપાઠોનો આ રીતે સંક્ષેપ કરવા જતાં પાઠોનું મૂળ સ્વરૂપ વિદ્યુત બની જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ હોવાથી આ પદ્ધતિ ચાલુ રહે એ કોઈ રીતે હજ નથી.

‘અંતિમ આગ્રત્તિ પૂર્વનાં પ્રકાશનો કરતાં વધુ શુદ્ધ નહીં તોપણ તેથી ઊતરતા સ્વરૂપની તો ન હોવી જોઈએ’ આવી અપેક્ષા શિલાગમગત પ્રજાપનાસૂત્રની આગ્રત્તિથી સતોપાતી નથી. આ પ્રકાશન અંગેની વિશેષ વિગતો આગળ આવતી ચર્ચામાંથી જાણી શકાશે.

૬. મુનિરાજ શ્રી પુષ્પભિક્ષુ-પુષ્પભિક્ષુ-કૃલચંદ્રજી દ્વારા સંપાદિત થયેલા સુત્તાગમે નામના ગ્રંથના બીજા અંશમાં અંગ આગમ સિવાયના ૨૧ આગમો પ્રકાશિત કર્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત પ્રજાપનાસૂત્ર પણ સંપાદિત કરેલું છે. ઉક્ત સુત્તાગમેનો બીજો અંશ વિ. સં. ૨૦૧૧ માં સૂત્રાગમ સમિતિ યુગાવ ડાવણી દ્વારા પ્રકાશિત થયો છે. પ્રજાપનાસૂત્રની અમે જોયેલી મુદ્રિત આગ્રત્તિઓમાં

૩. જુઓ એજન : ૫, ૨૧, ૪૦, ૮૬, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૧૦૩ થી ૧૦૬ કંઠિકાઓ તથા ૩૩ મી કંઠિકાનો ચોથો પેદાવિભાગ.

૪. જુઓ એજન ૩ ઊ, ૧૨ મી, ૧૬ મી, ૨૪ મી અને ૬૪ મી કંઠિકાઓ.

સમયની દૃષ્ટિએ આ છેલ્લી આગ્રહિત છે. આ આગ્રહિતમાં હાપાયેલા પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના નેતાં કેવળ તેના માટે જ નહીં પણ સુત્તાગમેના બે અંશમાં હાપાયેલા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયને માન્ય કર સૂત્રગ્રંથોની વાચનાની પ્રામાણિકતાના સંબંધમાં પણ પૂરો સંદેહ થાય એવી સ્થિતિ છે. 'કોઈ પણ ગ્રંથની ઉત્તરોત્તર પ્રકાશિત આગ્રહિત ક્રમશઃ વધુ ને વધુ સારી હોવી જોઈએ' આ એક-પ્રકારના સર્વજનસાધારણ અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ સુત્તાગમેનું પ્રકાશન થયું છે, એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરવા માટે અમે આગળ જણાવેલા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાદોનું પર્વાલોચન' આ શીર્ષકમાં લખેલી ૧૦૭ કંડિકાઓ અને તેમાંય ખાસ કરીને ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૬૪ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ નેવા ભલામણ કરીએ છીએ. સુત્તાગમેના બે અંશની પ્રસ્તાવના-સંપાદકીયમાં કરેલાં વિધાનો માટે પણ અહીં થોડો ઇસારો કરવો અમે ઉચિત માન્યો છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના લેખક મુનિ શ્રી જિણ્યંદભિક્ષુખુ=જિનચંદ્રભિક્ષુજી છે; અને બીજા અંશના સંપાદકીયના લેખક મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુજી પોતે છે. સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૫ મા પૃષ્ઠમાં અને બીજા અંશના સંપાદકીયના ૬૫ મા પૃષ્ઠમાં પ્રસ્તુત પ્રકાશનકી વિશેષતા આ શીર્ષકમાં જણાવેલાં વિધાનો પૈકી ત્રણ વિધાન આ પ્રમાણે છે : (૧) વાઙ્મુદ્ધિકા પૂરા ૨ ચ્યાલ રક્ષા ગયા હૈ । (૨) इसके संपादनमें शुद्ध प्रतियोंका उपयोग किया है । (૩) वाङ्मन्तर नवीन पद्धतिसे लिखे हैं ।

આ ત્રણ વિધાન પૈકીના પહેલા વિધાનમાં જણાવ્યું છે કે પાઠશુદ્ધિમાં પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખ્યો છે. આ બાબતમાં અમે અહીં એટલું જ જણાવીએ છીએ કે અમે આગળ જણાવેલી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્ર માટેની નોંધ અને પાઠ્યચર્ચા નેવાથી વિજ વાચકોને પ્રતીતિ થશે કે આગમોની પાઠશુદ્ધિની શાસ્ત્રીય પારખ સુત્તાગમેના સંપાદકજીમાં નથી, અર્થાત્ તેમનું આ વિધાન વસ્તુસ્થિતિથી વેગળું છે.

બીજા વિધાનમાં સુત્તાગમેના સંપાદનમાં શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ જણાવ્યું છે. આ વિધાન ઉપરથી 'સુત્તાગમેના સંપાદકજીએ શુદ્ધ હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો હશે' આવું અનુમાન કોઈ કરે તો તે અસંભવિત નથી. હકીકતમાં આ બાબતમાં ભલે શ્રી પુષ્પભિક્ષુજીએ સ્પષ્ટ નથી લખ્યું પણ અમે વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકીએ કે તેમણે સુત્તાગમે માં હાપેલી પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાને કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવી નથી, અને કદાચ એકાદ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવતાં કોઈક મહત્વનો પ્રામાણિક પાઠ મળ્યો હશે તો તેની મૌલિકતા તેઓએ વિચારી નથી. આ હકીકત પણ અમે આગળ લખેલા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાદોનું પર્વાલોચન' આ શીર્ષકમાં આવતી ૧૦૭ માંની એ સંબંધી કંડિકાઓ નેતાં સ્પષ્ટ થઈ જશે. સુત્તાગમેના સંપાદકજીનું આવું શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ માટેનું સંદેહ વિધાન વાચકને ગેરમાર્ગે દોરનારું છે એમ પણ કહી શકાય. મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુજીએ પોતાના આ વિધાનમાં જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓને હસ્તલિખિત પ્રતિઓરૂપે સ્પષ્ટ જણાવી નથી, અને જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો તેમણે ઉપયોગ કર્યો છે તે શુદ્ધ પ્રતિઓનો કોઈ પરિચય પણ તેઓએ આપ્યો નથી, એટલે આ બાબતમાં સહજબાવે સંદેહ જ રહે છે તેમણે જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તે 'કઈ'?

ત્રીજા વિધાનમાં પાઠાન્તરની નવીન પદ્ધતિની વાત કરી છે તે સમજવા માટે તેઓએ કશું જ

૫. અમારું આ વક્તવ્ય વાચના પછી પણ સુત્તાગમેના સંપાદકજી તેમણે જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓનો પ્રામાણિક પરિચય આપશે તો તે જરૂર સોદોષને આચકારને પાત્ર થશે જ.

સ્પષ્ટીકરણ કર્યું નથી, અર્થાત્ જે જે પાઠાન્તરો આપ્યા છે તે કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના છે કે મુદ્રિત આવૃત્તિના એવી કોઈ ચોખવટ એમણે કરી નથી.

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચના સંશોધનની દૃષ્ટિએ કેટલી પાંગળી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૩મા પૃષ્ઠમાં આગમોની પૂર્વપ્રકાશિત આવૃત્તિઓ માટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે — ‘इत्येकं अतिरिक्तं रायबहादुर घनपतसिंह (मकसुदाबादवाले) और आगमोदय समिति आदिने मी भागमोंका प्रकाशन किया है पर वे मी अशुद्धिओंसे खाली नहीं। आभ जणुवीने प्रस्तावनाના લેખક સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં શુદ્ધ જણાવવાનો આશકતરો પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આથી જ અમે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં વધુ શુદ્ધ અને પ્રામાણિક ધારીને તેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવા તરફ લલચાયા, એટલું જ નહીં અમને ન્યારે ન્યારે મૂળ પાઠનો નિર્ણય કરવા માટે અન્યાન્ય સ્થળો જોવાની આવશ્યકતા જણાઈ ત્યારે ત્યારે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રનાં અમે તે તે સમગ્ર સ્થાનો જોયાં પણ ખરાં. આથી આ ખામતમાં અમે એટલું નિઃસંકેરિતે જણાવીએ છીએ કે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચનામાં મૌલિક શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ માટેનો કોઈ પ્રામાણિક પ્રયત્ન થયો નથી. અત્યત્, સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે જે ૨૯ સ્થાનોમાં મૌલિક અને સગત પાઠ આપ્યા છે તે સુત્તાગમેના પ્રકાશન પૂર્વે દશ વર્ષ પહેલાં વિ. સં. ૧૯૯૧માં પ. શ્રી ભગવાનદાસ હર્વચર દ્વારા સંપાદિત આવૃત્તિમાં સુધારીને આપેલા જ છે. સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીનું કે આગમોદય સમિતિનું અનુકરણ ભલે ન કર્યું હોય, પણ આગમોદય સમિતિ અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સર્વેત્ર સુત્તાગમે માં તેવા જ પાઠ લીધા છે. આથી પણ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર વાત તો એ છે કે આગમોદય સમિતિની વાચનાના સાચા અને મૌલિક પાઠના બદલે જ્યાં જ્યાં પં. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સુત્તાગમે માં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવા જ ખોટા અને અમૌલિક પાઠ આપ્યા છે. આ ઉપરથી કોઈને એમ લાગે કે સુત્તાગમેના સંપાદકજીએ મૂળ વાચનાનું સંશોધન કરવા માટે અન્યાન્ય પ્રકાશિત આવૃત્તિઓનો જ આધાર લીધો છે, તો એ માન્યતાને નિરાધાર જણાવી શકે એવી કોઈ રજૂઆત સુત્તાગમેના સંપાદકજીએ કરી નથી. અમારા આ મર્યાદિત વક્તવ્યની ખાતરી તો આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્ર-પાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આપેલી વિગતો જોતાં થશે જ. અહીં સાથે સાથે જણાવી દઈએ છીએ કે અમે પૂર્વનાં પ્રકાશનોના સૂત્રપાઠોનાં સ્થાનમાં જે કોઈ મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠ મેળવી શક્યા છીએ તે પૈકીનો માત્ર એક હળવો પણ પ્રામાણિક પાઠ (કાચજોગે ના બદલે પ્રામાણિક પાઠ—કાચજોગે) સુત્તાગમેની જ આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયો છે, જે પૂર્વની અન્ય કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જુઓ ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૧૦૭મી કંદિકા. અર્થાત્ આ એક સ્થાન સિવાય સુત્તાગમેના પ્રામાણિક પાઠવાળું એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જે તેના પૂર્વની કોઈને કોઈ એક આવૃત્તિમાં ન હોય. બાકી, અહીં જણાવ્યા સિવાયની પણ સુત્તાગમેની નાની નાની આગવી ક્ષતિઓ તો સહજ બાને જોતાં એવી જણાઈ છે કે જે તેના પૂર્વની કોઈ પણ આવૃત્તિમાં બાળે જ હોય.

૬. જુઓ એજન ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૧ સુધીની કંદિકાઓ.

૭. જુઓ એજન ૧ થી ૪૨, ૪૩ થી ૪૭, ૫૦ થી ૬૦, ૬૨ અને ૬૩ મી કંદિકાઓ.

૮. જુઓ એજન ૬૧ મી તથા ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંદિકાઓ.

સુત્તાગમે માં જાપેલા આગમોમાંથી તેના સપાદકજીએ કેટલે સ્થળે પાઠો કાઢી નાખ્યા છે કે બદલ્યા છે તે તો તેમાં છપાયેલા બધા આગમોને મેળવીએ ત્યારે જ કહી શકાય. છતાં તેમજી જાપેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં પાઠ કાઢી નાંખીને અને બદલીને જે ધાલમેલ કરી છે તે તો અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્વાલોચન’ આ શીર્ષકમાંની ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓ વાંચતાં ગિજાસુઓ સ્પષ્ટ સમજી શકશે. અને તેથી અમે એમ કહી શકીએ કે સુત્તાગમે ગત અન્ય આગમોમાં પણ ધાલમેલ થઈ હોવી જોઈએ, આમ છતાં ‘ચોર કોટવાળને દંડે’ એ ન્યાયે ધાલમેલ કરનાર મુનિશ્રી પોતે જ પ્રાચીન આગમિક સાહિત્યમાં ધાલમેલ થયાનો આક્ષેપ કરે એ એમની બલિહારી જ કહી શકાય !”

અહીં એક દકીકતની સ્પષ્ટતા કરી દેવી અમને ઉચિત લાગે છે કે સમગ્ર જૈન આગમોની દગ્ગરો પ્રતિઓ અમે બારીકાઈથી જોઈ છે. તેમાં તે તે આગમગ્રંથની મૂળ વાચનાના સંક્ષિપ્ત કે સંક્ષિપ્તતર મૌલિક સૂત્રપાઠને સરળતાથી સમજવા માટે જ, પ્રાયઃ તે તે આગમની ટીકાની વ્યાખ્યાના આધારે, કોઈક અભ્યાસી વિદ્વાન મુનિઓએ સૂત્રપદોનો પ્રક્ષેપ કર્યો છે. અહીં પણ આનું ઉદાહરણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્વાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવેલી ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭મી કંડિકાઓ જોવાથી મળી રહેશે. કોઈવાર પ્રક્ષિપ્ત પાઠો એવા પણ હોય છે કે જે સગત ન હોય. આ વસ્તુ પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્વાલોચન’ આ શીર્ષકની ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮ આ કંડિકાઓ જોતાં સમજશે. આથી એ પણ ફલિત થાય છે કે તે તે વિષયના અધ્યક્ષચાર અભ્યાસીઓ દ્વારા પણ કદાચ આવા પાઠો ઉમેરાયા હોય. વળી, તે તે આગમગ્રંથના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોના વક્તવ્યની સમાપ્તિ પછી તે સમગ્ર વક્તવ્યને સંક્ષેપમાં આવરી લેતી અન્યામ્નગ્રંથગત સંપ્રહણીગાથા પણ તે તે સૂત્ર-સંદર્ભ પછી કોઈક વાર ઉમેરાઈ હોય તેનું પણ બપડું છે. આવી ગાથા કોઈ વાર મૂળસૂત્રકારની પણ હોવાનો સંભવ હોઈ શકે, તો કોઈ વાર સ્વતંત્ર રીતે સ્વીને કોઈ વિદ્વાન મુનિએ પ્રક્ષિપ્ત કરી હોય તે પણ અસંભવિત નથી. આ રજૂઆતનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં પણ છે. જુઓ ૨૬ માં ૪૪ની ૧૫-૧૬ પક્તિમાં આવેલી પ્રક્ષિપ્ત ગાથા. આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રારંભમાં આવતો પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારવાળો સૂત્રપાઠ તથા પ્રારંભની બે ગાથા પછી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર-કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી બે ગાથાઓ પણ પ્રક્ષિપ્ત છે.

અમે સમગ્ર આગમગ્રંથોમાં સગત કે અસંગત હોય તેવા અનેકાનેક પ્રક્ષિપ્ત પાઠો જોયેલા હોવાથી તે બધાય પ્રક્ષિપ્ત પાઠો તે તે સ્પષ્ટ પ્રસ્તુતાર્થને સ્પષ્ટ કરવાના આશયથી જ ઉમેરાયા છે તે પણ ખાતરીપૂર્વક જણાવી શકીએ છીએ. આવા પ્રક્ષિપ્ત પાઠો પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં પ્રાયઃ નહીં મળતા હોવાથી અને તે તે આગમના વ્યાખ્યાગ્રંથોના આધારે આ પ્રક્ષિપ્ત પાઠોની અનૌલિકતા તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ થઈ જ જાય છે. આ ઉપરાંત આ સમગ્ર પ્રક્ષિપ્ત પાઠોનો ખાસ પરિચય તો એ છે કે તેમાં કોઈ પણ વિદ્વાને પોતાની આગવી-અંગત માન્યતાનો પાઠ બનાવીને ઉમેર્યો હોય તેનું એક પણ સ્થળ અમે સૂત્રપ્રતિઓમાં જોયું નથી. આગમોમાં ધાલમેલ થઈ શકતી હોત તો તો વ્યાખ્યાકારો મંજાત જ નહીં.

આ ઉપરાંત ‘પ્રજ્ઞાપનોપાજ્ઞની આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યાને પૂર્વ ભાગ અને ઉત્તર ભાગરૂપે અનુક્રમે ઈ. સ. ૧૬૪૭ માં ત્રાપબદેવ કેસરીમલ, રતલામ, દ્વારા અને ઈ. સ.

૬. આ સંબંધમાં પ. ડી કલ્યાણવિજયભટ્ટરચિત ‘પદ્માવલીપરાગસંચય’ પૃ. ૪૪૬ માં “જૈન યાગનો મેં કાટછાંટ” શીર્ષક વક્તવ્યને જુઓ.

૧૯૪૯ માં જૈન પુસ્તક પ્રચારક સંસ્થા, સુરત દ્વારા પ્રકાશિત કરી છે. આ પ્રકાશનમાં પ્રજાપના-સૂત્રની મૂલ વાચના આપવામાં આવી નથી.

*

પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

આ સંદર્ભ લખવાનો આશય, આગમસંશોધન માટે વિવિધ પ્રત્યંતરોના પાઠોની ધીરજ-પૂર્વક વિવિધ રીતે ચકાસણી કરવા માટેની અમારી આગમસંશોધનપદ્ધતિ આગમ આદિનું સંપાદન કરનાર અભ્યાસીઓને કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રેરણાસ્પ થશે, તે જ છે. આથી પૂર્વનાં પ્રકાશનોની વાચનાના વિષય પાઠોનું નિરૂપણ અહીં આનુબંગિક રીતે જ જરૂરી બની ગયું હોઈ જે કોઈ મહાનુભાવોની એ સપ્તધર્મા લાગણી દુભાય તેઓ સૌને અમારો મુખ્ય હિદેશ અવધારવા ક્ષમાપનાપૂર્વક વિનંતિ કરીએ છીએ.

અહીં જણાવેલી કુલ ૧૦૭ કંડિકાઓનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે છે—

(અ) ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૨ અને ૬૩—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦ અને ૬૩—આ આઠ કંડિકાઓમાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને એક કે એકથી વધુ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે.

(આ) ૪૫ મી અને ૫૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની આગ્રત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આગ્રત્તિઓમાં ખોટો પાઠ છે. આ ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઇ) ૩૨, ૩૭ અને ૫૫ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે મુનિ શ્રી અમોલકક્રમપિણની આગ્રત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આગ્રત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઈ) ૧૮, ૨૩, ૨૫ અને ૪૬ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠને બદલે તેને અનુસરતા (જેને પ્રામાણિક પાઠભેદ કહી શકાય તેવા) સૂત્રપાઠો રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની તથા મુનિ શ્રી અમોલકક્રમપિણની આગ્રત્તિમાં છે.

(ઉ) ૧, ૨, ૩, ૬, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૩૬, ૩૯, ૪૬ અને ૧૦૬—આ બાવીસ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે આગમોદય સમિતિની, ૫૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, આગમરત્નમંજુવાની-શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આગ્રત્તિમાં ખોટા પાઠ છે. આ પૈકીની ૩૯મી અને ૪૬મી કંડિકામાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે ૨૧ અને ૧૦૬ ક્રમાંકવાળી કંડિકામાં જણાવેલો મૌલિક પ્રામાણિક સૂત્રપાઠ શિલાગમની આગ્રત્તિમાં છે.

(ઝ) ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮—આ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ ઉપરાંત અપ્રામાણિક વધારાના પાઠ આગમોદય સમિતિની, ૫૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આગ્રત્તિમાં છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે ૫૦મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો ખોટો પાઠ મુનિ શ્રી અમોલકક્રમપિણની આગ્રત્તિમાં પણ છે તેમ જ અમને પણ એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે, જ્યારે પાંચમી કંડિકાનો વધારાનો ખોટો પાઠ શિલાગમની આગ્રત્તિમાં નથી.

(ક) ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલા વધારાના સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુતાર્થને વિશેષ રપદ કરે છે, પણ તે રપદીકરણ માટે પાછળથી ઉમેરાયા હોવાથી તેને પ્રમાણ્યૂત ન કહેવાય. આમાંની ૫૩ મી અને ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આટ્ટતિઓમાં છે, જ્યારે ૩૪મી અને ૪૪મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ આગમોદય સમિતિની, પં૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્રાગમે ની આદૃતિમાં છે. અહીં માત્ર ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ જ અમને એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે.

(ઘ) ૭, ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૫, ૩૭, ૪૦ અને ૪૧—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મહત્વના સૂત્રપાઠો આગમોદય સમિતિની, પં૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્રાગમે ની આદૃતિમાં નથી, જે અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૭, ૩૦ અને ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો સૂત્રપાઠ તથા ૧૯ મી કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠવાળું સમગ્ર વાક્ય રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આદૃતિમાં પણ નથી, જ્યારે ૩૩મી કંડિકામાં જણાવેલા પાંચ વિભાગ પૈકીના ચોથા વિભાગમાં જણાવેલો તથા ૪૦ મી કંડિકામાં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શિલાગમની આદૃતિમાં છે.

(ઙ) ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓમાં—સુત્રાગમે ની આદૃતિમાંથી એના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ જે પાઠો કાઢી નાંખ્યા છે તે (કંડિકા ૬૪-૬૫-૬૬), સૂત્રાર્થને ન સમજવાથી સ્વેચ્છાએ સૂત્રપદોની વિભક્તિ બદલીને ખોટો પાઠ બનાવ્યો છે તે (કંડિકા ૬૭), સૂત્રપદોનું અમૌલિક પરિવર્તન સ્વેચ્છાએ કર્યું છે તે (કંડિકા ૬૮) અને મુદ્રણમાં થયેલ અનવધાનનું એક ઉદાહરણ (કંડિકા ૬૯) —આ હકીકતો જણાવી છે.

(ચ) ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ પૈકીની ૭૧ મી કંડિકા સિવાયની કંડિકાઓમાં જણાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના અને પૂર્વની આગમોદય સમિતિ આદિની આદૃતિઓના મૌલિક અને પ્રમાણિક પાઠના બદલે પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં બધા બધાં ખોટા પાઠ (કંડિકા ૭૦, ૭૫.), અપ્રમાણિત પાઠ (કંડિકા ૪૯, ૭૩, ૭૪), અમૌલિક પદવિપર્યાસ (કંડિકા ૭૬), પ્રદક્ષિ પાઠ (કંડિકા ૭૨) અને અશાસ્ત્રીય સંશોધન (કંડિકા ૪૨, ૭૭) છે તે જણાવ્યું છે. ઉપરાંત, આગમોદય સમિતિની આદૃતિ પ્રમાણે જ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં સૂત્રોનો તદ્દન ખોટો ઉત્કંઠ તેમ જ પાઠપતન છે તે ૭૧ મી કંડિકામાં જણાવ્યું છે. આ ૭૧ મી કંડિકામાં આગમોદય સમિતિની આદૃતિની ક્ષતિ ઉપરાંત એક સ્થળે પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં એક વધુ પાઠપતન થયું છે તે પણ જણાવ્યું છે. આ દશ કંડિકાઓમાં નિર્દિષ્ટ સ્થાનોમાં કેવળ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આદૃતિના જેવી જ અમૌલિક વાચના સુત્રાગમે ની આદૃતિમાં છે, તેમાંય ૭૧ મી કંડિકામાં પડી ગયેલા પાઠના સ્થાનમાં સુત્રાગમે માં સ્વમતિએ નવો અશાસ્ત્રીય પાઠ બનાવીને મૂક્યો છે તે પણ જણાવ્યું છે.

(છ) ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠોના સંબંધમાં આગમોદય સમિતિની આદૃતિની ક્ષતિ જણાવી છે અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં પ્રસ્તુત મૌલિક પ્રામાણિક પાઠો છે તે પણ જણાવ્યું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં સ્વીકારાયેલા આ ૨૯ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક સૂત્રપાઠો સુત્રાગમે ની આદૃતિમાં પણ છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૮૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પાઠનો પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં સંશોધનમાન્ય રીતે ઇશારો કરાયો છે, જ્યારે સુત્રાગમે માં તે મૌલિક પાઠ રપદપણે સ્વીકારાયો છે. તથા ૯૯ મી કંડિકામાં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આદૃતિમાં જે બે સૂત્રપદો વધારે છે, જેને પ્રમાણિત કહી શકાય નહિ, તે પ્રમાણે જ સુત્રાગમે માં પણ બે સૂત્રપદો વધારે છે.

પ્રસ્તુત કંડિકાઓ પૈકીની ૮૯, ૯૧, ૯૨, ૯૩ અને ૧૦૩ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જળ્યાવેશા મૌલિક પાઠ શિક્ષાગમની આટ્ટતિમાં પણ છે, આક્રીના આગમોદય સમિતિ પ્રમાણે છે.

(ઓ) ૧૦૭મી કંડિકામાં જે મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ જણાવ્યો છે તે સુત્રાગમે સિવાયની તેના પહેલાંની કોઈ પણ આટ્ટતિમાં નથી તે જણાવ્યું છે.

અર્ચિત આટ્ટતિઓની સંજ્ઞા

નીચેની કંડિકાઓમાં પ્રતાપનાસૂત્રની જે જે મુદ્રિત આટ્ટતિઓની ચર્ચા કરી છે તે આટ્ટતિઓની સજ્ઞા નીચે મુજબ છે :—

ષ : રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની આટ્ટતિ. મ : પ. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિ.
સ : આગમોદય સમિતિની આટ્ટતિ. શિ : શિક્ષાગમ (આગમરત્નમંજૂષા)ની આટ્ટતિ
મ : મુનિ શ્રી અમોલકરૂપિણી આટ્ટતિ. સુ : સુતાગમેની આટ્ટતિ.

સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

૧. ૧૮૮ મા સૂત્રમાં આવેલો સાર્ણ સાર્ણ મોમેજગગરાવાસસતસહસ્ત્રાર્ણ (૫૦ ૬૫, પં ૧૦) આ પાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે, ઉપરાંત જીવાજીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રગત આ સમગ્ર વાનવ્યન્તરમૂત્ર આપ્યું છે તેમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠ અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે. સ આટ્ટતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આટ્ટતિમાં પણ આ પાઠ આ પ્રમ છે છે—સાર્ણ સાર્ણ અસંલેજમોમેજગગરાવાસસતસહસ્ત્રાર્ણ; જ્યારે ષ અને અ આટ્ટતિમાં અહીં સ આટ્ટતિના પાઠની મલબબનો પાઠ આ પ્રમાણે છે— સાર્ણ સાર્ણ મોમેજગગરા-વાસસયસહસ્તા અસંલેજાર્ણ.

૨. ૫૦૭ મા સૂત્રમાં દસપદસિદ્ધિ ગવપદસહીને ત્તિ (૫૦ ૧૫૨, પં ૧૫) આ સૂત્રપાઠ બધીય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ સ્થાનમાં સ આટ્ટતિમાં આપો પાઠ છે— દસપદસિદ્ધિ નવરં ગવપદસહીને ત્તિ । આપો પાઠ કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી, અને તેની જરૂર પણ નથી. ષ અને અ આટ્ટતિમાં અહીં દસપદસિદ્ધિ ગવર પદસહીને ત્તિ આપો પાઠ છે, અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાં ગવ શબ્દ છે તેના બદલે આ બે આટ્ટતિઓમાં ગવરં શબ્દ છે. સંશોધન-શૈલીથી ટેવાયેલા વિદ્વાનો અહીં ગવણી શકશે કે સાચા ગવ શબ્દનું અનુદ્ ૨૧૩૫ ગવરં થયું અને તેમાંથી કેવળ ગવ ના બદલે ગવરં અને ગવ આવા બે શબ્દો બન્યા. મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં અહીં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩. ૧૧૧૬ મા સૂત્રમાં ચતુરુપરૂપવિભક્ત ગતિના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—સમર્ગ પઢિતા સમર્ગ પજ્જવઢિતા ૧, સમર્ગ પઢિયા વિસર્ગ પજ્જવઢિયા ૨, વિસર્ગ પઢિયા સમર્ગ પજ્જવઢિયા ૩, વિસર્ગ પઢિયા વિસર્ગ પજ્જવઢિયા ૪ (૫૦ ૨૭૨-૭૩). આ પાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બધી જ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આટ્ટતિમાં મૂળ વાચના સાથે ટીકા પણ પ્રકાશિત કરેલી છે અને આ સ્થાનની ટીકાનો પાઠ પૂ. પા. આગમોદયરૂઢિને ખંડિત મળ્યો, તેથી શ્રી આગમોદયરૂઢિએ આ સ્થાનના ઉક્ત પાઠને આગળપાછળ મૂકી દીધો હોય એમ લાગે છે. સ આટ્ટતિમાં પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ધાત્વં ‘સમર્ગ પજ્જવઢિયા’ દ્વ્યાદિના પ્રત્યેન સ્વયમેવ વચ્ચતિ (ટીકા, પત્ર ૩૨૬, પૃષ્ઠ ૧-૨). ટીકાના આ પાઠના આધારે સ આટ્ટતિમાં મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સમર્ગ પજ્જવઢિયા સમર્ગ પઢિયા ૧, સમર્ગ પજ્જવઢિયા વિસર્ગ પઢિયા ૨, વિસર્ગ પજ્જવઢિયા વિસર્ગ પઢિયા ૩, વિસર્ગ પજ્જવઢિયા સમર્ગ પઢિયા ૪ । ટીકાની પ્રાચીન તાઃપત્રીય પ્રતિઓમાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઉપર જણાવેલી મુદ્રિત આટ્ટતિના ટીકાપાઠના બદલે સમગ્ર

સુત્રપ્રતિઓના મૂળપાઠનો નિર્દેશ કરતો દીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ઘાત્ત્વં ‘સમગં પઢિયા સમગં પવ્જવહિયા’ હત્યાવિના ક્રત્ત્વેન સ્વયમેવ વક્ષતિ। દીકાના આ શુદ્ધ પાઠ ઉપરથી સમગ્ર શકાશે કે પ્રતાપનાસૂત્રની બધીય સુત્રપ્રતિઓએ આપેલો અમારા પ્રકાશનનો જ પાઠ પ્રામાણિક છે. આવાં ઉદાહરણોથી સરોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓએ એટલો ધડો તો અવશ્ય લેવો જ કે કોઈ પણ અથની દીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિના પાઠના આધારે સામાન્ય રીતે બધીય મૂળ સૂત્રની પ્રતિઓના પાઠને પરાવર્તિત કરવાને બદલે દીકાનાં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રત્યંતરો જેવાં જેઠાં એ. દીકાના હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરો મળવાનો સર્વથા અસંભવ હોય તોપણ મૂળ સૂત્રના પાઠને પરાવર્તિત કરવો એ તો કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. જ આવૃત્તિમાં અહીં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શબ્દસામ્યના લીધે વિચિત્ર રીતે ખંડિત થયો છે અને જ આવૃત્તિમાં આમ તો જ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ગ્રીન અને ચોથા સૂત્રમાં ફરક છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ જ આવૃત્તિનું જ આ સ્થાનમાં અનુકરણ છે. પરંતુ સૂત્રમાં ન્યાં ન્યાં વજ્જવહિયા પાઠ છે તેના બદલે શિ આવૃત્તિમાં ‘વજ્જુવહિયા’ આવો ખોટો પાઠ મૂકીને બિચારા એક અશુદ્ધિનો વધારો કર્યો છે. આ સિવાય આ સ્થાનમાં શિ આવૃત્તિનો પાઠ પણ જ આવૃત્તિના જેવો જ છે.

૪. ૨૬૪ માં પૃથ્વી ૧૩ મી ટિપ્પણીમાં 'હૃદગોવે હ વા પાહ છે તે સૌપ્રથમ કેવળ સ આત્મિતામાં મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. અને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં આ પાહ મળ્યો નથી, અને જ તથા જ આત્મિતામાં પણ આ વધારાનો પાહ નથી. ટીકાની વ્યાખ્યાના વક્તવ્યને બરાબર ન સમજવાના કારણે આ વધારાનો પાહ અહીં કોઈ વિદ્વાને ઉમેર્યો હોય તેમ લાગે છે; આ હકીકત ટીકાનો પાહ જોતાં સમજાશે. મૂળ સૂત્રમાં બાલિદ્રગોવે હ વા પાહ છે તેની ટીકા આ પ્રમાણે છે—
 બાલેન્દ્રગોપકઃ સયો જાતઃ હન્દ્રગોપકઃ, મ હિ પ્રવૃદ્ધઃ સન્ રૂપ્તાનુદ્ધરક્તો ભવતિ તતો બાહ્યહૂળમ્;
 હન્દ્રગોપકઃ—પ્રાવૃદ્ધપ્રમયમયમાવી કીટવિશેષઃ । અસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ સૂત્રની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓની વાચના અને તદનુસારી ટીકાકારની વ્યાખ્યા ઉપરથી રપ્પ જ છે કે અહીં ઇન્દ્રગોપ નહી પણ બાલેન્દ્રગોપ જ અસ્તુત છે. બાલિદ્રગોવ—બાલેન્દ્રગોપ માં સુચવાયેલા ઇન્દ્રગોપનો પરિચય ટીકાકારે આપ્યો તેના ઉપરથી જ કોઈએ મૂળ અને ટીકા-કારને અનિષ્ટપ્રેત હૃદગોવે હ વા આ પાહ મૂળમાં ઉમેરી દીધો હોય તેમ લાગે છે. સ આત્મિત પૃથ્વીની મ, શિ અને સુ આત્મિતામાં અસ્તુત વધારાનો ખોટો પાહ સ આત્મિતની વાચના પ્રમાણે જ લેવાયો છે.

૫. ૧૨૩૮ મા સૂત્રમાં આવેલા અળોવમા હ વા (૫૦ ૨૬૭) આ સૂત્રપાંડના પહેલાં ઉવમા હ વા આવો વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને મં ૦ સંસ્રક સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો છે. અને પુ ૨ સંસ્રક પ્રતિમાં આ વધારાનો પાઠ પાછળથી શોધક ઉમેરેલો છે. આ સિવાયની અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સર્વ સૂત્રપ્રતિઓમાં આ વધારાનો ઉવમા હ વા પાઠ નથી. સ આદરિતમાં પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલા મિટ્ર પાઠ પદાર્થો પૈકીના ગુલ્લે સંજ્ઞે અને મચ્છંદિયા શબ્દનો પરિચય આપ્યો છે. વખ્ખમોચ પદર્થી અળોવમા સૂત્રીનાં સૂત્રપદો માટે ટીકાકારે વર્ષટ્મોદકાદયઃ સમ્પ્રદાયાદવસેયાઃ આમ લખીને તજ્જ્ઞ દ્વારા જાણી લેવાની ભલામણ કરી છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલાં ઉદાદરજુદ્ધકં પદો મિટ્ર પાઠ પદાર્થનાં જે એટલી વાત નક્કી છે. અને આથી જવલ્લે જ કોઈક પ્રતિમાં મળતો હોવા છતાં ઉવમા હ વા સૂત્રપાઠ અનુપયોગી અને પાછળથી ઉમેરાયેલો જણાય છે. ઉવમા નો અર્થ ઉપમા છે, જે આજે પણ ખદ્રાસી વાગતી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ઉપમા ખારી હોય છે, જેટલે આ સંદર્ભમાં ઉવમા શબ્દ ખરાખર નથી, પણ

૧. સ આપૃત્તિમાં શંકોપે ૬ વા છે, અર્થાત્ તે ના બદલે પે છે.

ઉપમાથી વિપરીત સ્વાદ અર્થાત્ મિષ્ટ સ્વાદ જેનો હોય તે વાનગી અનુપમાના નામે પ્રાચીન કાળમાં પ્રચલિત હશે, જે અહીં મૂળ સૂત્રમાં અળોવમા શબ્દથી સૂચવાઈ છે. પ્રસ્તુત વધારાનો અપ્રમાણિત ઠવમા હ વા પાઠ ષ અને શિ આટ્ટિતિમાં નથી, જ્યારે અ અને તે પછીની મ તથા સુ આટ્ટિતિમાં છે. અહીં અનુપમાના ઉદલેખથી ઉપમા નામની વાનગીની પ્રાચીનતા આનુવંશિક રીતે અનુપમા જેટલી જ નિશ્ચિત થાય છે.

૬. ૧૨૭૭ મા સૂત્રમાં આવેલું અર્ણવગુણ સૂત્રપદ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યું છે, ષ તથા અ આટ્ટિતિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે; ટીકામાં પણ આ પાઠ પ્રમાણે જ વ્યાખ્યા છે; જ્યારે સ આટ્ટિતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અસંસ્લેજગુણ આવો ખોટો પાઠ છે. મ, શિ તથા સુ આટ્ટિતિમાં પ્રસ્તુત સ આટ્ટિતિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૭. ૧૬૨૦ મા સૂત્રનો ચોથો ભગક આ પ્રમાણે છે.—અત્યેગદ્ બીવે દગદ્વાઓ બીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાદ અહિગરણિયાદ પાઓસિયાદ કિરિયાદ અપુદે તં સમયં પારિતાપનિક્યાદ કિરિયાદ અપુદે વાળાશ્વાયકિરિયાદ અપુદે ૪ । (૫૦ ૩૫૭, પં ૬-૮). અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો આ સૂત્રપાઠ અ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી કોઈ પણ આટ્ટિતિમાં નથી. જે હસ્તલિખિત પ્રતિના આધારે મુદ્રિત થયેલી આટ્ટિતિમાં આ પાઠ નથી તે હસ્તલિખિત પ્રતિમાં ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપલક્ષ દૃષ્ટિએ જોવાથી કદાચ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ન લેવાયો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. પ્રસ્તુત સમગ્ર સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે —‘જીવે જં મંતે ! જ સમયં કાઢ્યાદ અહિગરણિયાદ’ હયાદિ । અત્રાપિ સમયગ્રહણેન સામાન્યતઃ કાલો ગૃહ્યતે, પ્રથમચૂં સુગમમ્, નિર્વચનસૂત્રે મજ્જત્રયી—કચ્છિજીવમચિકૃત્ય કચ્છિજીવો યસ્મિન્ સમયે—કાલે ક્રિયાત્રયેણ સ્પૃષ્ટસ્તસ્મિન્ સમયે પારિતાપનિક્યાપિ સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ચેત્યેકો મજ્જઃ, પારિતાપનિક્યા સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણાતિપાતેનાસ્પૃષ્ટ ઇતિ દ્વિતીયઃ, પારિતાપનિક્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ત્વાસ્પૃષ્ટ ઇતિ તૃતીયઃ એષ ચ તૃતીયો મજ્જો બાળાદેર્લક્ષ્યાત્ પરિબ્રંશેન વાયસ્ય મુગાદેઃ પરિતાપનાયસમ્મત્તે વેદિતવ્યઃ । યસ્તુ યસ્મિન્ સમયે યં જીવ-મધિકૃત્યાદ્યક્રિયાત્રયેણાસ્પૃષ્ટઃ સ તસ્મિન્ સમયે તમધિકૃત્ય નિયમાત્ પારિતાપનિક્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ચાસ્પૃષ્ટઃ, કાર્યિક્યાદ્યભાવે પરિતાપનાદેરભાવાત્ । (ટીકા, પત્ર ૪૪૬, પૃષ્ઠ ૧). આ ટીકાપાઠમાં આવેલો મોટા અક્ષરવાળો ટીકાપાઠ અહીં સૂચવેલા ચોથા ભગકની જ વ્યાખ્યા છે. પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રથવાક્યોનો ઉત્તર ૧ થી ૩ ભગકમાં આવી ગય છે, એટલે જ ટીકામાં નિર્વચનસૂત્રે મજ્જત્રયી આમ જણાવ્યું છે. જેને આ સૂત્રનો પ્રથ સ્પર્શતો નથી તે ચોથા ભગકનું પણ સ્પષ્ટ નિરૂપણ કર્યું તે એક વિશિષ્ટ રચનાશૈલીનો પ્રકાર છે. અમને લાગે છે કે ઉપર જણાવેલા ટીકાપાઠમાં આવેલા મજ્જત્રયી શબ્દના આધારે કોઈ કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં પ્રસ્તુત ચોથો ભગક ન પણ લેવાયો હોય.

૮. ૧૮૬૮ [૧] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો આમિણિબોહિયનાણિ-સુવણાણીસુ આ પાઠ બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને અર્થસંગતિની દૃષ્ટિએ, પૂર્વાપરનાં સૂત્રો જોતાં પણ, આ જ પાઠ પ્રામાણિક છે. ષ તથા અ આટ્ટિતિમાં પણ અમારા પ્રકાશન જેવો જ શુદ્ધ પાઠ છે. સ આટ્ટિતિમાં ઇપાયેલી ટીકામાં પ્રસ્તુત પાઠનું ‘આમિણિબોહિયનાણી સુવણાણી ચ’ આનું ખોટું અવતરણ હોવાને કારણે સ આટ્ટિતિના મૂળ પાઠમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને આમિણિબોહિયનાણી સુવણાણી ચ આવો અપ્રમાણિત

૨. અમારા પ્રકાશનમાં દક્ષિણેશી િસુવણાણિસુ હપાયું છે, જેની પ્રસ્તુત પીલ્લ જ્ઞાતના શુદ્ધિપત્રકમાં નોંધ લીધો છે.

પાઠ સ્વીકારાયો છે. ખંભાત અને જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં ટીકાપાઠનું ઉક્ત અવતરણ આ પ્રમાણે છે—આમિણિબોહિયણાણીસુ સુવનાણીસુ ચ, જે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના શુદ્ધ પાઠને સંવાદી છે. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના ખોટા પાઠનું અહીં અનુકરણ જ છે.

૯. ૪૩૬ મા પૃથ્વી પહેલી પકિતના પ્રારંભમાં આવેલા સંલેજગુણ (સુ ૨૧૨૯[૧]) સૂત્રપદના અદલે સ આગ્રતિમાં અસંલેજગુણ પાઠ છે. સ આગ્રતિમાં પ્રકાશિત થયેલી ટીકામાં પણ આ સૂત્રપદની અસંલેજગુણ: આવી વ્યાખ્યા છે. પણ એક તો અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલો પ્રસ્તુત પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, તે ઉપરાંત ખંભાત-જેસલમેરના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓ સહિત અમે નેત્રેલી ૧૬ મા-૧૭ મા શતકની કાગળ ઉપર લખાયેલી ટીકાની પ્રતિઓમાં પણ આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં સંલેજગુણ: પાઠ જ છે, આથી અમે મૂળમાં રાખેલો પાઠ પ્રમાણભૂત માન્યો છે. આ સ્થાનમાં જ અને જ આગ્રતિમાં અમે સ્વીકારેલા પાઠ જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના પાઠનું જ અનુકરણ છે.

૧૦. ૨૧૭૫ મુ સૂત્ર પૂર્ણ થયા પછી (૫૦ ૪૪૫) સ આગ્રતિમાં આ પ્રમાણે વધારે પાઠ છે—તથા સિદ્ધો મવતિ । આ પાઠ અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે, જુઓ ૫૦ ૪૪૫, ટિં ૬. અમને આ વધારાનો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યો નથી, અને તેની ઉપયોગિતા પણ નથી. જ તથા જ આગ્રતિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. ટીકામાં પણ આ વધારાના પાઠની વ્યાખ્યા નથી. પ્રસ્તુત ૨૧૭૫ મા સૂત્રની ટીકા પૂર્ણ થયા પછી ૨૧૭૬ મા સૂત્રની ઉત્થાનિકાનો ટીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તદેવં કેવલી યથા સિદ્ધો મવતિ તથા પ્રતિપાદિતમ્, જ્ઞાનં સિદ્ધા યથાસ્વસ્વાસ્ત્રાવતિશ્ચતે તથા પ્રતિપાદવતિ । ટીકાની આ ઉત્થાનિકામાં આવેલા યથા સિદ્ધો મવતિ પાઠ ઉપરથી કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં કોઈએ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય તેવી પ્રતિ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને મળી દર્શો તેમ હાજો છે; નેકે અમે જે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ નેત્રે તેમાં આ અપ્રમાણિત પાઠ નથી જ. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં સ આગ્રતિનું જ અનુકરણ છે.

૧૧. ૧૭૩૭ [૨] સૂત્રમાં સત્ત ચ વાસસહસ્સાઈ અવાહા । પાઠ છે તેના અદલે દૃષ્ટિપથી કે અનવધાનથી સ આગ્રતિમાં સત્તરિ ચ વાસસહસ્સાઈ અવાહા આવી ખોટો પાઠ ડપાયો છે, અને તેનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં થયું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીએ આ પાઠનો અર્થ તો સાત હજાર જ લખ્યો છે. સય=સો અને સહસ્સ=હજાર—આ બે સખ્યાની પ્રતિપાદ વિપયમાં સંગતિ વિચારાઈ હોત તો પ્રસ્તુત પાઠમાં સત્ત ના અદલે ખોટો સત્તરિ પાઠ ન બનત. અમે નેત્રેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં, જ તથા જ આગ્રતિમાં પણ આ સ્થાનમાં સત્ત જ પાઠ છે.

૧૨. બીજા સૂત્રમાં આવેલી છઠી ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ અમારી આગ્રતિમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ આ પ્રમાણે છે—કમ્મસ્સં બંધણ ૨૪ કમ્મવેદણ ૨૫ વેદસ્સં બંધણ ૨૬ વેયવેયણ ૨૭ ॥ ૬ ॥ (૫૦ ૪). જ તથા જ આગ્રતિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. આના અદલે સ આગ્રતિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં [કમ્મસ્સ] બંધણ [કમ્મસ્સ] વેદ[ણ] વેદસ્સં બંધણ વેયવેયણ ॥ આવો પાઠ છે. અહીં [] આવા કોષ્ટકમાં પાઠ મૂકવાનો આશય તો આર્યાઉંનું ઉત્તરાર્ધ માત્રા-મેળથી બંધ બેસતું કરવાનો જણાય છે. પણ આગમગ્રંથોમાં અનેક સ્થળે હંદોભંગ સ્વીકારીને રચાયેલી ગાથાઓ ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેનો ખ્યાલ રાખીને આપણે પ્રતિઓના પાઠની સાધક-આધકતા વિચારવી જોઈએ. ટીકાકારની વ્યાખ્યા પણ સર્વ સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ જ છે, અર્થાત્ અહીં અમે સ્વીકારેલો પાઠ જ મૌલિક છે. આ સ્થાનમાં સ આગ્રતિમાં [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકેલા સાચા પાઠનું અનુકરણ થતાં થતાં છેવટે એ અનર્થ થયો કે શિ આગ્રતિમાં હંદોભંગ

બંધબેસતો કરવા ખાતર આ કોષકમાં મૂકેલો પાઠ પણ રદ કરીને પ્રસ્તુત ઉત્તરાર્ધ આ પ્રમાણે બાંધ્યું છે—**‘વંષણ વેદવેદસ્ય વંષણ વેયવેય ॥ શિલાગમનો-આગમમંદિરનો આ પાઠ મોડી ક્ષતિયુક્ત છે. પ્રસ્તુત સ્થાનના સ આગ્રહિમાં અમારા પ્રકાશનના કમ્પેન્ડના બદલે [કમ્પેન્ડ] વેદ[૨] પાઠમાં જે સ્થ છે તે કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી.**

૧૩. ૩૬૯ મા પૃષ્ઠની ચોથી અને ચેકવીસમી પંક્તિમાં આવતું સરીરંગોવંગનામે (સુ. ૧૬૯૩ તથા સુ. ૧૬૯૪[૪])—આ સૂત્રપદ તેમ જ આ જ પૃષ્ઠની ૨૨-૨૩ પંક્તિઓમાં આવતું ‘સરીરંગોવંગનામે (સુ. ૧૬૯૪[૪]) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આગ્રહિમાં પણ આ પાઠ અમારી વાચના જેવો જ છે. ટીકામાં પણ આ પ્રામાણિક પાઠને અનુસરીને જ વ્યાખ્યા કરી છે, તે આ પ્રમાણે—‘શરીરજ્ઞોપાજ્ઞનામેતિ શરીરસ્યાજ્ઞાન્યદૌ શિરઃપ્રભૃતીનિ, ઉત્કંત—‘સીસમુરોચરવિદ્ધી દો બાઠુ કરુવા ય અદંગા’ ઇતિ, ઉપાજ્ઞાનિ ચ અજ્ઞાવયમૂતાન્યદ્વુલ્યાદીનિ, શોષાણિ તત્પત્યવયમૂતાન્યદ્વુલિપરેલ્લાદીનિ અજ્ઞોપાજ્ઞાનિ, ‘સ્વાદાવસજ્ઞપેયે’ ઇત્યેકશેષઃ, તન્નિમિત્તં નામ ‘શરીરજ્ઞોપાજ્ઞનામ’ (ટીકા, પત્ર ૪૬૯, પૃષ્ઠ ૨). પ્રસ્તુત સરીરંગોવંગનામે સૂત્રપદના બદલે સ આગ્રહિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રહિમાં પણ સર્વત્ર સરીરંગોવંગનામે આવો ખોટો પાઠ છે. આ પ્રમાણે ૧૭૦૨[૧૪]માં સૂત્રમાં આવેલા ‘સરીરંગોવંગનામાણ આ સૂત્રપદના બદલે સ આગ્રહિમાં અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રહિમાં ‘સરીરંગોવંગનામાણ આવો ખોટો પાઠ છે. અહીં ઘ તથા અ આગ્રહિમાં આ સૂત્રપદ (૧૭૦૨[૧૪])નો પાઠ પડી ગયો છે.

૧૪. ૩૬૦ મા પૃષ્ઠની ૨૩ મી પંક્તિમાં આવેલો જહા કિરિયાસુ વાણાઙવાયવિરત્સ (સુ. ૧૭૮૪[૩]) આ સૂત્ર સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ વાચનામાં બધા બંગકો ન જણાવતાં, આ બધા બંગકો બાવીસમા ‘ક્રિયા’ નામના પદમાં આવેલા ૧૬૪૩ મા સૂત્રથી જાણી લેવાની લલામણ કરવા માટે અહીં મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. ઘ તથા અ આગ્રહિમાં પણ આ મૌલિક પાઠ છે જ. પણ સ આગ્રહિમાં પ્રસ્તુત પાઠ નથી સ્વીકારાયો. અને મ, શિ તથા સુ આગ્રહિમાં સ આગ્રહિનું અનુકરણ કરીને આ પાઠ સ્વીકારાયો નથી. અમને રિશ્વાસ છે કે જેમાં આ પાઠ ન હોય તેવી સૂત્રપ્રતિ મળવાનો સંભવ નથી.

૧૫. ૧૭૮૬ મા સૂત્રમાં પ્રજાપનાસૂત્રના પચીસમા ‘બધ’ નામના પદને જણાવતું બંધે સૂત્રપદ (૪૦ ૩૯૦) બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આગ્રહિમાં પણ આ પદ છે. અને ટીકાકારે પણ આ ૧૭૮૬ મું આપ્યું જ સૂત્ર ટીકામાં લખ્યું છે; તેમાં પણ પ્રસ્તુત ‘બંધ’ સૂત્રપદ છે જ (જુઓ ટીકા, પત્ર ૪૬૭, પૃષ્ઠ ૧). આ બંધે શબ્દ જો ન હોય તો ૧૭૮૬ મા સૂત્રનું શું વ્યક્તવ્ય છે તેની કોઈ સમજ પડે તેમ નથી. ટીકાની મુદ્રિત આગ્રહિમાં ટીકાકારે આપેલા આ સૂત્રમાં આવતો બંધે શબ્દ [] આવા કોષકમાં મૂક્યો છે. પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને તેમણે ઉપયોગના લીધેલી મૂળ સૂત્રની પ્રતિમાં બંધે શબ્દ નહીં મળ્યો હોય તેથી ટીકામાં આવતો આ સૂત્રપાઠ કોષકમાં મૂક્યો હશે કે બીજા કોઈ કારણે, તે સમજાતું નથી. સ આગ્રહિની મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત બંધે સૂત્રપદ નથી. મ, શિ અને સુ આગ્રહિમાં અહીં સ આગ્રહિનું અનુકરણ જ કર્યું છે. આ બે-અક્ષરપરમિત સૂત્રપદ ન હોવાને કારણે તેનો અનુવાદ પે. શ્રી ભગવાનદાસજીની આગ્રહિમાં આ પ્રમાણે છે—‘જેમ જ્ઞાનાવરણીયને વેદતાં જેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કહ્યો છે તેમ મોહનીય કર્મ વેદતાં કહ્યો’ આનું તાત્પર્ય એ થયું કે મોહનીય કર્મ વેદનાર સમવિધબધક પણ હોય, આગ્રહિબધક

૩-૪. આ બે સ્થાનોમાં મુદ્રિત ટીકામાં અનુકરે સરીરોપાજ્ઞનામેતિ અને શરીરોપાજ્ઞનામ આવો પાઠ છે. ઉપરનો પાઠ અમને ટીકાની અનેક પ્રાચીન પ્રતિઓમાંથી મળ્યો છે.

પણ હોય, ષડ્વિધબંધક પણ હોય અને એકવિધબંધક પણ હોય (જુઓ માનાવરણીયવેદક જીવને લગતું સૂત્ર ૧૭૭૬ મું). અહીં ક્રૂત બેચક્ષરપરિમિત બંધે સૂત્રપદ્ધતી જાણી શકાય છે કે મોહનીય કર્મનો વેદક એકવિધબંધક હોતો નથી, જુઓ સં ૧૭૫૫ (૫૦ ૩૮૫).

૧૬. ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલો કળ્હલેષા ણં સા, ણો લલ્લ સા ણીલેસ્વા, તત્થ ગતા ઉસ્સક્કિ (૫૦ ૩૦૦, પં. ૨૦) આ સૂત્રપાઠ બધી ય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા મ આટ્ટતિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. ટીકાકાર પણ આ પાઠને અનુસરતી જ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરે છે—પરમાર્થતઃ પુનઃ કુળ્લેશ્યૈવ, નો લલ્લ નીલેશ્યા સા સ્વસ્વરૂપાપરિત્યાગાત્, ન લલ્લાદર્શાદયો જપાકુસુમાદિસન્નિધાનતસ્તદ્વિતિભિન્નમાત્રમાદધાના^૫ નાદર્શાદય इति परिभावनীয়मेतत्, કેવલં સા કુળ્લેશ્યા ‘તત્ત્વ’ સ્વસ્વરૂપે ‘ગતા’ અવસ્થિતતા સતી ઉત્પવ્ષ્કતે તદાકારભાવમાત્રધારણતસ્તત્વતિભિન્નમાત્રધારણતો વોત્સર્વતીત્યર્થઃ । (ટીકા, પત્ર ૩૭૨, પૃષ્ઠ ૧). આ પ્રમાણે મૂળ પાઠની સુરપદ વ્યાખ્યા હોવા છતાં સ આટ્ટતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠનું અંતિમ વાક્ય આ રીતે છપાયું છે—તત્થ ગતા ઓસક્કહ ઉસ્સક્કહ વા. સ આટ્ટતિના આ પાઠમાં જે ઓસક્કહ શબ્દ વધારે છે તે તદ્દન ખોટો, કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિના આધાર વિનાનો છે, કારણ કે કૃષ્ણલેશ્યાથી હીન બીજી કોઈ લેશ્યા નથી, જેથી તેનું અવબવકથ્ય બતાવતા ઓસક્કહ શબ્દની ઉપયોગિતા હોય. જેમ ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં શુક્લ લેશ્યાનાં સંબંધમાં તેનું અવબવકથ્ય જણાવ્યું છે, પણ ઉત્પવ્ષ્કથ્ય જણાવ્યું નથી, કારણ કે શુક્લ લેશ્યાથી કોઈ ઉચ્ચ લેશ્યા નથી, તેમ કૃષ્ણલેશ્યા માટે અવબવકથ્ય હોઈ શકે જ નહીં. અમે નિઃશંકપણે માનીએ છીએ કે ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં સ આટ્ટતિમાં જે વધારાનો ઓસક્કહ શબ્દ છે તે ખોટો છે. સ આટ્ટતિના આ ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં થયું છે. આથી ભલે સ આટ્ટતિની પછી પ્રકાશિત થયેલી મ આટ્ટતિના પ્રકાશનમાં હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ થયો હોય તોપણ આવાં કેટલાંય સ્થળે મૌલિક પાઠોની ચકાસણી કોઈએ કરી નથી. શિ આટ્ટતિમાં ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રના વધારાના ખોટા પાઠનું સ આટ્ટતિ પ્રમાણે અનુકરણ તો થયું જ છે; આ ઉપરાંત શુક્લલેશ્યા સંબંધિત ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં આવતા તત્થગતા ઓસક્કહ આ સૂત્રપાઠની પછી પોદું મીડું ડાપીને શુક્લલેશ્યાના ઉત્પવ્ષ્કથ્યસૂચક ઉસ્સક્કિ શબ્દ સમજવા માટેનો બ્રમ બોલો ક્યો છે.

૧૭. ૩૧ મા ૫૪માં આવેલા ૭૨ મા સૂત્રના અંતમાં ‘ગોકળ્ણમાદી । સે સં દુલુરા આ સૂત્રપાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પાઠ આપ્યો છે તેમજ ધ તથા મ આટ્ટતિમાં પણ આવો જ પાઠ છે; બંધારે સ આટ્ટતિમાં આ સ્થાનમાં ગોકળ્ણમાદિ । જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા । સે સં દુલુરા આવો પાઠ છે. એટલે કે આ સ્થાનમાં જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા આટલો પાઠ સ આટ્ટતિમાં વધારે છે. અલબત્ત, પ્રસ્તુત સૂત્રની આજુબાજુનાં સૂત્રોમાં (સં ૬૩, ૬૭, ૭૧, ૭૪) અને અન્યત્ર પણ તે તે પ્રતિપાઠ બેદોને જણાવ્યા પછી જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા આવો સૂત્રપાઠ નિરપવાદરૂપે મળે છે, પણ સાથે સાથે એ વસ્તુ પણ સ્પષ્ટ જ છે કે જ્યાં જ્યાં જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા સૂત્રપાઠ છે ત્યાં ત્યાં તેના પહેલાં આદિ કે આહ આણું ‘વજેરે’ અર્થને જણાવતું સૂત્રપદ નથી જ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં બધીય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં ગોકળ્ણમાદી સૂત્રપદમાં જે આદી શબ્દ છે તે જ જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા આ સૂત્રપાઠના સ્થાને છે. અર્થાત્ અહીં આદી શબ્દ છે તેથી તેના પછી જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા પાઠ હોય જ નહીં. સ આટ્ટતિમાં અહીં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ પૂર્વાપર

૫. ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં ‘માત્રામાદધાના પાઠ છે. ઉપર ટીકાની પ્રાચીન પ્રતિઓને અનુસરીને શુદ્ધ પાઠ સૂચ્યો છે.

સૂત્રોના આધારે સ્વયં ઉમેરાયો હશે કે તેવી કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ મળી હશે, તેની અમને ખબર નથી. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે આ વધારાનો પાઠ અમૌલિક અને વધારે પડતો છે. મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં અહીં સ આટ્ટતિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૧૮. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા દામિલી (૫૦ ૩૮) નામના લિપિભેદના બદલે માત્ર પ્ર૦ સંજ્ઞાક પ્રતિમાં દોમિલી પાઠ છે. અહીં દામિલી શબ્દના પહેલાં આવેલો '૧' આવી દંડ બે બેઠાઈ બન્યો તો જડિમાના બનીને દોમિલી બની બન્યો : આતું અનુમાન અસ્થાને નથી. પ્ર૦ સંજ્ઞાક પ્રતિ સિવાયની બધી જ સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં દામિલી પાઠ છે અને તે દ્રાવિડી લિપિ સૂચવે છે તેમ સમજી શકાય છે. જ તથા જ આટ્ટતિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલી શબ્દ છે. સ આટ્ટતિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ તથા સુ આટ્ટતિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલી પાઠ છે, જે અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી.

૧૯. ૧૦૪૯ મા સૂત્રમાં આવતું સદ્ગણે (૫૦ ૨૫૮, પં ૯)—સૂત્રપદ સ આટ્ટતિમાં પડી ગયું છે અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં પણ એ નથી. જ આટ્ટતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે. જ આટ્ટતિમાં આ સૂત્રપદ સાથેનું આખું વાક્ય પડી ગયું છે અર્થાત્ વળસ્તિકાદ્વાયણ સદ્ગણે બહેલ્લગા બર્ણતા આટલો સૂત્રપાઠ નથી.

૨૦. ૧૦૫ મા સૂત્રમાં આવતો ગરદાવળિયા (૫૦ ૩૮) શબ્દ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્ર-પ્રતિઓ આપે છે. અહીં મ૦ અને પ્ર૦ સંજ્ઞાક પ્રતિમાં ગરવાવળિયા પાઠ છે. અને તેની શુદ્ધ સંગતિ કરી હોય તેવો પુ ર સંજ્ઞાક પ્રતિમાં ગરવાહળિયા પાઠ છે. અમારા સંશોધનકાર્યના અનુભવના આધારે અહીં અમે એટલું જણાવી શકીએ કે ગરદાવળિયા શબ્દમાં આવેલા દ્વાનો લિપિભેદો વા થવાનો અવસંભવ નથી અને તેથી મ૦ અને પ્ર૦ સંજ્ઞાક પ્રતિમાં ગરવાવળિયા પાઠ થયો હોય તેમ લાગે છે. પુ ર સંજ્ઞાક પ્રતિના લેખક વિચક્ષણ છે એટલું તો તેની સમગ્ર વાચના બેતા સમજી શકાય છે. આ કારણે જ તેમને મળેલો ગરવાવળિયા શબ્દ બધ બેસે તેવો ન લાગતાં તેમણે ગરવાહળિયા શબ્દ લખ્યો હોય તેનું અનુમાન કરી શકાય. આવી જ એટલે પુ ર પ્રતિ જેવી જ કોઈ વિરલ પ્રતિના આધારે અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આટ્ટતિઓમાં અહીં ગરવાહળિયા શબ્દ છે. પ્રસ્તુત ગરદાવળિયા શબ્દની સર્વિશેષ મૌલિકતા તો પ્રજાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓના આધારે નિર્ણય થઈ જ છે. આ ઉપરાંત અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં અમને ગરદાવળિય શબ્દ મળ્યો છે, જુઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત નંદિસુત્તં બળુબોગદ્વારાઈ ચ અંથનુ ૫૦ ૧૩૧, સુ ૩૦૩.૭

૧. શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત સમવાચાંગસૂત્રના ૧૮ મા સમવાચકમાં પ્રસ્તુત લિપિભેદોનાં નામ ૧૮ ના બદલે ૨૦ છપાયાં છે તેમાં ખૂવળિલી શબ્દને ક્રમાંક આપ્યો નથી તોપણ લિપિભેદોની સંખ્યાનો ક્રમાંક ૧૮ ના બદલે ૧૬ નો બતાવ્યો છે. હુતાગમે ની સમવાચાંગની વાચનામાં પણ સમિતિ પ્રમાણે જ છે. તેમાં ખૂવળિલી શબ્દને [] આપ્યા કોષ્ટકમાં ખૂબીને પણ સમિતિપ્રમાણે કુલ ૧૬ ભેદો જ જણાવ્યા છે.

૭ અનુયોગદ્વાર સૂત્રના સંશોધનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓ પૈકીની જેસલમેરના ભઠારની જે૦ સંજ્ઞાક પ્રતિ અને શ્રી સઘર્ભદાર-પાટણની સ૦ સંજ્ઞાક પ્રતિ, આ બે તાડપત્રીય પ્રતિઓ અને અન્ય બે કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓ સિવાયની અનુયોગદ્વારસૂત્રની ખોટા ભાગની સૂત્રપ્રતિઓમાં અને તેની અમારા સિવાયની સમગ્ર પ્રકાશિત આટ્ટતિઓમાં ઉપર જણાવેલો ગરદાવળિય શબ્દ નથી. પ્રજાપનાસૂત્રમાં આવતા ગરદાવળિયા શબ્દને લક્ષમાં રાખીને અમે અનુયોગદ્વારમાં અલપ પણ પ્રાચીન પ્રતિઓએ આપેલા ગરદાવળિય શબ્દને ખૂબ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૨૧. ૯૨૨ મા સૂત્રમાં આવેલો ઘાળમંત્રાર્ણ જહા જેરહવાર્ણ ઓરાલિયા આહારગા થ (૫૦ ૨૨૮, પં ૮)—આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, એવં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી બધીય આત્રતિઓમાં પણ આ પ્રમાણે જ આ સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠમાં વાનવ્યંતર દેવોના ઔદારિક અને આહારક શરીરના સંબંધમાં નારકો પ્રમાણે ગણી લેવાની ભલામણ કરી છે. હવે વાનવ્યંતર દેવ સંબંધી આ જ સૂત્રમાં આગળ આવતા તેયાન્કમયા (૫૦ ૨૨૮, પં ૧૧) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં સ આત્રતિમાં આહારગસરી જહા અસુરકુમારાણ (અર્થાત્ વાનવ્યંતરનાં આહારક શરીરોનું વક્તવ્ય અસુરકુમારની પેઠે ગણી લેવું.) આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. એક જ સૂત્રમાં અને તે પણ ૧૩-૧૪ શ્લોકોના જ અંતરે એક જ વક્તવ્યની બે વાર ભલામણ કરવી પડે તે યરાખર નથી, અને તેથી જ પુર સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓમાં અને ઘ તથા અ આત્રતિમાં આ વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી. મ અને સુ આત્રતિમાં અહીં સ આત્રતિ જેવો વધારાનો અપ્રમાણિત પાઠ છે. શિ આત્રતિમાં આ વધારાનો ચિનજરૂરી પાઠ નથી લેવાયો.

૨૨. ૯૮૫ [૭] સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યમાં આવેલો ઓગાહનપણસદ્યાપ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પ્રશ્નવાક્યના ઉત્તરવાક્યમાં-જવાબમાં પણ આ બે પદોનું પ્રાધાન્ય છે. આમ છતાં સ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહનદ્યાપ વણસદ્યાપ ઓગાહન-વણસદ્યાપ આવાં પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં આ સ્થાનમાં ઉક્ત સ આત્રતિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે. ઘ તથા અ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહનદ્યાપ વણસદ્યાપ આમ બે પદ અલગ અલગ છે, અર્થાત્ મ આદિની આત્રતિમાં જે વધારાનું ત્રીજું પદ છે તે નથી.

૨૩. ૧૧૧૧ મા સૂત્રમાં મંદ્રૂપ ઉપ્કિહિયા આ પાઠ છે. અહીં ઉપ્કિહિયા શબ્દને અનુસરીને ટીકામાં ઉત્કલ્પ્ય અર્થ કયો છે. આ સ્થાનમાં અમને પ્રત્યંતરોમાં મંદ્રૂપ-ઉપ્કિહિયા, ઉપ્કિહિયા અને ઓપ્કિહિયા આવા પાઠભેદ મળ્યા છે. ઘ તથા અ આત્રતિમાં આ સ્થાનમાં મંદ્રૂપ ઉપ્કિહિયા પાઠ છે; જ્યારે સ આત્રતિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં આ સ્થાનમાં મંદ્રૂઓ પિહિયા આવો અશુદ્ધ પાઠ છે.

૨૪. ૧૧૩૧ મા તથા ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં (૫૦ ૨૭૫ તથા ૨૭૮) આવેલા સ એવ પુચ્છા પાઠમાં ઘ અને ઘ ના લિપિરોપનો ખ્યાલ ન આવવાના કારણે સ આત્રતિમાં અનુક્રમે ઇર્ષ સંઘે વિ પુચ્છા અને સંઘે વિ પુચ્છા આવો ખોટો પાઠ થઈ ગયો છે. ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં અમે સ આત્રતિનો પાઠભેદ દિપ્પણીમાં આપ્યો નથી. અહીં દક્રીકતમાં સ એવ પાઠના બદલે હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં મળેલા સંઘે વ પાઠને ઉતાવળથી શુદ્ધ કરવા જતાં સંઘે વિ પાઠ બની ગયો ભાગે છે. બાકી, રચના અને અર્થની દૃષ્ટિએ આ બે સ્થાનોમાં સંઘે વિ પાઠ ઉપયોગી નથી. કોઈ સૂત્રપ્રતિ આવો પાઠ આપતી પણ નથી. ઘ તથા અ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનના પાઠના સ્થાને અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—સો એવ પુચ્છા અને સંઘે વ પુચ્છા। અહીં શિ આત્રતિમાં અનુક્રમે ઇર્ષ સંઘેવિ પુચ્છા અને સંઘે વ પુચ્છા આવો પાઠ છે. અહીં સંઘે વ પાઠ યરાખર ન જણાતાં તેને આધાર વિના શુદ્ધ કરવાની કોશિશ પૂરતો જ સંઘેવિ પાઠ બનાવી દેવાયો છે, જે સંઘત ન કહેવાય. અસ્તુ મ અને સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત બંને સ્થાનમાં સ આત્રતિના જેવો જ પાઠ છે.

૨૫. ૧૨૧૮ મા સૂત્રમાં આવતા વણસાવગાહ (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૬) પાઠના બદલે સ આત્રતિમાં વણસોગાદ પાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓ પૈકીની પુ ૧, પુ ૨ અને પુ ૩ આ ત્રણ પ્રતિઓ સિવાયની શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં વણસા આટલો જ પાઠ

છે. અર્થાત્ અવગાહ-અધિકારને જણાવતો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—
 “एकादशः प्रवेशप्रकरणविकारः, द्वादशोऽवगाहाविकारः (ટીકા, પત્ર ૩૫૮, પૃષ્ઠ ૧). આથી ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રતિઓએ અગિયારમા અને બારમા અધિકાર માટે જે પદેસાવગાહ પાઠ આપ્યો છે તેને શુદ્ધ અને પ્રમાણિક પાઠ કહી શકાય. આગળ ૧૨૪૪ માં સૂત્રના (૫૦ ૨૯૯) કण्डहस्ता णं मंते कइपखोगादा आ पाठमां ओगाद शब्द આવે છે તેના આધારે કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં ઓગાદ શબ્દ લખાયો હોય તેવી પ્રતિના આધારે કે સ્વયં સંગતિ વિચારીને સ આત્મતિમાં પદેસોગાદ પાઠ સ્વીકારાયો હોય તેમ લાગે છે. જ તથા જ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે પદેસોગાદ અને પદેસોગાદ આવ્યો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સમિતિની આત્મતિનું અનુકરણ થયું છે.

૨૬. ૧૨૨૮ માં સૂત્રમાં આવેલા તંબલ્લિવાહિયા ઇ વા (૫૦ ૨૯૪, ૫૦ ૨) આ પાઠના બદલે સ આત્મતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં પણ તંબલ્લિવાહિયા ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠમાં ઇકાર વધારાનો અને નિરર્થક જ છે. જ તથા જ આત્મતિમાં આ સ્થાને અનુક્રમે આવ્યો અશુદ્ધ પાઠ છે—તંબલ્લિવા વિદ્વાદ્વા અને તંબલ્લિવા વિદ્વાદ્વાતિવા.

૨૭. ૧૨૩૦ માં સૂત્રમાં આવેલો કળિયારકુસુમે ઇ વા (૫૦ ૨૯૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. જ તથા જ આત્મતિમાં પણ આવ્યો જ પાઠ છે. અહીં જ તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી ટીકામાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું પ્રતીક છે તેના આધારે જ આત્મતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ આવ્યો હોય તેમ લાગે છે. કદાચ તેવી કોઈ મૂળ સૂત્રની પ્રતિ મળી પણ હોય, તોપણ સમિતિના પાઠને પ્રમાણિત ન કહી શકાય, કારણ કે ટીકાની અંજાતના બંધારની તાડપત્રીય પ્રતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓને સંપાદિત પ્રતીક મળે છે.

૨૮. ૧૨૩૧ માં સૂત્રમાં આવેલો સિંદુવારવરમલ્લદામે આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. જ અને જ આત્મતિમાં પણ અહીં આવ્યો જ પાઠ છે. આ સ્થાનમાં જ આત્મતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આત્મતિમાં પણ સિંદુવારવરમલ્લદામે પાઠ છે. અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાંનો વર શબ્દ તેમાં નથી. ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા હાલિપિઠરાસી પદ્ધતિ લેયબંધુજીવણ સુધીનાં પદોની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—
 “हालिपिठराशि-कुटबपुष्परशि-सिन्दुवारमाल्यदाम-श्वेताशोक-श्वेतकणवी-श्वेतबन्धुजीवाः प्रतीताः। અહીં ટીકાની કોઈ પણ પ્રતિમાં સિંદુવારવરમાલ્યદામ આવ્યો મૂળ સૂત્રપદને અનુસરતો પાઠ મળતો નથી, પણ આનો અર્થ એ નથી કે સામાન્ય રીતે બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતો વર શબ્દ મૂળ વાચનામાંથી દૂર કરવો. ટીકામાં વર શબ્દ નથી તેનું સમાધાન બે રીતે થઈ શકે : ૧ સિંદુવારના અતમાં રહેલો ર અને વર શબ્દનો ર, આ બે ર હારે લેખકને ચુકાવી દીધો હોય, અર્થાત્ વર શબ્દ પડી ગયો હોય. આમ સ્વીકારીએ તો ટીકાનો પાઠ આ રીતે બાબુવો બંધ એ—સિંદુવાર[વર]માલ્યદામ. ૨. મૂળસૂત્રનાં જ પદોનો નામોલ્લેખ કરતુ સામાસિક વાક્ય છે, તેથી સુપરિચિત વર શબ્દને આ વાક્યમાં લેવાની આવશ્યકતા ટીકાકારને ન

૮. આગમોદયસમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી આત્મતિમાં આ ટીકાપાઠના પ્રારંભનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—
 “एकादशोऽप्रवेशः प्रवेशप्रकरणविकारः. અહીં ઉપર જણાવેલો પાઠ ટીકાની જેસહમેર અને અંજાતના બંધારની તાડપત્રીય પ્રતિઓએ આપ્યો છે.

પણ લાગી હોય. અહીં તો અમે એટલો જ આગ્રહ રાખીએ કે મૂળ સૂત્રની બધીય પ્રતિઓ પાઠ આપતી હોય તેને દૂર કરવો તે બરાબર નથી.

૨૯. ૧૩૬૨ મા સૂત્રમાં આવેલો સાગારોવડત્તે (૫૦ ૩૧૪) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. જ અને જ આગ્રહિતામાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. સ આગ્રહિતામાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રહિતામાં આ સ્થાને સાગારોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. અમને લાગે છે કે કદાચ મુદ્રિત ટીકામાં છપાયેલા સાગારોવડત્તે પાઠ મંતે ! (ટીકા, પત્ર ૩૬૨, પૃષ્ઠ ૧) આ અવતરણ ઉપરથી સ આગ્રહિતામાં આ પાઠ સ્વયં સુધારીને સ્વીકારામ્યો હોય. જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમાં આ સ્થાને સાગારોવડત્તે જ મંતે ! આવું સૂત્રપ્રતિઓના પાઠને સવાદિ અવતરણ છે, આથી અહીં સ આગ્રહિતાનો પાઠ આદરણીય નથી. પ્રસ્તુત સૂત્રના પછીના ૧૩૬૩ મા સૂત્રમાં જનાગારોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને સમિતિની આગ્રહિત સહિત સમગ્ર પ્રકાશિત આગ્રહિતાઓમાં પણ આવો જ—જનાગારોવડત્તે પાઠ છે. આથી પણ અમે અહીં જણાવેલા સાગારોવડત્તે પાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ થાય છે.

૩૦. સૂત્રાંક ૧૫૯૭[૨] થી ૧૫૯૯[૧] સુધીનો સૂત્રપાઠ (અર્થાત્ ૩૫૪ મા પૃષ્ઠની ત્રીજીથી નવમી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રપાઠ) અમે ઉપયોગમાં લીધેલી આઠ પૈકીની માત્ર ત્રણ જ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. પ્રસ્તુત પાઠ તે તે લેખકોની ચૂકથી તેમની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગયો છે. જ તથા સ આગ્રહિતામાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રહિતામાં પણ આ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે; જ્યારે જ આગ્રહિતામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આથી એ સ્પષ્ટ જ છે કે આપણે અન્યાય પ્રત્યેકરો નેવાનો કેટલાનો લાવીએ તો આવા સ્થાનોમાં મૂળ વાચના યોગ્ય રહેવાનો સંભવ રહે જ.

૩૧. ૨૦૫૨ [૬] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં આવેલો વહારેમાણીઓ (૫૦ ૪૨૩, પં ૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. જ તથા જ આગ્રહિતામાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આગ્રહિતા અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રહિતામાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સંપહારેમાણીઓ પાઠ છે.

૩૨. ૨૧૭૦ મા સૂત્રની પહેલી અને બીજી કંઠિકામાં અનુક્રમે આવેલો સમોહણ્ણતિ (૫૦ ૪૪૩, પં ૨૫) અને સમોહણ્ણતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૬) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકામાં પણ ‘સમોહજ્ઞ’ હિતિ સમવહન્તિ (ટીકા, પત્ર ૬૦૨ જ) આ પ્રમાણે મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે. આમ જતાં જ આગ્રહિતામાં અને સ આગ્રહિતામાં તેમ જ તેને અનુસરતી મ, શિ અને સુ આગ્રહિતામાં પ્રસ્તુત એ શબ્દોના સ્થાનમાં અનુક્રમે સમોહજ્ઞ અને સમોહણ્ણતિ શબ્દો છે. આવો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી તેથી તેને સગત કહી શકાય નહીં.

૩૩. સ આગ્રહિતામાં નીચેનાં પાંચ સ્થાનોમાં વર્ણુસામ્યના લીધે સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે અને તે પછીની મ, શિ તથા સુ આગ્રહિતામાં પણ તે તે સ્થાનમાં સ આગ્રહિતાની જેમ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ક્રમ શિ આગ્રહિતામાં આ પાંચ સ્થાન પૈકીના એક સ્થાનમાં પાઠપતન નથી થયું. આ સ્થાનો નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) ૧૩૮ સૂત્રમાં આવેલો સે સં આરિયા (૫૦ ૪૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને તે જોઈએ પણ ખરો. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ સ આગ્રહિતામાં વર્ણુસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અહીં ટીકામાં બધાં નિગમનો સુગમ જણાવ્યાં છે. જ તથા જ આગ્રહિતામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે.

(૨) ૪૭૮ મા સૂત્રમાં આવેલો મતિઅણ્ણાણી વિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ છે. સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં વર્ણુસામ્યના લીધે પ્રસ્તુત પાઠ પડી ગયો છે.

(૩) ૪૮૧[૨] સૂત્રમાં આવેલો તિહિ અણ્ણાણેહિ (૫૦ ૧૪૬, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; અને ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ એ છે; ન્યારે સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં વર્ણુસામ્યના લીધે પડી ગયો છે.

(૪) ૬૬૬[૨] સૂત્રમાં આવેલો વંચિદિણસુ ડવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૭૯, પં ૫) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ઘ, સ તથા તદનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં વર્ણુ-સામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રથમવિભાગ પછીના સમગ્ર ઉત્તરવિભાગનો પાઠ પડી ગયો છે. શિ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠ લેવાયો છે.

(૫) ૧૬૮૪[૨] સૂત્રમાં આવેલું અણિહસરયા (૫૦ ૩૬૭, પં ૬) આ સૂત્રપદ વર્ણુ-સામ્યના લીધે સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પડી ગયું છે. ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૩૪. ૬૫૯ મા સૂત્રનો પાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પ્રમાણે આપ્યો છે—एवं चेव वेमाणिवा वि सोहमीसाणगा भाणियवा । ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ અહીં આપ્યો જ પાઠ છે. આથી સહજ રીતે ૨૫૯ જ કે ૩ કોઈ પિરલ પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનો જ પાઠ છે. આ સહિષ્ટ પાઠના સ્થાનમાં સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—वेमाणिवा णं मंते ! कओहिंतो डववज्जंति ? किं नेइइरहितो किं तिरिक्खजोणिइरहितो मणुस्सेहितो देवेहितो डववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइइरहितो डववज्जंति, पंचिदियतिरिक्खजोणिइरहितो डववज्जंति, मणुस्सेहितो डववज्जंति, णो देवेहितो डववज्जंति । आरंभमां जणुावेला सभग सूत्रप्रतिओना सक्षिप्त पाठथी पतिपाव वस्तुनुं वक्तव्य २५९ थाय છે. આમ છતાં પ્રસ્તુત સહિષ્ટ સૂત્રપાઠના (સુ ૬૫૯) આરંભમાં આવેલા એવં શબ્દથી ૬૫૭ મા સૂત્ર જોવાની અને ૬૫૭ મા સૂત્રના વક્તવ્યને સમજવા માટે તેમાં (૬૫૭ મા સૂત્રમાં) ૬૪૮ મા સૂત્રને (અર્થાત્ અસુરકુમારના વક્તવ્યને) જોવાની તકલીફમાંથી મુક્ત થવા માટે અહીં કોઈ વિદ્વાને સમગ્ર સૂત્રપાઠ નોંધ્યો હશે તેવી જવલ્લે જ મળતી સૂત્રપ્રતિના આધારે સમિતિની વાચનામાં પ્રસ્તુત વિસ્તૃત સૂત્ર આવડુ હોય તેમ લાગે છે. અહીં વિસ્તૃત સૂત્રથી કોઈ અશાસ્ત્રીય વસ્તુ બની નય છે તેમ નથી; ફક્ત સૂત્રપ્રતિઓની પ્રામાણિક વાચના આપવી હોય તો અમે જે પાઠ રજીદ્યો છે તે બરાબર લાગે છે.

૩૫. ૧૯૪ મા ૫૪ની પાંચમી પંક્તિમાં આવેલું દવ્વહયાઈ (સં ૭૭૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. તથા ઘ અને અ આગ્રતિમાં પણ અહીં જણાવેલું સૂત્રપદ છે જ; ન્યારે સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ પડી ગયું છે.

૩૬. ૮૫૮ મા સૂત્રમાં આવેલું કિપહવા (૫૦ ૨૧૩) સૂત્રપદ પુ ર સંસક પ્રતિ સિવાયની બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ અહીં આવડું જ સૂત્રપદ છે. ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદની ‘કિપમવા’ કસ્માત્ પ્રમવઃ—उत्पादो यस्याः सा विप्रमवा (ટીકા, પત્ર ૨૫૬, ૫૪િ ૨) આવી ૨૫૯ વ્યાખ્યા છે. અહીં પુ ર સંસક પ્રતિનો પાઠ કિપવહા (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૧) છે. આ પાઠભેદ કોઈ સાચો પાઠભેદ નથી પણ લેખકની ઠાતિ છે. અનેક અથોની દરતપ્રતિઓમાં જોડાને આવેલા તે તે વર્ણના સ્વરોને જેમના તેમ રાખીને વ્યંજનો આગળપાછળ લખવા એ

લેખકની સહજ ક્ષતિ છે. સંશોધનકાર્યમાં હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ચોક્કસાધર્થી ઉપયોગ કરનાર સૌકોર્મને આ હકીકત સહજ સમજાશે. આ વસ્તુના ઉદાહરણ માટે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સરીરપહવા અને ૮૫૯ મા સૂત્રની ૧૯૨ મી ગાથામાં આવેલા પદવતિ તથા ૧૯૩ મી ગાથામાં આવેલા સરીરપહવા આ ત્રણ સૂત્રપદોના બદલે અનુક્રમે મં ૦ સંસક્ર પ્રતિ સરીરપહવા, ૫૦ સંસક્ર પ્રતિ પવહતિ અને સરીરપહવા આવા પાઠભેદ આપે છે તે (૫૦ ૨૧૭, ટિ. ૨ થી ૪) જોવાથી ખ્યાલ આવશે. અસ્તુ. સ આગ્રતિમાં અહીં પ્રારંભમાં જણાવેલા કિપહવા સૂત્રપદના સ્થાનમાં કિરવહા પાઠ છે અર્થાત્ અમને પુ ૨ સંસક્ર પ્રતિએ આપ્યો છે તેવો પાઠ છે. અહીં જણાવેલા ૮૫૮ મા સૂત્રમાં બીજી વાર આવેલું સરીરપહવા, અને ૮૫૯ મા સૂત્રમાં પદવતિ અને સરીરપહવા આ ત્રણ સૂત્રપદો સ આગ્રતિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવાં જ, એટલે સ આગ્રતિમાં ૮૫૮ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો જે કિરવહા પાઠ છે તે પૂર્વપરની સંગતિ વિનાનો પાઠ છે એમ કહી શકાય. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના પ્રસ્તુત અશુદ્ધ પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩૭. ૧૨૧૫ [૩] સૂત્રમાં આવેલો દુરુહિતા રક્ષંસ દુરુહતિ (૫૦ ૨૬૧) આ સૂત્રપાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. જ, સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ઝ આગ્રતિમાં આ પાઠ છે.

૩૮. ૧૩૮ મા પૃથની બારમી પંક્તિમાં આવેલો ટિતીઈ સિય હીળે આ સૂત્રપાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. જ તથા ઝ આગ્રતિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે—ટિતીઈ તિદ્ધાળવહિઈ સિય હીળે. સ આદિ આગ્રતિના પાઠમાં આવેલું વધારાનું આ તિદ્ધાળવહિઈ સૂત્રપદ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યું નથી.

૩૯. ૨૧૧૬ [૩] સૂત્રમાં મળૂસેસુ સૂત્રપદ છે તેના બદલે ૫૦ મં ૫૦ સંસક્ર પ્રતિઓમાં મળૂસણં પાઠ છે. અહીં ટીકામાં સામાન્ય ઇશારો જ છે, કારણ કે આ સૂત્રનું વક્રાત્ય સમજવા માટે આ સંદર્ભની પહેલાં ટીકાકારે વ્યાખ્યા કરી જ છે. આ સૂત્રની આગળ-પાછળનાં સૂત્રો વાંચતાં અભ્યાસી જિજ્ઞાસુઓને આ સ્થાનમાં મળૂસેસુ પાઠ સુસંગત જણાશે જ. જ અને ઝ આગ્રતિમાં પણ અહીં મળૂસેસુ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં સ આગ્રતિના પાઠનું અનુકરણ થયું છે.

૪૦. ૧૦૫૦ [૩] સૂત્રના અંતમાં આવેલા વિ । (૫૦ ૨૫૮, પં ૧) થી આરંભી ૧૦૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા સ્વઘ્નિત્વદેવસે સુધીનો સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તથા જ, ઝ અને શિ આગ્રતિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે જ; જ્યારે સ્થિત સૂત્રપાઠ સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ તથા સુ આગ્રતિમાં પણ પડી ગયો છે.

૪૧. ૧૨૦૨ સૂત્રમાં આવેલું તેઝલેસ્સા (૫૦ ૨૮૮, પં ૨) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્ર-પ્રતિઓ આપે છે. અહીં સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં કેવળ લેસ્સા આવું અર્થહીન સૂત્રપદ છે. તેમ જ ૧૨૦૩ [૩] સૂત્રમાં આવેલો તેઝલેસ્સે પુદવિકાહ (૫૦ ૨૮૮ પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. જ, ઝ તથા શિ આગ્રતિમાં આ કંડિકમાં જણાવેલાં બે સ્થાન અમારી વાચનાના જેવાં જ છે.

૪૨. ૧૩૦૭ મા સૂત્રમાં આવતો જાવ બાદવાઝકાહ (૫૦ ૩૦૮) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; જ અને ઝ આગ્રતિમાં પણ આવો જ સૂત્રપાઠ છે; જ્યારે સ આગ્રતિમાં

અને તદનુસારે શિ આગ્રતિમાં આ પાઠના સ્થાને જાવ બાદરતેડકાફ વિ બાદરવાડકાફ વિ । આવો અસંગત પાઠ છે. મ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના પાઠમાં રહેલો જાવ શબ્દ અસંગતિ-કારક જાણતાં નિરાધાર રીતે તેને દૂર કરીને, એટલે બાદરતેડકાફ વિ બાદરવાડકાફ વિ । આવો પાઠ રાખીને, સંગતિ જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૪૩. ૧૭૯૪ [૩] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલું ઓરાલિયસરી (૫૦ ૩૯૨) આ સૂત્રપદ મં ૦ અને પુ ૨ સંગક પ્રતિ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠના સ્થાનમાં અઘાવધિ પ્રેકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં ઓરાલિયસરી આવી પાઠ છે. જોકે મુદ્રિત ટીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઓરાલિયસરી આનું પ્રતીક છે (જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૦૦ પૃષ્ઠ ૨), પણ ખેભાતના બેઝરની ટીકાની તાકપત્રીય પ્રતિમા, પ્રાચીન પ્રતિઓના પાઠ મુજબ, ઓરાલિયસરી આનું પ્રતીક મળવાથી અને પ્રસ્તુત પાઠ મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે.

૪૪. ૧૨૧૭ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો ઇગમિ હોમાજે (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૦) આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આગ્રતિમાં આ પાઠના સ્થાને ઇગમિ હોઝમાજે આવો પાઠ છે; અર્થાત્ ક્રકત હોમાજે ના સ્થાને હોઝમાજે આવો ખોટો પાઠ છે, જ્યારે સ તથા શિ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને ઇગમિ નાજે હોઝા આવો અસંગત પાઠ છે, અને મ તથા સુ આગ્રતિમાં ઇગમિ નાજે હોમાજે પાઠ છે. અહીં સ આગ્રતિમાં આવેલો નાજે શબ્દ અમને કંઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી. આ વધારાનો નાજે શબ્દ સ આગ્રતિ પદ્ધતીની બધી આગ્રતિઓમાં આવ્યો છે.

૪૫. ૧૬૭ મા સૂત્રમાં આવેલો પૂય-રહિર (૫૪ ૫૦, પં ૨૦) આ સૂત્રપાઠ જૈ ૦ અને મ ૦ સંગક પ્રતિઓ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓનો છે. ઘ આગ્રતિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. શેષ આગ્રતિઓમાં અહીં ટિપ્પણીમાં આપેલા જૈ ૦ અને મ ૦ પ્રતિના પાઠ જેવો પૂયપલ્લ-રહિર પાઠ છે. ટીકાકારે ટીકામાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠનું જ પ્રતીક લીધું છે (જુઓ ટીકા પત્ર ૮૦, પૃષ્ઠ ૨). તેથી અને બહુસંખ્ય પ્રતિઓમાં હાંવાને કારણે પણ અમે અહીં પૂય-રહિર પાઠને મૂળ વાચનારૂપે સ્વીકાર્યો છે.

૪૬. ૧૮૮ મા સૂત્રમાં આવેલા વિયસંત (૫૦ ૬૪, પં ૨૫) શબ્દ પ્રમાણે ટીકાની વ્યાખ્યા છે અને તે જૈ ૦ તથા પુ ૨ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓ આપે પણ છે. આથી જૈ ૦ અને પુ ૨ સંગક પ્રતિઓએ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે આપેલા વિહસંત શબ્દને અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે. સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં વિહસંત શબ્દ છે. ઘ અને અ આગ્રતિમાં અહીં અનુક્રમે વિયસિય અને વિયસિત પાઠ છે, અર્થાત્ અમારી વાચના સાથે સંવાદી પાઠ છે.

૪૭. ૧૯૫ [૧] સૂત્રમાં આવેલા ગગનતલમણુલિહમાણ (૫૦ ૬૮, પં ૧૬) આ સૂત્રપાઠમાં જે અણુલિહમાણ શબ્દ છે તેના બદલે જૈ ૦ ઘ ૦ અને પુ ૨ પ્રતિઓમાં અહિલંબમાણ શબ્દ છે. અહીં ટીકામાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે—અનુલિલ્લ-અતિલ્લયત્. આથી અમે મૂળ વાચનામાં અણુલિહમાણ શબ્દ સ્વીકાર્યો છે. અ આગ્રતિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૂળ પાઠ છે, જ્યારે શેષ આગ્રતિઓમાં અહિલંબમાણ પાઠ છે. ક્રરક એટલો જ કે સુ આગ્રતિમાં અમિલંબમાણ પાઠ છે.

૪૮. ૧૯૬ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલા ગહ-જક્લત્ત (૫૦ ૬૯, પં ૨) અને ગહ-જક્લત્ત (૫૦ ૭૭, પં ૮) આ બે સૂત્રપાઠમાં આવેલા ગહ શબ્દના બદલે ૧૯૬ મા સૂત્રમાં માત્ર ઘ ૦ સંગક પ્રતિ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં પ્ર ૦ તથા પુ ૨ સંગક પ્રતિઓ ગહગણ શબ્દ આપે છે. અહીં કોઈ બાધક કારણ ન હોવાથી અમે બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠનું પ્રાધાન્ય ગણીને મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત અને સ્થળે એકસૂત્રતા જાળવી છે. અ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત બને સ્થાનોમાં ગહગણ શબ્દ છે. અને તે સિવાયની

અન્ય આગ્રહિઓમાં પ્રસ્તુત બે રથાનોમાં અનુક્રમે ગદ્ધ (સુ. ૧૬૬) અને ગદ્ધગણ (સુ. ૨૧૦) પાઠ છે. ફરક એટલો જ કે શિ આગ્રહિમાં ૨૧૦ મા સૂત્રના સ્થિત રથાનવાળો પાઠ પડી ગયો છે.

૪૯. ૬૫૭મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો જેહિતો અસુરકુમારા । (૫૦ ૧૭૭) આ પાઠ અમને પ્ર. સંસ્કૃત પ્રતિ સિવાયની બધી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠથી પ્રસ્તુત સૂત્રગત પ્રશ્નના ઉત્તરને સમજવામાં જરાય મુશ્કેલી પડતી નથી, એટલું જ નહીં, રચનાની દૃષ્ટિએ સૂત્રપાઠ આવો હોવો વધારે સંગત પણુ લાગે છે. પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં જ તથા શિ આગ્રહિમાં જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો માણિયવ્વા આવો પાઠ છે. સમિતિની સુ. સંસ્કૃત પ્રતિનો આ પાઠ અમારી આગ્રહિમાં નોંધવો રહી ગયો છે, તેથી તેને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. જ તથા અ આગ્રહિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે આવો પાઠ છે—જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વિ માણિયવ્વા । તથા જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વાળમંતરા વિ માણિયવ્વા । અહીં પ્ર. સંસ્કૃત પ્રતિનો પાઠ નીચે દિપ્તિમાં આપ્યો છે તે મુજબ મ તથા સુ આગ્રહિમાં જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વાળમંતરા ડવજાએવ્યજ્ઞા । આવો પાઠ છે.

૫૦. ૧૭૬૫ [૨] સૂત્રના અંતમાં આવેલો એવં જબ મંગા । (૫૦ ૩૮૭) આ સંગત સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. જ આગ્રહિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. અને તે સિવાયની અન્ય આગ્રહિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને એવં એવં જબ મંગા માણિયવ્વા પાઠ છે. અહીં દિપ્તિમાં સુ. સંસ્કૃત પ્રતિનો પાઠ અનવધાનથી મંગા માણિયવ્વા આવો હપાયો છે તેના બદલે એવં એવં જબ મંગા માણિયવ્વા આવો પાઠ સમજવો.

૫૧. ૧૮૬૪મા સૂત્રમાં બે વાર આવેલું વ્વવા (૫૦ ૪૦૦, પં. ૯-૧૦) સૂત્રપદ અમને પ્ર. અને પુર. સંસ્કૃત પ્રતિઓ સિવાયની અન્ય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યું છે. અહીં પ્ર. અને પુર. સંસ્કૃત પ્રતિમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રહિઓમાં વ્વવા શબ્દ છે. પ્રાચીન બહુસખ્ય પ્રતિઓના પાઠની દૃષ્ટિએ અને પ્રાચીન પ્રયોગની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત વ્વવા શબ્દનું આગવું મહત્વ છે. અભાસીની અનુકૂળતા માટે કોષધાર વિદ્વાન લેખકે કે શોધકે લખેલી કે શોધેલી પ્રતિઓમાં પ્રાચીન પ્રયોગનું પરિવર્તન થતું તેના ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત પાઠભેદ સૂચવી શકાય.

૫૨. ૧૭૧૯મા સૂત્રમાં આવેલું દોળિણ (૫૦ ૩૦૯) સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર જેમાં છે તે ચોથા દ્વારના પ્રારંભથી સૂત્રો જોવાથી પણુ અહીં પ્રથમા વિભક્તિ અર્થાત પ્રસ્તુત દોળિણ પાઠ સંગત જ જણાય છે. આમ છતાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રહિઓમાં પ્રસ્તુત શબ્દના બદલે લોળ્હ શબ્દ છે. પછી વિભક્તિથી પણુ અર્થસંગતિ થઈ શકે તેમ છે જ, છતાં અમે ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો પૂર્વાપર સૂત્રસંદર્ભને અનુસરતો આ પાઠ સાચો છે.

૫૩. ૧૩૬૦મા સૂત્રમાં આવેલો સંજયાસંજણ જહળ્ળેણ આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે તેથી તે ભૌલિક પાઠ છે; જ્યારે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આગ્રહિઓમાં આ પાઠના સ્થાનમાં સંજયાસંજણં વુચ્છા । તો. જહળ્ળેણ આવો પાઠ છે. અર્થની દૃષ્ટિએ જરાય બાધક નહીં એવો આ પાઠભેદ વિરલ પ્રતિમાં મળતો હોવો જોઈ એ.

૫૪. ૧૭૫૧મા સૂત્રમાં આવેલો ડક્કોસસંકિલ્હરિણામે જા વપ્પાવગ્ગિસુચ્છમાળપરિણામે જા (૫૦ ૩૮૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બંધકના નિષ્પણરૂપ સંદર્ભમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે

—ઉદ્ઘાટનસંકલિષ્ટપરિણામો નારકાયુર્વંશકઃ, તદ્વાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામોઽનુસારાયુર્વંશકઃ (ટીકા, પૃ ૪૯૧). આ પ્રમાણેની ટીકાની વ્યાખ્યાથી પ્રસ્તુત સૂત્રપાંડની મૌલિકતા સ્પષ્ટ જ છે. આમ છતાં કોઈ પણ પ્રતિમાં નહીં મળતો અને ન જ જોઈએ તેવી અસંકલિષ્ટપરિણામે વા આવેો ખોટો પાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં જાપાયો છે, તે આ પ્રમાણે ૩૦ સંકલિષ્ટપરિણામે વા અસંકલિષ્ટપરિણામે વા તપ્પાડગાવિસુજ્ઞમાણપરિણામે વા. આ પાંડમાં ૩૦ છે તેના બદલે ૩ તથા ૩ આગ્રતિમાં ૩કોસેળ, ૩ આગ્રતિમાં ૩કોસે અને સુ આગ્રતિમાં ૩કોસ છે. અભ્યાસી વાચકો સ્પષ્ટ સમજી શકે તેમ છે કે તપ્પાડગાવિસુજ્ઞમાણપરિણામે વા પાંડ ૪ અસંકલિષ્ટપરિણામે પાંડને યિતગરેરી સામિત કરે છે.

૫૫. ૧૪૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલા એવમેતે ચઠવીસં ચઠવીસંવંદગા ૫૭૬ મર્વતિ । આ સમત અને મૌલિક સૂત્રપાંડ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે. આ પાંડમાં આવેલા એવમેતે પાંડના બદલે મ૦, પુ ૧, પુ ૨ સનક પ્રતિઓ એવમેવ પાંડ આપે છે. ૩ આગ્રતિ સિવાયની સમગ્ર આગ્રતિઓમાં અહીં એવમેવ પાંડ છે. અહીં અર્થની દષ્ટિએ પણ નંતાં એવમેતે પાંડ સુસંગત છે.

૫૬. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા પહરાહ્યાઓ (૫૦ ૩૮) આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં કેવળ મ૦ સનક પ્રતિમાં પહરાહ્યા પાંડ છે. અહીં એક સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ પહરાહ્યાઓ પાંડ આપે છે, તેથી પહરાહ્યા પાંડને સ્વીકારવાની લાગણ્ય જતી કરીને પણ બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાંડને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત બધીય આગ્રતિઓમાં અહીં પહરાહ્યા પાંડ છે.

૫૭. ૧૨૨૪ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા સુક્લેસ્સ । આ સૂત્રપદના બદલે પુ ૨ સનક પ્રતિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાંડ છે—સુક્લેસ્સ પપ્પ જાવ સુજો પરિમજ્ઞ હંતા ગોયમા । તં વંજ । અહીં અભ્યાસી વાચકોને ૧૨૨૦ થી ૧૨૨૩ સુધીનાં સૂત્રો જોતા સ્પષ્ટલાવે જ જણાશે કે ૧૨૨૪ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો એવં શબ્દ જ અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલા પાંડને સુસંગત સામિત કરે છે. અહીં જણાવેલો પુ ૨ પ્રતિનો વધારાનો પાંડ કોઈ વિદ્વાને પ્રતિપાઘ વિપયને અતિ સુગમ કરવા ખાતર પાછળથી ઉમેરેલો છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આગ્રતિઓમાં અહીં જણાવેલા પુ ૨ પ્રતિના જેવો વિસ્તૃત પાંડ છે. આ પાંડને મૌલિક માની શકાય નહિ.

૫૮. ૨૦૩૩ મા અને ૨૦૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિવાહ્યગયા આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં માત્ર પુ ૨ પ્રતિ અનુક્રમે પરિવાહ્યગયા અને પરિવાહ્યગયા પાંડ આપે છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થાનમાં પરિવાહ્યગયા પાંડ છે, જે પછીના સમયની કોષ્ઠક જ પ્રતિ આપે છે, તેથી અમે મૂળ વાચનામાં તે સ્વીકાર્યો નથી. અહીં મુદ્રિત ટીકાના અવતરણમાં પણ પરિવાહ્યગયા પાંડ છે, છતાં ખંભાત અને જંસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાપ્પરતીય પ્રતિઓમાં પરિવાહ્યગયા અવતરણ છે. આથી અમે સ્વીકારેલો પાંડ સુસંગત છે.

૫૯. ૯૮ મા સૂત્રમાં આવેલા જુંચુયા (૫૦ ૩૬) શબ્દના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં ચંચુયા શબ્દ છે. અહીં જોકે જ૦, મ૦, પ્ર૦ અને પુ ૨ સંજક પ્રતિઓ પણ ચંચુયા પાંડ આપે જ છે, છતાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલો પાંડ મૌલિક છે તેમ કહી શકીએ. પ્રસ્તુત સમય પાંડ ઉપરની ટિપ્પણીમાં પ્રવચનસારોદારનો મૂળ અને ટીકાનો પાંડ આપ્યો છે, તેમાં અનુક્રમે ચંચુય અને ચઠ્ઠુકા: પાંડ છે, તેથી અહીં જણાવેલા જુંચુયા શબ્દને અમે મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે. અન્યાન્ય અયો પણ આપણને મૂળ વાચનાના નિર્ણયમાં ક્યારેક ઉપયોગી ઉકેલ આપે છે, એ આ ઉપરથી નોંધી શકાય છે.

૬૦. ૧૮૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલા ણવરં ઓસળાકારણં જ મવતિ (૧૦ ૩૯૫, પં. ૪) આ સૂત્રપાઠમાં મવતિ શબ્દના બદલે જે૦ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આત્રતિઓમાં મળતિ શબ્દ છે. દીકામાં આ સૂત્રપાઠનું પ્રતીક લીધું છે તેમાં હ્રવજ્ઞ (દીકા, પત્ર ૫૦૬, પૃષ્ઠ ૧) પાઠ હોવાથી અમે અહીં મૂળ વાચનામાં જે૦ પ્રતિનો મવતિ શબ્દ સ્વીકાર્યો.

૬૧. ૧૫૯૧ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા માણિયવ્વો । આ સૂત્રપદ પછી માત્ર પુર સંક્રષ્ટ પ્રતિમાં જાવ વેનાણિય તિ । આટલો પાઠ વધારે છે. જ, મ અને તદ્દનુસારે સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનની વાચના અમારા પ્રમાણે છે; ત્યારે શેષ ત્રણ આત્રતિઓમાં અહીં જણાવેલો પુર પ્રતિનો વધારાનો પાઠ છે.

૬૨. ૨૦૩૨ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો અર્ણતરાય આહારે (૧૦ ૪૧૬) આ સૂત્રપાઠ અમને કેવળ જે૦ સંજક પ્રતિએ જ આપ્યો છે; શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં તથા સ અને શિ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અર્ણતરાગયાહારે પાઠ છે. આ સિવાયની અન્ય પ્રકાશિત આત્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં આવેલો અર્ણતરાગયાહારે પાઠ અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી. મુદ્રિત દીકામાં અને અમે બેપેલી દીકાની કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું અવતરણ અર્ણતરાગયાહારે છે. આની વ્યાખ્યા પણ દીકાની મુદ્રિત આત્રતિમાં અનન્તરાગતાહારકો છે. આ ઉપરથી કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નહીં હોવા છતાં જે તે આત્રતિની મૂળ વાચનામાં અર્ણતરાગયાહારે પાઠ લેવાયો હશે એમ લાગે છે. પણ દીકાની પ્રાચીન તાપત્રીય પ્રતિઓમાં આ પદનું અવતરણ અર્ણતરાહારે છે અને આની વ્યાખ્યામાં પણ અનન્તરાહારકો છે. તેમ જ પ્રસ્તુત સૂત્ર પછીના ૨૦૩૩ મા સૂત્રમાં આવેલા અર્ણતરાહારા સૂત્રપદની મુદ્રિત દીકામાં અનન્તરાગતાહારા પાઠ છે, ત્યારે દીકાની તાપત્રીય પ્રતિઓમાં અનન્તરાહારા પાઠ છે. આથી મૂળ વાચનામાં અમે રાખેલા સૂત્રપદને ઐતિહાસિક ગણવું જોઈએ.

૬૩. ૨૧૬૫ મા અને ૨૧૬૬ [૧] સૂત્રમાં આવેલા અસંલેજતિમાર્ગ (૧૦ ૪૪૨, પં. ૧ અને પં. ૮) પાઠના બદલે જ૦, મ૦ અને પ્ર૦ પ્રતિઓમાં સંલેજતિમાર્ગ પાઠ છે, (જે નીચે પહેલી અને ત્રીજી દિષ્ટાંતરો નોંધ્યો છે) તેને મૂળમાં લઈને મૂળમાં સ્વીકારેલા અસંલેજતિમાર્ગ પાઠને દિષ્ટાંતરો લેવાનો સુધારો અમે પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આત્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં અસંલેજતિમાર્ગ પાઠ છે. અહીં અમે સંલેજતિમાર્ગ પાઠની ઐતિહાસિકતા આ કારણે માની છે — મુદ્રિત દીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે : તૈજસમુદ્ધાતમામમાણના જપ્ત્યતોઽપિ ક્ષેત્રમાયામતોઽક્ષુલાસજ્જ્વલેયમાગમમાર્ગ મવતિ ન તુ સજ્જ્વલેયમાગમાનમ । (દીકા, પત્ર ૫૬૭, પૃષ્ઠ ૨). દીકાની આ વ્યાખ્યાથી તો મૂળ વાચનામાં અહીં અસંલેજતિમાર્ગ પાઠ બંધ થયે છે. પણ અમે ખંભાત-જેસલમેરના ભંડારની તેમ જ અન્ય બીજી જે કોઈ કાળના ઉપર લખાયેલી દીકાની પ્રતિઓ જોઈ તેમાં ઉક્ત દીકાના પાઠમાં ન તુ સજ્જ્વલેયમાગમાનમ આ પાઠના બદલે ન ત્વસજ્જ્વલેયમાગમાનમ આપ્યો પાઠ છે. અમને એટલો વિશ્વાસ છે કે દીકાની હસ્તલિખિત સમગ્ર પ્રતિઓમાં પણ ન ત્વસજ્જ્વલેયમાગમાન પાઠ હશે. ધ તથા સ આત્રતિમાં પ્રકાશિત થયેલી દીકામાં તેમની સામેની દીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં તો પ્રસ્તુત ન ત્વસજ્જ્વલેયમાગમાન પાઠ જ હશે, પણ તે બંનેએ ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓના મૂળ પાઠમાં તેમને સંલેજતિમાર્ગ પાઠ નહિ મળ્યો હોય, એટલે કે અસંલેજતિમાર્ગ પાઠ મળ્યો હશે, તેથી તેમણે દીકાના ન ત્વસજ્જ્વલેયમાગમાન પાઠને સ્વયં સુધારીને ન તુ સજ્જ્વલેયમાગમાન ણાયો લાગે છે. અલગત, દીકાની બધી પ્રતિઓ અહીં જે ન ત્વસજ્જ્વલેયમાગમાન પાઠ આપે છે તે પાઠની સાર્થકતા તો અહીં જણાવેલા

ટીકાના પાઠમાં આપતા સ્ત્રવમાયામતોડકુલાસંખ્યેયમાગપમાળં આ પાઠના બદલે સ્ત્રવમાયામતોડકુલ-સંખ્યેયમાગપમાળં પાઠ આપે તો જ થાય છે. પણ ટીકાની કોઈ પણ પ્રતિ આવે સવાદી પાઠ આપતી નથી. અમારા મંતવ્ય પ્રમાણે આ કંડિકામાં આપેલા ટીકાના પાઠનું મુદ્દા આ પ્રમાણે કરવું નેઈએ — તૈજસમુદ્વાતમારમમાળાનાં બધન્યતોડપિ સ્ત્રવમાયામતોડકુલા(લ)સંખ્યેયમાગપમાળં મ્ભવતિ, ન ત્વસંખ્યેયમાગમાનમ્ ।

૬૪. ૨૨૧મા પૃથમાં આવેલા ૮૯૮અને ૮૯૯, આ બે સૂત્રો પ્રજાપતાસૂત્રની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળે છે અને તેથી જ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપતાસૂત્રની સમગ્ર આત્રતિઓમાં આ બે સૂત્રો છે જ. સુ આત્રતિમાં આ બે સૂત્રો નથી. આ બે સૂત્રો પૈકીનું ૮૯૮મું સૂત્ર ૮૭૦ માં સૂત્ર સાથે અક્ષરશઃ મળતું હોવાથી ૮૯૮ માં સૂત્રની ઉત્થાનિકામાં ટીકાકારે આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે : સમ્પ્રતિ પ્રાગુક્તમેવ સૂત્રં સૂત્રાન્તરસમ્બન્ધનાથે મૂયઃ પઠતિ । આથી ૮૯૮ માં સૂત્રની મૌલિકતા એવં ઉપયોગિતા સહજસિદ્ધ થાય જ છે. સુત્રાગમેના સપાદકછત્રે ૮૭૦ મું સૂત્ર ફરી ૮૯૮ માં સૂત્રરૂપે આવે તે બરાબર નહીં લાગતા તેમણે તેની મૌલિકતાને તપાસ્યા વિના જ કાઢી નાખ્યું તે તેમનો સંત્રમ કહી શકાય તેવો છે.

૬૫. ૨૯૧-૬૭ માં પૃથમાં આવેલા ૧૨૩૭ માં સૂત્રમાંથી અનેક સૂત્રપદો સુ આત્રતિમાં ધરાદાપૂર્વક લેવાયાં નથી એમ જણાય છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપદો આ છે : ૨૯૧ માં પૃથની ૧૫ મી પંક્તિમાં બે વાર આવેલો તથા ૧૮ મી પંક્તિમાં આવેલો વર શબ્દ, ૧૮-૧૯ મી પંક્તિમાં આવેલો માસલા માસલા પેસલા ફૈસીઓઢાવલેવિળી ફૈસિં વોચ્છેયકુઢૈ ફૈસીં તંત્રિચ્છરણી આ સૂત્રપાઠ, અને ૨૬૭ માં પૃથની પહેલી પંક્તિમાં આવેલો આમાયળિજા વીસાયળિજા પીળળિજા વિહળિજા લીબળિજા આ સૂત્રપાઠ તથા બીજી પંક્તિમાં આવેલું સત્ત્વિંદિયપલ્હાયળિજા આ સૂત્રપદ. અહીં કોઈ પણ સમજદાર વાચક સહજ સમજી શકે તેમ છે કે પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળતાં તેમ જ સુત્રાગમે સિવાયની સમગ્ર આત્રતિઓમાં સ્વીકારાયેલા ઉપરનાં (૧૨૩૭ માં સૂત્રનાં) સૂત્રપદો દષ્ટિદોષ (પ્રુકવાચન સંબંધિત) કે અનવધાનથી નહીં પણ પોતાને ઇષ્ટ પાઠ રજૂ કરવાની ભુદ્ધિથી જ સુ આત્રતિમાં લેવાયાં નથી.

૬૬. સૂત્ર ૯૭૨, ગાં ૨૦૩ માં જણાવેલા મહા ય અસી ય મળી હઢુવાળે તેજ કાળિય વસા ય આ સાત દારોના બદલે સ આત્રતિમાં હઢુવાળેના બદલે દુદ્ધ અને વાળે બે દારો હોવાથી આદ દાર મળે છે. આવો આદ દારવાળાં પાઠ પણ અનેક હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરોમાં મળે છે. અહીં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં મળતો હઢુવાળે પાઠ પ્રામાણિક હોવાથી અમે સ્વીકાર્યો છે. કેવળ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે એટલા જ કારણથી અમે આ પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તેમ પણ નથી; તદન્યથે વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરીએ છીએ : આગળ ૯૯૯મા સૂત્રમાં પ્રસ્તુત દારોનું નિરૂપણ છે. ત્યાં મહાવ દારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી અસિ દારથી વસા દાર સુધીનાં દારો માટે આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજની ટીકામાં એવમસિ-મળ્યાદિવિષયાણ્યવિ ષટ્ સૂત્રાણિ માવનીયાનિ આવી સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે. આથી આ સંદર્ભમાં, હઢુવાળે દાર જ મૌલિક અને પ્રમાણિત છે; તેના બદલે દુદ્ધ વાળે એમ બે દાર કરીએ તો ટીકાકારે જણાવેલાં ષટ્ સૂત્રાણિ = ૭ સૂત્રના બદલે સાત સૂત્ર થઈ જાય. પ્રસ્તુત દારગ્રાથમાં આવેલા હઢુવાળે શબ્દની વ્યાખ્યા, ટીકાની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગઈ છે. ને કે સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી ટીકાની આત્રતિમાં હઢુવાળેના બદલે તેના મૂળ પાઠમાં સ્વીકારેલા દુદ્ધ અને વાળે આ બે પદની વ્યાખ્યા ડાપી છે, પણ તે ટીકાનો મૌલિક પાઠ નથી, પણ કોઈક વિદ્વાને તે સ્વયં બનાવીને ઉમેરેલો છે, એ તો ઉપર

જાણવેલા હૃદયના સૂત્રની ટીકાના પાઠથી જ રૂપ છે. આ આખતની વિશેષ ઓખવટ અને પ્રથમ જાગના ૨૩૭ માં પૃષ્ઠની ટિપ્પણીમાં કરી છે, તે જિજ્ઞાસુઓને જોવા લક્ષ્ય છે.

પ્રસ્તુત પાઠના નિર્ણયમાં ખીજો આધાર પણ અમને મળ્યો છે, જે નિશીથસૂત્રમાં આવે છે. નિશીથસૂત્રના ૧૩ માં ઉદ્દેશમાં મત્તર અહાઈ અસીઈ મળીઈ હઠુવાળે તેલ્લે ફાળિઈ અને લસાઈ આ સૂત્રપદો છે. અહીં પણ મુખ્ય જોવાનો વિષય પ્રસ્તુત હોઈ જેમાં જેમાં મુખ્ય જોઈ શકાય તે તે પદાર્થો જાણ્યા છે. પ્રસાપનાસૂત્ર તથા નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સંદર્ભો જોતાં હઠુવાળે પાઠની એકાંત મૌલિકતા દે છે. અહીં એક વસ્તુ જાણવીએ છીએ કે આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી તથા આચાર્ય શ્રી વિજયજીયસૂરિજી દ્વારા સંપાદિત નિશીથચૂર્ણિની સાધકલોચાઇલ કોપીમાં અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આપેલી નિશીથ-સૂત્રની મૂળ વાચનામાં ઉપર જાણવેલા હઠુવાળેના બદલે કુઠુવાળે પાઠ છે અને તેના પાઠાંતરમાં કુઠુવાળિઈ પાઠ આપ્યો છે. આ કુઠુવાળે કે કુંઠવાળિઈ એ હઠુવાળેનું લિપિદોષથી થયેલું સ્વરૂપ છે અને તે ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાની અસરથી કોઈએ કલ્પીને બનાવેલો શબ્દ છે. સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓની જાણ આતર નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત પાઠના સમ્બંધમાં પણ સ્વિશેષ માહિતી આપવી હજી માની છે. નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અને ત્રણ પ્રકારની વાચના જોઈ છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) જે મત્તર અપ્પાળં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજ્જતિ । एवं अहाइ असीइ मणीइ उडुवाणे तेले फाणिए बसाइ अप्पाणं देहति देहंतं वा सातिज्जति । નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ અમે પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓના આધારે તૈયાર કરેલી કોપીમાંથી નોંધ્યો છે.

(૨) જે મિક્લૂ મત્તર અચાળં દેહતિ દે૦૨ દ્વં જે પઢિગાદ૦ જે આદંસદ૦ જે૦ મળિમિ૦ જે અલિમિ૦ જે૦ આમરળંસિ૦ જે હદ(હુ)વાળે૦ જે હવકુંમે૦ જે મહુકું૦ જે તેલ્લકું૦ જે લયકું૦ જે ફાળિઈ૦ જે લસાઈ૦ । નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ પાછળની એટલે અર્વાચીન નહીં પણ ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ પહેલાંની કેટલીક હસ્તાલિખિત પ્રતિઓમાંથી અમે નોંધ્યો છે.

(૩) જે મિક્લૂ મત્તર અચાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૧ ॥ જે મિક્લૂ અહાઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૨ ॥ જે મિક્લૂ અસીઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૩ ॥ જે મિક્લૂ મળિઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૪ ॥ જે મિક્લૂ કુઠુવાળે અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૫ ॥ જે મિક્લૂ તેલ્લે અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૬ ॥ જે મિક્લૂ મહુઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૭ ॥ જે મિક્લૂ લપિઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૮ ॥ જે મિક્લૂ ફાળિઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૨૯ ॥ જે મિક્લૂ લસાઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૦ ॥ જે મિક્લૂ લસાઈ અપ્પાળં દેહદ્, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૧ ॥ નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી અને આચાર્ય વિજયજીયસૂરિજી મહારાજ દ્વારા સંપાદિત થયેલી નિશીથચૂર્ણિની સાધકલોચાઇલ કોપીમાંથી અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાંથી અમે નોંધ્યો છે. આ પાઠમાં ૩૧ માં સૂત્રમાં આવતા અચાળં દેહદ્ દેહંતં આ પાઠના પાઠાંતરરૂપે અપ્પાળં વળોદ્દા વળોચંતં આવો પાઠભેદ તેમ જ ૩૫ માં સૂત્રમાં આવેલા કુઠુવાળેના પાઠાંતરરૂપે કુંઠવાળિઈ આવો પાઠભેદ શ્રી કમલમુનિજીની આવૃત્તિમાં છે. આચાર્ય વિજયપ્રેમસૂરિજીએ આ પાઠભેદ પૈકીના કુંઠવાળિઈ પાઠને પ્રત્યંતરના પાઠરૂપે નહીં પણ અર્થદર્શક ટિપ્પણીરૂપે નોંધ્યો છે.

પ્રથમ તો આપણે નિર્ણયસૂત્રના એક જ સૂત્રપાઠની ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રકારની વાચનાઓના સંબંધમાં વિચારીએ :

(૧) પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાંથી મળેલી પ્રથમ વાચનામા મત્તણ પછીનાં અદાણ આદિ સાત પદો સંખ્યા અને ક્રમની તુલનાએ પ્રજાપનાસૂત્રનાં પદો સાથે તદ્દન મળી રહે છે. પ્રજાપનાસૂત્રમાં નથી એવું આદિમા આવેલુ મત્તણ સૂત્રપદ નિર્ણયસૂત્રનું આગળુ અને મૌલિક સૂત્રપદ છે, અને તેના ઉલ્લેખથી ઉપલક્ષણથી અન્ય પાત્રોનું સ્થાન સ્પષ્ટજનુ જોઈ એ. અમને અમારા સંશોધન એવં પાઠપરીક્ષણના અનુભવથી આ પ્રથમ વાચના શુદ્ધ પ્રામાણિક એવ મૌલિક જણાય છે.

(૨) બીજી વાચનામાં આવેલાં વધારાનાં સૂત્રપદો, પ્રત્યુત સૂત્રસંદર્ભની ચૂર્ણિ, નિર્ણય-આધ્યાન્તર્ગત સમ્રાટ્પીગાથા અને તે ગાથાની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનના આધારે પ્રક્ષિપ્ત થયાં હોય તેમ જણાય છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ મત્તણ પદની વ્યાખ્યા કરીને ચૂર્ણિમાં 'एवं पठिग्गहादिएसु वि ।' આવી ઉપલક્ષણથી સમજવા માટેની વ્યાખ્યા છે, તેના આધારે આ નિર્ણયસૂત્રની બીજી વાચનાના સૂત્રપાઠમાં 'एवं' જે પઢિગ્ગહે આ પાઠ ઉમેરાયો હોય તેમ લાગે છે. પ્રત્યુત સૂત્રસંદર્ભની અર્થઘટોતક નિર્ણયઆધ્યાન્તર્ગત સમ્રાટ્પીગાથા આ પ્રમાણે છે—

दप्यण मणि आभरणे सथ दए भायणःणतरए वा ।

तेहःमहु-सथि-फाणित-मज्झ-वसामुत्तमादीसु ॥

આ ગાથામાં આવતાં બધાંય પદો મત્રપદો છે તેમ માનવાને કાર્મ કારણ નથી. અલગત, સૂત્રપરીકે નિર્ણયગાથામાં સૂત્રપદોનો જ નિર્દેશ હોય છે, પણ આ સમ્રાટ્પીગાથા હંવાયથી સૂત્રપદો ઉપરાંત પ્રત્યુતને ઉપધાગી પદોનો તેમાં ઉપલક્ષણથી નિર્દેશ કર્યો હોય તેમ લાગે છે. આ અનુમાન અસંગત નથી. અર્થાત્ પ્રત્યુત બીજી વાચનામા આવેલો જે ૦ આમરણિ ૦ જે ઉદયકુંભે ૦ જે મહુકુંભે ૦ જે વયકુંભે ૦ આ સૂત્રપાઠ ઉપર જણાવેલી સમ્રાટ્પીગાથા અને તેની ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાના આધારે ઉમેરાયેલો હોય તેમ જણાય છે.

(૩) ત્રીજા નમ્બરની વાચનામા ૩૫ મા સૂત્રમા આવેલુ કુટ્ટવાણે સૂત્રપદ તો કુટ્ટવાણેનુ બ્રુ ૩૫ જ છે, જે વિદ્વાન વાચકો અને શોધકો સ્વજ સમજી શકશે. બીજી વાચનાના વક્તવ્યમાં જણાવેલી સમ્રાટ્પીગાથામા આવતા દણ શબ્દની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનનાં આધારે આચાર્ય શ્રી વિમ્બ-પ્રેમસરિચની આગ્રતિમા કુટ્ટવાણે પાઠ ઉપર અર્થદર્શક દિ' પાળી ૩૫ કુટ્ટવાણિણ શબ્દ આપ્યો છે. શ્રી કમલમુનિજીએ તેમની આગ્રતિમાં પ્રત્યુત કુટ્ટવાણિણ શબ્દનાં પ્રત્યતરના પાઠબદ્ધે આપ્યાં અને સુચાર્યમ ગત નિર્ણયસૂત્રની વાચનામાં તો એથી પણ આગળ વર્ધીને કુટ્ટવાણિણ શબ્દને જ મૂળ વાચનાના મૌલિક પાઠરૂપે પ્રકાશિત કર્યો. હકીકતમાં નિર્ણયસૂત્રની કંઈ પણ દસ્તાવિજિત પ્રતિમા કુટ્ટવાણિણ શબ્દ છે જ નહિ. ઉપર જણાવેલા દણ શબ્દની ચૂર્ણિ આ પ્રમાણે છે — 'दगं' પાનીયં, તત્ત્વ અળતરે કુહાદિમાજ્ઞે સ્થિતम् । અસ્તુ. આ ત્રીજા નમ્બરની વાચનામાં જણાવેલાં પ્રથમ (૩૧ મુ) ન્ત્ર અને પ્રક્ષિપ્ત સૂત્ર સિવાયનાં સૂત્રમાં આવેલાં મિકલ્ તથા અપ્પાણં થી સાતિજ્જતિ સુધીના સૂત્રપદો નિર્ણયસૂત્રની સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતાં નથી. સૌ પ્રથમ આ આગ્રતિમાં વિશેષ રૂપે કરવા માટે મત્તણ અદાણ આદિ પ્રત્યેક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર કોઈ પણ પ્રતિમા આધાર વિના રચ્ય આપેલુ હોય એમ લાગે છે. ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ થયેલી આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસરિચની, શ્રી કમલમુનિજીની, સુચાર્યમની અને મુનિ શ્રી નથમલજીની આગ્રતિમાં પણ પ્રત્યુત સૂત્રપદોના બદલે સંપૂર્ણ સૂત્રો જ આપેલાં છે. આમ છતાં આ અને મુનિશ્રી નથમલજીની આગ્રતિમાં અમે પહેલાં જણાવેલી પ્રત્યુત સૂત્રસંદર્ભની પહેલી વાચનામાં આપેલા મૌલિક સૂત્રપદો જેટલાં જ સૂત્રો છે.

અર્થાત્ બીજી અને ત્રીજી વાચનામાં પ્રકાશ થયેલાં સૂત્રપદો પૈકીનું એક પણ વધારાનું સૂત્રપદ આ બે આવૃત્તિઓમાં નથી. ડૉ. વોલ્ટર શુધ્ધીગતપાદિત નિર્ણયસૂત્રની વાચનામાં અહીં અમે પહેલી વાચનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ સૂત્રપદો છે, અર્થાત્ એક એક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર બનાવીને નથી આપ્યું, પણ હસ્તલિખિત પ્રતિઓની વાચના મુજબ જ પ્રમાણિત વાચના આપી છે. પહેલી વાચનામાં આવેલા સહુવાળે સૂત્રપદના બદલે ડૉ. વોલ્ટર શુધ્ધીગતી વાચનામાં સહુવાળે છે, જે તે યુગમાં જર્મનીમાં વિશિષ્ટ પ્રત્યંતરો અને સંદર્ભગ્રંથોના અભાવે થાય તે સ્વાભાવિક છે. બાકી, તેમણે જે સાધનોથી નિર્ણય આદિ સૂત્રોની વાચનાઓ તૈયાર કરી છે તેવી પણ વિપુલ સાધનોથી પણ જવહલે જ કંઈક કરી શકે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. બ આવૃત્તિમાં સહુવાળે ના બદલે સહુવાળે છે, જ્યારે સૌપ્રથમ મુનિ શ્રી નયમલગ્ન સપાદિત આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સહુવાળે સૂત્રપદ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યું છે, તેમનો આ પાદનિર્ણય પ્રામાણિક અને મૌલિક છે.

પ્રજ્ઞાપના તથા નિર્ણયસૂત્રના ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠોના સ્થાનમાં મુનિશ્રી પુષ્પભિજ્ઞુજીએ સુત્રાગમે માં જે પાઠો આપ્યા છે તેમાં તો એમની મનસ્વિતા જ કામ કરી ગઈ છે, તે જણાવીએ છીએ :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અભારી આવૃત્તિના ૨૩૭ માં પૃષ્ઠમાં આવેલા ૯૭૨ માં સૂત્રની ૨૦૩ ક્રમાંકવાળી ગાથાના પૂર્વાર્ધનો પાઠ કોષ્ટિપણુ આધાર વિના સુત્રાગમે માં આ પ્રમાણે પ્રકાશિત કર્યો છે—અદાય અસી ય મળી દુઃખ પાણિય તેહ્ન કાણિય તદ્દા ય । અને આગળ ૯૯૯ [૨] સૂત્રના સ્થાનમાં ઈર્વે ઈર્વણં અભિભાવેણં અસિ મળિં દુઃખં પાણિયં તેહ્ન કાણિયં । જ્યારે પ્રાચીન પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શનો મૌલિક શુદ્ધ પાઠ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—અદાય અસી ય મળી સહુવાળે તેહ્ન કાણિય વસા ય । અને ઈર્વં ઈર્વણં અભિભાવેણં અસિ મળિં સહુવાળં તેહ્ન કાણિયં વસં । નિર્ણયસૂત્રમાં આવતા આ સંદર્ભમાં પણ અહીં અમે સ્વીકારેલાં સૂત્રપદોની મૌલિકતા માટે અમે ઉપર જણાવી ગયા છીએ. સુત્રાગમે ગત નિર્ણયસૂત્રમાં પણ વસાસૂત્ર સ્વીકાર્યું નથી. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર તથા નિર્ણયસૂત્રમાં આવતો વસા શબ્દ સુત્રાગમે ના સંપાદકજીને ગમ્યો નહિ હોય તેથી તેને સ્વેચ્છાએ કાઢી નાખ્યો છે. અલબત્ત, પદાર્થની દૃષ્ટિએ વસા ચરમી એ આપણને સમ આવે તેવો પદાર્થ છે જ, પણ તેનો એવો અર્થ નથી કે આપણે સૂત્રપાઠોમાં આવતા શબ્દોને સ્વેચ્છાએ સ્વીકારીએ અને સ્વેચ્છાએ કાઢી નાખીએ. પ્રત્યેક સમયની સાથે એનો આધ્યાત્મિક ઉપરાંત સામાજિક અને રાજકીય આદિ અનેક પ્રકારનો ઇતિહાસ સકળાયેલો હોય છે. આ ઇતિહાસ તેના સમયમાં રચાયેલા ગ્રંથોની પ્રાચીનતા આદિ વિવિધ બાબતોની સાક્ષી માટે એક પ્રકારના પુરાવારૂપ ગણાય છે.

અદ્યવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિઓ પૈકીની છ અને બ આવૃત્તિમાં ૯૭૨ માં સૂત્રમાં આવતા સહુવાળે શબ્દના બદલે પુઢવાળે શબ્દ છે, જે સહુવાળેનું લિપિદોષજન્ય સ્વરૂપ છે. ૯૯૯ [૨] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં તો સહુવાળં ના બદલે સર્વ પ્રકાશનોમાં દુઃખ વાળં પાઠ છે.

૧૭. ૧૮૧૭ માં સૂત્રમાં આવેલો જે વેગાલે વલ્લેવાહારતાણ ગેઠંતિ તેસિં અસંસેજહમાગમા-
હોરંતિ વેગાઢં ચ ણં માગસહસાઢં અકાસાહજમાગાણં અગાસાહજમાગાણં વિઢંસમાગચ્છંતિ (૫૦ ૩૯૧)
આ સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; તેમ જ અદ્યવધિ પ્રકાશિત થયેલી સુ સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પણ આ પાઠ આવ્યો જ છે. આ સૂત્રપાઠને અનુસરતી ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—યાન્ પુદ્ગલાન્ પ્રક્ષેપાહારતાય ચહ્નંતિ તેવામસક્લ્લયેયતમં માગમાહારયન્તિ ‘અનેકાનિ પુનર્માગસહસાણિ’ ચહ્નંતિસક્લ્લયેયમાગા इति અસ્પૃશ્યમાનાનમનાસ્વાદ્ય-
માનાનાં વિષ્વમાગચ્છંતિ । (ટીકાપત્ર ૫૦૮ પૃષ્ઠ ૧). પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠમાં આવેલાં અકાસાહજમાગાણં

અને અળાસાહજ્જમાણાં આ બે સૂત્રપદોનું અનુસંધાન પોગલે પદની સાથે છે, તે ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં સુ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદોને કોષ્ટપણુ આધાર વિના સ્વેચ્છાએ બદલીને અફાસાહજ્જમાણાં અને અળાસાહજ્જમાણાં આવાં બે ખોટાં સૂત્રપદો મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યાં છે. ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠમાં ભાગસસ્સાઈ શબ્દ છે તેના વિશેષણરૂપે આ બે સૂત્રપદોને માનીને, સૂત્રકારના હાર્દને સમજ્યા વિના જ, સુત્તાગમેમાં આ બે સૂત્રપદોની ધબ્બીના બદલે પ્રથમા વિભક્તિ કરી હોય તેમ લાગે છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રેયે ૧૮૧૭માં સૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠના માત્ર એક જ શબ્દ પછી સર થતા ૧૮૧૮માં સૂત્રનો એતેસિ નં મંતે ! પોગલાળં અળાસાહજ્જમાણાળ અફાસાહજ્જમાણાળ ય (૫૦ ૩૯૬) આ સૂત્રપાઠ જે સુત્તાગમેમાં પથ્ય છે જ, વાસ્તવિક શોધક દૃષ્ટિથી જોયો-વિચાર્યો હોત તોપણ તેઓ ખોટો પાઠ બનાવતાં કદાચ અચકાત.

૬૮. ૧૨૧૭માં સૂત્રમાં આવેલા ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચઠસુ વા ઇગમ્મિ વા હોજ્જા, દોસુ હોમાણે આમિણિબોહિયણાળં એવં જહેવ કળ્હલેણાળં (સ્ ૧૨૧૬ [૧]) તદેવ માણિયવ્વં જાવ ચઠહિં, ઇગમ્મિ હોમાણે ઇગમ્મિ કેવલણાળે હોજ્જા ! આ સૂત્રપાઠમાં પ્રથમ આવેલું ઇગમ્મિ સૂત્રપદ સ તથા મ આત્મતિમાં પડી ગયું છે અર્થાત્ પ્રારંભનો પાઠ આ બે આત્મતિમાં આવ્યો છે—ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચઠસુ વા હોજ્જા; બ્યારે સુ આત્મતિમાં અહીં ગોયમા ! ઇગમ્મિ વા દોસુ વા તિસુ વા ચઠસુ વા હોજ્જા ! આવો સ્વેચ્છાએ સુધારેલો પાઠ છે. અહિં પ્રસ્તુતમાં પ્રતિપાદિત વ્યક્તવ્યના સ્પષ્ટીકરણ માટે ઉપર નોંધેલા સૂત્રપાઠના ઉત્તરભાગના મર્મનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોત તોપણ પ્રત્યંર જોવાની ગિરસા સાત અને વાસ્તવિક પાઠ મેળવી શકાત.

૬૯. ૨૮૩માં ૫૪માં આવેલું ૧૧૮૧મું સૂત્ર સુ આત્મતિમાં અનવધાનથી પડી ગયું છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર સમગ્ર પ્રતિઓ અને પ્રકાશિત આત્મતિઓમાં છે.

૭૦. ૪૬૪માં સૂત્રની ખીજ કંડિકાનો એવં ડકોસોગાહુણ વિ । એવં અજહ્જમ્પણ્ણકોસોગાહુણ વિ । નવરં ડકોસોગાહુણ વિ અસુરકુમારે ઠિતીપ્પ ચઠઢાણવહિપ્પ । (૫૦ ૧૪૩) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠમાં જે લખાણુ ખોટા અક્ષરોમાં મૂકયું છે, તેના સ્થાનમાં મ આત્મતિમાં નવરં સઢાણે ચઠઢાણવહિપ્પ આવ્યો ભ્રામક અને ખોટો પાઠ છે. સુ આત્મતિમાં સમગ્ર પ્રતિઓમાં મળતા મૌલિક પાઠ પ્રમાણુ છપાયેલા સ આત્મતિના પાઠથી વિરુદ્ધ જઈને મ આત્મતિના ખોટા પાઠનું અનુકરણ કેમ થયું ? તે સમજી શકાતું નથી. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં ઘ, સ અને ઘિ આત્મતિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે; બ્યારે અ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તો મ આત્મતિ જેવો જ પાઠ છે, પણ તે પાઠ (એટલે જનવરં સઢાણે ચઠઢાણવહિપ્પ ।) પૂર્ણ થયા પછી તરત જ આવતો, સમગ્ર સૂત્રાદર્શો અને મુદ્રિત આત્મતિઓનો એવં જાવ યણિયકુમારા (સં ૪૬૫) આ પાઠ છે, તેના બદલે અ આત્મતિમાં એવં જહા નેહ્યા તહા અસુરકુમારા એવં જાવ યણિયકુમારા । આવો અનુપયોગી વધારે પાઠ છે. આ કારણે અહીં અમે સુત્તાગમેના પાઠનું મ આત્મતિ સાથે સામ્ય જણાવ્યું.

૭૧. ૫૦ ૩૦૬માં આવેલા ૧૨૮૫માં સૂત્ર પછી સ આત્મતિમાં ૧૨૮૯ થી ૧૨૯૩ સુધીનાં સૂત્રો (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬ થી ૧૪) છે. અને ત્યાર પછી ૧૨૮૬, ૧૨૮૭ અને ૧૨૮૮ મું સૂત્ર અને તેના પછી ૧૨૯૪મું સૂત્ર છે. અર્થાત્ અમારી વાચનાના ૧૨૮૫થી ૧૨૯૪ સુધીનાં ક્રમિક સૂત્રોનો સ આત્મતિની વાચનામાં આ પ્રમાણુ ઉત્ક્રમ છે—૧૨૮૫-૧૨૮૯-૧૨૯૦-૧૨૯૧-૧૨૯૨-૧૨૯૩-૧૨૮૬-૧૨૮૭-૧૨૮૮-૧૨૯૪. અભ્યાસી વાચકો અહીં સહજ સમજી શકે તેમ છે કે સ આત્મતિમાં છપાયેલો આ ઉત્ક્રમ તદ્દન અશાસ્ત્રીય છે. આવો ઉત્ક્રમ પ્રમાપનાસૂત્રની કોઈ પથ્ય

હસ્તલિખિત પ્રતિમાં નથી; ન જ હોય તે સ્વાભાવિક છે. અર્થાત્ સ આવૃત્તિમાં અહીં અનવધાન થયું છે. ટીકામાં પણ સમગ્ર પ્રતિઓની વાચના મુજબ અમે સ્વીકારેલા મૌલિક ક્રમ પ્રમાણે જ આ સૂત્રોની વ્યાખ્યા છે. વળી, વિશેષમાં સ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ઉક્તમંથી આવેલા ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો તસકાદ્દર્શ નં તસકાદ્દર્શ સ્તિ પુચ્છા। ગોયમા। (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬) આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે તો ઉક્તમ અંતે પાઠપતન છે જ. ઉપરાંત, તેમાં ૧૨૯૩ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો સકાદ્દર્શપજ્જત્તર્ણ નં આટલો પાઠ પડી જવાથી ૧૨૯૨ અને ૧૨૯૩ આ બે સૂત્રના બદલે સાવ ખોટી રજૂઆતરૂપે એક સૂત્ર બની ગયું છે, તે આ પ્રમાણે— **एवं तसकाद्वयअपज्जत्तर्ण पुच्छा। गोयमा।** મ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠના બદલે તેના પહેલાંની પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છપાયેલ અને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે વિદ્યમાન સૂત્રપાઠને અમે અમારી વાચનામાં આ પ્રમાણે સ્વીકાર્યો છે—૧૨૯૨. **एवं तसकाद्वयअपज्जत्तर्ण। १२९३. सकाद्वयपज्जत्तर्ण नं पुच्छा। गोयमा।** અહીં વિશ્વ વાચકો સમજી શકશે કે શાસ્ત્રકાર સ્થવિર ભગવંતે જે સમાધાન સકાયિક પર્વાત માટે કર્યું છે તે સમાધાનને મ આવૃત્તિનો પાઠ અપર્વાત ત્રસકાયના સંબંધમાં લઈ જાય છે, અર્થાત્ અપર્વાત ત્રસકાયની ઉત્કૃષ્ટી કાયરિયતિ સાગરોપમપૃથક્ત્વની છે તેમ જણાવે છે. પ્રસ્તુત ૧૨૯૨-૯૩ મા સૂત્રના સંબંધમાં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ પ. ભગવાનદાસજીની ઉક્ત રખણનાને તો તેમની મૂળ વાચનામાં કાયમ રાખી છે જ, ઉપરાંત, આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉક્તમ સ અંતે મ આવૃત્તિના જેવો જ સુત્તાગમેમાં છે. વિશેષમાં અહીં પણ એક સ્થાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રીએ રવેચ્છાએ ખોટો પાઠ બિમર્ષો છે, તે આ પ્રમાણે—**स तथा तदनुसारे म आवृत्तिमा १२८९ मा सूत्रना प्रारंभनो तसकाद्वर्ण नं मते। तसकाद्वर्ण सत्ति नं पुच्छा। गोयमा।** આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયેલો છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીને કંઈક ધટે છે તેમ જણાતાં તેમણે પોતાની રવેચ્છાએ જ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે તત્ત્વ જ જે સે અં સં સે આટલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ ઉમેરી દીધો છે. સરવાળે કહેવાનું એટલું જ કે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉક્તમ છે તેવો જ ઉક્તમ સુ આવૃત્તિમાં પણ છે, જે તત્ત્વ સૂત્રસંબંધને તોડી નાખે છે અને જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી, તેમ જ મ આવૃત્તિમાં ૧૨૯૩ મા સૂત્રનો આદિ ભાગ પડી ગયો છે (જે સ આવૃત્તિમાં છે), તેવી જ રીતે સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે, જે સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં છે. તેમ જ ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભનો સૂત્રપાઠ, જે સમિતિની આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે તેના બદલે સુત્તાગમેમાં રવેચ્છાએ રચીને ગોઠવી દીધેલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ છે જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી. **घ, भ** તથા **वि** આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠો અમારી વાચના જેવા જ મૌલિક છે.

૭૨. ૬૩૫ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા **उर्वचर्जति** (૫૦ ૧૬૯, પં ૬) શબ્દ પછી મ અને તદનુસારે સુ આવૃત્તિમાં ન અર્સલેજા **उवचर्जति** આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. આ વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેમ જ અઘાવધિ પ્રકાશિત શૈવ આવૃત્તિઓમાં પણ નથી. અહીં ટીકાકારે વ્યાખ્યામાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે નાસક્રુષ્ટેયાઃ લખ્યું છે તેના આધારે, અથવા તો ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરીને, કોઈક પ્રતિમાં કોઈએ મૂલ વાચનામાં પ્રસ્તુત પાઠ ઉમેર્યો હોય તેવી પ્રતિના આધારે, પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મ આવૃત્તિમાં મૂળમાં આવ્યો હોય તેમ લાગે છે.

૭૩. ૧૯૩ મા પૃથ્વી ૨૧ મી પંક્તિમાં આવેલા **विसेसाहियाहं** (સૂ. ૭૭૭) આ સૂત્રપદ

પછી અને ચરિત્રમંત્રણા સૂત્રપદના પહેલાં મ અને તદનુસારે સુ આચરિત્તમાં પદસદ્ધયાદ આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો, અને આ જે સિવાય પ્રકાશિત કોઈ પણ આચરિત્તમાં નથી. અહીં દીકામાં મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે તેમાં પણ અમે સ્વીકારેલા પાઠના જેવો જ સૂત્રપાઠ છે (દીકા, પત્ર ૨૩૧ બ).

૭૪. ૧૪૪૧ મા સૂત્રમાં આવેલો ઉવજ [૧ જે] જ ત્તિ પુચ્છાઈ મળિયાઈ (૫૦ ૩૨૪) આ સૂત્રપાઠ અમને માત્ર સ્વં સંસ્કૃત પ્રતિએ આપ્યો છે, તેમાં પણ ક્ષે અક્ષર નથી. આ સ્થાનમાં અન્ય પ્રતિઓના પાઠભેદો અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યા છે, તેમાં મુ ૦ સંસ્કૃત આદર્શનો એટલે સ આચરિત્તનો જે પાઠ નોંધ્યો છે તે અનવધાનથી મ આચરિત્તનો અપાઈ ગયો છે. અહીં સ આચરિત્તનો પાઠ [ઉવજજઈ] પુચ્છા મળિયા આવો છે, જે અમે પ્રથમ ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અસ્તુ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મ આચરિત્તનો ઉવજજેજા પુચ્છા મળિયા પાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો. અહીં સુ આચરિત્તમાં મ આચરિત્ત જેવો જ પાઠ છે. ષ અને મ આચરિત્તમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઉવજજઈ પુચ્છા મળિયાઈ અને ઉવજજંતિ પુચ્છા મળિયા. શિ આચરિત્તમાં તો પ્રસ્તુત ૧૪૪૧ મા અને તેના પછીના ૧૪૪૨ મા સૂત્રનો પાઠ અનવધાનથી પડી ગયો છે. શુઓ શિક્ષાગમનગત પ્રજ્ઞા શિક્ષાદ્વલક ૧૮૮-૨, પંક્તિ ખીલુ.

૭૫. ૧૫૮૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જીવ ગેરહયમેદેસુ માણિયવં આ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત અને પ્રામાણિક છે. ષ અને ઝ આચરિત્તમાં પણ અહીં જણાવેલો જ પાઠ છે. આ પાઠના બદલે અમને પ્રત્યંતરોમાં જીવા ગેરહયમેદેણ માણિયવ્વા આવો અશુદ્ધ પાઠ મળ્યો છે, જે અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે. સ અને શિ આચરિત્તમાં પ્રસ્તુત ટિપ્પણીમાં આવેલો જ પાઠ મૂળ વાચનામાં છે, જ્યારે મ અને સુ આચરિત્તમાં અહીં જીવનેરહયમેદેણ માણિતવ્વા આવો ખોટો પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૬. ૯૨૨ [૧] સૂત્રમાં આવેલો અહવળં છઠ્ઠો વગ્નો પંચમવગ્મપદુવ્વળો આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યો છે. ષ, ઝ અને શિ આચરિત્તમાં પણ અહીં આ પ્રમાણે જ પાઠ છે. સ આચરિત્તમાં આ પાઠમાંનું પંચમવગ્મપદુવ્વળો સૂત્રપદ અનવધાનથી પડી ગયું છે; જ્યારે મ અને તદનુસારી સુ આચરિત્તમાં આ સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પદવિપર્યાસ છે — અહવળં પંચમવગ્મપદુવ્વળો છઠ્ઠો વગ્નો, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૭. ૧૮૦૫ મા સૂત્રમાં આવેલું અમિહિજ્ઞયત્તાઈ (૫૦ ૩૯૪, ૫૦ ૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ષ, ઝ અને સ આચરિત્તમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે. અહીં દીકાની મુદ્રિત આચરિત્તમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે — ‘અમિહિજ્ઞયત્તાઈ’ અમિધ્યા-નમમિધ્યા, અમિલષ્ણ હત્યર્થઃ, અમિધ્યા સજ્ઞાતા ચેષ્વિતિ^૯ અમિધ્યાતાસ્તારકાદિદર્શનાદિતપ્રત્યયઃ, તદ્રાવસ્તત્તા તયા, કિમુક્તં ભવતિ ૧ યે મુદ્ધીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે ત્તિહેતવોઃ^{૧૦}ભૂવચ્ચિતિ ન પુનરમિલષણીયત્ત્વેન પરિણમન્તે । (દીકા, પત્ર ૫૦૪, પૃષ્ઠિ ૨). દીકાના આ પાઠના મોટા અક્ષરમાં મૂકેલા પાઠના આધારે મ આચરિત્તમાં મૂળ પાઠમાં પ્રસ્તુત સૂત્ર આ પ્રમાણે આપ્યું છે — અ(ળ)મિહિજ્ઞયત્તાઈ; ત્યાર પછીની શિ આચરિત્તમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ આ પ્રમાણે છે — અ(પ્ર ૦ અળ)મિહિજ્ઞયત્તાઈ, અર્થાત્ પં શ્રી ભગવાનદાસજીએ જે પાઠને પોતાના સંશોધનરૂપે () આવા કોષકમાં મૂક્યો તે પાઠને શિક્ષાગમમાં પ્રત્યંતરના પાઠભેદરૂપે મૂકવામાં આવ્યો, જે સમગ્ર

૯ દીકાની મુદ્રિત આચરિત્તમાં ણ્વિતિ પાઠ છે.

સત્રાદર્શોમાં નથી. આ રચનાના સુ આદૃતિમાં મ આદૃતિના જેવો જ પાઠ છે. જેસલમેર અને ખેંજાતના ભગ્નમાં ઉપલબ્ધ ટીકાની પ્રાચીનતમ તાલપત્રો પ્રતિઓમાં ઉપર જણાવેલા ટીકા-પાઠના મોટા અક્ષરમાં મૂકેલાં પાઠ આ પ્રમાણે છે—વે યહીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે વૃત્તિદેવોઃમુલ્લક્ષિતિ પુનરમિલ્લવળીયત્વેન પરિણમન્તે અર્થાત્ અગાઉ નોંધેલા પાઠમાં ખીજ વાર આવેલો ન શબ્દ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં નથી. તેથી અને પ્રસ્તુત ટીકાપાઠમાં અમિજ્ઞિયત્તાપ સૂત્રપદ લખીને વ્યાખ્યા કરી છે તેથી, અહીં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તે અમિજ્ઞિયત્તાપ પાઠ જ બરાબર માનવો નોંધ્યો. આ વિષયમાં એક વસ્તુ વિચારણીય છે : અહીં નારહોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં અમિજ્ઞિયત્તાપ શબ્દ છે. આવો જ શબ્દ ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અસુરકુમાર દેવોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં છે. નેકે શિલાગમ^{૧૦} સિવાયની પ્રકાશિત સર્વ આદૃતિઓમાં પ્રસ્તુત ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અમિજ્ઞિયત્તાપ ના બદલે મિજ્ઞિયત્તાપ પાઠ છે, પણ અમે જેપેલી સમગ્ર પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં પણ અમિજ્ઞિયત્તાપ જ પાઠ છે, તેથી અમે પ્રસ્તુત બંને સૂત્રોમાં એકસરખો અમિજ્ઞિયત્તાપ પાઠ જ સ્વીકાર્યો છે. અહીં વિચારણીય વસ્તુ એ બને છે કે નારહોના વિષયમાં વપરાયેલા દુઃખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદોથી બિલટાં એટલે સુખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદો અસુર-કુમાર દેવોના વિષયમાં છે. કેવળ પ્રસ્તુત અમિજ્ઞિયત્તાપ આ એક જ સૂત્રપદ નારક અને અસુરકુમારના આહારપરિણમનના નિરૂપણમાં એકસરખું છે. અહીં “નારહોનો આહાર એવો તુચ્છ હોય કે જે લીધા પછી તેમને તૃપ્તિ અનુભવાતી નહીં હોય તેથી તેમની અભિલાષા આહારમાં જ રહે, જ્યારે દેવોને એટલો સુંદર આહાર હોય કે તે લીધા પછી પણ તેની સુખદ યાદરૂપે તેમની અભિલાષા તે તરફ રહે” સમાધાન માટે આવું અર્થઘટન કરી શકાય. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સત્રાદર્શોને અનુસરીને અમે ૧૮૦૫ અને ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અમિજ્ઞિયત્તાપ પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૭૮. ૧૩૦૪ ક્રમાંક વાળા સૂત્રનો વજ્જતિયાણ વિ એવં ચેવ । આ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્ર-પ્રતિઓએ આપ્યો છે, અને આ સૂત્રપાઠથી પ્રસ્તુતનો સપૂર્ણ અર્થ સમજી શકાય છે. સ તથા શિ આદૃતિમાં આ પાઠ પંચી જહા ઓહિયાળં । આટલો પાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, આથી જ આ વધારાનો પાઠ વિશેષ રપટીકરણ માટે કોઈએ પાછળથી પ્રદક્ષિત કર્યો હોય એમ લાગે છે. આ વસ્તુ તો એવં ચેવ આવા સૂત્રપાઠથી પણ રપટ જ છે, કારણ કે જહા ઓહિયાળં પાઠ પણ ને મૌલિક હોય તો તેના પહેલાં એવં ચેવ આવો સૂત્રપાઠ હોવો ન નોંધ્યો. એવી જ રીતે અહીં એવં ચેવ લખ્યા પછી જહા ઓહિયાળં પાઠ નિરર્થક સિદ્ધ થાય છે. સ આદૃતિનો આ વધારાનો સૂત્રપાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી. મ તથા સુ આદૃતિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે જ તથા ઝ આદૃતિમાં અહીં પ્રસ્તુત મૌલિક પાઠને સંવાદી પાઠ આ પ્રમાણે છે—વજ્જતિ(ત)યાળં જહા ઓહિયાળં ।

૭૯. ૧૪૦૬ ક્રમાંકવાળા સૂત્રની ૨૧૩ મી ગાથામાં આવેલો બલ વાસુદેવ આ સૂત્રપાઠ અમને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓએ આપ્યો છે; જ્યારે ત્રણ સૂત્રપ્રતિઓએ અહીં બલદેવ વાસુદેવ પાઠ આપ્યો છે, અને તે ઘ, બ, સ તથા શિ આદૃતિની મૂળ વાચનામાં પણ છે, જ્યારે મ અને સુ આદૃતિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તે સગત પાઠ છે.

૮૦. ૧૮૧૬ મા સૂત્રનું વેદંદિયાળં મંતે જે વોગલે આહારત્તાપ મેળ્હતિ તે નં તેણિ વોગલાળં સેયાલ્સિ કતિમાળં આહારંતિ કતિમાળં અસ્સાપંતિ ? (૫૦ ૩૯૫) આ પ્રશ્નવાક્ય જ સંગત અને મૌલિક છે. અહીં પુર સનક પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ ઉપરનો પાઠ આપ્યો જ છે; જ્યારે પુર સંજ્ઞક પ્રતિમાં તેમ જ અ, સ અને શિ આટ્ટિમાં ઉપરના પાઠના પ્રારંભનો ભાગ આ પ્રમાણે છે, જે અસંગત છે—વેદંદિયાળં મંતે ! પુચ્છા । ગોયમા ! જે વોગલે..... અર્થાત્ આ અસંગત પાઠમાં ચાલુ પ્રશ્નવાક્યને પુચ્છા શબ્દથી પૂર્ણ કર્યું છે અને તેમાં ગોયમા ! શબ્દથી સમાધાનરૂપ ઉત્તરવાક્યનો પ્રારંભ કર્યો છે, જેનો કોઈ મેળ ખેરી શકે જ નહીં. ધ આટ્ટિમાં અહીં વેદંદિયાળં મંતે ! પુચ્છા । જે વોગલે...આ પ્રમાણે છે; અહીં પણ પુચ્છા । શબ્દ અર્થહીન અને અમૌલિક છે; જ્યારે મ આટ્ટિમાં ધ આટ્ટિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમને પુચ્છા । શબ્દ ખટક્યો લાગે છે, જેથી [] આવા કોષકમાં પુચ્છા । શબ્દ આપીને તેની અનુપયોગિતા જણાવી છે. તે પછીની સુ આટ્ટિમાં આ પુચ્છા । શબ્દને સ્વીકાર્યો નથી તેથી આ સ્થાનમાં અમારી વાચના જેવો પાઠ છે.

૧૧ ૮૧. ૪૧ મા સૂત્રમા આવતા તવા વિ અને પવાલા વિ (૫૦ ૧૮, પં ૧) આ બે સૂત્રપદો સ અને શિ આટ્ટિમાં પડી ગયાં છે; જ્યારે મ અને સુ આટ્ટિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદો છે.

૮૨. ૪૫૨ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો તિહિં અણ્ણાણેહિ (૫૦ ૧૪૦, પં ૩) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આટ્ટિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આટ્ટિમાં છે.

૮૩. ૧૦૧૬ મા સૂત્રમા આવતું વાણિદિયઅથોગ્ધે (૫૦ ૨૫૧, પં ૨૫-૨૬) આ સૂત્રપદ સ તથા શિ આટ્ટિમાં પડી ગયું છે; મ અને સુ આટ્ટિમાં છે.

૮૪. ૧૦૪૬ [૮] સૂત્રમાં આવેલો કેવતિયા બદ્દેહગા ? ગોયમા ! નરિય આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આટ્ટિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આટ્ટિમાં છે.

૮૫. ૧૩૧૦ મા સૂત્રમા આવેલો અર્ણત કાલં (૫૦ ૩૦૮, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આટ્ટિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આટ્ટિમાં છે.

૮૬. ૧૫૬૬ મા સૂત્રમાં આવેલો આહારગસરીરસ જહ્વણિયા ઓગાહુના અસંલેક્ષગુણા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આટ્ટિમાં પડી ગયો છે, જ્યારે મ તથા સુ આટ્ટિમાં છે.

૮૭. ૧૮૬૦ મા સૂત્રમા આવેલો જાવ વેમાણિયા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આટ્ટિમાં પડી ગયો છે; મ અને સુ આટ્ટિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૮૮. ૧૯૩[૧] સૂત્રમાં આવેલું અદ્ધસુ (૫૦ ૬૭, પં ૮) આ સૂત્રપદ સ આટ્ટિમાં પડી ગયું છે, જ્યારે મ અને સુ આટ્ટિમાં છે. શિ આટ્ટિમાં તો પ્રસ્તુત સૂત્રના સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલાં હવરિં હેદ્ધા ય અં ગોયણસયં વજ્જેત્તા મજ્જે અદ્ધસુ જોયણસત્તેસુ આ મૌલિક સૂત્રપાઠના બદ્ધે માત્ર હવરિં જાવ અદ્ધજોયણસપ્પસુ આપો સંક્ષિપ્ત પાઠ આપીને કોઈ પણ આધાર વિના વાચના દૂકાવી છે.

૮૯. ૧૦૬ મા ૫૪માં આવેલા ૩૧૬ મા સૂત્રનો સમગ્ર સૂત્રપાઠ સ આટ્ટિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આટ્ટિમાં છે.

૧૧. ૮૧ મીથી ૧૦૫ મી કંઠિકામાં જણાવેલા પાઠો ધ અને મ આટ્ટિમાં નથી. આ કંઠિકાઓમાં જણાવેલાં સ્થાનોની અમારી મૂળ વાચનાના પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે

૯૦. ૩૩૨ મા સૂત્રમાં આવેલું સંસ્લેષ્ણસમયઠિતીયાર્ણ (૫૦ ૧૦૯, પં ૪) આ સૂત્રપદ સ આટ્તિમાં પડી ગયું છે મ તથા સુ આટ્તિમાં છે; જ્યારે શિ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું સંસ્લેષ્ણ-સમયં આવું દુંક ૩૫ છે.

૯૧. ૪૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા મ્મણપજ્જવનાણપજ્જવેહિ ચ છદ્ધાણવહિ (૫૦ ૧૪૦, પં ૨) આ પાઠનો અંતિમ પજ્જવેહિ ચ છદ્ધાણવહિ આટલો સૂત્રપાઠ સ આટ્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આટ્તિમાં આ પાઠ છે.

૯૨. ૯૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલો જોતિસિયાર્ણ एवं चेव । गवरं (૫૦ ૨૨૮, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સ આટ્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૯૩. ૫૦ ૩૦૨ ની બીજીથી ચોથી પંક્તિમાં આવેલો સૂત્રાંક ૧૨૫૭ [૭] તથા ૧૨૫૭ [૮] નો સમગ્ર સૂત્રસંદર્ભ સ આટ્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભ છે.

૯૪. ૧૭૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલું રાઈદિણિ (૫૦ ૩૮૦, પં ૧૦) આ સૂત્રપદ સ આટ્તિમાં પડી ગયું છે. મ અને સુ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે; જ્યારે શિ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે દિવસેહિ આવું સૂત્રપદ છે.

૯૫. ૪૩ મા સૂત્રની ૨૬ મી ગાથાના પ્રવાર્ધમાં આવેલા ચંપગજાતી ગવળીહયા ચ કંદો આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આટ્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ચંપકજીહ ગિહયા કુંદો(કંદો) આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૬. ૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સુહુમવળસ્સકાહયા અસંસ્લેષ્ણગુણા (૫૦ ૯૩, પં ૪) આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આટ્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના અસંસ્લેષ્ણગુણા સૂત્રપદના સ્થાનમાં અર્ણતગુણા આવું ખોટું સૂત્રપદ છે. અહીં ટીકામાં પણ સુહુમવનસ્વતિકાવિકા અસંસ્લેષ્ણગુણા: (ટીકા પત્ર ૧૩૧ પૃષ્ઠ ૧ પં ૭) આવી રચના વ્યાખ્યા છે.

૯૭. ૧૭૪૪ મા સૂત્રમાં આવેલા પજ્જત્તાપજ્જસિયં (૫૦ ૩૮૩, પં ૧૧-૧૨) આ સૂત્ર-પદના જેવો જ પાઠ મ તથા સુ આટ્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આટ્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અપજ્જત્તાપજ્જસિયં આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૮. ૨૧૬૯ મા સૂત્રમાં આવેલા ઇસુહુમા ણં (૫૦ ૪૪૩ પં. ૧૭) આ સૂત્ર પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આટ્તિમાં છે. ટીકામાં પણ 'ઇસુહુમા ણં'તિ ઇત્તાવત્સુહુમા: આવી મૂળ પાઠાનુસાર વ્યાખ્યા છે; જ્યારે અહીં સ અને શિ આટ્તિમાં સુહુમા ણં આવો અભૌતિક પાઠ છે.

૯૯. ૧૭૧૭ મા સૂત્રમાં અમને બધી પ્રતિઓમાં મળેલા ઝળા, સેસં તં ચેવ, (૫૦ ૩૭૯) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ આટ્તિમાં ઝળા સેસા, (૩૦) તં ચેવ પહિપુણ્ણં બંધંતિ આવો પાઠ છે. શિ આટ્તિમાં અહીં સમિતિની વાચના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ડકોસેણં પાઠનો નિર્દેશ કરતો કોષમાં મૂકેલો (૩૦) નથી; જ્યારે મ અને સુ આટ્તિમાં ઝળા, સેસં તં ચેવ પહિપુણ્ણં બંધંતિ આવો પાઠ છે. આ પાઠના અંતમાં આવેલાં પહિપુણ્ણં બંધંતિ આ બે સૂત્રપદો અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યાં નથી.

૧૦૦. ૪૪૦ મા સૂત્રમાં આવેલા હાલિહવળ્ણપજ્જવેહિ (૫૦ ૧૩૭ પં ૭) આ સૂત્રપદના પહેલાં સ આટ્તિમાં અનવધાનથી પ્રસ્તુત સ્થાનમાં કોષ્ટક પ્રતિનો વધારાનો પાઠ પણ મૂળ

વાચનામાં દાખલ થઈ ગયો છે, એટલે કે પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે વીચવજ્જવેહિં હાલિહવણ્ણવજ્જવેહિં આવાં બે સૂત્રપદો છે. શિ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના સદર્ભના ધીલવણ્ણવજ્જવેહિં લોહિયવણ્ણવજ્જવેહિં હાલિહવણ્ણવજ્જવેહિં સુક્કિલ્લવણ્ણવજ્જવેહિં ચ હદ્ધાણવટ્ટિ (૫૦ ૧૩૭, પં ૭-૮) આ સમગ્ર પ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠના બદલે નીલ્લોહિયવીચવજ્જવેહિં સુક્કિલ્લે હદ્ધાણવટ્ટિ આપો ટૂંકો પાઠ છે. આમાં વીચ શબ્દ તો મિલકેલ અમૌલિક છે. આગમોમાં કાલ, નીલ, લોહિત, હાલિદ્ર અને શુકલ આ પાંચ વર્ણો જ જણાયા છે. આમાંનું કાલવર્ણસંયપિત વક્તવ્ય પ્રસ્તુત સૂત્રપદના પહેલા આવી ગયું છે (૫૦ ૧૩૭, પં ૨). આથી અહીં જ અને શિ આત્રતિનો પાઠ સાચો નથી, જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે.

૧૦૧. ૧૯૭ માં સૂત્રમાં આવેલા સાળ સાળં વિમાણાવાસસતસહસ્સાણં (૫૦ ૭૦, પં ૧૯) આ સૂત્રપાઠ પછી સ અને શિ આત્રતિમાં સાળં સાળં અગમહિસીણં આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો પણ નથી, અને અસંગત દોવાથી તેની જરૂર પણ નથી, પ્રસ્તુત વધારાનો બિનજરૂરી પાઠ મ અને સુ આત્રતિમાં નથી.

૧૦૨. ૨૭ માં ૫૪ની છઠી પંક્તિમાં આવેલા સે ત્ત સાહારણસરીરજ્ઞાદરવણસ્સકાહયા આ સૂત્રપાઠ પછી સ આત્રતિમાં સે ત્ત સાહારણવણસ્સકાહયા આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. પ્રસ્તુત વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેથી અને પ્રસ્તુત સ્થાનની ટીકાની વ્યાખ્યામાં સે ત્તમિત્યાદિનિગમનચતુષ્ઠયં સુગમમ્ (ટીકા, પત્ર ૪૧, પૃષ્ઠ ૧) આનું ૨૫૯ જણાવ્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ બિનજરૂરી છે એમ કહી શકાય, કારણ કે તેને જે સ્વીકારીએ તો ચારના બદલે પાંચ નિગમન થાય છે. મ અને સુ આત્રતિમાં આ બિનજરૂરી વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી.

૧૦૩. ૬૩૫ માં સૂત્રમાં આવેલા ઇક્કો (૫૦ ૧૬૯, પં ૫) આ સૂત્રપદના બદલે સ આત્રતિમાં ઇક્કં પાઠ છે, જે કોઈ પણ પ્રતિમાં નથી અને બિનજરૂરી છે. મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં અહીં મૌલિક ઇક્કો પાઠ જ છે.

૧૦૪. ૧૨૩૬ માં સૂત્રમાં આવેલા પરિયાવજ્જાણં આ સૂત્રપદના બદલે સ આત્રતિમાં અનવધાનથી થયેલો પરિયાવજ્જાણં પાઠ છે; જ્યારે મ શિ અને સુ આત્રતિમાં પરિયાવજ્જાણં આપો શુદ્ધ પાઠ છે.

૧૦૫. ૧૨૭૭ મુ અને ૧૨૭૮ મુ આ બે સૂત્રો સ આત્રતિમાં ૧૨૮૪ માં સૂત્રની પછી છે. આનો ઉત્કંઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી અને તે અસંગત પણ છે. મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રો અમારી વાચના પ્રમાણે યથાસ્થાને જ છે.

૧૦૬. ૧૮૬૪ માં સૂત્રમાં આવેલા મળમક્કલ્લે કત્તે (૫૦ ૪૦૦, પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ, મ અને સુ આત્રતિમાં મળમક્કલીકત્તે પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળતો નથી. ષ, મ તથા શિ આત્રતિમાં અહીં મૌલિક મળમક્કલ્લે કત્તે પાઠ છે.

૧૦૭. ૨૧૭૩ [૨] સૂત્રમાં આવેલો કાયજોગણં (૫૦ ૪૪૪) અથાત્ કાયજોગં ણં આ સૂત્રપાઠ પુ ર સિયાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. અહીં પ્રસ્તુત પાઠના બદલે પુ ર પ્રતિનો જે કાયજોગે ણં પાઠ છે તે જ પાઠ સુ સિયાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આત્રતિઓમાં મૂળ પાઠરૂપે છે. અહીં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠ પ્રમાણે જ ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે — કાયયોગં પુનર્વુજ્જાનઃ. સુત્તાગમેની આત્રતિમાં તેના પૂર્વની આત્રતિમાં ન છપાયો હોય તેવો માત્ર આ એક જ શુદ્ધ પાઠ અમે જાણી શક્યા છીએ.

...[૧૯૯] ..

ઝણ્ણસ્ટીકાર

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના પ્રથમ ભાગના ‘સંપાદકીય’ (૫૦ ૧૮-૧૯)માં જોમનો નિર્દેશ કયો છે તે શાસ્ત્રાભ્યાસી મુનિવરો, વિદ્વાનો અને અન્ય મહાત્મુભાવોના ઝણ્ણસ્ટીકારનો નિર્દેશ અહીં પણ અમે નયાપ્રકારે જાણી લેવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

મુંબઈ
સે. ૨૦૨૭ ફાગણ સુદ ૭
શુક્રવાર, તા. ૩-૩-૭૧

સુ નિ પુ કુય વિ જ ય
દલસુખ માલવજિયા
અમૃતલાલ બોજક

INTRODUCTION

ANĠABĀHYA WORKS AND THEIR RELATION TO ANĠA WORKS

The *Āgamas* considered to be extant by the Svetāmbara Jaina tradition have undergone different stages of composition. In the first stage the *Anġa* works were composed or compiled. According to the tradition it is *ganadharas*, the direct principal disciples of a *Tirthankara*, who compose the *Anġa* works. So, it can be said that out of the extant Jaina *Āgamas* the oldest are the *Anġa* works. In these *Anġa* works the *ganadharas* have collected the preachings and teachings of Lord Mahāvīra and have also described the episodes of his life-story. The extant *Anġa* works are composed or compiled by a *ganadhara* named Sudharmā. And through tradition they have come down to us in the form of *śruta*. We have a reason to believe that a tradition of that sort of preachings which Mahāvīra delivered had run its course and was present even in the days of Lord Mahāvīra, he followed it, and having made selection, additions and alterations in it proper to his time and place he prepared his own preachings and gospels. The tradition explicitly states that the composition of twelve *Anġa* works (*dvādaśāṅgi*) is based on the 'Pūrva' literature.

The *Āgama* literature known by the name of 'Pūrva' is not extant. Only a list of the titles of the 'Pūrva' works and only a table of their contents are available. The term 'Pūrva' itself suggests that a literature known by that term might have been traditionally prevalent before the days of Lord Mahāvīra. Moreover, the tradition informs us that the 'Pūrva' literature was included in the twelfth *Anġa* work named *Drstvāda* which too is unfortunately lost to us. But there are many extant works and chapters in which or about which it is clearly stated that they are composed on the basis of *Drstvāda* or that they are composed on the basis of a particular 'Pūrva' included in *Drstvāda*.¹

It is difficult to deduce from the works of Dr. Schubring as to what his exact opinion is about *Drstvāda* and 'Pūrva' literature. But this much is certain that he was of the opinion that the story that there was ancient literature called by the name of 'Pūrva' on the basis of which certain works have been composed represents a false view or a misunderstanding.² He is not able to decide as to

1. *Āgama Yugakū Jaina Darśana*, p. 20.

2. Schubring : *Doctrine of the Jains*, § 38, p. 74 'It is in harmony with the misunderstanding according to which...'

whether various *pravādas* (schools) ('*Purva*' literature is described as representing a *pravāda*) were really a fact or merely a fiction.³ But he opines that certain obscure names given to these *pravādas* go to corroborate the position holding them to be fiction.⁴

But it is not possible for us to agree with him on his above-mentioned view. It is so because regarding *Drstivāda*, its chapters, etc and especially regarding the *Pūrvas* there is a trifling difference between the views of Śvetāmbaras and Digambaras. This suggests that before the schism both the traditions possessed one common tradition following which both of them present the uniform facts regarding *Drstivāda* and *Pūrvas*. It is really difficult to understand why one should regard as false view or misunderstanding the statement (occurring in the *Āgama* works) that *Anga* and *Angabāhya* works are based on either *Drstivāda* or a particular *Pūrva*. It is so because this statement occurs even in the *Niryuktis* and also in the works like *Prajñāpanī*. Moreover, the argument adduced to prove *pravādas* to be fiction is not at all convincing.

About the relation of *Angas* and *Pūrvas* the conclusion drawn by Dr Schubring on the basis of a passage from Abhayadeva's commentary on *Samavāyāngasūtra* does not seem cogent. One thing he arrived at is that according to Abhayadeva *Pūrvas* do not constitute the basis of *Anga* works and the other thing he arrived at is that *Pūrvas* and *Angas* were two independent literatures and hence the former does not form the basis of the latter. We quote below the passage in point in order to decide whether his above-mentioned two conclusions⁵ are proper. We request the scholars to decide for themselves as to what the view of Abhayadeva himself is and also as to whether the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of the passage does really follow from it.

"*atha kim tat pūrvagatam ? ucyate—yasmāt tīrthakaraḥ tīrthapravartanakāle ganadhārānām sarvasūtrādhāratvena pūrvam pūrvagatam sūtrārtham bhāṣate, tasmāt pūrvānīti bhanutāni/ganadhārāḥ punaḥ śrutaracanām vidadhānā ācārādīkramena racayanti, sthāpayanti ca/matāntareṇa tu pūrvagatasūtrārthaḥ pūrvam arhatā bhāsito ganadharair api pūrvagataśrutam eva pūrvam racitam paścād ācārādi / nanv evam yad ācāra-niryuktyām abhihitam—*

3 Ibid, § 38, p. 75 "Whether the *paṇḍitas* of the *Dīpāṇvāya* (the 12th *Anga*) were fiction or fact we do not know."

4 Ibid, § 38, p. 75 "The names of two *Aggeniya*for their obscurity all speak in favour of their fictive nature"

5. Ibid, § 37, p. 74 "But he does not derive the *Angas* from the *Pūrvas* . . Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other."

'savvesim āyāro padhamo'⁶ ityādi tat katham ? ucyate/tatra sthāpanām āśritya tathoktam/ iha tu aksararacanām pratitya bhaṇitam 'pūrvam pūrvāni kṛtāni' iti /"

—Samavāyāṅga-tikā, pp. 130-31

What Āc. Abhayadeva has said in Sanskrit had already been said, even prior to Abhayadeva, by Jinadāsa in his *Nandī-cūṛṇi*. And Āc. Haribhadra has bodily taken this *Nandī-cūṛṇi* passage in his commentary (p. 88) on *Nandī*. *Nandī-cūṛṇi* passage runs as follows :

"se kiṃ tam puṇṇavatam ? ti, ucyate—jamhā tittḥakaro tittḥapavattanakāle ganadhārāna savvasutādhārattanato puṇṇam puṇṇavatasutattam bhāsatī tamhā puṇṇavattī bhaṇitā/ ganadhārā puna suttarayanam karentā āyārā-kamena rayamti thavemti ya/ annāyariyamatenam puna puṇṇavatasuttattho puṇṇam arhatā bhāsito, ganaharehī vi puṇṇavatasutam ceva puṇṇam raitam pacchā āyārā/evam ukte codaka āha—nanu puṇṇā varavirudham/ kamhā ? jamhā āyāranijjuttī bhaṇitam "savvesim āyāro" gāhā [Ācārāṅganiryukti, gāthā 8] / ācārya āha—satyamuktam/ kintu sā thavanā/imaṃ puna akkhararayanam paducca bhaṇitam—puṇṇam puṇṇā katā ity arthaḥ/

—Nandīsutta-cūṇī (PTS) p. 75

Moreover, the view accepted in Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyaka-bhāṣya* along with the auto-commentary, being noteworthy, is given below :

āha—śrūyate hi pūrvam pūrvāny evopaniḍadhyante pūrvaprapanānād eva ca pūrvāni iti/ tatra ca samastam asti vānmayam ataḥ kiṃ iha śeṣāṅgair angabhāgyaiś ceti ? ucyate—

‘jati’ vi ya bhūtāvāde savvassa vavogataṣṣa otāro |
nījjūhanā tadhā vi hu dummedhe pappā itthi ya || 548 ||

‘jati’ gāhā | yady api drstivāde samastavānmayāvātāraḥ, tathāpi durmedhasām ayogyānām strīnām cānugrahārtham anyāśrutaviśeṣopadeśaḥ, śrāvakānām ca ||

—Viśeṣāvaśyakabhāṣya, p. 115

We give below the references where we are told about the works studied by a particular disciple of a particular Tīrthāṅkara who flourished before Lord Mahāvīra.

In *Jñātādharma-kathā* it is mentioned that Thāvaccāputta and

6. Ācārāṅganiryukti, gāthā 8.

7. This gāthā occurs in *Bṛhatkalpebhāṣya* also (gāthā 145). See also *Āvaśya-kacūṛṇi*, p. 35

five Pāṇḍava brothers⁸ (sū. 128 and 130) (disciples of Lord Ariṣṭanemi), Sukaparivṛājaka⁹ (a disciple of Thāvaccāputta) (sū. 55), and disciples of Mallijina (sū. 78)—all of them studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyamāyāim coddasapuvvāim*).¹⁰

Bhagavatīsūtra (sū. 617) informs us that Kārtika Setha, a disciple of Lord Munisuvrata, had studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmānyamānyāim coddasapuvvāim*). Again, regarding Mahabbala, a principal disciple of Tīrthankara Vimāla, it furnishes the same information (sū. 432).

Antakṛddasā (sū. 4, 5, 7) too relates that all the disciples of Tīrthankara Ariṣṭanemi, except Gautama, had studied fourteen *Pūrvas*. About Gautama it informs us that he had studied eleven *Aṅgas* beginning with *Sāmāyika* (*tate ṇam se goyame . sāmāyamāyāim ekkārassa aṅgāim ahijati*, sū. 1)

On the basis of the above references we can safely conclude that before the days of Lord Mahāvira it was the *Pūrvā* literature—and not the *Anga* literature—that was prevalent and prominent. And from those references we can deduce that in the eyes of the compiler of the *Āgamas* '*Pūrvā*' literature was comparatively older than the *Anga* literature. This is the reason why there is no scope of contradiction in believing that '*Pūrvā*' literature was collected and included in the *Drstivāda* under the head of *Pūrvagata*.

The importance of *Pūrvā* is proved by the fact that in the *Karma* literature and elsewhere where there occurs the discussion on *Śruta* it is '*Pūrvā*'—and not '*Anga*'—that is accepted as the measure of *samyakśruta*. Now if *Pūrvā* literature were absolutely a non-entity, then how can we account for the importance attached to it in the above-mentioned works? Grades of the '*Śruta*' are discussed in *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* on the basis of *Avāśyakanir-yukti*. Therein occurs the term '*pūrvadhara*' (knower of *Pūrvas*) and not the '*śrutadhara*' or '*aṅgadhara*' (*gāthas* 141, 531, 536, 555). From among the *gāthās* referred to above, the *gāthā* 536 occurs even in the *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthā* 138). And even in the *Nandī-sūtra* (sū. 71) it is stated: "*icceyam duvālasamgam ganipīḍagam*

8. In *Mahāsamādhyaprakīrṇaka* (*gāthā* 459) it is stated that Yudhiṣṭhira possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* while the remaining four brothers possessed the knowledge of eleven *Angas*.

9. There is a reference in *Jñātā* (sū. 56) to the effect that Śelaka, a disciple of Suka, had studied eleven *Angas* beginning with *Sāmāyika*.

10. In *Mallī-adhyayana* of *Jñātā* (sū. 64) it is mentioned, in the course of the story of the previous birth, that Bala who was initiated in the order of the monks by a *Sthavira* had studied eleven *Aṅgas*, viz. *Sāmāyika* etc.

coddasapuvvissa sammāsutaṃ, abhinñadasapuvvissa sammāsutaṃ, tena paraṃ bhinnesu bhayaṇā." Here also 'Pūrvas' are accepted as a measure of *samyakśruta*. This cannot be accounted for in the utter non-existence of the *Pūrva* literature.

In the opinion of Ac. Haribhadra and Śilāṅka and other commentators the meanings of the terms '*śrutakevalī*' and '*caturdaśapūrvī*' are identical. That is, nothing of the '*Śruta*' remains unknown to a *caturdaśapūrvī*.¹¹

In *Vyavahārabhāṣya* it is stated that in olden days the possessor of the knowledge of fourteen *Pūrvas* was considered to be a *gītārtha* but now (i. e. in the days of *Vyavahārabhāṣya*) one who possesses the knowledge of *prakalpas* is considered to be so.¹² This too can become possible if at one time or other the existence and importance of *Pūrva* literature was recognised.

Ac. Malayagiri in his commentary on *Prajñāpanā* considers Gautama *ganadhara* to be a *caturdaśapūrvī* (p. 72). Moreover, in *Kalpasūtra*¹³ is given the number of Lord Mahāvira's disciples who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*. But the number of those disciples who possessed the knowledge of twelve *Angas* is not given. This shows that those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* were considered to be *śrutadhara* and as such they were given importance. Similarly, in the case of the disciples of Lord Pārśva etc. the number of only those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* is given¹⁴; the number of those who possessed the knowledge of twelve *Angas* is not given. This too proves that there existed scriptures known by the name of *Pūrva*.

Not only *Kalpasūtra* but also *Jambūdvīpaprājñapti* (su. 31) gives the number of only those disciples of Ṛṣabhadeva, who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*.

Nandītherāvalī, in the *gāthā* (35) devoted to the praise of Ac. Nāgārjuna, considers him to be the knower of *kālika śruta* (i. e. *Angas*) and *Pūrvas*. This reference proves that *kālika śruta* i. e. *Anga*¹⁵ literature is different from *Pūrva* literature. Moreover, *Nandī* (sū. 78) informs us that by '*gamika*' is to be understood *Dṛstivāda* and by '*agamika*' is to be understood *Kālika* i. e. eleven

11. "na caturdaśapūrvavidaḥ prajñāpanīyaṃ kiñcid aviditam asti" *Prajñāpanā*, Haribhadravṛtti, p. 18; Śilāṅka's *Acārāṅgaṭīkā*, pp. 183, 185; *Prajñāpanā*, Malayagirivṛtti, p. 72.

12. *Uddeśa* 3 *gāthā* 173

13. *Kalpasūtra* (Ed. Punyavijaya) sū. 137.

14. *Ibid.* sū. 157, 166, etc.

15. '*kālikaśrutam ācārādī*' *Nandī-Haribhadriya-ṭīkā*, p. 69.

remaining *Āṅgas*, etc.—which means that they are two different literatures.

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaranaprakīrnaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadhara* proves *Pūrvas* to be different from *Āṅgas*.

*caudasa-dasa-navapuvvī duvālasikkārasaṃgino je π |
jīnakappāhālamdīa parihāravissuddhisāhū ya || 33 ||*

While explaining *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *vārtika* etc., the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūṛṇī* says that *vibhāṣā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvī* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter.¹⁶

Gautama, a *gaṇadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvī*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *gaṇadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Āṅgas* (*sāmānyamāyūyām ekkārasa āṅgām*)¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tirthankaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śrūta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name 'Pūrvā'. As we have already seen, the *Āṅgas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrvā* literature served as the basis of the *Āṅga* literature, though it was different from and independent of the *Āṅga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Āṅga* under the head of 'Pūrvagata'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Āṅgas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Āṅgas*, but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā* (*sū.* 129) we are told that Draupadī studied eleven *Āṅgas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Aryā Padmāvatī, a disciple of Aristanemi, is also reported to have studied eleven

16 *Āvaśyakacūṛṇī*, folio 115 (*gāthā* 35)

17 *Bhagavati Sū.* 93, 382, 385, 418; *Vipākasūtra* 33, *Jñātā*. *Sū.* 28, 105; *Anuttaro* 3 etc.

Āṅgas (*Antagada* Su. 9). In the days of Mahāvīra the wives of Sreṇika became Jaina nuns. About them we are informed in *Antagada* (Sū. 16) that they possessed the knowledge of eleven *Āṅgas*.

Pūrvas being held very important scriptural texts it is no wonder if its knowledge were considered to be a kind of *labdhi* or *rddhi* (super-normal power). *Āvaśyakaniryukti* includes even the *pūrvadhāras* (knowers of *Pūrvas*) in the list of *labdhīharas* (possessors of *labdhis*). This suggests that in the *Śrūta* '*Pūrva*' literature had special and important place.¹⁸

Where there occurs a discussion either on *āgamavyavahāra* or *parokṣavyavahāra* the knowers of 14, 10 or 9 *Pūrvas* and also Gandhastī are found mentioned as *āgamavyavahārī*.¹⁹ Moreover, Ac Jinabhadra referred to those who were of the opinion that *Prāyaścitta* became extinct as soon as knowers of fourteen *Pūrvas* left the mortal world.²⁰ And he refuted this view.²¹ All this discussion would be meaningless if there existed, in the tradition, no *Pūrva* literature. So, we should maintain that at one time or another there existed the *Śrūta* known by the name of '*Pūrva*'. There is no ground to regard it as fiction. The traditional view that *Pūrvas* are included in *Drstivāda* under the head of *Pūrvagata* is not baseless.

It is natural to raise the question as to why *Saiddhāntika* (Doctrinal) and some *Āgamic* texts were based on the *Pūrvas* or *Drstivāda* only and not on the extant *Āṅgas*. This can be answered as follows. If *Āṅgas* themselves were believed to be based on *Pūrvas* and thus if the latter were considered to be definitely more important than the former then the authors of doctrinal and *Āgamic* texts would naturally prefer *Pūrvas* to *Āṅgas* to draw upon. Moreover, there is no reason to believe that what is non-existent at present was also non-existent even at that time. It is so because it existed at one time and it became extinct only gradually. Again, the title *Drstivāda* itself suggests that the text bearing this title would have contained the expositions of the various philosophical views—the Jaina or non-Jaina or both. Hence, if the source of the philosophical or doctrinal discussions is sought in *Drstivāda* rather than in any *Āṅga* work, then the attempt should be regarded as proper. And the attempt has been made in this direction. Generally it is stated that all those *Āṅgabāhya* works

18. *Āvaśyakaniryukti*, *gāthā* 69; *Viśeṣā*., *gāthā* 776.

19. *Jitakalpabhāṣya*, *gāthās* 112, 113.

20. *Ibid*, *gāthas* 256-262

21. *Ibid*, *gāthas* 263 ff.

that are devoted to the doctrinal or philosophical discussions have *Dr̥stivāda* as their source. The relation of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* and *Kaṣāyapāhuda*, the doctrinal works of Digambara school, with *Dr̥stivāda* and *Pūrvas* has been established. *Pūrvas* have also been recognised as the source of *Karmaprakṛti*, *Pañcasaṅgraha* and such other old works devoted to the doctrine of Karma and accepted by both the schools, Śvetāmbara and Digambara. Similarly, even the present doctrinal text *Prajñāpanā* has relation with *Dr̥stivāda*. The only difference is that it is the commentator of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* who explicitly states, in his commentary *Dhavalā*, that *Dr̥stivāda* constitutes the source of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* while regarding the present work *Prajñāpanā* the author himself informs us of *Prajñāpanā*'s relation with *Dr̥stivāda*.

Now there naturally arises a question as to why *Pūrvas* were neglected and became extinct if they really existed. The answer is very simple. It is as follows. When more systematic works came to be composed the *Pūrvas* were put into oblivion and hence they gradually became extinct. It is proper to believe in this natural order. Digambaras considered *Āgamas* recognised by the Śvetāmbaras to be extinct, but they too held the doctrinal works like *Ṣaṭkhaṇḍāgama* as supreme authority and attached to them supreme importance. In spite of this only one manuscript of the text of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is available and the text itself has not been taught or studied for the last 1000 years. If we seek the reason to explain this situation we shall get an answer to our question regarding *Pūrvas*. It is natural that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* should become oblivious and remain extant in one manuscript only, when the systematic and compact works like *Gommatasāra* came to be composed on the basis of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*; similarly *Pūrvas* gradually became extinct; first went out of curriculum and at last became extinct inspite of their recognised authority and importance, when *Anga* and other works came to be composed on the basis of *Pūrvas*. Of course, such works remain historically important but their study is neglected. And this is the only reason of their being extinct.

According to the old Digambara view the large portion of *Āngas*, being subjected to this process, became extinct and only partial *Angas* have remained extant. According to the modern Digambara view the *Angas* have become completely extinct. But Śvetambaras are of the opinion that they have not become completely extinct, only some portions of them have become extinct.

The *Angabāhya* works were gradually composed on the basis of *Anga* works, just as *Anga* works were composed on the basis of

Pūrvas. It is *Sthavīras* who composed these *Āṅgabāhya* works. It is natural that *Āṅgabāhya* works should have more structural and compositional beauty than the *Āṅga* works on which they are based, just as *Āṅgas* should have more structural and compositional beauty than *Pūrvas* on which they are based. Hence in presenting the subject-matter, the system adopted by *Āṅgabāhya* works should naturally be better i.e. more easy to understand and grasp than the one adopted in *Āṅga* works. Not that it is only to-day that we give to the *Āṅgabāhya* works the certificate of the systematic presentation but that has been given to them years ago in the final redaction of *Āṅga* works. And the *Āṅga* works give this certificate indirectly by recommending the readers to refer to those concerned *Āṅgabāhya* works for the details of the concerned subject. This is the reason why we find in the important *Āṅga* works like *Bhagavati* recommendation to consult *Āṅgabāhya* works like *Nandī*, *Anuyoga-dvāra* or *Prajñāpanā* for the details of the concerned subject though chronologically the latter are later than the former. Thus from the point of view of the systematic treatment of the subject-matter *Āṅgabāhya* works are more important than the *Pūrvas* and *Āṅgas* though from the point of view of authority the latter are more important than the former. This is the point worthy of note.

It cannot be said that *Āṅga* works are completely devoid of doctrinal discussions. But in *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* they are conducted on the basis of number and not on the basis of subjects whereas in *Bhagavati* they, though preponderate, are not systematic and orderly but are scattered and conducted as and when the occasion arises. The case with *Āṅgabāhya* works is quite different. They concentrate on the presentation of the subject-matter. Hence therein the subjects are discussed systematically and in a definite order. It is on account of this characteristic feature of *Āṅgabāhya* works that a special importance has been attached to them for study.

In *Āṅga* works doctrinal discussions are mixed with the descriptions of the episodes of Lord Mahāvīra's tour and life. Hence it is difficult to find in *Āṅga* works the uninterrupted treatment of a particular subject. Ācāryas removed this deficiency by composing *Āṅgabāhya* works. The same is the case with Pāli Pitakas. In *Sutta Pitakas* doctrinal discussions are interspersed with Lord Buddha's preachings. Hence on that account the true nature of the entire Buddhist philosophy does not emerge from *Sutta Pitakas*. In *Abhidharma pitaka* this deficiency has been removed. So, the study of *Āṅgabāhya* works like *Prajñāpanā* and *Jivābhigama* is inevitable for those who want to know true nature of Jaina philosophy, just as the study of *Abhidharma* is inevitable for

those who want to know the true nature of Buddhist philosophy. Hence, the second stage of the composition of Jaina Āgamas, that is, the age of systematic presentation of the subject-matter is identical with the age of the composition of *Angabāhya* works. And *Prajñāpanā* belongs to this age.

Title—*Prajñāpana*

The author himself has given the general title '*adhyayana*' to *Prajñāpanāsūtra*²². And the particular title '*Prajñāpanā*' follows from the author's statement that he is to undertake *prajñāpanā* (description) of all the entities in the manner of Lord Mahāvira²³. So, like the title '*Uttarādhyayana*' the complete title of the present work comes to be '*Prajñāpanā-adhyayana*'. It is necessary to note that this work has only one *adhyayana* (chapter) whereas *Uttarādhyayana* contains so many *adhyayanas*. At the end of every '*Pada*' there occurs a phrase '*pannavandē bhagavati*'. This suggests that among *Upāngas* *Prajñāpanā*, like *Vyākhyā-prajñapti*, acquired special importance. It seems that epithet '*bhagavati*' is not given to *Prajñāpanā* by the author himself. It is so because at the end of the work we have this much—'*Pannavanā samattā*'.

Usage and Meaning of the term '*prajñāpanā*'

As is said in the *Prajñāpanā* itself (Sū. 3), treatment of *jīva* (soul) and *ajīva* (non-soul) is meant by the term '*prajñāpanā*'. Hence that scripture which describes *jīva* and *ajīva* could be called *Prajñāpanā*.

Lord Mahāvira dreamt ten dreams before he attained omniscience (*kevalajñāna*). In the description of the third dream *Bhagavati* points out the results or fruits suggested by it and at this occasion there occurs the following sentence :

'*samīne bhagavam mahāvīre vicittam sasamaya-parasamaiyam duvālasamgam ganupidagam āghareti pannaveti parūveti...*' (S. 16 U. 6). From this it becomes clear that Lord Mahāvira's preaching activity is here described by the verbs '*prajñāpayati*', '*prarūpayati*'. Hence it is natural to describe, on this basis, his preachings by the term '*prajñāpanā*' or '*prarūpanā*'. And even the work that is composed on the basis of these preachings can well be given the name '*Prajñāpanā*'. So, Ārya Śyāmācārya has done proper in giving the title '*Prajñāpanā*' to his own work.

22. '*ajjhayanamīnam cittam*' gā. 3.

23. '*uvadamīyā bhagavīyā paṇṇavanā savvabhāvūpaṇam... jaha vaṇṇīyaṇ bhagavayā ahamarī taha vaṇṇasāmi*' gā. 2-3

Again, the *Aṅga* works, while quoting Lord Mahāvīra as an authority, employ the term 'pannatte' ('*prajñaptah*') meaning 'stated or described'. Thus the prominent use of the term '*prajñāpanā*' is characteristic of the style of Jaina scriptures. So, the choice of the term '*prajñāpanā*' for the title of the present work by its author is quite appropriate.

It is noteworthy that Lord Mahāvīra himself employs this term to designate his preachings. The instance in point is : "*evam lhalu mae khamdayā cauvihe loe pañnatte*" (*Bhagavati* 2.1.90). Such usages are found at many places in the scriptures like *Ācārāṅg*. Moreover, the fact that for the preachings of Lord Mahāvīra the term '*prajñāpanā*' is mainly used is suggested by the title '*Vyāḥapannatti*' (Sk. *Vyākhyāprajñapti*) given to the fifth *Aṅga* work which is considered to be very important among the *Aṅgas*. That is why it is natural that the term '*prajñāpanā*' should acquire a special importance in the Jaina tradition. As is pointed out by the commentator prefix '*pra*' in the term '*prajñāpanā*' points to the speciality of the preachings of Lord Mahāvīra. In other words, the import of the term in question is that Lord Mahāvīra's description of the *tattvas* (entities) like *jīva*, *ajīva* is unique; this type of description is not to be met with in the scriptures of any other philosophical system. And this is a fact. Nowhere in any non-Jaina scripture belonging to that period of time do we find such a treatment of *tattvas*.

Again, in the *Bhāsāpada* of the present work there occurs a description of the various divisions of *Bhāsā* (Speech). Among them one is called '*pannavanī*' (832). The commentator etymologically explains it as follows. "*prajñāpanī—prajñāpyate 'rtho 'nayeṭi prajñāpanī*" (folio 249 A). Further he clarifies that the speech which describes the thing (or event) as it is is called *prajñāpanī* (*yathāvasthūtārthābhīdhānād iyam prajñāpanī*" (folio 249 B)). Again, in this very *Bhāsāpada* two broad divisions of the Speech are given, viz '*pañjattiyā*' and '*apañjattiyā*' (860). And while explaining *apañjattiyā* speech it enumerates twelve divisions of '*asaccāmosā*' speech, a speech which has nothing to do with norm (validity or invalidity) but which only describes the thing (or event). Among these twelve divisions, the fifth one is called *pannavanī* (866) which means the speech that intends to describe the thing. This is the general meaning of the term '*prajñāpanā*'. To be more explicit, the speech which has nothing to do with religious dos and do-nots but which simply describes the thing is called *Prajñāpanī*. The explanation of this speech offered by the commentator makes it even more clear as to what is meant by this *prajñāpanī* speech. Here to illustrate this type of speech he

quotes a *gāthā* which is not his own composition. It runs as follows :

pānivahāu niyattā havamti dihāuyā arogā ya |
emāi pannattā pannavanī viyarāgeham²⁴ ||

The gist of the *gāthā* is : " Those who refrain from killing living beings live long and enjoy good health (in the next birth)." This is an example of *prajñāpanī* speech. The preachings or statements of this type come under the head of *prajñāpanī* speech. The *gāthā* in point contains no command 'do not kill' but simply describes the fact that those who do not kill live long and remain healthy. Hence the speech embodied in this *gāthā* is called *Prajñāpanī*. The present work too contains simply this type of description (*prajñāpanā*) of *jīva* and *ajīva*. Hence its title *Prajñāpanā* is quite appropriate.

In the Buddhist Pāli *Pitakas* there is a work bearing the title *Puggalapaññatti*. Therein occurs the description, conducted in various ways, of *puggala* (person, man). The import of the terms *paññatti* (in the title *Puggalapaññatti*) and *prajñāpanā* (*pannavanā*) (the title of the present work) is identical.

The Pāli counterparts, viz. *paññāpana*, *paññatta*, etc. of the Prakrit *pannavanā*, *pannatta*, etc. are used in the Pāli literature.

Dr̥stivāda—the Source of Prajñāpanā

Prajñāpanāsūtra is the fourth *Upāṅga*. In the Jaina Āgama literature, there are twelve *Anga* works, the twelfth being *Dr̥stivāda* which is lost to us. The number of *Upāṅgas* is also twelve and unlike *Āṅgas* all of them are extant. It is very difficult to decide as to when the relation of a particular *Anga* to a particular *Upāṅga* has been established. But this type of relation has been demonstrated since the time when Jaina commentators started to write their commentaries in Sanskrit. According to this tradition commentator Malayagiri points out that the present *Upāṅga Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya*, the fourth *Anga* work²⁵. But in olden days no attempt had been made to establish such a connection between *Samavāyāṅga* and *Prajñāpanā*. And it is clear that there had existed no such connection between them. To corroborate this view we quote a *gāthā* occurring in the beginning of *Prajñāpanā*, wherein the author himself explicitly

24. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 259 B.

25. ' *iyaṁ ca samavāyākhyaṣya caturthāṅgasyopāṅgam, taduktārthapratipādanāt* ' *Prajñāpanāṭīkā*, folio 1

declares that *Prajñāpanā* is a stream-of-knowledge flowing from *Drstivāda*²⁶. The *gāthā* in point is as follows :

*ajjhayanamīṇaṃ cittaṃ suyarayanam dīṭhivāyaṇisaṃdaṃ |
jaha vannaṇiṇaṃ bhagavayā ahamavi taṇa vaṇṇaissaṃsi || 3 ||*

It is certain that Ārya Śyāmācārya has established its direct connection with *Drstivāda*. But *Drstivāda* is lost to us. So, we have no other alternative but to guess a particular *prakaraṇa* (of *Drstivāda*) to which *Prajñāpanā* is related. And according to this guess it is possible to relate the subject-matter of *Prajñāpanā* with the following *Pūrvas* out of the fourteen *Pūrvas* of *Drstivāda* : *Jñāna-pravāda*, *Ātmapravāda* and *Karma-pravāda*.

But *Dhavalā*, a commentary on *Śatkhāṇḍāgama*, has established a connection of *Śatkhāṇḍāgama* with *Āgrāyaṇī Pūrva*.²⁷ Considering this fact and also the fact that the subject-matter of *Prajñāpanā* is similar to that of *Śatkhāṇḍāgama* it is quite possible that even *Prajñāpanā* might have its connection with *Āgrāyaṇī Pūrva* also.

According to Āc. Malayagiri *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga* because the former describes the same things which the latter deals with. But the author himself has not suggested anything like this. On the contrary, he in so many words declares that it has its connection with *Drstivāda*. And this is proper for the following reason *Drstivāda* was mainly devoted to the treatment of *drstis*—philosophical doctrines. Hence it is quite appropriate if *Prajñāpanā* which systematically describes the entities recognised by the Jain philosophy has its relation with *Drstivāda*.

And there is no incongruity in considering *Prajñāpanā* to be the *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga*, following Āc. Malayagiri's view which is based on well established tradition because *Samavāya Aṅga* too is devoted to the description of entities like *jīva*, *aṇu*, etc.

Style and Structure of *Prajñāpanā*

Prajñāpanā opens with a *mangala* (benediction) of the form of a *stuti* (devotional adoration). Thereafter comes the author's declaration to compose the present work. This is followed by some *gāthās* that indicate the subject-matter of the work. Therein thirtysix subjects are pointed out. Accordingly the text of the present work is divided into thirtysix chapters and a general name '*Pada*' is given to each and every chapter. This is clear

26. When the state of affairs is like this, it becomes necessary for us to ponder over the suggestion, made in *Śatkhāṇḍāgama* (Introduction to Book I, p. 71), that in the Śvetāmbara tradition the twelfth *Aṅga Drstivāda* was absolutely non-existent.

27. *Śatkhāṇḍāgama*, Book I, Introduction p. 72.

from the complete title of a particular chapter, occurring at its end. It contains the term 'pada' along with the term suggestive of the topic dealt with in that particular chapter. Āc Malayagiri explains the term 'pada' as follows : "*padam prakaranam arthādhikāra iti paryāyāḥ*" (*Prajñāpanātikā* folio 6 A). That is, by the term 'pada' is here meant *prakarana*²⁸ or *arthādhikāra* (topic).

The whole work is written in question-answer style. Upto 81st *sūtra* there is no suggestion as to who is the questioner and who is the answer-giver; there are simply questions and answers. But *sū.* 82 constitutes a dialogue between Lord Mahāvira and Gautama. Again, *sū.* 83-92 contain simply questions and answers without the mention of characters, that is, persons who question and answer. And suddenly in *sū.* 93 we meet Gautama who puts questions before Mahāvira who, in turn, answers them. Thereafter, again, there occur simply questions and answers without the mention of characters. And this is continued upto *sū.* 147. The *sūtras* where the questions and answers between Gautama and Mahāvira occur in the remaining portion of the text are as follows. *sū.* 148-211 is the entire second *Pada*, *sū.* 225-275, 325, 330-333 of the third *Pada*, all the *sūtras* of all the *Padas* beginning with the fourth one—excepting the *gāthās* occurring at the beginning, in the middle or at the end and *sū.* 1086.

And again there is one more exception. It is *sū.* 334. It begins with 'aha bhante' *sava-jivappabakum mahādamdayam vattaissāmi* | ' This is a declaration of a disciple (it is difficult to decide as to who this disciple is) before his teacher that he is determined to compose *Mahādamdaka*²⁹ describing the relative numerical strength of (the classes of) living beings. While commenting on this sentence Āc Malayagiri has given the following explanation :

"*anena etad jñāpayati—tirthakarānujñāmātrasāpekṣa eva bhagvān ganadharaḥ sūtracacānām prāṭi pravartate, na punaḥ śrutābhyāṣpuraḥsaram iti | yad vā etad jñāpayati—kuśale'pi karman viṇeṣena gurum anāpṛcchya ca na pravartitavyam, kintu tadānujñāpuraḥsaram | anyathā viṇeṣatvāyogāt |*" *Pañjavanātikā*, folio 163 A.

Āc Malayagiri is not certain about the identity of the person who has made the declaration³⁰. Hence he has put before us two

28 "*sūtrasamūhah prakaraṇam*" *Nyāyavārtika*, p 1.

29. *Mahādamdaka* of this very type occurs in *Saṅkhaṇḍāgama*. We shall discuss it in due course.

30 In the beginning of *Prajñāpanā* Ārya Śyāma declares that he has composed it on the basis of *Drśtvāda*. Hence it is possible that a portion under consideration might be a part of *Anga*. And as a result, it might be regarded as a composition of a *gaṇadhara*.

alternatives. According to the first one it is Gautama *ganadhara* who is meant here. According to the second one simply a disciple of a teacher is meant here

Moreover, some *Padas* begin with the *gāthās* indicating the topics to be treated of in them, just as the whole work begins with the *adhikāra-gāthās* that give the synopsis of the whole work.³¹ Similarly, we find in the concluding part of *Padas saṅgraha* (= recapitulating) *gāthās*, for example the concluding part of tenth *Pada*. Even in the midst of the text the *Ācārya* puts the *gāthās* if he finds it necessary

The extent of the entire work is equivalent to 7887 verses. And it contains 222 *gāthās*³² excluding the interpolated ones. So it can safely be said that the entire work is mainly written in prose

Generally the divisions and numbers of living beings are found in *gāthās*³³. But at times even the nature of the thing under consideration is also described in *gāthās*; an instance in point is the description of the nature of *Siddha* in sū. 211. These *gāthās* about *Siddha* are almost identical with those occurring at the end of *Uvavāya*. Hence possibly not all the *gāthās* found in *Prajñāpanā* are from the pen of *Arya Śyāma*. It is so because in the text itself sometimes a statement 'imāo gāthāo anugamtavvāo'³⁴ is followed by *gāthās*. This means that those *gāthās* came down to him through tradition. Generally *gāthās* are given after the phrase 'tam jahā' (= 'they are as follows')³⁵. It is quite possible that even among them some are his own³⁶ and some are borrowed. *Arya Śyāma* has called some *gāthās* '*saṅgrahanigāthā*'.³⁷ Possibly they are borrowed. *Āc. Malayagiri* has given to some *gāthās* the name '*saṅgrahagāthā*' or '*saṅgrahanigāthā*'.³⁸ It is difficult to know as to who their author is

After the thorough study of the *prajñāpanā* certain features of the style of its presentation emerge. They are as follows : The

31. See the beginning of *Padas* 3, 18, 20, 23 etc.

32. Number 217 is given twice to two different *gāthās*

33. Sū. 24, 40, 102 etc.

34. Sū. 55. 3; 187

35. Sū. 24, 38, 40-43, 50, 54, 102, 110, 167 etc

36. The following comments of *Āc. Malayagiri* suggest that they are his own composition : "tāvāt saṅgrahitukāma āha 'aṭṭhattaraṃ ca' ityādikā-thādvayam" *Prajñāpanāṭīkā* folio 84 A. "saṅgrahārtham idam āha 'nāṇa-viṣe'ityādi" folio 33 A. "gāthādaśakam āha" folio 35 B. And see also folios 113 B, 292 B, 396 A, 498 A etc.

37. Sū. 194, 206 [2]

38. *Prajñāpanāṭīkā* folios 50 A, 84 A, 105 A, 258 A-B, 292 B, 414 A, 534 B.

literary divisions of the text are named *Padas*. There are in all thirtysix *padas*. Various classes of *jīvas* are described in the first *Pada*. First the *jīvas* (souls) are divided into two main divisions, viz. *siddha* (liberated) and *samsārī* (not-liberated). Thereafter on the basis of the numbers of sense-organs which the *jīvas* possess they are divided into five classes, viz. one-sensed (*ekendriya*), two-sensed (*dvīndriya*), three-sensed (*trīndriya*), four-sensed (*caturīndriya*) and five-sensed (*pañcendriya*). All the not-liberated souls are included in these five classes. Thus here the principle of division is the orderly increase in the number of sense-organs. The second *Pada* yields information as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. The scheme of division that is found in the first *Pada*—that is, the scheme of division based on the numbers of sense-organs—is adopted in this second *Pada* also. The only difference is that here the term *prthvikāya* (earthbodied beings) is employed in place of *ekendriya* (one-sensed beings) because the author wants to give information regarding the dwelling places of the different classes of the *ekendriya* beings, viz. *prthvikāya* etc., one by one in due order. But the order of presentation is the same, that is, from *ekendriya* to *pañcendriya*. Even in the third *Pada* (viz. *Bahuvaktavya*) this scheme of division is followed. But afterwards the divisions of living beings made on the basis of *gati*, etc. are also made use of. From *sū* 216 onward the divisions of *jīvas* on the basis of *gati* are thought of. And again from *sū*. 225 onward all the possible divisions of living beings based on *gati* (class of animate beings), *īndriya* (sense-organ), *kāya* (body), *yoga* (activity), *veda* (sexual behaviour), *kaśāya* (certain vices), *leśyā* (mental temperament), *samyaktva* (right faith), *jñāna* (determinate cognition), *darśana* (indeterminate cognition), *samyama* (moral discipline), *upayoga* (cognition), *dhāra* (undertaking nourishment), *bhāsaka* (capable of speaking), *paritta* (having one body each), *pariṣṭa* (fully developed), *sūkṣma* (subtle), *sañjñī* (possessing higher cognitive capacity), *bhava*, *astikāya*, *carma*, *jīva*, *ksetra*, *bandha* are adopted in the discussion of the relative numerical strength of the different classes of living beings. But in all the remaining *Padas*, barring certain exceptions³⁹, the discussion is conducted taking into consideration the 24 *dandakas*⁴⁰ (classes) of *jīvas* (living beings)

39 For the exceptions one may refer to chapters 13th, 18th and 21st.

40. The classification of living beings into 24 *dandakas* is really nothing but an elaboration of the classification based on *gati* (conditions of existence), of course, in the 24 *dandakas* the *gati* is viewed from the geographical standpoint and the *gatis* are arranged in accordance with the geographical regions from the lowest to the highest.

beginning with *nāraka* (infernal beings). In other words, the divisions of living beings made on the basis of above-mentioned *gati*, etc. are not adopted in the discussions contained in these *Padas*. But they are adopted in discussions found in *Ṣatkhandāgama*. In short, in all these *Padas*, for the discussions, only one classification based on the 24 *daṇḍakas* is followed. On the contrary, in *Ṣatkhandāgama* the discussions are conducted having adopted all the twelve classifications based on *gati*, *indriya*, *kāya*, *yoga*, etc. That is, in *Ṣatkhandāgama* we find an attempt of cross-checking in various ways. Thus the concerned discussions in *Satkhandāgama* are subtler than those in *Prajñāpanāsūtra*.

*

ANALYSIS OF THE CONTENTS

(a) into seven tattvas

Ac. Malayagiri, while commenting on *gāthā* 2, analyses the contents of *Prajñāpanā* into seven *tattvas* (entities), viz. *jīva*, *ajīva*, etc. It is as follows :

Tattvas	Padas	Total Padas
1-2 <i>jīva</i> , <i>ajīva</i>	I, III, V, X, XIII	5
3 <i>āsrava</i>	XVI, XXII	2
4 <i>bandha</i>	XXIII	1
5-7 <i>saṃvara</i> , <i>nirjarā</i> , <i>mokṣa</i>	XXXVI	1

And the remaining *Padas* occasionally describe this or that entity. “*śeṣeṣu tu sthānādīpadesu kvacit kasyacid iti*”—*Prajñāpanā-tikā* folio 5 A.

(b) into four dravya, etc.

All the seven *tattvas* recognised by the Jainas could be covered by the four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. Hence Ac. Malayagiri has pointed out as to where in *Prajñāpanā* these four are treated of.

Treatment of <i>Dravya</i>	I <i>Pada</i>
Treatment of <i>Kṣetra</i>	II <i>Pada</i>
Treatment of <i>Kāla</i>	IV <i>Pada</i>
Treatment of <i>Bhāva</i>	Remaining <i>Padas</i>

—*Prajñāpanā-tikā* folio 5 A

The system of discussing the subject-matter under four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva* seems to be old¹. In *Bhagavati*

1. Introduction to *Nyāyavātāra-vārtika-vṛtti*, pp. 50-51.

we notice this system employed in the treatment of various subjects. But the classification of the real into seven *tattvas* itself being late the system of discussing the subject-matter under seven heads corresponding to seven *tattvas* could not be regarded as old. Hence we cannot believe that Ārya Śyāmācārya really intended to present the content of *Prajñāpanā* under seven heads corresponding to seven *tattvas*. It is Ac Malayagiri who attempted an analysis of *Prajñāpanā* content into those seven heads which were crystallised in his own times. And thus he viewed the old content from a new system. In this connection it is really noteworthy that there is no mention of seven *tattvas* in a *gāthā* (120) occurring in the definition of *nisargaruci jiva* in the treatment of the topic of *sarāga-darśanārya*.

Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment

A characteristic feature of the literature belonging to the Sūtra period is that in the beginning of a work there occurs a list of the topics dealt with in the text. The technical name of such a list is *uddeśa*. The works like *Nyāyasūtra* follows this system. Even in *Prajñāpanā* in the beginning (sū 2) the topics to be discussed in the text are enumerated Pada-wise. And accordingly thereafter the topics—one topic in each Pada—are taken up for discussion.

Generally the order of topics adopted in enumeration (*uddeśa*) is followed in the actual treatment. In the present work the treatment of the subject-matter in the thirty-six *Padas* follows that very order which is indicated in *uddeśa*. But here let us remember one thing that while treating of the subject-matter the present work concentrates not on the nature and definition of the things but on their divisions. In other words, the thing under consideration is not discussed first having given its definition, but simply its divisions, sub-divisions and sub-subdivisions are pointed out. Thus there occurs simply the enumeration of its divisions and sub-divisions. Generally in the very order in which the divisions are mentioned their sub-divisions are described. But the author of *Prajñāpanā* describes those divisions first which demand brief treatment and then proceeds on to treat of those sub-divisions which themselves have various sub-divisions and as a result demand more space in the work. For instance, in sū 3 first the *jiva* *prajñāpanā* is mentioned and then *ajiva-prajñāpanā*, but the author actually first describes the *ajiva* in the 4th sūtra and then only from the 14th sūtra onwards describes the sub-divisions of *jiva*. Again, in the 4th sūtra *rūpi-ajiva-prajñāpanā* is mentioned first and

then only *arūpi-aṣṣa-prajñāpanā*; but in the 5th *sūtra* the latter is described first and then only in the 7th *sūtra* the former is described. Following this same rule, the description of *asamsārī jīvas* being brief is taken up first in the 15th *sūtra* and then only the description of *samsārī jīvas*, though in the 14th *sūtra* on *jīvaprajñāpanā* the division of *samsārī jīva* is mentioned before that of *asamsārī jīvas*. Such a breach of order is due to, as is pointed out by Ac. Malayagiri, the desire on the part of the author to dispose of first the treatment of that subject which demands brief description and then to take up the treatment of that subject which demands lengthy description;² and this is quite appropriate

To speak technical language, we can say that the present work contains *uddeśa* (Enumeration), *nirdeśa* (Specific mention) and *vibhāga* (Division) but it contains no *parīkṣā* (Examination). In the philosophical works like *Nyāyasūtra* there is always *parīkṣā* over and above *uddeśa*, *nirdeśa* and *vibhāga*. So, we should bear in mind that in the present work there is an absence of *parīkṣā*

Bhagavatī and Prajñāpanā Bhagavatī

Though the title of the fifth *Anga* work is *Vyākhyāprajñāpti*, in practice it is specially known by the name of *Bhagavatī*. The epithet 'bhagavatī' is given to *Prajñāpanā* also. This suggests the special importance of *Prajñāpanā*. Again, *Bhagavatī* recommends the reader to refer to 1st, 2nd, 5th, 6th, 11th, 15th, 17th, 24th, 25th, 26th, and 27th *Paṭas* of *Prajñāpanā* for details³. This suggests that presentation of those concerned topics is more systematic in *Prajñāpanā* than in *Bhagavatī*. On the other hand, *Prajñāpanā* never recommends the reader to refer to *Bhagavatī*. This too means that though *Prajñāpanā* is based on the *Anga* work, yet its presentation of the subject-matter is more systematic than the one found in the *Anga* work. This is the reason why there arises no need of supplementing the *Prajñāpanā* account of topics

In the Mahāyāna Buddhism the works devoted to the treatment of *Prajñāpāramitā* being of supreme importance, it was a practice prevalent among the Mahāyānists to mention *Astasāhasrikā prajñāpāramitā* by the name *Bhagavatī*⁴. This is a point worthy of notice.

2. "āḍau alpavaktavyatvād aṣṣaprajñāpanām pratīpīpādayiḥ" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 7 B. Also refer to folios 8 A, 18 B.

3. Refer to *Bhagavatīsāra* pp. 291, 312, 361-62, 396-97, 404, 457, 627, 680, 727

4. Refer to *Śikṣāsamuccaya*, pp. 104, 112 etc. and p. 202 (Index).

Prajñāpanā and Jivājivābhigama⁵

In *Prajñāpanā* there is a *prajñāpanā* (description) of *jīva* and *ajīva* (sū. 3). In *Jivājivābhigama* too there is an *abhigama* (treatment) of those very entities. The import of the terms *prajñāpanā* and *abhigama* is identical. Both the works under consideration belong to *angabāhya* class. And both of them are composed by a *sthavira*. Again, both of them are the composition known by the general name *adhyayana*. In the Middle Ages *Prajñāpanā* came to be regarded as an *upāṅga* of *Samavāyāṅga*, the fourth *Anga* work, whereas *Jivājivābhigama* came to be regarded as an *upāṅga* of *Sthānāṅga*, the third *Anga* work. Though the subject-matter—the main subject-matter—of both the texts is identical, yet the connection of one is established with *Samavāyāṅga* and that of another with *Sthānāṅga*.

It is necessary to investigate if there is any chronological order between these two works. In the beginning of *Jivājivābhigama* its main subject-matter, viz *jīva* and *ajīva* is treated of in the same manner as in *Prajñāpanā*. In *Jivājivābhigama* too out of *jīva* and *ajīva*, the latter is described first and then only the former. In the entire text of *Jivājivābhigama* we notice that the order of presenting the topic of *jīva* is mainly in accordance with the various divisions of *jīva*. That is, first there is a description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of *samsāri jīvas* and then occurs the description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of all the *jīvas*. Thus the description of the *jīva* proceeds gradually following mainly its various divisions and finally it ends in the ten divisions of all *jīvas*. It is noteworthy that in *Sthānāṅga* too there are ten *sthānas*. That is, therein one point, two points, three points upto ten points about *jīva* and *ajīva* are described according to the numerical order. And in *Jivājivābhigama* two, three upto ten divisions of *jīvas*—first of *samsāri jīvas* and then of all *jīvas*—are dealt with. Thus the treatment of 2, 3, 4 upto 10 divisions or points is identical in both the texts. Thus though *Jivājivābhigama* account of *jīva* and *ajīva* is similar to the one found in *Prajñāpanā*, its method of treatment (through 2, 3, 4 upto 10 divisions or points) is identical not with that of *Prajñāpanā* but with that of *Sthānāṅga*. This might possibly be the reason of considering *Jivājivābhigama* to be the *upāṅga* of *Sthānāṅga*.

The solution of the problem of establishing the chronological order between *Prajñāpanā* and *Jivājivābhigama* remains to be

5. The sūtra-numbers given here are in accordance with Devchand Lalbhai edition (1919 A.D.).

arrived at. *Jīvājīvābhigama* several times⁶ refers to *Prajñāpanā* and its *Padas*. Again, it refers to *Rājaprasāṅgya*⁷ and *Aupapātika*⁸. Out of these references, one to *Aupapātika* belongs to the days when *Āgamas* were penned down, that is, to the age of Valabhī redaction and it was made for the convenience of the reader. This is what we can say about that particular reference. But it is necessary to fix, following some other method, the chronological order between *Jīvājīvābhigama* and *Prajñāpanā* in order to decide the question as to whether reference to *Prajñāpanā* was included at the time of Valabhī redaction or the author of *Jīvājīvābhigama* himself made it

The general structure of *Jīvājīvābhigama* is such that in it the divisions of *jīvas* are gradually treated of and while dealing with a particular division the *sthiti* (life-span), *antara* (gap), *alpabāhuvā* (relative numerical strength) etc of the *jīvas* forming that division are discussed. Generally it can be said that the entire text is divided into two parts. In the first part there occurs the description of *ajīva* and the various divisions of *saṃsārī jīvas* whereas in the second part there occurs the description of the divisions of all *jīvas*, that is, here in this second part the divisions are so made and described as to include *saṃsārī* as well as *siddha jīvas*. While dealing with those 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions, the *sthiti* (life-span) etc. of the *jīvas* of the concerned division are pointed out.

Though *Prajñāpanā* deals mainly with this very subject, its method is different from that of *Jīvājīvābhigama*. As we already know *Prajñāpanā* is divided into 36 *Padas*. And the description of the divisions occurs only in the 1st *Pada*. In other words, the complete picture of the divisions and sub-divisions of *jīva* and *ajīva* could be had from the first *Pada* (viz. *Prajñāpanā Pada*). *Sthāna* (dwelling place or location), *alpabāhuvā* (relative numerical strength), *sthiti* (life-span), etc. of *jīvas* are discussed one by one in the remaining *Padas*—one in each *Pada*. In fine, in *Jīvājīvābhigama* the information about the *sthiti*, etc. of the *jīvas* of a particular division is found at the occasion of the description of that particular division, whereas in *Prajñāpanā* in one *Pada* all the information about the *sthiti* of the *jīvas* of all the divisions is found at one place, in another *Pada* all the information about *sthāna* of all the *jīvas* of all divisions is given and so on and so forth. In other words, *Jīvājīvābhigama* conducts its discussion

6. Sū. 4, 5, 13, 15, 20, 35, 36, 38, 41, 86, 91, 100, 106, 113, 117, 119-122.

7. Sū. 109, 110.

8. Sū. 111.

division-wise whereas *Prajñāpanā* conducts its discussion item-wise. Moreover, the discussion on so many subjects that occurs in the remaining 35 (2-36) *Padas* is not there in *Jivājivābhigama*. Thus these two texts differ from one another from the point of view of the method of presentation. Again, let us note that in *Prajñāpanā* the discussion is comparatively more detailed than the one found in *Jivājivābhigama*.

From all this we are inclined to believe that *Jivājivābhigama* is prior to *Prajñāpanā*. And the reference to *Prajñāpanā* found in *Jivājivābhigama* seems to have been introduced therein at the time of Valabhī redaction for the sake of brevity as the reference to *Prajñāpanā* found in the *Anga* work *Bhagavat* definitely is.

Like *Anga* works, *Jivājivābhigama* also does not have the *mangala* in the beginning. But there we are told this much that having favourably pondered over *jīnamata* (Jina's own View), *jīnānumata* (Jina-supported View), *jīnadeśita* (Jina-preached View), *jīnaprasasta* (Jina-praised View) and having full faith in it the revered *Sthaviras* have composed this *adhyayana* of the name of *Jivājivābhigama*. This way of starting the work suggests the imitation of *Anga* composition. In the beginning of *Anga* works Sudharmā says, "Such is the knowledge embodied in *Śruta* that I have acquired" (*evam me suyam*⁹) and then he imparts that knowledge to Jambū. Similarly, in the beginning of *Jivājivābhigama* we are told that *Sthaviras* having acquired the preachings of *Jina* and having placed faith in them have composed it.

But *Prajñāpanā* opens with a *mangala*. That is in the beginning of *Prajñāpanā* homages are paid to *Siddhas* (Liberated souls), etc. Then it is indicated that the work has been composed on the basis of the preachings of *Jina*. Thus the beginning of *Prajñāpanā* does not follow the pattern of *Anga* works while that of *Jivājivābhigama* does. The text of *Prajñāpanā* commences only after the performance of *mangala*. From this we surmise that *Prajñāpanā* belongs to that period when the practice of invariable performance of *mangala* before the commencement of a particular work was already established and current, whereas *Jivājivābhigama* belongs to the period when this practice was not still established.

*

9 Lit. "This is what I have heard."

PRAJÑĀPANĀ AND ŚATKHAṆḌĀGAMA

The *Anga Sūtra Drstivāda* is the common source of both *Prajñāpanāsūtra* and *Śatkhandaṅgama*. That is, both these works have drawn upon the *Drstivāda* for the material contained in them. Again, both these works are of the nature of compilation. But their style of presentation is different. One should note the points of this difference. *Prajñāpanāsūtra* contains 36 literary divisions called 'Padas'. It keeps living being in the forefront. *Śatkhandaṅgama*, in the first *Khanda* called *Jivasthāna*, investigates, through various points viz. *gatī* etc., the 14 stages of spiritual evolution (*gunasthāna*; here the term *jivasamāsa* is employed for *guṇasthāna*), resulted from the destruction of *Karmas*. Of the remaining part *Khuddābandha*, *Bandhasvāmīva*, *Vedanā*—these *Khandas* could be said to deal with living being keeping *Karma* in the forefront. In the *Varganākhanda* too the main topic treated of is the *varganā* (class) of *karma*. The *varganā* of others is discussed in so far as it is conducive to the understanding of *Karma-varganā*. The 6th *Khanda* is known by the name of *Mahābandha*. Hence there too the discussion about *Karma* is the main.

Out of the 36 'Padas' contained in *Prajñāpanāsūtra*, the names of six 'Padas' (23-27, 35) occurring in the *Prajñāpanāsūtra* itself are 'Karma' (23), *Karmabandhaka* (24), *Karmavedaka* (25), *Vedabandhaka* (26), *Vedavedaka* (27), *Vedaṇā* (35). It is interesting to compare these names with those of the concerned *Khandas* of the *Śatkhandaṅgama*, suggested by the commentator. The concerned *Khandas* of the *Śatkhandaṅgama* discuss the topics more in detail and more minutely than the *Padas* of *Prajñāpanāsūtra*. Thus in *Prajñāpanāsūtra*, the discussions centre round the *Jīva* while in *Śatkhandaṅgama* they centre round the *Karma*.

Prajñāpanāsūtra prominently employs question-answer style adopted in *Anga Sūtras*. And at many places it is clear that the questions and answers are of Gautama and Mahāvīra respectively. But *Śatkhandaṅgama* employs the scientific method the constituents of which are *Uddeśa*, *Nirdeśa* and *Yibhāga*. Only occasionally we come across the questions and answers.¹

Prajñāpanāsūtra which is of the nature of compilation is a work of one *Ācārya*. But the case with *Śatkhandaṅgama* is different. *Prajñāpanā* contains no *Cūlikā*. But in *Śatkhandaṅgama* *Cūlikās* have been added². We know not as to who made this additions and

1. The topics like 'Bandhasāmīttavīcaya', *Śatkhandaṅgama* Book VIII, occasionally employ question-answer style.

2. *Śatkhandaṅgama* Book VI contains 9 *Cūlikas*, Book X, 1, Book XI, 2 and Book XII, 3. In the *Sū. 581* (Book XIV) it is explicitly stated that—
"etto uvarimagamtho cūlikā nāma."

when. But the term *Cūlikā* itself suggests that it is a later addition. The similar thing has happened even in case of *Āgamas* like *Daśavaikālika*.

Prajñāpanāsūtra is written in the style of original *Sūtra* while *Śaṭkhaṇḍāgama* employs commentarial or expository style in addition to it. In the *Śaṭkhaṇḍāgama* many a time the discussion is conducted through 'entrances' to exposition; this suggests commentarial style. That is to say, after having suggested the entrances to exposition by the words '*anūagddārāṇi*', the exposition is conducted through all those 'entrances' one by one.³ Moreover, the terms like *kṛti*, *vedanā*, *karma* are explained through the method of *Niksepa*, viz. *nāma*, *sthāpanā*, *dravya* and *bhāva*. In doing so it has clearly followed the style of exposition found in the *Niryukti* of *Jaina Āgamas*.⁴ The employment of terms like '*anugama*'⁵, '*saṃtaparūvanā*'⁶, '*niddesa*'⁷, '*viḥāsā*'⁸ (*viḥāsā*)⁹ also points to its commentarial style. The various lists of *anuyogadvāras* ('points of investigation' or 'entrances to exposition') and the treatment of the subject through their application that we find in the first chapter of *Tattvārthasūtra* were not still crystallised in *Prajñāpanā*. It is so because *Prajñāpanā* does never discuss the subject through *anuyogadvāras*, first giving the list of them. But in *Śaṭkhaṇḍāgama* eight *anuyogadvāras* are first enumerated¹⁰ and then according to them the discussion of the subject proceeds on. Of course, in *Prajñāpanā* a certain stage necessary for the establishment of the lists of *anuyogadvāras* as also for the treatment of the subject according to them is already reached. On its basis, later on, the lists of *anuyogadvāras* came to be crystallised and the subjects were treated of according to them. *Tattvārthasūtra* (I. 8) enumerates eight *anuyogadvāras*, viz. *sat*, *sankhyā* etc. Such an enumeration of *anuyogadvāras* is not found in *Prajñāpanā*. But it is possible to construct a list of *anuyogadvāras* which are scattered in the different *Padas* of *Prajñāpanā*. And such a constructed list of *anuyogadvāras* has been utilised in *Śaṭkhaṇḍāgama*. This fact

3. *Śaṭkhaṇḍāgama* Book I Sū. 5; Book IX Sū. 45, Book X Sū. 1; Book XI Sū. 1 & 165; Book XII Sū. 1, Book XIII Sū. 2 etc.

4. The employment of this method is noticed in *Śaṭkhaṇḍāgama* from Book IX Sū. 45 to Book XIV.

5. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book III Sū. 1 etc.

6. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book IX Sū. 71.

7. *Ibid*, Book I Sū. 8; Book III Sū. 1 etc.

8. *Ibid*, Book VI Sū. 2 (p. 4), Book VI Sū. 1 (p. 145); Book XIV Sū. 1.

9. Let us note that in Buddhism the school that attaches utmost importance to *Viḥāsā* is known as *Vaibhāṣika* school.

10. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, sū. 7, p. 155

throws light on the date of their composition and proves that *Ṣatkhaṇḍāgama* has most probably been composed or compiled later than *Prajñāpanā*. Everywhere in *Ṣatkhaṇḍāgama* a discussion on those particular *mārgañādvāras* (topics of investigation) begins through the words 'gadiyānuvādena', 'imdiyānuvādena', 'kāyānuvādena' etc.¹¹ This system is rarely found in the *Prajñāpanāsūtra*. Only two words 'disānuvādena' and 'khetānuvādena'¹² occur in it. But the word 'gaianuvādena' has not been employed in the discussion on *gati*, etc.

Over and above the similarity of treatment we find, at various places, similarity of expression in both the works. This suggests that they had a common tradition as their basis. By similarity of treatment is meant the agreement on different points and it is easily noticed at many places in both the works. Hence it is not necessary for us to note all such places where the similarity of treatment is found. But we should note the places where the similarity of expression occurs.

Generally we can say that both the works are composed in prose but they contain *gāthās* also. Out of these *gāthās* some, it seems, should be traditional *sangrahanī gāthās*. *Gāthās* 99-101 of *Prajñāpanā* occur in *Ṣatkhaṇḍāgama*. The *gāthās* as found in *Ṣatkhaṇḍāgama* are as follows :

Book XIV

- Sū. 121 "tattha imam sahāraṇalakkhaṇam bhaṇidam—
 Sū. 122 sālōranamāhāro sālōranamānapānagahaṇam ca/
 sālōranajivāṇaṃ sālōraṇalakkhaṇam bhaṇidam//
 Sū. 123 eyassa anuggahaṇaṃ bahūna sālōraṇāṇameyassa/
 eyassa jaṃ bahūnaṃ samāsado taṃ pi hodi eyassa//
 Sū. 124 samagaṃ vakkamāṇaṃ samagam tesm sarīraṇippatti/
 samagam ca anuggahaṇaṃ samagam ussāsanissāso//

It is noteworthy that *Ṣatkhaṇḍāgama* quotes these *gāthās* having employed the term 'bhaṇidam' suggestive of quotation, while *Prajñāpanāsūtra* does not use any such term. In *Prajñāpanāsūtra* they are given in a reverse order. Moreover, the *gāthā* occurring in the concerned *sūtra* 122 gives the reading 'lakkhaṇam bhaṇidam', while *Prajñāpanā gāthā* 101 gives the reading 'lakkhaṇaṃ eyam'. Though the *gāthā* occurring in the *Sūtra* 123 and *Prajñāpanā gāthā* no. 100 are identical, the reading of this *gāthā* yielded by *Prajñāpanā* is more correct than the one offered in

11. *Ibid*, Book I Sū. 24, 33, 39, etc.

12. *Prajñāpanāsūtra* 213-224; 276-324; 326-329.

Ṣatkhaṇḍāgama. The reading as we find in *Ṣatkhaṇḍāgama* is in disorder and corrupt. Once again the *gāthā* occurring in *sūtra* 124 and *Prajñāpanā gāthā* 99 are one and the same but both the works yield different readings. In this case too *Prajñāpanā* gives correct reading.

At the occasion of discussing the topic of *alpa-bahutva* (numerical variation) of *jīva* (living beings), the beginning of 'Mahādamdaya' in *Prajñāpanā* is as follows :

"*aha bhante savvaṇṇvappabahuṃ mahādamdayam vattaissāmi-savva-tthovā gabbhavakkamtiyā manussā.....*". And the end is as follows: "*sajogī viśesāhiyā* 96, *samsāratthā viśesāhiyā* 97, *savvujīvā viśesāhiyā* 98." *Sūtra* 334.

Even in *Ṣatkhaṇḍāgama* there occurs *Mahādamdaa*. There its beginning is—"etto savvaṇṇivesu mahādamdao kādavvo bhavadi | savvatthovā manussapajjattā gabbhovakkamtiyā." And its end is—"nigodaṇṇivā viśesāhiyā" Book VII, *Sūtras* 1-79.

The difference that we find in the two expositions—one in *Ṣatkhaṇḍāgama* and another in *Prajñāpanāsūtra*—is that *Prajñāpanāsūtra* mentions 98 divisions of living beings while *Ṣatkhaṇḍāgama* mentions 78 divisions. The fact that some divisions are primary and some secondary should be considered to be the reason of this difference. But the important thing is that both the works give one name 'Mahādandaka'¹³ to this discussion. This suggests the common tradition. Moreover, the usage of the term 'vattaissāmi' and that of 'kādavvo' are also noteworthy in this connection.

The second Pada of *Prajñāpanāsūtra* is 'Sthānapada'. Therein it is described as to where in the Universe living beings of various types or grades—beginning with those possessed of one sense-organ and ending with those who are emancipated souls—dwell. In the chapter called 'Ksetrānugama' of the second part (*Khaṇḍa*) of *Ṣatkhaṇḍāgama* (Book VII, pp. 299 ff.) this very topic is discussed. The only difference that we find is that *Ṣatkhaṇḍāgama* discusses this topic through points of investigation (*mārganāstāna*), viz. *Gatī* etc ; while *Prajñāpanā* discusses this topic taking one by one various grades of living beings—from those possessed of one sense-organ to the liberated. In *Prajñāpanā*, the treatment of this topic is lengthy while in *Ṣatkhaṇḍāgama* it is brief.

In *Prajñāpanā alpa-bahutva* (numerical variation) is discussed through various 'entrances' to exposition. Therein both the living

13. At other places also the word *Mahādamdaa* is used in *Ṣatkhaṇḍāgama*. See Book XIV, *Sū.* 643, XI, *Sū.* 30; VI, *Sū.* 1; pp. 140, 142,

and non-living substances are treated of. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too, while treating of the 14 stages of spiritual evolution (*gunasthānas*), discusses the *alpa-bahutva* of living beings through various points of investigation viz *Gatī* etc.¹⁴ This discussion contained in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is deeper than the one found in *Prajñāpanāsūtra*. Moreover, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* deals with this topic purely through the points of investigation, *Gatī* etc.¹⁵ According to *Prajñāpanāsūtra* the points of investigation are 26, while according to *Ṣaṭkhaṇḍāgama* they are 14. These 14 points of investigation, viz. *Gatī* etc. are common to both the works. This can be seen from the following lists.

Prajñāpanāsūtra

- 1 *Diśā*¹⁶
- 2 *Gatī*
- 3 *Indriya*
- 4 *Kāya*
- 5 *Yoga*
- 6 *Veda*
- 7 *Kasāya*
- 8 *Leśyā*
- 9 *Samyaktva*
- 10 *Jñāna*
- 11 *Darśana*
- 12 *Samyata*
- 13 *Upayoga*
- 14 *Ahāra*
- 15 *Bhāsaka*
- 16 *Paritta*
- 17 *Paryāpta*
- 18 *Sūksma*
- 19 *Samjñī*
- 20 *Bhava*
- 21 *Astikāya*
- 22 *Carita*
- 23 *Jiva*
- 24 *Ksetra*
- 25 *Bandha*
- 26 *Pudgala*

Saṭkhaṇḍāgama

-
- 1 *Gatī*
- 2 *Indriya*
- 3 *Kāya*
- 4 *Yoga*
- 5 *Veda*
- 6 *Kasāya*
- 10 *Leśyā*
- 12 *Samyaktva*
- 7 *Jñāna*
- 9 *Darśana*
- 8 *Samyama*
-
- 14 *Ahāraka*
-
-
-
- 13 *Samjñī*
- 11 *Bhava*
-
-
-
-
-

The point worthy of note is that at the end of this treatment occurs, in both the works, the '*Mahādandaka*.' (*Ṣaṭkha*. Book VII,

14. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book V, p. 241 ff.

15. *Ibid*, Book VII, p. 520 ff.

16. In *Prajñāpanāsūtra* Pada 18 we find only 22 out of these 26. Nos. 1, 24-26 are left out; see *Sū*. 1259.

p. 575). As has been already said, *Prajñāpanā* mentions in *Mahādāṇḍaka*, 98 divisions of living beings, while *Śaṭkhaṇḍāgama* mentions 78. From the list given above it becomes clear that the points of investigation that are employed in *Prajñāpanā* in this topic are more in number than those employed in *Śaṭkhaṇḍāgama*. This leads us to conclude that the treatment of the concerned topic in *Prajñāpanā* suggests the fluid stage of investigation while the same in the *Śaṭkhaṇḍāgama* suggests the crystallized stage. The crystallized stage that resulted from fluid stage is represented by 14 stages of spiritual evolution (*gunasthāna*), 14 points of investigation (*mārgaṇḍasthāna*) and 14 divisions of living beings (*Jīvasthāna*) which are accepted in the later works.

The real thing seems to be that in the first *Khanda* named '*Jīvas thāna*' the 14 points of investigation are employed in the investigation of each of the 14 stages of spiritual evolution. But in the second *Khanda* '*Khuddābandha*' the system is changed. Therein the *bandhaka* (=living being) etc. are treated of through 14 points of investigation. There the discussion is not conducted from the point of view of *gunasthāna* (keeping in view the 14 stages of spiritual evolution). This is the reason why the style of the treatment of this topic is similar in both the works.

The *sthūti* (life-span) of living beings is expounded in various ways in the *Śaṭkhaṇḍāgama*. In the *Kālānugama* (Book VII, pp. 114 ff.) the *kālasthūti* (life-span) of living beings is expounded through 14 *dvāras* (points of investigation) beginning with *gati*. But in the *Prajñāpanā* it is discussed through 24 divisions and sub-divisions of living beings—known as 24 *dāṇḍakas* (*Prajñāpanā*, *Sthitipada* 1V).

Again, similarity of treatment in regard to *avagāhanā* (occupation of space), *antara* (gap) etc. is found in both the works. We refrain from dealing with this point. It will suffice to suggest that the detailed and fine comparison of these two works is worth undertaking. That is to say, these two works are the solid means to know the stages of development of thought regarding living beings and Karma. We want to draw the attention of the scholars to this fact.

The fact that *Niryukti gāthās* occur in both the works suggests that *Niryukti* itself has borrowed them from some common source. Thus it is an interesting and even challenging problem to find out as to which *gāthās* of *Niryukti* are from the pen of Bhadrabāhu—Senior or Junior whoever he may be—and which are borrowed from an old tradition. See *Śaṭkhaṇḍāgama* Vol. XIII, Sū. 4-9, 12, 13 15, 16 etc.; *Āvaśyakaniryukti gāthās*—31 ff.; *Viśeṣāvaśyaka gāthās* 604 ff.

Moreover, one striking point of similarity is to be noted. In

the discussion on *gatyāgati* (transmigration) there occurs, in both the works, the discussion on the acquisition of the position of *Tirthaṅkara*, *Caṅkavartī*, *Baladeva*, *Vāsudeva*. The only difference is that *Prajñāpanā* adds two more positions viz *Māṇḍalika* and *Ratna* (*Prajñāpanā* Sū. 1466-69). *Satkha*. VI, Sū. 216, 220 etc.

Upāṅga Prajñāpanā is a work of Ārya Śyāmācārya. But this does not mean that all the material contained in it is thought out by Śyāmācārya himself. It is so because his objective was to compile and arrange in a certain way the material came down to him from the tradition of *śruta*. This is the reason why he has not followed the same classification of living beings occurring in the first Pāda while discussing the points of investigation *sīhiti* etc. The exposition of the *dvāras—sthāna* etc., which had been variously developed by the former Ācāryas, was before him. So, his task was to collect and compile all the ideas and thoughts in proper *dvāras*. Though the exposition performed in the *dvāras* beginning with 'sthāna' has bearing on all the living beings, there is no unanimity regarding the point as to which *dvāras* are to be treated of in which type of divisions of living beings. Keeping in view the point as to how the treatment of a particular subject can be easy, subdivisions of living beings to be described at the occasion of dealing with a particular *dvāra*—are determined. If one and the same individual were to describe it after considering all the points, then it is quite possible that he might describe it altogether differently. But this is not the case with *Prajñāpanā*. Ārya Śyāma has acquired, through tradition, the legacy of whatever the earlier Ācāryas had thought. And in *Prajñāpanā* Ārya Śyāma collected the thoughts and ideas that arose in the tradition from time to time. If we look at *Prajñāpanā* from this view-point it is nothing but a systematic collection of ideas and thoughts accumulated in tradition upto that period. This is the reason why the readers were asked to refer to *Prajñāpanā* for complete discussion when the Āgamas were put down in writing.

Living being and Karma (moral causation)—these are the two main subjects dealt with in the Jain Āgamas. One trend of thinking keeps living being in the centre while discussing various topics viz. as to how many divisions of living beings there are, as to how long a living being of a particular type can live, as to where it dwells, in which class it can take birth after death, as to how many sense-organs it can possess, as to which sex it can have, as to how many knowledges it can possess, as to which karmas it can bind, etc. Another trend of thinking keeps Karma in the centre and discusses, in the main, different types of Karma and their role in the spiritual evolution or degradation of a living

being. Hence this trend, keeping in view the spiritual evolution of a living being, determines the 14 points of investigation (*mārganāsthāna*) for the examination of and search for the 14 stages of spiritual evolution of living beings (*gunasthāna*) which are known as *Jivasamāsa*. These 14 points of investigation are the different divisions of living beings due to their *gati* etc.

Prajñāpanā represents the first trend while old works on Karma like *Karmaprakṛti*, *Ṣaṭkhandāgama*, etc represent the second trend. The state of affairs being what it is, it becomes very difficult for us to determine the chronological order of these works. In the 15th Century and even after when the *Sthānakavāsī* tradition tried to present in the form of *thokadā* works, written in Gujarātī, the ideas and thoughts of Āgamas, it presented the *mārganāsthānas* etc in such a way as could be easily grasped by an ordinary reader. And in the *Anga* work named *Sthānānga* too a particular item is presented keeping in view the number of its constituents. But let us remember that even in the days of *Sihānānga* the ideas relating to living beings and Karma were presented in a complicated manner. So, style of treatment—i e. its simplicity or otherwise—cannot be a determining factor in fixing up the chronological order of these works. This is so because the nature of the style was dependent on the objective of the author and on the nature of the subject-matter—simple or subtle. Hence we would be making a great blunder in fixing up the chronological order of *Prajñāpanā* and *Ṣaṭkhandāgama* if we were guided only by the fact that the treatment of the subject-matter in the *Ṣaṭkhandāgama* is more detailed and subtle than that found in *Prajñāpanā-sūtra*. Therefore we should tackle differently the problem of their chronological order. We should first study such works independently and only afterwards we should try to fix their chronological order. According to both these works, literature of both these types is rooted in *Drstivāda*. This means that innumerable Ācāryas have variously presented the subject-matter of *Drstivāda* itself to achieve different objectives. This presents one more difficulty in fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of the treatment of the subject-matter—simple or subtle. If one were not to take into consideration all these facts he can easily—but wrongly—conclude that as the discussions in *Prajñāpanā* are more simple and brief than those in *Ṣaṭkhandāgama* the former is prior to the latter. But on account of the difficulty as already pointed out it is not proper to fix *Prajñāpanā* prior to *Ṣaṭkhandāgama*. So, we have given up this manner of fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of their treatment. Now, it becomes

necessary for us to employ the different method for fixing up their chronological order. Only after we have done so, we can utilise the argument based on the nature of treatment.

One thing is certain that the system of exposition through *anuyogadvāras* which we find in several parts of *Saṭkhaṇḍāgama* clearly follows the system of exposition demonstrated in *Anuyogadvārasūtra*. Nothing of the sort is found in *Prajñāpanā*. This fact indisputably proves *Prajñāpanā* to be older than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Moreover, as we shall see, *Prajñāpanā* belongs to the period preceding the commencement of Christian era, whereas *Saṭkhaṇḍāgama* belongs to the period which in no case precedes 683 V. N. (= 156 A. D.). So, we can definitely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Saṭkhaṇḍāgama*.

In olden days the subject was investigated through various *dvāras* (entrances to investigation). Later on a list of 14 *jīvaśihānas*, 14 *gunasthānas* came to be established and the investigation was conducted through them instead of those *dvāras*. In *Prajñāpanā* we do not find this tradition of conducting the discussion through 14 *jīvaśihānas* and 14 *gunasthānas*. But in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* this tradition is clearly there. This too proves that *Saṭkhaṇḍāgama* is later than *Prajñāpanā*. Thus we can establish in various ways that *Prajñāpanā* is a work earlier than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

The Author of *Prajñāpanā* and His Date

In the original text of *Prajñāpanā* there occurs no reference to its author. But in the beginning, after benedictory verses, there are two *gāthās* which have some connection with this problem. Ac. Haribhadra and Ac. Malayagiri have commented on them. But they consider them to be of the nature of interpolation. These two *gāthās* mention Ārya Śyāma as the author of *Prajñāpanādsūtra*. This means that even before the time of Ac. Haribhadra, *Prajñāpanā* was known as a work of Ārya Śyāma.

Ac. Malayagiri uses an epithet 'Bhagavān' for Ārya Śyāma. The passages in point are as follows : "bhagavān Āryaśyāmo'pi ittham eva sūtram vacayati" (Comm. folio 72). "bhagavān Āryaśyāmaḥ pathati" (Ibid, folio 47). "sarvesām api prāvacanikasūriṇām matāni bhagavān Āryaśyāma upadiṣṭavān" (Ibid, folio 385). "bhagavad-Ārya-Śyāma pratipattau" (Ibid, folio 385).¹⁷ This points out his greatness. From these two *gāthās* it becomes clear that Ārya Śyāma belonged to *Vācaka* lineage (*vaṁśa*), and was well versed in *Pūrvaśruta*. In the composition of *Prajñāpanādsūtra*

¹⁷ All these references have been noted by Pt. Beṇḍarḍassaji in his note in *Bhagavatisūtra*, Pt. II, p. 135.

he had displayed his talent to such an extent that even *Aṅga* and *Upāṅga* works recommend the readers to refer to *Prajñāpanā* for detailed discussions on various subjects

The *Nandīsūtra Pattāvalī* enumerates the names beginning from Sudharmā. There the eleventh name is of Ārya Śyāma. The actual words of the *Pattāvalī* are . "vandīmo hāriyam sūmajjam." Thus according to this *Pattāvalī* he belonged to Hāritagotra. But the above mentioned two interpolated gāthās regard him as 23rd in the line of *Vācākavamsa*. Following these two gāthās Ac. Malayagiri too considers him to be 23rd in the line. But it is to be borne in mind that therein we are told this much that he is 23rd in the line; there we find no enumeration of the names from Sudharmā to Ārya Śyāma

From the *Pattāvalis* we know the fact that there were three persons bearing the same name Kālakācārya. The first Kālaka is that whose death (according to *Dharmasāgarīya Pattāvalī*, birth according to *Kharataragacchīya Pattāvalī*¹⁸) occurred in 376 V. N. (i.e. 376 years after the death of Lord Mahāvira). The second Kālaka is that who destroyed the king Gardabhilla and who flourished in V. N. 453 (=17 years before the commencement of Vikrama Era). The third Kālaka is that who flourished in V. N. 993 (=523 V. S.) and who changed the day of Samvatsarī from the 5th day of *Bhādrapada* to the 4th

According to the tradition represented by the *Pattāvalis* the first Kālaka and Śyāmācārya, the author of *Prajñāpanā*, are identical. But in the *Pattāvalis* Śyāmācārya is not regarded as 23rd in the line while in the two gāthās, under consideration, he is so regarded. Hence it becomes necessary for us to regard the references to his number in the line as secondary, while tackling the problem of his date.

The third Kālaka who flourished in 993 V. N. (=523 V. S.) could in no way be the author of *Prajñāpanā* because Nandī which was written before 993 V. N. (=523 V. S.) mentions *Prajñāpanā* in the list of *Āgamas*

Now what remains for us to decide is as to who out of the first two Kālakas is identical with Śyāmācārya. Dr. U. P. Shah opines that Śyāmācārya mentioned 11th in the line and Kālakācārya, destroyer of King Gardabhilla, become identical, if the first two Kālakas were regarded as one identical person. In the *Pattāvalis* where these two Kālakas are considered to be two different persons, the date of one is 376 V. N. and that of another

18. ādyaḥ prajñāpanākṛt indrasya ajre nyogadavivāhaktā Śyāmācāryāparanāmā |
sa tu vīrāt 376 varṣair yūtaḥ |

is 453. Though it is written there that 376 V.N. is the year of birth, elsewhere it is considered to be the year of death. Similarly, 453 V.N. too seems most probably the year of death (of second Kālaka). Thus there is no long gap between the dates of the two Kālakas. If we take 376 V.N. to be the year of birth (of the first Kālaka) even then there will be a gap of only 77 years between the dates of two Kālakas. These two Kālakas may or may not be identical but it is certain that *Prajñāpanā* is a work of that Kālaka who flourished before the commencement of Vikrama Era

Some *gāthās* of *Prajñāpana* occur even in *Sūtrakṛtāṅga*, *Uttarādhyaṇa*, *Āvaśyakasūtra-niryukti* and *Ācārāṅganiryukti*. A comparison of all these *gāthās* occurring in the abovementioned different works being necessary we give it below.

<i>Prajñāpanā</i>	<i>Sūtrakṛtāṅga</i>	<i>Uttar. Adhya. 36</i>	<i>Ācāra. Niryukti</i>
Sū 24 <i>gā.</i> 8	2-3-19 <i>gā.</i> 1	<i>gā.</i> 74	<i>gā.</i> 73
Sū 24 <i>gā.</i> 9	2-3-19 <i>gā.</i> 2	<i>gā.</i> 75	<i>gā.</i> 74
Sū. 24 <i>gā.</i> 10	2-3-19 <i>gā.</i> 3	<i>gā.</i> 76	<i>gā.</i> 75
Sū 24 <i>gā.</i> 11	2-3-19 <i>gā.</i> 5	<i>gā.</i> 77	<i>gā.</i> 76

Ācārāṅga-niryukti (*gā* 72, 76) and *Uttarādhyaṇasūtra* (*gā.* 73) clearly state that there are 36 divisions. But in *Uttarādhyaṇa* occur 40 divisions whereas in *Ācārāṅganiryukti* occur 36 divisions. And in *Sūtrakṛtāṅga* and *Prajñāpanā* occur 40 divisions. This proves that originally there were 36 divisions¹⁹ and only later on in those concerned *gāthās* four more divisions were added to the 36. Hence we should consider the concerned *gāthās* occurring in *Prajñāpanā* to be a quotation from some other work. What is more, we should believe that they have undergone some correction. These very *gāthās* occur in *Sūtrakṛtāṅgasūtra*. And we can legitimately opine that the oldest form of these *gāthās* is found in *Ācārāṅganiryukti*. It is quite possible that *Sūtrakṛtāṅga* too quotes these *gāthās* from some other work.²⁰ Even if we consider Āc. Bhadrabāhu, senior or junior, to be the author of *Niryuktis*, it is well nigh impossible that all the *gāthās* of *Niryuktis* are composed by him. It would be proper to believe that he included in the

19 *Mūlācūra* (5 8-12) too enumerates 36 divisions only. And the concerned *gāthās* found in the work are almost the same with some different readings.

20 These *gāthās* seem to be borrowed in *Sūtrakṛtāṅga*. This is so because therein they occur after the remark 'imāo gāhāo aṇugamtavvāo'. Moreover, therein they are followed by a statement 'evāo eesu bhāṇiyavvāo gāhāo jāva sūrakamtattāe viuffaṁti.' Compare this statement with the one occurring in *Prajñāpanāsūtra* sū. 55. The *Prajñāpanā* statement is: 'eesi gāṁ imāo gāhāo aṇugamtavvāo.'

Niryuktis so many *saṅgrahanī* (recapitulatory) *gāthās* from other sources So, it is not proper to discuss the problem of the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Niryuktis*

Comparison of the 36th *Adhyayana* (viz. *Jīvāvivavibhakti*) of *Uttarādhyayana* with the first *Pada* of *Prajñāpanā* makes it clear that *Prajñāpanā* discussion on *jīva* is conducted on a higher level than *Uttarādhyayana* discussion on the same subject. So, the 36th *Adhyayana* in its present form is earlier than *Prajñāpanā*. But the scholars consider *Uttarādhyayana* not to be a work of one author but to be a compilation. So, it is really difficult to arrive at the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Uttarādhyayana* too.

The *gāthās* about *Siddhas* (liberated souls) are found in *Prajñāpanā* and *Uvavāiyya* as well. And some of them occur even in *Uttarādhyayana* and *Āvaśyakaniryukti* Let us have a look at the following table :

<i>Prajñāpanā</i> Sū. 211	<i>Uvavāiyya</i>	<i>Uttar. Adh. 36</i>	<i>Āvaśyaka Nī.</i> (<i>Vīśeṣā.</i>)
<i>gā.</i> 153	×	×	×
<i>gā.</i> 159	§ 168	56	678 (3978)
<i>gā.</i> 160	§ 169	57	679 (3779)
<i>gā.</i> 161	§ 171	65 (Compare)	964 (<i>Dī.</i>) (3810)
<i>gā.</i> 162	§ 170	×	963 (<i>Dī.</i>)
<i>gā.</i> 163	§ 172	×	965 (<i>Dī.</i>) (3811)
<i>gā.</i> 164	§ 173	×	966 (<i>Dī.</i>) (3812)
<i>gā.</i> 165	§ 174	×	967 (<i>Dī.</i>) (3813)
<i>gā.</i> 166	§ 175	×	968 (<i>Dī.</i>) (3814)
<i>gā.</i> 167	§ 176	×	680 (3828)
<i>gā.</i> 168	§ 177	×	681 (3829)
<i>gā.</i> 169	§ 178	×	662 (3835)
<i>gā.</i> 170	§ 179	×	683 (3836)
<i>gā.</i> 171	§ 180	×	685 (3847)
<i>gā.</i> 172	§ 181 (Compare)	67 (Compare)	686 (3848)
<i>gā.</i> 173	§ 182	×	687 (3849)
<i>gā.</i> 174	§ 183	×	688 (3850)
<i>gā.</i> 175	§ 184	67 (Compare)	689 (3851)
<i>gā.</i> 176	§ 185	×	690 (3852)
<i>gā.</i> 177	§ 186	×	691 (3853)
<i>gā.</i> 178	§ 187	×	692 (3889)
<i>gā.</i> 179	§ 188	×	693 (3890)
×	§ 189	×	×

The above comparison makes it clear that *Uttarādhyayana* *gāthās* about *siddhas* have served as the basis for the elaboration of the subject dealt with in the *gāthās* occurring in other works.

This proves that this portion of *Uttarādhyayana* which has special connection with *Prajñāpanā* is prior to *Prajñāpanā*. The first and the last *gāthās* of *Uvavāya* differ from those of *Prajñāpanā*. It is highly possible that *Prajñāpanā* is older than *Uvavāya*.

Tradition believes, on the basis of the identical meaning of the two names, that Kālaka who explained *Nigoda* and Ārya Śyāma are not two different persons. According to tradition he secured the status of *Yugapradhāna* in 335 V. N. and lived upto the year 376 V. N. Now, if *Prajñāpanā* were the work of this Kālaka, then it might have been composed in the period 335-376 V. N. (i. e. 135-94 years before the commencement of Vikrama Era; 78-37 B.C.).²¹ If we were to consider the *Niryukti* to be the work of Senior Bhadrabāhu and also to think that there is a reason to believe that the *Niryukti* follows the *Uttarādhyayana* in mentioning 36 divisions then *Prajñāpanā* is proved later than the *Niryukti*; and the date of *Prajñāpanā* is not in conflict with that of Senior Bhadrabāhu because he is believed to be earlier than *Prajñāpanā*.

Satkhandāgama, in its present form, is a work of two Ācāryas Bhadanta Puspadanta and Bhūtabali who are posterior to Dharasena who, in turn, flourished sometime after 683 V. N. From this we can safely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Satkhandāgama*. Maturity of thought, systematic treatment and employment of commentarial style—all these that are found in *Satkhandāgama* are due to its being lately composed. *Prajñāpanā* is mentioned in the list of Āgamas, given in the *Nandīsūtra* which belongs to the period of time prior to 523 V. S. Thus even the date of *Nandīsūtra* is not in conflict with our proposed date of *Prajñāpanā*.

Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra

In the beginning of *Prajñāpanā* there are benedictory verses. Therein salutation is offered first to *Siddha* and then to Lord Mahāvīra. According to the author of *Dhavalā* even *Satkhandāgama*, in its beginning, implicitly perform salutation to the five holy personages. In all the manuscripts containing only the text of *Prajñāpanā* there is an indication of salutation to the five holy personages. But Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have not commented on it. So, the editors are of the opinion that it does not constitute a part of the text²². The following seems to be the basis of this opinion. Since the time when *Pañcanamaskāra-Mantra* gained ground and was held important, the practice of

21 Dr. Charpentier is of the opinion that Ārya Śyāma flourished round about 60 B. C. Introduction to *Uttarādhyayana*, p. 27.

22. Refer to the foot-note 1 on p. 1 of this edition.

writing down the *Mantra* first before the commencement of the text proper came to be adopted; so it is always necessary to determine as to whether or not the author himself has put *Pañcanamaskāra-Mantra* before the commencement of the text.

It is noteworthy that in the benedictory verses of *Prajñāpanā* the salutation is offered first to *Siddha* and then to *Arihanta*. It is noteworthy because in *Pañcanamaskāra* the salutation is offered first to *Arihanta* and then to *Siddha*. According to old references, *Tīrthankaras* offer salutation to *Siddha* only, when they enter into the order of monks. If we take this fact into consideration we can legitimately conclude that there had been already in vogue a tradition of offering salutation to *Siddha* in the beginning of the performance of *Māṅgala* (benediction). But later on in *Pañcanamaskāra-Mantra* the first place came to be accorded to *Tīrthankaras*—*Arihantas*—considering them to be directly helpful to the souls in bondage²³. Since then the authors, following *Pañcanamaskāra-Mantra*, in the benedictory part of their works offer salutation first to *Arihanta*.

How the order of the five *Padas* (dignitaries) got established in *Pañcanamaskāra-Mantra*?—if we ponder over this question we feel that something like this might have happened. So long as *Tīrtha* (Order) is not founded, *Siddhas* (liberated souls) only are worthy of salutation. Accordingly, when *Tīrthankara* renounces the world he offers his salutation to ideal *Siddha* only. But it is quite natural that *Tīrthankara* is held important in his life-time. And when he leaves this mortal world, he can well be regarded as belonging to the class of *Siddhas*. But he is remembered only as a *Tīrthāṅkara*, though he has attained *Siddha*-hood. It is so because he is our immediate helper. *Logassa* provides an instance of this tradition. And it is followed in so many old benedictions (*māṅgalas*). When thus both *Arihanta* and *Siddha* are proved worthy of salutation, there might have started a practice, following old tradition, of saluting first *Siddha* and then *Arihanta*. But afterwards having included *Arihantas* proper in one class and *Arihantas* who have attained *Siddha*hood and all *Siddhas* in the other class the Jainas reversed the order of salutation. And this

23. In the edicts of Khāravela, which belong to the period preceding the commencement of Christian Era, we find salutation first to *Arihanta* and then to *Siddha*. This means that the tradition of offering salutation first to *Siddha* and then to *Arihanta* might have been prevalent before the Age of Khāravela. Again, it is noteworthy that in the edicts of Khāravela the salutation is offered to only two holy personages. It is interesting to note in this connection that in the beginning of the edicts of Ashoka there occurs no salutation to holy personages.

reversed order of salutation had already been prevalent before Christian Era as is indicated by the Edict of Khāravēla. But this does not necessarily mean that at that time this order of salutation alone was followed by all. Salutation is a question of individual liking. Hence for a long period of time we do not find one uniform tradition of salutation—some authors wrote benediction in the beginning of their works, some did not and even among those who wrote there was no unanimity regarding the order of salutation, that is, some saluted first this holy personality and some that and so on. But this much is certain that the tradition of saluting *Arihanta* before *Siddha* had already come into existence before the commencement of Christian Era, it developed into the benediction of the form of salutation to five holy personages and finally it in its developed form got established. When *Tīrthankara* leaves the mortal world *Ācārya* and *Upādhyāya* gain importance as the protector and custodian of the religious tradition which *Tīrthankara* has bequeathed to the Order. As soon as they attain the status worthy of salutation, even Scriptures and the script in which they are written become worthy of adoration and worship, and as protectors and custodians of Scriptures *Ācārya* and *Upādhyāya* come to be regarded as important personages. It is a general rule that the protectors are held more important than the thing protected. According to this rule, instead of Scriptures and the script of the Scriptures the possessors and protectors of them, viz. *Ācārya* and *Upādhyāya* were given importance and were considered to be worthy of salutation; they found place in *Pañcanamaskāra* and Scriptures, etc. were held of secondary importance. At last there remained only a class of monks from among the self-controlled persons. And they too were accorded a place in Salutation. Really speaking, for lay-votaries they are worthy of salutations. But they were accorded a place in Salutation as personages worthy of salutation of all. Such stages seem to have been there in the evolution of the phenomenon of *Pañcanamaskāra*.

The discussion on the problem of the authorship of *Namaskāra-sūtra* alias *Pañcanamaskāra-mantra* has been in a way started first of all in *Āvaśyakaniriyukti*. The name of the first chapter (*adhyāyana*) of *Āvaśyakasūtra* is *Sāmāyika*. So, there arose the first question as to who composed the *Sāmāyika-adhyāyana* and as to why he composed it. At this occasion Āc. Bhadrabāhu clearly stated :

“ *titthakaro kim kāraṇa bhāṣati sāmāyikaṃ tu ajjhayaṇaṃ |*
titthakaranāmagottaṃ baddhaṃ me veditavvaṃ ti || 526 ||

taṃ ca kadhaṃ vetijjati agilāe dhammadeṣaṇāḍḍhi |
bajjhati taṃ tu bhagavato tatiyabhavaṃ sikkaittāṇaṃ || 527 ||

gotamamāṭī sāmāyam tu kim kāraṇam nisāmenti |
nānassa taṃ tu suṃdaramaṃgulabhāvāna uvaladdhī || 528 || ”

—Viśeṣāvaśyaka, 2594-96

The gist of these *gāthas* is as follows : Lord Mahāvira preached *Sāmāyika-Adhyayana*. He preached the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana*, and his direct principal disciples (*ganadharas*) Gautama etc listened to it. Thus according to Āc. Bhadrabāhu Tīrthankara is the author of the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana* whereas *Ganadhara* is the author of the *Sūtras*. In other words, Tīrthankara preaches the principles, and *Ganadharas* put them into writing.²⁴

*Namaskāra*mantra constitutes the opening of *Sāmāyika-adhyayana*. Or, it can be said that the lesson of *Sāmāyika-śrūta* is imparted to a pupil after he has saluted the five holy personages through the recitation of *Pañcanamaskāra-mantra*²⁵; this is the reason why this *Mantra* is placed in the beginning of *Sāmāyika-adhyayana*. Now there arises a question as to whether it is a part and parcel of *Sāmāyika-adhyayana* or is it borrowed from some other work.

The answer to this question is given by Āc. Jinabhadra. It is as follows. In *Nandisūtra Pañcanamaskāra* is not regarded as an independent *śrutaskandha*. Yet it is a fact that it is a *Sūtra* and what is more a *mangala* also. Hence it should be regarded as forming a part of all *Sūtras*²⁶. This is the only reason why it is expounded first and then only *Sāmāyika-adhyayana*²⁷. This same order is followed by him also in his *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*.

From his discussion it definitely emerges that *Namaskāra-mantra* is not a part of *Āvaśyakasūtra* alone, but that it might have been placed, first of all, in *Āvaśyakasūtra* since the time when the tradition of performing, in the beginning of all *śrūta* works, a *mangala* of the form of salutation to holy personages started. It is so because there is a tradition to impart a lesson of *Sāmāyika* first from among the entire *śrūta* literature. And before imparting its lesson to a pupil performance of benediction in the form of salutation to five holy personages being necessary *Pañcanamaskāra-mantra* came to be looked upon as a part of *Sāmāyika-adhyayana*.

24. According to general belief all Tīrthankaras preach *Sāmāyika*. — *Niryukti*, gā. 238, *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 1676. But Lord Mahāvira is the preacher of the extant *śrūta*. So, from this standpoint he alone is considered to be the author of *Sāmāyika* also. — *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 1544; *Niryukti*, gā. 89-90; *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 1091-92;

25. *Katapañcanamokkāraṇa* deṇṭi sāmāyam vidhīṇā | *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 5.

26. Auto-commentary on *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 10.

27. *Ibid*, gā. 11

But it is not a part of *Sāmdyika-adhyayana* alone. Whenever the occasion arises of imparting a lesson of whatever *śrūta* work, salutation to five holy personages in the beginning is always necessary; and hence *Pañcanamaskāra-mantra* came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. Thus it is certain that it is not a part of any one *śūtra* work alone, nor is it ever regarded as an independent *śūtra* work. But its importance was recognised in olden days and with the passage of time it grew more and more. So, it became necessary to give it a place in *śrūta* or *sūtra*. As a result of it, it ultimately came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. This *Pañcanamaskāra-Mantra* might have been composed by some one author. Or, it might have evolved in its present form through the passage of time. In his *Niryukti* Āc. Bhadrabāhu has recorded no definite tradition about the authorship of *Pañcanamaskāra-Mantra*. He has only noted the points of investigation through which the exposition of this *Mantra* should be conducted. Among them the first one is *Utpattidvāra*. That is, here the discussion on the origination or otherwise of this *Mantra* is conducted from the various view-points (*nayas*). But from this discussion we know nothing about the author and date of the *Mantra*. Therein the question as to whether or not the *Mantra* has a beginning and an end is discussed from different standpoints, just as it is discussed in regard to the entire *śrūta* literature²⁸. And in his *Bhāṣya* Āc. Jinabhadra has devoted much more space to this discussion. Here he mainly discusses, from the philosophical standpoint, the problem of eternity or otherwise of words. The question as to which out of the three causes, viz. *samutthāna* (readiness, desire), *vācānā* (oral transmission) and *labdhi*²⁹ (internal capacity) is the main in their origination is also elaborately discussed in the *Bhāṣya*. This discussion too is conducted through the method of *nayas*.³⁰ Hence the main question pertaining to the authorship and date of *Namaskāra-Mantra* remains unanswered. Or, generally it can be said that Lord Mahāvira preached it and *gaṇadharas* (direct principal disciples) gave it a form of a *Sūtra*. It is so, because this is what is generally held about the authorship of the entire *śrūta* literature. In short, according to Āc. Jinabhadra the author of *Pañcanamaskāra-Mantra* is not different from the author of other *śrūta* works, the reason being that it is considered to be a part of each and every *śrūta* work.

But there occurs a discussion on the problem of restoration

28. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 644-46; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3335-37 and the *Bhāṣyagāthās* thereon. Also see *Viśeṣāvaśyaka*, gāthā 3338 ff.

29. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 646, *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3337

30. *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3357 ff.

—not of the authorship—of this *Mantra* in *Mahāśāṣṭha* (Chapter V) which itself, it is believed, is restored by Āc. Haribhadra.³¹ And therein Arya Vajra is given the credit of restoring the *Mantra*. But it is surprising to know that the author of *Dhavalā* commentary who flourished after Āc. Haribhadra considers Puspādantācārya to be the author of *Namaskāra-Mantra*³². We have no means to know if this tradition was recorded in some work belonging to the period earlier than the author of *Dhavalā*. But we think that the manuscript of *Śatkhandāgama* which Virasena, the author of *Dhavalā*, utilised might have contained in its beginning *Pañcanamaskāra* and hence he might have considered it to be a *mangala* composed by the author himself. This is how Virasena seems to have arrived at the conclusion that the author of *Pañcanamaskāra* is Puspādanta. Or, it is also possible that Virasena might have before him a tradition considering Puspādanta to be the author of *Pañcanamaskāra*. But no suggestion to this effect we find in any other work. From this discussion it becomes quite clear that originally this *Mantra* was not in the *Āgama*, that is, the *Anga Āgama*; and that it was composed after the composition of *Anga works*. Opinions differ on the question of its authorship. Having taken into consideration the importance attached to *Namaskāra-Mantra* Āc. Jinabhadra regarded it as a part of each and every *śrūta* work. And following the *Niryukti* he proved it to be the work of *Tīrthankaras* and *Ganadharas*. On the other hand, Virasena regards Āc. Puspādanta as the author of *Pañcanamaskāra-Mantra*. But Āc. Abhayadeva regards this *Mantra* occurring in the beginning of *Bhagavatisūtra* as constituting the beginning of *Bhagavatisūtra* proper and hence he comments on it

31 It is necessary to note that Arya Vajra is regarded as the restorer of *Namaskāra-mantra*. Nowhere is he mentioned as the author of the *Mantra*. According to the old tradition *Tīrthāṅkaras* and *ganadharas* alone are the authors of the *Mantra*.

32 *Dhavalāṭīkā*, Book I, p. 41. For further discussion refer to Introduction to *Dhavalāṭīkā*, Book II, pp. 33-41. It is necessary to remove one misunderstanding. In this introduction it is written that the *Namaskāra-Mantra* at the beginning of *Bhagavatisūtra* contains the fifth line 'namo bambhīe livie' instead of 'namo loe savvasāhunam'. But in fact it contains 'namo loe savvasāhunam' and in addition also contains the line in which the salutation is offered to *Brāhmī Script*.

CLASSES OF LIVING SUBSTANCE AND NON-LIVING SUBSTANCE

Treatment of Non-living Substance

The first *Pada* of *Prajñāpanāsūtra* systematically classifies the fundamental entities into various divisions and sub-divisions. All the remaining *Padas* lucidly treat of these very entities. Throughout the text first divisions and sub-divisions of the subject under consideration are pointed out and then the subject is described. Accordingly, the description is divided into two parts, viz description of Living Substance (*jīva*) and that of Non-living Substance (*ajīva*) (*Sūtra* 3). First Non-living Substance is taken up for description (*Sūtras* 4-13) because it demands brief treatment. And the remaining entire text, barring some exceptions, elaborately treats of *jīvas* in various ways.

In the treatment of Non-living substance, first its twofold classification viz. *rūpī* (having physical qualities, viz colour, taste, etc.) and *arūpī* (having no physical qualities) is pointed out and then its exposition is conducted. In the *rūpī* class is included the *Pudgala* (Matter) Substance only and in the *arūpī* class the remaining Substances, viz *Dharmāstikāya* (Medium of Motion) etc. It deserves notice that while describing the fundamental divisions no general term, viz *dravya* (substance), *tattva* (entity) or *padārtha* (category) is employed. This proves the antiquity of the present work.

Further the divisions of *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are made on the basis of *deśa* and *pradeśa*. But nowhere in the entire work do we come across their definitions. Nor is the meaning in the text given of the term '*astikāya*' which the author uses compounded with these three terms, '*Dharma*' etc. But it is noteworthy that the term *astikāya* is never compounded with the term *Addhāsamaya*. This definitely suggests that there is some difference between those three substances on the one hand and *Addhāsamaya* on the other. Moreover, the term *astikāya* is not found compounded with the term *jīva*. But this does not mean that the author by so doing meant to deny the *pradeśas* in the case of *jīvas*. It is so because in the 5th *Pada* there certainly occurs a discussion based on the belief in the *pradeśas* of *jīva* (*Sūtra* 440 etc.).

Those divisions of *jīva* and *ajīva* that are considered to be fundamental in the 1st *Pada* are called by the names of *paryāya* and *parināma* (*jīvaparyāya*, *jīvaparināma* and *ajīvaparyāya*, *ajīvaparināma*)

The Table showing divisions and sub-divisions of *Ajṭva* :

Ajṭva

1 <i>Arūṭ</i>		
(1) <i>Dharmāstikāya</i>	(4) <i>Adharmāstikāya</i>	(7) <i>Ākāśastikāya</i>
(2) " <i>-deśa</i>	(5) " <i>-deśa</i>	(8) " <i>-deśa</i>
(3) " <i>-pradeśa</i>	(6) " <i>-pradeśa</i>	(9) " <i>-pradeśa</i>
2 <i>Rūṭ</i>		
(1) <i>Skandhas</i>	(2) <i>Skandhadeśas</i>	(3) <i>Skandhapradeśas</i>
(1) <i>Varnāparināta</i>	(2) <i>Gandhaparināta</i>	(3) <i>Rasāparināta</i>
1. <i>Kṛṇavarna-parināta</i>	1. <i>Surabhigandha-parināta</i>	1. <i>Tikṭarasāparināta</i>
2. <i>Ūṣavarna-parināta</i>	2. <i>Durabhigandha-parināta</i>	2. <i>Kaṭukarasa-parināta</i>
3. <i>Lohitavarna-parināta</i>	2 +	3 <i>Kasāyārasa-parināta</i>
4. <i>Hāridravarna-parināta</i>		4. <i>Amḷarasāparināta</i>
5. <i>Suklavarna-parināta</i>		5. <i>Madhurarasa-parināta</i>
5 +		5 +
		(4) <i>Sparśāparināta</i>
		1. <i>Karkasāparśāparināta</i>
		2. <i>Mṛdusparśāparināta</i>
		3. <i>Gurukasāparśāparināta</i>
		4. <i>Laghukasāparśāparināta</i>
		5. <i>Sītasparśāparināta</i>
		6. <i>Uśnasparśāparināta</i>
		7. <i>Snigdhasparśāparināta</i>
		8. <i>Rūksasparśāparināta</i>
		8 +
		(5) <i>Sañsthānaparināta</i>
		1. <i>Parimandala-sañsthānaparināta</i>
		2. <i>Vṛttisaṃsthāna-parināta</i>
		3. <i>Tryasasāñsthānaparināta</i>
		4. <i>Caturasasāñsthānaparināta</i>
		5. <i>Āyatasasāñsthānaparināta</i>
		5 = 25

$$5 + 2 + 5 + 8 + 5 = 25$$

in the 5th and the 13th *Padas* respectively.¹ *Nāraka* (class of infernal beings), etc., the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvaparyāyas* and *jīvaparināmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively.² *Rūpi* and *arūpi*, the main divisions of *aṣṭva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *aṣṭvaparyāyas* in the 5th *Pada*.³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc. also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below.

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc = 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varna*, etc.' ('mutual penetration of colour etc') (*Tikā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz. hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc. are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1. Sū. 438.

2. Sū. 439 ff.

3. Sū. 500 ff. The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course.

not taken into account in this description. Those above-mentioned alternatives are to be understood from the standpoint of such an aggregate as is called black—e. g. a particular portion of an eye from the whole body—i. e. from the practical standpoint (*vyavahāranaya*). Moreover, this particular number of the alternatives is to be understood from the *paristhula* (gross) standpoint. It is so because even a mode of black colour can have infinite types. Such types of modes are not taken into account here.

In the text proper no thought is given to the question as to how much time a particular mode persists. But the commentator (folio 18 A) explicitly states that a mode persists for one moment (minimum duration), two moments upto infinite moments (maximum duration). The clarification of this point is necessary because the minimum and maximum limits of time for the persistence of a mode given in Buddhist Pīṭakas which actually employ the term '*parināma*' for a mode differ from those given in Jaina texts. According to the old Buddhist Abhidharma⁴ tradition a mode of cognition persists for 3 moments whereas that of matter for 51 moments; afterwards they necessarily perish. Again, there is an important philosophical question as to whether or not a thing perishes along with its modes (*parināma*). All the Jaina and non-Jaina philosophers upholding the doctrine of transformation or modification, except the Buddhist, are of the opinion that a thing does never perish, only its modes perish, whereas Buddhists who make no distinction between a thing and its modes think that a thing perishes along with its modes and altogether novel thing comes into existence depending upon the immediately preceding one (*tam prāptiṃ*). In Mahāyāna Buddhism a thing is considered to be momentary with the result that the moment of its origination and that of its destruction are regarded as simultaneous rather identical. Moreover, the Jaina view on this matter differs even from the Nyāya-Vaiśeṣika view on the same. According to Nyāya-Vaiśeṣikas colour, etc. are not the modes of a thing, they are the qualities residing in a thing which is absolutely different from them. On the other hand, Jainas consider colour, etc. to be the modes of a thing which, according to them, is relatively identical with them. So, the present account of colour, etc. in the terminology of modification is quite appropriate or true to the Jaina theory of modification (*parināma*) that had already been crystallised in those days.

The text proper in this context employs the terms '*vannaparinayā* (*varṇaparīnatāḥ*)', '*gamdhaparinayā* (*gandhaparīnatāḥ*)', etc.

4. Abhidhammathesamgaho 4.3

Āc. Malayagiri explains them as follows: "*varṇataḥ parinatāḥ varṇaparīṇāṃabhāḥ ity arthaḥ |parinatā ity atītakālanirdeśo vartamānānāgatakālopalaksanam....tato varṇaparinatā iti varṇarūpa-tayā parinatāḥ parīṇamanti parīṇamīṣyanti draṣṭavyam | evaṃ gandhaparinatā ityādy api bhāvanīyam | Tīkā, folio 10.*"

Thus what Āc. Malayagiri wants to drive at is that material things transform themselves into those different colours, flavours, etc. In other words, all those colours, etc. are the modes of matter, material things.

All the *parīṇāmas* (modes) that this account imply or mean are mentioned in the 5th *Pada* by the term '*parīḍāya*'. Again, let us note that though the title of this 5th *Pada* is *Viśeṣapada* it does not employ the term '*viśeṣa*' while pointing out these divisions or modes but in its place it employs the term '*parīḍāya*'. Moreover, in the 13th *Pada* these very modes are called '*parīṇāma*'. Hence there arises a question as to whether or not the terms '*parīṇāma*', '*viśeṣa*' and '*parīḍāya*' are synonyms

From the above-quoted commentary it follows that according to Āc. Malayagiri various states of a substance are its *parīṇāmas*. While enumerating *Padas* in the 2nd *Sūtra* he gives no meaning whatsoever of '*Viśeṣapada*'. And in the beginning of the 5th *Pada* he starts his commentary in such a way as if it were *Parīḍāyapada*. This means that in his opinion the terms '*viśeṣa*' and '*parīḍāya*' are synonyms. And even the author of the *Sūtra* holds this view. It is proved by the fact that though in his list of 36 *Padas* (*Sū.* 2) the author mentions the name *Viśeṣapada* of this concerned *Pada*, the first question put in the beginning of this *Viśeṣapada* is: "*kaivihā nam bhante pajjavā pannaṭṭā?*" (*Sū.* 438). Āc. Malayagiri in his explanation of the term *parīḍāya* explicitly says: "*tatra parīḍāyā guṇā viśeṣā dharmā ity anarthāntaram*"¹⁵ (terms *parīḍāya*, *guṇa*, *viśeṣa* and *dharma* are synonyms). Here Āc. Malayagiri has included the term '*guṇa*' in the list of synonyms of '*parīḍāya*'. The reason for this is that colour, flavour, etc. which are really *parīḍāyas* (modes) of a thing are considered by others to be its *guṇas* (qualities). They are *parīḍāyas* because they are obviously concerned with the *parīṇāma* (transformation or change of a thing); this is clear from the 1st *Pada*. All this proves that according to the author of the *Sūtra* the terms '*parīḍāya*', '*guṇa*', '*viśeṣa*' are synonyms. Buddhists employ the term '*dharma*' to denote colour, taste, etc. Hence the term '*dharma*' too is included in the list of synonyms of '*parīḍāya*'.

Though Āc. Malayagiri here regards 'guna' as a synonym of 'paryāya', we should take a note of it that there has raged a controversy over the question of identity or difference of *guna* and *paryāya*. The view that they are different has its source in *Uttarādhyañāsūtra* and *Tattvārthasūtra*. In *Uttarādhyañāsūtra* 28:5 *dravya* (substance), *guna* (quality) and *paryāya* (mode) are separately mentioned; not only that but even their definitions are formulated there *Tattvārtha* aphorism 5:37—*gunaparyāyavād dravyam*—expressly mentions *guna* and *paryāya* as two separate constituents of the definition of *dravya*. Further in his *Bhāṣya* on the same *sūtra* he clearly states that the thing in which both of them exist is substance (*tadubhayam yatra vidyate tad dravyam*). Thus according to *Uttarādhyañāsūtra* and *Tattvārthasūtra* *guna* is different from *paryāya*. But commentator Siddhasena held them to be identical (*vastutaḥ paryāyā gunā ity aikātmyam*) and this made the way of Āc. Malayagiri very easy. For the full discussion on the problem of identity or difference of *guna* and *paryāya* one should refer to *Sanmatitarkaprakaraṇa*, Vol V, p. 631, foot-note no 4. Again, for the discussion on the various senses in which the term 'guna' is employed under different situations, viz *dravyanuksepa*, etc. it is necessary to consult *Ācārāṅga-Niryukti gā.* 169 ff

Then there arises a question as to why one should not consider the subject-matter of *Pada*s I and V to be identical, in other words, as to why one should not consider chapter V to be a repetition of chapter I. The answer to this question is that it is not so because in *Pada* I *Dravya* (Substance) is the main subject and hence the *dravyas* (substances) that undergo different modifications are enumerated whereas in *Pada* V the *paryāyas* (modes) of the concerned substances are enumerated

Jīva-añiva-pannavanā (treatment of Living Substance and Non-living Substance) in *Prajñāpanāsūtra* deserves comparison with the one found in *Jīvajīvavibhakti-adhyāyana* of *Uttarādhyañāsūtra* and *Pañcācāra-adhikāra* of *Mūlācāra*. In *Mūlācāra* there occurs first the description of *jīva* and then that of *añiva* whereas in *Prajñāpanā* and *Uttarādhyañaya* the order of treatment is reverse. Like *Prajñāpanā* and *Uttarādhyañaya* *Mūlācāra* also gives the twofold division of *Jīvas*, viz *samsārī* (souls in bondage) and *siddha* (souls freed from bondage); but unlike them it gives no sub-divisions of *siddha jīvas*. In *Prajñāpanā* there are enumerated 15 sub-divisions of *siddha jīvas*. But in *Uttarādhyañaya* they are less in number. The following table will make this point clear

	<i>Prajñāpanā</i> Sū 16-17	<i>Uttarādhyañaya</i> Adh 36 gā. 50 ff
(A) 1 <i>Titttha</i>		x
2 <i>Atitttha</i>		x

3	<i>Titthagara</i>	x
4	<i>Atitthagara</i>	x
5	<i>Sayambuddha</i>	x
6	<i>Patteyabuddha</i>	x
7	<i>Buddhabohiya</i>	x
8	<i>Itthilīṃga</i>	<i>Itthī</i>
9	<i>Purisalīṃga</i>	<i>Purisa</i>
10	<i>Napumsakalīṃga</i>	<i>Napumsaga</i>
11	<i>Alīṃga</i>	<i>Salīṃga</i>
12	<i>Annalīṃga</i>	<i>Annalīṃga</i>
13	<i>Gihilīṃga</i>	<i>Gihilīṃga</i>
14	<i>Ega</i>	{ <i>Gāthā</i> 52 gives the number of souls that attain Siddhahood in one <i>saṃaya</i> and have the same <i>līṃga</i> in their last birth.
15	<i>Anega</i>	
(B)	1 <i>Prathamasaṃayādi</i>	x

From this it naturally follows that 36th chapter of *Uttarādhyāyana* is earlier than *Prajñāpanāsūtra*.

Divisions and Sub-Divisions of Jīvas (Living Beings) Divisions of Siddhas

We are to understand that all the *jīvas* are always existent either as the members of this or that class out of so many enumerated here. Again, the *loka* (universe) was not, is not and will never be devoid of even a single class out of so many mentioned here.

There are two main divisions of *jīvas*, viz. *saṃsārtā*⁶ (souls in bondage) and *siddha*⁷ (souls liberated). The sub-divisions enumerated here of the *siddha* division are not its real sub-divisions. They are simply based on the temporal considerations, that is, on the number of moments that have elapsed after their attainment of *siddha*-hood. Those *siddhas* who have attained the state of liberation in the immediately preceding moment (*saṃaya*) are technically called *anamtara-siddha* (Sk. *anantara-siddha*) or *prathamasaṃaya-siddha*.

On the basis of different conditions in which *anantara-siddhas* attained *siddha*-hood they are divided into fifteen divisions (*sūtra*-16). The *siddhas* in whose case two or more *saṃayas* have elapsed since their attainment of *siddha*-hood are called *parampara-siddha* (Sk. *parampara-siddha*). Of these *parampara-siddhas* there are infinite divisions because *jīvas* have been attaining *siddha*-hood

6. *saṃsārasaṃvāṇajīva* = *saṃsārasaṃvāṇajīva* |

7. *asaṃsārasaṃvāṇajīva* = *asaṃsārasaṃvāṇajīva* |

since time immemorial. These divisions of *parampara-siddhas* are thus purely based on temporal considerations (*sūtra*-17).

The 15 divisions enumerated of *anantara-siddhas* (*sūtra*-16) make it crystal-clear that a soul in bondage attains siddhahood, that is, liberation even without listening to the preachings and teachings of a spiritual teacher, it can attain liberation irrespective of dress, sex, creed, etc. This is the original, fundamental and essential nature of Jain religion. The upholder of a particular religious creed will attain liberation and none else—such a restriction is not found there in Jain religion. The persons had attained liberation even before Lord Rṣabha founded Jain Religion which is like a Ford to cross the river of worldly existence. They are known by the name *atirtha*. Several persons have attained liberation even without the acceptance of the dress prescribed by and prevalent in Jain religion, they are recognised as *anya-linga-siddha*. Again, those who have not abandoned the dress of a lay-votary, that is, who have not accepted the dress of a Jain monk and yet have attained liberation are called *grhilinga-siddha* (Sk. *grhilingasiddha*). From this account emerges the original pristine nature of Jain religion.

There are two sects of Jain religion, viz. Śvetāmbara and Digambara. Śvetāmbaras firmly contend that even a woman can attain liberation. But Digambaras, due to their emphasis on nakedness, deny the worth of a woman to attain it. As a matter of fact, this denial of the ability to attain liberation in the case of a woman was not present in the beginning of this sect. This is corroborated by its doctrinal work, viz. *Satkhandāgama*⁸. But on account of Digambaras entering into controversies with Śvetāmbaras as also on account of their undue persistence to the rejection of clothes Āc Kundakunda and others began to deny the worth of a woman to attain liberation. This reaction is echoed in *Dhavalā*, a commentary on *Satkhandāgama*, and since then the explanation and interpretation of the original text has been offered differently. And in the opposite Śvetāmbara camp too there began vigorous and rigorous defence of the case for the worth of a woman to attain liberation. Āc Malayagiri's defence of this case is elaborate (*Sūtra*-16 Commentary folio 20B). This he does because in the original *sūtra* among so many divisions of liberated souls there is one division called *itthilingasiddha* (liberated souls who have attained liberation while they were in their last birth women).

In the above-mentioned 15 divisions of *anantara-siddhas* there

8. Also see *Mūlācāra*, 4. 196, p. 168.

occur three divisions, viz. *sayambuddha-siddha*, *patteyabuddha-siddha* and *buddhabohiya-siddha*. Hence the explanation of these three is necessary. On the basis of *Nandī-Cūrṇī* Ac. Malayagiri has explained them. The gist of his explanation is as follows: *Sayambuddha* is that liberated soul who has attained *bodhi* (enlightenment) without depending upon any external cause or condition, the memory of the past lives might be there as an internal cause giving rise to the enlightenment. There are two classes of *svayambuddhas* (self-enlightened souls), viz. a class of *tirthankaras* and a class of not-*tirthankaras*. Of course, in the present list of 15 divisions by *svayambuddha* is meant only not-*tirthankara svayambuddhas* because therein a division of *tirthankara-siddhas* is separately mentioned. *Svayambuddha* attains enlightenment without the help of external cause whereas *pratyeka-buddha* attains it with the help of external cause. *Pratyekabuddhas* are so called because lonely they tour and lonely they stay; like *gacchavasis* they do not tour and stay in company with others. The enlightenment of the two is distinguished mainly on the basis of the presence or otherwise of the external cause in its origination. Again, the distinction between *svayambuddha* and *pratyekabuddha* is drawn on the basis of their paraphernalia, dress and *Śruti* (scriptural knowledge). *Svayambuddhas* possess 12 types of paraphernalia, viz. food-bowls etc. whereas *pratyekabuddhas* possess 2 to 9 types of paraphernalia which never include cloth. *Svayambuddha* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment. If he has the scriptural knowledge then he approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him, or he is offered the dress by gods⁹ who approach him. Such a *svayambuddha* tours and stays either single or in company with others; it depends upon his will. If he does not possess scriptural knowledge before the attainment of enlightenment then he necessarily and invariably approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him only and again he necessarily and invariably tours and stays in company with others. He never tours or stays alone. *Svayambuddhas* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment, whereas *pratyekabuddhas* positively and necessarily possess the scriptural knowledge—minimum of eleven *Angas* and maximum

9. It is obvious that the story of the divine intervention has been invented afterwards. From the standpoint of the essence of true religion, adoption of a particular dress is not necessary for the spiritual progress. But it is generally noticed that as soon as a religious order or tradition becomes strong its outward practices too become well-established and consequently the special type of dress become an inevitable part of the order.

of ten *Pūrvas*—before the attainment of enlightenment. Dress (of a monk) is not inevitable for him. He may or may not put on a dress. If he puts on it, it will be the one offered by gods only.

Neither *svayambuddhas* nor *pratyekabuddhas* require the help of the preachings of somebody else for the attainment of enlightenment. But different is the case with *buddhabohiṃyas* (Sk. *buddhabodhitas*). They are enlightened by the preachings of some spiritual teacher who himself is enlightened. In other words, their attainment of enlightenment is not the result of spontaneous outburst of their inward wisdom. Enlightenment is not worked out by them through the application of their own wisdom; they are enlightened by the gospels preached to them by others. Hence they are known by the term *buddhabodhita-siddha*¹⁰

As a matter of fact, all the divisions of *siddhas* get included in the two divisions, viz. *tīrtha-siddhas* and *atīrtha-siddhas*. But if of *siddhas* these two divisions only are made then it would not be possible for us to have an idea of the special features which they possess in the state previous to their attainment of *siddha*-hood. So, in order to give an idea of these special features, many divisions of *siddhas* have been made and described.¹¹

It will be instructive to know the Buddhist counterparts of the above concepts. According to Buddhism (*Sthaviravāda*) the enlightenment is of three types, viz. *sāvakabodhi*, *pacceka-bodhi* and *sammāsambodhi* (Sk. *śrāvaka-bodhi*, *pratyeka-bodhi* and *samyak-sambodhi*). The possessor of *samyak-sambodhi* is called *samyak-sambuddha*. That person who attains arhat-hood (in Jaina terminology *kevalīpada*) after having listened to the preachings of *samyak-sambuddha* is the possessor of *sāvakabodhi*. Thus that enlightenment which is attained on account of listening to preachings delivered by others is called *sāvaka-bodhi*. And its possessor is *sāvaka-sambuddha*. He is entitled to preach the religion¹².

In Buddhist tradition, as in Jaina one, the enlightenment that dawns upon a person without depending upon the preachings delivered by some spiritual teacher is called *pacceka-bodhi* and the person who possesses it is known as *pacceka-buddha*. Thus *pacceka-buddha* is *svayam-sambuddha* (self-enlightened one). He never preaches the religion and hence he is not able to enlighten others. His life is simply exemplary for others. The person who

10 For the information about all these three types of persons one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 19B ff.

11 *Prajñāpanāṭikā* folio 23 A.

12. *Vinayaṣūṭaka*, *Mahāvagga*, 1. 21.

possesses *sammāsambodhi*, like the one who possesses *paccekabodhi*, attains the enlightenment without depending upon the preachings of some spiritual teacher but he, unlike the latter, is efficient in helping others to attain enlightenment. Again, he possesses those very qualifications which a Jaina *tīrthāṅkara* possesses. In common parlance we know him by the name Buddha.¹³

Souls in Bondage

In the first *Pada* of *Prajñāpanā* the divisions and sub-divisions of souls in bondage are enumerated after having described the liberated souls. The divisions are mainly based on the number of sense-organs which the souls have. The sub-divisions are made on the basis of subtleness or grossness and full development or otherwise of their bodies. Again, they are divided on the basis of the different types of births. There are three types of births—by spontaneous generation (*sammūrcchima*), from the uterus (*garbhaja*) or by instantaneous rise in special beds (*upapāda*). The living beings possessing one to four sense-organs have *sammūrcchima* type of birth, the sub-human beings possessing five sense-organs and human beings have either *garbhaja* or *sammūrcchima* type of birth, and infernal and celestial beings have *upapāda* type of birth. The infernal beings and the spontaneously generated beings (*sammūrcchima*) are necessarily of the neuter sex, those living beings who are born from uterus (*garbhaja*) can have any of the three sexes, the celestial beings can have any of the two sexes, male or female. Thus the living beings are also divided on the basis of the sexes they have. The living beings possessing five sense-organs are again divided into four classes on the basis of four kinds of transmigratory existence, viz. celestial existence, infernal existence, sub-human existence and human existence. Again, they are divided on the basis of the types of birth—some having *garbhaja* birth whereas the others having *sammūrcchima* birth. The different principles on the basis of which the human beings are divided into several classes are—the countries they live in, customs they follow, professions they pursue, cognitive powers they possess, etc. The divisions of infernal beings and celestial beings are made on the basis of the regions they inhabit.

After having learnt this general information regarding the divisions and sub-divisions of living beings it will be easy for us to understand the table given below. In the table wherever there occur so many divisions, e. g. in the case of *vanaspati* (vegetation),

13. Introduction to *Upāsakaśāśānāṅkāra* (P.T.S.), p. 16; also the chapter 'Lokuttarasāmpattiniddesa' of the same work, p. 340

we have remained satisfied with giving the numbers only. At such places a reader should refer to the text proper. Thus many details regarding these divisions and sub-divisions, viz their dwelling places, their relative numerical strength, their life-span, their species, etc. are discussed in the *Padas* beginning with the second one. Hence even from this standpoint the following table is very useful.

1. *Jiva* (*Sūtra* 14)

1. 1 *Asamsārasamāpanna* (siddha) (15)

1 1 1 *Anantarasiddha* (16)

1 1 1 1 <i>Tīrthasiddha</i>	.9 <i>Purusalingasiddha</i>
2 <i>Atīrthasiddha</i>	.10 <i>Napumsakalingasiddha</i>
3 <i>Tīrthakarasiddha</i>	11 <i>Svalīngasiddha</i>
4 <i>Atīrthakarasiddha</i>	12 <i>Anyalīngasiddha</i>
.5 <i>Śvayambuddhasiddha</i>	.13 <i>Grhīṅgasiddha</i>
6 <i>Pratyekabuddhasiddha</i>	14 <i>Ekasiddha</i>
7 <i>Buddhabodhisiddha</i>	15 <i>Anekasiddha</i>
.8 <i>Strīṅgasiddha</i>	

1 1 2. *Paramparasiddha* (17)

1. 1 2. 1 *Aprathamāsamayasiddha*

2 *Dvīsamayasiddha*

.3 *Trīsamayasiddha*

4 *Catuḥsamayasiddha*

.5 ...A. *Anantasamayasiddha*

1 2 *Samsārasamāpanna* (samsārī) (18) [A *Paryāpta*, B. *Aparyāpta*]

1. 2. 1 *Ekendriya* (19) [A *Paryāpta* B *Aparyāpta*]

1 2. 1 1 *Prthvikāyika* (20) [A *Paryāpta*, B. *Aparyāpta*]

1. 2. 1. 1. 1 *Sūksma*—A. *Paryāpta*, B. *Aparyāpta* (21)

1 2. 1. 1. 2. *Bādara* (25) A. *Paryāpta*, B. *Aparyāpta*

1 2 1. 1. 2 1 *Ślakṣṇa bādara prthvī* (23)

1 2. 1 2 2 1 1 *Kṛsnamṛttikā*¹⁴

2 *Nilamṛttikā*

.3 *Lohitamṛttikā*

4 *Hāridramṛttikā*

.5 *Śuklamṛttikā*

.6 *Pāṇḍumṛttikā*

.7 *Panakamṛttikā*

1. 2 1 1 2. 2 *Khara bādara prthvī* (24)

1. 2 1. 1. 2. 2. 1 *Prthvī*¹⁵

.2 *Śarkarā*

3 *Vālukā*

.4 *Upalā*

14 All these seven divisions are mentioned in *Uttarādhyāyana* 36.73. *Ācārāṅganiryukti* (gā. 72) enumerates only five of them. But *Sūtra-kṛtāṅga* and *Daśavaikālīka* and even *Mūlācāra* mention none of them.

15. Though *Uttarādhyāyana* 36. 73-78 explicitly states that there are 36 divisions (*bheyā chaittisamāhyā*), it, in the actual *gāthās*, enumerates 40 divisions. *Mūlācāra* (*Pañcācārādhikāra gā.* 8-12) and *Ācārāṅga-Niryukti* too (gā. 73-76) mention 36 divisions only.

.5 <i>Silā</i>	.23 <i>Gomejjakamani</i>
.6 <i>Lavana</i>	.24 <i>Rūcakamani</i>
.7 <i>Usa</i>	.25 <i>Aṅkamani</i>
.8 <i>Ayas</i>	.26 <i>Sphatikamani</i>
.9 <i>Tāmra</i>	.27 <i>Lohitāksamani</i>
10 <i>Trapusa</i>	.28 <i>Marakatamani</i>
.11 <i>Sisaka</i>	29 <i>Masāragallamani</i>
.12 <i>Rūpya</i>	.30 <i>Bhujamocakamani</i>
.13 <i>Suvarna</i>	.31 <i>Indranīlamani</i>
14 <i>Vajra</i>	.32 <i>Candanamani</i>
.15 <i>Haritāla</i>	.33 <i>Gairikamani</i>
.16 <i>Hiṅgulaka</i>	.34 <i>Hamsagarbhmani</i>
17 <i>Manahśilā</i>	35 <i>Pulakamani</i>
.18 <i>Sāsaga</i>	.36 <i>Saugandhikamani</i>
.19 <i>Añjana</i>	.37 <i>Candraprabhamani</i>
20 <i>Pravāla</i>	.38 <i>Vaidūryamani</i>
21 <i>Abhrapatala</i>	.39 <i>Jalakāntamani</i>
22 <i>Abhravāluka</i>	.40 <i>Sūryakāntamani</i>
	—etc.

1. 2. 1. 2 *Aplāyika* (26) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 1. 2. 1 *Sūksma* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (27)

1. 2. 1. 2. 2 *Bādara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (28)

1. 2. 1. 2. 2. 1 <i>Osa</i> ¹⁶	.10 <i>Khattodaka</i>
.2 <i>Hima</i>	.11 <i>Amlodaka</i>
.3 <i>Mahikā</i>	.12 <i>Lavanodaka</i>
4 <i>Karaka</i>	13 <i>Vārunodaka</i>
5 <i>Haratanu</i>	.14 <i>Kṣīrodaka</i>
6 <i>Suddhodaka</i>	15 <i>Ghrtodaka</i>
7 <i>Śitodaka</i>	.16 <i>Ksododaka</i>
8 <i>Uṣnodaka</i>	.17 <i>Rasodaka</i>
.9 <i>Ksārodaka</i>	etc.

1. 2. 1. 3 *Tejāḥkāyika* (29) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 1. 3. 1 *Sūksma*, (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (30)

.2 *Bādara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (31)

1.2.1.3.2.1 <i>Angāra</i> ¹⁷	4 <i>Arci</i>
.2 <i>Jvālā</i>	.5 <i>Alāta</i>
.3 <i>Murmura</i>	.6 <i>Suddhāgni</i>

16. *Uttarādhyayana* (36.86) and *Ācārāṅganiryukti* (gā. 108) mention five divisions only. *Sūtrakṛtāṅga* (2.3.17) and *Daśavaikālika* (4.8) enumerate the first six divisions. *Mūlācārā* (gā. 5.13) mentions six divisions, viz. *osa*, *hima*, *mahikā*, *haratanu*, *suddhodaka* and *ghanodaka*.

17. *Ācārāṅganiryukti* (118) and *Mūlācārā* (5.14) mention five divisions whereas *Uttarādhyayana* (36.110, 111) mentions seven divisions.

.7 ulkā	.11 Saṅgharsasa-
8 Vidyut	mutthita
.9 Aśani	.12 Sūryakāntamani-
10 Nirghāta	niḥṣṛta etc
- 1.2.1.4. Vāyukāyika (32) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]
- 1.2.1.4.1 Sūksma - (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (32)
- .2 Bādara - (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (34)
1.2.1.4.2.1 Prācinavāta ¹⁸	.11 Vātamaṇḍali
.2 Pratīcnavāta	12 Utkalīkāvāta
.3 Daksīnavāta	.13 Maṇḍalīkāvāta
.4 Udtīcnavāta	.14 Guṇjāvāta
.5 Urdhvavāta	.15 Jhaṇjāvāta
.6 Adhovāta	.16 Samvartakavāta
.7 Tiryagvāta	.17 Ghanavāta
.8 Vidiḡvāta	18 Tanuvāta
.9 Vātodbhrama	19 Suddhāvāta
.10 Vātotkalikā	etc
1. 2. 1. 5 Vanaspatikāyikā (35) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]
1. 2. 1. 5. 1 Sūksma (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (36)
- 2 Bādara (37) (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (54)
- 1 Pratyekaśarīra (38)
- 2 Sādhāraṇaśarīra (54)
1. 2. 1. 5. 2. 1 Pratyekaśarīra-bādara-vanaspatikāyika (38)
1. 2. 1. 5. 2. 1. 1 Vrksa¹⁹ (39) (a) Ekāsthika (40), (b) Bahubījaka (41)
2 Gucca (42)	Anekaprakāra
3 Gulma (43)	"
4 Latā (44)	"
.5 Vallī (45)	"
6 Parvagā (46)	"
7 Trna (47)	"
8 Valaya (48)	"
9 Harita (49)	"
10 Ausadhi (50)	"
11 Jalaruḡa (51)	"
12 Kuhana (52)	"

18. Uttarādhyayana (36 119, 120), Ācārāṅganiryukti (gā 165, 166) and Mūlācāra (5 15) mention five divisions only. Moreover, it is noteworthy that Uttarādhyayana (36.108) considers Teja and Vāyu to be trasa. Ācārāṅganiryukti (153) calls them labdhitrasa.

19. Uttarādhyayana (36 95-96) refers to these very divisions of vanaspati. For the divisions of vanaspati mentioned in different orders one may refer to Mūlācāra (5.16-18), Sūtrakṛtāṅgā (2. 3. 1, 2 3. 12, 2 3. 13); Daśava. 4 1. The gāthā 12th of Prajñāpanā is found in Ācārāṅganiryukti (gā. 129). Again, gāthās 45-46 of Prajñāpanā occur in Ācārāṅganiryukti (gā. 131-132).

1. 2. 1. 5. 2. 2 *Sādhāraṇaśarīra-bādara-Vanaspatikāyika—Aneka prakāra* (54).²⁰

1. 2. 2 *Dvīndriya* (56) (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (56).

1. 2. 2. 1 <i>Pāyukrmī</i> ²¹	.14 <i>Ghulla</i>
.2 <i>Kuksīkrmī</i>	.15 <i>Khulla</i>
.3 <i>Gandūyalaka</i>	.16 <i>Varāda</i>
.4 <i>Goloma</i>	.17 <i>Sottiya</i>
.5 <i>Neura</i>	.18 <i>Mottiya</i>
.6 <i>Śomaṅgalaga</i>	.19 <i>Kaluya</i>
.7 <i>Vamsīmuha</i>	.20 <i>Vāsa</i>
.8 <i>Sūmuha</i>	.21 <i>Ekāvarta</i>
.9 <i>Gojaloyā</i>	.22 <i>Ubhayāvarta</i>
.10 <i>Jaloyā</i>	.23 <i>Nandīāvarta</i>
.11 <i>Jalouyā</i>	.24 <i>Samvukka</i>
.12 <i>Sankha</i>	.25 <i>Māivāha</i>
.13 <i>Sanḥhanaga</i>	.26 <i>Suktisamputa</i>
	.27 <i>Candanaka</i> etc.

1. 2. 3 *Trīndriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (57)

1. 2. 3. 1 <i>Ovaiya</i>	.21 <i>Tausamimjya</i>
.2 <i>Rohiniya</i>	.22 <i>Kappasatthisamimjya</i>
.3 <i>Kumthu</i>	.23 <i>Hulliya</i>
.4 <i>Pipiliyā</i>	.24 <i>Jhulliya</i>
.5 <i>Uddasaga</i>	.25 <i>Jhimgira</i>
.6 <i>Uddehiya</i>	.26 <i>Kimgiriḍa</i>
.7 <i>Ukkahya</i>	.27 <i>Pāhuya</i>
.8 <i>Uppāya</i>	.28 <i>Subhaga</i>
.9 <i>Ukkada</i>	.29 <i>Sovacchiya</i>
.10 <i>Uppada</i>	.30 <i>Suyavimta</i>
.11 <i>Taṇāhāra</i>	.31 <i>Imdikāya</i>
.12 <i>Katthāhāra</i>	.32 <i>Imdagovaya</i>
.13 <i>Māluya</i>	.33 <i>Urulumcaka</i>
.14 <i>Pattāhāra</i>	.34 <i>Kotthalavāhaga</i>
.15 <i>Tanavimtiya</i>	.35 <i>Jūya</i>
.16 <i>Pattavimtiya</i>	.36 <i>Hālāhalā</i>
.17 <i>Pupphavimtiya</i>	.37 <i>Pisuya</i>
.18 <i>Phalavimtiya</i>	.38 <i>Satavāiya</i>
.19 <i>Biyavimtiya</i>	.39 <i>Gomhī</i>
.20 <i>Teduraṇamajjya</i>	.40 <i>Hatthisomda</i> ²² etc.

20. *Uttarādhyayana* 36. 97-100. The 99th *gāthā* of *Prajñāpanā* is quoted in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Part V, Book XIV, p. 229) wherein the term 'bhaṇḍaṇ' ('it is said') precedes the *gāthā*. And this same *gāthā* occurs in *Ācārāṅga-niryukti* (137). Again, the 101st *gāthā* of *Prajñāpanā* is quoted in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (p. 226) and this same *gāthā* is found in *Ācārāṅga-niryukti* (gā. 136).

21. The divisions mentioned in *Uttarādhyayana* (36. 129-130) are less in number than the ones we find here.

22. The number of divisions is less in *Uttarādhyayana* 36. 138-140.

1 2 4. Caturindriya (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (58)

1 2 4.1	<i>Amḍhiya</i> ²³	20	<i>Gambhīra</i>
	.2 <i>Nettiya</i>	21	<i>Ñiṇiya</i>
	3 <i>Macchiya</i>	22	<i>Tamṭava</i>
	.4 <i>Magamigakīda</i>	23	<i>Acchiroda</i>
	5 <i>Payamga</i>	24	<i>Acchiveha</i>
	6 <i>Ḍhimkuna</i>	25	<i>Sāramga</i>
	7 <i>Kukkuda</i>	26	<i>Neula</i>
	8 <i>Kukkuha</i>	27	<i>Dola</i>
	9 <i>Nandāvatta</i>	28	<i>Bhamara</i>
	10 <i>Simgirida</i>	29	<i>Bharuḷi</i>
	11 <i>Kinḥapatta</i>	30	<i>Jarula</i>
	12 <i>Nilapatta</i>	31	<i>Tottha</i>
	.13 <i>Lohiyapatta</i>	32	<i>Vicchuta</i>
	.14 <i>Hāliddapatta</i>	33	<i>Pattavicchuya</i>
	.15 <i>Sukkulapatta</i>	34	<i>Chānavicchuya</i>
	16 <i>Cittapakḥha</i>	35	<i>Jalavicchuya</i>
	17 <i>Vicittapakḥha</i>	36	<i>Piyamgāla</i>
	.18 <i>Obhamjaḷṭiya</i>	37	<i>Kanaga</i>
	19 <i>Jalacāriya</i>	38	<i>Gomayakīda</i>
			etc

1.2 5 *Pañcendriya* (59) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1 2.5.1 *Nairayika* (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (60)

1 2 5.1.1	<i>Ratnaprabhāprthvīnairayika</i>
2	<i>Sarkarāprabhāprthvīnairayika</i>
3	<i>Vālukāprabhāprthvīnairayika</i>
4	<i>Pankaprabhāprthvīnairayika</i>
5	<i>Dhūmaprabhāprthvīnairayika</i>
.6	<i>Tamaḥprabhāprthvīnairayika</i>
7	<i>Tamastamaḥprabhāprthvīnairayika</i>

1 2. 5. 2 *Tīryaṇca* (61) [(a) Paryāpta sammūreccima (b) Aparyāpta sammūreccima (c) Paryāpta garbhaja (d) Aparyāpta garbhaja]

1. 2. 5. 2. 1 *Jalacara paryāpta garbhaja*²⁴ (62), (68)

1. 2. 5. 2. 1 1 *Matsya* (63)

23 The 110th gūthā of *Prajāpanā* somewhat resembles the 36.147 of *Uttarādhyayana*. For the divisions one may refer to *Uttarādhyayana* 36.147-149. Therein the divisions are less in number.

24. The five divisions of *jalacara* living beings, viz. *Matsya* etc. are mentioned in *Uttarādhyayana* 36.173; but therein their sub-divisions are not referred to.

.1 <i>Sanḥa</i>	.11 <i>Vaḍagara</i>
.2 <i>Khavalla</i>	.12 <i>Timi</i>
.3 <i>Juga</i>	.13 <i>Timimḡila</i>
.4 <i>Vijjhidiya</i>	.14 <i>Nakka</i>
.5 <i>Hali</i>	.15 <i>Taṁḍulamaccha</i>
.6 <i>Maggari</i>	.16 <i>Kaṇikkāmaccha</i>
.7 <i>Rohiya</i>	.17 <i>Sālisacchiyā</i>
.8 <i>Halīsāgara</i>	.18 <i>Laṁbhana</i>
.9 <i>Gāgara</i>	.19 <i>Padāga</i>
10 <i>Vada</i>	.20 <i>Padāgātipadāga</i>
	etc.
.2 <i>Kacchabha</i> (64)	
1 <i>Atthikacchabha</i>	.2 <i>Mamsakacchabha</i>
3 <i>Gāha</i> (65)	
.1 <i>Dūli</i>	.4 <i>Pulaga</i>
2 <i>Vedhala</i>	5 <i>Simāgāra</i>
3 <i>Muddhaya</i>	
.4 <i>Magara</i> (66)	
.1 <i>Soṁḍa</i>	2 <i>Mattha</i>
5 <i>Sumsumāra</i> (67)	
- <i>Ekākāra</i>	
1 2. 5. 2. 2 <i>Sthalacara</i> (69) [a <i>Paryāpta-sammūreccima</i> , b. <i>Apar-yāpta-sammūreccima</i> , c. <i>Paryāpta-garbhaja</i> , d. <i>Apar-yāptagarbhaja</i> (75)]	
1. 2 5. 2. 2. 1 <i>Catuspada</i> (70)	
1. 2. 5. 2 2 1 1 <i>Egakhura</i> (71) ²⁵	
.1 <i>Assa</i>	5 <i>Gorakkhara</i>
.2 <i>Assatara</i>	.6 <i>Kaṁḍalaga</i>
3 <i>Ghodaga</i>	.7 <i>Sirikamḍalaga</i>
4 <i>Gaddabha</i>	8 <i>Āvatta</i>
	etc.
.2 <i>Dukhura</i> (72)	
1 <i>Uttā</i>	.9 <i>Varāha</i>
.2 <i>Gona</i>	.10 <i>Aya</i>
.3 <i>Gavaya</i>	.11 <i>Elaga</i>
.4 <i>Rojjha</i>	.12 <i>Ruru</i>
.5 <i>Pasaya</i>	.13 <i>Sarabha</i>
.6 <i>Mahisa</i>	.14 <i>Camara</i>
7 <i>Miya</i>	.15 <i>Kuramga</i>
.8 <i>Samvara</i>	.16 <i>Gokarna</i>
	etc.

25 Though *Sūyagaḍa* (2. 3. 15) enumerates the primary divisions, viz. *egakhura* etc., it does not mention their sub-divisions.

.3 *Gaṇḍāpāda* (73)

.1 <i>Haṭṭhī</i>	.4 <i>Khagga</i>
.2 <i>Pūyaṇaya</i>	.5 <i>Gaṇḍa</i>
.3 <i>Maṇḍikunahatṭhī</i>	etc.

.4 *Saṇapphāda* (74)

.1 <i>Siha</i>	.8 <i>Biḍāla</i>
.2 <i>Vaggha</i>	.9 <i>Suṇaga</i>
.3 <i>Diviya</i>	.10 <i>Kolasuṇaga</i>
.4 <i>Accha</i>	.11 <i>Kokaṇṭhiya</i>
.5 <i>Taraccha</i>	.12 <i>Sasaga</i>
.6 <i>Parassara</i>	.13 <i>Cittaga</i>
.7 <i>Siyāla</i>	.14 <i>Cittalaga</i>
	etc.

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2 *Parisarpa* (76)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2. 1 *Uraparisarpa* (77)

(a) *Ahi*²⁶ (78)

(1) *Davvīkara* (79)

1 <i>Āsīvīsa</i>	.8 <i>Nissāsavīsa</i>
.2 <i>Ditṭhivīsa</i>	9 <i>Kaṇhasappa</i>
3 <i>Uggavīsa</i>	10 <i>Sedasappa</i>
.4 <i>Bhogavīsa</i>	11 <i>Kāodara</i>
.5 <i>Tayāvīsa</i>	12 <i>Daḍḍhapuppha</i>
6 <i>Lālāvīsa</i>	13 <i>Kolāha</i>
.7 <i>Ussāsavīsa</i>	.14 <i>Melīmimda</i>
	etc.

(2) *Maulī*

.1 <i>Divvāga</i>	6 <i>Maṇḍalī</i>
.2 <i>Goṇasa</i>	.7 <i>Mālī</i>
.3 <i>Kasāhīyā</i>	.8 <i>Ahi</i>
.4 <i>Vaiula</i>	.9 <i>Ahisalāga</i>
5 <i>Cittalī</i>	.10 <i>Paḍāga</i>
	etc.

(b) *Ayagara* (*Ekākāra*) (81)

(c) *Āsāliyā* (82)

(d) *Mahoraga* (83)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2. 2 *Bhuyaparisarpa* (85)

.1 <i>Ṇaula</i> ²⁷	.3 <i>Saraḍā</i>
2 <i>Gohā</i>	.4 <i>Sallā</i>

26. *Sūyagaḍa* (2. 3. 15) refers to the primary divisions of *uraparisappa*, viz. *Ahi*, etc.; it does not notice their sub-divisions.

27. *Sūtrakṛtāṅga* (2. 3. 15) mentions these 15 divisions; but it yields different readings.

5 <i>Saramtha</i>	.11 <i>Mamgūsa</i>
6 <i>Sāra</i>	12 <i>Payalāiya</i>
.7 <i>Khārā</i>	13 <i>Chiravirāliya</i>
8 <i>Dharoilā</i>	14 <i>Jāha</i>
.9 <i>Vissambharā</i>	.15 <i>Cauppāiyā</i>
.10 <i>Mūsa</i>	etc.

1. 2. 5. 2. 3. *Khecara* (86)

1. 2. 5. 2. 3. 1 *Cammapakkhī*²⁸ (87)

1 <i>Vaggulī</i>	5 <i>Jivamjiva</i>
2 <i>Jaloyā</i>	.6 <i>Samuddavāyasa</i>
3 <i>Adilā</i>	7 <i>Kannattiya</i>
.4 <i>Bhāraṇḍa</i>	8 <i>Pakkhibirālī</i>
	etc.

.2 *Lomapakkhī* (88)

1 <i>Dhamka</i>	21 <i>Gahara</i>
.2 <i>Kanika</i>	22 <i>Pomdarīya</i>
.3 <i>Kurala</i>	.23 <i>Kāga</i>
4 <i>Vāyasa</i>	.24 <i>Kāmamjuga</i>
5 <i>Cakkāga</i>	25 <i>Vamjūlaga</i>
.6 <i>Hamsa</i>	.26 <i>Tittira</i>
.7 <i>Kalahamsa</i>	.27 <i>Vattaga</i>
8 <i>Pāyahamsa</i>	.28 <i>Lāvaga</i>
9 <i>Rōyahamsa</i>	.29 <i>Kavoya</i>
.10 <i>Ada</i>	.30 <i>Kavimjāla</i>
11 <i>Edī</i>	31 <i>Pārevaya</i>
12 <i>Baga</i>	.32 <i>Cidaga</i>
.13 <i>Balāga</i>	33 <i>Cāsa</i>
.14 <i>Pāṭippava</i>	34 <i>Kukkudā</i>
.15 <i>Komca</i>	.35 <i>Suga</i>
.16 <i>Sārāsa</i>	36 <i>Barahma</i>
.17 <i>Mesara</i>	.37 <i>Madanasalāga</i>
.18 <i>Masūra</i>	.38 <i>Koila</i>
.19 <i>Mayūra</i>	.39 <i>Seha</i>
.20 <i>Satavaccha</i>	40 <i>Varellaga</i>

.3 *Samuggappakkhī* (89)

4 *Vitatapakkhī* (90)

1. 2. 5. 3 *Manuṣya*²⁹ (92) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

28 In *Sūyagaḍa carmapakṣī*, *lomapakṣī*, *samudgapakṣī* and *vitatapakṣī* are mentioned as the divisions of *jalacara pañcendriya*. The reading '*jalacara*' yielded by the text (2.3.15) does not seem to be correct. Again, we should note that *Sūyagaḍa* does not refer to the sub-divisions of *carmapakṣī*, etc.

29. *Sūyagaḍa* (2.3.14) notices the main divisions of *manuṣya*, viz *karmabhūmika*, *akarmabhūmika*, *antardīpaka*, *ārya* and *mleccha*. But it does not refer to their sub-divisions.

1. 2. 5. 3. 1 *Sammūreccima* (Having enumerated 14 divisions that are born in dirt we are told that 'and others' (etc.))

.2 *Garbhavyutkrāntika*³⁰

(1) *Antardvipaka* (of 28 kinds, Sū. 95)

(2) *Akarmabhūmika* (of 30 kinds, Sū. 96)

(3) *Karmabhūmika* (of 15 kinds, Sū. 97)

(3) *Karmabhūmika*

(A) *Mleccha* (98)

.1 <i>Saga</i>	.29 <i>Pausa</i>
.2 <i>Javana</i>	.30 <i>Malaya</i>
.3 <i>Cilāya</i>	.31 <i>Cumcuya</i>
.4 <i>Sabara</i>	.32 <i>Mūyali</i>
.5 <i>Babbara</i>	.33 <i>Komkanaga</i>
.6 <i>Kāya</i>	.34 <i>Meya</i>
.7 <i>Murumḍa</i>	.35 <i>Palhava</i>
.8 <i>Udda</i>	.36 <i>Mālava</i>
.9 <i>Bhādaga</i>	.37 <i>Maggara</i>
.10 <i>Ninnaga</i>	.38 <i>Abhāsiya</i>
.11 <i>Pakkaniya</i>	.39 <i>Nakka</i>
.12 <i>Kulakkha</i>	.40 <i>Cina</i>
.13 <i>Gomda</i>	.41 <i>Hasiya</i>
.14 <i>Simhala</i>	.42 <i>Khasa</i>
.15 <i>Pārasa</i>	.43 <i>Khāsiya</i>
.16 <i>Gomdha</i>	.44 <i>Nedūra</i>
.17 <i>Udamba</i>	.45 <i>Mamḍha</i>
.18 <i>Damila</i>	.46 <i>Dombilaka</i>
.19 <i>Cillala</i>	.47 <i>Lausa</i>
.20 <i>Pulimda</i>	.48 <i>Bausa</i>
.21 <i>Hārosa</i>	.49 <i>Kekkaya</i>
.22 <i>Dom̐ba</i>	.50 <i>Arabāga</i>
.23 <i>Vokkāṇa</i>	.51 <i>Hūna</i>
.24 <i>Gamdhāhāraka</i>	.52 <i>Rosaga</i>
.25 <i>Bahaliya</i>	.53 <i>Bharuga</i>
.26 <i>Ajjala</i>	.54 <i>Ruya</i>
.27 <i>Roma</i>	.55 <i>Vilāya</i>
.28 <i>Pāsa</i>	

(B) *Arya* (99)

(i) *Rddhiprāpta* (100)

.1 <i>Ariham̐ta</i>	.4 <i>Vāsudeva</i>
.2 <i>Cakkavattī</i>	.5 <i>Cāraṇa</i>
.3 <i>Baladeva</i>	.6 <i>Vijāhara</i>

30. These three divisions are enumerated in *Uttarādhyayana* (36. 105). But their sub-divisions are not mentioned there by name. Only their numbers are indicated in *gāthā* 196.

(ii) *Anrddhiprāpta* (101)

- .1 *Ksetrārya* (born in any one of 25½ countries like Magadha etc. Sū. 102)
- .2 *Jātīārya* (six *jātis* like *Āmbaṭṭha* Sū. 103)
- .3 *Kulārya* (six *kulas* Ugra etc. Sū. 104)
- .4 *Karmārya* (many *karmas* like *dossiya* etc. Sū. 105)
- .5 *Śilpārya* (many *śilpas* like *tunṇāga* etc. Sū. 106)
- .6 *Bhāsārya* (Sū. 107)
- .7 *Jñānārya* (Sū. 108)
- .8 *Darśanārya*³¹ (Sū. 109)
- .9 *Cāritrārya* (Sū. 120)

1 2. 5. 4 Deva (139) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 5. 4. 1. *Bhavanavāsī* (*Paryāpta*-*Aparyāpta*-140)
 - .1 *Asurakumāra*
 - .2 *Nāgakumāra*
 - .3 *Suparnakumāra*
 - .4 *Vidyutkumāra*
 - .5 *Agnikumāra*
 - .6 *Dvīpakumāra*
 - .7 *Udadhikumāra*
 - .8 *Dikkumāra*
 - .9 *Vāyukumāra*
 - .10 *Stanitakumāra*

1. 2. 5. 4. 2 *Vyantara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (141)

- .1 *Kinnara*
- .2 *Kimpurusa*
- .3 *Mahoraga*
- .4 *Gandharva*
- .5 *Yaksa*
- .6 *Rāksasa*
- .7 *Bhūta*
- .8 *Pisāca*

1. 2. 5. 4. 3 *Jyotiska* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (142)

- .1 *Candra*
- .2 *Sūrya*
- .3 *Graha*
- .4 *Naksatra*
- .5 *Tārā*

1. 2. 5. 4. 4 *Vaimānika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (143)

(1) *Kalpopaga* (144)

- .1 *Saudharma*
- .2 *Īśāna*
- .3 *Sanatkumāra*
- .4 *Māhendra*
- .5 *Brahmaloka*
- .6 *Lāntaka*
- .7 *Śukra*
- .8 *Sahasrāra*
- .9 *Ānata*
- .10 *Prānata*
- .11 *Āraṇa*
- .12 *Acyuta*

31. The four *gāthās* 119-122 of *Prajñāpanā* are identical with the four *gāthās* 28 16-19 of *Uttarādhyayana*. The 123rd *gāthā* of *Prajñāpanā* is found in *Uttarādhyayana* (28.20), with different readings. Again, the eight *gāthās* 124-131 of *Prajñāpanā* are identical with the eight *gāthās* 28. 21-28 of *Uttarādhyayana*. Moreover, the 132nd *gāthā* of *Prajñāpanā* is identical with the 28 31st *gāthā* of *Uttarādhyayana*. That is, the two *gāthās* 28. 29-30 of *Uttarādhyayana* do not occur in *Prajñāpanā*.

...[262].

(2) *Kalpātīta* (145)

(1) *Graiveyaka* (of nine kinds)

(ii) *Anuttaraupapātika*

.1 *Vijaya*

.4 *Aparājita*

.2 *Vaiṣaṇṭa*

.5 *Sarvārthasiddha*

3 *Jayanta*

*

CHAPTER II

DWELLING PLACES OF LIVING BEINGS

There are two main classes of living beings, i. e. those that are in bondage and those that are liberated. Various sub-classes of these two are mentioned in the first *Pada*. Now next it is necessary to know as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. So, this topic is discussed in the *Sthāna Pada*. There are two types of dwelling places, viz. permanent and temporary. Here the permanent dwelling place, that is, the dwelling place which a living being inhabits from its birth to death is described as '*svasthāna*'. A living being becomes the inhabitant of a temporary dwelling place in two ways. Hence two types of temporary dwelling places are recognised, viz. *upapāta* and *samudghāta*. According to Jaina philosophy, as soon as a living being dies in his previous life, that is, as soon as the life-span of the previous birth of a living being ends, karmas determining personality (*nāmakarma*), social status (*gotrakarma*) and life-span (*āyukarma*) of that living being in its new birth start operating and hence that living being is known by a new name no sooner than the life-span of its previous birth ends. For instance, suppose there is a living being who is a god in this life and is to become a human being in the next life. Now as soon as its life-span of this birth as a god ends it is known as a human being. Let us note that according to the Jainas soul is not ubiquitous.¹ Hence after death it is required to travel from the place of its death to the place of new birth. Before the living being of our present instance starts its journey, it has left *devaloka* (celestial regions) and before it ends the journey it has not reached *manusyaloka* (regions where human beings dwell). So, the space it passes through in its journey from *devaloka* to *manusyaloka* is also called its *sthāna* (dwelling place). This dwelling place is termed *upapātasthāna*. It is obvious that this dwelling place is temporary and occasional. But even then it is inevitable. Hence while discussing the topic of dwelling places of living beings, we should take it into account. The third type of dwelling place is called *samudghātasthāna*. It is our daily experience that when a man gets angry his face becomes red; similarly, when one experiences some pain, there occur changes in his bodily system. According to Jaina philosophy, at such occasions the *pradeśas* (units) of a living being get expanded. In technical language this expansion is

1. For the discussion about the magnitude or size (*parimāṇa*) of soul one may refer to Introduction to *Gaṇadhara-vāda* (Malvania), p. 92.

'*samudghāta*'. *Samudghāta* is of many types. A detailed treatment of all its types occurs in *Pada XXXVI*. Hence the treatment of a dwelling place of living beings from the standpoint of *samudghāta* becomes necessary. Here in this second *Pada* all the three types of dwelling places which living beings of different classes inhabit are described.

The classes of living beings whose dwelling places are described here are already mentioned in *Pada I*. It is clear that some main classes of living beings, like that of one-sensed beings (*ekendriya*), enumerated in *Pada I* are not discussed here, whereas some main classes like that of five-sensed beings are discussed here. Again, not all the sub-classes of living beings are discussed here. Thus in this *Pada* are described not all the classes and sub-classes of living beings enumerated in *Pada I* but only some main ones from among them. The comparison of the treatment of this topic in *Prajñāpāṇā* with the same in other works will be useful to trace the history of the expansion or otherwise of this topic. This comparison will help us not only in our study of how the treatment of the topic became more and more elaborate but also in fixing the dates of the concerned works. Hence we shall attempt the comparison.

Someone might raise a question as to why it is necessary to give thought to the discussion of the dwelling places of the living beings of various classes. The answer to this question is as follows. According to Jaina philosophy the size of soul is identical with that of the body; it does not consider soul to be all-pervading. This makes possible the movement of soul, in its transmigratory condition, from one place to another for taking a new birth and for assuming a new body in a particular pre-determined place. So, it is necessary to give thought to and elaborately discuss the question as to which class of living beings inhabit which regions or places. Thus the Jaina theory of the size of soul necessitates the discussion about the various regions that soul inhabits in its various transmigratory existences. According to other Indian philosophical systems, soul is all-pervading. Hence they treat the question of dwelling places from the standpoint of body only. For them, soul is always there in the universe everywhere. Hence it is not inevitable for those systems to discuss the question of dwelling place of soul.

According to Buddhist Philosophy there is no soul. But the Buddhists certainly believe in *citta* (consciousness, rather stream of consciousness). Hence they raise and answer the question of its dwelling places in the universe. Readers are requested to refer to *Abhidharmapiṭaka* for the Buddhist treatment of this topic.

All the three types of dwelling places of each of the various classes and sub-classes of living beings are described here. But let us note that in the case of the class of liberated beings (*siddha*) there occurs the discussion of *svasthāna* only. It is so because there is no possibility of the other two types of dwelling places in connection with the beings belonging to this class. The liberated souls have no 'upapāta' and hence no dwelling place of *upapāta* type. Other living beings have *upapāta* because before they reach the new birth-places the karmas determining personality, social status and life-span of those living beings in their new births start operating with the result they assume the name of that class of existence in which they are to be born and migrate from the place of death to that of new birth. But the liberated souls are free from these karmas. Hence they are not born as *siddhas*. They simply realise their true pristine nature. And that is their final and highest achievement. Again, when the living beings other than *siddhas* migrate to their new birth-place their journey involves their contact with the different space-points of Space substance. Hence those space-points in whose contact the living beings come in their migration to their new birth-place are regarded as their dwelling places. But neither the journey of the *siddhas* to the highest region of *Loka* called *Siddhasīlā*—the journey which starts as soon as all the karmas are dissociated and ends for ever as soon as the region of *Siddhasīlā* is reached—nor their movement in that highest region involves contact with the space-points of Space substance. Hence the movement of the *siddha* is called *asprśadgati*². Thus though a liberated soul (*siddha*) moves, it does not come into contact with the space-points and consequently those space-points could not be called its dwelling place. So the possibility of *upapāta-sthāna* is ruled out in the case of liberated souls. Now let us see as to why there is no possibility of the third type of dwelling place, viz. *samudghāta-sthāna* in their case. *Samudghāta-sthāna* is one of the results of karmas. Hence it is possible only in the case of souls bound up with karmas. But liberated souls, being what they are, are completely dissociated from karmas. Hence they could not have *samudghāta-sthāna*. So, the discussion of this particular dwelling place of the liberated souls has absolutely no scope. Thus there being the possibility of *svasthāna* only in the case of liberated soul, we find in this *Pada* at this juncture the discussion of that *sthāna* only.

Generally it can be said that one-sensed beings are found

2. *Bhagavati* § 14 U. 4. *Bhagavatīsāra* p. 313. Upādhyāya Yaśovijayaājī has written a small tract having the title 'Asprśadgativāda'.

in the whole of *loka* (universe).³ But while saying so we should remember that our statement has in view the entire class of those beings and not one single individual of that class. Again, when it is said that they are found in the whole universe, all the three types of dwelling places are taken into consideration not separately and successively but jointly and simultaneously. Two-sensed beings are available not in the whole universe but only in one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka* (universe). The same thing is applicable to three-sensed and four-sensed beings. Even about five-sensed beings this very thing is said⁴. The liberated souls are there in the highest region of *Loka* (universe)⁵; this region too is to be understood equal in size to one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka*

Classes of Living beings

Their Svasthāna⁶

(1) <i>Bādara-prthvī-kāyika Paryāpta</i> (148) }	Three Lokas
<i>Aparyāpta</i> (149) ⁷ }	
(2) <i>Sūkṣma-prthvī-kāyika Paryāpta-Aparyāpta</i> (150)	„

3. Sū. 150, 153, 156, 159, 162 describe them by the phrase '*savvaloyapari-yāvanagā*'

4. The commentator points out (sū. 166) that the statement about the five-sensed beings has in view all the *pañcendriyas* without any discrimination. And this is true because it is only afterwards that the infernal beings, the five-sensed sub-human beings, the human beings and the celestial beings are separately mentioned. But there seems to be one discrepancy in this *sūtra*. In the *manuṣya-sūtra* 176 it is stated, '*samugghāena savvaloe*'. Following this *sūtra* the *sūtra* under consideration (i.e. sū. 166) should contain '*samugghāena savvaloe*'. But as a matter of fact, we have in its place '*samugghāena loyassa asamkhejjai-bhāge*'. To resolve this discrepancy the commentator, while explaining the phrase '*samugghāenam savvaloe*' occurring in Sū. 176, points out that this is said about *kevalisamudghāta* (*kevalisamudghātam adhikṛtya*). Hence we feel that the phrase '*asamkhejjai-bhāge*' occurring in Sū. 166 is to be construed with *chādmasthikasamudghāta* alone (*Chādmastha* means non-omniscient being, and *chādmasthika* means 'of non-omniscient being'). The details of *kevalisamudghāta* being very few Sū. 166 does not intend to deal with it. *Saṭṭhandāgama* contains two separate *sūtras* dealing with these two *samudghātas*, viz. *chādmasthika-samudghāta* and *kevalisamudghāta* (Book VII, Sū. 11-12, pp 310-311). From all this we deduce that in olden days theoreticians used to deal with *chādmasthika-samudghāta* alone.

5. The text proper (sū. 211) contains excellent description of *Siddhaśiḷā* (otherwise called *Īṣaṭprāgbhārā Prthvī*), the nature of *Siddhas*, their happiness, and all the degrees of their *anagāhanā* (pervasiveness).

6. Here only *svasthāna* is taken note of, because it is this *sthāna* that is permanent and hence worthy of paying attention to. The other two *sthānas*, viz. *upapāda* and *samudghāta* are occasional and temporary. So, though they are mentioned in the text proper, they are not included in this list. Moreover, the exposition of these two *sthānas* definitely

Classes of Living beings			Their Svasthāna
(3) <i>Bādara-apkāyika</i>	<i>Paryāpta</i>	<i>Aparyāpta</i> (151-2)	Three Lokas
(4) <i>Sūksma-apkāyika</i>	"	" (153)	"
(5) <i>Bādara-tejah-kāyika</i>	"	" (154-55)	"
(6) <i>Sūksma-tejah-kāyika</i>	"	" (156)	"
(7) <i>Bādara-vāyu-kāyika</i>	"	" (157-8)	"
(8) <i>Sūksma-vāyu-kāyika</i>	"	" (159)	"
(9) <i>Bādara-vanaspati-kāyika</i>	"	" (160-61)	"
(10) <i>Sūksma-vanaspati-kāyika</i>	"	" (162)	"
(11) <i>Dvīndriya</i>	"	" (163)	"
(12) <i>Trīndriya</i>	"	" (164)	"
(13) <i>Caturīndriya</i>	"	" (165)	"
(14) <i>Pañcendriya</i>	"	" (166)	"
(15) <i>Nāraka</i>	"	" (167)	{ 7 Prthvis of Adholoka
(16-22) <i>Nārakas</i> dwelling in 1 to 7 hells		(168-174)	{ In those con- cerned Prthvis
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		
(23) <i>Pañcendriya</i> <i>Tiryāñca</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(175)	Three lokas
(24) <i>Manusya</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		{ 2½ <i>Dvīpas</i> , <i>Tīryakloka</i> , <i>Manusyaksetra</i>
(25) <i>Bhavanavāsīdeva</i>	"	" (177)	{ First kānda of <i>Ratnaprabhā</i> <i>Prthvī</i>
(26) <i>Asurakumāra</i>	"	" (178)	"
(27) <i>Asurakumāra</i> of South	"	" (179)*	"
(28) <i>Asurakumāra</i> of North	"	" (180)	"
(29-31) <i>Nāgakumāra</i> of South & North			
	<i>Nāgakumāra</i> <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(181-83)	"
(32-34) <i>Suparnakumāra</i> of South-North			
	<i>Suparnakumāra</i> <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(184-86)	"
(35-37) <i>Vidyutkumāra</i> of South-North			
	<i>Vidyutkumāra</i> <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)	"

occurs in *Samudghātapa* (36) and in *Katodvāra* (sū. 639-665) of *Vyut-krāntipada* (6). Hence it is not necessary to duplicate the account.

Here simply the general statement is made. That is, if they are found in the upper region, lower region or middle region and there too in that entire region or in a part thereof, they are generally held to be dwelling in all the three regions. For details one may refer to the text proper.

7. In the text proper it is stated that those very *sthānas* which are of *paryāpta* beings are also the *sthānas* of *aparyāpta* beings. See sū. 149 ff.
8. The *Indras*—of South and North—of the ten divisions of *Bhavanapati* gods are separately mentioned; but we have not noted them here.

(38-40)	<i>Agnikumāra</i> of South-North <i>Agnikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)	"
(41-43)	<i>Dvtpakumāra</i> of South-North <i>Dvtpakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(44-46)	<i>Udadhikumāra</i> of South-North <i>Udadhikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(47-49)	<i>Dikkumāra</i> of South-North <i>Dikkumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(50-52)	<i>Vāyukumāra</i> of South-North <i>Vāyukumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(53-55)	<i>Stanitakumāra</i> of South-North <i>Stanitakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(56)	<i>Vyantara Paryāpta-Aparyāpta</i>	(188)	"
(57)	<i>Pisāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(189)	"
(58-59)	<i>Pisāca</i> of South & North ⁹ <i>Pisāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(190)	"
(60-62)	<i>Bhūta</i> , of South & North. <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(192)	"
(63-65)	<i>Yaksa</i> , of South & North <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(66-67)	<i>Rāksasa</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(68-70)	<i>Kinnara</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(71-73)	<i>Kimpurusa</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(74-76)	<i>Bhujagapati Mahākāya</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(77-78)	<i>Gamdharva</i> ¹⁰ of North South, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(79)	<i>Jyotiskadeva</i> ¹¹ <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(195)	Ūrdhvaloka [Now on- wards listed according to higher and higher regions they inhabit in it]
(80)	<i>Vaimānikadeva</i>	"	" (196) Ūrdhvaloka
(81)	<i>Saudharmadeva</i>	"	" (197) "
(82)	<i>Īśānadeva</i>	"	" (198) "
(83)	<i>Sanatkumāradeva</i>	"	" (199) "

9 Even the *Indras* of the different divisions of *Vyantara* gods are separately referred to, but we have not noted them here.

10 Over and above the eight main divisions of *Vyantara* gods, viz. *Pisāca* etc., the eight sub-divisions, viz. *Anatapiya* etc. are also enumerated in the text proper (Sū. 188, 194) But we have not noted them here.

11 Their two *Indras* are *Sūrya* (the Sun) and *Candra* (the Moon). Sū. 195 [2].

(84)	<i>Māhendra</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(200)	Ūrdhvaloka
(85)	<i>Brahmaloka</i>	„ „	(201)	„
(86)	<i>Lāmtak</i>	„ „	(202)	„
(87)	<i>Mahāśukra</i>	„ „	(203)	„
(88)	<i>Saḥsrār</i>	„ „	(204)	„
(89-90)	<i>Ānata-prāṇata</i>	„ „	(205)	„
(91-92)	<i>Āraṇa-Acyuta</i>	„ „	(206)	„
(93)	<i>Heṭṭhima Graiveya</i>	„ „	(207)	„
(94)	<i>Madhyama</i>	„ „	(208)	„
(95)	<i>Uparīma</i>	„ „	(209)	„
(96)	<i>Anuttaraupapātika</i>	„ „	(210)	„
(97)	<i>Siddha</i>		(211)	the highest region

There arises a question as to why there is no discussion about the *sthāna* of a-jīva (Non-living substances). The reason seems to be that unlike the classes of living beings, the classes of *pudgala* (Matter) cannot be located to a definite region of *Loka*. The atoms and aggregates of atoms are available in any part of *Loka*. Of course, in *Pada V* their *avagāhanā* (extent of their pervasiveness) is discussed in various ways. In a way this could be taken as the discussion about their *sthāna*. But in *Pada II* by 'sthāna' is meant definite region of *Loka*. And in this sense we cannot imagine any definite *sthāna* of atoms and their aggregates. Hence the discussion about their *sthāna* is neither possible nor necessary. Again, the separate discussion about the *sthāna* of *Dharma*, *Adharma*, *Ākāśa* is not required. It is so because the first two pervade the whole *Loka* and the last one is infinite.

The *Śatkhanda-gama* contains the discussion about the *Sthāna* (= *ksetra*) of the living beings. But there it is conducted according to the divisions, *gati*, etc. and not according to the classes of living beings. In the chapter *khettānugamaṇā* (Book VII pp. 299ff.) there occurs this discussion. Therein all the three types of *sthānas*, viz. *svasthāna*, *upapāda* and *samudghāta* are described and discussed.

*

12. The five divisions, viz. *Vijaya*, etc. are not separately mentioned. The text proper simply enumerates them when it deals with the general class

RELATIVE NUMERICAL STRENGTH OF LIVING BEINGS AND OF NON-LIVING SUBSTANCES

This third *Pada* yields information about the relative numerical strength of all substances. In the age of Lord Mahāvira and also thereafter the idea of exact number of reals has assumed importance. *Upansads* record a view that what is real in only one in number and the world of plurality is either a real or an illusory transformation of that real One. On the other hand, Sāṅkhya philosophers maintain the plurality of self and unity of not-self; Buddhist philosophers believe in the plurality of *citta* (conscious principle) as well as *rūpa* (matter). So, it was necessary to clarify what the Jaina view is on this point. This is exactly what we find in this *Pada*. All other schools of Indian philosophy give merely the numbers of reals whereas this *Pada* fixes the numbers of reals from various standpoints. Main trend of this *Pada* is to discuss the relative numerical strength of the substances, in other words, it discusses the question as to which substance is more or less in number than which substance. This discussion is conducted from various stand-points.

First, it is pointed out as to which direction out of various directions like East etc. contains more living beings and which less. Further, it is made clear as to the living beings belonging to which class are more in number and those belonging to which class are less in number in a particular direction. Not only that but the relative numerical strength of even the sub-classes (of living beings) in a particular direction is demonstrated (213-224).

Similarly, the numerical strength of the various classes of living beings that are formed on the basis of *gati* (225), *indriya* (227), *kāya* (232), *yoga* (252) etc is described. And finally we are told as to which class contains the lowest number of living beings and which class contains the highest number of them. And the other classes are arranged according to the gradual rise in number of the living beings they contain (334).

The mutual relative numerical strength not only of the classes of living beings but also of the six substances is discussed here from the standpoints of *dravya* (270) and *pradeśa* (271). And the relative numerical strength of the various divisions of each substance is also described here from these two standpoints (272). And at last the relative numerical strength of all the six substances is given from these very two standpoints (273).

In the beginning the discussion on the numerical strength of the classes of living beings is conducted mainly on the basis of directions. Afterwards it is conducted on the basis of three *lokas* (worlds), viz. *ūrdhva* (Upper), *adhaḥ* (Lower) and *tiryak* (Middle) (276).

As of different classes of living beings so of the atoms and their aggregates the relative numerical strength is described on the basis of directions and three *lokas*. In other words, number of *puṭgalas* (atoms and aggregates) contained in a particular direction and a particular world (*Loka*) is given. Moreover, numerical strength of atoms and aggregates is also given from the standpoints of *dravya* and *pradeśa* severally and jointly (326-330). And after that the same point is discussed keeping in view their extent of pervasiveness (*avagāhanā*), duration of time (*kālasthiti*) and modes (*paryāya*) (331-333).

Relative Numerical Strength of Substances

Here we give a list of all the six substances according to their progressive numerical strength. From this one can know as to which substances have the numerical strength equal, which have it more in relation to which and which have it less in relation to which. A list of the classes of living beings according to their progressive numerical strength is given separately. So, the following list mainly concentrates on the progressive numerical strength of non-living substances (*Sūtra* 273).

<p>1 (1) <i>Dharmāstikāya-dravya</i>
(2) <i>Adharmāstikāya-dravya</i>
(3) <i>Ākāśāstikāya-dravya</i></p>	}	These three <i>dravyas</i> have equal numerical strength because each of them has only one individual or member. And hence their numerical strength is the lowest.
<p>2. (1) <i>Dharmāstikāya-pradeśas</i>
(2) <i>Adharmāstikāya-pradeśas</i></p>	}	Both these <i>dravyas</i> have equal number of <i>pradeśas</i>. They have <i>asamkhyāta pradeśas</i>. Thus this number is <i>asamkhyāta</i> times more than the immediately preceding one
3. <i>Jivāstikāya-dravya</i>	}	The number of <i>jīvas</i> is <i>ananta</i>. Hence this number is <i>ananta</i> times more than the immediately preceding one.
4. <i>Jivāstikāya-pradeśas</i>	}	Each and every <i>jīva</i> has <i>asamkhyāta pradeśas</i>. Hence this number is <i>asamkhyāta</i> times more than the immediately preceding one.

5. *Pudgalāstikāya-dravyas* { The number of *Pudgala dravyas* is *ananta*. And this number is *ananta* times more than the immediately preceding one.
6. *Pudgala pradeśas* { The total number of all the *pradeśas* of all the *pudgala dravyas* is *asamkhyāta* times more than the immediately preceding one
7. *Addhāsamaya-dyavyas* { The number of these *dravyas* is *ananta* times more than the immediately preceding one *Addhāsamaya* has no *pradeśas*.
8. *Ākāśāstikāya-pradeśas* { The number of these *pradeśas* is *ananta* times more than the immediately preceding one.

Relative Numerical Strength Of the Classes of Living Beings

The classes of living beings are listed below according to their progressive numerical strength. Therein the beings of the succeeding class are sometimes slightly more in number (*viśeṣādḥika*), sometimes *samkhyāta* times more, sometimes *asamkhyāta* times more and sometimes *ananta* times more than those of the immediately preceding one. The present list is based on the *Mahā-dandaka* occurring in *Pada III* (*Sūtra* 334) ¹ This list is there in the third *Pada* at the end. It attempts to check up the relative numerical strength, arrived at in the third *Pada*, of the classes (of living beings) formed on the basis of *gatī*, etc. Or, it attempts to arrive at the final relative numerical strength of the classes of living beings after having taken into account all the standpoints. Thus this list is very important. Hence we deem it proper to give it below. Again, the text proper merely suggests the numerical strength whereas the commentator gives and explains the exact numerical strength and attempts to demonstrate its propriety and logical consistency through reasoning.

The facts that emerge from this list are as follows. Even at those early times the Jain monks (*ācāryas*) have made an attempt to demonstrate in the above manner the relative numerical strength of the different classes of living beings. This is an important fact. Again, the numerical strength of females—be they human beings, sub-human beings or celestial beings—has been considered to be always exceeding that of the males. In *Adholoka* (Nether world) the numerical strength of the classes of infernal beings decreases as we go down and down from the first

1 For the detailed exposition refer to *Pratyñāpanāṭīkā*, folio 163 A ff.

to the seventh hell. That is, among the classes of infernal beings, that class of the infernal beings that inhabit the lowest hell (i. e. the seventh hell) has the lowest numerical strength. In other words, among different hells the seventh one has the lowest number of infernal beings. But this order is reversed in regard to the classes of celestial beings inhabiting different celestial regions of *Urdhvaloka*. In *Urdhvaloka* the numerical strength of the celestial beings inhabiting the lowest celestial region called *Saudharma* is the highest and it decreases as we go higher and higher with the result that the highest celestial region called *Anuttara* has the lowest number of celestial beings. The numerical strength of *Bhavanavāsi* celestial beings is even more than that of those inhabiting *Saudharma* celestial region. It is so because the former is situated below *Manusyaloka* which in turn is situated below *Saudharma* celestial region. *Vyantaradevas*, though inhabiting the region higher than that the *Bhavanavāsi* devas inhabit, are more in number than the latter. Again, the *Jyotiskadevas*, though inhabiting the region higher than that *Vyantaradevas* inhabit, are more in number than the latter.

Among all the classes of living beings the class constituted by human beings has the lowest numerical strength, that is, it has the lowest number of living beings. This is the reason why the birth in this class is considered to be very difficult to attain. Again, more the number of sense-organs possessed by living beings, less is their numerical strength. In other words, undeveloped living beings are more in number than the developed ones. The living beings that have already attained liberation in the infinite past are less in number than one-sensed beings. The number of all the transmigratory living beings taken together is more than that of those who have attained liberation. This is the reason why the world (*loka*) will never be empty of the transmigratory living beings. The other reason of its not becoming devoid of transmigratory living beings is that numbers of living beings constituting different classes are never variable but ever constant; in other words, they are eternal.

The living beings inhabiting the lowest hell and the highest heaven are lowest in number among the living beings inhabiting different hells and different heavens respectively. This suggests that it is very difficult to be either the most virtuous or the most vicious. According to the recognised Jaina view of evolution (of living beings), the lowest stage of evolution is that of one-sensed beings. From this stage the evolution starts and gradually progresses.

The number of one-sensed beings as also of the liberated beings reaches to *anantakoti*. The number of the *abhavyas* (= Non-elect living beings destined to remain in bondage for ever) is *ananta*. The number of transmigratory living beings all taken together exceeds that of the liberated living beings. This view has good logic. It is so because some of the living beings that are bound at present will attain liberation in future. So, if we were to consider the number of liberated souls more than that of transmigratory ones, then there would arise the contingency of the world becoming empty of the transmigratory living beings at one time.

The numerical strength of the living beings decreases with the increase in the number of sense-organs possessed by them. This order is maintained in the *aparyāpta* (undeveloped) living beings (No 49-53), but it is reversed in the *paryāpta* (developed) ones (No 44-48). The secret behind this is not known to us.

Relative Numerical Strength of All the Classes of Living Beings

1. The number of male ² human beings born from uterus is the lowest. ⁴	
2. <i>Manusya-strī</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>) ⁴
3. <i>Bādara-tejahlkōya</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
4. <i>Anuttaropapātikadeva</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
5. Gods of Upper (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
6. Gods of Middle (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
7. Gods of Lower (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
8. Gods of <i>Acyutakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
9. Gods of <i>Āranakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
10. Gods of <i>Prānakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
11. Gods of <i>Ānatakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
12. Infernal beings of VII hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
13. Infernal beings of VI hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
14. Gods of <i>Sahasrārakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
15. Gods of <i>Mahāsūkra</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
16. Infernal beings of V hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)

2 While dealing with the class of human beings the text takes note of males and females. But it observes silence about the division of the neuters. Of course, it separately mentions the *sammūreccama* human beings who are invariably neuters. See No. 24.

3 The commentator has suggested the number '*samkhyeya koṭi x koṭi*'. For others too he points out the numbers and their propriety. The readers interested in the problem may refer to the pertinent portion of the commentary.

4 The commentator points out that the number of females is 27 times more than the number of males.

17. Gods of <i>Lāntaka Kalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
18. Infernal beings of IV hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
19. Gods of <i>Brahmalokakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
20. Infernal beings of III hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
21. Gods of <i>Māhendraikalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
22. Gods of <i>Sanātkumārakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
23. Infernal beings of II hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
24. <i>Sammūreccima</i> human beings	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
25. Gods of <i>Isānakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
26. Goddesses of <i>Isānakalpa</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
27. Gods of <i>Saudharmakalpa</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
28. Goddesses of <i>Saudharmakalpa</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
29. <i>Bhavanavāsi</i> gods	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
30. <i>Bhavanavāsi</i> goddesses	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
31. Infernal beings of I Hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
32. Males of <i>Khecara Pañcendriya Tīryaṇca</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
33. Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
34. Males of <i>Sthalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
35. Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
36. Males of <i>Jalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
37. Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
38. <i>Vyantara</i> gods	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
39. „ goddesses	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
40. <i>Jyotiṣa</i> gods	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
41. „ goddesses	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
42. Neuters of <i>Khecara Pañcendriya Tīryaṇca</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
43. „ of <i>Sthalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
44. „ of <i>Jalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
45. <i>Caturindriya Paryāpta</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
46. <i>Pañcendriya</i> „	(<i>viśeṣādhika</i>)
47. <i>Dvīndriya</i> „	(<i>viśeṣādhika</i>)
48. <i>Trīndriya</i> „	(<i>viśeṣādhika</i>)
49. <i>Pañcendriya Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
50. <i>Caturindriya</i> „	(<i>viśeṣādhika</i>)
51. <i>Trīndriya</i> „	(<i>viśeṣādhika</i>)
52. <i>Dvīndriya</i> „	(<i>viśeṣādhika</i>)
53. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Paryāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
54. <i>Bādara Nigoda</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
55. <i>Bādara Prthvi</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
56. <i>Bādara Apkāya</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
57. <i>Bādara Vāyukāya</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
58. <i>Bādara Tejaḥkāya Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
59. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
60. <i>Bādara Nigoda Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)

61. Bādara Prthvī	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
62. Bādara Apkāya	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
63. Bādara Vāyukāya	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
64. Sūksma Tejahkāyika	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
65. Sūksma Prthvikāyika	„	(viśeśādhika)
66. Sūksma Apkāyika	„	(viśeśādhika)
67. Sūksma Vāyukāyika	„	(viśeśādhika)
68. Sūksma Tejahkāyika Paryāpta		(samkhyāta guṇa adhika)
69. Sūksma Prthivī	„	(viśeśādhika)
70. Sūksma Apkāyika	„	(viśeśādhika)
71. Sūksma Vāyukāyika	„	(viśeśādhika)
72. Sūksma Nigoda Aparyāpta		(asamkhyāta guṇa adhika)
73. Sūksma Nigoda Paryāpta		(samkhyāta guṇa adhika)
74. Abhavasiddhika		(ananta guṇa adhika)
75. Pratīpatita-samyaktva		(ananta guṇa adhika)
76. Siddhas		(ananta guṇa adhika)
77. Bādara Vanaspatī Paryāpta		(ananta guṇa adhika)
78. Bādara Paryāpta		(viśeśādhika)
79. Bādara Vanaspatī Aparyāpta		(asamkhyāta guṇa adhika)
80. Bādara Aparyāpta jīvas		(viśeśādhika)
81. Bādara jīvas		(viśeśādhika)
82. Sūksma Vanaspatī Aparyāpta		(asamkhyāta guṇa adhika)
83. Sūksma Aparyāpta		(viśeśādhika)
84. Sūksma Vanaspatī Paryāpta		(samkhyāta guṇa adhika)
85. Sūksma Paryāpta		(viśeśādhika)
86. Sūksma jīvas		(viśeśādhika)
87. Bhavasiddhika		(viśeśādhika)
88. Nigoda jīvas		(viśeśādhika)
89. Vanaspatī		(viśeśādhika)
90. Ekendriya		(viśeśādhika)
91. Tiryāṇa		(viśeśādhika)
92. Mithyādrsti		(viśeśādhika)
93. Avirata		(viśeśādhika)
94. Sakasāya		(viśeśādhika)
95. Chādmastha		(viśeśādhika)
96. Sayogī		(viśeśādhika)
97. Samsārī		(viśeśādhika)
98. Sarvajīvas		(viśeśādhika)

It is interesting to note the way in which this topic is treated of in Śatkhandaḡma. In Prajñāpanā sūtra 212 the relative numerical strength of the classes of living beings is discussed through 27 points of investigation (dvāras) whereas in Śatkhandaḡma (Book VII, pp 520) it is discussed through 14 points of investigation, viz. gati, etc. This means that Prajñāpanā discusses this topic through

13 points of investigation in addition to those 14 employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. This discussion occurs also in *Dravyapramāṇā-nugama-prakarana* of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.). *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.) itself offers the explanation of the numerical terms like *samkhyāta* whereas it is not *Prajñāpanā* itself but its commentary that offers this explanation. This discussion of the relative numerical strength of living beings occurs in *Saṭkhaṇḍāgama* at other places also. Book XIV, Sū. 568 (p. 465) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* gives an account of the relative numerical strength of living beings even from the standpoints of *dravya-pramāṇa* and *pradeśapramāṇa*. *Prajñāpanā* too in its *Atthikāyadvāra* sū 270 gives an account of the relative numerical strength of the living beings from two standpoints, viz *dravyārthika* and *pradeśārthika*. This account in *Prajñāpanā* is different from that occurring in *Saṭkhaṇḍāgama* in that the former account considers the relative numerical strength of *saddravya* whereas the latter that of *Ṣaṭkāya*. The *Mahādandaka* occurring in *Prajñāpanā* (sū 334) and that occurring in *Saṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp 575 ff) deserves comparison. Both the *Mahādandakas* discuss the topic of relative numerical strength of all the classes of living beings

LIFE-DURATION OF LIVING BEINGS

This *Pada* gives an account of life-duration of the different classes of living beings¹ This *Pada* is given the name *Sthitipada* because it tells us as to how much time a living being can live in different classes when born in them. Living being as substance is eternal. But the modes like infernal, celestial, sub-human, human which it assumes are non-eternal. That is, these modes come into existence and go out of existence at some time. So, the need arises to discuss the duration of various kinds of modes. Such a discussion is met with in this *Pada*. Maximum and minimum life-durations of each and every mode or class of living beings are pointed out. Life-duration is possible in the case of transmigratory living beings only. Hence while discussing the topic of life-duration, the classes of transmigratory living beings only are taken into consideration. About liberated living beings it is stated that they have beginning but no end (*sādiyā apajjvasitā*—p. 78 line 14 sū 211). So, the question of their life-duration does not arise. This is the reason why it is not taken up for discussion in this *Pada*. Again, this *Pada* does not give an account of the 'life-duration' of the modes of non-living substances. It is so because different varieties of the modes of non-living substances could not have the fixed maximum and minimum limits of their existence.

In this *Pada* an account of life-durations of the classes of living beings is given in the following order. Life-durations of general classes are given first and only afterwards those of their sub-classes, viz. *pariyāpta* and *aparyāpta*, are given. To illustrate, the life-duration of the general class of infernal beings is stated first, and afterwards the life-durations of its two sub-classes, viz. *pariyāpta* and *aparyāpta*, are stated. This very order is followed in giving an account of life-durations of other classes of living beings.

In the table given below life-durations of general classes are given. Here sub-classes, viz. *pariyāpta* and *aparyāpta* are not taken into account. Moreover, the question of the life-duration of the classes of living beings is discussed with a view to indicating the

1. *Saṅkhaṇḍagāma* too discusses this topic under the heading of 'kālaṇu-gama' (Book VII, pp. 114 and 462). The speciality of *Saṅkhaṇḍagāma* account is that it expounds the topic through 14 *dvāras* keeping in view first a single member of this or that class of living beings and then the members of this or that class all taken together. This *Saṅkhaṇḍagāma* account is worth comparing with the *Uttarādhyaṇa* (36 80 ff) account of *kāla* given from the standpoint of *saṃtati* (continuum).

maximum and minimum limits of their life-durations Hence these two limits of their life-durations are included in the table

From the table it becomes clear that life-duration of females is shorter than that of males as also that the life-duration of infernal and celestial beings is lengthier than that of the human and sub-human beings. Among one-sensed beings the fire-bodied ones have the shortest life-duration This fact could be corroborated by our experience of the fire getting extinguished Again, among the one-sensed beings, the earthbodied are possessed of the lengthiest life-duration. But we do not know the reason behind the view that the life-duration of the three-sensed beings is shorter than that of the two-sensed beings Moreover, the life-duration of the four-sensed beings is lengthier than that of the three-sensed but shorter than that of the two-sensed ones This has also remained a mystery for us.

Classes of living beings	Life-Duration	
	Minimum	Maximum
1. Infernal beings (335)	10 thousand years	33 <i>sāgaropama</i>
(1) <i>Ratnaprabhā</i> (336)	"	1 "
(2) <i>Śarkaraprabhā</i> (337)	1 <i>Sāgaropama</i>	3 „ ²
(3) <i>Vālukāprabhā</i> (338)	3 "	7 "
(4) <i>Pankaprabhā</i> (339)	7 "	10 "
(5) <i>Dhūmaprabhā</i> (340)	10 "	17 "
(6) <i>Tamaḥprabhā</i> (341)	17 "	22 "
(7) <i>Adhaḥsaptama</i> (342)	22 "	33 "
2 (a) God (343)	10 thousand years	33 <i>sāgaropama</i>
(b) Goddess (344)	"	55 <i>palyopama</i>
(1) <i>Bhavanavāsi</i> gods (345)	"	somewhat more than one <i>sāgaropama</i>
" goddesses (346) ³	"	4½ <i>palyopama</i>
[For <i>Asurakumāra</i> and others refer to the original text]		
3 Earth-bodied (354)	<i>Antarmuhūrta</i>	22,000 years
(1) <i>sūkṣma</i> earth-bodied (355) ⁴	"	<i>Antarmuhūrta</i>
(2) <i>bādara</i> " (356)	"	22,000 years

2. The maximum life-span possible in the 1st hell is identical with the minimum life-span possible in the 2nd hell, the maximum life span possible in the 2nd hell is identical with the minimum life-span possible in the 3rd hell, and so on and so forth. This is deduced from the above Table.
3. *Sū.* 347-353 contain the account of the life-span of the gods and goddesses of ten different divisions of *Bhāvanapati* celestial beings.
4. *Sū.* 358, 361, 364, 367 contain the account of the life-span of subtle water-bodied, fire-bodied, air-bodied and plant beings.

4. Water-bodied (357)	"	7,000 years
5. Fire-bodied (360)	"	3 days and nights
6. Air-bodied (363)	"	3,000 years
7. Plant-bodied (366)	"	10,000 years
8. Two-sensed beings (369)	"	12 years
9. Three-sensed " (370)	"	49 days and nights
10. Four-sensed " (371)	"	6 months
11. Five-sensed sub-human beings (372)	"	3 palyopama
(a) sammūrcchima (373)	"	1 pūrvakoti
(b) garbhaja (374)	"	3 palyopama
(1) jalacara (375) ⁵	"	1 pūrvakoti
(2) catuspada-sthalacara (378)	"	3 palyopama
(3) uraparīsarpa (381)	"	1 pūrvakoti
(4) bhūjaparīsarpa (384)	"	"
(5) khechara (387)	"	palyāsamkhyeyabhāga
12. Manusya (390) ⁶	"	3 palya
13. Vyantara gods (393)	10,000 years	1 palyopama
" goddesses (394)	"	$\frac{1}{2}$ "
14. Jyotiska gods (395) $\frac{1}{4}$	palyopama	1 palyopama +
		1 one lakh years
" goddesses (395) ⁷	"	1 palyopama + 50,000 years
[For Candra etc. refer to the original text]		
15. Vaimānsika gods (407)	1 palyopama	33 sāgaropama
" goddesses (408)	"	55 palyopama
[For Saudharma etc. ⁸ refer to the original text]		

In this *Pada* no thought is given to the problem of 'life-duration' of modes or classes of non-living substances. The reason behind this seems to be the fact that *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are eternal; and it is stated in *Pada V* that matter exists from one or two or three and so on upto *asamkhyāta samayas* (515-518); so, the separate treatment of the *sthiti* of the modes of matter (*Pudgala*) is not necessary. Moreover, this *Pada* considers that *sthiti* only which is the result of *āyukarma* and such a *sthiti* is not possible in the case of non-living substances.

5 While giving an account of the life-spans of the *jalacara*, etc. the text separately mentions the life-spans of *garbhaja* and *sammūrcchima* beings (Sū. 376 ff.), but in the present Table we have not done so.

6 Again, while dealing with the life-span of the human beings, the text separately notes the life-spans of *garbhaja* and *sammūrcchima* human beings (Sū. 391-92).

7 The text describes the life-spans of gods and goddesses of the celestial classes viz. *Candra* etc. (Sū. 397-406).

8. Sū. 409-426.

CLASSES AND MODES OF LIVING AND NON-LIVING SUBSTANCES

The name of this *Pada* is '*visesa*'. The term '*visesa*' means classes as well as modes. Here in the present context it means classes and modes of living and non-living substances. In *Pada* I classes and sub-classes of these two substances have already been enumerated. They are, in brief, repeated here. It is so because the object of this *Pada* V is to clarify the point that whatever classes and sub-classes these two substances are divided into have each infinite modes. Now if even a class of a substance have infinite modes, it naturally and inevitably follows that this particular substance taken in its entirety has infinite modes. From the fact that a substance has modes it naturally follows that it can never be absolutely changeless but it can only be variable constant. This, again, means that reality is neither substance alone, nor modes alone, but it is both at the same time. Nature of reality is constituted by both substance and modes.

It is noteworthy that though the name *Visesa* is given to this *Pada*, the term '*visesa*' is not used in the *sūtras* of the *Pada*. In its place the term '*pariyāya*' is employed in the entire *Pada* (*su.* 438-). In Jaina doctrinal works this term has special importance. The author has suggested that two terms '*pariyāya*' and '*visesa*' are not at all different in meaning. Various classes of living and non-living substances are nothing but modes of those concerned substances. Thus classes or particulars of a substance or universal as well as modes of a particular individual or lower universal are here known as *pariyāyas*. The classes of infernal beings, etc are also *pariyāyas*—modes—of an individual living being. It is so because an individual living being has been born many a time as an infernal being, celestial being, etc in the infinite past. And just as they are the *pariyāyas* of one individual living being even so they are the *pariyāyas* of each and every individual living being because all living beings are potentially equal. Thus what are called *prakāras* (types), *bhedas* (divisions), *viśesas* (particulars) from the standpoint of *jīva* substance or universal are modes only when viewed from the standpoint of an individual living being. Substance can never be without mode. That is, substance always has this or that relevant mode. Such a suggestion is there in this *Pada* because what is known as *dravya* is here called *pariyāya* (439). In fine, the suggestion is that *dravya* and *pariyāya* are identical. This is the reason why the author has employed the term '*pariyāya*'

for different types or classes of a *dravya* (439, 501) This point has been noted by Ac Malayagiri also ¹

The author wanted to clarify that though *dravya* and *pariyāya* are identical they are different also and that all the *pariyāyas* or *parināmas* are not of one substance only This has been suggested by pointing out the difference between the numbers of *dravyas* and *pariyāyas*. For instance, he states that the number of infernal beings is *asamkhyāta* (439) but that of their *pariyāyas* is *ananta* (440) Again, out of various classes of living beings the class of vegetation and that of liberated ones contain *ananta* number of *dravyas* Thus *jīva dravyas* all taken together could be regarded as *ananta* but *jīva dravyas* of any one class except the above-mentioned two classes are *asamkhyāta* Yet the number of *pariyāyas* of any one class is *ananta* All this is explained clearly in the present *Pada*

On the basis of such suggestions of the author, the Jaina theoreticians postulated two kinds of universals, one is called *tiryaksāmānya* (horizontal universal) and the other *ūrdhvatā-sāmānya* (vertical universal) That universal which runs through spatially different individuals is called *tiryaksāmānya* whereas that universal which runs through temporally different modes of one individual is called *ūrdhvatā-sāmānya*. *Urdhvatāsāmānya* is nothing but *dravya* itself. One individual thing has one *ūrdhvatā-sāmānya* which is responsible for the notion of its identity. On the other hand, one individual has many *tiryaksāmānyas* which are responsible for the notion of its similarity with different individuals *Jīvatva* universal is *tiryaksāmānya* when viewed as a common characteristic running through different individual *jīvas* but it is also *ūrdhvatāsāmānya* when viewed as a characteristic persisting in one individual *jīva* inspite of this *jīva* undergoing different modifications The roots of the clarifications and interpretations of the terms and concepts *dravya*, *pariyāya*, *sāmānya*, *viśeṣa* offered by Jaina theoreticians in the course of time while comparing their concepts with the corresponding ones found in other systems of Indian philosophy are clearly visible in this work The clarifications and explanations of these terms and concepts, met with in this work, have in turn their roots in the *Anga* works like *Bhagavati* ²

Unlike Vedāntins, Jains believe in the plurality of *Jīva* (Soul) substance The number of *jīvas* are *ananta*. Hence, in Jainism

1 Commentary, folios 179 B, 202 A

2. For the discussion of this topic readers may refer to Introduction to *Nyāyavādaśāstra* by Pt. B. K. Sharma, pp. 25-31; also *Āgama Yuga kṛt Jaina Darśana*, pp. 76-86.

there is nothing like one independent entity called Universal Soul. The characteristic of consciousness that we find in one *jīva* is numerically different from that found in another and pervades that particular *jīva* only. Again, it is this characteristic that differentiates soul from not-soul. Thus this characteristic, though numerically different in different souls, performs one common function of differentiating soul from not-soul. And hence in this sense it is considered to be a universal. This universal is of the kind of *tiryak-sāmānya*. It is not numerically identical in all individual souls. It is numerically different in all of them. Hence there is similarity only among souls; there is no identity or oneness of all souls; identity of all souls or One Soul is an illusion. Identity of all souls or One Soul is a logical abstraction and not a concrete reality³. Similarly, non-living substance (*ajīva*) is not One. There is a plurality of it. There are many non-living substances. All these non-living substances differ from the living substances in that they do not have the characteristic of consciousness. And in this sense there is similarity among all the non-living substances. This similarity is indicated by the common term '*ajīva*' employed for them all. This similarity or universal is again of the type of *tiryak-sāmānya*. By *pariyāyas* (modes), *bhedas* (divisions) and *viśeṣas* (particulars) of these *tiryaksāmānyas* we are to understand here *pariyāyas*, *bhedas* and *viśeṣas* of the two substances living and non-living (439, 501).

According to Jaina philosophy any one individual substance undergoes so many transformations or modifications. For instance, any one soul assumes so many transformations like the state of infernal being etc. These transformations being what they are come and go but the soul substance being eternal persists for ever in the midst of these changes. In other words, soul is never deprived of its true nature, it, as a substance, is never destroyed with the result that it never becomes not-soul. Origination and destruction are predicated of it simply from the standpoint of its transformations or modes. Its modes originate and perish. Each individual soul is a universal. It is a universal of the kind of *ūrdhvatāsāmānya*. This universal is one in one individual living being. It runs through various modes, transformations or states of that individual living being. In this *Pada* the discussion about the *pariyāyas* of *narayika* (infernal being) etc (440, 504) is conducted from the standpoint of *ūrdhvatāsāmānya*. So, those *pariyāyas* of *Narayika* etc. are to be understood as its modes.

3 We are to understand the statements like '*eko āyā*' occurring in *Sihānāga* from the standpoint of such mentally constructed, ideal or conceptual Unity.

Thus in this *Pada* the term *paryāya* is employed in two senses. According to one sense it means types, divisions, classes or particulars. According to another sense it means modes, states, transformations. And it is to be noted that the universal characterising types, divisions or particulars and the universal characterising modes, states or transformations are of two different kinds. The former is called *tiryak-sāmānya* and the latter *ūrdhvatāsāmānya*. Both of them are real. But there are many *tiryak-sāmānyas* in one individual whereas there is only one *ūrdhvatāsāmānya* in one individual.

Nāraka (class of infernal beings) etc. are the various divisions, classes, particulars or species of the universal soul which is a *tiryaksāmānya* and hence they are considered to be the *paryāyas* of *jīva*. Again, these *nāraka* etc. could be viewed as the modes of one individual soul substance which is *ūrdhvatāsāmānya* and hence even from this standpoint they are called *paryāyas* of *jīva*. The similar consideration is there in the case of non-living substance (*ajīva*) also. Thus the author has used the term *paryāyas* in two different senses and he has regarded the two terms '*paryāya*' and '*viśeṣa*' as synonyms. In the Jaina *Āṅga* works the term *paryāya* alone was employed. This is the reason why the author has used this term only in his exposition. But in the Vaiśeṣika system the term *viśeṣa* was already current. And the author seems to have given the name '*Viśeṣa*' to this *Pada* in order to point out that the term *viśeṣa* can very well be employed in the sense of *paryāya* (mode, state, transformation) as well as in the sense of *bheda* (particular, division, species).

The transmigratory souls undergo modifications or transformations that are the results of karmas. It is on account of karmas that soul comes into contact with matter. And it is this contact that in its turn causes various states, modes or transformations of the soul. These transformations which are *paudgalika* or 'of matter' are also predicated of the soul. And the assumption that the transmigratory soul is somewhat identical with matter is underlying our author's discussion of its *paryāyas*. The *ananta paryāyas* which the *pudgala* (matter) independently undergoes due to the various degrees of *varṇa* (colour), *rasa* (flavour), *gandha* (odour) and *sparsā* (touch) (519-) are predicated of the soul also when matter is in contact with it (440-). The reason for this view is that soul is also the cause of these modes of matter when the latter is in contact with the former. From this it is clear that the soul, in its transmigratory state, is relatively identical with matter. This identity is beginningless and it is due to this identity that there arises difference among living beings with regard to their

structure, colour, etc. Were there no identity of this sort, then all the transmigratory souls, like the liberated ones, would have no difference whatsoever among them; they would have only numerical difference; and all the classes of transmigratory souls would become an impossibility. Hence the relative identity of transmigratory soul with matter has been posited as a ruling principle underlying those different classes of living beings or transmigratory souls. When a soul becomes completely dissociated or free from karmas, it has no contact whatsoever with matter and as a consequence has no external differentiating characteristics like structure, colour, etc. Due to the rise of karmic matter just as there arise external differences like structure, colour etc. and thus come into existence various modes even so there arise internal differences pertaining to knowledge, etc and thus come into existence various other modes of a transmigratory soul. In this manner the author has justified the view that a number of modes of a living being is *ananta*.

As we have seen, this Pada is devoted to the treatment of the classes and modes of *jīva* as well as *aṣṭva*. The classes are already described in Pada I. But the suggestion that each class possesses *ananta* modes is found in this Pada V. Thus it constitutes the salient feature of this Pada. Pada I enumerated the classes, Pada III gave us mainly the relative numerical strength of those classes. So, there remained to be answered a question as to what the actual number of the *viśeṣas* or particulars (individuals) each class contained. The answer to this question is found in this Pada V. Not only that, this Pada has given also the numbers of modes that are possible in each class. The number of modes possible in each class is *ananta*. But the number of individuals contained in each class differs. Some classes contain *asamkhyāta* individuals whereas some *ananta*. The class of vegetation (*vanaspati*) and that of liberated souls contain *ananta* individuals. Each of the remaining classes contains *asamkhyāta* individuals. Again, this Pada does not take into account all the classes and sub-classes enumerated in Pada I, when it discusses the question of the number of individuals contained in a particular class as also the number of modes possible in the individuals of a particular class. It takes into account the main classes of transmigratory souls—the main classes which are known by the name of '24 *Dāṇḍakas*'—and the class of liberated souls. This will be clear from the Table given ahead. Therein items No. 1 to 24 are the classes of transmigratory souls. There 24 classes are called 24 *dandakas*. And item No 25 is the class of liberated souls.

The discussion about the modes of each of the different classes

of soul substance is conducted here from various standpoints. Thus therein the employment of the non-absolutistic standpoint recognised by the Jainas is obvious. While expounding the different modes of each of the classes of souls or living beings the ten standpoints of substance (*davvatthayā*), space-points (*padesa-tthatā*), extent of pervasiveness (*ogāhanatthatā*), life-duration (*thit*), colour, odour, flavour, touch, knowledge (*jñāna*) and indeterminate cognition (*darśana*) are employed (Sū 440-54).

The discussion is conducted in the following order. First the question as to how many modes the class of infernal beings have is raised. In answer to this question it is stated that their number is *ananta*. To demonstrate the plausibility or propriety of this number *ananta* of these modes, the numbers of the modes of the class of infernal beings, yielded by those ten standpoints, are given. Some standpoints yield *samkhyāta* modes, some *asamkhyāta* and some *ananta*. Taking into consideration the standpoint yielding *ananta* number of modes—as it is the highest number—the modes of the class of infernal beings are declared to be *ananta*. It is to be noted that those numbers are not actually and directly stated but are indirectly suggested through the comparison of one infernal being with another. Let us elucidate the point. It is said that from the standpoint of substance one infernal being is similar to all other infernal beings. This means that from this standpoint any infernal being could be regarded as one only. Thus from this standpoint the number of an infernal being can never be more than one, that is, it is *samkhyāta*.

Similarly, from the standpoint of space points⁴ one infernal being is similar to another. This means that each and every infernal being has *asamkhyāta* space-points. In short, it can be said that from this standpoint any infernal being is *asamkhyāta*.

From the standpoint of the height of the body, one infernal being is either shorter than or equal to or taller than another infernal being. Though there is no difference among the infernal beings from the standpoint of space-points, they fall into three groups when the heights of their bodies are compared with the height of any one of them. In *Ratnaprabha* hell the lowest height is found; the lowest height is equal to one part of the *asamkhyāta* equal parts of an *angula*. The maximum height found in this hell is equal to

4. Like *Dharmastikāya*, etc. the *Jiva* substance too possesses *Pradeśas*. Hence it is necessary to expound the *Jiva* substance from the standpoint of *pradeśas*. Moreover, Time and material atoms are considered to be *apradeśi* (i.e. having one *pradeśa* only). Hence in the total account of all the substances, *jiva* as well as *a-jiva*, the exposition from the standpoint of *pradeśa* becomes necessary.

7 *dhanus*, 3 *hasta* and 6 *angula*. This *avagāhanā* (height of body) becomes double as we go in the lower and lower hells and in the hell VII the highest *avagāhanā* is 500 *dhanus* ⁵ The relative strength of the intervening numbers of measurement units between the measurement equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *angula* (the minimum *avagāhanā* of infernal beings) and the measurement equivalent to 500 *dhanus* (the maximum *avagāhanā*) govern the relative *avagāhanā* of the infernal beings inhabiting other hells. So, if an infernal being is superior or inferior to another from the standpoint of *avagāhanā*, then it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by

$\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times Thus from the standpoint of *avagāhanā*, modes (*pariyāys*) of an infernal being are of *asamkhyāta* kinds.

From the standpoint of *sthiti* too, one infernal being is either equal or inferior or superior to another infernal being When one infernal being is superior or inferior to another from this standpoint, it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by $\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times. In fine, from this standpoint also, the modes (*pariyāyas*) of an infernal being are of *asamkhyāta* types.

From the standpoint of black and other colours taken one by one, the modes of an infernal being are *ananta* because there are *ananta* degrees of each colour

Similarly, from the standpoints of odour, flavour, touch taken one by one the modes of an infernal being are *ananta* It is so because all these physical qualities severally have *ananta* degrees.

Thus the author has made it clear that the view that an infernal being possesses *ananta* modes seems quite plausible when we take into account the *ananta* modes of colour, flavour, odour, touch severally.

Similarly, the author points out that even from the standpoints of knowledge and indeterminate cognition the possible modes of an infernal being are infinite It has already been explained as to why the modes of colour, etc. which naturally belong to matter are predicated of soul And knowledge etc. are the modes natural to soul. And even from the abovementioned two standpoints the view that the modes of an infernal being are *ananta* is proved legitimate, intelligible and plausible.

Ac. Malayagiri notes that these ten standpoints can be reduced to four, viz *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. Standpoints of

dravyārtha and *pradeśārtha* are included in *dravya*, that of *avagāhanā* in *ksetra*, that of *sthiti* in *kāla*, and those of *varna* etc and *jñāna* etc. in *bhāva*.⁶

On this same line the discussion about *Dandaka* is conducted (441-454). As we have already seen, when taken into consideration *avagāhanā* and *sthiti* as also *varna* etc and *jñāna* etc one *jīva* is inferior or superior to another. So, again all the 24 *dandakas* (classes of living beings) each having either minimum or maximum or intervening *avagāhanā* are described. In similar manner the modes of each of 24 *dandakas* are discussed from the standpoints of *sthiti*, *jñāna* and *darśana* one by one and they are proved to be *ananta* in each case (Sū. 455-499). Having finished the discussion on the modes of living substance the topic of the modes of non-living substances is taken up for discussion.

**Numbers of the Living Beings Contained in Different Classes and
Numbers of the Modes of the Living Beings**

Classes of Living beings	No. of Living beings contained in the classes	No. of modes of the Living beings contained in the classes
<i>Jīva</i>	<i>Ananta</i> (439)	<i>Ananta</i> ⁷
1 <i>Nāraka</i>	<i>Asaṁkhyā</i> (439)	„ (440) ⁸
2 <i>Asura</i>	„ „	„ (441)
3 <i>Nāga</i>	„ „	„ (442)
4 <i>Suparna</i>	„ „	„ „
5. <i>Vidyutkumāra</i>	„ „	„ „
6. <i>Agnikumāra</i>	„ „	„ „
7. <i>Dīpakumāra</i>	„ „	„ „
8 <i>Udadhikūmāra</i>	„ „	„ „
9. <i>Dik-kumāra</i>	„ „	„ „
10 <i>Vāyukumāra</i>	„ „	„ „
11 <i>Stanitakumāra</i>	„ „	„ „

⁶ Ibid, folio 182 A

⁷ In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* (*dravyas* or divisions) of the *Jīva* class are *ananta* and thereafter in sū. 440 those different divisions are taken up one by one and we are again told that the *pariyāyas* (modes) of this or that division are *ananta*. From this it follows that the *pariyāyas* (modes) of the entire *jīva* class are *ananta*.

⁸ In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* of the class of infernal beings are *asaṁkhyā* whereas in sū. 440 we are told that they are *ananta*. This means that sū. 439 gives the number of members (*pariyāyas*) of the class of infernal beings whereas sū. 440 gives the number of the modes (*pariyāyas*) of living beings contained in the entire class of infernal beings.

<i>Jīva</i>	<i>Asaṁkhya</i> (439)	<i>Ananta</i>
12. <i>Prthvikāyika</i>	" "	" (443)
13. <i>Apkāyika</i>	" "	" (444)
14. <i>Tejāhkāyika</i>	" "	" (445)
15. <i>Vāyukāyika</i>	" "	" (446)
16. <i>Vaṇaspati</i>	<i>Ananta</i> "	" (447)
17. <i>Dvīndriya</i>	<i>Asaṁkhya</i> "	" (448)
18. <i>Trīndriya</i>	" "	" (449)
19. <i>Caturīndriya</i>	" "	" (450)
20. <i>Pañcendriya-tiryañca</i>	" "	" (451)
21. <i>Manusya</i>	" "	" (452)
22. <i>Vyantara</i>	" "	" (453)
23. <i>Jyotiska</i>	" "	" (454)
24. <i>Vaimānika</i>	" "	" (454)
25. <i>Siddha</i>	<i>Ananta</i> "	—

Classes and Modes of Non-living Substance

Those very classes of Non-living substance that are mentioned in *Pada* I (4-6) are found here in this *Pada* V too. The only difference is that in *Pada* I they are given the name '*prajñāpanā*' whereas in *Pada* V they are given the name '*paryāya*' (500-502). In *Pada* I we have already met with the description of *pudgala* (Matter) which undergoes various modifications. This *pudgala* is a non-living substance. It is called *rupi* because it is this non-living substance that has physical qualities, viz. colour etc. This *Pada* V considers the question of the total number of modes (*paryāyas*) of all the classes of *pudgala* taken together. And the answer given is that it is *ananta* (503). There are four classes of matter, viz. *paramānu* (atom), *skandha* (aggregate of atoms), *skandhadeśa* (part of an aggregate) and *skandha-pradeśa* (space-point of an aggregate). But in the discussion mainly the first two are taken into account, the last two being really included in the class *skandha* itself. Atom is different from aggregate because the latter is formed when many atoms get chemically combined. Thus really speaking there are two main classes of matter. First the number of modes of all the classes taken together is given and it is *ananta* (503). Then the modes of the class of atoms are said to be *ananta* (504). Afterwards we are told that modes of each of the secondary classes of aggregates of 2 or 3 or 4 or 5 or 6 or 7 or 8 or 9 or 10 or *saṁkhyāta* or *asaṁkhyāta* or *ananta* atoms are *ananta*.

Like modes of the classes of living beings, modes of all these classes are considered from the standpoints of *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. The noteworthy thing about atoms is that any two discrete atoms occupy the same extent of space (504) but they possess different durations. In other words, though any two discrete atoms

are of the same size, they cover different durations of time. An atom can have various durations, viz duration of one *samaya* upto the duration of *asamkhyāta samayas* (*paramānoḥ samayād ārabhya utkarsato' samkhyeyakālam avasthānam | Prajñāpanātikā folio 202 B*). No atom taken independently has the duration of *ananta samayas*. Hence any one atom is either equivalent or superior or inferior to another in respect of duration. When it is superior or inferior to another atom (say x), then it is so by one part of *samkhyāta* or *asamkhyāta* equal parts of x's duration, or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times x's duration. But the modes of atoms from the standpoint of property (rather degree-of-property) are *ananta*. Hence one atom is either equal, superior or inferior to another from this standpoint. The concerned superiority or inferiority, that is, difference can exhibit the four above-enumerated ways and two more. The two more ways involve the number *ananta* (504). The modes of atoms are considered to be *ananta* because it is proved that from the standpoint of property their modes are *ananta*.

In connection with aggregates of two atoms upto *ananta* atoms it is necessary to note that though all the aggregates of two (or three upto *ananta*) atoms are equal from the standpoint of the number of the constituent atoms they differ from the standpoint of the spacepoints they occupy. An aggregate of two atoms can occupy either one space-point or two (505); an aggregate of three atoms can occupy one space-point or two or three (506); and so on. This rule applies to all aggregates except those made of *ananta* atoms (507-510). That is, an aggregate of *ananta* atoms can occupy one or two or three upto *asamkhyāta* space-points but never *ananta* space-points. The reason for this is that no substance except Space is found outside *Lokākāśa* which has *asamkhyāta* space-points. Hence an aggregate of *ananta* atoms has to accommodate itself in the *asamkhyāta* (or less) space points of *Lokākāśa*. This has been explained by the instance of a lamp.⁹

Like atoms, aggregates have different durations from one *samaya* upto *asamkhyāta samayas*. Again, like atoms they too have *ananta* modes of properties (505-510).

Thus in this *Pada* first of all the *paryāyas* (modes) of atoms as well as of different aggregates are considered. From this exposition it naturally follows that forms of matter occupy one space-point or two space-points upto *asamkhyāta* space-points. Similarly, they have duration of either one *samaya* or two *samayas* upto

9. For the argument and instance of a lamp one may refer to *Prajñāpanātikā folio 242 A*.

asaṁkhyāta samayas. In this way having conducted independent exposition about the forms of matter occupying one space-point upto *asaṁkhyāta* space-points (511-514) and having duration of one *samaya* upto *asaṁkhyāta samayas* (515-518) it is concluded that each of these forms of matter has *ananta paryāyas*. Here also this exposition is conducted through the standpoints of *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. On this same line the classes formulated on the basis of (degrees of) properties are proved to have *ananta paryāyas* each (519-524). Moreover, the author has divided each of the classes formulated on the basis of the difference in their *avagāhanā* (size or occupying space-points), *sthiti* (duration) and degrees of property into three, viz. having highest, medium and lowest counts. And each of these divisions are proved to have *ananta paryāyas* (525-553). Thus in various ways he brings home that the *paryāyas* of matter are *ananta*.

Let us note that the Nyāya-Vaiśeṣika atomists consider an atom to be eternal. They do not maintain that it undergoes changes. On the other hand, Jaina theoreticians consider an atom to be variable constant. In other words, according to them it undergoes changes while not giving up its essential nature. Even a discrete and solitary atom undergoes changes. All this becomes certainly clear from the exposition in *Padas* I and V. Again, the Nyāya-Vaiśeṣika philosophers consider an atom, not discrete and solitary but forming a part of an aggregate, to be absolutely different from the aggregate. On the other hand, Jaina theoreticians consider it to be relatively identical with an aggregate of which it is a part. Moreover, they contend that the atoms themselves get transformed into an aggregate and that an aggregate, when it disintegrates, produces atoms.

Let us note one more point about atoms. According to Nyāya-Vaiśeṣika philosophers there is qualitative difference among atoms. That is, atoms of earth are qualitatively different from those of water, fire and air, and consequently an atom of earth can never become an atom of water, etc. This again means that according to them all the four physical qualities, viz. colour, flavour, odour and touch are not necessarily present in each and every atom. On the other hand, Jaina theoreticians maintain no qualitative difference among atoms. An atom of earth can transform itself into that of water and so on. Any one atom possesses all the four physical qualities, viz. colour, etc. It is only on account of the difference in the degrees of these qualities that the two atoms can differ from one another.

TRANSMIGRATION OF A LIVING BEING FROM ONE CLASS TO ANOTHER

The subject-matter of this *Pada* is indicated in its beginning by the term *vakkamī* (sū. 2) = Sk 'vyutkrānti'. The commentator in the beginning offers no explanation whatsoever of it. But he comments on the *adhikāra gāthā* that occurs in the beginning of *Pada* VI (559). This commentary makes it clear that the subject-matter of this *Pada* pertains to *vyutkrānti* (transmigration) of a living being from one class to another. It discusses the following points

1 (a) *Upapātavirahakāla* (Period of time devoid of any birth of living beings). There are four classes of existence, viz. *deva*, *nāraka*, *manuṣya*, *tiryāṇca*. In each class the living beings are being born. So, there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any birth whatsoever in each of the classes.

(b) *Udvartanāvirahakāla* (Period of time devoid of any death whatsoever) : Similarly, in each of the four classes the living beings are dying. So, here also there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any death in each of the classes.

And in connection with each of the classes we are here given the minimum and maximum periods during which no birth takes place, again the minimum and maximum periods during which no death takes place. In regard to both the cases the minimum period is the same and it is one *samaya*. Again, in regard to both the cases the maximum period is the same and it is twelve *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* I is given the name '*Bārasa*' (Twelve). (560-68)

2 If even the sub-classes of those four classes are taken into account, then in the First Hell the minimum period in regard to both the cases is one *samaya* but the maximum period in regard to both the cases is twentyfour *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* II is given the name '*Cauvisā*' (Twenty-four) (569-608).

Living beings from the *manuṣya* class only can enter into the class of liberated souls after their death in the former class. In this sense there is possibility of *upapāta* in the class of liberated souls. But there is no possibility of *udvartanā*. That is, no soul from this class migrates into another class. In other words, a

living being that enters this class can never leave it. As there is possibility of *upapāta* in connection with this class, the question naturally arises as to what are the minimum and maximum periods during which no new entry takes place. And we are told that in this connection the minimum period of time is one *samaya* and the maximum period of time six months (564). But as there is no possibility of *udvartanā*, there does not arise the question of *udvartanāvīrahakāla* in connection with this class. It is possible that the present *sūtra* 564 is a later interpolation. The reason for this view is that the name 'Bārasa' of this *Adhikāra* clearly suggests that only those classes that yield the maximum period of 12 *muhūrtas* are in place here. Be that as it may, but from this naturally follows the established tenet of the Jaina theoreticians that no soul that has entered the class of liberated ones comes back in the transmigratory existence.

Āc Malayagiri has rightly raised the question as to how the maximum period of time during which no birth takes place can be 12 *muhūrtas* in connection with the general class of infernal beings when in the forthcoming *sūtras* in connection with any one of seven hells this maximum period is declared to be 24 *muhūrtas* and even more. The explanation offered is that it is 24 *muhūrtas* when seven hells are considered severally and it is 12 *muhūrtas* when all the seven hells are considered jointly. Hence there is no discrepancy. The same logic applies to other three classes of existence.—“*yadyapi hi nāma ratnaprabhādisu ekaikanīrdhāranena caturviṃśatimuhūrtāḍipramāṇa upapātaviraho vakṣyate, tathāpi yadā sapṭāpi pṛthivīḥ samudītā apeksya upapātavirahaś cintyate tadā sa dvādaśa-muhūrtapramāṇa eva labhyate, dvādaśa-muhūrtānantaram avaśyam anyatarasyām pṛthivyām utpādasambhavāt | tathā kevalaveda-sopalabdheḥ | yas tu 'pratyekam abhāve samudāye'py abhāvaḥ' iti nyāyaḥ sa kāranakāryadharmānugamacintāyām nānyatra—ity adōṣaḥ*”—*Prajñāpanāṭikā*, folio 205 B.

It is necessary to note that this maximum period of 24 *muhūrtas* is not uniform for all the sub-classes. That is, in regard to some of them it is more or less also. And yet the name given to this *Adhikāra* is 'Cauvīsā.' The reason for this seems to be as follows. The exposition starts with the *Ratnaprabhā* hell in which the maximum period of time during which no birth takes place is 24 *muhūrtas* as also the maximum period of time during which no death takes place is also 24 *muhūrtas*; and taking into account this first *pada* (word) alone the title of this *Adhikāra* seems to have been fixed.

Moreover, Ārya Śyāma asks us to note that in the case of *Jyotiṣka* and *Vaimānika* gods one should not employ the term *udvartanā*; in its place he should employ the term 'cyavana' (608)

The maximum period during which no birth takes place and the maximum period during which no death takes place are always equal in any one of the classes. But the maximum period during which no birth takes place differs in different classes. Similarly, the maximum period during which no death takes place differs in different classes. Hence in the following table we give in connection with various classes the maximum periods during which no birth takes place as also the maximum periods during which no death takes place. But the minimum period during which no death takes place is the same in different classes, hence it is not necessary to mention it in the table.

Maximum Duration in which no Birth (or no Death) Takes Place

1	<i>Nirayagatī</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(560) ¹
1-1	<i>Ratnaprabhānaraka</i>	24	<i>Muhūrtas</i>	(569)
1-2	<i>Sarakaṇḍaprabhānaraka</i>	7	days & nights	(570)
1-3	<i>Vālukāprabhānaraka</i>	½	month	(571)
1-4	<i>Pankaprabhānaraka</i>	1	month	(572)
1-5	<i>Dhūmaprabhānaraka</i>	2	months	(573)
1-6	<i>Tamānaraka</i>	4	months	(574)
1-7	<i>Adhaḥsaptamīnaraka</i>	6	months	(575)
2	<i>Tṛiyagatī</i>	12	<i>muhūrtas</i>	(561)
2-1.	<i>Prthivīkāyika</i>	Nīl	(<i>anusamayamavirahīyam</i>) ²	(579)
2-2	<i>Apkāyika</i>	"	"	(580)
2-3.	<i>Tejāḥkāyika</i>	"	"	(580)
2-4.	<i>Vāyukāyika</i>	"	"	(580)
2-5.	<i>Vanaspatī</i>	"	"	(580)
2-6	<i>Dvīndriya</i>	<i>Antarmuhūrta</i>		(581)
2-7.	<i>Trīndriya</i>	"		(582)
2-8	<i>Caturindriya</i>	"		(582)
2-9.	<i>Sammūrcechima-pāñcendriya</i>	"		(583)
2-10	<i>Garbhavyutkrāntika-pāñcendriya</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(584)
3	<i>Manusyagatī</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(562)
3-1	<i>Sammūrcechima</i>	24	<i>Muhūrtas</i>	(585)
3-2	<i>Garbhavyutkrāntika</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(586)

1. For the *udvartanā-viraha-kāla* of all these classes and sub-classes one may refer to sū. 607-608. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta-viraha-kāla*.
2. It is stated in sū. 561 that in the case of the *tṛiyañca-gatī* the minimum *viraha kāla* is one *samaya* only and the maximum *viraha-kāla* is 12 *muhūrtas*. But from the present *sūtra* it follows that in the case of *tṛiyañca-gatī* there is no *viraha kāla*. Āc. Malayagiri does not account for this inconsistency.

4. <i>Devagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(563)
4-1. <i>Asurakumāra</i>	24 "	(564)
4-2-10. <i>Nāgakumāra</i> etc.	24 "	(565-78)
4-11. <i>Vānamamtara</i>	24 "	(587)
4-12. <i>Jyotiska</i>	24 "	(588)
4-13. <i>Saudharma</i>	24 "	(589)
4-14. <i>Isāna</i>	24 "	(590)
4-15. <i>Sanatkumāra</i>	9 days & nights + 20 <i>Muhūrtas</i>	(591)
4-16. <i>Māhendra</i>	12 " " + 10 "	(592)
4-17. <i>Brahmaloka</i>	22½ days & nights	(593)
4-18. <i>Lāmtaka</i>	48 "	(594)
4-19. <i>Mahāśukra</i>	80 "	(595)
4-20. <i>Sahasrāra</i>	100 "	(596)
4-21. <i>Ānata</i>	<i>Samkhyāta</i> months	(597)
4-22. <i>Prānata</i>	" "	(598)
4-23. <i>Āraṇa</i>	" years	(599)
4-24. <i>Acyuta</i>	" "	(600)
4-25. <i>Hetthīma-graiveyaka</i>	" " <i>śata</i>	(601)
4-26. <i>Majjhīma-graiveyaka</i>	" " <i>sahasra</i>	(602)
4-27. <i>Uvarīma-graiveyaka</i>	" " <i>lakh</i>	(603)
4-28-31. <i>Vijayādi</i>	<i>Asamkhyātakāla</i>	(604)
4-32. <i>Sarvārthasuddha</i>	<i>Palya Samkhyeya bhāga</i>	(605)
5. <i>Siddhagati</i>	6 Months (564)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Upapātaviraha only.} \\ \text{Udvartanāvīraha is} \\ \text{not possible in the} \\ \text{case of Siddha class.} \end{array} \right.$
5-1. <i>Siddha</i>	6 Months (606)	

3. In *Sāntara Dvāra* the question as to whether or not there is temporal gap between any two successive births or any two successive deaths taking place in those classes. The answer given is that there is as well as is not the gap. Those very classes that are considered in the first two *Dvāras* are also considered here. The exception to the above-mentioned general rule is found in the case of only earth-bodied, water-bodied, fire-bodied, air-bodied and vegetation-bodied. In these five classes successive births as well as successive deaths do not allow any temporal gap to intervene between them. In other words, in connection with these five classes *upapāta* and *udvartanā* are *nirantara*. The alternative of *sāntara* is not accepted in connection with these five classes (617-618, 625). In the first two *Dvāras* we are told that in each of the classes there are periods that are devoid of any birth and there are periods that are devoid of any death. And in this *Dvāra* we are told that it is also possible that there is no temporal gap between any two successive births as also between

any two successive deaths. Now there arises a problem of reconciling these two seemingly contradictory statements. Here Āc. Malayagiri has offered no solution. In this case also the possible explanation seems to be as follows: if the entire general class of infernal beings is taken into account then any two successive births or any two successive deaths will have no temporal gap between them; and if the sub-classes of this general class are severally taken into account then any two successive births or any two successive deaths will have temporal gap between them.

In *Śatkhandaḡama* this discussion is conducted in a different way. We should take note of it here. We have noticed some points of difference between the *Śatkhandaḡama* account and the *Prañāpanā* account. Readers are advised to make the comparison themselves. In the *Antarānugama* chapter of *Śatkhandaḡama* the following questions are considered (1) as to how much time a living being will take to be born again in the concerned *gati*, etc. (Book VII p. 187); (2) as to whether or not there is temporal gap (between any two successive births occurring) in different classes (Book VII, p. 237); (3) as to how much time a living being once born in a particular class remains in that class (Book VII, p. 462). And according to the method employed in *Śatkhandaḡama* this exposition is conducted through 14 points of investigation, viz. *gati*, etc. This constitutes the salient feature of *Śatkhandaḡama* account of this topic. Moreover, readers are advised to consult *Antarānugama* chapter of *Śatkhandaḡama* (Book V p. 1 ff.).

4. In the *Samayadvāra* we are given the maximum and minimum numbers of living beings that can simultaneously be born in one class, again the maximum and minimum numbers of living beings that can simultaneously die in it. The table given below very well explains this. We should note that the maximum number of living beings that can simultaneously be born in one class and the maximum number of living beings that can simultaneously die in it are indetical, and again that the minimum number of living beings that can simultaneously be born in it and the minimum number of living beings that can simultaneously die in it are also identical. But that does not mean that the number of living beings that are born in one *samaya* in one class is identical with the number of living beings that die in that very *samaya* in that very class. This is so because there are so many intervening alternatives

Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Be Born And Also Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Die³ In Different Classes :

	Minimum	Maximum
1. <i>Nārakas</i> (Infernal beings) (1-7)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (626-627)
2. Gods <i>Asurakumāra</i> & others (1-10)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (658-659)
3. Earth-bodied, water-bodied, fire-bodied and air-bodied	<i>Nirantara</i>	<i>asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i>
4. <i>Vanapati</i> (a) <i>Svasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanapati</i> that after having been dead are born again in this very class— <i>nirantara ananta</i> in every <i>samaya</i> (632). (b) <i>parasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanapati</i> that belonged to other classes in their previous birth— <i>nirantara asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i> (632). About <i>advartanā</i> of the living beings in this class this same thing is to be repeated (638).		
5. <i>Dvīndriya</i>	Minimum 1, 2 or 3 & Maximum	<i>samkhyāta</i> and <i>asamkhyāta</i> (633).
6. <i>Trīndriya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
7. <i>Caturīndriya</i>		
8. <i>Samāmūrccchima Pañcendriya Tiryāñca</i>		
9. <i>Garbhaja Pañcendriya Tiryāñca</i>		
10. <i>Samāmūrccchima Manusya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	<i>samkhyāta</i> (635)
11. <i>Garbhaja Manusya</i>		
12. <i>Vāṇamantara</i>		
13. <i>Jyotiska</i>		
14. From <i>Saudharma</i> to <i>Sahasrāra</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
15. From <i>Anata</i> to <i>Anuttara</i>		
16. <i>Siddha</i>	Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	108 (636).

5. *Katto* (*Kutaḥ*⁴ = From where) *Dvāra* gives an answer to the question as to from which class a living being can transmigrate to

3. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāda*. For *advartanā* refer to sū. 637-638.
4. *Śaṅkhaṇḍāgama* conducts, in its characteristic way, the discussion about the process of transmigration (*gati-āgati*) of living beings, employing 14 *mārgaṇḍadvēras* (points-of-investigation), (Book VI pp. 418 ff.).

and take birth in a particular class. It is also a question as to whether or not all living beings are equally qualified to be born in all classes. Generally speaking all living beings can take birth in any of the classes. But here it is determined as to what class a living being should necessarily belong to in its immediately preceding birth if it is to take birth in a particular class. We give below the table.

Classes which living beings of the classes mentioned to the left should belong to in their immediately preceding births.

1 <i>Nāraka</i> (class of infernal beings)	1(a) All the classes of the <i>Tiryāñca pañcendriya paryāpta</i> excepting <i>sthalacara</i> and <i>khecara</i> quadrupeds having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years (639[1-22]) 1(b) A class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings born in <i>Karmabhūmi</i> and having their life-span of <i>samkhyāta</i> years (639[23-26])
(i) A class of infernal beings born in hell I called <i>Ratnaprabhā</i>	(i) The above (a) & (b) to be repeated here (640).
(ii) A class of infernal beings born in <i>Sarkarā</i> hell	(ii) All the classes mentioned in the above (a) and (b) except a class of <i>sammurcchima tiryāñca pañcendriya</i> (641).
(iii) A class of infernal beings born in <i>Vālukā</i> hell	(iii) All the classes that are covered by (ii) except the class of <i>bhujaparisarpa</i> (642).
(iv) A class of infernal beings born in <i>Panka-prabhā</i> hell	(iv) All the classes that are covered by (iii) except the class of <i>khecara</i> (643)

(v) A class of infernal beings
born in <i>Dhūmaprabhā</i>
hell.	(v) All the classes that are
covered by (iv) except
the class of quadrupeds
(644)
(vi) A class of infernal beings
born in <i>Tamā</i> hell	(vi) All the classes that are
covered by (v) except
the class of <i>sthalacara</i>
(645)
(vii) A class of infernal beings
born in the seventh hell.	(vii) (a) <i>Jalacara-tīryaṅcapaṇ-
cendriya paryāpta</i> and
(b) <i>Garbhaja paryāpta</i>
(c) Males and neuters
belonging to the class
of <i>garbhaja paryāpta</i>
human beings and
having the life-span
of <i>samkhyāta</i> years
and also born in
<i>karmabhūmis</i> only
(646-47)
2. <i>Asurakumāra</i> , etc (1-10).	2 (a) <i>Paryāpta-Tīryaṅca-Poñcen-
driya</i> (648)
(b) <i>Garbhaja-Paryāpta-Manus-
ya</i> (648)
3. A class of earth-bodied	3 (a) <i>Tīryaṅca</i> (650 [1-10])
(b) <i>Manusya</i> (650 [11-12]).
(c) All classes of celestial
beings except the class of
<i>Sanatkumāra</i> , the class of
<i>Anuttara</i> gods and the
classes of gods that inter-
vene in between these
two (650 [13-18]).
4. A class of water-bodied	All the classes that are covered
by the above (3). (651).
5. A class of fire-bodied and a
class of air-bodied	5 (a) <i>Tīryaṅca</i>
(b) Human beings (652).
6. A class of vegetation	All the classes that are covered
by (3) (653).
7. A class of two-sensed beings
A class of three-sensed being
A class of four-sensed beings	} All the classes that are cover-
ed by the above (5) (654).

8. A class of <i>pañcendriyatiryañca</i>	<p>8 (a) A class of infernal beings
(b) A class of <i>tiryañca</i>
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings except the sub-classes of celestial beings born in <i>Ānata</i> regions and in the regions above <i>Ānata</i> (655)</p>
9. A class of human beings	<p>9 (a) All classes of infernal beings except the class of infernal beings born in hell VII
(b) All classes of <i>tiryañca</i> except the classes of fire-bodied and air-bodied
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings (656)</p>
10 A class of <i>Vānamantara</i>	The same as (2)
11. A class of <i>Jyotiṣka</i>	<p>11 (a) All classes of <i>garbhaja-tiryañcapañcendriya</i> except the class of <i>khecara</i> having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years
(b) All classes of human beings except the one of those human beings born in <i>antaradvīpa</i> (658)</p>
12. A class of <i>Saudharma</i> celestial beings and a class of <i>Isāna</i> celestial beings.	12 The same as the above (11) (659)
13. A class of <i>Sanatkumāra</i> celestial beings, a class of <i>Sahasrāra</i> celestial beings and the intervening classes of celestial beings.	13 The same as above (12) except the classes formed by the living beings having life-span of <i>asamkhyāta</i> years and born in <i>Akarmabhūmis</i> (660, 661)
14. A class of <i>Ānata</i> celestial beings, a class of <i>Acyuta</i> celestial beings and the intervening classes.	14 A class of <i>garbhajaparyūpta</i> human beings born in <i>karmabhūmis</i>, having life-span of <i>samkhyeya</i> years and having right faith or wrong faith (662-663).

15. A class of <i>Graiveyaka</i> celestial beings.	15 A class of self-controlled human beings (664).
16. A class of <i>Anuttaropapātika</i>	16 A class of self-controlled human beings spiritually vigilant (665)

From the above table following note-worthy facts emerge :

1. No female of the class of human beings takes birth in hell VII.
2. A living being belonging to the class of infernal beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth. Similarly, a living being belonging to the class of celestial beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth.
3. A living being belonging to the class of celestial beings cannot be born, in its next birth, in the classes of celestial beings, fire-bodied beings, air-bodied beings and *vikalendriya* beings but can be born in the classes of earth-bodied, water-bodied, plant-bodied and human beings.
4. A living being having sense-organs less than five cannot take its immediately next birth in the class of infernal beings or in the class of celestial beings.
5. A living being belonging to the class of infernal beings can possibly take its immediately next birth in the class of *pañcendriya tiryāṇca*. An infernal being inhabiting any of the first six hells can possibly take its immediate next birth in the class of human beings. But no infernal being can take its immediately next birth in the classes of the one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings.
6. The case of the fire-bodied and the air-bodied beings is different from that of the earth-bodied etc. A living being taking birth in any one of these two classes should necessarily belong, in its immediately previous birth, to the class either of *tiryāṇca* or of human beings.^a But a living being once born in any one of the above-mentioned two classes, viz. a class of fire-bodied and that of air-bodied cannot be born in the class of human beings in its next birth.
7. Human beings that are under the influence of wrong faith cannot take their immediately next birth in the celestial regions higher than *Sahasrāra*.
8. Human beings that are not self-controlled (*asaṁyata*) or are only partly self-controlled (*saṁyatāsaṁyata*) cannot take their immediately next birth in *Graiveyaka* or *Anuttara*.

9. A living being belonging to the class of human beings can take its next birth in any one of the four classes of existence. But it is noteworthy that a living being born in the seventh hell cannot take its next birth in the class of human beings.

6. *Uvattānā*—Its Sanskrit counterpart is 'udvartanā'. In this *Dvāra* VI we are told as to in which class a living being belonging to a particular class can take its next birth. The Fifth *Dvāra* provides us with an answer to this question if we read it with a view to finding out an answer to this question. In the 5th *dvāra* we are told as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth could have belonged to in its previous birth. From this it naturally becomes clear as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth can belong to in its next birth. Hence it is not necessary to give a separate table for that (666-676).

7. *Parabhaviyāuyam*—This *dvāra* discusses the question as to when a living being binds the *karma* determining the life-span of its next birth. The life-span-determining *karma* determines even the class in which it is to be born in its next birth. Hence the above-mentioned question is closely related to the question of 'katto' and 'udvartanā'. The answer to this question is given in this *Dvāra*.

Life-span is of two types—(1) *sopakrama* (that can be shortened) (2) *nirupakrama* (that cannot be shortened)⁵ Celestial and infernal beings have the second type of life-span. This means that their life-spans cannot be shortened by accidents. That is, they never meet with accidents that can terminate their life-span. They bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remain six months for the end of their present life-span (677, 678, 683).

A living being belonging to any of the classes of the one-sensed, the three-sensed or the four-sensed beings can have either *sopakrama* or *nirupakrama* life-span. If its life-span is of the *nirupakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 of its present life-span. And if its life-span is of the *sopakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of its present life-span (679, 680). *Pañcendriya-tiryāṇcas* (the five-sensed sub-human beings) and human beings both having the life-span of *asaṁkhyāta* years in their present birth bind the *karma* determining the life-span of their next birth, only when there remains six months for the end of their present life-span. From among the *Pañcendriya-tiryāṇcas* and human beings those that have

5. *Yogasūtra* 3.22 and the *Bāṣya* thereon

the life-span of *saṃkhyāta* years bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remains 1/3 of their present life-span, provided their present life-span is of the *nirupakrama* type. And those same beings bind the same when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of their present life-span, provided their present life-span is of the *sopakrama* type (681-682).

8. *Āgarīsa* (Sk. *Ākarsa*) : *Ākarsa* means grasping *karma* through the instrumentality of the concerned types of activity. When we are given a glass of water, we drink it in one sip or in many sips. Similarly, karmic material particles are grasped either in one *ākarsa* or in many *ākarsas*. Here first we are told as to what types of *āyukarma* are possible in the different classes of living beings. Afterwards we are given the information as to how many *ākarsas* are required for the grasping of the particles of *āyukarmas* of different types.

The bondage of *āyukarma* is of six kinds in the case of all the living beings (685). All the living beings grasp the material particles of *āyukarma* in one to eight *ākarsas* (687-690). Thus as there are eight alternatives in the grasping of the material particles of *āyukarma*, eight groups of living beings are formed on the basis of those alternatives and then their relative numerical strength is calculated. The number of those who grasp these concerned particles in eight *ākarsas* is the smallest. And with the decrease in the number of *ākarsas*, the numerical strength of the groups increases *asamkhyāta* times. So, the number of those who grasp the karmic matter by one *ākarsa* is the greatest (691-692).

Following are the six types of bondage of *āyukarma* (684).

1. *Jāti-nāma-nidhatta-āyu* : The Sanskrit counterpart of *nidhatta* is *nisikta*. Generally a living being arranges the karmic atoms grasped in one *samaya* in the order in which they are to be experienced. This arrangement is called *niseka*. And that which gets arranged in this way is called *nidhatta* (Sk. *nisikta*). In the sub-types of *nāma-karma* occur the classes, viz. a class of the one-sensed, a class of the two-sensed, a class of the three-sensed, a class of the four-sensed and a class of the five-sensed living beings. The *āyukarma* that is arranged with the *jāti-nāma-karma* (= *nāma-karma* determining the class in which a living being is to take birth) is known as *jāti-nāma-nidhatta-āyu*.

2. *Gati-nāma-nidhatta-āyu* : In the sub-types of *nāmakarma* there occur the four classes of existence, viz. a class of celestial beings, a class of infernal beings, a class of human beings and a class of sub-human beings. That *āyu-karma* which is arranged with the *gati-nāma-karma* (the *nāma-karma* determining the class of

existence in which a living is to take birth) is known as *gati-nāma-nidhatta-āyu*.

3. *Sthiti-nāma-nidhatta-āyu* : That *karma* the rise or operation of which causes the sustenance or stability of a living being in a particular birth is called the *sthiti-nāma-karma*. It is different from *jāti-nāma-karma*, *gati-nāma-karma*, *śarīra-nāma-karma* etc. because it is separately mentioned. (See No. 1, 2, 4, etc.) That *āyukarma* which is arranged with the *sthiti-nāma-karma* is called the *sthiti-nāma-nidhatta-āyu*

4. *Avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu* *Avagāhanā* means that which a soul pervades and inhabits. Thus by *avagāhanā* is here meant *śarīra* (body). In the sub-types of *nāma-karma* there occur five types of bodies viz. *audārika*, etc. That *āyukarma* which is arranged with the *avagāhanā-nāma-karma* is known as *avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu*.

5. *Pradeśa-nāma-nidhatta-āyu* : Karmic atoms are known as *pradeśas*. That *karmas* which are experienced as *pradeśas* only, that is, which can have the rise of their *pradeśas* (*pradeśodaya*) but not of their fruit (*vipāka*) are called *pradeśa-nāma-karma*. The *āyukarma* which is arranged with them is called *pradeśa-nāma-nidhatta-āyu*.

6. *Anubhāva-nāma-nidhatta-āyu* : The fruit or result of *karma* is called *anubhāva*. Not any *anubhāva* but that of the highest degree is meant in this particular context. That *āyukarma* which is arranged with the *karma* of the highest *anubhāva* is known as *anubhāva-nāma-nidhatta-āyu*

Here Ac. Malayagiri offers clarification that the objective behind the classification of the *āyukarma* into six types is to suggest that between the two members of each pair, viz. *jātināma-karma-āyukarma*, etc it is the *āyukarma* that is primary. It is primary because the rise of *jātināmakarma*, etc. is governed by or dependent on the rise of *āyukarma* ⁶

*

CHAPTER VII

BREATHINGS OF LIVING BEINGS

We all know that breathing is very important and essential for the sustenance of life. The present chapter VII describes the maximum interval possible between one breathing and another breathing of a living being belonging to different classes except the class of liberated ones. From the discussion one noteworthy fact emerges Āc. Malayagiri draws our attention to it. It is this that the more is the misery a living being suffers from, the more is the number of breathings it performs. And the breathings of the most miserable living being are without any interval¹. Conversely, more the happiness a living being experiences, much more is the interval between its one breathing and another breathing². It is so because the activity of breathing itself is a kind of misery. This is a fact of experience and scriptures also corroborate it.

Āc Malayagiri has arrived at a general rule on the basis of this discussion. The rule is that in connection with a living being belonging to the class of celestial beings the same is the number of fortnights intervening between its one breathing and another as is the number of *sāgaropamas* its life-span consists of.³

In the text proper there occurs: *ānamamti vā pānamamti vā ūsasamti vā nīsasamti vā* Āc Malayagiri considers 'ānamamti' and 'ūsasamti' to be synonyms. Again he regards 'pānamamti' and 'nīsasamti' as synonyms. But he has recorded another view also. According to this other view, the first member of each pair (*ānamamti-ūsasamti*, *pānamamti-nīsasamti*) refers to internal breathing whereas the second member of it refers to external breathing.

Temporal Interval Between One Breathing And Another of a Living Being Belonging To Different Classes

Classes	Temporal Interval
1. Infernal beings	Uninterrupted Nil
2. <i>Asurakumāra</i>	7 <i>stoka</i> (Min.) Somewhat more than a fortnight (Max.)

1. "atidukkhitā hi navayikāḥ, dukkhitānāṃ ca nīrantaram ucchvāsanihśvāsau, tathā loke darśanāt." *Prājñāpanāṭikā*, folio 220 B.

2. "sukhitānāṃ ca yathottaram mahān ucchvā:anīhśvāsakriyāvīrahakālah" *Ibid* folio 221 A.

3. *yathā yathā*"yuṣaḥ sāgaropamavṛddhis tathā tathocchvāsanihśvāsakriyā-vīrahapramānasyāpi pakṣavṛddhiḥ.

4. *Prājñāpanāṭikā*, folio 220 A.

3.	From <i>Nāgakumāra</i> } to <i>Stanitakumāra</i> }	7 stoka (Min)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i>	
4.	Sub-human beings } and human beings }	Indefinite (Min)		Indefinite (Max)	
5.	<i>Vānamāmtara</i>	7 stoka (Min)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i> (Max)	
6.	<i>Jyotiska</i>	<i>Muhūrta-prthaktva</i> (Min.)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i> (Max.)	
7.	<i>Vamūnska</i>	" "	33 fortnights	(Max.)	
(A)	i <i>Saudharma</i>	" "	2	"	"
	ii <i>Isāna</i> somewhat more than	" "	2	"	"
	iii <i>Sanatkumāra</i>	2 fortnights	"	7	"
	iv <i>Māhendra</i> somewhat more than 2 fortnights	"		somewhat more than 7 fortnights	
	v <i>Brahmaloka</i>	7 fortnights	"	10 fortnights	
	vi <i>Lāmtaka</i>	10	"	14	"
	vii <i>Mahāśukra</i>	14	"	17	"
	viii <i>Sahasrāra</i>	17	"	18	"
	ix <i>Ānata</i>	18	"	19	"
	x <i>Prānata</i>	19	"	20	"
	xi <i>Āraṇa</i>	20	"	21	"
	xii <i>Acyuta</i>	21	"	22	"
(B)	i Those in the lower region of the lower <i>Graiveyaka</i>	22	"	23	"
	ii Those in the middle region of the lower <i>Graiveyaka</i>	23	"	24	"
	iii Those in the upper region of the lower <i>Graiveyaka</i>	24	"	25	"
	iv Those in the lower region of the middle <i>Graiveyaka</i>	25	"	26	"
	v Those in the middle region of the middle <i>Graiveyaka</i>	26	"	27	"

vi Those in the upper region of the middle <i>Graiveyaka</i> 27 fortnights (Min) 28 fortnights (Max.)						
vii Those in the lower region of the upper <i>Graiveyaka</i> 28 „ „ 29 „ „						
viii Those in the middle region of the upper <i>Graiveyaka</i> 29 „ „ 30 „ „						
ix Those in the upper region of the upper <i>Graiveyaka</i> 30 „ „ 31 „ „						
(C) i Anuttara Vijaya etc. 1-4 31 „ „ 33 „ „						
ii Sarvārthasiddha 33 fortnights <i>aṣṭaśatka-anutkrsta</i> (693-724)						

*

-
b

SIGNS OR INSTINCTS OF LIVING BEINGS

This *Pada* is devoted to the treatment of *ṛvasaṅjñā*. Here by *saṅjñā* is meant the sign which points to the existence of a living being. In the beginning of the *Pada* ten signs are enumerated (725). Afterwards we are told that all these ten signs are present in each and every transmigratory living being (726-729). But in the discussion on *saṅjñā* conducted from the standpoint of 24 *Dandakas* (730, 732) as also in the discussion on the relative numerical strength of living beings possessed of *saṅjñās* (731, 733), the first four alone, viz *āhāra* (food-seeking instinct), *bhaya* (fear), *maithuna* (mating instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct) are taken into account. This suggests that in olden days these four *saṅjñās* had been recognised and it is only afterwards that their number has been raised to ten. These ten *saṅjñās* are as follows :

- (1) *āhāra* (food-seeking instinct)
- (2) *bhaya* (fear)
- (3) *maithuna* (mating instinct)
- (4) *parigraha* (acquisitive instinct)
- (5) *krodha* (anger)
- (6) *māna* (pride)
- (7) *māyā* (deceit)
- (8) *lobha* (greed)
- (9) *loka*
- (10) *ogha*

In the present context the meanings of the terms '*āhāra*' upto '*lobha*' are clear but those of '*loka*' and '*ogha*' are not clear. Āc Malayagiri explains the terms '*lokasaṅjñā*' and '*oghasaṅjñā*' as follows. *Oghasaṅjñā* means cognition of generality whereas *lokasaṅjñā* means cognition of particularity. But he has recorded another interpretation also. According to this interpretation, *oghasaṅjñā* means instinctive activity of climbing a creeper etc. whereas *lokasaṅjñā* means activity which one should avoid though prevalent in the world or among the common people.

The exposition of these *saṅjñās* is performed from the standpoints of promineny and continuity. It is noted that in infernal beings instinct of fear (*bhaya*) is prominent, though each of the first four *saṅjñās* are present always uninterruptedly (730). In sub-human beings (*tiryāṇca*) the food-seeking instinct is prominent (732), in human beings the mating instinct (734) and in celestial

beings the acquisitive instinct (736). But each of these four *sañjñās* are uninterruptedly present in all living beings.

Relative Numerical Strength

1. Infernal beings (a) The number of those who (prominently) possess mating instinct is the lowest.
(b) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (c). (731)
2. Sub-human beings (a) The number of those who possess acquisitive instinct is the lowest
(b) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (c). (733)
3. Human beings (a) The number of those who possess fear is the lowest.
(b) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (c) (735)
4. Celestial beings (a) The number of those who possess food-seeking instinct is the lowest.
(b) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess the acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (c). (737)

BIRTH-PLACES OF DIFFERENT CLASSES OF LIVING BEINGS

When a death of a living being takes place it migrates, with subtle bodies viz. *tanuśa* and *kārmaṇa*, to the new place where it takes in material particles suitable for the *audārīka* or the *vaikrīya* body whichever is fit for the new birth. This place is known by the term '*yoni*' In this chapter the problem of *yoniś* (birth-places) of different classes of living beings is considered from various standpoints. First their touches are considered (738). Then the question as to whether they are animate or inanimate is considered (754). And then the questions as to whether they are concealed or otherwise (764) and so on and so forth are discussed. Moreover, speciality of the human birth-place (*yoni*) is described in this chapter (773). We are told that human birth-place is of three types, viz. *kūrmonnatā*, *śaṅkhāvartā* and *vamśīpatrā*. The three terms denoting these three types of human birth-place are descriptive and self-explanatory. The term '*kūrmonnatā*' suggests its tortoise-like curve, the term '*śaṅkhāvartā*' suggests its conch-like coiled shape, and the term '*vamśīpatra*' suggests its bamboo-leaf-like shape.

The *kūrmonnatā yoniś* serve as the birth-place of great personalities like *Tirthankara*. A woman-jewel (*strī-ratna*) has invariably the *śaṅkhāvartā-yoni*. Many living beings descend to this *yoni* but they invariably leave it before their actual birth.¹ In other words, all living beings that descend to this *yoni* suffer pre-natal death, so to say. That is, none is born from this *yoni*. Generally women have *yoniś* of *vamśīpatra* type (773). The question of relative numerical strength of the classes of living beings is considered here from the standpoint of different types of *yoniś* (753, 763, 772). But the question of relative numerical strength of different groups of human beings is not considered from the standpoint of three types of *yoniś* that human beings have (773).

1. Ac Malayagiri records an old view that *strīratna*'s embryo gets destroyed on account of her excessive heat of sex passion. *Prajñāpānāṭikā*, folio 228-A.

Birth-places of different classes of Living beings

Classes of living beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	Revealed	Concealed-cum-revealed
1. Infernal beings	Cold	Hot	x	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
2. Bhavanapati celestial beings	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
3. Earth-bodied, water-bodied, air-bodied and plants	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	x	x
4. Fire-bodied	x	Hot	x	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	x	x
5. The two-sensed, the three-sensed, the four-sensed	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
6. Five-sensed sub-human beings	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Sammūrcchima sub-human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
Garbhaja sub-human beings	x	x	Cold-cum-hot	x	x	Mixed	x	x	Concealed-cum-revealed
7. Human beings	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Sammūrcchima human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
Garbhaja human beings	x	x	Cold-cum-hot	x	x	Mixed	x	x	Concealed-cum-revealed
8. Vānāmantara	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
9. Jyotiska	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
10. Vaimānika	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
11. Siddha (Liberated souls)	x	x	x	x	x	x	x	x	x

1 Sūtras 742-743 describe the birth-places (yonis) of the one-sensed except the fire-bodied. But the printed text of the commentary on these sūtras contain the wrong reading, viz. 'ekendriyānām apakāyakaṇṭhānām. trivṛdhā yonih' (Prajñāpanāṭikā, folio 225 B, 226 A). It is noteworthy that all the manuscripts yield the reading, 'ekendriyāṇām agnikāyakaṇṭhānām trivṛdhā yonih.' And this is the correct reading and hence it fits well in the context.

Relative Numerical Strength of Living beings from the Standpoint of yoni (birthplace). (753, 763, 772)

1. (a) Number of living beings having hot-cold birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having hot birth-place is *asamkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place, that is, liberated souls is *ananta* times (b)
(d) Number of living beings having cold birth-place is *ananta* times (c)
2. (a) Number of living beings having animate-inanimate birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having inanimate birth-places is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b)
(d) Number of living beings having animate birth-places is *ananta* times (c)
3. (a) Number of living beings having concealed-revealed birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having revealed birth-places is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having concealed birth-places is *ananta* times (c)

DISCUSSION ON CARAMA-ACARAMA FEATURES OF ALL SUBSTANCES

Carama-acarama Features of Ratnaprabhā etc.

The world exhibits arrangement. Hence some things are on the border region (*carama*) and some are on the intermediary region (*acarama*). The former are called *carama* and the latter *acarama*. In this chapter the question of *carama-acarama* features is discussed in connection with different substances. Earths, viz. *Ratnaprabhā* etc. are different parts of the whole world (*loka*). Similarly, atoms and the composite aggregates constituted of different number of atoms are also the different parts. And the different living beings also are the parts. The question of *carama-acarama* features is discussed in connection with these parts one by one and then in connection with the whole *loka-aloka* together. One thing to be borne in mind is that something is called *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things. Similarly, something is called *caramas* (i. e. many *caramas*) or *acaramas* (i. e. many *acaramas*) not absolutely but only in relation to some other things.

Let us elucidate the point. First of all eight earths—*Ratnaprabhā* and others (7) and the eighth *Īsatprāgbhāra* (= *Siddhālaya* = Abode of the liberated)—are enumerated (774). The *cama* feature is uniformly affirmed as well as negated in connection with each of the following : eight earths, celestial regions beginning with *Saudharma*, *loka* and *aloka* (775-776). The following six alternatives are framed :

1. Is it 'a *carama*' ?
2. Is it 'an *acarama*' ?
3. Is it 'many *caramas*' ?
4. Is it 'many *acaramas*' ?
5. Is it '*caramāntapradeśas*' ?¹
6. Is it '*acaramāntapradeśas*' ?

And all these six alternatives are negated in the case of each one of the above-mentioned items (775). Ac. Malayagiri here says that when the absolute question is put, the answer is definitely

1. The commentator does not take it as a *bahuvrīhi* compound. This means that if *Ratnaprabhā* is viewed not as one *dravya* (substance) but as *pradeśas* (constituent units) of that *dravya* on the basis of its pervading *asamkhyāta pradeśas* then it is of the nature of many *pradeśas* (775).

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1 About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeśādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeśādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former.

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Īṣatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*.

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

account the number of *acaramānta-pradeśas* is to be understood as *ananta* times—instead of *asamkhyāta* times—that of the *caramānta-pradeśas* (779).

The catalogue of the relative numerical strength of the features *carama* etc. of *Loka* and *Aloka* taken together is given below (780)

4. About *Loka-aloka*

(a) From the standpoint of *dravya*

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest.
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is *asamkhyāta* times (ii)
- (iv) *Acaramas* of both (i) + *caramas* of both (ii)–(iii) = somewhat more than (*viśeśādhika*) (iii)

(b) From the standpoint of *pradeśa*

- (i) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Loka* is the lowest.
- (ii) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (*viśeśādhika*) (i)
- (iii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (ii)
- (iv) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Aloka* is *ananta* times (iii)
- (v) The *caramānta-pradeśas* of *Loka* (i) and of *Aloka* (ii) + *acaramānta-pradeśas* of *Loka* (iii) and of *Aloka* (iv) = somewhat more than (*viśeśādhika*) (iv)

(c) From both the standpoints

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is somewhat more than (ii)
- (iv) *Acaramas* of the each of the two *Loka* and *Aloka* (i) + *caramas* of *Loka* and of *Aloka* (ii)–(iii) = somewhat more than (iii)
- (v) The number of *caramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (iv)
- (vi) The number of *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (v)
- (vii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (vi)
- (viii) The number of *acaramānta-pradeśas* is *ananta* times (vii)
- (ix) *Caramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (v)–(vi) + *acaramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (vii)–(viii) = somewhat more than (viii)

- (x) The number of all the substances is somewhat more than (ix)
 (xi) The number of all the *pradeśas* is *ananta* times (x)
 (xii) The number of all the modes is *ananta* times (xii) (780)

Consideration of the Features *carama* etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate

In this exposition 26 alternatives are considered in connection with a loose atom as also in connection with the different aggregates having different number of constituent atoms and it is demonstrated as to which out of those alternatives is to be affirmed or negated in connection with each of them (781-789) At the end of this topic recapitulatory (*sangrahaṇī*) verses are given (790).

The primary alternatives are three, viz *carama*, *acarama* and *avaktavya*. Then on the basis of plurality or otherwise they are raised to six. And at last mathematical permutation and combination yield in all 26 alternatives which are as follows.

(1) 1 <i>carama</i>	4. <i>caramas</i>	
(2) 2. <i>acarama</i>	5 <i>acaramas</i>	
(3) 3. <i>avaktavya</i>	6 <i>avaktavyas</i>	
(4) 7. <i>carama</i> and <i>acarama</i>	8. <i>carama</i> and <i>acaramas</i>	} The first set of four alternatives.
	9. <i>caramas</i> and <i>acarama</i>	
	10 <i>caramas</i> and <i>acaramas</i>	
(5) 11. <i>carama</i> and <i>avaktavya</i>	12. <i>carama</i> and <i>avaktavyas</i>	} The second set of four alternatives.
	13 <i>caramas</i> and <i>avaktavya</i>	
	14 <i>caramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
(6) 15 <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>	16. <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>	} The third set of four alternatives.
	17 <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>	
	18. <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
(7) 19. <i>carama</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>	20. <i>carama</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>	
	21. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>	
	22. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
	23. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>	
	24. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>	
	25. <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>	
	26 <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>	

In the above catalogue the 26 alternatives are written in such a way that those which are in singular could easily be marked off. The objective behind it is to make it clear that the roots of *Sapta-bhaṅgī* propounded by Jaina theoreticians in their treatment of *Syādvāda* doctrine are visible in the alternatives of this type. The *Sapta-bhaṅgī* of this very sort occur in *Bhagavatsūtra*. We

have elucidated and clarified it elsewhere. So, we refrain from its detailed treatment here. The age of *Āgamas* is followed by the age of *Anekānta* or Logic. The Jaina theoreticians of the Age of Logic excluded the alternatives in plural and formulated the wellknown *Saptabhaṅgī*. It suffices to suggest this much at this juncture.

Now let us see as to which of the alternatives are applicable in the case of an atom etc. (781-789).

1. Any loose atom 1 alternative No. 3
2. A physical aggregate of 2 atoms 2 alternatives = Nos. 1 and 3
3. A physical aggregate of 3 atoms 4 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 11
4. A physical aggregate of 4 atoms 7 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 10, 11, 12, 23
5. A physical aggregate of 5 atoms 11 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 24, 25
6. A physical aggregate of 6 atoms 15⁴ alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 25, 26
7. A physical aggregate of 7 atoms 17 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26
8. A physical aggregate of 8 atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26
9. A physical aggregate of 9 to *saṃkhyāta* atoms, of *asamkhyāta* atoms and of *ananta* atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26

The Problem of Features *carama* etc. in connection with Structure or Figuration

The five classes of structures viz. a class of globular structures etc. (791), their sub-classes (792), the number of their constituent atoms (793), their extent of pervasiveness (or size) (794) and their features *carama* etc. (797) are considered in the order of their mention here. And at last relative numerical strength of their features *carama* etc. is also calculated (802-806). The summary of all this exposition is as follows :

The five classes of structure are (1) a class of globular structures, (2) that of circular structures, (3) that of triangular structures, (4) that of quadrangular structures, (5) that of oblong structures⁵ (791). Each class consists of *ananta* individual

4 According to some theoreticians here there are 14 alternatives. Hence they reject the 8th one *Ibid.* folio 238 B.

5. Even the 8[5]th *sūtra* suggests that there are five types of structure

structures (792). And each individual structure consists of *samkhyāta* or *asamkhyāta* or *ananta* atoms (793). A structure constituted of *samkhyāta* atoms occupies *samkhyāta* space-points; the one constituted of *asamkhyāta* atoms occupies *samkhyāta* or *asamkhyāta* space-points; and even the one constituted of *ananta* atoms occupies *samkhyāta* or *asamkhyāta* space-points only (but never *ananta* space-points) (794-796).

In the consideration of the features *carama* etc. in connection with the various structures (797-801) those six alternatives (775) are negated as well as affirmed in that very manner (775). We have already clarified the point. So we need not repeat here what we have already said.

The exposition of the relative numerical strength of the features *carama* etc. in connection with these five structures (802-806) closely follows that very exposition conducted in connection with *Ratnaprabhā* (777). Hence we need not repeat the account in connection with the structures. But there is one point of difference which we should note. The text proper in this connection says, 'navaram samkame anantagunā' (805, 806). The commentator points out that the above-mentioned statement asks us to employ the phrase '*ananta* times' when we switch over from the consideration of *ksetra* to the consideration of *dravya*. It is as follows :

1. The number of 'one *acarama*' is the lowest.
2. From the standpoint of *ksetra* the number of *caramas* is *asamkhyāta* times (1)
3. But from the standpoint of *dravya* the number of *caramas* is *ananta* times (1)
4. 'One *acarama*' + *caramas* = somewhat more than (3)

—*Prajñāpanātikā*, folio 244 B.

Features *carama* etc. of Living beings

The discussion on the features *carama* etc. in connection with the 24 classes (24 *danḍakas*) of living beings is here (807-829) conducted from the eleven standpoints of *gati* (condition of transmigratory existence), etc. enumerated in the recapitulatory verse in *Sūtra* no 829. From the standpoint of *gati*, only that living being who is destined to go directly from its present condition of transmigratory existence to the Abode of the Liberated without making any station in any condition of transmigratory existence could be called *carama*. All the human beings are not destined to go directly to the Abode of the Liberated. Many of them are required

to make stations in the conditions of transmigratory existence. In other words, before their final release they will have to take many births in different conditions of transmigratory existence. Hence from the standpoint of *gatī* they are considered to be *acāramas*. Similarly, here in this chapter the features *cārama* etc. are considered in connection with living beings from the standpoints *sthiti*, etc also

*

ON SPOKEN LANGUAGE

This chapter is named *Bhāsāpada* because it is devoted to the exposition of spoken language. It deals with the problems of its origination, form, nature, types and speaker. It seems to be a collection of scattered materials pertaining to spoken language. In order to make the speculation on spoken language easily understandable we have reversed the order of *sūtras* in our account. Readers are requested to take note of this fact.

Nature and Origination of Spoken Language

Bhāsā means that which is spoken.¹ The commentator explains this statement by stating that that which gives rise to knowledge in the hearer is *bhāsā*². Thus *bhāsā* means spoken language. The first or primary cause of spoken language or speech is a living being (858). That is, in the absence of a living being, its origination does not take place. But by first or primary cause is not meant here the material cause. According to *Prajñāpanā*, the material cause of spoken language is the material-particles-of-the-form-of-spoken-language the defining characteristics of which are colour, odour, flavour and touch (877 [6]). A soul or living being receives those particles only when they are in the condition of immobility (877[1]). It receives those particles through the instrumentality of body and afterwards transforms them into spoken language or speech. In the Jaina terminology it is said that 'it receives them through bodily activity (*kāya-yoga*)' (858, 859). There has been raised a question as to what form or shape these particles transformed into speech assume when they are expelled out by a living being. And in the answer we are told that they assume the vajra-shape (858). The commentator explains as to why they assume that shape. The shape of *Loka* (universe) resembles that of a *vajra*; and the particles transformed into language pervade the whole *Loka* as soon as they are expelled out. This is the reason why they assume vajra-shape as soon as they are expelled out by a speaker.³ *Prajñāpanā* itself explicitly states that the material-particles-of-the-form-of-spoken-language once thrown out by a speaker reaches up to the end of *Loka* (858). They could not proceed further, because beyond the limits of *Loka* there does not exist 'the medium of motion (*Dharma*)'.⁴

1. "bhāṣyate itī bhāṣā" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 246 B

2. "bhāṣā avabodhabijabhūta" *Ibid*, folio 256 A

3. *Ibid*, folio 256 A.

4. *Ibid*, folio 256 B

The material particles-of-the-form-of-spoken-language require two moments only for the process beginning with their reception and ending with their expulsion (859). It is so because in the first moment they are received and in the second moment they are expelled out⁵.

Matter is available in the form of loose atoms as well as aggregates constituted of two upto *ananta* atoms. Only those aggregates that are constituted of *ananta* atoms are amenable to the reception meant for the transformation into spoken language (877 [3]). Again, not all such aggregates but only those that occupy *asamkhyāta* space-points are amenable to the reception (877 [4]). The material-particles-of-the-form-of-spoken-language persist for one moment upto *asamkhyāta* moments (877 [5])⁶. In other words, the material particles once transformed into spoken-language remain in that state for one moment upto *asamkhyāta* moments. Each material-particle-of-the-form-of-spoken-language does not possess all the types of colour, flavour, odour and touch. And the types that one particle possesses are not necessarily identical with those that another particle possesses. But when they are taken jointly then we can say that they possess all the types of colour, flavour, odour and touch. In other words, in the class of these material-particles-of-the-form-of-language, all types of colour, flavour, odour and touch are available (877 [6]–877[14]). But we should note one exception in this connection. This exception is due to the fact that out of each pair of contradictory touches one touch only could be grasped. Hence each of the particles received for the transformation into spoken-language possesses 2 or 3 or 4 touches. But when they are taken jointly, they can be said to have four touches only, that is, neither more nor less than four touches (877 [13]).

Material particles are found everywhere in the entire *Loka*. But the size of a soul is equal to the size of a body it inhabits. Hence there arises a question as to whether the soul receives the material particles-of-the-form-of-spoken-language from any part of the world. The answer given to the question is that only those particles that are in touch with the soul are received by it(877[15]). Moreover, only those material-particles-of-the-form-of-spoken-language that occupy the space-points occupied by the units of

5. According to the statement of Āc. Bhadrabāhu in the reception of the material particles-of-the-form-of-spoken-language the bodily activities are required whereas in their expulsion the vocal ones. *Āvaśyakanir-yukti gā. 7, Viśeṣā. gā. 353.*

6. In this context the commentator records different explanations offered by others, *Prañāpanāṭikā*, folio 262 B.

soul are received by it (877[16]). These particles are received by the concerned units of soul. Hence it is said that the particles which are not separated from the concerned units of soul by the intervening points and which are either atomic⁷ or gross are received by the soul. Those particles that are separated from the concerned units of soul by intervening space-points are not received by the soul (877[17-18]). Again, the material-particles-of-the-form-of-spoken-language are in the upward direction or in the downward direction or in the horizontal direction. And they are received in the⁸ beginning or in the middle or in the end of the duration for which they are amenable to reception (877 [19-20]). The particles that are not separated from the units of soul by spatial gap are received from all the six directions by the soul according to their spatial order (877 [21-23]).

The material-particles-of-the-form-of-spoken-language are received incessantly or intermittently. When a speaker does not speak continuously, there are intervals in the process of reception of particles. Hence this reception is called intermittent reception. But when he speaks continuously for a specific duration of time, he receives the particles incessantly. Hence this reception is known as incessant reception. Here we should note some points. In the first moment of the process there is reception only because there is no possibility of expulsion in this moment. But in the second moment both the reception and the expulsion become possible. It is so because in this second moment the particles received in the first moment are expelled out and at the same time new particles that are to be expelled out in the third moment are received. Thus in all the moments intervening between the first and the last both reception and expulsion take place⁹. In the last moment there is only expulsion but no reception (878-879).

7. In 877 [3] it is clearly stated that the material aggregate which is amenable to reception is *ananta-pradeśī* (i.e. constituted of *ananta pradeśās*—atoms) whereas here we are told that even *aṇu*s are received. But let us note that there is no contradiction between the two statements. It is so because the term '*aṇu*' is here used not in the sense of an atom but in the sense of 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) less in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. And the term '*būdara* aggregate' means 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) comparatively more in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. *Prajñāpanāṭikā* folio 263 B.

8 They are amenable to reception for the period of an *antarmuhūrta*. And hence we are required to understand that they are received in the beginning, or in the middle or in the end of an *antarmuhūrta* only. *Prajñāpanāṭikā*, folio 263.

9. On the basis of *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gā. 371) Āc. Malayagiri in his

Journey of the particles upto the end of Loka

We have already said that spoken words travel upto the end of Loka. While explaining this point *Prajñāpanā* states that the particles are expelled out in two ways. Let us explain the two ways as follows. The particles are expelled out in one whole mass in which they are received as also in the quantity in which they are received. This mass gets destroyed, that is, its form-of-the-spoken-language comes to an end when it has travelled some miles. The second way is to expel the particles in many masses resulted from the division of that original mass in which they are received.¹⁰ (The masses arrived at by the process of division are very subtle and hence they do not get destroyed very soon. They retain their form-of-spoken-language for long. Not only that, they transform into the form of words or spoken-language the other material particles which come in their contact). Thus they go on increasing by infinite times as they travel or spread and at last reach the end of *Loka* (889).

The material things are divided into parts in various ways. Hence here the five divisions are mentioned with their illustrations. These five divisions are—*khanda*, *pratara*, *cūṛṇikā*, *anutatikā* and *utkarikā* (881-887). Not only that but even the account of the relative numerical strength of these five divisions is given here (887).

Types of Spoken Language

Different types of spoken language are described in this chapter (830, 849, 859, 870, 896). These types are systematically expounded in *sūtras* 860-866. Hence depending mainly on these *sūtras* we explain those types.

There are two main types of spoken language, viz. *pariṣṭāpta* (fully developed) and *apariṣṭāpta* (undeveloped) (860). The commentator explains them as follows. That spoken language (rather speech) the nature or meaning of which could be determined as true or false is called *pariṣṭāptā*. On the other hand, that speech the nature or meaning of which could not be determined as true or false is called *apariṣṭāptā*. If its meaning is true it is

commentary on *Prajñāpanā* clarifies that though there cannot take place two cognitions (*upayoga*) simultaneously yet there can take place two activities (*kriyā*) simultaneously. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 264.

10. The portion put into brackets is not found in the text. But we have added it for clarification. Refer to *Viśeṣā. gā. 378* and *Parjñāpanāṭīkā* folio 265 B.

regarded as true speech. If its meaning is false, it is regarded as false speech. In other words, that speech which enables us to know the thing as it is is true speech; and that speech which leads us to know the thing as it is not is false speech. Thus *pratyāptā* speech has two sub-types, viz. true speech (*satya-bhāṣā*) and false speech (*mṛṣābhāṣā*) (861). The truth or validity of the speech depends on various situations and conditions. These situations and conditions being ten, the types of true or valid speech are also ten. They are : 1. *Janapada-satya*, 2. *Sammata-satya*, 3. *Sthāpanā-satya*, 4. *Nāma-satya*, 5. *Rūpa-satya*, 6. *Prattitya-satya*, 7. *Vyavahāra-satya*, 8. *Bhāva-satya*, 9. *Yoga-satya*, 10. *Aupamya-satya* (862)¹¹. There are so many reasons or conditions that lead a person to speak untruth. And on the basis of these conditions the untrue or false speech is also divided into ten classes. They are : 1. *Krodhaniṣṛta*, 2. *Mānaniṣṛta*, 3. *Māyāniṣṛta*, 4. *Lobhaniṣṛta*, 5. *Premaniṣṛta*, 6. *Dvesaniṣṛta*, 7. *Hāsyaniṣṛta*, 8. *Bhayaniṣṛta*, 9. *Ākhyānikāniṣṛta*, 10. *Upaghātaniṣṛta*. (863)

The *aparyāptā* speech is of two types, viz. *satyā-mṛṣā* (true-as-well-as-false) and *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false) (864). The former is again of ten types (865) and the latter of twelve types (866). The speech which contains half-truth or partial truth is *satyā-mṛṣā* speech. On the other hand, that speech to which the standard of truth or falsity is not applicable is called *a-satyā-mṛṣā* speech. For instance, when a person wanting John to come near him says 'O John', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false). Similarly, when a person says to another person, 'Go ahead', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā*. This means that the statements of address, order and the like are neither valid nor invalid. And such statements come under the head of *a-satyā-mṛṣā* speech. The commentator has explained its various types; hence we need not enter into the details thereof (Comm. folio 259).

The speech characterised by the phrases 'I believe', 'I think' and the like is called *avadhāranī* (determinate) speech (830). This *avadhāranī* speech is fourfold. That *avadhāranī* speech which enhances religion is true, that which does harm to the cause of religion is false, that which does both is true-as-well-as-false and that which does neither is neither-true-nor-false (831, 856).

Prajñāpanī (descriptive) speech which is one of the types of *a-satyā-mṛṣā* speech (866) is discussed at length in this chapter. Let us explain it. (Though all the words themselves are without any gender), the words like 'go' (cow) (which express universals) are

11. *Sthānāṅga-samavāyāṅga*, pp. 122-123; *Prajñāpanāṭikā*, folio 257.

employed in masculine gender. But the speech that employs these words in masculine gender could not be regarded as false. It is a specimen of *Prajñāpanī* (descriptive) speech (832). (It is so because it describes the real state of the objects expressed. In other words, the gender in which a word is employed corresponds to the actual gender of the object denoted by that word.) Even when the gender of the word used in the speech does not correspond to the gender of the object denoted by that word, the speech could not be regarded as false. It should be considered to be a case of *Prajñāpanī* speech (851-53, 833, 854, 857). (Moreover, by the verbal speech we order a person of any gender and this person may or may not carry out our orders). This ¹²*ājñāpanī* (imperative) speech too could not be held as false. It should be regarded as a case of *Prajñāpanī* speech (834-855). The speech that describes the characteristics of things possessing different genders could not be regarded as false even though the characteristics described by it are not entirely available in the concerned persons or things. It is simply a case of *prajñāpanī* speech (835). The words which express universals are found employed in genders; (but the universals have no gender at all). Even the speech containing these words could not be regarded as false. It is also a case of *prajñāpanī* speech (836). Similarly, the speech that delivers orders keeping in view the class or universal could not be regarded as false. It is a case of *prajñāpanī* speech. Again, the speech which describes the characteristics of a class, viz. masculine, feminine, neuter could not be considered to be false. This is also a specimen of *prajñāpanī* speech (837-838, 856).

Words of speech are classified on the basis of different principles. According to this classification there are 16 types of words. Out of them the nine are yielded by 3 genders¹³, 3 numbers¹⁴ and 3 tenses. Some are *pratyaksavacana*, *paroksavacana*, *adhyātmavacana*, etc. The remaining types are yielded by other standpoints or principles of classification (896). All these types are included in the *prajñāpanī* speech which is not a false speech. (897)

12. *Ājñāpanī bhāṣā* is a type of *asatyamṛṣā bhāṣā* (sū. 866)

13. For the classification of words on the basis of gender (*linga*) one may refer to sū. 851-853.

14. In sū. 849-850 there occurs the classification of words on the basis of number. But therein the *dvivacana* (dual number) which is found in Sanskrit language is not mentioned. It is so because in Prakrit language there is no *dvivacana*.

BODIES OF LIVING BEINGS

The twelfth chapter is devoted to the discussion on the bodies of living beings. There are five types of bodies¹—(1) *audārika* (the gross), (2) *vaikriya* (the transformable), (3) *āhāraka* (the projectable), (4) *taijasa* (the electric) and (5) *kārmana* (the karmic) (901). In *Upanisads* we come across the doctrine of five sheaths of a soul.² Out of the five one is made up of food (*annamayakośa*). We can compare the *audārika* body with the sheath made up of food. Afterwards, philosophical systems like *Sāṅkhya* posited a subtle body (*avyakta*-, *sūkṣma*- or *linga-śarira*).³ It resembles the *kārmana* body recognised by the Jainas.

The chapter takes up the 24 classes (*dandakas*) of living beings one by one answering in each case the question as to which types out of these five it has (902-909). Having done this it considers two sub-types of each of the five bodies. These two sub-types are—the bodies that living beings possess at present (*baddha*) and those that they possessed in the past (*mukta*). And the numerical strength of these two sub-types is calculated from the standpoints of *dravya*, *ksetra* and *kāla* (910). Again the chapter takes up those 24 classes one by one in each case asking as to how many bodies of this or that type it possesses at present, how many it possessed in the past. This calculation too is made from the standpoints of *dravya*, *ksetra*, and *kāla* (911-924).

The number of bodies from the standpoint of time is here to be understood as equal to the number of moments of temporal duration mentioned in the *sūtra*. Similarly, the number of bodies from the standpoint of space is to be understood as equal to the number of units of that much space which is pointed out in the *sūtra*. The number *asamkhyāta* and also the number *ananta* are of many types. But here we have used those terms in the general sense. So, to know the exact type of the number *asamkhyāta* and the number *ananta* employed in a particular context the readers interested in mathematics are requested to refer to the equations given in the *sūtras* at the concerned places. The commentator has explained those equations at length.

1. *Bhagavatī* 17 1. sū. 592.

2. *Taittirīya Upaniṣad*, Bhṛguvalli; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade, p. 250.

3. *Sāṅkhyakārikā* 39-40; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade pp. 358, 430, 370; *Introduction to Gaṇadharavāda*, Malvania, pp. 121-123.

The meanings of the terms 'audārika' etc. denoting the five types of bodies are explained by the commentator keeping in view the special function each one of them performs.

That gross body which is full of flesh, bones, etc. is *audārika-śarīra*. Yet it is an important or principal body. Its importance is even more than that of the body possessed by the celestial beings of the highest celestial region. It is so because this is the body which *Tīrthankara* and other great souls possess. Celestial beings cannot possess this body. All the living beings except celestial beings and infernal beings possess this body from their very birth.

Moreover, in the above enumeration the succeeding one is subtler than the preceding one. Though the number of the constituent atoms of the succeeding body is greater than the number of constituent atoms of the preceding body, the succeeding one is subtler than the preceding one. This is pointed out by the commentator.

That body which can assume various forms is called *vaikriya*. The infernal and celestial living beings possess this type of body from their very birth. And human beings can attain it as supernatural power.

On some special occasion a monk possessed of the knowledge of fourteen *Pūrvas* creates, by the force of yogic powers, a body. This body is known as *āhāraka-śarīra*. With the help of this body the monk approaches a *tīrthankara* (the final authority in matters religious) to resolve a doubt occurred to his mind.

That body the function of which is to digest or consume the food materials we take is called *Taijasa-śarīra*. Thus its function in a way corresponds to that of fire. And the body composed of karmic matter is the *kārmana* body. Both the *taijasa* and the *kārmana* bodies are ever associated with the soul. Only when it attains liberation it is freed from these two bodies also. These two bodies are associated with the soul from the beginningless time. Even during the period of soul's transmigration from one birth to the next they remain associated with it. But during the period of this journey it has no body other than these two. Only after having reached the new birth-place the soul starts constructing *audārika* or *vaikriya* body.

In the *Śatkhandāgama* account of the bodies the *baddha* and *mukta* types are not discussed. Therein at one place (Book XIV *Sū.* 129, p. 237) the discussion about the bodies is conducted through ten points-of-investigation, viz. *satprarūpanā*, *dravyapramānā-nugama*, etc. whereas at another place (Book XIV, *Sū.* 236, p. 321)

it is conducted through six points-of-investigation, viz. *nāma-niryukti*, etc.

For the information about bodies, at one place, readers may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* p. 399. While considering the question of types of bodies which each of the 24 classes of living beings has, the bodies are also divided into two broad divisions, viz. external bodies and internal bodies.

The whole chapter is summarised in the following tables.

Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings

Sū. 901-909	<i>Audārika Vaikṛīya Āhāraka Taijasa Kārmana</i>				
1. Infernal beings	x	"	x	"	"
2-11. <i>Asura</i> upto } <i>Stanita</i> }	x	"	x	"	"
12. Earth-bodied	"	x	x	"	"
13. Water-bodied	"	x	x	"	"
14. Fire-bodied	"	x	x	"	"
15. Air-bodied	"	"	x	"	"
16. Plant-bodied	"	x	x	"	"
17. Two-sensed	"	x	x	"	"
18. Three-sensed	"	x	x	"	"
19. Four-sensed	"	x	x	"	"
20. Five-sensed Sub- } human beings }	"	"	x	"	"
21. Human beings	"	"	"	"	"
22. <i>Vānavyantara</i> } celestial beings }	x	"	x	"	"
23. <i>Jyotiṣka</i> } celestial beings }	x	"	x	"	"
24. <i>Vaimānika</i> } celestial beings }	x	"	x	"	"

Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies (Sū. 910)

Sārīra	Number		Temporal Equation		Spatial Equation		Substantial Equation
	1. Sam- khyā	2. Asam- khyā	3. Ananta Ut Av.	1. Asam- khyā Ut Av.	2. Asamkhyā prātara	3. Ananta Loka	
1. Audārīka							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ananta} \times \text{number} \\ \text{of abhavyas} \end{array} \right\}$
2. Vairīya							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ananta} \times \text{number} \\ \text{of abhavyas} \end{array} \right\}$
3. Āhāraka							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ananta} \times \text{number} \\ \text{of abhavyas} \end{array} \right\}$
4. Taijasa							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ananta} \times \text{number} \\ \text{of siddhas} = \\ \frac{\text{ananta}}{1} \times \text{number} \\ \text{of all living} \\ \text{beings.} \end{array} \right\}$
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ananta} \times \text{number} \\ \text{of all living} \\ \text{beings} = \frac{\text{ananta}}{1} \\ \times (\text{number of all} \\ \text{living beings})^2. \end{array} \right\}$

5. Kārmana

1. Baddha
2. Mukta

Repeat whatever is said in No. 4

Number of the Baddha and Mukta bodies found in this or that class of living beings (Su. 911-924)

	<i>Audāṅkā Baddha, Mukta</i>	<i>Vaikriya Baddha, Mukta</i>	<i>Āhāṛaka Baddha, Mukta</i>	<i>Tayasa Baddha, Mukta</i>	<i>Kārmana Baddha, Mukta</i>
1. Infernal beings	x	Ananta	Asamkhyāta Ananta	x	Ananta Asamkhyāta Ananta Asamkhyāta Ananta
2-11. Asura upto } Stanita }	x	"	"	"	"
12. Earth-bodied	Asamkhyāta	"	x	"	"
13. Water-bodied	"	"	x	"	"
14. Fire-bodied	"	"	x	"	"
15. Air-bodied	"	Asamkhyāta	"	"	"
16. Plant-bodied	"	"	x	Ananta	Ananta
17. Two-sensed	"	"	x	Asamkhyāta	Asamkhyāta
18. Three-sensed	"	"	x	"	"
19. Four-sensed	"	"	x	"	"
20. Five-sensed } sub-human } beings }	"	Asamkhyāta	"	"	"
21. Human beings	Samkhyāta or, Asamkhyāta	Samkhyāta	1 upto Sahasra prthakva	"	Samkhyāta or Asamkhyāta
22. Vānavyantara	x	"	x	"	Asamkhyāta
23. Jyotiska	x	"	x	"	"
24. Vaimānika	x	"	x	"	"

ON TRANSFORMATION (OR CHANGE)

In Indian Philosophy the systems like Sāṅkhya, etc. believe that a substance undergoes change. On the other hand, the systems like Nyāya etc. believe that a substance undergoes no change. That is, those who maintained the identity of substance and property accepted change in a substance; and those who maintained the difference between the two rejected the change in a substance. On this account three types of eternality or permanence came to be recognized in Indian philosophy. The Sāṅkhya, the Jaina and the Vedāntins like Rāmānuja upheld the view of permanence-in-change (*parināminītyatā*), but we should note that the Sāṅkhya in connection with *Prakṛti* (Matter) upheld this view whereas in connection with *Puruṣa* (Soul) it upheld diametrically opposite view, viz. that of absolute permanence (*kūṭasthanītyatā*).¹ The Naiyāyikas considered all the permanent substances to be absolutely permanent and rejected the view of permanence-in-change. This is natural and necessary corollary of their contention that substance and its properties are absolutely separate. Buddhists voted for momentarism. Yet they stuck to the belief in rebirth. Thus there came into existence the doctrine of *santatiṃityatā*. According to Buddhists there is no permanence other than the permanence of a continuum. This is the third type of permanence.

In this chapter the modes or transformations² of both the living and the non-living substances are calculated. From this it follows that the Jainas reject the absolute permanence of soul (925). First the divisions and sub-divisions of the modes of the living substance are enumerated (926-937). Afterwards the chapter takes up 24 classes of living beings in each case calculating the modes it undergoes (938-946). And at last the divisions and sub-divisions of the modes of the non-living substance are mentioned (947-957). But here the modes of *puṭgala* (matter) only are mentioned and calculated, the modes of *dharma* (medium of motion), *adharma* (medium of stoppage) and *ākāśa* (medium of location) are not mentioned at all. This suggests that in olden days the possibility of change or modification was not admitted in the case of these three non-living substances. This is corroborated by the following passage describing *dharma* etc. and occurring in *Bhagavatī* 2 10 and *Sihānāga* 441. The passage runs as follows :

1 "dvaṃ ceyam nityatā kūṭasthanītyatā parināminītyatā ca | tatra kūṭasthanītyatā puruṣasya | parināminītyatā guṇānām |" *Pāta. Bhāṣya* 4.33.

2 *Bhagavatīsūtra* asks us to understand *pariṇāmas* as described in *Pannavandā*. 'pariṇāmapadam niravasesam bhāṣiyavatiḥ' (14.4. sū 514).

"*kālo na kayāi nāṣi, na kayāi na bhavati, na kayāi na bhavissai tti bhuvim bhavati bhavissati ya dhuve nūte sasāte akkhae avvae avattāte nicce | bhāvato avanne agamāthe arase aphāse*" etc. The belief in the modes of *dharma*, etc. came into existence later on when the triad of origination, destruction and persistence came to be looked upon as the essential characteristic of reality in general. And we actually come across in *Tattvārthasūtra* the definition of reality (*sat*) (5-29). It is as follows : That which is characterised by origination, destruction, and permanence is real. Even the definition of permanence (*nitya*) is formulated in conformity with this definition of reality. It runs as follows : '*tadbhāvavyayam nityam*' (Permanence means non-deviation from the essential nature) (5-30). This definition bears the clear stamp of the tradition represented by *Pōtañjalayogasūtra*. The definition of permanence formulated by Vyāsa in his *Bhāṣya* on *Yogasūtra* is noteworthy in this connection. It is as follows : '*yasmin parinamya māne tattvam na vihanate tan nityam*' (4-33). Moreover, let us note the definition of *parināma* given in *Tattvārthasūtra*. It is '*tadbhāvaḥ parināmaḥ*' (5-41).

Bhagavatī and *Sthānāṅga*, while discussing the modes of *Dharmāstikāya* etc., state this much that *Dharmāstikāya* etc. do not possess colour, flavour, odour and touch. But they observe silence about what they positively possess.³

Among ten modes of non-living substances enumerated in *Prajñāpanā* there is one called '*agurulaghu*' (neither-heavy-nor-light) (947). In its connection it is explicitly stated that it is only of one form (*egāgāre*) (956). Hence there is no possibility of its varied modes or degrees. In *Bhagavatī* there occurs, at many places, the discussion about *guru-laghu* (heavy-as-well-as-light). From this whole discussion contained in *Bhagavatī* we can naturally deduce that the fine material atom and substances other than matter are considered to be *agurulaghu*. Thus soul substance, medium of motion, medium of stoppage, medium of location and time are by implication proved '*agurulaghu*'. At this juncture we should note that relatively heavy and relatively light are here described by the term '*gurulaghu*' and hence by the term '*agurulaghu*' is meant its negation. This means that substances that are described as *agurulaghu* are bereft of the mode or property '*guru*' or '*laghu*' or relative '*gurulaghu*'. Among the four alternatives formulated about the modes *guru* and *laghu* this is the fourth one. This also points to the fact that *agurulaghu* means the negation of all the three *guru*, *laghu* and *gurulaghu*. Thus the mode or property *agurulaghu* is not positive. This becomes clear from the *Bhagavatī* (1.9 sū. 73) account of *gurulaghu*. But the same

Bhagavatī in *Skandaka-Adhikāra* states that *Loka* has infinite *agurulaghu* modes. Infinite *agurulaghu* modes are predicated not only of *loka* but also of soul substance (*jīva*), liberation (*siddhi*), and the liberated (*siddha*) (2. 1. sū 91). Thus we have here a suggestion of the process of creation out of nothing. From this it becomes clear that *Bhagavatī* contains different strata of thought. Hence we can say this much that here an attempt is made to demonstrate that even *dharma*, *adharma* and *ākāśa* undergo changes or modifications. This attempt is the result of the emergence of a novel thought that reals without exception should undergo changes. A stage in the development of this novel thought is represented by the aphorism 5.42 of *Tattvārthasūtra* and the *Bhāṣya* thereon wherein we are told that transformation is of two kinds, without beginning and with beginning, and further that the transformation of *arūpi* (non-material) substances is of the first kind. The difference of opinion regarding the authenticity of this *sūtra* as also regarding its interpretation is due to the emergence of this novel thought which has not yet been crystallised.

One should refer to Āc. Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (*gāthā*. 654-663) for the logical treatment of the properties viz. *guru*, *laghu*, *gurulaghu* and *agurulaghu*.

Calculation of Modes

Modes of living substance	Modes of non-living substance
1. <i>Gatī</i> (States of transigratory existence, viz. state of infernal beings etc. 4)	1. <i>Bandhana</i> (Bondage—smooth and arid)
2. <i>Indriya</i> (Sense-organs viz. Ear etc. 5)	2. <i>Gatī</i> (Movement, involving touch and not involving touch; or short and long)
3. <i>Kasāya</i> (Passions, viz. Anger etc. 4)	3. <i>Samsthāna</i> (Structure—spherical etc. 5)
4. <i>Leśyā</i> (Mental colourations, viz. black etc. 6)	4. <i>Bheda</i> (divisions— <i>khaṇḍa</i> etc. 5)
5. <i>Yoga</i> (Activity, viz. mental etc. 3)	5. <i>Varna</i> (Colour—black, etc. 5)
6. <i>Upayoga</i> (Cognition—determinate and indeterminate 2)	6. <i>Gandha</i> (Odour—fragrant, not-fragrant)
7. <i>Jñāna</i> (Knowledge— <i>Ābhī-nibodhika</i> etc. 5)	7. <i>Rasa</i> (Flavour—pungent, etc. 5)
8. <i>Darśana</i> (Faith—right, etc. 3)	8. <i>Sparśa</i> (touch— <i>kakkhada</i> , etc. 8)
9. <i>Cāritra</i> (Conduct—right, etc. 3)	9. <i>Agurulaghu</i> (neither-heavy-nor-light 1)
10. <i>Veda</i> (Sexual behaviour, 3)	10. <i>Śabda</i> (Word—sound sub- <i>bhidubbhi</i>)

The *gāthā* No. 200 that occurs in the explanation of *bandhana parināma* occurs in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also. Of course, there it contains some different readings.⁴

Ajīvagatiparināma (movement of non-living substance) is of two kinds, viz *sprśadgati* (movement involving touch) and *asprśadgati* (movement not involving touch). According to the Jaina view units of space are everywhere. Hence Āc. Malayagiri is of the opinion that *sprśadgati* does not mean the movement involving touch with the units of space, and the *asprśadgati* the movement not involving touch with the units of space. But there is another view which contradicts the view upheld by Āc. Malayagiri. Let us quote the words of Āc. Malayagiri, “*anye tu vyācaksate sprśadgatiparināmo nāma yena prayatnaviśeṣāt ksetrapradeśān sprśān gacchati, asprśadgatiparināmo yena ksetrapradeśān asprśān eva gacchati—tan na budhyāmahe, nabhaḥaḥ sarvavyāpitayā tatpradeśasaṃsparśavyatirekena gater asaṃbhavāt | bahuśrutebhyo vā paribhāvanīyam*” ||⁵

Āc. Malayagiri has given the following instance to explain these two kinds of movement. When a person throws a pot-herd in a pond in horizontal direction, it moves touching water at some periods of time and not touching water at some other periods of time. The difference of opinion regarding the interpretation of the terms *sprśadgati* and *asprśadgati* seems to suggest the fact that the conception of *sprśadgati-asprśadgati* belonged to the period when the conception of *ākāśa* as an independent substance and consequently of its units was not yet formulated, and it has traditionally retained its former position even after the formulation of those conceptions which are not consistent with it. Upādhyāya Yāśovijayaḥ has tried to resolve logically the inconsistency by writing a treatise ‘*Asprśadgativāda*’. Again, the Jainas maintain that the soul that is being liberated reaches, in one moment only, the Abode-of-the-liberated which is invariably *asaṃkhyāta* units of space away from the place of its death and also that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next. And one naturally feels the contradictions or inconsistency in these two contentions. According to the rule that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next, the soul that is being liberated should take at least *asaṃkhyāta* moments to reach the Abode-of-the-liberated. To resolve this discrepancy the conception of *asprśadgati* is employed. This whole discussion draws our attention to the fact that the conceptions or doctrines known collectively as Jaina philosophy and religion took their own time for crystallisation. All the doctrines were not enunciated in their final form at once. Nor were they believed in their final form from the very start

4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book XIV, sū. 36 p. 33

5. Malayagiri's Commentary, folio 289 A

Modes Possible in this or that class of

	1. Gati (Condition of Existence)	2. Indriya (Sense- organs)	3. Kaṣāya (Passions)	4. Leśyā (Mental colouration)
1. Infernal beings	Infernal	Five	Anger, Pride, Deceit, Greed	Black, Green, Grey,
2-11. <i>Bhavanavāsi</i>	celestial	"	"	" " " Red
12. Earth-bodied	Sub-human	One	"	" " " "
13. Water-bodied				
14. Plant-bodied				
15. Fire-bodied	"	"	"	Black Green Grey
16. Air-bodied				
17. Two-sensed	"	Two	"	" " "
18. Three-sensed	"	Three	"	" " "
19. Four-sensed	"	Four	"	" " "
20. Fivesensed sub-human beings	"	Five	"	All the six
21. Human beings	Human	Five+mind	" free from <i>kaṣāyas</i>	" free from all the six }
22. <i>Vānavyantara</i>	Celestial	Five	Four <i>kaṣāyas</i>	Black, Green, Grey, Red }
23. <i>Jyotiṣka</i>	"	Five	"	Red
24. <i>Vaimāṇika</i>	"	Five	"	Red, Pink, White

Living Beings (938-946)

5. Yoga (Activity)	6. Upayoga (Cognition)	7. Jñāna (Knowledge)	8. Darśana (Faith)	9. Cāritra (Conduct)	10. Veda (Sex)
mental,vocal, bodily	deter- minate- indeter- minate	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhanga }	right, wrong, } right-cum- wrong }	acāritrī	Neuter
"	"	"	"	"	Male, Female
bodily	"	Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	wrong	"	Neuter
"	"	"	"	"	"
bodily, vocal	"	{ Ābhi., Śruta, Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	right,wrong	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
mental,vocal, bodily	"	{ Ābhi.,Śruta,Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhanga }	right, wrong, } right-cum- wrong }	{ acāritrī, cāritrā- cāritrī }	All the three
free from all the three }	"	Five jñānas & three ajñānas }	"	{ cāritrī, acāritrī, cāritrā- cāritrī }	"
All the three	"	{ Ābhi.,Śruta,Avadhi, Mati-ajñāna,-Śruta ajñāna, Vibhanga }	"	acāritrī	Male, Female
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"

CHAPTER XIV

ON PASSIONS

This chapter contains information about four passions (*kaśāya*), viz anger, pride, deceit and greed (958). We are told that they are possible in each of the 24 classes of living beings (959). Again, the question of their *pratisthā* or *apratisthā* in soul, not-soul and the both is also discussed keeping in view those 24 classes of living beings (960). The terms '*pratisthā*' and '*apratisthā*' are employed here in the sense of 'having an object' and 'not having an object' respectively. Many a time it so happens that passions arise without any specific cause. And hence in these cases they are having no object of their own. They are called here *apratisthita*. This is the explanation offered by the commentator

We are informed that in each of the 24 classes of living beings the rise or origination of passions takes place depending upon *ksetra* (place), *vastu* (thing), *śarīra* (body) and *upādhi* (paraphernalia) (961).

The sub-types of each of these four passions are again four, viz. *anantānubandhī*, *apratyākhyānāvaraṇa*, *pratyākhyānāvaraṇa* and *saṃjvalana*. In this enumeration the succeeding sub-type is milder than the preceding sub-type (962). Again, each of the four passions are differently divided into four groups, viz. *ābhoganirvartita*, *anābhoganirvartita*, *upaśānta* and *anupaśānta* (963). When there is a cause for the rise of passions and when a person having the cause in view gives way to the rise of passions, then those passions are called *ābhoganirvartita*. On the contrary, when a person gives way to passions without there being any cause whatsoever, then the passions are called *anābhoganirvartita*. So long as the passions do not rise or operate (but remain in the state of subsidence) they are called *upaśānta*. And when they rise and operate, they are called *anupaśānta*.

In Jaina Āgamic texts the vices of living beings are variously described. And they are grouped differently.¹ One system of grouping is to bring all the vices under three heads, viz. *rāga* (attachment), *dveṣa* (aversion) and *moha* (delusion or infatuation). But in the Jaina Karma doctrine all the vices are grouped under the heads of the abovementioned four passions (*kaśāyas*) and delusion or infatuation (*moha*). Hence this system of grouping

1. Introduction to *Gaṇeśharavāḍa* (Ed. Pt. Malvania), p. 100.

the vices seems to be finally crystallised in the Jaina treatment of vices.²

We should make a note that passion (*kaśāya*) is one of the modes of a soul, mentioned in the preceding chapter (926).

Passions are the main causes of karmic bondage. The causes of reception or collection of all the eight types of karmas in all the 24 classes of living beings in all the three divisions of time ultimately resolve into four passions. The causes not only of the reception or collection of karmas but also of accumulation, bondage, premature realization, realization or rise, and dissociation of karma resolve into these four passions only (964-971)

At the end of this chapter there occurs a recapitulatory verse mentioning the topics of treatment. This suggests that this whole chapter might have come down to Ārya Śyāmācārya through tradition.

*

2. Study '*Kaśāyapāhuḍa*' with its commentaries for the detailed account of *preyas* and *dveṣa* and four *kaśāyas*.

ON SENSE-ORGANS

Among the modes of a living substance or being, sense-organ is mentioned. In the list of these modes, sense-organ is mentioned prior to passions (926). But the passions are treated of first in chapter XIV and afterwords in chapter XV sense-organs are treated of. This proves that these chapters have come down to Śyāmācārya through tradition and he has simply compiled and edited them in his own way. This is again corroborated by the fact that the modes, viz. *leśyā* (mental colouration) (chapter XVII), *samyaktva* (right faith) (chapter XIX), *upayoga* (cognition) (chapter XXIX), *ohi-avadhiññāna* (clairvoyance) (chapter XXXIII) are treated of neither in due order nor at one place. Some information regarding *avadhiññāna* is contained in the chapter on *Upayoga* (XXIX). Really speaking, this chapter on *upayoga* provides an occasion for the full treatment of *avadhiññāna*. In spite of this a separate chapter is devoted to its treatment. This suggests that there might have been a tradition current in the days of Ārya Śyāmācārya to discuss independently the topic of *avadhiññāna*. Hence Ārya Śyāmācārya might have deemed it necessary to collect data relating to *avadhiññāna* in an independent chapter.

In this chapter the discussion about sense-organs is divided into two sections. The first section consists of 24 *dvāras* (topics) and the second consists of 12 *dvāras*. In the very beginning of the first section 24 *dvāras* are pointed out (972). We are told that sense-organs are five (973). Then those 24 *dvāras* (topics) regarding them are discussed one by one in due order. Having completed the discussion about the first six topics from *saṁsthāna* (structure) to *alpabāhuvā* (relative numerical strength), all these six topics are again expounded keeping in view the 24 classes of living beings (983-989). After that the topics 7th (*Puttha-Sprṣṭadvāra*) to 9th (*Viṣayadvāra*) are discussed (990-992). These topics are not expounded keeping in view the 24 classes of living beings. This is so not because these topics are such as could not be discussed in connection with 24 classes of living beings but because there was, it seems, no crystallised or established tradition of discussing these topics in connection with those 24 classes.

In sū. 993 we are told that the material karmas that are dissociated from the soul at the time of *māraṇāntika samudghāta* are subtle. In other words, the material atoms that abandon the form of karmas are subtle. Further it is stated that these subtle

atoms are everywhere in *Loka*. Again, in *sū.* 994 there occurs a statement to the effect that ordinary beings (*chadmastha*) are not able to know or to see these subtle atoms. When even some celestial beings are not capable of knowing or perceiving them then what to talk of the ordinary human beings!

Then it takes up 24 classes one by one in each case considering the question as to whether or not it knows and sees those subtle atoms while receiving them as food (*sū.* 995-998).

Sū. 999 discusses the question as to what a person perceives when he sees the reflection of a thing placed before shining things like a looking-glass, a sword, etc. In reply we are told that he perceives neither the looking-glass etc. nor his own self but the reflection alone. Here the term '*pratibhāga*' (*palibhāga*) is employed in the sense of reflection (*pratibimba*). The sentence meaning 'whether or not he perceives a looking-glass' occurring in the *sūtra* has a different reading also. According to Āc. Malayagiri it has the reading yielding the meaning that he may perceive a looking-glass also. The contradiction in the two meanings could be resolved as follows. Āc. Malayagiri's explanation is from the standpoint of the perceptible nature of the object. From this standpoint he considers the looking-glass also to be perceptible. But if we were to regard as perceptible that object which is actually perceived in the concerned instance then we can definitely say that it is only the reflection borne by the looking-glass that is perceived. Hence when it is said that he does not perceive the looking-glass it is said from the standpoint of the cognitional awareness.

Interesting discussion about the cognition of reflection occurs in *Niśītha-Bhāṣya* (*gāthā* 4318 ff). And even *Syādvādaratnākara* (p. 858 ff) extensively discusses this problem. Again, Siddhasenagani's commentary on *Tattvārthasūtra* (v. 24 p. 354) contains this interesting discussion.

A blanket, be it thickly woven or thinly woven, touches the same number of units of space. This information is included in this chapter, it seems, on account of its involving the point of uniformity-of-touch (1000).

Moreover, the information that a post, be it standing or lying down, occupies the same number of units of space seems to be included here on account of its being related to the object of sense-organ (1001).

Similarly, here we find the discussion about the touch of *dharmāstikāya* etc. by the geographical objects like *āgāsathigala* =

loka, etc. (1002-5). According to the explanation offered by Āc Malayagiri the subject-matter of both the *dvāras*, viz. *Āgāsathiggala* (1002) and *Lokadvāra* (1004) is the same, merely the terms 'āgāsathiggala' and 'loka' differ.¹ But if it were so, there arises a question as to why the two *dvāras* are separately treated of or written. The basis of Āc Malayagiri's view seems to be the uniform treatment of and uniform details about the touch in both the *dvāras*. But we have no means to answer the question as to whether or not the author himself meant the difference merely of terms but not of the subject-matter.

The second section of this chapter consists of 12 *dvāras* which are mentioned in the beginning of this section (1006)

With a view to describing in connection with 24 classes of living beings the accumulation of the concerned material particles proper for the construction of the concerned sense-organs the author has given the following information. A living being receives the material particles for those sense-organs alone which are possible in the class to which it belongs (1007-8). After having accumulated the material particles proper for those sense-organs alone a living being constructs them (1009). Each and every living being requires for the construction of sense-organs due to it one *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta* moments (1010). Having pointed out the possibility or otherwise of *indriyalabdhi* (internal capacity to have sense experience of this or that type) in each of the 24 classes of living beings (1011) we are told as to how much time the process of cognition ensued by this or that sense-organ requires for its completion in each of the 24 classes of living beings (1012). A calculation of the relative temporal duration required by the process of cognition ensued by this or that sense-organ for its completion is given below (1013).

Sense-organ	Minimum time the process of cognition requires for its completion
1. Organ of vision	(1) The shortest duration (when compared with others)
2. Organ of hearing	(2) Somewhat longer duration than (1)
3. Organ of smell	(3) Somewhat longer duration than (2)
4. Organ of taste	(4) Somewhat longer duration than (3)
5. Organ of touch	(5) Somewhat longer duration than (4)

1. "pūrvam ākāśathiggalaśabdena lokāḥ prṣṭo'dhunā lokaśabdenaiva tam pṛp-
reṣiṣur āha | Prajñāpanāṭikā, folio 308 A. Loka, being very small in
extension, looks like a patch in Space (Ākāśa) taken as a whole. To
suggest this idea the term 'ākāśathiggala' has been used for loka. This
is the clarification offered by Āc. Malayagiri in his commentary on
Prajñāpanāśūtra (folio 307 A).

Regarding the maximum time we are to understand in continuation with the above the progressive rise in the same order

6. Organ of vision	(6) somewhat longer duration than (5)
7. Organ of hearing	(7) somewhat longer duration than (6)
8. Organ of smell	(8) somewhat longer duration than (7)
9. Organ of taste	(9) somewhat longer duration than (8)
10. Organ of touch	(10) somewhat longer duration than (9)

Then there occurs the description of the stages the sensory cognition involves, viz. *ogāhanā* (*avagrahana* = *pariccheda*), *avāya* (determination or exclusion of the non-existing characteristics), *ihā* (cogitation), *uggaha* (*avagraha*, grasping)—*arthāvagraha* (final grasping of the object) and *vyañjanāvagraha* (initial grasping of the object). All these stages are discussed in connection with 24 classes of living beings (1014–23). It is noteworthy that though among the *dvāras* (topics) enumerated in the beginning (1006) *vyañjanāvagraha* alone is mentioned after *ihā*, in the actual exposition (1017) two types of *avagraha* are mentioned and explained. Again, the order of treatment that is accepted in *Tattvārthasūtra* and *Nandī* in connection with these stages is reversed here. It is interesting to note the following points gathered from this *Prajñāpanā* account. *Vyañjanāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the four sense-organs only, viz. organs of hearing, smell, taste and touch. It is not possible in the case of cognition had through visual sense-organ or mind (*manas*) (1018). On the other hand, *arthāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs and also through the sixth *manas* (mind) which is considered to be a quasi-sense-organ (*noindriya*) (1019). Thus *arthāvagraha* is of six kinds. But *avagrahana* (1014), *ihā* (1016) and *avāya* (1015)—each of the three is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs only. This means that they are not possible in the case of cognition had through mind. Does this mean that mental cognitive function is not possible in these three stages? In later days it was accepted that *ihā* and *avāya* are possible even in the case of cognition had through mind.² It is noteworthy that in this *Prajñāpanā* account the stage called *dhāraṇā* is not even mentioned. Is it that by *avagrahana* (1014) *Prajñāpanā* means *dhāraṇā*? This question occurs to our mind because *ogāhaṇā* (*avagrahana*) and *uggaha* (*avagraha*) are here separately mentioned. By *uggaha* is here definitely meant *avagraha* because it is divided into two types, viz. *arthāvagraha* and *vyañjanāvagraha*. And, as we have already pointed out, *ogāhanā* is here separately mentioned. So, we feel that the term *avagrahaṇa* is here used for

the stage known as *dhāranā* in later works. This much is certain that this *Prajñāpanā* account of *jñāna* represents the old stratum of thought.

Then follows a different classification of sense-organs. Here they are classified into two types, viz. *dravyendriya* (physical sense-organ) and *bhāvendriya* (psychic sense-organ) (1024). But in *Tattvārthasūtra* each of the five *dravyendriyas* are again divided into two sub-types, viz. *nirvṛti* (the organ itself) and *upakarana* (the protective environment). Thus, according to *Tattvārthasūtra* in all there are ten *dravyendriyas*.

In this chapter of *Prajñāpanā* there occur four *dvāras* (topics), viz. *indriyopacaya*, *indriyanirvartana*, *indriyalabdhi* and *indriyopayo-gāddhā*. It is not impossible that *Tattvārthasūtra* has systematised the classification of sense-organs by considering the first two to be the sub-types of *dravyendriya* and the last two to be the sub-types of *bhāvendriya*. *Prajñāpanā* recognises in all eight types of *dravyendriyas*. It does not recognize the two sub-types of *dravyendriya* in the case of the organs of taste and smell (1025). It does not name the two sub-types of *dravyendriya*. After this it takes up 24 classes of living beings one by one in each case showing as to how many and as to which *dravyendriyas* out of the eight are possible in it (1026-1029). From all this we feel that the two sub-types of *dravyendriya* which are recognised in *Prajñāpanā* are not identical with *nirvṛti* and *upakarana* recognised in *Tattvārthasūtra*, nor are they the same as *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* mentioned in *Prajñāpanā* itself. It is so because according to *Tattvārthasūtra* *nirvṛti* and *upakarana* are possible in the case of all the *indriyas* and according to *Prajñāpanā* *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* are possible in the case of all the *indriyas* whereas two sub-types of *dravyendriya* recognised in *Prajñāpanā* (1025) are possible in the case of three sense-organs only.

Then it again takes up 24 classes of living beings one by one in each case pointing out as to how many *dravyendriyas* it possessed in the past, how many it possesses at present and how many it will possess in future (1030-1054).

After that five types of *bhāvendriyas* are mentioned. And we are told as to how many of them are possible in the case of each of the 24 classes of living beings (1056-1067).

For the various views about sense-organs upheld by different systems of Indian philosophy one may refer to Hindi Notes (pp. 38-41) given at the end of the text of *Pramāṇamīmāṃsā* (Siṃghī Jaina Series).

ACTIVITY OF SOUL

Activity of a soul, which depends upon mind, speech and body is technically called *yoga*. In this chapter the term '*prayoga*' is used in place of '*yoga*'. This threefold activity is considered to be of the soul (*ātmavyāpāra*)¹ because it does not take place in its absence. According to Jaina philosophy mind, speech and body are material or physical. The activity that is commonly found in all forms of matter is motion. This activity is possible even in the absence of the soul. But the special activities of physical particles transformed into mind, speech and body are possible only when the soul cooperates with this concerned matter. Again, these special activities in question are not possible in matter which is not transformed into mind, speech and body. And even the transformation of matter into mind, speech and body depends on the *karma* of the soul. This is the reason why this threefold activity of material mind, speech and body is regarded as belonging to the soul. These three types of activity are divided into 15 sub-types. We are told as to which of these sub-types can possibly be present in a living being in a particular situation. We are also informed as to which of these 15 sub-types can possibly be present in each of the 24 classes (*dandaka*) of living beings (1069-1084). In this exposition there also occur various alternatives showing as to which sub-types are possible along with a particular sub-type.

Like *Prajñāpanā*, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also enumerates the 15 sub-types of threefold activity and examines the possibility of these sub-types in different classes of living beings, employing the scheme of *mārganāsthānas* of living beings (Book I p. 278 ff.). In *Ṣaṭkhaṇḍāgama* three main types of activity, viz mental, vocal and bodily are included under the head '*Prayoga Karma*', but their sub-types are mentioned in *Dhavalā* (Book XIII, p. 43).

The 15 sub-types are as follows (1068) :

- (1) *Satya-manaḥ-prayoga* (True activity of mind).
- (2) *Asatya-manaḥ-prayoga* (False activity of mind)

1. "*prayogaḥ paṭispandakriyā, ātmavyāpāra ity arthaḥ* |" *Prajñāpanāṭikā*, folio 317. "*ātmapravyṛtteḥ karmādānaśbandhaṇavīryotpādo yogaḥ | athavā ātma-pradeśānām saṅkocavikoco yogaḥ*" *Dhavalā*, I, p. 140. Among the ten types of karma enumerated in *Ācārāṅganiryukti* (*gāthā* 183) there is one called '*prayoga-karma*'. While explaining it Āc. Śilāṅka enumerates its 15 types (p. 94).

- (3) *Satya-mṛṣā-manaḥ-prayoga* (True-as-well-as-false activity of mind).
- (4) *A-satya-mṛṣā-manaḥ-prayoga* (Neither-true-nor-false activity of mind).
- (5)-(8) The same four types are possible in the case of vocal activity
- (9) *Audārika-śarīra-kāya-prayoga*² (Bodily activity of the *audārika* (gross) body)
- (10) *Audārika-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Activity of *audārika* body when it is in association with other bodies)
- (11) *Vaikriya-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the transformable body).
- (12) *Vaikriya-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Vaikriya* body when it is in association with other bodies)
- (13) *Āhāraka-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the projectable body)
- (14) *Āhāraka-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Āhāraka* body when it is in association with other bodies)
- (15) *Karmaśarīra-kāyaprayoga*³ (Bodily activity of the karmic body)

Ac Malayagiri considers *satyamṛṣā* (true-as-well-as-false) activity of mind as well as speech to be a mixture of truth and falsity (*miśra*) from the practical standpoint; but he considers it to be false (*asatya*) only from the definitive standpoint. *A-satya-mṛṣā* (neither-true-nor-false) activity of mind as well as speech ponders over the nature of the thing or describes the thing. Imperative statements have nothing to do with truth or falsity. Hence they too are included in *a-satya-mṛṣā* activity of speech. From the definitive standpoint even these statements are to be regarded as false if they are spoken with the intention of deceiving others. Among bodily activities, mention is not made of the bodily activity of the electric body (*tañjasa-śarīra*). This is really noteworthy

In *Saṅkhaṇḍāgama* there does not occur the term 'śarīra' along with the term 'kāyaprayoga'. Therein we find the readings like 'orālīyākāyayogo'. (*Saṅkhaṇḍāgama*, Book I, p. 289). Again, it mentions 4 types of mental activity, 4 types of vocal activity and 7 types of bodily activity.

Ac Malayagiri is of the opinion that here the name '*tañjasa-kārmaṇa-śarīraprayoga*' is intended. But even *Saṅkhaṇḍāgama* yields the above-mentioned reading — '*kammaiyya-kāyayogo*' (Book I, p. 289). In the mind of Ac Malayagiri there might have arisen a doubt as to why there should not occur the mention of *tañjasa-śarīra* in these 15 types. Hence he, having conjoined the term '*tañjasa*' with the term '*kārmaṇa*', has explained the point. (*Prajñāpanāṭīkā*, folio 319). But such a doubt does not occur in *Dhavaṣā*.

After having discussed 15 sub-types of the threefold activity of mind, speech and body the chapter takes up the exposition of 'Gatippavāya' (*Gatiprapāta*) (1086-1123). This seems to be a collection of secondary matter. All those activities that involve movement or motion (*gati*)⁴ are collected here and are grouped under five different heads, viz. 1 *prayogagati*, 2 *tatagati*, 3 *bandhana-chedana-gati*, 4 *upapātagati* and 5 *viḥāyogati* (1085)

Out of the activities of these five groups, those of the first group are discussed in connection with the 24 classes of living beings. In other words, about the activities of the first group only we are told as to which of them are found in each of the 24 classes of living beings. But the activities of the remaining groups are not discussed in connection with the 24 classes of living beings. That is, about the activities of these four groups we are not told as to which of them are possibly present in each of the 24 classes of living beings.

Let us take the activities of the first group. They are called 'prayoga-gati' (1086-1089). We have already discussed (1068) 15 sub-types of the activities of this group. Hence we need not repeat here what we have already said.

All the movement that one performs before he reaches the destination is called *tata-gati*. It is so called because it is long drawn out (1090).

The movement which results on account of the bondage of soul and body being cut off is called *bandhana-chedana-gati* (1091).

Bhavopapāta-gati means soul's transformation into celestial being or infernal being or human being or sub-human being. Accordingly, this *gati* is of four types. The transformation of soul into any one of the above-mentioned four beings is caused by its own *karma*. The movement of the liberated soul (*siddhagati*) is not included in the *bhavopapātagati* because the former is not caused by the *karma* whereas the latter is caused by the *karma*.

Upapāta-gati is of three types, viz. *ksetropapāta*, *bhavopapāta* and *no-bhavopapāta*. The movement of a living being in the concerned space is called *ksetropapātagati*. The transformation of a soul into the concerned states of transmigratory existence, viz. the state of infernal beings etc. is called *bhavopapātagati* (1092-99).

The movement called *nobhavopapātagati* is of two types, one characterising matter and another characterising liberated souls.

4. "gamanāṇi gatiḥ prāptir ity arthaḥ | prāptiś ca deśāntaraviṣayā paryāyāntaraviṣayā ca.....| gatiḥ prapāto gatiprapātaḥ.....| gatisābdapravṛttitirupanipatatīty arthaḥ"—*Prajñāpanāṣikā*, folio 328.

This movement is called *nobhavopapātagati* because it is not caused by *karma* (1100).

Matter can move from one end of a direction to its another end in one moment only. This movement of matter is called *nobhavopapātagati* of matter (1101). But regarding the *nobhavopapātagati* of liberated souls, simply the types (Sū. 15-17) of liberated soul are enumerated. It is noteworthy that here there is no suggestion whatsoever to the effect that the movement of a liberated soul from one end of a direction to its another end takes place in one moment only (1102-4).

Vihāyogati is divided into 17 types (1105) which are explained as follows :

- 1 *Sprśadgati*—This is the movement of a loose atom and it involves touch with other material things (1106).
- 2 *Asprśadgati*—This is the movement of a loose atom and it does not involve touch with other material things (1107).
- 3 *Upasamṇpadyamānagati*—This is the movement of a thing which depends on some other thing. A man's journey to a religious place with the (financial) assistance of a king is an instance in point (1108).
- 4 *Anupasamṇpadyamānagati*—This is the independent movement of a thing without the assistance of any other thing (1109).
- 5 *Pudgala-gati*—This is the movement that characterises an atom as well as an aggregate composed of two or three upto *ananta* atoms (1110).
- 6 *Mandūkagati*—This is the movement which resembles that of a frog. Thus this movement involves jumpings of a special type (1111).
- 7 *Naugati*—This is the movement which characterises a thing in a boat in motion (1112).
- 8 *Nayagati*—When thought employs one standpoint, its movement is called *Nayagati*. Or, when it employs all the standpoints its movement is called *nayagati* (1113).
- 9 *Chāyāgati*—The movement that depends on shade is called *chāyāgati* (1114).
- 10 *Chāyānupātagati*—Formation of shade which accords with the size of a thing is called *chāyānupātagati* (1115).
- 11 *Leśyāgati*—This is a transformation of a *leśyā* (mental colouration) which takes place in its association with another *leśyā* (1116).

12. *Leśyānupātagati*—Formation of *leśyā* (mental colouration) after death in accordance with the concerned *leśyā* (before death) is called *leśyānupātagati* (1117).
13. *Uddiśyavibhaktagati*—The movement for the sake of some body, say, a spiritual teacher, etc., is called *Uddiśyavibhaktagati* (1118).
14. *Catuḥpurusaṣṭāvibhaktagati*—The movement of four persons about the start and the stoppage of which four alternatives are possible is called *Catuḥpurusaṣṭāvibhaktagati*. The four alternatives are as follows: (1) the four persons start walking at the same moment, (2) they start walking at the same moment but do not stop walking at the same moment, (3) they do not start walking at the same moment but stop walking at the same moment, (4) they do not start walking at the same moment, nor do they stop walking at the same moment (1119).
15. *Vakragati*—It is of four types, viz. *ghaṭṭanātā*, *stambhanātā*, *ślesanātā* and *patanātā*. *Ghaṭṭanātā* is a limping movement. *Stambhanātā* means that movement which gets arrested in its course, e. g. the movement of bellows; or that movement of the limbs of a body, which is getting arrested. *Ślesanātā* is that movement which causes union of the limbs of the body. *Patanātā* is that movement which characterises a person who falls down while standing or walking (1120).
16. *Paṅkagati*—This is the movement which characterises a person who walks in mire.
17. *Bandhavimocanagati*—This is the movement which takes place when a ripened fruit falls from a tree (1121).

These 17 groups or classes are not mutually exclusive. They are meant simply to indicate the special features of various movements.

COLOUR-INDEXES TO TEMPERAMENT (LEŚYĀ)¹

This chapter is devoted to the exposition of *leśyā* (colour-indexes to temperament). It contains six sections (*uddēśas*). There is no system governing the arrangement and order of these sections. First section contains one *leśyādvāra* among other *dvāras*. This seems to be the reason why the entire discussion occurring in this first section has been included in the chapter on *leśyā*. This chapter makes it clear that some *prakaraṇas* (topical discussions) contained in *Prajñāpanā* might have traditionally come down to Ārya Śyāmācārya who seems to have simply collected and compiled them in their original form. This is corroborated by the chapter on spoken language (ch. XI).

Satkhandāgama includes *leśyā* in the list of 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigations). Hence it is but natural that its discussion should occur at various places in *Satkhandāgama* (Book I, pp. 132, 136, etc., Book III, p. 459 etc.; Book IV, p. 290 etc.; etc.).

The first section discusses food, body, breathing, karma, colour, colour-index to temperament, emotional experience (*vedanā*), activity and life-span of the living beings belonging to 24 different classes. Thus here we are shown that there is no uniformity among living beings regarding these items. And here we are told as to what the cause of this variety is (1124-1155). From this whole discussion we gather the following interesting information. The bigger the body an infernal being possesses the more quantity of food it takes (1124). Again, the earlier is the birth, the less quantity of *karmas* it has (1125). Moreover, the earlier is the birth, purer are its colour and colour-index to temperament (1126-27). *Sañjñī* infernal beings suffer great or intense misery whereas *asañjñī* infernal beings suffer miseries of low intensity (1128).² The activities performed by an infernal being possessed of right faith are less than those performed by the one devoid of it (1129). And the life-spans of different infernal beings are not uniform (1130).

1. For the detailed information about the *leśyā*-speculation available in Jaina Āgama and Karma literature as also in Non-Jaina works one may refer to *Leśyākoṣa* edited by Mohan Lal Banthia and Shrichand Choradia, Calcutta, 1966. For the interpretation of the term '*leśyā*' one may consult Schubring *Doctrine of the Jainas* p. 195.

2. The fact that the infernal beings are here divided into two classes, viz. *sañjñī* and *asañjñī* suggests that this chapter has been written in the period of time when these two terms had still not acquired the final technical sense. This is the reason why Ac. Malayagiri has to give many alternative explanations of these two terms while commenting on them.

All the abovementioned items are considered in connection with each of the 24 classes of living beings, viz. a class of *Bhavana-vāst* gods, etc (1131-44).

After that it demonstrates with respect to above items the similarity or otherwise obtaining between living beings having different *leśyās* and belonging to 24 different classes (1145-55). With this ends the first section.

Second section begins with the enumeration of six types of *leśyā*. Then it takes up four *gatis* (states of transmigratory existence) one by one in each case discussing the question as to how many types of *leśyās* it can possibly have (1157-1169). The concerned table is given below.

Classes	black	blue	grey	yellow	pink	white
1. Infernal beings	"	"	"	×	×	×
2 Sub-human beings	"	"	"	"	"	"
One-sensed	"	"	"	"	×	×
" Earth	"	"	"	"	×	×
" Water	"	"	"	"	×	×
" Plant	"	"	"	"	×	×
" Fire	"	"	"	×	×	×
" Air	"	"	"	×	×	×
Two-sensed	"	"	"	×	×	×
Three-sensed	"	"	"	×	×	×
Four-sensed	"	"	"	×	×	×
Five-sensed <i>tīryaṅca</i>	"	"	"	"	"	"
<i>Sammūrcchima</i> "	"	"	"	×	×	×
<i>Garbhaja</i> "	"	"	"	"	"	"
<i>Tīryaṅcanī</i>	"	"	"	"	"	"
3. Human beings	"	"	"	"	"	"
- <i>Sammūrcchima</i>	"	"	"	×	×	×
- <i>Garbhaja</i>	"	"	"	"	"	"
- Females (<i>Manuṣyaṇī</i>)	"	"	"	"	"	"
4 Celestial beings (Male)	"	"	"	"	"	"
" (Female)	"	"	"	"	×	×
<i>Bhavanavāst</i> Gods	"	"	"	"	×	×
" Goddesses	"	"	"	"	×	×
<i>Vānavyām̐tara</i> Gods	"	"	"	"	×	×
" Goddesses	"	"	"	"	×	×
<i>Jyotiṣa</i> Gods	×	×	×	"	×	×
" Goddesses	×	×	×	"	×	×
<i>Valmānika</i> Gods	×	×	×	"	"	"
" Goddesses ³	×	×	×	"	×	×

3. For clarification of this point refer to the Commentary.

In *sūtra* 1170 there occurs the calculation of the relative numerical strength of the living beings possessed of this or that type of *leśyā*. It is as follows:

1. Living beings possessed of white *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " pink " (2) *asamkhyāta* times (1)
3. " " " " yellow " (3) *asamkhyāta* times (2)
4. " " devoid of *leśyā* (4) *ananta* times (3)
5. " " possessed of grey *leśyā* (5) *ananta* times (4)
6. Living beings possessed of blue *leśyā* (6) somewhat more than (5)
7. " " " " black " (7) " " " (6)
8. " " " " *leśyā* (8) " " " (7)

But the calculation of the relative numerical strength of the infernal beings possessed of this or that type of *leśyā* (*sū* 1171) is as follows.

1. Infernal beings possessed of black *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " blue " (2) *asamkhyāta* times (1)
3. " " " " grey " (3) *asamkhyāta* times (2)

This is so because the lower is the hell, smaller is the number of beings residing in it. Hence the infernal beings residing in the seventh hell have the black *leśyā* and their number is the lowest among the infernal beings residing in different hells.

In the case of *tiryāṇcas* (sub-human beings) the principle underlying the relative numerical strength is quite opposite to the one underlying the same in the case of infernal beings; but it follows the general and normal principle (1170) which is obvious in the calculation given in *sūtra* 1170, the only difference being that here there is no *tiryāṇca* which is free from *leśyā*.

Regarding the relative numerical strength of the sub-human beings possessed of this or that *leśyā*, a separate calculation is given according to the number of sense-organs possessed by them (1173-1180). Sometimes the relative numerical strength in this calculation does not tally with the same in the other. Relative numerical strength of human beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated (1181-87). And the relative numerical strength of celestial beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated. But here the speciality is that the mutual relative numerical strength of the four classes of celestial beings viz *Bhāvānandāḥ*, etc. is also calculated from the standpoint of *leśyā* (1188-90). Moreover, here we are told as to how many supernatural powers (*rddhis*) a living being possessed of this or that *leśyā* can possibly have. It is made clear that living beings possessed of black, blue, gray, yellow or pink *leśyā* can have many supernatural powers (*mahārddhika*). This implies that the beings possessed of

white *leśyā* can have all the possible supernatural powers (1191). At the end the section takes up four *gatis* one by one in each case showing the relative numerical strength of the supernatural powers possessed by its living beings having this or that type of *leśyā* (1192-97).

The last *sūtra* runs as follows: “*kei bhanamti — cauvtsadamīdaenam iddhī bhāniyavvā*” (1198). This *sūtra* records a view that here in the above case we should take up 24 classes instead of 4 *gatis*; and in each case one should calculate the relative numerical strength of supernatural powers (*iddhī*) that can possibly be possessed by its beings having this or that type of *leśyā*. From this it becomes clear that this difference of version pertains to the reading of *Prajñāpanā*. It also proves that this difference of version might have been present at the time of compilation of *Prajñāpanā*.

The third section (1199-1217) contains the discussion about the type of *leśyā* which a living being has at the time of its birth and death (1199-1214). Again, we are told that the spatial and temporal range the physical object lying within which is perceived directly by *avadhiyānā* (clairvoyance) differs according to the difference in *leśyā* of a cognizer. And we are shown the exact range which is determined by this or that type of *leśyā*. Moreover, this section yields information regarding the number of *gñānas* which a living being possessed of this or that type of *leśyā* can possibly have (1215-17).

The fourth section is devoted to a description of *leśyā* viewed as a physical substance. It demonstrates as to how a *leśyā* is converted from this type into that type. Again, it extensively expounds as to what types of colour, flavour, odour and touch a particular type of *leśyā* can possibly have (1219-1241). All this shows that *leśyā* is nothing but a sort of transformation or modification of matter, which takes place depending on soul.

Sūtra 1242 calculates various modes of *leśyā*. Then it takes up its types one by one in each case explaining its units (*pradeśas*) (1243), extent of pervasiveness (*avagāhanāksetra*) (1244), groups of particles (*varganā*) (1245), resting place or substratum (*sthāna*) (1246) and relative numerical strength (*alpabahutva*) (1247-49). All these points are explained from the standpoint of its substratum (*sthāna*) and at the same time keeping in view its substance (*dravya*) and units (*pradeśa*).

In the beginning of the fifth section there occurs the repetition of what has already been said in the fourth section regarding the transformation of *leśyā*. Afterwards it is explained that a *leśyā* could not be converted from one type into another (1252-55). If

this be the case, then how can we reconcile this view with the one given in the fourth section? Ac. Malayagiri reconciles this view with that as follows. The possibility of transformation of a *leśyā* from one type into another is accepted in the fourth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz that of human beings and of sub-human beings. And the possibility of such a transformation is rejected in this fifth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz. that of infernal beings and of celestial beings (*Prajñāpanāṭika* folio 371). Ac Malayagiri's remark about *sūtras* 1552-55 is worthy of note. His remark runs as follows: '*amūni ca sūtrāni sāksāt pustakesu na drśyante kevalam arthataḥ pratipattavyāni, tathā mūlatikākāreṇa vyākhyānāt*'—*Prajñāpanāṭikā*, folio 372.

The sixth section contains information about the *leśyās* of male and female human beings residing in different regions (1256-57). After that it expounds the fact that there is no rule that the *leśyā* of one should necessarily be identical with that of one's father and/or mother. It concludes that one may or may not have the *leśyā* similar to the *leśyā* of one's father or mother. In other words, one does not necessarily inherit a *leśyā* from one's father or mother. This amounts to saying that mental temperament is not necessarily an inherited characteristic (1258).

Though this chapter is of a considerable length, it does not contain the following two topics which are extensively dealt with in other works⁴. It does not discuss the question as to what type of thoughts occurs to a living being possessed of this or that type of *leśyā*. Moreover, it does not even mention the two sub-types of each main type of *leśyā*, viz. *dravyaleśyā* and *bhāvaleśyā*. This points to the early date of the compilation of *Prajñāpanā*.

*

4. *Uttarādhyayana*, 34. 21-32. *Bhagavatīśūtra*, śataka 12, uddeśa 5, sū. 450, p. 572

CHAPTER XVIII

PERIOD OF CONTINUOUS PERSISTENCE OF
ONE MODE

This chapter is devoted to the consideration of the question as to how much period of time a substance—living or non-living—which is included in the 'kāya' group can continuously have one particular mode.¹ In other words, it lays down the minimum and maximum periods for which one individual substance can continuously belong to a particular class from among so many possible in its case. First it is necessary to understand the difference between the subject-matter of the fourth chapter called '*Sthitipada*' and that of the present chapter called '*Kāyasthitipada*'. The subject-matter of the former is *bhavasthiti* whereas that of the latter is *kāyasthiti*. *Bhavasthiti* means a period of time for which a living being lives in its one birth only. On the other hand, *kāyasthiti* means a period of time for which a living being can continuously be a member of one class in its several consecutive births. Moreover, the fourth chapter considers the question of *bhavasthiti* in connection with living beings only whereas the present chapter considers the question of *kāyasthiti* in connection with even non-living substances, viz. *dharmāstikāya* etc. which are known as *kāya* (*astikāya*). That is, this present chapter discusses also the question as to how long a particular non-living substance can continuously have a particular mode.

Śaṭkhandāgama discusses the question of *sthiti* (*bhavasthiti*) keeping in view one living being as also many living beings. Moreover, therein the enquiry is conducted in terms of 14 *mārganāsthānas*, viz. *gati* etc. as also in terms of 14 *gunasthānas*. *Śaṭkhandāgama* too contains an exposition of *kāyasthiti* similar to the one found in the present chapter. But it conducts this exposition too in terms of 14 *marganāsthānas* and 14 *gunasthānas*.²

The present chapter conducts its exposition of *kāyasthiti* in terms of 22 '*padas*' instead of 14 *mārganāsthānas* employed in *Śaṭkhandāgama*. The list of 22 '*padas*' is given below. And the list of 14 *dvāras* (*mārganāsthānas*) accepted in *Śaṭkhandāgama* on the basis of similar *dvāras* mentioned elsewhere is also given below.

1. '*kāya iha paryūyaḥ pariṣṭhyate*'—*Prajñāpanāṭikā*, folio 375.

2. Refer to *Śaṭkhandāgama* ('*Kālānugama*'), Book IV, pp. 313, 357 & Book VII, pp. 114, 462.

Prajñāpanā

Ṣaṭkhandāgama

1. <i>Jīva</i> (Animate being)	—
2. <i>Gatī</i> (class of animate beings)	1. <i>Gatī</i>
3. <i>Indriya</i> (sense-organ)	2. <i>Indriya</i>
4. <i>Kāya</i> (body)	3. <i>Kāya</i>
5. <i>Yoga</i> (activity)	4. <i>Yoga</i>
6. <i>Veda</i> (sexual behaviour)	5. <i>Veda</i>
7. <i>Kasāya</i> (passions)	6. <i>Kasāya</i>
8. <i>Leśyā</i> (mental temperament)	10. <i>Leśyā</i>
9. <i>Samyaktva</i> (faith)	12. <i>Samyaktva</i>
10. <i>Jñāna</i> (determinate cognition)	7. <i>Jñāna</i>
11. <i>Darśana</i> (indeterminate cognition)	9. <i>Darśana</i>
12. <i>Samyata</i> (self-controlled)	8. <i>Samyama</i>
13. <i>Upayoga</i> (cognition)	—
14. <i>Āhāra</i> (nourishment)	14. <i>Āhāra</i>
15. <i>Bhāsaka</i> (capable of speaking)	—
16. <i>Paritta</i> (having one body each)	—
17. <i>Paryāpta</i> (fully developed)	—
18. <i>Sūksma</i> (subtle)	—
19. <i>Sañjñī</i> (possessing higher cognitive capacity)	13. <i>Sañjñī</i>
20. <i>Bhava</i> (- <i>Siddhi</i>)	11. <i>Bhavya</i>
21. <i>Astī</i> (- <i>kāya</i>)	—
22. <i>Carima</i> (capable of attaining <i>mokṣa</i>)	—

Here one point should be made clear. An infernal being can never be born in its next birth as infernal being. Nor a celestial being can ever be born in its next birth as celestial being. Hence there is no difference between their *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. Only in the case of human and sub-human beings there is the possibility of difference between *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. As a matter of fact, we should say that there is no possibility of *kāyasthiti* in the case of infernal beings and celestial beings. Readers interested in this point should compare the fourth chapter with the present one.

From among 22 *dvāras*, the first one is 'jīva'. We are told that *jīva* exists in all the three divisions of time (1260). This means that it has no beginning and no end; it is neither originated nor will it be destroyed, it is eternal. The commentator has defined *jīva* as that which possesses *prānas*. And he has told us that *prānas* are of two types, viz *dravya prānas* (external or physical *prānas*) and *bhāva prānas* (internal or psychic *prānas*). Sense-organ, etc. are the instances of *dravya-prāna* and knowledge etc.

3. A living being belonging either to the class of *sañjñī* sub-human beings with five senses or to the class of human beings can at the most have 8 continuous births in the same class. *Prajñāpanāṭikā*, folio 376

are the instances of *bhāva-prāna*. And knowledge being included in *bhāva-prāna*, *siddhas* (liberated beings) too could be said to possess *prānas* and consequently be included in the class of *jīvas*.⁴

In the text proper the discussion about *Kāla* (Time) is conducted in two ways (1262, 1286 etc.) In this connection the commentator observes that the discussion about *Kāla* is here conducted from the temporal as well as spatial standpoints. The number *anantī* (infinite) being of various kinds or degrees, the comparison of the number of the moments of time with the number of space-points helps our understanding of those degrees.⁵

About the *kāyasthiti* of the sub-human beings given in the text proper (1262) the commentator remarks that it is the *kāyasthiti* of only a section of the class of sub-human beings, viz. plant beings. Other sub-human beings could not have that much *kāyasthiti*.⁶

About the *kāyasthiti* of goddesses given in the text proper (1264) the commentator observes that it is to be understood of the goddesses of *Isāna*.⁷

Again, he informs us that the maximum *kāyasthiti* of sub-human beings given in the text (1268) is to be understood of those sub-human beings only that belong to *Devakuru* (*Prajñā Vr* p. 377). The text proper tells us that the *kāyasthiti* of two-sensed beings is '*saṁkhyātakāla*' (1273). He points out that by '*saṁkhyātakāla*' we should here understand '*saṁkhyeyāni vārsasahasrāni*' (*Prajñāpanāṭikā* fol 378).

Sūtra 1277 mentions *aparyāpta* beings. The commentator observes that by *aparyāpta* we are to understand both the types of *aparyāpta* beings, viz. *labdhi-aparyāpta* and *karana-aparyāpta* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 378).

On the other hand, he asks us to take the term *paryāpta* used in *sūtra* 1279, etc. in the sense of *labdhyparyāpta* only (*Prajñā. ṭikā*, folio 378).

The term '*kāya*' employed in *Kāyadvāra* (1285-1320) is to be understood in the sense of body. But in *sūtra* 1285 it means not body in general but its two special kinds, viz. *kārmana* and *aiyasa* (*Prajñā. ṭikā*, folio 379).

Sūtra 1288 lays down that the *kāyasthiti* of plant beings is '*asamkhejā poggalapariyattā*'. This implies that there is no possi-

4. *Prajñāpanāṭikā*, folio 375.

5. *Ibid*, p. 375

6. *Ibid*, p. 375

7. *Ibid*, p. 376

bility of a plant being belonging to the class of plant beings from the beginningless time. In the past it must have belonged to other classes also. To remove this possible misunderstanding the theoreticians have pointed out two divisions of plant beings, viz. *vyavahārarāśi* and *avyavahārarāśi* and have also described the nature of *nigoda* beings.

This whole interesting discussion is conducted here in order to corroborate the view that the soul of Marudevī was in plant from the beginningless time as also similar other views (*Prañā tīkā*, folios 379 and 385).

The *sūtra* 1305 referring to the *bādarasāmānya* of the earth-bodied, etc states that their *kāyasthiti* is *asamkhyāta utsarpinī* (ascending time-cycles) and it equates this period of time with one of the equal *asamkhyāta* parts of an *angula*. Here there arises a question as to how the number of the spacepoints covered by one of the *asamkhyāta* equal parts of an *angula* be equal to the number of moments of *asamkhyāta* ascending time-cycles. The solution offered is that the space is subtler or finer than time and hence that becomes possible (*Prañā tīkā*, folio 382).

Among the divisions made of the *sendriya* beings (1271), *sakāya* beings (1285), *śajogī* beings (1321) and *śaveda* beings (1326) etc. we find one division called *anādi-ananta* beings. This suggests that some beings are *abhavya* who, being not capable of attaining *mokṣa*, will never attain it.

It is noteworthy that in *Yogadvāra* (1321-25) we are told that the minimum and maximum periods of mental or vocal activity are one moment and an *antarmuhūrta* respectively. This means that vocal activity or mental activity, that is, concentration can continue at the most for an *antarmuhūrta*. After that it necessarily comes to an end. This is the characteristic of a living being. This period being very short we are not able to notice it. This is the clarification offered by the commentator (*Prañā tīkā*, folio 382).

In the discussion about the period for which a living being can continuously have a female sex five views are recorded. And in the text proper this discussion occurs in the form of a dialogue between Lord Mahāvira and his chief disciple Gautama (1327). Ac. Malayagiri has explained these five views. What he has said about the rightness of a particular view as also about the propriety of this dialogue is noteworthy. He says, "*amīśām ca pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcīnatānirṇayo'tiśayaṇānibhiḥ sarvotkrṣṭa-śrūtalabdhisampannav vā kartum śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāstran | kevalam tatkalāpeksayā ye pūrvapūrvatamāḥ sūrayaḥ tatkalābhāvigranthapaurvāparyaparyalocanayā yathāśvamati*

*strivedasya sthitim prarūpitavantas tesāṃ sarvesāṃ api prāvacaṇi-
kasūtrīnāṃ matāni bhagavānāryaśyāma upadistavān | te ca prāvacaṇika-
sūrayaḥ svamatena sūtraṃ pañhanto gautamaprasna-bhagavannirva-
canarūpatayā pañhanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāni likhatā
Gotamā ! ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdestari na
saṃśayakathanam upapadyate bhagavataḥ sakalasamśayātītatvāt | "*

—*Prajñā. tīkā*, folio 385

Satkhandāgama gives one view only in this context. It neither records nor discusses the various views.

In *Samyaktvadavāra* (1343-1345) the commentator has explained the terms *samyagdrsti*, *mithyādrsti* and *samyag-mithyādrsti* as follows. The living being that has the right faith in the categories propounded by Tīrthankara or Jina is called *samyagdrsti*, the one who doubts these categories is called *mithyādrsti*, and the one who has neither faith in nor doubt about these categories is called *samyag-mithyādrsti*. On the basis of *Śataka-cūṛṇa* he states that the *samyag-mithyādrsti* neither likes nor dislikes the categories propounded by a Jina just as a person ignorant of rice, etc. neither likes nor dislikes them (*Prajñā. tīkā*, folio 391)

While expounding the question of the period for which a living being can continuously have *avadhīdarsana* (extrasensory indeterminate knowledge of the spatially and temporally distant material objects) (1356), the commentator has discussed, after *Ac. Jīnabhadra*, the difference of opinion between the *sūtrakāra* and *kārmagranthika* regarding the question as to whether or not the *avadhīdarsana* is possible in the case of a living being possessed of *avadhi-ajñāna* (extrasensory determinate cognition of the spatially and temporally distant material objects by a cogniser having no faith in the categories propounded by a Jina) (*Prajñā. tīkā*, folio 391).

In *Upayogadvāra* (1362-63) the *sūtrakāra* has laid down that the minimum or maximum period for the continuous operation of cognitive faculty is an *antarmuhūrta*. The commentator observes that this statement is from the standpoint of transmigratory souls, and that the *sūtrakāra* does not mean to apply it to the case of the liberated and omniscient beings in whose case it is one moment only (*Prajñā. tīkā*, folio 392). Really speaking, this *sūtra* belongs to the period prior to that when Jaina theoreticians started discussing the question as to whether omniscient's *jñāna* and *darsana* operate simultaneously or alternately. The *sūtrakāra* could not have meant what the later Jaina theoreticians arrived at in connection with this problem, the problem itself being of late origin.

...[360]...

At various places in his commentary Āc Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

*

CHAPTER XIX

RELIGIOUS FAITH

Samyaktva means religious faith in the Jaina doctrine. In the present chapter, a threefold distinction is made between *samyagdrsti* (i.e. one possessing *samyaktva*), *mithyādrsti* (i.e. one lacking *samyaktva*), and *samyag-mithyādrsti* (i.e. one partially possessing *samyaktva*). First it demonstrates as to which of these three types are possibly present in the general class of living beings. Then it takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question as to which of these three types are possibly present in it. At last it tells us as to which of these three types are possible in the class of liberated souls (1399-1405). The table is as follows :

The general class of	Samyag.	Mithyā.	Samyagmithyā.
all living beings	"	"	"
1. Infernal beings	"	"	"
2-11. <i>Bhavanapati</i> gods	"	"	"
12. Earth-bodied	×	"	×
13. Water-bodied	×	"	×
14. Fire-bodied	×	"	×
15. Air-bodied	×	"	×
16. Plant-bodied	×	"	×
17. Two-sensed	"	"	×
18. Three-sensed	"	"	×
19. Four-sensed	"	"	×
20. Fivesensed sub-human beings	"	"	"
21. Human beings	"	"	"
22. <i>Vānavyāntara</i>	"	"	"
23. <i>Jyotiṣka</i>	"	"	"
24. <i>Vatmāṇika</i>	"	"	"
<i>Siddha</i>	"	×	×

From this table it becomes clear that *samyag-mithyādrsti* is possible in the case of five-sensed beings only and that all one-sensed beings are necessarily *mithyādrsti* only. Again, *samyag-mithyādrsti* is not possible in the classes of the two-sensed, three-sensed and the four-sensed. Having divided the five-sensed beings into *sañjñī* and *asañjñī* *Satkhandāgama* states that *asañjñī* five-sensed beings are necessarily *mithyādrsti* only (*Satkhandāgama*, Book I, pp. 258-261). This shows how the thought gradually developed.

Satkhandāgama discusses also the causes of the *samyaktva* (Book VI, pp. 418-437). It also describes the mental conditions of different beings regarding *samyaktva* or religious faith when they are on the point of death (p. 437).

END-CAUSING ACTIVITY

The activity that causes the end of the present birth is called *antakriyā* (end-causing-activity). There follows from this activity either of the two results, viz. new birth or emancipation (*mokṣa*). Thus the term '*antakriyā*' is here used in the sense of death as well as emancipation. The chapter takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question of end-causing activity employing the following ten *dvāras*

- (1) Can a living being belonging to this or that class perform end-causing activity (emancipation)?
- (2) Can it perform end-causing activity (emancipation) in the immediate next birth or in the birth after many births?
- (3) If it can perform end-causing activity (emancipation) in the immediate next birth, then how many can do so simultaneously?
- (4) In which class a living being belonging to this or that class can possibly take birth after death?
- (5) Can a living being belonging to this or that class become a *trīthankara* after death?
- (6) Can it become a *cakravartī* (world-conqueror) after death?
- (7) Can it become a *baladeva* after death?
- (8) Can it become a *vāsudeva* after death?
- (9) Can it become a *māṇḍalikā* after death?
- (10) Can it become a *ratna* after death?

On the basis of these ten *dvāras* we can say that here the term '*antakriyā*' is employed in two senses. In the first three *dvāras* the discussion is about *mokṣa* (emancipation). And the remaining *dvāras* too pertain to *antakriyā* but here the term '*antakriyā*' has the sense of death. It is also possible to take it in the sense of *mokṣa* because in these 4-10 *dvāras* there occurs the discussion about the question as to whether or not the *mokṣa* is possible in the case of a living being taking birth in this or that class (*yonī*) after death.

The essence of the first *dvāra* is that it is only the human beings that can attain *mokṣa*; but it does not mean that all the human beings attain *mokṣa* (1408[3]). A living being can belong

to any class. Hence a living being belonging to the class of infernal beings, celestial beings or sub-human beings can after death belong to the class of human beings. So, we can say that some living beings belonging to these three classes attain *moksa* (of course, having born in the class of human beings) and some do not (1407[2]).

The second *dvāra* discusses the question as to whether a living being belonging to this or that class performs *antakiyā* with interval or without interval. In other words, it discusses a question as to whether a living being belonging to this or that class attains liberation in the immediately next birth which is necessarily human or in the birth which it takes after one or many intervening births and which too is necessarily a human birth. The answer given to this question is as follows. In the case of living beings belonging to the first four hells both the ways are possible. But in the case of living beings belonging to the next three only one way is possible and that is of attaining emancipation in the human birth which is separated by one or many intervening births.

In the case of living beings belonging to the classes of *Bhavanapati* gods, earth-bodied beings, water-bodied beings and plant-bodied beings both the ways are possible. In the case of fire-bodied, air-bodied, two-sensed, three-sensed and four-sensed beings only one way is possible and that is of attaining liberation in the human birth separated by one or more births. And in the case of the remaining living beings both the ways are possible (1410-13).

Ac Malayagiri accounts for the impossibility, in the case of fire-bodied, air-bodied, two-sensed, three-sensed and four-sensed beings, of the way of attaining liberation in the immediately next birth which is necessarily a human birth. Fire-bodied and air-bodied beings cannot have their next birth in the class of human beings. And it is the nature of the two-sensed, three-sensed and four-sensed beings not to be emancipated in the immediately next human birth even though they can have their next birth in the class of human beings (*Prajñāpanāṭikā* folio 397).

The third *dvāra* discusses the question as to how many living beings attaining liberation in immediately next human birth and belonging to this or that class of living beings attain liberation simultaneously (1414-16).

Classes to which living beings attaining liberation in the next human birth belong (anantarāgata) ¹	Minimum Number	Maximum Number
Infernal beings	1, 2, 3,	10
Infernal beings of 1-3 hells	" " "	10
Infernal beings of 4-7 hells	" " "	4
Bhavanapati Gods	" " "	10
" Goddesses	" " "	5
Earth-bodied, Water-bodied	" " "	4
Plant-bodied	" " "	6
Five-sensed sub-human beings	" " "	10
Five-sensed sub-human beings (female)	" " "	10
Human beings	" " "	10
" (female)	" " "	20
Vānavyantara	" " "	10
Vānavyantara (female)	" " "	5
Jyotiska gods	" " "	10
" goddesses	" " "	20
Vaimānika gods	" " "	108
Vaimānika goddesses	" " "	20

The fourth *Udvartadvāra* discusses the question as to which are the possible classes in which a living being belonging to this or that class is born in its next birth. In this discussion *Prājñāpanā* uses the term *udvṛtta* for the death that takes place in any of the classes of living beings. But *Saṭkhaṇḍāgama* employs three terms *udvṛtta*, *kālagata* and *cyuta* in this context. It uses the term *udvṛtta* for the death of infernal beings, *Bhavanavāsī* gods, *Vānavyantara* gods and *Jyotiska* gods; *kālagata* for the death of sub-human beings and human beings; and *cyuta* for the death of *Vaimānika* gods.⁴

This *dvāra* discusses also the question as to which items from among *dharmasravaṇa* (listening to religious preachings), *bodha* (cognition), *śraddhā* (religious faith), *matijñāna* (sensory cognition), *śrutajñāna* (scriptural knowledge), *vratagrahana* (determination to practise vows), *avadhiññāna* (extra-sensory cognition of spatially and temporally distant physical objects), *anagāratva* (state of homeless monk), *manahpariyāyajñāna* (extra-sensory cognition of the mind), *kevalajñāna* (omniscience) and *siddhi* (liberation) a living being after having born in a particular class can acquire.⁵

1. This account has in view only those *anantarāgata* living beings about whom we are told in sū. 1410-13 that they perform *antakṛiyā*.
2. *Saṭkhaṇḍāgama*, Book VI, p. 477 (*Viśeṣārtha*).
3. For comparison refer to *Uttarādhyayana*, *Adhya.* 29th (73 padas beginning from *Samvega*). See also *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 3-8.

Śatkhandāgama adds to the abovementioned items several others, viz tirthankara-hood, cakravartī-hood, etc.⁴ But *Prajñāpanā* discusses tirthankara-hood etc. in and through other *dvāras*.⁵ This suggests the early date of the *Prajñāpanā* account. And we find that *Śatkhandāgama* account is more systematic than the *Prajñāpanā* account. Again, it is noteworthy that in the present *daāra* of *Prajñāpanā* there occurs the account of māṇḍalika-hood (9th *dvāra*) and ratnas (jewels) (10th *dvāra*) which are conspicuous by their absence in the concerned *Satkhandāgama* account. Again, *Satkhandāgama* enumerates the items in the following order : ābhini-bodhika (sensory cognition), śrutajñāna, manaḥparyāyajñāna, kevalajñāna, samyagmithyātva (partial religious faith), samyaktva, samyamāsamyama (partial self-control), samyama (self-control), baladeva-hood, cakravartī-hood, tirthankara-hood, emancipation (Book VI, p 494). This is not the order in which they are acquired. First the items related to jñāna are mentioned, then those related to darśana, afterwards those related to cāritra and at last the other special items.

The summary of the *Udvṛtta-dvāra* (1417-43) is as follows :

Class to which a living being belongs	Class in which it is born after death	Items which it can acquire in New birth
1. Infernal beings	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Five-sensed sub-human beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Deśa-saṃyama⁶ and Avadhijñāna</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Moksa</div>
2. Bhavanapati gods	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied,</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Five-sensed sub-human beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">×</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">The same as in 1</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">"</div>
3. Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Earth-bodied, Water-bodied- Fire-bodied, Air-bodied, Twosensed, Three-sensed, Foursensed, Five-sensed subhuman beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">×</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">The same as in 1</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">"</div>
4. Fire-bodied, Air-bodied	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">From earth-bodied upto Four-sensed beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Five-sensed sub-human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">×</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Dharma-śravaṇa</div>

4. Book VI pp. 484-502.

5. Refer to *dvāras* 5-10 of this *Pada* XX.

6. The text proper yields the following reading "sīlaṃ vā vāyamaṃ vā guṇaṃ vā veramaṇaṃ vā paccakkhāṇaṃ vā posahovavāsaṃ vā" (1420 [6]) *Sūtra* 1420 [8] speaks about *aṇagāra* (monk). Hence these beings should be regarded as *deśasaṃyami* (i.e. having partial self-control). For definitions of *śīla* etc. one may refer to the commentary (folio 399).

5. Two-sensed, three-sensed, four-sensed	{ From earth-bodied upto Five-sensed sub-human beings Human beings	The same as in 3 <i>Manahpariyāya</i>
6. Five-sensed sub- human beings	{ Infernal beings <i>Samyaktva</i> and <i>Avadhīyñāpa</i> <i>Bhavanapati</i> gods One-sensed upto four-sensed Five-sensed sub-human beings, human beings <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiska</i> <i>Vaimānika</i>	The same as in 3 The same as in 1 "
7. Human beings	The same as in 6	"
8. <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiska</i> , <i>Vaimānika</i>	{ The same as in 2	"

In the fifth *Tirthankaradrāra* is considered the question as to whether or not a living being belonging to this or that class can possibly attain Tirthankara-hood in its immediate next human birth.⁷ If tirthankara-hood is not possible in its case, then what is possible in the course of its spiritual development is mentioned here. The gist of this account (1444-58) is as follows :

The immediate preceding birth of a human being	What is possibly attained by a human being
An infernal being belonging to the hell <i>Ratnaprabhā</i> up to the hell <i>Vālukāprabhā</i>	Tirthaṅkara-hood
Infernal being belonging to <i>Pankaprabhā</i> hell	<i>Mokṣa</i> (emancipation)
Infernal being belonging to <i>Dhūmaprabhā</i> hell	<i>Virati</i> (practice of vows)
Infernal being belonging to <i>Tamā</i> hell	<i>Viratāvirati</i> (partial practice of vows)
Infernal being belonging to Seventh hell	<i>Samyaktva</i> (religious faith)
<i>Bhavanapati</i> gods	<i>Mokṣa</i>
Earth-bodied and water-bodied	"
Fire-bodied and Air-bodied	Listening to religious preachings
Plant-bodied	<i>Mokṣa</i>

7. *Yantra-pūrvaka-karmādi-vicāra* (p 118) contains a Table about the excellences like tirthaṅkara-hood, etc. which are dealt with in this chapter XX of *Pragñāpanāsūtra*

Two-sensed, three-sensed or four-sensed being	}	<i>Maṇaḥparyāyañāna</i>
Five-sensed sub-human being, human being, <i>Vānavyantara</i> or <i>Jyotiska</i>		
<i>Vaimānika</i>		<i>Moksa</i>
		Tirthaṅkara-hood

From this it becomes clear that it is possible for a living being belonging to the class of infernal beings or to that of *vaimānika* celestial beings to attain tirthaṅkara-hood in its immediate succeeding birth provided it is a human birth.

Cakravarti-hood is possible only in the case of living beings who belong to the first hell or to the class of celestial beings and who take their next immediate birth in the class of human beings (1459-63). The qualifications required for the attainment of baladeva-hood are the same as those required for the attainment of tirthaṅkara-hood, the only difference being that even a living being belonging to *Śarkaṛāprabhā* hell and taking its immediate succeeding birth in the class of human beings can possibly attain baladeva-hood (1464). The qualifications required for the attainment of vāsudeva-hood are the same as those required for the attainment of baladeva-hood, the only difference being that it is not possible for a living being belonging to *Anuttaropapātika* to attain vāsudeva-hood in its immediate succeeding birth (1465). It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of 7th hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings to attain māṇḍalika-hood in the immediate succeeding birth (1466).

The summary of the tenth *Ratnadvāra* (1467-69) is as follows. It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of VII hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings or of *anuttaravimāna* gods to become *senāpati* (commander-in-chief), *gāthapati* (a rich man), *vardhaki* (carpenter), *purohita* (royal-priest) or *śrīratna* (queen) in its immediate succeeding birth. We are told that a living being belonging to the regions from infernal region upto *sahasrāra* celestial region can possibly become horse-jewel or elephant-jewel in its immediate succeeding birth. And we are further told that a living being belonging to the celestial regions from *Asurakumāra-devaloka* to *Isāna-devaloka* can possibly become any one of the following 'jewels' in its immediately succeeding birth : *cakra* (royal discus), *chatra* (royal umbrella), *carma* (royal shield), *daṇḍa* (royal staff), *asi* (royal sword), *mani* (royal diamond), *kākaṇṭi* (royal coin). (These 'jewels' enumerated here are earth-bodied beings).

At the end of *Ratnadvāra* there occurs a discussion pertaining to the question as to in which celestial region a particular living being who has attained this or that spiritual qualification in the present birth is born after death. The commentator says nothing about the connection of this discussion with *Ratnas*. The gist of this discussion (1470) is as follows :

1. <i>Asamyata bhavya dravya</i> ⁸ <i>deva</i>	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Graiveyaka</i>
2. One not opposed to <i>samyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Saivārthasiddhi</i>
3. One opposed to <i>samyama</i>	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Saudharma</i>
4. One not opposed to <i>samyamā-samyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Acyuta</i>
5. One opposed to <i>samyamā-samyama</i>	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Jyotiska</i>
6. <i>Asañjñi</i> (having <i>akāmanirjarā</i>)	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Vānavyantara</i>
7. <i>Tāpasa</i> ⁹	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Jyotiska</i>
8. <i>Kāndarpika</i> ¹⁰	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Saudharma</i>
9. <i>Caraka-parivrājaka</i> ¹¹	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Brahmaloka</i>

8 There is a difference of opinion regarding the meaning of this term. According to some it means a *samyagdīṣṭi* (i. e. a person possessed of right faith). But Āc. Malayagiri does not accept this interpretation. According to him the term stands for *Bhavya* (capable of attaining liberation) and *Abhavya* living beings who, in the guise of *Śramana* follow the practices of *Śramana* in spite of their being *mithyādrṣṭi* (possessed of wrong faith) — *Prajñāpanāṭikā* folio 404.

9 By the term *tāpasa* are meant ascetics like those who live on leaves. That is, they do not practise penances laid down in Jaina works. In India the tradition of *tāpasa* is very old. In Jaina terminology they are called '*bāla-tapasvi*', whereas those who perform penances recognised in Jaina tradition are called '*pañḍita-tapasvi*'. *Bṛhadāraṇyaka* (4 3.22) reference to *tāpasa* is the oldest one. See *Vedic Index*.

10 A person who, though himself *samyata* (self-controlled), makes others laugh by his humorous speech and action is called *kāndarpika*. This definition of *kāndarpika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1294-1301. It is quoted by Āc. Malayagiri in his *Prajñāpanāṭikā*, folio 405.

11. The commentator explains the term '*carakaparivrājaka*' in two ways. According to the first, the term '*caraka*' qualifies the term '*parivrājaka*' and the compound term means *Tridandī*, a class of wandering mendicants. According to the second, the terms '*caraka*' and '*parivrājaka*' are on equal footing and the whole compound means '*caraka* and *parivrājaka*'. Here by the term *caraka* is meant a class of ascetics who wear

10. <i>Kilbisika</i> ¹²	From <i>Saudharma</i> to <i>Lāmtaka</i>
11. <i>Tiryāṇca</i> (<i>deśavirata</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Sahasrāra kalpa</i>
12. <i>Ajīvaka</i> ¹³	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
13. <i>Ābhiyogika</i> ¹⁴	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
14. <i>Svalingī</i> but <i>darśana-vyāpanna</i> (i.e. <i>nihṇava</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graiveyaka</i>

The following facts emerge from the above account. Even without the internal purity merely by the external pure conduct a living being can acquire the desert of being born in the celestial regions upto *Graiveyaka*. The importance of the acceptance of the external marks like dress, etc. of a Jaina monk is implied in items 1 and 14. With internal purity the practice of moral discipline makes it possible for a living being to take its next birth in *Sarvārthasiddhi* celestial region which is the highest position among the *Vaimānika* gods. The comparison of items 7, 9, 12 with the items 1, 14 makes it clear that a person (who has no faith in it but) who simply bears the external marks of the Jaina monk is on a higher plane than a follower of a non-Jaina religion. Thus here the emphasis is on the external marks and behaviour than on the internal purity.

At the end of this chapter there occurs an enquiry about the life-spans of *asaṅgī* living beings (1471-73). We are given the information regarding the *nāraka-āyukarma* and *deva-āyukarma* that they bind, as also their relative numerical strength. The commentator has given no reason for the inclusion of this discussion in this chapter.

simply a loin-cloth the end of which, after being carried round the body, is gathered up behind and tucked into the waist-band; whereas by the term *parivṛāyaka* is meant a class of Sāṅkhya mendicants.

12. A person of deceitful nature who abuses *jñāna* (knowledge), *kevalī* (an omniscient being), *dharma-cārya* (religious preceptor) and monks is called *kilbiṣika*. This definition of *kilbiṣika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* (gāthās 1302-1307). Āc. Malayagiri has quoted this definition in his commentary on *Prajñāpanāsūtra*. The commentary on *Bṛhatkalpabhāṣya* tells us that such a person, while condemning knowledge, declares that works like *Sūryaprajñapti* (dealing with Astronomy) and *Yoniprābhṛta* are of no use to those who want to attain liberation (Commentary on gāthā 1303).
13. Followers of Gośālaka.
14. *Ābhiyogika* means a person who performs *vaśikaraṇa* (subjugation of other persons) etc. with the help of magical skill and chants etc. A description of an *ābhiyogika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* (gāthās 1308-14). Āc. Malayagiri quotes it in his *Prajñāpanāṣikā*. Practice of such magical performances causes demerit when they are practised with a view to acquiring fame (*Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1314).

BODILY STRUCTURE AND SIZE

In this chapter the following points about the bodies (*śarīra*)¹ of living beings are discussed :

- (1) Types of bodies
- (2) Their structure or form.
- (3) Their size or magnitude
- (4) Accumulation of particles for their construction
- (5) Number of bodies that can simultaneously be possessed by a living being.
- (6) Relative numerical strength of their substances (i. e. of the different types of bodies) and also of the atomic particles that constitute them.
- (7) Relative numerical strength of their sizes.

From among these points, Nos. 1, 2 and 3 are expounded while describing the various types of bodies. And after that points Nos 4-7 are taken up for discussion. This suggests two different successive stages of the treatment of the problem of the body. In olden days the problem of living beings was usually discussed through various points-of-investigation like *gati*,² etc , and on this line the different classes of living beings were formed and discussed³. But among those points-of-investigations (*dvāras*) we do not find *śarīra-dvāra*. The fact that the discussion about the body in *Satkhanda-gama* first of all occurs in its *cūlikā* named *Prakṛti-samutkīrtana* (Book VI p 50) also corroborates our above-mentioned conclusion. Therein among the sub-types of *Nāmakarma*, body and many items related to body have found place after the mention of *gati* and *jāti*.

In the first *Vidhi-dvāra* five types of bodies are enumerated. They are *audārika* (the gross), *vaikriya* (the transformable), *āhāraka* (the projectable), *taijasa* (the electric) and *kārmaṇa* (the karmic) (1474). After this enumeration they are taken up one by one for exposition. Here the sub-types of each of these five types are pointed out. While enumerating the sub-types of the *audārika* body we are told that they are as many as are the classes of living beings beginning

1. The chapter XII of *Prajñāpānā* is 'Śarīrapada'. It deals with the topic of body (*śarīra*). The chapter XVI of *Prajñāpānā* (*Prayogapada*) yields information about bodily activities.

2. *Prajñāpānā*, Padas III & XVIII

3. *Ibid*, Pada XIII

from the one-sensed and ending with the human beings who are five-sensed⁴ (1476-87). Hence while discussing the form of the *audārika* body all those forms which are found in the bodies possessed by the above-mentioned classes of living beings are discussed. The form of the body possessed by an earth-bodied being resembles that of *Masūra* pulse, that of the body possessed by a water-bodied being resembles that of a stable water-drop (*stibukabindu*)⁵, that of the body possessed by a fire-bodied being resembles that of a multitude of needles, that of the body possessed by an air-bodied being resembles that of a flag, and that of the body possessed by a plant-bodied being is of various types. The structure or form which is found in the body possessed by a living being belonging to any of the classes beginning with the class of the two-sensed upto that of the four-sensed is *hunda* (every limb and every feature unsymmetrical). The bodies possessed by living beings belonging to all the remaining classes of living beings having *audārika* bodies—except the class of *sammūrcchima* beings—can have all the six types of bodily forms. The body possessed by a *sammūrcchima* being invariably has *hunda* form (1488-1501) The following are the six bodily forms⁶ :

- (1) *samacaturasra* (Symmetrical from all angles).
- (2) *nyagrodhaparimandala* (Upper part symmetrical, lower part unsymmetrical).
- (3) *sādi*⁷ (Reverse of (2)).
- (4) *vāmana* (Dwarfish).
- (5) *kubja* (Hunch-backed)
- (6) *hunda* (Every limb and every feature unsymmetrical).

The classes of the one-sensed, the two-sensed etc. are taken up one by one and we are told as to what height the concerned type of body found in that class has (1502-13).

Those very points that are discussed in connection with the *audārika* body are also discussed in connection with the *vaikriya* body too. This *vaikriya* body is found in the classes of fully developed (*paryāpta*) gross (*bādara*) air-bodied beings, five-sensed

4. For the treatment of these divisions one may refer to the chapter I of *Prañāpanā*.

5. "stibukākāro yo bindur na punar itastato vātādīnā vikṣiptaḥ" Commentary, folio 411.

6. The text proper, at this place, does not enumerate all the six structures; it employs the term 'jāva' (suggesting abridgement) and hence it mentions the first and the last alone (1497[1]). But sū. 1604 [8] (Chapter XXIII) enumerates all the six.

7. Different reading—*sāci*.

sub-human beings and five-sensed human beings. It is to be noted that not all the beings belonging to these three classes possess this body. Only those beings that are *garbhaja* (born from uterus), *paryāpta* and having the life-span of *samkhyāta* years can possess this body. In the case of human beings one more limiting condition is given. Only those human beings that inhabit *Karmabhūmi* (Land of Action) can have it. But all the celestial beings invariably possess it (1514-20). After this account occurs the description of the form of this body (1521-26). While describing the form both the sub-types of it viz. *bhavadhārāṇīya* and *uttara vaikriya* are taken into account. The *vaikriya* body that one acquires as soon as one is born is called *bhavadhārāṇīya*. And this body is known as *uttara vaikriya* as and when it assumes afterwards different forms. Again, while discussing the height or size of this body both these sub-types are taken into account (1527-32).

The *Āhāraka* body has no sub-types. Only that human being who inhabits the Land of Action (*Karmabhūmi*), who is endowed with supernatural powers and who is self-controlled though spiritually lethargic (*pramatta*)⁸, can acquire this body (1533). It has *samacaturasra* form (1534). Its minimum height is somewhat less than a *ratnī* (= one hand) and maximum height is one full *ratnī* (1535).

We are told that the *Taijasa* body is found in all the classes of living beings beginning with the one-sensed and ending with the five-sensed. Hence its sub-types are as many as are the classes of living beings (1536-39). Then follows the description of its form (1540-44). And after that we are informed about its height (1545-51). We are told that all this applies in toto to the *Kārmāna* body (1552). The size of these two bodies is given keeping in view especially the *māraṇāntīkasamudghāta*. It is so because leaving this special occasion their size is always equal to that of the *aūdārīka* or the *vaikriya* body. On death a living being leaves its present body and migrates to the place where it has to take new birth. During this journey these two bodies alone are associated with the transmigrating soul. Hence while considering the size of these two bodies the size which they can have during this journey is discussed. The material particles are accumulated for the construction of the body generally from all the six directions. Similarly, incremental accumulation as well as the dispersion of the particles take place from or into all the six directions (1553-58).

8. According to *kārmāgranthikas* even those who are not spiritually lethargic can possibly have this body. *Prajñāpāṇāṭikā*, folio 424.

In the *Samyogadvāra* (1559-1564) the question as to how many bodies from among the five, viz. *audārika* etc., a living being can simultaneously possess is discussed. The gist of the discussion is as follows .

1. The *Audārika* is possible⁹ with the *Vaikriya*, the *Āhāraka*, the *Taijasa* and the *Kārmana*.
2. The *Vaikriya* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmana*.
3. The *Āhāraka* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmana*.
4. The *Taijasa* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Kārmana*.
5. The *Kārmana* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Taijasa*.

The *Taijasa* and the *Kārmana* are always found together.

The last two *dvāras* (1565-66) are devoted to the calculation of the relative numerical strength of their substances and constituent atoms as also of their sizes. It is noteworthy that the discussion about the relative numerical strength of their sizes occurs even in the *Satkhandāgama* (*Avagāhanā-mahādandaka*, Book XI, Sūtra 33, p. 56) Again, the relative numerical strength of their constituent atoms as also of their incremental accumulation is found discussed therein (Book XIV, p. 429)

For the comparison of the *Kārmana* body with the subtle body recognised in other systems of Indian philosophy one may refer to the introduction to *Ganadharavāda*, (Ed. Malvania), p. 121.

From the standpoint of substance the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmana*.

From the standpoint of their constituent atoms the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmana*.

When both the standpoints are taken together, the order of the relative numerical strength is as follows: *āhāraka* substances, *vaikriya* substances, *audārika* substances, *āhāraka* atoms, *vaikriya* atoms, *audārika* atoms, *taijasa-kārmana* substances, *taijasa* atoms, *kārmana* atoms (1565).

9. This means that it does not necessarily and invariably accompany them.

The relative numerical strength of their sizes is calculated from the standpoints of maximum, minimum and the both. From the standpoint of the *minimum* size, the order is as follows: the *Audārika*, the *Taijasa-Kārmana*, the *Vaikriya*, the *Ahāraka*. From the standpoint of *maximum* size, the order is as follows: the *Ahāraka*, the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Taijasa-Kārmana*. From the standpoint of the maximum and the minimum sizes taken together, the order is as follows: the *Audārika* (mini.), the *Taijasa-Kārmana* (mini.), the *Vaikriya* (mini.), the *Ahāraka* (mini.), the *Ahāraka* (max.), the *Audārika* (max.), the *Vaikriya* (max.), the *Taijasa-Kārmana* (max.) (1566).

CHAPTER XXII

ON ACTIVITY¹

Karma means disposition or impression (*vāsandā, saṁskāra*) which causes rebirth. From the very early times in India thinkers pondered over it. The speculation of the *Karma* goes inevitably hand in hand with the conception of the cycle of births and deaths. In the old set of *Upanisads* this speculation occasionally occurs. But in the Jaina and the Buddhist literature—especially in the Jaina *Āgamas*—it occupies large space². Therein we also notice its two clear-cut stages. In its first or primary stage the term *kriyā* might have been employed in place of the term *karma*. We surmise this because in the Jaina *Āgamas*³ and Pāli *Pitakas*⁴ the term *kiriya* has been used for *sukṛta-duskrta* (good or bad acts), *punya-pāpa* (merit-demerit) and *kuśala-akuśala karma* (auspicious or inauspicious acts) whereas the term *kriyāvādī* has been used for the believer in those acts. Hence in the classification of doctrines, found in the *Āgamas* of that period of time, occur the four broad classes, viz *Kriyāvādī, Akriyāvādī* etc.⁵ And in the Pāli *Pitakas* the believers in the good and bad acts are described as 'the preachers of *Kriyā*'. Moreover, therein the Buddha calls himself a *Kriyāvādī*, and he is praised by employing the terms *Kriyāvādī* and *Karmavādī*. Some thinkers might have dubbed him as *Akriyāvādī* on account of his doctrine of No-Soul. Hence he interpreted the term *Akriyāvāda* in his own way. And if somebody were to describe him as *Akriyāvādī* in this sense he would not have objected to the description⁶. In fine, in those days the term *Kriyāvādī* was prevalent in the sense of 'the one who believes in the *Karma*' and the term *Akriyāvādī* in the sense of 'the one who does not believe in the *Karma*'. But the term *Karma* gradually ousted the term *kriyā*. First both the terms were employed side by side as interchangeable terms or as synonyms.⁷ But when it was finally determined

1. For the account of Āgamic speculation on *Kriyā* (Activity) one may refer to '*Kriyākośa*' edited by Shri Mohan Lal Banthiya and Shri Shrichand Choradiya, Calcutta, 1969.

2. Introduction to *Gaṇadhara-vāda* (Ed. Malvania), p. 109.

3. *Sūtrakṛtāṅga*, 1. 12. 1.

4. *Dighanikāya, Sāmaññaphalasutta*

5. *Bhagavati* 30. 1; *Bhagavatisāra*, p. 570. For other readings refer to *Kriyākośa*, p. 256.

6. *Vinayapiṭaka, Mahāvagga* 6. 31. *Anguttaranikāya* 4. 179. Also refer to '*Āgama yuga kā Jaina Darśana*' p. 74.

7. These two terms are employed side by side in *Ācārāṅgasūtra* (the portion in the beginning of the text) and *Dighanikāya (Soṇadamḍasutta)*.

that both mean the same thing, the term *kriyāvāda* became oblivious and the term *karmavāda* alone remained in the field. There is another reason also for this happening. It is that with the increase of subtlety and depth of *Karma* speculation the old *Kriyā* speculation drifted far away from the former. And at last the old *kriyā* speculation could not keep pace with the new *karma* speculation. So, now we have before us the *kriyā* speculation simply as a background of or as a historical link with the *karma* speculation.⁸ We can have a glimpse into its nature through *Kriyāpada* of *Prajñāpanā*, and *Kriyāsthāna* (2.2) and *Pratyākhyānakriyā* (2.4) of *Sūtrakṛtāṅga*. Moreover, the discussions about *kriyā* and *kriyāvāda*, that we come across in *Bhagavati*,⁹ also suggest the importance of the *Kriyā* speculation in those ancient days. Gradually the importance of the *Kriyā* speculation waned and that of the *Karma* speculation increased. *Śatkhandāgama* provides an evidence to this fact. It is replete with the *Karma* speculation. But therein we do not come across the *kriyā* speculation of the type found in the *Āgamas*, especially *Prajñāpanā* and *Bhagavati*.

Again, it is necessary to note that there were believers in the *Kriyā*, who did not accept material veil of the *karma* over and above acts (*kriyā*).¹⁰ Their knowledge is described by the derogatory term, viz. *vibhangañāna*. This suggests that the tenet of the material veil of the *karma*, recognised in the *Karma* doctrine propounded in the *Āgamas*, was not originally present in the *Kriyāvāda* at its early stages. If *kriyā* or *karma* (act) were regarded as giving its fruit and that too after a gap of so many years or lives, then *kriyā* (act) being destroyed as soon as it is performed the theoreticians could not help postulating *karma* as a veil or impression or disposition (*āvarana*, *vāsanā*, *samskāra*) resulting from the *kriyā* (act); and gradually it was concluded and determined that this *karma* which is viewed as a veil or impression should be material. Thus the two terms *kriyā* and *karma* which at one time conveyed the identical sense came to mean different things. Before they came to mean different things they had passed through various stages. First *prāṇātipāta* (injury to life) itself was known as *kriyā* (1572), then the *kriyā* (= *kriyāphala* = *karma*) generated by *prāṇātipāta* came

8. In *Bhagavatisūtra* we are told that *kriyā* precedes *vedanā*, further that even a *śramana* (a monk) has *kriyā* which is caused by *pramāda* (spiritual lethargy) and *yoga* (mental, vocal and bodily activity) (Sū. 151, 152 (3.3)). Moreover, we are told that a person cannot attain liberation so long as he is possessed of *kriyā*—Sū. 153

9. Ibid. 1. 10, 30 1; 3 3, 7. 1; 7. 10; 2. 8, 18. 8; 6. 3. Also see *Bhagavatisūtra* pp. 34, 597.

10. *Sthānāṅga*, 542.

to be known as *kriyā* (1574) and after that the term *karma* became current in place of *kriyā* (1585). The term *kriyā* which was a synonym of the term *karma* got out of use and the term *karmavāda* alone became current in the circles of thinkers.

In the *Pūrvagata* of *Drstivāda* there is one *Pūrvā* named *Kriyā-viśāla*. But *Śaṭkhaṇḍāgama* establishes the connection of *Karma-prakṛti* with the *Pūrvā* called *Agrāyanī*¹¹. This too corroborates our conclusion that in the first stage *kriyā* itself was regarded as *karma* but afterwards *karma* gradually acquired the sense quite different from that of *kriyā*.

The chapter on *Kriyā*¹², contained in the *Prañāpanā*, is merely a collection of discussions about *Kriyā* conducted variously in those days. It gives us an idea as to how the *Kriyā* speculation might have developed. For instance, the one way of treating of *Kriyā* is to demonstrate its five types based on the conception of violence-nonviolence¹³ (sū 1567-72; 1605). The second way of treating of *Kriyā* takes into account 18 *pāpasthānas* (types of bad acts); but this treatment is such as it includes the treatment of five great vows¹⁴ (sū. 1574-80). The third way of treating of it is to form and describe its five types which could somehow be included in 18 *pāpasthānas* (1621). Moreover, *Sūtrakṛtāṅga* too contains the discussion about *kriyāsthānas* (types of vicious acts). Thus the topic of *Kriyā* was variously discussed in those early days. But before the *Kriyā* speculation could assume its concrete form, *Karma* speculation got systematised and it finalised the *dosas* (vices). Thus *Karma* speculation took the advantage of the old *Kriyā* speculation. But the former had not adopted the latter in its original form.

In this chapter it is determined as to which living beings are active and which inactive. And it is finally concluded that the liberated souls (*siddhas*) are inactive; they perform no act whatsoever. From among the non-liberated (*samsāri*), only those who have attained the *śaileśī* or *ayogī* state are inactive. And all the rest

11. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book IX, sū. 45, p. 134.

12. For the exposition of *Kriyā* one may refer to *Sthānāṅga-Samavāyaṅga*, p. 410. Therein various details about *Kriyā* are systematically presented and explained.

13. The speculation regarding these types of *Kriyā* is possibly very old. It is so because these types alone are meant in sū. 1585 etc. where occurs the reference to *Kriyā* alone. The common name given to these five types is *Āyogikā* (= that keeps one involved in the cycle of births and deaths) (1617-).

14. Compare this account with the one found in *Śaṭkhaṇḍāgama* (*Vedanā-pratyayavidhāna Sūtras*), Book XII, p. 275.

non-liberated souls are active (1573). Really speaking, the *sūtra* mentioning the two-fold divisions of souls, viz. the active and the inactive should occur first and only afterwards should come the exposition of the types of *kriyā* as also the discussion about the question as to which types of *kriyā* are found in this or that class of living beings. This is the natural order of treatment. It is not followed in the *Prajñāpanā* account. Here first the five main types of *kriyā* and their subtypes are enumerated (1567-72) and only afterwards the question as to which living beings are active and which inactive is discussed (1573). This is so because the chapter is of the nature of collection of various discussions about *kriyā*.

The types and sub-types of *kriyā*, as enumerated in *Prajñāpanā*, are as follows :

Five Kriyas (1567-72, ¹⁵ 1605)	Eighteen vices by which the Kriyas are generated	Five kriyas
1. Kāiyā (Kāyikī)	1. Prānātipāta	1. Ārambhuyā
1. Anuvarayakāiyā	2. Mṛsāvāda	2. Pāriggahiyā
2. Dupputtakāiyā	3. Adattādāna	3. Māyāvattiyā
2. Āhigaraṇiyā (Ādhikaranikī) ¹⁶	4. Maithuna	4. Apaccakkhā-
1. Samjōyanāhigaraṇiyā	5. Parigraha	nakriyā
2. Nivvattanāhigaraṇiyā	6. Krodha	5. Micchādam-
3. Pādosiyā (Pradvesikī)	7. Māna	sanavattiyā
1. Sva-pratī aśubhamana	8. Māyā	
2. Parapratī aśubhamana	9. Lobha	
3. Tadubhayapratī aśubha-	10. Prema	
mana	11. Dvesa	
4. Pāriyāvaniyā (Pāritāpankī)	12. Kalaha	
1. ¹⁷ Sva-asātā-udīranā	13. Abhyākhyāna	
2. Para-asātā-udīranā	14. Paśunya	
3. Ubhaya-asātā-udīranā	15. Paraparivāda	
5. Pānātivāta (Prānātipāta)	16. Aratī-ratī	
1. Sva-pānātivāta	17. Māyāmrśā	
2. Para-pānātivāta	18. Mithyādarśanaśalya	
3. Ubhaya-pānātivāta		

15. Bhagavatisāra, p. 34, Bhagavatī, śataka 3, uddeśaka 3.

16. Bhagavatī, 16.1.564-565; Bhagavatisāra, p. 367

17. Asātā (pain) caused by pulling off one's own hairs and the practice of penances should not be included in this. This is so because the result of the pulling off one's own hairs is good. The practice of penances beyond one's capacity is prohibited in the doctrinal works. This is the clarification offered by the commentator in his commentary (folio 426).

For the sake of comparison we give below lists of *kriyāsthānas* (vices) and *kriyās* (vicious acts), contained in the *Sūtrakṛtāṅga* (2.2) and *Sthānāṅga* (419) respectively.

13 Kriyāsthānas

1. *Arthadaṇḍa*
2. *Anarthadaṇḍa*
3. *Himsādaṇḍa*
4. *Akasmādaṇḍa*
5. *Drstvīparyāsaḍaṇḍa*
6. *Mrsāpratyayā*
7. *Adattādānapratyayā*
8. *Adhyātmapratyayā*
9. *Mānapratyayā*
10. *Mitradvesapratyayā*
11. *Māyāpratyayā*
12. *Lobhapratyayā*
13. *Iryāpathika*

25 Kriyās

- (1) 1. *Ārambhikī*
2. *Pārigrāhikī*
3. *Māyāpratyayā*
4. *Apratyākhyānakriyā*
5. *Mithyādarśanapratyayā*
- (2) 6. *Kāyikī*
7. *Ādhikaranīkī*
8. *Prādvēsikī*
9. *Pārītāpanīkī*
10. *Prāṇātipātakriyā*
- (3) 11. *Darśanapratyayā*
12. *Praśnapratyayā*
13. *Pratītyakriyā*
14. *Sāmantopanīkā*
15. *Svāstikī*
- (4) 16. *Nisṛjikā*
17. *Ānāyanīkā*
18. *Vaidāraṇīkī*
19. *Anābhogapratyayā*
20. *Anavakāṅksāpratyayā*
- (5) 21. *Premapratyayā*
22. *Dvesapratyayā*
23. *Prayogakriyā*
24. *Samudānakriyā*
25. *Iryāpathikī*

Prajñāpanā discusses the question as to with regard to which things the vicious acts are performed. For instance, the act of doing injury¹⁸ to life could be performed with regard to all the six types of living beings. That is, a living being belonging to this or that from among 24 classes can do injury to a living being of this or that type from among the six types (1574-75). Living beings tell falsehood with regard to all the substances (1576). They can steal all the things that can be grasped (1577). They can perform the sexual act on *rūpa* or substances having *rūpa* (1578). They can accumulate and possess all the substances (1579). Regarding the remaining vices, viz. anger, pride etc. we

18. The following statement occurs in *Bhagavati* (17.4.801; 1.8.52). "puṭṭhā kajjai no apuṭṭhā kajjai". It is obvious that here the term 'kriyā' is employed in the sense of (material) karma.

are asked to repeat the same thing in the case of each and every class of living beings (1580).

We are also told as to how many types of karmas a living being binds if it performs this or that from among 18 types of vicious acts. It is stated that a living being generally binds the seven out of the eight main types of karmas (excluding the eighth type, viz. *āyukarma*) and seldom binds all the eight types of karmas when it is under the influence of this or that vice enumerated in the list of 18 (1581-84)

Prajñāpanā has also discussed the question as to how many vicious acts a living being performs when it binds this or that type of karmas, viz. *jñānāvaranīya*, etc (1585-87) The speciality of this discussion is that it has not taken into account those 18 vicious acts; in their place we find the five acts. But the text proper does not tell us as to which those five acts are. But the commentator points out that they are *kāyikī* etc. Moreover, he clarifies that the following question is in the mind of the author of the text proper, though he has not formulated it in so many words: How many acts are required for the completion of *prānātipāta*, if a living being were to bind karmas through *prānātipāta*¹⁹? In answer to this question the text proper states that the acts required are 3, 4, or 5 (1585-87). But it does not tell us as to which these acts are. The commentator asks us to understand acts *kāyikī* etc in due order (Commentary, folio 440 B)

Further we are told as to how many vicious acts one or many living beings can have with respect to one or many living beings (1588-1604). Here again the commentator points out that the vicious acts meant here are those beginning with the *kāyikī*. Further he clarifies that we are to include in these vicious acts not only those that are performed in the present life but also those that were performed in the past lives. This is so because the living being has not abandoned his attachment to the past body, etc through the instrumentality of which it performed the vicious acts in the past lives. Whatever is produced by those body, etc. and whatever is done by other souls with them—for all that the living being is held responsible because it has not left its attachment to them. For the extensive treatment of this topic, one may refer to *kriyākośa*, pp. 45 ff and 150 ff.

Sūtra 1605 again enumerates those five vicious acts which are mentioned in the beginning of this chapter (*Sū.* 1567). And in *sūtra* 1606 we are told that all these five vicious acts are available in the 24 classes of living beings (1606).

19. Commentary, folio 440 B.

First, the question as to the possibility of the simultaneous existence of the five vicious acts is discussed in a general way. Then, we are informed as to whether or not the simultaneous existence of these five vicious acts is possible in this or that from among the 24 classes of living beings (1607-16). These five vicious acts are given a common name 'āyogikā'. Again, the possibility of their simultaneous existence in general and then in the class of infernal beings etc. is discussed in the same way as is done in the immediately preceding sūtras (1617-19). Not only that but we are also asked to ponder over the problem of their simultaneity from the standpoints of space and time. And all the alternatives that could be formulated from the standpoint of time are enumerated (1620).

After this the chapter gives an account of the other five vicious acts beginning with ārambhikā. Pramattasamyata, etc. are here mentioned as the possessor of these vicious acts (1622-26). This is followed by the treatment of the question as to in which classes of living beings from among the 24 classes these vicious acts are found (1627). The problem of their simultaneity is also discussed (1628-36). And at last there occurs the treatment of this same from the standpoints of space and time (1636).

Eighteen vicious acts have already been treated of in sū. 1578-80. Now the question of the possibility of the refrainment from this or that vicious act in a particular class of living beings is discussed (1637-41). And we are informed that the refrainment from 17 vicious acts beginning with prāṇātipāta is possible in the class of human beings alone, and that the refrainment from mithyādarśana is not possible in the class of the one-sensed as also in that of the vikalendriya whereas in the remaining classes it is possible.

Then we are told as to how many types of karmas are bound at the time of the refrainment from this or that vice from among the 18. In this connection 27 alternatives possible in the living beings in general are enumerated. And it is discussed as to how many alternatives are possible in this or that class of living beings from among the twentyfour (1642-49).

Again, we are told as to whether or not the vicious acts ārambhikā etc. are possible in the case of living beings refrained from vicious acts, viz. prāṇātipāta etc., and if they are possible how many of them are possible (1650-62).

At the end of the chapter there occurs the account of relative numerical strength of the vicious acts, viz. ārambhikā etc. They are mentioned below according to the ascending order of their

relative numerical strength : *mithyādarśanapratyayā*, *apratyākhyānakriyā*, *pāriśrahikī*, *ārambhikī*, *māyāpratyayā* (1663) The meaning of this order is brought out by the commentator as follows. Only those living beings that are possessed of *mithyādr̥ṣṭi* can have the *mithyādr̥ṣṭipratyayā kriyā*; but the *apratyākhyāna kriyā* is possible in both the *avirata samyagdr̥ṣṭi* and *mithyādr̥ṣṭi*. *Māyāpratyayā kriyā* is possible in *apramattasam̐yata*, *pramattasam̐yata*, *deśavirata* and *mithyādr̥ṣṭi*. Hence among all the *kriyās* this *kriyā* has the highest numerical strength (*sarvādhika*) (Commentary, folio 452).

The twofold division of *kriyā*, viz. *sāmparāyika* and *airyāpathika* which we come across in later works is not found in the whole of the discussion contained in this chapter

SPECULATION ON KARMA

The fourth and the fifth parts (*khandas*) of *Śatkhandāgama* are known as *Vedanākhanda* and *Varganākhanda*. Among the 24 points-of-investigation (Book IX, sū. 45, p. 134) of the types of *karmas* the second is called *Vedanā*. And on the basis of this point-of-investigation called *vedanā* the whole fourth part (*khaṇḍa*) is given the title *Vedanākhanda*¹. Again, among those 24 points-of-investigation the sixth one is *bandhana-dvāra*. The *bandhana-dvāra* has four constituents, viz. *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*. That is, *bandhana-dvāra* contains the explanation of these four sub-points (Book XIV, sū. 1 p. 1). At the occasion of the exposition of *bandhanīya* from among these four there occurs the treatment of *varganā* (Book XIV, sū. 68, p. 48). And on the basis of the treatment of *varganā* the entire fifth part is given the name *Varganākhanda*.² These two parts that are placed after the first three deserve to be recognised as one independent work. This is supported by the fact that like the first part, the fourth one opens with a *mangala* (benediction). Having pointed out the 24 points-of-investigation of the topic of the types of *karmas* these two parts expound them one by one whereas the first three parts contain the exposition conducted through 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigation) of 14 *jvasamāśas*. Thus these two parts constitute one independent work even though it has been included in the contents and body of the text *Śatkhandāgama*. Here it is to be noted that the sixth part called *Mahābandha* contains the exposition of *bandhanavidhāna* alone from among the four, viz. *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*.³

According to the statement occurring at the beginning of *Vedanākhanda Karmaprakṛti* is the fourth *Prābhṛta* of the fifth *vastu* (item) of *Āgrāyaṇī Pūrva* (Book IX, sū. 45, p. 134), and the extensive exposition of that very topic of *Karmaprakṛti* is conducted here through 24 points-of-investigation. The comparison of this *Śatkhandāgama* account with the one found in the chapters 23-27 of *Prajñāpanā* makes it clear that the stage represented by the latter is earlier than the one represented by the former. This is again supported by the fact that the *nikṣepa* method employed

1. *Viśayparicaya* (substance) of Book IX, p. 1.

2. *Viśayparicaya* (substance) of Book XIII, p. 1.

3. Book I, Introduction, p. 67.

in the exposition contained in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*⁴ is not found employed in the corresponding exposition contained in *Prajñāpanā*. And even the comparison of the items expounded in the one with those expounded in the other suggests the same thing. *Prajñāpanā* treatment of this topic is not subtle and deep. It does not enumerate four types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, etc. in due order, nor does it explain all the four. It explains only the three types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, *anubhāvabandha* and *sthiti-bandha* and that too not in a proper order. It does not at all contain the discussion about the *pradeśa-bandha*. The crystallised and subtle stage as well as terminology of the Karma speculation which we come across in the later works written by Śvetāmbara and Digambara theoreticians are not present in the *Prajñāpanā* version of Karma speculation. For instance, *Prajñāpanā* considers *rāga* (attachment) and *dveṣa* (aversion) alone to be the cause of Karmic bondage (1670). Though this view is recognised by all the Jaina theoreticians, the discussion about the causes of Karmic bondage has been conducted, by both Śvetāmbara and Digambara theoreticians of later days, in quite a different manner and on altogether a different plane. This fact is beyond controversy. The *Prajñāpanā* account does not mention *yoga* (activity) which is really one of the causes of Karmic bondage. This account does not contain the discussion about *karmapradeśa*.⁵ Hence it is but natural that it could not mention *yoga* which is the cause of *pradeśa-bandha*. This proves beyond doubt that the *Prajñāpanā* account represents the old stage of Karma speculation. *Prajñāpanā* exposition of *anubhāva-bandha* (1679) also points to its antiquity.

Prajñāpanā very often (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) enumerates the eight basic types of Karma. And these types are enumerated again and again at the beginning of the discussions of the concerned items. From this we can legitimately infer that the twentythird chapter and succeeding ones devoted to the Karma speculation were originally written as separate independent tracts and that they have been collected in *Prajñāpanā*. A closer study reveals that the two sections of 23rd chapter are in fact an earlier and a later draft of the solution of the same problem. First section belongs to the ancient period of time and represents the primary stage of the speculation whereas the second section

4. For the 16 *anuyogadvāras* of *vedanā* refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book X, p. 1. For the *nīkṣepas* of karma refer to Book XIII, p. 38.

5. The adjectives, viz. *baddha* (bound), *sprṣṭa* and *sañcita* (accumulated), etc. are given to *karmas* (1679). But there does not occur the discussion about *pradeśa-bandha*. Only *prakṛti-bandha*, *sthiti-bandha* and *anubhāva-bandha* are dealt with.

belongs to the later period of time and represents the developed stage of speculation. The second section supplements the first one. So, we deem it proper to deal with them here at one place jointly.

The types and sub-types of Karmas are as follows :

Basic types of karma⁶ (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) **Sub-types** (1688-1696)

1 <i>Jñānāvaranīya</i> ⁷	1. <i>Ābhinibodhikajñānāvaranīya</i>
2. <i>Śrutajñānāvaranīya</i>
3. <i>Avadhijñānāvaranīya</i>
4. <i>Manahpariyāyajñānāvaranīya</i>
5. <i>Kevalajñānāvaranīya</i>
2 <i>Darśanāvaranīya</i>	1. <i>Nidrāpañcaka</i> :
1. <i>Nidrā</i>
2. <i>Nidrānidrā</i>
3. <i>Pracalā</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>
5. <i>Styānarddhi</i>
2. <i>Darśanacatuṣka</i> :
1. <i>Caksudarśanāvaranīya</i>
2. <i>Acaksudarśanāvaranīya</i>
3. <i>Avadhidarśanāvaranīya</i>
4. <i>Kevaladarśanāvaranīya</i>
3. <i>Vedanīya</i>	1. <i>Sātāvedanīya</i> :
1. <i>Manojñāśabdā</i>
2. <i>Manojñārūpa</i>
3. <i>Manojñagandha</i>
4. <i>Manojñarasa</i>
5. <i>Manojñasparśa</i>
6. <i>Manahsukhatā</i>
7. <i>Vacanasukhatā</i>
8. <i>Kāyasukhatā</i>
2. <i>Asātāvedanīya</i> :
1-5. <i>Amanojñāśabdādi</i>
6. <i>Manahduḥkhatā</i>
7. <i>Vacanaduḥkhatā</i>
8. <i>Kāyaduḥkhatā</i>

6. The exposition of eight primary types of *karmas* occurs in the first section of 23rd chapter. Therein we are also told as to what are the causes of karmic bondage. The second section of the same chapter first enumerates the secondary types of *Karmas* and afterwards calculates their duration etc. found in each of the classes of living beings
7. The commentator has supported the order in which they are enumerated here. Refer to the commentary, folio 454 A.

4. Mohanīya

1. Darśanamohanīya :

1. Samyaktvavedanīya
2. Mithyātvavedanīya
3. Samyak-mithyātvavedanīya

2. Cāritramohanīya :

1. Kasāyavedanīya :

1. Anantānubandhī krodha
2. „ māna
3. „ māyā
4. „ lobha
5. Apratyākhyāna krodha
6. „ māna
7. „ māyā
8. „ lobha
9. Pratyākhyānāvarana krodha
10. „ māna
11. „ māyā
12. „ lobha
13. Samjvalana krodha
14. „ māna
15. „ māyā
16. „ lobha

2. Nokasāyavedanīya :

1. Strīveda
2. Purusaveda
3. Napumsakaveda
4. Hāsyā
5. Rati
6. Arati
7. Bhaya
8. Śoka
9. Jugupsā

5. Āyu

1. Nairayika āyu
2. Tiryāñca āyu
3. Manusya āyu
4. Deva āyu

6. Nāma

1. Gatīnāma :

1. Narakagati
2. Tiryāñcagati
3. Manusyagati
4. Devagati

...[387]...

2. *Jātināma* :

1. *Ekendriya jāti*
2. *Dvīndriya jāti*
3. *Trīndriya jāti*
4. *Caturindriya jāti*
5. *Pañcendriya jāti*

3. *Śarīranāma* :

1. *Audārikaśarīra*
2. *Vaikriyaśarīra*
3. *Ahārakaśarīra*
4. *Taijasaśarīra*
5. *Kārmanaśarīra*

4. *Śarīrāṅgopāṅganāma* :

- 1-3. *Audārikaśarīrāṅgopāṅgādi*

5. *Śarīrabandhananāma* :

- 1-5. *Audārikaśarīrabandhanādi*

6. *Śarītrasaṅghātanāma* :

- 1-5. *Audārikaśarītrasaṅghātādi*

7. *Samhanananāma*⁸ :

1. *Vajrasabhanārācasamhanana*
2. *Ṛsabhanārācasamhanana*
3. *Nārācasamhanana*
4. *Ardhanārācasamhanana*
5. *Kīlākāsamhanana*
6. *Sevārtasamhanana*

8. *Samsthānanāma* :

1. *Samacaturasasamsthāna*
2. *Nyagrodhaparimaṇḍalasamsthāna*
3. *Sādisamsthāna*
4. *Vāmanasamsthāna*
5. *Kubjasamsthāna*
6. *Huṇḍasamsthāna*

9. *Varnanāma* :

1. *Kṛsṇa*
2. *Nīla*
3. *Rakta*
4. *Pīta*
5. *Śukla*

8. The commentator refutes a view upheld by Āc. Jinavallabha. Commentary, folio 470.

...[388]...

10. *Gandhanāma* :
 1. *Surabhigandha*
 2. *Durabhigandha*
11. *Rasanāma* :
 1. *Tikta*
 2. *Katu*
 3. *Kasāya*
 4. *Amla*
 5. *Madhura*
12. *Sparsanāma* :
 1. *Karkaśa*
 2. *Mṛdu*
 3. *Laghu*
 4. *Guru*
 5. *Snigdha*
 6. *Rūkṣa*
 7. *Śīta*
 8. *Usna*
13. *Agurulaghunāma*
14. *Upaghātanāma*
15. *Parāghātanāma*
16. *Ānupūrvīnāma* .
 1. *Narayika ānupūrvī*
 2. *Tīryañca ānupūrvī*
 3. *Manusya ānupūrvī*
 4. *Deva ānupūrvī*
17. *Ucchvāsanāma*
18. *Ātapanāma*
19. *Udyota*
20. *Vihāyogatināma* .
 1. *Prasastavihāyogati*
 2. *Aprasastavihāyogati*
21. *Trasanāma*
22. *Sthāvaranāma*
23. *Sūksmanāma*
24. *Bāḍaranāma*
25. *Paryāptanāma*
26. *Aparyāptanāma*
27. *Sādhāranaśarīranāma*
28. *Pratyekaśarīranāma*
29. *Sthīranāma*
30. *Asthīranāma*
31. *Śubhanāma*

32. *Aśubhanāma*
33. *Subhaganāma*
34. *Durbhaganāma*
35. *Susvaranāma*
36. *Duḥsvaranāma*
37. *Ādeyanāma*
38. *Anādeyanāma*
39. *Yasāḥkīrtināma*
40. *Ayaśāḥkīrtināma*
41. *Nirmānanāma*
42. *Tīrthankaranāma*

7. *Gotra*

1. *Uccagotra* :
 1. *Jātivīśistatā*
 2. *Kulavīśistatā*
 3. *Balavīśistatā*⁹
 4. *Rūpavīśistatā*
 5. *Tapavīśistatā*
 6. *Śrutavīśistatā*
 7. *Lābhavīśistatā*
 8. *Aiśvaryavīśistatā*
2. *Nīcagotra* :
 1. *Jātivihīnatā*
 2. *Kulavihīnatā*
 3. *Balavihīnatā*
 4. *Rūpavihīnatā*
 5. *Tapavihīnatā*
 6. *Śrutavihīnatā*
 7. *Lābhavihīnatā*
 8. *Aiśvaryavihīnatā*

8. *Antarāya*

1. *Dānāntarāya*
2. *Lābhāntarāya*
3. *Bhogāntarāya*
4. *Upabhogāntarāya*
5. *Vīryāntarāya*

All the eight basic types of karmas are available in each of the 24 classes of living beings (1666). While explaining as to how a living being binds each of these eight types of karmas, we are told that at the time of the rise (*udaya*) of *jñānāvaranīya karma*, the influx (*āgamaṇa*) of *darśanāvaranīya karma* takes place.¹⁰ The

9. It is noteworthy that *uccagotra* does not mean merely birth in high-class family, it also means beauty of the body and even spiritual excellences. Similarly, *nīcagotra* does not mean merely birth in low-class family, it also means absence of bodily and spiritual excellences.

10. For this the term '*niyacchati*' is employed,

rise of *darśanāvaranīya* is followed by the influx of *darśanamoha* the rise of which is, in turn, followed by *mithyātva*. And as soon as the *udīraṇā* of *mithyātva* comes into existence, the influx of all the eight types of karmas takes place (1667). This order of influx of the eight types of karmas is found in connection with all the living beings (1668).¹¹ Attachment (*rāga*) and aversion (*dveṣa*) are mentioned as the two causes of Karmic bondage. Deceit (*māyā*) and greed (*lobha*) are included in attachment. Anger (*krodha*) and pride (*māna*) are included in aversion (1670-74).¹² A living being may or may not experience *jñānāvarana*, *darśanāvarana*, *mohanīya* and *antarāya*. Similarly, from among 24 classes of living beings, the class of human beings may or may not experience them. But the living beings belonging to the remaining classes invariably and necessarily experience them. The remaining four types of karmas, viz. *vedanīya*, *āyu*, *nāma* and *gotra* are invariably experienced by living beings belonging to all the 24 classes (1675-78). This *sūtra* is devoted to the exposition of *karma vedanā* (Experience of karmas). Scholars are advised to compare this account with the one found in *Vedanā Sāmitta Sūtras* of *Saṅkhandāgama* (Book XII p. 294). The *sūtra* that follows the present one employs the term '*anubhāva*' for '*vedanā*'. This points to the development of terminology. The term '*vedana*' in the sense of '*anubhāva*' was current in the earlier stage of *Karma* speculation. Again, the treatment of *baddha*, *sprsta*, *sañcaya* etc.—the items related to *karma*—suggests that the *sūtra* belongs to the later period of time (1679). While describing the fruition (*anubhāva—vipāka*)¹³ of *karma* we are told that a bound or accumulated *karma* cannot give its fruit simply because it is ready to do that. In addition to that it requires the attainment of proper *gati*, *sthiti*, *bhava* and *pudgala*. Not only that but it should also attain the state of *udīraṇā* if it were to give its fruit. When the karmas, viz. *jñānāvaraṇīya* etc. fulfil all these conditions, they can give their proper fruits (1679-86).

11. Ac. Malayagiri has experienced some difficulty while commenting on this *sūtra*. Hence he asks us to consider it to be '*prāyika*.' It is to be noted that this type of discussion about the influx (*āgamaṇa*) of karmas does not occur in later works. The present *sūtra* wants to suggest this much that *karma* causes the influx of *karma*.

12. In these *sūtras* *yoga* (activity) is not mentioned as one of the causes of karmic bondage. Here *kaṣāya* alone is mentioned as the cause of karmic bondage. This is noteworthy.

13. This whole portion dealing with *anubhāva* (1679-86) represents the old stage of speculation.

There are ten types of fruits which *jñānāvaranīya* can give (1679):

1. <i>Śrotra-āvaraṇa</i>	6. <i>Ghrāṇavijñāna-āvaraṇa</i>
2. <i>Śrotravijñāna-āvaraṇa</i>	7. <i>Rasa-āvaraṇa</i>
3. <i>Netra-āvaraṇa</i>	8. <i>Rasavijñāna-āvaraṇa</i>
4. <i>Netravijñāna-āvaraṇa</i>	9. <i>Sparśa-āvaraṇa</i>
5. <i>Ghrāṇa-āvaraṇa</i>	10. <i>Sparśavijñāna-āvaraṇa</i>

Due to the rise of all these *āvaranas* (veils) we cannot know the objects which we would have known otherwise, we cannot know them inspite of our desire to know them, we cannot retain the knowledge even if we have known them, that is, the knowledge completely fades away. Again, it is noteworthy that the *āvaraṇa* of *manas* (mind) as also that of knowledge due to it are not mentioned here. Moreover, the *āvaranas* of *śrutajñāna*, *avadhijñāna* and *manahparyāyajñāna* are also not mentioned here. This proves that the *sūtra* represents very old stage of *karma* speculation—the stage preceding the period of time when the terminology of *Karma* doctrine got established. Ac. Malayagiri has not explained as to why the concerned *āvaranas* are not mentioned here.

The nine types of fruits which *darśanāvaranīya karma* can give are as follows : (1680).

1. <i>Nidrā</i>	6. <i>Caksurdarśanāvarana</i>
2. <i>Nidrānidrā</i>	7. <i>Acaksurdarśanāvarana</i>
3. <i>Pracalā</i>	8. <i>Avadhidarśanāvarana</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>	9. <i>Kevaladarśanāvarana</i>
5. <i>Styānrddhi</i>	

One noteworthy thing is that though this *sūtra* takes note of *avadhidarśana*, etc., the preceding *sūtra* does not take note of *Avadhijñāna*, etc.

The eight types of fruits which *sātāvedanīya* can give are as follows : (1681[1])

1. <i>Manojña-śabda</i> ¹⁴	5. <i>Manojña-sparśa</i>
2. <i>Manojña-rūpa</i>	6. <i>Manah-sukhatā</i>
3. <i>Manojña-gandha</i>	7. <i>Vacana-sukhatā</i>
4. <i>Manojña-rasa</i>	8. <i>Kāyasukhatā</i>

The *Karma* opposite to *sātāvedanīya* can give the fruits, viz. *amanojña-śabda*, etc. (1681[2]).

14. The commentator records different explanations offered by others (folio 461).

The five types of fruits which *mohanīya-karma* can give are as follows (1682) :

1. <i>Samyaktvavedanīya</i>	4. <i>Kasāyavedanīya</i>
2. <i>Mithyātvavedanīya</i>	5. <i>Nokasāyavedanīya</i>
3. <i>Samyak-mithyātvavedanīya</i>	

The four types of fruits which *āyu-karma* can give are as follows (1683) :

1. <i>Narakāyu</i>	3. <i>Manusyāyu</i>
2. <i>Tiryāncāyu</i>	4. <i>Devāyu</i>

The fourteen types of fruits which *Subhanāmakarma*¹⁵ can give are as follows (1684[1]) :

1. <i>Istaśabda</i> ¹⁶	8. <i>Istalāvanya</i>
2. <i>Istarūpa</i>	9. <i>Istayaśaḥkṛti</i>
3. <i>Istagandha</i>	10. <i>Ista-utthāna-karma-bala-vīrya-purusakāra-parākrama</i>
4. <i>Istarasa</i>	11. <i>Istasvara</i>
5. <i>Istasparśa</i>	12. <i>Kāntasvara</i>
6. <i>Istagati</i> ¹⁶	13. <i>Priyasvara</i>
7. <i>Istasthiti</i> ¹⁶	14. <i>Manojñasvara</i>

The fourteen types of fruits which *duḥkhanāmakarma* can give are the opposites of the 14 fruits of *Subhanāmakarma* (1684 [2]).

The eight types of fruits which *uccagotrakarma* can give are as follows (1685 [1]).

1. <i>Jātivīśistatā</i>	5. <i>Tapovīśistatā</i>
2. <i>Kulavīśistatā</i>	6. <i>Śrutavīśistatā</i>
3. <i>Balavīśistatā</i>	7. <i>Lābhavīśistatā</i>
4. <i>Rūpavīśistatā</i>	8. <i>Atśvavyavīśistatā</i>

The eight types of fruits which *nīcagotrakarma* can give are the opposites of the eight which *uccagotra* can give; for example, *jātivihīnatā*, etc. (1685 [2]).

The five types of fruits which *antarāyakarma* can give are as follows (1886):

1. <i>Dānāntarāya</i>	4. <i>Upābhogāntarāya</i>
2. <i>Lābhāntarāya</i>	5. <i>Viryāntarāya</i>
3. <i>Bhogāntarāya</i>	

15. It has been stated that there are 42 sub-types of *Nāmakarma*. But at this place, only 14 types are enumerated. This suggests that the present list represents the old stage.

16. The commentator records different interpretations of these terms (folio 463).

Then follows the treatment of *sthiti* and *abādhākāla* (1697-1704). About *Abādhākāla* we are told as to how long a particular type of karma can remain associated with a living being without giving its proper fruit. After that it describes as to how long a particular karma can abide in the living beings belonging to the classes of the one-sensed upto the five-sensed having higher cognitive faculty (1705-14). For the description of maximum and minimum duration of karmas one may refer to *Śatkhandaḡama*, Book VI, *Cūlikas* 6 & 7. And for the treatment of *abādhā*, *niseka*, etc. one may again consult the same work, Book XI, *Cūlikā* I, p. 139.¹⁷

Then we are told as to which living beings can bind the karmas of maximum (1745-52) or minimum duration (1742-44).

Karmabandhapada (24th chapter) discusses the question, viz. bandha of which karmas takes place along with the bandha of this or that karma? This question is discussed in connection with 24 classes of living beings (1755-68). Similarly, *Karmavedanapada* (25th chapter) treats the question, viz. vedana of which karmas takes place along with the bandha of this or that karma? And *Karmavedabandhapada* (26th chapter) discusses the question, viz. bandha of which karmas takes place along with the vedana of this or that karma (1776-86)? At last *Karmavedavedakapada* (27th chapter) treats the question, viz. vedana of which karmas takes place along with the vedana of this or that karma (1787-92)?

*

17. Study the following passage from Āc. Malayagiri's commentary: "e'tāvātā ca yad uktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyopūrve karmaprakṛtīprābhṛte bandha-vidhāne sthitisbandhādihikāre—catvāry anuyogadvārāṇi tadyathā—sthiti-bandha-sīhānaprarūpaṇā abādhākaṇḡakaprarūpaṇā utkṛṣṭanīṣekaprarūpaṇā alpabahutvaprarūpaṇā ca iti" (folio 479). Compare this with the abovementioned portion of *Śatkhandaḡama*.

CHAPTER XXVIII

ON FEEDING

Prajñāpanā contains a separate chapter on feeding whereas *Saṭkhaṇḍāgama* mentions *āhāra* (feeding) as the 14th item in the list of 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigation).¹ This definitely points to the fact that the Jaina theoreticians had recognised the importance of the exposition of this topic since olden days.

There are two sections (*uddeśas*) of this chapter. The first section deals with the topic through eleven *dvāras* whereas the second one deals with it through 13 *dvāras*. Let us compare the list of these 13 *dvāras* with that of 14 *mārganāsthānas* found in *Saṭkhaṇḍāgama*.

Prajñāpanā 1865

1. *Āhāra*
2. *Bhavya*
3. *Sañjñī*
4. *Leśyā*
5. *Drstī*
6. *Samyata*
7. *Kasāya*
8. *Jñāna*
9. *Yoga*
10. *Upayoga*
11. *Veda*
12. *Śarīra*
13. *Paryāpta*

Saṭkhaṇḍāgama, Book I, p. 132

1. *Gatī*
2. *Indriya*
3. *Kāya*
4. *Yoga* (9)²
5. *Veda* (11)
6. *Kasāya* (7)
7. *Jñāna* (8)
8. *Samyama* (6)
9. *Darśana*
10. *Leśyā* (4)
11. *Bhavya* (2)
12. *Samyaktva* (5)
13. *Sañjñī* (3)
14. *Āhāra* (1)

Out of the 14 points-of-investigation found in *Saṭkhaṇḍāgama* 10 occur in *Prajñāpanā*, having indentical names. The first three out of those 14 do not occur in *Prajñāpanā* list. But the points, viz. *śarīra* and *paryāpti* which are mentioned in *Prajñāpanā* are not found among those 14. *Saṭkhaṇḍāgama* mentions *jñāna* and *darśana* separately whereas *Prajñāpanā* mentions *jñāna* and *upayoga* separately. We observe here that *jñāna* and *darśana* are in fact covered by *upayoga* and hence there is no need of mentioning *jñāna* separately. *Drstī* is an ancient term for *samyaktva* and it is used here in

1. *Saṭkhaṇḍāgama*, Book I, pp 132, 409; Book III, p. 483; Book IV, pp. 137, 308, 486, Book V, pp. 173, 238, 446, Book VII, pp. 24, 112, 184, 236, 243, 298, 365, 461, 477, 493, 518, 574; Book VIII, p. 390.

2. Numbers given in brackets refer to *Prajñāpanā* items.

Prajñāpanā. But *Śatkhanda-gama* employs the term *samyaktva*. We do not deem it necessary for *Prajñāpanā* to mention *āhāra* as a separate point-of-investigation because the whole topic itself pertains to *āhāra*. It seems to us that *Prajñāpanā* utilised a list of 13 *dvāras* which already existed at that time. And it is clear that a list of 14 *dvāras* being more systematic than the one of 13 *dvāras*, the former cannot be older than the latter.

The first point-of-investigation taken up for discussion in the first section is the question as to whether the food (*āhāra*)³ of the living beings belonging to this or that class from among the 24 is *sacitta* (alive), *acitta* (not-alive), or both. In answer to this question we are told that the living beings possessed of *vaikriya* body take *acitta* food whereas the living beings possessed of *audārika* body take all the three types of food (1794). After this seven points-of-investigation are discussed jointly. These seven points cover the following seven questions. Do the infernal beings have the desire to undertake feeding? When do they desire to undertake it? What do they take in their feeding? Do they transform all that they have received from all the directions? Do they undertake feeding of all the material particles which they have received or only a part thereof? Do they undertake feeding of all the material particles received by them? What happens to the material particles after they undertake them in their feeding? After discussing these seven *dvāras* in connection with the class of infernal beings (1795-1805), *Prajñāpanā* discusses them in connection with the remaining 23 classes one by one (1806-52). The noteworthy facts that emerge from this discussion are as follows. *Āhāra* (feeding) is two-fold, viz *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. That is, here we find the distinction between voluntary feeding and involuntary feeding. Voluntary feeding involves different time-gaps (between one feeding and another) in different classes of living beings whereas involuntary feeding is incessant (1786 and 1806 etc.).

Living beings undertake feeding of material particles characterised by colour⁴, flavour etc. The aggregate of these particles should be such as could have at least infinite atoms as its constitu-

3. *Dhātālā* clarifies that by the term '*āhāra*' are meant not the *kāṣāla-āhāra*, *lepa-āhāra*, *uṣma-āhāra*, *manah-āhāra* and *karma-āhāra* but is meant the *nokarma-āhāra*. Book I, p. 409.

4. The text proper, at this place, states that an aggregate proper for feeding is characterised by one colour etc. The commentator points out that this is said from the practical standpoint (*vyaṣāhāranaya*); but from the definitive standpoint (*niscayanaya*) it does have all the five colours (folio 501).

ents, could pervade *asamkhyāta* space-points and could be in touch with the units (*pradeśas*) of soul (1797-1800). Infernal beings mostly receive the material particles colour, etc. of which have inauspicious effects (1801). Living beings receive these material particles for their feeding from all directions (1802). Only one out of the *asamkhyāta* equal parts of the thus received material particles gets actually transformed into *āhāra*, food. Again, only one out of *ananta* equal parts of the particles actually transformed into *āhāra* could be relished by a living being (1803). But in the next *sūtra* we are told that all the particles that are received by a living being are transformed into *āhāra* (1804). In other words, all the particles that are received for feeding are undertaken in feeding.⁵ The material particles received in the act of feeding get transformed into five sense-organs. And this transformation gives rise to painful or miserable consequences alone in the case of infernal beings (1805) whereas it may give rise to pleasant consequences in the case of celestial beings, etc (1806). The material particles grasped in feeding get transformed into as many senses as are possible in the class to which the concerned living being belongs (1812, 1819, 1820, 1823, 1825).

The ninth *dvāra* takes up 24 classes one by one and discusses the question as to whether the material particles utilised in feeding by a living being belonging to this or that class are in the form of the body of the one-sensed or the two-sensed or the three-sensed or the four-sensed or the five-sensed. The gist of the discussion is as follows: In the past these material particles might be of the form of the body of any being but in the present they do have the form of that body alone which is proper in the class to which the being who undertakes the feeding of those particles belong. That is, those particles get transformed into the body having as many sense-organs as are possible in the class to which the concerned living being belongs. This is so because the material particles utilised in feeding get transformed into the body of that living being only who utilises them in its feeding (1853-1858).

In the tenth *dvāra* we are told as to in which class from among the 24 the feeding through skin is possible and in which the feeding through mouth is possible. Here we learn that infernal beings, celestial beings and one-sensed beings undertake feeding through

5. At this juncture the commentator makes a suggestion that the *sūtra* should be explained in such a way as there might not arise any conflict among them. Hence he positively says that by the phrase 'particles received for feeding' is here intended the phrase 'one out of the *asamkhyāta* equal parts of particles received for feeding'. Refer to the commentary, folio 504.

skin (1859-60). The two-sensed up to the five-sensed human beings undertake the feeding through skin as well as mouth (1861). The one-sensed beings have no mouth. And though the *vaikriya* body possessed by infernal and celestial beings have a mouth yet its nature is such as they do not require the mouth in the process of undertaking feeding. Hence the beings belonging to these three classes undertake feeding through skin. This is the clarification offered by the commentator (folio 509). Again, he makes it clear that feeding through skin is possible only in the case of *paryāpta* living beings whereas it is not possible in the case of the *aparyāpta* (Commentary, folio 509).

The eleventh *dvāra* discusses the question as to which class of living beings undertakes pre-birth feeding (*oja-āhāra*) and which feeding through sheer desire. We are told that infernal beings undertake pre-birth feeding only; they do not undertake feeding through desire (1862). The same thing applies to all those who possess *audārika* body (1863). Celestial beings alone undertake both pre-birth feeding and feeding through sheer desire (1864). The desire of celestial beings to undertake feeding is fulfilled as soon as it arises in their minds (1864). To undertake feeding of the proper material particles at the place where a living being is to take its new birth is called pre-birth feeding. This pre-birth feeding alone is possible in the case of the *aparyāpta*. This, again, is the clarification offered by the commentator (folio 510). At the end of this discussion the commentator quotes the following *Sūtra-kṛtāṅga Niryukti gathās* which contain the essence of the discussion.

sarīrenoyāhāro tayā ya phāsena lomaāhāro |
pakkhevāhāro puna kāvaliyo hoi nāyavvo || 171 ||
oyāhārā jīvā savve apajjattayā muneyavvā |
pajjattagā ya lome pakkheve hoṃti bhāiyavvā || 172 ||
egimdiyaḍevānam neraiyāṇam ca natthi pakkhevo |
sesānam jīvānam saṃsārattāna pakkhevo || 173 ||
lomāhārā egimdiyā u neraiyasuragaṇā ceva |
sesānaṃ āhāro lome pakkhevao ceva ||
oyāhārā manabhakkhino ya savve vi suragaṇā hoṃti |
sesā havaṃti jīvā lome pakkhevao ceva ||

The last two *gāthas* are not found in the text of *Sūtrakṛtāṅga-niryukti*.

The second section of the chapter is devoted to the discussion of the question as to whether or not living beings undertake feeding. This discussion is conducted here through 13 *dvāras* (1865). The different types of feeding which we have met with in the first section are neither mentioned nor discussed here (1866-1907).

But the speciality of this section is that it first formulates six alternatives on the basis of two terms, viz. 'āhāraka' and 'anāhāraka' and then it discusses as to which alternative is possible in this or that class of living beings. For the highest possible expansion of these six alternatives one may refer to sū. 1880. The basis of this expansion is a couple of two terms, viz. 'singular', 'plural'.

In the third *Sañjñī-dvāra* the commentator removes the possible doubts that may arise in the mind of a reader. This is noteworthy. The term 'sañjñī' means *samanaska* (possessor of a mind). In the process of transmigration a living being does not possess mind. So, how can a living being which is in the process of transmigration be called 'sañjñī'? The commentator removes this doubt by offering the following explanation. The living being which is in the process of transmigration can be called 'sañjñī' even though it does not possess *manas* (mind) at that time because it experiences even at that time the *āyukarma* of a *sañjñī* living being (Commentary, folio 514). The second doubt that may possibly arise in the mind of readers is as follows: How can infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānamantara* gods be regarded as 'asañjñī' (1878 [2], 1880)? In answer to this question we are told that living beings that are born in these three classes might have been *asañjñī* in their previous birth. And keeping this fact in mind the living beings belonging to these three classes could be called *asañjñī* (Commentary, folio 514).

COGNITIVE ACTIVITY OF LIVING BEINGS

Three chapters of *Prajñāpanā* are devoted to the exposition of cognitive activities of living beings. They are : the 29th chapter (*Upayogapada*), the 30th chapter (*Paśyattāpada*) and the 33rd chapter (*Avadhipada*). Hence we deal with them at one place.

Let us study the following pertinent passages from *Ācārāṅga-sūtra*.

"*je āyā se vinnāyā, je vinnāyā se āyā | jena vijānai se āyā*" — *Ācārāṅgasūtra*, 5 5, su. 165.

"*savve sarā nryattamī, takkā jattha na vijjai | māi tattha na gāhiyā | oe appaitthānassa kheyanne | se na dihe, na hasse, na vatte, na tamse, na cauramse, na parimamdale, na kīṇhe, na nīle, na lohīe, na hālidde, na sukkile, na surabhigamādhē, na durabhigamādhē, na titte, na kadue, na kasāe, na āmbile, na mahure, na kakkhade, na maue, na gurue, na lahue, na ste, na unhe, na niddhe, na lukkhe, na kāū, na rūhe, na samge, na itthī, na puruse, na annahā, parinne sanne uvamā na vijjai | arūvī sattā apayassa payaṇ natthi | se na sadde na rūve na gamādhē na rase na phāse—icceyāvamti—tti bemi ||*" — *Ācārāṅgasūtra*, 5 6, sū 170-171.

The gist of these passages is that the soul is the knower, it is absolutely devoid of flavour, etc. of any sort, it is *arūvī* (bereft of physical qualities). Though it is *arūvī*, it is real.

Bhagavatīsūtra enumerates the characteristics of soul in the following passage.

"*avanne agamādhē arase aphāse arūvī jīve sāsae avatthīe logadavve | se samāśao pamcavihe pannatte | taṇ jāhā—davao jāva guṇao | davao nam jīvatthīkāe aṇamātam jīvadavvāim, khettao logappamānakhette, kālao na kayāi na āstī, na kayāvi natthi, jāva nicce, bhāvaṇa puna avanne agamādhē arase aphāse, guṇao uvaoga guṇe*" — 2 10.118.

This passage too informs us that souls are *arūvī* (devoid of physical qualities, viz. colour flavour, etc.), they are eternal, their defining quality is *upayoga* (cognition), they are infinite (*ananta*) in number. For the first time here in this passage we are told that the defining characteristic of soul is *upayoga* (cognition).

Though *avadhi* is simply a form of *upayoga*, a separate chapter is devoted to its treatment because at that time its details had already been worked out.

First let us understand the distinction between *upayoga* and *paśyattā*. For gaining this understanding we shall have to compare the divisions of the one with those of the other. This is so because the text proper does not give the definition of either of them. According to the ancient methodology, divisions of a particular thing themselves serve as a definition of that thing.

Upayoga ¹ (1908-10)	Pasyattā ² (1936-38)
1. <i>Sākāropayoga</i>	1. <i>Sākārapaśyattā</i>
1. <i>Ābhiniṣṭhānakāropayoga</i>	× ×
2. <i>Śrutajñānasākāropayoga</i>	1. <i>Śrutajñānasākārapaśyattā</i>
3. <i>Avadhijñānasākāropayoga</i>	2. <i>Avadhijñānasākārapaśyattā</i>
4. <i>Manahparyāyajñānasākāropayoga</i>	3. <i>Manahparyāyajñānasākārapaśyattā</i>
5. <i>Kevalajñānasākāropayoga</i>	4. <i>Kevalajñānasākārapaśyattā</i>
6. <i>Matī-ajñānasākāropayoga</i>	× ×
7. <i>Śruta-ajñānasākāropayoga</i>	5. <i>Śruta-ajñānasākārapaśyattā</i>
8. <i>Vibhāṅgajñānasākāropayoga</i>	6. <i>Vibhāṅgajñānasākārapaśyattā</i>
2. <i>Anākāropayoga</i>	2. <i>Anākāra-paśyattā</i>
1. <i>Caksudarśana-anākāropayoga</i>	1. <i>Caksudarśana-anākārapaśyattā</i>
2. <i>Acaksudarśana-anākāropayoga</i>	× ×
3. <i>Avadhidarśana-anākāropayoga</i>	2. <i>Avadhidarśana-anākārapaśyattā</i>
4. <i>Kevaladarśana-anākāropayoga</i>	3. <i>Kevaladarśana-anākārapaśyattā</i>

Ac. Abhayadeva considers *paśyattā* to be a special form of *upayoga*. Again, he explicitly states that the cognition which cognises objects belonging to all the three divisions of time is *paśyattā* whereas the cognition which cognises objects belonging to the present alone is called *upayoga*. This is the reason why *matijñāna* and *matī-ajñāna* are not included among the divisions of *sākāra-paśyattā*. *Matijñāna* and *matī-ajñāna* cognise objects belonging to the present only. But then why is *acaksudarśana* not included among the divisions of *anākāra-paśyattā*? In answer to this question he observes that *paśyattā* means *prakṛsta īksana* and this *prakṛsta īksana* is possible in the *darśana* had through visual sense-organ (*caksu*) alone; it is not possible in the *darśana* had through

1. Bhagaratī (16 7.582) recommends the readers to consult *Prajñāpanā* for the exposition of these two topics.
2. *Mūlācāra* (Pañcācārādīkārā gāthā 31) too considers *sākāra-anākāra-upayoga* (determinate-indeterminate cognition) to be a special quality of soul.

any other sense-organ. The duration of visual cognitive process is very short and the cognition which involves the cognitive process of short duration is quick. Thus the quick cognitive activity involved in *darśana* had through visual sense-organ provides the reason for calling it *prakṛsta* ³

Ac. Malayagiri follows Ac. Abhayadeva. But in addition he observes that like the term '*upayoga*,' '*paśyattā*', by convention, means both *sākāra* and *nirākāra bodha* (*Prajñāpanātikā*, folio 529). Moreover, he states that that cognition alone which involves the cognitive activity of long duration can cognise objects belonging to all the three divisions of time. *Matijñāna* does not involve the cognitive activity of long duration. This is the reason why it does not cognise objects belonging to all the three divisions of time. And hence it has no place among the divisions of *paśyattā* (*Prajñāpanātikā*, folio 530).

There are no other sources to know the distinction between *upayoga* and *paśyattā*.

Here we are informed as to which divisions of *upayoga* and *paśyattā* are possible in this or that class of living beings. The account is summarised in the Table on p. 402 (1912-1927; 1940-1553).

In both the chapters this account is followed by the account of livings beings possessed of *upayoga*. But no new information is found in the account (1928-1935; 1954-1962). Hence we do not enter into its exposition. But at the end of *Paśyattāpāda* there occurs discussion about the question as to whether *jñāna* and *darśana* of a *kevali* take place alternately or simultaneously. And we are told that *jñāna* being *sākāra* and *darśana* being *nirākāra* none can have *jñāna* and *darśana* simultaneously (1963-64). For the extensive discussion of this problem one may consult the second part (*kāṇḍa*) of *Sammatitarkaprakaraṇa* where three different views on the point are presented. One view upholds their alternation another their simultaneity and the third one their identity.

Avadhipāda discusses nothing about *upayoga* and *paśyattā*. It discusses fully the extra-sensory perception known as *avadhi*,⁴ taking one by one seven points of investigation, viz. *bheda* (divisions), *viśaya* (object), *samsthāna* (shape), *avadhi* (limits—internal and external), *deśa-avadhi* (partial *avadhi*), *ksaya-vṛddhi* (increase-decrease) of *avadhi*, *pratipātī-apratipātī* (steady-unsteady) (1981)d

3. *Bhagavati-ṭīkā*, folio 714.

4. *Bhagavati* (16.10.588) wants its readers to place bodily, at the concerned place, the whole *Avadhipāda* (of *Prajñāpanā*) beginning with the *sūtra* 1942.

While discussing the veil (*āvarana*) of *karma* *Śaṭkhaṇḍāgama* explains *avadhiyñāna*. And there we find the exposition of its divisions and shapes (Book XIII, pp. 289–328). This *Śaṭkhaṇḍāgama* account possibly belongs to the period of time succeeding the one to which the exposition of *avadhi* contained in *Āvaśyakaniryukti* belongs. This is so because *Āvaśyakaniryukti* gives an example of *panaka* while explaining the minimum spatial limit of *avadhiyñāna* whereas *Śaṭkhaṇḍāgama* gives an example of *sūksma nigoda* while explaining the same.⁵ Moreover, the *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* are found in *Śaṭkhaṇḍāgama* which calls them *gāthāsūtras*.⁶ These *gāthās* yield different readings. This suggests that both *Āvaśyakaniryukti* and *Śaṭkhaṇḍāgama* might have borrowed these *gāthās* from some old *niryukti*.

From among the Jaina Āgamas the old ones like *Ācārāṅgasūtra* do not contain the discussion about *Avadhi*. But the discussions about *avadhi* started as soon as the works of didactic stories like *Upāsakadaśā* came to be included in the class of *Āṅga* works. And from those discussions we come to know that even *Indrabhūti* himself entertained doubt regarding the range of *avadhiyñāna* acquired by a layman. This is really a very remarkable event narrated in those discussions (*Uvāsagadasāo*, Hornle, p 184)

While summarising the *Pannavanā* account of *karma* we have already noted that in the account the *āvaraṇas* (veils) of sense-organs and of the cognitions due to them alone are enumerated whereas those of *avadhi*, etc. are conspicuous by their absence. This shows that the speculation about *avadhiyñāna*, etc might have later on gradually crept in the Āgamas.

There are two main types of *avadhi-yñāna*, viz. innate *avadhi* and acquired *avadhi*. Infernal beings and celestial beings possess innate *avadhi* whereas sub-human beings and human beings can possibly possess acquired *avadhi* (1982).

The summary of *Pannavanā* exposition of *avadhiyñāna* is as follows. The minimum spatial range of *avadhi* possessed by infernal beings is $\frac{1}{4}$ *gāu* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is 4 *gāus*. Then all the seven hells are taken up one by one and we are told about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by living beings of this or that hell. The spatial range of *avadhi* possessed by a living being decreases as it moves downward from the 1st to the 7th hell

5. *Āvaśyakaniryukti* 29; *Vīśeṣāvaśyaka* 585; *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book XIII, p. 301)

6. Many *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* (*gāthās* 31 ff) are found in *Śaṭkhaṇḍāgama*. See an appendix '*Gāthāsūtrāṅgi*' (p. 11) given at the end of Book XIII.

(1983–1990). The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Asurakumaras* from among *Bhavanapati* gods are 24 *yojanas* and *asamkhyāta dvīpasamudras* respectively; and the maximum spatial range of the *avadhi* possessed by the remaining gods, viz. *Nāgakumara*, etc. is *samkhyāta dvīpasamudras* (1991–93). The minimum spatial range of *avadhi* possessed by sub-human beings having five sense-organs is equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *angula* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is *asamkhyāta dvīpa-samudras* (1994). Though *avadhi* possessed by human beings is confined to *loka* alone the maximum spatial range of their *avadhi* is *asamkhyāta loka* (1995). Regarding maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Vānamāntara* one is to repeat what is said about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Nāgakumara* gods. The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Jyotiska* gods do not differ. They are *samkhyāta dvīpasamudras*. While considering spatial range of *avadhi* possessed by *Vaīmānika* gods all the three parts of their *vimānas*, viz. the upper, the middle (*tiryak*) and the lower are taken into account. And higher is the situation of *vimāna* wider is the spatial range of *avadhi* possessed by gods of the *vimāna*. At last we are told that *Anuttaraupapātika* gods possess *avadhiṇṇāna* cognising the entire *Nādi Loka* (1996–2007). *Sūtras* 2008–16 inform us about the shapes had by *avadhi* (really speaking about the shapes had by the region falling within the range of *avadhi*) in these different cases. These shapes resemble those of *tapra*, *pallaga*, *jhālara*, *paḍaha* etc. The following facts are deduced by Āc. Malayagiri from the discussion about the shapes of *avadhi*. The upper part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Bhavanapati* and *Vyantara* gods is wider than its other parts. The lower part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods is wider than its other parts. The middle part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Jyotiska* gods and infernal beings is wider than its other parts. And the shapes of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by human beings and sub-human beings are varied and diverse (Commentary, folio 542).

Again, we are told that infernal beings and celestial beings must stand within the range of their *avadhi*, sub-human beings must stand outside it, while human beings can behave either (2017–2021). Moreover, infernal beings, celestial beings and sub-human beings must have partial *avadhi* but human beings can have either partial or complete *avadhi* (2022–26). Then eight types of *avadhi* are mentioned. They are : *ānugāmika* (accompanying),

anānugāmika (unaccompanying), *vardhamāna* (increasing), *hṛyāmānā* (decreasing), *pratipātī* (fallible), *apratipātī* (infallible), *avasthita* (steady) and *anavasthita* (unsteady). And at last we are told as to which type is possible in this or that class of living beings (2027-31).

Nowhere in *Prajñāpanā* we come across the definition of *avadhiṣṭhāna*. But in other works we find it. It is as follows. *Avadhiṣṭhāna* is that cognition which cognises *rūpī* (material objects) without the help of sense-organs and mind.

*

SAÑJÑĪ LIVING BEINGS

This chapter discusses the threefold division of living beings, viz. *sañjñā*, *asañjñā* and *no-sañjñā-no-asañjñā*. *Siddhas* (liberated souls) being neither *sañjñā* nor *asañjñā* are called *no-sañjñā-no-asañjñā* (1973). From this standpoint even human beings who have attained *kevalajñāna* are considered to be on par with *siddhas*. This is so because though they possess mind, they do not require the operation of mind in cognising objects. All other human beings can be either *sañjñā* or *asañjñā*. The one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings are *sañjñā*. The infernal beings, *Bhavanapati* gods, *Vānavyamtara* gods and the five-sensed sub-human beings can be either *sañjñā* or *asañjñā*. But *Jyotiska* and *Vaimānika* gods are *sañjñā* only (1965-71).

The *gāthā* occurring at the end of the chapter states that human beings can be either *sañjñā* or *asañjñā*. But in *sū.* 1970 we are explicitly told that all the three divisions are possible in the case of human beings. This means that the *gāthā* in point possibly has in view *chadmastha* (non-kevalī, non-omniscient) human beings alone.

The *Sūtra* (the text proper) does not clearly state the meaning of the term '*sañjñā*'. But it considers human beings, infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānavyamtara* gods to be *asañjñā*. So, the meaning viz. 'one who has *manas* (mind) is *sañjñā*' does not fit in the context. This is the reason why the commentator has to give two different meanings of the term '*sañjñā*'. And yet he could not fully remove the inconsistency. Hence he has to offer the clarification that infernal beings and celestial beings are here called *sañjñā* or *asañjñā* not on the basis of their possession or non-possession of *manas* in this life (for in this life they all possess *manas*) but on the basis of their possession or non-possession of *manas* in their previous life (Commentary, folio 534).

Thus it is a matter of research as to what is the meaning of the term *sañjñā* employed here.

In the beginning of *Ācārāṅgasūtra*, especially at the occasion of describing the knowledge of previous birth, the term *sañjñā*¹ seems to have been employed for a special type of *matijñāna*². "ihame-

1. For the usage and meaning of the term '*sañjñā*' in Buddhist literature refer to 'Pali-English Dictionary' (PTS) and 'Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary'.

2. *Āvaśyakānirvṛtya* (*gāthā* 12) interprets the term '*sañjñā*' in the sense of *abhinibodha*=*matijñāna* (i.e. cognition had through senseorgans and mind). Also *Viśeṣāvaśyaka*, 394.

gesim no sannā bhavāi, tam jahā puratthimāo vā disāo āgao ahamamsi" ityādi | The term occurs in *Daśāśrutaskandha* where occurs the description of ten *cittasamādhisthānas*. "Saṇṇinānaṃ vā se asamu-ppannapuvve samuppajjejjā appaṇo porāṇiyaṃ jāim sumaritte"—*Daśā*, 5th *Daśā*..

In the text edited by Dr. Schubring the reading is 'jāisaraṇe vā se'. But the reading we have given here occurs in the passage quoted in *Samavāyāṅga* (10th *Samavāya*). Hence we are of the opinion that the reading we have given here is correct and genuine. Moreover, the text edited by Āc Ātmārāmaḥ (p 148) yields the reading "sannijāisaraṇenam sanninānam vā se asamu." But it also seems to be corrupt. Whatever it may be, it is a fact that therein occurs also the reading 'sanninānam'. Hence there is no difficulty in interpreting the term 'sañjñā' in the sense of a special type of *matijñāna*. And this special type of knowledge gradually came to be known by the term *jāṭismarana*. But we should note that it is nothing but a form of *matijñāna*. Thus by the term *sañjñā* they meant this special type of *matijñāna*, that is, knowledge which necessarily involves memory of previous experience. The cognition that takes place with the help of *sañjñā-sanketa* i. e. convention—be it in the form of words or in the form of any other sign—necessarily involves memory. So, we are not to wonder if in olden days the term *sañjñā* would have been in vogue for the knowledge which necessarily involves memory.

The expansion of the meaning of the term 'sañjñā' seems to have taken place in *Jaina Āgamas*. And on this account it becomes a problem for us to determine the meaning of the term 'sañjñā' employed there at different places in different contexts.

In *Sthānāṅga* there occurs 'egā takkā, egā sannā, egā mannā, egā vinnū' (sū 29-32). This shows that at that time the term 'sañjñā' was in vogue for a particular type of knowledge. At another place in *Sthānāṅga* four types of *sañjñā* are mentioned. They are as follows: *āhāra* (hunger), *bhaya* (fear), *maithuna* (sex-instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct)³ (*Sthānāṅga* 356, *Samavāyāṅga* 4). Again, at a third place it enumerates ten types of *sañjñā* viz *āhāra*, *bhaya*, *maithuna*, *parigaha*, *krodha* (anger), *māna* (pride), *māyā* (deceit) *lobha* (greed), *loka* and *ogha*. And we are told that they are found in all the 24 classes of living beings (*Sthā*. 752). *Ācārāṅganiryukti* contains the following *gāthās* about *sañjñā*.

davve saccittāḥ bhāve'nubhavaṇajānaṇā sannā |
matī hoi jānaṇā puna aṇubhavanā kammasaṃjuttā || 38 ||

*dhāra-bhaya-pariggaha-mehuna-suka-dukkha-moha-vitigicchā |
koha-māna-māya-lohe soge loge ya dhammohe || 39 ||*

Bṛhatkalpabhāṣya and *Viśeṣaśākyakabhāṣya* explain the term 'sañjñā' in a different manner. They expound the concept of *sañjñī-asañjñī* on the basis of three *sañjñās*, viz. *kālīka-sañjñā*, *hetu-sañjñā* and *dr̥ṣṭivāḍopadeśasañjñā*. And from this exposition we arrive at the conclusion that in *śāstras* (scriptures) *kālīka-sañjñā* is accepted as the basis of the division of *sañjñī-asañjñī* which ultimately coincides with that of *samanaska-amanaska*⁴.

In *Ṣaṭkhandāgama* proper there occurs *sañjñī-dvāra* among the *mārganādvāras*. But there too we are not told as to what is meant by the term 'sañjñā'. Of course, it is stated that those living beings that are in the *gunasthānas* from *mithyādr̥ṣṭi* to *ksinakasāya-chadmastha* are *sañjñī* whereas those that belong to the classes from the one-sensed to the *asañjñī pañcendriya* are *asañjñī* (Book I, p. 408). Further it is said that *ksāyopasāṃika labdhi* makes a living being *sañjñī*, *audayika bhāva*⁵ makes it *asañjñī* and *ksāyika labdhi* makes it *nasañjñī-naasañjñī* (Book VII p. 111-112). On the basis of the clarification, offered by *Dhavalā*, of what is said in *Ṣaṭkhandāgama* as also on the basis of the description of *sañjñī* and *asañjñī* given in the beginning we are generally inclined to conclude that the term 'sañjñī' means 'living beings possessed of *manas* (mind)'.⁶ But it is noteworthy that even *Dhavalā* gives two alternative interpretations of the term 'sañjñī'. They are as follows :

'samyak jñānāti itī sañjñāṃ manaḥ, tad asyāstīti sañjñī | naikend-
riyādinā'tiprasangaḥ, tasya manaso' bhāvāt | athavā śīksākriyopa-
deśālāpagrāhī sañjñī | uktam ca—

*sikkhākriyuvadeśālāvaggāhī manolambena |
jo jīvo so saññī tadvivartito asaññī du || Book I, p. 152.*

At least the second interpretation accepts operation and non-operation of mind as the basis of *sañjñī* and *asañjñī* divisions of living beings. Hence this second interpretation is not essentially different from the first. While explaining the term 'sañjñī' in his *Sarvārthasiddhīkā* (2 24) after the manner of *Tattvārthabhāṣya*, Āc. Pūjyapāda takes into account the usage of that term in *Ṣaṭkhandāgama*. The gist of the explanation is as follows : The term 'sañjñā' yields many senses. Hence to exclude the unwanted senses in the context the qualifying term 'samanaska' has been employed

4. *Bṛhatkalpa*, gā 78-87, *Viśeṣā*, 502-7.

5. Compare with *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā, 87.

6. Compare with 'sañjñīnaḥ samanaskāḥ,' an aphorism (2 28) of *Tattvārthasūtra* along with the commentaries thereon by *Digambarācāryas*.

in the aphorism. Thus those living beings who do not possess *manas* could not be called *sañjñā* even though they have *sañjñā* (name, instinct); they are to be considered *asañjñā*.

At the occasion of the exposition of six *paryāptis* *Mūlācāra* tells us that *asañjñā* living beings possess five *paryāptis* whereas *sañjñā* living beings possess six *paryāptis*. From this it becomes clear that a living being possessing mind could be called *sañjñā* ⁷

Sthānāṅga mentions three divisions of living beings, viz. *sañjñā*, *asañjñā* and *nosañjñā*-*noasañjñā*. This is so because it takes into account *siddhas* too while formulating these three divisions. But from this it does not emerge as to who are *sañjñā* and who are *asañjñā* (sū 162). From its statement that both the divisions could be found in each of the 24 classes of living beings (*Sthānāṅga* 79, *Samavāyāṅga* 149) it does not follow that the living beings who possess *manas* (mind) are *sañjñā*. It is so because we are told that both the divisions, viz. *sañjñā* and *asañjñā* are found not only in the classes in which mind (*manas*) is not possible at all (i. e. *eken-driyādi*) but also in those in which it is invariably present.

From this we can certainly conclude that speculation of *sañjñā* had already taken place even before that of *paryāpti* came into existence. Hence with the speculation of *paryāpti* it became clear that those living beings who possess both *sañjñā* and *manas* could be called *sañjñā*.

Vācaka *Umāsvāti* has attempted in his *Tattvārthasūtra* the solution of the problem of *sañjñā*-*asañjñā*. He has formulated an aphorism '*sañjñānaḥ samanaskāḥ*' (II. 25). This aphorism means that the living beings who possess mind are called *sañjñā*. While explaining the aphorism in his *Bhāṣya* *Umāsvāti* states that by *sañjñā* living beings are meant those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* (faculty of discrimination). That is only those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* possess *manas* (mind). His definition of *sampradhāraṇa sañjñā* is: '*ihā-pohayuktā gunadosavicāranātmikā sampradhāraṇasañjñā*' (*Tattvārthabhāṣya* II. 25). The living beings that are called *sañjñā* on account of their possessing *sañjñā*s (i. e. instincts) like *āhāra* etc. are not meant by the term '*sañjñā*' employed in the aphorism. Only those living beings that possess *sampradhāraṇa-sañjñā* possess *manas* and it is they who are meant by the term '*sañjñā*' occurring in the aphorism.

*

GRADES OF MORAL DISCIPLINE

This chapter contains information about four types of morally disciplined beings, viz perfectly disciplined (*samyata*), undisciplined (*asamyata*), imperfectly disciplined (*samyatāsamyata*) and beyond all sorts of morality and immorality (*nosamyata-noasamyata-nosamyatāsamyata*) and we are told as to which of these types can be possibly present in this or that class of living beings. The infernal beings, the beings from the one-sensed to the four-sensed, *Vānavyantara* gods, *Jyotiska* gods and *Vaimānika* gods are *asamyata*. The sub-human beings having five senses can be *asamyata* or *samyatāsamyata*. The first three types are possible in the class of human beings. The fourth one is found in the class of liberated souls (*siddhas*) alone (1974-80). The *gāthā* given at the end of the chapter does not take into account the class of *siddhas*. In *Satkhandāgama* there occurs one *dvāra* called *samyama* among the fourteen *mārganāsthānas*. This shows that the method of dividing living beings on the basis of *samyama* (moral discipline) has its own importance. *Satkhandāgama* enumerates in its *Samyamadvāra* seven types of morally disciplined beings, viz *sāmāyika-suddhisamyata*, *chedopasthāpanaśuddhisamyata*, *parihāraśuddhisamyata*, *sūksmasāmparāyaśuddhisamyata*, *yathākhyātavihāraśuddhisamyata*, *samyatāsamyata* and *asamyata* and tells us as to which of these types are found in 14 *gunasthānas* (14 stages of spiritual evolution).¹

*

1. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, p. 368.

SEXUAL BEHAVIOUR

The term 'paviyārana' (Sk. *pravīcārana*) is employed in the table of contents given in the beginning of *Prajñāpanā*. And this is the source of the term 'pravīcāra' used by Ac. Umāsvāti in his *Tattvārthasūtra* (IV 8). The reading 'pariyāranā' is found at the opening of this chapter where *dvāras* are mentioned (2032). Again, in the text proper there occurs reading 'pariyāranayā' (Sk. *paricāranatā*) (2033). While discussing that *dvāra* *Prajñāpanā* uses the term 'pariyāranā'¹ (Sk. *paricāranā*) (2052). Moreover, therein we come across the usages like 'sapariyārā' (Sk. *sapariicārā*), 'apariyārā' (Sk. *apariicārā*) (2051), *kāyapariyāranā* (Sk. *kāyapariicārānā*), *phāsapariyāranā*, *rūvapariyāranā*, *saddapariyāranā*, *maṇapariyāranā* (2052). From all this we conclude that the three terms, rather forms, viz. 'paviyārana', 'pariyāranayā' and 'pariyāranā' have the identical meaning. But the usage of the term 'pariyāranā' is frequent whereas the term 'paviyārana' occurs only in the beginning and at the end of the chapter (*paviyāranāpayam samattam*). In Upanisads the term 'paricāra' is employed in the sense of sexual behaviour.

'imā rāmāḥ sarathāḥ satūryā na hīdrśā lambhanīyā manusyaīḥ |
ābhīr matprattābhīḥ paricārayasva naciketo maranam mānuprākṣīḥ ||

Kathop. I. 25.

In Pāli works we meet with the usages like 'paricarana', 'paricarati', 'paricāraṇā', 'paricāreti'. (Consult Pāli Dictionary, P. T. S.). And even in Buddhist Sankrit works there occur usages like 'paricarana', 'paricaryā', 'paricāranā', 'paricārayati' and 'paricāreti'. Moreover, we come across the usages like 'pravīcāra', 'pravīcārana', 'pravīcārayati', 'pravīcāreti', etc. And all these usages mean the same thing which is meant by the corresponding usages in *Prajñāpanā*. Hence it can be said that the Prakrit terms, rather forms, viz. 'pariyāraṇā' and 'paviyāranā' and also Sanskrit terms, rather forms, viz. 'pravīcāra'² and 'pravīcārana' have been employed in the sense of amorous plays, erotic enjoyment through different sense-organs and sexual union. This chapter describes as to which type of sexual enjoyment is possible in this or that from among 24 classes of living beings, also as to when it becomes possible. Regarding infernal beings we are told that as soon as they reach

1. The different reading is : 'pariyāraṇayā' p. 421, footnote 1.

2. "kāyapavīcāro nāma maithunaviṣayopasevanam" *Tattvārthabhāṣya*, 4.8.
"pravīcāro maithunopasevanam" *Sarvārthasiddhi*, 4.7.

the *upapāta kṣetra* they undertake feeding. That is, as soon as they reach the *upapāta kṣetra* they start constructing their body, in other words, they receive material particles from all the four directions and transform them into sense-organs, etc. And when their sense-organs become mature they start *paricāraṇā*, that is, they begin enjoying the objects of senses. And only after having enjoyed them, they start the process of assuming different forms (2033). But the order in the case of celestial beings differs from the one given above in that the celestial beings start enjoying the objects of senses only after having assumed different forms (2034, 2037). The order in the case of the one-sensed is the same as found in the case of infernal beings, the only difference being that there is no possibility of *vikurvanā* (the act of assuming various bodily forms) in the case of the onesensed. But let us note that in the case of the air-bodied beings belonging to the class of the one-sensed even this *vikurvanā* is possible. The order available in the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings is identical with the one found in the one-sensed (2035-36), whereas the order available in the sub-human and human beings is identical with the one found in infernal beings (2036).

During the course of the main discussion about sexual behaviour we meet with a secondary discussion³ about *āhāra* (feeding). There has been raised a question as to whether the feeding the living beings undertake is *ābhoganirvartita* or *anābhoganirvartita*. We are told that the feeding that all the living beings, except the one-sensed, undertake is of both the types, viz *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. But the one-sensed beings undertake the *anābhoganirvartita* feeding only (2038-39). The commentator explains the term '*ābhoganirvartita-āhāra*' as follows: '*manah-pranāhānapūrvam āhāraṁ (grhṇanti)*' (folio 545). And he offers the following explanation of the statement that the feeding the one-sensed beings undertake is *anābhoganirvartita* only. "*eken-driyānām atistokāpatumanodravyalabdhisampannatvāt paṭutara ābhogo nopajāyate iti teṣāṁ sarvadā anābhoganirvartita eva āhāro na punaḥ kadācid apy ābhoganirvartitaḥ*" (Folio 545).

Here Āc Malayagiri writes that even the one-sensed beings possess *manas*, howsoever unmanifest or undeveloped (*apatu*) it may be. This opinion of his is based on the belief that each and every living being possesses *manolabdhi* (potential thinking faculty). But we feel that the feeding undertaken by living beings with the desire and knowledge is to be regarded as

3. This exposition should really occur in *Āhārapāda*. Hence we call it *prāsāngika* (secondary).

ābhoganirvartita whereas the same undertaken by them without any desire or knowledge on their part is to be regarded as *anābhoganirvartita*. In short, *ābhoganirvartita-āhara* means voluntary feeding whereas *anābhoganirvartita-āhara* means involuntary feeding. The cases of involuntary feeding are feeding through skin etc. And this involuntary feeding is incessant and uninterrupted. In the chapter on feeding there occurs discussion about *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita āhāra*. And on the basis of that discussion we can interpret the terms *ābhoganirvartita-āhāra* and *anābhoganirvartita-āhāra* in the above-mentioned sense. But it is a problem for us to reconcile with this interpretation the statement of Āc. Malayagiri that the feeding undertaken by living beings possessed of *manahpranidhāna* is *ābhoganirvartita*. It is so because like the one-sensed beings, even the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed possess *apatu* (undeveloped) *manas* only; and hence there arises a question as to why the feeding undertaken by the one-sensed alone is considered to be *anābhoganirvartita*. The following seems to be the plausible answer to the question. The living beings that possess organ of taste (*rasanendriya*) possess mouth and hence they entertain the desire to undertake feeding. On this ground their feeding might have been regarded as *ābhoganirvartita*. And we know that the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings possess the organ of taste. But the one-sensed beings possess organ of touch alone; they do not possess organ of taste.

Regarding the material particles received by the living beings while undertaking feeding we are told as to whether or not they are cognised determinately (*jānāti*) by the living beings undertaking feedings, also as to whether or not they are cognised indeterminately (*paśyati*) by them. The following table summarises the account.

	<i>jānāti</i>	<i>paśyati</i>	<i>na jānāti</i>	<i>na paśyati</i>
<i>Nāraka, Bhavanavāstī,</i> }	0	0	"	"
<i>Vāṇavyantra, Jyotiṣka</i> }				
<i>Ekendriya upto Trīn-</i> }	0	0	"	"
<i>driya</i> }				
<i>Caturindriya</i>				
1. Some	0	"	"	0
2. Some others	0	0	"	"
<i>Pañcendriya Tiryāṇca</i> and human beings				
1. Some	"	"	0	0
2. Some	"	0	0	"

3. Some	0	„	„	0
4. Some	0	0	„	„
<i>Vaimānika</i>				
1. Some	„	„	0	0
2. Some	0	0	„	„

Again, this chapter contains secondary information about the *adhyavasāyasthānas* (grades of mental states). We are told that mental states, auspicious as well as inauspicious, that are found in the 24 classes of living beings are of *asamkhyāta* types or grades. This much information is available in *Prajñāpanā*. But *Śatkhaṇḍāgama* deals with this point at length. Extensive exposition of the *adhyavasāyasthānas* (mental states) responsible for the different durations of karmic bondage occurs in the first *Cūlikā*. Especially the following points are discussed in this *Cūlikā*: the possessor of mental states responsible for the karmic bondage from the *sarvastoka* (lowest) to the *sarvotrsta* (highest), degrees of *sankleśa* (mental impurity and purity), relative numerical strength of the living beings having this or that mental state. The entire second *Cūlikā* is devoted to the discussion about the different mental states that are responsible for the bondage of the different durations. After this in the section called *Bhāvaividhāna* there occur two *cūlikās*—one dealing with the relative numerical strength of the persons on *upaśamaśrenī* and those on *ksapakaśrenī* and the other expounding extensively different mental states responsible for the bondage of different intensity.

Four alternatives are possible in the case of sexual behaviour of celestial beings :

1. Gods	with goddesses	have sexual behaviour.
2. Gods	with goddesses	have no sexual behaviour.
3. Gods	without goddesses	have sexual behaviour.
4. Gods	without goddesses	have no sexual behaviour.

But we are told that it never happens that though the gods are with goddesses yet they do not have any sexual behaviour. That is, out of the four alternatives mentioned above the second one is quite impossible. The classes of *Bhavanapati* gods, *Vānavyantara* gods, *Jyotiśka* gods, *Saudharma* gods and *Īśāna* gods (the last two being the sub-classes of *Vaimānika* gods) do contain goddesses also. Hence bodily sexual behaviour, that is, sexual union of gods and goddesses, is possible in those classes. The sub-classes of the *Vaimānika* class of gods from the *Sanatkumāra* to the *Acyutakalpa* do not contain goddesses. Hence, in these sub-classes the third alternative is possible. That is, though these sub-classes do not

contain goddesses, the gods belonging to these sub-classes have sexual behaviour. But in the *Graiveyaka* and the *Anuttara-vaimānika*, the two sub-classes of the *Vaimānika* class, we find neither goddesses nor sexual behaviour. Thus in these sub-classes the fourth alternative is possible.⁴

The answer to the question as to how the sexual behaviour can be possible without goddesses is given as follows (2052) :

1. <i>Sanatkumāra-Māhendra-kalpa</i>	Sexual satisfaction through touch only
2. <i>Brahmaloka-Lāntaka-kalpa</i>	Sexual satisfaction through sight only
3. <i>Mahāśukra-Sahasrāra</i>	Sexual satisfaction through hearing only
4. <i>Ānata-prānata-ārana-acyuta-kalpa</i>	Sexual satisfaction through sheer desire

In connection with the bodily sexual union of celestial beings we are told that when in gods there originate the 'icchāmana', that is, the desire to have sexual intercourse with goddesses, the latter present themselves before the former, having assumed charming *uttaravaikriya* body. The term 'icchāmana' used here is noteworthy. This suggests that till the days of *Pragñāpanā* the conception of 'manas' had not been crystallised. As soon as a god completes his sexual intercourse with a goddess his 'icchāmana' vanishes

The commentator in his commentary states that sexual intercourse of a god with a goddess is identical with that of a man with a woman. The text proper even tells us that the material particles in the form of semen of a god enter into the body of a goddess, get transformed into five sense-organs and ultimately enhance the beauty of the goddess. Let us note that here also mention is made of five sense-organs alone; *manas* is not mentioned here. At this juncture it is necessary to note that the semen entered into the body of a goddess does not develop into an embryo. That is, goddesses never conceive.⁵ It is so because celestial beings possess *vaikriya* (transformable) body which is constructed not in a womb but in a special type of bed.

4. Though these gods are without any sexual behaviour, they could not be regarded as practising continence (i.e. *brahmacārins*). This is so because there is no possibility of *cāritra-pariṇāma* (moral conduct) in their case. Commentary, folio 549.

5. "Kevalam te vaikriyaśarirāntargatā iti na garbhādhāna-ketavaḥ"

The celestial regions where the sexual desire is fulfilled through mere touch, sight, etc do not contain goddesses. Hence whenever gods of these regions desire sexual enjoyment goddesses from other regions present themselves before them, having assumed beautiful body.⁶ And the gods of these regions get full sexual satisfaction through mere touch, sight, etc. of the body of the goddesses. Thus the sexual behaviour of these gods is confined to mere touch, etc. Even in the case of these gods we are told that the transmission of their semen into goddesses takes place. The commentator accounts for the transmission of semen into goddesses even in the absence of actual sexual union by postulating some supernatural influence (*divya-prabhāva*). Moreover, he tells us that the semen entered into the body of a goddess causes the increase in its beauty and charm.

In the celestial regions beginning with *Āraṇa* the gods satisfy their sexual needs by mere desire. When these gods entertain the sexual desire, the goddesses from other regions do not appear before them but they remain in their own regions and assume erotic beauty. And the gods experience the sexual satisfaction through mere desire, even though they are far away from the goddesses. And the goddesses, having remained confined to their own regions (which are far away from the regions of gods whose sexual desire they satisfy), become more and more charming (on account of the transmission of semen into their bodies, the transmission taking place through super-natural forces).

At the end of the chapter there occurs an account of the relative numerical strength of the living beings having this or that type of sexual behaviour. The following is the ascending order : *aparicārakas*, *maṇaḥparicārakas*, *śabdaparicārakas*, *rūpaparicārakas*, *sparsāparicārakas* and *kāyaparicārakas*. But the order is reverse when we have in view the degrees of pleasure. The degree of pleasure derived from actual sexual intercourse is the lowest whereas the degree of that pleasure which does not depend on any sort of sexual behaviour is the highest.

*

6. In this way goddesses go upto *Sahasrāra* celestial region. For the exposition of the question as to which regions the goddesses of different life-spans can visit refer to the commentary, folio 552 A.

FEELINGS

This chapter is devoted to the exposition of various types of feelings (*vedanā*) experienced by living beings belonging to this or that from among 24 classes.¹ The following are the types of *vedanā*.

- (1) Hot, Cold, Hot-cum-Cold
- (2) *dravya-vedanā*, *ksetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*
- (3) Bodily, Mental, Bodily-cum-Mental
- (4) *Sātā*, *Asātā*, *Sātā-asātā*
- (5) Pleasant, Painful, Pleasant-cum-Painful (*Sukhā*, *Duḥkhā*, *Aduḥkhā-asukhā*)
- (6) Voluntary, Involuntary
- (7) Self-conscious, Not-self-conscious²

The title of the fourth part of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is *Vedanākhaṇḍa*. It starts from Book IX. Therein *Vedanā* part contains the exposition of the types of *karmas*. The exposition is based on 24 *anuyogaḍvāras* (points of investigation). Among these 24 *dvāras* there occurs a *dvāra* called '*Vedanā*.' The exposition of this *Vedanāḍvāra* is contained in Book X. And that *vedanā* is expounded on the basis of 16 *anuyogaḍvāras*. The second type of *vedanā* (viz. *dravya-vedanā*, *ksetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*) mentioned in *Prajñāpanā* is fully expounded here on the basis of 4 *dvāras* of identical names. The question as to who is possessor of this or that type of *vedanā* is discussed in *Prajñāpanā*, keeping in view the 24 classes of living beings whereas in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* it is discussed on the basis of alternatives yielded by the method of *naya*, the method which requires the employment of '*syāt*'. Again, in the *dvāras dravya* etc. there occurs the consideration of this question.

The speculation about the fruition (*vipāka*) of *karma* was known by the name of *Vedanā* before it attained crystallised form. And the old theoreticians had pondered over the problem of *vedanā* from various standpoints. All these thoughts are collected

1. The commentator in his commentary (folio 555) on sū. 2057 writes as follows : '*etāvatsūtram cīrantaneṣu avipratipattya śrūyate | kecid ācāryāḥ punar etadvaiṣayam adhikam api sūtram pethanti | tatas tanmatam āha |*
2. This very information is contained in *Bhagavati* (19.5.656) which asks its readers to consult *Prajñāpanā* for further clarification. At this place Malayagiri states : '*nīdānīdādigatas tu viśeṣo na saṅgrhīto vicītratrūṣ sūtragateḥ*'—Commentary, folio 554.

in the present chapter of *Prajñāpanā*. Again, to have clear idea of the old speculations about *vedanā* (and *krīyā*) one may consult *Bhagavati* 3.3. For further details about the same one may refer to *Bhagavati* 7.6 (*Bhagavatsūtra* p. 481); 19.3; 19.4; 19.5; 6.1; 16.4 (*Bhagavatsūtra* pp. 46-50).

Ac. Abhayadeva in his commentary on *Bhagavatsūtra* explains *nidā-anidā* (self-conscious, not-self-conscious) type of *vedanā* as follows : “*niyatam dānam śuddhir jīvasya 'dvaip śodhane' iti vacanāt nidā jñānam ābhogaḥ ity arthaḥ | tad-yuktā vedanā'pi nidā ābhogavatīty arthaḥ ||*” *Bhagavati-tīkā* 16-5. 656, folio 769.

And Ac. Malayagiri explains this type of *vedanā* as follows : “*nitarām niścitam vā samyak dīyate cittam asyām iti nidā, bahulādhi-kārāt 'upasargādāta' ity adhikarane ghañ, sāmānyena cittavati samyagvivekavati vā ity arthaḥ*.”—*Tīkā* folio 557.

Pārasaddamahannavo considers the term ‘*nidā*’ to be a *deśya* word.

In connection with the feeling of Hot-cum-Cold the commentator raises a question as to how there can be the simultaneous cognitions of hotness and coldness because it is a rule that two cognitions cannot take place simultaneously. He himself answers this question by saying that though the concerned cognitions do take place alternately, their alternation being quick and speedy is not noticed by us; and from this standpoint only the *Sūtra* considers the cognitions of hotness and coldness to be simultaneous. This same logic applies to the cases of the feelings of Bodily-cum-Mental and *sātāsātā*.

The commentator explains *aduḥkhā-asukhā vedanā* as follows. It could not be called ‘*sukhā-vedanā*’ because it involves the experience of ‘*duḥkha*’ also. At the same time it could not be called ‘*duḥkhavedanā*’ because it involves the experience of *sukha* also. Thus *aduḥkhā-asukhā vedanā* means the experience of both *sukha* and *duḥkha*.

What is the difference between *sātā-asātā* and *sukha-duḥkha* ? The answer to this question is given by the commentator. It is as follows. The feeling of pleasure and pain that we experience on account of the due rise of *vedanīya* karmas is called *sātā-asātā* type of *vedanā* whereas the feeling of pleasure and pain that we experience on account of the instigation (*udīraṇā*) by other person is *sukha-duḥkha* type of *vedanā*.

The voluntary experience of bodily pain is called *ābhyupagamiḥ vedanā*. Pulling off hairs, etc. are the instances of this type of *vedanā*. On the other hand, the experience of pain which we

...[419]...

have on account of the rise of *vedanīya karma* effected before its destined time by the special process of instigation (*udīraṇā*) is called *aupakramikī vedanā*. (*Ṭīkā*, folio 556).

Here we are told that both the divisions, viz. *sañjñī* and *asañjñī* are found in the class of infernal beings and further that *sañjñī* infernal beings have *nidā-vedanā* whereas *asañjñī* infernal beings have *anidā-vedanā*.

Śaṭkhaṇḍāgama discusses the fruition (*vipāka*) of *karma* on the basis of the types of *vedanā*, viz. *sātā-asātā*, etc. But in its *Vedanā-vidhāna* section while dealing with *vedanā* it employs the method of *naya* and enumerates the following types of *vedanā*, viz. *bajjhamāṇiyā* *veyanā*, *udinnā* *veyanā*, *uvasaṇtā* *veyanā* and formulates many alternatives on their basis (Book XII, pp. 304-363).

*

ON SAMUDGHĀTA¹

Śaṭkhaṇḍāgama contains no independent discussion about *samudghāta*. *Prajñāpanā*, having enumerated seven types of *samudghātā*, informs us as to which of them is possible in this or that from among 24 classes of living beings. But *Śaṭkhaṇḍāgama* neither enumerates nor discusses them. In its account of *mārga-ñādvāras* there occurs the discussion about *kṣetra*² and *sparśa*. And it discusses them from the standpoint of *samudghāta*. There too it yields general information about *samudghāta*; it does not contain information about particular types of *samudghāta* (Book VII, p. 299, 369). Moreover, it occasionally refers to the three types of *samudghāta*, viz. 'veyanasamugghāda, 'māraṇamtiyasamugghāda, 'kevalīsamugghāda.' (Book XII, p. 498, 499, 506, 507).

The present chapter of *Prajñāpanā* classifies *samudghātas* into the following seven types : (1) *vedanāsamudghāta* (2) *kaṣāyasa-mudghāta* (3) *maranasamudghāta* (4) *vaikriyasamudghāta* (5) *taṭṭasa-mudghāta* (6) *āhāraṣamudghāta* (7) *kevalīsamudghāta* (2085, 2086). But no definition of *samudghāta* is formulated here. Again, it enumerates four sub-types of *kaṣāyasa-mudghāta*, viz. *krodhasamudghāta*, *māna-samudghāta*, *māyā-samudghāta*, *lobha-samudghāta* (2133). A common term 'samudghātas-possible-in-non-omniscient (*chad-mastha*) beings' is given to the first six types (2147). We are told as to which of these six types are possible in this or that from among 24 classes (2148-52).

Ac. Malayagiri defines *samudghāta* as the process through which soul becomes one with the fruits of *vedanā*, etc., the fruits being in the form of experiences. This means that *samudghāta* is nothing but expulsion (*nirjarā*) of very many particles of the *karmas* of one particular type, causing their early rise through the special process of *udīraṇā*; this necessarily involves the previous refrainment from the experience of the fruits of the *karmas* of all other types (Commentary folio 559).

1. *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 388-89; *Bhagavatī* 2.2; *Bhagavatīśūra*, pp. 92-95. For the description of *kevalīsamudghāta*, refer to *Vīśeṣādvāyakahāṣya* 3641.

2. Similar discussion occurs in *Sthānāpāda* of *Prajñāpanā*, sū. 148 ff. It is elaborate.

3. For the exposition of *māraṇāntika-samudghāta* pertaining to *taṭṭasa* and *kārmaṇa* bodies refer to sū. 1545-52.

We are told as to which type of *samudghāta* is due to the expulsion of this or that type of *karma*. The following table makes the point clear.

1. *Vedanāsamudghāta* involves the expulsion of *asadvedanīya-karma*.
2. *Kaṣāyasamudghāta* involves the expulsion of *kaṣāyamohanīya-karma*.
3. *Māranantika-samudghāta* involves expulsion of *āyukarma*. (This expulsion takes place only when there remains the last *antarmuhūrta* of the present life-span).
4. *Vaikriyasamudghāta* involves the expulsion of *vaikriyaśarīranāmakarma*.
5. *Taijasa-samudghāta* involves the expulsion of *taijasaśarīranāmakarma*.
6. *Āhāraśamudghāta* involves the expulsion of *āhāraśarīranāmakarma*.
7. *Kevalīsamudghāta* involves the expulsion of *sad-asadvedanīya-karma*, *śubha-aśubhanāmakarma*, *ucca-nīcagotrakarma* (*Prajñāpanātikā*, folio 559).

We are told as to how much time a particular type of *samudghāta* requires for its completion. *Kevalīsamudghāta* requires 8 *samayas* (moments) for its completion whereas other *samudghātas* require an *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta samayas* (2087-88).

We are informed as to how many from among the seven are possible in this or that class. The first four are found in the class of infernal beings; the first five in the classes of *Bhavanapati* celestial beings, sub-human beings with five senses, *Vānavyantara* celestial beings, *Jyotiska* celestial beings, and *Vaimānika* celestial beings; the first three in the class of the one-sensed up to the four-sensed beings except the air-bodied; the first four in the class of the air-bodied beings; all the seven in the class of human beings (2089-92).

Afterwards it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done⁴ (2093-2100). Moreover, we

4. The method of calculation which takes into account first a single member of the class and then all the members of that class taken together occurs even in *Śaṅkhaṇḍāgama*, Book VII, p. 25.

are told as to how many times this or that type of *samudghāta* could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future (*parasthāna*) (2101-2124).

This is followed by an account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that type of *samudghāta*. We are told that the numerical strength of the living beings performing *vedanāsamudghāta* is the highest. But the living beings who perform no *samudghāta* whatsoever are even more in number than those who perform *vedanāsamudghāta* (2125). Again, we are told as to how many living beings performing this or that type of *samudghāta* belong to this or that class of living beings from among the 24 (2126-2131).

Four types of *kaśāyasamudghāta* are mentioned. And it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaśāya-samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaśāyasamudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done (2137-38). In connection with these four sub-types of *kaśāyasamudghāta* it is calculated as to how many times this or that sub-type could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future. This point has been explained by an instance of a living being that belongs at present to the class of infernal beings (2139-41). Not only that but the text gives even the account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that sub-type of *kaśāyasamudghāta* (2142-46). *Kevalīsamudghāta* is not possible in the living beings other than the *kevalī*. That is, the remaining six *samudghātas* are possible in the living beings that are not *kevalī* (omniscient). We are told as to which of these six types are possible in this or that class from among the 24 (2147-52).

But it is worth noting that the *sūtra* does not mention the different classes of celestial beings except that of *Asurakumaras*. Possibly to make up this deficiency Ac. Malayagiri adds :

“*Asurakumārādīnāṃ sarveṣāṃ api devānāṃ āhārakasamudghāta-varjāḥ śeṣāḥ pañca samudghātāḥ*”—Commentary, folio 590 A.

Afterwards all the seven *samudghātas* are considered from the standpoints of *avagāhna* (extension or pervasiveness) and *sparśana* (touch-on-all-the-directions or volume). That is, we are told as to how much extension and volume a living being can possibly assume while performing this or that type of *samudghāta*. Again, we are told as to how long a living being, having assumed them, can retain them (2153-72). Moreover, it is calculated as to how many activities (*kriyā*) a living being can have while performing this or that type of *samudghāta* (2153 ff.). At this juncture there occurs a detailed description of *kevalīsamudghāta* (2168-2175). Here we are told that a *kevalī* cannot become *siddha* (liberated soul) so long as he performs activities. Hence, he stops the mental, vocal and bodily activities in due order and becomes absolutely free from all sorts of activities. And as soon as he becomes free from all sorts of activities he becomes a *siddha*. It is so because he does not acquire new *karmas* (as the cause of the acquisition of new *karmas* is activity) and at the same time he dissociates gradually the accumulated ones. When he attains *siddhahood* his cognition is *sākāra* (determinate) (2175). At the end of the text there occurs discussion about the nature of a *siddha* (2176).

COMMENTARIES ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

(1) *Pradeśa-vyākhyā* by Āc. Haribhadra¹

This *Pradeśa-vyākhyā* is written by Āc. Haribhadra who was well known by the name 'Bhavavirahasūri.' It opens with the words : '*prajñāpanākyopāṅgapradeśānuyogaḥ prārabhyate.*' This clearly points to its scope. It intends to explain some portions of *Prajñāpanā*. Thus it is not a running and continuous commentary. Āc. Haribhadra considers *Prajñāpanā* to be an *Upāṅga*. But unlike Āc. Malayagiri he does not state that it is an *Upāṅga* of *Samavāyāṅga*. So, we cannot but conclude that the arrangement that a particular *Upāṅga* is attached to a particular *Āṅga* took place in the period of time that intervened between Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri.

We can call this commentary by a generic name '*avacūrnikā*' It is so because at one place Āc. Haribhadra says, '*alam atīprasangena avacūrnikāmātram etad iti*'. (p. 28, 113).

There might have existed a commentary—short or long whatever it may be—even before Āc. Haribhadra wrote his *Pradeśa-vyākhyā*. And this commentary² might be of the form of *cūrṇi*. This surmise is made on the basis of the following observation. In *Pradeśa-vyākhyā* the explanatory passages that commence with the phrases like '*etad uktam bhavati*', '*kim uktam bhavati*', '*ayam atra bhāvārthaḥ*', '*idam atra hṛdayam*', '*etesīm bhāvānā*' are mostly couched in Prakrit and occasionally in Sanskrit also.

It is very difficult to determine as to who had written that *cūrṇi*. But it is possible that the author of that *cūrṇi* might have been Haribhadra's spiritual teacher. It is so because in the *Pradeśa-vyākhyā* we come across the expressions like '*evam tāvat pūjyapādā vyācakṣate*' (p. 75), '*guravaḥ tu*' (p. 118), '*iha tu pūjyāḥ*' (p. 122), '*atra guravo vyācakṣate*' (p. 141, 147), '*guravo vyāvarnayanti*' (p. 152).

Again, this much is certain that there existed before Āc. Haribhadra one or more commentaries besides this *cūrṇi*. This can be deduced from the fact that at so many places Āc. Haribhadra has recorded the explanations offered by others. Of course, we do not rule out the possibility, in some cases, of these explanations being quotations from commentaries on the works other than *Prajñāpanā*. But there are certain explanations which are definitely quotations from commentaries on *Prajñāpanā*. For this

1. For the detailed account of Āc. Haribhadra one may refer to '*Samadarśī Acārya Haribhadra.*'

2. Āc. Malayagiri also mentions the *cūrṇi*, folios 269, 271

second type of quotations refer to pp. 13, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 36, 37, 60, 61, 65, 71, 75, 78, 79, 83, 116, 117, 119, 120, 133, 134, 145, etc.

Regarding certain views recorded by him Āc. Haribhadra has not told us as to what his reaction to them is; he simply gives the view of his own teacher side by side with those views. The following passage is an instance in point. 'evam tāvāt pūjyapādā vyācaksate, anye punar anyathā, tadabhiprāyaṁ punar atigambhīratvān na vāyam avagacchāmaḥ" pp. 75, 118. But at some places he points out the discrepancy or inconsistency inherent in the views upheld by others. The following passage is an instance in point: "atra kaiścid atigahanatvāt prastutasya bhrāntiṃ likhitam kilopaśamaśrenyanantaram kṣapakaśrenīm pratipadyata iti | etad apakarnayitavyam....." p. 116.

Āc. Haribhadra frequently draws upon *Tattvārthasūtra* of Vācaka Umāsvāti. But he does not refer to it by name. Moreover, he has quoted passages from *Tattvārthasūtrabhāṣya*. (Refer to pp. 99, 149, 153, 158 etc.). While quoting an aphorism from *Tattvārthasūtra* he describes its author by the general name 'saṅgrahakāra' ('compiler') (p. 101). He quotes many works (including even his own commentary on *Āvaśyakasūtra* (p. 2) and authors, sometimes by mentioning their names and sometimes not. All such instances are given below: 'niryuktikārena' (p. 105); *Siddhaprābharta* (p. 11); *Anuyogadvāra* (p. 32); *Jīvābhigama* (p. 28); *Prayñapti* (*Bhagavati*) (p. 33); *Uttarādhyayana* (p. 111), 'vivarana granthena' (p. 105); 'bhāniyam ca vuddhāyariheṁ' (p. 29); 'saṅgrahanikāyām' (p. 53); 'karmaprakṛtisaṅgrahanikāyām' or 'kammappayaḍisaṅgahanā' (pp. 51, 59, 100, 129, 140); 'saṅgrahanikāra' (p. 42); 'vādimukhyena' (p. 4). Throughout this commentary Āc. Haribhadra quotes Prākṛit and Sanskrit verses (*gāthās*) preceded by the phrase 'uktam ca' which indicates that what follows is a quotation. This is the proof of Āc. Haribhadra's versatile genius.

Āc. Malayagiri has fully utilised this commentary. And he has even referred to it. Whatever *vādasthalas* (polemical discussions, or explanations of knotty problems) we come across in Malayagiri's commentary are based on those occurring in Haribhadra's. This will be clear from the comparison of *vādasthalas* of one commentary with those of the other.

The date of Āc. Haribhadra is almost certain. The scholars are generally of the opinion that he flourished between 700-770 A.D.

(2) **Prajñāpanā-trītyapada-saṅgrahaṇī**
by Ac. Abhayadeva and its avacūrṇī

The third chapter of *Prajñāpanā* contains an account of the relative numerical strength of the classes of living beings. Ac. Abhayadeva (V.S. 1120-) has summarised this whole chapter in 133 verses (*gāthās*). He himself calls it a *saṅgraha* (compilation, or recapitulatory work). The *gāthā* in point is as follows :

iya atthānauipayam savvajiyappabāhumī payam taiyam |
pannavandē siriabhayadevasūrthim saṅgahiyam ||

But it is also known by the titles ' *Dharmaratnasaṅgrahaṇī* ' and ' *Prajñāpanoddhāra* . ' We can say this because at the end of the work as also of its *avacūrṇī* these titles are mentioned. To ascertain the fact one may refer to the two manuscripts of the *avacūrṇī*, one belonging to L. D. Collection (no. 3673) and the other to Muni Shri Punyavijayaji's Collection (no. 664). Both these collections are preserved in L. D. Vidyamandir, Ahmedabad.

The *avacūrṇī* on the *Saṅgrahaṇī* was composed by Kulamaṇḍanagaṇī in the year 1441 V. S. This information is contained in the following *gāthā* :

" śrīdevasundaraguroḥ prasādato'vagatajinavaco'rthalavaḥ |
kulamaṇḍanagaṇir alikhaḍ avacūrṇim ekābdkhibhuvanābde ||

Prajñāpanā-trītyapada-saṅgrahaṇī along with an *avacūrṇī* thereon has already been published by Shri Atmananda Jaina Sabha, Bhavanagar, in the year 1974 V. S. This published *avacūrṇī* is somewhat more extensive than the one by Kulamaṇḍanagaṇī. And in the introduction to this published *avacūrṇī* we are told that the name of its author is not known. We feel that some learned person might have made the *avacūrṇī* by Kulamaṇḍanagaṇī somewhat elaborate for the sake of clarity. And it seems to us that the published *avacūrṇī* is nothing but the enlarged version of Kulamaṇḍanagaṇī's *avacūrṇī*.

(3) **Vivṛti by Ac. Malayagiri**

Ac. Malayagiri (c. 1188-1260 V. S.) has written a commentary on *Prajñāpanā*. In extense it is four times Ac. Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*. And it is the best means to understand the whole of the text of *Prajñāpanā*. Ac. Malayagiri³ himself declares that

3. For the detailed account of Ac. Malayagiri's life and works one may refer to the Introduction to his *Saddānūsāsāna* (L. D. Series No. 13, 1967).

though the basis of his commentary is Ac. Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*⁴, he has made his commentary rich by independently and intelligently utilising many a work other than that *Pradeśa-vyākhyā*. His claim is justified. Following are the instances that go to prove the rightness of his claim. Ac. Haribhadra has concluded his discussion on the worth of a woman for the attainment Tirthaṅkara-hood by producing an evidence of *Siddhaprabhṛta*, whereas Ac. Malayagiri has conducted the discussion having formulated opponent's view (*pūrvapakṣa*) and proponent's view (*uttarapakṣa*) and having quoted Ac. Śākaṭāyana. And Ac. Malayagiri's discussion about this problem is very rich and elaborate (folio 20). Similarly, while describing the nature of liberated soul (*siddha*) he first presents a comparative account of the various views upheld by different schools of Indian philosophy and finally establishes the Jaina position (folio 112).

It is noteworthy that *Vivṛti* at many places discusses the different readings of *Prajñāpanā* (folio 80, 88, 96, 165, 296, 372, 412, 430, 600).

Ac. Malayagiri has quoted in his commentary many a work and authors. This proves his scholarship in many branches of learning.

Let us record the names of works and authors referred to by him in his commentary - 'pāṇiniḥ svaprākṛtavvyākaraṇe' (pp. 5, 365) 'uttarādhyayananiṣyuktigāthā' (p. 12); 'savistaraṁ nandyadhyayana-ṭikāyām vyākhyātāni' (pp. 24, 298, 311, 375); 'prajñāpanāmūlatīkāḥ' or 'mūlatīkākāraḥ' (pp. 25, 114, 194, 202, 263, 280, 283, 294, 305, 325, 362, 372, 383, 384, 391, 470, 490, 546, 547, 564, 568); 'saṅgrahanīmūlatīkākāro haribhadrasūriḥ' (pp. 418, 552); 'mūlatīkāyām' (pp. 544, 547); 'jīvāṅbhigamatīkā' (pp. 44, 45, 47, 48, 51); 'jīvābhigame' (p. 195); 'jīvābhigamacūrnau' (p. 308); 'atrāksepaparihārau candraprajñāptīkāyām sūryaprajñāptīkāyām cābhihitau iti tato'vadhāryau' (p. 99); 'kṣetrasamāsātīkā' (p. 107); 'anuyogadvāresu' (p. 114); 'vṛddhacāryaiḥ' (p. 135); 'prajñāptau' (pp. 141, 149); 'vyākhyā-prajñāptau' (p. 262); 'tathā cāha asyā eva prajñāpanāyāḥ saṅgraha-ṇīkāraḥ' (p. 167); 'karmaprakṛtisaṅgrahanyām' (p. 182); 'saṅgrahani-gāthāḥ' (p. 207); 'dharmasaṅgrahaṇī' (p. 611); 'dharmasaṅgrahaṇīkāyām' (p. 229, 307); 'śākaṭāyana' (p. 599); 'śakaṭasūnuraḥ' (p. 249); 'śakaṭāyananyāsaḥ' (p. 563); 'svopajñāśabdānu-śāsanavivarane' (p. 250, 251); 'tattvārthaṭikāyām bhāvitam' (251); 'bhagavān bhadrabāhusvāmī' (pp. 256, 257); 'bhāṣyakṛt'

4. jayeti haribhadrasūriḥ ṭikāḥ vīrtavisaṁbhāvārthaḥ |

yadvacanavaśād aham api jāto leśena vīrtikaraḥ || *Prajñāpanāṭīkā*, folio 611.

5. p. = folio.

(pp. 264, 265, 300-302, 542, 602, 603, 605, 608); cūrṇikṛt⁶ (pp. 269, 271, 272, 277); 'prajñāpanāyās cūrṇau' (p. 517); 'pūrvācāryāḥ' (p. 271); 'pañcasaṅgrāhe' (p. 283); 'mallavādinaḥ' (p. 284); 'karmaprakṛtīṭkāyām pañcasaṅgrahatīkāyām ca' (p. 292); 'tattvārthasūtrakṛt' (293); 'tattvārthatīkāḍau' (pp. 298, 299); 'āvaśyakaniryuktāu' (p. 298); 'stutikāro'pyāha' (p. 303); 'āvaśyakapṛathamapūthikāyām' (p. 547); 'āvaśyakacūrṇau' (p. 610); 'āvāśyāke' (pp. 304, 438, 606); 'nandyadhyayanacūrṇikṛt' (pp. 310, 311); 'niryuktikāreṇa' (p. 318); 'kārmagranthikās tu' (pp. 319, 391); 'bhagavatā karmaprakṛtikṛtā śivaśarmācāryeṇa śatakākhye' (p. 331); 'karmaprakṛtīṭkādīsu' (pp. 331, 480); 'haribhadrāsūriprabhṛtibhiḥ' (p. 371); 'śivaśarmācāryāḥ' (p. 339); 'vyākhyāprajñaptāu' (p. 341); 'bhāṣyakāraḥ' (pp. 604, 606, 610); 'jinabhadraganiksamāśramanapūjyapādāḥ' (p. 380); 'tathā cāha dussamāndhakāranimagnanajinapravacanapradīpo bhagavān jinabhadraganiksamāśramanāḥ' (p. 385); 'śatakābhācūrṇau' (p. 388); 'saṅgrahanigāthā' (pp. 344, 349); 'siddhaprābhṛtādau' (p. 357); 'uttarādhyāyane' (p. 366); 'ācārāṅge' (pp. 367, 503); 'sūtrakṛtāṅganiryukti.' (p. 511); 'viśesaṇavatīyām jinabhadraganiksamāśramanapūjyapādaiḥ' (p. 391); 'vasudevacarite' (p. 403); 'bhāṣyakṛt svakṛtabhāṣyatīkāyām' (pp. 424, 541); 'gandahasti' (p. 467); 'śrāvakaprajñāptimūlatīkāyām' (p. 474); 'yaduktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyapūrve karmaprakṛtiprābhṛte' (p. 479); 'karmaprakṛtisaṅgrahanikārah' (pp. 488, 489); 'siddhasenadivākara' (p. 532); 'vṛddhavyākhyā' (p. 600); 'jambūdvīpeprajñāptyāḍau' (p. 600); 'dharmaśāramūlatīkāyām haribhadrāsūriḥ' (p. 605); 'pañcasaṅgrahatīkā' (p. 609).

The following facts emerge from the above list of works and authors. There existed a cūrṇī on *Prajñāpanā*, written by an ancient Ācārya and both Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have consulted it. In his commentary on *Prajñāpanā* Āc. Malayagiri has quoted passages from *Prajñāpanāmūlatīkā*, *Saṅgrahaṇīmūlatīkā*, *Śrāvakaprajñāptimūlatīkā* and *Dharmaśāramūlatīkā*, mentioning the sources by name. At these places he declares that Āc. Haribhadra is the author of *Saṅgrahaṇīmūlatīkā* and *Dharmaśāramūlatīkā*. But he mentions *Śrāvakaprajñāptimūlatīkā* alone by name. He does not refer to its author. In connection with *Prajñāpanāmūlatīkā* he mentions it by its name and its author by the general terms 'mūlatīkākāra', 'mūlatīkākṛt.' That is, he does not mention the names of the authors of *Prajñāpanāmūlatīkā* and *Śrāvakaprajñāptimūlatīkā*. Hence we compared all the passages quoted from these two works in Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā* with the

6. All the quotations from this Cūrṇī, given in Malayagiri's commentary, are in Prakrit. These very quotations occur in Āc. Haribhadra's commentary also and therein too they are in Prakrit, pp 85-87, 91, 148.

corresponding ones occurring in Haribhadra's commentaries (*vyttis*) on *Prajñāpanā* and *Śrāvaka-praṇāpti*. On the basis of this comparison we arrived at the conclusion that *Prajñāpanā*mūlaṭīkā and *Śrāvaka-prajñāptimūlaṭīkā* mentioned by Ac. Malayagiri are nothing but the above mentioned *Vyttis* of Ac. Haribhadra. Of course some passages yield different readings. But this is merely due to the difference in manuscripts copied by two different hands at two different dates the period intervening between these two dates also being very long. *Prajñāpanā*-saṅgrahaṇī was written in verses and Ac. Haribhadra wrote a commentary on it. Ac. Haribhadra commented on *Dharmasāra* also. Ac. Jinabhadra has written a commentary on his own *Bhāṣya*. This commentary has already been published⁷. Ac. Malayagiri has composed '*Śabdānuśāsana*' and he himself has written a commentary on it. This *Śabdānuśāsana* along with the auto-commentary has already been published.⁸

Generally Ac. Malayagiri simply notes the different views regarding the explanation of the text of *Prajñāpanā*. But at times he gives his own view also; and he even remarks that the point is revealed to the omniscient person only and we being ignorant cannot decide as to what is truth. For the different views recorded by him one may refer to : folios 28, 38, 73, 74, 76, 77, 86, 146, 220, 222, 229, 238, 262, 277, 283, 319, 331, 391, 404, 491. '*tattvaṃ punaḥ kevalino vidanti, viśiṣṭaśrūtavido vā*' (folios 73, 76, 239, 403); '*anye vydcakṣate. . . tan na budhyāmahe*' (folio 289); '*amtsām pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcinatānīrṇayo'tiśaya-jñānibhiḥ sarvotrṣṭaśrūtalabdhi-sampannair vā kartuṃ śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāśīran | kevalatatkalāpekṣayā ye pūrvatamāḥ sūrayas tatkalābhāvi-granthapaurvāparyaparyālochanayā yathāsvamati śrīvedasya sthitiṃ prarūpitavantas teṣāṃ sarveṣāṃ api prāvacanikasūriṇāṃ matāni bhagavān āryaśyāma upadiṣṭavān | te'pi ca prāvacanikasūrayaḥ svamatena sūtram pathanto gautamaprasnabhagavannirvacanarūpatayā pathanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāṇi likhitvā gotamā ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya āirdeṣṭari na saṃśayakathanam upapadyate, bhagavataḥ sakalasamśayātītatvāt ||*' (folio 385); "*anye tv anyathā'tra bhāvanikāṃ kurvanti | sā ca nātiśiṣṭeti na likhitā, na ca dūṣitā, 'kumārgaṃ na hi tityakṣuḥ punas tam anudhāvati' iti nyāyānusaraṇāt*" (folio 429); "*tena yaḥ prāha sūtre 'śaktiviśeṣa eva saṃhānanam' iti. . . sa bhrāntaḥ. . . ity alam utsūtraprarūpakavispanditeṣu*" (folio 470), '*etāvatsūtram cirantaneṣu avipratipattiyā śrūyate, kecid ācāryāḥ punar etadvīṣayam adhikam api sūtram pathanti tatas tanmatam āha 'kei. . .*' (folio 555).

7-8. These two works have already been published in L. D. Series (Nos. 13, 10, 14, 21) by L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

To establish consistency among different *sūtrās* is one of the functions of a commentator. And in this matter Āc. Malayagiri is an expert. Many a time he, having employed different stand-points (*ṇayadr̥ṣṭi*), demonstrates consistency among different *sūtrās*. (Refer to folios 18, 41, 73, 76, 140, 248, 284, 318, 353, 380, 437, 450, 455, 456, 598, 609). And at many other places he simply quotes in support old tradition or the views of ancient *Ācāryas*.

Āc. Malayagiri is an expert in explaining the text. He is a commentator of first water. Following are some of the noteworthy instances that justify the above statement : exposition of Relation conducted from the standpoint of a logician and also from that of a man of faith (p. 2); explanation of the term '*śinavarendra*' (p. 3); justification, after Āc. Haribhadra, of the order of *Nirdeśa* (enumeration) through reasoning (pp. 9, 269); the answer to the question as to why there occur dialogues between Lord Mahāvira and Gautama though the author of the work is Ārya Śyāma; the answer to the question as to why different views are found mentioned in the dialogue though it is a dialogue between Lord Mahāvira and Gautama, and other such answers to the possible questions; the purpose of undertaking the task of writing a work (pp. 7, 47, 50, 72, 179, 180, 385); survey of the fifteen divisions of the class of liberated souls (*siddhas*) (p. 19), and examination of those divisions (p. 23); discussion about the worth of a woman for the attainment of liberation (p. 20); references and evidences to the effect that even women used to study *Śadāvaśyaka*, *Kālika Sūtras* and *Utkālika Sūtras* (p. 20); discussion about *Nigoda* (p. 39); interpretation of the terms '*grāma*, *nagara*' etc. (pp. 47, 50); explanation of the term '*mleccha*' (p. 55); why *Āgamas* are written in Prakrit language (p. 60); size of a liberated soul (p. 112); how a physical aggregate constituted of *ananta* atoms can accommodate itself in *Lokākāśa* having only *asamkhyāta* space-points (p. 242); exposition of the nature of reality (p. 358); explanation of the processes of reception and expulsion of the material-particles-of-the-form-of-spoken-language (p. 264); answer to the question as to why are the bodies *asamkhyāta* only though the souls are *ananta* (p. 271); explanation of the terms '*rājā*' '*māṇḍalika*' etc. (p. 330); exposition of *leśyā* (colour-indexes to mental temperaments) and *kaśāya* (basic passions) (p. 330); interpretation of the term '*kalka*' (p. 331); plant-beings and the attainment of liberation by Marudevī (p. 379); *sāmvyavahārika* (those that are in the process of evolution and hence amenable to practically useful description) and *asāmvyavahārika* (those that are at the lowest stage of evolution and hence not amenable to practically useful description) living beings (p. 380); exposition of different kinds of intelligence, viz.

koṣṭha etc. (p. 424); performance of penances according to one's ability (p. 436); etc. Thus Ac. Malayagiri has thrown light on many interesting and important points.

(4) *Vanaspativicāra* by Municandrasūri (Death in 1178 VS)

The exposition of plant-life contained in the first chapter of *Prajñāpanā* is restated in Municandrasūri's *Vanaspatisaptatikā* consisting of 71 verses. Its *avacūri* is also available. But we have no means to know as to who has written this *avacūri*. *Vanaspatisaptatikā* begins with the declaration that it expounds different divisions of plant-bodied beings, especially *pratyekavanaspati* and *ananta-vanaspati*. At the end of the work there occurs the following verse :

evaṃ paṇṇavanāḥ paṇṇavanāḥ lavo samuddhario |
bhaviyāna'nuggahakae sirimaṃmunicandrasūrihiṃ || 71 ||
 —iti *Vanapphaisattaṃ* !

A manuscript of *Vanaspatisaptatikā* is available in Pūjya Munirāja Śrī Kirtimuniḥ's collection (Serial No. 10601) preserved in L. D. Vidyamandir. It belongs to 16th century of Vikrama Era. Other two manuscripts of the same work are also available in the same collection. Out of these two, one contains the text of *Vanaspatisaptatikā* alone whereas the other contains *avacūri* also.

There is one manuscript belonging to L. D. Collection (serial No. 3674). It contains, along with other works, this work also. Here we find that the work consists of 77 verses. The six out of these 77 are possibly the interpolated verses. The title of the work contains the term '*saptatikā*' which definitely points to the fact that the text of the work originally consisted of 71 verses only. In this manuscript at the end of this particular work there occurs a statement : '*prajñāpanādyapadagato vanaspativicāraḥ sampūrṇaḥ*'. As has already been said, the manuscript contains many works. The manuscript begins with *Vicārasattari* by Mahendrasūri of Añcalagaccha, along with its *avacūri*; after that we find the above-mentioned *Vanaspativicāra* along with its *avacūri* and at last there occurs *Prajñāpanā-trītyapadaśaṅgrahaṇī* (along with its *avacūri*) by Abhayadeva. The manuscript has been written in 1670 V. S.

(5) *Prajñāpanābījaka*

There is one manuscript in L. D. Collection (Serial No. 5805) of L. D. Vidyamandir. It contains, along with *Bhagavatbījaka* of

Harṣakulagaṇi⁹, *Prajñāpanābījaka*. Hence is the conjecture that this *Prajñāpanābījaka* may be the work of that very author. Of course, neither in the beginning nor at the end of the work we find any suggestion to this effect. This *Prajñāpanābījaka* contains the subject index of the chapters of *Prajñāpanā*. It is written in Sanskrit. The work begins from the folio 11 B and ends in the folio 14 A. The manuscript has been written in 1869 V. S.

(6) *Avacūri* by Padmasundara

Padmasundara composed this *Avacūri* on the basis of Āc Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā*. A manuscript of this *avacūri* is found in L. D. Collection (Serial No. 7400) of L. D. Vidyamandir. This manuscript has been written in Aṅgarānagara in the year 1668 V. S. when Emperor Jahangīra ruled over Delhi. Padmasundara was a friend of Emperor Akbar and he had presented to him so many Jaina and non-Jaina works. He belonged to Tapāgaccha. His work having the title *Akabarasaḥi Śṅgārādarpana* has already been published in Ganga Oriental Series in 2000 V. S. The manuscripts of his 'Yadusundarn-mahākāvya', 'Pārśvanāthacarita' and 'Pramānasundara' are available in L. D. Collection of L. D. Vidyamandir. For details one may refer to the introduction to 'Akabarasaḥi Śṅgārādarpana'.

(7) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Dhanavimala

A manuscript of this work is found in Śrīkīrtimuni's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir, Ahmedabad. It bears No. 11079. It has been written in 1767 V. S. This means that the work has been composed before that date. It is probably the first translation of *Prajñāpanā* into vernacular language. The author has given his personal account at the beginning and at the end of the work. It is as follows :

Beginning—*pranamyā śrīmahāvīraṃ natāśeṣasūreśvaram |*

prajñāpanāṣya(nākhyā)sūtrasya

vakse(kṣye)'rtham lokavārtayā || 1 ||

saṃri(ti) bṛhaṭṭikāyā(?) dayo granthā manoharā[h] |

tathāpi ś(s)vaparaśiṣyān(ṇ)ām vinodārtham karomy aham || 2 ||

9. This Harṣakulagaṇi composed 'Vasudevapocai' in 1557 V. S., corrected 'Kurmāputracarita' in 1577 V. S., wrote a commentary called *Dipikā* on *Sūtrakṛtāṅga* in 1583 V. S., and taught Prakrit Grammar to the author of *Dharmāhikā* in 1591. Jaina Sāhityano Saṃkṣipta Itihāsa, pp. 519 520, 529.

*sadguruṁ buddhidam natvā vinayād vimalābhidham |
svaparātmaprabodhāya stibuko likhyate mayā || 3 ||*

End—*śrīmatpāgāṇavibhāsanatāpanābhāḥ
bhya(bha)vyāsu(su)maha(mad)-*

*hṛdayakairavarātramra(trara)tnam |
āsīd gu[ru]r vimalasomaganādhīrājāḥ
saundaryadhī(dhai)ryagunamandalavārīrāśīḥ || 1 ||*

*gacche tatra viśālasomaguru(a)vaḥ śrīsūrayaḥ sāmprata(tam)
vannīta(vartante) mahī(hi)maṇḍale ganapadaprāpta[pra]-
tis(hāsyā(sthāspa)dam |*

*nānāvānyayaḥa(ñmaya)sāgarāmbutarane sabu(dbu)-
ddhināyām(nāvām)citrā(tāḥ)*

*cāritrācaranena dūskaratapaḥ(pāḥ)
śrīsthūlabhadropamā[ḥ] || 2 ||*

*tadgacche'bhūt kriyāpātra[m] vidvaja(jja)naśiromanī(niḥ)
śrīmadvi[nayavi]mala[ḥ] paṇḍitaḥ paṇḍitāgrat[ḥ] || 3 ||*

*tatśi(tacchi)syasevaka sādhu (?) sādhu[r]dhanavimalaḥ
sataḥ |*

*prañāpanāṣya(khya)sūtrasya vārtām cakre
mañcharā[m] || 4 ||*

From the colophon we gather that this *Tabo* has been composed by Dhanavimalaji, a pupil of Vinayavimalaji who flourished in the Gaccha of Somavimalasūri (1591–1633 V.S.). The manuscript does not mention the year of composition. But the date of Somavimalasūri is fixed. On its basis we can legitimately assign it to the later half of 17th century V.S.

Another manuscript of this work is available in Muni Shri Punyavijayaji's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir. It is numbered 2329. It has been written in 1920 V.S. The entire colophon which we find in the abovementioned manuscript is absent here. Moreover, the third verse (Beginning) in which the author has offered salutation to Vinayavimalaji, his spiritual teacher, is also not found in this manuscript. But the first two verses (Beginning) do occur in this manuscript also. This means that though this manuscript is not the verbatim copy of Dhanavimalaji's *Tabo*, it is nothing but the copy of Dhanavimalaji's *Tabo*.

(8) *Ṭabo (Bālāvabodha)* by Jivavijaya

Jinaratnakoṣa notes that the manuscripts of this work are available. Again, it gives the date of its composition. It is 1784

V. S. More than one manuscripts are in possession of L. D. Vidya-
mandir—two (Nos. 1058-59) in Muni Shri Punyavijayaji's Collec-
tion, one (No. 2094) in L. D. Collection and two (Nos. 10214, 11079) in
Shri Kirtimuni's collection. Jivavijaya, the author of this work,
has also composed *Ṭabo on Karmagrantha* in 1803 V. S. (Refer to
'*Jaina Sāhityano Samākṣipta Itihāsa*' p. 677).

(9) *Ṭabaka* by Paramānanda

This *Ṭabaka* (*Ṭabo*) has already been printed in Ray Dhana-
patisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā*. At the end of the
work we are told that it has been composed in 1876 V. S. in the
life-time of Shri Pūjya Lakṣmīcandrasūri by Paramānanda, a pupil
of Śrī Ānandacandrajī.

(10) Sanskrit Chāyā (translation) by Nānakacandrajī

In the title of Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñā-
panā* there occurs '*Loṅkāgacchīya Rāmacandraganīkṛta Samskṛtānu-
vāda*' (i. e. Sanskrit translation by Rāmacandraganī of Lonkāga-
ccha). But in the *praśasti* it is clearly stated that this Sanskrit
translation is done by Nānakacandra, a pupil of Rāmacandraganī.
And it is again Nānakacandra who has critically edited the text of
Prajñāpanā contained in this edition. Hence it follows that he was
alive when this edition of *Prajñāpanā* was published. That is, he
was alive in the year 1884 A. D.

(11) *Vṛtti* by an anonymous author (?)

Jīnaratnakōṣa mentions this *vṛtti* and gives information about
the various manuscripts available in different collections.

(12) Translation of *Prajñāpanāsūtra*

This translation by Pt. Bhagavandas Harakhchand has been
printed in 1991 V. S.

Besides the commentaries mentioned above there existed, as
has already been said, one *cūrṇi* also. But no manuscript of this
cūrṇi is available. Moreover, a manuscript of *Prajñāpanāsūtra-
sāroddhāra* has been noticed in 'List of manuscripts preserved in
Śāntinātha Bhaṇḍāra, Cambay'—an appendix to Peterson's Report,

Pt. II, p. 63. But we have not come across this manuscript. And we do not find the mention of this manuscript in the catalogue of the manuscripts preserved in this very Bhaṇḍāra—the catalogue recently prepared by Muni Shri Punyavijayaji. So, we have to believe that at present the concerned manuscript is not there in this Bhaṇḍāra. This '*Prajñāpanāsūtrasāroddhāra*' and Āc. Abhaya-deva's '*Prajñāpīnoddhāra*' alias '*Prajñāpanāsāṅgrahaṇī*' are two different works. This is so because *Prajñāpanāsāroddhāra* is in prose whereas *Prajñāpīnoddhāra* is in verses.

(13) *Prajñāpanāparyāya*

The title of the manuscript in Muni Shri Punyavijayaji's Collection (No. 4801) preserved in L. D. Vidyamandir is *Sarvasiddhāntavisamapadaparyāya*. The work is that type of commentary which gives simply the synonyms (*paryāya*) of difficult terms (*visamapada*). It begins with the *paryāyas* of the terms from *Pañcavastuka*. Then from folio 2B there occur the *paryāyas* of the terms from *Ācārāṅga* etc. Therein from folio 5A there occur the *paryāyas* of the terms from *Prajñāpanā*. First the author gives the term which he wants to explain. Then he gives its explanation. The explanation is mainly in the form of synonyms. First of all it takes up for explanation the term '*anāhāraka*' from chapter XVIII. And in folio 6B the author finishes *Prajñāpanāparyāya* and starts to give *paryāyas* of the terms from *Niśīthacūru* etc. Folios 63A to 64B contain the *paryāyas* of difficult terms from *Prajñāpanāvivaraṇa*. '*Pākṣikasūtraparyāya*' ends in 26th folio. There exists, in the Bhaṇḍāra of Cambay, one palm-leaf manuscript resembling this much portion (i.e. folios 1 to 26) of the present manuscript. Refer to 'Catalogue of Palm-leaf manuscripts in the Śāntinātha Jaina Bhaṇḍāra, Cambay [part one]' p. 128. Therein the title is '*Niḥśeṣasiddhāntaparyāya*'. On the basis of the author's *praśasti* found at the end of the manuscript in Śāntinātha Bhaṇḍāra we know that the author of the *Paryāyas* upto '*Pākṣikasūtraparyāya*' is Candrakirtisūri (1212 V.S.) But in the concerned manuscript in L. D. Vidyamandir there does not occur author's *praśasti* on folio 26th wherein ends '*Pākṣikasūtraparyāya*.' Not only that, but it contains, after '*Pākṣikasūtraparyāya*,' other *Paryāyas* (*Niriyāvalīyā-ṣṭraparyāya*, etc.). And the last folio is 69th. Even at the end of the entire manuscript of 69 folios we are not told as to who is the author. So, we surmise that this manuscript in L. D. Vidyamandir is a collection of two different works of the same nature. In other Bhaṇḍāras too such manuscripts are available.

MALAYAGIRI AND HIS COMMENTARY ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We have edited merely the original text of *Prajñāpanāsūtra*. Hence it is not possible for us to give exhaustive details about the commentary and its author. While editing the original text of *Prajñāpanāsūtra* we had to consult the commentary every now and then. It is to be borne in mind that none can prepare the critical and faithful edition of *Prajñāpanāsūtra* or any *Āgama* without consulting commentaries thereon. Out of the critical editions of the original *sūtras* that have been published down to this day those that have been prepared with scant and cursory consultation of their respective commentaries or without the consultation of them contain at many places unauthentic readings.

While editing the original text of *Prajñāpanā* we got the opportunity to study the commentary. As a result of this study whatever information we gathered about the commentary and its author¹ is presented here. We firmly believe that old manuscripts of *Sūtras* and the commentaries on *Sūtras* constitute the solid bases depending on which one can prepare the authentic texts of *Sūtras*. We are harping on this point whenever the occasion arises. Even though commentaries constitute one of the solid means for preparing critical edition of *Āgamas*, they lead the editor astray in selecting the authentic readings when they are consulted half-heartedly and cursorily. From this follows that the editor should independently ponder over as to whether the readings yielded by the commentary are in tune with those found in the manuscripts. In other words, he should see as to whether the readings yielded by the commentary are consistent with the line of thought presented in the text of original *Sūtra*. While editing the present work we have experienced that this sort of weighing is really necessary. In this edition of *Prajñāpanāsūtra* there are places where we have accepted readings found in old manuscripts having gone against the commentary because we have deemed them proper and consistent. But then there arises a question as to why the commentary contains unauthentic readings. The answer is as follows. The commentator seems not to have corrected the commentary after having written it. Or, if he would have corrected it, we are not at present in possession of the manuscripts representing the corrected version.

1. Here we are to understand Ac. Malayagiri and his commentary.

At this occasion we seize the opportunity to give, even digressing from the main topic in hand, a sketch of Ac. Malayagiri's life and works.

Rev. Maharṣi Malayagiriḥ has written voluminous commentaries on Jaina Āgamas and other works. Even his death took place when he was engaged in writing commentaries. This is proved by the fact that some commentaries of his are incomplete. He has done great service to the cause of learning by having remained constantly engaged, till his death, in the task of composing works. Thus he deserves respect not only of the scholars of Āgamas but also of those who are the lovers of learning. He states that he has done the service of *Śrutajñāna* to the best of his ability and requests the readers devoted to *Śruta* to correct the mistakes of omission and commission that he might have committed inadvertently. From this we may infer that he might have deemed it proper to devote his time in the composition of new commentaries rather than in correcting the commentaries once composed by him. If we are correct in our inference then there is nothing improper in correcting the text of his commentary when one finds some solitary mistake inadvertently committed. It is really childish on the part of one who on finding some solitary and ordinary mistake runs down, in the heat of his little knowledge, a person whose contribution to learning and literature is so great.

In this edition at two places we have accepted the reading found in all the manuscripts of the original *Sūtra* even though the reading yielded by the commentary is different. Out of these two places one is sū. 1420 [4]. Regarding this *sūtra* we notice that all the printed editions of the *Prajñāpanāsūtra* contain the reading available in all the manuscripts of the *sūtra*. This reading, as we have already said, is different from the one found in the commentary. The two places under consideration are as follows :

1. In sū. 999 [1] (p. 246) there occurs the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*'. All the manuscripts yield this reading. The authors² of vernacular commentaries (*Tabo*) also explain the text according to this reading. Acārya Malayagiriḥ follows the reading '*goyamā ! addāyaṃ pehati*' in his commentary. We have considered the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*' to be authentic because each and every manuscript of the text of *Prajñāpanāsūtra* contains it as also because it seems to us consistent with the line of thought presented in the *sūtra*. For further clarification one may refer to p. 246 foot-note 2. Ray Dhanapatibabu's and Shri Amolakaṣṣiji's editions contain the reading we have accepted. This means that the

manuscripts that served as the basis of these two editions must have contained the reading yielded by the manuscripts utilised by us. But in Āgamodaya Samiti edition we find the reading accepted by Āc. Malayagiri. Pt. Bagavandas's edition, Śilāgama edition and Suttāgame edition—all these three editions follow the reading printed in Āgamodaya Samiti edition.

2. The reading of sū. 1420 [4], that is available in all the printed editions is as follow: "je naṃ bhaṃte! kevalam bohiṃ bujjhejjā se naṃ saddahejjā pattiejjā roejjā? goyamā! saddahejjā pattiejjā roejjā]" (p. 231).

The commentary on this sūtra runs as follows: "punar api praśnayati—yo bhadanta! kevalikiṃ bodhim arthato'vagacchati so'rthatas tām 'śraddadhita' śraddhāvisayāṃ kuryāt tathā 'pratya yet' prattivisayāṃ kuryāt, 'rocayet' cikīrśāmi ity evam adhyavaset? bhagavān āha—atthegaie ityādi]" (Comm. folio. 399 B).

When we think on the basis of the phrase 'atthegaie' quoted by the commentator we feel that the answer contained in the concerned sūtra-portion should be as follows: "goyamā! atthegaie saddahejjā pattiejjā roejjā]"

Now let us explain the context in which the concerned sūtra-portion occurs.

(1) Question—Can a living being belonging to the class of infernal beings take its next birth in the class of sub-human beings with five senses?

Answer—Some can, and some cannot (sū. 1420 [1]).

(2) Question—Do the infernal beings that are born in their next birth as sub-human beings with five senses get opportunity to hear Religion propounded by Kevali?

Answer—Some get the opportunity, and some do not.

(3) Question—Do the concerned sub-human beings who get the opportunity to hear the Religion understand its meaning?

Answer—Some understand, and some do not.

(4) Question—Do the concerned sub-human beings who understand the meaning have faith in, conviction of and predilection for that meaning?

Answer—They have faith in, conviction of and predilection for the meaning.

According to the commentary the answer to the fourth question is: 'Some have faith in, conviction of and predilection for the meaning whereas some do not have.' The answers to the first

three questions contain the phrase 'atthegaie'. While explaining the fourth question the commentator suggests that in the body of the text proper the same phrase occurs in the answer to the fourth question also. Is this the result of the inadvertency on the part of the commentator? Or, it might be that the manuscripts copied from the corrected original manuscript of the commentary are altogether lost to us. The learned should ponder over this matter.

The Sanskrit and Gujarati translations printed in Ray Dhana-patibabu's edition follow the reading available in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the commentary printed in the same edition yields the above-mentioned reading.

The edition prepared by Shri Amolak Rṣiji accept the reading yielded by all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the Hindi translation given in this edition follows the commentary.

The edition prepared by Pt. Bhagavandas accepts the reading found in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*. Even the translation printed in this edition follows this reading. But *Vivecana* contained in this edition follows the commentary.

There are two *Tabas* (vernacular commentaries) on *Prajñāpanāsūtra*—one by Pt. Dhanavimalajī and another by Pt. Jivavijayajī. The text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with the *Tabo* by Pt. Dhanavimalajī, contains the reading found in all the manuscripts utilised by us in the preparation of the present edition. And even the explanation given in this *Tabo* follows the same reading. The explanation is as follows: 'je bhagavana(van) kevalabodhaim bu(ū)him te saddahem pratita ānem ruci manamāh vasem? gautama! saddahaim pratitaim rucim(rocem)³. Though the text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with Jivavijayajī's *Tabo* (1784 V. S. date of composition), contains the reading yielded by all the manuscripts utilised by us, the explanation follows the commentary. The explanation is as follows: 'jeha bhagavan! kevalipraṇīta bodha prate jāne būjhe te bodhi prate saddahem pratyaya dhare ruca(ci) kareṃ? hā gautama! koika saddahem pratyaya dhareṃ ruca(ci) dhare kareṃ |⁴'. In the beginning and at the end of this *Tabo*, Jivavijayajī declares that in composing it he has followed the commentary by Āc. Malayagiri.

There is one common topic dealt with in both the works, viz. *Prajñāpanāsūtra* and *Jivābhigama*. Though they treat of the same

3-4. The readings given here are from the manuscripts of these two *Tabā* works, belonging to Munirāja Kirtimuni's Collection (No. 11079) and Munirāja Pūyavijayajī's Collection (1058-59) preserved in L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

topic, their expressions are different. Let us note the difference of expression.

“*abhāsae tivihe pannatte | taṁ jahā—anāḷe vā apajjavasie 1 aṇāḷe vā sapajjavasie 2 sādḷe vā sapajjavasie 3 |*” (*Prajñāpanāsūtra*, sū. 1375 p. 315).

“*abhāsae duvihe pannatte | taṁ jahā—sātḷe vā apajjavasite 1 sātḷe vā sapajjavasite 2 |*” (*Jīvābhigamasūtra*, Folio 442 B).

The five paper-manuscripts which we have utilised in the preparation of this critical edition contain the expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra*. Even Pt. Jivavijayaṇi in his *Ṭaḇo* on *Prajñāpanāsūtra* accepts the reading or expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra* and accordingly mentions two types of *ābhāsaka*. Ac. Malayagiri in his commentaries on *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigamasūtra* follows the readings found in the original texts of the respective *Sūtras*. That is, in his commentary on *Prajñāpanāsūtra* he mentions three types of *ābhāsaka* whereas in his commentary on *Jīvābhigama* he mentions two types. But he does not note in either of these two commentaries the difference between the two readings found in the two *Sūtras*.

ACCOUNT OF THE PRINTED EDITIONS OF PRAJNAPAÑĀPANĀSŪTRA

Before the present edition, there have been published six editions of *Prajñāpanāsūtra*. We give below an account of these six editions

1 In 1940 V. S. Ray Dhanapatisimhaṇi, for the first time, published *Prajñāpanāsūtra* edited by Ṛṣi Shri Nānakacandraṇi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra*, Sanskrit translation of the *Sūtra* prepared by Shri Rāmacandragani, Ac. Malayagiri's commentary and the vernacular commentary by Shri Paramānanda Ṛṣi. The text of *Prajñāpanāsūtra* printed in this edition is fraught with unauthentic readings. Moreover, punctuation marks are wrongly placed and word-divisions are wrongly made. We think that this printed text is based on some manuscript of the same nature. We have mainly utilised the text of *Prajñāpanāsūtra* printed in the edition under review. And only rarely have we consulted the commentary, etc. contained in it.

2. In 1974-75 V. S. Shri Āgamodaya Samiti published, in two parts, *Prajñāpanāsūtra* edited by Rev. Āgamoddhāraka Ācārya Shri Sāgarānandasūriji. This edition is superior to the one published by Ray Dhanapatisimhaji's from the standpoint of correct readings as well as correct printing. Hence after its publication the scholars have utilised this edition alone. Merely a glance at the vast number of works edited by him makes us realise the great speed with which he would have worked and also the irrepressible eagerness he would have entertained for bringing out editions of different Āgamic works. In comparison with the vast literature edited by him with great speed, the number of major mistakes that we find in this or that work edited by him is very small.

We have already written about Shri Āgamoddhāraka Sāgarānandasūriji and his editions in Editors' Note to '*Nandisutta Anucga-ddārāim Ca*', a work edited by us. Here we point out this much that in his edition of *Prajñāpanāsūtra* there do occur major and minor mistakes which we shall discuss at proper place.

3. In Vira Nirvāna Samvat 2445 (= V. S. 1975) Lala Sukhadeva Sahaya has published *Prajñāpanāsūtra* edited by Shri Amolak Rsi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and its Hindi translation by Shri Amolak Rsi. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in this edition is very corrupt. Though Amolakji has not followed Ray Dhanapatisimhaji's edition in preparing the text of *Prajñāpanāsūtra*, it is almost certain that he has utilised a manuscript or manuscripts belonging to that very group to which belonged the manuscript which constitutes the basis of Ray Dhanapatisimha's edition. Readers will know more about this from our discussion about different readings. While discussing the readings we have utilised, in a limited measure, the text of *Prajñāpanāsūtra* alone contained in this edition. Hence it is out of place to say anything about its Hindi translation.

4. In 1991 V. S. Pt. Bhagvandas Harshachandra has edited, in three parts, the text of *Prajñāpanāsūtra*. It contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and Gujarati translation of *Prajñāpanāsūtra* and also of Ac. Malayagiri's commentary thereon. This edition is mainly based on Āgamodaya Samiti's edition. But the editor has pointed out in the introduction that he has utilised two manuscripts belonging to Śāntisāgaraji Bhaṇḍāra, Ahmedabad. Out of the two one contained the text proper along with its commentary whereas the other contained the text proper alone, the latter manuscript being mutilated (*truṭita*). Hence at some places where Āgamodaya Samiti edition yields unauthentic readings this edition yields

authentic readings.¹ In spite of this it too, like Āgamodaya Samiti edition, does contain, at many places, major and minor mistakes. Not only that, but there are places where the editor having rejected the correct readings yielded by Āgamodaya Samiti edition has accepted corrupt ones in their stead.² Translation of the text proper as also that of the commentary follow the respective versions of the texts printed therein. Hence many a time the translation of the text proper is not in tune with that of the commentary. The defects of the version (of the text proper) found in this edition are pointed out by us at proper place in this introduction.

5. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in voluminous *Āgamaratnamañjūsā* published in limited number in the year 1998 V. S. (2468 Vira N. S.) for the purpose of inscribing all the Āgamas on marble stone walls of Āgama Mandir, Palitana. We shall call it Śīlāgama edition. Its editor has corrected some of the wrong readings of Samiti edition³. But at the same time he has even changed the correct readings found in Samiti edition.⁴ Though we have not compared the text of this edition, word by word, with our press copy, we have very often consulted it while writing notes on different readings. Hence we would like to point out the special features of this edition

The portion of the *sūtra* from the word 'uddham' (sū. 210 p. 77, line 8) to the word 'bahugīo' preceding the word 'joṇanakodākodīo' (line 10) has been dropped in the edition under consideration. Refer to the last line of stone-plate 173-4 of *Āgamaratnamañjūsā*. The dropped portion is there in Samiti edition. We can know as to whether or not at other places too this edition drops lines or words of the original text provided we compare the text printed in this edition with our edition. The characteristic feature of this edition is that at various places the text of the *Sūtra* has been abridged by placing the sign of zero (0). In doing so Rev Āgamo-ddhārakaji, the editor, has not followed any old manuscript, method or tradition. It is his own invention. For instance, he has dropped the *sūtra*-portion from the word 'pukkhara' (occurring at the end of 7th line on p. 64) to line 17th and in its place he has put a sign of zero indicating abridgement. This dropped portion is found in all the old handwritten manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* as also in all the printed editions of the same. We have

1. Refer to paragraphs 61, 78-105 occurring under the forthcoming topic 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*'.
2. Ibid, paragraphs 42, 49, 70-77.
3. Ibid, paragraphs 5, 21, 40, 89, 91, 92, 93, 103-106 and 33 (4).
4. Ibid, paragraphs 3, 12, 16, 24, 94.

noticed such abridgements at many places in this edition even though we have consulted it for our limited purpose. Rev. Āgamoddhārakajī has dropped long or short portions of the *Sūtra* in order to abridge the text. Hence this edition could be described as the abridged *Prajñāpanāsūtra* prepared by Rev. Āgamoddhārakajī. This abridged version contains the words 'sukkā', 'kanhā' etc. in place of 'sukkalessā', 'kanhalessā' etc. found in all the handwritten manuscripts and the printed editions. But this way of abridging the original *Sūtra* text may possibly lead to the corruption of the original text itself. Hence the continuation of this method is not desirable at all. The latest edition should not be at least more corrupt than the previous ones, if not better than those. This is what we expect. But this Śīlāgama edition does not come up to our expectation. The forthcoming discussion will yield other details about this edition.

6. Munirāja Śrī Puṣṭhabhikkhū (Puṣṭabhiksū = Phulchandjī) has edited the *Āgamas* in two parts under the common title '*Suttāgame*'. The second part of *Suttāgame* contains 21 *Āgamas* excluding the *Angas*. And among these 21 *Āgamas* is found *Prajñāpanāsūtra*. This second part of '*Suttāgame*' has been published in 2011 V. S. by *Sūtrāgama Prakāśaka Samiti*, Guḍagāmva, Chāvanī. This is the latest edition of all that we have consulted. On examining the version of *Prajñāpanāsūtra* contained in *Suttāgame* we have come to entertain doubt regarding the authenticity not only of the text of *Prajñāpanāsūtra* contained therein but also of the texts of other *Āgamas* contained therein. In *Suttāgame* Muni Śrī Puṣṭhabhikkhūjī has edited 32 *Āgamas* recognised by the followers of Sthānakavāsī sect. The later edition should be better than the former. This is what we generally expect. But *Suttāgame* does not come up to our expectation. For the elucidation of this point we request the readers to study 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', especially paragraphs No. 42, 49 and 64-77. It would not be improper if we say something about the statements occurring in the Introduction (*Prastāvanā*) and Editor's Note (*Saṃpādakiya*) to the first and the second parts of *Suttāgame* respectively.

The introduction to the first part has been written by Muni Śrī Jinacandabhikkhū (Jinacandrabhiksujī). And the Editor's note to the second part has been written by Muni Śrī Puṣṭabhiksujī himself. On the 25th page of the introduction and on the 65th page of the Editor's note there occurs the heading 'Special features of this Edition'. Under this heading there occur the following three statements: (1) 'We have taken sufficient pains in selecting

correct readings'. (2) 'While editing the *Āgamas* we have utilised correct manuscripts'. (3) 'Novel method has been employed by us in noting down the different readings'.

The first claim of the editor of *Suttāgame* is not justified. Our notes on the readings accepted in *Suttāgame* and our 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', on the contrary, prove that the editor of *Suttāgame* has no critical acumen required for the selection of correct readings. Thus the first statement is far from the truth.

On the basis of the second statement readers may come to believe that the editor of *Suttāgame* might have utilised correct handwritten manuscripts while preparing the edition of *Āgamas*. But we confidently say that the editor has not compared the printed text of *Prajñāpanāsūtra* with any old handwritten manuscript of the same. And if we suppose that he has compared the printed text with some solitary old manuscript then we will have to say that he has not been able to assess the value of the important and authentic readings yielded by the manuscript. We have thrown light on this point in 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. The statement under consideration is ambiguous. Muni Śrī Puṣṭabhikkhuji has not explicitly stated that by 'correct manuscripts' he means 'correct handwritten manuscripts'. Nor has he given the description of the correct manuscripts he has utilised. Hence there naturally arises in our mind the doubt as to what might have been the manuscripts that he has used.⁵

The third statement is also ambiguous. We are simply told that the editor has employed the novel method of noting down the different readings. But he has not explained as to what novelty is there in the method. Moreover, he has not clarified as to whether the readings he has noted are yielded by the printed editions or by the old handwritten manuscripts.

From all this it becomes crystal-clear that this edition is very defective from the standpoint of correct readings.

In the Introduction to the first part of *Suttāgame* (p. 23) there occurs a statement about the previous editions. Therein we are told that the *Āgamas* have been published by Ray Bahadur Dhana-patasimha (of Maksudabad), by Āgamodaya Samiti and by others also but those editions are not free from corruptions. By saying

5 Even after reading this introduction if the editor of *Suttāgame* gives authentic description of the manuscripts he has utilised in editing *Suttāgame*, his attempt will be most welcome.

so the editor has indirectly suggested that *Suttāgame* edition is more correct and authentic than any of the previous ones. This is the reason why we were tempted to utilise it mainly, considering it to be so. Not only that but whenever the need arose to examine different places for finalising the authentic readings, we have studied all those places of the *Suttāgame* edition. Hence we are in a position to say positively that the editor of *Suttāgame* has not made any honest attempt whatsoever to prepare the critical and authentic version of *Prajñāpāṇṣūtra*. Of course, the *Suttāgame* edition of *Prajñāpāṇṣūtra* contains 29 correct readings in place of the incorrect ones yielded by Āgamodaya Samiti edition. But it is noteworthy that these 29 correct readings are already there in the text of *Prajñāpāṇṣūtra* edited by Pt. Bhagavandas Harshachandra in 1991 V. S. i.e. 10 years before the publication of *Suttāgame*⁶. It may be that the editor has not followed the editions published by Pt. Bhagavandas and by Āgamodaya Samiti. But it is a fact that *Suttāgame* edition contains all the corrupt readings yielded by both these editions.⁷ It is specially noteworthy that the editor of *Suttāgame* has not accepted the correct and authentic readings of the Āgamodaya Samiti edition, but in their place he has accepted all the corrupt and unauthentic readings of Pt. Bhagavandas's edition⁸. This may lead someone to conclude that he has utilised these two editions alone for the purpose of correcting the text of *Prajñāpāṇṣūtra*. And the editor has said nothing that may disprove the conclusion. The truth of whatever we have said here in brief will be realised by the readers when they will study the details given under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpāṇṣūtra*'. At this juncture we would like to point out that out of so many correct and authentic readings we have been able to find out in place of the corrupt and unauthentic ones accepted in the previous editions there is one which has been accepted in *Suttāgame* edition. This reading, though not very important, is nevertheless authentic. It is *kāyajogaṃ* in place of the unauthentic *kāyajoḡe*. This authentic reading '*kāyajogaṃ*' is not found in any other edition of *Prajñāpāṇṣūtra*. Refer to paragraph No. 107 under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpāṇṣūtra*'. It is noteworthy that all the authentic readings except the one just referred to are found in this or that edition published before the publication of *Suttāgame*. Over and above the defects pointed out by us there are also minor defects which are peculiar to this

6. 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpāṇṣūtra*', paragraphs 61, 78-106.

7. Ibid, paragraphs 1-42, 43-47, 50-60, 62, 63.

8. Ibid, paragraphs 61, 78-105.

Suttāgame edition alone. Regarding the text of all the *Āgamas* printed in *Suttāgame* we can say as to how many are the places where the editor of *Suttāgame* has either altogether dropped the reading or changed it, provided we compare the text of each and every *Āgama* contained therein with the concerned text contained in old manuscripts. When the readers will study paragraphs No. 64-69 written under the headings of 'Examination of some of the readings of *Prajñāpāṇāsūtra*', they will have a clear idea of what mischief he has played with the text of *Prajñāpāṇāsūtra* by either dropping the readings or changing them. So, we feel that he must have played mischief with the texts of other *Āgamas* also. Though the state of affair is like this, the editor who has played mischief with the texts of *Āgamas* has charged others with that unscholarly and unholy action. This is really wonderful!⁹

We deem it proper to elucidate one point at this juncture. We have critically examined thousands of manuscripts of *Āgamas*. Therein some learned and studious monks have added words or phrases, mostly on the basis of commentaries, simply to make the original laconic text easily understandable. For instances, one may refer to paragraphs No. 34, 44, 53 and 57, written under the heading, 'Examination of some of the readings of *Prajñāpāṇāsūtra*'. Sometimes the manuscripts contain the interpolated readings which do not fit in the context. We have given the instances of interpolated readings of this type in paragraphs No. 4, 5, 10, 16, 17, 22 and 38 written under the above-mentioned heading. Study of these interpolated readings makes it clear that they might have been incorporated in the body of the text proper by the students who did not possess the thorough knowledge of the concerned subject. Again, at the end of a particular topic there occur in the body of the text proper recapitulatory verse (*saṅgrahaṇī gāthā*). Sometimes it is from the pen of the author himself, sometimes it is borrowed from some other works by the author himself and sometimes it is interpolated in the body of the text proper by some learned monk after having composed it. In *Prajñāpāṇāsūtra* there are instances of interpolated recapitulatory verses. Refer to the verse in lines 15-16 on page 26th. This is an interpolated verse. The *sūtra*-portion containing the *Pañcananamaskāra* mantra is also an interpolation. The two verses which occur in the beginning of *Prajñāpāṇāsūtra* and contain the information about the author are again interpolation.

As we have critically examined so many interpolated readings,

9. In this connection one may refer to Pt. Shri Kalyāṇavijayaaji's '*Paṭṭāvalīparāga-saṅgraha*', p. 449.

consistent or inconsistent with the textual context, we can definitely declare that all these interpolations have been incorporated in the body of the text proper with a view to clarifying the meaning of the concerned text-portion. We can positively say that they are interpolations only because no old handwritten manuscript yields them. And the study of the commentaries corroborates our above-mentioned view. Moreover, no interpolation is such as would suggest an attempt on the part of its interpolator to introduce his own peculiar views in the text proper.

Āc Haribhadra has written a commentary named '*Pradeśa-vyākhyā*.' It has been published in two parts. The first part has been published in 1947 A.D. by Rishabhdev Kesarimal, Ratlam. And the second part has been published in 1949 A.D. by Jaina Pustaka Pracāraka Sabhā, Surat. No part contains the original text of *Prajñāpanāsūtra*.

EXAMINATION OF SOME OF THE READINGS OF *PRAJÑĀPANĀSŪTRA*

We would like to give an idea of our critical method of editing *Āgamas* in order that persons who work in this field of learning may get inspired. We have utilised the printed editions also. So, it is necessary to say something, by the way, about the readings accepted in these editions. We humbly request the concerned persons to remember our main objective in writing what follows. We have no mind to hurt the feelings of these persons.

We classify the forthcoming 107 paragraphs as follows :

(a) The correct and authentic readings mentioned in the eleven paragraphs (20, 43, 51, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 62, 63) are not found in the editions published till the present day. In their place they contain corrupt and unauthentic readings. It is to be noted that out of these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 20, 43, 51, 56, 58, 59, 60 and 63 occur in more than one manuscripts we have utilised.

(b) No printed edition except the one published by Ray Dhanapatisimha contains the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 45 and 50. In their stead they yield unauthentic and corrupt readings which we have come across even in manuscripts.

(c) All the printed editions except the one prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣi yield corrupt and unauthentic readings instead of

the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 32, 37, 55. The corrupt and unauthentic reading given in paragraph No. 37 is available in manuscripts also.

(d) The Ray Dhanapatisimha's edition and Muni Śrī Amolak Rājī's edition, at concerned places, contain readings which closely follow the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 18, 23, 25, 46 (Hence these readings can be described as the different versions of authentic readings).

(e) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śīlāgama edition (contained in *Āgamaratnamañjūsā*), the Suttāgame edition contain corrupt and unauthentic readings in place of the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 36, 39, 46 and 106. Out of all these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 39 and 46 are found in manuscripts also. It is to be noted that the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 21 and 106 are found in the Śīlāgama edition.

(f) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śīlāgama edition and the Suttāgame edition contain unauthentic readings over and above the authentic ones mentioned in paragraphs 4, 5, 10, 17, 22 and 38. It is noteworthy that the corrupt reading mentioned in paragraph 5 occurs in Muni Śrī Amolak Rājī's edition and also in one of the manuscripts we have consulted, whereas it does not occur in the Śīlāgama edition.

(g) The interpolated readings mentioned in paragraphs 34, 44, 53, 57 clarify the meaning of the concerned *sūtra*-portions. But as they are interpolations inserted in the text proper for the purpose of elucidating the meaning of the original text-portions, they could not be regarded as authentic readings. The interpolated readings mentioned in paragraphs 53 and 57 occur in all the printed editions whereas those mentioned in paragraphs 34 and 44 occur in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śīlāgama edition and in the Suttāgame edition. Moreover, the interpolated reading mentioned in paragraph 57 has been found in one of the manuscripts utilised by us.

(h) The important readings mentioned in paragraphs 7, 14, 15, 19, 28, 30, 33, 35, 37, 40 and 41 are not found in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śīlāgama edition and in the Suttāgame edition. But they are available in each and every manuscript we have consulted. Here we should note that the readings mentioned in paragraphs 7, 30, 37 and the whole sentence of the *sūtra*-portion mentioned in the paragraph 19 are not found in Ray Dhanapatisimha's edition whereas the readings

mentioned in paragraphs 33 (4) and 40 are found in the Śilāgama edition.

(i) In paragraphs 64 to 69 we have given the following information: We have pointed out the readings that have been dropped by the editor of *Suttāgame* according to his own sweet will (paragraphs 64-66). We have pointed out the unwanted change made by the editor in the case-ending of the authentic reading on account of his inability to comprehend the meaning of the sutra-portion (paragraph 67). We have also given an instance of the printing mistake that has escaped the notice of the editor (paragraph 69). We have also given instances of the unwanted changes introduced by the editor in the authentic readings according to his own sweet will (paragraph 68).

(j) The original and authentic readings mentioned in paragraphs 42, 49, 70, 72-77 occur in all the manuscripts and also in some of the previous editions, viz. Āgamodaya Samiti edition etc. But in place of these original and authentic readings Pt. Bhagavandas's edition contains corrupt readings (paragraphs 70, 75) or unauthentic readings (paragraphs, 49, 73, 74) or readings involving unauthentic interchange of the places of words (paragraph 76) or interpolated readings (paragraph 72) or readings unscientifically corrected (paragraphs 42, 77). Moreover, we have pointed out, in paragraph 71, that Pt. Bhagavandas's edition follows the Āgamodaya Samiti edition in giving wrong and reverse order of some sūtras and in dropping the concerned reading. In this paragraph we have even noted one place of Pt. Bhagavandas's edition, where the editor has dropped the reading occurring even in the Āgamodaya Samiti edition. At the places mentioned in these ten paragraphs the Suttāgame edition closely follows the unauthentic version of Pt. Bhagavandas's edition. But it is noteworthy that in place of the reading dropped by Pt. Bhagavandas in his edition (paragraph 71) the editor of the Suttāgame has coined, according to his own sweet will, an altogether novel and unauthentic reading.

(k) We have pointed out the defects of the Āgamodaya Samiti edition in connection with the original and authentic readings mentioned in paragraphs 61, 78-105. In these paragraphs we have also shown that these original and authentic readings are accepted in Pt. Bhagavandas's edition. Again, we have pointed out that all these authentic readings given in the abovementioned 29 paragraphs occur in the Suttāgame edition also, the only difference being that Pt. Bhagavandas's edition simply suggests the authentic reading given in paragraph 80 whereas the Suttāgame edition

positively accepts it. Moreover, we have pointed out that Pt. Bhagavandas's edition contains two interpolated words in the correct reading mentioned in paragraph 99. At this place too the Suttāgame edition follows Pt. Bhagavandas's edition. At the place referred to in the seven out of the 29 paragraphs (89, 91, 92, 93, 103, 104, 105) the Śīlāgama edition accepts the authentic readings whereas at the places referred to in the remaining 22 paragraphs it follows the Āgamodaya Samiti edition.

(1) The original and authentic reading mentioned in paragraph 107 is found in none of the previous printed editions except the Suttāgame.

For the sake of convenience we give the following abbreviations for the printed editions of *Prajñāpanāsūtra*, which we intend to discuss in the forthcoming 107 paragraphs.

- ॐ : The edition published by Ray Dhanapatīsimhji
- ॐ : The Āgamodaya Samiti edition
- ॐ : The edition prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣiji
- ॐ : The edition prepared by Pt. Bhagavandas
- ॐ : The Śīlāgama edition (contained in Āgamaratnamañjūṣā)
- ॐ : The Suttāgame edition

1. In sū. 188 (p. 65, l. 10) there occurs the reading 'sānam sānam bhomejjanagarāvāsasatasahassānam'. All the manuscripts we have consulted yield this reading. This reading occurs even in Āc. Malayagiri's commentary on *Jivājivābhigamasūtra* at the place where it quotes the whole *vānavyāntarasūtra* from *Prajñāpanāsūtra*. The ॐ edition yields the following reading : 'sānam sānam asamkhejjabhamejjanagarāvāsasatasahassānam.' And the ॐ, ॐ, and ॐ editions follow the ॐ edition in this matter. But ॐ and ॐ editions contain the reading—'sānam sānam bhomejjanagarāvāsasayasahasā samkhejjānam.' The meaning of this reading is not different from that of the reading yielded by the ॐ edition.

2. In sū. 570 we have accepted the reading 'dasapaesie ṇavapaesahīne tti' (p. 152, l. 15). All the old manuscripts yield it. In its place ॐ edition contains the reading 'dasapaesie navaram ṇavapaesahīne tti'. But in no manuscript this reading is available. And it is also not necessary. At this concerned place ॐ and ॐ editions yield the reading 'dasapaesie navaram padesahīne tti'. This means that these two editions contain the word 'navaram' in place of 'nava'. Scholars who are constantly engaged in critically editing old Agamic texts will at once notice that the word 'navaram' is a corrupt form of the correct word 'ṇava' and further that both

these words 'navaram' and 'ṇava' have found place in a reading where there should have been 'ṇava' only. The म०, सि० and हु० editions follow ण० edition in this matter.

3. Sū. 1119 mentions four types of *catuḥpurusaḥpravibhaktagati*. The reading that we have accepted is as follows: 'samagaṃ paṭṭhitā samagaṃ pajjavatṭhitā 1 samagaṃ paṭṭhiyā visamaṃ pajjavatṭhiyā 2 visamaṃ paṭṭhiyā samagaṃ pajjavatṭhiyā 3 visamaṃ paṭṭhiyā visamaṃ pajjavatṭhiyā 4 (pp. 272-73). All the handwritten manuscripts that we have utilised yield this reading. The ण० edition contains both *Prajñāpanāsūtra* and a commentary thereon. There was something missing in the concerned portion of the commentary available to Rev. Āgamoddhārakajī. This seems to be the reason why he has interchanged the places of words and phrases of the original reading. The commentary on this concerned reading is as follows: "taccaturdhātvaṃ 'samagaṃ pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati" (Commentary, folio 329). On the basis of this wording of the commentary the ण० edition yields the following reading: 'samagaṃ pajjavatṭhiyā samagaṃ paṭṭhiyā 1 samagaṃ pajjavatṭhiyā visamaṃ paṭṭhiyā 2 visamaṃ pajjavatṭhiyā visamaṃ paṭṭhiyā 3 visamaṃ pajjavatṭhiyā samagaṃ paṭṭhiyā 4. The old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the following reading: "taccaturdhātvaṃ 'samagaṃ paṭṭhiyā samagaṃ pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati". From this reading it becomes clear that the reading which all the manuscripts yield and which we have accepted is the authentic one. From the instances like this we should learn that no changes should be introduced in the readings of the text proper merely depending on the printed edition of the commentary thereon. For correcting the text proper one should consult the old manuscripts of the commentary. Suppose no manuscript of the commentary is available, even then one should not change the readings of the text proper simply on the basis of the printed edition of the commentary. Some portion of the reading under consideration has been strangely dropped in the म० edition on account of the repetition of the same words in the concerned portion of the text proper. Though the अ० edition contains the reading similar to the one found in the ण० edition, it describes the third and the fourth alternatives as follows: visamaṃ pajjavatṭhiyā samagaṃ paṭṭhiyā 3 visamaṃ pajjavatṭhiyā visamaṃ paṭṭhiyā 4. At this place the म० and the हु० editions simply follow the ण० edition. The सि० edition accepts the corrupt reading 'pajjuvatṭhiyā' in place of 'pajjavatṭhiyā'. Except this it closely follows the ण० edition.

4. In the foot-note 13th on p. 294 we have noted the reading 'indagove i vā'¹. For the first time the ४० edition has accepted it in the body of the text proper. But no manuscript which we have consulted yields this reading. And the ५० and ३० editions too do not contain this additional reading. Some scholar seems to have added this reading in the body of the text proper on account of not understanding the import of the concerned commentarial passage. This will be clear as soon as we read the passage. The text proper contains the reading 'bālimdagove i vā'. And the commentary explains it as follows: 'bālendragopakāḥ sadyo jātaḥ indragopakāḥ, sa hi pravarddhaḥ saṁ īsatpāṇḍurakto bhavati tato bālagrahaṇam, indragopakāḥ—prāvṛtṣprathamasaṁmayabhāvaḥ kiṭaviśeśaḥ'. All the manuscripts yield the reading 'bālemdagove'. And the commentary also follows this reading. Hence what is intended here is the balendragopa and not the indragopa. The commentator has explained the main term 'indragopa' from among the whole compound 'bālendragopa'. So, somebody added the reading 'indagove i vā' in the body of the text proper wrongly considering that the authors of *Prajñāpanāsūtra* and the commentary intended it also. All the three editions viz. ५०, ४० and ३० that have been published after the publication of the ४० edition follow the ४० edition.

5. In *sūtra* 1238 there occurs the reading 'aṇavamā i vā' (p. 297). But the ५० manuscript contains the additional reading 'uvamā i vā' before the above-mentioned one. And somebody has corrected the ३० manuscript, having added this additional reading. But all other manuscripts utilised by us do not contain this additional reading. The ४० edition has accepted the additional reading in the body of the text proper. The commentator explains the 'gule khaṁde' and 'macchamṇḍiyā' from among those terms denoting sweet dishes. But for the meanings of the terms from 'pappadamoyae' to 'aṇavamā' he asks us to consult the person expert in the concerned science. His actual words: *parpaṭamodakādayaḥ sampradāyād avaseyāḥ*. This much is certain that the terms enumerated in the text proper at this place refer to sweet dishes. Hence the reading 'uvamā i vā' rarely found in manuscripts seems to be an unwanted addition. 'Uvamā' means upamā, a Madras dish. It is a saultry dish. So, the term 'uvamā' does not fit in the context. But in olden days there might have been some *anupamā* dish so called on account of its taste being quite opposite to that of *uvamā*. This dish is meant by the term 'aṇuvamā'

1. The ४ edition contains the reading 'indagope i vā.' That is, here we have ३ for ३.

occurring in the text proper. The additional unauthentic reading 'uvamā i vā' is not there in the ३० and the ४० editions whereas it is there in the २०, ५० and ६० editions. By the mention of *anupamā* it is indirectly proved that the dish called *uvamā* is as old as the one called *aṇuvamā*.

6. The word '*anantaḡaṇā*' occurs in *sūtra* 1247. It is available in all the manuscripts of the *Sūtra*, that we have consulted. The ३० and the २० editions contain this very reading at this concerned place. The commentator also follows this reading. But the ४० edition yields the wrong reading '*asaṁkhejjagunā*' in place of the abovementioned authentic reading. The ५०, ४०, and ६० editions follow the ४० edition in this matter.

7. The reading of the concerned fourth alternative in *sūtra* 1620 is as follows: *atthegaie jīve egaiyāo jīvāo jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaranīyāe pāosiyāe kiriyāe aputthe taṁ samayaṁ pāriyāvānīyāe kiriyāe aputthe pānāvāyakiriyāe aputthe 4* | (p. 357 lines 6-8). All the editions published so far, except the २० one, do not contain this reading which is yielded by all the manuscripts we have utilised. We may surmise that the manuscript which served as the model of those editions has dropped the concerned readings on account of its writer's cursory consultation of the commentary. The commentary on the particular *sūtra* is as follows—' *jīve ṇaṁ bhaṁte ! jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaranīyāe* ' *ityādi atrāpi samayagrahaṇena sāmānyataḥ kālo gṛhyate, praśnasūtraṁ sugamam, nirvacanasūtre bhaṅatrayā—kañciḥ jīvam adhikṛtya kañciḥ jīvo yasmin samaye kāle kriyātrayaṇa sprstaḥ tasmin samaye pāritāpanikyāpi sprstaḥ prānātipātāpātakriyayā cety eko bhaṅgaḥ, pāritāpanikyā sprstaḥ prānātipātāpātakriyayā cety dvitīyaḥ, pāritāpanikyā prānātipātāpātakriyayā cāsprsta iti tṛtīyaḥ, esa ca tṛtīyo bhaṅgo bāṇāder lakṣyāt paribhramśena ghātyasya mṛgādeḥ paritāpanādya sambhava veditavyaḥ | yas tu yasmin samaye yaṁ jīvam adhikṛtyādyakriyātrayenāsprstaḥ sa tasmin samaye tam adhikṛtya niyamāt pāritāpanikyā prānātipātāpātakriyayā cāsprstaḥ, kāyikyādyabhāve paritāpanāder abhāvāt* | (Commentary, folio 446A)

The underlined portion of the above-quoted commentarial passage contains the explanation of the fourth alternative suggested here. The answer to the *sūtra*-question is contained in 1 to 3 alternatives. This is the reason why the commentator says, '*nirvacanasūtre bhaṅatrayā*.' To describe the fourth alternative with which the *sūtra*-question has no concern points to the characteristic feature of the style. On the basis of the term '*bhaṅatrayā*' occurring in the above-quoted passage some manuscripts might have dropped the concerned fourth alternative.

8. The reading 'ābhiniḥohiyanānt²sutaṇāṇisu' occurs in the beginning of the sūtra 1898[1]. All the manuscripts yield this reading. When we examine the sūtras occurring before and after this sūtra we find that this reading is authentic from the standpoint of consistent meaning. The ३० and the २० editions too accept this correct reading. The commentary contained in the ३० edition quotes the concerned portion of the text proper. The quotation is as follows: 'ābhiniḥohiyanānt² sutaṇāṇi ya.' This is a wrong reading. And it is on this account that the text proper printed in this ३० edition accepts this wrong and unauthentic reading. The palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmer and Cambay Bhaṇḍāras, yield the following reading of the concerned quotation: 'ābhiniḥohiyanāṇisū sutaṇāṇisū ya.' And all the manuscripts of the text proper yield this correct reading. The २०, ३० and ४० editions follow the wrong reading of the ३० edition.

9. The ३० edition contains the reading 'saṁkhejjagunā' in place of the reading 'saṁkhejjagunā' occurring in the beginning of the first line on p. 436 (sūtra 2129 [1]). The commentary printed in this ३० edition also gives the Sanskrit translation of this very reading, viz. *saṁkhyātagunāḥ*. But we have considered 'saṁkhejjagunā' to be the authentic reading on the following ground. All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the palm-leaf manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhaṇḍāras as also the paper manuscripts belonging to 16th-17th centuries of Vikrama Era contain this reading. The ३० and the २० editions accept the reading similar to the one accepted by us, whereas the २०, ३० and ४० editions follow the ३० in this matter.

10. After the completion of sūtra 2175 (p. 445) the ३० edition contains the additional reading 'tathā siddho bhavati'. We have noted this reading in the foot-note 6th on page 445. None of the manuscripts of the text proper, consulted by us, contains this additional reading. This additional reading is unnecessary and unwanted. It is not found in the ३० and the २० editions. Moreover, the commentary too does not explain it. After the completion of the commentary on 2175 sūtra the portion of the commentary containing the introductory remarks to sūtra 2176 is as follows: 'tad evaṁ kevaṁ yathā siddho bhavati tathā pratipāditam, idānīm siddhā yathāsvarupās tatrāvatisthante tathā pratipādayati]' The manuscript utilised by Rev. Agamoddhārakji seems to have contained the additional reading and this addition or interpolation might have been made in the manuscript on the basis of the phrase 'yathā siddho

2. The reading 'sutaṇāṇisu' is printed in our edition due to oversight. We have corrected it in Śuddhipatraka.

bhavati occurring in the introductory commentarial remark to sūtra 2176. Of course, all the old manuscripts which we have utilised do not contain this unauthentic additional reading. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter.

11. Sūtra 1737 [2] contains the reading '*satta ya vāsasahassāṁ abāhā*'. But the ष० edition in its place yields the reading '*sattari ya vāsasahassāṁ abāhā*'. This might be the result of oversight or inadvertence on the part of the editor. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter. But it is noteworthy that Pt. Bhagavandas translates the concerned term as 'seven thousand'. *saya* = hundred and *sahassa* = thousand. If the propriety of these two numbers were considered in the present context, then '*satta*' would not have been turned into '*sattari*', a corrupt reading. All the manuscripts we have utilised and even the म० and अ० editions contain '*satta*' reading at this place.

12. The second half of the 6th verse occurring in the second sūtra in our present edition is as follows : *kammasa bamdhae* 24 *kammavedae* 25 *vedassa bamdhae* 26 *veyaveyae* 27 || 6 || (p. 4). It is yielded by all the manuscripts we have utilised. The म० and the अ० editions too contain this reading. The ष० edition and the म० and सु० editions which follow the ष० contain the following reading in its place : [*kammasa*] *bamdhae* [*kammasa*] *veda*[*e*] *vedassa bamdhae veyaveyae*'. The words put in angular brackets [] suggest the attempt of the editor to make the prosodial instants equal to those found in the regular Āryā metre. But one should remember that Āgamic works contain at many places the irregular metres which possess prosodial instants more or less than those found in regular or standardised metres. Having borne this fact in mind the editor of Āgamic texts should ponder over as to whether or not the particular metrical reading yielded by this or that manuscript fits in the context. The explanation found in the commentary is also in consonance with the reading available in all the manuscripts. That is, the reading accepted by us is original and authentic. Though the reading put in angular brackets in the ष० edition follows the authentic reading, at last the सि० edition dropped the reading put in angular brackets with a view to bringing the Āryā metre of this half verse in line with the regular Āryā metre. The concerned half verse given in सि० edition is as follows : '*bamdhae vedavedassa bamdhae veyaveyae*.' This reading is very defective. At this place in our edition we have accepted the reading '*kammavedae*.' But the ष० edition contains '[*kammasa*] *veda*[*e*]' in its place. It is noteworthy that no manuscript yields '*ssa*' at this concerned place.

13. The reading '*sarīraṅgovāṅganāme*' (sū. 1693 and sū. 1694[4]) (p. 369, lines 4th and 21st) and also the reading '*°sarīraṅgovāṅganāme*' (sū. 1694[4]) (p. 369, lines 22-23) are yielded by no manuscript of the text proper. The ३° and the ४° editions contain the readings similar to the ones accepted by us. Even the commentary follows these readings. Let us quote the concerned portion of the commentary : '*°sarīrāṅgopāṅganāmeti śarīrasyāṅgāny aṣṭau śīraḥprabhṛtīni, uktaṁ ca—'sisamuroyarapitthi do bāhū uruyā ya atṭharīgā'* iti, upāṅgāni ca angāvayavabhūtāny angulyādīni, śesāni tatpratyaavayavabhūtāny aṅgulaparvarekhādīni aṅgopāṅgāni, '*syādāva-saṅkhye*' ity ekaśeṣaḥ, tannimittaṁ nāma '*°sarīrāṅgopāṅganāma* | (commentary, folio 469 B). The ५° edition accepts the corrupt reading '*sarīrovamganāme*' in place of '*sarīraṅgovamganāme*.' The ५°, ६° and ७° editions follow the ५° edition in this matter. Similarly, the ५° edition contains the wrong reading '*°sarīrovamganāmāe*' in place of '*°sarīraṅgovamganāmāe*' (1702[14]). At this place also the ५°, ६° and ७° editions follow the ५° edition. The concerned reading of sū. 1702[14] is missing in the ३° and the ४° editions.

14. The reading '*°jahū kiriyāsu pāṇdivāyaviratassa*' (sū 1784 [3]) printed on p. 390 (line 23) of the present edition is yielded by all the manuscripts we have consulted. The original version of the concerned text asks us to know all the alternatives from the sū. 1643 occurring in the chapter XXII called '*Kṛyāpada*'. This is the reason why we have accepted above-mentioned reading in the text proper at this place. Even ३° and the ४° editions contain this original reading. But the ५° edition does not accept this reading. And ५°, ६° and ७° editions follow the ५° edition in this matter. We are confident that there is no manuscript that does not contain this reading.

15. In *sūtra* 1786 all the manuscripts yield the reading '*bandhe*' (p. 390) which refers to the chapter XXV called '*Bandhapada*'. The ३° and the ४° editions also contain this reading. The commentator reproduces this entire *sūtra* (1786) in his commentary. Therein also we find the reading '*bandhe*' (See commentary, folio 497 A). In the absence of this word '*bandhe*' it becomes impossible for the reader to know as to which is the subject-matter of the *sūtra* 1786. In the printed text of the commentary the term '*bandhe*' has been put in angular brackets []. We do not understand as to why

3-4. At these two places the printed text of the commentary contains the readings '*sarīropāṅganāmeti*' and '*°sarīropāṅganāma*' respectively. The reading we have given above is yielded by many old manuscripts of the commentary.

Rev. Āgamoddhārakajī has put it in the brackets. Is it that the manuscript of the text proper utilised by him did not contain it? Or, is there any other reason for his doing so? We cannot positively answer these questions. In the text proper contained in the ३० edition this reading is missing. The ५०, ६० and ७० editions follow the ३० edition in this matter. This reading being not there in the ५० edition, its editor Pt. Bhagavandas translates into Gujarati the concerned portion of the text proper as follows: 'jema jñānāvaranīyane vedatām jetati prakrtino bāṁdha kaḥyo che tema mohanīya karma vedatām kahevo'. The purport of this translation is that the person who experiences [the fruits of] Mohanīya-karma binds seven or eight or six or even one type of karma. (Refer to sūtra 1776). But the reading 'bandhe' clearly points out that the person who experiences the fruits of Mohanīya-karma can never bind karmas of one type only.

16. The concerned reading as we have accepted in sūtra 1252 (p. 300 line 20) is as follows: "kaṇḥalesā naṁ sā, no khalu sā nilaleśā, tattha gatā ussakkati". All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the ३० and the ५० editions contain this reading. The commentator also follows this reading while explaining the concerned portion of the text proper. The commentarial passage in point is as follows: "paramāṛthataḥ punaḥ kṛṣṇaleśyaiva, no khalu nilaleśyā sā svasvarūpāparityāgāt, na khalv ādarśādayo japākusumādisannidhānatas tatpratibimbamātram⁵ ādadhānā nādarśādaya iti paribhāvantiyam etat, kevalaṁ sā kṛṣṇaleśyā 'tatra' svasvarūpe 'gatā' avasthitā satī utsvaskate tadākārabhāvamā-tradhāranatas tatpratibimbamātradhāranato votsarpatīty arthaḥ." (Commentary, folio 372 A). Though the commentary clearly explains the concerned original reading of the text proper, the last sentence of the sūtra under consideration is wrongly printed in ३० edition as follows: 'tattha gatā osakkai ussakkī vā'. Thus the ३० edition contains additional unwanted wrong word 'osakkai'. No manuscript yields it. Moreover, there is no leśyā (mental temperament) which is lower than kṛṣṇaleśya (black coloured mental temperament). Hence the additional word 'osakkai' at this concerned place is useless and misleading. Sūtra 1255 mentions the leśyā lower than the śukla (the white coloured one). But it does not refer to the leśyā higher than the śukla. It is so because there is no leśyā which is higher than the śukla. The śukla leśyā is the highest (i.e. the purest) leśyā. We believe, without a shadow

5. The printed text of the commentary contains the reading 'mātrāmāda-dhānā'. But we have given here the correct reading on the basis of the old manuscripts of the commentary.

of doubt, that the additional word 'osakkai' found in the ४० edition at this place is unwanted and wrong. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. Even if the editor of the ५० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ६० edition no doubt closely follows the ४० edition. But it has committed a mistake in sū. 1255, which is not there in the ४० edition. It contains a zero sign after 'tatthagatā osakkai.' This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkati' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the *sūtra* 72 we have accepted the reading 'gokannamādi | se ttaṃ dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ५० and the ७० editions also contain this reading. But in the ४० edition in its place we find 'gokannamādi | je yāvaṇṇe tahappagārā | se ttaṃ dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Of course, in the *sūtras* coming before and after this concerned *sūtra* and even elsewhere we invariably find 'je yāvaṇṇe tahappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvaṇṇe tahappagārā' it is definitely not preceded by the word 'āi' or 'ādi' (=etc.). All the manuscripts contain 'ādi' in the word 'gokannādi' occurring in the *sūtra* under consideration. And this term 'ādi' here stands for the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādi' rules out the possibility of the presence of 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Whether the editor of the ४० edition has interpolated the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā' on the basis of its occurrence in other *sūtras* or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

18. In *sūtra* 107 there occurs the term 'dāmili' (p. 38). But the ५० manuscript yields the reading 'domili'. It might be that the danda (|) preceding the term 'dāmili' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing ^२ is written as l. For instance, दो is to be written as दल. All the manuscripts except the ५० yield the reading 'dāmili'. This term 'dāmili' stands for Drāviḍi Script. The ५० and the ७० editions accept the reading 'domili'. In the ४० edition at this place we find the reading 'domiliv'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domilivi'⁶.

19. The word 'saṭṭhāṇe' occurring in *sūtra* 1049 (p. 258, line 9) is missing in the २० edition. And in the २०, ३१ and ३२ editions too it is not found. The ३० edition contains it. But in the २० edition the whole sentence in which the word 'saṭṭhāṇe' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence : 'vaṇassati-kāiyānaṃ saṭṭhāṇe baddhellagā aṇaṃtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiṇyā' occurring in *sūtra* 105 (p. 38). But २० and २० manuscripts yield the reading 'ṇaravāvaṇiṇyā.' On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading २१ for २१. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'ṇaradāvaṇiṇyā' into 'ṇaravāvaṇiṇyā.' And the ३०२ manuscript contains the reading 'ṇaravāhaniṇyā' which suggests an attempt to correct the reading 'ṇaravāvaṇiṇyā'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'ṇaravāhaniṇyā' in place of 'ṇaravāvaṇiṇyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'ṇaravāhaniṇyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ३०२ group. The very old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiṇyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'ṇaradāvaṇiṇe' in 'Nandisuttam Anuogaddārāṇi ca', published by Shri Mahavira Jaina Vidyalaya, Bombay, sū. 303, p. 131.⁷

21. The reading 'vāṇamaṇṭarāṇaṃ jahā neraiyānaṃ orāliṇyā dhāragā ya' (*sūtra* 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6. In the 18th samavāya of *Samavāyāṅga* published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyaliṇi' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of *Samavāyāṅga* follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyaliṇi' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7. The word 'ṇaradāvaṇiṇe' does not occur in the hitherto printed editions of *Anuyogadvārasūtra* and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and another belonging to Shri Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'ṇaradāvaṇiṇyā' occurs in *Prajñāpāśāṇasūtra* we accepted in our edition of *Anuyogadvārasūtra* the reading 'ṇaradāvaṇiṇe' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

The reading asks the readers who want to know about the *audārika* and the *āhāraka* bodies of *vānavyamtara* gods to reproduce what has been said elsewhere in the work about these bodies of infernal beings. The ३० edition contains in this very *sūtra* (922) the reading '*āhāragasarīrā jahā asurakumārāṇam*' (= 'for details about the *āhārakaśarīra* of *vānavyamtara* gods readers should repeat here whatever has been said about this body of *Asurakumāra* gods'). This reading in the ३० edition occurs before the reading '*teyā-kammayā*.' It is an unwarranted addition. It is not proper to ask readers twice in one and the same *sūtra* to consult two different portions of the text for the same details. All the old manuscripts except the ५० २ do not contain this additional reading, nor do the ४० and the ५० editions contain it. But the ५० and the ६० editions following the ३०, include this additional reading in the body of the text proper. But the ६० edition does not contain this unwanted additional reading.

22. In the interrogative sentence of *sūtra* 985[7] there occurs the reading '*ogāhanapaesaṭṭhāe*' All the manuscripts yield this reading. Even in the portion containing the answer to the question these two words are mainly used. In spite of this the ३० edition in its place contains the wrong reading *ogāhanatthayāe paesatthayāe ogāhana-paesatthayāe*. The ५०, ६० and ७० editions follow the ३० edition in this matter. In the ४० and ५० editions at the concerned place the two words are separately written as follows: '*ogāhanatthayāe padesatṭhayāe*'. That is, the third word found in the ३० edition is not there in these two editions.

23. In *sūtra* 1111 we have accepted the reading '*maṁdūe upphīḍiyā*'. The commentator follows it and translates the term '*upphīḍiyā*' into Sanskrit as '*utplutya*'. The manuscripts yield in its place '*maṁdūe-uppaditā*' or '*upphaditā*' or '*ophidittā*'. The ४० and the ५० editions contain the reading '*maṁdūe uppadittā*' at this place, whereas the ३० edition contains the unauthentic reading '*maṁdūo phidittā*'. The ५०, ६० and ७० editions follow the ३० edition in this matter.

24. In *sūtra* 1131 and 1145 (pp. 275 and 278) we have accepted the reading '*sa cceva pucchā*'. But the ३० edition contains at these two places the wrong readings '*evaṁ savve vi pucchā*' and '*savve vi pucchā*' respectively. These wrong readings are the results of mistaking च for व. In *sūtra* 1145 we have not noted down in the foot-note the reading available in the ३० edition. At these two places the corrupt reading '*savve va*' yielded by manuscripts utilised by the editor of ३० edition seems to have been turned into

'*saṃve vi*' due to haste in correcting it or due to slip of pen. But from the standpoint of construction and meaning the reading '*saṃve vi*' is useless. No manuscript utilised by us yields it. The ५० and ५०० editions contain at these two places the readings '*so ceva pucchā*' and '*saṃve va pucchā*' respectively. The ५०० edition contains at these places readings '*evam saṃvesiṃ pucchā*' and '*saṃve va pucchā*'. Not finding the reading '*saṃve va*' to be correct the editor has attempted to correct it as '*saṃvesiṃ*' which itself is not proper. The ५० and the ५०० editions follow the ५० edition in this matter.

25. In sūtra 1218 we have accepted the reading '*padesāvagāha*' (p. 291, line 26). In its place the ५० edition contains the reading '*padesogāḍha*'. All the manuscripts except ५१, ५२ and ५३ yield the reading '*padesā*' for '*padesāvagāha*'. That is, the '*vagāha*' part of the reading '*padesāvagāha*' is missing in these manuscripts. The commentarial passage throwing light on the authentic reading is as follows: '*ekādaśaḥ pradeśaprarūpanādhikāraḥ, dvādaśo'vagāhādhikāraḥ*' (commentary, folio 358 A). On the basis of this passage we definitely say that the reading '*padesāvagāha*' yielded by the abovementioned three manuscripts is authentic and correct. There occurs the word '*ogāḍha*' in the reading '*kaṇhalessā ṇaṃ bhamte kaipaesogāḍhā*' found in sūtra 1244 (p. 299). Keeping this in mind the editor of the ५० edition seems to have accepted the reading '*padesogāḍha*'. It is also possible that he might have before him a manuscript which itself contained the reading '*padesogāḍha*'. The ५० and the ५०० editions contain at this place the readings '*padesovagāha*' and '*padesovagāḍha*' respectively. The ५०, ५०० and ५००० editions follow the ५० edition in this matter.

26. In sūtra 1228 we have accepted the reading '*tāmbacchivāḍiḍā i vā*' (p. 294, line 2). The ५० edition contains the reading '*tāmbacchivāḍiḍā i vā*'. The '५' letter occurring in this reading is redundant and interpolated. The ५०, ५०० and ५००० editions follow the ५० edition in this matter. The ५० and ५०० editions contain at this place the readings '*tāmbacchivā viḍāivā*' and '*tāmbacchivā viḍāitivā*' respectively.

27. In sūtra 1230 we have accepted the reading '*kaṇiyārakusume i vā*' (p. 294). All the manuscripts which we have utilised yield this reading. Even the ५० and the ५०० editions contain it. But the

8. The first part of this reading occurring in the edition of the commentary published by Agamodaya Samiti is as follows: '*ekādaśo'pradeśaḥ pradeśaprarūpanādhikāraḥ*'. The reading which we have given here is yielded by the palm-leaf manuscripts of the commentary belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and Cambay Bhaṇḍāra.

६० edition contains at this place the reading 'kanniyārakusume i vā'. And the ५०, ६० and ७० editions, after the ६० edition, accept it. But no manuscript yields it. So it could not be regarded as authentic. The commentary printed in the ६० edition contains the following *pratīka* (the word or phrase quoted in the commentary from the original text in order to help the reader in easily finding out the concerned portion of the original text) : 'kanniyārakusume i vā'. It seems that the ६० edition, on the basis of this *pratīka*, has accepted the reading 'kanniyārakusume i vā'. It is also possible that a manuscript utilised by its editor might have contained this reading. Even then this reading could not be regarded as authentic. It is so because the palm-leaf manuscript belonging to the Cambay Bhaṇḍāra yields the reading 'kaniyārakusume i vā' which is identical with the one yielded by all the manuscripts utilised by us.

28. In *sūtra* 1231 we have accepted the reading 'siṁduvāravarāmalladāme'. All the manuscripts yield this reading. The ५० and ६० editions also contain this reading. But the ६० edition contains in its place the reading 'siṁduvārāmalladāme'. Thus this reading does not contain the word 'vara' which occurs in the reading accepted by us. The ५०, ६० and ७० editions follow the ६० edition in this matter. The commentary gives the brief explanation of the terms from *sālipitṭharāsi* to *seyabamdhujītae*. It is as follows : *sālipiṣṭharāsi-kuṭajapuṣparāsi-sinduvāramālyadāma-śvetāśoka-śvetakanavīra-śvetabandhujītvāḥ pratitāḥ* | No manuscript of the commentary contains the reading 'sinduvāravarāmalladāma' which is in harmony with the reading occurring in the text proper. But this does not mean that we should drop the word 'vara' from the text proper. We can explain the non-occurrence of the term 'vara' in the commentary in the following two ways: (1) 'र' letter occurring at the end of the terms 'सिन्दुवार' and 'ब' might have caused the oversight on the part of the copyist. That is, on that account he might have dropped the term 'vara'. If we accept this view, then the concerned reading of the commentary should be written as follows : 'sinduvāra[vara]mālyadāma'. (2) The text proper contains the compound of six names. On this account the commentator might not have deemed it necessary to include the well known term 'vara' in this sentence. We strongly believe that the reading which is yielded by all the manuscripts of the text proper should not be dropped.

29. In *sūtra* 1362 we have accepted the reading 'sāgarovautte' (p. 314). All the manuscripts yield this reading. The ५० and ६० editions too contain this reading. But the ६० edition contains, in

its place, the reading 'sāgārovaogovautte'. No manuscript yields this reading. We are of the opinion that the editor of the ४० edition has here followed the quotation of the text proper, occurring in the printed commentary (folio 392 A); of course, he has made some correction in the quotation. The quotation is as follows: 'sāgārovaogovautte ṇaṁ bhaṁte!'. But the version of this quotation, yielded by the palmleaf manuscript belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra, is as follows: 'sāgārovautte ṇaṁ bhaṁte!'. This version is in harmony with the reading yielded by the manuscripts of the text proper. This conclusively proves that the reading accepted in the ४० edition is not authentic. The ३०, ४० and ५० editions follow the ४० edition in this matter. In sūtra 1363 which follows the sūtra under consideration contains the phrase 'anāgārovautte'. All the manuscripts yield it. And all the editions including even the ४० contain it. This shows the authenticity and originality of the reading 'sāgārovautte' accepted by us in sūtra 1362.

30 The portion from sūtra 1597 [2] to sūtra 1599 [1] (i.e. page 354 lines 3 to 9) is contained only in the three manuscripts out of eight utilised by us. This means that the copyists of the concerned manuscripts have dropped this portion through oversight. The ३० and the ४० editions too do not contain it. And the ३०, ४० and ५० editions follow the ४० edition in this matter. But the ५० edition contains it. From this we learn that if we do not consult different manuscripts on account of the task being tiresome and tedious then there is always a possibility of our recension of the text edited missing phrases, sentences and even passages.

31. In sūtra 2052[6] we have accepted the reading 'pahāremāṇto' (p. 423, line 4). All the manuscripts yield it. Even the ३० and the ५० editions have accepted it. But the ४० edition contains in its place the reading 'sāpahāremāṇto'. And the ३०, ४० and ५० editions follow the ४० edition in this matter.

32. In the 1st and the 2nd paragraph of sūtra 2170 we have accepted the readings 'samohaṇṇati' (p. 443, line 25) and 'samohaṇṇanti' (p. 443, line 26) respectively. All the manuscripts yield these readings. The commentary too contains the following as the *prātīka* from the original text: 'samohaṇṇai' iti samavahanti (folio 602 A). In spite of this, the ३० and the ४० editions contain at these two places the readings 'samohaṇai' and 'samohaṇṇanti' respectively. The ३०, ४० and ५० editions follow the ४० edition in this matter. But no manuscript of the text proper yields these readings. Hence they should not be regarded as authentic.

33. In the ८० edition at five places the phrases of the text proper have been dropped due to oversight caused by the same letter occurring at different places not far removed from one another. The ५०, ६० and ७० editions, following the ८० has dropped the concerned phrases at those concerned places. It is to be noted that out of these five places there is one place where the ६० edition has not dropped the concerned phrase. These five places are as follows :

- (1) In *sūtra* 138 there occurs the phrase ' *se ttam āriyā* ' (p. 44, line 13). All the manuscripts yield it. And it should occur at this place. But it has been dropped in the ८० edition. The commentary, at this place, tells us that all the conclusions are easily derivable. The ५० and the ७० editions contain this reading.
- (2) The reading ' *matiaṇṇāṇi vā* ' occurring in *sūtra* 478 is yielded by all the manuscripts. And ५० and ७० editions contain it. But it does not occur in the ८० edition. The ५०, ६० and ७० editions follow the ८० edition in this matter.
- (3) The reading ' *tikkhā annānehiṃ* ' which we have given in *sūtra* 481 [2] (p. 146, line p. 21) is found in all the manuscripts. The ५० and ७० editions too contain it whereas the ८० edition does not contain it. The ५०, ६० and ७० editions follow the ८० edition in this matter.
- (4) The reading ' *paṃcīṇḍiesu uvavajjamti* ' occurring in *sūtra* 666 [2] (p. 179, line 5) is yielded by all the manuscripts. It has been dropped in the ५० and the ८० editions. And the ५० and the ७० editions follow the ८० edition in this matter. In the ७० edition the entire portion containing the answer to the preceding question has been dropped. But the ६० edition contains the reading under consideration.
- (5) In *sūtra* 1684 [2] there occurs the reading ' *anīṭṭhassarayā* ' (p. 367, line 6). It has been dropped in the ८० edition. The ५०, ६० and ७० editions follow the ८० edition in this matter. But the ५० and the ७० editions contain it.

34. In *sūtra* 659 we have accepted the reading ' *evaṃ ceva vemāniyā vi sohammisānagā bhāṇiyavvā* . ' All the manuscripts yield it. The ५० and ७० editions also contain it. But in the ८० edition there occurs its enlarged version. It is as follows : ' *vemāniyā naṃ bhaṃte! kaohiṃto uvavajjamti? kiṃ neraiehiṃto kiṃ tirikkhajo-niehiṃto manussehiṃto devehiṃto uvavajjamti? goyamā! ṇo neraiehiṃto uvavajjamti, paṃcīṇḍiyatirikkhajoṇiehiṃto uvavajjamti,*

maṇussehiṃto uvavajjanti, no devehiṃto uvavajjanti'. The original unenlarged reading makes the subject-matter quite clear. The term 'evam' with which this reading starts suggests the reader to consult *sūtra* 657. And *sūtra* 657 asks the reader to refer, for details, to *sūtra* 648 which contains information about *Asurakumāra* gods. To free readers from the tedious task of consulting two different *sūtras* some learned person seems to have enlarged the original reading incorporating necessary details from these two concerned *sūtras*. There might have existed some rare manuscript containing this enlarged reading. On the basis of such a rare manuscript the editor of the ३० edition seems to have accepted the above quoted enlarged version of the original reading in the body of the text proper. This enlarged version does not give wrong information. But the version accepted by us is the original and authentic version because it is yielded by all the manuscripts.

35 The reading '*daṇḍaṭṭhayaṇe*' occurring in *sūtra* 779 (p. 194, line 5) is yielded by all the manuscripts. The ३० and the २० editions also contain it. But it is missing in the २० edition and in the २०, २० and २० editions which follow the २०.

36. In *sūtra* 858 we have accepted the reading '*kimpahavā*' (p. 213). All the manuscripts except ३२ yield it. The ३० and the २० editions too contain it. In the commentary we find the following explanation of it : '*kimpabhavā*' *kasmāt prabhavaḥ*—*utpādo yasyāḥ sā kimpabhavā* (folio 256 B). Instead of '*kimpahavā*' ३२ contains the reading '*kimpavahā*' (p. 213, n. 1). This is not a real variant. Interchange of the successive consonants keeping the vowels at their original places is the common mistake committed by copyists of the old manuscripts. All those who carefully utilise the old manuscripts in their editing work know this fact very well. Let us give some instances of this type of mistake. In *sūtra* under consideration there occurs the reading '*sarirapahavā*'. In its place २० manuscript contains '*sarirapavahā*'. Again in *gāthas* 192 and 193 of *sūtra* 859 there occur *pahavati* and '*sarirappahavā*' respectively. The ३० manuscript contains in their place '*pavahati*' and '*sarirappavahā*' respectively. Refer to foot-notes 2-4 on page 213. The २० edition contains the reading '*kimpavahā*' instead of '*kimpahavā*'. That is, the reading of the २० edition is identical with the one yielded by ३२ manuscript. But the २० edition contains '*sarirapahavā*' (occurring second time in the same *sūtra*) in sū. 858, '*pahavati*' and '*sarirappahavā*' in sū. 859. This means that at these places the २० edition contains the readings accepted by us. This again shows that the reading '*kimpavahā*' accepted

in the 𑖦𑖻 edition is not consistent with the abovementioned similar readings found in its vicinity. The 𑖦𑖻, 𑖦𑖿 and 𑖦𑖾 editions follow the 𑖦𑖻 edition in accepting these corrupt readings.

37. In *sūtra* 1215 [3] we have accepted the reading '*durūhittā rukkhāṃ durūhātī*' (p. 291). And it is yielded by all the manuscripts which we have utilised. It is missing in the 𑖦𑖻 and the 𑖦𑖾 editions. The 𑖦𑖻, 𑖦𑖿 and 𑖦𑖾 editions follow the 𑖦𑖻 edition in this matter. But the 𑖦𑖾 edition contains the reading under consideration.

38. We have accepted the reading '*ṭhittē siya hīne*' (p. 138, line 12). All the manuscripts yield it. The 𑖦𑖻 and the 𑖦𑖾 editions also contain it. But the 𑖦𑖻 edition contains in its place the reading '*ṭhittē tiṭṭhāṇavaḍḍi siya hīne*'. The 𑖦𑖻, 𑖦𑖿 and 𑖦𑖾 editions following the 𑖦𑖻 edition contain this reading. The additional word *tiṭṭhāṇavaḍḍi* is not found in the manuscripts.

39. In *sūtra* 2119[3] we have accepted the reading '*manūsesu*'. The 𑖦𑖻, 𑖦𑖾 and 𑖦𑖾 manuscripts yield the reading '*manussāṇaṃ*'. At this place we find faint indication in the commentary because elsewhere it has already explained the subject-matter of the concerned portion of the text proper. If one were to examine *sūtras* preceding and succeeding the present one, one will find the reading '*manūsesu*' correct and fitting in the context.

40. The portion beginning with '*vi |*' (*sūtra* 1050[3]; p. 258, line 1) and ending with '*savvatṭhasiddhadevatte*' (*sūtra* 1052) is found in all the manuscripts we have consulted. Even the 𑖦𑖻, 𑖦𑖾 and 𑖦𑖿 editions contain it. But it is missing in the 𑖦𑖻 edition. The 𑖦𑖻 and the 𑖦𑖾 editions following the 𑖦𑖻 edition do not contain it.

41. In *sūtra* 1202 we have accepted the reading '*teulesā*' (p. 288, line 2). All the manuscripts yield it. But the 𑖦𑖻 edition contains in its place the reading '*lessā*' which is meaningless in the context. The 𑖦𑖻 and the 𑖦𑖾 editions follow the 𑖦𑖻 edition in this matter. Again, in *sūtra* 1203[3] we have accepted the reading '*teulesse puḍḍhāvikkāie*' (p. 288, line 10). And all the manuscripts yield it. But it is missing in the 𑖦𑖻 edition. And even the 𑖦𑖻 and the 𑖦𑖾 editions which follow the 𑖦𑖻 edition do not contain it. The 𑖦𑖻, 𑖦𑖾 and 𑖦𑖿 editions contain at both these places readings which we have accepted.

42. In *sūtra* 1307 we have accepted the reading '*jāva bādara-vāukkāie vi |*' (p. 308). All the manuscripts yield it. Even 𑖦𑖻 and 𑖦𑖾 editions contain it. But the 𑖦𑖻 edition has in its place the reading '*jāva bādarateukāie vi bādaravāukkāie vi |*'. This reading

does not fit in the context. The શિ૦ edition, after the ઈ૦ edition, contains this reading. Having found the term 'jāva' occurring in this reading redundant and unwanted the editors of the મ૦ and the ઘ૦ editions have dropped it without any basis. Thus these two editions contain the reading 'bādarateukāie vi bādaravāukāie vi |.' This suggests an attempt on the part of their editors to make the reading accepted in the ઈ૦ edition consistent with the sūtra.

43. In sūtra 1794[3] we have accepted the reading 'orāliyasariri' (p. 392). All the old manuscripts except મ૦ and ઘ૦ yield it. All editions published so far contain in its place the reading 'orāliyasarirā.' Though the printed text of the commentary contains at this place 'orāliyasarirā' as a *pratīka* (folio 500 B), its old palmleaf manuscript belonging to Cambay Bhaṇḍāra contains 'orāliyasariri' as a *pratīka*. Hence we have accepted the reading 'orāliyasariri'.

44. In sūtra 1217 we have accepted the reading 'egammi homāne' (p. 291, line 20). All the manuscripts yield it. The જ૦ and the ઝ૦ editions contain in its place the reading 'egammi hojja-māne.' This is a corrupt reading. The ઈ૦ and the શિ૦ editions contain at this place the reading 'egammi nāne hojja.' This reading also is not proper. The મ૦ and the ઘ૦ editions have at this place the reading 'egammi nāne homāne.' The word 'nāne' occurring in the concerned reading found in the ઈ૦ edition is yielded by no manuscript. This additional word 'nāne' is found in all the editions published after the ઈ૦ edition.

45. In sūtra 167 we have accepted the reading 'pūya-ruhira' (p. 50, line 20). All the manuscripts except જ૦ and મ૦ yield it. The ઈ૦ edition also contains it. All the remaining editions contain at this place the reading 'pūyapaḍala-ruhira' which is the same as is found in જ૦ and મ૦ manuscripts. The commentator too in his commentary puts 'pūya-ruhira' as a *pratīka* (folio 80 B). And majority of the manuscripts contain 'pūya-ruhira'. Hence we have accepted it, considering it to be original and authentic.

46. In sūtra 188 we have accepted the reading 'viyasamta' (p. 64, line 25). The commentary too follows this reading. All the manuscripts except જ૦ and ઘ૦ yield it. These two manuscripts yield the reading 'vihasamta' which we have given in a foot-note. The ઈ૦ edition contains this reading. And મ૦, શિ૦ and ઘ૦ editions follow the ઈ૦ edition in this matter. The જ૦ and the ઝ૦ editions contain 'viyasiya' and 'viyasita' respectively. These two readings are very near to the one accepted by us.

47. In *sūtra* 195 [1] we have accepted the reading '*gaganātala-manuḷihamāna*' (p. 68, line 16). In this reading we find the word '*aṇuḷihamāna*'. In its stead ॐ, ५० and ३२ manuscripts yield the word '*ahīlamghamāna*'. The commentary contains the following explanatory remark: '*anulīkhat—atīlanghayat*'. On this account we have accepted the word '*aṇuḷihamāna*'. The reading contained in the ॐ edition is identical with the one accepted by us, whereas the remaining editions contain the reading '*ahīlamghamāna*'. The ३० edition differs from these editions in that it contains the reading '*abhīlamghamāna*'.

48. In *sūtras* 196 and 210 we have accepted the readings '*gahanakkhatta*' (p. 69, line 2) and '*gaha-nakkhatta*' (p. 77, line 8) respectively. Only the ५० manuscript yields the reading *gahaganakkhatta* in place of *gaha-nakkhatta* occurring in *sūtra* 196. The ५० and ३२ manuscripts yield the reading *gahagana-nakkhatta* in place of *gaha-nakkhatta* occurring in *sūtra* 210. As the majority of the manuscripts yield '*gaha*' only in place of '*gahagana*' we too have accepted '*gaha*' only in place of '*gaha-gana*' at both these places. The ॐ edition contains '*gahagana*' instead of '*gaha*' at both the places. All the remaining editions contain at these two places '*gaha*' (*sū.* 196) and '*gahagana*' (*sū.* 210) respectively. Of course, it is to be noted that the concerned reading of *su.* 210 is altogether missing in the ३० edition.

49. In *sūtra* 657 we have accepted the reading '*jeḥimto asurakumārā*' (p. 177). All the manuscripts except the ५० yield it. This reading does not create any difficulty in understanding the answer to the question put in the *sūtra* under consideration. Even from the standpoint of construction this reading seems to be more fitting. The ३० and the ३१ editions contain in its place the reading '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vi bhāṇiyavvā*'. We have inadvertently forgotten to note down in the footnote this reading yielded by ३० manuscript; hence we have mentioned it in the errata appended to the first part of this volume. The ५० and the ॐ editions contain at this place the readings '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vi bhāṇiyavvā*' and '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vāṇamamtarā vi bhāṇiyavvā*'. The ५० and ३० editions contain the reading '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vāṇamamtarā uvavajjāveyavvā*' which is identical with the one yielded by the ५० manuscript. The reading yielded by the ५० manuscript has been noted down in the foot-note.

50. In *sūtra* 1765[2] we have accepted the reading '*evaṃ ṇava bhaṃgā*' (p. 387). It is a correct reading. It is yielded by

all the manuscripts. Even the २० edition contains this reading. All the remaining editions at this place contain in its place the reading 'evam ee nava bhamgā bhāṇiyavvā'. We have inadvertently given in the footnote 'bhamgā bhāṇiyavvā' as the reading available in ३० manuscript. As a matter of fact it yields the reading 'evam ee nava bhamgā bhāṇiyavvā'.

51. In *sūtra* 1864 there occurs twice the reading 'pappā' (p. 400, lines 9-10). All the manuscripts except २० and ३२ yield it. The २० and ३२ manuscripts as also the editions published so far contain in its place the reading 'pappa'. From the standpoint of the reading yielded by the majority of manuscripts as also from that of old usage the reading accepted by us is very important. Sometimes for the convenience of the reader a learned writer or reader of manuscripts changes the old usage into the current one. The present case provides an instance of such a change.

52. In *sūtra* 1319 we have accepted the reading 'donni' (p. 309). And all the manuscripts yield it. Moreover, on examining the *sūtras* from the beginning of the 4th *Dvāra* in which the present *sūtra* occurs one will find that the nominative case-ending in 'donni' is fitting. This means that the reading 'donni' which we have accepted is proper. In spite of this all the editions published so far contain the reading 'donha' which has the genitive case-ending. It is not that the genitive case-ending does not give the desired meaning. But the reading 'donni' having nominative case-ending is the original one because it is available in all the manuscripts as also because it fits well in the context.

53. The reading 'saṃjayāsaṃjāe jahannanam' which we have accepted in *sūtra* 1360 is the original one because it is yielded by all the manuscripts we have utilised. But the editions published so far contain in its place the reading 'saṃjayāsaṃjaenam pucchā | go jahannanam.' From the standpoint of meaning there is nothing objectionable in this reading which might have been available in some rare manuscript.

54. The reading 'ukkosasaṃkilitthaparīṇāme vā tappāuggavisujjhamānaparīṇāme vā' which we have accepted in *sūtra* 1751 (p. 384, line 13) is yielded by all the manuscripts we have utilised. This reading occurs in the description of the one who binds the highest *āyuṣya* (*karma*). The commentary on this concerned text is as follows : 'utkr̥ṣṭasaṃkiliṣṭaparīṇāmo nārakāyurbandhakaḥ, tatprāyog-yaviśuddhyamānaparīṇāmo'nuttarasurāyurbandhakaḥ' (folio 491). This explanation clearly proves the originality and authenticity of the reading accepted by us. In spite of this all the editions

published so far contain the unwanted additional phrase 'asamkiliṭṭhapariṇāme vā' which none of manuscripts yields. Thus the entire reading printed in these editions is as follows: 'u° samkiliṭṭhapariṇāme vā asamkiliṭṭhapariṇāme vā tappāuggavisujjhamānapariṇāme vā'. In place of u° occurring in this reading, the ५° and the ५° editions contain *ukkosenam*, the ५° edition contains *ukkosaṃ* and the ५° edition contains *ukkosa*. The learned readers easily understand that the reading 'tappāuggavisujjhamānapariṇāme vā' itself proves the reading 'asamkiliṭṭhapariṇāme' to be an unnecessary and unwanted interpolation.

55. The reading 'evamete cauvisam cauvisadaṃdagā 576 bhavaṃti' which we have accepted in *sūtra* 1409 is original and authentic. All the manuscripts yield it. In place of the word 'evamete' found in this reading the ५°, ५° and ५° manuscripts contain the word 'evameva'. From the standpoint of meaning the word 'evamete' is proper

56. The reading 'paharāyā' which we have accepted in *sūtra* 107 (p. 38) is yielded by all the manuscripts except the ५° wherein we find 'paharāyā'. All the editions published so far contain at this place the reading 'paharāyā'.

57. The reading 'sukkalessam |' has been accepted by us in *sūtra* 1224. In its place ५° manuscript yields the following enlarged reading: 'sukkalessam pappā jāva bhujjo bhujjo parinamā? hamā geyamā! tam ceva |'. On examining the *sūtras* 1220 to 1223 the learned readers will naturally realise that the term 'evam' occurring in the beginning of *sūtra* 1224 proves the authenticity and propriety of the reading accepted by us. The enlarged reading yielded by ५° manuscript is an attempt on the part of some scholar to make the original reading easy to understand by adding many words to it. All the editions published so far contain the enlarged reading almost identical with the one yielded by ५° manuscript. The enlarged reading could not be regarded as original and authentic

58. In *sūtras* 2333 and 2035 we have accepted the reading 'pariyāyaṇayā.' All the old manuscripts except ५° yield at these two places the same reading 'pariyāyaṇayā' which we have accepted. But ५° yields in their places the readings 'pariyāyaṇayā' and 'pariyāinayā' respectively. All the editions published so far contain at these two places the same reading 'pariyāinayā' which is yielded by manuscripts of later dates. The quotation from the text proper, given in the printed commentary, contains the reading 'pariyāinayā.' But the palm-leaf manuscripts of the commen-

tary, belonging to Cambay and Jesalmera Bhaṇḍāras, contain at this place 'pariyāyanayā.' This proves that the reading accepted by us is authentic and proper.

59. The reading 'cuṁcuyā' has been accepted by us in sūtra 98 (p. 36.) But all the editions published so far contain in its place the reading 'bamdhuyā'. Though जे०, म०, ऋ०, and ॠ० manuscripts yield the reading 'bamdhuyā', we have considered the reading 'cuṁcuyā' to be correct and authentic. In selecting the correct and proper reading we are here helped by *Pravacanasāroddhāra* and its commentary. In the footnote we have given the concerned passages from *Pravacanasāroddhāra* and its commentary, wherein occur the terms 'cuṁcuya' and 'caṁcukāḥ' respectively. This is the reason why we have accepted the reading 'cuṁcuyā', rejecting the reading 'bamdhuyā.' This case provides an instance of other works helping the editor in selecting correct readings.

60. In sūtra 1809 there occurs 'ṇavaram osannakāraṇam ṇa bhavati' (p. 395, line 4). All the manuscripts except जे० and all the editions published so far contain 'bhaṇnati' instead of 'bhavati'. But in the *pratikā* of the text proper, given in the commentary, there occurs 'havas' (folio A). Hence we have accepted 'bhavati' yielded by जे० manuscript.

61. After the reading 'bhāniyavvo' occurring at the end of sūtra 1591 there occurs the additional reading 'jāvavemāniya tti' in ॠ० manuscript only. The म० and the ऋ० edition contain the version identical with the one accepted by us. The सु० edition follows these two editions. On the other hand, the remaining three editions contain the additional reading yielded by ॠ० manuscript.

62. The reading 'aṇāntarāya āhāre' which we have accepted in sūtra 2032 (p. 419) is yielded by जे० manuscript alone. The remaining manuscripts as also the म० and ऋ० editions contain in its place the reading 'aṇāntaragayāhāre'. The remaining editions contain the reading 'aṇāntarāgayāhāre' which is yielded by no manuscript. The printed text of the commentary as also some of the manuscripts of the same contain the quotation of the concerned sūtrapada, viz. *aṇāntarāgayāhāre*. Even the explanation of this reading, given in the commentary, is as follows : 'anantarāgatāhārako.' On this basis the concerned editions might have accepted the reading 'aṇāntarāgayāhāre' even though it is not found in a single manuscript. But the old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the quotation 'aṇāntarāhāre' and contain 'anantarāhārako' as its explanation. Moreover, the printed text of the commentary contains the reading 'anantarāgatāhārāḥ' in the explanation of the term 'aṇāntarāhārā' occurring in the next sūtra 2033.

But the palm-leaf manuscripts at this place contain the reading 'anantarāhārāḥ'. So, the reading accepted by us at this place should be regarded as original.

63. In *sūtras* 2165 and 2166[1] there occurs the reading *asamkhej-jatibhāgam* (p. 442, lines 1 and 8). The ५०, ५० and ५० manuscripts yield, in its place, the reading *samkhej-jatibhāgam* (which we have recorded in the footnote). But in errata to the first part of this work we have requested the readers to interchange the places of these two readings, that is, to bring in the body of the text proper the reading noted down in the foot-note. All the editions published so far contain at this place the reading '*asamkhej-jatibhāgam*'. The following are the reasons for considering the reading '*samkhej-jatibhāgam*' to be original and authentic. In the printed text of the commentary there occurs at this place the following explanation : '*taijasasamudghātam ārabhamānānām jaghanyato'pi ksetramāyāmato'ngulāsankhyeyabhāgapramānam bhavati na tu sankhyeyabhāgamānam*' (folio 597 B). The reading '*asamkhej-jatibhāgam*' occurring in the text proper is consistent with this explanation. But the manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhandāras and other paper manuscripts of the commentary, that we have utilised, contain the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' instead of the reading '*na tu samkhyeyabhāgamānam*'. We are confident that all the manuscripts of the commentary must be containing the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*'. The manuscripts of the commentary, utilised by the editors of the ५० and ५० editions, must have contained the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*'. But they might not have found the reading '*samkhej-jatibhāgam*' in the manuscripts of the *Sūtra*. That is, they might have found in its place the reading '*asamkhej-jatibhāgam*'. This might have led them to correct, rather to corrupt, the commentarial reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' to '*na tu samkhyeyabhāgamānam*'. This seems to be the reason why we find the reading '*na tu samkhyeyabhāgamānam*' in the printed text of the commentary contained in these two editions. Of course, the commentarial reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' yielded by all the manuscripts of the commentary acquires meaning if they yield the reading '*ksetram āyāmato'ngulāsankhyeyabhāgapramānam*' instead of '*ksetram āyāmato'ngulāsankhyeyabhāgapramānam*'. But no manuscript of the commentary yields it. We are of the opinion that the reading given in this paragraph should be printed as follows : '*taijasasamudghātam ārabhamānānām jaghanyato'pi ksetram āyāmato'ngulā(la)sankhyeyabhāgapramānam bhavati, na tv asamkhyeyabhāgamānam*'.

64. All the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*, old and new, without

any exception, contain *sūtras* 898 and 899 which we have accepted in the body of the text proper (p. 221). Hence all the editions published so far, except the ३^o, contain them. But in the ३^o edition they have been dropped. Out of these two *sūtras*, *sūtra* 898 is identical with *sūtra* 870 word by word. Hence in the introductory remarks to the *sūtra* 898 the commentator says, 'samprati prāguktam eva sūtram sūtrāntarasambandhanārtam bhūyaḥ pathati'. This naturally proves originality and utility of *sūtra* 898. Considering the repetition of *sūtra* 870 as *sūtra* 898 to be improper the editor of *Suttāgame* dropped *sūtra* 898 without examining its propriety and utility.

65. It seems that several phrases occurring in *sūtra* 1237 (pp. 296-297) have been intentionally dropped in the ३^o edition. They are as follows: the word 'vara' which occurs twice in 15th line (p. 296), and once in 18th line (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsālā māsālā pesālā īsīotthāvalambinī īsīm voccheyakaḍḍi īsī tambacchikarāṇī' occurring in lines 18-19 (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsāyanijjā vīśāyanijjā pīṇānijjā vimhaṇijjā dīvaṇijjā' occurring in 1st line (p. 297) and the 'savvimāyapāhāyanijjā' occurring in 2nd line (p. 297). All these are found in the old manuscripts as also in all the editions except the ३^o. Thus it is quite obvious that these cases of omission are not the result of oversight (in proof-reading), nor are they the result of inadvertence. As a matter of fact, the editor of *Suttāgame* has intentionally dropped these portions of *sūtra* 1237.

66. The reading 'addā ya asi ya maṇi uḍupāṇe tella phāṇiya vasā ya' which we have accepted in *gāthā* 203 of *sūtra* 972 mentions seven *dvāras*. But the ३^o edition mentions two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' in place of one *dvāra* 'uḍupāṇe', thus making the total number of *dvāras* eight instead of seven. The reading mentioning eight *dvāras* is yielded by several manuscripts belonging to different groups. But the reading 'uḍupāṇe' is yielded by very old manuscripts. And it is this reading that is authentic. Hence we have accepted it. The authenticity of this reading is proved as follows. In *sūtra* 999 there occurs the treatment of these *dvāras*. After having explained *addāya dvāra* Āc. Malayagiri writes the following sentence regarding the *dvāras* asi to vasā: 'evam asimanāyādiviṣayāny api ṣaṭ sūtrāṇi bhāvēntiyāni'. Hence in this context the reading 'uḍupāṇe' is authentic and original. If one were to accept two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' instead of the one 'uḍupāṇe', then there would be seven *sūtras* instead of six, whereas the commentator expressly states that they are six. The portion containing the explanation of the term 'uḍupāṇe' of the concerned *gāthā* is missing in all the manuscripts of the commentary. Though

the text of the commentary printed in the 8° edition explains the terms 'duddha' and 'pāṇe' accepted in the text proper in place of 'udupāṇe', this commentarial passage containing the explanation is not original. It has been interpolated in the body of the text of the commentary by some learned person. This has been clearly suggested by the commentary on sūtra 999. We have offered special clarification of this point in a foot-note on p. 237 of the first part of this work. Readers are requested to refer to it.

In the selection of this reading we are helped by *Niśīthasūtra*. In 13th Uddeśa of *Niśīthasūtra* there occur the terms *matṭae*, *addāe* *aṣṭe*, *maṇṭe*, *udupāṇe*, *telle*, *phāṇie* and *vasāe*. Here also the topic in hand pertains to the question as to how one sees one's own face. Hence all the objects that can bear the reflection of the face are enumerated here. The concerned contexts of *Prajñāpāṇḍasūtra* and *Niśīthasūtra* establish absolute originality of the reading 'udupāṇe'. Let us note that the cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Ac. Vijayapremasūriji and Ac. Vijayajambūsūriji yields the reading 'kuddāpāṇe' in place of 'udupāṇe' and gives a variant 'kumḍapāṇie' in the foot-note. The text of *Niśīthasūtra* printed along with the *Niśīthacūrṇi* edited by Kamalamuniḥi follows the cyclostyle copy in this matter. These *kuddāpāṇe* and *kumḍapāṇie* are the corrupt forms of 'udupāṇe'. These corrupt forms are the result of scriptological error. Somebody under the influence of explanation contained in *Cūrṇi* has imagined them. It is necessary to give further details about the concerned reading of *Niśīthasūtra*. We have come across the three versions of the concerned portion of *Niśītha-sūtra*. They are as follows :

(1) *je• matṭae appāṇaṁ dehati dehamtam vā sātijjati | evaṁ addāe aṣṭe maṇṭe udupāṇe telle phāṇie vasāe appāṇaṁ dehati dehamtam vā sātijjati |* This reading is reproduced here from the copy prepared on the basis of old palm-leaf manuscripts.

(2) *je bhikkhū matṭae attāṇaṁ dehati de• 2 evaṁ je paḍiggahe• je ādāṁsae• je• maṇimmi• je āsimmi• je ābharaṇaṁsi• je udda(udḍu)-pāṇe• je udayakuṁbhe• je mahukuṁ• je tellakuṁ• je ghayakuṁ• je phāṇie• je vasāe• |* This version is found in some of the later manuscripts belonging to the period prior to 16th-17th centuries A. D.

(3) *je bhikkhū matṭae attāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || || Sū. 31 || je bhikkhū addāe appāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || 32 || je bhikkhū aṣṭe appāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || 33 || je bhikkhū maṇie appāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || 34 || je bhikkhū kuddāpāṇe appāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || 35 || je bhikkhū telle appāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || 36 || je bhikkhū mahue appāṇaṁ dehai, dehamtam vā sātijjati || 37 || je bhikkhū sappie*

appānam dehai, dehamtam vā sātijjati || 38 || je bhikkhū phāṇie appānam dehai, dehamtam vā sātijjati || 39 || je bhikkhū majjae appānam dehai, dehamtam vā sātijjati || 40 || je bhikkhū vasāe appānam dehai, dehamtam vā sātijjati || 41 || This version occurs in the cyclostyle copy of *Niśīthacūṛṇi* edited by Ac. Vijayapremasūriji and Ac. Vijayajambūsūriji and also in the printed text of *Niśīthacūṛṇi* edited by Kamalamuniji. In Kamalamuniji's edition the variants '*appānam paloei paloyamtam*' and '*kumḍapāṇie*' of the readings '*attānam dehai dehamtam*' (sū. 31) and '*kuḍḍāpāṇie*' respectively are given. Out of these two variants '*kumḍapāṇie*' is noted down in the foot-note by Ac. Vijayapremasūriji who regards it not as a variant of '*kuḍḍāpāṇie*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same *sūtra*-portion of *Niśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe* etc. occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of *Niśīthasūtra* exactly tally with those of the same found in *Prajñāpanāsūtra*. The term *mattae* which is mentioned first in *Niśīthasūtra* is absent in *Prajñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-term characteristic of *Niśīthasūtra*. It is meant to indicate other utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the Āgamic works and in the selection of readings tells us that this version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version seem to have been interpolated on the basis of the concerned *cūṛṇi* passage, recapitulatory (*saṅgrahani*) *gāthā* in *Niśīthabhāṣya* and the *cūṛṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the term *mattae*, *Cūṛṇi* remarks '*evam-paḍiggahādiessu vi*'. On the basis of this remark the reading '*evam je paḍiggahe*' seems to have been interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in *Niśīthabhāṣya*, which throws light on the meaning of the concerned *sūtra* is as follows :

daḍḍaṇa maṇi ābharaṇe sattha dae bhāyaṇa'ṇnatarae vā |
tella-mahu-sappi-phāṇita-majja-vasūsutta-māḍḍesu ||

There is no reason to believe that all the terms that occur in this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparśika* *Niryukti-gāthā* the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a *saṅgrahani-gāthā*. And a *saṅgrahani-gāthā* contains other terms (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra* terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je-ābharaṇamsi je udayakumbhe je mahakumbhe je ghayakumbhe*'

occurring in the second version is an interpolation made on the basis of the above-quoted *saṅgrahaṇī-gāthā* and *Cūrṇi* explanation.

(3) The term '*kuddāpāṇe*' (sū. 35) occurring in the third version is the corrupt form of '*uḍupāṇe*'. Ac. Vijayapremasūriji has noted down in a foot-note on the reading '*kuḍḍāpāṇe*' the term '*kumḍapāṇie*' which is regarded by him not as a variant but as an explanatory term. He has done so on the basis of the *cūrṇi* explanation of the term *dae* occurring in the *saṅgrahaṇī-gāthā* quoted in our discussion about the second version. Kamalamuniḥ, in his edition, notes the term '*kumḍapāṇie*' as a variant. The editor of *Suttāgame* goes a step further and accepts it in the body of the text of *Niśīthasūtra*. But in fact no manuscript of *Niśīthasūtra* yields the reading '*kumḍapāṇie*'. The *cūrṇi* explanation of the term '*dae*' is as follows: '*dagaṇ' pāṇīyam, tac ca anṇatare kuṇḍā-dibhājane sthitam*'. The term '*bhikkhū*' and the terms from '*appānam*' to '*sātijjati*', which are all available in the *sūtras* except the first (31st) and the interpolated one and which are mentioned in the third version are not found in the manuscripts of *Niśīthasūtra*. For the sake of clarity each and every *sūtra-pada* from among *matṭae*, *addāe*, etc. is expanded into a complete *sūtra* first of all in the 30th edition. This has been done without the support of any manuscript. Ac. Vijayapremasūri's edition, Kamalamuni's edition, *Suttāgame* edition and Muni Nathmalji's edition—all these editions which are published after the 30th edition give complete *sūtras* instead of *sūtra-padas*. In spite of this the 30th edition and Muni Nathmalji's edition contain *sūtras* as many as the original *sūtrapadas* found in the first version. That is, neither of the two editions contains even a single interpolated *sūtra-pada* from among those found in the second and the third versions. Dr. Schurbring's version of the text of *Niśīthasūtra* contains only those *sūtra-padas* which are found in the first version. It does not expand each *sūtra-pada* into a complete *sūtra*. It gives an authentic text strictly in accordance with manuscripts. It yields the reading '*uḍḍāpāṇe*' in place of '*uḍupāṇe*' found in the first version. This is due to the unavailability of manuscripts belonging to different groups and also of the reference works in Germany of those days. There is no exaggeration in saying that the versions he prepared with scant means could hardly be prepared by any person even though plenty of means are easily available to him. The 30th edition contains '*uḍḍāpāṇe*' instead of '*uḍupāṇe*'. But Muni Nathmalji's edition for the first time accepts the reading '*uḍupāṇe*'. Thus he has selected the authentic and original reading.

The readings that Muni Puṣpabhikṣuḥ has given at these concerned places in the body of the texts of *Prajñāpāṇāsūtra* and

Niśīthasūtra contained in *Suttāgame* suggest the fact that he does not seek any support from the manuscripts, he simply follows his own sweet will. This will be clear from what follows.

The reading of the first half of *gāthā* 203 of *sūtra* 972 on page 237 of our edition of *Prajñāpanāsūtra*, as accepted in the *Suttāgame* without any basis, is as follows : 'addāya asiya mañi duddha pāṇiya tella phāṇiya takā ya.' And further in place of *sūtra* 999 [2] therein we find 'evaṁ eenāṁ abhīlāveṇaṁ asīm maṇiṁ duddhaṁ pāṇiyaṁ tellaṁ phāṇiyam.' But all the old manuscripts at these places yield the readings 'addāya asiya mañi udupāṇe tella phāṇiya vasā ya' and 'evaṁ eenāṁ abhīlāveṇaṁ asīm maṇiṁ udupāṇaṁ tellaṁ phāṇiyam vasam' respectively. We have already discussed the authenticity and originality of *sūtra-padas* that occur in *Niśīthasūtra* in the parallel context. Even in *Niśīthasūtra* contained in *Suttāgame* the *vasā-sūtra* has not been accepted. Perhaps the editor of *Suttāgame* might not have liked the term 'vasā' occurring in *Prajñāpanā* and *Niśītha*. And hence he has dropped this term. Of course, the term 'vasā' means flesh which is a disgusting thing. But this does not mean that we should accept or reject the readings according to our likes and dislikes. Terms occurring in old texts throw light on the spiritual, social, political, economic, and other conditions of the society of those days. Again, the historical facts suggested by those terms serve as a proof of the antiquity etc. of the works.

Out of the editions published so far the ३० and the २० editions contain in *sūtra* 972 the reading 'putthapāṇe'. This 'putthapāṇe' is a corrupt form of 'udupāṇe', resulted from scriptographical error. All the editions contain in *sūtra* 999 [2] the reading 'duddhaṁ pāṇaṁ' instead of 'udupāṇaṁ'.

67. In *sūtra* 1817 we have accepted the reading 'je poggale pakkevaḥārattāde genhaṁti tesim asamkhejjaibhāgamādhāreṁti negāim ca naṁ bhāgasahassāim aphāsāijjamāṇānaṁ aṇāsāijjamāṇānaṁ viddhāmsamāgacchaṁti' (p. 396). All the old manuscripts yield this reading. And all the editions published so far, except the ३० edition, contain this reading. The commentary also follows it. The commentarial explanation in point is as follows : "yān pudgalān prakṣepākāratayā grhṇanti teṣāṁ asamkhyeyatamaṁ bhāgam āhārayanti 'anekāni punar bhāgasahasrāṇi' bahavo'samkhyeyabhāgā iti asprīśyamānānāṁ anāsvādyamānānāṁ vidhvamsam āgacchaṁti |" (Commentary, folio 508 A). It becomes clear from this explanation that the two terms 'aphāsāijjamāṇānaṁ' and 'aṇāsāijjamāṇānaṁ' occurring in the reading accepted by us have relation with the term 'poggale'. In spite of this the ३० edition has corrupted them to 'aphāsāijjamāṇānaṁ' and 'aṇāsāijjamāṇānaṁ' respectively, and has

accepted them without any support whatsoever. There occurs in the concerned *sūtra*-portion the term '*bhāgasahassāim*'. The editor of *Suttāgame*, unable to understand the purport of the author of the *Sūtra*, has regarded these two terms under consideration as the qualifying terms to the term '*bhāgasahassāim*'. Hence he seems to have changed their case-endings from the genitive to the nominative. Had he carefully scrutinised the reading '*etesi naṃ bhamte ! poggalānaṃ anāsāijjamānāṇa aphāsāijjamāṇāna ya*' (p. 396, sū. 1818) which is accepted even in *Suttāgame* and is separated from the reading under consideration by a single intervening word, he would have at least hesitated in corrupting these two terms.

68. In *sūtra* 1217 we have accepted the reading '*goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā egammi hojjā, dosu homāne ābhiniḃohiyānānaṃ evaṃ jaheva kanhalesāṇaṃ* (su. 1216 [1]) *taheva bhāṇiyavvaṃ jāva cauḃim, egammi homāne egammi kevalanāne hojjā* | The ३° and the ४° editions drop the word '*egammi*' which occurs after '*causu vā*' in the above-quoted reading. That is, the former part of the above-quoted portion is as follows in the two editions : '*goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā hojjā*'. The ३° edition accepts in its place the reading '*goyamā ! egamsi vā dosu vā tisū vā causu vā hojjā*'. The editor of the ३° edition seems to have changed the reading according to his sweet will. Had he tried to understand the meaning of the latter part of the above-quoted portion, he would have felt it necessary to consult different manuscripts and would have consequently obtained the correct and authentic reading.

69. *Sūtra* 1181 which occurs in this edition on page 283 has been inadvertently dropped in the ३° edition. All the manuscripts and all other printed editions contain it.

70. The reading which we have accepted in the second paragraph of *sūtra* 464 (p. 143) is as follows : '*evaṃ ukkosogāḃanae vi | evaṃ aḃahannamanukkosoḃāḃanae vi | navaraṃ ukkosogāḃanae vi asurakumāre thitṃ cautṃhānavadīe*'. This reading is yielded by all the manuscripts. In place of the portion underlined the ४° edition contains the misleading and corrupt reading '*navaraṃ saṃthāne cautṃhānavadīe*'. We do not understand as to why the editor of the ३° edition has accepted this wrong reading of the ४° edition, having rejected the correct and authentic reading already available in the ३° edition and even yielded by all the manuscripts. The ४°, ६° and ७° editions contain the reading identical with the one accepted by us. But the ३° edition contains the reading identical with the one found in the ४° edition. In the ३° edition after this reading (i.e. *navaraṃ saṃthāne cautṃhānavadīe*) there occurs the reading '*evaṃ jāva thāṇiyakumārā*' (sū. 465) which is

yielded by all the manuscripts and which is accepted in all other printed editions. But the ॐ edition in its place accepts the reading 'evam jāhā neraiyā tahā asurakumārā evam jāva thaṇṇiyakumārā'. This reading contains useless additions. This is the reason why we have considered the concerned reading available in the ॐ edition to be similar to the one found in the ॐ edition instead of the one found in the ॐ edition.

71. In the ॐ edition after *sūtra* 1285 (p. 306) there occur *sūtras* 1289 to 1293 (p. 307, lines 6-14) which are followed by *sūtras* 1286, 1287, 1288 and then there is given *sūtra* 1294. That is, *sūtras* 1285-1294 of our version are given in the following order in the ॐ edition : 1285, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1286, 1287, 1288, 1294. This order of the *sūtras*, as we find in the ॐ edition, is unscientific and unauthentic. No manuscript of the *Prajñāpānāsūtra* yields this order. Even the commentary explains these *sūtras* according to the original order accepted by us. Moreover, the reading 'tasakāie nam tasakāie tti pucchā | goyamā !' (p. 307, line 6) occurring at the beginning of *sūtra* 1289 is missing in the ॐ edition. The ॐ edition accepts the order of those *sūtras* which is given in the ॐ edition. Moreover, it drops the above-mentioned reading. In addition, it does not contain the reading 'sakāiya-pajjattaenam' occurring at the beginning of *sūtra* 1293. Hence it wrongly presents two *sūtras* (1292-1293) as one. It is as follows : 'evam tasakāiyaapajjattae pucchā | goyamā !' The reading that we have accepted is as follows '1292. evam tasakāiyaapajjattae | 1293. sakāyapajjattae nam pucchā | goyamā !' This reading is accepted in all the editions published so far. Again, it is yielded by all the manuscripts without exception. The intelligent readers will at once understand that the clarification which the learned author of the *Sūtra* has offered in connection with *sakāya paryāpta* has been construed with the *aparyāpta trasakāya* by the editor of the ॐ edition. That is, the ॐ edition contains the statement to the effect that the maximum life-span of *aparyāpta trasakāya* is *sāgaropama prthaktva*. The editor of *Suttāgame* repeats the mistake committed by the editor of ॐ edition in connection with the concerned *sūtras* 1292-93. He has even accepted the wrong order of the *sūtras*, which is given in the ॐ and ॐ editions. Again, he has interpolated a wrong reading at one place. The ॐ and ॐ editions do not contain the reading 'tasakāie nam bhaṁte ! tasakāie tti pucchā | goyamā !' occurring at the beginning of *sūtra* 1289. The editor of *Suttāgame* found that something is missing here in these editions. Hence he added without any authority the wrong reading 'tattha nam je se a sa se' at this place.

In brief, the wrong order of the concerned five *sūtras* which we find in ष० and म० editions is there in the सु० edition also. This wrong order breaks the natural connection of *sūtras*. This order is not yielded by the manuscripts which we have utilised. Again, the beginning of *sūtra* 1293, which is missing in the म० edition (but present in the ष० edition) is not found in the Suttāgame edition also. It is noteworthy that the beginning of *sūtra* 1293 is available in all the manuscripts. Moreover, in place of the beginning of *sūtra* 1289, which is missing in ष and म० editions, the Suttāgame edition contains a wrong and unscientific reading constructed by its editor according to his sweet will. The readings accepted in ष०, अ० and शि० editions are identical with the ones accepted by us.

72. The म० and सु० editions contain an additional reading 'na asaṁkhejjā uvavajjamti' after the word 'uvavajjamti' occurring at the end of *sūtra* 635 (p. 169, line 6). No manuscript yields this additional reading, nor do the editions printed so far contain it. There might have existed some manuscript in which somebody might have inserted this additional reading on the basis of one word 'nāsaṁkhyeyāḥ' written by the commentator in his commentary for clarification or on the basis of complete commentarial explanation of the concerned textual portion. And the editor of म० edition seems to have utilised such a manuscript.

73. The म० edition yields the additional reading 'paesaṭṭhayaē' in between 'vīsesāhiyāim' and 'carimaṁtapaesā' (p. 193, line 21) (sū. 777). The सु० edition follows the म० edition in this matter. But no manuscript yields this additional reading. And all other printed editions also do not contain it. The concerned *prāṭika* of the original text, given in the commentary (folio 231 B), tallies with the reading accepted by us.

74. The reading 'uvava[?jje]jja tti pucchāe bhaniyāe' (p. 324) occurring in sū. 1441 is yielded by ष० manuscript only. It is to be noted that even this manuscript does not contain the letter 'jje' which we have put in square brackets. At this place we have noted down in a foot-note different readings available in different manuscripts. The reading found in the अ० edition is here inadvertently printed as the one found in the ms. सु० that is, in the ष० edition. The concerned reading contained in the ष० edition is '[uvavajjai] pucchā bhaniyā'. We have corrected the mistake in the errata to the first part of the work. The reading 'uvavajjā pucchā bhaniyā' accepted in the म० edition is not found in any manuscript. Even सु० edition follows the म० edition in this matter. The ष० and अ० editions contain at this place the readings

'uvavajjai pucchā bhāṇiyāe' and 'uvavajjamti pucchā bhāṇiyā' respectively. In the 11th edition sūtras 1441 and 1442 are inadvertently dropped. Refer to *Prajñā*, plate 188-2, line 2.

75. The reading 'jīva-neraiyabhedesu bhāṇiyavvaṃ' which we have accepted in sūtra 1580 is yielded by all the very old manuscripts. It is consistent with the context and it is authentic. The 1st and 2nd editions too yield it. Some manuscripts contain in its place the corrupt reading 'jīvā neraiyabhedenaṃ bhāṇiyavvā'. This corrupt reading is noted in the foot-note. The 3rd and 11th editions accept it in the body of the text proper. The 4th and 5th editions contain in its place another corrupt reading, viz. 'jīvaneraiyabhedena bhāṇitavvā'. No manuscript yields it.

76. The reading 'ahavaṇaṃ chaṭṭho vaggo pañcamavagga-paḍuppano' which we have accepted in sūtra 921[1] is yielded by all the manuscripts which we have utilised. The 1st, 2nd and 11th editions also accept this reading. The 3rd edition inadvertently drops the word 'pañcamavagga-paḍuppano' occurring in this reading. The 4th edition contains in place of the reading accepted by us the following reading: 'ahavaṇaṃ pañcamavagga-paḍuppano chaṭṭho vaggo'. That is, in this reading the phrase 'chaṭṭho vaggo' which should actually precede 'pañcamavagga-paḍuppano' is printed after it. This reading is not found in any manuscript. The 5th edition follows the 1st one in this matter.

77. The reading 'abhiṇṇhiyattāe' (p. 394, line 9) which we have accepted in sūtra 1805 is yielded by all the manuscripts. The 1st, 2nd and 3rd editions also accept it. The printed text of the commentary contains at this concerned place the following explanation: 'abhiṇṇhiyattāe' abhidhyānam abhidhyā, abhilāsa ity arthaḥ, abhidhyā sañjātā⁹ yesv iti abhidhyātāstārakādīdarśanādītapratyayaḥ, tadbhāvas tattā tayā, kim uktaṃ bhavati? ye grhītā āhāratayā pudgalā na te trptihetavo 'bhuvann iti na punar abhilāsañiyatvena parinamante' (Commentary, folio 504 B). On the basis of the portion underlined the 4th edition accepts in the body of the text proper the sūtra-pada 'a(na)bhijhiyattāe'; the 11th edition contains in its place the sūtra-pada 'a(pra-ana)bhijhiyattāe'. That is, the reading which Pt. Bhagavandas has put in round brackets has been given by the editor of the 11th edition as a variant available in manuscripts. But as a matter of fact not a single manuscript out of those we have utilised yields this reading. The 5th edition follows the 4th edition in this matter. The old palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmira and Cambay Bhaṇḍāras,

9. The printed edition of the commentary contains the reading 'eṣv iti'.

contain the following reading in place of the above-given underlined one : 'ye grhītā āhāratayā pudgalā na te trptihetavo'bhuvann it; punar abhilaṣaṇiyatvena pariṇamante'. Here we do not find the second 'na' before 'punar'. Again the concerned commentarial explanation begins with the sūtra-pada 'abhiṣṣhiyattāe'. Moreover, all the manuscripts we utilised have yielded the reading 'abhiṣṣhiyattāe'. Taking all this into consideration we should conclude that the reading 'abhiṣṣhiyattāe' is authentic. In this connection let us take note of one point. The term 'abhiṣṣhiyattāe' occurs in the treatment of the transformation of material particles undertaken by infernal beings as their feeding. The same term occurs in sūtra 1806 [1] which deals with the transformation of material particles undertaken by Asurakumāra gods as their feeding. Though all the printed editions except the १०th one accept in sūtra 1806 [1] the reading 'bhiṣṣhiyattāe' in place of 'abhiṣṣhiyattāe', all the manuscripts which we have utilised yield the reading 'abhiṣṣhiyattāe'. Hence in both the sūtras we have accepted the uniform reading, viz. 'abhiṣṣhiyattāe'. It is to be noted that in the case of infernal beings the terms expressing miserable experiences are used whereas in the case of gods terms expressing pleasant experiences are used. Only the term 'abhiṣṣhiyattāe' is common to both the treatments. The following interpretation will remove the possible doubt that may arise in our mind : 'The food taken by infernal beings being very light they are not satisfied with it and hence their desire for food remains constant, whereas the food gods take being very delicious they could not forget it and hence even their desire for food remains constant'. On the authority of old manuscripts we have accepted the reading 'abhiṣṣhiyattāe' in sūtras 1805 and 1806 [1].

78. The reading 'pajjattayāna vi evaṃ ceva |' which we have accepted in sūtra 1308 is yielded by all the manuscripts. This reading fits well in the sūtra and helps us in understanding its total meaning. The ८th and १०th editions contain after this reading an additional phrase 'jahā ohiyānaṃ |' which no manuscript yields. We feel that for clarification some one might have inserted it in the body of the text proper. This is corroborated by the phrase 'evaṃ ceva' occurring in the sūtra. If the reading 'jahā ohiyānaṃ' were original then there should not occur 'evaṃ ceva' before it. Thus the reading 'jahā ohiyānaṃ' which occurs after the phrase 'evaṃ ceva' is proved redundant. The reading accepted in ५th and ७th editions is identical with the one accepted by us. The ३rd and ४th editions contain the reading 'pajjatti(tta)yānaṃ jahā ohiyānaṃ |'.

10. The १०th edition contains at this place the reading 'bhi (pro abhi)ṣṣhiyattāe'.

79. The reading 'bala vāsudeva' which we have accepted in *gāthā* 213 of *sūtra* 1406 is yielded by the very old manuscripts. But the three manuscripts contain in its place the reading 'bala-deva vāsudeva' which is accepted in the ५०, ५०, ५० and ५० editions. The ५० and ५० editions accept the reading which we have accepted.

80. In *sūtra* 1816 there occurs an interrogative sentence, viz. 'beimdiyā nam bhamte je poggale āhāratāe genhamti te nam tesim poggalānam seyālamsi katibhāgam āhāremti katibhāgam assāemti ?' (p. 395). This interrogative sentence is original and fits in the context. All the manuscripts except ५२ yield the above-quoted reading. But ५२ manuscript and the ५०, ५० and ५० editions, in its place, contain the wrong reading 'beimdiyānam bhamte ! pucchā | goyamā ! je poggale...'. Here the interrogative sentence is completed by adding 'pucchā |' after 'bhamte !', and a sentence containing an answer to the question starts with 'goyamā !' which is added before 'je poggale'. But this will not yield proper sense. The ५० edition, in its place contains, the reading 'beimdiyānam bhamte ! pucchā | je poggale...'. In this reading also 'pucchā |' occurs, but it is a meaningless addition. The ५० edition follows the ५० edition in this matter. But editor of the ५० edition has put 'pucchā |' in square brackets and has noted that 'pucchā' is useless and redundant. The ५० edition has not accepted it. Hence the reading accepted in the ५० edition is identical with the one accepted by us.

81. The two phrases, viz, 'tayā vi' and 'pavālā vi' which occur in *sūtra* 41 (p. 18, line 1) are missing in the ५० and ५० editions. But they are there in the ५० and ५० editions.

82. The phrase 'tihin annānehim' which occurs at the end of *sūtra* 452 (p. 140, l. 3) is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

83. The word 'ghāṇimdiyāatthoggahe' which occurs in *sūtra* 1019 (p. 251, l. 25-26) is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

84. The reading 'kevatiyā baddhellagā ? goyamā ! natthi' which occurs in *sūtra* 1046[8] is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

85. The reading 'anantam kalam' which occurs in *sūtras* 1310 (p. 308, l. 21) is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

11 The readings mentioned in paragraphs 81-105 are missing in the ५० and ५० editions. The readings that we have accepted at these concerned places are yielded by all the manuscripts which we have utilised.

86. The reading 'āhāragasarfrassa jahanṇiyā ogāhaṇḍ asaṃkhejjagunā' which occurs in sūtra 1566 is missing in the ८० and १० editions. But it is there in the ५० and ७० editions.

87. The reading 'jāva vemaṇiyā' which occurs in sūtra 1860 is missing in the ८० and १० editions. But it is there in the ५० and ७० editions.

88 The word 'atthasu' which occurs in sūtra 193[1] (p. 67, l. 8) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५० and ७० editions. The १० edition shortens, without any authority, the reading 'uvarim heṭṭhā ya egaṃ joyanasayaṃ vajjettā majjhe aṭṭhasu joyanasatesu' (sūtra 193) which is yielded by all the manuscripts, and in its place accepts the abridged reading, viz. 'uvarim jāva aṭṭhajoyanasaesu'.

89 The entire sūtra 316 (p. 106) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ७० editions.

90. The term 'saṃkhejjasamayāṭṭhitiyānam' which occurs in sūtra 332 (p. 109, l. 4) is missing in ८० edition. But it is there in the ५० and ७० editions. The १० edition contains its abridged form, viz. 'saṃkhejjasamaya'.

91. In sūtra 452 there occurs '°manapajjavanānapajjavehi ya chatthānavaḍḍie' (p. 140, l. 2). The ending portion of this reading, viz. 'pajjavehi ya chatthānavaḍḍie' is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ७० editions.

92. The reading 'jotisiyānam evaṃ ceva | ṇavaraṃ' which occurs in sūtra 923 (p. 228, l. 13) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ७० editions.

93. The portion of sūtra 1257, marked by [7] and [8] and printed on p. 302 (lines 2-4) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ७० editions.

94. The word 'rāṃḍiehiṃ' which occurs in sūtra 1723 (p. 380, l. 10) is missing in the ८० edition. But it is there in ५० and ७० editions. The १० edition in its place contains the word 'divasehiṃ'.

95. In the first half of the verse 26th of sūtra 43 we have accepted the reading 'cāmpagajāṭṭi ṇavaṇṇiyā ya kaṃdo'. The reading accepted in ५० and ७० editions is not different from the one we have accepted. The ८० and १० editions contain in its place the corrupt reading 'cāmpakajāṭṭi ṇṇiyā kuṃdo (kaṃdo)'.

96. In sūtra 247 we have accepted the reading 'suhumavaṇṇasaikāya asaṃkhejjagunā' (p. 93, l. 4). The reading accepted in ५० and ७० editions is not different from the one accepted by us.

The ३० and ३१ editions contain in place of the word 'asamkhejjagunā' the wrong word 'anamtagunā'. The commentary also clearly gives 'sūksmavanaspatikāyikā asamkhyeyagunā' (folio 131 A, line 7).

97. In sūtra 1744 we have accepted the reading 'pajjattāpajjattiyam' (p. 383, l. 11-12). The reading accepted in the ३० and ३२ editions is identical with the one we have accepted. But the ३० and ३१ editions contain in its place the wrong reading 'apajjattāpajjattiyam'.

98. In sūtra 2169 we have accepted the reading 'esuhumā nam' (p. 443, l. 17). The reading accepted in ३० and ३२ editions is identical with it. The commentary also contains 'esuhumā nam'ti etāvatsūksmāḥ'. This commentarial portion is in accord with our accepted reading. But the ३० and ३१ editions contain the unauthentic reading 'suhumā nam'.

99. In sūtra 1717 we have accepted the reading 'ūnā, sesam tam ceva', (p. 379). All the manuscripts which we have utilised yield it. But the ३० edition in its place contains 'ūnā sesā, (u) tam ceva paḍipunnam bamdhamti.' The reading accepted in the ३१ edition is identical with the one found in the ३० edition, the only difference being that it does not contain (u) which is an abbreviation of 'ukkosenam'. The reading accepted in the ३० and ३२ editions is as follows: 'ūnā, sesam tam ceva paḍipunnam bamdhamti'. The last two words, viz. 'paḍipunnam bamdhamti' occurring in this reading are yielded by no manuscript.

100. In sūtra 440 we have accepted the reading 'hālidavanna-pajjavehim' (p. 137 l. 7). But there seems to have inadvertently crept into the body of the text proper given in ३० edition the additional reading 'piyavannapajjavehim' which might have been found in some manuscript. This additional reading precedes the original one. Thus the ३० edition contains 'piyavannapajjavehim hālidavannapajjavehim'. The ३१ edition contains the abridged version of the reading 'nilavannapajjavehim lohivavannapajjavehim hālidavannapajjavehim sukkilavannapajjavehim ya chaṭṭhāpavaḍḍie' (p. 137, lines 7-8). The abridged version is as follows: nilalohiya-piyahālidassukkile chaṭṭhāpavaḍḍie'. The word 'piya' occurring in this abridged version is quite unauthentic. In Āgamas only five colours are enumerated, viz. kāla, nīla, lohita, hālidra and śukla. The portion pertaining to kāla colour precedes the sūtra-pada under consideration. (See p. 137, l. 2). Thus the reading accepted in the ३० and ३१ editions is not authentic and correct whereas the reading accepted in the ३० and ३२ edition is identical with the one accepted by us.

101. In sūtra 197 there occurs the reading: 'sānam sānam vimāṇāvāsasatasahassānam' (p. 70, l. 14). The ४° and ५° editions contain after it an additional reading 'sānam sānam aggamahisānam'. No manuscript yields this additional reading. This unwanted additional reading is not there in the ३° and ६° editions.

102. On p. 27, l. 6 there occurs the reading 'se ttam sâhâranasatrabâdaravanassaikâiyâ'. The ३^o edition contains after it an additional reading 'se ttam sâhâranavanassaikâiyâ'. No manuscript yields this additional reading. Moreover, the commentary at this place remarks that the four *nigamanas* (conclusions) contained in the textual passage beginning with 'se ttam' requires no explanation (*se ttam ityâdinigamanacatustayam sugamam*—Commentary, folio 41 A). If we accept the additional reading then the *nigamanas* will be five instead of four. This proves that the additional reading is unauthentic and unnecessary. The ५^o and ३^o editions do not contain it.

103. In *sūtra* 635 we have accepted the reading 'ekko' (p. 169, 1. 5). The *स०* edition accepts in its place the reading 'ekkam' which is yielded by no manuscript and hence unauthentic. The *म०*, *शि०* and *सु०* editions too accept the reading 'ekko'.

104. In sūtra 1236 we have accepted 'pariyāvannānam'. The २० edition in its place inadvertently gives the reading 'pariyāvannanam'. But the ५०, १० and ३० editions accept the correct reading 'pariyāvannānam'.

105. In the ४^o edition *sūtras* 1277 and 1278 occur after *sūtra* 1284. This irregularity in order is not supported by any manuscript. The order of the *sūtras*, accepted in ३^o, १^o and २^o editions, is the same as we have accepted in the present edition.

106. In sūtra 1864 we have accepted the reading *manabhakkhane kate* (p. 400, l. 18). The ॐ, म० and पु० editions contain in its place the reading '*manabhakkhukate*' which no manuscript yields. The ॐ, अ० and शि० editions accept the original reading which we have accepted.

107. In *sūtra* 2173 [2] there occurs the reading 'kāyajogaṇṇam' (p. 444) which could also be written as 'kāyajogaṇ ṇam.' All the manuscripts except ३२ yield it. The ३२ manuscript contains in its place *kāyajoge ṇam*. All the editions published so far except the ३^o edition accept this reading. But the commentarial explanation viz. 'kāyajogaṇ *punar yuñjānaḥ*' supports our reading. The ३^o edition contains the correct reading which is not found in the previous editions. To the best of our knowledge, this is the only

...[487]...

correct reading which, though found in the Suttāgame edition, is not there in the editions published before Suttāgame.

Acknowledgements

Once again we acknowledge our indebtedness to the learned Jaina monks, scholars and other persons whose names we have gratefully noted in the first part of the present edition of *Prajñāpanāsūtra* for the help they have rendered to us in our task of critically editing the text. Our sincere thanks are due to Dr. Nagin J. Shah, Dy. Director of L. D. Institute of Indology, for preparing 'Introduction'—English translation of our 'Prastāvanā' originally written in Gujarati.

Bombay
3-3-1971

MUNI PUNYAVIJAYA
DALSUKH MALVANIA
AMRITLAL MOHANLAL

पणवणासुत्तपरिसिद्धां

१. पढमं परिसिद्धं

गाहाणुकमो

गाहा	सुत्तकाह
अगंतुण समुत्थायं	२१७० [२] गा. २३०
अच्छि पण्वं बलिमोडमो	५४ [८] गा. ९३
अजोरुह बोडणे	४९ गा. ३९
अज्झयणमिणे चित्तं	१ गा. ३
अडहुत्तरं च १ तीसं २	१७४ गा. १३४
अणभिग्गहिक्कुविट्ठी	११० गा. १२९
अणभिग्गहिया भासा	८६६ गा. १९७
अणवज्जिय १ पणवच्चिय २	१९४ गा. १५१
अणंतरायआहारे १	२०३२ गा. २२३
अत्थिय तिवु कविट्ठे	४१ गा. १९
अहाय १२ असी १३ य मणी १४	९७२ गा. २०३
अद्धतिवणसहस्सा	१७४ गा. १३५
अप्फोया अहमुत्तय	४५ गा. ३०
अयसी १५ कुसुंभ १६ कोहव १७	५० गा. ४३
अलोप्प पडिहता सिद्धा	२११ गा. १६०
अवप्प पणप्प सेवालै	५४ [१] गा. ४७
असरीरा जीवणया	२११ गा. १६९
असुरा १ नाग २ सुवण्णा ३	१७७ गा. १३७
असुरेसु होति रत्ता	१८७ गा. १४७
अस्सण्णी खलु पढमं	६४७ गा. १८३
अब्बिय णेत्तिय मच्छिय	५८ [१] गा. ११०
अंबट्टा १ य कलिंदा २	१०३ गा. ११८
आणय-पाणयकप्पे	२०६ [२] गा. १५५
आभरण-वत्थ-गंजे	१००३ [२] गा. २०५
आमंतणि १ याऽऽणमणी २	८६६ गा. १९६
आपपइट्ठिय खेत्तं	९७१ गा. २०१
आसीत्तं १ बसीत्तं २	१७४ गा. १३३
आहार १ अभिय २ सण्णी ३	१८६५ गा. २१९
आ ९ [२] - १	

गाहा	सुत्तकाह
आहार सम सरीरा	११२३ गा. २०९
आहारे २८ उवओगे २९	२ गा. ७
इक्खू य इक्खुवाडी	४६ गा. ३३
इय सव्वकालित्ता	२११ गा. १७७
इय सिद्धाणं सोक्खं	२११ गा. १७५
इंदियउवच्चय १ णिव्वत्तया य २	१००६ गा. २०७
उत्तत्तकणगवक्खा	१८७ गा. १४६
एण्हिं सरीरेहिं [प्र. गा.]	२६ [११] गा. [१]
एक्कस्स उ जं गहणं	५४ [१०] गा. १००
एक्कासुत्तरं हेट्ठिमेसु	२०९ गा. १५७
एगपण्णगेगाई	११० गा. १२५
एगस्स दोण्ह तिण्ह व	५४ [१०] गा. १०३
एगा य होइ रयणी	२११ गा. १६५
एगिंसिरीरादी ९	१७९३ गा. २१८
एते चेव उ भावे	११० गा. १२२
एरंडे कुरुविंदे	४७ गा. ३६
एसो पंचनमुक्करो [प्र. गा.]	प्र. ३ टि. २
ओगाहणसंठाणे २१	२ गा. ६
ओगाहणा उ अवप्प	१००६ गा. २०८
ओगाहणाप्प सिद्धा	२११ गा. १६६
कण्हे कंदे खजे	५४ [१] गा. ५३
कति पगडी १ कह बंधति २	१६६४ गा. २१७
कहिं पडिहता सिद्धा	२११ गा. १५९
कंगूसा कहूया	४५ गा. २९
कंदा य १ कंदमूला य २	५५ [३] गा. १०७
कंय य कण्हकडवू	५४ [१] गा. ४९
काला असुरकुमारा	१८७ गा. १४५

गाथा	सुसंकाह
काले य महाकाले	१९२ गा. १४९
किण्णर किंपुरिसे खलु ५	१९२ गा. १५०
किमिरासि भइसुत्था	५४[१] गा. ५२
कुत्थुंभरि पिप्पलिया	४२ गा. २०
कुरु-मंदर-भावासा	१००३[२] गा. २०६
केकप-किराय-इयसुह	४.३६ टि. ३
कंवलणागुवडत्ता	२११ गा. १७०
कोहे १ माणे २ माया ३	८६३ गा. १९५
गखि ठिति भवे य भत्ता	८२९[२] गा. १९१
गूढछिरागं पंच	५४[७] गा. ८५
गोमेजए य २३ रुणए २४	२४ गा. १०
चउरासीह १ असीह २	२०६[२] गा. १५६
चउसट्टी १ सट्टी २ खलु	१८७ गा. १४२
चक्कागं भजनागस्स	५४[७] गा. ८४
चत्तारि य रयणीओ	२११ गा. १६४
चमेरे १ धरणे २ तह सेणुदेव	१८७ गा. १४३
चंदण ३२ गेरुख ३३ हंसे ३४	२४ गा. ११
चंपगाजाती णवणीइया	४३ गा. २६
चोत्तीसा १ चोयाला २	१८७ गा. १४०
चोवट्ठि असुराणं	१८७ गा. १३८
छट्ठि च इत्थियाओ	६४७ गा. १८४
जणवय १ सम्मत २ ठवणा ३	८६२ गा. १९४
जय्य य पुगो विद्धो	२११ गा. १६७
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८१
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७७
जस्स कंदस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५७
" " " हीरो	५४[४] गा. ६७
जस्स खंवस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८२
जस्स खंवस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७८
जस्स खंवस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५८
" " " हीरो	५४[४] गा. ६८
जस्स पत्तस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६२
" " " हीरो	५४[४] गा. ७२

गाथा	सुसंकाह
जस्स पवाहस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६१
" " " हीरो	५४[४] गा. ७१
जस्स पुण्फस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६३
" " " हीरो	५४[४] गा. ७३
जस्स फलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६४
" " " हीरो	५४[४] गा. ७४
जस्स बीयस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६५
" " " हीरो	५४[४] गा. ७५
जरस मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८०
जस्स मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७६
जस्स मूलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५६
" " " हीरो	५४[४] गा. ६६
जस्स सालस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६०
" " " हीरो	५४[४] गा. ७०
जरसाउण तुलाई	२१७०[२] गा. २२९
जह भयमोलो धंतो	५४[१०] गा. १०२
जह गाम कोइ मेच्छो	२११ गा. १७४
जह वा तिलपप्पडिया	५३ गा. ४६
जह सगलसरिसवणं	५३ गा. ४५
जह सप्पकामगुणितं	२११ गा. १७६
जंबुडीबे कवणे	१००३[२] गा. २०४
जं संठाणं तु इहं	२११ गा. १६२
जाई मोग्गार तह ज्हिया	४३ गा. २५
जाउलग माल परिली	४२ गा. २३
जीव १ गतिदिय २-३ काए ४	१२५९ गा. २११
जीसे तथाए भग्गाए समो	५४[३] गा. ५९
" " " हीरो	५४[४] गा. ६९
जीसे सालाए कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८३
जीसे सालाए कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७९
जे केह नाळियाबद्धा	५४[८] गा. ८७
जो अत्थिकायधम्मं	११० गा. १३०
जो जिणदिट्ठे भावे	११० गा. १२१
जोणियमूए बीए	५४[९] गा. ९७

गाथा	सुसंकाइ
जोयणसहस्स गाउयपुहत्त	१५.१२ गा. २१६
जोयणसहस्स छग्गाउयाई	१५.१२ गा. २१५
जो सुत्तमहिज्जंतो	११० गा. १२४
जो हेडमयाणंतो	११० गा. १२३
णग्गोह णंदिरुक्खे	४१ गा. १७
णाणाविहसंठाणा	५३ गा. ४४
णिच्छिणसत्त्वदुक्खा	२१७६ गा. २३१
णिच्छिन्नसत्त्वदुक्खा	२११ गा. १७९
णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिपणं	९४८ गा. २००
जिंबं ब जंबु कोसंब	४० गा. १३
णीलाणुरागवसणा	१८७ गा. १४८
णेरइय अंतकिरिया १	१४०६ गा. २१३
णेरइय-तिरिय-मणुया	१९७३ गा. २२०
तणमूल कंदमूले	५४[२] गा. ५४
तथ वि य ते अवेदा	२११ गा. १५८
तय-छलि-पवालेसु य	५५[३] गा. १०९
ताल तमाले तक्कलि	४८ गा. ३७
निग्णि सया तेत्तीसा	२११ गा. १६३
तिलण लउण छतोह	४१ गा. १८
तीसा १ चत्तातीसा २	१८७ गा. १४१
तीसा य १ पणवीसा २	१७४ गा. १३६
तुलसी कण्ह उराले	४९ गा. ४१
दग्गपिप्पली य दुब्बी	४९ गा. ४०
दग्वाण सव्वभावा	११० गा. १२७
दंसण-गाण-चरित्ते	११० गा. १२८
दिसि १ गति २ इंदिय ३ कार	२१२ गा. १८०
दीव-दिसा-उददीण	१८७ गा. १३९
दीहं वा हुस्सं वा	२११ गा. १६१
दुंबिलय-लउस-बोक्कस	४ ३६ टि. ३
न वि अत्थि मागुसाणं	२११ गा. १७१
निस्सग्गुवएसरुहं १-२	११० गा. ११९
निस्संकिय १ निक्कंखिय २	११० गा. १३२
पडमलवा नामलवा	४८ गा. २७
पडमुप्पल-नलिणाणं	५४[८] गा. ९०
पडमुप्पल ९-१० संघादे ११	५५[३] गा. १०८
पडमुप्पलिणीकंदे	५४[८] गा. ८८
पडमो ततिब्बो नवमो	७९० गा. १८६

गाथा	सुसंकाइ
पडमो ततिब्बो सत्तम	७९० गा. १८७
पण्णवणा १ ठाणाई २	२ गा. ४
पत्तडर सीयउरण	४२ गा. २१
पत्तेया पज्जत्ता	५४[११] गा. १०६
परमव्यसंयवो वा	११० गा. १३१
परमाणुस्मि य ततिब्बो	७९० गा. १८५
परिणाम १ वण २ रस ३	
गंब ४	१२१८ गा. २१०
पलंहु-रुइसकंदं य	५४[८] गा. ८९
पाढा भियवालुकी	५४[१] गा. ५०
पुट्टोगाह अणंतर	८७७[२३] गा. १९८
पुववी य १ सकरा २ वालुया	२४ गा. ८
पुसंजीवयडरिट्टे	४० गा. १४
पुप्फा जलया थलया	५४[८] गा. ८६
पुस्सफलं कालिगं	॥ गा. ९४
पूईकरंज सेण्हा(सण्हा)	४० गा. १५
पूसफली कालिगी	४५ गा. २८
कुसह अणंते सिद्धे	२११ गा. १६८
बत्तीस अट्टवीसा	२०६[२] गा. १५४
बलि १ भूयाणंदं २ वेणुदालि ३	१८७ गा. १४४
बारवती य सुरट्टा	१०२ गा. ११४
बारस १ चउवीसाई २	५५९ गा. १८२
बि चउत्थ पंच छट्टे	
(उत्तरार्धम्-वीसेक्वीस)	७९० गा. १८८
बि चउत्थ पंच छट्टे	
(उत्तरार्धम्-वावीसहम)	७९० गा. १८९
बि चउत्थ पंच छट्टे	
(उत्तरार्धम्-एते वज्जिय)	७९० गा. १९०
भासग १५ परित १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-जीवे व)	२१२ गा. १८१
भासग १५ परित १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-एतेसिं तु)	१२५९ गा. २१२
भासा कजो य पहवति	८५९ गा. १९२
भासा ११ सरीत् १२ परिणाम १३	२ गा. ५
भुयस्सुक्ख हिंगुस्सुक्खे	४८ गा. ३८
भुअत्थेणाधिगया	११० गा. १२०
भेद १ विसय २ संठाणे ३	१९८१ गा. २२२

गाथा	सुसंकाह
महुरा य सूरसेणा २१	१०२ गा ११६
मासपण्णी सुगपण्णी	५४[१] गा ५१
मुहिय भप्पा भल्ली	४५ गा ३१
रायगिह मगह १ चंपा	१०२ गा ११२
रुक्खा १ गुच्छा २ गुम्मा ३	३८ गा १२
रुह कंदुरिया जारु	५४[१] गा ४८
छोगागासपण्णे णिओयजीवं	५४[११] गा १०६
„ परित्तजीवं „	गा १०५
वहराड वच्छ १६ वरणा	१०२ गा ११५
ववगयजर-मरणभए	१ गा १
वंसे वेल्ह कणए	४६ गा ३४
वाहंगण सल्लह बोंडह	४२ गा १९
वायगवरवंसाओ [प्र. गा.]	१ गा [१]
विसमं समं करेति	२१७०[१] गा २२८
विहि १ संठाण २ पमाणं ३	१४७४ गा २१४
विट समंस-कडाहं	५४[८] गा ९५
वेणु णल इक्खुवाडिय	५४[८] गा ९२
वेयण १ कसाय २ मरणे ३	२०८५ गा २२७
वेटे बाहिरपत्ता	५४[८] गा ९१
सरा-जवण-सबर-बन्धर	पृ. ३६ टि. ३
सञ्जिताऽऽहारट्टी १-२	१७९३ गा २१७
सण वाण कास महग	४२ गा २२
सण्णिहिया सामाणा	१९४ गा १५२
सत्तट्ठ जातिकुलकोडिलक्ख	९१[४] गा १११
सफ्फाए सजाए	५४[८] गा ९६

गाथा	सुसंकाह
समण्डियाए बंधो	९४८ गा १९९
समयं वकंताणं	५४[१०] गा ९९
सम्मत्तस्स अभिगमे	२०३० गा २२४
सरीरप्पहवा भासा	८५९ गा १९३
सब्बो वि किसलओ खलु	५४[९] गा ९८
ससब्बिंदु गोत्तफुमिया	४५ गा ३२
संजय अस्संजय मीसगा	१९८० गा २२१
संठाणं १ बाहल्लं २	९७२ गा २०२
साण्य कोसला ६ गयपुरं	१०२ गा ११३
सानमसातं सव्वे	२०५४ गा २२६
साली १ बीही २ गोधूम ३	५० गा ४२
साहारणमाहारो	५४[१०] गा १०१
सिल्लं त्ति य बुद्धं त्ति य	२११ गा १७८
सिद्धस्स सुहो रासी	२११ गा १७३
सिंघाडगस्स गुच्छो	५४[२] गा ५५
सीता १ य दव्व २ सारीर ३	२०५४ गा २२५
सुयरयणनिहाणं जिणवरेण	१ गा २
सुयसागरा विणेऊण [प्र. गा.]	१ गा [२]
सुराणसुहं समत्तं	२११ गा १७२
सेडिय भत्तिय होत्तिय	४७ गा ३५
सेयविया त्ति य णयरी	१०२ गा ११७
सेरियए णोमालिय	४३ गा २४
सो होहु अहिगमरुहं	११० गा १२६
हरियाल्ले १५ हिंगुलए १६	२४ गा ९
हासे हासरहं यि य ६	१९४ गा १५३

२. बीयं परिसिद्धं

सदाणुक्रमो-सक्यत्थसहिओ

[शब्दादी ० ईदृक् चिह्नं सामासिकपदान्त्यशब्दसूचकम्, शब्दान्तो ० ईदृक् चिह्नं सामासिकपदाद्यशब्दसूचकम्, शब्दादी + ईदृक् चिह्नं लुप्तविभक्तिपदसूचकम्, शब्दस्यादी अन्ते भाष्यन्तयोश्च - एतादृक् चिह्नं पृथक्त्वस्वर-सन्धिसूचकम्, शब्दादी * ईदृक् चिह्नं प्रारम्भगतसंयुक्तव्यञ्जनात् पृथक्त्वैकव्यञ्जनारम्भशब्दसूचकम्, शब्दादी < ईदृक् चिह्नं मलादाणिकमकारागमात् पृथक्त्वाविस्वरशब्दसूचकम् । ० -, - ०, + -, * ० - एतानि बिहानि तत्तत्सङ्केतलक्षणसूचकानि । अव्ययव्यतिरिक्ता विभक्तिरङिताश्च शेषशब्दाः सामासिकवाक्य-मन्वगता हेयाः ।]

मूलसहो	सक्यत्थो	सुसंकाह
	अ	
+ अङ्काय	अतिकायः -	
	महोरगेन्द्रः १९२ गा. १५.०	
अङ्काय०	अतिकायः -	
	महोरगेन्द्र १९२	
अङ्गरा	अजगराः पृ ३२ टि. ७	
- अङ्छत्त	अतिच्छन्न १९५ [१]	
अङ्मुत्तगचंद-		
संठाण०	अतिमुक्तकचन्द्रसंस्थान	
	९.७४ [३]	
अङ्मुत्तय	अतिमुक्तक-वल्ली	
	४५, गा. ३०	
अङ्मुत्तयलता०	अतिमुक्तवल्लता	
	४४ गा. २७	
अङ्गवहत्ता	अतिवज्य २०५२ [२]	
अङ्गवहत्ताणं	,, १८६४	
अङ्ग्या	अतीतानि १०४०	
० - अङ्ग्या	अतीताः १४७ [२]	
अउज्झा	अयोध्यानि १७७	
अउणापण्णे	एकोनपञ्चाशदधिके २११	
अउलं	अनुलम् पृ. ७९ टि ४	
अप्	अजः ८४४, ८४६	
अजोगतं	अयोगताम् पृ. ४४५ टि ३	
अजोज्झा	अयोध्यानि	
	१७८ [१], १८८	

मूलसहो	सक्यत्थो	सुसंकाह
अकण्णा	अकर्णाः -	
	अन्तर्द्वीपमनुष्याः ९५	
अकम्मभूसण्हितो	अकर्मभूमिकेभ्यः ६४५ [३]	
अकम्मभूसग	अकर्मभूमिक ६४८, ६६०	
अकम्मभूसग०	,, ६३९ [२४],	
	६५० [१२], ६७२ [६],	
	१५३३ [४]	
अकम्मभूसगराज्ज-	अकर्मभूमिकगर्भ-	
वक्कंतिथिमणूसप-	व्युत्कान्तिकमनु-	
चंदियथेउव्वि-	व्यपक्षेन्द्रियवैकिय-	
यसरीरे	शरीरम् १५१९ [२]	
अकम्मभूसगा	अकर्मभूमिकाः ९४, ९६	
अकम्मभूसगोहिंतो	अकर्मभूमिकेभ्यः ६६२ [३]	
अकम्मभूसय०	अकर्मभूमिक १२५८ [८]	
० अकम्मभूसय-	अकर्मभूमिकमनुष्या-	
मणूसानं	णाम् १२५७ [१३-१४]	
अकम्मभूसय-	,, १२५७ [९]	
मणूसानं	,, १२५७ [१२]	
० अकम्मभूसय-		
मणूसानं		
अकम्मभूसय-	अकर्मभूमिकमानुषीणाम्	
मणूसीण	१२५७ [१०]	
अकम्मभूसीसु	अकर्मभूमिषु ९३, १७६	
अकसाई	अकषाथी १३३४, १८९६	
,,	अकषायिणः ९४३	

मूलसङ्घो	सङ्घयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसङ्घो	सङ्घयत्यो	सुत्तंकाइ
अकसाईण	अकषायिणाम्	२५४	◁ अक्खातं	१९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२[१], २०३[१], २०४[१], २०७ तः २०९	
अकसायसमुग्घाएणं	अकषायसमुद्घातेन	२१६२	◁ अक्खायं	५७[२], ५८[२], ६८[४], ८५[५], १६७, १७८[१], २०५[१], २०६[१], २०७ तः २०९	
अकसायी	अकषायिणः	२५४	अक्खीणा	अक्षीणाः	२१७०[१]
अकंततरिया	अकान्ततरिका	१२२६, ४.२९४ टि. १२	०- अक्खे	अक्षः	१९७[२]
अकंतत्ताए	अकान्तनया	१८०५	अक्खोडयाण	अक्षोटकानाम्	४. २९६ टि. ६
अकंतस्सरया	अकान्तस्वरता	१६८४[२]	अक्खोडाण	अक्षोटानाम्	११२२
अकाइए	अकायिकः	१२९०	अक्खोलान	अक्षोटानाम्	१२३५, ४. २७३ टि. ७
अकाइया	अकायिकाः	२३२	+	अगघाडग	अपामार्गः - गुच्छविशेषः ४२ गा. २२
अकाइयाण	अकायिकानाम्	२३२	अगदाण	अघटानाम्	८८५
अकिरिए	अकियः १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १६०४[१]		अगडेसु	अघटेपु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
अकिरिया	अकियाः ११६२, १५७३, १५९२, १५९४, १५९५[१], १६०४[१]		अगणि	अग्नि १६७ तः १७२	
- अकेयरं	अकेसरम् ५४[८] गा. ९५		अगणि०	५४[१०] गा. १०२	
+ अक्क	अर्कः - गुच्छविशेषः ४२ गा. २१		०- अगणी	अग्निः ३१[१]	
अक्कबोदी	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२		अगरुक्कलहुय-	अगुरुकल्लघुक्-	
अक्खरपुट्टिया	अक्षरस्पृष्टिका- लिपिविशेषः १०७		परिणामे	परिणामः ९४७, ९५६	
+ अक्खाइय	आख्यायिकायाम् ८६३ गा. १९५		अगंताणं	अगत्वा ४४४ टि. १	
अक्खाइयाणिस्सिया	आख्यायिकानिःसृता ८६३		अगंतूणं	२१७०[२] गा. २३०	
◁ अक्खातं	आख्यातम् ५६[२], ७५[४], ८४[४], ९१[४], १६८ त. १७३, १७७, १७९[१], १८० [१], १८१[१], १८२ [१], १८३[१], १८४ [१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६,		अगाराओ	अगारात १४२०[८], १४२१[२-३]	
			अगुरुलहुअणामे	अगुरुल्लघुकानाम् १६९६[१३]	
			अगुरुलहुए	अगुरुल्लघुक् - स्पर्शविशेषः १००५	
			अगुरुलहुणामाए	अगुरुल्लघुनामः १७०२[३३]	

मूलसहो	सकथ्यो	सुसंकाइ
अगुरुलहुय०	अगुरुलहुयु ९५६, १००५	
अगुरुलहुयणामे	अगुरुलहुयु कनाम १६९३	
अगमहिंसी०	अग्रमहिषी १९९[२]	
अगमहिंसीमो	अग्रमहिष्यः १९९[१]	
अगमहिंसीजं	अग्रमहिषीणाम् १७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
- अगमहिंसीजं	अग्रमहिषीणाम् १९०[२]	
०- अगमसो	अग्रशः २५[३], २८[४], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
०- अगमहृथा	अग्रहस्ताः १७८[१]	
"	अग्रहस्ती १७८[२]	
०- अगमाओ	अग्रात् २११	
अगिगकुमारा	अमिकुमाराः १४०[१], ४३९	
अगिगकुमाराणं	अमिकुमाराणाम् ५७८	
अगिगदृढाणं	अमिदग्धानाम् २१७६	
+ अगिगमाणव	अमिमाणवः - अमिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
अगिगसीहे	अमिसिंहः - अमिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
अगिगी	अमि[कुमाराः] १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
० अगिगीजं	अग्नीनाम् - अमिकुमाराणाम् १८७ गा. १३९	
+ अगिगहाडग	अपामार्गः - गुच्छविशेषः पृ. १८ टि. १०	
अगिगति	आजिप्रति २९०[३], ९९२[३]	
अचक्षुद्वंसण	अचक्षुर्दर्शन ४४४ तः	

मूलसहो	सकथ्यो	सुसंकाइ
	४४८, १९२८, १९२९	
अचक्षुद्वंसण०	अचक्षुर्दर्शन ४४०, ४४१, ४४३, ४६२[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८५[१], ४८७[१],	
अचक्षुद्वंसण-	अचक्षुर्दर्शनानाकारोपयोगः	
अणागारोवओगे	१९१०, १९१४, १९१८, १९२२, १९२४	
अचक्षुद्वंसणं	अचक्षुर्दर्शनम् ४५०	
अचक्षुद्वंसणावरणे	अचक्षुर्दर्शनावरणम् १६८०	
अचक्षुद्वंसणि-	अचक्षुर्दर्शनी पृ. ३१३ टि. १	
अचक्षुद्वंसणी	,, ४६३, ४७१, ४७८, ४८८, ४९६, १३५५	
अचक्षुद्वंसणी-	अचक्षुर्दर्शनी १३५५	
अचक्षुद्वंसणी	अचक्षुर्दर्शनिनः २६०	
अचक्षुद्वंसणीणं	अचक्षुर्दर्शनिनाम् २६०	
अचक्षुद्वंसणो-	अचक्षुर्दर्शनोपयुक्ताः वउत्था १९३२[१]	
अचरिती	अचारिणिणः ९३८, ९४०, ९४३	
अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	
अचरिमसमय-	अचरिमसमययोगि-	
सजोगिकेवल्लि०	केवल्लिन् ११८	
अचरिमस्स	अचरिमस्स ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०६	
अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तंकाह
अचरिमंतपपसा	अचरमान्तप्रदेशा	७७५
"	अचरमान्तप्रदेशाः	७७७, ७७९, ७९७, ८०२, ८०३
अचरिमंतपपसाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४
अचरिमंतपदेसा	अचरमान्तप्रदेशा	७७५
"	अचरमान्तप्रदेशाः	७७९, ७८०, ७९७, ८०२
अचरिमंतपदेसाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	८०२
अचरिमा	अचरमा	७७५
"	अचरमाः	२७४, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१]
अचरिमाहं	अचरमौ	७८१, ७८३ तः ७८८
"	अचरमाणि	७७५, ७९७
अचरिमाण	अचरमाणाम्	२७४
अचरिमे	अचरमः	७८१ तः ७८८, ८०२, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१]
"	अचरमम्	७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०३
अचित्तजोगिया	अचित्तयोनिकाः	७६३
अचित्तजोगिणं	अचित्तयोनीनाम्	७६३

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तंकाह
अचिन्ता	अचिन्ता - योनिमेदः	७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१
अचिन्ताहारा	अचिन्ताहाराः	१७५४[१,३]
अचिमालि०	अचिर्मालि	१९७[१]
अचिमाली०	"	२०१[१], २०५[१], २०६[१], २०७
अची	अचिः	३१[१]
अचीय	अचिषा	१७७, १७८[१-२], १८८, १९६
अचुण्	अच्युते	४२६[१-२], १८७०, १८४१
०- अचुण्	अच्युतयोः	२०६[२] गा. १५.५
० अचुण्सु	अच्युतेषु	१५.३२[५], २०५.१, २०५.२[१]
अचुण्हितो	अच्युतेभ्यः	६५.०[१८], ६५.५[४]
अचुभो	अच्युतः	६६३, १५.३२[५], १५.५१[४, ६]
अचुत	अच्युत	१९६
अचुतवडेंसण्	अच्युतवत्तंसक.	२०६[१]
अचुता	अच्युताः	१४४[१]
०- अचुता	"	२०६[१]
०- अचुताणं	अच्युतयोः	२०७
"	अच्युतानाम्	२०६[१]
अचुते	अच्युतः	२०६[२]
अचुते	अच्युते	३३४, ४२६[३]
अचुय	अच्युत	२१०, ६२२, ६३५, १०३.५
अचुयदेवसरीरे	अच्युतदेवसरीरम्	१५.२६[५]
अचुयदेवस्स	अच्युतदेवस्स	१५.५१[८]
अचुयदेवा	अच्युतदेवाः	७१३
० अचुयदेवा	"	२००४

मूलसहो	सकयव्यो	सुसंकाह
अभुयदेवाणं	अभ्युतदेवानाम्	६००, २०१४[२]
अभुयं	अभ्युतम्	१९६३
०-अभुया	अभ्युतौ	२०६[१]
०-अभुयाणं	अभ्युतानाम्	२०६[१]
अच्छर	अप्सरस्	१८८
अच्छर०	,,	१७७, १७८[१]
अच्छराभो	अप्सरसः	२०५२[२,६]
अच्छराणं	अप्सरसाम्	२०५२[२]
अच्छराणिवातेहिं	अप्सरानिपातैः -	अपुष्टिकानिपातैः २१६९
अच्छराहिं	अप्सरोभिः	२०५२ [२,४-६]
अच्छा	ऋक्षाः - सनखपदविशेषः	७४
,,	अच्छा	२११
,,	अच्छाः	१९७[१], १९९[१], २०५[१]
,,	अच्छौ	२०६[१]
,,	अच्छानि	१७७, १७८[१], १८८, १९६, १९७[१], २०६[१], २१०
,,	अच्छा-अच्छानगरी	१०२ गा. ११५
-अच्छि	अक्षिण	१२३७
अच्छिण्णे	अच्छिणान्	९९२[१-३]
अच्छिरोडा	अक्षिरोडाः - चतुरिन्द्रियाः	५८[१]
अच्छिवेहा	अक्षिवेधाः -	,, ५८[१]
अच्छि	अक्षि	५४[८] गा. ९३, ८५३
अच्छी	ऋक्षी-सनखपदविशेषः	८५१
अच्छे	अच्छः	१९७[१]
,,	ऋक्षः - सनखपदविशेषः	८४९, ८५२

मूलसहो	सकयव्यो	सुसंकाह
अच्छेज	तिष्ठेत्-तिष्ठति	२११ गा. १७६
अच्छो	ऋक्षः - सनखपदविशेषः	घृ. २१२ टि. ४
अजरा	अजराः	२११ गा. १७८
अजसोकिस्ति-	अयशःकीर्तिनाम्नः	१७०२ [५५]
णामाए	अयशःकीर्तिनाम्	१६९३
अजसोकिस्तिणामे	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणकर्कशः ५.४५[३]
अजहणमणुकोस-	गुणकर्कशः	अजघन्यानुत्कृष्ट-
गुणककखडे	गुणकालः	४५७[३], ४६८[३], ४७५[३], ४८३[३], ४९१[३], ५३९[३], ५४१[३], ५४२[३], ५४३[३], ५५७[३]
अजहणमणुकोस-	गुणकालः	४५७[३], ४६८[३], ४७५[३], ४८३[३], ४९१[३], ५३९[३], ५४१[३], ५४२[३], ५४३[३], ५५७[३]
गुणकालः	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणकालः ५.३८[३]
कोसगुणकालः	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणकालः ५.४०[३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणकालः ५.४७[३], ५.४८[३], ५.५१ [३], ५.५२[३]
गुणसीए	गुणसीतः	५.५०[३]
अजहणमणुकोस-	,,	५.४७[३], ५.४८[३], ५.५१ [३], ५.५२[३]
गुणसीते	अजघन्यानुत्कृष्टचक्षुर्दशनी	४६२[३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	५.३५[३]
चक्षुर्दशनी	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	४६७[३], ४७४[३], ४८२[३], ४९०[३], ५३२[३], ५३३[३], ५३६[३], ५३७[३], ५.५६[३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४[३]
पदेसिष्ट	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकस्य	५.५४[३]
अजहणमणुकोस-	पदेसिष्टस्य	५.५४[३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
पदेसियाणं	प्रदेशिकानाम्	५५४ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टमत्यज्ञानी	
महजणणी		४७० [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टरुक्षः	
लुक्से		५५८
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टाभिनि-	
भिणिबोहि-	बोधिकज्ञानी	४५९ [३],
यणणी		४७७ [३], ४९३ [३]
अजहणमणुकोसेणं	अजघन्यानुत्कृष्टेन	४३७
		[१, ३], ७२४, १३७२,
		१६९९ [१], १८५२
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणम्	गाहनकः	४६६ [३],
		४७३ [३], ४८१ [३],
		४८९ [३], ५२६ [३],
		५२७ [३], ५२९ [३],
		५३० [३], ५३१ [३]
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणयो	गाहनकः	५२५ [३]
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणगस्स	गाहनकस्य	५३१ [३],
		५५५ [३]
अजहणमणुकोसो-	अजघन्यानुत्कृष्टावगाहन-	
गाहणगाणं	कानाम्	५३१ [३],
		५५५ [३], पृ. १४०
		टि. २५
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-	
सोहिणाणी	वधिकाज्ञानी	४९५ [३]
अजहणुकोस-	अजघन्योत्कृष्ट-	
ट्टिणी	स्थितिकः	४५६ [३]
अजहणुकोसामि-	अजघन्योत्कृष्टाभिनि-	
णिबोहियणाणी	बोधिकज्ञानी	४८५ [३]
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टाव-	
सोगाहणम्	गाहनकः	४५५ [३]
- अजहणुको-	"	
सोगाहणम्		५२८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टाव-	
सोगाहणगस्स	गाहनकस्य	४५५ [३]
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टावगाहन-	
सोगाहणगाणं	कानाम्	४५५ [३]
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टावधिज्ञानी	
सोहिणाणी		४८७ [३]
अजहणो	अजघन्यः	१७४२ तः
		१७४४
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणम्	गाहनकः	४६४ [३]
- अजीव -	अजीव	पृ. ३९ टि. २
अजीवद्वन्द्वे	अजीवद्वन्द्वदेशः	१००५
अजीवपज्जवा	अजीवपर्ययाः	४३८,
		५००, ५५८
० अजीवपज्जवा	"	५०० तः ५०२
अजीवपणवणा	अजीवप्रशापना	३, ४,
		१३ [५]
० अजीवपणवणा	"	५, ६, १३ [५]
अजीवपरिणामे	अजीवपरिणामः	९२५,
		९४७, ९५७
अजीवमिस्सिया	अजीवमिश्रिता -	
	भाषाप्रभेदः	८६५
० अजीवं	अजीवम्	११० गा. १२०
- अजीवे	अजीवान्	पृ. ३९ टि. २
अजोगत्तं	अयोगताम्	२१७५
अजोगत्तां	"	पृ. ४४५ टि. ३
अजोगत्तं	अयोगत्वम्	पृ. ४४५,
		टि. २-३
अजोगयं	अयोगताम्	२१७५
अजोगिकेवल्लि०	अयोगिकेवल्लिन्	११७,
		११९, १३२
अजोगिमवत्थ-	अयोगिमवत्थ-	
केवल्लिजणाहारम्	केवल्लिजणाहारकः	
		१३७१, १३७२
अजोगी	अयोगी	१३२५
"	अयोगिनः	२५२,
		९४३, १९०० [४]

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाह
अजोगी-	अयोगी	१३२५
अजोगीण	अयोगिनाम्	२५२
अजोगिया	अयोनिक् ७५३, ७६३,	७७२
अजोगियाण	अयोनिक्नाम्	७६३, ७७२
अजोगीण	अयोगिनाम्	७६३
अजगृ	अर्जकः—वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ४१
अजगृति	आर्यजातयः पृ. ३८ टि. ३	
अजल	आर्यल—म्लेच्छविशेष ९८	
अजसामस्स [च.प.]	आर्यसामाय १[गा. २]	
—अजुण	अर्जुन—सुवर्णविशेष २११	
+ अजुण	अर्जुनः—बहुवीजविशेषः	४१ गा. १८
+ अजुण	अर्जुनम्—तृणविशेषः	४७ गा. ३५
+ अजोरुह	वनस्पतिविशेषः	
अजस्यवयणे	अध्यात्मवचनम्	८९६
अजस्यणं—	अध्ययनम्	१ गा. ३
अजसल	म्लेच्छविशेष पृ. ३६ टि. ११	
अजस्यसाणा	अध्यवसानानि	२०३२, २०४७
अट्टई	गुच्छविशेषः ४५ गा. २१	
—अट्टालय	अट्टालक	१७७, १७८ [१], १८८
अट्ट	अष्ट ५७ [२], ११० गा. १३२, २०० [१], २०६ [२] गा. १५४, २११, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ७७४, ८९५, ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७० [१], १०२५, १०२६ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३६, १०३७,	

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाह
अट्ट	१०४१ [१-२, ४, ६, ९] १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [३, ५, ७-८], १०४७ [२-४], १०६६ [३], १०७७, १०८३, १६४३, १६६५, १६६७ तः १६६९, १६८७, १७०० [१०], १७०२ [२०, ५४], १७०३ [१], १७३९ [२-३], १७५४ [१], १७६५ [१], १७६९ [१], १७७० [१], १७७३ [२], १७७५ [१], १७८१, १७८७ [१], १७९२ [१], १८०० [२], पृ. ३५२ टि. ३	
अट्ट	अष्टन	५३१ [३], ५३७ [१], ५४३ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [३], ५५६ [१]
अट्ट—	अष्टन १७४, १७५ गा. १३३	
—अट्ट	अष्ट ९१ [४] गा. १११	
अट्ट—	२११ गा. १६५, ५५९ गा. १८२	
अट्टगति०	अष्टगति	२२६
अट्टजोयणिण	अष्टजोयनिकम्	२११
अट्टणहं	अष्टानाम्	११७ [२], १९८ [१], २०० [२]
०—अट्टवाण	अर्थतया	४४०, ४४४, ४५९ [१], ४६७ [१], ४८७ [१], ४८९ [१]
अट्टत्तरं	अष्टसप्ततम्	पृ. ५४ टि. ३
अट्टसीसं	अष्टद्विंशत	१८५ [१] १८७ गा. १४०
अट्टपदेसिण	अष्टप्रदेशिकः	७८८, ७८९
॥	अष्टप्रदेशिके	७८८

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
अट्टपिण्डनिष्ठिया	अष्टपिण्डनिष्ठिता	१२३७
अट्टकासाहं	अष्टस्पर्शोनि	८७७ [१३], १८०० [१]
०-अट्टकासेहिं	अष्टस्पर्शोः	५,१४, ५,१५
अट्टभंगा	अष्टभज्जाः	१०८३
अट्टभाग०	अष्टभाग	४०५ [१, ३], ४०६ [१, ३] पृ. १२५, टि. ०
०-अट्टभागो	अष्टभाग.	३९५ [१, ३], ३९६ [१, ३]
अट्टममस्सत्स [स.घ.]	अष्टममभक्ते	१८२६
अट्टमं	अष्टमम्	पृ १८९, पं २५
अट्टमे	अष्टमे	२१७२
अट्टमेसु	अष्टमयोः	२१७३ [२]
०-अट्टयाण	अर्थतया	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५०, ४५३, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६० [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४६९ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७ [१], ५०९ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१],

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
०-अट्टयाण	५१२ [१], ५१३ [१], ५१५ [१], ५१७ [१], ५१८ [१], ५१० [१], ५११ [१], ५१२ [१], ५१४ [१-३], ५१५ [१, ३], ५१६ [१, ३], ५१७ [१]	
०-अट्टयाते	अर्थतया	५११, ५१५, ५१९ [१], ५३० [१], ५३६ [१], ५४१ [१]
अट्टविह०	अष्टविध	१५८७ [१], १७८८ [२]
अट्टविहवंधण	अष्टविधबन्धक.	१५८१ [१], १६४६, १६४७ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७७६, १७७७ [१], १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]
अट्टविहवंधणा	अष्टविधबन्धकाः	१५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१]
अट्टविहवंधणे	अष्टविधबन्धकः	१५८३ [१], १६४०, १६४३, १६४९ [१], १७५८ [१], १७६१, १७८१
अट्टविहवेदए	अष्टविधवेदकः	१७८८ [१]
अट्टविहवेदगा	अष्टविधवेदकाः	१७७४ [१], १७८९

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुक्तकाङ्
अट्टविहवेष	अष्टविधवेदकः १७७३[१]	
अट्टविहा	अष्टविधाः ८[४], १४१[१]	
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम् १५२०[४]	
अट्टविहे	अष्टविधः ९५५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९८[१२], १६९५[२], १९०९.	
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः २०६[२] गा. १५४	
अट्टसतं	अष्टाधिकं शतम् ६३६, १४३६[२]	
अट्टसमङ्ग	अष्टसामयिकः २०८८, २१७२	
अट्टसहिया	अष्टसहिताः १०३२[१]	
अट्टसु	अष्टसु १४८, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१]	
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]	
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १७७	
अट्टहिं	अष्टभिः ५१९, ६८७, ६८८, ६९१	
अट्टास	अष्टादश १७४ गा. १३३-१३४, ४२२[१,३], ४२३[१,३] ९७१, १०४१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]	
+ अट्टारस	अष्टादशम् १७४ गा. १३३-३४	
अट्टारस-	अष्टादश १७२	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुक्तकाङ्
अट्टारसणं	अष्टादशभ्योऽष्टादशभिर्वा [पृ. ष.] ७०९, ७१० [स. ष.] अष्टादशसु १८३७, १८३८	
अट्टारसमं	अष्टादशम् पृ. ३१७ पं. १०	
अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि १०७	
अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन् १७१, २३०	
- अट्टारं	अष्टादशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
अट्टावीस०	अष्टाविंशति १९८[२]	
अट्टावीसहमं	अष्टाविंशतितमम् पृ. ८०६ पं २०	
अट्टावीसति०	अष्टाविंशति १९५[१]	
अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागाः १७०२[२५, २७], १७१२	
अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधाः ९५	
अट्टावीसे	अष्टाविंशाम् १७४ गा. १३३ अष्टाविंशतिः १९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९	
अट्टावीसाम्	अष्टाविंशतेः १९८[२]	
,	अष्टाविंशतेरष्टा- विंशत्या वा ७१९, ७२०	
,	अष्टाविंशतौ १८४७, १८४८	
अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर १७०	
अट्टिकच्छमा	अस्थिकच्छपाः ६४	
अट्टिवाहं	अस्थितानि ८८८[१], ८९०	
०- अट्टी	अर्थिनः १७९५	
- अट्टे	अर्थः ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५,	

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

-अष्टे

१२३७, १२३८,
१४०८[२], १४१७ तः
१४१९, १४२०[८],
१४२२ तः १४२४,
१४२५[२], १४२६[१],
१४२७[२], १४२८[२],
१४३०[१], १४३१[२],
१४३२[३], १४३३,
१४३६[२], १४३७[६],
१४४६ तः १४५०,
१४५२, १४५४ तः
१४५६, १४६०, १४६२,
१४६५, १४६९,
१६३८[१], १६३९,
१६४१, १६५३, १६५४,
१९६३, २१-९,
२१७०[३], २१७४[१],
२१७५.

-अष्टेणं

५३२[१], ५३३[१],
५३५[१], ५३६[१],
५३७[१], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५४३[१],
५४५[१], ५४७[१],
५४८[१], ५५०[१],
५५१[१], ५५२[१],
५५४[१३], ५५५,
[१,३], ५५६[१],
५५७[१], ८३१, ८६७,
८६८, ९९४, ९९६, ९९८,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३०,
११३२, ११३३[१],
११३८, ११३९, ११४२,
१२१५ [१३], १२२०,
१२२२, १२५२, १२५३,
१२५५, १४४४, १४५९,
१५१३, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३७[१],
१९५४, १९५७[१],
१९५८, १९६०, १९६३,
१९६४, २०४६, २०५१,
२०५२ [१], २०७८,
२०८०, २०८३, २१६९,
२१७६, घृ. १३७ टि. ३,
घृ. २७५ टि. ६,
घृ. २७६ टि. २

-अष्टेणं

अर्थेन ४३९ तः ४४१,
४४३ तः ४४८, ४५२,
४५५, १-३[३]: ४५६[१],
४५७[१], ४५९[१],
४६२[१], ४६४[१],
४६६[१], ४६७[१],
४६८[१], ४७०[१],
४७३[१], ४७४[१],
४७५[१], ४७७[१],
४८१[१], ४८२[१],
४८३[१], ४८५[१],
४८७[१], ४८९[१],
४९०[१], ४९१[१],
४९३[१], ४९५[१],
४९७, ५०३ तः ५०५,
५०८ तः ५११, ५१३ तः
५१५, ५१७, ५२५[१],
५२६[१], ५२९[१],
५३०[१], ५३१[१-३],

अठियाइ

अस्थितानि ८७७[१]
८८९, ८९१

अठयाल०

अष्टचारिण १७७,
१७८[१], १८८

अठयाल०

प्रशस्त १७७, १७८[१],
१८८

अठहुत्तं

अष्टसप्तम् १७४ गा. १३४

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
अढा	रोमपक्षिविशेषः	८८	+ अणवन्निय	अणपक्षिकः १९.४ गा. १० १	
अडिला	चर्मपक्षिविशेषः	८७	अणवन्निया	अणपक्षिकाः १९३[१]	
अडिला	,, पु. ३३ टि. ४		अणवन्नियाणं	अणपक्षिकानां १९३[१]	
— अडु	अर्थ १९७[२],		अणस्साइज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः १८२१	
	१९८[२]		अणस्साइज्जमाणाई	अनास्वाद्यमानानि १८२०	
अडुइजा	अर्थतृतीयाः १३१०		अणहिया	कुहणशालीयवनस्पति- विशेषः पु. २१ टि. ७	
अडुइजाई	अर्थतृतीयानि १५.९९. [६-७], १९.८६, १९.८७		अणंतजो	अनन्तकः ५४[९] गा. ९८	
अडुइजाओ	अर्थतृतीयाः १५२९[२-३]		अणंतगुणककलडाई	अनन्तगुणककलानि १८००[२]	
अडुइजेसु	अर्थतृतीयेषु ८२, ९३, १५.८, १७६		अणंतगुणकालप	अनन्तगुणकालकः ५२३	
+ अणगार	अनगारः ९.७२ गा. २०२		अणंतगुणकालगाण	अनन्तगुण- कालकानाम् ३३३	
अणगारस्स	अनगारस्स ९.९३, २.१६८		अणंतगुणकालाई	अनन्तगुणकालानि ८७७[८], १९.७८[२]	
अणगारियं	अनगारताम् १४२०[८], १४२१[२-३]		अणंतगुणनित्तस्साई	अनन्तगुण- तिक्तरसानि ८७७[१२]	
अणग्वाइज्जमाणा	अनाप्रायमाणाः १८२१		अणंतगुणपरिवृण्ण	अनन्तगुणपरिवृद्धया ८८०	
अणग्वाइज्जमाणाई	अनाप्रायमाणानि १८२०		अणंतगुणमभहिण्	अनन्तगुणभ्यधिकः ५०४	
अणभिग्वाहिओ	अनभिगृहीतः ११० गा. १२९.		अणंतगुणलुक्खाई	अनन्तगुणरुक्खाणि ८७५[१५], १८००[२-३]	
अणभिग्वाहिय-	अनभिगृहीत-		अणंतगुणलुक्खे	अनन्तगुणरुक्खः ५२४	
कुदिट्ठी	कुहटिः ११० गा. १२९.		अणंतगुणसीयाई	अनन्तगुण- शीतानि ८७७[१४]	
अणभिग्वाहिया	अनभिगृहीता—भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९७		अणंतगुणसुत्तिभ-	अनन्तगुणसुत्त- गंधाई ८७७[१०]	
अणवट्ठिण्	अनवस्थितः २०२७, २०२९		अणंतगुणहीणे	अनन्तगुणहीनः ४४०, ५०४	
अणवण्णिय०	'अणपक्षिक, अप्रज्ञप्तिक, श्रृणपक्षिक—वानव्यन्तर- देवजातिः १८८		अणंतगुणं	अनन्तगुणम् २११ गा. १७२	
अणवण्णियकुमार०	अणपक्षिककुमार १९३[२]		अणंतगुणा	अनन्तगुणाः २२५ तः २२९, २३१ तः २३४, २३६ तः २३९, २४१ तः २४४, २४६ तः २४९,	
अणवण्णियरायाजो	अणपक्षिकराजानौ पु. ६७ टि. १				
अणवण्णिया	अणपक्षिकाः १९.३[१]				
अणवण्णिदा	अणपक्षिन्धौ १९.३[२]				

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
अणंतगुणा	२५१ तः २६०, २६४ तः २६९, २७४, २७५, ३२६, ३३०, ३३४, ७१३, ७६३, ७८०, ८०५, ८०६, ९००, ९१० [१], ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], ११७०, ११७३, ११८० [१०], १८१८, १८२१, १८२५, २१४२		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५१०, ५३१ [१३], ५३७ [१], ५४३ [१], ५४५ [१]	
"	अनन्तगुणानि ९१० [८] ९१४ [१], १२४७, १२४९, १५६५		"	अनन्तप्रदेशिके ७८९	
अणंतगुणाहं	अनन्तगुणानि ३२८, ३२९, ८८७		"	अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ७९७ [१], ९८५ [५]	
अणंतगुणे	अनन्तगुणः २७०, २७१, २७२ [३], २७३		अणंतपणसियारस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५१०, ५३१ [१], ५३३ [१], ५४३ [१], ६५ [१], ७५२ [१], ८०५, ८०६	
"	अनन्तगुणम् ९७२, ९८५ [७], ९८७ [२], घृ. २४० टि. १		अणंतपणसियाहं	अनन्तप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
अणंतजीवं	अनन्तजीवम् ५६ [७] गा. ८६-८५		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ५१०, ५३१ [१, ३], ५४३ [१], ५४५ [१], १११०	
अणंतजीवा	अनन्तजीवाः ५४ [१] गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८ गा. ९६		अणंतपणस्योगाढे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९६	
— अणंतजीवा	" ५४ [२] गा. ५४,		अणंतपदेसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५५२ [१]	
अणंतजीवा	अनन्तजीवा ५६ [३] गा. ५९, ५६ [५] गा. ७६ तः ७१		"	अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ८०१	
"	अनन्तजीवानि ५४ [८] गा. ८६-८७		अणंतपदेसियस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५३१ [३]	
अणंतजीवे	अनन्तजीवः ५४ [३] गा. ५७-५८ गा. ६१		अणंतपदेसियं	अनन्तप्रदेशिकम् १९६३, १९६४	
"	अनन्तजीवा ५४ [३] गा. ६०		अणंतपदेसियाण	अनन्तप्रदेशिका १२४३	
"	अनन्तजीवम् ५६ [३] गा. ५६ गा. ६२ तः ६५		"	अनन्तप्रदेशिकाः ३३०, ५०३	
			अणंतपदेसियाहं	अनन्तप्रदेशिकानि १७९७	
			अणंतपदेसियाण	अनन्तप्रदेशिकानाम् ३३०	
			अणंतपदेसियाणं	अनन्तप्रदेशि- ५३७ [१], कानाम् ५५२ [१], ११०६	
			अणंतपदेस्योगाढे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९५	
			अणंतभागमन्महिते	अनन्तभागाभ्यधिकः ५०४	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अणंतभागीणे	अनन्तभागीनः	४४०, ५०४
अणंतभागं	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभागूणा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभागूणे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभाग	९१० [१,४], ९१४ [१]
— अणंतभागो	,,	पृ. २२३ टि १
अणंतमिस्मिया	अनन्तमिथिता— भाषाप्रमेदः	८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा. १९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहारः	पृ. ४१९ टि १
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	समारसमा-	
वणजीव-	पक्षजीव-	
पणवण	प्रज्ञापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धलोभवोप-	
भवोववातगनी	पातगतिः	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अणंतरागता	अनन्तरागताः	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,,	१४१० [१,३] १४११ तः १४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,,	१४१५ [२]
अणंतरायआहारे	अनन्तरागताहारः	२०३२ गा. २२३
अणंतराहारा	अनन्तराहाराः	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाडाहं	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववक्षगा	अनन्तरोपपक्षकाः	९९८
— अणंतवग०	अनन्तवर्ग	२११ गा. १७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धाः	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणंता	अनन्ताः	५४ [११] गा. १०४, ५५ [३], २११ गा. १६७, ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१] ४९५ [१],

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाह
अणागारपासण्या	अनाकारपश्यता १९३६, १९३८, १९४०, १९४२	
० अणागार- पासण्या	अनाकारः १९३८, १९४२ पश्यता १९५१	
०-अणागारं	अनाकारम् २११ गा. १६९	
अणागारे	अनाकारः १९२०, १९६३, १९६४	
अणागारेहिं	अनाकारैः १९६४	
अणागारोवउत्ता	अनाकारोपयुक्ताः २६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३१, १९३२[१]	
अणागारोवउत्ताण	अनाकारोपयुक्तानाम् २६२	
अणागारोवउत्ताणं	,, ३२५	
अणागारोवउत्ते	अनाकारोपयुक्तः १३६३	
०-अणागारोव- उत्तेसु	अनाकारोपयुक्तेषु १९०१[१]	
अणागारोवओग- परिणामे	अनाकारोपयोग- परिणामः ९३२	
अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः १९०८, १९१०, १९१२, १९१४, १९१६, १९१८, १९२२, १९२४, घृ. ४०८ टि. २	
० अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः १९१०, १९१४, १९२३, १९२४	
०-अणागारोव- ओगे	अनाकारोव- योगः १९१८	
अणावाहज्जमाणाणं	अनावाह्यमाणाणाम् १८२१	
अणाणत्ता	अनानात्वाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
अणाणुगामिण्	अनाणुगामिकः २०२७	
अणाणुपुब्बि (कि. वि.)	अनाणुपुब्बि ८७७[२२]	
अणादीण्	अनादिकः १२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३१, १३३५, १३४४, १३५२, १३५५, १३५९,	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाह
अणादीण्	१३८१, १३९२, १३९३, १३९७, १३९८	
अणादेज्जणामे	अनादेयनाम १६९३	
अणाभोगणिव्वत्तिट्ठु	अनाभोगनिर्वर्तितः ९६३[१], १७९६, २०३८, २०३९	
अणासाहज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः १८१८	
अणाम्साहज्जमाणाण	अनास्वाद्यमानानाम् १८१७, १८१८, १८२१	
अणाहारण्	अनाहारकः १३६७, १८६६[१], १८६७, १८७१[१], १८७४[१], १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१, ३], १८८३ [१], १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९१[१], १८९४[१], १९०५[१-२]	
० अणाहारण्	अनाहारकः १३६७ तः १३७३	
अणाहारगा	अनाहारका. २६३, १८६८, १८६९[१], १८७०, १८७२, १८७५[१], १८७७, १८७९, १८८०[१], १८८२[१, ३], १८८४, १८८६, १८८७[३], १८९२, १८९३, १८९८[२-३], १८९९[२], १९००[४], १९०१[२], १९०३ [३-४, ६], १९०४[२]	
अणाहारगाण	अनाहारकाणाम् २६३	
अणाहारगे	अनाहारकः १८६९[१], १८७६[१], १८८०[१]	
अणाहारया	अनाहारकाः १८६८	
अणिच्छिद्यत्ताण्	अनीप्सिततया १८०५	
अणिज्जिण्णा	अनिर्जीर्णाः २१७०[१]	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
अणिट्टहरिया	अनिष्टतरिका पृ २०, ३३ ८	
अणिट्टतरिया	,, १२२६, १२२८, १२३३	
अणिट्टत्ताए	अनिष्टनया १८०५	
अणिट्टस्सरया	अनिष्टस्वरता १६८४[२]	
अणिट्टा	अनिष्टा १६८४[२]	
अणिट्टिपत्तअपमत्त-	अनुद्धिप्राप्ताप्रमत्त-	
संजतेहिंनो	सयतेभ्यः ६६५[३]	
अणिट्टिपत्तपमत्त-	अनुद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
संजयसम्महिट्टि०	सम्यग्गृहि १५३३[१०]	
अणिट्टिपत्तारिया	अनुद्धिप्राप्तारिया १९, १०१, १३८	
- अणित्थं	अनित्थंस्थम् २११ गा. १६६	
अणिदा	अनिदा-वेदनाभेद २०५४ गा. २२५, २०७७	
अणिदायं	अनिदाम्-वेदनाभेदम् २०७८, २०८०, २०८३	
अणिययं	अनियतम् ११३८	
अणियाणं	अनीकानाम् १७७, १७८ [१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५, [१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
अणियाच्चिनीणं	अनीकाच्चिपत्तीनाम् १७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५, [१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
अणिंरा	अनिन्द्राः २०७, २१०	
अणिंदिप्	अनिन्द्रियः १२७६	
अणिंदिया	अनिन्द्रियाः २२७, ९४३	
अणिंदियाण	अनिन्द्रियाणाम् २२७	
अणुक्के	कृद्गणजानीयवन्मपत्ति- विशेषः पृ. २१ टि. २	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
अणुक्कोसअज-		
हणुणोगाहणए	अनुक्कृष्टाजघन्यावगाहनवः पृ १४३ टि. १	
अणुगच्छति	अनुगच्छति १११५	
अणुगंतव्वं	अनुगन्तव्यम् १८७	
अणुगंतव्वा	अनुगन्तव्या १००३[२]	
अणुगंतव्वाओ	अनुगन्तव्याः ५५[३]	
अणुतडियाए	अनुतटिकाया ८८५	
अणुतडियाभेण	अनुतटिकाभेदः ८८१	
अणुतडियाभेदे	,, ८८५	
अणुतडियाभेदेण	अनुतटिकाभेदेन ८८७	
अणुत्तरविमाणा	अनुत्तरविमानानि २०९, गा. १५७, ७७६, १९६३	
अणुत्तरविमाणे	अनुत्तरविमानम् पृ ४१२ टि. २	
अणुत्तरा	अनुत्तराः १७४, १७४ गा. १३६, १५२०[५]	
,,	अनुत्तराणि २१०	
अणुत्तराडं	,, २०५, २[६]	
,,	अनुत्तरान् २०५, २[५]	
अणुत्तरेसु	अनुत्तरेषु १९६	
अणुत्तरोववाहय-	अनुत्तरोपपातिकाः १५, ६४ [३], १५५, २	
अणुत्तरोववाहय०	अनुत्तरोपपातिक १४६७	
अणुत्तरोववाहय-	अनुत्तरोपपातिक-	
देवा	देवाः २००७	
०- अणुत्तरोव-		
वाहयदेवा	,, २०५, १	
अणुत्तरोववाहय-	अनुत्तरोपपातिकदेवानाम् १५, ३२[७]	
देवाणं		
अणुत्तरोववाहयस्म	अनुत्तरोपपातिकस्य १५५, १[१०]	
अणुत्तरोववाहया	अनुत्तरोपपातिकाः १४५, १४७[१-२], २१०, ३३४, ६०८, ६३८, ६६५[१], ६७६, १५२०[५]	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
० अणुत्तरोववाह्या	अनुत्तरोपपातिकाः	६३५, २०५,२ [१]
०-अणुत्तरो- ववाह्या	,,	१९६
अणुत्तरोववाह्याणं	अनुत्तरोपपातिकानाम्	२३०, २०१६
अणुत्तरोववानिय०	अनुत्तरोपपातिक	१४६५
अणुत्तरोववाति- याण	अनुत्तरोपपाति- कानाम्	१५,२६ [७]
अणुपरिवृष्टिता	अनुपरिवर्त्य	२१६९
अणुभावगामणि- हत्ताउप	अनुभावनामनिधतायुष्कः	६८४
अणुभावगामनि- हत्ताउप	,,	६८५, ६९०
अणुभावनिहत्ताउयं	अनुभावनिधतायुष्कम्	६९२
अणुभावे	अनुभावः	१६७९, १६८०, १६८१ [१-२], १६८२, १६८३, १६८४ [१-२], १६८५ [१-२], १६८६
अणुभावो	अनुभावः	१६६४ गा. २१७
अणुमयाओ	अनुमताः	८५९ गा. १९३
,,	अनुमते	८५९ गा. १९३
०-अणुरूपं	अनुरूपम्	८२
-अणुलिप्त	अनुलिप्त	१७८ [१-२]
-अणुलिहमाण	अनुलिहन् - अतिलिहयन्	१९५ [१]
-अणुलेखण	अनुलेखन	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ५७०
०-अणुलेखणा	अनुलेखनी	१७८ [२]
,,	अनुलेखनाः	१९६
अणुवडला	अनुपयुक्ताः	९९६, ९९८
अणुवमाहिं	अनुपमाभिः	१९६४
अणुवरयकाह्या	अनुवरतकायिकी	१५६८

मूलसङ्घो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
अणुववेताणं	अनुपेतानाम्	१२३५
अणुववेयाणं	,,	१२३५
अणुवसंते	अनुपशान्तः	९६३ [१]
अणुवसंपज्ज- माणगती	अनुपसम्पद्यमान- गतिः	११०५, ११०९
अणुवसंपज्जिता	अनुपसम्पद्य	११०९
०-अणुवाणं	अनुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], २२३ [५, ७], २७६ तः २९६, २९८ तः ३०३, ३०५ तः ३२४, ३२६ तः ३२९
०-अणुवातेणं	अनुपातेन	२१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-४, ६, ८], २२४, २२७, ३०४
-अणुवाय	अनुपात	११०५, १११७
अणुसमयं	अनुसमयम्	५८०, ६३०, ८७८, १८०८
अणुसमयं-	अनुसमयम्	५७९, १७९६
०-अणुसारेणं	अनुसारेण	१५४३
अणुहुंती	अनुभवन्ति	२११ गा. १७९
अणू	अणु	८७७ [२३] गा. १९८
अणूहं	अणुनि	८७७ [१८-१९]
अणोस०	अनेक	१८८, २११
अणोसजीवा	अनेकजीवानि	४. १७ दि. १०
अणोसजीवाहं	,,	५४ [८] गा. ९३
अणोसजीविया	अनेकजीवकानि	४०, ४१
अणोसजीवो	अनेकजीवः	५४ [२] गा. ५५
अणोसजीवा	अनेकविधाः	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४० तः ४३, ४६, ५१, ५२, ५४ [१], ६३, ७१ तः ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, ८८, ९८, १०५, १०६

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
अणेगविहा	अनेकविधा १७, ५६[१], ५७[१], ५८[१], १०९८, ११०४	
॥	अनेकविधानि ४७ त. ४९	
अणेगविहालो	अनेकविधा: ४४, ४५, ५०	
अणेगसिद्ध०	अनेकसिद्ध ११०३	
अणेगसिद्धा	अनेकसिद्धा: १६	
— अणेगाई	अनेकानि ११० गा १२५	
— अणेगागारा	अनेकाकारा ४३ गा २६	
अणेगिदिया	अनेकेन्द्रिया. ८६७	
अणेरहृद्	अनैरधिक: ११९९[१], १२००[१]	
अणोगाढाई	अनवगाढानि ८७७[१६]	
अणोवमं	अनुपमम् २११ गा. १७५	
अणोवमा	अनुपमा—सिष्टेखाद्य- विशेष: १२३८	
अणत्तरकाल-	अन्यतरकालस्थिति-	
तिठियाई	कानि ६.३९२ टि. २	
अणत्तर-	अन्यतर-	
तिठियाई	स्थितिकानि १७९७	
— अणत्थ	अन्यत्र ८३९ त: ८४८, ८७५	
अणम्मणं	अन्योन्यम् ११०६, ११०९	
अणत्तरस्स—	अन्यतरस्य १६२२ त: १६२६	
अणत्तये	अन्यतर: १७४२, १७४३	
अणत्तल्लसिद्धा	अन्यल्लसिद्धा: १६	
— अणत्तह	अन्यथा ११० गा. १२१ गा. १२३	
— अणत्ता	अन्या ५४[५] गा ७६ त: ७९, ५४[६] गा. ८० त: ८३	
॥	अन्या: ५० गा. ४३, ५४[३] गा ५९, ५४[८] गा ६९, ८५०, ८५१	
॥	अन्यानि ६.२० टि. ८	
अणत्ताणपरिणामे	अज्ञानपरिणाम: ९३४	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
अणत्ताणपरिणामेण	अज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
अणत्ताणा	अज्ञानानि ४६०, ४६१, ४७८, ४८२[३], ४८७ [१], ४८८, ४९६, ९४३	
॥	अज्ञाने ४८९[२], ४९०[२]	
अणत्ताणी	अज्ञानी ८२, १३५२, १७५१, १८९९[१]	
० अणत्ताणी	अज्ञानिन: ९३८, ९४०[१], ९४१[१]	
अणत्ताणी०	अज्ञानिन १३५२	
० अणत्ताणीणं	अज्ञानिनाम् २५८	
अणत्ताणेहिं	अज्ञानै: ४५२, ४५५[१-३], ४५६[१], ४५७[१], ४६२[१], ४८१[२], ४८३[१], ४९०[३], ४९१[१]	
॥	अज्ञानान्याम् ४६६[१], ४६८[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४८१[१], ४८२[१], ४८९[१], ४९०[१]	
अणत्ते	अन्यान् १८०१	
— अणत्ते	अन्ये २८, २८ [१], ३१ [१], ३४[२], ४०, ४१ गा १८, ४२, ४६, ५१, ५२, ५४[१] गा. ५३, ५४[३] गा. ५७-५८, ५४ [४] गा. ६७-६८, ५४[८] गा. ८९, ५४[११], ५६ [१], ५७[१], ५८[१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५[१], ८७, १०५, १०६, ८४९, ८५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
—अणो	अन्याः ४४, ४५, ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०	
”	अन्यानि ४७ तः ४९, ५४ [३] गा. ५६ गा. ६१ तः ६६, ५४ [४] गा. ७१ तः ७५, ५४ [८] गा. ८७, ८५३	
अणोसिं	अन्येषाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२], २१५३ [६], २१६६ [४]	
अणो	अन्यः ५४ [९] गा. ९७	
अणोणो	अन्योन्य २११ गा. १६७	
अतसी	अतसी - शुच्छविशेषः ४२ गा. २०	
अतिथ्यगरसिद्धा	अतीर्थैकरसिद्धा. १६	
अतिथ्यसिद्धा	अतीर्थैसिद्धा. १६	
अतिराउले	स्वामिकुलम् ८४२, ८४७	
अतिवतिता	अतिवज्य २०५२ [२]	
अतीता	अतीताः २०९३ [१], २०९५ [१-२], २०९६ [२], २०९७ [१], २०९९ [२], २१०० [२], २१०२, २१०८, २११२, २११३, २१२४ [२], २१३५ [१]	
”	अतीतानि १०३१ [१], १०३७, १०३९, १०४१ [२], १०४३ [६], १०४६ [१], १०४८ [२, ४], १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१, ३-४], १०५५ [१, ३-५], १०५८, १०६३, १०६५, १०६७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
०-अतीता	अतीताः १४३, १४५	
अतीता	” २०९६ [१], २०९९ [१], २१०० [१], २१०१ [१], २१०३ [१], २१०५ तः २१०७, २१०९, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१, ३], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]	
”	अतीतानि १०३०, १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१, ३-४, ७-९], १०४३ [१, ३, ५], १०४६ [३, ५, ७-८], १०४७ [१, ४], १०४८ [१], १०५४ [२], १०६३, १०६४	
०-अनीया	अतीताः १४५	
अतुलं	अतुलम् २११ गा. १७७	
अत्ताणं	आत्मानम् ९९९ [१]	
अथ	अथ १७९ [२], २१०, ष्ट. ६१ डि. २	
—अथ	” १७८ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८४ [२], १८५ [२], १८६ [२], १८९ [२], १९० [२], १९१ [२], १९३ [२], १९५ [२], १९७ [१-२], १९८ [१], १९९ तः २०४, २०५ [२], २०६ [१-२], ष्ट. ७१ डि. २	
अत्यमो	अथेतः ११० गा. १२६	
अत्य	अस्तिकायः १२५९ गा. २१२	

मूलसदो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह	मूलसदो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
अस्थि—	अस्ति २११ गा. १७१, ९१० [३], १०३४, ११५५, १५५९ त' १५६१, १५६४, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६१९, १६३७, १६३८ [१], १६४०, १६८५ [३], १८९८ [१-२], १९०३ [३-४], १९०७		अस्थि—	सन्ति ६७३ [२], ९९६, ९९८, ११३०, २०४२, २०४३, २०४६, २०५१ —अस्थि स्तः २१२२ —अस्थि अस्तिकायः १२५९ गा. २१२ —अस्थि ,, २१२ गा. १८१ ०—अस्थिकाण ,, २७२ [३-५], २७३ ०—अस्थिकाणं अस्तिकायेन १००२, १००३ [१], १००५ ०—अस्थिकाय अस्तिकाय २७०, २७१, २७३ अस्थिकायधर्मं अस्तिकायधर्मम् ११० गा १३० ०—अस्थिकायस्त अस्तिकायस्थ २७२ [१-५], १००२, १००३ [१], १००५ + अस्थिय अस्थिकम्—बहुवीज- वनस्पतिविशेष. ४१ गा. १६ अथोरगहे अर्थावग्रहः १०१७, १०१९, १०२० [१], १०२१ [१, ३], १०२२ [१-२] ० अथोरगहे अर्थावग्रहः १०१९, १०२१ [३] अधिरणामाण अस्थिरनाम्न. १७०२ [४] अधिरणामे अस्थिरनाम १६९३ अविट्टेतेहिं अट्टानैः १६६४ अदिण्णादागे अदत्तादानम् १६३९ अदिण्णादागेणं अदत्तादानेन १५७७ [१] अदीया अतीताः पृ. ४३२ टि. २ अदुक्खमसुहं अदुःखमसुखाम्—वेदना- भेदम् २०५४ गा २२६, २०७० अदुक्खमसुहा अदुःखमसुखा—वेदनाभेदः २०६९	
अस्थि—	सन्ति ४८८, १००९ [२], १०११ [२], १०१२ [२], १०१४ [२], १०१५ [२], १०४१, [१-४, ६-८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८], १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०५० [२], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०० [२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ त २१०८, २११२, २११३, २११८ [१], २११९ [२, ४], २१२० [२-३], २१२४ [३], २१३५ [१] अस्ति ९९४, १४०८ [३], १४०० [१-३, ६-७] १४२१ [१ ४], १४२५ [१], १४२८ [१], १४३१ [१], १४३२ [१-२], १४३७ [१ ३], १४४४, १४५७, १४५९, १४६३, १४६८, १६२०, १६७५				

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
अदुकलसुहं	अदुःखसुखाम्— वेदनामेदम्	पृ. ४२५ टि. २
अदुकलसुहा	अदुःखसुखा— वेदनामेदः	पृ. ४२५ टि. १
अदूरसामंते	अदूरसमीपे	२०५२ [४-५]
अदेवीया	अदेवीकाः	२०५१
अह०	आर्द्र	१७८ [१-२]
+ अहङ्गसक	आटलसकः	पृ. १८ टि. ११
+ अहलसग	,,	४२ गा. २२
अहाई	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
अहापु	आदर्श	९९९ [१]
अहाति	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
+ अहाय	आदर्शः	९७२ गा. २०३
अहायं	आदर्शम्	९९९ [१]
अहारिट्टपु	आर्द्रातिष्ठक.	१०२६
अहकविट्टग-	अर्धकपित्थक-	
संठाण०	संस्थान	१९५ [१]
अहगाउयं	अर्धगच्छूतम्	१९८३, १९९०
—अहचंद	अर्धचन्द्र	१९५ [१]
अहचंदसंठाण०	अर्धचन्द्रसंस्थान	१९७ [१], २०५ [१], २०६ [१]
अहलःवीसतिविहा	अर्धपट्टिसतिविधाः	१०२
अहट्टारस	अर्धाष्टादश	१७०२ [२७]
अहणाराय-	अर्धनाराचसं	
संघयणणामस्स	हनननाम्नः	१७०२ [२०]
अहणाराय-	अर्धनाराच-	
संघयणणामे	संहनननाम	१६९४ [७]
अहनिवण्ण०	अर्धत्रयःपञ्चाशत्	१७४ गा. १३५
अहतेरस	अर्धत्रयोदश	६८ [४], १७०२ [२५]
अहतेरसाहं	अर्धत्रयोदशानि	९१ [४] गा. १११
अहतेवण्णं	अर्धत्रिपञ्चाशत्	१७४
अहतेदीसं	अर्धत्रयोविंशतिः	५९३

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
अहद्धा०	अहद्धा—दिनस्य रात्रेर्वेक देशः	८६५
अहद्धामिस्सिया	अहद्धामिभिता— भाषाप्रमेदः	८६५
अहद्धपलिओवमं	अर्धपत्त्योपमम्	३९४, [१, ३], ३९६ [१, ३], ३९८ [१, ३], ४०० [२-३], ४०२ [१, ३], ४०३ [१, ३]
०—अहद्धपविट्टे	अहद्धाप्रविष्टः	१७४४
अहद्धपंचमाहं	अर्धपंचमानि	३४६ [१, ३], ३४८ [१, ३]
अहद्धमागहाण	अर्धमागह्या	१०७
अहद्धमासं	अर्धमासम्	५७१, १७०० [७]
अहद्धमासो	अर्धमासः	१७३७ [४]
०—अहद्धं	अहद्धम्	२११
,,	अहद्धाम्	१२६०, १३९५
अहद्धगुलं	अर्धगुलम्	२१६९
—अहद्धा	अहद्धा	१००६ गा. २०७
८—अहद्धा	,,	१०१२ [१]
८—अहद्धा—	,,	२११ गा. १७२-१७३
—अहद्धा—	,,	८२
०—अहद्धापु	अहद्धया	१०१३
,,	अहद्धायाः	१७४४
अहद्धामिस्सिया	अहद्धामिभिता— भाषाप्रमेदः	८६५
अहद्धासमणु	अहद्धासमयः	५, २७०, २७१, २७२ [६], २७३, ५०१, १३९६
अहद्धासमणुं	अहद्धासमयेन	१००२, १००३ [१-२], १००५
अहद्धासमया	अहद्धासमयाः	२७५
अहद्धासमयाणं	अहद्धासमयानाम्	२७५
०अहद्धासमयाणं	,,	२७०, २७१, २७३
०—अहद्धाहितो	अहद्धायाः	१०१३

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह	मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
अबुद्धाई	अर्धचतुर्थाति	१९८४, १९८५	अधेसत्तमपुढवि०	अधःसप्तमपृथ्वी	३४२[१]
अधम्मत्थिकाए	अधर्मास्तिकायः ५, २७०, २७१, २७२[२], २७३, ५०१		अधेसत्तमाए	अधःसप्तम्याम्	३३४
अधम्मत्थिकाएण	अधर्मास्तिकायेन १००२		अधेसत्तमापुढविने-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
अधम्मत्थिकाएणं	" "		रहपुसु	नैरयिकेसु	६७२[२]
अधम्मत्थिकाय	अधर्मास्तिकाय २७०, २७१, २७३		अधेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
अधम्मत्थिकायस्स	अधर्मास्तिकायस्स ५, २७२[२], ५०१, १००३[१]		विनेरइय०	नैरयिक	६५६[३]
अधिगाया	अधिगताः ११० गा. १२०		अधेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
०-अधिवती	अधिपतिः १९७[२], १९८[२]		विनेरइया	नैरयिकाः ५७५, ६४६	
०-अधिवतीणं	अधिपतीनाम् १७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१ २], १९६, १९७[२], १९८[२]		अधोलोए	अधोलोके २८४, २८५, २८७, २९२, २९३, २९९, ३०१	
अधेदिसाए	अधोदिशायाम् ३२७, ३२९		अधोलोय०	अधोलोक २८५ तः २८७, २९०, २९३, २९४, ३०१, ३०२, ३०४, ३०६ तः ३०८, ३२०, ३२१	
अधेलोए	अधोलोके २७८ तः २८३, २८८ तः २९१, २९५ तः २९८, ३००, ३०२, ३०४ तः ३०७, ३०९, ३११ तः ३२४, ३२६, ३२८		अज्ञाणा	अज्ञाने ४८२[२]	
अधेलोय०	अधोलोक २७९ तः २८४, २८८, २८९, २९१, २९२, २९५ तः २९९, ३०५, ३०९ तः ३१९, ३२३, ३२४, ३२६, ३२८		-अज्ञे	अन्ये ८५२	
अधेलोय-०	अधोलोक ३००		अपइट्टागे	अप्रतिष्ठानः १७४	
अधेसत्तमपुढवि	अधःसप्तमपृथ्वी ३४२[२-३]		अपक्काणं	अपक्कवानाम् पृ. २९६ टि ९	
			अपक्कखानकिरिया	अप्रत्याख्यानक्रिया ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२५, १६३०, १६३४, १६३५, [४], १६५७, १६५८, १६६०	
			अपक्कखान-	अप्रत्याख्यान-	
			किरियाओ	क्रियाः १६६३	
			अपक्कखान-	अप्रत्याख्यान-	
			वत्तिथा	प्रत्यथा १६५३	
			अपक्कखानविथा	अप्रत्याख्यानिकी पृ. ३५८ टि. १	
			अपक्कखानिस्स	अप्रत्याख्यानिनः १६२५	
			अपक्कखानगे	अप्रत्याख्यानः १६२[१], १६९१[४]	

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुसंकाइ
— अपञ्चमलाय	अप्रत्याख्यात	८९९
अपञ्चत्	अपर्याप्त ३५३, ४२७[२]	
अपञ्चत्त०	„ १५८, ३६५	
	[२], ३६६[२], ३६८	
	[२], ३६९[२], ३७०	
	[२], ३९९[२], ४००	
	[२], ४०३[२], ४०५	
	[२], ४०९[२], ६५०[५]	
— अपञ्चत्त—	अपर्याप्त १५५०[५]	
अपञ्चत्त०	अपर्याप्तकः १३०२, १३८४	
० अपञ्चत्त०	„ १२७७, १२७८,	
	१२९१, १२९२	
०— अपञ्चत्त०	„ १२६६[१],	
	१९०५[१-२]	
अपञ्चत्त०सु	अपर्याप्तकेषु ६६८ [५],	
	१९०७	
अपञ्चत्त०र्हितो	अपर्याप्तकेभ्यः ६३९	
	[१५, १७-१८, २०,	
	२२, २६], ६४५[५],	
	६५०[६, १२], ६६२[५]	
अपञ्चत्त०	अपर्याप्तक ३८२[२],	
	६३९[११]	
अपञ्चत्त०	„ ३४४[२], ३८३	
	[२], ३९०[२], ६३९	
	[६, ९, ११, १४-१५],	
	१५, ३३[६]	
अपञ्चत्त०गमसुर-	अपर्याप्तकासुर-	
कुमारभवन-	कुमारभवन-	
वासिदेव-	वासिदेव-	
पंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रिय-	
उच्चियसरीरे	वैकियशरीरम् १५२०[३]	
अपञ्चत्त०-	अपर्याप्तक-	
गङ्गभवङ्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मण्डपपंचेन्द्रिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
जोराहियसरीरे	शरीरम् १४८७[२]	
अपञ्चत्त०जलयर-	अपर्याप्तकजलचरस-	
संसेजबासा-	हृष्येयवर्षायुष्कगर्भ-	

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुसंकाइ
उद्यगवभवं-	व्युत्क्रान्तिक-	
तियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[५]	
अपञ्चत्त०गामाण-	अपर्याप्तकनाम्नः	
	१७०२[४७]	
अपञ्चत्त०गयणप-	अपर्याप्तकरत्नप्रभा-	
भापुडविणेरहय-	पृथ्वीनैरयिक-	
पंचेन्द्रियवे-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
उच्चियसरीरे	शरीरम् १५१७[२]	
अपञ्चत्त०सम्मु-	अपर्याप्तकसम्मुद्धिम-	
च्छिमतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
जोराहियसरीरे	शरीरम् १४८४[२]	
अपञ्चत्त०संसेज-	अपर्याप्तकसङ्ख्येय-	
वासाउद्यगवभ-	वर्षायुष्कगर्भभूमक-	
भूमगगवभवं-	गर्भव्युत्क्रा-	
तियमण्डपपंचे-	न्तिकमनुष्य-	
दियवेउच्चिय-	पञ्चेन्द्रियवै-	
सरीरे	कियशरीरम् १५१९[४]	
अपञ्चत्त०संसेज-	अपर्याप्तकसङ्ख्येयवर्षायुष्क-	
वासाउद्यगवभ-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वङ्कतियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[३]	
अपञ्चत्त०सुहुमपुड-	अपर्याप्तकसूक्ष्म-	
विक्काइयपुगि-	पृथ्वीकायि-	
दियजोराहिय-	वैकैन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४७८[२]	
अपञ्चत्त०सुहुम-	अपर्याप्तकसूक्ष्म-	
वाउकाइया	वायुकायिकाः ३३	
अपञ्चत्त०	अपर्याप्तकाः २५[१-३],	
	२८[२-४], ३०, ३१	
	[२-४], ३४[२-३], ५५	
	[१-३], ५६[२], ५७	
	[२], ५८[२], ६०, ९३,	
	१४०[२], १६१[२],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अपजत्तगा	१४२[२], १४४[२], १४६[२], १४७[२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२८, २३० [१-२], २३३, २३५, [१-३], २३६, २३८, २४० [१-२, ६-७], २४१, २४३, २४५ [१-३, ५, ७-९], २४६, २४८, २५० [१-४, ६-७], २६६, २९३, २९९, ३०७, ८६८, ९९८, १३१३	अपर्याप्तकाः २४६ १४९८ [३-६] अपर्याप्तकानाम् १५०, १५६, १६२ ५४ [११] गा. १०६ १५०१ [३] १५५, १५८, १५९, १६१, २२८, २३३, २४८, १५०६ [२], छ. ६७ टि. ३, छ. ८८ टि १
० अपजत्तगा	अपर्याप्तकाः	
०-अपजत्तगा	॥	
अपजत्तगाण	अपर्याप्तकानाम्	
-अपजत्तगाण	॥	
०-अपजत्तगाण	॥	
अपजत्तगाणं	॥	
०अपजत्तगाणे	अपर्याप्तकानाम्	
-अपजत्तगाण	॥	
०-अपजत्तगाणं	॥	
अपजत्तगेहिंतो	अपर्याप्तकेभ्यः	
०अपजत्तगेहिंतो	॥	
अपजत्तगामे	अपर्याप्तनाम	
अपजत्तगादुरवा-	अपर्याप्तगादुरवायुकायिकै-	
उक्ताइयपुगिंदिय-	केन्द्रियवैकिय-	
वेडम्बियसरीरे	शरीरम्	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अपजत्तगापर-		
वाउक्ताइयपुगि-		
वियथेउम्बियसरीरे	॥	
अपजत्तगेहिंदिय-	अपर्याप्तद्विन्द्रियौदारिक-	
ओरागियसरीरे	शरीरम्	
अपजत्तय	अपर्याप्तक	
अपजत्तय०	॥	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	३४५ [२], ३४७ [२],	
	३५४ [२], ३५५ [२]	
	३५६ [२], ३५७ [२],	
	३५९ [२], ३६२ [२],	
	३६३ [२], ३६४ [२],	
	३७१ त ३८१ सूत्राणां	
	३८४ तः ३८९ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका ३९२ [२],	
	३९३ [२], ३९५ [२],	
	३९७ [२], ४०७ [२],	
	६३९ [५-६, ११, १७],	
	६५० [८], ६६८ [५]	
अपजत्तयस्स	अपर्याप्तकस्य	
अपजत्तया	अपर्याप्तकाः	
	२२८, २३८, २४०	
	[३-५] २४१, २४३,	
	२४५ [४, ६], २४६, २४८,	
	२५०, [२-३ ५-७],	
	२५१, २९६, ३०५,	
	३११, ३१४, ३१७,	
	३२०, ३२३, ३२५,	
	३३४, ८६७	
० अपजत्तया	अपर्याप्तकाः	
अपजत्तयाण	अपर्याप्तकानाम्	
०-अपजत्तयाण	॥	
अपजत्तयाणं	॥	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
० अपजत्तयाणं	अपर्याप्तानाम्	२४३, २४८
०-अपजत्तयाणं	,, २३८, २४० [१], २४८	
अपजत्तसम्मुच्छिम-	अपर्याप्तसम्मुच्छिमोरः -	
उरपरिसप्पथल-	परिसंस्थलनरतिर्य	
यरतिरिक्ख-	श्योनिकपप्पेन्द्र-	
जोणियपंचेंदिय-	यौदारिक-	
भोरालियसरीरे	शरीरम्	१४८५ [७]
अपजत्तसम्मुच्छिम-	अपर्याप्तसम्मुच्छिम-	
चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
निरिक्खजोणिय-	तिर्य्योनि-	
पंचेंदियभोरालिय-	पप्पेन्द्रयौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [३]
अपजत्तसुहुमभा-	अपर्याप्तसुक्ष्मा-	
उक्काहया	प्रायिकाः	२७
अपजत्तसुहुमपुढ-	अपर्याप्तसुक्ष्मपृथ्वी-	
विकाहया	कायिकाः	२१
अपजत्तसुहुम-	अपर्याप्तसुक्ष्मवनस्पति-	
वणस्सहकाहया	कायिकाः	३६
अपजत्ता	अपर्याप्ताः	१४८६ [२-३]
० अपजत्ता	,,	१४८५ [९]
अपजत्ताण	अपर्याप्तानाम्	१५, १३ [२]
०-अपजत्ताण	,, २५० [२], १४९० [४], १४९१ तः १४९५	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [२], १५०१ [२], १५०४ [४], १५०६ [५]	
अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	१५२, २६६, ३२५, ३६७, ४१३ [२], ४१७ तः ४२६ सूत्राणां ४२९ तः ४३७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, १५०६ [४], १५१८ [७], पृ. ८४ टि. १

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
०-अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१-२], २०३ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-४, ६], २३१, २३५ [१-५, ७], २३६, २४० [२-७], २४१, २४३, २४५ [१-९], २४६, २५० [१, ३-७], २५१, १५०४ [३], पृ. ४८ टि. २
अपजत्तिया	अपर्याप्तका	१२६६ [२]
,,	अपर्याप्तका - भाषाभेदः ८६०, ८६४ तः ८६६	
अपजत्तियाणं	अपर्याप्तकानाम्	३४६ [२], ३४८ [२], ३५० [२], ३५२ [२], ३५४ [२], ३५६ [२], ३५८ [२], ४०० [२], ४०२ [२], ४०४ [२], ४०६ [२], ४०८ [२], ४१० [२], ४११ [२], ४१२ [२], ४१४ [२], ४१५ [२], ४१६ [२]
अपजत्तीसु	अपर्याप्तिसु	१९०५ [३]

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाइ	मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाइ
अपजवसिण	अपर्यवसितः	१२६५, १२७१, १२७६, १२८५, १२९०, १३०१, १३२५, १३२६, १३३०, १३३१, १३३४, १३३५, १३४०, तः १३४४, १३४६, १३५१, १३५२, १३५५, १३५७, १३५९, १३६१, १३७०, १३७५, १३८१, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९३, १३९४, १३९८	अपमत्ता अप्रमणाः अप्रमाणैः ० अपराजिणसु अपराजित — अपराजित अपराजिता अपराजितः अपराजित अपराजिय १०३६, १०३९, १०४१ [८] अपराजित १०४३ [५] ० अपराजियत्ते अपराजितदेवत्ते [१], १०४६ [७] अपराजियदेवत्ते १०४८ [४] १०४७ [३], १०४९, १०५० [३], १०५२ ०— अपराजिय- देवत्ते १०५५ [४] ० अपराजिय- देवानां अपराजितदेवानाम् १०५४ [१] ० अपराजियानां अपराजितानाम् १०५१ अपरिगृहीतानाम् ४१२ [१-३], ४१६ [१-३] अपरित्ता अपरीताः २६५ अपरित्ताणं अपरीतानाम् २६५ अपरित्ते अपरीतः १३७९ १३७९ तः १३८१ ० अपरित्ते अपरित्ताणं अपरित्ताणानाम् १२३५ अपरिवारगा अपरिवारकाः— अप्रवीवारकाः २०५२ [१], २०५३		
अपजवमिता	अपर्यवसिता	२११			
अपजवसिते	अपर्यवसितः	पृ. ३१५ टि. २			
अपडिवाई	अप्रतिपाती	२०२७, पृ. ४१५ टि. १			
— अपडिवाई	,,	१९८१ गा २२९			
अपडिवाती	अप्रतिपातिनः	१०३			
अपडिवादी	अप्रतिपाती	२०२७			
— अपडिहय—	अप्रतिहय	८९९			
अपडोयारेहिं	अप्रत्यवतारिः	१९६४			
अपडमसमय	अप्रथमसमय	११६			
अपडमसमय०	,,	११०, ११५, ११८, ११९, १२२, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२, ११०४			
अपडमसमयमिद्धा	अप्रथमसमयमिद्धा	१७			
अपदेसट्टयाण	अप्रदेशार्थनया	३३०, ३३२			
० अपदेसट्टयाण	,,	३३०, ३३२			
०— अपदेसट्टयाण	,,	पृ. १०१ टि. १			
अपमत्तसंज्ञपूहिता	अप्रमत्तसंज्ञितेभ्यः	६६५ [०३]			
अपमत्तसंज्ञय-	अप्रमत्तसंज्ञय-				
सम्मट्टिटि०	सम्मट्टिटि	१५३३ [०]			
अपमत्तसंज्ञयस्य	अप्रमत्तसंज्ञयस्य	१६२६			
अपमत्तसंज्ञया	अप्रमत्तसंज्ञया	११४२			

मूलसहो	सहायक्यो	सुसंकाह
अपरिचारराग	अपरिचारकाणाम् - अप्रवीचारकाणाम् २०५३	
अपरिचारा	अपरिचाराः - अप्रवीचाराः २०५१	
अपरिसेसण	अपरिशेषान् ५.३९४ टि. २	
अपरिसेसिण	१८०४	
अपरिसेसे	१८१७	
अपविट्टाहं	अप्रविष्टान् ९९.१[१-३]	
अपसत्थ	अप्रशस्त १२१८ गा. २१०	
अपसत्थविहाय- गतिणामस्त	अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः १७०२[४३, ४६, ५५], १७०३[२]	
अपसत्थविहाय- गतिणामि	अप्रशस्तविहायोगति- नाम् १६९.४[१८]	
अपसत्था	अप्रशस्ताः १७०२[३२]	
अपिकाणं	अपकानाम् १२३५	
अपुट्टाहं	अस्पृष्टानि ८७७[१५], ९९०[२], १८००[३]	
॥	अस्पृष्टान् ९९०[१, ३]	
अपुट्टे	अस्पृष्टः १६२०	
॥	अस्पृष्टान् ९९२[२]	
अपुरोहिता	अपुरोहिताः २१०	
अपुरोहिया	२०७	
अपुव्वे	अपूर्वान् १८०१	
अपूय	अपूय २१६९	
अपेसा	अप्रेष्याः ५.७६ टि. २	
अपेस्ता	२१०	
अप्यकर्मतरागा	अल्पतरुवर्मकाः ११२५, ११३२	
अप्यद्धिया	अल्पद्धिकाः ५.२८६ टि. १	
०-अप्यद्धिया	५.२८६ टि. १-२-६-९	
०-अप्यणयाण	आत्मना १८०१	
अप्यणो	आत्मनः १५७०, १५७१	
०-अप्यणो	९९३, २१६८	

मूलसहो	सहायक्यो	सुसंकाह
अप्यतराण	अल्पतरान् ११२४, ३१४२	
अप्यतिष्ठिण	अप्रतिष्ठितः ९६०[१]	
अप्यबहुं	अल्पबहुत्वम् २०३२ गा. २२४	
-अप्यबहुं	१२१८ गा. २१०	
०-अप्यबहुं	३३४, १४७४ गा. २१४	
अप्यवेदनतरागा	अल्पतरवेदनाः ११२८, ११४४	
अप्यसत्था	अप्रशस्तानि २०४७	
अप्यसत्थाओ	अप्रशस्ताः १२४१	
अप्यसरीरा	अल्पशरीराः ११२४, ११४२	
अप्या	बलीविशेषः ४५ गा. ३१	
॥	अल्पाः २२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ९००, ९८२, ९८५[५], ९८७[४] १०१३, ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१-३], ११८३[१-३], ११८५ तः ११९०, १५६६, १६६३, १८२१, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७[१], २१२९[१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
॥	अल्पानि ८८७, ९७९, ९८५[७] ९८७[२], १२४७ तः १२४९, १४७३, १५६५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अप्पाणं	आत्मानम्	१५७२
+ अप्पाबहु	अल्पबहुत्वम्	९७२ गा. २०२
अप्पाबहुण	अल्पबहुत्वे	१००६ गा. २०७
अप्पाबहुगं	अल्पबहुत्वम्	११८० [१०], ११८१
अप्पाबहुगा	अल्पबहुत्वानि	११८० [१०], ११८१
अप्पाबहुदंढगा	अल्पबहुत्वदण्डकाः	६९२
अप्पाबहुयं	अल्पबहुत्वम्	८०४, ८८८[१]
अप्पाबहुयाणि	अल्पबहुत्वे	०८३[२], ९८४
अप्पिद्धिया	अल्पदिकाः	११९१ तः ११९४, ११९७
०- अप्पिद्धिया	,,	११९१, ११९२, ११९४
अप्पियतरिया	अप्रियतरिका	१२२९
अप्पियत्ताण	अप्रियतया	१८०५
अप्पेस्सा	अप्रैष्याः	२०७
अप्फोया	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३०
अफासाइजमाणा	अस्पृश्यमानाः	१८१८, १८२१
अफासाइजमाणाई	अस्पृश्यमानानि	१८२०
अफासाइजमाणाण	अस्पृश्यमानानाम्	१८१८, १८२१
अफासाइजमाणाणं	,,	१८१७
अफुण्णे	आपूर्णम्	२१५३[१-२], २१५६[१-२], २१५७, २१५९[१-२], २१६५, २१६६[१]
अफुसमाणगति- परिणामे	अस्पृशद्वति परिणामः	९४९
अफुसमाणगती	अस्पृशद्वतिः	११०५, ११०७
अफुसमाणगतीण	अस्पृशद्वतिकः	२१७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अकुसित्ता	अस्पृष्टा	११०७
अबंघण	अबन्धकः	१६४२, १६४३, १६४६, १७८३ [१], १७८४[१, ३]
अबंघगा	अबन्धकाः	३२५, १६४३
अबंघगाणं	अबन्धकानाम्	३२५
अबंघणे	अबन्धकः	१६४३
अबंघणेण	अबन्धकेन	१७८४[१]
अबाहा	अबाधा	१६९७, १६९८ [१-२], १६९९[१-२], १७००[२, ४, ९-१३], १७०२[३, ५-९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८], १७०३[१], १७०४, १७३४, १७३५, [१], १७३७[२-३], १७३९[२], १७४१
अबाहाण	अबाधया	२११
अबाहाणिया	अबाधोनिक्का - उपाधोनाः	१६९७, १६९८[१], १७००[२], १७०४, १७४१
अवमहण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५, [३], ५०८, ५२७ [३], पृ. १५२ टि. १
— अवमहण	अभ्यधिकः	पृ. १५२ टि. १
० अवमहण	,,	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], पृ. १५२ टि. १
०- अवमहण	,,	४४०, ४४८
अवमहणे	अभ्यधिकः	५२७[३]
०- अवमहणे	,,	,,
अवमहयं	अभ्यधिकम्	१९३२[२]
० अवमहयं	,,	१३२७
०- अवमहयं	,,	१७३० [१]

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
अवमहया	अभ्यधिकाः ४७२[२], १२०२	
अवमहयाहं	अभ्यधिकानि १३५३	
०-अवमहयाहं	,, १२६२[२], १२८९, १३१२, १३२७	
०-अवमहयाहं	,, १३३६तः १३४१, १७०१, [१.२], १७३०[१]	
अवमहयागेणं	अभ्याख्यानेन १५८०	
अवमहिया	अभ्यधिकः ४४०, ४४३, ४५५, [३], ५०४, ५३३[१], ५३९[१], ५५४[१], पृ. १३८ टि. १	
०-अवमहिया	अभ्यधिकः ४४३, ४५५ [३], पृ. १५२ टि. १	
०-अवमहिया	,, ५२७[३], ५३९[१]	
अवमहियते	,, ५३९[१]	
०-अवमहियते	,, ५३३[१], ५४८ [१], ५५४[१]	
अवमहियं	अभ्यधिकम् ४८०	
+ अवमहिया-	अभ्रपटलम् २४ गा. ९	
अवमहियाण	अभ्रपटलानाम् ८८३	
०-अवमहिया	अभ्ररागः १२२९	
-अवमहिया	अभ्रबालुका २४ गा. ९	
अवमहिया	अभ्यधिकः ४४०, ४४८, ४५५[२-३], ४८९[२], ५३३[१], ५४८[१]	
०-अवमहिया	अभ्यधिकः ४४३, ४५५ [३], ५०४	
०-अवमहिया	,, ४४०, ४५५[२]	
अवमहियते	,, ४८९[२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५४८[१]	
०-अवमहियते	,, ४८९[२], ५०५, ५०६	
अवमहियं	अभ्यधिकम् ३९६[३], ३९८[३], ४००[३], पृ. १४६ टि. १	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
-अवमहियं	अभ्यधिकम् ३९५[१], ३९८[१], ३९९[१]	
०-अवमहियं	,, ३९५[३], ३९६ [१], ३९७[१], ३, ३९९[३], ४००[१]	
०-अवमहियाहं	अभ्यधिकानि पृ. ३०४ टि. २	
०-अवमहिया	अभ्यन्तरकः २९६९	
अवमहिया	अभ्यन्तरकाणि ५४[८] गा. ९१	
अवमहियापुष्करदे	आभ्यन्तरपुष्करार्धः १००३[२]	
अवमहिया-बाह्ये	आभ्यन्तर-बाह्यम् १९८१ गा. २२२	
अवमहिया०	अभ्युद्गत १९५[१]	
अवमहियामोवक्- मिया	आभ्युपगमिष्यै, १६मिकी २०५४ गा. २२५	
+ अवमहिया	हृत्तिजातिवनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. ११	
अवमहियामियं	आभ्युपगमिकीम् २०७३	
अवमहियामिया	आभ्युपगमिकी २०७२	
अवमहियादि	अवमहियादिः १३९३, १८७३	
अवमहियादिर्हितो	अवमहियादिकेभ्यः ९१०[१], ९१४[१]	
अवमहियादिया	अवमहियादिकाः २६९, ३३४	
अवमहियादियार्णं	अवमहियादिकानाम् २६९	
अवमहिया	अवमहियाम् १७८४[२], १८८०[३]	
अवमहिया	अवमहियाः १३७५	
अवमहिया	अवमहियाः २६४, ८६७, ८६८, ९००	
अवमहिया	अवमहियाणाम् २६४, ९००	
अवमहिया	अवमहियम् ११२४, ११४२, १८०२	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तकाइ
०-अभिगामी	अधिगमिनः २०४९, २०५०	
अभिगमे	अधिगमः २०३२ गा. २२४	
अभिगाहस्मि	अभिग्रहे ८६६ गा. १९७	
अभिगिहयत्तापु	अभिघिततया १८०५, १८०६ [१]	
अभिण्णाइं	अभिज्ञानि ८८०	
अभिनिविट्ठाइ	अभिनिविष्टानि १४४४	
अभिन्नाइं	अभिज्ञानि ८८०	
०-अभिरामा	अभिरामाणि १७७, १७८ [१], १८८	
अभिरूवा	अभिरूपी २०६ [१]	
"	अभिरूपा २११	
"	अभिरूपाणि १७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०	
अभिलाषविसेलो	अभिलाषविशेषः १२४९	
अभिलाषेणं	अभिलाषेन ३५३, ६४१ [२], ६९७, ८९१, ९९९ [२], ११९६, १२२१, १६१९, १७४२	
- अभिलाषेणं	अभिलाषेन १५२० [५]	
अभिलावो	अभिलाषः ६२५, ६३८, ६७४, ९९० [४], १२०० [२], १२०७ [२], १२४८	
०- अभिलावो	अभिलाषः २१५४ [१]	
अभिवदिउण	अभिवन्द्या १ गा १	
अभिसम्पण्णागयाइं	अभिसम्पणागतानि १४४४	
अभिहणंति	अभिप्रन्ति २१५३ [४], २१६६ [३]	
- अभिहियं	अभिहितम् ११० गा. १३०	
अमणापत्तरिया	अमनआपत्तरिका पृ. २९३ टि. ९	
अमणामत्तरिया	अमनोऽमत्तरिका १२२६, १२३४	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तकाइ
अमणामत्तापु	अमनोऽमतया १८०५	
अमणामपरिया	अमनोऽमत्तरिका १२२७, १२२८, १२३३, १२३५	
अमणुणत्तरिया	अमनोऽमत्तरिका १२२६	
अमणुणत्तापु	अमनोऽमत्तया १८०५	
अमणुणा	अमनोऽज्ञाः १६८१ [२], १६९० [३]	
अमणुसआहारग- सरीरे	अमनुष्याहारक- शरीरम् १५३३ [२]	
-अमर	अमर १७७, १७८ [१] १८८	
अमरवइ	अमरपतिः - वानव्यन्तरेन्द्रः १९२ गा. १४९	
अमरा	अमराः २११ गा. १७८	
अमाइसम्महिट्टि- उववणगा	अमायिसम्मदृष्टपु- पपञ्जकाः ९९८, ११४४, २०४६, २०८३	
अमाइसम्महिट्टोव- वणगा	" ११४६	
अमातिसम्महिट्टिउ- ववणगा	" पृ. ४७७ टि. ४	
अमादि०	अमायिन् पृ. ४९० टि. ३	
अमायसम्महिट्टि- उववणगा	अमायिसम्मदृष्टपुपपञ्जकाः पृ. ४२७ टि. २	
+ अभिय	अमितः - दिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
अभिय०	अमृत २११ गा. १७६	
+ अभियवाराण	अमृतवाहनः - दिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
अमूडदिट्ठी	अमूडदृष्टिः ११० गा. १३२	
अम्मापियरो	मातापितरौ ८४१, ८४६	
+ अय	अयः २४ गा. ८	
अय०	अज ७७	
अयखंवाण	अयः खण्डानाम् ८८२	
अयगरा	अजगराः ७७, ८१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
अयगोलो	अयोगोलः	५४[१०] गा.१०२
अयसि	अतसी	पृ.२१ टि.१
अयसिकुसुम	अतसीकुसुम	१७८[२]
अयसिकुसुमप	अतसीकुसुमकम्	१२२७
अयसी०	अतसी	५० गा.४३
अयं	अयम्	८४२, ८४३, ८४६ तः ८४८
अयं-		२१६९
अयं	इमी	८४१
अयाणतो	अजानानः	११० गा.१२३
अयोमुहा	अयोमुहाः - अन्तर्द्वीप	मनुष्याः ९५
अरह०	अरति	१७००[१३]
अरति०	„	१७०८[१०]
अरतिरतिप	अरतिरत्या	१५८०
अरती	अरतिः	१६९१[५]
अरबाग	अरबाक - म्लेच्छजाति-	विशेष पृ.३६ टि.३
अरय-०	अरजस्	१९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका
अरवागा	अरबाकाः - म्लेच्छजाति-	विशेषः ९८
अरविंद०	अरविन्द	५४[८] गा.९०
अरविंदे	अरविन्दम्	५१
अरहंता	अरहन्तः	१००, ७७३[२]
अरिट्टप	अरिष्टकः	पृ.२९३ टि.४
- अरिट्टे	अरिष्टः	४० गा.१४
अरिहंताणं (च.व.)	अरिहन्तः	ग्रन्थादौ
अरुणवरे	अरुणवरः - द्वीपः समुद्रध	१००३[२] गा.२०४
अरुविअजीव-	अरुण्यजीवपर्यवाः	
पञ्जवा		५००, ५०१
अरुविअजीव-	अरुण्यजीवप्रशापना	
पणवणा		४, ५
० - अलंकिया	अलंकृतानि	१९५[१]
अलाए	अलातम्	३१[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
+ अलिसिद्ध	वनस्पतिविशेषः	५० गा.४२
अलेस्स०	अलेइय	११७२, पृ.२८१ टि.१
अलेस्सा	अलेइयाः	२५५, ९४३, ११७०, १८८६
अलेस्साण	अलेइयानाम्	२५५, ११७०
अलेस्से	अलेइयः	१३४२
अलोण	अलोके	२९१ गा.१६०, १००५, १९९५
अलोगस्स	अलोकस्य	७७९, ७८०
अलोगे	अलोके	७७६
- अलोगे	अलोके	९७२ गा.२०३
अलहकुसुमे	अलहकुसुमम्	१२३०
अवण	अवकः - प्रत्येकवनस्पतिः	५१
अवण	अवकः - साधारण-	
	वनस्पतिः	५४[१] गा.४७, ५५[३], गा.१०८
- अवगाह	अवगाह	१२१८ गा.२१०
अवच्छिन्नति	अपचीयन्ते	१५५८
अवट्टिप	अवस्थितः	२०२७
अवड्डु	अपार्थम्	१३२६, १३२९, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
- अवणीय	अपनीत	८९६
अवणीय-	अपनीतोपनीतवचनम्	
उवणीयवयणे		८९६
अवणीयवयणे	अपनीतवचनम्	८९६
अवणोहि	अवर्णः	१९६४
अवत्तवप	अवत्तव्यकः	७८१, तः ७८८
अवत्तववाहं	अवत्तव्यकौ	७८१, ७८३ तः ७८८

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
अवदाल्लेति	अवदाल्लयति — उत्पाटयति	२१६९		५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५५२ [१], ५५७ [१]	
अवदाल्लेत्ता	अवदाल्लय — उत्पाटय	२१६९	अवहारो	अपहारः	९२१ [१]
अवरविदेह	अपरविदेह	१०९८, १२५७ [७]	अवहिया	अपहत्तानि	९१६ [२], ९२१ [२]
अवरवेयालिं	अपरत्तम्	१११२	अवहीरति	अपहियते	९१८ [१], ९२१ [१]
०—अवरा	अपरा	५४ [१] गा. ५०	अवहीरमाणा	अपहियमाणानि	९१६ [२], ९२१ [२]
—अवरे	अपराणि ५५ [३] गा. १०७		अवहीरति	अपहियन्ते	९१० [१२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२१ [१०]
—अवरे	अपरम् २ गा. ६, ५४ [२] गा. ५४		अवाउक्काइयपणिं-	अवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
०—अवलंघिणी	अवलम्बिनी	१२३७	वियवेउन्विच-	वैक्रियक्षरीरम्	
०—अवसाणाणं	अवसानानाम्	७२९	सरीरे		१५१० [१]
अवसिट्ठं	अवशिष्टम्	१७३३	अवाण	अपायः	१००६ गा. २०८
अवसेस०	अवशेष ५०४, ५३९ [१]		०अवाण	,,	१०१५ [१]
अवसेस—	,,	६७९, ६८१	अवि—	अपि	८५२
—अवसेस—	,,	६८१	—अवि	,,	१ गा. ३, ८४९ त. ८५३, ८८८ [१], ९९० [४], १६२२ तः १६२६, १६७९, १६८०
अवसेसं	अवशेषम्	११३५	—अवि—	अपि	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४०, ४१ गा. १८, ४२ गा. २३, ४४ तः ४९, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५६ तः ६६, ५४ [४] गा. ६७ तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८७ गा. ८२, ५४ [११], ५६ [१], ५७
अवसेसा	अवशेषाः ३३३, ४५८, ५३८ [१], ५४४, १५८३ [४], १७६५ [१], १७८३ [२], १७८८ [२], १९०३ [३], १९०४ [२], १९६२				
०—अवसेसाउया	अवशेषायां	६७७, ६७९			
अवसेसाणं	अवशेषाणाम्	१७७९, १८८७ [४], १८९५ [३], १९०४ [३], १९०५ [३]			
अवसेसेसु	अवशेषेषु	१४२६ [१], १८९५ [४], १८९८ [१-२], १८९९ [२], २१०४ [१]			
अवसेसेहिं	अवशेषैः	४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५१९, ५४१ [१],			

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
	[१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७५, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६	
अविगाहेणं	अविप्रहेण	२१७५
अविरता	अविरताः	३३४
- अविरय	अविरत	८९९
०- अविरयं	अविरतिम्	१४४८
अविरहित्	अविरहितः	१८०८
- अविरहिण्	,,	१-९६
अविरहित्यं	अविरहितम्	६३०, ८७८
- अविरहित्यं	,,	५७९
अविरहिता	अविरहिताः	५८०
अविराहियसंजमाणं	अविराहित-	
	संयमानाम्	१४७०
अविराहियसंजमा-	अविराहितसंयमा-	
संजमाणं	संयमानाम्	१४७०
अवित्पु	अविषयान्	८७७ [२१]
अवित्पु	अविषयान्	११० गा. १२९
अविसुद्धलेस्तरागा	अविसुद्धतरलेद्याः	११२७
अविसुद्धवण्णतरागा	अविसुद्धतरवर्णाः	११२६, ११३३ [१]
अविसुद्धाओ	अविसुद्धाः	१५४१
अविसेसा	अविशेषाः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अविस्साम०	अविश्राम	१९५ [१]
अवेति	अपैति	१८६४
- अवेति	,,	२०५२ [२]
अवेदपु	अवेदकः	१३३०, १९०२ [४]
अवेदगा	अवेदकाः	२५३
अवेदगाण	अवेदकानाम्	२५३
अवेदणा	अवेदनाः	२११ गा. १५८
अवेदा	अवेदाः	,,
अवेदिथा	अवेदिताः	२१०० [१]
अवेयगा	अवेदकाः	५४३

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
अव्वद	अव्वेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ७
अव्वावाहं	अव्वावाधम्	२११ गा. १७१ गा. १७९
- अव्वावाहं	,,	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
अव्वोयडा	अव्वोयुता - भाषाप्रमेदः	८६६ गा. १९७
असकण्णी	अश्वकर्णी	५४ [१] गा. ४७
असकिण्णी	अश्वकृष्णा	पृ. २१ टि. ९
असत्तमण्यपयोगे	असत्यमनःप्रयोगः	पृ. २६१ टि. १
असत्तामोसभासगा	असत्यामृषाभाषकाः	९००
असत्तामोस-	असत्यामृषाभाषकाणाम्	
भासगाणं		९००
असत्तामोसभास-	असत्यामृषाभाषात्वेन	
त्ताण्	८९१ तः ८९३, ८९५	
असत्तामोसभासाण्	असत्यामृषाभाषया	८९१
असत्तामोस-	असत्यामृषामनोयोगम्	
मणजोगं		२१७४ [२]
असत्तामोस-	असत्यामृषामनःप्रयोगः	
मणजोगो		१०६८, १०७४
असत्तामोसवहजोगं	असत्यामृषावाग्योगम्	
		२१७४ [३]
असत्तामोसव-	असत्यामृषावाक्यप्रयोगिणः	
हृप्पजोगी		१०८१
असत्तामोसव-	असत्यामृषावाक्यप्रयोगः	
हृप्पजोगे		१०७०, १०७३
असत्तामोसं	असत्यामृषाम्	८७१, ८७२, ८७४, ८७५, ८९९
,,	असत्यामृषम्	८७०, ८९८
असत्तामोसा	असत्यामृषा	८३१, ८६४, ८६६
असणी	अशनिः	३१ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
असणे	अशनः - एकास्थिवृक्ष- विशेषः ४० गा. १५.	
असण्णिआउण्	असंज्ञायुष्कम्	१४७१
०असण्णिआउण्	,,	१४७१, १४७३
०असण्णिआउयस्स	असंज्ञायुष्कस्य	१४७३
असण्णिभूतं	असंज्ञिभूताम्	२०८०
असण्णिभूया	असंज्ञिभूताः	१९६६, ११२८, २०७८
असण्णी	असंज्ञी १३९०, ११७२, १८७८ [१]	
,,	असंज्ञिन. ९३, २६८, ११३८, १७२८, १७३१ [१], १८७९, १८८० [१], १९६५, १९६६, १९६८, १९७७, १९७३, १९७३ गा. २२०, २०८०	
- असण्णी	असंज्ञिन. १९७३ गा. २००	
असण्णीणं	असंज्ञिनाम् २६८, १४७०	
असण्णीभूयं	असंज्ञिभूताम् ११३८	
असमोहता	असमवहताः ३२५	
असमोहया	,, २१२५, २१२६, २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ तः २१४४ [८], २१४५ [१]	
असमोहयाण	असमवहतानाम् २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ २१४३	
असमोहयाणं	असमवहतानाम् ३२५	
असरीरा	अशरीराः २११ गा. १६९, २१७६	
असरीरी	अशरीरिणः १९०३ [६]	
असंकिट्टाहं	असंक्रिष्टानि १७८ [१-२]	
असंकिट्टाभो	असंक्रिष्टा १२४१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
असंस्वभागमेत्ता	असंस्वभागमात्राः ५४ [११] गा. १०६	
- असंस्वा-	असंस्वायाः ,,	
असंस्विज्जगुणहीणे	असंस्वयेयगुणहीनः ४६०	
असंस्विज्जभागे	असंस्वयेयभागे २०७	
असंस्विज्जभागोणं	असंस्वयेयभागन १७०० [११], १७०२ [२४], १७११ [२], १७१८	
असंस्विज्जगुणा	असंस्वयेयगुणा २१७ [४५], २६४, २९६	
असंस्विज्जगुणाभो	,, २८७	
असंस्विज्जगुणे	असंस्वयेयगुणम् १४७३	
असंस्विज्जतिभागे	असंस्वयेयमागे १९५ [१]	
असंस्विज्जपदेसोगाढे	असंस्वयेयप्रदेशाव- गाढम् ७९५	
असंस्विज्जसमहया	असंस्वयेयसामयिकी १०१० [१]	
असंस्विज्जा	असंस्वयेया २५ [३]	
,,	असंस्वयेयानि १०५८, १०६०	
असंस्वेज्ज०	असंस्वयेय २११ गा. १६८, ४६५ डि. ८	
- असंस्वेज्जभाग	असंस्वयेयभाग १३३७ त. १३३९	
असंस्वेज्जभाग०	,, ८२, ९३	
असंस्वेज्जभाग-	असंस्वयेयभागान्दधिकः	
अब्भट्टाण्	४९५ [२]	
असंस्वेज्ज-	,,	
भागवभट्टिण्	४६०	
असंस्वेज्जभागं	असंस्वयेयभागम् ९८५ [३], १३६५, १३८७, १४७७, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३२ [१, ५-६], १५४७	

मूलसहो	सकथयो	सुसंकाइ	मूलसहो	सकथयो	सुसंकाइ
	[१], १५५१ [१, ४, ६].		असंखेजगुणकाल	असंखेयगुणकालः ५२२	
	१७३० [१], ४४१		असंखेजगुणकाल-	असंखेयगुणकालकानाम्	
	वि. २		गाणं	३३३	
असंखेजगुणभाग-	असंखेयभागम् १८१७		असंखेजगुणकालाई	असंखेयगुणकालानि	
असंखेजगुणभागे	असंखेयभागे १४८,			१७९८ [२]	
	१४९, १५१, १५२,		असंखेजगुणपरि-	असंखेयगुणपरिहीणम्	
	१५४, १५५, १६०.		हीणं	२१७५	
	१६१, १६३ तः १७७,		असंखेजगुण-	असंखेयगुणाभ्यधिकः	
	१७८ [१], १७९ [१],		मन्महृष्ट	४४८	
	१८१ [१], १८२ [१],		असंखेजगुणमन्म-	,, ४४०, ५०४	
	१८४ [१], १८५ [१],		हिष्ट		
	१८८, १८९ [१], १९०		असंखेजगुणहीणे	असंखेयगुणहीनः ४४०,	
	[१], १९३ [१], १९६,			४४३, ४४८, ४५५ [३],	
	१९७ [१], १९९ [१],			५०४	
	२०५ [१], २०६ [१]		असंखेजगुणा	असंखेयगुणौ २७३	
असंखेजगुणभागो	असंखेयभागो १६९८		,,	असंखेयगुणाः २१६	
	[१], १६९९ [२], १७००			[१-८], २१७ [१-४, ६],	
	[२, ४, ९, १२, १३],			२२०, २२३ [१-८],	
	१७०२ [३-६, ८-९, ११,			२२५, २२६, २३०	
	१३, १८-२२, २५-२७,			[३-६], २३१ तः २३४,	
	३६-३९, ४३, ४५].			२३५ [७], २३६ तः	
	१७०५, १७०७ [१],			२३९, २४१ तः २४४,	
	१७०८ [२, ४, ७-८]			२४५ [१-९], २४६ तः	
	१७११ [२], १७१२,			२४९, २५० [१-७],	
	१७१३, १७१५, १७१७,			२५१, २५२, २५७,	
	१७२१, १७२२, १७२५,			२५९ तः २६१, २६३,	
	१७२७ तः १७२९			२६७, २७३, २७६,	
	१७३१ [१, ३-५]			तः २७८, २८०, २८७,	
असंखेजगुणभागे	असंखेयभागः			२८४, २८६, २८८,	
	३८७ [१, ३], ३८९ [३]			२९०, २९२ तः ३२४,	
	१२८८, १५४५			३२६, ३२७, ३३० तः	
असंखेजगुणा	असंखेययानि ९१० [१]			३३२, ३३४, ७५३,	
असंखेजगुण-	असंखेयगुणाभ्यधिकः			७६३, ७७२, ७७७,	
अन्महिष्ट	४५५ [३]			७७९, ७८०, ९००,	
असंखेजगुण-	,,			११७१, ११७४, ११८०	
अन्महिष्ट	४४३			[१, ५, ८, ९], ११८२	
असंखेजगुण-	,,			[१, ३] ११८३ [१, ३]	
अन्महिष्टे	५०४				

मूलस्रो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
असंखेजगुणा	११८६ तः ११९०, १५६६, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४६, घृ. ४३६ टि. १-२, घृ. ४३८ टि. १-२	
„	असङ्खयेयगुणि १२४७ तः १२४९, १५६५, घृ. २९९ टि. १	
असंखेजगुणाहं	„ ३२८, ३२९, ७७७, ७७९, ७८०	
असंखेजगुणाभो	असङ्खयेयगुणाः २२६, २७९, २८३, २८५, २८९, २९१	
असंखेजगुणे	असङ्खयेयगुणः २७२ [१-२, ४-५], २७३, ९७९	
„	असङ्खयेयगुणम् १४७३	
असंखेजजीविया	असङ्खयेयजीवकानि ४०, ४१	
असंखेजजि०	असङ्खयेय ९१६ [२]	
असंखेजजिगुणहीणे	असङ्खयेयगुणहीनः ५०४	
असंखेजजिभाग-	असङ्खयेयभागान्यधिक	
अवभतिष्ट	४४३, ४५५ [३]	
असंखेजजिभाग-	„	
अवभतिष्ट	५०४	
असंखेजजिभाग-	असङ्खयेयभाग-	
पलिभागोणं	प्रतिभागो ९१८ [१]	
असंखेजजिभाग-	असङ्खयेयभागान्यधिकः	
मवभतिष्ट	४४०, ५०४	
असंखेजजिभाग-	„	
मवभतिष्टे	४८९ [२]	
असंखेजजि-	असङ्खयेयभागहीनः	
मागहीणे	४४०, ४४३, ४४८, ४५३ [३], ४८९ [२], ५०४	

मूलस्रो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
असंखेजजिभागं	असङ्खयेयभागम् २११, ९७९ [१], ९७६ [१], १३०५, १३०८, १८०४, १८१०, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
असंखेजजिभागानो असङ्खयेयभागान	९९२ [१]	
असंखेजजिभागालो	„ ९९२ [३]	
असंखेजजिभागो	असङ्खयेयभागः घृ. ३०४ टि. १	
„	असङ्खयेयभागे १९८ [१], २०८, २१०, घृ. ४७ टि. ५	
असंखेजजिभागोणं	असङ्खयेयभागो १७०२ [१]	
असंखेजजिभागो	असङ्खयेयभागः ३८९ [१], ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, १२६२ [१]	
असंखेजजपणसिष्ट	असङ्खयेयप्रदेशिकः ५०९, ५३० [१], ५३६ [१], ५४२ [१], ५५१ [१], „ असङ्खयेयप्रदेशिके ७८९, „ असङ्खयेयप्रदेशिकम् ७९३, ७९८	
असंखेजजपणसिस्स	असङ्खयेयप्रदेशिकस्य ५०९, ५३० [१], ५४२ [१], ५५१ [१], ८०३	
असंखेजजपणसिया	असङ्खयेयप्रदेशिकाः ३३०	
असंखेजजपणसियाहं	असङ्खयेयप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
असंखेजजपणसियाणं	असङ्खयेयप्रदेशिकानाम् ५०९, ५३० [१], ५३६ [१], ५४२ [१], ५५१ [१]	

मूलसदो	सहायक	सुसंकाह
असंखेजपसोगा-	असंखेयप्रदेशावगाढरय	
दस्स	५, १४, ८०४, ८०६	
असंखेजपसोगाढा	असंखेयप्रदेशावगाढा:	३३१
"	असंखेयप्रदेशावगाढा	१२४४
असंखेजप-	असंखेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई	८७७ [४]	
असंखेजप-	असंखेयप्रदेशाव-	
सोगाढाण	गाढानाम्	३३१
असंखेजप-	"	५, १४
सोगाढाणं		५, १४
असंखेजपसोगाढे	असंखेयप्रदेशावगाढः	५, १४
"	असंखेयप्रदेशावगाढम्	
	७९४, ७९६, ७९८ [१],	
	९७८ [१], ९८५ [६]	
असंखेजपदेसिण्	असंखेयप्रदेशिकम्	७९५, ७९९
असंखेजपदेसिते	"	७९९
असंखेजपदेसियरस	असंखेयप्रदेशिकरय	५, ३६ [१], ८०४
असंखेजपदेसिया	असंखेयप्रदेशिका:	५, ०३
असंखेजपदेसियाणं	असंखेयप्रदेशिकानाम्	३३०
असंखेजपदे-	असंखेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई	१७९७	
असंखेजपदेसोगाढे	असंखेयप्रदेशावगाढम्	७९५, ७९९, ८०१
असंखेजभाग-	असंखेयभागान्यधिकः	
गढभतिण्		४४३
असंखेजभागगढ-	"	
हिण्		४४०
असंखेजभाग-	"	
गढभहिण्		४४८
असंखेजभ गहीणे	असंखेयभागहीने	४४३ ४५१ [२-३]

मूलसदो	सहायक	सुसंकाह
असंखेजवासाउण्	असंखेयवर्षावृक्षेषु	६७२ [४]
० असंखेजवासा-	"	
उण्		६७२ [६]
असंखेजवासा-	असंखेयवर्षावृक्षेभ्यः	
उण्हितो	६३९ [१०, २१, ३५],	
	६४५ [४], ६६२ [४]	
असंखेजवासाउय	असंखेयवर्षावृक्षः	६५८
असंखेजवासाउय०	"	६३९ [१०, २५], ६४८, ६६० १५, ३३ [५]
असंखेजवासाउय-	असंखेयवर्षावृक्षकर्म-	
कम्मभूमग-	भूमकगर्मवृक्षान्तिक-	
गढभवकंतिय-	मनुष्यपक्षेन्द्रिय-	
मणुसपंचंदिय-	वैक्रिय-	
वेउन्वियसरीरे	शरीरम्	१५, १९ [३]
असंखेजवासाउय	असंखेयवर्षावृक्षः	
गढभवकंतिय-	गर्भवृक्षान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपक्षेन्द्रिय-	
पंचंदियवेउन्विय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५, १८ [२]
असंखेजवासाउय	असंखेयवर्षावृक्षः	६८१
असंखेजसमहण्	असंखेयसामयिकः	
	१७९६, १८१५,	
	२०८७ [१], २१७१	
असंखेजसमहणं	असंखेयसामयिकम्	८७९, २१७५
असंखेजसमण्	असंखेयसमयान	८७८
असंखेज-	असंखेयसमय-	
समयठित्तीया	स्थितिका:	३३२
असंखेज-	असंखेयसमय-	
समयठित्तीयाहं	स्थितिकानि	८७७ [५]
असंखेज-	असंखेयसमय-	
समयठित्तीयाण	स्थितिकानाम्	३३२
असंखेज-	"	
समयठित्तीयाणं		५, १८
असंखेजसमयसिद्धा	असंखेयसमयसिद्धा:	१७

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
असंखेज्जं	असङ्खयेयम्	६०४, १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७
असंखेज्जा	असङ्खयेयाः	२८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [११] गा. १०५, ५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ९१० [१], ९१४ [१], ९२१ [१], १००६ गा. २०७, १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, २०९३ [१], २०९९ [१-२], २१०० [१-२] २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०६ त २१०८, २११३, २१२३ [२-३], २१२४ [२-३], २१३५ [१]
”	असङ्खयेयानि	७९२, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३८ [१-२], १०३९, १०४१ [१-४, ६, ७], १०४३ [१, ३], १०४८ [१, ४], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [२-३], १०५९, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १२४६, २०४७, ष्ट. २६० टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
—असंखेज्जा	असङ्खयेयाः	५४ [२] गा. ५४, १८८, १८९ [१], १९३ [१], १९५ [१] असङ्खयेयानि १९० [१]
”	असङ्खयेयानि—	असङ्खयेयजीवानि ५४ [८] गा. ८६
असंखेज्जाइ	असङ्खयेयानि	९१८ [१], १९९५, २१५६ [१], २१५७
असंखेज्जाओ	असङ्खयेयाः	१९७ [१], २०६ [१], ८८०, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३६५, १३७७
—असंखेज्जाणं	असङ्खयेयानाम्	१९० [२]
असंखेज्जाहिं	असङ्खयेयानिः	९१० [१-२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], २१७५
असंखेज्जे	असङ्खयेयान्	१९९१, १९९४, १९९८, २००६, २१७५
—असंखेज्जे	असङ्खयेये	१९५ [१]
असंखेज्जेसु	असङ्खयेयेषु	१५७, १५८,
असंखेज्जेप्यविट्ठे	असङ्खेय्यादाप्रविष्टः	१७४४
असंग्गा	असङ्गाः	२११ गा. १७८
असंजण्	असंजतः	१३५९
असंजत०	असंजत ६६२ [७], ६६४	
असंजता	असंजताः	२६१
असंजयअधिय-	असंजतभय्य-	
द्व्यदेवाणं	द्व्यदेवानाम्	१४७०
असंजयसम्महिट्ठि०	असंजतसम्महिट्ठि	१५३३ [८]

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
असंजया	असंयताः ११४१, ११४२, ११४७, १९७४, १९७५, १९७७, १९७८, १९८०,	
असंजवाणं	असंयतानाम् २६१	
असंज्ञाणेहिं	असंस्थानैः १९६४	
असंतीष्ट	असत्याम् २११ गा. १७४	
असंपत्ता	असम्प्राप्ता १७८[२]	
"	असम्प्राप्ताः २५[२], २८ [३], ३१[३], ३४[३], ५५[२], १७८[१]	
असंपत्ते	असम्प्राप्तः १०९०	
असंसार	असंसार १६, १७	
असंसारसमा- वर्णना	असंसारसमापन्नकाः ८६७, १५७३	
असंसारसमानर्ण-	असंसारसमापन्नजीव-	
जीवपणवर्णना	प्रज्ञापना १४, १५, १७	
असादृष्ट	तृणविशेषः ६७ गा. ३५	
असानं	असाताम् २०५४ गा. २२६	
असाता	असाता २०६६	
असातावेदगाणं	असातावेदकानाम् ३२५	
असातावेद्यणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६८१[२], १७३६[२]	
असातावेद्यणिजे	असातावेदनीयम् १६९०[१]	
असायं	असाताम् १५७१, २०६७	
असायावेदणि,जस्त	असातावेदनीयस्य १६८१[२]	
असायावेदणि,जे	असातावेदनीयम् १६९०[३]	
असायावेद्यणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६९९[२], १७०७[२]	
असि०	असि १८८	
असिरवर्णत्तं	असिरलत्त्वम् १४६९	
असियवेत्ता	असितकेशाः १७८[१]	
असिं	असिम् ९९९[२]	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
असी	असिः ९७२ गा. २०३	
असीह०	असीति १७९[१], १८०[१], १८३[१]	
असीह-०	,, १८१[१], १८२[१]	
असीह	असीतिः २०६[२] गा. १५६	
असीउत्तर०	असीत्युत्तर १६८, १७७, १७८[१]	
असीतिं	असीतिः ५९५, १०८३	
असीतीण	असीतिः १९८[२], २०५[२]	
असीतीणं	असीतीनाम् १९८[२]	
असुइष्टु	अशुचिकेषु ९३	
असुइ	अशुचयः १६७ तः १७४	
असुभणामाण	अशुभनाम् १७०२[५०]	
असुभणा	अशुभनाम् १६९३	
असुभणाण	अशुभतया १८०५	
असुभं	अशुभम् १५७०	
असुभा	अशुभाः १६७ तः १७४	
असुर०	असुर[कुमार] १८७ गा १४२	
असुरकुमारत्ते	असुरकुमारत्वे १०४१ [२५], १०६८ [२], १०६५, २१०१ [२], २१०३ [१], २१०६, २१०७, २१०९	
असुरकुमार- देवेहिंतो	असुरकुमार- देवेभ्यः ६५० [१४]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचिं-	वासिदेवपंचे-	
द्वियवेडिज्वय-	निद्रयवैक्षि-	
सरीरस्त	शरीरस्य १५३२[१]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचिं-	वासिदेवपंचेनिद्रय-	
द्वियवेडिज्वय-	वैक्षि- १५२० [२-३],	
सरीरे	शरीरम् १५२६ [१]	
० ,,	,, १५२० [३]	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाइ
असुरकुमारराया	असुरकुमारराजा	१७९ [२]
असुरकुमाररायाणो	असुरकुमारराजानौ	१७८ [२]
असुरकुमारस्य	असुरकुमारस्य	४४१, ४६४ [१], १०३१ [१], १०३४, १०५९, १०६१, १५५१ [१], २००३ [२], २१०२, २१०३ [१], २१०८, २१०९, २१११, २१५८ [१], २१६१, २१६४
असुरकुमारा	असुरकुमाराः	१४० [१], १७८ [१], १७९ [१] १८० [१], १८७ मा. १४५, ४४२, ४९९ [१], ५७६, ६१५, ६२८, ६४७, ६५७, ६६८ [१], ६७४, ६७५, ६७८, ६९४, ८७३, ९३९ [१], ९४४, १०७९, १०८४, ११३१ तः ११३३ [१], ११४७, ११५३, १२०२, १२०६, १२०७ [१], १४०१, १४११, १४१५ [१-३], १५८३ [२], १७९४ [२], १८०६ [१], १९६७, १९९१, २०३४ [१], २०३७, २१२७ [१], २१३२, २१४४ [१], पृ. ३२५ टि. ३
असुरकुमाराण	असुरकुमाराणाम्	६४८, ९०३, १०७१, १८०६ [१], पृ. २८८ टि. १
असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	१७८ [१], १७९ [१], १८० [१-२], ३४७ [१],

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाइ
	४४१, ४६४ [१], ७२७, ७४०, ७५९, ७६२, ९१२ [१-२], ९२०, ९८४, ९८९, १०२० [२], १०२६ [२], १०४३, ११५१, १२१० [१], १५२६ [१], १५३२ [१], १८२९, २००९ [१], २०३९, २०५८, २०९० [१], २१०७ [१], २१४४ [१], २१४९, पृ. २२८ टि. १, पृ. २६० टि. २	
० असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	३४७ [२-३]
असुरकुमारिंश	असुरकुमारेन्द्रौ	१७८ [२]
असुरकुमारिंदे	असुरकुमारेन्द्रः	१७९ [२]
असुरकुमारीभो	असुरकुमार्यः	१४१५ [२]
असुरकुमारीणं	असुरकुमारीणाम्	३४८ [१-३]
असुरकुमारे	असुरकुमार.	४४१, ४६४ [१-२], १२०९, १२१३, १४०९, १४२३ त. १४२५ [१], १४२६ [१], १४४३, १४५०, १६०४ [१], १८६६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २१५८ [२]
असुरकुमारेण	असुरकुमारेण	१०४२, १६०४ [१]
असुरकुमारेसु	असुरकुमारेषु	६७२ [८], १२०९, १४०८ [२], १४१८, १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
असुरकुमारेहिंतो	असुरकुमारेभ्यः	१४२३ तः १४२५ [१], १४२६ [१], १४६९, १५९५ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
असुरा	असुराः १७७ गा. १३७ ४३९	
०-असुरा	,, १९७३ गा. २२०	
असुराणं	असुराणाम् १८७ गा. १३८	
असुरादी	असुरादयः २१३९	
असुरेसु	असुरेषु १८७ गा. १४७	
-असुहं	असुहम् १६७ तः १७४	
असेलेसिय-	असेलेशीप्रतिपत्तकाः	
द्विवर्णगा	८६७, १५७३	
०-असोण	अशोकः १२२६, १२२७, १२३१	
असोण[लता]०	अशोकलता ४४ गा. २७	
असोणवहंसण	अशोकवतसक' १९७ [१], १९९ [१]	
असोणे	अशोकः ४० गा. १५	
०-असोणे	,, १२२९, १२३०	
अस्यण्णी	अस्यन्तिः ६४७ गा. १८३	
,,	असंजिनी ८२	
अस्यतरा	अश्वतराः ७१	
अस्यवर	अश्ववर घृ. ५६ टि. १४	
अस्यजप	असंयते १८९१ [१]	
अस्यजवा	असंयताः १९८० गा. २२१	
+ असंजय	,, ,,	
असंजय-०	असंयत ८९९	
असंजयभविष्य-	असंयतभविष्य-	
द्वन्द्ववाणं	देवानाम् १४७०	
अस्सा	अश्वाः ७१	
अस्सापुह	आस्वादयति ९९० [४]	
अस्सापुण	आस्वादेन १२३३	
अस्सापुणं	,, १२३४ तः १२३८, घृ. २९५ टि. १०	
अस्सापुति	आस्वादयन्ति १८०३, १८१६	
अस्सातावेदगा	असातावेदकाः ३२५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
अह	अथ ३३४, ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ८३०, ८३२ तः ८५६, १४७०	
अह-	अथ ५२७ [३]	
अहक्याय	यथाख्यात १३३, १३८	
अहक्याय०	,, १३८	
अहक्यायचरित-	यथाख्यातचारित्र-	
परिणामे	परिणामः ९३६	
-अहत	अहत १७७, १८८	
-अहत०	,, १७८ [१-२], १९६	
अहसाण	अधस्तया १८०५, १८०६ [१]	
अहमिदा	अहमिन्त्राः २०७ तः २१०	
-अहरोष्ट्रा	अधरोष्ट्राः १७८ [२]	
अहवर्णं	अथवा ९११ [२], ९२१, [१], ९२४	
अहवा	,, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१ तः १३३, ९४९, १११३, १२१६ [१], १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३] १७८९, १८६९ [१], १८८० [१]	
अहवा-	अथवा १०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३	
अहं-	अहम् १ गा. ३, ८३९, ८४०, ८४४, ८४५	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
अहिगमरुई	अधिगमरुचिः ११० गा.	१२६
अहिगम[रुई]०	„ ११० गा. ११९	
अहिगणिया	अधिकरणिकी घृ. ३५०	टि. १
अहिहत्ता	अहिच्छत्रा १०० गा.	११३
—अहिजंतो	अधीयान ११० गा. १२४	
अहियं	अधिकाम् १७१०,	१७१९, १७२३, १७२६
—अहियं	अधिकम् १७४ गा. १३४	
—अहिलघमाण	अभिलङ्गमान घृ. ६८ टि. १	
अहिलावो	अभिलापः ६०८	
—अहिवतीणं	अधिपतीनाम् १७७	
अहिसलागा	अहिसलाका -	सर्पविशेष. ८८
अही	अहय. ७७, ७८, ८०	
अहे	अधः १६७ तः १७४,	१७७, १७८ [१], १८८,
		८७७ [१९-२०], ११२२,
		१५८८, १५५१ [१, ४,
		६], १९९८, २०००,
		२००४, २००५
—अहे	अधः १७४ गा. १३५,	८७७ [२३] गा. १९८
अहेत्तुहिं	अहेत्तुभिः १९६४	
अहेलोइयगामा	अधोलौकिकगामाः	१५५१ [६, ९]
अहेलोण	अधोलोके २७६, २७७,	२८६, ३१०
अहेलोफ०	अधोलोक २७७	
अहेलोय०	„ २७६, ३०३,	३१२
अहेसत्तमं	अधःसप्तमीम् १९६३	
अहेसत्तमा	अधःसप्तमी ७७६, ७७८,	१५४८
अहेसत्ता०	„ १४६६	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
अहेसत्तामाण	अधःसप्तम्याः १४४९	१५१७ [३], १५२९
		[८], १९००, २००६
„	अधःसप्तम्याम् ६१४,	६२७, घृ. ४६ टि. १
अहेसत्तामाओ	अधःसप्तमीतः ६६७	
अहेसत्तामापुठ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विणेरहण	नैरयिकः १४६१	
अहेसत्तामापुठ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विणेरहय-	नैरयिक-	
स्वेत्तोववायगती	स्वेत्तोपपातगति. १०९४	
अहेसत्तामापुठविणेर-	अधःसप्तमपृथ्वीनैरयिक-	
हयपंचेदियवेउ-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
व्वियसरीरे	शरीरम् १५१७ [१]	
अहेसत्तामापुठविणे-	अधःसप्तमपृथ्वीनैरयिक-	
रहयवेउव्विय-	वैकिय-	
सरीरे	शरीरम् १५२३ [२]	
अहेसत्तामापुठ-	अधःसप्तमपृथ्वी	
विणेरहया	नैरयिकाः १४१० [३]	
अहेसत्तामापुठ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरहणसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
अहेसत्तामापुठ-	अधःसप्तमपृथ्वीनैर-	
विनेरहणहिंतो	यिकेभ्यः २१७ [१],	६५५ [२], ६५६ [२]
अहेसत्तामापुठ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरहया	नैरयिकाः २१६ [८]	
अहोकोण	अधोलोके १४८, १५१,	१५७, १६०, १६३,
	तः १६६, १७५, २९४,	३०३, ३०८
अहोलोय०	अधोलोक २७८	
अहोलोयस्स	अधोलोकस्य घृ. ५० टि. २	
अहोवाण	अधोवातः ३४ [१]	
—अक	अह् १९५ [१], १९६	
अकलिपी	अकलिपिः-	
	लिपिमेदः १०७	

मूलस्यो	सकयत्यो	सुतंकाह
अंकवर्द्धेसप	अङ्कवर्तसकः १९८ [१], २०६ [१]	
अङ्कुर-०	अङ्कुर २१७६	
०-अङ्कुरे	अ रः १२२९	
+ अङ्कुल	अङ्कोठः - वृक्षविशेषः पृ. १७ डि. ४	
अङ्के	अङ्कः - रत्नविशेषः २४ शा. १०, १२३१	
+ अङ्कोल	अङ्कोठः - वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
अङ्कोले	,, - गुच्छविशेषः ४२ गा. २३	
अङ्गणं	अङ्गनम् ८५३	
अङ्गद०	अङ्गद १७७, १७८ [२] १०६	
अङ्गय०	,, १७८ [१], १८८	
अङ्गा	अङ्गाः १०२ गा. ११२	
अङ्गाई	अङ्गानि ११० गा. १२६	
अङ्गारगा	अङ्गारकाः-अङ्गारक- निकायदेवाः १९५ [१]	
अङ्गुल०	अङ्गुल ९११ [२], ९१२ [२], ९२१ [१], ९२४	
- अङ्गुल	,, ९२३	
अङ्गुलपदमवगा-	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलस्य	
मूलस्स	९२०	
अङ्गुलपदमवगामूलं	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलम् ९११ [२]	
अङ्गुलपयरस्स	अङ्गुलप्रतरस्य ९१८ [१]	
अङ्गुलपुहत्तं	अङ्गुलपृथक्त्वम् ९७६ [३]	
अङ्गुलपुहत्तिया	अङ्गुलपृथक्त्विकाः ८३	
अङ्गुलस्स	अङ्गुलस्य ८२, ९३, २११, ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३], ९९२ [१-३], १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३	

मूलस्यो	सकयत्यो	सुतंकाह
	[१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४५, १५४७ [१], १५५१ [१], ४, ६], १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१]	
अङ्गुलं	अङ्गुलम् ८३	
अङ्गुलाई	अङ्गुलानि २११ गा. १६५, १५२९ [२], २१६९	
०-अङ्गुलितला	अङ्गुलितलानि १७७, १७८ [१], १८८	
अङ्गेण	अङ्गेन ११० गा. १२४	
अङ्गण०	अङ्गन १७८ [२]	
+ अङ्गण	अङ्गनम् २४ गा. ९	
अङ्गणई	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
अङ्गणकेसिया-	अङ्गनकेसिका-	
कुसुमप	कुसुमम् १२२७	
अङ्गणे	अङ्गनम् १२२६	
अंतकिरियं	अन्तक्रियाम् १४०७ [१], १४०८ [१-३], १४१० [१], १४११ तः १४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६	
अंतकिरिवा	अन्तक्रिया २ गा. ५, १४०६ गा. २१३	
अंतकिरियापयं	अन्तक्रियापदम् पृ. ३२८ पं. २४	
अंतकलरिया	अन्त्याक्षरिका - लिपिमेघः १०७	
- अंतर	अन्तर १७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१]	

मूलसहो	सङ्ख्यार्थो	सुत्तकाह
अंतरकंदे	अन्तरबन्दः	५४ [८] गा. ८८
अंतरदीवपसु	अन्तर्दीपकेषु	९३
अंतरदीवपुहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६४५ [३]
अंतरदीवग	अन्तर्दीपक	६४८, ६७२ [६]
अंतरदीवग०	,,	६३९ [२४], १५३३ [४]
अंतरदीवगा	अन्तर्दीपकाः	९४, ९७, १२५८ [८]
अंतरदीवगोहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६६२ [३]
अंतरदीवमणुस्स०	अन्तर्दीपमनुष्य	६५८
अंतरदीवयगम्भ-	अन्तर्दीपकगर्भव्युत्क्रान्ति-	
वकंतिमणुस्स-	कमनुष्यपक्षेन्द्रिय-	
पंचविधवेड-	वैक्रिय-	१५१९
वियसरीरे	शरीरम्	[२]
अंतरदीवयमणुसाणं	अन्तर्दीपकमनुष्याणाम्	१२५७ [११]
अंतरदीवया	अन्तर्दीपका	९५
अंतरदीवसु	अन्तर्दीपेषु	१७६
अंतरं	अन्तरम्	८७८
अंतराहण	आन्तरायिकम्	१६८६, १६९६
अंतराह्यस्स	आन्तरायिकस्य	१६८६, १७०४, १७१४, १७२०, १७२४, १७२७, १७३३, १७४०, १७४१
अंतराहयं	आन्तरायिकम्	१५८७ [१], १६६५, १६७४ [१], १६७८ [१], १६८६, १६८७, १७५३, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७२, १७७५ [१], १७८२, १७८७ [१], १७९०
अंतरापहे	अन्तरापथे	१०९०
० अंतरायं	अन्तरायम्	१७६८ [१]

मूलसहो	सङ्ख्यार्थो	सुत्तकाह
अंतं	अन्तम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१], २१७५
अंतियं	अन्तिकम्	२०५२ [२]
०- अंते	अन्ते	२११ गा. १६७
अंतो	अन्तः- अन्तर	१६७ तः १७४, १७६ तः १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९५ [१], २०१७, २०१९, २०२०
०- अंतो	अन्तः	२११
अंतोमणुस्सखित्ते	अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे	८६
अंतोमणुस्सखित्ते	,,	९३, १५६
अंतोमुहुत्त-०	अन्तर्मुहूर्त	३३५ त. ३५० सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३५४ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६२ [३], ३६३ [३], ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ त. ३९० सूत्राणां ३९२ तः ४३७ सूत्राणां च तृतीयकण्डिका, १३३६, १३४०, १३४१, १३०१ [१], १३३० [१], अन्तर्मुहूर्तस्थितिका घृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तद्विद्या	अन्तर्मुहूर्तद्विद्या	८२
अंतोमुहुत्तदाउया	अन्तर्मुहूर्तदाउया	घृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तनदाउया	अन्तर्मुहूर्तनदाउया	घृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तस्स	अन्तर्मुहूर्तस्य	२१५३ [३], २१६६ [४]
,, (स. व.)	अन्तर्मुहूर्त	१८२४, १८२६
अंतोमुहुत्तं	अन्तर्मुहूर्तम्	३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [१] त. ३५७ [३], ३५९ [१]

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अंतोमुहुत्तं	तः ३९० [३], ३९१, ३९२ [१-३], ३९३ तः ८३७ सूत्राणां द्वितीय-कण्डिका ५८१, ५८३, १२६२ [१-२], १२६६ [१], १२६८ [१], १२७२, १२७३, १२७५, १२७७, १२७९, १२८० तः १२८४, १२८६, १२८८, १२८९, १२९१, १२९३, १२९४, १२९६ तः १३०२, १३०५, १३०६, १३०८ तः १३१५, १३१७ तः १३२०, १३२२, १३२४, १३२६, १३२८, १३३०, १३३२ त १३३४, १३३६ त १३३९, १३४३ तः १३४६, १३५२, १३५४, १३५९, १३६०, १३६२, १३६६, १३७३, १३७५, १३७७, १३७८, १३८०, १३८३, १३८४, १३८६, १३८७, १३८९, १३९०, १४७२, १६९७, १६९८ [२], १७०० [१-३, ८], १७०४, १७१०, १७१९, १७२३, १७२६, १७३० [२]	अन्तर्मुहूर्तायुक्ताः ९३ आन्तर्मुहूर्तिकः १७९६, १८१५, २०८७ [१] आन्तर्मुहूर्तिकम् २१७१, ८७९ आन्तर्मुहूर्तिकीम् २१७५ आन्तर्मुहूर्तिकी १०१० [१]
अंतोमुहुत्ताडय		
अंतोमुहुत्तिग		
”		
अंतोमुहुत्तियं		
”		
अंतोमुहुत्तिय		

भा ९ [२]-४

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अंतोमुहुत्तुणाहं	अन्तर्मुहूर्तानानि १२६७, १२६८ [१], १२७० [२]	
अंतोमुहुत्तो	अन्तर्मुहूर्तः १७३७ [४]	
अंतोसागरोवम-	अन्तःसागरोवम-	
कोडाकोडीओ	कोटाकोटी. १७०२ [१२, ५७], १७३५ [१], १७३७ [२], १७३९ [१], १७४१	
अंज	अन्त्र - म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ३	
+ अंजिय	अन्धिकः - चतुरिन्द्रिय-विशेषः ५८ [१] गा ११०	
अंज	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
+ - अंज	आम्रः ४० गा. १३	
अंबट्टा	अम्बट्टाः-जात्यायैः १०३ गा. ११८	
अंबट्टह	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
- अंबरवाथ	अम्बरवत् १९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ अंबाडग	आम्नातकः ४१ गा. १६	
अंबाडगण	आम्नातकानाम् ११२२, १२३५	
अंबाडगण	,, पृ. २७३ टि. ३	
अंबाण	आम्नाणाम् ११२२, १२३५, १२३६	
अंबावली	आम्नवल्ली पृ. १९ टि. ९	
अंबिल	अम्ब ५४४, १८०९	
अंबिल०	,, १८०६ [१]	
अंबिलरस०	अम्बरस ४४०, ४४१	
अंबिलरसपरिणता	अम्बरसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [४], १२ [१-८], १३ [१-५]	
अंबिलसाय	अम्बलशकः ४९ गा. ४०	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुतंकाह
अंबिलोदप	अम्बोदकम्	२८ [१]
अंसा	अंशाः	२१७० [१]
अंसे	अंशान्	२१७५

आ

आह	आदि	पृ. ३९ टि. २
०-आह	,,	२०३२ गा. २२३, पृ. २० टि. १४

आहप	आचितः—आप्रोतः	१२२२
आहल्लभो	आदिमः	१६१४
आहल्लदंभो	आदिमदण्डकः	१५९३
आहल्लिगासु	आदिमासु	११४८
आहल्लियानो	आदिमाः	१६३५ [१, ४]
आहल्लेहि	आदिमैः	४८५ [३]
आह	आदौ	८७७ [२१]
०-आह	आदयः	१७७३ [२]
०-आहो	आदिकः	१८७७
०-आहो	आदीनाम्	१९४
०-आहो	आदिकाः	९७१
आउ	अप	८५४, ८५६, ११५१, १४११, १४३१ [१], १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२], पृ. १४ टि. २

आउ०	अप	६६८ [६], ६७०, ६८०, ७४३, ९४० [२], ११६१, १२८७, १४२५ [३]
-----	----	--

आउअ	आयुष्क	१७९१
आउअ०	,,	१७४८
—आउअ	,,	१७४२
आउअबंधाद	आयुर्वन्धादायाः	१७४४
आउअस्स	आयुष्कस्य	१६८३
आउअ	आयुष्कम्	१७४९, १७५०, १७६७ [१]
आउआणं	आयुष्कणाम्	१७३८

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुतंकाह
आउप	आयुष्कम्	१६८३, १६९२, १७४४, २१७० [१]

०-आउप	,,	६८४, ६८५, ६९०
—आउपण	आयुष्केण	२१७० [२] गा. २२९

—आउपसु	आयुष्केषु	६७२ [४, ६]
०-आउपहिंनो	आयुष्केभ्यः	६३९, [१०-११, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]

आउकाहप	अपकायिक	४४४
आउकाहय	अपकायिक	२३४, २४८, १०६०

आउकाहय—	,,	२३८, २४३
---------	----	----------

आउकाहयण-	अपकायिकै-	
गिदिणसु	केन्द्रियेषु	६६८ [३]

आउकाहयस्म	अपकायिकस्य	४४४
आउकाहया	अपकायिकाः	१९, २३२, त. २३४, २३५ [३], २३६, २४२, २४८, ३१० त. ३१२, ४३९

० आउकाहया	अपकायिकाः	२३७ त. २३९, २४० [३], २४१, २४३, २४४, २४५ [३], २४६ त. २४८, २५१, ३३१
-----------	-----------	---

आउकाहयाण	अपकायिकानाम्	५८०
----------	--------------	-----

आउकाहयाणं	,,	२३२ त. २३४, २३५ [३], २३६, ३५७ [१-२], ४४४, पृ. ११७ टि. १
-----------	----	--

० आउकाहयाणं	अपकायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४२, २४५ [३], २४६ त. २४८, २५१, ३५७ [३], ३५८, ३५९ [१-२]
-------------	--------------	---

मूलसङ्घो	सकयल्यो	सुत्तकाह
आउकाहण	अप्कायिकः	१३१६, १४५१
०-आउकाहण	,,	१३०१, १३०७
आउकाहणो	,,	१४२९
आउकाहय	अप्कायिक	१०३२[१], १३०३, १५८९[३]
आउकाहय०	,,	१२०३[४], १२१०[२]
आउकाहय-०	,,	१४२८[३]
आउकाहयपुर्गिदि-	अप्कायिकैकेन्द्रि-	
यओरालिय-	यौदारिक-	
सरीरि	शरीरम्	१४९१[१]
आउकाहया	अप्कायिकाः	२६, २८ [६], २१४[२], ६५१, ९१५, १४१६[२]
० आउकाहया	अप्कायिका.	२७, २८ [१], २४८, २४९
०-आउकाहया	अप्कायिकाः	१५३
आउकाहयाओ	अप्कायिकात्	पृ. ३५३ दि. १
आउकाहयाण	अप्कायिकानाम्	९८६, ११७०, १५०५
आउकाहयाणं	,,	९८६
०-आउकाहयाणं	,,	१५१ तः १५३
-आउग	आयुष्क	६३९[१०]
आउजीकरणे	आवर्जीकरणम्	२१७१
आउत्तं	आयुस्तम्	८९९
-आउय	आयुष्क	६३९[१०-११, २२, २६], ६४५[६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५[२], ६७६, १७४२, २१७५
०-आउय	आयुष्क	१६७८ [२]
आउयकम्मस्स	आयुष्ककर्मणः	१७४४
आउयबन्धे	आयुष्कबन्धः	६८४, ६८५
आउयस्स	आयुष्कस्स	३२५, १७४४

मूलसङ्घो	सकयल्यो	सुत्तकाह
आउयं	आयुष्कम्	१५८७ [१], १६६५, १६८३, १७५० तः १७५२, १७८५
०-आउयं	आयुष्कम्	५५९ गा. १८२, ६७७, ६७९, ६८७, ६८८, ६९१, ६९२
०-आउया	आयुष्का	८२
,,	आयुष्काः	९३, ६७७, ६७९, ६८१
०-आउयेहिंतो	आयुष्कैभ्यः	६६२[४, ६]
-आउल-	आकुल	१८८
०-आउसो !	आयुष्मन्	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ त. १७४, २०७ त २१०, २२३ [९], २९३, २१६८, २१६९
आऊ	अप्[कायिकः]	१२९५
आण	कुहणवनस्पतिविशेषः	५२
आणजणामाण	आवेयनामः	१७०२[५३]
आओजिताओ	आयोजिकाः	१६१७
आकास०	आकाश	पृ. २२७ दि. ४
-आगच्छंति	आगच्छन्ति	८८०, १८१७, १८२०
आगच्छेज	आगच्छेत्	२१७४ [४]
-आगच्छेजा	,,	२१६९
०-आगता	आगताः	१४१० [१], १४१४ [३]
०-आगया	,,	१४१० [१, ३], १४११ तः १४१४[१], १४१५[१], १४१६[१]
०-आगयाओ	आगताः	१४१५ [२]
आगरनिवेशेसु	आकरनिवेशेषु	८२
आगरिसा	आकर्षाः	५५९, गा. १८२
आगरिसेणं	आकर्षेण	६९१
आगरिसेहिं	आकर्षैः	६८७, ६८८, ६९१

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
आगारभावमाताए	आकारभावमात्रया	१२५२, १२५३, १२५५
आगारेहिं	आकारैः	१९६३
आगासत्थिकाए	आकाशास्तिकायः	५, २७०, २७१, २७२[३], २७३, ५०१
आगासत्थिकाएणं	आकाशास्तिकायेन	१००२, १००३[१], १००५
आगासत्थिकाय	आकाशास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
आगासत्थिकायस्स	आकाशास्तिकायस्स	५, २७२[३], ५०१, १००३[१], १००५
आगासत्थिगले	आकाशास्थिगलः -	लोकाकाशः १००२, १००४, १२२६
आगासकालि- जोवमा	आकाशकालिकोपमा -	मिष्टखाद्यविशेषः १२३८
०-आगासे	आकाशे	२११ गा. १७३
आजीवियाणं	आजीवकानाम्	१४७०
आजोजिताओ	आयोजिका.	१६१७
आजोजिया	आयोजिका	१६१९
आडइ	आडकी	४२ गा. १९
आडई	,,	घृ. १८ टि. ९
आडत्तं	आरब्धम्	१२५१
आणध्	आनते	३३४, ४२३ [१-३], १८३८
०-आणणा	आननाः	१९६
आणता	आनताः	१४४ [१]
आणत्तं	अन्यत्वम्	९९४
० आणमणी	आज्ञापनी - भाषाप्रमेद	८३४, ८३७, ८५५
-आणमणी	आज्ञापनी - भाषाप्रमेद	८६६ गा. १९६
आणमंति	आनन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७०९

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
आणय	आनत	१९६, २१०, ६२२, ६३५, ६७६, १०३५, २०५१
आणय०	आनत	२०५ [१], २०६ [२] गा १५५, १५३२ [५], २००४, २०५२ [१]
आणय-०	आनत	२०६ [१]
आणयकप्पोवगथे-	आनतकल्पोपकवैमानिक-	
माणियद्वेवेहितो	देवेभ्यः	६५५ [४]
आणयदेवस्स	आनतदेवस्स	१५५.१ [६]
आणयदेवा	आनतदेवाः	६६२ [१], ७१०
आणयदेवाणं	आनतदेवानाम्	५४७
० आणवणी	आज्ञापनी	घृ. २१० टि. १३
आणाईसर०	आज्ञेश्वर	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
आणाए	आज्ञया	११० गा. १२३
आणागेअज्ञा	आज्ञाप्रज्ञाः	५४ [११]
+ आणापाणु	आनप्राणे	८२९ [२] गा. १९१
आणापाणु	आनप्राण-	८१६ [१],
चरिमेणं	चरमेण	८१७ [१]
आणापाणुपज्जत्ती-	आनप्राणपर्याप्ति	
पज्जत्तए	पर्याप्तकः	१९०४ [१]
आणारुद्ध	आज्ञाशक्ति.	११० गा. ११९
आणारुई	,,	११० गा. १२३
आणुगामिण्	आनुगामिकः	२०२७, २०२९
आणुग्याहणं	आनग्रहणम् -	५४ [१०] प्राणापानग्रहणम् गा. ९९
-आणुपाणगहणं	आनप्राणग्रहणम्	५४ [१०] गा. १०१
०-आणुपुत्तिणामे	आनुपुत्तिनाम	१६९४ [१६]

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
आणुपुर्वि	आनुपूर्वि ८७७[२२-२३], ८७७[२३] गा. १९८	
(क्रि. वि.)		
आणुपुर्वीण	आनुपूर्वी १९४ गा. १५३, १७३३, १७४१	
आणुपुर्वीणामे	आनुपूर्विनाम १६९३, १६९४[१६]	
आतरकखदेव०	आत्तरकखदेव १७८[२], १९०[२]	
आदि	आदि ८७७[२३] गा. १९८	
—आदि	,, १७६१, २१०४[१]	
०—आदिपुसु	आदिकेषु १८९५[२]	
—आदियाणं	आदिकानाम ५६[२], ७५[४]	
आदिल्लो	आदिम त १६११	
आदिहियामु	आदिमासु १२०५	
आदिसेहिं	आदिभिः ८९०[३]	
०—आदिसु	आदिषु १४२६[१]	
आदिं	आदी ८७७[२०]	
◁०—आदी	आदयः ७२, ८८	
०—आदीनो	आदिक. १८८५[३-४], १८९८[१-२], १८९९ [२], १९०२[२]	
०—आदीण	आदीनाम् ५४४	
०—आदीणं	,, ९६०[२], ९६१ [२], १७८४[३]	
०—आदीया	आदिका ८५८ आदिका. ६९२, ८५८, १६०४[२], १७६२, १७६३[३], १७६५[१], १७८३[२], १९०७, २१०४[१]	
०—आदीसु	आदिषु १४२८[३]. पृ. ४०४ टि. १	
०—आदीहिं	आदिभिः ४६४[१]	
आदेजणामे	आदेयनाम १६९३	
आदेसेणं	आदेशेन १३२७	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
०—आदेसेणं	आदेशेन २५[३], २८ [४], ३०[४], ५५[३]	
—आभरण	आभरण १८८	
आभरण०	आभरण—आभरणनामा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०५	
आभरणं	आभरणम् ८५३	
०—आभरणा	आभरणाः १७७, १७८ [२], १८८, १९६	
०—आभा	आभाः १६७ तः १७२	
आभासिय	अभाषिक—म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
आभासिया	आभाषिकाः—अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
आभिजोगाण	आभियोगानाम् १४७०	
आभिजोगियाणं	आभियोगिकानाम् १४७०	
आभिणिबोहिय०	आभिनिबोधिक १२१६ [१]	
आभिणिबोहियणाण	आभिनिबोधिविज्ञान ४४८, ४५२	
आभिणिबो-	,,	
हियणाण०	४४०, ४४१, ४५९[१, ३], ४६४[१], ४७७ [१], ४८५[१], ४८७ [१], ४९३[१-२], १२१७, १४२०[५-६], १४३७[५-६], १९२८, १९२९, १९३२[१]	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिविज्ञान-	
णाणसागारो-	साकारोपयोगः	
वजोने	१९०९, १९२१	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिक-	
णाणारिया	ज्ञानार्थः १०८	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिविज्ञाना-	
णाणवरणिजे	वरणीयम् १६८८	
आभिणि-	आभिनिबोधिक-	
बोहियणाणि०	ज्ञानिन् १८९८[१]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
०-आभिणि- बोहियणात्त	आभिनिबोधिक- ज्ञानिनः ४५९[१], ४७७[१], ४८५[१], ४९३[१]	
आभिणिबोहि- यणाणी	आभिनिबोधिकज्ञानिन- २५७, २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० आभिणि- बोहियणाणी	आभिनिबोधिकज्ञानी ४८८, ४९३[३], ४९६, १३४७	
०-आभिणि- बोहियणाणी	,, ४५९[३], ४७७ [१-३], ४९३[१-२]	
आभिणिबोहि- यणाणीणं	आभिनिबोधिक- ज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-आभिणिबोहि- यणाणीणं	,, ४५९[१], ४७७ [१], ४९३[१]	
आभिणिबोहिय- नाणपरिणामे	आभिनिबोधिकज्ञान- परिणाम- ९३३	
०-आभोगणा-	आभोगता २०३२ गा. २२३	
आभोगणिव्वत्तिपु	आभोगनिर्वर्तित ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
आभोगे	आभोग- ९७१ गा. २०१	
+आमलग	आमलकः ४१ गा. १६	
आमंतणि	आमन्त्रणी - भाषाप्रदेदः ८६६ गा. १९६	
-आमेल	आपीड-शेखर १८८	
०-आयण	आयतः २००[१], २०१[१], २०२[१], २०३ [१]	
० आयणसु	आयतेषु - 'आयत'- संस्थान ८०२	
आयतसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणताः ८[५], ९[१-४], ११ [२], १२[५-६], १३[५]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
आयतसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणताः १०[२]	
आयता	आयतानि - 'आयत'- संस्थान ७९२	
०-आयता	आयताः २०८, २०९, आयतौ २०५[१]	
आयते	आयतम् - संस्थानम् ७९१ ७९३ तः ८०१, ८०३ तः ८०६	
०-आयते	आयत- १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०४ [१]	
+आयपइट्टिय	आरमप्रतिष्ठितम् ९७१ गा २०१	
आयपनिट्टिय- आयय	आत्मप्रतिष्ठितः ९६०[१] आयत १७८[२]	
आययसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणताः ९ [५], १० [१], ११ [१, ३-५], १२ [१, ३, ७-८]	
आययसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणता- १२[७, ४], ४७ डि. २	
आययसंठाण- परिणामे	आयतसंस्थान- परिणामः ९५०	
आयया	आयता १००१	
०-आयया	आयतौ २०६[१], २०७	
आययकखदेव ०	आत्मरक्षादेव १७७, १७८ [१], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ तः २०६	
आययकखा	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका आत्मरक्षाः १८७ गा १४२, २०६	
आययकखणं	आत्मरक्षणाम् ४७ डि. ६	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
भापरियं	आचार्यम्	१११८
भापरिया	आचरिताः पृ. ३६ डि. २५.	
भापरियाणं (च.व.)	आचार्येभ्यः	ग्रन्थादौ
भायवणामाण	आतपनामः १७०२ [४१]	
भायवणामे	आतपनाम	१६९३
भायसरीरखेत्तोगाडे	आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान्	१८०१
भायंसमुहा	आदर्शमुखाः - अन्तर्द्विप- मनुष्याः	९५.
भायंसलिबी	आदर्शलिपिः - लिपियेद-	१०७
भायंसिया	आदर्शिका - मिष्टखाद्य- विशेषः	१२३८
भायाम ०	आयाम १९७ [१], २०६ [१], २११	
भायामेणं	आयामेन १५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], २१६९	
० - भायासे	आकाशम्	१००५
भारण	आरण १९६, २१०, ६२२, ६३५, १०३५, १५३२ [५], २००४, २०५१, २०५२ [१]	
- भारण-	आरण २०६ [२] गा. १५५	
भारण-०	,, २०६ [२], २०७	
भारणदेवस्त	आरणदेवस्य १५५१ [७]	
भारणदेवा	आरणदेवाः ७१२	
भारणदेवानं	आरणदेवानाम् ५९९	
भारणा	आरणाः १४४ [१]	
भारणे	आरणे ३३४, ४२५ [१-३], १८४०	
भारद्धं	आरब्धम्	१४६९

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
भारब्ध	भारब्ध ११५०, पृ. ३२७ डि. १	
भारमिया	आरम्भिकी ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२२, १६२७ [१], १६२८ तः १६३०, १६३६, १६५०, १६५७, १६५८, १६६०	
भारमियाओ	आरम्भिक्यः १६६३	
भारमियाणं	आरम्भिकीणाम् १६६३	
भाराहण	आराधकः ८९९	
भाराहणविराहणी	आराधनविराधनी ८३१	
भाराहणी	आराधनी ८३१, ८५६	
भारियं	आर्यम् १०२ गा. १०७	
भारिया	आर्याः ९७ [०], ९९, १३८	
० भारिया	,, १०१, १०३	
० - भारिया	,, ९९ तः १०२, १०४ तः १३८	
भालह्य ०	आलगित १९७ [२]	
भालावगा	आलापकाः १२५८ [३-८], १४९३ [३]	
भालूगा	आलुकः - साधारण- वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४८	
भावकहिय-	भावकथिक-	
सामाह्य ०	सामायिक १३४	
- भावजंति	आपद्यन्ते ८८०	
भावत्ता	आवर्ताः - एकसुरपशु- विशेषः ७१	
० - भावत्ता	आवर्ता ७७३ [१, ३]	
० - भावत्ताण	आवर्तायाम् ७७३ [३]	
० - भावरणे	आवरणम् १६७९	
भावलियाण	आवलिक्कायाः ९१८ [१], १२६२ [१], १२८८	
० - भावलियासु	आवलिक्कासु १४८, १५१, १५७, १६०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुतंकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुतंकाह
आवागपत्तस्त	आपाकप्राप्तस्य	१६७९	आसीदुत्तर०	असीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २	
- आवास	आवास १६७ तं १७३, १७७, १७८ [१] तः १८० [२], १८१ [१], १८२ [१-२], १८३ [१-२], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१] तं २१०		आसीविसा	आसीविसा: - सर्पविशेषः ७९	
०- आवाया	आवासा: १००३ [२] गा. २१६		आसे	अश्व ८४९, ८५२	
आवेष्टियपरिबेष्टिण्	आवेष्टितपरिबेष्टित १०००		आसो	,, पृ २१२ टि. ४	
आसकण्णा	अर्धकणां. - अन्तर्द्वीप- मनुष्या. ९५		आसोत्ये	अश्वत्य ४१ गा. १६	
आसपं	आसनम् ८५३		आहण	कदाचिन् ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५	
आसत्त - ०	आसक्त १७७, १७८ [१], १८८		+ आहार	आहार ११२३ गा. २०९, १८६५ गा. २१९	
आसमनिवेशेसु	आश्रमनिवेशेषु ८०		+ ,,	आहारे ८२९ [२] गा १९१	
आसमुहा	अश्वमुखा: - अन्तर्द्वीप- मनुष्या: ९५		आहार०	आहार ११३७	
आसरयणत्तं	अश्वरत्नत्वम् १४६८		आहारण्	आहारकम् - शरीरम् ९०१, ९०८, १४४५	
आसला	आसला १२३७		,,	आहारक १३६४, १८६६ [१], १८६७, १८७१ [१], १८७४ [१], १८७८ [१], १८८० [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८८९ [१], १८९० [१], १८९१ [१], १८९४ [१], १९०५ [१-२]	
आसब०	आश्रव ११० गा. १२०		० आहारण्	आहारक १३६४, १३६६	
आसये	आसव. १२३७		०- आहारण्	,, १३६५	
आसाण्णं	आस्वादेन १२३३, पृ. २९६ टि. १२		आहारग	आहारक - शरीर १५६७, १५६६	
आमापुंति	आस्वादयन्ति १८०३, १८१०		आहारगमीसग-	आहारकमिश्रक-	
आमायणिजा	आस्वादनीया १२३७		सरीरकाय-	शरीरकाय-	
आसालिया	आसालिगा ७७, ८०		प्यजोगी	प्रयोगी १०८३	
,,	आसालिका ८२		आहारगमीसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
आसासग०	अश्वाऽऽस्यग - अश्वमुख- फेन १८७ गा. १४७		कायजोगं	काययोगम् २१७३ [२]	
आसी	आसीत २११ गा. १६२		आहारगमीसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
आसीउत्तर०	असीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २		कायप्यजोगिणो	कायप्रयोगिणः १०७७	
आसीवं	असीतम् १७४ गा. १३३				

मूलसहो	सक्यव्यो	सुसंकाह
आहारगमीसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यजोगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगमीवसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यजोगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगमीसा-	आहारकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्यजोगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगमीसा-	आहारकमिश्रशरीर-	
सरीरकायप्यजोगी	कायप्रयोगी	
आहारगसमुग्धाण	आहारकसमुद्भात	१०७७ २०८६, २०८७ [२], २०९२, २१४७, २१५२
आहारगसमुग्धाणं	आहारकसमुद्भातेन	२१२५, २१३१, २१६६
आहारगसमुग्धाया	आहारकसमुद्भाताः	२१२३ [१]
आहारगसमुग्धाया	,,	२०९५ [१], २०९९ [१-२], २११९ [१]
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [२]
आहारगसरीर-	आहारकशरीरकाय-	
कायप्यजोगिणे	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यजोगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यजोगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगसरीरनाम	आहारकशरीरनाम	१७०९
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
णामाण	नामः	१७०२ [१२]
० आहारगसरीर-	,,	
णामाण		१७३२
आहारगसरीरया	आहारकशरीरकाणि	९१० [३]

मूलसहो	सक्यव्यो	सुसंकाह
आहारगसरीरस	आहारकशरीरस्य	१५३५, १५५५, १५६६, १७३९ [१]
आहारगसरीरं	आहारकशरीरम्	१५६०, १५६३ [१]
—आहारगसरीरं	,,	१५६३ [१]
० आहारगसरीरं-	आहारकशरीर-	
गोषंगणामाण	ज्ञोपाज्ञानाः	१७०२ [१४]
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
गोषंगणामे	ज्ञोपाज्ञानां	१६९४ [४]
आहारगसरीरा	आहारकशरीराणि	९११ [३], ९१४ [३], ९२१ [३], १५६५, पृ. २२५. टि. २, पृ. २८८ टि. १
आहारगसरीरी	आहारकशरीरिणः	१९०३ [४]
आहारगसरीरे	आहारकशरीरम्	१५३३ [१], १५३४
० आहारगसरीरे	,,	१५३३ [३-१०]
आहारगसरीरेण	आहारकशरीरेण	१५६३ [२]
आहारगा	आहारकाः	२६३, ९११ [३], ९१८ [२], ९२२, १८६८, १८६९ [१], १८७०, १८७२, १८७५ [१], १८७९, १८८० [१], १८८२ [१], १८८४, १८८६, १८९२, १८९३, १८९८ [२-३], १८९९ [२], १९०३ [३-४, ६], १९०४ [२]
आहारगगं	आहारकाणाम्	२६३
आहारगे	आहारकः	१८७६ [१]
आहारचरिमेणं	आहारचरमेण	८१८ [१], ८१९ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
आहारद्वी	आहारार्थिनः १९.७०, १८०६ [१], १८०७, १८१४	
— आहारद्वी	आहारार्थी १७.७ गा. ७१७	
आहारद्वे	आहारार्थः १७९६. १८०६ [१.२], १८०८, १८१०, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, १८३७, १८५२	
आहारत्ताप	आहारतया १८०३ त. १८०५, १८१० त. १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०	
०— आहारत्ताप	आहारतया १८१७	
आहारपञ्चजी-	आहारपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपञ्चत्ताप	१९.०४ [१], १९.०५ [१]	
आहारपदे	आहारपदे घृ. ४०० प. १०	
आहारपथं	आहारपदम् घृ. ४०६ प. २०	
आहारय ०	आहारक-क्षरीर ९.१६ [३]	
आहारयसरीरा	आहारकक्षरीराणि ९.१७ [३]	
० आहारयसरीरे	आहारकक्षरीरम् १५.३३ [२]	
आहारया	आहारकाः १८६८ १.७३	
आहारसण्णा	आहारसंज्ञा ७२.५ त. ७७.७	
आहारसण्णा—०	,, ७३० त. ७३.७	
आहारं	आहारम् घृ. २.११ टि. २	
आहारं—	,, ८४०, १८०१	
आहारंति	आहारन्ति घृ. २.४५ टि. ५.	
आहाराभोगणा	आहाराभोगता २०३२ गा. २२३	
आहारंति	आहारन्ति ९.९८	
आहारे	आहारः २ गा. ७, २.१२ गा. १८०, ९.७२ गा.	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	२०२, १२.५९ गा. २.११, १.७९६, १८१७, २०३८	
आहारे	आहारकः—समुद्भातः २०८५ गा. २.२७	
आहारिमाणे	आहारन ८४५.	
—आहारिमाणे	,, ८४०	
आहारिमि	आहारमि ८४५.	
—आहारिमि	,, ८४०	
आहारंति	आहारन्ति ९.९. [१], ९.९६, ९.९८, १.१२.४, १.१४.२, १.७२.८ [१.२], १.८०.० [१.३], १.८०.२ त १.८०.४, १.८०.९. त १.८१.१, १.८१.६, १.८१.७, १.८५.३, १.८५.५. त. १.८५.७, २.०.४०, २.०.४२, २.०.४३, २.०.४६	
—आहारंति	आहारन्ति १.७९.७, १.८०.१, १.८०.९, १.८१.७	
—आहारो	आहारः ५.४ [१०] गा. १०.१	
आहिकरणिया	आधिकरणिकी १६.१९.	
आहिररणिया	,, १.५६.७, १.५.६९, १.६०.७, १.६.१३ [१], १.६.१४, १.६.१५, १.६.१६ [१], १.६.१९	
आहिररणियाप	आधिकरणिकया १६.२०	
आहिररणी	आधिकरणिकी १६.०७	
आहिया	आस्थितानि २०३२ गा. २२३	
आहिवचं	आधिपत्यम् १.७.७, १.७.८ [१.२], १.७.९ [२], १.८० [२], १.८२ [२], १.८३ [२], १.८८, १.९० [२], १.९५ [१.२], १.९६, १.९७ [१.२], १.९८ [२], २.०.४ [२], २.०.६ [२]	

मूलसदो	सङ्कथो	सुसंकाह
	इ	
इ	वाङ्मयशोभायाम् ५.४ [१] गा. ४८ गा. ५.१५०, ५५ [३] गा. १०७, २११, १२२६ तः १२३१ १२३३, १२३४, १२३५ १२३८	
— इइ	इति	८३६
+ इकइ—	वनस्पतिविशेष	५.४ [८] गा. ९२
इकशागा	इक्ष्वाकवः—कुलार्थः	१०४
इक्सुवादिग	पर्वगवनस्पति- विशेष. पृ. १७ टि. १४	
इक्सुवाडिय	,, ५.४ [८] गा. ९२	
इक्सुवाडी	,, ४६ गा. ३३	
इक्ख	इच्छुः ४६ गा. ३३ पृ. २५ टि. ५	
इक्षेतेहि	इत्येतैः	१६७०
इक्षेयं	इत्येतत्	८९७
इक्षेयाहं	इत्येतानि	८९९
इक्षेवं	इत्येवम् ८५७, पृ. २१२ टि. ११	
इच्छति	इच्छन्ति	१११३
इच्छाणुलोभा	इच्छाणुलोभा—भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९६	
इच्छामगे	इच्छामनः १८६४, २०५२ [२-६]	
इच्छामो	इच्छामः १८६४, २०५२ [२, ४-६]	
इच्छियत्ताण्	इप्सिततया १८०६ [१]	
इट्टतरिया	इट्टरिका १२२९ तः १२३१, १२३७, १२३८	
इट्टत्ताण्	इट्टतया २०५२ [२]	
इट्टस्सरता	इट्टस्वरता १६८४ [१]	
इट्ठा	इट्ठाः १६८४ [१], १८६६	

मूलसङ्को	सङ्कल्यो	सुसङ्काह
इडा	इष्टा	१६८४ [१]
"	इष्टानि	"
इष्टे	इष्टः	"
"	इष्टम्	"
इष्टिपत्तपमत्त- संजतेहिती	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतेभ्यः	६६५ [३]
इष्टिपत्तपमत्त- संजयसम्महिट्टि	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत- सम्यग्दृष्टि	१५३३ [१०]
इष्टिपत्तारिया	ऋद्धिप्राप्तार्या	९९, १००
इष्टी	ऋद्धिः	११९८
इष्टीण	ऋद्धया	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
इण्टे	अयमर्थ	११२४ त. ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४७, १२२७ तः १२३१, १२३३, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ त १४१९, १४२० [८], १४२२ त १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १४६१, १४६५, १४६६, १४६४, १९६३, २९६९, २९७० [२], २९७४ [१], २९७५ अयमर्थः ८३९ तः ८४६, ९९४, १६३८ [१], १६३९, पृ. २७७ डि. १ इष्टम् १ गा. ३, २११ गा. १७१
इणमट्टे		
—इणं		

मूलसहो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह
इणामेव	एवमेव	२१६९
इति—	इति	२१७५
— इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५ [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३ १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२] १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५.	
इत्तरियसामाहय०	ऐस्वरिकसामायिक	१३४
इत्तरियं—	इस्वरकम्— स्वरूपम् पृ २९० टि. २-४-६-७	
इत्तरियं—	,, १२१५[१]	
— इत्तो	इतः २११ गा. १७५.	
इत्थ	अत्र पृ. ६६ टि. ५.	
इत्थिआणमणी	कथाज्ञापनी	८३४, ८३७
इत्थिपण्यवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६
इत्थिया	स्त्री	१२५८[५]
इत्थियाण्	स्त्रिया	१२५८[६-८]
इत्थियाओ	स्त्रिय.	६४७ गा. १८४
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१४६७
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५७
इत्थिवयणे	,,	८९६

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
इत्थिवयू	स्त्रीवाक	८३३, ८३६, ८५१
इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः - स्त्रीवेदवान्	१३२७
इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणाम	९३७
इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
इत्थीमाणमणी	कयाज्ञापनी	८३७, ८५४
इत्थीपण्यवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
इत्थीकिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
इत्थीहिंनो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
इत्थिजानिको	इत्थिजातयः	१०३ गा. ११८
इत्थं	इत्थम्	११०८
इत्थं	इत्थम्	६६५[१]
,,	इत्थाम्	१९६३, १९६४
,,	इत्थम्	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
इत्थाम्	इत्थम्	७७५.
इत्थामो	इत्थामः	५५[३], १५१२
इत्थहिं	आभिः	१८७, १००३[२]
इत्थीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८,

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
„	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	„	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७५, गा. १७७
इयरे	इतरे	१५००
इरियावहियबंधयं	इर्यापयिकीबन्धकम्	१६९९[१]
इरियावहियबंधयं	„	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
—इव	„	८९५
इसिपाले	अधिपालः — वानव्यन्तः रेन्द्र. १९४ गा. १५२	
इसिवाहय	अधिवादित, अधिवादिक— वानव्यन्तरडेवजातिः	१८८
+ इसिवाहय	अधिवादितः अधिवादिको वा १९४ गा. १५.१	
इसी	अधिः — वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
इसीपबभारा	ईषत्प्राग्भारा १५.५१[१]	
इसीपबभाराए	ईषत्प्राग्भारायाम् १४८	
इस्सरियविसिद्धया	ऐश्वर्यविशिष्टता १६८५ [१], १६९५[२]	
इस्सरियविहीणया	ऐश्वर्यविहीनता १६८५ [२], १६९५[३]	
इहं	इह ८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२	
इंगाले	अङ्गारः ३१ [१]	

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
—इद	इन्द्र १८७ गा. १३९	
इद०	„	१८७
इदकाहया	इन्द्रकायिकाः — त्रीन्द्रिय- जीवाः	पृ. २८ टि. ५
इदगोबया	इन्द्रगोपकाः — „ ५७ [१]	
इदगोवे	इन्द्रगोपः पृ. २९४ टि. १३	
० इदगोवे	„	१२२९
इदनीले	इन्द्रनीलः - मणिः २४ गा. १०	
इदा	इन्द्राः १९४ गा. १५.१	
०—इदा	„ — इन्द्रनामाभिधृष्टीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०५	
० इदा	इन्द्रौ १८९[२]	
०—इदा	„ १७८[२], १८१ [२], १८४[२]	
इदाणं	इन्द्राणाम् १८७	
इदिपु	इन्द्रियम् २ गा. ५	
०—इदिपु	„ १०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १	
०—इदिपुसु	इन्द्रियेषु १०६४, १०६७	
इदिभोवउसा	इन्द्रियोपयुक्ताः ३२५	
इदिभोवचय	इन्द्रियोपचयः १००७	
इदिभोवचयो	„ १००८[२]	
इदिकाहया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७[१]	
+ इदिय	इन्द्रियम् २१२ गा. १८०	
+ इदिय	„ १२५९ गा. २११	
०—इदिय	इन्द्रिय १२३७	
इदियववाए	इन्द्रियापायः १०१५[१]	
इदियउहेसए	इन्द्रियोद्देशके २०४६	
इदियउवउसाणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम् ३२५	
इदियउवभोगाह	इन्द्रियोपयोगाह १०१२[१]	
+ इदियउवचय	इन्द्रियोपचयः १००६ गा. २०७	
इदियभोगाहणा	इन्द्रियावगाहना १०१४[१]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-हंदियसे	इन्द्रियत्वे	१०४१[४], १०६६[१]
०-हंदियसे	„	१०४१[४]
हंदियलिखत्तणा	इन्द्रियनिर्वर्तना	१००९[१]
हंदियपज्जत्ती-	इन्द्रियपर्याप्ति-	
पज्जत्तण्	पर्याप्तकः	१९.०४[१]
हंदियपयस्स	इन्द्रियपदस्य	पृ. २४८ पं. २५
हंदियपयं	इन्द्रियपदम्	पृ. २६० पं. २६
हंदियपरिणामे	इन्द्रियपरिणामः	९.२६, ९.२८
हंदियपरिणामेणं	इन्द्रियपरिणामेन	९.३८, ९.४०[१], ९.४१[१], ९.४३
हंदियपरिबुद्धी	इन्द्रियपरिवृद्धिः	९.४१[२], ९.८७[५], १०.२२[२]
हंदियलब्धी	इन्द्रियलब्धिः	१०.११[१]
०-हंदियं	इन्द्रियम्	पृ. २५३ टि १
हंदिया	इन्द्रिये	९.८७[१]
„	इन्द्रियाणि	९.७३, ९.८७[१], १०.०८[२], १०.११[२], १०.१२[२], १०.१४[२], १०.१५[२], १०.१६[२], १०.२४, १०.६७
-हंदिया	इन्द्रियाणि	९.८३[१], ९.८४, ९.८५[१], १०.०९[२]
०-हंदिया	„	१०.२५, १०.२६[१], १०.२७[१], १०.२८[१-२], १०.३०, १०.३१[१], १०.३६, १०.३८[१], १०.४१ [१-४, ८], १०.४३[१], ३, ५.६], १०.४५[१],

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१०४६[१, ८], १०.४७ [१, ४], १०.४८[१-२], १०.५०[३], १०.५४[१], १०.५५[४.५], १०.५६, १०.५७, १०.६४ त. १०.६६[१], १०.६७
हंदियाहं	इन्द्रियाणि	१८५.७
हंदियाणं	इन्द्रिययोः	९.८७[१]
०-हंदियाणं	इन्द्रियाणाम्	१०.२८[२]
०-हंदियाणं	„	१०.२८[३]
०-हंदियाणि	इन्द्रियाणि	१०.४८[४]
हंदियोपचयं	इन्द्रियोपचयः	१०.०८[१]
०-हंदे	इन्द्र-	१.७९[२], १.८०[२], १.८२[२], १.८३[२], १.८५[२], १.८६[२], १.९०[२], १.९१[२], २.०१ त. २०६
हंदेसु	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	इन्द्रेषु १९२
	ई	
ईसर	ईश्वर	१.७७, १.७८[१], १.८८, १.९४ ग. १.५२, १.९६
ईसरं	ईश्वरम्	१.१०८
ईसाण	ईशान	६२२
-ईसाण	„	१.९६, २.१०, ६.३४
ईसाण०	„	२.०२[१]
ईसाणकप्प०	ईशानकल्प	१.९८[२]
-ईसाणग	ईशानक	१.०३४
ईसाणग०	„	१.९८[१]
ईसाणगदेवा	ईशानकदेवाः	७.०३, १९.९९
०-ईसाणगदेवाणं	ईशानकदेवानाम्	१.५३२[५]
०-ईसाणगा	ईशानकाः	६.५९, १.५.११[३]

मूलसहो	सकथ्यो	सुसंकाह
ईसाणवडेंसपु	ईशानवतंसकः १९८[१]	
ईसाणस्स	ईशानस्य २००[१], २०४[१], १०६१	
ईसाणा	ईशानाः १४४[१]	
०-ईसाणा	॥ ६७४	
ईसाणाणं	ईशानानाम् १९८[१], १८३१	
ईसाणे	ईशानः १९८[१-२]	
॥	ईशाने २००[१], २२३ [२], ३३४, ४१३[१] तः ४१६[३], ५९०, पृ. ३९७ टि. ३	
०-ईसाणेषु	ईशानेषु २०५,१, २०५,२[१]	
ईसाणेहिंत्तो	ईशानेभ्य १४६९	
०-ईसाणेहिंत्तो	॥ ६५०[१८]	
ईसिपब्भारा	ईषत्प्राग्भारा पृ. ७७ टि. ५	
ईसिपब्भाराण्	ईषत्प्राग्भारायाः २११	
ईसिमज्झिम- परिणामे	ईषन्मध्यम- परिणामः १७४६	
ईसिं	ईषत् १२३७, पृ. ४४५, टि. ४	
ईसी	॥ १२३७	
-ईसी	॥ १७८[२]	
ईसी	ईषत् - ईषत्प्राग्भारिकायै २११	
ईसी०	ईषत् १७८[१-२]	
ईसीपब्भारं	ईषत्प्राग्भाराम् १९६३, १९६४	
ईसीपब्भारा	ईषत्प्राग्भारा २११, ७७४, ७७६	
ईसीपब्भाराण्	ईषत्प्राग्भारायाः २११	
ईसीहस्सपंचकल्ल- धारणद्धाण्	ईषद्गृहस्वपञ्चाक्षरो- धारणद्धायाः २१७५	
ईहा	ईहा १००६ गा. २०८, १०१६[१]	
० ईहा	॥ १०१६[१]	

मूलसहो	सकथ्यो	सुसंकाह
उ	उ ५४[२] गा. ५५, ५४[३] गा. ५६ तः ६० गा. ६२ तः ६५, ५४[४] गा. ६६ तः ७५, ५४[५] गा. ७६ गा. ७८, ५४[६] गा. ८० तः ८३, ५४[८] गा. ९६, ५४[१०] गा. १००, ५४[११] गा. १०४ गा. १०६, ११० गा. १२० गा. १२२ गा. १२४-१२५, १७४ गा. १३५, १८७ गा. १४२, ९४८ गा. १९९, २०५, ४ गा. २२५	
उईर	उदीरणा ९७१ गा. २०१	
-उउष	श्रुतुक १८८	
उकडा	श्रीन्द्रियजीवाः ५७[१]	
उकरियाण्	उत्करिकया ८८६	
उकरियाभेण्	उत्करिकाभेदः ८८१, ८८६	
उकरियाभेण्णं	उत्करिकाभेदेन ८८७	
उकरियाभेत्-	उत्करिकाभेदः	
परिणामे	परिणामः ९५,१	
उकरियाभेदे	उत्करिकाभेदः ८८६	
उकरियाभेदेण	उत्करिकाभेदेन ८८७	
उकलिया	उत्कलिकाः- श्रीन्द्रियजीवाः ५७[१]	
०-उकलिया	उत्कलिका-वातः ३४[१]	
उकलियावाण्	उत्कलिकावातः ३४[१]	
उकलियाण्	॥ पृ. १६ टि. ३	
उक्का	उत्क्का ३१[१]	
उक्कासुहा	उत्क्कासुहाः - अन्तर्द्वीपमनुष्याः ९५	
उक्किण्ण-०	उत्कीर्णं १७७, १७८[१], १८८	
उक्कोस	उत्कृष्ट १२४८	
उक्कोस-०	॥ २११ गा. १६३	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
उकोसपुहितो	उत्कृष्टकेभ्यः	१२४९
उकोसकालठिईयं	उत्कृष्टकालस्थितिकम्	१७५१
उकोसकालठिनीयं	,,	१७४९ त. १७४७ [१], १७४९ त. १७५२
उकोसरां	उत्कृष्टकम्	१७३७ [४]
उकोसरा	उत्कृष्टकानि	१२४८, १२४९
उकोसराणं	उत्कृष्टकानाम्	१७४८
उकोसगुणककलडे	उत्कृष्टगुणककलडे	५,४० [२]
उकोसगुणकालग	उत्कृष्टगुणकालक	४५७ [२], ४६८ [२], ४७० [२], ४८३ [२], ४९१ [२], ५३८ [२], ५३९ [२], ५४१ [२], ५४२ [२], ५४३ [२], ५५७ [२]
उकोसगुणसीग	उत्कृष्टगुणसीत	५४८ [२], ५५० [२]
उकोसगुणसीते	,,	५४७ [२], ५५१ [२], ५५२ [२]
उकोसचकसुदंसी	उत्कृष्टचकसुदंसी	४६२ [२]
उकोसठिनीय	उत्कृष्टस्थितिकः	४६५ [२], ४७४ [२], ४८२ [२], ४९० [२], ५३२ [२], ५३३ [२], ५३५ [२], ५५६ [२]
उकोसठिईय	उत्कृष्टस्थितिकः	५३६ [२]
उकोसठितीय	,,	५३७ [२]
उकोसपपुसिग	उत्कृष्टप्रदेशिकः	५५४ [२]
उकोसपपुसिबस्स	उत्कृष्टप्रदेशिकस्य	५५४ [२]
उकोसपपुसियाणं	उत्कृष्टप्रदेशिकानाम्	५५४ [२]
उकोसपदे	उत्कृष्टपदे	९२१ [१]
उकोसमति- अण्णाणी	उत्कृष्टमत्य- ज्ञानी	४७० [१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
उक्कोसमयपत्ता	उत्कृष्टमदप्राप्ता	१२३७
उक्कोसया	उत्कृष्टकानि	१२४९
उक्कोससंकलिद्ध- परिणामे	उत्कृष्टसंक्लिष्ट- परिणामः	१७४६, १७५०, १७५१
उक्कोससंकिलेस- परिणामे	उत्कृष्टसंक्लेश- परिणामः	पृ. ३८४ टि. १
उक्कोसा	उत्कृष्टानि	१२४९
उक्कोसामिणि- बोहियणाणी	उत्कृष्टामिनि- बोधिकज्ञानी	४५९ [२], ४७७ [२], ४८५ [२-३] ४९३ [२-३]
उक्कोसिया	उत्कृष्टा	१०१३, १५६६
उक्कोसियाग	उत्कृष्टया	“ ”
उक्कोसेण	उत्कृष्टेन	३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५८ [२], ३६० [२], ३६१, ३६० [२], ३६३ [२], ३६४ [१-३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां ३९२ तः ४३७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९१, ५६५, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३०२, १३१३, १३१५, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [२, ४-५], १५०७ [२], १५१३ [२-३], १५२८, १७०० [३], १७०२ [१२, ५७-५८], १७३९ [१], १८२९, १९९७, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलसहो
उक्तोसेणं

सकयत्यो सुसंकाह
उत्कृष्टेन ८२, ३३५ तः
३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३५४[१, ३],
३५६[१, ३], ३५७[१,
३], ३५९[१, ३], ३६०
[१, ३], ३६२[१, ३],
३६३[१, ३], ३६५[१,
३], ३६६[१, ३], ३६८
तः ३९० सूत्राणां ३९२ तः
४३६ सूत्राणां च प्रथम-
तृतीयकण्डिके, ५६० तः
५६४, ५६६ तः ५७८,
५८१, ५८३ तः ६०७,
६२६, ६२८, ६३३,
६३५, ६३६, ६८७,
६८८, ६९१, ६९४,
६९५, ७०० तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१०[३],
९९२[१-३], १२६१[१-
२], १२६४[२], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२],
१२७३, १२७५, १२७९,
तः १२८४, १२८६,
१२८८, १२८९, १२९३,
१२९४, १२९६ तः
१३०१, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५०, १३५२ तः
१३५४, १३५६, १३५८
तः १३६०, १३६५,
१३६६, १३६८, १३७४,
१३७५, १३७७, १३७८,

मूलसहो

सकयत्यो सुसंकाह

१३८०, १३८३, १३८६,
१३८७, १३८९, १३९०,
१४१४[१, ३], १४१५
[१-२], १४१६[१],
१४७०, १४७२, १५०२,
१५०६[१, ३-४], १५०७
[१], १५०९, १५११
[१, ३], १५१२, १५१३
[१, ४], १५२७, १५२९
[१-३, ८], १५३०,
१५३१, १५३२[१,
५-६], १५३५, १५४५,
१५४७[१], १५४८,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१६९७, १६९८[१-२],
१६९९ [१-२], १७००
[१ २, ४-१३], १७०१
[१-२], १७०२[३-९,
११, १३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९,
४२-४३, ४५, ५४],
१७०३[१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२],
१७१२ तः १७१५,
१७१८, १७१९, १७२१
तः १७२३, १७२५ तः
१७२९, १७३० [१],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[२], १७४१, १८०६
[१-२], १८२४, १८२६,
१८३० तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९८,

मूलस्रो	सकयत्थो	सुत्तकाह	मूलस्रो	सकयत्थो	सुत्तकाह
उक्कोसेणं	२००६, २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२-४], २१२४ [३], २१३५ [१], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]		० उच्चागोयाण — उच्चरणद्वारा उच्चारैसु उच्चावहत्ता	उच्चैर्गोत्रयोः उच्चारणाद्वया. २१७५. उच्चारैषु उच्चय्य-उत्पाद्य पृ. २९१ टि १	१७१३ २१७५. ९३ २९१
उक्कोसोगाहण	उत्कृष्टावगाहन- ४५५ [२], ४६४ [२], ४६६ [२], ४७३ [२], ४८१ [२-३], ४८९ [२], ५२५ [२], ५२६ [२], ५२७ [२], ५२९ [२], ५३० [२], ५३१ [२], ५५५ [२]		उच्चावयाहं ” उच्चाविय	उच्चावचान २०५२ [५] उच्चावसानि २०५२ [६] उच्चय्य-उत्पाद्य १२१५ [३]	
उक्कोसोगाहणगस्स	उत्कृष्टावगाहनकस्स ४५५ [२]		उच्छृण्वणाणी उच्छृण्वदंशणी उज्जुसेठी ० उज्जु उज्जुसुय — उज्जोहय— उज्जोयणामे उज्जोवणामाण	उच्छृण्वज्जानी १६७९ उच्छृण्वदर्शनी १६८० ऊजुश्रेणी २१७५ ऊजु १७८ [२] ऊजुमुय १११३ उद्योतित १९६ उद्योतनाम १६९३ उद्योतनाम १७०२ [४१]	
उक्कोसोगाहणयाणं	उत्कृष्टावगाहन- कानाम् ४५५ [२]		उज्जोवेमाणा	उद्योतयन्त १७७, १७८ [२], १८८, १९६ उद्योतयन्ती १७८ [२] उज्जरेषु १५१, १६०, १६२ तः १६६, १७५ — उट्ट म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि ५.	
उक्कोसोहिणाणी	उत्कृष्टावधिजानी ४८७ [२], ४९७ [२]		उट्टा उट्टे उट्टाण ० उट्टपाणं उट्टपाणे — उट्ट	उट्टा ७२ उट्ट ८४४ तः ८४८ उत्थान १६८४ [१] उदपानम् २९९ [२] उदपानम् ९७२ गा २०३ उट्ट-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
उग्गममाणो	उद्गच्छन् ५४ [२] गा. ९८		उट्टकवाहेसुं	उट्टकपाटयो- पृ. ४७ टि ६	
उग्गविसा	उग्रविषा — सपां. ७९		उट्टुताए	उट्टवत्तया १८०५, १८०६ [१]	
उग्गहे	अवग्रहं १०१७, १०२० [१], १०२१ [१] १०१७, १०२० [१], १०२१ [१-३], १०२२ [१ २]				
०— उग्गहे	” १०१७, १०२० [१], १०२१ [१-३], १०२२ [१ २]				
उग्गा	उग्गा — उग्रकुलीना, कुलार्या १०४				
उच्चत्तं	उच्चत्वम् १५१२ गा २१६				
उच्चंतण	उच्चन्तकः — दन्तराजः १२२७				
उच्चागोए	उच्चैर्गोत्रम् १६९५ [१-२]				
उच्चागोयस्म	उच्चैर्गोत्रय १६८५ [१], १७०३ [१]				

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
उद्भुदिसाण	ऊर्ध्वदिशायाम्	३२७, ३२९
उद्भुमुद्गगागर-	ऊर्ध्वमुद्गगाकारसंस्थितः	
संतिण्	२०१४ [१]	
उद्भुलोण	ऊर्ध्वलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८
उद्भुलोग०	ऊर्ध्वलोक	३१६
उद्भुलोष०	,,	२७६, २७८ तः ३१५, ३१७ तः ३२३, ३२४, ३२६, ३२८
उद्भुलोयस्म	ऊर्ध्वलोकस्म	पृ. ५० टि. १
उद्भुवाण	ऊर्ध्ववातः	३८ [१]
उद्भु	ऊर्ध्वम्	१९५ [१], १०६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, २११, ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ८-९], १९९८, २००६, २१७५, पृ. ७२ टि. ५.
उद्भु-	ऊर्ध्वम्	८७७ [२३] गा. १९८
०-उण्णया	उण्णता	७७३ [१-२]
०-उण्णयाण	उण्णतायाम्	७७३ [२]
उण्ह	उण्ण	पृ. ३९५ टि. ४
०-उण्हा	उण्णाः	१२१८ गा. २१०
०-उण्हाहं	उण्णानि	१८०६ [१]
०-उण्हाभो	उण्णाः	१२४१
उत्तत्त०	उत्तत्त	१८७ गा. १४६
उत्तम०	उत्तम	१९६

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
उत्तमपुरिसमाऊण	उत्तमपुरवमातृणाम्	७७३ [२]
उत्तमपुरिसा	उत्तमपुरवाः	,,
-उत्तमं	उत्तमम्	१ [गा. २]
उत्तर	उत्तर १६८, १७७, १७८	तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका
-उत्तर	,,	१६९, १७२ तः १७४
उत्तरभो	उत्तरतः	१४७ गा. १४१
उत्तरकुराहिं	उत्तरकुरुभिः	पृ. ३५ टि. ७
उत्तरकुरु	उत्तरकुरु	१०९८
-उत्तरकुरु	,,	१२५७ [१४]
उत्तरकुरुहिं	उत्तरकुरुभिः	९६
उत्तरगुणलद्धि	उत्तरगुणलब्धिम्	८७५
उत्तरहु०	उत्तरार्ध	१९८ [२]
उत्तरपञ्चत्वमेण	उत्तरपञ्चमायाम्	३२७, ३२९
उत्तरपुरस्थिमेणं	उत्तरपूर्वस्याम्	३२७, ३२९
उत्तरवेउत्थिण्	उत्तरवैक्रियम्	९८३ [२], ९८४, १५२३ [१२], १५२६ [१]
उत्तरवेउत्थिया	उत्तरवैक्रिया	१५२९ [१-३, ५-९], १५३२ [१, ५]
उत्तरवेउत्थियाहं	उत्तरवैक्रियाणि	२०५२ [२, ४-५]
उत्तरं	उत्तरम्	१०३२ [१], १६८१ [२]
०-उत्तरं	,,	२०९ गा. १५७, १३२७
-उत्तरं-	,,	१७४ गा. १३३
०-उत्तरिण्	उत्तरकः	२१११
०-उत्तरिया	उत्तरकाः	२१०९, २११३, २१३९
०-उत्तरियाण्	उत्तरिकया	२१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
०- उत्तरियाते	उत्तरिकया घृ. ४३७ डि. ३	
उत्तरिहं	औत्तराहम् ११०१	
उत्तरिह्ला	औत्तराह्लाः १८० [१], १८३ [१], १८६ [१]	
उत्तरिह्लाण	औत्तराह्लाणम् १९४	
उत्तरिह्लाणं	,, १८० [१२], १८३ [१], १८६ [१], १८७, १९१ [१]	
उत्तरिह्लातो	औत्तराह्लात ११०१	
०- उत्तरे	उत्तरम् १७१ तः १७३, १९५ [१], २०७, २०८, २१०	
उत्तरेणं (स.गु.)	उत्तरस्याम् १८० [१], १८३ [१], १९१ [१] १९८ [१], २१३, २१४ [१२], ८०५, २१५ [१-३], २१८, २२० तः २२२, २२३ [१-८], २२७, ३२९	
० उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम् २१६ [१-८], २१७ [१-६], २१९, २२३ [१-८]	
०- उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम् २१४ [३], २२४	
उत्ताणयल्ल-	उत्ताणयल्ल-	
संठाण०	संस्थान २११	
उत्तासणगा	उत्तासणका १६७ तः १७३	
उत्तासणया	,, १७४	
उत्तासणा	उत्तासनाः घृ. ५४ डि. २	
उदण	पर्वगवनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३४	
"	जलरुद्धवनस्पतिविशेषः ५१	
"	उदके ११० गा. १२५	
०- उदण	उदकम् २८ [१]	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
उदणं	उदयेन १६६७, १६७९, तः १६८१ [१], १६८२, तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६	
०- उदधिवल्लणु	उदधिवल्लयेषु १५१	
०- उदधीसु	उदधिषु १५१	
उदयपत्तस	उदयप्राप्तस्य १६७९	
उदयंति	उदके ११२१	
उदधिकुमारा	उदधिकुमाराः १४० [१], ४३९	
उदधिकुमाराणं	उदधिकुमाराणाम् ५७८	
०- उदधिवल्लणु	उदधिवल्लयेषु १६०	
उदही	उदधयः - उदधिकुमारा, १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५	
०- उदही	उदधयः - उदधिकुमाराः १८७ गा. १४७	
० उदहीणं	उदधीनाम् - उदधिकुमाराणाम् १८७ गा. १३९	
०- उदहीसु	उदधिषु १६०	
उदाहु	उताहो ७८१, ९९६	
उदिणस	उदीर्णस्य १६७९	
उदिणाहं	उदीर्णाणि १४४४	
उदिण्णेणं	उदीर्णेन १६६७	
उदीण	उदीवीन १५७	
उदीण०	,, १९७ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
उदीण-०	उदीवीन १९८ [१]	
उदीणवाण	उदीवीनवातः ३४ [१]	
उदीरंति	उदीरयन्ति ९७१	
उदीरिजमाणस्स	उदीर्यमाणस्य १६७९	
उदीरियस्स	उदीरितस्य १६७९	
उदीरिस्संति	उदीरयिष्यन्ति ९७१	
उदीरेति	उदीरयति १५७१	

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
उद्दीरेंसु	उद्दीरिषत-उद्दीरितवन्त.	९७१
उद्द्वंति	अपद्रावयन्ति २१५३ [४], २१६६ [३]	
उद्दंसगा	उद्दंसकाः ५७ [१]	
उद्दिसिय	उद्दिस्य १११८	
उद्दिरसपविभक्तगानी	उद्दिरसपविभक्तगानिः ११०५, १११८	
० उद्देसग	उद्देसके २०४६	
०-उद्देसग	,, १८०० [३], घृ २९० टि. १	
उद्देसगो	उद्देसक. घृ २४८ पं. २५, घृ २७९ पं. १५, घृ. २८७ प ८, घृ. २९१ पं. २१, घृ ३०० पं. ५, घृ. ३०१ पं १०, घृ. ३०३ पं १३	
उद्देसगो	,, घृ २४८ टि. ४	
उद्देसो	उद्देश. घृ २४८ पं. २५	
उद्देहिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
-उद्देकवाडेसुं	उद्देकपाठयोः १५५	
-उद्देनु	उद्देत १९५ [१]	
-उद्देनु-	,, १७७, १७८ [१], १८८	
उद्देहत्ता	उद्देह्य १९५ [१], १९६, १९७ तः २०५ मृत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ तः २१०	
उद्देहटा	उद्देहटाः-श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
उद्देहटिता	उद्देह्य घृ. २७१ टि. ९	
उद्देहणमिस्सिया	उद्देहमिश्रिता ८६५	
उद्देहणविगय- मिस्सिया	उद्देहविगतमिश्रिता ८६५	
-उद्देपत्ति	उद्देपत्तिः १०२ गा. ११७	
०-उद्देपत्ती	,, ९६१ [१], २१७६	
-उद्देपल	उद्देपल ५४ [८] गा. ९०	

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
उद्देपल०	उद्देपल - उद्देपलनामाभिध- द्वीप समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
+ - उद्देपल	उद्देपलम् ५५ [३] गा. १०८	
०-उद्देपलिणीकंदे	उद्देपलिनीकन्दः ५४ [८] गा. ८८	
उद्देपले	उद्देपलम् ५१	
०-उद्देपले	,, १२२७, १२२९	
उद्देपाज्जा	उद्देपादयेत् घृ. ३२१ टि. १-२	
उद्देपाज्जा	उद्देपाय १८०१	
उद्देपाटा	श्रीन्द्रियजीवाः घृ. २७ टि. १०	
उद्देपाट्टेजा	उद्देपादयेत् १४२० [५८], १४२१ [३५], १४३५, १४३६ [१२], १४३७ [५६], १४५५	
उद्देपाया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
उद्देपि	उद्देपरि १९९ त. २०६ मृत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९	
उद्देपिडिता	उद्देपिटिटिवा - उद्देपल्य घृ. २७१ टि. ९	
उद्देपिडिया	,, ,, ११११	
उद्देपिडिया	उद्देप्य ११२१	
०-उद्देपामे	उद्देपामः ३४ [१]	
०-उद्देपिलिय -	उद्देपिलितानि १९५ [१]	
उद्देमुक्त०	उद्देमुक्त २११ गा. १७८	
उद्देपहु	उद्देताहो २०४०	
उद्देगा	उद्देगाः ६४७ गा. १८३	
उद्देपरिसप्य	उद्देपरिसर्प ३८१ [२-३] ३८२ [२-३], ३८३ [१-३], ६३९ [१३-१५], १४८५ [८]	
उद्देपरिसप्य०	उद्देपरिसर्प ७६, ७७, ३८१ [१], ३६९ [१२- १३], १५२४ [२]	

मूलसङ्घो	सङ्कयथो	सुसंकाह
उरपरिसप्यथल-	उरःपरिसर्पस्थलचरतिर्य-	
यरतिरिक्कल-	ग्यानिक्-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रि-	
ओरालिय-	सौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [५-६]	
० " "	" १४८५ [६-७]	
उरपरिसप्य-	उरःपरिसर्पस्थल-	
थलयरण -	चरणाम् १४९९ [२]	
उरपरिसप्या	उरःपरिसर्पाः ८४ [४]	
उरपरिसप्याण	उर परिसर्पाणाम्	
	१५११ [२]	
उरपरिसप्याणं	" ८४ [४]	
उरपरिसप्येहिंतो	उरःपरिसर्पेभ्यः पृ. १७३	
	टि. १	
उरळभरुहरे	उरभ्ररुधिरम् १२२९	
उराले	हरिद्वनस्पतिविशेष.	
	४९ गा. ८१	
उरुलुंभुगा	श्रीन्द्रियत्रीवा. पृ. २८	
	टि. ६	
उरुलुंभुगा	" ५७ [१]	
उल्लदेज	उल्लङ्घयेत् २१७४ [४]	
- उल्लोह्य (दे०)	सेटिकाविसम्प्लिकरण	
	१७७, १७८ [१], १८८	
उवउज्जिऊण	उपयुज्य १०१८, १६०४	
	[१], २१२२, पृ. २६०	
	टि. २	
उवउत्ता	उपयुक्तानां २११ गा.	
	१६९, ९९६, ९९८	
०- उवउत्ता	" २११ गा. १७०,	
	२६२, ३२५, ७३० तः	
	७३६, ९३८, १७५२,	
	१९२८, १९२९, १९३२	
	[१], २१७६	
०- उवउत्ताण	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३३, ७३५,	
	७३६	
० उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् ३२५	

मूलसङ्घो	सङ्कयथो	सुसंकाह
०- उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३१, ७३३,	
	७३५, ७३७	
०- उवउत्ते	उपयुक्तः १३६२,	
	१३६३, १७४६,	
	१७५०, १७५१,	
	२१७५, पृ. ३१४ टि. १	
०- उवउत्तेसु	उपयुक्तेषु १९०१ [१]	
उवएसरुह	उपदेशरुचिः ११० गा.	
	१२२	
०- उवएसरुहं	" ११० गा ११९	
- उवभोग	उपयोग ९३२	
- उवभोग -	" पृ. ३१४ टि. १	
+ उवभोग	उपयोगः २१२ गा. १८०,	
	१२५९ गा. २११	
उवभोगद्धा	उपयोगाद्धा १००६ गा.	
	२०७, १०१३	
० उवभोगद्धा	" १०१२ [१]	
उवभोगद्धाण	उपयोगाद्धायाम् १०१३	
उवभोगद्धाहिंतो	उपयोगाद्धायाः १०१३	
उवभोगपयं	उपयोगपदम् पृ. ४०९	
	प. २२	
उवभोगपरिणामे	उपयोगपरिणाम. ९२६,	
	९३२	
उवभोगपरिणामेणं	उपयोगपरिणामेन ९३८,	
	९४३	
उवभोगे	उपयोग. २ गा ७,	
	१९०८, १९१२, १९१६,	
	१९२०, १९२६	
०- उवभोगे	उपयोगः १९०९	
- उवभोगे	" १८६५ गा. २१९	
- उवगया	उपगता. २११ गा. १७७	
उवगयाणं	उपगतानाम् २११ गा	
	१७१	
०- उवगा	उपगाः १४३, १४४	
	[१-२]	
०- उवगगहिपहिं	उपगृहीतैः १६७०	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाह
+ उवचाय	उपघाते ८६३ गा. १९५	
उवचायणामाण	उपघातनाम्न. १७०२ [३४]	
उवचायणामे	उपघातनाम् १६९३,	
	१६९४ [१४]	
उवचायणिसिंस्या	उपघातनिःसृता ८६३	
०-उवचण	उपचयः १००७	
०-उवचण	,, १००८ [१]	
+० उवचय	,, १००६ गा. २०७	
उवचयति	उपचीयन्ते ७७३ [३]	
उवचिज्जति	,, १५५७, १५५८	
उवचिण	उपचयन ९७१ गा. २०१	
उवचिणति	उपचिन्वन्ति ९६८ [१]	
उवचिणिस्संति	उपचिष्यन्ति ९६९	
उवचिणिमु	उपाचैषुः - उपचिनवन्त-	
	९६७ [१]	
उवचित ०	उपचित १७८ [१], १८८	
उवचितस्स	उपचितरय १६७९	
उवचिय ०	उपचिन १७७	
उवचिणाथं	उपाध्यायम् १११८	
उवचिणायाणं (च. ष)	उपाध्यायेभ्यः ग्रन्थादौ	
उवचिणीयवयणे	उपनीतवचनम् ८९६	
उवचिणीयावणी-	उपनीतापनीत-	
यवयणे	वचनम् ८९६	
उवदंसिया	उपदक्षिता १ गा. २	
उवदंसेमाणीभो	उपदर्शयन्त्य. २०५२ [४]	
उवदिट्ठे	उपदिष्टान् ११० गा १२२	
उवभोगंतगाण	उपभोगान्तरायः १६८६	
उवमा	उपमा - ध्यायविशेषः	
	पृ. २९७ टि. ३	
उवमाण	उपमायाः २११ गा.	
	१७४	
उवमाहिं	उपमाभिः १९६३	
- उवयार	उपचार १७७,	
	१७८ [१], १८८	
० - उवरक्खिया	उवरक्षितानि १७७,	
	१७८ [१], १८८	
उववि	उपरि पृ. ७२ टि. १	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाह
उवरिमउवरि-	उपरितनोपरितन-	
मगेवेज्जग ०	प्रैवेयक ४३५ [१-३]	
उवरिमउवरिम-	उपरितनोपरितन-	
मगेवेज्जगा	प्रैवेयकाः १४६ [१],	
	७२२	
उवरिमउवरिमगे-	उपरितनोपरितन-	
वेज्जगाणं	प्रैवेयकाणाम् १८५०	
उवरिमण	उपरितनके-	
	प्रैवेयके २०९ गा. १५७	
उवरिमगेवेज्जग	उपरितनप्रैवेयक ६२२	
उवरिमगेवेज्जगदेवा	उपरितन-	
	प्रैवेयकदेवा. २००६	
उवरिमगेवेज्जग-	उपरितनप्रैवेयक-	
देवाणं	देवानाम् २०९, ६०३	
उवरिमगेवेज्जगा	उपरितन-	
	प्रैवेयकाः २०९, ३३४	
उवरिमगेवेज्जगाणं	उपरितन-	
	प्रैवेयकाणाम् २०९	
उवरिमगेवेज्जगेषु	उपरितनप्रैवेयकेषु १४७०	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेज्जग ०	प्रैवेयक ४३४ [१-३]	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेज्जगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२१	
उवरिममज्झिमगाणं	उपरितनमध्यमानाम् -	
	प्रैवेयकाणाम् १८४९	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेज्जग ०	प्रैवेयक ४३३ [१-३]	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
देज्जगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२०	
उवरिमहेट्ठिमाणं	उपरितनाधस्तनानाम् -	
	प्रैवेयकाणाम् १८४८	
उवरिह	उपरितन ५०८, ५०९,	
	५११, ५१३, ५३० [१],	
	५३१ [१], ५३६ [१],	
	५३९ [१], ५४१ [१],	
	५४२ [१], ५५४ [१],	
	५५५ [१]	

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुसंकाह
उवरिल्लं	उपरितनम्	११०१
उवरिल्लाभो	उपरितनात्	२११
		११०१, १६११
„	उपरितने	१६३३, १६३५[४]
उवरिल्लासु	उपरितनीषु	पृ. ४०६ टि. ६
उवरिल्लाहिं	उपरितनीभिः	१६३२
उवरिल्लिया	उपरितने	पृ ३५९ टि. १
उवरिल्लियासु	उपरितनीषु	१९०५[३]
उवरिल्ले	उपरितनः	२११
„	उपरितनम्	२११
उवरिल्लेहिं	उपरितनैः	५०५
उवरिं	उपरि	१६८ तः १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९१[१]
उवरिं—	उपरि	१७४ गा. १३५
उवलद्धा	उपलब्धाः	११० गा. १२७
उवले	उपलः	२४ गा. ८
उववज्जह	उपपद्यते	१२०३[१, ३], १२१० [१]
उववज्जति	„	१११७, ११९९ [१], १२०१ [१], १२०३[१], १२०७[१], १२०८, १२०९, १२१० [१, ३], १२११
उववज्जमाणं	उपपद्यमानानाम्	१४७०
उववज्जति	उपपद्यन्ते	६०९ तः ६१९, ६२१, ६२०, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३५, ६३९ [१-२६], ६४२, ६४५

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुसंकाह
		[१-६], ६४६, ६४८, ६५० [१-६, ८-१८], ६५२, ६५५ [१-४], ६५६ [१-३], ६५७, ६५८, ६६०, ६६२ [१-७], ६६५ [२-३], ६६६ [१-३], ६६७, ६६८[१-५], ६६९ [१], ६७१, ६७२ [१-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, पृ. ३२४ टि. १
उववज्जावेयम्वा	उपपादयितव्याः	६५६ [३], ६५८, पृ. १७७ टि. १.
उववज्जिजा	उपपद्येत	१४२४
उवव[जे]ज्ज	„	१४४१
उववज्जेजा	„	१४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१-२], १४२२, १४२३, १४२५ [१-२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१-२], १४३० [१], १४३१ [१-२], १४३२ [१-२], १४३५, १४३७ [१-२], १४५२, पृ. ३२४ टि. १
० उववणणा	उपपन्नकाः	९९८, २०४६, २०८३
०-उववणणा	„	२२३ [९], ९९८, ११२५, ११२६, ११३२, ११४४, ११४६
० उववणणा	उपपन्नकाः	९९८, ११४४
०-उववणणा	„	९९८
उववाहया	औपपातिकाः	६४०
०-उववाहया	„	२१०, ३३४
०-उववाहयाणं	औपपातिकानाम्	२१०
उववापुणं	उपपातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४,

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
	१५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३ तः १७७, १७८ [१], १९३ [१], ५६० तः ५६३, ५६९ म ५७७, ५७९ त ५८१, ५८३ त. ५८५, ५८९, ६०५	
उबवाण्यव्या	उपपादयितव्या	६४०, ६५० [७]
— उबवाण्यव्या	„	६४१
उबवालो	उपपातः	६२५, ६३८, ६४८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], ६६९ [२], ६७२ [४, ६], १४७०
— उबवालो	उपपातः	६४७ गा. १८४
उबवातगती	उपपातगतिः	११०४
० उबवातगती	„	१०९२, १०९९
०— उबवातगती	„	११०० तः ११०८
उबवातो	उपपातः	१४६९
०— उबवायगई	उपपातगतिः	१००६
उबवायगती	„	१०८५, १०९२
० उबवायगती	„	१०९२ तः १०९४
०— उबवायगती	„	१०९५, १०९७, १०९८
०— उबवायं	उपपातम्	६३२
० उबवासं	उपवासम्	१४२० [६-७]
उबवृह	उपवृहण	११० गा. १३२
उबवैताण	उपपेतागाम्	१२३६
उबवेया	उपपेताः	१२३७
उबसंतकसाय	उपशान्तकषाय	१२५
उबसंतकसाय ०	„	१२४, १२५
उबसंतकसाय-	उपशान्तकषाय-	
बीयरग-	बीतराग-	
दंशणारिया	दशेनार्याः	१११, ११२

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
० उबसंतकसाय-	उपशान्तकषाय-	
बीयरग-	बीतराग-	
दंशणारिया	दशेनार्याः	११२
उबसंताई	उपशान्तानि	१४४४
उबसंते	उपशान्तः	९६३ [१]
उबसंपजमाणगती	उपसंपयमानगतिः	११०५, ११०८
उबसंपजिता	उपसम्पय	११०८, १११४
उबसाम्	उपशमकः	१७४२, १७४३
उबहिं	उपहिम्	९६१ [१]
उवाणं	उपायेन	२१७५
— उवाणं	„	८७९
उवागच्छंति	उपागच्छन्ति	२०५२ [४-५]
उवागच्छिता	उपागत्य	२०५२ [४-५]
० उवायं	उपायम्	८७९
उवेइ	उपैति	९४८ गा. २००
उव्वट्टइ	उव्वर्तते	१२०० [१], १२०३ [१], १२१० [१]
उव्वट्टण	उव्वर्तना	५५९ गा. १८२
उव्वट्टणयाण्	उव्वर्तनतया	५६५, ५६६
उव्वट्टणा	उव्वर्तना	६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७२ [४, ६]
उव्वट्टणाण्	उव्वर्तनतया	५६७, ५६८, ६०७
उव्वट्टति	उव्वर्तते	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१], १२११
उव्वट्टंति	उव्वर्तन्ते	६२४, ६३७
उव्वट्टा	उव्वृणाः	१४०६ गा. २१३
उव्वट्टिता	उव्वर्त्य	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४१७, १४१८, १४२०

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
	ऊ	
+ - ऊण	ऊनम् १७६ गा. १३६	
ऊणप्	ऊनकान् - ऊनान् १७०५, १७०८[४], १७११[२], १७२५, १७२८	
„	ऊनकौ-ऊनौ १७०८[८], १७३१[१, ५]	
ऊणयं	ऊनकम् - ऊनम् १७००[२], १७०२ [३-४, २४, ३८-३९]	
ऊणया	ऊनका. - ऊनाः १६९९ [२], १७०० [११], १७०२[१, ६, ९, १८-२१, २५-२६, ३६-३७], १७२२	
„	ऊनका - ऊनौ १७०२[५, २२]	
ऊणयं	ऊनकम् - ऊनम् १७००[९], १७०७[१], १७०८[२, ७], १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१[३-४]	
ऊणया	ऊनकाः - ऊनाः १६९८[१], १७००[४, १३], १७०२[८, ११, १३, २७, ४५]	
„	ऊनकौ - ऊनौ १७०२[४३]	
„	ऊनकान् - ऊनान् १७१५, १७२१	
ऊणं	ऊनम् १७००[१२]	
०-ऊणं	„ ३३६[३], ३३७[३], ३४५[३], ३४७[३], ३५०[१, ३], ३५२[१, ३], ३९३ तः ४१६ सूत्राणां तृतीय-	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
	कण्डिका, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८	
०-ऊणं	ऊनाम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६	
ऊणा	ऊनाः १७१७	
०ऊणा	ऊनानि ९१०[४]	
०-ऊणा	ऊना ३७३[३], ३७५[३], ३७६[३], ३७७[३], ३८१[३], ३८३[३], ३८४[३], ३८६[३]	
„	ऊनाः ३७१[३]	
०-ऊणाई	„ ३६९[३]	
„	ऊनानि ३३५ तः ३५२	
	सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३५४[३], ३५६[३], ३५७[३], ३५९[३], ३६०[३], ३६२[३], ३६३[३], ३६५[३], ३६६[३], ३६८[३], ३७०[३], ३७२[३], ३७४[३], ३७८[३], ३७९[३], ३८०[३], ३८२[३], ३८५[३], ३८८[३], ३९०[३], ३९२[३], ३९३[३], ३९४[३], ४०७[३], ४०८[३], ४१०[३], ४११[३], ४१२[३], ४१४ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १२६७, १२६८[१], १२७०[१] ऊने ३४९[१, ३], ३५१ [१-३], ४०९[३], ४१३[३], ४१७[३], ४१८[३]	
०-ऊणाई		

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह	मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
०-ऊणिया	ऊणिका-ऊना २११ गा. १६४, १६९.७, १६९८ [१], १७०० [२], १७०४, १७४१		एणसि	एतेषाम् ३१ [४], ४१, ५५ [३], ५६ [३], ५७ [२], ८४ [४], ९१ [४], २२५, २३० [६], २३१, २३२, २३५ [६], २४० [३-७], २४५ [९], २४६, २५० [१६], २५१, २५३, २५५, २६६, २६७, २७१, २७९	
०-ऊणे	ऊणम् १७३, १००५		एणसि	एतेषाम् ६५५ [४], ९२२	
०-ऊणो	ऊणः ३८७ [३], ३८९ [३], ३९५ [३], ३९६ [३]		एणसु	एतेषु २०६ [२] गा. १५५	
ऊससंति	उच्छवसन्ति ६९३ तः ६९५, ११२४, १८०२		एणहिं	एतैः ५४ [११]	
ऊसास-नीसासे	उच्छवास-निःश्वासी ५४ [१०] गा. ९९		एकृणवीसं	एकोनविंशतिः ४२३ [१]	
-ऊसिय	उस्युत १९५ [१]		एकडे	पर्वगवनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३३	
ऊसिया	उच्छिता १००१		एकतीसं	एकत्रिंशत् ४३५ [१-३], ४३६ [१, ३], ५२९ [३-४]	
-ऊसे	ऊषः २४ गा. ८		एकनीसाण	एकत्रिंशतः एकत्रिंशता वा ७२२, ७२३	
	ए		,,	एकत्रिंशति १८५०, १८५१	
एण	एते ५४ [१] गा. ५३, ५४ [८] गा. ८९ गा. ९६, १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४२, २७०, ८७६, ९६२ [३], १०७७, २१३८, पृ. १४ टि. १२		-एकदेश	एकदेश १६३ तः १६६, १७५	
-एणण	एतेन १२१५ [१]		+ - एकवीस	एकविंशम् ७९० गा. १८८	
एणण -	,, ४३९, ८४०, ५५७ [१], ८६८, ९९६, पृ. १८१ टि. १		एकवीसं	एकविंशतिः ४२५ [१-३], ४२६ [१-३]	
-एणण -	एतेन ९९८, ११२५, ११२६, ११३०, ११३२, ११३३, ११४३, ११४४, १२१५ [३], १२२०, १२५३, १२५५, पृ. २४५ टि. १ ४, पृ. २७४ टि. १		एकवीसाण	एकविंशतेः एकविंशत्या वा ७१३	
एणण	एतेन ३५३, ८७९, १००२		,,	एकविंशतौ १८४०, १८४१	
			एकस्स	एकस्स ५४ [१०] गा. १००, पृ. २६ टि. १	
			एकं	एकम् १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	१३४९,	१३५०,
	१३५३,	१३५६,
	१३५८,	१३६८,
	१३७४, १७०० [१२],	
	१७०८ [७], पृ. २५३	
		टि १
एकं	एकः	१७०० [४]
एका	एका	१५२९ [३],
		१५३२ [७]
+ एकार	एकादशः	७९० गा. १८७,
		पृ. २०२ टि. १
एकारस	एकादश	११० गा. १२६,
		१०५८
एकारस - ०	,,	२०७
एकारसमं	एकादशम्	पृ. २२२ प. ५
एकारसमो	एकादशमः	७९० गा.
		१८५
एकारसबिहा	एकादशविधा	१०८८
एकारसबिहे	एकादशविधः	१०७०
एकारसुत्तरं	एकादशोत्तरम्	२०९ गा.
		११७
एकारसो	एकादशः	७९० गा. १८६
एकासीतिविहं	एकासीतिविधम्	१२४२
एकूणवीसाप	एकोनविंशति	१८४९
- एकूणवीसइमे	एकोनविंशतितमः	५५ [३]
		गा. १०८
एकूणवीसाप	एकोनविंशतेः	एकोनविंशत्या वा ७१०
एके	एकम्	१०३२ [१]
एकेक ०	एकैक	१६०४ [२]
एकेकं	एकैकम्	५४ [११] गा.
		१०४-१०५
एकेकीप	एकैकस्याम्	२०५.७ [१]
एकेण	एकेन	६८७, ६८८, ६९१
एको	एकः	६२८, ६३५,
		६३६, १४१४ [१, ३],
		१४१५ [१], १४१६ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	२०९३ [१], २०९५ [१],	
	२०९६ [१-२], २१००	
	[२], २१०१ [१],	
	२१०३ [१], २११९ [२,	
	४], २१२० [२-३],	
	२१२४ [३], २१३५ [१]	
एको	एकम्	९१० [३],
	१०४१ [३], पृ. २५५	
		टि. १
एको(का)	एका	१४१५ [२]
- एगहण	एककः	९९४,
	१४०७ [१], १४०८ [३],	
	१४२० [१-३, ६-७],	
	१४२१ [१-४], १४२५	
	[१], १४२८ [१],	
	१४३१ [१], १४३२	
	[१-२], १४३७ [१-३],	
	१४४४, १४५७, १४५९,	
	१४६३, १४६८, १६२०,	
		१६७५
- एगहया	एकके-एके	८३, ९९६,
	९९८, ११३०, २०४२,	
	२०४३, २०४६, २०५१	
एगहयाभो	एककात्-एकस्मात्	१६२०
एगहोवत्ता	द्विनिद्रसजीवाः	५६ [१]
एगहुरा	एकहुराः	७०, ७१
एगगंधाई	एकगन्धानि	८७७ [९]
एगगुणककलडाई	एकगुणककेशानि	
		१८०० [२]
एगगुणकालप	एकगुणकालकः	५१९
एगगुणकालगस्स	एकगुणकालकस्स	५१९
एगगुणकालगार्ण	एकगुणकालकानाम्	
		३३३, ५१९
एगगुणकालाई	एगगुणकालानि	
	८७७ [८], १७९८ [२]	
एगगुणतितरसाई	एकगुणतित्त-	
	रसानि	८७७ [१२]

मूलस्रो	सक्यथो	सुत्तकाह
एगगुणतिकाहं	एकगुणतिकाति	पृ. २१७ टि. १-२
एगगुणसीयाहं	एकगुणसीताति	८७७[१४]
एगगुण-	एकगुणसुर-	
सुडिभगंधाहं	भिगन्धाति	८७७[१०]
एगजीवस्स	एकजीवस्स	५.४[८] गा. ९.१ गा. ९.५
एगजीविया	एकजीवकानि	५.३ गा ४४
एगजीवो	एकजीवः	"
एगट्टिया	एकास्थिकाः	३९, ४०
"	एकास्थिकानि	४०
— एगनिया	एकके—एके	६७३[२], पृ. २४५ टि. ५
एगतीसहमं	एकत्रिशतमम्	पृ. ४१९ पं. २०
एगत्त ०	एकत्तं	८९१, ८९५, १५.८४[२], १५.८७[२], १६.७४[२], १६.७८[३], १७.६२, १९.०७
एगत्तेज	एकत्तेज	१७७३[२], १७.८८[२], १८.८६, १८.९२, १८.९३, १८.९८[३], १९.०५[१]
एगदिस्सि	एकदिस्सि	२१५६[१], २१५७, २१५९[१], २१६० तः २१६२, २१६५, २१६६[१]
एगपण्	एकपण्	११० गा. १२५
एगपण्णसियाहं	एकप्रदेशकानि	८७७[३]
एगपण्णसोगावस्स	एकप्रदेशावगावस्स	५११
एगपण्णसोगाडा	एकप्रदेशावगाडाः	३३१
एगपण्णसोगाडाहं	एकप्रदेशाव-	
	गाडानि	८७७[४]
एगपण्णसोगाडाणं	एकप्रदेशाव-	
	गाडानाम्	५.११
एगपण्णसोगाडे	एकप्रदेशावगाडः	५.११

मूलस्रो	सक्यथो	सुत्तकाह
एगपण्णसोगाडा	एकप्रदेशावगाडाः	३३१
एगपण्णसोगाडाणं	एकप्रदेशाव-	
	गाडानाम्	३३१, ३३३
एगकासाहं	एकस्पर्शानि	८७७[१३], १८००[१]
एगबीयगा	एकबीजकाः	पृ. १७ टि. १-२-३
एगमेगस्स	एकैकस्स	१०३०, १०३१[१], १०३६, १०४१[१-२, ४, ८], १०४३[१, ३, ५.६], १०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०५८, १०६५, २०९३[१], २०९५[१], २०९६[१], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५, २१०६, २११९[१], २१२०[१], २१३५[१], २१३९
एगमेगे	एकैकम्	७८०
एगम्मि	एकस्मिन्	१२१७
एगरसाहं	एकरसानि	८७७[११]
एगवण्णाहं	एकवर्णानि	८७७[७], १७९.८[१]
एगवधणं	एकवचनम्	८९७
एगवधणे	"	८९६
एगवधू	एक.वाक्	८४९
एगविह्वंघण	एकविधबन्धकः	१६४२, १६४६, १७६३[१], १७७६, १७७८, १७८३[१]
एगविह्वंघण	एकविधबन्धकेन	१७८१
एगविह्वंघगा	एकविधबन्धकाः	१६४३, १७६४, १७६५[२], १७७८, १७८४[१, ३]
एगविह्वंघणे	एकविधबन्धकः	१७७८

मूलसहो	सक्यथो सुत्तकाह
एगबिहा	एकविधाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२
एगवीसहमं	एकविंशतितमम् पृ. ३४९ पं. ६
एगवीसाण	एकविंशतेः एकविंशत्या वा ७१२
एगसमइएण	एकसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [३], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
एगसमएणं	एकसमयेन ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ११०१, १८१४ [१, ३], १४१५, [१-३], १४१६ [१], २१७५
+ एगसमय	एकसमयः ५५९ गा. १८२, १४०६ गा. २१३
एगसमयट्ठितीयाहं	एकसमयस्थितिकानि ८७७ [५]
एगसमयट्ठितीए	एकसमयस्थितिकः ५१५
एगसमयट्ठितीयस्स	एकसमय- स्थितिकस्य ५१५
एगसमयट्ठितीया	एकसमयस्थितिकाः ३३२
एगसमयट्ठितीयाहं	एकसमय- स्थितिकानि ८७७ [५]
एगसमयट्ठितीयाणं	एकसमय- स्थितिकानाम् ३३२, ५१५
एगसिद्धा	एकसिद्धाः १६
एगस्स	एकस्य ५४ [८] गा. ९३, ५४ [१०] गा. १०० गा. १०३
एगं	एकम् १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डका, १८८, १८९ [१],

मूलसहो	सक्यथो सुत्तकाह
	१९० [१], १९३ [१], ३३७ [१], ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७५, ८७८, ८९८, १३२७, १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९], १७१३, १७३१ [४], २१६९, पृ. १६५ टि. १
एगं	एकः १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९]
- एगं	एकम् १६८ तः १७३, १७४ गा. १३६, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डका, १८९ [१], १९० [१], २०९ गा. १५७, ८७०, पृ. ५३ टि. ३
एगा	एका २११ गा. १६५, ११४२, ११६८ [१], ११६९ [२], १५३२ [६], १९४४, १९४५, १९४७, १९५१, १९५७ [१]
एगागारा	एकाकाराः ६७, ८१, ८९, ९०
एगागाराहं	एकाकाराणि १६९४ [१८]
एगागारे	एकाकारः ९५६ १५३३ [१-२], १६९४ [१३, १५, १७]
एगिभिण्ण	एकेन्द्रियः १२७२, २१५८ [३]
एगिदिण्णु	एकेन्द्रियेषु ६६६ [२], ६६८ [२-३], ६७२ [३], ६७५, १८८० [३]
० एगिदिण्णु	एकेन्द्रियेषु ६६८ [३]
एगिदिण्हितो	एकेन्द्रियेभ्यः ६५५ [३-४]
एगिदिय	एकेन्द्रिय ६६६ [२], १५३७

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
एग्गिदिय ०	एकेन्द्रिय	६३९[२], ८१५[२], ८६६, ८८८[२], ८९२, १०४३[२], १२८०, १४३९, १६४१, १७७९, १८७६[२], १८८९[२], २०५०, २०६५, २१५०, पृ. १११ दि. २
०-एग्गिदिय	„	१५,८४[१], १७६६, १८७२, १८८४, १८८५[१], १८८८, १८९१[२], १८९५[१], ३-४], १८९९[१], १९००[१, ३], १९०१ [१], १९०२[१, ३], १९०३[१, ५], १९०५ [३]
० एग्गिदिय- ओराणिय-	एकेन्द्रियौदारिकाणि	१४७२
एग्गिदियओराणिय- सरीरे	एकेन्द्रियौदारिक- शरीरम्	१४७६, १४७७, १४८९
० एग्गिदिय- ओराणियसरीरे	„	१४७७, १४७८[१-२], १४९० [१], १४९१[१], १४९२[१]
एग्गिदियओरा- णियस्स	एकेन्द्रियौदारिकस्य	१५०३
एग्गिदियओहियाणं	एकेन्द्रियौधकानाम्	११७८
एग्गिदियकम्मग- सरीरे	एकेन्द्रियकर्मण- शरीरम्	१५५२
एग्गिदियजाह्णामाए	एकेन्द्रियजातिनामः	१७०२[५], १७११[२]
एग्गिदियजाह्णामे	एकेन्द्रियजातिनाम	१६९४[२]

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
एग्गिदियतिरिक्ख- जोणिणसु	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकेषु	६६८[२]
एग्गिदियतिरिक्ख- जोणिणहिंतो	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकेभ्यः	६५० [२-३], ६५६[३], ११९४
एग्गिदियतिरिक्ख- जोणियस्सेचोव- वायगती	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकक्षेत्रोप- पातगति.	१०९५
एग्गिदियतिरिक्ख- जोणिया	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकक्ष.	११९४
एग्गिदियतिरिक्ख- जोणियाणं	एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्	११९४
एग्गिदिय- तेयगसरीरे	एकेन्द्रियतैजसशरीरम्	१५३६, १५३७, १५४१ १५४२
० „	„	१५४२
० एग्गिदियथे- उच्चियसरीरस्स	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	१५२८
एग्गिदियथे- उच्चियसरीरे	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	१५१४, १५१५[१]
० „	„	१५१५[१-३], १५२२
एग्गिदियसरीराहं	एकेन्द्रियशरीराणि	१८५३, १८५५
एग्गिदियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसारसमापन्न-	
वण्णजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना	१८
एग्गिदियस्स	एकेन्द्रियस्य	१५४६
एग्गिदिया	एकेन्द्रियाः	५५[३], २२७तः २२९, २३०[२], २३१, २९२, २९४, ३३४, ८६७, ९४०[१], ११७३, ११७४, १७०५, १७०७[१], १७०८ [१-४, ७-८], १७१७, १७८०, १८६०, १८६९[२]
०-एग्गिदिया	एकेन्द्रियाः	१७६६

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
एगिदियानं	एकेन्द्रियाणाम् २२७ तः २२९, २३० [२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४ [२], २०३९	
एगिदिसरीरादी	एकेन्द्रियशरीरादि १७९३ गा. २१८	
एगुत्तरिष्ट	एकोत्तरिकः २१११	
एगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः २१०९, २११३, २१३९	
एगुत्तरियाष्ट	एकोत्तरिक्या २१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]	
एगुत्तरियाते	एकोत्तरिक्या घृ. ४३७ टि. ३	
एगुणतीसह्रमं	एकोनविंशतमम् घृ. ४०९ घं. २२	
एगुणतीसं	एकोनविंशत् ८३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]	
एगुणतीसाष्ट	एकोनविंशतः एकोनविंशता वा ७२०, ७२१	
॥	एकोनविंशति १८४८, घृ. ३९८ टि. १	
एगुणत्वणं	एकोनपञ्चाशत् ३७० [१, ३]	
एगुणवीसह्रमं	एकोनविंशतितमम् घृ. ३१८ घं. १६	
एगुणवीसं	एकोनविंशतिः ४२३ [३], ४२४ [१, ३]	
एगुणवीसाष्ट	एकोनविंशतेः एकोनविंशत्या वा ७११, घृ. १८६ टि. १	
॥	एकोनविंशतौ १८३८, १८३९	
एगो	एकः २७२ [१-३], ८०२, १००५, १०२१ [२-३], १९१८, १९२२	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
- एगो	एकः १०७७, १०७८, १०८२, १०८३	
॥	एके १०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३	
एगो	एकम् १७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५ [१], १०२७ [१], १५२६ [६]	
एगोणं	एकेन ६९१, ८७९, १३२७	
एगेंदियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसार-	
वण्णजीव-	समापन्न-	
वण्णवणा	जीवप्रज्ञापना १९	
एगेंदिया	एकेन्द्रियाः २३१	
एगो	एकः २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [८] गा. ८८, ५५ [३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९	
एगोरुया	एकोरुकाः - अन्तर्द्विपमनुष्याः ९५	
एतस्स	एतस्य २७२ [१-५]	
एताओ	एता. ११६३ [४], ११६४ [१], ११६५ [१], १६३५ [१, ४]	
- एतारुया	एतद्रूपा १२३१, १२३७	
- एतारुवा	॥ १२२६ तः १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८	
एतासि	एतासाम् ११८९	
एते	एतौ २७१	
॥	एते ५४ [८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],	

मूलसरो

एते

सङ्ख्या

सुसंकाह

६९२, ८९१, ८९५,
९६१[३], ९७१,
१०२६[१], १०६७,
१०८३, ११४७,
११८०[१०], १२५८
[४-७], १५८०,
१५८३[३], १५८४[१],
१६१६[२], १६३६,
१६४३, १६४४,
१६७४[२], १६७८[३],
१७१७, १७६१, १७७८,
१७८१, १७८४[१,३],
१८८०[१], १८९२,
१८९३, २०९४[२],
२०९८[२], २११५[२],
२११७[२], २११८[२],
२१२३[४], २१२४[४],
२१३६

एते

एतान् ११० गा. १२२,
७९० गा. १९०

- एते

एते ५६ [१], ५७ [१],
५८ [१], १४०९,
१४९७ [३], २१०४
[२], २११६ [२],
२११९ [५], २१२० [४]

"

- एतेन -

एतान् २१७५.
एतेन ९९४, ११२८,
११२९, ११३८, ११४४,
१९२८, १९२९, १९३१,
१९३२ [१], १९५४,
१९५७ [१], १९५८,
१९६०, १९६३, १९६४,
२०४६, २०५१, २०५२
[१], २०७८, २०८०,
२०८३, २१६९, २१७६,
ष्ट. २७४ टि. २, ष्ट. २७६
टि. २

मूलसरो

एतेन -

सङ्ख्या

सुसंकाह

एतेन ८३१, ८६७
११२४, १२१५ [२],
१५७३, ष्ट. २४६ टि. १
एतेन ६९२, ९९९ [१],
११९६, १२२१, १६१९,
१७४२, २१७५

एतेन

एतेसि

एतेषाम् २५ [३], २८
[४], ३४ [४], ४०,
५८ [२], ६८ [४],
७५ [४], ८२, ८५ [५],
१७९ [१], २२६ तः
२२९, २३० [१-५],
२३३, २३४, २३५
[१-५, ७], २३६ तः
२३९, २४० [१-२, ४],
२४२ तः २४५ [८],
२४७ तः २४९, २५० [७],
२५२, २५४, २५६ तः
२६५, २६८ तः २७०,
२७३ तः २७५, ३२५,
३३० तः ३३३, ६९१,
९००, ९१२ [३-४],
९८२, ९८५ [७, ९],
९८७ [२, ४], १०१३,
११७० तः ११७४,
११७६, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३ [१-३],
११८५ तः ११८८,
११९० तः ११९४,
१२४७ तः १२४९,
१४६९, १५६६, १८१८,
१८२१, २०५३, २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१४२, २१४३,
ष्ट. २१९ टि. २, ष्ट. ४२२
टि. १

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
एतेसि	एतेषाम् १९७ [१], ६५० [१०], ६६९ [२], ६७२ [४], ९११ [४], ९१२ [१], ९१४ [२, ४], ९१८ [३], ९२१ [४], ११०७, ११०९, १२०३ [५], १२५७ [१५], १२५९ गा. २१२, १३१३, १४९८ [३], १५२० [५], १५४४ [२], १५६५, १७९३ गा. २१८, घृ. २२५ टि. २, ५-६, घृ. २८४ टि. २, घृ. ३९७ टि. २	
एत्तो	इतः १२२६ तः १२३०, १२३२ तः १२३८, १२५१	
एथ	अत्र ८२, ९३, १४८, १५१, १५४, १५७, १६०, १६६ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८१ [२], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, २११, २११७ [२], घृ. ६१ टि. २, घृ. ६६ टि. ५	
एथ-	अत्र १०२ गा. ११७	
एमेव	एवमेव ११० गा. १२१ गा. १२३	
एयस्स	एतस्य १४७३	
एयं	एतन् ५४ [१०] गा. १०१, १५२९ [२], १६०४ [२], १७३७ [४]	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
— एयं	एतत् २११ गा. १६९	
एवा	एताः १०३ गा. ११८	
एवाहं	एतानि ५४ [८] गा. ९५	
एवाभो	एताः १२३२, १२३५ [१]	
एयाणि	एतानि १७०९	
एयारूवा	एतद्रूपा घृ. २९४ टि. १९	
— एयारूवा	,, १२२९	
एयासि	एतासाम् १६६३	
एयासु	एतासु १९०४ [१]	
एरण्वय	ऐरण्वयत १२५७ [१२]	
एरवतेहिं	ऐरवतैः ९७ [१]	
— एरवय	ऐरवत १०९८, १२५७ [५]	
एरंढबीयाण	एरण्ढबीजानाम् ८८६	
एरंढे	एरण्ढः-नृणविशेषः ४७ गा. ३६, ५४ [८] गा. ९२	
— एरंढे	,, ५४ [८] गा. ९२	
+ एरावण	ऐरावणः - मुच्छ-वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
एरावणवाहणे	ऐरावतवाहनः १९७ [२]	
एरिसण्	ईदृशः १७४६, १७५०, १७५१	
एलए	एलकः ८४४ तः ८४८	
एलग	एलक ७२	
— एलबालु	एर्वाह ५४ [८] गा. ९४	
एलबालुंकी	बल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
◁ एव	एव ११० गा. ११९	
— एव	,, ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८, १०२ गा. ११४, ११० गा. १२१, १४९, १५२, १५५, १५८, १६१, १७४ गा. १३३ गा. १३६, १७९ [१],	

मूलसहो
-एव

सकयत्थो सुत्तंकाइ
१९१[१], १९७[१],
२००[१], २०१[१],
२०२[१], २०४[१],
२०९, २०९ गा. १५७,
२११ गा. १६५, ५४०,
५५३, ५५९ गा. १८२,
६५५[४], ६६५[१],
६७२[४, ६], ७८९,
८००, ८०४, ८९५,
९१०[२], ९११[३],
९१२[१, ३], ९१४[२],
९२०, ९८३[२],
१०६६[२], १०६७,
१०८९, ११२७, ११४४,
११४६, ११५१, ११५२,
११५५, ११८०[६,
१०], ११८४, ११९६,
१२०७[१], १२०९,
१२१५[१], १२१७,
१२४८, १२४९,
१२६४[१], १४२९,
१४३४, १५०७[३],
१५५२, १५६३[२],
१५९१, १५९३,
१५९९[१], १६०४[१],
१६१३[१], १६१४,
१६१५, १६१६[१],
१६८१[२], १६८३,
१७०२[३१], १७३६
[१], १७९३ गा. २१८,
१८११, १९२६, १९३१,
१९३२[१], १९८० गा.
२२१, २०३२ गा. २२३,
२०५२[३-५], २०५४
गा. २२६, २०८५ गा.
२२७, २११०, २१११,
२१५४[१], २१६५,

मूलसहो सकयत्थो सुत्तंकाइ
पृ. ६४ टि. ४, पृ. २२४
टि. १

-एव- एव ६४१
एवइए इयत्त २१५३ [१],
२१५६[१], २१६६[१]
एवतिए इयत्त २१५६ [१],
२१५७, २१५९ [१],
२१६०, २१६५

एवतिकालस्स इयत्तकालस्स इयत्तालेन वा
२१५६[२], २१५९[२],
२१६६ [१]

एवमाइयाणं एवमादिकानाम् ५७[२],
५८ [२], ६८ [४],
८४ [४], ८५ [४],
९१ [४]

एवमादियाणं एवमादिकानाम् ७६[२],
७५ [४]

एवमादी एवमादियः ९८

एवमेव एवमेव १६६०, २१७६,
पृ ३१९ टि ३

एवं एवम् ५४ [११] गा.
१०४-१०५, १७९ [१],
१८७, १९२, १९४,
१९७ [१], १९८ [१],
२००[१-२], २०१[२],
३३३, ३५३, ४३९ तः
४५०, ४५२, ४५४ तः
४६०, ४६२ [१] तः
४७३[२], ४७४[१-२],
४७५ [१] तः ४८१[२],
४८२[१] तः ४८५[२],
४८६, ४८७ [१-३],
४८९ [१] तः ४९३[२],
४९४, ४९५ [१-३],
४९७, ४९८, ४९९[२],
५०३ तः ५२५ [२],
५२६ [१-३], ५२७ [२]

मूलसदो
एवं

सङ्ख्ययो सुक्तंकाइ
तः ५३१ [२], ५३२
[२-३], ५३३ [२-३],
५३४, ५३५. तः ५३९
सूत्राणां द्वितीय-तृतीय-
कण्डिके, ५४०, ५४१
[२-३], ५४३ [१-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५४९,
५५० [२-३], ५५१
[२-३], ५५२ [२-३],
५५३, ५५५ [२], ५५६
[२-३], ५५७ [१-३],
५५८, ५५९, ५६०,
५६२, ६०८, ६१४,
६१६, ६१८, ६२०,
६२२, ६२५, ६२७,
६२९, ६३१, ६३४,
६३८, ६४०, ६४६,
६४८, ६४९, ६५०
[१-१०], ६५१, ६५२,
६५५ [४], ६५६ [३],
६५८ तः ६६१, ६६३
तः ६६७ [१], ६६६ [३],
६६७, ६६८ [६, ८],
६६९ [२], ६७०, ६७१,
६७२ [४, ६, ९], ६७३
[२], ६७५, ६७६,
६७८, ६८०, ६८२,
६८६, ६८९ तः ६९३,
६९६, ६९८, ७२८,
७२९, ७४१, ७४३,
७४६, ७५२, ७५७,
७५९, ७६०, ७६६,
७६८, ७६९, ७७६,
७७८, ७९२ तः
७९९, ८०१ तः ८०६,

मूलसदो

सङ्ख्ययो सुक्तंकाइ
८०८ तः ८२९ सूत्राणां
द्वितीयकण्डिका, ८३१,
८६७ तः ८६९, ८७३,
८७७ [८, १०, १२, १४],
८८८ [१-२], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५,
९०३, ९०५, ९०७,
९१० [४], ९११ [३],
९१३, ९१४ [३], ९१५,
९१९, ९२०, ९२३,
९२४, ९३९ [१-२],
९४० [२], ९४१ [२],
९४५, ९४६, ९५९,
९६० [२-३], ९६१
[२-३], ९६२ [२-३],
९६३ [२-३], ९६४ [२],
९६५ [२], ९६६ [२],
९६७ [२], ९६८ [२],
९६९, ९७१, ९७५ [२],
९७६ [२], ९७७ [२],
९७८ [२], ९८० [२],
९८१ [२], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [८], ९८६,
९८७ [३, ५], ९९० [४],
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, ९९५ [२], ९९६,
९९८, ९९९ [२],
१००२, १००३ [१-२],
१००८ [२], १००९ [२],
१०१० [१-३], १०११
[२], १०१२ [२],
१०१४ [२], १०१५ [२],
१०१६ [२], १०२० [२],
१०२१ [४], १०२२
[१-२], १०२६ [२],
१०२७ [२], १०३१ [१],
१०३२ [१-२], १०३३

मूलसहो
पदं

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाह
[१-३], १०३८[२],
१०४१[२-४,६], १०४२,
१०४३[२], १०४६
[२-६], १०४७[२]
१०४८[३, ५], १०४९,
१०५०[२-३], १०५२,
१०५३, १०५४[२-३],
१०५५[२], १०५७,
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६५, १०६६[३],
१०६७, १०६८,
१०७१तः १०७४,
१०७९ तः १०८१,
१०८३, १०८६, १०८८,
१०८९, १०९८, १०९९,
११०१, ११०४, १११६,
११२४तः ११३०,
११३२, ११३३[१-२],
११३६, ११३८, ११४०,
११४२, ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६०, ११६१,
११६४[४], ११६६
[१-२], ११६७[१-२],
११६८[२], ११७२,
११७५, ११७७, ११८०
[४, १०], ११८१,
११८३[२], ११८४,
११९१, ११९५, ११९६,
११९९[२], १२००[२],
१२०१[२], १२०२,
१२०३[२, ४-५] १२०४,
१२०७[२], १२०९,
१२१०[१-२, ४],
१२१२, १२१४,
१२१५[१-३], १२१६
[२], १२१७, १२२०तः

मूलसहो

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाह
१२२५, १२४१तः
१२४६, १२४८, १२४९,
१२५२ तः १२५५,
१२५७[४,६,८,१०-११,
१४-१६], १२५८[३-८],
१२६३[१-२], १२६६
[२], १२६८[२],
१२६९, १२७४, १२७८,
१२८७, १२९२, १२९५,
१३०३, १३०४, १३०७,
१३१६, १३२३, १३३२,
१३४७तः १३४९,
१३६३, १३९६,
१४०० तः १४०३,
१४०७[२], १४०८[३],
१४०९, १४१०[२-३],
१४१४[२], १४१५[३],
१४१६[२], १४१९,
१४२४, १४२६[२],
१४२७[२], १४२८[३],
१४२९, १४३०[२],
१४३४, १४३६[१],
१४३८, १४४२, १४४४,
१४४५, १४५१, १४५३,
१४५७ तः १४५९,
१४६१, १४६४, १४६५,
१४६७, १४७०, १४७८
[३], १४७९, १४८१,
१४८४[३], १४८५[४,
८, ९], १४९०[२-४],
१४९१[२], १४९२[२],
१४९३[२], १४९४
[२], १४९५[२],
१४९६, १४९७[१-३],
१४९८[२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

पक्ष

[२-४], १५०६ [४],
१५०७ [२], १५०८ तः
१५१०, १५११ [१-२],
१५१७ [३], १५१८
[७], १५२० [३-५],
१५२३ [२], १५२४
[२], १५२५, १५२६
[२-५, ७], १५३२
[२-५, ७], १५३८,
१५४३, १५४६, १५४७
[२], १५५१ [२-३, ५,
७-८, १०], १५५२,
१५५५, १५५७, १५५८,
१५६२, १५७३, १५७५
[१-२], १५७६ [२],
१५७७ [२], १५७८
[२], १५७९ [२],
१५८०, १५८१ [२],
१५८३ [२], १५८४
[१-२], १५८५ [२],
१५८६ [२], १५८७
[१], १५८९ [२],
१५९१, १५९५ [२],
१५९७ [२], १५९९
[१-२], १६०१, १६०३
[२], १६०४ [१-२],
१६०६ [२], १६०८,
१६१०, १६११, १६१३
[२], १६१४, १६१६
[१-२], १६१८, १६१९,
१६२७ [२], १६३१,
१६३२, १६३५ [२],
१६३६, १६३८ [२],
१६३९, १६४१, १६४२,
१६४४, १६४५, १६४९
[२], १६५५ तः १६५७,
१६५९, १६६६ तः

१६७३, १६७४ [१-२],
१६७६ [२], १६७७
[१-२], १६७८ [१-३],
१६८४ [२], १६८५
[२], १६९१ [४],
१६९५ [३], १७०१ [३],
१७०२ [७, १०, १४-
१५, २३-२४, ३४-३५,
४१, ४४, ४७, ५६,
५८], १७०६, १७०८
[५], १७१०, १७१२,
१७१६, १७१७,
१७१९, १७२१,
१७२३, १७२५, १७२६,
१७२८, १७३० [२-३],
१७३१ [२-४], १७३७
[३], १७३९ [३],
१७४१, १७४२, १७४७
[२], १७४८, १७५४
[२], १७५६ [२],
१७५८ [२], १७५९
[२], १७६१, १७६२,
१७६३ [२], १७६५
[२], १७६७ [१-२],
१७६८ [२-३], १७६९
[२], १७७० [२],
१७७१, १७७२,
१७७३ [२], १७७४
[२], १७७५ [२],
१७७७ [२], १७७८,
१७८१, १७८२, १७८३
[२], १७८४ [१-३],
१७८५, १७८७ [२],
१७८८ [२], १७८९,
१७९०, १७९२ [२-३],
१७९४ [२], १७९८
[२], १७९९, १८०२,

मूलसदो

एवं

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

१८०६ [१-२], १८०९,
 १८१३, १८१६, १८२०,
 १८२६, १८२८, १८२९,
 १८४२, १८५४, त
 १८५७, १८६०, १८६३,
 १८६४, १८६६ [२],
 १८६९ [२], १८७१ [२],
 १८७३, १८७४ [२],
 १८७५ [२], १८७६
 [२], १८७८ [२],
 १८८० [१-२], १८८१
 [२], १८८३ [२],
 १८८५ [१], १८८९
 [२-३], १८९० [२],
 १८९४ [२], १८९५
 [२], १९११, १९१५,
 १९१९, १९२३, १९२४,
 १९२८ त १९३० [२],
 १९३९, १९४३, १९४६,
 १९४९, १९५४ त
 १९५६, १९५७ [१-२],
 १९५८ त १९६०,
 १९६३, १९६४, १९६७,
 १९६९, १९७६, १९९९,
 तः २००१, २००९ [२],
 २०१०, २०१४ [२],
 २०१८, २०२३, २०२८,
 २०३०, २०३४ [२],
 २०३६, २०३९, २०४१,
 २०४४, २०४६, २०४८,
 २०५०, २०५१,
 २०५२ [१-६], २०५७
 [२, ४], २०५९, २०६२,
 २०६५, २०६८, २०७१,
 २०७४, २०७८ तः
 २०८१, २०८३, २०८४,
 २०८७ [२], २०९० [२],

मूलसदो

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

२०९१ [२], २०९३ [२],
 २०९४ [१-२] २०९५
 [२], २०९६ [२],
 २०९७ [२], २०९८
 [१-२], २०९९ [२],
 २१०० [२], २१०१ [२],
 २१०३ [२], २१०४
 [१-२], २१०७, २११०,
 २१११, २११४,
 २११५ [१], २११८ [२],
 २११९ [२-४], २१२०
 [१-३], २१२१ [१-२],
 २१२३ [२-४], २१२४
 [२-४], २१२७ [२],
 २१२८ [२], २१२९ [२],
 २१३४ [२], २१३५ [२],
 २१३६, २१३७ [२],
 २१३८, २१३९,
 २१४० [२], २१४१,
 २१४४ [२], २१४५ [२],
 २१४४ [१-२], २१४५,
 २१४७, २१४८ [२],
 २१६०, २१६१, २१६५,
 २१६६ [३], २१६७,
 २१६९, २१७० [१],
 २१७६, घृ. २४५ टि. १,
 घृ. २४५ टि. ६, घृ. २८४
 टि. २, घृ. ३१९ टि. ३
 एवम् ४३ गा. २६,
 ९८, ५३८ [३], १४०९,
 १४९७ [३], २११६ [२],
 २११९ [५], २१२० [४]
 ० एवंभूतानाम् १११३
 एवमेव १८६४,
 २०५२ [२]
 एष १६७९ तः
 १६८१ [१], १६८२,

एवं —

० एवंभूतानाम्

एवमेव

एष

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
एस	१६८३, १६८६, १७४२	तः १७४४
"	एतद् १६७९ तः	१६८१ [२], १६८२ तः
		१६८४ [१], १६८६
-एस	एषः पृ. २१० टि. २	
एमा	एषा २११ गा. १६३ तः	१६५, ८३२ तः ८३८,
		८५४ तः ८५७, ८९७,
		१००३ [२], १०८६
-एसा	एषा पृ. २१० टि. २	
-एसि	एषाम् १०५४ [२]	
एसुहुमा	एतावत्सुमा २१६९	
-एसे	एषः ८३९, ८४०,	८४४, ८४५
एसो	,, ११० गा. १२३,	६४७ गा. १८४, ८९०,
		१५०८ [४], १५९१,
		१५९९ [१]
इति	यन्ति ५४ [११]	
	ओ	
+ - ओगाढ	अवगाढम् ८७७ [२३]	गा. १९८
० - ओगाढस्य	अवगाढस्य ५११, ८०२	तः ८०६
० - ओगाढा	अवगाढा ३३१, १२४४	
ओगाढाहं	अवगाढानि ८७७	[१६-१७]
० - ओगाढाहं	,, ८७७ [४],	१७९७
० - ओगाढाणं	अवगाढानाम् ३३१,	३३३, ५११
ओगाढे	अवगाढः ९७२ गा. २०२	
० - ओगाढे	,, ५११, ५१२	
"	अवगाढम् ७९४ तः ८०१,	९७८ [१], ९८५ [६],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० - ओगाढे	अवगाढान् १८०१	
ओगाढाहं	अवगाढते ११० गा. १२४	
ओगाहण	अवगाहना १४७४ गा.	२१४
० - ओगाहणम्	अवगाहनकः ४५५ [१-३],	४६४ [१-३], ४६६
	[१-३], ४७३ [१-३],	४८१ [१-३], ४८९
	[१-३], ५२६ [२-३],	५२७ [१-२], ५२८,
	५२९ [२-३], ५३० [१],	५३१ [१-३], ५५५
		[१-३]
० - ओगाहणस्स	अवगाहनकस्य ४५५	[१-३], ४६४ [१],
		४६६ [१], ४७३ [१],
		४८९ [१], ५२९ [१],
		५३० [१], ५३१ [१, ३],
		५५५ [१, ३]
० - ओगाहणगाणं	अवगाहनकानाम् ४५५	[१, ३], ४६४ [१],
		४६६ [१], ४७३ [१],
		४८१ [१], ४८९ [१],
		५२९ [१], ५३० [१],
		५३१ [१, ३],
		५५५ [१, ३]
० - ओगाहणो	अवगाहनकः ५२९ [१]	
ओगाहणट्टताप	अवगाहनार्थतया ४४०	
ओगाहणट्टपाप	,, ४४१, ४४३ तः	४४८, ४५२, ४५३,
		४५५ [१-३], ४५६ [१],
		४५७ [१], ४५९ [१],
		४६२ [१], ४६४ [१],
		४६६ [१], ४६७ [१],
		४६८ [१], ४७० [१],
		४७३ [१], ४७४ [१],
		४७५ [१], ४७७ [१],

मूलसहो	सक्यत्थो	मुत्तकाह
ओगाहणद्वयाण्	४८१[१, ३], ४८२[१], ४८३[१], ४८५[१], ४८९[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१[१], ४९३[१], ४९५[१], ४९६, ४९७, ५०५, ५०६, ५०८, ५१०, ५१३, ५१४, ५१९, ५२५[१], ५३१[१, ३], ५३२[१], ५३३[१], ५३४, ५३५[१], ५३७[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५४९, ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१, ३], ५५५[१, ३], ५५६[१], ५५७[१], ५५९, ५८५[७], ५८७[७]	

ओगाहणद्वयाण्हितो अवगाहनार्थताय

५७९, ५८७[२]

ओगाहणद्वयाने	अवगाहनार्थताय
	४८७[१], ५०४, ५११, ५१५, ५२७[३], ५२९[१], ५३०[१], ५३६[१]

०-ओगाहणने अवगाहनकः ५२६[१]

ओगाहणपणसद्वयाण् अवगाहन-

प्रदेशार्थताय ५७९,

५८५[७], ५८७[२]

०-ओगाहणवस्य अवगाहनकरय ४८१[१]

०-ओगाहणयाणं अवगाहनकानाम्

४५५[२], ५२६[१],

५२७[२]

ओगाहणवग्गणाओ अवगाहनवर्गणाः ८८०

मूलसहो	सक्यत्थो	मुत्तकाह
ओगाहणसंठाणपयं	अवगाहनासंस्थान पदम् घृ. ३४९ पं. ६	
ओगाहणसंठाणे	अवगाहनसंस्थानम् २ गा. ६	
ओगाहणा	अवगाहना २११ गा. १६४-१६५, ५४०, ५८७[१], १००६ गा. २०८, १५५२, १५६६	
० ओगाहणा	अवगाहना १०१४[१]	
-ओगाहणा	,, २११ गा १६१	
०-ओगाहणा	,, २११ गा. १६३, १५०२, १५०६[१], १५०७[१], १५१३[१], १५२७ तः १५२९[२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७[१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
ओगाहणाण्	अवगाहनया ८२, ९३, २११ गा. १६६, ४७३ [३], ५०७, १५६६	
ओगाहणाणामणिह-	अवगाहनानामनि-	
त्ताउण्	धनायुक्तः ६८४	
ओगाहणाणाम-	,,	
निहत्ताउण्	,,	६९०
ओगाहणाणाम-	,,	
निहत्ताउण्	,,	६८५
ओगाहणाण्हितो	अवगाहनयाः १५६६	
ओगाहिसा	अवगाह १६८, १६९, १७१ तः १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८१[१], १८८, १८९ [१], १९०[१], १९३, १००१	
ओगाहेत्ता	अवगाह १७०, १८०[१], १८३[१], १८३[१]	

मूलमहो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
ओघसण्णा	ओघसंज्ञा ७२५ त. ७२७	
ओट्टावल्लिणी	ओट्टावल्लिणी १२३७	
ओविणाण	अवधिज्ञान ४५९ [१]	
ओविणाणी	अवधिज्ञाना ४६०	
ओफिडित्ता	उत्स्फुटित्वा - उत्प्लुत्य पृ. २७१ टि. ९	
ओभंजलिया	चतुरिन्दिश्रयजीवा. ५८ [१]	
०-ओभासा	अवभासा १६७ त. १७४	
ओमत्तं	अवमत्वम् ९९४	
ओयविय ०	तंजित १७८ [२]	
ओयाहाग	ओजभाहारा १८६२, १८६४	
ओरालाहं	उदाराणि २०५२ [२, ४]	
ओरालिण	औदारिकम् ९०१, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५	
ओरालिण	औदारिकेण १५६३ [२]	
ओरालिय -	औदारिकाणि १५४४ [२]	
ओरालिय ०	औदारिक १५६५, १५६६, १७०२ [१४], २१७५, पृ. २२७ टि. १-२	
० ओरालिय -	औदारिकाणि १४७९	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रक-	
सरीरकायप्य-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमीससरी-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
रकायप्यओगीणो	प्रयोगिण. १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकायप्य-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
"	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
	प्रयोगिण. १०८० त. १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायप्य-	प्रयोगः १०६८, १०७२ तः १०७४	

मूलमहो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्यओगीणो	प्रयोगिणः १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायप्यओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमुकेलगा	औदारिकमुक्ताणि ९११ [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकाययोगम्	
कायजोगं	२१७३ [२]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगी	
कायप्यओगी	१०८३	
"	औदारिकशरीरकाय-	
	प्रयोगिण. १०८० त. १०८३	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगः	
कायप्यओगी	१०६८, १०७२ त. १०७४	
ओरालियसरीरगा	औदारिकशरीरकाणि ९१४ [१]	
ओरालिय-	औदारिकशरीरनामः	
सरीरणमाण	१७०२ [१०]	
ओरालियसरीरणामे	औदारिकशरीरनाम १६९४ [३]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
बंधणनामे	बन्धननाम १६९४ [५]	
ओरालियसरीरया	औदारिकशरीरकाणि ९१० [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
संघातनामे	सङ्घातनाम १६९४ [६]	
ओरालियसरीरस्स	औदारिकशरीरस्स १५०२, १५३८, १५५३, १५५६, १५५७, १५६६	
० ओरालिय-	औदारिकशरीरस्स	
सरीरस्स	१५०६ [१], १५०७ [१]	
०-ओरालिय-	"	
सरीरस्स	१५१३ [१]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
ओराणियसरीरं	औदारिकशरीरम् १५५९ तः १५६१. १९०३ [३]	
ओराणियसरीरं- गोबंगणामे	औदारिकशरीरा- ज्ञोपाङ्गनाम १६९४ [४]	
ओराणियसरीरा	औदारिकशरीराणि ९११ [१], ९१२ [१], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १५६५, १८६३, घृ. २२५ टि. ४, घृ. ३९२ टि. १	
ओराणियसरीराओ	औदारिकशरीरात् १५९७ [२]	
ओराणियसरीरी	औदारिकशरीरिण. १७९४ [३]	
ओराणियसरीरीसु	औदारिकशरीरिषु १९०३ [२]	
ओराणियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६, १४८८ " औदारिकशरीरे १५३९ [३]	
○ ओराणियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२ त १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४८९, १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१].	
ओराणियसरीरेहिं	औदारिकशरीरेः ९१८ [१]	
ओराणियसरीरेहिंलो	औदारिकशरीरेभ्यः १५६५, १५९५ [२], १६०३ [२], १६०४ [१]	
ओराणियसंठाण	○ औदारिकसंस्थान १५४३	
ओराणियस्स	औदारिकस्य ९१० [२-३],	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
ओराणिया	९११ [२], ९१२ [२], १५०७ [३]	
	औदारिकाणि ९११ [३], ९१२ [१, ३], ९१४ [२, ४], ९१६ [१], ९१८ [१-३], ९२१ [१-२, ४], ९२२	
ओवइया	त्रीन्द्रकजीवाः ५७ [१]	
ओवकमियं	औपकमिकीम् २०७३	
ओवकमिया	औपकमिकी २०७२	
ओवम्मसन्धा	औपम्यसन्धा — भाषाप्रमेदः ८६२	
ओवम्मसन्धे	" " ८६२ गा. १९४	
ओवम्मं	औपम्यम् २११ गा. १७५	
ओवासन्तर	अवकाशान्तरम् १०००	
ओसकृति	अवयवधत्तं १२५३, १२५५	
ओसणकारणं	अवसन्नकारणम्—बाहुन्य- कारणम् ७२०, ७३२, ७३४, १८०१, १८०६ [१], १८०९	
○ ओसप्पिणीओ	अवसर्पिण्यः १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७	
○ ओसप्पिणीहिं	अवसर्पिणीभिः ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१]	
+ ओसहि	औषध्यः ३८ गा. १२	
ओसहीओ	" ५०	
ओसा	अवदयायः २८ [१]	
ओहारिणी	अवधारणी ८३०, ८३१	
ओहिणु	औषिके १९२६	
ओहिणो	औषिकः १८९ [१], १९० [१], ११४५	

मूलसदो	सकयत्थो	सुसंकाह
ओहिणा	अवधिना १२१५ [१-३], १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
ओहिणाण	अवधिज्ञान ४५२, ४६४ [१], १२१६ [१], १९२९	
ओहिणाण ०	अवधिज्ञान ४४०, ४४१, ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणपरिणामे	अवधिज्ञानपरिणाम. ९३३	
ओहिणाणसागर- पासण्या	अवधिज्ञानसाकारपद्यता १९३७, १९४१	
ओहिणाणसा- गारोवओरो	अवधिज्ञानसाकारोपयोगः १९०९, १९१३	
ओहिणाणं	अवधिज्ञानम् १४२० [७-८], १८२१ [२], १८९८ [२]	
० ओहिणाणाहं	अवधिज्ञानानि १८३७ [६]	
० ओहिणाणाणि	अवधिज्ञानानि १४३७ [५]	
ओहिणाणारिया	अवधिज्ञानार्थः १०८	
०-ओहिणाणस्स	अवधिज्ञानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८८, ४९६, १३४९	
„	अवधिज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, १८९८ [२], १९५४	
०-ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८७ [१], ४९५ [१-३]	
ओहिणाणीं	अवधिज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-ओहिणाणीणं	„ ४८७ [१], ४९५ [१]	
० ओहिणाणेषु	अवधिज्ञानेषु १२१६ [१]	
ओहिदंसण	अवधिदर्शन १९२८	
ओहिदंसण ०	„ ४४०, ४४१, ४६२ [१]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुसंकाह
ओहिदंसणअणा-	अवधिदर्शनानाकार-	
गारपासण्या	पद्यता १९३८, १९४२	
ओहिदंसणअणा-	अवधिदर्शनाना-	
गारोवओरो	कारोपयोगः १९१०, १९१४	
ओहिदंसणावरणे	अवधिदर्शनावरणम् १६८०	
ओहिदंसणी	अवधिदर्शनी ४६३, ४८८, ४९६, १३५६	
„	अवधिदर्शनिनः २६०, १९५४, पृ. २३० टि. २	
ओहिदंसणीणं	अवधिदर्शनिनाम् २६०	
० ओहिदंसणो-	अवधिदर्शनोप-	
वउत्ता	युक्ताः १९२९	
ओहिपयं	अवधिपदम् पृ. ४१८ पं. २७	
ओहिय ०	औषेक ३५३, १५११ [१-३], १५१२	
ओहियदंडओ	औषिकदण्डकः ८९०, ८९१	
ओहियस्स	औषिकस्य १५०३, १५०७ [३]	
ओहिया	औषिकाः १८९ [१], १९० [१], ६४०, ६४१, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११७२, ११७४, १५२६ [३], १५८३ [३]	
„	औषिका १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१	
„	औषिकानि ९१७, ९१८ [१-३], ९२१ [१-३], ९२२	
ओहियाणं	औषिकानाम् १८१ [१-२], १८४ [१], १९७ [१], ३५८, ३६१, ३६७, ९८३ [२], ९८४, ९८७	

मूलसहो	सङ्गमथो	सुसंकाह
ओहियाणं	[१], ११४६, ११४७, ११५५, ११८० [१, ३], १४५७ [३], १५२६ [४], १५३२ [३], पृ. ३० टि १	औधिकानाम् ११७८ अवधे. १२८१ गा. २२२, २०१७
० ओहियाणं		
ओहिस्स		
ओही	अवधि. २ गा. ७, ११८२, २००८, २०१६, २०२७	
कइ	कति ९८३ [१], १६२१, १७७३ [१]	क कति ९८३ [१], १६२१, १७७३ [१]
कइकिरिण	कतिकियः १५९८, १५९९ [१]	
कइपणसोगाडा	कतिप्रदेशावगाडा १२४४	
कइरसारे	करीरमार पृ. २९४ टि. ३	
कइविहे	कतिविध १०६८	
॥	कतिविधम् १४८२, १८८५ [३]	
कइसु	कतिपु १२१७	
कइहिं	कतिभि. ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १००२	
कओ	कुत. ८५९ गा. १९२	
कओहिंते	कुत.—के५ ६५० [१], ६५७	
कओडइ	क.कोटरी—वल्लीभेदः ४५, गा. २९	
+ कखड	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
कखड ०	कर्कश—स्पर्श ३३३, १८०१, १८०९	
कखडगस्यगुण ०	कर्कशगुरुकगुण ९८५ [९], ९८७ [४]	
कखडगस्यगुणा	कर्कशगुरुकगुणाः ९८० [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]	
कखडगस्यगुणार्ण	कर्कशगुरुकगुणानाम् ९८२, ९८७ [४]	

मूलसहो	सङ्गमथो	सुसंकाह
कखडगस्य- गुणेहिंते	कर्कशगुरुकगुणः ९८२, ९८७ [४]	
कखडकास ०	कर्कशस्पर्श ४४०, ४४१, ५४५ [१], पृ. ३९५ टि. ३	
कखडकासगामे	कर्कशस्पर्शनाम १६९४ [१२]	
कखडकाम परिणता	कर्कशस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१] तः ११ [५], १२ [१, ३-८], १३ [१-४]	
कखडकासपरिणामे	कर्कशस्पर्शपरिणामः ९५५	
कखडकासा	कर्कशस्पर्शा १६७ तः १७४	
० कखडस	कर्कशस्य ५४५ [१]	
कखडडाई	कर्कशानि १८०० [१-२]	
० कखडडाई	॥ १८०० [२]	
० कखडडाणं	कर्कशानाम् ५४५ [१]	
० कखडडे	कर्कश ॥	
+ कच्छ	कच्छ—वनरपतिविशेषः ५५ [३] गा १०८	
कच्छभा	कच्छपाः—जलचरभेदः ६४	
कच्छडा	॥ ६२	
कच्छा	कक्षा—जलरहवनरपति- विशेषः ५१	
कच्छुरी	वनरपतिविशेषः ४२ गा. १९	
+ कच्छुल	कच्छुलः—गुल्मवनस्पति- भेदः ४३ गा. २५	
कच्छुंभरि	कच्छुंभरि—वनस्पतिः पृ. १८ टि. ६	
कजइ	क्रियते—भवति १५७४, १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७, १६०९, १६१२, १६२८ तः १६३०, १६३४, १६४०, १६५० तः १६५२, १६५८, १६६०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
कज्जलि	क्रियते-भवति ११४२, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६२२ तः १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५, [१-४], १६३६ तः १६३८ [१], १६४०, १६५०, १६५२, १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	
कणले	कज्जलम् १२२६	
कज्जलि	क्रियते-भवति: ११४२, १६३३, १६३५ [४]	
"	क्रियते-भवति ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६११, १६३५ [१, ३, ४]	
कटु	कृत्वा ८७८, २१६९	
कटुपाडपारा	काष्ठपादुकाकाराः - शिल्पायोः १०६	
कटुहारा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. १०	
कट्टाभो	काष्ठान् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३	
कट्टाहारा	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
कटग ०	कटक-आभरण १७७	
कटय ०	" " १७८ [१-२], १८८, १९६	
कटस्स	कृतस्य १६७९	
कटार्ह	कृतानि १४४४	
कटार्ह	कटार्हम् ५४ [८] गा. ९५	
० कटुई	कटुका १२३७	
कटुगुणुवी	कटुकुम्भी १२३३	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
कटुगुणुवीकले	कटुकुम्भीफलम् १२३३	
कटुय	कटुक ५४४, १८०९	
कटुय -	" ५४४	
कटुयपिद्विणिष्टिया	कटुकपिद्विणिष्टिता- मयविशेषः पृ. २९६ टि. १६	
कटुयरस	कटुकरस पृ. ३९५ टि. २	
कटुयरस ०	" ४४०, ४४१	
कटुयरसपरिणता	कटुकरसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [२], १२ [१-८], १३ [१-५]	
० कटुपार्ह	कटुकानि १८०१	
कण	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
+ कणहर	कर्णिकारः ४३ गा. २४	
कणण	कनकः-पर्वगवन- स्पतिभेदः ४६ गा. ३४	
कणभा	कनक १८७ गा. १४५- १४६, १५५ [१], १२३०	
कणगा	कनकाः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
कणभारा	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १३	
+ कणयर	कर्णिकारः पृ. १८ टि. १८	
कणवीर	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
० कणवीर	करवीरक. १२२६, १२२७, १२२९, १२३०	
० कणवीरे	करवीरः १२३१	
कणिक्कामण्डा	मत्स्यविशेषः ६३	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् १२३०	
कण्णसिया	चर्मपक्षिविशेषः ८७	
कण्णपाडरणा	कर्णप्रावरणाः- अन्तर्हीनमनुष्याः ९५	
कण्णपीठ	कर्णपीठ १७७, १७८ [१-२], १९६	

मूलसद्यो	सकयव्यो	सुत्तकाह
कणिया	कर्णिका-वनस्पतिः ५.४[८] गा. ९१	
"	कर्णिका १७७, १७८ [१], १८८, २१६९.	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् पृ. २९४ टि. २१	
कण्णकइत्त	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. ४	
+ कण्ह	कृष्णः-हरितवनस्पति- भेदः ४९ गा. ४१	
कण्हकडव्	वनस्पतिविशेषः ५.१[१] गा. ४९.	
कण्हकंदप्	कृष्णकन्दः १२३३	
कण्हलेसट्टाणा	कृष्णलेदयाम्थानानि १२४९.	
कण्हलेसं	कृष्णलेदयाम् १२१५[२]	
"	कृष्णलेदयाम् १२२४	
कण्हलेसा	कृष्णलेदया १२३२, पृ. ४०३ टि. १	
"	कृष्णलेदयाः ९.३९[१]	
कण्हलेसाप्	कृष्णलेदयया १२५.८[६]	
"	कृष्णलेदयायाम् १८८५. [१]	
कण्हलेसाभो	कृष्णलेदया. ११९.०	
कण्हलेसे	कृष्णलेदयः १२०१[१], १२०३[१,३], १२१० [३], १२११, १२१५. [१], १२५.८[६], १३३६, १७४६, १७५१	
० कण्हलेसे	कृष्णलेदयः १२५.८[८]	
कण्हलेसेसु	कृष्णलेदयेषु १२०१[१], १२१०[३], १२११	
कण्हलेस्स ०	कृष्णलेदय १२०८	
कण्हलेस्सट्टाणा	कृष्णलेदयास्थानानि १२४७, १२४९.	
कण्हलेस्सट्टाणाणं	कृष्णलेदयास्थानानाम् १२४८, १२४९	

मूलसद्यो	सकयव्यो	सुत्तकाह
कण्हलेस्सं	कृष्णलेदयाम् १२१५ [१-३], १२५८ [१, ५-७]	
"	कृष्णलेदयाम् १२२४	
० कण्हलेस्सं	कृष्णलेदयाम् १२५.८[८]	
कण्हलेस्सा	कृष्णलेदया १११६, ११५.६, ११५.८, ११५.९, ११६३[१], ११६४[३], ११६५[२], ११८०[७], १२१९, १२२०, १२२२, १२२६, १२३३, १२४२, तः १२४४, १२५० तः १२५२, १२५.६, १२५.७, [१-३, ५, ७, ९, १२-१३], १२५.८[५]	
"	कृष्णलेदया ९.३८, ९.४३, ११४६, ११६३[३], ११७०, ११७१, ११७३, ११७६, ११८०[५, ८-९], ११८२[१, ३], ११८३[१, ३], ११८८, ११९०, ११९२, ११९४, पृ. २८५ टि. ३, पृ. २८६ टि. ३	
कण्हलेस्साप्	कृष्णलेदयया १२५.८[७]	
"	कृष्णलेदयायाः १२४५.	
० कण्हलेस्साप्	कृष्णलेदयया १२५.८ [७-८]	
कण्हलेस्साभो	कृष्णलेदयाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९	
कण्हलेस्साट्टाणा	कृष्णलेदयास्थानानि १२४६	
कण्हलेस्साट्टाणाणं	कृष्णलेदयास्थानानाम् १२४७	
कण्हलेस्साणं	कृष्णलेदयानाम् ११७० तः ११७४, ११७६, ११७८, ११८० [१, ५-१०],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कणहलेस्साणं	१८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८८ तः ११९४, १२१७	
कणहलेस्सापरिणामे	कृष्णलेदयपरिणामः ९३०	
कणहलेस्से	कृष्णलेदयः १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२० [१-३], १२११, १२१५ [१], १२१६ [१], १२५८ [१-२]	
० कणहलेस्से	कृष्णलेदयः १२५८ [७]	
कणहलेस्सेसु	कृष्णलेदयेषु १११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१], १२११	
कणहलेस्सेहिंतो	कृष्णलेदयेभ्यः ११९१, ११९२, ११९४	
कणह[बल्ली]	कृष्णबल्ली ४५ गा. ३०	
कणहसप्पा	कृष्णसर्पाः ७९	
० कणहा	कृष्णाः १६७	
० कणहाणं	कृष्णानाम् १०२ गा. ११७	
कणहे	कृष्ण - वनरूपतिविशेषः ५४ [१] गा. ५३	
कतरे	कतरे २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७१, २७२ [१-५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, ९८२, ९८७ [४], ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१,३], ११८३ [२-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९२ तः ११९४,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	१८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरे	कतरेः २७२ [१-५]	
"	कतरेत् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १०१३	
"	कतरेः ११८२ [२], ११८९	
"	कतराणि १२४८, १२४९, १५६५, १५६६	
कतरेहिंतो	कतरेभ्यः २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९००, ९७२, ९८२, ९८५ [७-९], ९८७ [२-४], १०१३ ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१,३], ११८३ [१-३], ११८५, ११८६, ११८७ तः ११९४, १२४८, १२४९, १४७३, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरेहिंतो	कतरेस्मात् २७२ [१-५]	

मूलसरो	सकयथो	सुसंकाह	मूलसरो	सकयथो	सुसंकाह	
कतरहिंयो	कतराभ्यः	११८२[२], ११८९		२०८९, २०९०[१] २०९१[१], २०९२, २१३३, २१३४[१], २१४७, २१४८, २१५२		
कति	कति	७२५तः ७२७, ७७४, ७९१, ८५९ गा. १९२, ८७०, ८९८, ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, ९५८, ९५९, ९७३, ९८४, ९८५[१], ९८७[१], १०२५, १०२६[१]. १०२७[१], १०२८[१], १०५६, १०५७, ११५६ तः ११६०, १२१९, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७[१, ३, ५, ७, १२], १४७५, १५६७, १५८१[१], १५८२, १५८३[१], १६०५, १६०६[१], १६१७, १६२७[१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७[१], १६४८, १६४९[१], १६६४ गा. २१७, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१] १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७४[१], १७७५[१], १७७६, १७७७[१], १७७८, १७८३[१], १७८४[१], १७८७[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२ [१], १८०९, २०८६,		कतिकिरिण	वतिक्रियः १५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १६०४[१], २१५३[४], २१६६[३]	
			कतिकिरिया	वतिक्रियाः १५८६[१], १५९२ तः १५९४, १५९५[१], १६००, १६०२, १६०३[१], २१५३[५-६], २१६६[३-४]		
			कतिदिशि	वतिदिशः - कतिभ्यो दिभ्यः १५५३, १५५४, १५५७		
			+ कतिपयस	वतिप्रदेशः ९७२ गा. २०२		
			कतिपयसिण	कतिप्रदेशवम् ९७७[१], ९८५[५]		
			कतिपयसोगाढे	वतिप्रदेशावगाढम् ९७८[१], ९८५[६]		
			कतिपयसिष्टिण	वतिप्रतिष्ठितः ९६०[१]		
			कतिपयसिया	कतिप्रदेशिका १२४३		
			कतिपयसारा	कतिप्रकारा ८५९ गा १९२		
			कतिभाग - ०	वतिभाग ६७७, ६७९, ६८१		
			कतिभागं	कतिभागं १७९३ गा. २१७, १८०३, १८१०, १८१६		
			कतिविधं	कतिविधम् १२४२		
			कतिविधे	कतिविधः ६८४		
			कतिविद्वा	” १९८२		
			”	कतिविधा ४३८, ७३८, ७५४, ७६४, ७७३[१],		

मूलसदो

सकयत्यो

सुतंकाह

८६० तः ८६६, १००९
[१], १०११[१], १०१६
[१], १०८७, १०८८,
१५६८ तः १५७२,
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५१, २०५२
[१], २०५५, २०६०,
२०६३, २०६६, २०६९,
२०७२, २०७७

कतिविहा

कतिविधाः ५०० तः

५०२, १०१२ [१]

कतिविधानि १०२४

”

कतिविहे

कतिविधः ६८५, ८८१,

८९६, ९२५ तः ९३७,

९४७ तः ९५७, ९६२

[१], ९६३ [१], १००७,

१००८ [१], १०१५

[१], १०१७ तः १०२०

[१], १०२१ [१-३],

१०६९, १०७०, १०८५,

१४७१, १६७९, १६८०,

१६८१ [१], १६८२,

१९०८ तः १९१०,

१९१२ तः १९१४,

१९१७, १९१८, १९२१,

१९२२

”

कतिविधम् १४७६ तः

१४८८ [२], १४८०,

१४८३, १४८४ [१-२],

१४८५ [१, २, ५, ६],

१४८७ [१-२], १५१४,

१५३३ [१], १५३६,

१५३७, १५३९ [१],

१५५२, १६८८, १६८९

[१-२], १६९० [१-३],

मूलसदो

सकयत्यो

सुतंकाह

१६९१ [१-५], १६९२,

१६९३, १६९४

[१, ३-९], १६९५

[१-२], १६९६

कतिविहे

कतिविधानि पृ. २१५

टि. १

कतिविहो

कतिविधः १६६४ गा. २१७

कतिसमहण

कतिसामयिकः २०८७

[१], २०८८, २१७२

”

कतिसामयिकम् २१७१

कतिसमहया

कतिसामयिकी १०१० [१]

कतिसु

कतिषु १२१६ [१]

” (तृ. स.)

कतिभिः १२३२

कतिहि

” ९६१ [१],

१६६४ गा. २१७

कतिहिं

” ६६८, ६८७,

८५९ गा. १९२, ९६४

[१], ९६५ [१], १००३

[१], १००४, १००५,

१६७०, १६७२

कते

कृते १८६४, २०५२ [२]

कतोहिंयो

कृतः—केभ्यः ६३९ [१],

६४२, ६४५ [१], ६४६,

६४८, ६५५ [१] ६५६

[१], ६५८, ६६२ [१]

कत्तो

कृतः ५५९ गा. १८२

कत्थ

कुत्र पृ. ७८ टि. ४

+ कत्थुल

वनस्पतिविशेषः पृ. १८

टि. १९

कत्थुंभरि

कत्थुंभरिः—वनस्पति-

विशेषः ४२ गा. २०,

पृ. १७ टि. १४

कदलीखंभाण

कदलीस्तम्भानाम् ८८३

कदली

कदली पृ. २० टि. १०

कदलीखंभाण

कदलीस्तम्भानाम्

पृ. २१९ टि. ४

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
कहुइया	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कसपीठ	कर्णपीठ	११८
कसुकद	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ४
कप्प	कल्प	१९७ [२], १९८ [२], ६३४
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-	
	द्रोपसमुद्धानै	१००३ [२] गा. २०५
कप्पस्स	कल्पस्स	१९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]
कप्पं	कल्पम्	१९६३
कप्पा	कल्पौ	२०५ [१], २०६ [१]
० कप्पा	कल्पाः	२१०
० कप्पाइया	कल्पातीताः	१४७ [२]
कप्पाणं	कल्पयोः	२०१ [१], २०६ [१], २०७, पृ. ७९ टि. १
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२ [६]
कप्पातीत ०	,,	६५६ [३]
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-	
देवेहितो	देवेभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीता	कल्पातीताः	१४३, १५२० [५]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-	
देवपंचेदियवे-	पञ्चन्द्रियवैक्रिय-	
उच्चियसरीरे	शरीरम्	१५२६ [६]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहितो		६५० [१७]
कप्पातीया	कल्पातीताः	१४५
कप्पासट्ठिसिजिया	जीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
कप्पासिया	कार्पासिकाः-कर्मार्याः	१०५
कप्पे	कल्पः	१९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] तः ४१८ [१], ४१९ [१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६ [१], ५९०, १४७०
० कप्पे	कल्पयोः	२०६ [२] गा. १५५
कप्पेसु	कल्पेषु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६ [२] गा १५५, २०५, १, २०५, २ [१]
कप्पो	धरत	६६३, ६७२ [९], १५३२ [७], १५५१ [४, ६]
कप्पोवग	कल्पोवक	६६१
कप्पोवगवेमाणिय-	कल्पोवकवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहितो		६५० [१७ १८]
कप्पोवगा	कल्पोवकाः	१४३, १४४ [१ २], १५२० [७]
कप्पवनिवेसेसु	वर्षटनिवेशेषु	८२
कम्म	कर्म	२११ गा. १७८, ११३७, १६८४ [१]
कम्म ०	,,	११२३ गा. २०९
कम्मण	कर्मज कर्मण वा	९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
कम्मखंघे	कर्मस्खन्धान्	२१७५
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कायजोगं		२१७३ [२]
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
कायजोगगती		१०८६, १०८९
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
कायजोगगिणो		१०८३
कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
योगी		१०८३
कम्मगसरीरनामे	कर्मणशरीरनाम	१६९४ [३]

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुरसङ्काह
कम्मगसरीरबन्धणामे	कर्मणशरीरबन्धननाम	१६९४ [७]
कम्मगसरीरसंघात्त्वणामे	कर्मणशरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्य	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि ११० [७], १५६५	
० कम्मगसरीरा	,,	१५६५
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम्	१५६५, १५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी	१९०३ [७]
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम्	१५५२
० कम्मगसरीरे	,,	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]
० कम्मगाहं	,,	९११ [४], २१७५
० कम्मगाणं	कर्मणयोः	१५५६, १५६६
कम्मगिन्ती	कर्मस्थितिः	१६९७, १६९८ [१], १७०४
कम्मगिसेगो	कर्मनिषेकः	,,
कम्मगगिपदे	कर्मप्रकृतिपदे	पृ. ३६७ पं २४
कम्मगगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१६८७, १७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ ३५२ टि ३
,,	कर्मप्रकृतीः	९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुरसङ्काह
	[१], १६४८, १६४९ [१], १६६५ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]	
० कम्मगगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१५८७ [१]
,,	कर्मप्रकृतीः	१७८८ [२]
कम्मबन्धपदं	कर्मबन्धपदम्	पृ. ३८७ पं. १५
कम्मबन्धवेदपदं	कर्मबन्धवेदपदम्	पृ. ३८८ पं. २०
कम्मबीएसु	कर्मबीजेषु	२१७६
कम्मभूमप	कर्मभूमकः	१७४७ [१], १७५०
कम्मभूमपहितो	कर्मभूमकेभ्यः	६४५ [३-४]
० कम्मभूमपहितो	,,	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमक ६३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमक ६३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [३], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगद- वक्कतियमपूस्- पंवेदियवेड- व्वियसरीरे	कर्मभूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपञ्चेन्द्रिय- वैक्रिय- शरीरम्	१५१९ [२-३] १५१९ [३-४]
० ,,	,,	१५१९ [३-४]
कम्मभूमगपलि- भागी	कर्मभूमकप्रतिभागी	१७४७ [१], १७५० तः १७५२

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तकाह
कम्मभूमगा	कर्मभूमकाः	९४, १३८
कम्मभूमगे	कर्मभूमकः	१७५१
कम्मभूमगेहिंते	कर्मभूमकेभ्यः	६६० [३, ६]
कम्मभूमय ०	कर्मभूमक	१२५८ [७]
कम्मभूमयमणूसाणं	कर्मभूमकमनुष्याणाम्	१२५७ [३]
० " "	"	१२५७ [७]
कम्मभूमयमणूसीण	कर्मभूमकमानुषीणाम्	१२५७ [४]
कम्मभूमया	कर्मभूमकाः	९७ [१]
कम्मभूमिगा	कर्मभूमका	१७५२
कम्मभूमिषु	कर्मभूमिषु	८२, ९३, १५४, १७६
कम्मयसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पजोगी		१०८३
० कम्मया	कर्मजानि कर्मणानि वा	९२१ [४], ९२२
कम्मवेदप्प	कर्मवेदकः	२ गा. ६
कम्मवेदवेदयपयं	कर्मवेदवेदकपदम्	पृ. ३९१ पं. २२
कम्मवेदवेदयपयं	कर्मवेदबन्धपदम्	पृ. ३९० पं. २८
कम्मसरीरकायप्पजोगे	कर्मणशरीरकायप्रयोगः	पृ. २६१ टि. २-३
० कम्मसरीरणामाणु	कर्मणशरीरलज्जोः	१७०२ [१३]
० कम्मसरीरा	कर्मजशरीराणि कर्मण-	
	शरीराणि वा	९१२ [४]
कम्मस्स	कर्मणः	३२५, १६६७, १६७९ तः १६८१ [२], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६, १६९७, १६९८ [१-२], १७०२ [१, १६], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-२, ५-८],

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तकाह
		१७१५, १७२२, १७२६, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७४२ तः १७४४
० कम्मस्स	कर्मणः	१७४४
कम्मस्स बन्धण	कर्मणो बन्धनः	२ गा. ६
कम्मं	कर्म	१६६७, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६ [१], १६७७ [१], १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८६, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६४, १७६५ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८५ [१], १७८६ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९२ [१], २१७५
कम्मंया	कर्मांशाः	२१७० [१]
कम्मंसे	कर्मांशान	२१७५
कम्मा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१६ [३]
कम्माहं	कर्माणि	१४४४
० कम्माहं	"	२१७० [२] गा. २२९
"	कर्मणे	१५६३ [२]
कम्माणं	कर्मणाम्	१७४८
० कम्माणं	"	१७४२
कम्माविवा	कर्मार्याः	१०१, १०५

मूलसदो	सम्बन्धयो	सुत्तकाह
कम्मासरीरकाय- प्पओगगनी	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः १०८७	
कम्मासरीरकाय- प्पओगिणो	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः १०७८, १०८१तः १०८३	
कम्मासरीर- कायप्पओगी	कर्मणशरीरकायप्रयोगी १०७९, १०८१, १०८२	
„	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः १०७७, १०७८, १०८०, १०८१, १०८३	
कम्मासरीर- कायप्पओगे	कर्मणशरीरकायप्रयोगः १०६८तः १०७०, १०७२तः १०७५	
कम्मे	कम २ गा. ६, १६७९तः १६८१[१], १६८२, १६८३, १६८६, १६८८, १६८९ [१], १६९० [१] तः १६९३, १६९४ [१-३, ९-१०], १६९५ [१-२], १६९६, २१७० [१]	
कम्मे त्ति पदं	कमेति पदम् घृ. ३८४ पं. २१	
कम्हा	कस्मात् २१७० [१]	
कम्हि	कस्मिन् १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०	
कय	कृत १७७, १७८ [१], १८८	
कयरसारण्	करीरमारकः घृ. २९४ टि. ४	
कयरसारे	करीरमारः १२२८	
कयरे	कतरे २३० [६], २३१, २१२८ [१]	
„	कतराः १६६३	
„	कतरत् १२४७	
कयरेहिंतो	कतरेभ्यः २३०[६], २३१, १२४७,	

मूलसदो	सम्बन्धयो	सुत्तकाह
कयरेहिंतो	कतराभ्यः १६६३	
कयंबे	कदम्बः - बहुवीजननस्पतिः ४१ गा. १८	
करण्	करकः - अक्कायमेदः २८ [१]	
„	एकास्थिकवनस्पतिमेदः घृ. १७ टि. ९	
+ करकर	करकरः - वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९२	
० करणी	करणी १२३७	
+ करमह	करमर्दः - वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
+ करमहिय -	वनस्पतिविशेषः घृ. १८ टि. ११	
करंजे	करजः - एकास्थिक- वनस्पतिः ४० गा. १३	
करित्तण्	कर्तुम् १८६४	
+ करीर	करीरः - वनस्पतिः ४२ गा. २२	
करेह	करोति ८२	
करेज्ज	कुर्यात् १४०८ [३]	
करेजा	„ १४०७[१], १४०८ [१-३], १४२१ [५], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६	
० करेण	करेण - कर्मा १ गा. २	
करेहिं	करोति ८७९, १११७, २१७० [१] गा. २२८, २१७२, २१७४ [१], २१७५	
करेत्तण्	कर्तुम् २०५२[२, ४-६]	
करेत्ता	कृत्वा २१७५	
करेंति	कुर्वन्ति ९३, ६७३ [२], १४१० [१, ३], १४११, २०५२ [२, ४-६]	
+ कळ	वनस्पतिविशेषः ५० गा. ४२	

मूलसङ्घो	सङ्गमथ्यो	सुसंकाह
कलकुसुमे	कलकुसुमम्	१२२८
कलस	कलश	१७७
० कलसा	कलशानि	१७७, १७८ [१], १८८
कलह	कलह	१८८
कलहंसा	कलहंसाः	८८
कलहेण	कलहेन	१५८०
कलकलीभाव	कलङ्कलीभाव	२११
कलबुधा	कलङ्कबुधा—जलजवनस्पति- विशेषः	५१
कलङ्कुवा-	कदम्बकपुष्पसंस्थान	९७४
पुष्पसंठाण ०	[१], पृ. २४१ टि. १	
कलङ्कुवासंठाण ०	कदम्बकसंस्थान	९८३ [२]
कलाव	कलाप	९८६, १४९.२ [१]
० कलावा	कलापानि	१७७, १७८ [१], १८८
० कलिया	कलितानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१],
+ कलिगा	कलिङ्गेषु	१०२ गा. ११२
कलिंदा	कलिन्दाः—जात्यायीः	१०३ गा. ११८
कलुया	चतुरिन्द्रियजीवाः	५९ [१]
० कलेबरेसु	कलेबरेषु	२३
कल्याणगा ०	कल्याणक	१७७. १७८ [१-२], १८८, १९६
कल्याणे	पर्वगवनस्पतिभेदः	४६ गा. ३४
कल्हारे	कल्हारम्	५१
० कवया	कवचाः	२११ गा. १७८
कवाड	कपाट	१७७, १७८ [१], १८८
कवाडं	कपाटम्	२१७२
० कवाडेसु	कपाटयोः	१५५
कविट्टग	कपित्थक	१९५ [१]
कविट्टाण	कपित्थानाम्	११२२, १२३५
कविट्ठे	कपित्थः	४१ गा. १६

मूलसङ्घो	सङ्गमथ्यो	सुसंकाह
कविसाण	कापिषायनम्	१२३७
कविंजला	कपिञ्जलाः—रोमपक्षि	
	विशेषः	८८
कवोया	कपोताः	८८
० कसाई	कपायी	१३३१ तः १३३४
”	कवायिणः	२५४
० कसाईण	कवायिणाम्	२५३
० कसाईणं	”	२५३
कसाण	कपायः	२ गा. ५, १८६५. गा. २१९
कसाय	कपाय	१११ तः ११९, १२४ तः १२९, १३१, १३२, ५४४, १००९
+ कसाय	कपायः	२१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११
”	कपायः—समुद्रातः	२०८५. गा. २२७
कसायकसानी	कपायकपायी	पृ. ३११ टि. १
कसायपयं	कपायपदम्	पृ. २३६ ५. १०
कसायपरिणामे	कपायपरिणामः	९२६, ९२९
कसायपरिणामेणं	कपायपरिणामेन	९३८, ९४३
कसायबारसगरस	कपायद्वादशकस्य	१७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३, ४],
कसायरस	कपायरस	पृ. ३२५ टि. २
कसायरस ०	”	४८०, ४४१
कसायरसपरिणता	कपायरसपरिणता	८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [३], १२ [१-८], १३ [१-५]
कसायवेयणिजे	कपायवेदनीयम्	१६८२, १६९१ [३-४]

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाइ
कसायसमुग्धाप	कषायसमुद्धातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
कसायसमुग्धापणं	कषायसमुद्धातेन २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१	
कसायसमुग्धाधो	कषायसमुद्धातः २११७ [१], २१३९	
कसायसमुग्धातो	,, २१५५	
कसायसमुग्धाया	कषायसमुद्धाताः २१०५, २१०६, २१३३, २१३४ [१]	
कसाया	कषायाः ९५८, ९५९	
० कसायी	कषायिणः २५३	
कसाहीया	सर्पविशेषः ८०	
कसिण	कृष्ण १७८ [२]	
कसेरुया	कसेरुकः—जलजवन- स्पतिमेद. ५१	
कस्स	कस्य ५५ [३] गा. १०९, १४७०, १६२२ तः १६२६, १६६४ गा २१७	
कस्सइ	कस्यचित् १०३४, १०४१ [१-६, ६-९], १०४३ [१, ३, ५, ६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८] १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०१ [१]. २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [२, ४], २१२० [२, ३] २१३५ [१]	
कह	कथम् १६६४ गा. २१७	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाइ
कह—	कथम् १६६७ तः १६६९	
कहि	कुत्र ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
कहिं	कुत्र २११ गा. १५९, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४७०	
कहिंषि	कस्मिंश्चित् ६७३ [२]	
कंका	कङ्काः—रोमप्रक्षिणः ८८	
कंकावंसे	कङ्कावंशः—पर्वगवनस्पतिः ४६ गा. ३४	
कंकोडइ	ककौटकी—बलीविशेषः ट्ट. १९ टि. ६	
कंगू	वङ्गुः—वनस्पतिः ५० गा. ४३	
कंगूया	वङ्गुका—बलीविशेषः ४५ गा. २९	
कंघणपुरं	काङ्घनपुरम् १०२ गा. ११२	
कंघणपुरी	काङ्घनपुरी ट्ट. ३७ टि. २	
कंडरस	काण्डस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
कंडावैलु	काण्डवैणुः—पर्वग- वनस्पतिः ४६ गा. ३४	
+ कंडुक्	बन्धुक्—वनस्पतिः ५३ [३] गा. १०८	
कंडुके	,, ,, ५४ [८] गा. ९६	
कंडुरिया	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४८	

मूलसदो	सकथ्यो	सुसंकाह
कंत	कान्त	११८
कंततरिया	कान्ततरिका	१२३८
कंतसाप	कान्ततया	२०५२[२]
कंतयविया	कान्ततरिका	१२३१
कंतस्वरता	कान्तस्वरता	१६८४[१]
कंता	कान्ताः	१८६४
+ कंइ	कन्दः, कन्दिक्:— वानव्यन्तरदेवजातिः	१९४ गा. १५१
० कंइण	कन्दकः—कन्दः	१२३३
कंइण्य	कन्दप	१८८
कंइणियाणं	कान्दर्पिकाणाम्	१४७०
कंइमूला	कन्दमूलानि	५५[३] गा. १०७
कंइमूले	कन्दमूलम्	५४[२] गा. ५४
कंइलगा	कन्दलकाः—एकधुरपशु- विशेषः	७१
कंइ[लता]०	कन्दलता	पृ. १९ टि. २
कंइलि	कन्दली	४२ गा. २०, ४८ गा. ३७
कंइली	कन्दलीकन्दः	५४[८] गा. ८९
कइस्स	कन्दस्य	५४[३] गा. ५७, ५४[४] गा. ६७, ५४ [५] गा. ७७, ५४[६] गा. ८१
कंइ	कन्दा	४०, ८१, ५५[३] गा. १०७
कंइव	कन्दिक्—वानव्यन्तरदेव- भेदः	१८८
कंइव्हे	कन्दुकः—वनस्पतिः	५४[८] गा. ९६
कंइ	कन्दः	५४[१] गा. ५३, ५४[३] गा. ५७, ५४ [४] गा. ६७
० कंइ	कन्दः	५४[८] गा. ८८

मूलसदो	सकथ्यो	सुसंकाह
कंपिहं	काम्पित्यम्	१०२ गा. ११३
+ कंबल	कम्बलः	९७२ गा. २०३
कंबलसाढण	कम्बलशाटकः	१०००
कंबलसाढे	कम्बलशाटः	पृ. २४७ टि. २-३
० कंबले	कम्बलः	१२२९
कंबू	कम्बुः—वनस्पतिः	५४[१] गा. ४९
कंसं	कास्यम्	८५३
कंसोयं	(?)	८५३
काइणं	कायिकेन	१००२, १००३[१], १००५
काइया	कायिकी	१५६७, १५६८, १६०५, १६०६[१], १६०७, १६०८, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१७, १६१९
० काइया	कायिकाः	५५[३], २३२, २३३, १२८७
काइयाण	कायिक्या	१६२०
० काइयाण	कायिकानाम्	११६१, १३०३
० काइयाणं	,,	२३२ तः २३४, ६८०, १०४९, १४९४[१]
काउ०	कापोत[लेश्याम्]	१२२५
काउअगणि०	कापोताग्नि	१७१
काउलेसं	कापोतलेश्याम्	१२२४
काउलेसा	कापोतलेश्या	पृ. ४०३ टि. १
काउलेसाण	कापोतलेश्यायाम्	१५८५[१]
काउलेसे	कापोतलेश्याः	१२०१[२], १२०३ [१, ३], १२१० [३], १२१५ [३]
काउलेसेणं	कापोतलेश्याय	१२५८[४]

मूलस्रो	सम्प्रत्ययो	सुसंकाह
काडलेसेसु	कापोतलेश्येषु १२१० [३]	
काडलेस्सट्टाणा	कापोतलेश्यास्थानानि १२४७ तः १२४९	
काडलेस्सं	कापोतलेश्याम् १११६, १२२१, १२२२, १२५३	
"	कापोतलेश्यम् १२५८ [३]	
काडलेस्सा	कापोतलेश्या १११६, ११५०, ११५६, ११५७, १२०३ [२], १२२१, १२२४, १२२८, १२३२, १२३५, १२३९, १२५३, १२५४	
"	कापोतलेश्याः २५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७४, ११७६, ११८० [१, ३, ५, ७-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४	
काडलेस्साए	कापोतलेश्यायाः १२३५	
काडलेस्साओ	कापोतलेश्याः ११८० [७, ९], ११८२ [२], ११८३ [३], ११८९, ११९०	
काडलेस्साठाणा	कापोतलेश्यास्थानानि १२४७	
काडलेस्साण	कापोतलेश्यानाम् ११७१, ११७६, ११९२	
काडलेस्साणं	" २५५	
काडलेस्सापरिणामे	कापोतलेश्यापरिणामः ९३०	
काडलेस्से	कापोतलेश्यः १२०८, १२१० [१, ३], १२१५ [३], १२३८	
काडलेस्सेसु	कापोतलेश्येषु १२०८	
० काडलेस्सेसु	" १२०८	
काडलेस्सेहिंनो	कापोतलेश्येभ्यः ११९१, ११९४	

मूलस्रो	सम्प्रत्ययो	सुसंकाह
काडंभरि	कादुम्भरिः - बहुबीज- वनस्पतिः ४१ गा. १७	
काडंभरि	" , , पृ. १७ टि. १४	
काऊभगणि ०	कापोतामि १६७ तः १७०, १७२	
काऊदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः पृ. ३२ टि. २	
काऊयभगणि ०	कापोतामि पृ. ५० टि. ९	
काए	वनस्पतिविशेषः ५२	
"	कायः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
"	काये २०३२ गा. २२४	
० काएणं	कायेन १००२	
काएहिं	कायेः १००२, १००३ [१], १००४, १००५	
काओदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः ७९	
काओयभगणि ०	कापोतामि पृ. ५० टि. ९	
काओली	का कोली - वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
काणि	काकिणि - वल्लोविशेषः ४५ गा. ३२	
कागलि	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
कागा	काकाः ८८	
कागिणिरयणत्तं	काकिणिरत्नत्वम् १४६९	
कातव्व	कर्तव्या ५२८, ५३४	
कातव्वो	वर्तव्यः ६२५, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६७४	
काम	काम २११ गा. १७६	
कामकमा	कामकमाः पृ. ६४ टि. १०	
कामकामा	कामकामः १८८, पृ. ६४ टि. १०	
कामगमा	कामगमाः पृ. ६४ टि. १०	
कामरूव ०	कामरूप १८८	
कामंजुगा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
कामिंजुगा	" पृ. ३४ टि. ५	

मूलसङ्को	सङ्कयत्थो	सुत्तकाह
काय	काय - म्लेच्छजाति- विशेषः	९८
कायभपरिते	कायापरीतः	१३७९, १३८०
कायजोगपरिणामे	काययोगपरिणाम.	९३१
कायजोगं	काययोगम् २१७३ [१२] २१७४ [४], २१७५	
० कायजोगं	,,	२१७३ [२]
कायजोगी	काययोगी	१३२४
,,	काययोगिनः २५२, ९३८, ९४० [१]	
कायजोगीणं	काययोगिनाम्	२५२
कायजोगीसु	काययोगिणु	१९०० [३]
कायवट्ठिपयं	कायस्थितिपदम्	पृ ३१७ पं १०
कायठिई	कायस्थितिः	२ गा. ५, १२५९ गा २१२
कायदुडवा	कायदुःखता	१६८१ [२], १६९० [३]
कायपरिते	कायपरीतः	१३७६, १३७७
कायपरियारगा	कायपरिचारकाः - °प्रवी- चारकाः २०५२ [१-३], २०५३	
कायपरियारगानं	कायपरिचारकाणाम् - °प्रवीचारकाणाम् २०५३	
कायपरियारणं	कायपरिचारणाम् - °प्रवीचारणाम् २०५२ [२]	
कायपरियारणा	कायपरिचारणा - °प्रवीचारणा २०५२ [१]	
कायपरियारणे	कायपरिचारणे - °प्रवीचारणे २०५२ [२]	
० कायप्पजोगिणो	कायप्रयोगिणः	१०८२
० कायप्पजोगी	कायप्रयोगी	१०८२
,,	कायप्रयोगिणः	१०७७, १०७८, १०८०, १०८२, १०८३

मूलसङ्को	सङ्कयत्थो	सुत्तकाह
कायप्पजोगे	कायप्रयोगः	१०६८, १०६९, १०७१ त १०७३, १०७४
कायमाई	काकमाची-वनरगतिः	४२ गा. २०
काययोगं	काययोगम्	२१७४ [१]
काययोगी	काययोगिनः	९६१ [१]
कायव्वा	कर्तव्या	३८२ [१], ५०७, ५६९, ९४३ [२], ९८७ [०], १०२२ [२], १७९३ गा. २१८
कायव्वो	कर्तव्य.	६०८, ६७३ [२], ९९० [४], १२०० [२]
कायसुहया	कायसुखता	१६८१ [१], १९० [२]
कायं	कायम्	११२०
० कारणं	कारणम्	७३०, ७३२, ७३४
कारियल्लई	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कारिया	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २३
कारेमाणा	कारयन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
,,	कारयन्तौ	१७८ [२]
कारेमाणे	कारयन्	२०४ [२]
काल	काल - समयार्थे	२११ गा. १७७
काल ०	काल-बानध्यन्तरेन्द्र	१८९ [२], १९३ [२], १९४
,,	काल - समय ९२१ [१], १८०१, १८०९	
० कालघ	कालकः - कालः, कृष्णवर्णः	४५७ [१-३], ४६८ [१-३], ४७९ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१

मूलस्रोत	सकयव्यो	सुसंकाह
० कालए	[१-३], ५२१, ५३८, ५३९, ५४१ तः ५४३, ५५७ [१-३]	
कालएणं	कालकेन - कृष्ण- खेनेन	१२३२
कालओ	कालतः - समयार्थे ८७७ [२, ५], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६० तः १२६२ [२], १२६४ [१] तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] १२७३, १२७९, १२८४ तः १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२६, १३३९, १३३६, १३४४, १३५०, १३५२, १३५५, १३६५, १३६९, २०६०	
० कालवस्स	कालवस्स - कृष्णवर्णस्य	४५७ [१] ४६८ [१], ४८३ [१] ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]
० कालगाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम्	३३३
० कालगाणं	,, ,,	३३३, ४८३ [१]
० कालठिईयं	कालस्थितिकम्	१७५१
० कालठिनीयं	,, ,,	१७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२

मूलस्रोत	सकयव्यो	सुसंकाह
कालतो	कालतः - समयार्थे ९१४ [१], १२६२ [१], १२७५, १३०५, १३२५, १३२७, १३३४, १३४६, १३५९, १३६५, १३६६, १७९७, पृ. ३१५ टि. १	
० कालयस्स	कालवस्स - कृष्णवर्णस्य ४७५ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
० कालयाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम्	३३३
० कालयाणं	,, ,, ४५७ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२, [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
काललोहिणं	काललोहितेन	१२३२
कालवण्ण ०	कालवर्णं ४४०, ४४१, ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५०४, ५१५, ५२५ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१], ५५८	
कालवण्णणाम्	कालवर्णानाम्	१७०२ [२८]
कालवण्णणामे	कालवर्णणाम्	१६९४ [८]
कालवण्णपरिणता	कालवर्णपरिणता ९ [१], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]	
कालवण्णपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
कालवण्णपरिणामे	कालवर्णपरिणामः	९५२
कालवण्णस्स	कालवर्णस्य	५२४
कालवण्णाई	कालवर्णानि	१७९८ [१-२]

मूलसङ्घो	सङ्घयत्यो	सुसंकाह
कालवर्णपरिणया	कालवर्णपरिणताः	पृ. ७ टि. २
० कालस्स (तृ ष.)	कालेन	२१५३ [२-३], २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [१ २]
कालं	कालं - समयाथं	२११, ३३५ [१] तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१, ३], ५६० तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०४ तः ६०७, १२६२ [१], १२७२, १२७३, १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८, १३८७, १६९७, १६९८ [१-२], २१७६, पृ. १२६ टि. १
कालं करेह	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति ८२
कालं करेति	कालं कुर्वन्ति - मृत्युं	प्राप्नुवन्ति ९३
कालं करोति	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति १११७

मूलसङ्घो	सङ्घयत्यो	सुसंकाह
काला	कालौ - कृष्णवर्णी	१७८ [२]
"	कालाः - कृष्णवर्णाः	१६७ तः १७४, १७८ [१], १७९ [१], १८७ गा. १४५
कालाहं	कालानि - कृष्णवर्णानि	८७७ [७-८]
० कालाहं	"	१७९८ [२]
कालासह ०	कालागुरु	१७७, १७८ [१], १८८
० कालिया	कालिका - कृष्णा	१२३७
कालिगं	कालिङ्गम्	५४ [८] गा. ९४
कालिगी	कालिङ्गी	४५ गा. २८
काले	कालः - कृष्णवर्णवान्	१७९ [२], १८० [२]
"	कालः - महानरकः	१७४
"	कालः - बानव्यन्तरेन्द्र	१९० [२], १९२ गा. १४९
कालेणं	कालेन - समयाथं	९१६ [२], ९२१ [२]
कालो	कालः - समयः	१२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३७७, १३८०, १३८६, १३९०
कालोए	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२]
कालोभासा	कालावभासाः	१६७ तः १७४
+ कालोय	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२] गा. २०४
कालोयसमुहे	कालोदसमुद्रे	१०९८
+ कास	काशः - वनस्पतिः	४२ गा. २२
+ कासी	काशीषु	१०२ गा. ११२
किट्टि	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
किट्टीया	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. ४८, पृ. २२ टि. ३	
किणा	केन १००२, १००४, १००५	
किण्णर०	किण्णर - किण्णराभिधान- व्यन्तरदेवानामिन्द्र १९२	
+ किण्णर	किण्णर - ,, १९२ गा. १५.०	
किण्णराणं	किण्णराणाम् १९२	
किण्ण	केन १००३[१]	
किण्ह०	कृष्ण [लेदयाम्] १२२५	
किण्हण	कृष्णकः - वनस्पति- विशेषः ५५[३] गा. १०८	
किण्हकणवीरण	कृष्णकरवीरकः १२२६	
किण्हकसरे	कृष्णकसरेः पृ. २९३ टि. ५	
किण्हकसे	कृष्णकेशः १२२६	
किण्हछिराली	कृष्णछिराली - वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ९	
किण्हपत्ता	कृष्णपत्ता - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८[१]	
किण्हपंधुजीवण	कृष्णवन्धुजीवकः १२२६	
किण्हमत्तिया	कृष्णमृत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः २३	
किण्हलेसं	कृष्णलेदयाम् १२२४	
किण्हलेस्सं	,, १२२३	
किण्हलेस्सा	कृष्णलेदया ११५७, १२२२, १२२६, १२३९	
,,	कृष्णलेदयाः २५५, ११४९, ११९१	
किण्हलेस्साणं	कृष्णलेदयानाम् २५५	
० किण्हलेस्से	कृष्णलेदयः १७५०	
किण्हसुत्तण	कृष्णसुत्तके १२२२	
० किण्ह	कृष्णाः १६८ तः १७४	
किण्हसोण	कृष्णाशोकः १२२६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
किण्ह	कृष्णः - वनस्पतिः ५४[१] गा. ५२	
कित्तिया	कीर्तिता ५५[३] गा. १०९	
किण्णरच्छायं	किण्णरच्छायाम् १११४	
किण्णरा	किण्णराः १४१[१], १८८	
किण्णिसियाणं	किण्णिसियाणाम् १४७०	
किमादिया	किमादिका ८५८	
किमाहारं -	किमाहारम् १७९७, १८०९	
किमिरागकंबल	कुमिरागकम्बलः १२२९	
किमिस्तासि	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. ५२	
किराय	किरात - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
किरिया	क्रिया २ गा. ६, ११४२, १५६८ तः १५७१, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १५९९ [२], १६०१, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२२ तः १६२४, १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६३६, १६५० तः १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	
किरियाण	क्रियाया १६२०	
किरियाओ	क्रियाः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, ११६७, १६०५, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६३	

मूलस्रो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह	मूलस्रो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
किरियाजो	क्रिये	११४२		७४२, ७४५, ७४७तः	
किरियापयं	क्रियापदम् पृ. ३६२ प. २८			७५१, ७५५, ७५६,	
किरियाभावर्ह	क्रियाभावर्हः	११०		७५८, ७६५, ७७५,	
		गा १२८		७८१, ७९२ तः ८००,	
किरियारुई	क्रियारुचि.	,,		८०७, ८०८ तः ८२९	
किरिया[रुई]	,,	११० गा ११९.		सूत्राणा प्रथमकण्डिका,	
किरियासु	क्रियासु	१७८४ [३]		८३१, ८६७, ८६८,	
किरियाहिं	क्रियाभिः	११४१,		८७१, ८७२, ८७५,	
		११४२, ११४७, ११५२		८७७[१-५, ७-२३],	
किलामेति	किलामयन्ति पृ. ४३९ टि. १			८७८तः ८८२, ८८८	
किलामेति	,,	२१५३ [४]		[१], ८८९तः ८९३,	
किसलभो	किसलयः ५.४ [२] गा. ९८			८९९, ९९४, ९९५[१],	
किं	किम्	३तः६, १४तः २४,		९९६, ९९८, ९९९[१],	
		२६तः ३१[१], ३२तः		१००२, १००३[१],	
		३४[१], ३५तः ५२,		१०७७, १०७८, १०८०,	
		५४[१], ५६[१],		१०८१, १०८३, १०८६,	
		५७[१], ५८[१], ५९तः		१०८९तः ११२२,	
		६७, ६९तः ७४, ७६तः		१३९९, १४१०[१],	
		८३, ८५[१], ८६तः ९०,		१४७२, १५१५[१]तः	
		९२तः ९७[१], ९८तः		१५१७[२], १५१८	
		१३२, १३४तः १४०[१],		[१-६], १५१९[१-४]	
		१४१[१], १४२[१],		१५२०[१३], १५३३	
		१४३, १४४[१], १४०,		[२-१०], १६५०,	
		१४६[१], १४७[१],		१६५७, १६५८, १७०५,	
		१४९, ५०३, ६०९तः		१७०७[१], १७०८	
		६१३, ६१५, ६१७,		[१-४], १७१५, १७१८,	
		६१९, ६२१, ६२३,		१७२१, १७२२, १७२५,	
		६२४, ६३९[१-२६],		१७२८, १७३१[१],	
		६४५[२६], ६५०		१७३४, १७३५[१],	
		[१-६, ८, १०-१८], ६५५.		१७४५, १७४९, १७५३	
		[१] तः ६५७, ६६२		गा. २१७, १७९४[१],	
		[१-७], ६६५[२-३],		१७९८[१-२], १८००	
		६६६[१-२], ६६८		[२-३], १८०४, १८११,	
		[१-५], ६६९[१],		१८१७, १८५३, १८५९,	
		६७२[१८], ६७३[१],		१८६२, १८६६, १८७१	
		७३०, ७३२, ७३४,		[१], १८७२, १८७४	
		७३६, ७३९, ७४०,		[१], १८७५[१],	

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुसंकाह
कुधुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	पृ. १८ टि. ६
+ कुजय	कुजक: - वनस्पति:	४३ गा. २४
कुजप	कुटज: - वनस्पति: ४१ गा.	१८, ४६ गा. ३४, १२३३
कुजगधली	कुटजधली	१२३३
कुजगपुष्करामी	कुटजपुष्पराशि:	१२३१
कुजगफले	कुटजफलम्	१२३३
कुजगफाणि	कुटजफाणितम्	१२३३
कुडंबण	वनस्पतिविशेष:	पृ. २५ टि. २
कुडुंबण	„	„
कुडुके	„	पृ. २१ टि. ३
कुणके	„	५२
+ कुणाला	कुणालेषु	१०२ गा. ११६
कुथुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	४१ गा. १७, पृ. १८ टि. ६
कुदंसण	कुदर्शन	११० गा. १३१
० कुविट्टी	कुदष्टि:	११० गा. १२९
कुमुददले	कुमुददलम्	१२३१
कुमुदे	कुमुदम्	५१
कुम्मुणया	कुर्मौजता-योनिमेद:	७७३ [१२]
कुम्मुणयाण	कुर्मौजतायाम् -	योनिमेदे ७७३ [२]
कुयवा	कलीविशेष:	पृ. १९ टि. ७
कुरप्	कुरक: - वनस्पति:	५२
कुरला	कुररा.	८८
कुरग	कुरङ्ग	७२
कुर०	कुर - देवकुरुत्तरकुर्व-	मिधानद्वीप-समुद्रार्थे
		१००३ [२] गा. २०६
+ कुर	कुरुषु	१०२ गा. ११३
कुरुविदे	कुरुविन्दम् - तृणविशेष:	४७ गा. ३६
कुरु	कुरु	५६ [२], ५७ [२],

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुसंकाह
	५८ [२], ६४ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], ९१ [४] गा.	१११
कुलकस	कुलक्ष - म्लेच्छजातिविशेष:	९८
कुलघा	म्लेच्छजातिविशेष:	पृ. ३६ टि. ३
+ कुलथ	कुलथ: - वनस्पति:	५० गा. ४२
कुलविसिद्धया	कुलविसिद्धता	१६८५ [१]
कुलारिया	कुलार्या:	१०१, १०८
कुला	द्वीन्द्रियजीवा:	पृ. २७ टि. ७
कुवचा(या)	वनस्पतिविशेष:	६५ गा. २९
कुविंदधली	कुविन्दधली	४५ गा. ३०
कुम्बमाणे	कुर्वाण:	१८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०६ [२]
कुष्वा	द्वीन्द्रियजीवा:	पृ. २७ टि. ७
+ कुसहा	कुशावर्तेषु	१०२ गा. ११३
कुसुम	कुसुम	१७८ [२], १८८
० कुसुमप	कुसुमकम् - कुसुमम्	१२२७, १२२८
० कुसुमे	कुसुमम्	१२२८ त: १२३०, पृ. २९३ टि. १४-१६-१७
कुसुंभण	कुसुम्भक:	५८ [८] गा. ८९
+ कुसुंभ	कुसुम्भ:	५० गा. ४३
+ कुसुंभक	कुसुम्भक:	पृ. २१ टि. १
कुसे	कुसा:	४७ गा. ३५
कुहण	कुहण - वनस्पतिविशेष:	५४ [८] गा. ९६
कुहणा	कुहणा: - वनस्पति:	३८ गा. १२, ५२
कुहणे	कुहण: -	५२

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
कुहंढ ०	कुम्भाण्ड—वानस्यन्तरदेव- जातिः १८८	
कुहंढियाकुसुमे	कुम्भाण्डिकाकुसुमम् १२३०	
कुहंढे	कुम्भाण्डः—वानस्यन्तरदेव- जातिः १९४ गा. १५.१	
कुंकणाणं	कोकनदानाम् पृ. २५.टि. ३	
कुंष	कुम्भ—म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
कुंढरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंढल	कुण्डल १७७, १७८ [१.२], १८८, १९६, १९७ [२]	
कुंढल—	कुण्डल १९६	
कुंढले	कुण्डलः—द्वीपः समुद्रस्थ १००३ [२] गा. २०४	
कुंढं	कुण्डम् ८५.३	
कुंढुके	वनस्पतिविशेषः पृ. २५. टि. १४	
कुंणुरिया	,, पृ. २२ टि. १	
कुंथु	कुन्थु—त्रीन्द्रियजीवः ५.७ [१]	
कुंद	कुन्द १७८ [२]	
कुंद[लता]	कुन्दलता ४४ गा. २७	
कुंदयारि	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंदरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंदुरुक	कुन्दुरुक १७७, १७८ [१], १८८	
कुंदे	कुन्दम् १२३.१	
कुंदो	कुन्दः ४३ गा. २६	
कूडा	कूटाः—कूटनामामिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
कूटेसु	कूटेसु १४८	
के	कः १७४२तः १७४४	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
केह	कश्चित् ११२१, १२१५ [१.३]	
,,	केचित् ११९८, २०५.७ [१]	
,,	कानिचित् ५.४ [८] गा. ८७	
० कंकया	कंकयाः—म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
० कंकैया	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. २०	
केण—	केन ४३९तः ४४१, ४४३तः ४४८, ५५.२, ४५५ [१.३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१] ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०३ त. ५०५, ५०८तः ५११, ५१३तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१.३], ५५५ [१.३], ५५६ [१], ५५७ [१], ८३१, ८६७, ८६८, ९९४, ९९६, ११२४तः ११२६,	

मूलसहो	सक्यवथो	सुसंकाह	मूलसहो	सक्यवथो	सुसंकाह
केय -	११२८ तः ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२१५ [१-३], १२२०, १२२२, १२५२, १२५३, १२५५, १४४४, १४५९, १५७३, १९२८, १९२९, १९५४, १९५७ [१], १९५८, १९६०, १९६३, १९६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, घृ. २७५ टि ६		केवइयं	कियन्तम् ५६२, घृ. १२६ टि. १	
			केवइया	कियन्तः ४८१ [१], १४१५ [१]	
			"	कियन्ति ९१० [४], ९११ [१-२], ९८७ [२], १०४३ [५], १०४८ [१], १०५५ [५], १०६४, १०६५, २१३५ [१]	
केय	केतुः १९५ [२]		केवचिं	कियच्चिरम् १०६० तः १२६२ [२], १२६४ [१] तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] तः १२७३, १२७५, १२७९, १२८४, १२८५, १३००, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२५, १३२७, १३३१, १३३४, १३३६, १३४३, १३४६, १३५०, १३५१, १३५५, १३६५, १३६६, १३६९, घृ. ३१५ टि. १	
केमहालिया	कियन्महती १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ त १५२९ [०], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]		केवति	कियत् १७९३ गा. २१७	
	केतकी - गुच्छवनस्पतिमेदे ४२ गा. २३		केवतिण	कियात् ९९२ [१-२]	
	" - बलयवनस्पतिमेदे ४८ गा. ३७		"	कियत् २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
केयइणं (स. प्र.) केकयापे	१०२ गा. ११७		केवति- (तृ. ष.) कालस्स	कियत्कालेन १७९६, १८०८, १८१५	
केरिसण	कीटशकः - कीटशः ११४६, ११४७ [१], १७५०, १७५१		" (पटु. ष.)	कियत्कालात् कियत्कालेन वा ६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४	
केरिसिया	कीटशिका - कीटशी १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३८, १७५२		"	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. ष.) वा २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [२]	
केलि	केलि १८८				
केवइकाळस्स	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. ष.) वा २१५३ [२-३]				

मूलस्रोत	सहायकप्रभो	सुसंकाह
केवतियं	कियन्त ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३-४], १२१५ [१३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
केवतियं	कियन्तम् ३३५ तः ३५१ [१], ३५४ [१३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ४०९ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१-३], ५६०, ५६१, ५६३, तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ त ५८५, ५८९, ६०५ त ६०७, १६९७, १६९८ [१-२]	
केवतिया	कियन्तः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४७, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४७७ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५५४ [३], ५५७ [१], ६२६, ६२८, ६३०,	

मूलस्रोत	सहायकप्रभो	सुसंकाह
केवतिया	६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८], १४१४ [१,३], १४१६ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१], २०९७ [१], २०९९ [१] तः २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५, २१०६, २११९ [१-२], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१, ३], २१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]	
"	कियन्ति ९१० [१-३], ९११ [३], ९१२ [१-२], ९१४ [१-२], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३२ [१], १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१-४, ६, ८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४७ [१, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१, २, ४], १०५० [३], १०५४ [१-३], १०५५ [१, ४-५], १०५८, १०६३, १०६४, १०६७, १२४६, २०४७	
केवतियाभो	कियन्तः १२४५, १४१५ [२]	
केवल	केवल-केवलज्ञान १९२८	
केवलकल्प	केवलकल्पम् २१६९	
केवलकल्पे	केवलकल्पः २१६९	
केवलगाण ०	केवलज्ञान ४५२, ४८९ [३], ४९१ [१], ४९७	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाइ
केवलज्ञानपरिणामे	केवलज्ञानपरिणामः	९३३
केवलज्ञानसागर- पासण्या	केवलज्ञानसाकर- पदयत्ता	१९३७
केवलज्ञान- सागारोवज्जो	केवलज्ञानसाकारोपयोगः	१९०९
केवलज्ञानं	केवलज्ञानम्	१४२१ [४-५], १४३६[२]
केवलज्ञानारिया	केवलज्ञानार्या.	१०८
केवलज्ञानावरणिजे	केवलज्ञानावरणीयम्	१६८८
केवलज्ञानिस्स	केवलज्ञानिनः	४९७
केवलज्ञानी	केवलज्ञानी	१८९८[४], १९०२[४]
„	केवलज्ञानिन.	२५७, २५९, ९४३, १९५४, १९५५
केवलज्ञानीण	केवलज्ञानिनाम्	२५७
केवलज्ञानीणं	„	२५९, ४९१
केवलज्ञानुवउत्ता	केवलज्ञानोपयुक्ताः	२११ गा. १७०
केवलज्ञानं	केवलज्ञाने	१२१७
केवलदंसण ०	केवलदर्शन	४५२, ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९७
केवलदंसणअणा- गारपासण्या	केवलदर्शनाकारपदयत्ता	१९३८
केवलदंसणअणा- गारोवज्जो	केवलदर्शनाकारोपयोगः	१९१०
केवलदंसणं	केवलदर्शनम्	१९५५
केवलदंसणावरणिजे	केवलदर्शनावरणम्	१६८९ [३]
केवलदंसणावरणे	„	१६८०
केवलदंसणी	केवलदर्शनी	४९८, १३५७
„	केवलदर्शनिन.	२६०, १९५४

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाइ
केवलदंसणीण	केवलदर्शनिनाम्	२६०
० केवलदंसणोव- उत्ता	केवलदर्शानोपयुक्ताः	१९२८
केवलदिट्ठीहि -	केवलदृष्टिभि.	२११ गा. १७०, घृ. ७९, टि. १
केवलनाण ०	केवलज्ञान	४९० [३]
केवलनाणी	केवलज्ञानी	४९७
केवलं	केवलम्	१४२० [३-४], १४३२ [३], १४३७ [३-४]
केवलि	केवलिन	११७ तः ११९, १२६, १३० त. १३२
केवलि ०	केवलिन	११३, ११७, ११९, १३०, १३८
केवलिनणाहारण	केवल्यनाहारकः	१३६७, १३६९
० केवलिनणाहारण	„	१३६९ तः १३७३
केवलिनआहारण	केवल्यनाहारकः	१३६४, १३६६
केवलियु	केवलिकः - समुद्धातः	२०८५ गा. २२७
केवलियणणत्तं	केवलप्रज्ञप्तम्	१४२० [२३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२
केवलिसमुग्घाण	केवलिसमुद्धातः	२०८६, २०८८, २०९२, २१७२
केवलिसमुग्घाणं	केवलिसमुद्धातेन	२१२५, २१३१, २१६८
केवलिसमुग्घाया	केवलिसमुद्धाताः	२०९६ [१], २१०० [१-२], २१२० [१], २१२४ [१]
केवलिसस	केवलिनः	२१७० [१]

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
कवली	कवली १९६३, १९६४, २१७० [१]	
"	कवलिनः २१७० [१], २१७० [२] गा. २३०	
केसरं	केसरम् पृ. २५ टि. ४	
केसरा	केसराणि ५४ [८] गा. ९१	
० कया	केशी १७८ [२]	
कोइ	कखित् २११ गा. १७४ गा. १७६	
कोइलच्छदकुसुमम्	कोकिलच्छद- कुसुमकम् १२२८	
कोइलच्छाकुसुमम्	" पृ. २९४ टि. ८	
कोइला	कोकिलाः ८८	
कोकणदं	कोकनदम् ५१	
० कोकणाणं	कोकनदानाम् ५४ [८] गा. ९०	
कोकतिया	सनखपदविशेषः ७४	
कोकनिप	" ८४९, ८५२	
कोकंतिभो	" पृ. २१२ टि. ४	
कोकंतिया	" ८५१	
कोट्टा	कोष्ठक - अपवरक १७७, १७८ [१], १८८	
० कोडाकोडीभो	कोटाकोटयः ९१८ [१], ९२१ [१], १३०६, १३०९, १३११, १६९७ तः १६९९ [२], १७०० [२, ५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १२, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२, ४३, ४५, ५४, ५७, ५८], १७०३ [१], १७०४	
"	कोटाकोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
कोडि	कोटि ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८५ [५], ९१ [४] गा. १११, १२६२ [२], १३२७, १७०१ [२]	
कोडिगारा	शिल्पार्यविशेषः १०६	
० कोडिं	कोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
कोडी	कोटी ८४ [४], ९१ [४]	
० कोडी	कोटिः २११, ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
"	कोटिम् १७१०	
० कोडीप	कोट्या ३८६ [३]	
० कोडीभो	कोटयः १७७	
"	कोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [२], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	
कोडीवरिसं	कोटिवर्यम् १०२ गा. ११६	
कोडुमिर्व	कोटुमिकम् ११०८	
कोडुमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम पृ. २९४ टि. २२	
कोत्यलवाहगा	त्रीन्द्रयजीवाः ५७ [१]	
कोदूसा	धान्यविशेषः ५० गा. ४३	
+ कोह्व	कोदवः "	
कोरब्बा	कोरब्बाः - कुलायोः १०४	
+ कोरंटय	कोरण्टकः ४३ गा. २४	
कोरिंदि	कोरण्टः पृ. १८ टि. १७	
कोरेंटमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम १२३०	
कोलसुणम्	कोलसुनकः - सनखपद- विशेषः ८४९, ८५२	

मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
कोहसुणभो	कोलशुनकः	पृ. २१२ टि. ४
कोहसुणगा	कोलशुनका.	७४
कोलसुणिया	कोलशुनिका	८५, १
कोलालिया	कोलालिका. — कर्मार्थः	१०५.
कोलाहल	कोलाहल	१८८
कोलाहा	सर्पभेदविशेष	७९
कोबाय	कोर्पक—म्लेच्छजातिविशेष.	पृ. ३६ टि. ३
+ कोसला	कोसलासु	१०२ गा. ११३
+ कोसंब	कोशम्बः — एकाम्बिक.	वनस्पति. ४० गा. १३
कोसंबी	कोशाम्बी	१०२ गा. ११४
कोसे	कोशा.	२१६९
कोह ०	कोध	१७३७ [४]
कोहकसाई	कोधकषायी	१३३२
,,	कोधकषायिण	९३८,
		९४३
कोहकसाईयं	कोधकषायिणाम्	२५.४
कोहकसाईसु	कोधकषायिषु	१८९५ [२]
कोहकसाण	कोधकषायः	९५८, ९५९
कोहकसायपरिणामे	कोधकषायपरिणामः	९२९
कोहकसायी	कोधकषायिणः	२५.४
कोहणस्सिया	कोधनिःसृता — भाषाप्रसिद्ध	८६३
कोहसण्णा	कोधसंज्ञा	७२५, ७२६
कोहसमुग्घाण	कोधसमुद्घातः	२१३३
कोहसमुग्घाणं	कोधसमुद्घातेन	२१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]
कोहसमुग्घाभो	कोधसमुद्घातः	२१३९
कोहसमुग्घाया	कोधसमुद्घाताः	२१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]
कोहसंजलणण	कोधसञ्जलनस्य — सञ्ज-	लनकोधस्य १७०० [५], १७०८ [५]

मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
कोहसंजलणे	कोधसञ्जलने — सञ्जलन-	कोधे पृ. ३७२ टि. १
कोहस्स	कोधस्य	१७०० [६.८]
कोहुप्पत्ती	कोधोत्पत्तिः	९६१ [१]
कोहे	कोध	९६० [१], ९६२ [१], ९६३ [१], १६७०, १६९१ [४]
,,	कोधे	८६३ गा. १९५
कोहेणं	कोधेन	९६४ तः ९६८
	सृजानां	प्रथमकण्डिका, ९७०, १५८०
कोहणमा	कोहणक — म्लेच्छजाति-	विशेष ९८
कोहणानं	कोहणदानाम्	पृ. २५ टि. ३
कोंच	कोह — म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
कोंचा	कोह्वा. — रोमपतिविशेष.	८८
कोंत	कुन्त	१८८
० कण्व	क्षय	२११ गा. १६७
	ख	
खहरसारे	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
खओवसमिया	खायोपशमिकः	१९८२
खग्गा	खन्न	१९६
,,	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. १८
खग्गा	खन्नाः — पशुविशेषः	७३
खज्जरसारण	खर्जूरसारकः	१२३७
खज्जरी	खर्जूरी	४८ गा. ३८
खटोदण	खटोदकम् — ईषदन्लोदकम्	२८ [१]
खदिरसारे	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
खय	क्षय	२११ गा. १६७
खयरसारण	खदिरसारकः	पृ. २९४ टि. २
खयरसारे	खदिरसारः	१२२८

मूलसद्दो	सङ्ख्ययो	सुक्तकाह
खय-बुद्धी	क्षय-वृद्धि १९८१ गा. २२२	
खरपुढबीण	खरपुढिव्याः पृ. १४टि. १	
खरबादरपुढ- विकाह्या	खरबादरपुढीकायिका २२, २४, २५[३]	
खरमुह	खरमुह - म्लेच्छजाति- विशेष पृ. ३६ टि. ३	
खरे	खरः ८४४, ८४६	
खरोद्दी	खरोद्दी - लिपिमेद. पृ. ३८ टि. १०	
खरोट्टी	" " १०७	
खलु	खलु ५४[९] गा. ९८, ११० गा. १२८ गा. १३०, १८७ गा. १४२, १९२ गा. १५०, २११ गा. १६३ तः १६५ गा. १७०, ६४७ गा. १८३, १२५२, १२५३, १२५५, १६६७, १६७०, १७९३ गा. २१७, २१७०[१]	
खलुदे	वनपस्तिविशेषः ५४[१] गा. ५३	
खवहृत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खवए	क्षपकः १७४२, १७४३	
खवयति	क्षपयति २१७५	
खवल्लमण्डा	मत्स्यविशेषः ६३	
खवेति	क्षपयति २१७५	
खवेत्ता	क्षपयित्वा २१७०	
खस	खस - म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
खहयरतिरिक्ख-	खेचरतिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओराणियसरीरे	शरीरम् १४८३	
खहयरपंचेदिपुहिंतो	खेचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः ६४५[२]	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणि-	ग्योनिकेभ्यः ६३९	
पुहिंतो	[३, १९]	

मूलसद्दो	सङ्ख्ययो	सुक्तकाह
० ,,	,, ६३९ [१९-२२]	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६१, ८६, ९१[४] गा. १११, ३३४	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम् ९१[६] ० ,, ,, ३८७[३], ३८८ [१-३], ३८९[१-३]	
खहयरसंखेज्जवासा-	खेचरसङ्ख्येयवर्षा-	
उयगम्भवकंतिथ-	युक्तागमंम्युक्तान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियवेउत्थिय-	वैक्रियशरीरम्	
सरीरे	१५१८[४]	
खहयरा	खेचराः १४८६ [१]	
खहयराण	खेचराणाम् १५००	
० खहयराण	,, १५२४[२]	
खहयराणं	,, १५१३, १५१८[७]	
खहयरैहिंतो	खेचरेभ्यः ६४३, ६४५ [२]	
खंजणे	खंजणम् - मधी १२२६	
खंङ्गण	खण्डकेन ८८२	
खंङ्गहं	खण्डानि १९९५	
० खंङ्गण	खण्डानाम् ८८२	
खंङ्गमेण	खण्डमेदः ८८१, ८८२	
खंङ्गमेणं	खण्डमेदेन ८८७	
खंङ्गमिदपरिणामे	खण्डमेदपरिणामः ९५१	
खंङ्गमेदे	खण्डमेदः ८८२	
खंङ्गे	खण्डः १२३८	
खंङ्गदेसा	स्कन्धदेशाः ६, ५०२	
खंङ्गपदेसा	स्कन्धप्रदेशाः ५०२	
खंङ्गप्पसा	,, ६	
खंङ्गम्म	स्कन्धे ७९० गा. १८९	
खंङ्गस्स	स्कन्धस्य ५४ [३] गा. ५८, ५४ [४] गा. ६८, ५४ [५] गा. ७८, ५४ [६] गा. ८२, ५०८ तः	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
खंघस्त	५.१०, ५.२५ [१], ५.३० [१], ५.३१ [१, ३], ५.३५ [१], ५.५४ [१-३]	
खंघं	स्कन्धम् १९६३, १९६४	
खंघा	स्कन्धाः ६, ४०, ४१, ३३०, ५०२, ५०३	
”	द्विन्द्रियवीवा-पृ. २७ टि. ७	
खंघाणं	स्कन्धानाम् ३३०, ५५४ [१-३], ९४८ गा. १९९, ११०६, १११०	
० खंघावरेसु	स्कन्धावरेषु ८२	
खंघे	स्कन्धः ५.४ [३] गा. ५८, ५४ [४] गा. ६८, ५०८ त. ५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३५ [१], ५५४ [१-३], ७८२ तः ७८९	
० खंघे	स्कन्धान् २१७७	
खंघेसु	स्कन्धेषु ७९० गा. १९०	
खंघो	स्कन्धः ५३ गा. ४४	
खात	खात १७७, पृ. ६४ टि. १	
खाय	” १७८ [१], १८८	
खारतडसी	क्षारत्रपुषी १२३३	
खारतडसीफले	क्षारत्रपुषीफलम् १२३३	
खारा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
खारोदण्	क्षारोदकम् २८ [१]	
खासिय	खासिक - म्लेच्छजाति-विशेष ९८	
खित्तं	क्षेत्रम् १०१० [१]	
खित्ताणुवाणं	क्षेत्रानुपातेन २८८	
खिप्पामेव	क्षिप्रमेव १८६४, २०५२ [२, ६], २०५२ [२]	
खिप्पामेव-	” २०५२ [२]	
खीणकसायवीत-	क्षीणकसायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्थः १२४, १३२	
० ”	” १२६ त. १३२	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
खीणकसायवीत-	क्षीणकसायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थः ११९	
० ”	” ११७ त. ११९	
० खीणकसायवीत-	क्षीणकसायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्थः १२७, १३० तः १३२	
० खीणकसायवीत-	क्षीणकसायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थः ११३ तः ११६, ११८, ११९	
खीणकसायवी-	क्षीणकसायवीतराग-	
यरायचरित्तारिया	चारित्रार्थः १२६	
० ”	” १२७ तः १२९, १३१	
खीणकसायवीत-	क्षीणकसायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थः १११, ११३	
० ”	” ११५, ११६	
+ खीर	तृणविशेष. ४७ गा. ३५	
खीरकानोली	क्षीरकानोली - वनस्पतिः ५.४ [१] गा. ५१	
खीर[बरे]	क्षीरवरः - द्वीपः समुद्रस्थ १००३ [२] गा. २०४	
खीरणि	क्षीरणी - एकास्थिक-वनस्पतिः पृ. १७ टि. ८	
खीरपूरण्	क्षीरपूरकम् पृ. २९५ टि. १	
खीरपूरे	क्षीरपूरम् १२३१	
खीरिणि	क्षीरिणी - वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
खीरे	क्षीरम् १२२०, १२३१	
खीरोदण्	क्षीरोदकम् २८ [१]	
खीलियासंचयणगामे	कीलिकासंहनननाम १६९४ [७]	
खीलियासंचयणे	कीलिकासंहननम् १७०२ [२१]	
कुञ्जसंठाणगामे	कुञ्जसंस्थाननाम १६९४ [८]	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुसंकाह
सुजो	कुम्भम् - संस्थानम् ९८८	
० सुझाण	क्षुब्धः २१६९	
सुझागमवगाहणं	क्षुब्धकमवग्रहणम् १३६५	
सुझा	द्वीन्निप्रयजीवाः पृ. २७ टि. ७	
सुरण्यसंठाण ०	क्षुरप्रसंस्थान १६७ त १७४, १७४ [४]	
सुरुष्य	क्षुरप्र पृ. ५० टि. ४	
सुला	द्वीन्निप्रयजीवाः ५६ [१]	
खेडनिवेसेमु	खेटनिवेशेषु ८२	
+ खेत	क्षेत्रम् २१२ गा. १८१	
खेतभो	क्षेत्रतः ८७७ [२, ४], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३८७, १७९७, २०६०	
खेततो	क्षेत्रतः १३५९, १३६५	
खेचं	क्षेत्रम् ९६१ [१], ९७१ गा. २०१, १००१, १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
० खेतं	क्षेत्रम् पृ. २९० टि. ८-९	
० खेसाभो	क्षेत्रात् १५५०	
खेसाणुवाणं	क्षेत्राणुवातेन २७६ त २८७, २८९ तः ३२४, ३२६, ३२८	
खेसारिया	क्षेत्रार्थाः १०१, १०२	
खेसे	क्षेत्रम् २११, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६०, २१६५, २१६६ [१]	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुसंकाह
० खेसे	क्षेत्रे ८२, १५४	
० खेसेहिं	क्षेत्रैः ९२१ [१], पृ. २२७ टि. ४	
० खेतोगाढे	क्षेत्रावगाढान् १८०१	
खेतोववातगतीण	क्षेत्रोपपातगत्याम् १०९९	
० खेतोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
खेतोववायगती	,, १०९२, १०९३	
० खेतोववायगती	,, १०९३ त. १०९८	
खेमा	क्षेमाणि १७७, १७८ [१], १८८	
खेलेसु	क्षेप्यसु ९३	
खोत[बरे]	क्षोदवरः - द्वीप. समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
खोतोदग	क्षोदोदकम् २८ [१]	
० खोवरसे	क्षुरस. १२३७	
ग		
गह	गति ९४९	
गहतालुण	गजतालुकम् पृ. २९४ टि. १५	
गहनामनिहत्ताण	गतिनामनिधनायुष्कः ६८४	
गहृष्यबाण	गतिप्रपातः पृ. २६८ टि. १	
[गहृष्यबाण]	,, ११२२	
गहरहवा	गतिरतिक्ताः १९५ [१]	
० गहई	गतिः १०९७	
...	गतयः १९५ [१]	
गगणतले -	गगनतलम् १९५ [१]	
गगार	ग्लेच्छज्जातिविशेष ९८	
गच्छति	गच्छति ११०१, ११०८, ११०९, ११११, १११२, १११४, १११८, ११२१, २१७० [२] गा. २२९	
गच्छन्ति	गच्छन्ति ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], २१७० [२], पृ. २७१ टि. ७	

मूलसप्तो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाश
गच्छा	गुच्छा पृ १६ टि. ३, पृ. १८ टि. २-३-१४	
गच्छेज	गच्छेत् २१७४[४]	
गच्छो	गुच्छः पृ २२ टि ९	
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा. १७२, पृ. ६९ टि. १, पृ ७७ टि १	
० गणस्त	गणस्य १[गा. २]	
गणहरं	गणधरम् १११८	
० गणा	गणाः १८८, १९५[१], २०७ त २१०	
गणावच्छेदकम्	गणावच्छेदकम् १११८	
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७	
गणितलिखी	गणितलिपि - लिपिमेदः १०७	
गणि	गणिनम् १११८	
गणच्छायं	गणच्छायाम् पृ. २७२ टि. २	
गनं	गतम् पृ. २९० टि. ५	
० गनं	१२१५[१]	
गता	गता- २१७०[२] गा. २३०	
॥	गता १२५२, १२५३, १२५५	
॥	गतानि २१०	
० गता	गता. १७७, १७८[१]	
॥	गती १७८[२]	
गति	गति २२५, २२६	
+ गति	गतौ ८२९[२] गा १९१	
गति०	गति १२१८ गा २१०	
गति	गतिः २१२ गा. १८०	
गति -	१२५९ गा. २११	
गतिचरमेणं	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९[१]	

मूलसप्तो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाश
गतिनामनिहृत्ताउण्	गतिनामनिधत्तायुष्कः	६९०
गतिनामनिहृत्ताउण्	॥	६८५
गतिनामे	गतिनाम १६९३, १६९४[१]	
गतिपरिणामे	गतिपरिणामः ९२६, ९२७, ९४७, ९४९	
गतिपरिणामेणं	गतिपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४२ तः ९४६	
गतिप्यबाण्	गतिप्रपात १०८५	
गतिं	गतिम् १६७९	
गती	गतिः ११०८, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४[१]	
० गती	गति. १०८५, तः ११२२	
० गतीण्	गत्याम् १०९९	
० गता	गात्राः १७८ [१]	
॥	गात्रौ १७८ [२]	
गदभा	गर्दभाः ७१	
गदभगा	(१) गर्भगा-मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ८	
गदभया	(२) गर्भजाः - ॥ ॥	
गदभवकंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिकः १४८४[३], १४८५[४]	
गदभवकंतिण्हिंतो	गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्यः ६३९ [८, १३]	
० ॥	॥ ६३९ [१५]	
गदभवकंतिण्य	गर्भव्युत्क्रान्तिक १४८५ [२], १५११ [१-२]	
गदभवकंतिण्य- उरपरिसप्य०	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्प १४८५ [८]	
गदभवकंतिण्यउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरः-	
परिसप्यथळयर-	परिसर्पस्थलचर-	
तिरिक्खज्जोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेद्विषमोराखिय-	फलेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [६]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुसंकाह
गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-	
उरपरिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पखेन्द्रियतिर्ययो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्य-	६३० [१३, १५]
० "	"	६३९ [१५]
गढभवकंसियउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-परिसर्प-	
परिसप्पथलयर-	स्थलचरपखेन्द्रियतिर्ययो-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	३८३ [१]
जोणियाणं		३८३ [२-३]
० "	"	३८३ [२-३]
गढभवकंसियलह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपखे-	
यरपंचेंदियति-	न्द्रियतिर्ययो-निकेभ्यः	
रिक्खजोणिपुहिंतो		६३० [१९, २१]
० "	"	६३९ [२२]
गढभवकंसियलह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेंदियतिरि-	चरपखेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोणियाणं	भ्योनिकानाम्	३८९ [१]
० "	"	३८९ [२-३]
गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्प-	
चउप्पपुहिंतो	देभ्यः	६३९ [८]
गढभवकंसियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पययलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यभ्योनिक-	
पंचेंदियभोरा-लिय-	पखेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गढभवकंसियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पययलयरपंचें-	चतुष्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पखेन्द्रियतिर्ययो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९ [१०]
० "	"	६३९ [१०-११]
गढभवकंसियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पययलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पखेन्द्रियतिर्ययो-	
जोणियाणं	निकानाम्	३८० [१]
० "	"	३८० [२-३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुसंकाह
गढभवकंसियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोणिय-	चरतिर्यभ्योनिक-	
पंचेंदियभोरा-	पखेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेंदिय-	पखेन्द्रियेभ्यः	६३९ [६]
हिंतो		
गढभवकंसियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपंचेंदिय-	चरपखेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोणिपु-	तिर्यभ्यो-	
हिंतो	निकेभ्यः	६३९ [४, ६]
गढभवकंसियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेंदियति-	पखेन्द्रियतिर्यभ्योनिका-	
रिक्खजोणियाणं	नाम्	३७७ [१]
० "	"	३७७ [२-३]
गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचरा-	
जलयरा		१४९८ [४]
गढभवकंसियति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोणिय-	तिर्यभ्योनिकपखे-	
पंचेंदियभोरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४९७ [३]
गढभवकंसियतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोणियपंचें-	तिर्यभ्योनिकपखे-	
दियवेड-न्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
० "	"	१५१८ [२-४]
गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	भ्योनिकाः	११८० [८]
गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पखेन्द्रियतिर्य-	
जोणिया	भ्योनिकाः	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गढभवकंसिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पखेन्द्रियतिर्यभ्यो-निक-	
जोणियाणं	कानाम्	११८० [५]
गढभवकंसिय-	"	३७४ [१],
पंचेंदियतिरिक्ख-	७४७, ७६१, ११६३	
जोणियाणं	[३], ११८० [३, ७-८]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० "	"	३७४ [२-३]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसप्पथलय-	परिसर्पस्थलचर-	
रपंचेदियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिप्पहिंतो	निकेः यः ६३९ [१६, १८]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसप्पथलय-	परिसर्पस्थलचरणक्षेन्द्रिय-	
रपंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्यो निकानाम्	
जोणियाणं	३८६ [१]	
० "	"	३८६ [२-३]
गढभवकंतियमणु-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
स्सत्तेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सा	मनुष्याः ९२, ९३, पृ. १०९ टि. १	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ७६१, ७७०	
गढभवकंतिय-	"	९३, ३९२
मणुस्साणं	[१], ५८६	
० "	"	३९२ [२-३]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः ६३९ [२३- ०८], ६६२ [२-३]	
० "	"	६३९ [२४-२५], ६६२ [४-७], ६६५ [२]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
मणुस०	६३५, १५३३ [४-१०]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्या-	
मणुस्साहारग-	हारकक्षरीम्	
सरीरे	१५३३ [३-४]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपक्षे-	
मणुसपंचेदिय-	न्द्रियौदारिकक्षरीम्	
ओराणियसरीरे	१४८७ [१-२]	
० "	"	१४८७ [२]
गढभवकंतियमणुस-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
पंचेदियवेडविय-	पक्षेन्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	क्षरीम् १५१९ [१-२]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० "	"	१५१९ [२-४]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेसु	मनुष्येषु ६७३ [५]	
० "	"	६७६
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः ६५० [११-१२]	
० "	"	६३९ [२५, २६], ६५० [१२], ६६२ [३, ५-६]
गढभवकंतिया	गर्भव्युत्क्रान्तिका.	
	६८ [१, ३], ७५ [१, ३], ८४ [१], ८५ [२-४], ११ [१, ३], १३८, ३३४, १४८६ [१, ३]	
गढभवकंतियाण	गर्भव्युत्क्रान्तिकानाम्	
	११९७, १५०१ [३], १५०९	
० "	"	१५११ [३]
गढभवकंतियाणं	"	१५११ [१], १५१३ [४]
० "	"	१५१२
गढभवास	गर्भवास	२११
गढभं	गर्भम् १५२८ [१-२, ५, ८]	
गढभे	गर्भः ७७३ [२, ४]	
गमणुसु	गमकेसु	५३४
गमभो	गमकः ११८५, ११५५	
० गमभो	"	११४५
गमा	गमाः	१०६७
० गमे	गमे	१०६७
गमो	गमः	१७२८
गवर्जक	गवाङ्ग	१७७
गवकण्णा	गजकर्णाः - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
गवकलमे	गजकलभः	१२२६

मूलसङ्घो	सङ्ख्यार्थो	सुसंकाह
गयच्छायं	गजच्छायाम्	१११४
गयतालुप	गजतालुकम्	१२२९
गयपुरं	गजपुरम्	१०२ गा. ११३
गयमारिणि	गजमारिणी - वनस्पति	४२ गा. २३
गयमुह	गजमुख - स्लेच्छजाति- विशेष	पृ. ३६ टि. ३
गयचङ्	गजपति	१९६
० गयं	गतम्	१२१५ [२-३]
गयंक	गजाङ्क	पृ. ५६ टि. १४
० गथा	गताः	१८८, पृ. ७९ टि. ४
० गथाभो	,,	२०५, २ [६]
गरुभ	गुरुक - स्पर्श	१८०९
गरुध	,,	३३३, ५४६, ९८० [१], ९८२, ९८५, [८-९], ९८७ [३-४], १८०१
गरुयत्तं	गुरुकत्वम्	९९४
गरुयफाल०	गुरुकस्पर्श	४४०, ४४१
गरुयफालपरिणता	गुरुकस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१] तः १३ [५]
गरुल	गरुड	१७७
गरुल-०	,,	१७८ [२]
गली	गली - बलीविशेष	पृ. १९ टि. ७
गवया	गवयाः	७२
गवल	गवल	१७८ [२]
गवलवलप	गवलवलपः	१२२६
गवले	गवलम् - महिषशृङ्गम्	१२२६
गसमा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५ टि. ५
गह	ग्रह १६ जतः १७४, १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
गहण०	ग्रहण ८७९, १५७७ [१], १६२९	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यार्थो	सुसंकाह
गहणद्वयार्हं	ग्रहणद्वयाणि	८७७ [७, ९, ११, १३]
गहर्णं	ग्रहणम्	५४ [१०] गा. १००
० गहर्णं	,,	५४ [१०] गा. १०१
*० गहर्णं	,,	८७७ [७, ९, ११, १३]
गहरा	शुभ्राः - रोमपक्षिणः	८८
गहविमाणे	ग्रहविमाने	४०१ [१-३], ४०२ [१-३]
गहा	ग्रहाः	१४० [१], १९५ [१]
गहाय	ग्रहीत्वा	२१६९
गहिय	ग्रहीत	१८८
गहियार्हं	ग्रहीतानि	८७९, ८८०
गहिर०	गभीर	१८८
+ गंज	वनस्पतिविशेष	४२ गा. २३
गंठि	,,	४३ गा. २५
गंठी	ग्रन्थिः	५४ [७] गा. ८८
गंठतल	गण्डतल	१७७, १७८ [२], १९६
गंठयल	,,	१७८ [१], १८८
गंठा	पशुविशेषः	७३
गंठीपदा	गण्डीपदा - पशुविशेषः	७०
गंठीपया	,,	७३
गंठूयलगा	गण्डीलकाः - द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
० गंठे	गण्डः	१९७ [२]
गंठा	गत्वा	८८०, २१७५
गंठिय	तृणविशेषः	पृ. २० टि. १
गंठूण	गत्वा	२११ गा. १५९-१६०
गंघ	गन्ध ८ [२], ९ [१] तः १३ [५], १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्काह
० गंधे	गन्धः - गन्धनामाभिध- द्वीप-समुद्राये १००३ [२] गा. २०५	
गंधेण	गन्धेन १२३५	
गंधेणं	,, १७७, १७८[१-२], १८८, १९६, २१६९	
गंधेसु	गन्धेषु १७४१	
गंधेहिं	गन्धः ४४३	
गन्भीर	गम्भीर १७७, १७८[१], १८८	
गन्भीर०	,, १६७ तः १७४	
गन्भीरा	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८[१]	
गाडर्जं	गव्यूतम् १९८८	
गाडर्भाहं	गव्यूतानि ११८४ तः ११८७	
,,	गव्यूते १९८८	
गाडण्	गव्यूतम् २११	
+ गाडयपुहत्त	गव्यूतपृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५-२१६	
गाडयपुहत्तं	,, १५११[१, ३]	
गाडयपुहत्तिया	गव्यूतपृथक्त्विकाः ८३	
गाडयस्त	गव्यूतस्य २११	
गाडयं	गव्यूतम् ८३, १९८९, १९९०	
गाडयाहं	गव्यूतानि १५०८, १५१३[१, ४], १९८३, १९८६	
,,	गव्यूते १९८७	
० गाडयाहं	गव्यूतानि १५११[१]	
*० गाडयाहं	,, १५१२ गा. २१५	
गाभो	गावः ८३२	
गागरा	मत्स्यविशेषः ६३	
गामणिद्धमणेषु	ग्रामनिर्धमनेषु - ग्रामजला दिनिर्धमनमार्गेषु ९३	
गामनिवेशेषु	ग्रामनिवेशेषु ८२	
गामं	ग्रामम् १०९०	
गामा	ग्रामाः १५५१[६, ९]	

भा ९[३]-९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्काह
० गामिणीभो	गामिन्यः १२४१	
० गामियाभो	,, पृ. २९७ टि. ५-६	
गाय	गात्र १२३७	
गाहा	ग्राहाः ६२, ६५	
० गाहा	गाथा २०६[२], ८२९[२]	
,,	गाथाः १९४	
गाहाभो	,, ५५[३]	
० गाहाभो	,, १५१२	
गाहावद्भयणत्तं	गाथापतिरत्नत्वम् १४६७	
गाहाहिं	गाथाभिः १८७, १००३[२]	
गिण्हुति	गृह्णाति ८७७ [३, १३-१४, १६, १९]	
गिण्हुमाणे	गृह्णन् ८७८	
गिण्हुति	गृह्णन्ति १८११	
गिरं	गिरम्-वनस्पतिः पृ. २५, टि. ११	
गिरिकण्णह	गिरिकर्णी- ,, ४५ गा. ३२	
गिहिलिंगसिद्धा	गृहिलिङ्गसिद्धाः १६	
गीत	गीत १७७, १७८[१-२], १८८	
गीतजसे	गीतयज्ञाः-गन्धर्वा- भिधवानव्यन्तर देवानामिन्द्र १९२ गा. १५०	
० गीतजसे	गीतयज्ञासौ - 'गीतयज्ञाः' गन्धर्वाभिधवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः १९२	
गीतरती ०	गीतरति - गन्धर्वाभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र १९२	
गीय	गीत १८८, १९६	
गीयरई	गीतरति - गन्धर्वाभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १५०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० गीवा	प्रीवा	१२२७
गुच्छा	गुच्छाः	३८ गा. १८, ४२, ५५ [३] गा. १०७
गुच्छो	गुच्छः	५४ [२] गा. ५५
गुण	गुण	२११ गा. १७०, ३३३, ४४०, ४४३, ४५५ [३], ४५७ [१], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१ [१-३], ५०४, ५२०, ५२९, ५३८ [१-३], ५३९ [१-३], ५४१ तः ५४३, ५४५ [१-३], ५४७ [१-३], ५४८ [१-३], ५५० तः ५५२, ५५७ [१-३], ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], २०५.२ [२]
० गुणसेदीयं	गुणश्रेणीकम्	२१७५
गुणसेदीहिं	गुणश्रेणीभिः	२१७५
गुणं	गुणम्	१४२० [६]
० गुणा	गुणाः	२११ गा. १६८, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५, [८-९], ९८७ [३]
”	गुणानि	१२४७ तः १२४९
० गुणाई	”	८०२
० गुणाण	गुणानाम्	९८२, ९८७ [४]
० गुणाणं	”	९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]
० गुणितं	गुणितम्	२११ गा. १७६
० गुणे	गुणान्	२११ गा. १७४
० गुणेहिं	गुणैः	१००५
० गुणेहिंलो	गुणेभ्यः	९८२
० गुत्ता	गुत्तानि	१७७, १७८ [१], १८८
० गुत्तीसु	गुत्तिषु	११० गा. १२८
+ गुम्भ	गुम्भाः	५५ [३] गा. १०७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
गुम्भा	गुम्भाः	३८ गा. १२, ४३, ४३ गा. २६
० गुरुं	गुरुम्	१ गा. १
गुलया	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ७
० गुलिया	गुटिका	१२३०
गुले	गुडः	१२३८
गुंजदरागे	गुजार्धरागः	१२२९
गुंजालियाण	गुजालिकानाम्	८८५
गुंजालियावाते	गुजालिकावातः	पृ. १६ टि. ४
गुंजालियासु	गुजालिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
गुंजावल्ली	गुजावल्ली	४५ गा. ३१
गुंजावाण	गुजावातः	३४ [१]
गूढशिरागं	गूढशिराकम्	५४ [७] गा. ८५
गूढवंता	गूढदन्ता — अन्तर्हीपः मनुष्याः	९५
० गेज्हा	ग्राह्याः	५४ [११] गा. १
गेण्हति	गृह्णाति	८७७ [१-२३], ८७८, ८८८ [१], ८९० तः ८९३, ८९५
गेण्हति	गृह्णन्ति	८८९, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, २०४०
+ गेरुय	गैरिकः—मणिमेदः	२४ गा. ११
गेवेज्ज	अवेयक	१९६, ४२७ [१], ४२८ [१, ३]
गेवेज्ज०	”	२०५२ [१]
गेवेज्ज—०	”	२०५१
गेवेज्जग	”	२०७, २०९, ४२९ [१] तः ४३१ [३], ४३२ [२-३], ४३३ [१] तः ४३५ [३], ६३५, १०३५
गेवेज्जग—	अवेयक	१९६

मूलसदो	सम्बन्धो	सुत्तकाह
गोवेज्जागप्पातीत-	प्रैवेयकत्पातीत-	
वेमाणियदेव-	वैमानिकदेव-	
पंचंदियथेउड्विय-	पण्डेन्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य	१५३२[६]
गोवेज्जागप्पातीत-	प्रैवेयकत्पातीत-	
वेमाणियदेव-	वैमानिकदेवपण्डे-	
पंचंदियथेउड्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरि	शरीरम्	१५२६[६]
गोवेज्जागदेवत्ते	प्रैवेयकदेवत्वे	१०४१[७], १०४३ [४], १०४६ [६], १०४७ [२], १०४८ [३], १०५० [२], १०५४ [३], १०५५ [३]
गोवेज्जागदेवस्स	प्रैवेयकदेवस्य	१०४५[२], १५५१ [९]
गोवेज्जागदेवा	प्रैवेयकदेवाः	६६४, ६६५ [१], ७१४, ७१५, ७१८
गोवेज्जागदेवाणं	प्रैवेयकदेवानाम्	२०८, १०३८ [२], १०५३, १५२६ [६], १५३२ [६], २०१५
गोवेज्जागविमाणपत्थडा	प्रैवेयकविमानप्रस्तटाः	२०७ तः २०९
गोवेज्जागविमाणा	प्रैवेयकविमानानि	१९६३
गोवेज्जागविमाणे	प्रैवेयकविमानम्	पृ. ४१२ टि. १
गोवेज्जागस्स	प्रैवेयकस्य	१०६२
गोवेज्जागा	प्रैवेयकाः	१४५, १४६ [१-२], १५२०[५]
● गोवेज्जागा	॥	२०७ तः २०९, ३३४, ७१६, ७१७, ७१९ तः ७२२
● गोवेज्जागाणं	प्रैवेयकाणाम्	२०७ तः २०९, १८४२, १८५०
● गोवेज्जागोसु	प्रैवेयकेषु	१४७०
गोवेज्जागविमाणाबास	प्रैवेयकविमानाबास	२१०

मूलसदो	सम्बन्धो	सुत्तकाह
गोवेज्जाणं	प्रैवेयकाणाम्	४३२[१]
गोण्	गोत्रम्	१६९५[१], २१७०[१]
गोकण्ण	गोकर्ण - द्विचुरपशु-	
	विशेष	७२
गोकण्णा	गोकर्णाः - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
गोक्खीर	गोक्षीर	२११
गोखीर	॥	१७८[२]
गोजलोथा	गोजलीकसः -	
	द्वीन्द्रियजीवाः	५६[१]
गोण	गौड - म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ३	
गोणस्स	गोनसाः - सर्पमेदः	८०
गोणा	गावः	७२
गोणे	गौः	८४४, ८४६
गोतमा !	गातम ' ४३०, ५२५[१], २०९७[१], २०६९	
गोत्तकुसिया	गोत्रस्पर्शिका - वनस्पतिः	४५ गा. ३२
● गोत्ते	गोत्रम्	२१७५
गोधा	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
+ गोधूस	गोधूसः	५० गा. ४२
गोबोह्ण	म्लेच्छजातिविशेषः	
	पृ. ३६ टि. ७	
गोमयकीडगा	गोमयकीडकाः -	
	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
+ गोमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
गोमुहा	गोमुखाः - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
गोमेज्ज	गोमेदकः	२४ गा. १०
गोम्ही	त्रैन्द्रियजीवः	५७[१]
गोय	गोत्र	१७६८[१]
गोथमा !	गौतम !	८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६

मूलसहो
गोयमा !

सकयल्यो सुसंकाह
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९[१], १९०
[१], १९१[१], १९३
[१], १९५[१], १९६,
१९७ तः २०६ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, २०७ तः
२११, २२५, तः २७१,
२७२[१-५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३३५[१] तः ३५२
[३], ३५४[१] तः ३५७
[३], ३५९[१-३], ३६०
[१-३], ३६२[१] तः
३६६[३], ३६८[१] तः
४४१, ४४३ तः ४४८,
४५२, ४५५[१-३],
४५६[१], ४५७[१],
४५९[१], ४६०[१],
४६२[१], ४६४[१],
४६६[१], ४६७[१],
४६८[१], ४७०[१],
४७३[१], ४७४[१],
४७५[१], ४७७[१],
४८१[१], ४८२[१],
४८३[१], ४८५[१],
४८७[१], ४८९[१],
४९०[१], ४९१[१],
४९३[१], ४९५[१],
४९७, ५०० तः ५०५,
५०८ तः ५११, ५१३ तः
५१५, ५१९, ५२५[१],
५२६[१], ५२७[१],
५२९[१], ५३०[१],
५३१[१, ३], ५३२[१],
५३३[१], ५३५[१],
५३६[१], ५३७[१],
५३८[१], ५३९[१],

मूलसहो

सकयल्यो सुसंकाह
५४१[१], ५४२[१],
५४३[१], ५४५[१],
५४७[१], ५४८[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५२[१], ५५४[१-३],
५५५[१, ३], ५५६[१],
५५७[१], ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९,
६२१, ६२३, ६२४,
६२६, ६२८, ६३०,
६३२, ६३३, ६३६,
६३९[१-२६], ६४१ तः
६४६, ६४८, ६४९,
६५०[१-६], ८, ११,
१३-१८, ६५५[१-३],
६५६[१-२], ६५७,
६५८, ६६२[१-७],
६६५[२३], ६६६[१-२],
६६८[१-५], ६६९[१],
६७२[१-३], ५, ७ ८,
६७३[१-२], ६७५,
६७७, ६७९, ६९३ तः
६९५, ६९७, ७०० तः
७२७, ७३० तः ७४०,
७४२ तः ७४५, ७४७ तः
७५१, ७५३ तः ७५६,
७५८, ७६३ तः ७६५,
७६७, ७७२, ७७३[१],
७७४, ७७५, ७७७,
७७९, ७८०, ७८२ तः
७८८, ७९१ तः ७९३,
७९५ तः ८००, ८०२ तः
८०५, ८०७, ८०८ तः
८२९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ८३० तः ८५८,

मूलसदो
गोयमा !

सकयल्यो सुसंकाइ
८६० तः ८६८, ८७० तः
८७२, ८७५, ८७७[१]
तः ८८१, ८८७, ८८८
[१], ८८९ तः ८९३,
८९६ तः ९०२, ९०४,
९०६, ९०८, ९१०
[१-४], ९११[१-३],
९१२[१-२], ९१४
[१-२], ९१६[१-२],
९१८[१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५९, ९६० तः
९६८ सुत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ९७०, ९७३,
९७४[१-५], ९७५[१],
९७६ [१, ३-४], ९७७
[१], ९७८ [१], ९७९,
९८० [१], ९८१ [१],
९८२, ९८३ [१-२],
९८४, ९८५ [१-८],
९८७ [१-४], ९९०
[१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-३], ९९३ तः
९९५[१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००५,
१००७, १००८ [१],
१००९ [१], १०१०
तः १०१६ सुत्राणां प्रथम-
कण्डिका, १०१७ तः
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ तः
१०२६[१], १०२७[१],
१०२८[१-३], १०३०,
१०३१ [१], १०३६,
१०३८ [१], १०३९,
१०४०, १०४१ [१-४],

मूलसदो

सकयल्यो सुसंकाइ
६, ८], १०४३ [१, ३,
५-६], १०४५ [१],
१०४६ [१, ७-८],
१०४७ [१-४], १०४८
[१-२], १०५४ [१],
१०५५ [१], १०५६ तः
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३,
१०८५, १०८७ तः
१०८९, ११२४ तः
११२६, ११२८ तः
११३३ [१], ११३८,
११३९, ११४२, ११४४,
११४६, ११५१, ११५६
तः ११६०, ११६३ [१]
तः ११६६ [१], ११६७
[१], ११६८ [१],
११६९ [१] तः ११७४,
११७६, ११८० [१,
५-१०], ११८२ [१-३],
११८३ [१-३], ११८५
तः ११९४, १२००[१],
१२०१ [१], १२०३
[१, ३], १२०८, १२१०
[१, ३], १२११, १२१५
[१-३], १२१६ [१],
१२१७, १२१९, १२२०,
१२२२, १२२३, १२२५
तः १२४०, १२४२ तः
१२५०, १२५२, १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१-३, ५, ७, ९,
१२-१३], १२५८[१-२,
५-८], १२६० तः

मूलसदो
गोयमा !

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाइ
१२६२[२], १२६४[१]
तः १२६६[१], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२]
तः १२७३, १२७५ तः
१२७७, १२७९ तः
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१५, १३१७
तः १३२२, १३२४ तः
१३४७, १३५० तः
१३५९, १३६१, १३६२,
१३६४ तः १३९५,
१३९७ तः १३९९,
१४०२, १४०३, १४०५,
१४०७[१], १४०८
[१-३], १४१०[१, ३],
१४१४[१, ३], १४१५
[१-२], १४१६[१],
१४१७ तः १४२५[२],
१४२६[१], १४२७[१],
१४२८[१-२], १४३०
[१], १४३१[२],
१४३२[१-३], १४३३,
१४३५, १४३६[२],
१४३७[१-६], १४४४,
१४४६ तः १४५०,
१४५२, १४५६ तः
१४५७, १४५९, १४६०,
१४६२, १४६३, १४७०
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८[२], १४८०,
१४८२ तः १४८४[२],
१४८५[१, ३, ५-६],
१४८७[१] तः १४९०

मूलसदो

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाइ
[१], १४९१[१],
१४९२[१], १४९५
[१], १४९७[१-३],
१४९८[१], १५०१
[१, ४], १५०२,
१५०४[१], १५०६
[१], १५०७[१],
१५१३[१], १५१४ तः
१५१८[६], १५१९
[१-४], १५२०[१-३],
१५२१ तः १५२४[१],
१५२६[१, ६], १५२७
तः १५२९[३], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३[१] तः १५३७,
१५३९[१], १५४० तः
१५४२, १५४४[१, ३],
१५४५ तः १५४७[१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५५, १५५९ तः
१५६१, १५६३[१],
१५६४ तः १५७५[१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१[१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६[१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५[१], १५९६,
१५९७[१], १५९८,
१५९९[१], १६००,
१६०२, १६०३[१],
१६०४[१], १६०५,
१६०६[१], १६०७ तः
१६०९, १६१२, १६१३

मूलसहो
गोपमा !

सकयत्यो सुतंकाह
[१], १६१७, १६२० तः
१६२७[१], १६२८ तः
१६३०, १६३७, १६३८
[१], १६४०, १६४२,
१६४३, १६४६, १६४७
[१], १६४८, १६४९
[१], १६५० तः १६५४,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५ तः
१६७०, १६७२, १६७५,
१६७६[१], १६७७[१],
१६७९, १६८० तः
१६९४[१२], १६९५
[१-२], १६९६ तः
१६९८[२], १७००
[१, ५-१३], १७०१
[१-२], १७०२[१, ३-६,
९, ११, १८, २१-२२,
२४-२७, २९, ३४-४०,
४२-४३, ४५, ५५, ५७],
१७०३[१] तः १७०५,
१७०७[१], १७०८
[१-४], १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१, ५], १७३४, १७३५
[१], १७४२ तः १७४७
[१], १७४९ तः १७५२,
१७५४[१], १७५५,
१७५६[१], १७५७,
१७५८[१], १७५९[१],
१७६१, १७६३[१],
१७६४, १७६५[२],
१७६६, १७६७[१],
१७६८[१], १७६९[१],
१७७०[१], १७७३[१],
१७७४[१], १७७५[१],

मूलसहो

सकयत्यो सुतंकाह
१७७६, १७७७[१],
१७७८, १७८१, १७८३
[१], १७८४[१, ३],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९१, १७९२
[१], १७९४[१],
१७९५ तः १७९८[२],
१८००[२-३], १८०२ तः
१८०५, १८०८ तः
१८१०, १८१२, १८१४,
१८१७ तः १८१९,
१८२१, १८२२, १८२५,
१८३१ तः १८५३,
१८५५, १८५९, १८६२,
१८६४, १८६६[१],
१८६७, १८६८, १८६९
[१], १८७०, १८७१
[१], १८७२, १८७४
[१], १८७५[१],
१८७६[१], १८७७,
१८७८[१], १८७९,
१८८०[१], १८८१[१],
१८८३[१], १८८४,
१८८७[१], १८८९[१],
१८९०[१], १८९१[१],
१८९४[१], १९०८ तः
१९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६ तः
१९१८, १९२० तः
१९२२, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३२[१],
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१,
१९५४, १९५५, १९५७,
१९५८, १९६०, १९६३

मूलसङ्घो
गोयमा !

सक्यथो सुत्तकाह
तः १९६६, १९६८,
१९७३ तः १९७५,
१९७७, १९७८, १९८०,
१९८२ तः १९८४,
१९८८ तः १९९१,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६ तः
२००९[१], २०१०,
२०१२ त २०१४ [१],
२०१५ तः २०१७,
२०१९, २०२०, २०२२,
२०२४, २०२५, २०२७,
२०२९, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०३८,
२०४०, २०४२, २०४३,
२०४६, २०४७, २०४९,
२०५१, २०५२ [१-२],
२०५३, २०५५, २०५६,
२०५७ [२-३], २०५८,
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८०, २०८३, २०८६,
२०८७[१], २०८८ तः
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७[१], २०९९[१]
तः २१०१[१], २१०२,
२१०३ [१], २१०५,
२१०६, २११९ [१-२],
२१२०[१], २१२१[१],
२१२३ [१], २१२४
[१, ३], २१२५ तः
२१२७[१], २१२८
[१], २१२९ [१],

मूलसङ्घो सक्यथो सुत्तकाह
२१३०, २१३१, २१३३,
२१३४[१], २१३५[१],
२१३७[१], २१३९,
२१४०[१], २१४२ तः
२१४४[१], २१४५[१],
२१४७ तः २१५३[६],
२१५६[१-२], २१५९
[१-२], २१६६[१-४],
२१६९ तः २१७४[३],
२१७५, २१७६
गोयं गोत्रम् - गोत्रकर्म १५.८७
[१], १६६५, १७८५
० गोयाहं गोत्राणि १४४४, १६७८
[२], १७९१
गोरक्खरा एकखुरपणुविशेषः ७१
० गोरा गौराः १८७ गा. १४५,
१९६
गोलोमा द्वीन्द्रियजीवाः ५.६ [१]
गोबल्ली बल्लीविशेषः पृ. १९
टि १०
गोवाली ,, ४५ गा. ३१
गोसीस गोशीर्ष १७७, १७८[१],
१८८
गोहा गोधा - भुजपरिसर्प-
विशेषः ८५. [१]
गोंड म्लेच्छजातिविशेष ९८
गोंबोदंब ,, ९८
० गाहणं ग्रहणम् ८७७
[७, ९, १३]
घ
घओदण्ड धृतोदकम् २८ [१]
घट्टणया घट्टनता ११२०
घट्टा घट्टानि १७७, १७८[१],
१८८, १९६, २०६
[१], २१०, २११

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
घट	घट १७७, १७८[१], १८८	
घणदंता	घनदन्ताः - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
घणपमाण	घनप्रमाण ९११[२], ९२४	
घणमुद्ग	घनमुद्ग १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
घणवाट	घनवातः ३४[१]	
घणवाणसु	घनवातेषु १५७	
घणवायवलणसु	घनवातवलयेषु १५७	
० घणं	घनम् २११ गा. १६२	
० घणा	घनाः २११ गा. १६९	
० घणे	घनः - पिण्डः १२३१	
० घणो	घनः - व्यासः ५४[७] गा. ८४	
घणोदधिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १५१	
घणोदधीसु	घनोदधिषु १५१	
घणोदधिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १६०	
घणोदधीसु	घनोदधिषु १६०	
+ घत [बरे]	घृतवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३[२] गा. २०४	
घरोहला	गृहगोधिकाः ८५[१]	
घला	द्वीन्द्रियजीवाः घृ. २७ टि. २	
घाणपोगलानं	घ्राणपुद्गलानाम् २१६९	
घाणपोगलेहिं	घ्राणपुद्गलैः २१६९	
घाणविण्णाणावरणे	घ्राणविज्ञानावरणम् १६७९	
घाणा	घ्राणे १०२५, १०२८ [२-३]	
घाणावरणे	घ्राणावरणम् १६७९	
घाणिदिण्	घ्राणेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [३], ९७६[२], ९७९	
घाणिदिओषचण्	घ्राणेन्द्रियोपचयः १००७	
घाणिदिय	घ्राणेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२३, १८२५	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
घाणिदिय०	घ्राणेन्द्रिय १८२२	
घाणिदियकत्योमाहे	घ्राणेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
घाणिदियत्ताण्	घ्राणेन्द्रियतया २०५२[२]	
घाणिदियपरिणामे	घ्राणेन्द्रियपरिणामः ९२८	
घाणिदियव-	घ्राणेन्द्रिय-	
जगोमाहे	व्यञ्जनावग्रहः १०१८	
घाणिदियस्स	घ्राणेन्द्रियस्य ९८२, ९९२[३], १०१३	
घाणेदिण्	घ्राणेन्द्रियम् ९८७[५]	
घासिय	म्लेच्छजातिविशेष घृ. ३६ टि. १८	
घुला	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
घेला	„ घृ. २७ टि. ७	
घोडण्	घोटकः ८४४, ८४६	
घोडगा	घोटकाः ७१	
घोसाई	बल्लीविशेषः घृ. १९ टि. ४	
घोसालइ	घोषातकी - बल्लीविशेषः १२३३	
घोसाइफले	घोषातकीफलम् १२३३	
घोसाबई	घोषातकी - बल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
घोसाबण्	„ „ घृ. २९५ टि. ९	
घोसाखण	„ „ घृ. २५ टि. ९	
घोसाखयं	घोषातकम् ५४[८] गा. ९४	
घोसाखिण्	घोषातकी १२३३	
घोसालती	बल्लीविशेषः घृ. १९ टि. ४	
घोसालयं	घोषातकम् घृ. २५ टि. ८	
घोसे	घोषः - स्तनितकुमारैरुद्रः १८७ गा. १४३	
च	च	
च	च ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १०१, ८२,	

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

च

६१[४] गा. १११, १०२
गा. ११३ गा. ११६-
११७, ११० गा. १२०
गा. १३०, १७४ गा.
१३३-१३४, १७७, १७८
[१-२], १७९[२], १८०
[२], १८२[२], १८७,
१८७ गा. १४०, १८८,
१९१[१], १९७[२],
१९८[२], २०१[२],
२०५[२], २०६[२] गा.
१५४, २०९ गा. १५७,
२११, २५६, ४५०,
५५९ गा. १८२, ६४७
गा. १८३-१८४, ७७५,
७७७, ७८०, ७९० गा.
१८८ तः १९०, ८०३,
८५९ गा. १९२, १२१५
[३], १४६७, १४६८,
१५१२ गा. २१५, १५८७
[१], १६७८[१],
१६८१[१], १७३६[१],
१७८५, १७९०, १८१७,
१८२०, २०५४ गा. २२६,
२१७५, घृ. ५४ टि. ४,
घृ. ५९ टि. २

॥ - च

च १८७ गा. १४२,
१५२९[२]

चइत्ता

त्यक्त्वा २११ गा.
१५९-१६०

॥

क्युत्वा १४५७

चइ

व्यवमानः १४५७

चउ

चतुर ४९०[३], ५०८,
५०९, ५११, ५२९[१],
५३१[१], ५३३[१],
५३५[१], ५३६[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५५४[१]

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

चउकिरिण

चतुःक्रियः १५८५[१],
१५८८, १५९०, १५९१,
१५९६, १५९७[१],
१५९८, १५९९[१],
२१५३[४], २१६६[३]

० चउकण

चतुष्कम् १६८९[१, ३]

चउकण्ण

चतुष्ककेन ६५०[७]

० चउकमो

चतुष्ककः १४८५[८]

० चउकस्स

चतुष्कस्य १६९८[२],
१७०६, १७३५[२]

चउग्गुणा

चतुर्गुणाः १८७ गा. १४२,
२०६

चउजमलपयस्स

चतुर्जमलपयस्य ९२१[१]

चउट्टाणवडिण

चतुःस्थानपतितः ४४१,
४८१[३], ४९०[३],
५२९[३], ५३१[३],
५४२[१], ५४८[१]

चउट्टाणवडिते

चतुःस्थानपतितः ४४४ तः
४४७, ४५२, ४६२[१],
४६४[१-२], ४६६[३],
४६७[१], ४६८[१],
४७०[१], ४७३[३],
४७४[१], ४७५[१],
४७७[१], ४८२[१, ३],
४८३[१], ४८५[१, ३],
४८७[१], ४८९[३],
४९०[१, ३], ४९१[१],
४९३[१-३], ४९५[१],
४९७, ५०५, ५०८,
५१०, ५११, ५१३ तः
५१५, ५१८, ५१९,
५२२, ५२५[१], ५३०
[१, ३], ५३१[१, ३],
५३२[३], ५३३[३],
५३५[३], ५३६[१, ३],
५३७[१, ३], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१]

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाह
	५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१], ५५९ [१]	
चउट्टाणवडिया	चतुःस्थानपतिताः	४५३
चउणह	चतुर्णाम्	१७३८
"	चतसृणाम्	१७९ [२], १८० [२], २०१ [२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२]
चउणह	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]
"	चतसृणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १.
चउणह -	चतसृणाम्	१९० [२]
चउनीसहस्रं	चतुस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४२३ पं. १०
+ चउत्थ	चतुर्थम्	७९० गा. १८८ तः १९०
चउत्थ	चतुर्थं	२१७३ [२]
चउत्थगमे	चतुर्थगमे	१०६७
चउत्थभक्तस्स	चतुर्थभक्ते	
(स. घ.)		१८०६ [१]
चउत्थं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ. १३५ पं. ११
चउत्थि	चतुर्थीम्	६४७
चउत्थी	चतुर्थी	८३१
चउत्थीए	चतुर्थ्याः	२१७ [३], २००३

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाह
चउत्थीए	चतुर्थ्याम्	३३४
चउत्थुहेसए	चतुर्थीहेसके	१२५१
चउत्थे	चतुर्थे	२१७२
चउत्थो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
चउत्थस	चतुर्थस	४२० [१]
चउत्थिसि	चतुर्थिसम्	१५५३, १८०९
चउत्थसिए	चतुःप्रदेशके	७८४
"	चतुःप्रदेशकः	७८४
चउत्थसिते	"	५२७ [१]
चउत्थसियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	"
चउत्थसिष्टम्	चतुःप्रतिष्ठितः	९६० [१]
चउत्थसिष्टम-	चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः	
सगती		११०५, १११९
चउत्थसिए	चतुःप्रदेशकः	५२७ [२]
चउत्थसिते	"	५२७ [३]
चउत्थसिंहितो	चतुष्पदेभ्यः	६४४
० चउत्थसिंहितो	"	६३९ [८-९]
चउत्थगारा	चतुष्प्रकारा	८५९ गा. १९३
चउत्थदेसे	चतुःप्रदेशे	७९० गा. १८६
चउत्थय	चतुष्पद	३७८ [२] त. ३८० [३], ६३९ [७-११], १५११ [१], १५१८ [६]
चउत्थय०	चतुष्पद	६९, ७०, ७५ [४], ३७८ [१], ६३९ [७-८], १५२४ [२]
चउत्थयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	व्योमिकपञ्चेन्द्रियो-	
पंचेदियज्जोरालिय-	दारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [१-२]
० "	"	१४८५ [२-३]
चउत्थयथलयरान	चतुष्पदस्थलचराणाम्	
		१४९९ [२]
चउत्थाह्या	चतुष्पादिका	-- भुजपरिसर्प-
	विशेषः	८५ [१]

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
चउफासाई	चतुःस्पर्शानि ८७७ [१३], १८०० [१]	
● चउफासेहि	चतुःस्पर्शैः ५१३	
चउभंगी	चतुर्भङ्गौ ७८१	
चउभंगो	चतुर्भङ्गः १०७७, १७८१, १७८४ [१]	
चउभाग०	चतुर्भाग ३९७ तः ४०५ सूत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डके	
चउरंस	चतुरस्र ८०२	
चउरंससंठाण- परिणता	चतुरस्रसंस्थान- परिणताः ८ [५] तः १० [२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-६], १३ [४]	
चउरंससंठाण- परिणया	चतुरस्रसंस्थान- परिणताः ११ [१], १२ [४, ७-८]	
चउरंसा	चतुरसाः १६७ तः १७४	
"	चतुरस्राणि १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८	
चउरंसे	चतुरस्रम्-संस्थानम् ७९१	
चउरासीह	चतुरशीतिः १९६	
चउरासीहं	" ३७९ [१, ३]	
चउरासीहं	" २०६ [२] गा. १५६	
चउरासीहंणं	चतुरशीतीनाम् १९७ [२]	
चउरासीण	चतुरशीत्याः १९७ [२]	
चउरासीनि	चतुरशीतिः १६७	
● चउरिंदिण्	चतुरिन्द्रिये १४५५	
● चउरिंदिण्	चतुरिन्द्रियौ १२७४	
चउरिंदिण्सु	चतुरिन्द्रियेषु ६६६ [२], ६६८ [२], १४१९, १४२८ [३]	
● चउरिंदिण्सु	चतुरिन्द्रियेषु १४२६ [१], १४३१ [१], १८९८ [१]	
● चउरिंदिण्हितो	चतुरिन्द्रियेभ्यः ६५० [९]	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
चउरिंदिय	चतुरिन्द्रिय ९८७ [५], १५८९ [३]	
चउरिंदिय०	" ५८ [१-२], ६३९ [२], १२८३, घृ. १३ टि. ३, घृ. १६५ टि. १	
चउरिंदियजाह- णामाण्	चतुरिन्द्रियजातिनाम्नः १७०२ [८]	
चउरिंदियसे	चतुरिन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [३]	
चउरिंदियनामाण्	चतुरिन्द्रियनाम्नः १७११ [२]	
चउरिंदियस्स	चतुरिन्द्रियस्य १०३३ [३], १५४७ [२], १६३५ [३]	
● चउरिंदियरस	" १०६०	
चउरिंदिया	चतुरिन्द्रियाः २१५ [३], २२७ तः २२९, २३० [५], २३१, ३०१ तः ३०३, ३३४, ४३९, ४५०, ६३४, ९१९, ९४१ [२], १०८१, ११४०, ११९६, १७२५, १८२०, १८५७, १९३२ [२], १९६०, १९७६, २०३६, २०७४, २०८१, २१२९ [२], घृ. ४०३ टि. २	
● चउरिंदिया	चतुरिन्द्रियाः ५८२, ८७४, १२०४, १२१० [४], १४१२, १४३६ [१], १४८१, १८८७ [२], १९६९	
चउरिंदियाण	चतुरिन्द्रियाणाम् ४८०, १९२४, घृ. ३४४ टि. १	
● चउरिंदियाण	चतुरिन्द्रियाणाम् ६८०, ७४३, १०२२ [२], १४९६	

मूलसरो	सकयल्यो	सुर्यकाह
चउरिंदियाणं	,, ५८ [२], १६५, २२७ तः २२९, २३० [५], २३१, ३७१[१], ७५९, ७६८, ९०५, ९८३[५], १०२२[२], १०२८ [३], १०७३, १५०८, १५३८, १५४३, १८२३, १९३२ [२], १९५०, १९५१, १९६०, २०६२, २०९१ [२], पृ. १९० टि. १, पृ. २५२ टि. १	
० चउरिंदियाणं	चतुरिन्द्रियाणाम् ३७१ [२-३], ११६२, ११७९	
चउरेंदिय०	चतुरिन्द्रिय १८	
चउरेंदिया	चतुरिन्द्रियाः १४०३	
० चउरेंदिया	,, ६५४, ६७०	
चउरो	चत्वारः १०८३	
,,	चत्वारि २०६ [२] गा. १५४	
चउबिहा	चतुर्विधाः ५०२	
चउबिहे	चतुर्विधः ९२७	
चउबीस०	चतुर्विंशति ११९८, १४०९, पृ. ४३० टि. १	
चउबीसह्रं	चतुर्विंशतितमम् पृ. ३८७ पं. १५	
चउबीसं	चतुर्विंशतिः ४२८[१-३], ४२९[१,३], १०८३, १४०९, २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], पृ. ४३० टि. १	
चउबीसा	चतुर्विंशतिः १०३६, १०४१[१-२, ६-७], १०४३[१, ३], १०४६ [३, ५], २०९४[२],	

मूलसरो	सकयल्यो	सुर्यकाह
	२०९८[२], २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], २१२४[४]	
चउबीसाह्रं	चतुर्विंशतिः ५५९ गा. १८२	
चउबीसाण	चतुर्विंशती १८४३, १८४४	
चउब्बिहवेदगा	चतुर्विधवेदकाः १७७४[१]	
चउब्बिहवेयण	चतुर्विधवेदकः १७७३[१]	
चउब्बिहा	चतुर्विधाः ७०, ७७, ८६, १३९, ११३०	
,,	चतुर्विधा ६, ५९, १०९७, १०९९, ११२०, १९४१, २०६०	
चउब्बिहे	चतुर्विधः ९२९, ९६२ [१], ९६३[१], १०१८, १०२३[२], १०७३, १६८३, १६९४[१], १९१०, १९२१	
,,	चतुर्विधम् १४७१, १५३९[१], १६८९[३], १६९२, १६९४[१६]	
,,	चतुर्विधान् ११० गा. १२०	
चउब्बीसं	चतुर्विंशतिः ५६९, ५७६ तः ५७८, ५८५, ५८७ तः ५९०, ६०७, २१०४ [२], २१२३[४], २१२४[४]	
चउब्बीसा	चतुर्विंशतिः २१०४[२], २१२३[४], पृ. १६३ टि. १, पृ. २५५ टि. २	
चउब्बीसाण	चतुर्विंशतेः १८२[२]	
चउब्बीसो	चतुर्विंशः ७९० गा. १८७	
चउस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १९	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
चउसद्वी	चतुःषष्टिः १८७ गा. १४२	
चउसद्वीप्	चतुःषष्ट्याः १७९ [२]	
चउसद्वीणं	चतुःषष्टीनाम् १७९ [२]	
चउसमहपण	चतुःसामयिकेन २१५६ [२], २१५७	
चउसमयसिद्धा	चतुःसमयसिद्धाः १७	
चउसंजोणं	चतुःसंयोगेन १०८३	
चउसु	चतुर्षु २०६ [२] गा. ११५, १२१६ [१], १२१७	
„	चतसृषु १२५८ [८], १९०५ [३]	
चउहा	चतुर्धा १०६८	
चउहिं	चतुर्भिः ४८९ [३], ४९१ [१], ५०५, ६९१, ९६१ [१], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १६७०, १७१९	
„ (स. तृ)	चतुर्षु १२१७	
चपह्	शक्नोति २११ गा. १७४	
चकगा	चककाः—चकवाकाः पृ. ३४ टि. २	
चकरयणत्तं	चकरत्नत्वम् १४६९	
चकचटि०	चकवर्तिन ८२	
चकचटित्तं	चकवर्तित्वम् १४५९, १४६०	
चकचट्टी	चकवर्तिनः १००, ७७३ [२]	
चकवाल	चकवाल २१६९	
चकगं	चककम् ५४ [७] गा. ८४	
चकगा	चकवाकाः ८८	
+ चकि	चक्रिणः १४०६ गा. २१३	
चकीणं	चक्रिणाम् १०२ गा. ११७	
चक्खिटिप्	चक्षुरिन्द्रियम् ९७३, ९७४ [२], ९७६ [२], ९७९, ९८७ [५]	
चक्खिदिभोवचप्	चक्षुरिन्द्रियोपचयः १००७	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
चक्खिदिय	चक्षुरिन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२५	
चक्खिदिय०	„ १८२३	
चक्खिदियअथोगाहे	चक्षुरिन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
चक्खिदियत्ताप्	चक्षुरिन्द्रियतया २०५२ [२]	
चक्खिदियपरिणामे	चक्षुरिन्द्रियपरिणामः ९२८	
चक्खिदियस्स	चक्षुरिन्द्रियस्य ९८२, ९९२ [२], १०१३	
चक्खुदंसण०	चक्षुर्दर्शन ४४०, ४४१, ४६२ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १९२८, १९२९	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनानाकारपश्यता १९३८, १९४२, १९५१	
गारपासणया	चक्षुर्दर्शनाना-	
चक्खुदंसणअणा-	कारोपयोग १९१०, १९१४, १९२४	
गारोवभोगे	चक्षुर्दर्शनम् ४५०, ४८०, ११३२ [२]	
चक्खुदंसणं	चक्षुर्दर्शना-	
चक्खुदंसणावरणिजे	वरणीयम् १६८९ [३]	
चक्खुदंसणावरणे	चक्षुर्दर्शनावरणम् १६८०	
० चक्खुदंसणित्स	चक्षुर्दर्शनिनः ४६२ [१]	
चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४८८, ४९६, १३५४	
„	चक्षुर्दर्शनिनः २६०, १९५४, १९६०, पृ. २३० टि. २	
० चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४६२ [१-३]	
चक्खुदंसणीणं	चक्षुर्दर्शनिनाम् २६०	
० चक्खुदंसणीणं	„ ४६२ [१]	
चक्खुप्फासं	चक्षुःस्पर्शम् ५४ [११] गा. १	
चतुकिरिप्	चतुष्क्रियः १५८९ [१]	
चतुट्ठाणवहिते	चतुःस्थानपतितः ५५६ [३]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
चत्वारि	चत्वारः ४५८, ५७४, ९५८, ९५९, ९६१[३], ९६२[३], ९६३[३], १०६७, १०८३, १११९, १४१४[३], १४१६ [१-२], १६०४[१-२], १६१६[२], १६१९, १६३६, १७००[४], १७१२, २०८९, २०९१ [२], २०९५[१], २११९[२, ४], २१३३, २१३४[१], २१३६, २१३८, २१८१, २१४८, २१५०, २१७०[१]	
"	चतस्रः २११ गा. १६४, ११६९, ११४१, ११४२, ११५९, ११६५[२], १२५७[९, १२-१३], १५३२[५], १६३५[१]	
"	चत्वारि २०१[१], २०५ [१], २०६[२] गा. १५५, ८७०, ८९८, ८९९, ९०६, १०२८[२], १०३३[२], १०४१[४], १०६६[३], १५०८, १९८३, १९८४	
"	चतुर १७०८[४], २१७५	
चत्तालीस	चत्वारिंशत् १७३७[३]	
चत्तालीसं	,, १८३[१], २०३ [१], १७००[४-५], १७३७[३]	
चत्तालीसा	चत्वारिंशत् १८७ गा. १४०-१४१, २०६[२] गा. १५४ गा. १५६	
चत्तालीसाष्ट	चत्वारिंशतः १८३[२], २०३[२], २०६[२]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
चत्तालीसाणं	चत्वारिंशताम् २०३[२]	
चतुष्विधे	चतुर्विधः पृ. २२९ टि. १	
चपा	वनस्पतिविशेषः पृ. २९६ टि. १	
चमर	चमर ७२	
चमर ०	चमर—अक्षरकुमारेन्द्र ७२	
चमरे	चमरः—अक्षरकुमारेन्द्रः १७९ [२], १८७ गा. १४३	
चम्मपक्खी	चर्मपक्षिणः ८६, ८७	
चम्मरयणत्तं	चर्मरत्नत्वम् १४६९	
चयणं	च्यवनम् ६०८, ६२५, १२०० [२], १२१४	
चयणेणं	च्यवनेन ६३८	
चयं	च्यवमानः पृ. ३२६ टि. १	
चयंतस्स	त्यजतः २११ गा. १६२	
चयंति	चीयन्ते ७७३ [३]	
चयंति—	च्यवन्ते ६७४, १२०७ [२]	
चरग ०	चरक १४७०	
चरंति	चरन्ति ८३, १९५ [१]	
चरित्त	चारित्र ९३६	
चरित्तधर्मं	चारित्रधर्मम् ११० गा. १३०	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः ९२६	
चरित्तपरिणामेणं	चारित्रपरिणामेन ९३८, ९४२, ९४३	
चरित्तमोहणिजे	चारित्रमोहनीयम् १६९१ [१, ३]	
चरित्ताचरिती	चारित्राचारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
चरित्तारिया	चारित्रार्थाः १०१, १२०, १३३, १३८	
० चरित्तारिया	,, १२० तः १३८	
चरिती	चारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
० चरित्ते	चारित्रे ११० गा. १२८	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
चरिम०	चरम	२११ गा. १६२
चरिमकालसमयसि	चरमकालसमये	१७४४
चरिमपयं	चरमपदम्	पृ. २०८ पं. १०
चरिमभवे	चरमभवे	२११ गा. १६१
चरिमसमय	चरमसमय	११९
चरिमसमय०	,,	११२, ११५, ११६, ११८, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२
चरिमंतपणसा	चरमान्तप्रदेशाः	७७९, ८०३
चरिमंतपणसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४
चरिमंतपदेसा	चरमान्तप्रदेशाः	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७८७, ८०२
चरिमंतपदेसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	८०२
चरिमंतं	चरमान्तम्	११०१
चरिमंताजो	चरमान्ताज्	११०१
चरिमंते	चरमान्तम्	१९९८, २०००, २००२ त. २००६
,,	चरमान्तः	१५५१[१]
चरिमंतेसु	चरमान्तेषु	२११
चरिमा	चरमाः	२७४, २७५, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१], ९९३, २१६८
चरिमाई	चरमाणि	२ गा. ४, ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७८१, ७८३ तः ७८८, ७९७, ८०२, ८०३

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
चरिमाण	चरमाणाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०४
चरिमाणं	चरमाणाम्	२७४
चरिमाणि	चरमाणि	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३
चरिमे	चरमः	२१२ गा. १८१, ७८१ तः ७८८, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९७
चरिमे	चरमम्	७९७, ८२९[२] गा. १९१, १२५९ गा. २१२
० चरिमेणं	चरमेण	८०७, ८०८ तः ८२९ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका
चल	चल	१८८
चवल	चपल	१८८
चषिता	चषिका - वनस्पतिविशेषः	१२३४
चंचल	चञ्चल	१९७[२]
चंचल०	,,	१८८
चंचुणा	चञ्चुणाः—आत्यार्याः	पृ. ३८ टि. २
चंचुय	चञ्चुक—श्लेच्छजालिविशेष	पृ. ३६ टि. ३
चंढी	चण्डी—वनस्पतिः	५४[१] गा. ५०
चंद	चन्द्र	१६७ तः १७४, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, ९७४ [२-३], २१६९

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
चंद	चन्द्र - चन्द्राभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
+ चंदण	चन्दनम् - मणिमेदः २४ गा. ११	
+ चंदण -	,, - चनस्पतिः ४१ गा. १८	
चंदण -	चन्दन १७८ [१-२]	
० चंदणकलसा	चन्दनकलशानि १७७, १७८ [१], १८८	
चंदणघट ०	चन्दनघट ,,	
चंदणा	चन्दनाः - द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
+ चंदप्पभ	चन्द्रप्रभः - मणिमेदः २४ गा. ११, घृ. १४ टि. १	
चंदप्पभा	चन्द्रप्रभा - मदिराविशेषः १२३७	
चंदविमाण ०	चन्द्रविमान ६५० [१६]	
चंदविमाणे	चन्द्रविमाने ३९७ [१-३], ३९८ [१३]	
चंदविमाणेहितो	चन्द्रविमानात् ६५० [१६]	
चंदी	चन्द्राः - चन्द्रतिकायदेवाः १४२ [१], १९५ [१]	
चंदिम ०	चन्द्रमस १९५ [२], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
चंदे	चन्द्रः १२३१	
चंपगजाती	चम्पकजातिः ४३ गा. २६	
चंपगवर्द्धेसण्	चम्पकवर्द्धसकः १९७ [१], १९९ [१]	
चंपयकुसुमे	चम्पककुसुमम् १२३०	
चंपयछली	चम्पकवक् १२३०	
चंपयमेदे	चम्पकमेदः १२३०	
० चंपयलता	चम्पकलता ४४ गा. २७	
चंपा	चम्पा - नगरी १०२ गा. ११२	

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
चंपे	चम्पकः १२३०	
चामरं	चामरम् ८५३	
चारणा	चारणाः - चारणमुनयः १००	
चारं	चारम् १९५ [१]	
चाराण	(१) फलविशेषाणाम् घृ. २७३ टि. ८, घृ. २९६ टि. ८	
चारिणो	चारिणः १९५ [१]	
चारियव्वा	चारयितव्याः ११६९	
चारियव्वाओ	,, १२०५	
चारियव्वाणि	चारयितव्ये १५६३ [२]	
चारिया	चारिताः ११४९	
चारु	चारु १८८, १९७ [२]	
चारियव्वा	चारयितव्या १६३२	
चावधंसे	चापवंशः ४६ गा. ३४	
चासपिच्छम्	चापपिच्छकम् घृ. २९३ टि. ११	
चासपिच्छे	चापपिच्छम् १२२७	
चासपिंछे	,, घृ. २९३ टि. ११	
चासा	चाषाः ८८	
चासे	चाषः १२२७	
चिउररागे	चिकुराराग. १२३०	
चिउरे	चिकुर १२३०	
चिक्खल्ल	चिक्खल्ल - कर्दम १६७ तः १७४, घृ. ५० टि. ७	
चिज्जंति	चीयन्ते १५५३, १५५४	
चिट्ठनि	तिष्ठति १०००, १००१	
चिट्ठनि	तिष्ठन्ति २११, २११ गा. १७७, ९९३, १८६४, २०५२ [२], ४-६], २१६८, २१६९, २१७६, २१७६ गा. २३१	
चिट्ठेज्ज	तिष्ठेत् २१७४ [४]	
चिडगा	चिटकाः - रोमपक्षिविशेषः ८८	
चिण	चित ९७१ गा. २०१	

मूलसहो	सकथ्यथो	सुसंकाह	मूलसहो	सकथ्यथो	सुसंकाह
० विणणा	चयनम् १४७४ गा. २१४		चिल्लगो	चिल्लक.-आरण्यकपशुः	
विणंति	चिन्वन्ति ९६५ [१]			पृ. २१२ टि. ४	
विणिस्संति	चेप्यन्ति ९६६ [१]		चिल्लिया	चिल्लिका - आरण्यकपशुः	
विणिंसु	अचैषु - चितवन्तः			८५१	
	९६४ [१]		चिल्लेसु	चिल्लेसु १५१, १६०,	
चित्त	चित् १७७, १७८ [१-२],			१८३ तः १६६, १७५	
	१८८, १९७ [२]		चिल्लम	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६	
चित्तपु	चित्रक. - मनसपदविशेषः			टि. ८	
	८४९, ८५२		चित्तेमि -	चिन्तयामि ८३०	
चित्तभो	,, ,, पृ. २१२		चिंध	चिह्न १७७, १७८ [१-२],	
	टि. ४			१८८, १९५ [१], १९६	
चित्तमा	चित्रकाः ,, ७४		चीण	चीन-म्लेच्छजातिविशेषः	
चित्तपक्खा	चित्रपक्षाः-चतुरिन्द्रिय-			पृ. ३६ टि. १७	
	जीवाः ५८ [१]		चीणपिट्ठासी	चीनपिट्ठाशिः १२२९	
चित्तलप	वनस्पतिः पृ. १७ टि. ५		० चीणा	चीनाः-म्लेच्छजाति-	
चित्तलगा	चित्रलकाः - मनसपद-			विशेषः ९८	
	विशेषः ७६		चुचु	वनस्पतिविशेषः ४२	
चित्तलिणो	चित्रालिनः-सर्पमेढः ८०			गा. २०	
चित्तं	चित्रम् १ गा. ३		चुच्च	,, पृ. १८ टि. ८	
० चित्ता	चित्राणि १०६, १९५ [१]		चुण्णघणो	चूर्णवनः ५४ [७] गा. ८४	
चित्तमूलप	चित्रकमूलकम् १२३४		० चुण्णण	चूर्णानाम् ८८४	
चित्तारा	चित्रकाराः - शिल्पार्या.		चुण्णियाप	चूर्णिकया ८८६	
	१०६		चुण्णियाभेण	चूर्णिकामेदः ८८१, ८८४	
चित्तिया	चित्रका ८५१		चुण्णियाभेण	चूर्णिकामेदेन ८८७	
चियस्स	चित्तरथ १६७९		चुण्णियाभेदे	चूर्णिकामेदः ८८४	
चियेऊण	चित्त्वा पृ. ३ टि. ४		० चुण्णे	चूर्णम् १२३३	
चिल्लाय	चिल्लात - म्लेच्छजाति-		चुचपडोला	वनस्पतिविशेषः पृ. १८	
	विशेषः ९८			टि. ८	
चिल्ल	चिल्ल - ,, ९८		चुलसीइ	चतुरशीतिः १८१ [१]	
चिल्ललप	चिल्लकः - आरण्यकपशुः		चुलसीती	,, १८७ गा. १३८	
	८४९, ८५२		चुल्लहिमवंत ०	चुल्लहिमवन्त-लज्जहिमव-	
चिल्ललपसु	चिल्लारकेषु पृ. ४७ टि. १			स्पर्वतः १०९८	
चिल्ललभो	चिल्लकः - आरण्यकपशुः		चुंनुणा	चुनुणाः-जात्यायाः १०३	
	पृ. २१२ टि. ३			गा. ११८	
चिल्ल[ल]ग	देदीप्यमान १८८		चुंनुया	चुनुकाः-म्लेच्छजाति-	
चिल्ललगा	चिल्ललकाः-आरण्यकपशुः			विशेषः ९८	
	८५०, पृ. ३१ टि. ३				

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
चूढामणि ०	चूढामणि	१७७, १७८ [१-२]
चूतलता	चूतलता	४४ गा. २७
सूयवर्द्धसप	चूतवर्तसक	१९७ [१], १९९ [१]
शेव	एव	२ गा. ७, ४२ गा. २१, ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४९ तः ५२, ५४ [८] गा. ९१ गा. ९४, ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १००, ८२, ९१ [४] गा. १११, ९३, १०२ गा. ११२- ११३ गा. ११५, १०३ गा. ११८, ११० गा. १२२, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७४ गा. १३४, १७५, १८७ गा. १३८ गा. १४१, १९२ गा. १५०, १९४ गा. १५१, २०६, २१२ गा. १८१, २७२ [१५], २७३, ३३० तः ३३२, ४५४, ४५६ [३], ४५७ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७१, ४७५ [३], ४७७ [३], ४८०, ४८१ [२], ४८२ [२-३], ४८३ [३], ४८७ [३], ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [३], ४९५ [३], ५०८, ५१७, ५१८, ५२१, ५२५ [२], ५२६ [२], ५२९ [३], ५३० [३], ५३१ [२],

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
शेव		५३२ [३], ५३३ [३], ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४४ ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [३], ५५६ [३], ५५७ [३], ६४६, ६४८, ६५० [१०], ६५८, ६५९, ६६५ [१], ६६९ [२], ६७२ [४, ७-८], ६७६, ६८०, ७४६, ७५२, ७६०, ७७३ [३], ७७६, ७७८, ८६६ गा. १९७, ८७७ [२३] गा. १९८, ८८८ [१], ८८९, ८९१, ८९५, ९११ [४], ९११ [३-४], ९१४ [२, ४], ९१६ [२], ९१८ [३], ९२०, ९२१ [२-४], ९२२ तः ९२४, ९३९ [१], ९४० [१, ३], ९४१ [३], ९४६, ९७१ गा. २०१, ९८२, ९८३ [२], ९८४, ९८५ [७, ९], ९८७ [४-५], १००१, १००३ [२], १००६ गा. २०८, १००८ [२], १०२६ [१], १०४१ [६], १०५२, १०६०, १०६७, १०८९, १०९९, ११०७, ११०९, ११२३, ११४१, ११५१, ११५४, ११५५, ११६०, ११६१, ११६३

मूलसदो

वेव

सक्यन्थो

सुत्तंकाइ

[४], ११६४ [१, ४],
 ११६५ [१], ११६६
 [१], ११६७ [१],
 ११८३ [२], १२०३
 [३, ५], १२०४, १२१०
 [१], १२१४, १२१५
 [१, ३], १२२३,
 १२२५ त. १२३१,
 १२३३ त. १२३८,
 १२५५, १२५७ [१४
 १६], १२६३ [२],
 १२६९, १३०३, १३०४,
 १३१३, १३४७, १३४९,
 १३६३, १४०१, १४१४
 [२], १४६७, १४७८
 [३], १४९० [३-४],
 १४९८ [३], १५०१
 [२-३], १५०३, १५०६
 [४], १५०९, १५११
 [१], १५२० [५],
 १५३२ [५], १५४४ [२],
 १५४६, १५५१ [८,
 १०], १५५७, १५६६,
 १५७५ [१], १५९५
 [२], १६०८, १६१९,
 १६४४, १६४८, १६६६,
 १६६८, १६६९, १६७२
 १६७७ [१], १६७८
 [२], १६८४ [२],
 १६८५ [२], १७०२
 [७, १०, १४-१५, ३७,
 ४१, ४४], १७०५,
 १७०७ [१], १७०८
 [२, ४, ७-८], १७११
 [२], १७१२ त. १७ ५,
 १७१७, १७१८, १७२१,
 १७२२, १७२५, १७२७

मूलसदो

सक्यन्थो

सुत्तंकाइ

तः १७२९, १७३१
 [१, ३-४], १७३७ [३],
 १७३९ [३], १७४७ [१],
 १७९०, १७९३ गा. २१७,
 १८०२, १८२६, १८५५,
 १८५६, १८६४, १८७३,
 १८९५ [२], १९२४,
 १९५५, १९८१ गा.
 २२२, २०००, २०३५,
 २०५१, २०५२ [१-२,
 ४६], २०५७ [४],
 २०८१ गा. २२७,
 २१५६ [२], २१५७,
 २१५८ [१], २१५९
 [२], २१६०, २१६५,
 २१६६ [३], घृ. १४
 टि. १, घृ. ३९. टि. १
 चतुःस्थानपतितः घृ. १४०
 टि. १

चोद्वाणवडिते

चोत्तीमं

चोत्तीसा

चोत्तीसाप

चोडस

चोडस-

चोडसण्हं

,, (पतु. व.)

,, (स. व.)

चोडसमं

चोडसविहे

१७९ [१],
 १८६ [१], १८७ गा.
 १४१
 ,, १८७ गा. १४०
 चतुर्दशतः १७९ [२]
 चतुर्दश ४२० [३],
 ४२१ [१, ३], १३२७,
 १७०२ [१९]
 .. १७३, १७४ गा.
 १३६
 चतुर्दशानाम् १८७
 चतुर्दशाम्यः चतुर्दशभिर्वा
 ७०७, ७०८
 चतुर्दशसु १८३५
 १८३६
 चतुर्दशम् घृ. २३६ पं. १०
 चतुर्दशविधः १६८४
 [१-२]

मूलस्रो	सम्प्रत्यय	सुसंकाह
बोय-०	गन्धद्रव्य	१२३७
बोयाला	चतुश्चरितंशु	१८७ गा.
		१४०
बोयालीसं		१८० [१]
बोयालीसाए	चतुश्चरितंशुतः	१८२ [२]
बोयासवे	बोयासवः - मदिराविशेष	१२३७
+ चोरग	चोरकः - वनस्पतिविशेष	४९ गा ४१
चोराण	फलविशेषाणाम्	११२२, १२३५
चोव	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ९
चोवट्टि	चतुःषष्टिः	१७८ [१], १८७ गा. १३८
चेव	एव १७० [१], ११३१, ११४५	
० च्छायं	छायाम्	१११४
० च्छाया	छाया १७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०	
"	छाया	२११
	छ	
छ	षट् १०३ गा ११८, १८८ [३], १०३३ [३], १०४१ [४], १८५९, १०६०, १०६६ [२], ११६५ [१], १२५६, १२५७ [३], ५, ७], १४१६ [२], १५३२ [५], १७०२ [१८, २३, २६], २१४७, २१५२	
छउमत्य	छप्रस्थ ११५, ११६, १२७ तः १२९	

मूलस्रो	सम्प्रत्यय	सुसंकाह
छउमत्य ०	छप्रस्थ ११३, ११४, १२६, १२७, १२९, १३८	
छउमत्यअणाहारण	छप्रस्थानाहारकः	१३६७, १३६८
छउमत्यआहारण	छप्रस्थाहारकः	१३६४
छउमत्या	छप्रस्थाः	३३४
छउमत्याहारण	छप्रस्थाहारकः	१३६५
छउमत्ये	छप्रस्थः ९९४, २१६९	
छउमत्येण	छप्रस्थेन ११० गा. १२२	
छगल	छगल	१९६
छगाडवाहं	बहुगव्यतानि १५११ [१]	
छव	षट् च १८७ गा. १४७, २०६ [२] गा. १५४, १५२९ [२]	
छज्जारा	शिल्पार्यविशेषः	पृ. ३८ टि. ६
छट्ट	षष्ठ २१७३ [२]	
छट्टभत्तस्स (स ष)	षष्ठभक्ते	१८२४
छट्टम्मि	षष्ठे ७९० गा. १८८	
छट्टं	षष्ठम् ७९० गा. १८८ तः १९०, ११८० [६], पृ. १८३ प. १२	
छट्टाप	षष्ठ्याः	२००५
छट्टाणवडिण	षट्स्थानपतितः ४४०, ४४१, ४४५ [१, ३], ५३१ [१], ५४८ [१, ३], ५५० [१, ३]	
छट्टाणवडिता	षट्स्थानपतितः	४५३
छट्टाणवडिते	षट्स्थानपतितः ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१-३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१, ३], ४७०	

मूलसङ्को	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाइ	मूलसङ्को	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाइ
छट्ठाणवखिते	[१, ३], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१-२], ४८२ [१], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१, ३], ४९७, ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२३, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१, ३], ५३९ [१, ३], ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१, ३]		छत्त	छत्त	२११
			छत्त-	"	१९५ [१]
			छत्तच्छायं	छत्तच्छायाम्	१११४
			छत्तरयणत्तं	छत्तरत्त्वम्	१४६९
			छत्तं	छत्तम्	८५३
			छत्ताण्	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१ टि. ६
			छत्तारा	छत्तकाराः - शिल्पायाः	१०६
			छत्तीसइमं	षट्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४४६ पं. १२
			छत्तीसयं	षट्त्रिंशत्त पृ. १४ टि. १	
			छत्तीसं	" १२५८ [४-८], १५८४ [२]	
			छत्तीसा	" १८७ गा. १४१	
			छत्तोण्	छत्तोः - वनस्पतिः	पृ. २१ टि. ६
			छत्तोह	छत्तोह - " ४१ गा. १८	
			छत्तिसि	षट्त्रिंशत्तम् ८७७ [२३] गा. १९८, १५५३, १५५४, १८०० [३], १८०९, १८१५, २१५३ [१]	
			छप्पणसिण्	षट्प्रदेशके	७८६
			छप्पणसिण्	षट्प्रदेशकः	७८६
			छप्पण्ण	षट्पञ्चाशत्त	९२३
			छप्पण्णाण्	षट्पञ्चाशत्ति ९३, १७६	
			छप्पि	षडपि ६९२, १२०५, १२५८ [३]	
			छब्बमंगा	षड्भङ्गाः १८८० [१, ५], १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १८९८ [१], १९०५ [३] तः १९०७	
			छब्भागे	षड्भागः	२११
			छम्मास-०	षड्मास	६७७, ६८१
			छम्मासा	षड्मासाः ३७१ [१, ३]	
छट्ठिं	षट्ठीम्	६४७ गा. १८४			
छट्ठीय	षट्ठयाम् १७४ गा. १३८, ३३४				
"	षट्ठयाः	२१७ [१]			
छट्ठे	षट्ठे	२१७२			
छट्ठो	षट्ठः ९२१ [१], पृ. ३०३ पं. १३				
छण्णउई	षण्णवत्तिः १८७ गा. १३८				
छण्णउई ०	षण्णवत्ति ९२१ [१]				
छण्हं	षण्णाम् १८२ [०], १८७ गा. १३९, २०४ [२], पृ. ६१ टि. ३				

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
छलि	छली ५५ [३] गा. १०९	
छली	,, ५४ [५] गा. ७६	
	तः ७९, ५४ [६] गा.	
	८० तः ८३	
० छली	,, १२३०, १२३३	
छलेसाभो	षड् लेस्याः ११५६,	
	११५८, ११६३ [१,	
	३-४], ११६४ [१, ३],	
	१२१९, १२३२, १२५०,	
	१२५६, १२५७ [१-२]	
छम्बिधे	षड्विधः ६८४	
छम्बिमाण-	षड् विमानावाससहस्राणि	
वाससहस्रा	२०४ [१]	
छम्बिया	शिल्पार्याः १०६	
छम्बिहृबन्धण	षड्विधबन्धकः १६४२,	
	१६४६, १७५५, १७६१,	
	१७६३ [१], १७६४,	
	१७७६, १७७८, १७८१,	
	१७८३ [१], १७८४	
	[१-३]	
छम्बिहृबन्धगा	षड्विधबन्धकाः १६४३,	
	१७५७, १७६१, १७६४,	
	१७६५ [२], १७७८,	
	१७८४ [१]	
छम्बिहृबन्धगे	षड्विधबन्धकः १६४३,	
	१७५७, १७६५ [२],	
	१७८१, १७८४ [१]	
छम्बिहृसंठागसंठिण	षड्विधसंस्थानसंस्थितम्	
	९८८, १४९७ [१-३],	
	१४९८ [१], १५०१ [१]	
छम्बिहृसंठागसंठिबा	षड्विधसंस्थानसंस्थिताः	
	१४९८ [४]	
छम्बिहा	षड्विधाः १००, १०३	
	१०४	
,,	षड्विधा १९३७	
छम्बिहे	षड्विधः ६८५, ९३०,	
	१०१९, १९१३	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
छम्बिहे	षड्विधम् १६९४ [७-८]	
छम्बीसहस्रं	षड्विंशतितमम् पृ. ३९०	
	पं २८	
छम्बीसं	षड्विंशम् १७४ गा. १३४	
,,	षड्विंशतिः ४३० [१, ३],	
	४३१ [१, ३], ७८१	
छम्बीसाण	षड्विंशतेः षड्विंशत्या वा	
	७१७, ७१८	
,,	षड्विंशतौ १८४५, १८४६	
छम्बीसुत्तरे	षड्विंशत्युत्तरे-षड्विंशत्यधिके १७०	
छसु	षट्सु १२०५, १५००,	
	१५७४, १६३७	
छर्हि	षड्भिः ६९१	
छाउमस्थिया	छास्रस्थिकाः २१४७ तः	
	२१५०, २१५२	
छाणविच्छुया	छाणवृधिकाः ५८ [१]	
छायं	छायाम् १११५	
०० छाये	,, १११४	
छाया	छाया १११५	
*० छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
,,	छाया २११	
छायाम्	छायया १७७, १७८	
	[१-२], १८८, १९६	
छायागती	छायागतिः ११०५,	
	१११४	
छायानुवातगती	छायानुवातगतिः १११५	
छायानुवायगती	,, ११०५	
छायाला	षट्चत्वारिंशत् १८७	
	गा. १४१	
छावर्हि	षट्षष्टिः १३४३, १३४६,	
	१७०० [१]	
छावट्टीभो	षट्षष्टी १३५६	
छावत्तरि	षट्सप्ततिः १८७ गा. १३९	
छिण्णरहा	छिन्नरहा—दुर्वा ५४ [१]	
	गा. ४९	

મૂલસદો	સક્રયત્વો	સુતંકાદ
• છિદ્રેસુ	છિદ્રેષુ	૧૫.૭
• છિરાંતં	ચિરાંતમ્	૫.૪ [૭] ગા. ૮૫
• છિવાહિયા	વહ્નાદિફલિકા	૧૨૩૧
છીરચિરાલિયા	મુજપરિસર્પવિશેષ	૮૫ [૧]
છીરચિરાલી	વહ્નીવિશેષ	૪૫ ગા. ૩૧
		૫.૪ [૧] ગા. ૪૮
+ છુરય	વનસ્પતિવિશેષ	પૃ. ૨૦ ટિ. ૭
છુહા	છુધા	૨૧૧ ગા. ૧૭૬
છેદોવટ્ટાવણિય •	છેદોપસ્થાપનીય	૧૩૩, ૧૩૫
છેદોવટ્ટાવણિય- ચરિત્તપરિણમે	છેદોપસ્થાપનીય- ચારિત્રપરિણામઃ	૯૩૬
• છેયળગદ્દાઈ	છેદનકદાચી	૯૨૧ [૧]
છેવટ્ટમંઘયળામસ્સ	સેવાર્તસંહનનનામઃ	પૃ. ૩૭૪ ટિ. ૧
છેવટ્ટમંઘયળામે	સેવાર્તસંહનનનામ	૧૬૯.૪ [૭]
છેવટ્ટમંઘયળસ્સ	સેવાર્તસંહનનસ્ય	પૃ. ૩૭૫ ટિ. ૧-૨
છેવટ્ટસ	સેવાર્તસ્ય	પૃ. ૩૭૫ ટિ. ૩-૪

જ

જહ	યદિ	૨૧૧ ગા. ૧૭૩, ૪૪૦, ૫૪૮ [૧], ૬૩૯ [૪, ૭, ૯, ૧૦], ૬૬૭ [૪], ૬૬૮ [૨, ૫], ૬૭૨ [૩]
”	યતિ - યાવન્તિ	૧૦૦૮ [૨], ૧૦૧૪ [૨], ૧૦૬૭
”	યતિ - યાવન્તઃ	૧૭૨૧, ૧૭૨૫, પૃ. ૨૫૬ ટિ. ૧
જહ્વિહા	યતિચિધા	૧૦૮૮
જક્ષા	યક્ષાઃ	૧૪૧ [૧], ૧૮૮
જક્ષાણં	યક્ષાણામ્	૧૯૨

મૂલસદો	સક્રયત્વો	સુતંકાદ
જક્ષે	યક્ષઃ - યક્ષામિધદ્રીપ- સમુદાયે	૧૦૦૩ [૨] ગા. ૨૦૬
જળ	જન	૧ ગા. ૨
જળવયસસા	જનપદસત્યા-ભાષાપ્રભેદઃ	૮૬૭
+ જળવય	જનપદે	૮૬૨ ગા. ૧૨૪
જળેજ્ઞા	જનયેન્	૧૨૫.૮ [૧-૨, ૫.૮]
જળ્ણં	યત્. સ્વલ	૮૮૨ તઃ ૮૮૬
• જતા	જયાનિ	૧૭૭, ૧૮૮
જતિ	યદિ	૪૪૦, ૪૪૩, ૪૪૮, ૪૫૫ [૨-૩], ૪૮૯ [૨], ૫૦૪ તઃ ૫૦૬, ૫૦૮, ૫૨૭ [૩], ૫૩૩ [૧], ૫૩૯ [૧], ૫૫૪ [૧], ૬૩૯ [૩], ૫૫૬, ૧૦-૧૭, ૧૪-૨૩, ૨૫, ૨૬], ૬૪૫, [૪૬], ૬૫૦ [૨-૬, ૮, ૧૦-૧૫, ૧૭-૧૮], ૬૫૫, [૨-૪], ૬૫૬ [૨-૩], ૬૬૨ [૨-૩, ૫-૭], ૬૬૫ [૨-૩], ૬૬૬ [૨], ૬૬૮ [૩-૪], ૯૧૦ [૩]
જતિ	યતિ-યાવન્તિ	૧૦૧૧ [૨], ૧૦૧૨ [૨], ૧૦૧૬ [૨], ૧૦૪૨, ૧૦૫૭, ૧૦૫૭
”	યતિ-યાવન્તઃ	૧૭૨૮
જતિ -	યતિ-યાવન્તિ	૧૦૦૯ [૨]
જત્તિયા	યાવન્તઃ	૧૭૩૩
”	યાવન્તિ •	૧૦૧૫ [૨], ૧૦૪૩ [૨]
જલ્થ	યત્	૨૫ [૩], ૨૮ [૪], ૩૧ [૪], ૩૪ [૪], ૫૫ [૩], ૧૦૭, ૨૧૧ ગા. ૧૬૭, ૪૭૮, ૪૮૮, ૪૯૬, ૧૭૦૨ [૫.૮] ૧૭૧૨, ૧૭૧૭

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जत्य -	यत्र १४९, १५२, १५५, १५८, १६१	
० जद्रा	जयानि पृ. ५६ टि ४	
जदि	यदि ४४०, ४४३, ६३९, [२, ८-१३], ६७२ [२], १५१५ [१] त. १५१७ [२], १५१८ [१६], १५१९ [१-६], १५२० [१-३], १५३३ [२-१०], २१०० [२], २१०४ [३]	
जधा	यथा ३३३	
० जमलपयस्म	यमलपदस्य ५२१ [१]	
जन्म - ०	जन्म २१७६	
जयंत	जयन्त ४३६ [१३], ६००, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३] त १०५२, १०५४ [१], १०६३	
जयंत -	जयन्त ६०४, ७२३, १०४३ [५], १०५५ [४]	
जयंता	जयन्ताः १४७ [१]	
जयंते	जयन्तः २१०	
० जया	जयानि १७८ [१]	
जर	जरा १ गा. १	
जरमरणविष्यमुक्ता	जरा मरणविष्यमुक्ताः २१७० [२] गा २३०	
जरा	जरा २११, २११ गा, १३९, २१७६ गा २३१	
जरा ०	जरा २११ गा. १६६	
जलला	बहुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
जलकंते	जलकान्तः - मणिभेदः २४ गा. ११	
,	जलकान्तः - उदधि- कुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जलचारिया	जलचरकाः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
जलद्राणेषु	जलस्थानेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
जलपहेणं	जलपयेन १११२	
जलप्यहे	जलप्रभः - उदधिकुमारेन्द्रः १८७ गा १४४	
जलयर ०	जलचर १५२४ [२]	
जलयरतिरिक्ख-	जलचरतिरिग्योनिकपक्षे-	
जोगियपंचेदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८३, १४८४ [१], १४९८ [१]	
० ,	,, १४८४ [१-२]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपक्षेन्द्रियतिर्यः	
रिक्खजोगि-	ग्योनिकेभ्यः ६३९	
एहिंते	[३-६]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपक्षेन्द्रियतिर्यः	
रिक्खजोगिया	ग्योनिकाः ६१	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपक्षेन्द्रियेभ्यः ६४५ [२]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपक्षेन्द्रियतिर्यः	
रिक्खजोगि, एहिंते	ग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-६]	
० ,	,, ६३९ [४-६]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपक्षेन्द्रियतिर्यः	
रिक्खजोगिणीओ	ग्योनिकाः ६३४	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपक्षेन्द्रियतिर्यः	
रिक्खजोगिया	ग्योनिकाः ६२, ६८ [४], ३३४	
जलयरपंचिदिय-	जलचरपक्षेन्द्रियतिर्यः	
तिरिक्खजोगि-	ग्योनिकानाम् ६८ [४], ३७५ [१]	
याणं	३७५ [१]	
० ,	,, ३७५ [२] तः ३७७ [३]	
जलयरपंचिदियेहिंते	जलचरपक्षेन्द्रियेभ्यः ६५० [१०]	

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
जलयरसंसेजवासा-	जलचरसङ्ख्येयवर्षयुष्क-	
उयगन्भवक-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तियतिरिक्ख-	म्योनिकपथेन्द्रियक्रिय-	
जोणियपंचेंदिय-	शरीरम्	१५.१८
वेउव्वियसरीरे		[४.५]
"	"	१५.१८ [५]
● जलयरा	जलचराः	१४९.८ [३.४]
जलयराण	जलचराणाम्	१५.१०
जलवा	जलजानि	५.४ [८] गा ८६
+ जलरुह	जलरुहाः	३८ गा १०
जलरुहा	"	५१
जलबिच्छुया	जलवृक्षिकाः	५८ [१]
जलासपसु	जलाशयेषु	१५.१, १६०, १६३ त. १६६, १७५
जले	जले	८३
जलोडया	द्वीन्द्रियजीवा.	५६ [१]
जलोया	"	"
"	चर्मपक्षिविशेष.	८७
जलेसा	श्लेष्टया	१०१४
जलेस्साहं	श्लेष्टयानि	१११७
जलेस्से	श्लेष्टयः	१११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१.३], १२११
जवजवा	यवयवा-वनरपतिः	५.० गा. ४२
जवण	यवन-म्लेच्छजातिविशेष	९०
जवणालिया	यवनानिका-लिपिमेदः	१०७
जवणालियासंठिण्	यवनालिकासंस्थितः	२०१६
जवसण्	यवासकः	४२ गा. २१
जवप्साकुसुमे	यवासकुसुमम्	१२२८
जसोकिन्ति०	यश कीर्ति	१७१३
जसोकित्तिणामा	यशःकीर्तिनाम्न.	१७०७ [५४], १७३९ [३]
जसोकित्तिणामे	यशःकीर्तिनाम्	१६९३

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
जसोकिन्ती	यशःकीर्तिः	१६८४ [१]
जस्स	यस्य	५५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६० तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा ७० तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७८, ५४ [६] गा ८० तः ८३, १०१२ [७], १०१४ [५], १०१५ [७], १०१६ [२], १०४१ [३, ७], १०४२, १०४३ [१-२, ४], १०४५ [१], १०५७, १०६७, १०८८, १२१४, १४४४, १५५९ त. १५६१, १५६३ [१], १५६४, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१६ [७], १६१९, १६२८ त १६३०, १६३३, १६३६, १६३५ [१, ४], १६३६, १७२१, १७२५, २७२८, १७३३, १७४१, १८५७, १९०७, २११७ [१], २११८ [१]
जस्स -	यस्य	१०३४, १०४१ [१.७, ८.५], १०४३ [३, ५.६], १०४६ [५, ७.८], १०४७ [३], १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१.७], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११५ [७, ४], २१२० [२.३],

मूलसङ्को	सकथयो	सुसंकाह
	२१२२, २१३५ [१], २१७० [२] गा. २२९	
जह	यथा १ गा. ३, ५३ गा. ४५-६६, ५४ [१०] गा. १०२, २११ गा. १७४ गा. १७६, छ २९० टि. १	
जहण	जघन्या २११ गा. १६५	
जहण०	जघन्य ९४८ गा. २००	
जहणउकोनियाम्	जघन्येऽकृष्टया १५६६	
जहणपुहिनी	जघन्यकेऽय १२४७, १२४८	
जहणगं	जघन्यकम् १७१२, १७३७ [४]	
जहणगा	जघन्यवानि १२४७ त १२४८	
जहणगानं	जघन्यवानाम् १२४७	
जहणगुणककख-	जघन्यगुणकर्कशस्य ५६५ इस्स [१]	
जहणगुणककखदामं	जघन्यगुणकर्कशानाम् ,,	
जहणगुणककखे	जघन्यगुणकर्कशः ,,	
जहणगुणकालम्	जघन्यगुणकालक. १५७ [१], ४६८ [१], ४७५, [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५६१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहणगुणकालगस्य	जघन्यगुणकालवस्य ४५७ [१], ४६८ [१], ४८२ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]	
जहणगुणकालगानं	जघन्यगुणकालकानाम् ४८३ [१]	
जहणगुणकालयस्स	जघन्यगुणकालवस्य ४७५, [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	

मूलसङ्को	सकथयो	सुसंकाह
जहणगुणकालयाणं	जघन्यगुणकालकानाम् ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहणगुणशीतस्स	जघन्यगुणशीतस्य ५४७ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणशीतानं	जघन्यगुणशीतानाम् ५५१ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणशीते	जघन्यगुणशीत-५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणशीतस्य ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]	
जहणगुणसीयाणं	जघन्यगुणशीतानाम् ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]	
जहणचवसुदंस-	जघन्यचक्षुर्दंशनिनः ४६२ णिस्स [१]	
जहणचवसुदंसणी	जघन्यचक्षुर्दंशनी ,,	
जहणचवसुदंसणीणं	जघन्यचक्षुर्दंशनिनाम् ,,	
जहणओगिस्स	जघन्यओगिनः २१७५	
जहणठितीम्	जघन्यस्थितिकः ४५६ [१], ४६७ [१], ५३५ [१]	
जहणठितीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४५६ [१]	
जहणठिनीयाणं	जघन्यस्थितिकानाम् ४६७ [१], ५३५ [१], ५५६ [१]	
जहणठितिदंघम्	जघन्यस्थितिकस्यः १७४२ तः १७४४	
जहणठितीम्	जघन्यस्थितिकः ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३	

मूलस्रो	सक्यथो	सुसंकाह
जहण्णठिनीए	[१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहण्णठिनीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४६७ [१], ४७४ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहण्णठिनीयाणं	जघन्यस्थितिकानाम् ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३६ [१], ५३७ [१]	
जहण्णपए	जघन्यपदे ९२१ [१]	
जहण्णपएसियस्स	जघन्यप्रदेशकस्य ५५६ [१]	
जहण्णपदेसिने	जघन्यप्रदेशकः ..	
जहण्णपदेसियाणं	जघन्यप्रदेशकानाम् ..	
जहण्णमतिजण्णा- गिस्स	जघन्यमत्यज्ञानि ४७० [१]	
जहण्णमतिजण्णाणी	जघन्यमत्यज्ञानी ..	
जहण्णमति- जण्णाणीणं	जघन्यमत्यज्ञानिनाम् ..	
जहण्णया	जघन्यकानि १२४९	
जहण्णाभिणि- बोहियणागिस्स	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानिः ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणी	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानी ४५९ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणीणं	जघन्याभिनिबोधिक- ज्ञानिनाम् ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
० जहण्णियं	जघन्यिकां १७४४	
जहण्णिवा	जघन्यिका १०१३, १०६६	
जहण्णियाए	जघन्यिकायाम् ..	
जहण्णियाहिंलो	जघन्यिकायाः ..	

मूलस्रो	सक्यथो	सुसंकाह
जहण्णुक्कोसगाणं	जघन्योक्तृकानाम् १२४९	
जहण्णुक्कोसियाए	जघन्योक्तृकिकायाम् १०१३	
जहण्णेण	जघन्येन ३३६ [२], ३४० [२], ३४१ [२], ३४२ [२], ३४५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां ३९३ तः ३९७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९८ [१०], ३९९ [२], ४०१ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३१३, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [३५], १५०७ [२], १५१३ [१-३], १५२८, १७१९, २१६६ [२]	
जहण्णेणं	जघन्येन ८२, ३३५ [१-३], ३३६ [१] तः ३३९ [३], ३४० तः ३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय- कण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३६३ [१, ३],	

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

३६५ [१, ३], ३६६
[१, ३], ३६८ तः ३९०
सुत्राणां ३९४ तः ४३६
सुत्राणां च प्रथम-तृतीय-
कण्टिके, ३९१, ३९२
[१], ३९३ [३], ५६०
तः ५७८, ५८१, ५८३
तः ६०२, ६०४ तः
६०७, ६०६, ६२८,
६३३, ६३५, ६३६,
६८७, ६८८, ६९१,
६९४, ६९५, ७०१ तः
७१३, ७१५ तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१० [३],
९९२ [१, ३], १२६१,
१२६२ [१-२], १२६४
[०], १२६७, १२६८
[१], १२७० [२],
१२७२, १२७३, १२७५,
१२७९ तः १२८४,
१२८६, १२८८, १२८९,
१२९३, १२९४, १२९६
तः १३०२, १३०५,
१३०६, १३०८ तः
१३१२, १३१४, १३१५,
१३१७, १३१८, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४९, १३५०,
१३५२ तः १३५४,
१३५६, १३५८ तः
१३६०, १३६५, १३६६,
१३६८, १३७४, १३७५,
१३७७, १३७८, १३८०,
१३८३, १३८६, १३८७,

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

१३८९, १३९०, १४१४
[१, ३], १४१५ [१-२],
१४१६ [१], १४७०,
१४७२, १५०२, १५०६
[१, ३-४], १५०७ [१],
१५१३ [४], १५२७,
१५२९ [१-३, ९],
१५३०, १५३१, १५३२
[१, ५-६], १५३५,
१५४५, १५४७ [१],
१५४८, १५५१ [१, ४,
६, ९], १६९७ तः
१७०० [१३], १७०१
[१२], १७०२ [१,
३९, ११-१३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९, ४२-
४३, ४५, ५४, ५७],
१७०३ [१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [०, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२] तः
१७१३, १७१५, १७१८,
१७२१ तः १७२३,
१७२५ तः १७३० [२],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[१-३], १७४१, १८०६
[१], १८२४, १८२६,
१८२८ तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६, २०९३
[१], २०९५ [१],
२१०० [२], २१०१
[१], २१०३ [१],
२११९ [२, ४], २१२४

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
जहणणेणं	[३], २१३५ [१], २१५३ [३], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ. १०३ टि. १, पृ. १६५ टि. १		जहणगुणसीते जहणठिनीयस्स	जघन्यगुणसीतः ५४८ [१] जघन्यस्थितिकस्य	४८२ [१]
जहणगोगाहणम्	जघन्यावगाहनक [१], ४६६ [१], ४६६ [१], ४७३ [१, ३], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२७ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१, ३]		जहणेण जहणेणं	जघन्येन ,, ३६६ [३], ३८२ [१], ३९२ [३], ३९३ [१], ६०३	३९२ [२]
जहणगोगाहणगस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४५५ [१], ४६६ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]		जहा	यथा ३ त. ८ [५], १४ त. ५५ [१], २६ त. २८ [२], २० त. ३१ [२], ३२ त. ३४ [२], ३५ त. ५०, ५४ [१], ५५ [१, ३], ५६ [१] तः ६६, ६८ [१, ३], ६९ तः ७४, ७५ [१, ३], ७६ तः ८०, ८३, ८४ [१, ३], ८५ [१, २, ४], ८६ त. ८८, ९१ [१, ३], ९२, ९४ त. १४७ [२], १६७, १७४, १७७, १८० [१], १८१ [१, २], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२] त. १८९ [१], १९० [१], १९२ त. १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१] त. २१०, २११ या १७६, ३३३, ३५३, ३५८, ४३८, ४४२, ४५१, ४६१, ४७३ [३], ४८१ [३], ४८५ [३], ४८८, ४९३ [३], ४९६, ४९९ [१], ५०० तः ५०२, ५२६ [१], ५२७ [१-२], ५५३, ५५८, ६२५, ६३४, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६५० [१, २],	
जहणगोगाहणगानं	जघन्यावगाहनकानाम् ४५५ [१], ४६६ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]				
जहणगोगाहणगे	जघन्यावगाहनक ५२९ [१]				
जहणगोगाहणते	,, ५२६ [१]				
जहणगोगाहणयस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४८१ [१]				
जहणगोगाहणयानं	जघन्यावगाहनकानाम् ५२६ [१], ५२७ [१]				
जहणगोहिणाणिस्स	जघन्यावधिजानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]				
जहणगोहिणाणी	जघन्यावधिजानी ,, ,,				
जहणगोहिणाणीणं	जघन्यावधिजानिनाम् ,, ,,				

मूलसरो
जहा

सङ्ख्यथो सुत्तकाइ
६५३, ६५४, ६५५[४],
६६८[७], ६६९[२],
६७२[४, ६], ६७४,
६७५, ६७९, ६८१,
६८३ तः ६८५, ६९१,
७२५, तः ७२७, ७३८,
७५४, ७६२, ७६४,
७७३ [१-२], ७७४,
७९१, ७९९, ८०६,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७[७, १३], ८८१,
८८८[१], ८९०, ८९१,
८९६, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८ त ९१० [४],
९११[१-४], ९१२
[१-४], ९१४[१-२, ४],
९१६[१] तः ९१८[३],
९२०, ९२१[१-४],
९२५ तः ९३७, ९४०
[१, ३], ९४१[१],
९४२ तः ९४४, ९४७
तः ९५५, ९५७ तः
९५९, ९६० तः ९६७
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९८३
[१-२], ९८४, ९८७
[१], ९८८, ९८९,
९९१[२], ९९६, ९९८,
१००३[२], १००४,
१००७, १००८[१],
१००९[१], १०११[१],
१०१२[१], १०१४[१],
१०१५[१], १०१६[१],
१०१७.तः १०२०[१],
१०२१[१], १०२४,
१०२५, १०२८[१-३],

मूलसरो

सङ्ख्यथो सुत्तकाइ
१०३४, १०३५, १०४१
[५], १०४२, १०४६
[४], १०५१, १०५६,
१०५७, १०६१, १०६२,
१०६४, १०६६[१],
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७६,
१०८४ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
१११७, ११२०, ११२४
तः ११२६, ११२८ तः
११३२, ११३४, ११३५,
११३७, ११३९, ११४१
तः ११४७, ११४९ तः
११५३, ११५५ त
११५९, ११६२, ११६३
[२-३], ११६४[२-३],
११६५ [२], ११६९
[१], ११७२, ११७४,
११७८ तः ११८० [३],
११९३, १२०५, १२१०
[१], १२१३, १२१९,
१२३२, १२३९, १२४०,
१२५०, १२५१, १२५६,
१२५७ [१३, ५,
७, ९, १२-१३],
१२७० [१], १२७१,
१२८५, १२८९, १२९६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३८८, १४१५ [३],
१४२१[२], १४२६[१],

मूलसदो

जहा

सकयथो

सुत्तंकाइ

१४२८ [४], १४२९,
 १४३०, १४३१, १४४१,
 १४४३, १४५७, १४५९,
 १४७३, १४७२, १४७५.
 तः १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ तः १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-७],
 १४८६ [१-२], १४८७
 [१-२], १४९७ [१, ३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०३, १५०५, १५१४,
 १५२३ [१-२], १५२६
 [१], १५३६ तः १५३९
 [४], १५४४ [१-३],
 १५४९, १५५२, १५५६,
 १५६३ [२], १५६७ तः
 १५७३, १५८३ [३-४],
 १५८९ [३-४], १५९५
 [२], १५९७ [२],
 १६०३ [२], १६०५,
 १६०६ [१], १६१७,
 १६२१, १६२७ [१],
 १६३५ [५-६], १६३६,
 १६३८ [२], १६४७
 [२-३], १६४९ [२],
 १६६५, १६७०, १६७८
 [१], १६७९ तः १६८१
 [१], १६८२ तः १६८४
 [१], १६८५ [१], १६८६
 तः १६९३, १६९४ [१-
 १२, १६, १८], १६९५
 [१-२], १६९६, १७००
 [६-८], १७०२ [२, १६-
 १७, २९-३०, ३२-३३,
 ४०, ४६-४८, ५५],
 १७०३ [२], १७०७
 [२], १७०८ [६],

मूलसदो

सकयथो

सुत्तंकाइ

१७११ [१-२], १७१४,
 १७१७, १७२०, १७२४,
 १७२७, १७२८, १७३०
 [६], १७३५ [२],
 १७३६ [१-२], १७३७
 [४], १७४०, १७४७
 [१-२], १७४३, १७५४
 [१], १७५६ [२],
 १७६१, १७६२, १७६९
 [१], १७७५ [१], १७७७
 [२], १७८२, १७८४
 [३] तः १७८७ [१],
 १७९१, १७९६, १८०६
 [१], १८१५ तः १८१७,
 १८२३, १८२४, १८२७,
 १८२९, १८६९ [२],
 १८९६, १८९७, १८९८
 [४], १९०० [२],
 १९०२ [६], १९०९,
 १९१०, १९१२ तः
 १९१४, १९१६, १९१७,
 १९२०, १९२१, १९२४
 तः १९२७, १९३३,
 १९३५ तः १९३८,
 १९४० तः १९४२,
 १९४८, १९५०, १९५३,
 १९५८, १९६१, १९६२,
 १९७०, १९७१, १९७९,
 १९८२, २०२१, २०२६,
 २०३१, २०३६, २०३७,
 २०४५, २०४६, २०५२
 [१], २०५५, २०६०,
 २०६३, २०६६, २०६९,
 २०७२, २०७७, २०७८,
 २०८२, २०८३, २०८६,
 २०८९, २०९० [१],
 २०९१ [१], २०९२,

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
जहा	२०९५[२], २१०४, २१०७, २११०, २११३, २११५, २११७[१], २११८[१], २१३२, २१३३, २१३४, २१४६ तः २१५२, २१५८ [१-२], २१६० तः २१६४, २१७०[१], २१७२, पृ. २७१ टि. ६, पृ. २७५ टि. ६, पृ. ३०८ टि. १, पृ. ४२२ टि. ३, पृ. ४३२ टि. १	
जहाणामप	यथानामकः ११२१, १२१५[१-३], १२२२, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३५, १२३६, १२३८, १८६४	
„	यथानामकम् १२२०, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३७	
„	यथानामिका १२२६ तः १२२८, १२३०, १२३१, १२३३, १२३७, १२३८, २१७३	
„	यथानामसा. १११९, १८६४, २०५२[२]	
जहेव	यथैव १९१[१], १९७[१], २००[२], ६६५[१], ७८९, ९८३ [२], १०६७, ११२७, ११५५, ११८०[६.१०], ११८४, ११९६, १२०७ [१], १२०९, १२१७, १२४८, १२४९, १२६४ [१], १४३४, १५०७ [३], १५५२, १५९१, १५९३, १५९९[१],	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
	१६०४[१], १६१३ [१], १६१४, १८११, २०५२[३], २१११, २१५४[१], २१६५	
जं	यत् ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १००, २११ गा. १६१-१६२ गा. १७१, १११३, १६७९ तः १६८१[१], १६८२ तः १६८६, १९०७, पृ. २७१ टि. ४	
„	यम् १०९०	
„ (स. द्वि.)	यस्मिन् १६१४ तः १६१६[२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
+ जंगला	जङ्गलेषु १०२ गा. ११३	
जंत ०	यन्त्र १७७, १७८[१], १८८	
जंति	यान्ति ६४७	
जंनु	जम्बू-वृक्षः ४०	
जंनुदीप	जम्बूदीपम् २१६९	
जंनुदीवे	जम्बूदीपः १००३ [१], १००३ [२] गा. २०४, २१६९	
„	जम्बूदीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
जंनुफलप	जम्बूफलकम्-जम्बूफलम् १२२६	
जंनुफलकाडिया	जम्बूफलकालिका- मयविशेषः १२३७	
जा	या ५० गा. ४३, ५४[३] गा. ५९, ५४[४] गा. ६९, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४[६] गा. ८०	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
जा	तः ८३, ८३१, ८३३, ८३४, ८३६, ८५१, १११३, १५२९ [१-३], १५३२ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१ जाति ५४ [४], ६८ [४], ८४ [४], ८५ [५]		जाणति	जानाति ८४० तः ८४८, ९९४, १२१५ [१, ३], १९६३, १९६४, २१६९	
जाइ०			जाणंति	जानन्ति ९९५ [१], ९९६, ९९८, १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६, २००७, २०३२ गा. २३३, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, घृ. २९० टि. १	
जाइणामे	जातिनाम १६९४ [२], १९९३		जाणंती	जानन्ति २११ गा. १७०	
जाइनामनिहत्ताउयं	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८८		—जाणिउकामे	ज्ञानुकामः १६७९	
जाइविसिट्ठया	जातिविशिष्टता १६९५ [२]		जाणिता	जात्वा	”
जाइहिं गुलुप	जात्यहिंजुलुकः १२२९		जाणियव्वं	ज्ञातव्यम् १६७९, घृ. ५९ टि. ६	
जाई	यानि ८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ९९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३]		जाणियव्वा—	ज्ञातव्याः घृ. ३५२ टि. १	
”	यान २१५३ [४], २१६६ [३]		जाणियव्वा	ज्ञातव्याः १८८३	
जाई	जातिः ४३ गा. २५,		”	ज्ञातव्यानि १०६७	
जाई०	जाति ७५ [४]		जाणंति	जानन्ति ९९६	
जाई—	जातिः ८३६, ८३७		जातरूववडंसण	जातरूपवडंसकः १९८ [१]	
+ जाउल	जातुलः—वनस्पतिः घृ. १८ टि. १३		जाता	जाताः ८३	
+ जाउलग	जातुलकः—, ४२ गा. २३		जाति	जाति २११	
जाए	यथा ८९५		जाति०	” ५.७ [२], ५.८ [२], ९.१ [४] गा. १११, २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
जानो	जातः ५४ [१०] गा. १०२		जातिआरिया	जात्यार्याः १०१, १०३	
”	याः १७६५ [१], १७६८ [१]		जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८४	
जागरा	जागराः ३२५		जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८७	
जागराणं	जागराणाम् ३२५		हत्ताउयं		
जागरे	जागरः १७४६, १७५०		जातिणामनि-	”	
जाण	जानीहि ५४ [१०] गा. १०२		हत्ताउयं	६९१	
जाणइ	जानाति ८३९, ९९४, १२१५ [१-३], १६७९, १९६४		० जातिणामाए	जातिनामः १७११ [२]	
			० जातियो	जातयः घृ. ३८ टि. ३	
			जातिनामनिहत्ताउए	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८५	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाह
जातिनामनि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम्	
हृत्ताउयं		६९१
जातिविसिद्धया	जातिविशिष्टता	
		१६८५ [१]
जातिविहीनया	जातिविहीनता	१६८५
		[२], १६९५ [३]
जानी-	जातिः ८३६, ८३७, ८३८	
जाती ०	जाति	९१ [४]
जायणि	याचनी-भाषाप्रयेदः	
		८६६ गा. १९६
जायरूपखंडाण	जातरूपखण्डानाम्	८८२
जायरूपवर्णसण्	जातरूपवर्तसकः	२०६ [१]
जायी-	जातिः	८३६
जारु	वनस्पतिविशेषः	५४ [१]
		गा. ४८
जाल-०	जाल	१९५ [१]
जालं	जालम्	८५३
जाला	ज्वाला	३१ [१]
जालाडया	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७
		टि. ६
जाय	यावत्	१७, १७२ [१],
		१८५ [१], १८६ [१],
		१८७, १८९ [१-२],
		१९० [१-२], १९१ [२]
		तः १९३ [१], १९५ [१]
		तः २०९, २७७
		[१२], ३५३, ४४२,
		४६५, ४७२, ५०३,
		५०७, ५१२, ५१६,
		५२०, ५२४, ५२८,
		५३४, ५४०, ५४९,
		५५८, ६०८, ६१४,
		६१६, ६१८, ६२०,
		६२५, ६२७, ६२९,
		६३१, ६३८, ६४९,
		६५० [१, ३, १३-१६,
		१८], ६५५ [१-२, ४],

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाह
	६५६ [१-३], ६५७,	
	६६३, ६६८ [१-३, ८],	
	६६९ [१], ६७२ [१-३,	
	७-९], ६७३ [१-२],	
	६७५, ६७६, ६७८,	
	६८६, ६८९, ६९२,	
	६९४, ६९६, ६९८,	
	७०० तः ७२४, ७२७,	
	७२८, ७३०, ७३२ तः	
	७३७, ७४१, ७५७,	
	७५९, ७६६, ७६८,	
	७७६, ७७८, ७९२ तः	
	८०१, ८०३ तः ८०६,	
	८०८ तः ८२९ सूत्राणां	
	द्वितीयकण्डिका,	८४५,
	८४७ तः ८५३, ८७२,	
	८७३, ८७५, ८७६,	
	८७७ [३, ५, ७-८,	
	१०-१५, २३], ८८८	
	[१], ८८९, ८९२,	
	८९७, ९०३, ९०५,	
	९१३, ९१९, ९३८,	
	९३९ [१-२], ९४१ [२]	
	तः ९४३, ९५० तः	
	९५२, ९५४, ९५५,	
	९५९, ९६० तः ९६७	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	९६८ [१-२], ९७०, ९७१,	
	९७५ [२], ९७७ [२],	
	९७८ [२], ९८० [२],	
	९८१ [२], ९८३ [२],	
	९८४, ९८६, ९८७ [५],	
	९९५ [२], १००१ तः	
	१००३ [२], १००५,	
	१००८ [१] तः १०१२	
	[२], १०१४ [२],	
	१०१५ [२], १०१६	

मूलसहो

जाव

सकयल्यो

सुत्तंकाह

[२], १०२०[२], १०२१
 [४], १०२३, १०२६
 [२], १०२७ [२],
 १०२९, १०३१ [२],
 १०३८ [२], १०४१
 [१-३], १०४२, १०४३
 [३, ४], १०४५ [२],
 १०४६ [२, ६], १०४७,
 [२], १०४८ [३],
 १०४९, १०५० [३],
 १०५३, १०५४[२, ३],
 १०५५ [२], १०५६,
 १०५७, १०५९, १०६१,
 १०६२, १०६५, १०६६
 [१], १०६७, १०६९ तः
 १०७५, १०७७ तः
 १०८१, १०८३, १०८६,
 १०८८ तः १०९०,
 १०९५, १०९७ तः
 १०९९, ११०३, ११०४,
 ११०६, १११०, १११३,
 १११७, ११२४, ११३६,
 ११४०, ११४२, ११४५,
 ११४७, ११५०, ११५८,
 ११५९, ११६३[१, ३],
 ११६४[३], ११६५[२],
 ११७०, ११७२ तः
 ११७४, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३[१-३],
 ११८८ तः ११९१,
 ११९३, ११९४, ११९७,
 ११९९[३], १२००[२],
 १२०२, १२०९, १२१०
 [१], १२११, १२१५
 [१-३], १२१६[२],
 १२१७, १२२१ तः

मूलसहो

सकयल्यो

सुत्तंकाह

१२२३, १२२५, १२२७,
 १२३०, १२३३ तः
 १२३७, १२४२ तः
 १२५१, १२५३, १२५५,
 १२५६, १२५७[१-३, ५,
 ७, ९, १२-१३], १२६६
 [२], १२७८, १२९२,
 १३०७, १३०८, १३३१,
 १३३२, १३७८, १३८७,
 १३९६, १४०१ तः
 १४०३, १४०७[२],
 १४०८[३], १४०९,
 १४१०[२-३], १४११,
 १४१४[२], १४१५[३],
 १४१९, १४२०[७],
 १४२१[२, ५], १४२४,
 १४२६[२], १४२८[३],
 १४३०[२], १४३५,
 १४३६[१], १४३७
 [४, ६], १४३८, १४४४,
 १४४५, १४५१, १४५८,
 १४६१, १४६८, १४६९,
 १४७१ तः १४७३,
 १४७६, १४७७, १४७९,
 १४९७[१, ३], १४९८
 [१], १५०१[१],
 १५१६, १५१७[१, ३],
 १५१८[६-७], १५२०
 [१-३], १५२३[२],
 १५२६[२, ५], १५२९
 [३], १५३२[२, ५],
 १५३६ तः १५३८,
 १५३९[१, ४], १५४३,
 १५४४[३], १५४६,
 १५४७[२], १५४८,
 १५५१[१-२, ४-९],
 १५५२, १५५७, १५५५

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

तः १५७९ स्याणां द्वितीय-
कण्डिका, १५८०, १५८१
[२], १५८३[२],
१५८४[२], १५८५[२],
१५८६[२], १५८९[२],
१५९३, १५९५[२],
१५९७[२], १५९९[२],
१६०१, १६०३[२],
१६०५, १६०६[१-२],
१६१३[२] तः १६१६
[१], १६१७ तः १६१९,
१६२७[१-२], १६३५
[२-३], १६३६, १६३८
[२], १६३९, १६४१,
१६४५, १६४७[१],
१६४९[२], १६५०,
१६५६ तः १६६०,
१६६३, १६६६, १६६८,
१६६९, १६७१, १६७३,
१६७४[१], १६७६[२],
१६७७[२], १६७९ तः
१६८८, १६८९[२-३],
१६९०[२-३], १६९२,
१६९४[२-३], ५-६, ९,
११-१२, १८], १६९५
[२], १६९६, १७००
[४-५, १०], १७०८
[५], १७१४, १७२०,
१७२४, १७२७, १७३३,
१७४१, १७४५, १७४९,
१७५१, १७५२, १७५४
[१-२], १७५६ [२],
१७५८[२], १७५९[२],
१७६१, १७६३[३].
१७६५[१], १७६७[१],
१७६८[२], १७६९
[१-२], १७७०[२],

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

१७७२, १७७३[२],
१७७५ [१-२], १७७७
[२], १७७९, १७८३
[२], १७८४ [३],
१७८७ [१-२], १७८८
[२], १७९२ [२],
१७९४ [२-३], १७९८
[१-२], १८०० [१, ३],
१८०२, १८०५, १८०६
[१-२], १८०९, १८१०,
१८११, १८१४, १८१६
[२], १८१९[२], १८७१
[२], १८७६ [२],
१८७७, १८७८ [२],
१८८०[२, ४], १८८३
[२], १८८९[२], १८९४
[२], १९०७, १९१५,
१९१९, १९२९ तः १९३२
[२], १९४३, १९४६,
१९५३, १९५६, १९५७
[२], १९६२ तः १९६४,
१९६७, १९७६, १९९३,
१९९८, २०००, २००४
तः २००६, २००९[२],
२०१४ [२], २०१८,
२०२३, २०२८, २०२९,
२०३४ [१] तः २०३६,
२०३९, २०४१, २०४६,
२०४८, २०५०, २०५१,
२०५२ [१, ४-६],
२०५३, २०५७ [२],
२०५९, २०६१, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७९, २०८१,
२०८७[२], २०९०[२],
२०९१ [२], २०९२,
२०९३[२], २०९४[१],

मूलसङ्घो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
जाव	२०९५[२], २०९६[२], २०९७[२], २०९८[१], २०९९[२], २१००[२], २१०१[२], २१०३[२], २१०४ [१], २१०५, २१०७, २११०तः २११५ [१], २११६, २११९ [२, ५], २१२०[२], २१२१ [१-२], २१२३ [२-३], २१२४ [२-४], २१२७[२], २१२८[२], २१२९[२], २१३४[२], २१३५ [२], २१३६, २१३७[२] तः २१३९, २१४० [२], २१४१, २१४४[२], २१४५[२], २१५४[२], २१५६[२], २१५७, २१५८ [२], २१५९ [२], २१६१, २१६५, २१६६ [३], २१६९, २१७५, घृ. ७ टि. ३, घृ. २९३ टि. १ घृ. ३५३ टि. २	२०९५[२], २०९६[२], २०९७[२], २०९८[१], २०९९[२], २१००[२], २१०१[२], २१०३[२], २१०४ [१], २१०५, २१०७, २११०तः २११५ [१], २११६, २११९ [२, ५], २१२०[२], २१२१ [१-२], २१२३ [२-३], २१२४ [२-४], २१२७[२], २१२८[२], २१२९[२], २१३४[२], २१३५ [२], २१३६, २१३७[२] तः २१३९, २१४० [२], २१४१, २१४४[२], २१४५[२], २१५४[२], २१५६[२], २१५७, २१५८ [२], २१५९ [२], २१६१, २१६५, २१६६ [३], २१६९, २१७५, घृ. ७ टि. ३, घृ. २९३ टि. १ घृ. ३५३ टि. २
जावह	वनस्पतिविशेष. ४२ गा. २३	
जावति	वृक्षमेवः ४८ गा. ३७	
जावतिथं	यावत्कम् १०००, १००१	
जासुमणा	वनस्पतिविशेष. ४२ गा. १९	
जासुमणाकुसुमे	जपाकुट्टमम् १२२९	
जासुमिणाकुसुमे	,, घृ. २९४ टि. १७	
जासुवण	बलीविशेषः ४५ गा. ३०	
जाहा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
जार्हि	श्यामि १७६२	
जिउल्लगारा	शिल्पार्यविशेषः १०६	
जिणदिट्टे	जिनदृष्टान् ११० गा. १२१	
जिणवरिंद	जिनवरेन्द्रम् १ गा. १	
जिणवरेण	जिनवरेण १ गा. २	
जिणा	जिनाः २१७० [२] गा. २३०	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
जिणाणं	जिनानाम् १०२ गा. ११७	
जिणाभिहितं	जिनाभिहितम् ११० गा. १३०	
जिणेण	जिनेन ११० गा. १२२	
जिहमगारा	(?) जिह्माकाराः— शिल्पायाः घृ. ३८ टि. ७	
जिहमा	,, ,, ,, ,,	
जिहिंभदियं	जिह्मेन्द्रियम् ९७३. ९७४ [४], ९७६ [३], ९७९, ९८७ [१-२], १०२८ [१]	
जिहिंभदियोवचणं	जिह्मेन्द्रियोपचयः १००७	
जिहिंभदिय	जिह्मेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १०२२, १०२३, १०२५	
जिहिंभदिय ०	जिह्मेन्द्रिय ९८७ [२, ४], १८१९	
जिहिंभदिय-	जिह्मेन्द्रियार्थावग्रहः	
ज्योमगहे	१०१९	
जिहिंभदियपरिणामे	जिह्मेन्द्रियपरिणामः ९२८	
जिहिंभदियव-	जिह्मेन्द्रियव्यञ्जन/वग्रहः	
जणोमगहे	१०१८	
जिहिंभदियस्स	जिह्मेन्द्रियस्य ९८२, ९८७ [३-४], ९९२ [४], १०१३	
जियंत्तणं	जीवन्तकः—वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
जियंति	जीवन्ती—बली ४५ गा. ३१	
० जिया	जीवानि ५४ [२] गा. ५५	
जिह्मी	वनस्पतिविशेषः घृ. २४ टि. ४	
जीमूणं	जीमूतः १२२६	
जीरू	वनस्पतिविशेषः घृ. २२ टि. २	
जीव	जीव १४, १६, ९३, २११	
+ जीव	जीवः १२५९ गा. २११	
जीव—	,, ३३४, ६९२, ८५८, ९१० [४], ९७१, १५८४	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], १६०४ [२] १७६२, १७६६, १८७२, १८७७, १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८८, १८९१ [२], १८९५ [१-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३], १९०७, घृ. ४०४ टि. १	
जीव ०	जीव ११० गा. १२०, १५८०, १९०० [४], १९०३ [२], २०८५ गा. २२७	
जीवधना	जीवधना: २११ गा. १६९, २१७६	
जीवणिकाण्डसु	जीवनिकायेषु १५७४, १६३७	
जीवत्थिकापु	जीवास्तिकायः २७०, २७१, २७२ [४], २७३	
जीवत्थिकाय	जीवास्तिकाय २७०, २७१, २७३	
जीवत्थिकायस्स	जीवास्तिकायस्स २७२ [४]	
जीवपण	जीवपदे २१५८ [१], २१६०	
० जीवपण	,, १६०४ [२]	
जीवपणव	जीवपर्यवा: ४३८, ४३९, ४४२ [२]	
जीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना ३, १४, ५८ [१-२], ५९, १४७ [२]	
० जीवपणवणा	,, १५, १७ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२]	
जीवपदे	जीवपदे २१६२	
जीवपरिणामे	जीवपरिणामः ९२५, ९२६, ९४६	
जीवमिस्सिया	जीवमिश्रिता-भाषाप्रमेदः ८६५	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
जीववगस्स	जीववर्गस्व ९१० [४]	
जीवस्स	जीवस्य ५४ [८] गा. ९३, १५४५, १६०७ तः १६०९, १६११ तः १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३५ [५], १६३६, १६३९, १६४५, १६५० तः १६५३, १६५६, १६५७, १६६१	
० जीव	जीवम् ५४ [११] गा. १०४-१०५	
जीवजीवा	जीवजीवाः-चर्मपक्षि- विशेषः ८७	
जीवा	जीवौ ५४ [२] गा. ५५	
जीवा	जीवाः ५४ [११], २१३, २५२ तः २६९, २७४ तः २७६, २९२, २९४, ३०१ तः ३०३, ३२५, ६८७, ६९१, ७५३, ७६३, ८६७, ८७१, ८७६, ८८९, ९००, ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १०७७, १०८९, ११७०, ११९१, ११९३, १३९९, १५७३, १५८२, १५८३ [३], १५८६ [१], १५९२ तः १५९५ [१], १६०४ [१], १६४३, १६४८, १६६९, १६७२, १६७७ [१], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-३], १७१५, १७१८, १७२१, १७२५, १७२८, १७३१ [१], १७३४,	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
जीवा	१७५७, १७६४, १७७४ [१], १७७८, १७८४ [१], १७८९, १८२८ [१], १८६८, १८६९ [२], १८७२, १८७५ [१], १८७७, १८७९, १८८४, १८८६, १८८९ [३], १९०३ [६], १९२८, १९३४, १९५४, १९६१, १९६५, १९७०, १९७४, १९८० गा २२१, २१२५, २१४२, २१४६, २१५३ [५-६], २१६६ [३-४], पृ ३५.१ टि. १	
• जीवा	जीवाः ३३४, ७०६८, २१३९, पृ १११ टि २	
जीवाहं	जीवान् ७१५३ [४], २१६६ [३]	
जीवाभो	जीवान् १०९१, १५०२, १५९७ [२], १६००, १६२०, २१५३ [५], २१६६ [३]	
जीवाजीवमिस्सिदा जीवाजीवमिधित्ता-		
	भाषाप्रमेदः	८६५
• जीवाण	जीवानाम्	५४ [१०] गा. १०३
जीवाणं	,, २५२ तः २६९, २७४, २७५, ३२५, ६९१, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, १०६९, १०७७, १०८७, ११७०, ११९१, १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६३८ [२], १६४०, १९११, १९३९, १९५२, २१२५, २१४२, २१५३ [६], २१६६ [४]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
जीवाणं	जीवानाम्	५४ [१०] गा. १०१, २११९ [३], २१२१ [२], २१४१
जीवातो	जीवान्	१५८८, १५८९ [३], १५९६, १६०४ [१]
जीविय	जीविका-वनस्पति	५४ [१] गा. ५१
जीविया	जीवकानि	५४ [८] गा. ८७
जीवियाभो	जीवितान्	१५७२
जीवे	जीवः	२१२ गा. १८१, ८०७, ८७७ [१], ८७८ त ८८०, ८९०, ८९२, ८९३, १२१६ [१], १२१७, १२६०, १६०७ [१], १८७७, १५८१ [१], १५८५ [१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १६०४ [१], १६२०, १६४२, १६४६, १६४७ [२], १६६७, १६७०, १६७५, १६७६ [२], १७४४, १७५५, १७५६ [२], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७६, १७७७ [२], १७८३ [१], १७९३ [१], १८६६ [१], १८७१ [१], १८७४ [१], १८७६ [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८९० [१], १८९२ तः १८९४ [१], २१५३ [१, ४, ६], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५८ [२], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१, ३-४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जीवे	जीवे	८८८[१]
जीवेणं	जीवेन १६७९ तः १६८४	[१], १६८५[१], १६८६
जीवेसु	जीवेषु १९०४[१],	१९०६
जीवेहिंतो	जीवेभ्यः १५९०, १५९४,	१५९५[२], १५९८,
	१६०२, १६०३[२]	
० जीवेहिंतो	जीवेभ्यः ९१०[४]	
जीवो	जीवः ५४[८] गा. ८८,	५४[९] गा. ९७,
	१०९१, १६६४ गा. २१७	
जीसे	यस्याः ५४[३] गा ५९,	५४[४] गा. ६९, ५४
	[५] गा ७९, ५४[६]	गा. ८३
जीहा	जिह्वा १०२५, १०२८	[२-३]
० जीहा	जिह्वा १७८[२]	
जुईण्	शु-या १७८[१]	
जुगमच्छा	शुगमस्याः ६३	
जुगवं	शुगपत् २१७५	
जुनीण्	शुन्या १७७, १७८[२],	१८८, १९६
जुवरायं	शुवराजम् ११०८	
जुवलयाणं	शुगलकानाम् १८७ गा.	१३९
जुंगमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ३	
जुंजइ	शुनक्ति २१७३[१],	२१७४[३]
जुंजति	,, २१७३[१-२],	२१७४[१-३]
जुंजमाणे	शुज्जन् २१७३[२],	२१७४[२-४]
ज्या	यूका ५७[१]	
जुहिया	यूधिका-वनस्पतिः ४३	गा. २५

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० जूहिया	यूधिका-वनस्पतिः	१२३०
जे	यः २११, १३२६,	१३३०, १३३४, १३४३,
	१३४४, १३४६, १३५२,	१३५९, १३७५, १४२०
	[२-८], १४२१[२],	१४२५[२], १४२८[२],
	१४३१[२], १४३२	[२-३], १४३६[२],
	१४३७[२-६], १७४४,	१७९६, १८०६[१],
	१८१५, १८२४	
"	ये ८[१] तः १३[५],	२४, २७[३], २८
	[१, ३४], ३१[१, ३-४],	३४[१, ३-४], ४० तः
	४२, ४६ त ४९, ५१,	५२, ५४[१] गा. ५३,
	५४[३] गा. ५७-८ गा.	६१, ५४[४] गा. ६७-
	६८ गा. ७१, ५४[८]	गा. ८९, ५४[११],
	५५[२-३], ५६[१], ५७	[१], ५८[१], ६३, ६७,
	६८[२-३], ७१, ७३, ७४,	७५[२-३], ८०, ८३, ८४
	[२-३], ८५[१, ३-४],	८७, ९१[२-३], १०५
	तः १०७, ११०, १५३,	१५६, १५९, १६९,
	१९५[१], २११ गा.	१६८, ६७९, ६८१,
	८४९, ८५०, ८५२,	८६७, ८६८, ९९३,
	९९४, ९९६, ९९८,	१०६७, ११२४ तः

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाइ
जे	११२६, ११२९, ११३२, ११३३ [१], ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, ११५२, १४२१[३-५], १५७३, १७०२ [३२], १९०८, १९०९, १९३१, १९३२ [१], १९५४, १९६०, २०५२[२-६], २०५७ [३-४], २०७८, २०८३, २१६८	११२८, ११३३, ११४२, ११४४, ११४७, ११५२, १४२१[३-५], १५७३, १७०२ [३२], १९०८, १९०९, १९३१, १९३२ [१], १९५४, १९६०, २०५२[२-६], २०५७ [३-४], २०७८, २०८३, २१६८	जेणामेव जेयि	यच्चैव २०५२[४-५] येषाम् ११५५, १८८५ [३], १८९८ [१-२], १९०३ [३-४]	
			जेहिंनो	येभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३[३], ६५७, ६६६ [३]	
			जो	यः ५४ [६] गा. ९७, ११० गा. १२१ तः १२५ गा. १२८ गा. १३०, १०९९	
"	याः ४४, ४५, ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०		जोइस ० जोइसपहा	ज्यौतिष २०५२ [१] ज्यौतिषयाः १६७, १७१ तः १७४	
"	यत् २११, ९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१]		० जोइसप्पभा ० जोइसप्पहा	ज्यौतिषभाः १६८ ज्यौतिषयाः १६९, १७०	
"	यानि ५४ [३] गा. ६२ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५, ५४[८] गा ८७, ८५३, ९१० [१-४], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१४[१-२], ९१६[२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१]		जोइसम्मि जोइसिए ० जोइसिए जोइसिएसु	ज्यौतिष्के १९५ [१] ज्यौतिष्कः १२०७ [१] ज्यौतिष्के १४५६ ज्यौतिष्केसु १२०७ [१], १४७०	
			जोइसिणिदेवीओ जोइसिणीओ	ज्यौतिषदेव्यः ११८५ ज्यौतिष्काः २८९, ३३४, ११८९, ११९०, १४१६ [२], घृ. २८४ टि. ५	
"	यान् १८०३ त १८०५, १८१० तः १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२२, १८२५, २०४०, २१५३[१], २१५६[१], २१५९[१], २१६५, २१६६[१] येन १ [गा. २] ,, १०९०, १०९१, १११८, १५७० तः १५७२, घृ. २७२ टि. १-३		जोइसिणीण जोइसिणीणं	ज्यौतिषीणाम् ११६८[२] ,, ३९६[१-३], ११८९	
जेण जेणं			जोइसिय	ज्यौतिष्क ६३४, ६५० [१३], ६७२[९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९८९, १०३४, १०४१ [७], १०८४, १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४६३, १५८९ [४], १६४७[३], १६६२, १९२७, २०२१, २०७६, घृ. ५० टि. ६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोहसिय •	ज्योतिष्क	१९५[१-२], ४५४, ६०८, ६२५, ६३८, ७१२, ११४४, ११४८, १२१४, १८७८ [३], १९७२
जोहसियते	ज्योतिष्कदेवा	१०५४[२]
जोहसियदेवा	ज्योतिष्कदेवा:	६५८, ११८५, ११८८
जोहसियदेवेहिंनो	ज्योतिष्कदेवेभ्यः	६५० [१६]
जोहसियरायाणो	ज्योतिष्कराजानौ	१९५[२]
जोहसिया	ज्योतिष्का:	१३९, १४२ [१-२], १९५[१], २२२, २२८, ३३४, ४३९, ४९९[२], ६२२, ७००, ९९७, ११९०, १४१६ [२], १८२८, १९९७
• जोहसिया	ज्योतिष्का:	१५५१[३]
जोहसियाण	ज्योतिष्काणाम्	१५२६ [४], १५३२[४]
जोहसियाणं	„	१९४[१], १९५ [१-२], ३९५[१], ५८८, ६७४, ११६८[१], ११८५, ११८८, १५२० [६], २०८३
• जोहसियाणं	ज्योतिष्काणाम्	३९५ [२३], १०५१
जोहसिदा	ज्योतिषेन्द्रौ	१९५[१]
जोहसिद्वं	योजयितव्यम्	८०२
+ जोग-	योगः	१८६५ गा. २१९
जोगनिरोहं	योगनिरोधम्	२१७५
जोगपरिणामे	योगपरिणामः	९२६, ९३१
जोगपरिणामेणं	योगपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३
जोगसन्धा	योगसत्या-भाषाप्रमेदः	८६२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोगे	योगे	८६२ गा. १९४
जोगे	योगः	२१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११
जोगि	योनि	५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५[४], ८४ [४], ९१[४], २११
जोगि •	योनि	२५[३], ३१[४], ३४[४], ५५[३]
• जोगिण्	योनिकः	१२११
• जोगिण्यसु	योनिकेषु	„
• जोगिण्यहितो	योनिकेभ्यः	६५० [१], ११९४
• जोगिणीभो	योनिकाः	२२६, २७९, ११८०[७]
• जोगिणीण	योनिकानाम्	११८०[४]
• जोगिणीणं	„	२२६, ११९७
जोगिण्यम्	योनिभूते	५४[९] गा. ९७
• जोगिया	योनिकाः	२१८, २२६, २७८, ७५३, ७६३, ७७२, ११४१, ११८० [५, ७, ९], ११९४, ११९७, १२०५
• जोगियाण	योनिकानाम्	११८०[५]
• जोगियाणं	„	२२५, २२६, ७४५ तः ७४७, ७५३, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ७७२, ११६३ [१, ३], ११७२, ११८० [१-३, ५-१०], ११९४, ११९७
जोगी	योनिः	२ गा. ४, ५५[३] गा. १०९, ७३८ तः ७४०, ७४२, ७४५, ७४७ तः ७५१, ७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१, ७६४, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३[१-४]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
जोणी	योनि ५६[२], ८५[५]	
जोणी ०	,, २८[४]	
जोणीपु	योण्याम् ७७३[२-४]	
जोणीपयं	योनिपदम् पृ. १०.२५ २६	
जोतिस ०	ज्योतिष्क १९.७३ गा. २२०, २०५.१	
जोतिसविसये	ज्योतिर्विषये १९५[१]	
० जोतिसिण्	ज्योतिष्कौ १०४४	
जोतिसिय	ज्योतिष्क ९.०९, १०४३ [४], १०७६, १४०४, १४४१, १४४३, १६३५, [६], १९३५, १९७९, २०२६, २०३१, २०३७, २११५. [१], २१३२, २१६४	
जोतिसिय ०	ज्योतिष्क ११५.४, १२००[२], २११३	
जोतिसियत्ते	ज्योतिषिकत्वे २१०७	
० जोतिगियत्ते	,, १०४६[४]	
जोतिसिया	ज्योतिष्काः ९.४५, ११५१, २०८३	
० जोतिसिया	,, २०४५	
जोतिसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ९.२३, २०१३	
जोयण	योजन १६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९.२२	
जोयणकोडा- कोडीभो	योजनकोडाकोटयः ९.१८[१]	
"	योजनकोडाकोटीः १९.७ [१], १९९[१], २०० [१], २०२[१], २०६ [१], २१०	
जोयणकोडीभो	योजनकोटीः १९.७ [१], १९९ [१], २१०	
जोयणपुहत्तं	योजनपृथक्त्वम् १५.११ [२], १५.१२ गा. २१६	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
जोयणपुहत्तिया	योजनपृथक्त्विकाः ८.	
जोयणम्मि	योजने २११	
जोयणसप्पसु	योजनशतेषु १८८, १८९ [१], १९० [१]	
जोयणसत्त ०	योजनशत १९.५ [१]	
जोयणसत्तपुहत्तं	योजनशतपृथक्त्वम् १५.३०	
जोयणसत्तपुहत्तिया	योजनशतपृथक्त्विकाः ८३	
जोयणसत्तसहस्स	योजनशतसहस्र १६८, १७०, १७१, १७३, १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८३ [१]	
जोयणसत्तसहस्सं	योजनशतसहस्रम् १५.२७, १५३१, १५३२ [१]	
जोयणसत्तसहस्साहं	योजनशतसहस्राणि १९.७ [१], १९.९ [१], २१०	
जोयणसत्तसहस्साणि	,, २१०	
जोयणसत्तसहस्से	योजनशतसहस्रे १६८ तः १७३, १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८३ [१], १८५ [१]	
जोयणसत्तसहस्सेसु	योजनशतसहस्रेषु १७६	
जोयणसत्तं	योजनशतम् ८३, १८८, १८९ [१], १९० [१]	
जोयणसत्ताहं	योजनशतानि १९.६, १९८ [१], १९९ [१]	
जोयणसत्ताणि	,, १९.७ [१]	
जोयणसत्ते	योजनशतम् १९.५ [१], २१६९,	
"	योजनशते २११, २१६९	
जोयणसत्तेसु	योजनशतेषु १९३ [१]	
० जोयणसय-	योजनशतवर्ग-	
वग्गपलिभागो	प्रतिभागः ९.२२	
जोयणसयसहस्स	योजनशतसहस्र १६९, १७२, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जोयणसयसहस्रसं	योजनशतसहस्रम्	२१६९
जोयणसयसहस्राहं	योजनशतसहस्राणि	॥
जोयणसयसह- रसाभो	योजनशतसहस्रात्	९९२ [२]
जोयणसयसहस्रे	योजनशतसहस्रे	१८१ [१], १८२ [१]
जोयणसयसहस्रेसु	योजनशतसहस्रेषु	९३
जोयणसयं	योजनशतम्	१९३ [१]
जोयणसयाहं	योजनशतानि	२१०
+ जोयणसहस्रस	योजनसहस्रम्	१५१२ गा. २५५-२१६
जोयणसहस्रस	योजनसहस्र	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
जोयणसहस्रसं	योजनसहस्रम्	८३, १६९, १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १५०२, १५०६ [१, ३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा. २१५, १५४८, २१५७
जोयणसहस्राहं	योजनसहस्राणि	१७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०
जोयणसहस्रिन्या	योजनसहस्रिका	पृ. ३३ टि. १
जोयणसहस्रेसु	योजनसहस्रेषु	१७४
जोयणस	योजनस्य	२११
जोयणं	योजनम्	८३
जोयणाहं	योजनानि	१९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २११, ८८०, १५०७ [१], १९९१, १९९२, २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]
• जोयणाहं	योजनानि	८२

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
• जोयणिप	योजनिकम्	२११
जोयणे	योजनानि	२११
जोयणेहिंतो	योजनेभ्यः	९९२ [१, ३]
जोय्वण	यौवने	२०५२ [२]
जोय्वणे	यौवने	१७८ [१-२]
जसगारा	मत्स्यविशेषः	पृ. २९ टि. ८

झ

झल्लरिसंठाण •	झल्लरीसंस्थान	२०१३
झंझावाप	झंझावातः	३४ [१]
झिहिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
झिह्मी	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ८८
झिगिरा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
झिगिरिका	„	पृ. २८ टि. ३
झंझावाप	झंझावातः	पृ. १६ टि. ५

ट

टंकेसु	टंकेषु	१४८
टोब	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ९
• टाणा	स्थानानि	१२४७ तः १२४९
• टागाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९ १२४९
• टाणां	„	१२४९
• टागेषु	स्थानेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
• टाणेहिंतो	स्थानेभ्यः	१२४९
• टिह्वा	स्थितिका	पृ. ३२ टि. १६
• टितीप	स्थितिकः	४५६ [१, ३], ५३५ [१, ३],
• टितीयस्स	स्थितिकस्य	४५६ [१]
• टितीयाहं	स्थितिकानि	८७७ [५]
• टितीयाणं	स्थितिकानाम्	४५६ [१], ४६७ [१], ५३२ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५५६[१]	
	ठ	
+ ठवणा	स्थापनायाम्	८६२ गा. १९४
ठवणासच्चा	स्थापनासत्या-भाषाप्रभेदः	८६२
ठवेहि	स्थापय	५४[१.] गा. १०४-१०५
ठाणपयं	स्थानपदम्	पृ. ८० पं. ६
ठाणमग्गणं	स्थानमार्गणाम्	१७९८[१]
ठाणा	स्थानानि	१४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ त. २११
० ठाणा	स्थानानि	१२४६, १२४७
*० ठाणा	,,	१२४७ तः १२४९
ठाणाई	,,	२ गा. ४
*० ठाणाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९
० ठाणाणं	,,	१२४७, १२४८
० ठाणाणं -	,,	१२१८ गा. २१०
१० ठाणाणं	,,	१२४८, १२४९
ठाणेषु	स्थानेषु	९३, ६७३[२], १७४१
*० ठाणेषु	,,	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
ठाणेहिं	स्थानैः	९६१[१], ९६४ तः ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १६६४ गा. २१७, १६७०, १६७२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
ठाणेहिं	स्थानाभ्याम्	१६७०, १६७२
१० ठाणेहिंतो	स्थानेभ्यः	१२४७, १२४९
ठिइपयं	स्थितिपदम्	पृ. १३५ पं. ११
ठिइं	स्थितिम्	१७४४
ठिइं	स्थितिः	२ गा. ४, ३३६[२]
ठिइंण	स्थित्या	४४०, ४८१[३], ४९५[१], ५१८, ५४८[१]
० ठिइंण	स्थितिकः	५३६[२]
*० ठिइंया	स्थितिकाः	पृ. ३२ टि. ६
ठिच्चा	स्थित्वा	१२१५[१], १२५२[४.५]
ठितलेस्सा	स्थितलेदयाः	१९५[१]
ठिनि -	स्थितिः	१७०२[४, १६]
+ ठिति	स्थितौ	८२९[२] गा. १९१
० ठिनिबंधण	स्थितिबन्धकः	१७४२ तः १७४४
० ठितियाई	स्थितिकानि	१७९७
ठिनिं	स्थितिम्	१६७९
ठिनी	स्थितिः	३२५[१-३], ३३६[१, ३], ३३७[१] तः ३५१[१], ३५४ [१-३], ३६०[१], ३६३ [१], ३६६[१], ३६९ [१], ३७१[१], ३७२ [१], ३७५[१], ३८१ [१], ३८४[१], ३८७ [१], ३९०[१], ३९३ [१], ३९६[१], ३९९ [१], ४०७[१], ४०८ [१], ४०९[१], ४३६ [१], ४३७[१, ३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१६८४[४], १६९७, १६९८[१-२], १७३६ [१], १७३७[१], १७३८, १७४१, १७४६ दि. १	
ठिनीए	स्थित्या ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२ तः ४५६ [१], ४५७[१], ४५९ [१], ४६२[१], ४६४ [१-२], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१,३], ४७५[१], ४७७[१], ४८१[१], ४८२[१,३], ४८३[१], ४८५[१-३], ४८७[१], ४८९[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१[१], ४९३[१-३], ४९७, ४९९[२], ५०४, ५०५, ५०८, ५१०, ५११, ५१३ तः ५१५, ५१७, ५१९, ५२५[१], ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१-३], ५३२[१,३], ५३३[१, ३], ५३५ [१,३], ५३६[१,३], ५३७[१,३], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१-३], ५५६ [१,३], ५६७[१]	
• ठिनीए	स्थितिकः ४६७ [१-३], ४७४ [२-३], ४८२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१-३], ४९० [१-३], ५३२ [१-३], ५३३ [१ ३], ५३५ [२], ५३६ [१-३], ५३७ [१-३], ५५६ [१-३]	
* • ठितीए	स्थितिकः ४५६ [१-३], ५३५ [१, ३]	
ठितीचरमेणं	स्थितिचरमेणं ८१० [१], ८११ [१]	
ठितीणामणि-	स्थितिनाम-	
हृत्ताडण	निधत्तामुष्कः ६८५	
ठितीणामनि-	,,	६९०
हृत्ताडण	,,	६८४
ठितीनामनि-	,,	६८४
हृत्ताडण	,,	६८४
• ठितीयस्स	स्थितिकस्स ४६७ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
• • ठितीयस्स	स्थितिकस्स ४५६ [१]	
• ठिनीयं	स्थितिकम् १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२	
• ठितीया	स्थितिकाः ३३२	
• ठितीयाइं	स्थितिकानि ८७७ [५]	
• • ठितीयाइं	,,	,,
• ठितीयाण	स्थितिकानाम् ३३२	
• ठितीयाणं	,, ३३२, ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१]	
ठितीहि	स्थितिभिः २०७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२९	
ठियाइं	स्थितानि ८७७ [१-२], ८८८ [१], ८८९ तः ८९१	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
	ड	
दज्झंत	दक्षमान पृ. ५७ टि. ४	
+ द्धवभ	दर्भः ४७ गा. ३५	
डं	म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ७	
डों	„	५८
डोंबिलग	„	५८
	ढ	
ढंका	काकाः	८८
+ ढंकुण	चतुरिन्द्रियजीवः	
	पृ. २८ टि. ९	
+ ढिंकुण	„ ५८ [१] गा. ११०	

ण

ण	न ५४ [११], २११ गा. १३२-१३३, २७२ [६], ६५६ [३], ६६६ [३], ६६७, ६७३ [२], ६७४, ८३२ तः ८३८, ८४८ तः ८५७, ८९०, ८९७, ९०८ गा. १०९, ९२६, ९२८, १०४१ [६], ११४८, ११५५, १६०४ [१], १६३०, १६८०, १७०९, १७१७, १७३२, १७४१, १८०९, १८७६ [२], १८७८ [२], १९०७, १९५५, १९६४, २०८०, २०८२, २०४३, २०४६, २११७ [१], २१५७, २१५० [२] गा. २२९
---	--

ण-	न ११० गा. १२१ गा. १२३, ८३१, ८३९ तः ८४८, ८७५
णडला	नकुलाः ८५ [१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
णक	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णका	मत्स्यविशेषः	६३
णकस्वत्त	नक्षत्र १६७ तः १६९, १९६, १९८ [१]	
णकस्वत्त ०	नक्षत्र-नक्षत्रनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
णकस्वत्तविमाणे	नक्षत्रविमाने ४०३ [१-३], ४०४ [२]	
णगर-	नगर १८८, १८९ [१]	
णगर ०	„ २११ गा. १७४	
णगर ०-	„ १९३ [१]	
णगरणिद्धमणेषु	नगरनिर्धमनेषु-नगर- जलादिनिर्गमनमार्गेषु ९३	
० णगरा	नगराणि १८८, १८९ [१], १९० [१]	
णगरावास	नगरावास १८८	
+ णगोह	न्यग्रोधः ४१ गा. १७	
णगोहपरिमंडल-	न्यग्रोधपरिमण्डल-	
मंठाणगामे	संस्थाननाम १६९.४ [८]	
णगोहपरिमंडले	न्यग्रोधपरिमण्डल- संस्थानविशेषः ९८८	
णण	नर्तन १८८	
णट्ट	नाट्य-नृत्य १७८ [१], १८८	
णत्थि	नास्ति २११ गा. १७५, ९४० [१], ११८१, १२०३ [५], १५५९ तः १५६१, १५६३ [१], १५९९ [२], १६०१, १७०८ [१-३], १९०७, १९५५, २११७ [१]	
„	न सन्ति ८३, ८९, १९९ [१], ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८७ [१], ४८८, ४९६, ५३८ [१], ९१० [३], ९११ [१], ९१४	

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
नत्थि	[२], ९१८ [२], १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-२, ४], १०५५ [१, ३-५], १०६१, १०६५, १०६७, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०० [१२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२३ [१], २१२४ [१-३] २१३५ [१]	
„	न स्तः १९०४ [३]	
णकीण	नकीणम् ८८५	
णपुंसगभाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी ८३४	
णपुंसगपणवणी	नपुंसकप्रज्ञापनी ८३५, ८३८, ८५६	
णपुंसगवयणं	नपुंसकवचनम् ८५७	
णपुंसगवयणे	„ ८९६	
णपुंसगवयू	नपुंसकवाक् ८३३, ८३६, ८५३, ८५४	
णपुंसगवेदए	नपुंसकवेदके १९०२ [३]	
णपुंसगवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०२ [२], १७०८ [८], १७११ [१-२]	
णपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः १३२९, १६९१ [५]	
णपुंसगवेदगा	नपुंसकवेदकाः ९३८, ९३९ [१], ९४२	

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
णपुंसगवेद-	नपुंसकवेद-	
परिणामे	परिणामः ९३७	
णपुंसगवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०८ [१०]	
णपुंसगा	नपुंसकाः ५७ [१], ७५ [२-३], ८५ [३]	
णपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी ८३७	
णपुंसया	नपुंसकाः ३३४	
णयगती	नयगतिः ११०५, १११३	
० णवणा	नयनौ १७८ [२]	
णयरी	नयरी १०२ गा. ११७	
णयविहीहिं	नयविधिभिः ११० गा. १२७	
० णया	नयाः १११३	
णयाणं	नयानाम् „	
णरगभयं	नरकभयम् १६७, १६८, १७० तः १७२, १७४	
णरगा	नरकाः १६७ तः १७४	
णरगावास ०	नरकावास १७३	
णरगेसु	नरकेषु १६७, १६८, १७२	
णरदावणिवा	कर्मार्यविशेषः १०५	
णरवावणिवा	„ घृ. ३८ टि. ४	
णरवाहणिवा	„ „	
+ णळ	नडः-वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९२	
णलाण	नडानाम् ८८३	
णले	नडः-वनस्पतिः ४६ गा. ३३	
णव	नव ५८ [२], ८५ [५], १९७ [२], ४१५ [१], ५३४, ५४९, १०३१ [१], १०३२ [२], १०६६ [२], १४९७ [३], १४९९ [१], १५००, १७०२ [६, ८, २१, ४५], १७११ [२], १७६१, १७६५ [२], १७८४ [१]	

मूलसरो	सक्यत्यो	सुसंकाइ	मूलसरो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
णवओ	नवकः १५०४[४], १५०९ तः १५११[१]			[२], १०१६[२], १०२२ [१-२], १०३२[१-२], १०३३[२], १०३८[२], १०४१[४, ६], १०४२, १०४३[२], १०४५[१], १०४७[२], १०४९, १०५०[२], १०५२, १०५९ तः १०६१, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १०७२, १०८०, १०८२, ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११५५, ११७२, ११७४, ११८०[१, ३], ११८१, १२००[२], १२०२, १२०३[५], १२०५, १२४८, १२४९, १२५८ [८], १३४९, १४०८ [३], १४३५, १४६४, १४६७, १५००, १५२६ [३], १५३२[५, ७], १५५१[८], १५९५[२], १५९७[२], १५९९[२], १६०१, १६०३[२], १६३८[२], १६३९, १६४१, १६४९[२], १६७६[२], १६७८[२], १६८४[२], १६८५[२], १६९४[१८], १६९५ [३], १७१७, १७२७, १७२८, १७३०[२], १७३१[३-४], १७३३, १७३९[३], १७४१, १७५६[२], १७६५ [२], १७७७[२], १७८४[३], १८०६[२],	
णवगा	नवकाः-नव ९१[४] गा. १११				
णवणीइया	नवनीतिका-वनस्पतिः ४३ गा. २६				
णवणीतया	,, ,, घृ. १८ टि. २०				
णवणीयं	नवनीतम् ८५.३				
णवपपुसहीणे	नवप्रदेशहीनः ५०.७				
णवमं	नवमम् ११८०[१०], घृ. १९२ पं. २६				
णवरं	नवरम् १९२, १९९ [१-२], २००[१] तः २०५[२], २०६[२], २०८, ४५०, ४५४, ४५६[३], ४५७, ४६०, ४६७[३], ४६८[३], ४७३[२-३], ४७४ [२-३], ४७५[३], ४७७ [३], ४७८, ४८०, ४८१[२-३], ४८३[३], ४८५[२-३], ४८९[३], ४९३[३], ४९५[३], ५२३, ५२७[३], ५२९ [३], ५३८[३], ५४०, ५४२[३], ६३८, ६६०, ६६४, ६६५[१], ६६६ [३], ६७१, ६७६, ८०५, ८०६, ८९५, ९१७, ९२०, ९२२ तः ९२४, ९४०[१, ३], ९४१ [१-२], ९४५, ९४६, ९८३[१], ९८४, ९८६, ९८७[१, ५], ९८८, ९९०[४], ९९८, १००३ [२], १०१२[२], १०१४				

मूळसदो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१८०९, १८१५, १८२०,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८३९, १८६९ [२],
१८७६ [२], १८९५ [२],
१९०० [२], १९२४,
१९३२ [२], १९५५,
२०००, २०३६, २०३९,
२०५०, २०६५, २०९१
[२], २०९२, २०९६
[२], २१०० [२],
२१११, २११५, २११७
[१], २११८ [१],
२११९ [२], २१२० [२],
२१२२, २१२३ [२-३],
२१२४ [२-३], २१२८
[२], २१३९, २१४६,
२१५०, २१५४ [१],
२१५७, २१५८ [१-२],
२१६० तः २१६२,
२१६५, घृ. ४०२ टि. १

णवरं-

णवविहा

नवरम् ५२८, १०५४ [२]
नवविधाः १०१, १४६
[१], १५२० [५]

णवविहे

नवविधः १६८०

„

नवविधम् १६९१ [५]

णवहिं

नवभ्यः ९९२ [३]

णहिमा

वनस्पतिविशेषः ५२

णही

„ ५४ [१] गा. ५१

णं

शाक्यालङ्कारादिषु २५
[२-३], २८ [३-४], ३१
[३-४], ४०, ४१, ५५
[२-३], ५६ [२], ५७
[२], ५८ [२], ६८
[२-४], ७५ [२-४], ८२,
८३, ८४ [२-४], ८५
[३-४], ८९, ९०, ९१
[२-४], ९३, १०७, १४८

मूळसदो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

तः १७८ [१], १७९
[१] तः १८१ [१], १८२
[१] तः १८४ [१], १८५
[१], १८६ [१], १८८,
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१-२],
१९६ [१], १९७ [१] तः
१९९, २०० तः २०६
मृजार्णा प्रथमकण्डिका,
२०७ तः २११, २२५ तः
२७२ [५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३२७ [१] तः
३९९ [१], ४०९ [१],
४३६ [१], ४३८, ४३९,
४६२ [१], ५०० तः
५०४, ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
५८५, ५८९, ६०५ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९, ६२१,
६२३, ६२४, ६२६, ६२८,
६३०, ६३२, ६३३,
६३६, ६३७, ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१],
६४६, ६४८, ६५० [१],
६५६ [१], ६५७, ६५८,
६६२ [१], ६६६ [१],
६६८ [१], ६६९ [१],
६७२ [१], ६७३ [१],
६७७, ६७९, ६८१, ६८४,
६८७, ६८८, ६९१, ६९३
तः ६९५, ६९७, ७०० तः
७२५, ७३० तः ७३८,
७५३, ७५४, ७६३,
७६४, ७७२ तः ७७५,
७७७, ७७९ तः ७८८,

मूलसहो
ण

सक्यथो सुसंकाह
७९१ तः ८००, ८०२
तः ८०७, ८०८ तः
८२९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ८३१ तः ८३८,
८५४ तः ८५८, ८६०
तः ८६८, ८७० तः ८७२,
८७५, ८७७[१], ८७८
तः ८८१, ८८७, ८८८
[१], ८८९ तः ८९३,
८९६ तः ८९८, ९००,
९०१, ९१०[१-४],
९११[१-२], ९१२
[२-४], ९१४[१-२],
९१६[२], ९१८[१],
९२०, ९२१[१-२],
९२२ तः ९३७, ९४७ तः
९५८, ९६० तः ९६८
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९७४
[१-५], ९७५[१], ९७६
[१, ३-४], ९७७[१],
९७८[१], ९७९, ९८०
[१], ९८१[१], ९८२,
९८३[२], ९८४, ९८५
[७, ९], ९८६, ९८७
[२, ४], ९९२[१-२],
९९३ तः ९९५[१],
९९६, ९९८, ९९९[१],
१००० तः १००३[१],
१००४, १००५, १००७,
१००९[१], १०१०[१],
१०११[१], १०१२[१],
१०१३, १०१४[१],
१०१५[१], १०१६[१],
१०१७ तः १०१९,
१०२४, १०२५, १०३०,
१०३१, १०३६, १०४१

मूलसहो

सक्यथो सुसंकाह
[१-४, ८], १०४३
[१, ३, ५-६], १०४६
[१, ८], १०४७[१, ४],
१०५६, १०५८, १०६५,
१०६८, १०७७, १०७८,
१०८०, १०८१, १०८३,
१०८५, १०८९, ११०६
तः ११०९, १११४,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३३,
११३८, ११३९, ११४१,
११४२, ११४४ तः
११४७, ११५६, ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११८० [१,
५-१०], ११८२[१-३],
११८३ [१-३], ११८५
तः ११९४, ११९९[१],
१२००[१], १२०३[३],
१२१०[१], १२१५
[१-३], १२१६[१],
१२१७, १२१९, १२२६
तः १२३३, १२३६ तः
१२४०, १२४२ तः
१२५०, १२५५, १२५६,
१२५८[१-२, ५-८],
१२६० तः १२६२[२],
१२६४[१] तः १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७०[२] तः
१२७३, १२७५ तः
१२७७, १२७९ तः
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,

मूकसरो

ण

सकयत्यो

सुलंकाह

१३१४, १३१५, १३१७,
१३२० तः १३२२,
१३२४ तः १३४७,
१३५० तः १३५९,
१३६१, १३६२, १३६४
तः १३९५, १३९७ तः
१३९९, १४०५, १४०७
[१], १४०८[१-२],
१४१०[१, ३], १४१४
[१, ३], १४१५[१-२],
१४१६[१], १४१७,
१४१८, १४२०[१] तः
१४२५[२], १४२६[१],
१४२७ [१], १४२८
[१-२], १४३० [१],
१४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-६],
१४४४, १४४६ तः
१४४८, १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६९, १४७१
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४[२],
१४८५ [१-३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०
[१], १४९१ [१],
१४९२[१], १४९५[१],
१४९७ [१-३], १४९८
[१], १५०१ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६[१], १५०७[१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२० [३], १५२१ तः
१५२३[२], १५२४[१],
१५२६ [१, ६], १५२७

मूकसरो

सकयत्यो

सुलंकाह

तः १५२९[१], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३ [१], १५३४ तः
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७५ [१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१ [१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६ [१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५ [१], १५९६,
१५९७ [१], १५९८,
१५९९ [१], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६०४ [१], १६०५,
१६०७ तः १६०९,
१६१२, १६१३ [१],
१६१४ तः १६१७,
१६१९ तः १६२६,
१६२८ तः १६३०,
१६३७, १६३८ [१],
१६४०, १६४२, १६४३,
१६४६, १६४७ [१],
१६४८, १६४९ [१],
१६५० तः १६५३,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५, १६७०,
१६७२, १६७५ तः
१६७७ [१], १६७९

मूलसद्वो

णं

सकयल्यो

सुत्तकाह

तः १६९४ [१२], १६९५
[१-२], १६९६ तः
१६९८ [२], १७००
[९-११], १७०१ [१],
१७०२ [१, ४, ६-९, ११,
२१, २६, ३८, ५७],
१७०४, १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५
[१], १७४२ तः १७४७
[१], १७४९ तः १७५२,
१७५४ [१], १७५५ तः
१७५८ [१], १७६१
[१], १७६४, १७६५
[२], १७६७ [१],
१७६९ [१], १७७० [१],
१७७३ [१], १७७४ [१],
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३ [१], १७८४ [१],
१७८७ [१], १७८८ [१],
१७८९, १७९२ [१],
१७९४ [१], १७९५ तः
१७९७, १८०२ तः
१८०७, १८०९ तः
१८१२, १८१४, १८१६
तः १८२२, १८२४,
१८२५, १८३४ तः
१८४१, १८५३, १८५९,
१८६२, १८६४, १८६६
तः १८६८, १८७१ [१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५ [१], १८७६ [१],
१८७७ [१], १८७८ [१],

मूलसद्वो

सकयल्यो

सुत्तकाह

१८७९, १८८० [१],
१८८१ [१], १८८३ [१],
१८८४, १८८७ [१],
१८८९ [१], १८९० [१],
१८९४ [१], १८९८ तः
१९१०, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३२ [१],
१९३६ तः १९३८,
१९५४, १९५५, १९६०,
१९६३ तः १९६६,
१९७४, १९७५, १९७८,
१९८२ तः १९८४,
१९९१, १९९२, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,
२००६, २००७, २०१७,
२०२२, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१
तः २०५३, २०५५,
२०५६, २०५७ [२],
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८३, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०९३
[१], २०९५ [१],
२०९६ [१], २१०१ [१],
२१०२, २१०३ [१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२० [१], २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१३३, २१३५
[१], २१३९, २१४२,
२१४३, २१४७, २१५३
[१-६], २१५४ [१],
२१५६ [१-२], २१५९

मूलसदो	सक्यत्वो	सुसंकाह
	[१-२], २१६५, २१६६ [१-४], २१६८ तः २१७३[१], २१७४[१], २१७५, छ. २४५ टि. २-३	
णंगलह	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. २२	
णंगोली	लाङ्गलिनः-अन्ताद्धीप- मनुष्याः ९५	
णंताहिं	अनन्तामिः छ. ७९ टि. १ अनन्तैः २११ गा. १७२	
णंदाबत्ते	नन्दावर्तः-चतुरिन्द्रिय- जीवः ५८[१] गा. ११०	
णंदिपुरं	नन्दिपुरम् १०२ गा. ११४	
णंदियावत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
णंदिरुक्ते	नन्दिदृष्टः ४१ गा. १७	
णागकुमार ०	नागकुमार छ. ६१ टि. १	
णागकुमारत्ते	नागकुमारत्वे २१०३[१]	
णागकुमारराया	नागकुमारराजा १८२[२]	
णागकुमाररायाणो	नागकुमारराजायौ १८१[२]	
णागकुमारा	नागकुमाराः १८१[१], १८२[१], १८३[१], ६२२, ६९५, ६९९, १८२७, १९९२, १९९६	
णागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], १८५[२], १८६ [२], ३४९[१-३], ३५३, ५७७	
णागकुमारादीवा	नागकुमारादिकाः २१०४[१]	
णागकुमारिंदा	नागकुमारेन्द्रौ १८१[२]	
णागकुमारिंदे	नागकुमारेन्द्रः १८२[२], १८३[२]	
णागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [२-३]	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुसंकाह
णागफड	नागस्कटा १७७	
णागरुक्ते	नागवृक्षः ४० गा. १५	
णागलता	नागलता ४५ गा. ३०	
णागा	नागाः-नागकुमाराः १८७ गा. १४५, ४३९	
णागाणं	नागानाम्-नागकुमाराणाम् १८७ गा. १३८	
णागे	नागः-नागाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०६	
णाण	ज्ञान ११० गा. १२८, १९०९	
+ नाण	ज्ञानम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
णाणत्तं	नानात्वम् १९२, ६६५ [१], ९९४, १७४१, २०९९[२], २१००[२]	
० नाणत्तं	नानात्वम् १८७	
णाणपरिणामे	ज्ञानपरिणामः ९२६, ९३३	
णाणपरिणामेणं	ज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४१[१], ९४३	
णाणपरिणामो	ज्ञानपरिणामः ९४०[१]	
० नाणं	ज्ञानम् १४२०[७-८], १४२१[२-५], १४५५	
णाणा	ज्ञानानि ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८२[३], ४८५[२], ४८८, ४९६	
॥	ज्ञाने ४७४[२], ४८९ [८], ४९०[२]	
णाणा ०	नाना १९५[१]	
० नाणाहं	ज्ञाने १४२०[५-६]	
णाणारिया	ज्ञानार्याः १०१, १०८	
णाणावरणं	ज्ञानावरणम् १७६२, १७६५[२]	
णाणावरणिश्चस्स	ज्ञानावरणीयस्य १६६७, १६७९, १६९७, १७०५, १७०७[२], १७१४,	

मूलस्रो	सकयव्यो	सुसंकाह
प्राणावरणिजस्स	१७१५, १७२१, १७२५, १७२८, १७३४, १७३५ [२], १७४०, १७४२, १७६१	
प्राणावरणिजं	ज्ञानावरणीयम् १५८५ [१], १५८६[१], १६६५, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६[१], १६७७[१], १६८८[१], १६८७, १७४५ तः १७४७[१], १७५३, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७५[१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८२, १७८६, १७८७[१], १७८८[१], १७८९, घृ. ३८६ टि. १	
प्राणावरणिजे	ज्ञानावरणीयम् १६७९, १६८८	
प्राणाविह०	नानाविध १८८	
प्राणाविहसंठाणा	नानाविधसंस्थानानि ५३ शा. ४४	
प्राणासंठाणसंठिण्	नानासंस्थानसंस्थितम् ९७४[५], ९८४, ९८६, १४८८, १४८९, १४९४ [१], १५२१, १५२४ [१], १५२६[१], १५४०, १५४१	
,,	नानासंस्थानसंस्थितः २०१०	
प्राणि-	ज्ञानी घृ. ३१२ टि. १	
प्राणी	,, १३४६, १७५१, १८९७	
प्राणी -	,, १३४६	
० प्राणी	,, १३४७ तः १३५१	

मूलस्रो	सकयव्यो	सुसंकाह
० प्राणी	ज्ञानिनः २५७ तः २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० प्राणीण	ज्ञानिनाम् २५७ तः २५९	
प्राणे	,, " " १८६५ शा. २१९, १९६३, १९६४	
प्राणेषु	जानेषु १२१६[१], १२१७	
प्राणैर्हि	ज्ञानैः ४५५[१-३], ४५६ [१], ४५७[१], ४६२ [१], ४८१[१], ४८३ [१], ४८९[१], ४९१ [१], ४९३[२]	
,,	ज्ञानाभ्याम् ४७३[१], ४८१[१]	
० प्राणोवडत्ता	ज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
प्राता	ज्ञाताः-ज्ञातवन्शीयाः, कुलार्थाः १०४	
प्रात	नाम ११० शा. १२८, २११ शा. १७४ ६८४, ६८५, ६८७, ६९०, ६९१, ८३१	
,,	नामन-नामकर्म १६७८ [२], १७९१, २१७५	
प्रात ०	,, १७६८ [१]	
प्रात -	नामन् १९५ [१]	
प्रातसञ्चा	नामसत्या-भावाप्रमेदः ८६२	
प्रातं	नाम १९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०६ [१], २०७, २०९ तः २११	
,,	नाम-नामकर्म १५८७ [१], १६६५, १७८५	
प्राते	,, " १६९३, २१७०[१]	
० प्राते	,, " १६९३	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
णामे	नास्ति ८६२ गा. १९४	
नायव्या	ज्ञातव्या १२५९ गा. २११, २०५४ गा. २२५	
नायव्यो	ज्ञातव्यः ११० गा. १२१ गा. १२४-१२५ गा. १२७ गा. १२९, पृ. ७८ टि. ५	
णारगाणं	नारकाणाम् ९०९	
णारगादीणं	नारकादीनाम् १७८४ [३]	
णारगादीया	नारकादिकाः १७६३ [३], १७६५ [१], १७८३ [२]	
णारायसंघय-	नारायसंहनननामः	
णणामाण्	१७०२ [१९]	
णारायसंघ-	नारायसंहनननाम	
यणणामे	१६९४ [७]	
णालबद्धा	नालबद्धानि ५४ [८] गा. ८६	
० णालिं	नाडीम् २००७	
णालीया	नालिका-वनस्पतिः ४५ गा. २८	
णावा	नावा १११२	
णावागती	नौगतिः ११०५, १११२	
० णासा	नासौ १७८ [२]	
णिउत्त	नियुक्त पृ. ५६ टि. १३	
णिमोयजीवं	निगोदजीवम् ५४ [११] गा. १०४	
णिमोयजीवाण -	निगोदजीवानाम् ५४ [१०] गा. १०३	
० णिमोया	निगोदाः २३९	
० णिमोयाण	निगोदानाम् २३७	
० णिकाएस्सु	निकायेषु १५७४, १६३७	
णिक्कड ०	निक्कड १७८ [१], १८८	
० णिखुडेसु	निक्कटेषु १५७	
णिगोए	निगोदः १३१०	
णिगोद	निगोद २४८	
णिगोद -	२३८	
० णिगोदा	निगोदाः २४७ तः २४९, ३३४	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० णिमोदानं	निगोदानाम् २४७	
० णिमोदे	निगोदः १३०१	
णिमोयपञ्जत्त	निगोदपर्याप्तकः १३१९	
० णिमोयपञ्जत्त	" "	
० णिमोया	निगोदाः २५१	
णिग्गच्छति	निर्गच्छति-निष्पद्येन प्राप्नोति पृ. ३६३ टि. ४	
णिग्गुंठि	निर्गुंठी ४२ गा. २१	
+ णिग्गोह	न्यग्रोहः पृ. १७ टि. १२	
णिग्वाए	निर्घातः ३१ [१]	
णिहं	नित्यम् १६७ तः १७०, १७२ तः १७४	
+ णिहंघवार	नित्यान्यकाराः १६७ तः १७२	
णिच्छिण-	निस्तीर्णसर्वदुःखाः	
सव्वदुक्खा	२११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
णिच्छीरं	निःक्षीरम् ५४ [७] गा. ८५	
णिच्छुभह	निक्षिपति २१६५, २१६६ [१]	
णिच्छुभति	" २१५३ [१, ३], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [२]	
णिच्छुदा	निक्षिप्ताः २१६६ [३]	
णिजुत्त	नियुक्त १८८	
णिज्जरंति	निर्जरन्ति ९७१	
णिज्जरापोगाला	निर्जरापुद्गलाः ९९३, २१६८	
णिज्जरापोगालाणं	निर्जरापुद्गलानाम् ९९४, २१६९	
णिज्जरापोगाले	निर्जरापुद्गलान् ९९८	
णिज्जरिस्संति	निर्जरिष्यन्ति ९७१	
णिज्जारिंसु	निर्जारिषु:- निर्जीर्णवन्तः "	
णिट्ठियट्ठा	निष्ठितायाः २१७६	
० णिट्ठिया	निष्ठिता १२३७	
णिज्जण	स्तेच्छजातिविशेष ९८	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
गिणहृह्या	निह्विका-लिपिमेदः १०७	
गिदा	निदा-सम्यग्विवेकवती, वेदनाविशेषः २०५४ गा. २२५, २०७७	
गिदायं	निदाम्-सम्यग्विवेकवतीम्, वेदनाविशेषम् २०७८, २०८३	
गिदा	निद्रा १६८०, १६८९ [२]	
गिदागिहा	निद्रानिद्रा १६८०	
गिदापञ्चम्	निद्रापञ्चकम् १६८९ [१-२]	
गिदापञ्चकस्त	निद्रापञ्चकस्त १७०६	
गिदापञ्चगस्त	,, १७१६, १७३५ [१], १७३६ [२]	
गिद्ध	स्निग्ध १७८ [२]	
,,	स्निग्ध-स्पर्श ५२५ [१], ८७७ [१४], १८०९	
गिद्ध ०	,, ,, ५४७ [१]	
गिद्ध -	,, ,, १८०६ [१]	
गिद्धकासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः १० [१], ११ [२], १२ [६-७], १३ [१-२]	
गिद्धकासपरिणया	,, १२ [४]	
गिद्धकासाहं	स्निग्धस्पर्शानि ८७७ [१३]	
० गिद्धमणेषु	विधमणेषु-जलादिनिर्गमन- मार्गेषु ९३	
० गिद्धयापु	स्निग्धतया ९४८ गा. १९९	
० गिद्ध-स्तुक्लक्षण	स्निग्ध-रुक्षत्वेन ,,	
गिद्धस्त	स्निग्धस्य ९४८ गा. २००	
गिद्धंत	निर्भात १७८ [२]	
गिद्धेण	स्निग्धेन ९४८ गा. २००	
गिद्धमल	निर्मल १७८ [२]	
गिद्धमला	निर्मलानि १७७	
गिद्धमाणामापु	निर्माणनामः १७०२ [५६]	
गिद्धमाणामे	निर्माणनाम १६९३	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
गियच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन प्राप्नोति १६६७	
गियतियाणो	नैयतिक्यः घृ. २७५ टि. ५	
गियमा	नियमात् २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ६७७, ६७९, ६८१, ७७५, ८७७ [७, ११, १३, २३], ८७७ [२३] गा. १९८, १५५४, १५६०, १५६१, १५६४, १६०७, १६११, १६२९, १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ३- ४], १६७६ [१], १६७८ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७९२ [१], १८०० [३], १८१५, १८५३, १८५५ तः १८५७, २१५३ [१]	
० गियंसणा	निबसनाः १८८	
गिरह्यार ०	निरतिचार १३५	
गिरणसु	निरयेषु १४८	
गिरयगतिनाम	निरयगतिनाम १७०९	
गिरयगतिनामापु	निरयगतिनामः १७०२ [१], १७३१ [१], घृ. ३७३ टि. १	
गिरयगतिनामे	निरयगतिनाम १६९४ [१]	
गिरयगतिपरिणामे	निरयगतिपरिणामः ९२७	
गिरयगतिथा	निरयगतिनामः ९३८	
गिरयछिद्देषु	निरयच्छिद्देषु १५७	
गिरयणित्तुद्देषु	निरयणित्तुद्देषु ,,	
गिरयपत्यद्देषु	निरयप्रस्तद्देषु ,,	
गिरयानु-	निरयानुपूर्विनामः १७०२ [३६]	
गिरयावास ०	निरयावास १६७ तः १७१	
गिरयसेसं	निरयशेषम् ८०४, १५५२, २०५२ [६], २१३९,	

मूलस्रो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह
	२१५४ [२], २१५८ [२], २१६३, २१६४	
गिरवसेसो	निरवशेषः ६५६ [३], ११४५, २११७ [१]	
गिरंतरं	निरन्तरम् ८०८ [२], ८०९ [२], ८१० [२], ८१६ [२], ८६९, ८७९, १४२८ [३], १४३४, १४६८, १५७६ [२], १५७७ [२], १५७८ [२], १५८०, १५८१ [२], २१९३ [२], २१९५ [२]	
० गिरुदे	निरुद्धः १७४४	
गिरुहा	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४९	
गिरुंभह	निरुणद्धि २१७५	
गिरुंभति	" "	
गिरुंभित्ता	निरुध्य "	
गिरेयणा	निरेयनाः २१७६	
० गिबातेहिं	निपातैः २१६९	
गिबिट्टाहं	निविष्टानि १४४४	
० गिबेसेसु	निवेशेषु ८२	
गिब्वत्तणया	निर्वर्तना २०३४ [१], २०३५	
गिब्वत्तणा	निर्वर्तना १००६ गा. २०७	
० गिब्वत्तणा	" १०१० [१]	
० गिब्वत्तिप्प	निर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१-२], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
गिब्वत्तियस्स	निर्वर्तितस्य १६७९	
गिब्वत्तेति	निर्वर्तयति १७४४	
गिब्वत्तापणं	निर्व्याघातेन ११२२, १५५३, १८०९	
गिब्वुह	निर्वृति १ गा. २	
गिसग्गो	निसर्गः ११० गा. १२०	

मूलस्रो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह
गिसव ०	निषव-पर्वत	१०९८
गिस्सह ०	" " घृ. २६९ टि. ३	
गिसिरण—	निसृजन	८७९
(गिसिरणं)	निसृजनम्	८७९
गिसिरति	निसृजति ८७९, ८८०, ८९२, ८९३, ८९५	
गिसिरमान्ने	निसृजन्	८७९
गिस्सिगो	निषेकः १७०० [४-५]	
० गिस्सिगो	" १६९७, १६९८ [१], १७०४	
० गिस्साण	निश्रया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिस्सासा	निःश्वासाः ११२४	
० गिस्सिण	निश्रितः ३१ [४]	
गिस्सिया	निःसृता ८६३ गा. १९५	
० गिस्सिया	निःसृता ८६३	
० गिहत्ताडण	निघत्तायुष्कः ६८४, ६८५, ६९०	
० गिहत्ताडयं	निघत्तायुष्कम् ६८७	
गिहस	निकष १८७ गा. १४५	
० गिहसे	निकषः १२३०	
गिहि	निधि-निधिनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
गिहु	गिहुः-गिहु. पुष्पम् ५४ [८] गा. ८७	
+ गिंभ—	निम्बः ४० गा. १३	
गिंभण	निम्बकः-निम्बः घृ. २९५ टि. ५	
गिंभच्छी	निम्बत्वक् १२३३	
गिंभकाणिण	निम्बकाणितम् १२३३	
गिंभसारण	निम्बसारकः-निम्बसारः घृ. २९५ टि. ६	
गिंभसारो	निम्बसारः १२३३	
गिंभे	निम्बः "	
गीन्धो	नीतः १०४२	

मूलसद्दो	सम्बन्धो	सुसंकाह
णीगिया	चतुर्दिन्द्रयजीवाः ५८ [१]	
णीमे	नीपः-वनस्पतिः ४१ गा. १८	
णीबागोष्ट	नीचगोत्रम् १६९५ [१, ३]	
णीबागोयस्स	नीचगोत्रस्य १६८५ [२], १७०३ [२]	
णीरथा	नीरजसः २१७६	
„	नीरजासि १७७, १७८ [१], २१०	
णील	नील १८०९	
णील०	नील [लेश्याम्] १२२५	
णीलपूर्ण	नीलकेन-नीलेन १२३२	
णीलकणवीरप	नीलकरवीरकः १२२७	
णीलगुलिय०	नीलगुटिका १७८ [२]	
णीलबन्धुजीवप	नीलबन्धुजीवकः १२२७	
णीललेसद्वाणा	नीललेश्यास्थानानि १२४९	
णीललेसं	नीललेश्याम् १२२४	
णीललेसा	नीललेश्या घृ. ४०३ टि. १	
णीललेसाप	नीललेश्यायाम् १८८५ [१]	
णीललेसाभो	नीललेश्याः ११९०	
णीललेसे	नीललेश्याः १२०१ [२], १२०३ [३], १२१० [१, ३], १२१५ [२], १३३७	
णीललेसेणं	नीललेश्या १२५८ [४]	
णीललेसेसु	नीललेश्याषु १२१० [३]	
णीललेस्स	नीललेश्या १२०८	
णीललेस्सद्वाणा	नीललेश्यास्थानानि १२४७ तः १२४९	
णीललेस्सं	नीललेश्याम् १११६, १२२०, १२२२, १२२४, १२५१	
„	नीललेश्याम् १२१५ [३], १२५८ [२]	

मूलसद्दो	सम्बन्धो	सुसंकाह
णीललेस्सा	नीललेश्या १११६, ११४९, ११५६, १२२१, १२२३, १२२७, १२३२, १२३९, १२५२, १२५३	
„	नीललेश्याः २५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७६, ११८० [५, ८-९], ११८२ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४, १२०३ [२]	
णीललेस्साप	नीललेश्यायाः १२३४	
णीललेस्साभो	नीललेश्याः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०	
णीललेस्साढाणा	नीललेश्यास्थानानि १२४७	
णीललेस्साणं	नीललेश्यानाम् ११७६, ११९२	
णीललेस्सापरिणामे	नीललेश्यापरिणामः ९३०	
णीललेस्से	नीललेश्याः १२०८, १२१० [३], १२१५ [२], घृ. ३०२ टि. ४	
णीललेस्सेसु	नीललेश्याषु १२०८	
णीललेस्सेहिंतो	नीललेश्याभ्यः ११९१, ११९२, ११९४	
णीलवर्ण०	नीलवर्ण ४४०, ४४१	
णीलवर्णायामाप	नीलवर्णनामः १७०२ [२७]	
णीलवर्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः १० [१], ११ [१], १२ [४]	
णीलवन्तवासहर- पञ्चव	नीलवर्णधरपर्वत १०९८	
णीलसुसप	नीलसूत्रके-नीलसूत्रे १२२२	
णीलापुराण	नीलापुराण-वर्णप्रकाश १८७ गाः १४८	

शूलसहो	सकयल्यो	सुसंकाह
गीली	नीली-वनस्पतिः	पृ. १९ टि. ५
गीछुप्पले	नीलोत्पलम्	१२२७
गीससंति	निःश्वसन्ति ७०४, ७२०, ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५	
० गीसवं	निष्यन्दम्	१ गा. ३
गुणं	मूलम् ८३०, १२०१ [१], १२०३ [१, ३], १२०७ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१, ३], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १२५५, २१६९	
गेउरा	द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
"	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. १०
गेडला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
गेगम	मैगम	१११३
गेगाई	अनेकानि १८१७, १८२०	
गेहूर	म्लेच्छजातिविशेष	९८
गेहृब्ध	नेतव्यम्	पृ. १७९ टि. १
गेसविष्णाणावरणे	नेत्रविज्ञानावरणम्	१६७९
गेप्ता	नेत्रे १०२५, १०२८ [३]	
गेप्तावरणे	नेत्रावरणम्	१६७९
+ गेसिय	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
+ गेमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
गेयद्व्यालो	नैबतिक्यः	११४१, ११४२
गेयतियालो	"	११२९, ११३९
गेयरा	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ४
गेयवर्ध	नेतव्यम्-ज्ञातव्यम्	३५३, ५२८, ७२९, ८८९,

शूलसहो	सकयल्यो	सुसंकाह
	१०४५ [२], ११९६, १६३६, २१०७, २११४, २१२२	
गेयव्या	नेतव्याः—ज्ञातव्याः	
	१०६७, १६३६, २१३९	
गेयव्यो	नेतव्यः—ज्ञातव्यः १०४२,	
	१५१७ [३]	
गेयं	क्षेयम्	१५१८ [७]
गेरहृणसे	नैरयिकत्वे	१०४१ [१]
गेरहृण	नैरयिकः ४५५ [२-३], ४५९ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८८८ [१], १०४४, १०४५ [१], ११९९ [१], १२०० [१], १२०१ [१], १२०८, १२१५ [१-३], १२६१, १२६४ [१], १४०७ [२], १४०८ [१-२], १४१७, १४१८, १४२० [१], १४२१ [१], १४२२, १४२६ [१], १४२८ [४], १४४०, १५८१ [२], १५८५ [२], १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६४७ [१-३], १६६८, १६७१, १६७६ [१], १७४६, १७४७ [२], १७५६ [१], १७६७ [१], १७६८ [२], १७७० [२], १७७७ [१], १७९२ [२], १८७८ [२], २१५४ [१], २१५७, २१६०	

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुप्तकाह
० गेरहृप	नैरयिकः १४४४, १४४६ तः १४४८, १४५७, १४५९ तः १४६१, १४६४, पृ. ३२६ टि. ३	
गेरहृपुं	नैरयिकेण १६०४[१]	
गेरहृपु	नैरयिकेषु ६७२[२], ११९९[१], १२०१[१], १२०८, १४०८[१], १४१७, १४२३, १४२७ [१], १४३०[१], १४३५, १४३७[१], १४४१, १५९५[३-४], २१३९	
गेरहृपुर्हितो	नैरयिकेभ्यः ११५०, १२००[१], १४१७, १४१८, १४२०[१-२], १४२१[१], १४२२, १५९१, १५९५[१], १५९९[१-२], १६०३ [१]	
० गेरहृपुर्हितो	नैरयिकेभ्यः २१७[२], १४४४ तः १४४६	
गेरहृभो	नैरयिकः १७४५, १७४९	
+ गेरहृय	नैरयिकाः १४०६ गा. २१३	
गेरहृय ०	नैरयिक १०९९, १२७० [१], १६०४[१], १९०५[३] तः १९०७, १९७३ गा. २२०	
गेरहृय-०	नैरयिक १२६६[१], १२६७, २१५४[१]	
गेरहृयमसण्णि-	नैरयिकासंख्यायुष्कम्	
भाउप	१४७१	
गेरहृयमसण्णि-	नैरयिकासंख्यायुष्कस्य	
भाउमस्स	१४७३	
गेरहृयस्तेषोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
बावगती	१०९३, १०९४	

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुप्तकाह
गेरहृयस्तेषोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
बावगती	१०९४	
० गेरहृयस्तेषोव-	„ „	
बावगती		
गेरहृयस्तेषगस्सरीरे	नैरयिकतैजसशरीरम्	
	१५३९ [१]	
गेरहृयस्ते	नैरयिकत्वे १०४३ [१, ४], १०४६ [१, ४], १०४७ [१], १०४८ [१], १०५० [१], १०५४ [१], १०५५ [१], १०६५, २१०१ [१], २१०२, २१०५, २१०८, २११२, २११३, २११९ [१], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१], २१३९, २१४० [१]	
गेरहृयदंडभो	नैरयिकदण्डकः १०४२	
गेरहृयपंचेंदिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउळियसरीरस्स	शरीरस्य १५२९ [१]	
गेरहृयपंचेंदिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउळियसरीरे	शरीरम् १५१६, १५१७ [१], १५२३ [१]	
० „	„ १५१७ [१-२], १५२३ [२]	
गेरहृयभवोव-	नैरयिकभवोपपातगतिः	
बावगती	१०९९	
गेरहृयभेदेणं	नैरयिकभेदेन पृ. ३५१ टि. १	
० गेरहृयभेदेसु	नैरयिकभेदेसु १५८०	
० गेरहृयवे-	नैरयिकवै-	
उळियसरीरे	क्रियशरीरम् १५२३ [२]	
गेरहृयस्स	नैरयिकस्य ४५५ [३], १०३०, १०४१ [१-४, ८], १०४५ [१], १०५८, १०६२, १०६५, १५४८, १५९९ [३], १६१३ [१],	

मूलस्रो

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

१६३५ [१, ६,] १६५८,
१६६२. १७४७ [१],
२०९३ [१], २०९५
[१-२], २०९६ [१],
२१०१ [१], २१०५,
२१०७, २११०, २११९
[१], २१२० [१], २१३५
[१], २१३९, २१५८
[१], २१६०, २१६३,
पृ. २२० टि. ३

गेरह्यस्स -
० गेरह्यस्स
गेरह्यं
गेरह्या

नैरयिकस्य ८८८ [१]
,, १४४४, १४५९
नैरयिकम् १२१५ [१-२]
नैरयिकाः १६७, २१७
[५], ८१३ [१], ८१७
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२९ [१], ८६८,
८७२, ९३८, ९४० [३],
९४३, ९६५ [२], ९६६
[२], ९६७ [२], ९७१,
९९५ [१], ९९७, १०७८,
१०८२, ११२४ तः
११२६, ११२८ तः
११३१, ११३४, ११३७,
११४१, ११४५, ११४६,
११५०, ११७१, ११९२,
१४००, १४१० [१],
१४१४ [१], १५८३ [१,
४], १५८६ [२], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६४९ [१], १६७३,
१७५८ [१], १७६१,
१७९४ [१], १७९५,
१७९७, १८०३ तः
१८०५, १८११, १८५३,
१८५८, १८५९, १८६२,
१८८० [१], १९२९,

मूलस्रो

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

१९३३, १९३५, १९५३,
१९५५, १९६२, १९६६,
१९७१, १९७५, १९७९,
१९८३, २०१७, २०२२,
२०३३, २०३६, २०४०,
२०४५, २०४९, २०५६,
२०६१, २०६४, २०६७,
२०७०, २०७३, २०७६,
२०७८, २०८२, २१२३
[३], २१२६, २१४३

० गेरह्या

नैरयिकाः १६८, १६९,
१७३, १४१० [२३],
१४१४ [२-३], १८०२,
१९८४, १९८६, १९८७,
२०५७ [२]

गेरह्याई

नैरयिकादयः १७७३ [२]

गेरह्याउअ

नैरयिकायुष्क १७०९

गेरह्याउअस्स

नैरयिकायुष्कस्य १७०१
[४], १७३० [१, ४]

गेरह्याउए

नैरयिकायुष्कम्:
१६८३, १६९२

गेरह्याउयस्स

नैरयिकायुष्कस्य
१७०१ [१]

गेरह्याउयं

नैरयिकायुष्कम् १४७२

गेरह्याओ

नैरयिकात् १५८९ [१, ४],
१५९३, १५९७ [१],
१६०१

गेरह्याण

नैरयिकाणाम् १९८२

गेरह्याणं

,, १६७, ४५९ [१],
९०२, ९११ [१-३], ९१२
[१], ९२२, ९४० [१],
९४१ [१], ९५९, ९६२
[२], ९६३ [२], ९६४
[२], ९८३ [१-२], ९८८,
१००८ [१], १०११ [२],
१०१२ [२], १०१४ [२],
१०१५ [२], १०२० [१],

मूलसदो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह	मूलसदो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह
गेरह्याणं	१०२३, १०२६[१], १०२९, १०३८[१], १०४८[१-२,४], १०५१, १०५७, १०६४, १०७०, १०७६, १०८८, ११३५, ११४३, ११५७, ११६२, ११६३[२], ११६४[२], ११७१, ११९२, १५३९ [२], १५४४[१], १५७५[१], १५७६[२], १५७७[२], १५७८[२], १५७९[२], १६०६[१], १६१८, १६२७[१], १६३६, १६३८[१], १६४१, १६६६, १७५४ [४], १७६९[२], १७७५[२], १७८७[२], १७९६, १८०६[१], १८०९, १८१५, १८१६, १८६९[१], १९१२ तः १९१४, १९२५, १९२७, १९४० तः १९४२, २००८, २०२१, २०२६, २०२७, २०३१, २०३८, २०४७, २०८९, २०९७ [१], २०९९[१], २१००[१], २१२१[१], २१२३[१], २१२४[१], २१२६, २१३४[१], २१३७[१], २१४०[१], २१४३, २१४८		गेरह्यादि • गेरह्यादीणं	नैरयिकादि २१०४[१] नैरयिकादीनाम् ९६०[२], ९६१[२]	
			गेरह्यावास • गेरतिण् गेरतिषा	नैरयिकावास पृ. ५० टि. ३ नैरयिकः ८०८[१] नैरयिकाः ८०९[१], ८११[१], ८१५[१], ९६८[२], पृ. ३९५ टि. ८	
			गेवच्छ गेव्वाणं गो	नेपथ्य १८८ निर्वाणम् २११ गा. ७७१ नो ४३९, ६६२[५-६], ६६६ [१], ६६८ [१], ६७६, ७५५, ७८३, ७८५, ७८८, ७९२, ७९५, ८३९ तः ८४६, ८७४, ८७७[३-४, १३, १५-१७, २१-२२], ८७९, ८९२, ८९३, ८९९, ९१६[२], ९२१ [१], ९३८, ९३९ [१], ९४१ [१], ९४२, ९९०[१, ३], ९९१[१], ९९४, १००२, १००३ [१-२], १००५, १११५, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११४२, ११९९ [१], १२०० [१], १२०३ [३], १२१० [१], १२१५[१], १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८, १२५२, १२५३, १२५५, १४०२, १४०३, १४०५, १४०७[१], १४०८[१- ३], १४१०[३], १४१७ तः १४१९, १४२० [१- ३, ६-८], १४२१[१-४],	
• गेरह्याणं	नैरयिकाणाम् १६८, १६९, ३३५[३], १५२३ [२], १५२९[२], १९८८, २०५७[३]				
गेरह्याणुपुत्विणाम्	नैरयिकानुपुत्विणाम् १७०९				
गेरह्याणुपुत्विणामे	,, १६९४[१६]				

मूलसदो
णो

सक्यत्थो सुत्तकाह
१४२२ तः १४२४,
१४२६ [१], १४२७
[१], १४२८ [१-२],
१४३१ [१], १४३२ [१-
३], १४३३, १४३६ [२],
१४३८ [१-२, ६], १४४४,
१४४६ तः १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५५, १४५७,
१४५९, १४६०, १४६२,
१४६५, १४६८, १४६९,
१५१५ [१-३], १५१८
[१-३, ५, ७], १५१९
[१-४], १५३३ [२-१०],
१६०९, १६११, १६१२,
१६२८ त १६३०,
१६३३, १६३४, १६३५,
[४], १६३८ [१],
१६३९, १६४१, १६५०
तः १६५३, १६५८,
१६६०, १६७५, १७४९,
१७५४ [१], १८०० [१,
३], १८०४ त. १८०६
[१], १८११, १८१७,
१८५९, १८६७, १८७०,
१८७४ [१], १८७५ [१],
१८८६, १८८९ [१],
१८९२, १८९३, १८९८
[२-३], १८९९ [२],
१९०३ [३-४, ६],
१९०४ [२], १९०५ [१],
१९५७ [१], १९५८,
१९६३, १९६६, १९६८,
१९७२, १९७३, १९७५,
१९७७, १९७८, २०१९,
२०२२, २०२४, २०२७,
२०३५, २०३९, २०५०,
२०५१, २०५६, २०५७

मूलसदो

सक्यत्थो सुत्तकाह
[२-३, ५], २०६५,
२०७३, २०८०, २१६९,
२१७० [२], २१७३
[१-२], २१७४ [१-३],
२१७५

० गोअभव- नोअभव-
मिद्धियाण मिद्धिकानाम् २६९
गोअसंज्ञण नोअसंज्ञतः १३६१
गोइंदिय- नोइन्द्रियार्थाव-
अण्योगाहे ग्रहः १०१९
गोकसायवेयणिजे नोकसायवेदनीयम्
१६८२, १६९१ [३-५]
गोएज्जत्तण- नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकः
गोअएज्जत्तण १३८५
गोपरित्ते- नोपरीतनोअपरीतः
गोअपरित्ते १३८२
गोभवसिद्धिण- नोभवसिद्धिकनोअभव-
गोअभवसिद्धिण सिद्धिकः १८७४ [१]
गोअभवमिद्धिय- नोअभवमिद्धिकनोअभव-
गोअभवसिद्धिण सिद्धिकः १३९४
गोअभवमिद्धिय- नोअभवमिद्धिकनोअभव-
गोअभवसिद्धिया सिद्धिकाः २६९
गोअभवसिद्धिया- नोअभवसिद्धिका नोअभव-
गोअभवसिद्धिया सिद्धिकाः १८७५ [१]
गोअवोववातगती नोअवोववातगतः १०९२,
११००
० गोअवोव- ,, ११०० तः
वातगती ११०४
गोअवोववातगती ,, ११०४
गोमालिय नवमालिका-वनस्पतिः
४३ गा. २४
गोसण्णि- नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनः
गोअसण्णी १९७३
गोसण्णी- नोसंज्ञिनोअसंज्ञी १३९१,
१८८१ [१], १८८२ [१],
१८९६, १८९८ [४]
,, नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनः २६८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुतकाह
	१९६५, १९६६, १९६८, १९७२	
गोसंजय	नोसंयतः	१३६१
गोसंजय-	नोसंयतनोअसंयत-	
गोसंजय-	नोसंयतासंयतः	
गोसंजयासंजय		१८९३
गोसंजयगोअसंजय-	नोसंयतनोअसंयत-	
गोसंजयासंजया	नोसंयतासंयताः	१९७४, १९७५
गोसंजयगोअसंजय-		
गोसंजयासंजया	,,	१९७८
गोसंजयगोअसंजय-		
गोसंजयासंजया	,,	१९७४, १९७५
गोसंजयगोअसंजय-		
गोसंजयासंजया	,,	१९७७, १९८०
गोसंजयासंजय	नोसंयतासंयतः	१३६१
गोसुहुमणोबादरा	नोसुहुमणोबादराः	२६७
गोसुहुमणोबादरे	नोसुहुमणोबादराः	१३८८
पक	चतुःसङ्ख्याद्योतकः	१४८

त

त	च	पृ. ६९ टि. २
तद्	तति-तावन्ति	१०४२, पृ. २५९ टि. २
+ तद्ध्य	तृतीयाम्	६४७ गा. १८३
तद्ध्य ०	तृतीय	१०६७
तद्ध्य	तृतीयम्	पृ. १११ पं. २१
तद्द्या	तृतीया	७८१
तद्द्याप	तृतीयायाः	२१७[४]
तद्बिद्दो	ततिविधेः-तावत्प्रकारः	१००८[२]
तद्द्विद्य ०	ततीन्द्रिय	१८५७
तदखंडाण	अपुखण्डानाम्	८८२
+ तदय	अपु	२४ गा. ८
+ तदस-	अपुषम्-वनस्पतिविशेषः	५४[८] गा. ९४
तदसमिजिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुतकाह
तडसी	अपुषी	४५ गा. २८
० तडसी	,,	१२३३
० तडसीकले	अपुषीकलम्	,,
तट्	ततः	१२१५[१-३], १८६४, २०५२[२, ४-६] ,, २०३३, २०३४[१], २०३५, २१६६[३], २१७४[१], २१७५
तडो	अयः	२०७ तः २०९
,,	तिस्रः	१२३९ तः १२४१
,,	श्रीणि	९०२, ९०४
तडकि	वनस्पतिविशेषः	४८ गा. ३७
तडं	तृतीयम्	२१७५
तड्याप	तृतीयायाम्	३३४
,,	तृतीयायाः	१५५१[१], २००२
० तट्टे	तट्टे-स्थाले	१५५
तडागाण	तडागानाम्	पृ. २१९ टि. ५
तडागेषु	तडागेषु	१६०
+ तण	तृणानि	३८ गा. १२
+ तणमूल	तृणमूलम्	५४[२] गा. ५४
तणविटिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणहारा	,,	पृ. २७ टि. १०
तणा	तृणानि	४७
तणाण	तृणानाम्	५४[८] गा. १२
तणाणि	तृणानि	५५[३] गा. १०७
तणाहारा	श्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणुवणू	तनुतन्वी-ईषत्प्राग्भारिकार्थे	२११
तणुयतरी	तनुकतरा	५४[६] गा. ८० तः ८३
तणुयरी	तनुतरी	२११
तणुवाप	तनुवातः	३४[१]
तणुवापसु	तनुवातेषु	१५७
तणुवायबलपुसु	तनुवातबलयेषु	१५७

मूलस्रो	सङ्ख्या	सुसंकाह
तणू	तन्वी—ईषत्प्राग्भाषिकायै २११	
तणे	तृणम् ४९ गा. ३९	
तण्हा०	तृण्या २११ गा. १७६	
तलगाती	तलगातिः १०८५, १०९०	
ततिष्ट	तृतीयै २१७२	
ततिभो	तृतीयः ७९० गा. १८५ तः १८७, घृ. २९१ पं. २१	
ततिय०	तृतीय २१७३ [२]	
ततियवर्गमूल०	तृतीयवर्गमूल ९२१ [१], ९२४	
ततियं	तृतीयम् ८७०, ८९८	
ततिविहा	ततिविधा १०८८	
तते	ततः घृ. ४४२ टि. ५	
ततो	,, २११, २०३३, २०३५, २१७२, २१७४ [१]	
तत्त०	तत्त ५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२], १९५ [१]	
तत्तिथा	तावन्ति १०४३ [२], १०५७	
तत्तो	ततः २ गा. ७, ५४ [१] गा. ४७, २११ गा. १६१, १५१२ गा. २१५- २१६, २०३२ गा. २२४	
तत्थ	तत्त २५ [२-३], २८ [३-४], ३१ [३-४], ३४ [३-४], ५५ [२-३], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [३-४], ९१ [२-३], १६७, १६९ तः १७४, १७७ तः १७९, १८० [२], १८१ [१], १८२ [२], १८३ [२], १८४ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], १९६ तः	

मूलस्रो	सङ्ख्या	सुसंकाह
	१९९ [२], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६० गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९१० [१-४], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], ९८३ [२], ९८४, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११२९, ११३२, ११३३ [१], ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, १२५२, १२५३, १२५५, १३२६, १३३०, १३३४, १३४३, १३४४, १३४६, १३५२, १३५९, १३७५, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १५२९ [१-३], १५३२ [१], १५७३, १७०२ [५८], १७१२, १७१७, १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८६४, २०५२ [२-६], २०७८, २०८३, २१५३ [४], २१६६ [३], २१७६, घृ. ५१ टि. १-४, घृ. ७१ टि. २, घृ. ४४५ टि. ६	
तत्थ—	तत्त १४९, १५२, १५५, १५८, १६१	
तत्थगताजो	तत्तगताः २०५२ [६]	
तत्था	तत्ताः १६७ तः १७४	
तदुभयं	तदुभयेन १६७९	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
तदुभयपतिटिप्प	तदुभयप्रतिष्ठितः ९६० [१]	
तदुभयभरस	तदुभयस्य १५७०, १५७१	
तदुभयं	तदुभयम् १५७२	
तदेकदेशभाग	तदेकदेशभागे १६३ तः १६६, १७५	
तदेकदेशभागे	१६३	
तथा	तथा ३३३	
तपुसी	त्रपुषी-बालीविशेषः पृ. १९ टि. ३	
तप्पाडगग०	तप्पाडगग १७५१, १७५२	
तप्पागारमंठिप	तप्पागारसंस्थितः २००८	
तमत्तमप्यभा	तमस्तमप्रभा ७७४	
तमत्तमप्यभाप	तमस्तमप्रभायाम् १४८, १६७	
तमत्तमप्यभा-	तमस्तमप्रभापृथ्वी-	
पुढविनेरह्या	नैरयिकाः ६०	
तमत्तमाप	तमस्तमायाम् १७४ गा. १३५, २०५७ [५]	
॥	तमस्तमायाः १७४	
तमत्तमापुढवि०	तमस्तमापृथ्वी १७४	
तमत्तमापुढवी-	तमस्तमापृथ्वी-	
नेरह्या	नैरयिकाः पृ २९ टि. १	
तमप्यभा	तमःप्रभा ७७४	
तमप्यभाप	तमःप्रभायाम् १४८, १६७	
॥	तमःप्रभायाः १७३	
तमप्यभापुढ-	तमःप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
विनेरह्या	६०, २१६ [७]	
तमप्यभापुढ-	तमःप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरह्याणं	यिकाणाम् १७३, ३४१ [१]	
० ॥	३४१ [२-३]	
तमसा	तमसा १६७ तः १७४	
तमाप	तमायाम् ३३४, १५२९ [७], २०५७ [५]	
॥	तमायाः २१७ [१], २००५, पृ. ५३ टि. २	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
तमापुढवि०	तमापृथ्वी १९८९	
तमापुढविनेरह्य	तमापृथ्वीनैरयिकाः १४४८	
तमापुढवि-	तमापृथ्वीनैरयिकाः	
नेरह्याहिंतो	६५६ [२], २१७ [२]	
तमापुढविनेरह्या	तमापृथ्वीनैरयिकाः ५७४, ६४५ [१]	
तमापुढवि-	तमापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
नेरह्याणं	पृ. ५३ टि. १, पृ. ५४ टि. १	
+ तमाल	तमालः पृ १८ टि. १३	
तमाले	४८ गा. ३७	
तय०	त्वक् ५५ [३] गा. १०९	
तयणुरुर्व	तदनुरूपम् ८२	
० तयं	त्रयम् ३५३	
तया	त्वचा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९	
॥	त्वचाः ४०, ४१	
तयाप	त्वचायाः ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९	
तयाणंतरं	तदनन्तरम् पृ. ७८ टि. १	
तयाणुरुर्व	तदनुरूपम् पृ ३२ टि. १५	
तयाविसा	त्वक्विषा-रूपभेदविशेषः ७९	
तरध्या	तरक्षाः ७४	
तरच्छी	तरक्षी ८५१	
तरच्छे	तरक्षः ८४९, ८५२	
तरच्छो	॥ पृ. २१२ टि. ४	
तल	तल १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२१५ [१-३]	
तलऊढा	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २१	
तलभंगव०	तलभङ्गक-बाह्याभरण १७८ [१-२]	
तलधरं	तलारक्षकम् ११०८	
० तलं-	तलम् १९५ [१]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाह
० तला	तलाः	१६७ तः १७४
”	तलानि	१७७, १७८ [१], १८८
तलाणसु	तडागेषु	१५१, १६३ तः १६६, १७५
तलागाण	तडागानाम्	८८५
तलागेषु	तडागेषु	पृ. ४८ टि. ४
० तले	तले	पृ. २९० टि. ५
तलेसे	तलेश्यः	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१, ३], १२११
तलेस्सेसु	तलेश्येषु	१११७
तव०	तपस	११० गा. १२८
तवणिज	तपनीय	५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२]
तवणिज०	”	१९५ [१]
तवविमिद्वया	तपेविशिष्टा	१६८५ [१]
तविय	तप्त	पृ. ६३ टि. १
तव्वहरित्ते	तद्वपतिरिक्तः	१७४२, १७४४
तव्वतिरित्ते	”	१७४३
तसकाहण	प्रसकायिकः	१२८९
० तसकाहण	”	१३१२
तसकाहय	प्रसकायिक	२४६, २४८, २४९, १३२०
तसकाहय०	”	१२९२, १२९९
तसकाहया	प्रसकायिकाः	२३२ तः २३४, २३५ [७], २३६, २४२, ३२२ तः ३२४
० तसकाहया	”	२४३, २४४, २४५ [९] तः २४९, २५१
तसकाहयाण	प्रसकायिकानाम्	२३४
० तसकाहयाण	”	२४२, २४६, २४७, २५१
तसकाहयाणं	”	२३२, २३३, २३५ [७], २३६

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाह
० तसकाहयाणं	प्रसकायिकानाम्	२४५ [९]
तसकाएणं	प्रसकायेन	१००२, १००३ [१]
तसणामाण	प्रसनामः	१७०२ [४४]
तसणामे	प्रसनाम	१६९३
तसिवा	त्रासिताः	१७०
तसिया	”	१६७ तः १६९, १७१ तः १७४
तस्त	तस्य	२११, २११ गा. १६२ गा. १७५, ४६०, ४६१, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १००८ [२], १०११ [२], १०४२, १०४३ [२], १०५७, १०८८, १५५९ तः १५६१, १५६३ [१], १५६४, १५६६, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १७२१, १७२५, १७३३, १९०७, २१०२, २११७ [१], पृ. २४९ टि. १, पृ. २५७ टि. १-२
”	तस्मै	१ [गा. २]
तव	तथा	१ गा. ३, ४० गा. १५, ४२ गा. १९ गा. २३, ४३ गा. २४-२५, ४५ गा. २९ गा. ३२, ४६ गा. ३३, ४८ गा. ३७, ४९ गा. ३९, ५३, गा. ४५-४६, ५४ [८] गा. ९२, ९१ [४] गा. १११, १०२ गा. ११२ गा. ११५, १८७ गा. १४३, ८३०, ८६६ गा. १९६,

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
तह	८७७ [२३] गा. १९८, ९७१ गा. २०१, १००६ गा. २०८, २०५४ गा. २२५	
तहपगारा	तथाप्रकाराः ५० गा. ४३	
तहप्यगारा	,, २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
”	तथाप्रकारा ८५१	
”	तथाप्रकाराणि ४७ त. ४९, ८५३	
तहप्यगारे	तथाप्रकाराः ३४ [१]	
तहा	तथा ४० गा. १५, ४२ गा. २१, ४३ गा. २६, ४७ गा. ३६, ४९ गा. ४१, ५४ [१] गा. ५१, ५४ [१०] गा. १०२, ५८ [१] गा. ११०, १८७, १८९ [१], १९० [१], १९२, १९२ गा. १४९. १५०, १९४, १९४ गा. १५३, ३३३, ३५८, ४४२, ४५१, ४६१, ४८१ [३], ४८८, ४९६, ५२४, ५२७ [१-२], ५५८, ६२५, ६३८, ६४०, ६६८ [७], ६६९ [२], ८७६, ८८८ [१], ८९०, ९१० [३], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१६ [३], ९८७ [१], ९९१ [२],	

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
	१००३ [२], १०४२, १०६४, १०८६, ११४५, ११४९, ११८० [६, १०], १२०५, १२०९, १२५१, १४१५ [३], १५०५, १५३८, १५३९ [३-४], १५९१, १५९९ [१], १६३६, १६७८ [१], १७१७, १७६१, १७८२, १७८५, १७८६, १७९१, १८०६ [१], २०४६, २१०४ [१], २११७ [१], २१३९, २१६१	
तहाविहा	तथाविधाः ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७ तः ६०, ५४ [६] गा. ६७ तः ७०, ५४ [७] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८९	
”	तथाविधानि ५४ [३] गा. ५६ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५, ५४ [८] गा. ८७	
तहासजोगी	तथासयोगी २१७५	
तहासमुग्धापगते	तथासमुद्गतगतः २१७३ [१], २१७४ [१]	
तहिं	तत्र २११ गा. १६२ गा. १७४	
तहेव	तथैव ४९ गा. ४०, ५६ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८, १७९ [१], १९१ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०९, ५४०, ५५३, ६५५ [४], ६६५ [१],	

मूलसदो

तहेव

सकयत्यो

सुसंकाह

मूलसदो

सकयत्यो

सुसंकाह

६७२ [४, ६], ७८९,
८००, ८०४, ८६३ गा.
१९५, ८९५, ९१० [२],
९११ [३], ९१२ [१, ३],
९१४ [२], ९२०, ९८३
[२], १०६६ [२],
१०८९, ११२७, ११४४,
११४६, ११५१, ११५२,
११५५, ११८४, ११९६,
१२१७, १२४८, १२४९,
१४२९, १५५२, १५६३
[२], १५९३, १६०४
[१], १६१३ [१], १६१४
तः १६१६ [१], १६८१
[२], १६८३, १७०२
[३१], १७३६ [१],
१७९३ गा. २१८,
१८११, १९२६, १९३१,
१९३२ [१], १९८० गा.
२२१, २०५२ [३५],
२११०, २१६५, घृ. ६६
टि. ४, घृ. २२४ टि. १
तथैव ६४१
तत् ३ तः ८ [५], १४
तः ३१ [१], ३२ तः
३४ [२], ३५ तः ५२,
५४ [१], ५४ [१०] गा.
१००, ५५ [१, ३], ५६
[१] तः ६७, ६९ तः ७४,
७६ तः ८०, ८३, ८४
[१, ३], ८५ [१-२, ४],
८६ तः ९०, ९१ [१, ३],
९२ तः १४९, १६७,
१७४, १७७, १८८, १९५
[१], १९६, १९७ [१],
१९८ [१], १९९ [१],
२०६ [१], २१०, २११,

२११ गा. १६२ गा.
१७१, ४३८, ५०० तः
५०२, ५४४, ६४८, ६५०
[१०], ६७९, ६८१,
६८४, ६८५, ७२५ तः
७२७, ७३८, ७५४,
७६४, ७७३ [१-२],
७७४, ७९१, ८५३,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७ [७, १३], ८८१
तः ८८६, ८९६, ८९८,
९०१, ९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४], ९११
[१-३], ९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९१८ [१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२४ तः ९३७,
९३९ [१], ९४० [१],
९४१ [१], ९४७ तः
९५५, ९५७ तः ९५९,
९६० तः ९६७ सूत्राणां
प्रथमवर्णिका, ९७०,
९७३, ९८३ [१-२], ९८४,
९८७ [१, ५], ९८८, ९९६,
९९८, १०००, १००१,
१००३ [२], १००७,
१००८ [१], १००९ [१]
१०११ [१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२५, १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०८५ तः ११२२,
११२४ तः ११२६,

तहेव-
तं

मूलसदो
तं

सकयथो

सुत्तकाइ

मूलसदो

सकयथो

सुत्तकाइ

११२८ तः ११३०,
११३२, ११३९, ११४१,
११४२, ११४४, ११४७,
११५४, ११५६ तः
११५९, ११६३ [३],
११६४ [३], ११६५ [२]
११६९ [१], १२१९,
१२३२, १२३९, १२४०,
१२५०, १२५५, १२५६,
१२५७ [१-३, ५, ७, ९,
१२-१३], १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५५, १३५९,
१३६४, १३६७, १३६९,
१३७१, १३७५, १३७६,
१३७९, १३८१, १३९८,
१४७१, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४ [२],
१४८५, [१-३, ५-७],
१४८६ [१-२], १४८७
[१-२], १४९७ [१, ३],
१४९८ [१], १५०१ [१],
१५१४, १५२३ [१-२],
१५२६ [१], १५२९ [१-
२], १५३२ [१], १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५५२, १५६७ तः
१५७३, १६०६ [१],
१६१७, १६२१, १६२७
[१], १६६५, १६७०,
१६७९ तः १६८१ [१],
१६८२ तः १६८५ [१],
१६८६ तः १६९३,
१६९४ [१-१२, १६,

१८], १६९५ [१-२],
१६९६, १७०८ [२],
१७१२, १७१७, १७१८,
१७२७, १७२७, १७४७
[१], १७५४ [१],
१७६९ [१], १७७५ [१],
१७८७ [१], १७९६,
१८०२, १८१७, १९०७,
१९०९, १९१०, १९१२
तः १९१४, १९१६,
१९१७, १९२०, १९२१,
१९२४, १९३६ तः
१९३८, १९४० तः
१९४२, १९४८, १९५०,
१९५८, १९८२, २०३५,
२०४६, २०५१, २०५२
[१], २०६०, २०६३,
२०६६, २०६९, २०७२,
२०७७, २०७८, २०८३,
२०८६, २०८९, २०९०
[१], २०९१ [१-२],
२०९२, २१३३, २१४७
तः २१५२, २१५६ [२] तः
२१५८ [१], २१५९ [२],
२१७० [१], २१७२
तम् १७०७ [१],
१७०८ [७], १७१२,
१७१३, १७३१ [३-४],
२१६९
तम् १७३७ [१],
१७३८, १७४१
तस्मिन् १६१४ तः १६१६
[१], १६२०, १६३६,
१९६३
चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]
तन्त्री १७७, १७८ [१-२],
१८८, १९६

तं

”

” (स. द्वि.)

तंतवा
तंती

मूलसहो	सक्त्यथो	सुसंकाह
तनुवाया	तनुवायाः-शिल्पार्थः	१०६
तंदुलमच्छा	तन्दुलमस्त्याः	६३
+ तंदुलिज्जग	तन्दुलीयकः-वनस्पतिः	पृ. २० टि. १२
+ तंदुलेज्जग	,, ,	४९ गा. ३९
तंब	ताम्र	१७८ [२]
+ तंब	ताम्रम्	२४ गा. ८
तंबकरोदण	ताम्रकरोटकः	१२२८
तंबखंडाण	ताम्रखण्डानाम्	८८२
तंबच्छिकरणी	ताम्रक्षिकरणी	१२३७
तंबच्छिवाडिया	ताम्रच्छपाटिका	१२२८
तंबुरुणुमजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. २
तंबे	ताम्रम्	१२२८
तम्	व्यस-संस्थान	८०२
तंयसंडाणपरिणता	व्यससंस्थानपरिणता.	८ [५], ९ [१] त. ११
		[५], १२ [१-३], ५-६, ८], १३ [३]
तंससंडाण-परिणता	व्यससंस्थानपरिणताः	११ [१], १२ [४, ७]
तंसे	व्यसम्-संस्थानम्	७९१
ताई	तानि	८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ८९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०९, २०५२ [४]
ताप	तया	८९५
तामो	ताः	११५१, २०५२ [२, ६]
,,	तस्मात्	२१५३ [५]
तागंयत्ताप	तद्वन्वतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२
तातो	तस्मात्	२१६६ [३]
ताकासत्ताप	तरस्पतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२

मूलसहो	सक्त्यथो	सुसंकाह
तामरसे	तामरसम्	५१
ताम्रलित्ति	ताम्रलित्तिः	१०२ गा. ११२
तायसीसग०	त्रायस्त्रिशक	१७९ [१]
तायसीसगाणं	त्रायस्त्रिशकानाम्	१७७
तायसीसाणं	त्रायस्त्रिशकानाम्	पृ. ५७ टि. १
तारगा	तारकाः	पृ. ४५ टि. १
तारयाओ	,,	१९५ [१]
तारसत्ताप	तद्वसतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२
तारं	तारम्	८५३
तारा	तारा.	१४२ [१]
० तारारूपाणं	तारारूपाणाम्	१९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०
ताराविमाण०	ताराविमान	६५० [१६]
ताराविमाणे	ताराविमाने	४०५ [१-३], ४०६ [१-३]
ताराविमाणंहितो	ताराविमानेभ्यः	६५० [१६]
तारुवत्ताप	तद्रूपतया	१११६, १२२०, १२२२, १२२३, १२५१ तः १२५३, १२५५
ताल	ताल	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
+ ताल	तालः - दृक्षः	४८ गा. ३७
ताल०	ताल -	,, ५३ गा. ४४
तालु	तालु	१७८ [२]
० तालुप	तालुकम्	१२२९
ताव	तावत्	१०३१ [२], १०४५ [२], १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१], १७८९, १८५७, १८६९ [१]

मूलस्रो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
तावद्दया	तावन्ति पृ. २४९ टि. १	
तावण्णत्ताप	तद्वर्णतया १११६, १२२०, १२५१, १२५२	
तावतियं	तावत्कम् १०००, १००१	
तावतिया	तावत्यः १०११[२]	
तावत्तीसगाणं	त्रायस्त्रिंशानाम् १८० [२], १८२[२], १९६, १९७ [२], १९८ [२], पृ. ५७ टि. १	
तावत्तीसाप	त्रायस्त्रिंशतः १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९७[२], १९८[२]	
तावत्तीसाणं	त्रायस्त्रिंशानाम् १७८ [१-२], १७९[२]	
तावन्नत्ताप	तद्वर्णतया १२२२	
तावसाणं	तापसानाम् १४७०	
तास्ति	तासाम् ९११[२], ९१२ [२], ९१८[२], ९२०, ९२२ तः ९२४	
तासि	तासाम् २०५२[२]	
ताहिं	ताभिः १७६२, १७६५ [१], १७६८[१], २०५२ [२, ४-६]	
ति	इति २११, ६०८, ६२५, ११५५, १२०० [२], १२१४, १२२७, १२३१, १२३३, १२३४, १२३७, १५४३, १५८०, १६०४ [१]	
ति०	त्रि पृ. ५५ टि. १	
तिकिरिप	त्रिकिरिः १५८५[१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९[१], २०५३[४], २१६६[३]	
तिकिरिया	त्रिकिरियाः १५८६[१],	

मूलस्रो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
	१५९२, १५९४, १५९५ [१], १६००, १६०२, १६०३ [१], २१५३ [५-६], २१६६[४]	
तिवमलपवस्स	त्रियमलपवस्स ९२१[१]	
तिट्ठाणवडिण	त्रिस्थानपतितः ४४७, ४९६	
तिट्ठाणवडित्वा	त्रिस्थानपतिताः ४५४	
तिट्ठाणवडिते	त्रिस्थानपतितः ४४४ तः ४४६, ४४८, ४६६[१], ४६७ [३], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [३], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८५ [२], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ४९७, ४९९ [२]	
तिणिण	त्रीणि १७४ गा. १३६, २१०, २११ गा. १६३, ३३७[१, ३], ३३८ [१, ३], ३६०[१, ३], ३६२[१, ३], ३६३[१, ३], ३६५[३], ३७२ [१, ३], ३७४[१, ३], ३७८[१, ३], ३८०[१, ३], ३९०[१, ३], ३९२ [१, ३], ४८५[२], ९१० [३], ९४३, १०४१[३], १०६६[२], १२६२[२], १२६८ [१], १३३८, १५०८, १५११[१, ४], १६९७, १६९८[१ २], १६९९[२], १७०१[२], १७०२ [१४], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १९८५, १९८६, २१६९	

मूलस्रो	सकथ्यो	सुसंकाह
तिणिण	अयः २७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, १३७२, १४१४ [१, ३], १४१५ [१], १४१६ [१], १५८४ [१], १६९८ [१], १६९९ [२], १७०२ [१४], १७१२, १७५८ [१], २०९१ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२, ४], २१२४ [३], २१३५ [१], २१५०, २१६९ तिस्रः ११४१, ११४२, ११५७, ११६९ [१], १४१५ [२], १५२९ [०], १५३२ [५], १६११, १६३५ [४]	
”	तिस्रः ११४१, ११४२, ११५७, ११६९ [१], १४१५ [२], १५२९ [०], १५३२ [५], १६११, १६३५ [४]	
”	श्रीन् १७०५, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८ श्रीणि ११८४	
तिणिण— तिण्ह	अयाणाम् ५४ [१०] गा. १०३, १५०६ [५], १५१२	
तिण्हं	” २०६ [२]	
”	तिस्रणाम् १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२]	
तिस्त	तिक्त—रस ५४४	
तिस्त०	” ” १८०९	
तिस्तरस	तिक्तरस ४४०, ४४१, १८०१	
तिस्तरसणामे	तिक्तरसनाम १६९४ [११]	
तिस्तरसपरिणता	तिक्तरसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१], १२ [१-५, ७-८], १३ [१-५]	

मूलस्रो	सकथ्यो	सुसंकाह
तिस्तरसपरिणया	तिक्तरसपरिणताः १० [२], ११ [१], १२ [६]	
तिस्तरसपरिणामे	तिक्तरसपरिणामः ९५४	
तिस्तरसाहं	तिक्तरसानि ८७७ [१२]	
० तिस्तरसाहं	” ”	
तिस्तस्स	तिक्तस्य ५४४	
० तिस्ता	तुम्हाः २११ गा. १७७	
तिस्तिरा	तिस्तिराः ८८	
० तिस्तो	तुम्हाः २११ गा. १७६	
+ तिस्त्यगर	तीर्थकराः १४०६ गा. २१३	
तिस्त्यगरणाम	तीर्थकरनाम १७०९	
तिस्त्यगरणाम०	” १४४४	
तिस्त्यगरणामाण	तीर्थकरनामः १७०२ [५७], १७३२, १७३९ [१]	
तिस्त्यगरणामे	तीर्थकरनाम १६९३, १६९४ [१८]	
तिस्त्यगरसं	तीर्थकरत्वम् १४४४ तः १४४६, १४५२, १४५७	
तिस्त्यगरसे	तीर्थकरत्वे १४५९	
तिस्त्यगरसिद्धा	तीर्थकरसिद्धाः १६	
तिस्त्यसिद्ध०	तीर्थसिद्ध ११०३	
तिस्त्यसिद्धा	तीर्थसिद्धाः १६	
तिदिसिं	त्रिदिक्षाम् ८७७ [२३], १५५३, १८०९	
तिन्नि	श्रीणि १७२, २०६ [१], २०६ [२] गा. १५५, ३६५ [१], ९४३	
”	अयः २७०	
तिपणसिण	त्रिप्रदेशकः ५०६, ७८३	
”	त्रिप्रदेशके ७८३	
तिपणसिषाणं	त्रिप्रदेशकानाम् ५२६ [१]	
तिपदेशे	त्रिप्रदेशे ७९० गा. १८५	
तिफासाहं	त्रिस्पशानि १८०० [१]	
तिभाग	त्रिभाग १७०१ [१-२], १७३० [१]	
तिभागा	त्रिभाग २११ गा. १६१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
तिभाग-०	विभाग २११ गा. १६४, ६७९, ६८१	
तिभागतिभाग-०	विभागविभाग ६७९	
तिभागतिभाग-	विभागविभागविभाग	
तिभाग-०	६८१	
तिभागतिभागे	विभागविभागे ६८१	
तिभागे	विभागः १५५१ [४]	
॥	विभागे ६८१	
० तिभागेण	विभागेण १७१०, १७२३	
तिमंगिला	तिमिङ्गिला-ष्ट. २९ टि. ९	
तिमितिमंगिलमच्छा	तिमितिमिङ्गिलमत्स्याः ष्ट. २९ टि. ८	
तिमिरे	वनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३३	
तिमिङ्गिला	तिमिङ्गिलाः-मत्स्यविशेष- ६३	
तिमी	तिमिः-मत्स्यविशेषः ६३	
तिय	त्रिक-त्रि १२०४	
तियसंगो	त्रिकभङ्गः १७६०, १७६६, १७७९, १७८४ [३], १८७२, १८७७, १८८० [४], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
तियसंज्ञोपुं	त्रिकसंज्ञोपेन १०८३	
तिरिक्खजोणिपु	तिर्यग्योनिकः १२६२ [१], १२४७ [१], १२५०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० तिरिक्खजोणिपु	तिर्यग्योनिकः ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १२३७ [१], १६४७ [१]	
० तिरिक्खजोणिपुणं	तिर्यग्योनिकेन १०४२	
तिरिक्खजोणिपुसु	तिर्यग्योनिकेषु ६६६ [१-२], ६६८ [१-२], ६७२ [३], ६७६	
० ॥	॥ ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १४४०, १८८० [४]	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९	
पुहंतो	[१-२], ६५० [१-२], ६५५ [१, ३], ६५६ [३], ६६२ [१], ष्ट १७७ टि. २	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकेभ्यः	
पुहंतो	६३९ [२-२२], ६४५ [२], ६४८, ६५० [१- ३, ८], ६५५ [३], ११९४	
तिरिक्खजोणिभो	तिर्यग्योनिकः १७४५, १७४९	
तिरिक्खजोणिणि०	तिर्यग्योनिका १२६८ [१]	
तिरिक्खजोणिणी	॥ १२६२ [२], १७४५, १७४७ [२], १७४९	
तिरिक्खजोणिणी-	॥ १२६२ [२]	
तिरिक्खजोणिणीभो	तिर्यग्योनिकाः २२६, २७९, ३३४, ११८० [७-८], १४१६ [२]	
० ॥	॥ ३३४	
तिरिक्खजोणिणीण	तिर्यग्योनिकानाम् ११८० [४, ६-१०]	
तिरिक्खजोणिणीणं	॥ २२६, ११६३ [४], ११९७	

मूलस्रो	सङ्कल्पो	सुसंकाह
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोणियः	
स्थीभो	पृ. २८३ टि. १	
तिरिक्खजोणिय	तिर्यग्गोणिक ६६८ [७], १०३४, १४२८ [४]	
तिरिक्खजोणिय०	,, ५९, ६६९ [१], १२६८ [१], पृ. ३३३ टि. १	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोणिकाऽ-	
असण्णिआउण्	संवायुष्कम् १४७३	
तिरिक्खजोणियस्ते-	तिर्यग्गोणिक-	
सोववायगनी	क्षेत्रोपपातगतिः १०९३, १०९५ १०९५	
० " " "	,, १०९५	
० तिरिक्खजोणियस्ते	तिर्यग्गोणिकत्वे १०४१ [५], १०४३ [३], १०४६ [२]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोणिक-	
पंचेदिय-	पञ्चेन्द्रिय-	
ओरालियसरीरे	दारिकशरीरम् १४८२, १४८३, १४९७ [१]	
० तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोणिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियओरालि-	दारिक-	
यसरीरे	शरीरम् १४८३, १४८४ [१२], १४८५ [१-३], ५-७], १४९७ [२-३], १४९८ [१]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोणिकपञ्चे-	
पंचेदियवेडम्बिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य १५३०	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोणिकपञ्चे-	
पंचेदियवेडम्बिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८ [१], १५२४ [१] १५१८ [१-५]	
० " " "	,, १५१८ [१-५]	
० तिरिक्खजो-	तिर्यग्गोणिकस्य	
णियस्स	४८१ [१], ४८२ [१] ४८३ [१], ४८५ [१],	

मूलस्रो	सङ्कल्पो	सुसंकाह
	४८७ [१], १०६१, १५४९, १६३५ [४]	
तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्गोणिकाः ६२, ८५ [५], २२५, २२६, २७८, ६१०, ७३२, ७३३, ११७२, ११८० [१०]	
० तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्गोणिकाः ६१, ६९, ७०, ७५ [४] तः ७७, ८६, ९१ [४] गा. १११, २१८, ३३४, ६७२ [१], ९४२, ९९५ [२], ११४१, ११८० [५, ७-९], ११९४, १२०५, १४१६ [२], १९७१, २०३६, २०७५, २०८२	
तिरिक्खजोणिया-	तिर्यग्गोणिकायुधः	
उअस्स	१७०१ [२], १७१०, १७१९, १७२३, १७२६	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोणिकायुष्कम्	
याउयं	१४७२	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोणिकानाम्	
याण	११८० [५], १९८२, पृ. १६५ टि. १, पृ. १९० टि. २	
तिरिक्खजोणियाणं	तिर्यग्गोणिकानाम् ९१ [४], २२५, २२६, ७३३, ११५८, ११७२, ११८० [१, ३, १०], ११९३, १४९७ [३]	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोणिकानाम् ६८ [४], ७५ [४], १७५, ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ७४५ तः ७४७, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ९२०, ९८८,	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तिरिक्खजोणि- याणं	१०४९, १०७४, ११६३ [१, ३], ११८० [१-३, ५-९], ११९४, ११९७, १५०९, १५३९ [३], १५४४ [२], १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३	
० तिरिक्खजोणि- यादिषु	तिर्यग्गोनिगादिषु १४२६ [१]	
तिरिच्छियाणं	तिरिक्खाम् १४७०	
तिरियं	तिर्यक् १९७३ गा. २२०	
तिरियं०	,, १४६२	
तिरियगतियामाणं	तिर्यग्गतिनामः १७०२ [२], १७११ [१], पृ. ३७३ टि. २	
तिरियगतियामे	तिर्यग्गतिनाम १६९४ [१]	
तिरियगतियपरिणामे	तिर्यग्गतिपरिणामः ९२७	
तिरियगतिया	तिर्यग्गतिकाः ९४० [१], ९४१ [१], ९४२	
तिरियगती	तिर्यग्गतिः ५६१, ५६६	
तिरियगतीयं	तिर्यग्गतेः १७३१ [२]	
तिरियगतीया	तिर्यग्गतिकाः ९४२	
तिरियलोयं	तिर्यग्गोके १४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८	
० तिरियलोयं	तिर्यग्गोके २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
तिरियलोगाको	तिर्यग्गोकात् १५४७ [१]	
तिरियलोयतट्टे	तिर्यग्गोकात्-‘तट्टे’स्थाले १५५	
तिरियवायं	तिर्यग्वातः ३४ [१]	
तिरियं	तिर्यक् ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], १९९८, २००६	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिरियं-	तिर्यक् १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], पृ. २९० टि. १	
तिरिया	तिर्यक् १९८० गा. २२१	
तिरियाणुपुष्पीयं	तिर्यगानुपुष्प्याः १७०२ [३७, ४०]	
तिरीड	किरीट १९६	
+ तिल	तिलः ५० गा. ४२	
तिलणं	तिलका-वृक्षः ४१ गा. १८	
० तिलणं	तिलकः-तिलकादिवृक्षा- भिषद्दीपसमुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०५	
तिलपुष्पाण	तिलपुष्पानाम् ८८४	
तिलपुष्पविया	तिलपुष्पटिका ५३ गा. ४६	
तिलय	तिलक १९५ [१]	
तिलसिगाण	तिलफलीनाम् ८८६	
तिलेहि	तिलैः ५३ गा. ४६	
तिविहं	त्रिविधम् १२४२	
,,	त्रिविधम् २०६७	
तिविहा	त्रिविधाः ६१, ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ९४, ११२९, ११४२, ११४७	
,,	त्रिविधा ७३८, ७४९, ७५४, ७६४, ७७३ [१], १०९२, १५७० तः १५७२, १९३८, २०५५, २०६३, २०६६, २०६९	
तिविहे	त्रिविधः ९३१, ९३४, ९३७, १०२२ [२], १०७२, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७५, १९१४	
,,	त्रिविधम् १४८३, १६९१ [२], १६९४ [४]	
तिविहेणं	त्रिविधेन १ गा. १	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुरकाह
विससक्तुलो	विससक्तुलः	२१६९
विसमइपण	विसमयिकेन	२१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
विसमइजो	विसमयिकः	२१५८ [१]
विसमयसिद्धा	विसमयसिद्धाः	१७
तिसु	तिसु	१७४, १७४ गा. १३५, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ५३४, १२१६ [१], १२१७
„	तिसु	११४८, १२०४, १२०५
तिहिं	तिमिः	४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ६९१, २१६९
„	तिसुमिः	१६३२
तिहुवाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे	११२२
तिह्वं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय-	
	वनस्पतिः	पृ. २५ दि. १०
तिहु	तेन्दुकः-वृक्षमेवः	४१ गा. १६
तिहुवाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे	पृ. २७३ दि. ९

मूलस्रो	सकयत्यो	सुरकाह
तिह्वं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय-	
	वनस्पतिः	५४ [८] गा. ९४
तिहुरणमजिवा	श्रीन्द्रवजीवाः	पृ. २८ दि. २
तीववयणे	अतीतवचनम्	८९६
तीषा	अतीतानि	१००६ गा. २०८
तीसहमं	त्रिशतमम्	पृ. ४१२ पं. २६
तीसतिविहा	त्रिषाद्विधाः	९६
तीसं	त्रिशाम्	१६८, १८० [१], २११, ४३४ [१, ३], ४३५ [१, ३], १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०४, १७३४, १७३५ [१]
„	त्रिशत्	१७४ गा. १३४
तीसा	त्रिषात्	१७४ गा. १३६, १८७ गा. १४१, २०६ [२] गा. १५६
तीसाप्	त्रिषातः	१८० [२], २०४ [२]
„	त्रिषातः	त्रिषाता वा ७२१, ७२२
„	त्रिषाति	९३, १७६, १८४९, १८५०
तीसु	तिसु	१९७ [१], पृ. ४७ दि. ५
तीसुत्तरे	त्रिषादुत्तरम्	१६९
तीसे	तस्याः	९२१ [१], १७४४, २१७५
तीहिं	त्रिम्यः	६८७, ६८८, ६९१
तीहिंलो	„	६६२ [७]
तु	तु	५४ [५] गा. ७७, ११० गा. १२३, १७४ गा. १३४, १७८ [९], २११ गा. १६२ गा. १६९, १७९३ गा. २१८

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
तुच्छं	तुच्छत्वम्	९९४
तुषित	तुषित-आतोष	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
"	तुषित-बाह्याभरण	१७८ [२], १८८
"	तुषित-बाहुत्राण	१७८ [१-२]
तुण्णागा	तुज्जवायाः-शिल्पायाः	१०६
तुषट्ठेज्ज	स्वस्वर्तयेत्	२१७४ [४]
तुरय[सुद्धा]	तुम्भसुद्धा-म्लेच्छविशेषः	पृ. ३६ टि. ३
तुरुक्क	तुरुक्क-धूपविशेष	१७७, १७८ [१], १८८
तुरुत्तुंगगा	श्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. ६
तुलसी	तुलसी-गुच्छवनस्पतिः	४२ गा. १९
"	"-हरितवनस्पतिः	४९ गा. ४१
तुल्ला	तुल्याः	२२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३२७, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५ तः २१२७ [१]
"	तुल्यौ	२५७ तः २५९, २७१, २७३
"	तुल्ये	१५६५
"	तुल्या	१५६६
तुल्लाई	तुल्यानि	३२९, २१७० [२] गा. २२९

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
तुले	तुल्यः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५, [१३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१-२], ४८७ [१], ४८९ [१-३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ५०४ तः ५०६, ५०८ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२७ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३२ तः ५३९, सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५, [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५, [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१]
तुसार	तुषार	२११
तुसे	तुषः-तृणविशेषः	४७ गा. २५
तुंग	तुम्भ	१७८ [२]
तुंगा	तुम्भानि	१९५ [१]
तुंगं	तुम्भम्	५४ [८] गा. ९४
तुंभी	तुम्भी	४५ गा. २८
• तुंभी	"	१२३३
• तुंभीकले	तुम्भीकलम्	१२३३

मूलसहो
तुषरी
ते

सक्यत्यो तुषरी ४२ गा. २१
ते ७ तः १३ [५], २५
[१-३], २८ [२-४],
३१ [२-४], ३४ [२-४],
५४ [११] गा. [१],
५५ [१-३], ५६ [२],
५७ [२], ५८ [२], ६०,
६८ [१-३], ७५ [१-३],
८३, ८४ [१-३], ८५
[२-४], ८९ तः ९१ [३],
९७ [२], १४० [२],
१४१ [२], १४२ [२],
१४४ [२], १४६ [२],
१४७ [२], १५०, १५३,
१५६, १५९, १६२,
१६७ तः १७४, १७७,
१७८ [१], १८८, १९३
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०५ [१],
२०६ [१], २०७, २०८
तः २१०, २११ गा
१५८ गा. १६८, ३३०
तः ३३२, ४३९, ५०३,
६७९, ६८१, ८६७,
८६८, ९९३, ९९८,
११२४ तः ११२६,
११२८, ११२९, ११३२,
११३३ [१], ११४१,
११४२, ११४४, ११४७,
११५२, १२६२ [१],
१२८८, १५७३, १६१९,
१६४८, १७१२, १७२१,
१७२५, १७३३, १८०३,
१८०५, १८०६ [१],
१८१२, १८१६, १८१९,
१८२२, १८२३, १८९९,

मूलसहो
ते

ते

”

”

तेहंदिय

सक्यत्यो सुसंकाह
१८५७, १८६४, १९२८,
१९२९, १९३१, १९३२
[१], १९५४, १९६०,
२०४०, २०५२ [२-६],
२०५७ [३-४], २०७८,
२०८३, २१५३ [३-६],
२१६६ [२-३], २१६८,
२१६९, २१७६, घृ.
४४२ टि. ५
तानि १७७, १७८ तः १८६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९ [१], १९०
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७, २०८, २१०,
९१० [१-४], ९११
[१-२], ९१२ [२], ९१४
[२], ९१६ [२], ९१८
[१], ९२०, ९२१ [१],
१०६७, २०४७
तौ १७८ [२], १९५ [२],
१७०८ [८], १७३१ [१]
तान ९९५ [१], ९९६,
९९८, १७०५, १७०८
[४], १७११ [२],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७२१, १७२५, १७२८,
१८०४, १८११, १८१७,
२१५३ [३], २१६६ [२]
त्रौग्रिय ६५४, ६७०,
६८०, ७४३, ८७४,
१०६०, ११६२, ११७९,
१२१० [४], १४१२,
१४२६ [१], १४३१ [१],
१४५५, १५८९ [३],
१७११ [२], १८८७ [२],
१८९८ [१], १९६९

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
तेहंदिय०	श्रीन्द्रिय ५८२, ६३९ [२], ६५० [९], १०२२ [२], १२७४, १२८२, १४३६ [१], १४८९, १४९६, घ. २७ टि. ८-९	
तेहंदियजाइणामाए	श्रीन्द्रियजातिनामः १७०२ [७]	
तेहंदियसे	श्रीन्द्रियवे १०४१ [४], १०६६ [२]	
तेहंदियसंसारसमा-	श्रीन्द्रियसंसारसमा-	
वणजीवपणवणा	पञ्चजीवपञ्चापना ५७ [१-२]	
तेहंदियस्स	श्रीन्द्रियस्य १०३३ [२]	
तेहंदिया	श्रीन्द्रिया २१५ [२], २२७, २२८, २३१, २९८ तः ३००, ३३४, ४३९, ४४९, ६३४, १७२१, १७२२, १८२२, १८२४, २०४१, घ. ४०३ टि. २	
तेहंदियाण	श्रीन्द्रियाणाम् ६७९, १९२३, १९६९, १९५९	
तेहंदियाणं	,, ५७ [२], १६४, २२७ तः २२९, २३० [४], २३१, ३७० [१- ३], ९८७ [५], १०२८ [२], १५०८, १८२३	
तेउ	तेजः[कायिक] ६५६ [३], ६७१, ६८०, १२८७, १४३१ [१], १४६६, १५४६, १५८३ [३]	
तेउ०	तेजः[कायिक] ६५२, ६५४, ११६२, १४१२, १४२६ [१]	
,,	तेजो[छेदाम्] १२२५	
० तेउकाहए	तेजःकायिकः घ. ३०८ टि. २	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
तेउकाहएसु	तेजःकायिकेषु ६६८ [३]	
तेउकाहय	तेजःकायिक २३९, २४३, २४८, २४९	
तेउकाहय-	,, २३८	
तेउकाहया	तेजःकायिकाः १९, २३२ तः २३४, २३५ [४], २३६, २४२, ३१३, ३१४, ४३९	
० तेउकाहया	तेजःकायिकाः १५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४३, २४५ [४], २४६ तः २४९, २५१, ३३४	
तेउकाहयाण	तेजःकायिकानाम् ५८०	
तेउकाहयाणं	,, २३२ तः २३६, २३५ [४], २३६, ३६० [१]	
० तेउकाहयाणं	तेजःकायिकानाम् १५४ तः १५६, २४० [४], २४१, २४२, २४६ तः २४८, २५१, ३६१, ३६२ [१-२]	
तेउकाहए	तेजःकायिकः ४४५, १२१० [३], १४३० [१], १४३२ [१], १४३४, १४५२	
० तेउकाहए	तेजःकायिकः १३०१	
तेउकाहएसु	तेजःकायिकेषु १२१० [३]	
तेउकाहएहिंतो	तेजःकायिकेभ्यः १४३० [१], १४३२ [१], १४५२	
तेउकाहय	तेजःकायिक १३०३, १५८९ [३]	
तेउकाहय०	,, १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३१७	
तेउकाहय-	तेजःकायि-	
एगिंदिय-	कैकेन्द्रियी-	
ओराकियसरारे	दारिकशरीरम् १४९२ [१]	
तेउकाहयस्स	तेजःकायिकस्य ४४५	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
तेउकाह्या	तेजःकायिकाः २९, ३१ [४], २१४ [३], २३५ [४], ३१५, ९१५, ११७६		तेउलेस्सा	तेजोलेश्याः २५५, ९३९ [१], ९४० [१], ९४५, ९४६, ११७०, ११७३, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९४, ११९७, १२०२	
० तेउकाह्या	तेजःकायिकाः २९, ३०, ३१ [१, ४], २३९, २४४, २४५ [४], २५१, ३३४		तेउलेस्साण	तेजोलेश्यायाम् ११५३, १८८५ [२]	
तेउकाह्याभो	तेजःकायिकात पृ. ३५३ टि. १		तेउलेस्साभो	तेजोलेश्याः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८८, ११८९, ११९०	
तेउकाह्याण	तेजःकायिकानाम् १५०५		तेउलेस्साण	तेजोलेश्यायाम् ११७३, ११७४, ११७८, ११८२ [२], ११८३ [१-२], ११८९, ११९४	
तेउकाह्याणं	तेजःकायिकानाम् ४४५, ९८६, ११७६, ११७९, ११८० [२]		तेउलेस्साणं	तेजोलेश्यायाम् २५५, ११५१, ११८५ तः ११८७	
० तेउकाह्याणं	तेजःकायिकानाम् १५४, २३७		तेउलेस्सापरिणामे	तेजोलेश्यापरिणामः ९३०	
तेउलेस्साणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४९		तेउलेस्से	तेजोलेश्याः १२०३ [३], १२०७ [१], १२०९, १२१० [१], १२३९	
तेउलेस्मं	तेजोलेश्याम् १२२४		तेउलेस्सेसु	तेजोलेश्यायाम् १२०३ [३], १२०९, १२१० [१]	
तेउलेसा	तेजोलेश्या ११६९ [२]		तेउलेस्सेसु	तेजोलेश्यायाम् १२०३ [३], १२०९, १२१० [१]	
तेउलेसा	तेजोलेश्याः ९३९ [१]		तेउलेस्सेहिंतो	तेजोलेश्यायाम् ११९१	
तेउलेसे	तेजोलेश्याः १२०३ [३], १२१० [१]		तेउ	तेजः-तेजःकायिकाः ६७१, ९४० [३] १२०३ [५]	
तेउलेसेण	तेजोलेश्यायाम् १२५७ [४]		तेणं	तेजसा १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
तेउलेसेसु	तेजोलेश्यायाम् १२०७ [१]		तेण	तेन २१०, २२३ [९], ८९९	
तेउलेस्साणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४४, १२४९		तेण-	४४१, ४४४, ४५५ [३], ४५७ [१], ५०३, ५०४, ५२५ [१], १२५२	
तेउलेस्मं	तेजोलेश्याम् ११९६, १२२१, १२२२, १२२४, १२५४, १२५८ [३]				
तेउलेस्सा	तेजोलेश्या ११९६, ११५६, ११५९, ११६५ [२], ११६८ [१], ११६९ [१], १२०३ [५], १२२१, १२२४, १२२९, १२३२, १२३६, १२४०, १२५४, १२५७ [९, १२-१३], १८८५ [३]				

मूलसदो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
तेजामेव	तत्रैव	२०५२ [४.५]
तेजीसद्व्यं	अयजिंशतमम्	पृ. ४१८ पं. २७
तेजीसं	अयजिंशत् ३३५ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३४३ [१, ३], ४०७ [१, ३], ४३६ [१, ३], ४३७ [१, ३], १२६१, १२६७, १३३६, १३४१, १३५३, १७०१ [१]	
तेजीसा	अयजिंशत् २११ गा. १६३	
तेजीसाण	अयजिंशतः अयजिंशता वा ७०१, ७२३, ७२४	
,	अयजिंशति १८२९, १८५१, १८५२	
तेदुरणमजिया	श्रीन्द्रयजीवाः ५७ [१]	
तेदुरणमिजिया	,, पृ. २८ टि. २	
तेय ०	तैजस-तैजसशरीर १९०३ [५]	
तेयण	तैजसम्-तैजसशरीरम् ९०१, ९०२, ९०४, ९०८, १४७५	
,	तैजसः-समुद्रातः २०८५ गा. २२७	
तेयगसमुग्धाण	तैजससमुद्रातः २०९४ [१], २०९८ [१], २१४७, २१४९, २१५१, २१५२	
तेयगसमुग्धाणं	तैजससमुद्रातेन २१२५, २१२७ [१], २१३१, २१६५	
तेयगसमुग्धाणो	तैजससमुद्रातः २११८ [१], २१२२	
तेयगसमुग्धाते	,, पृ. ४३३ टि. २	
तेयगसमुग्धायो	,, ,	
तेयगसरीरया	तैजसशरीरकाणि ९१० [४]	
तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५५२	

मूलसदो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
० तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५५१ [२]	
तेयगसरीरं	तैजसशरीरम् १५६१, १५६४	
तेयगसरीरे	,, १५३६, १५४०, १५४४ [१, ३]	
० तेयगसरीरे	,, १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५४१, १५४२	
तेयगस्स	तैजसस्य-तैजसशरीरस्य १५३८	
० तेयगा	तैजसानि-तैजसशरीराणि २१२२	
+ तेयलि	वनस्पतिविशेषः ४८ गा. ३७	
तेया	तैजस-तैजसशरीर ९१६ [३], १५६५, १५६६, २१७५	
तेया०	तैजस-तैजसशरीर ९११ [४], ९१२ [४], ९१४ [४], ९१७, ९१८ [३], ९२१ [६], ९२२, १५६३ [७], १५६५, १५६६, १७०२ [१३]	
तेयारूबा	एतद्दृपा पृ. २९३ टि. १८	
तेयासमुग्धाण	तैजससमुद्रातः २०८६, २०९० [१], २०९२	
तेयासमुग्धाणं	तैजससमुद्रातेन २१३०	
तेयासरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
तेरस	अयोदश २१६९	
तेरसमं	अयोदशम् पृ. २३३ पं. २०	
तेरसमो	अयोदशः ७९० गा. १८७	
तेरसभिहे	अयोदशविधः १०७४	
तेरिच्छियाणं	तिरश्चाम् १४७०	
तेखोक्कगुं	त्रैलोक्यगुरुम् १ गा. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
तेलोको	त्रैलोक्ये २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
+ तेल	तैलम् ९७२ गा. २०३	
तेलविद्व	तैलविन्दुः ११० गा. १२५	
तेलं	तैलम् ९९९ [२]	
तेलपूयसंठाणसंठिण्	तेलपूयसंस्थानसंस्थितः २१६९	
तेवण्णं	त्रिपञ्चाशत् ३८२ [१, ३]	
+ तेवीस	त्रयोविंशः ७९० गा. १८७	
तेवीसइमं	त्रयोविंशतितमम् घृ. ३८४ घं. २१	
तेवीसइमेण	त्रयोविंशतितमेन १ गा [१]	
तेवीसइमो	त्रयोविंशतितमः ७९० गा १८६	
तेवीसं	त्रयोविंशतिः १९६, ४०७ [१, ३], ४२८ [१, ३]	
तेवीसाण्	त्रयोविंशतः त्रयोविंशत्या बा ७१४, ७१५	
,,	त्रयोविंशतौ १८४२, १८४३	
तेसि	तेषाम् १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], ८८१, ११२९, ११४१, १८१०, १८६४, २०५२ [२-५], घृ. २७५ टि. ४	
तेसिं	तेषाम् ५४ [१०] गा. ९९, ५५ [३], ९९४, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १५२० [५], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १७०२ [३२], १८०१, १८०३, १८०५, १८०६ [१], १८०९, १८१२, १८१६,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
तेसिं	१८१७, १८१९, १८२२, १८२३, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९, घृ. ३९३ टि. ३-४, घृ. ३९५ टि. ६	
तेसु	तेषु ६६६ [३]	
तेहि	तैः २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
तेहिं	तैः १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९	
तेहिंतो	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], घृ. १७७ टि. १	
नंदुसं	वनस्पतिविशेषः घृ. २५ टि. १०	
तेंदिय०	त्रीन्द्रिय ५७ [१-२]	
तेंदियसंसारसमाव-	त्रीन्द्रियसंसारसमापञ-	
ञजीवपण्णवणा	जीवप्रज्ञापना १८	
तेंदिया	त्रीन्द्रियाः २२९, २३० [४]	
तेंदुयाण	निन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे १२३५, १२३६	
तेंदुसं	निन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९४	
तो	ततः १७४ गा. १३५	
तोद्दा	अतुरिन्द्रियजीवाः घृ. २८ टि. ११	
तोद्दा	,, ५८ [१]	
तोरण	तोरण १७७, १७८ [१], १८८	
तोरणेसु	तोरणेषु १४८	
-त्तं	एतद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५ [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [४], ३३, ३६,	

मूलसङ्गो

-त्तं

सकयत्यो

सुत्तंकाह

मूलसङ्गो

त्ति

सकयत्यो

सुत्तंकाह

ति

४० तः ५३, ५६ [२],
 ५७ [२], ५८ [२], ६०,
 ६३ तः ६७, ७१ तः ७४,
 ७५ [४], ७९ तः ८३,
 ८४ [४], ८५ [५], ८७
 तः ९०, ९१ [४], ९३,
 ९५, ९६, ९८, १००,
 १०२ तः १०८, ११०,
 ११५, ११६, ११८,
 ११९, १२२, १२३,
 १२५, १२८, १२९,
 १३१, १३२, १३५ तः
 १३८, १४० [२], १४१
 [२], १४२ [०], १४४
 [२], १४६ [०], १४७
 [२], ४९९ [२], ५५८,
 ८८२ तः ८८६, ९४६,
 ९५७, १०८९ तः १०९१,
 १०९४ त. १०९९,
 ११०१, ११०३, ११०४,
 ११०६ तः ११२२,
 १५७० त. १५७२

इति २ गा. ६, ५४ [१]
 गा. ५०, ५४ [२] गा.
 ५४, ११० गा. १२१ तः
 १२५ गा. १२७ गा.
 १२९-१३०, २११ गा.
 १७८, ४८८, ५०७,
 ५५३, ६०८, ६७२ [६,
 ९], ८४१ त. ८४३,
 ८४५, ८४६, ८५४ तः
 ८५६, ९८७ [१, ५],
 ९९० [४], १०३२ [१],
 १०४१ [६], १०६१,
 १२४८, १२४९, १२५१,
 १२६० तः १२६२ [१],
 १२६४ [०] तः १२६६

० तिभागेन

० तिभागो

० त्वभागे

तिवमगा

स्थिभुगा

स्थिहु

स्थिहु

० त्वीष्णो

० त्वोवा

[१], १२६७, १२६८
 [१], १२७० [२] तः
 १२७३, १२७५, १२७९,
 १२८१, १२८२, १२८४,
 १२८५, १२८९, १३००,
 १३०२, १३०५, १३१०,
 १३१२, १३२० त
 १३२२, १३२६ तः
 १३३०, १३३५ तः
 १३३७, १३५८, १३५९,
 १३६५ त. १३६७,
 १३६९, १३८६, १४०८
 [३], १४४१, १४७९,
 १५३० [४], १५४४
 [२ ३], १५५२, १५८४
 [१], १७०१ [४],
 १७०२ [१६], १७२८,
 २१७६, घृ. २१० टि. ४,
 घृ. ३१२ टि. १, घृ. ३५३
 टि. २

त्रिभागेन २११ गा. १६६

त्रिभागः २११ गा. १६३

स्तम्भानाम् ८८३

वनस्पतिविशेषः ५४ [१]

गा. ४७

,, घृ. २१ टि. ८

,, ,,

,, ५४ [१] गा. ४७

स्त्रियः घृ. २८३ टि. १

स्तोकाः २१३ तः २१६,

२१८ तः २२३ [१-८],

२२४, २२५, २२७ तः

२७१, २७३ तः २७८,

२८०, २८२, २८४,

२८६, २८८, २९०,

२९२ तः ३२७, ३३० तः

३३२, ३३४, ६९१,

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० ल्योवा	७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३, ११७६, ११८० [५], ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
० ल्योवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ तः १२४९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
० ल्योवाहं	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
० ल्योवाभो	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
० ल्योवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
"	स्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
थ		
थणिरा	स्तनित-स्तनितकुमार १७७ गा. १३७, १८७ गा. १३९	
थणियकुमारने-	स्तनितकुमारतैजस-	
यगसरीरस्स	शरीरस्य १५५१ [२]	
थणियकुमारत्ते	स्तनितकुमारत्ते १०४१ [२], १०६५, २१०७, २११२	
थणियकुमारदेवपंचे-	स्तनितकुमारदेवपञ्चेन्द्रिय-	
द्विषवेडज्वियसरीरे	वैकियशरीरम् १५२६ [२]	
थणियकुमार-	स्तनितकुमारदेवेभ्यः	
देवेहिंतो	६५० [१४]	
थणियकुमारभवण-	स्तनितकुमारभवनवासि-	
वासिदेवपंचेदिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैकिय-	
वेडज्वियसरीरे	शरीरम् १५२० [२]	
थणियकुमारस्स	स्तनितकुमारस्य १०५९, १६३५ [२], १६५९, २१११, २१६१	
थणियकुमारा	स्तनितकुमाराः १४० [१], ४३९, ४४२, ४६५, ६१६, ६२९, ६४९, ६७८, ८७३, ९१३, ९३९ [२], १०७९, ११३६, १२०२, १४०१, १४११, १४१५ [३], १५८३ [२], १७५८ [२], १८५४, १८८० [२], १९३०, १९४३, १९५६, १९६७, १९९३, २०१८, २०३४ [२], २०७९, २१२७ [२]	
थणियकुमाराभो	स्तनितकुमारात् १५८९ [२]	
थणियकुमाराण	स्तनितकुमाराणाम् ५५८, १०२६ [२]	

मूलस्रो	सङ्कयथो	सुत्तकाह
धणियकुमाराणं	स्तनितकुमाराणाम् ३५३, ६९६, ७२८, ७४९, ७५७, ९०३, ९८४, १०२०, १०३१ [२], १०७१, १५३२ [२], १८०६ [२], १९१५, २००९ [२], २०२३, २०२८, २०९० [२], घृ. २६० टि ३	
धणियकुमारे	स्तनितकुमारः १२०९, १४२६ [२], १५२० [३]	
धणियकुमारैसु	स्तनितकुमारैषु ६७२ [८], १४२४, १४७७ [२], १४३० [७], १४३८	
धणिया	स्तनिताः—स्तनितकुमाराः १८७ गा. १४५, गा. १४७	
धलयर	स्थलचर १५२४ [७]	
धलयरतिरिक्ख- जोणियपंचेदिय- ओरालियसरीरे	स्थलचरतिर्यग्योनिकपक्षे- न्द्रियौदारिकशरीरम् १६८३, १६८५ [१] ०, ,, १६८५, [१-३, ५-७]	
धलयरपंचेदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकाः ६१	
धलयरपंचेदियति- रिक्खजोणियाणं	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकानाम् ७० [६]	
धलयरपंचेदियहिंतो	स्थलचरपक्षेन्द्रियैभ्यः ६४५ [२] ०, ,, ६३९ [१]	
धलयरपंचेदियति- रिक्खजोणियहिंतो	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकैभ्यः ६३९ [३, ७] ०, ,, ६३९ [७-१८], ६४५ [२]	
धलयरपंचेदियति- रिक्खजोणियाणो	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकाः ३३४	
धलयरपंचेदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकाः ६९, ३३४ ०, ,, ७५ [६] तः ७७, ८५ [५]	

मूलस्रो	सङ्कयथो	सुत्तकाह
० धलयरपंचेदिय- तिरिक्खजोणि- याणं	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकानाम् ८५ [५], ३७८ [१] त. ३८६ [३]	
धलयरसंखेज्जवासा- उयगग्भवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेदिय	स्थलचरसङ्ख्येयवर्षायुक्- गर्भेभ्युत्क्रान्तिकतिर्य- ग्योनिकपक्षेन्द्रिय १५, १८ [६]	
धलयरसंखेज्जवासा- उयगग्भवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेदिय- वेडवियसरीरे	स्थलचरसङ्ख्येयवर्षायुक्- गर्भेभ्युत्क्रान्तिकतिर्य- ग्योनिकपक्षेन्द्रियवैक्रिय- शरीरम् १५, १८ [४]	
धलयरान	स्थलचराणाम् १४९९ [१], १५, ११ [१], १५, २४ [२]	
० धलयराण	,, १६९९ [२]	
धलयरेहिंतो	स्थलचरैभ्यः ६ ४५ [१-२]	
धलया	स्थलजानि ५, ४ [८] गा. ८६	
धले	स्थले ८३	
धंभणवा	स्तम्भनता ११२०	
धंभिय	स्तम्भित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
धालं	स्थालम् ८५, ३	
धावरणामाणु	स्थावरनाम्नः १७०२ [४४]	
धावरणामे	स्थावरनाम् १६९, ३	
+ धिग्गल	धिग्गलम्—आकाश- धिग्गलम् ९, ७२ गा. २०३	
० धिग्गले	धिग्गलं—‘थीगुं’ इति भाषायाम् १००२, १००४, १२२६	
धिबुगबिंदु- संठाणसंठिण	स्तिबुगबिंदुसंस्थान- संस्थितम् ९८६, १४९१ [१]	
धिरणामाणु	स्थिरनाम्नः १७०२ [४९]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
धिरणामे	स्थिरनाम	१६९३
धिरिकरणे	स्थिरिकरणम्	११० गा. १३२
*० धीमो	क्रियः	पृ. २८३ टि. १
धीणगिह्वी	स्त्यानगृहि	१६८०, १६८९ [२]
धीणह्वी	स्त्यानहिः	पृ. ३६५ टि. ३ १, पृ. ३६८ टि. ३
धी.पुरिसमंजोऽसु	ह्री.पुरुषसंयोगेपु	९३
+ धुरय	नृणविशेषः	पृ. २० टि ७
धुङ्ङि	कर्पासी-वनस्पति.	पृ १८ टि. ५.
धूणा	स्थूणा	९७२ गा. २०३, १००१
धूमं	स्नूपः	८५३
० धूमिया	स्नूपिका	२११
धूमिया-०	,,	२११
धूमियाओ	स्नूपिकायाः	२११
० धूमियागा	स्नूपिकानि	१९५ [१]
धेयं	स्थविरम्	१११८
धोवतरागा	स्तोकतरका	२०५७ [३-४]
*० धोवा	स्तोकाः	२१३ त. २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ त. ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३,

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
*० धोवा	स्तोका	१०१३, १५६६
,,	स्तोकानि	१२४७ तः १२४९, १५६५
,,	स्तोकौ	२७१
*० धोवाहं	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
*० धोवाओ	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
धोवाणं	स्तोकेभ्यः	स्तोकेर्वा-काल- विशेषार्थे ६९४, ६९५
*० धोवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
धोवे	स्तोकम्	९८७ [५]
*० धोवे	,,	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
द	च	पृ. ४२४ टि. २
दक्षिणेणं (स.तु.)	दक्षिणस्याम्	२१५ [१]
दगपिप्यली	दक्षिणपली	४९ गा. ४०
दगरण	दक्षरजः	१२३१

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुखंकाह
दगरय	दकरजस्	१७८ [२], २११
दगो	दकम्	१२३१
दङ्गपुष्पा	सर्पविशेषः	७९
दट्टव्यो	द्रष्टव्यः	९८६
० दङ्गाणं	दग्धानाम्	२१७६
दङ्गुसु	दग्धेषु	"
दङ्गर	दर्दर-बहल	१७७, १७८ [१], १८८
दङ्गुर	दर्दुर	१९६
दृप्पणिजा	दर्पणीया	१२३७
+ दङ्गभ	दग्धः	पृ. २० टि. २
दङ्गभपुष्पा	सर्पविशेषः	पृ. ३२ टि. ३
+ दग्मण	दग्मनकः	४९ गा. ४१
दग्मिल	द्रविड-म्लेच्छजातिविशेष	९८

दरिसणावरणिजस्	दर्शनावरणीयस्य	१६८०
दरिसणावरणिजं	दर्शनावरणीयम्	१५८७ [१], १६६५, १७८२, १७९०

दरिसणावरणिजो	दर्शनावरणीयम्	१६८०, १६८९ [१]
--------------	---------------	-------------------

दरिसणावरणीयं	"	पृ. ३५२ टि. २
--------------	---	---------------

दरिसणिजा	दर्शनीया	२११
,	दर्शनीया	२०६ [१]
,	दर्शनीयानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५, [१], १९६, २०६ [१], २१०, पृ. ५६ टि. १२

दल	दल	२११
० दले	दलम्-पत्रम्	१२३१
० दवप्पिया	द्रवप्रियाः	१८८
दव्व	द्रव्य	२०५६ गा. २२५
दव्वओ	द्रव्यतः	८७७ [२-३], ९१० [१, ४], १७९७, २०६०, २०६१

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुखंकाह
दव्वट्ट०	द्रव्यार्थ	२७२ [१-५], २७३, पृ. १०१ टि. १
दव्वट्टअपदेसट्टयाए	द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया	३३०, ३३२
दव्वट्टताए	द्रव्यार्थतया	२७२ [१-३]
दव्वट्टपएसट्टयाए	द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया	३३१, ३३२, ७७७, ७८०, ८०३, ८०४, १२४७ तः १२४९, १५६५
दव्वट्टपदेसट्टताए	द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया	३३१
दव्वट्टपदेसट्टयाए	"	३३०, ३३२, ३३३, ७७७, ७७९, ८०२, १२४७
दव्वट्टयाए	द्रव्यार्थतया	७७०, २७२ [४-५], २७३, ३३० तः ३३३, ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], ५४८[१], ५५०	
	[१], ५५१[१], ५५२	
	[१], ५५४[१, ३],	
	५५५[१, ३], ५५६[१],	
	५५७[१], ७७७, ७७९,	
	७८०, ८०२ तः ८०५,	
	१२४७ तः १२४९,	
	१५६५, घृ. १०० टि. २	
द्वष्टयाते	द्वष्टार्थतया ४८७[१],	
	८८९[१], ५०४, ५२९	
	[१], ५६१[१]	
० द्वष्टयाणं	द्वष्टयदेवानाम् १६७०	
द्वष्टपदस्यपञ्च	द्वष्ट-प्रदेशाल्पचतुस्त्वम्	
	१४७४ गा. २१४	
द्वष्टहलिया	वनस्पतिविशेषः ५२	
० द्वष्टा	द्वष्ट्याणि २७५, २८०	
द्वष्टाहं	,, ३२८, ३२९,	
	८७७[१], ८७८ तः	
	८८०, ८८७, ८८८[१],	
	८८९ तः ८९३, १११७	
द्वष्टाण	द्वष्ट्याणाम् ११० गा. १२७	
द्वष्टाणं	,, ८८१, ८८७	
० द्वष्टाणं	,, २७५	
द्वष्टिदिष्ट	द्वष्ट्येन्द्रियम् घृ. २५३ टि. १	
० द्वष्टिदिष्ट	,, घृ. २५३ टि. २	
द्वष्टिदिष्टसु	द्वष्ट्येन्द्रियेषु १०६४,	
	१०६७	
+ द्वष्टिद्विय	द्वष्ट्येन्द्रियाणि १००६ गा.	
	२०८	
द्वष्टिद्विया	,, १०२४ तः १०२६	
	[१], १०२७[१],	
	१०२८[१-३], १०३०,	
	१०३१[१], १०३६,	
	१०३८[१], १०४१	
	[१-४, ८], १०४३	
	[३, ५-६], १०४५[१],	
	१०४६[१, ८], १०४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१, ४],	१०४८
	[१-२, ४], १०५०[३],	
	१०५५[४-५], १०६६	
	[१]	
द्वष्टी	वनस्पतिविशेषः ४९ गा.	
	४०	
द्वष्टीकरा	द्वष्टीकराः-सर्पमेदः ७८,	
	७९	
द्वष्ट्येसु	द्वष्ट्येषु १५७७[१],	
	१५७८[१], १६३९	
० द्वष्ट्येसु	,, १५७६[१], १५७९	
	[१], १६३९, १६४०	
द्वष्ट्येद्विया	द्वष्ट्येन्द्रियाणि १०४३[१],	
	१०५४[१], १०५५[१],	
	१०६७	
द्वष्ट	द्वष्ट ७५[४], ८४[४],	
	९१[४] गा. १११,	
	१७१, १७७, १७८	
	[१-२], १८८, १९६,	
	२०६[२] गा. १५६,	
	३३५[१-३], ३३६	
	[१, ३], ३३९[१, ३],	
	३४०[१, ३], ३४३ तः	
	३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-	
	कण्डिके, ३६६[१, ३],	
	३६८[१, ३], ३९३	
	[१, ३], ३९४[१, ३],	
	४१९[१, ३], ४२०	
	[१, ३], ५९२, ७२५ तः	
	७२७, ८९१, १०३२[२],	
	१०५८, १०६३, १०६५,	
	१०८०[१०], १२६१,	
	१२६४[२], १२६७,	
	१२७०[२], १३३७,	
	१३४०, १४१४[१],	
	१४१५[१], १४१६[२],	
	१४७३, १७००	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
दस	[१०, १२], १७०१[१], १७०२[२४, ३९, ४२, ५४, ५८], १७०३[१], १७३०[१], १७३९[२]	
दस-	दश १७४ गा. १३६	
दस-०	,, १९५[१], १३२७	
+ दस	दशमः ७९० गा. १८७	
दसगुणकालण	दशगुणकालकः ५,२०	
दसगुणकालाहं	दशगुणकालानि १७९८[२]	
+ दसण्णा	दशाणेषु १०२ गा. ११५	
दसण्हं	दशानाम् २०६ [२]	
,, (स. घ.)	दशसु १८३६, १८३५	
,, (प-तृ.घ.)	दशभ्यो दशभिर्वा ७०६, ७०७	
दसपणसिण	दशप्रदेशकः ५०७, ५२८, ५३४, ५४९	
दसपणसिते	,, ५४०	
दसपणसिखस्स	दशप्रदेशकस्य ५,२८, ५४९	
दसपणसोगाढे	दशप्रदेशावागाढः ५,१२	
दसपणसिते	दशप्रदेशकः ५३४	
दसपणसिखा	दशप्रदेशकाः ५,०३	
दसमं	दशमम् पृ. २०८ पं. १०	
दसमा	दशमी ८६३ गा. १०५	
दसमे	दशमम् ८६२ गा. १०४	
दसमो	दशमः ७९० गा. १८६	
दसविहा	दशविधाः ११०, १४० [१], ५०१	
,,	दशविधा ५, ८६२, ८६३, ८६५	
दसविहे	दशविधः ९२६, ९४७, ९६७९	
दससमयटिहंण	दशसमयस्थितिकः ५१६	
दसहा	दशधा १७७ गा. १३७	
दह	द्रह-द्रहामिधद्वीप-समुद्रार्धे १००३ [२] गा. २०५	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
दहकुल्लई	द्रहकुल्लिका-वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
दहफोल्लइ	,, ,, पृ. १९ टि. १३	
दहाण	द्रहाणाम् ८८५	
दहि	दधि १७८ [२]	
दहिघणे	दधिघनः-दधिपिण्डः १२३१	
दहिफोल्लइ	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
दहियं	दधिकम् ८५३	
दहिवक्के	दधिपणः-वृद्धमेदः ४१ गा. १८	
दहिं	दधि पृ. २१२ टि. ७	
दही	दधि १२३१	
दहेसु	द्रहेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
दंड-	दण्ड १७७, १७८[१], १८८	
दंडणं	दण्डकेन ११९८	
दंडओ	दण्डकः ८८८[२], ८९२, ९६०[२], १०६४, १५९१, १५९९[१], १६१४	
० दंडओ	दण्डकः ८९०, ८९१, १०४२	
दंडगमयं	दण्डकशतम् १६०४[२]	
दंडगा	दण्डकाः ८९१, ८९५, ९७१, १५८०, १५८४ [२], १५८७[२], १६०४[१-२], १६१६ [२], १६१९, १६३६, १६७४[२], १६७८[३], १९०७, २०९४[२], २०९८[२], २१०४[२], २११५[२], २११६[१], २११७[२], २११८[२].	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
	२११९ [५], २१२० [४], २१२३ [४], २१२४ [४], २१३६, २१३८, घृ. ३१९ टि. १	
० दंडगा	दण्डकाः ६९२, १४०९, घृ. ४३० टि. १	
दंडया	,, ९६२ [३], ९६३ [३]	
दंडरयणत्तं	दण्डरत्नत्वम् १४६९	
दंडं	दण्डम् २१७२	
० दंतसेटी	दन्तश्रेणी १७८ [२]	
० दंता	दन्ताः ९५, १७८ [१]	
दंतारा	दन्तकाराः—शिल्पायाः १०६	
दंती	दन्ती—वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
दंसण०	दर्शन ११० गा. १२८	
+ दंसण	दर्शनम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
दंसणचउक्कण्	दर्शनचतुष्कम् १६८९ [१, ३]	
दंसणचउक्कस्स	दर्शनचतुष्कस्य १६९८ [२], १७०६, १७३५ [२]	
दंसणणाणोबउत्ता	दर्शनज्ञानोपयुक्ता २१७६	
दंसणपरिणामे	दर्शनपरिणामः ९२६, ९३५	
दंसणपरिणामेणं	दर्शनपरिणामेन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], ९४३	
दंसणमोहणिल्लस्स	दर्शनमोहनीयस्य १६६७	
दंसणमोहणिल्लं	दर्शनमोहनीयम् ,,	
दंसणमोहणिल्ले	,, १६९१ [१-२]	
दंसणवावण्णमाणं	दर्शनव्यापककानाम् १४७०	
दंसणं	दर्शनम् ४७८	
दंसणा	दर्शनानि ४८२ [३], ४८५ [२], ४८८, ४९६, ९४३	
,,	दर्शने ४५०, ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२]	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
दंसणारिया	दर्शनार्थाः १०१, १०९	
० दंसणारिया	,, ११० तः ११९	
दंसणावरणं	दर्शनावरणम् १७६२	
दंसणावरणिल्लं	दर्शनावरणीयम् १६७४ [१], १६७८ [१], घृ. ३६३ टि. १-३	
दंसणिल्ला	दर्शनीयानि घृ. ५६ टि. ९	
० दंसणी	दर्शनिनः २६०	
० दंसणीण	दर्शनिनाम् २६०	
० दंसणीणं	,,	
दंसणे	दर्शनम् १९६३, १९६४ दर्शने २११ गा. १६९	
,,	दर्शनैः ४५५ [१], ४५७ [१], ४६४ [१]	
दंसणेहि	,, ४५२, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५९ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९१ [१], ४९५ [१]	
दंसणेहिं	,, ४८१ [१], ४९० [१], ४९३ [१]	
० दाई	दायी ९२१ [१]	
+ दाडिम	दाडिमः ४१ गा. १६	
दाडिमाण	दाडिमानाम् ११२२	
दाणंतराहण्	दानान्तरायिकम् १६८६	
दाणंतराण	दानान्तरायः १६८६	
दाम	दामन् १७८ [१], १८८	
दाम—	,, १९५ [१]	
दामिल्ली	द्राविडी—लिपिभेदः १०७	
० दामे	दाम १२३०, १२३१	
दारगाहा	द्वारगाथा १४०६ गा. २१३	
दाहं	द्वारम् २२४, २२६, २३१, २५१ तः २५६, २५९ तः २६९, २७३ तः २७५, ३२४, ३२५,	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह	मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
दां	३३३, ३३४, १२६०, १२७० [२], १२८४, १३२०, १३२५, १३३४, १३४२, १३४५, १३५३, १३६१, १३६३, १३७३, १३७५, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९४, १३९६, १३९८, १४०९, १४१३, १४१६ [२], १४४३, १४५८, १४६४ तः १४६६, १४६९, १८७०, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९३, १८९६, १८९९ [२], १९०० [४], १९०१ [२], १९०२ [४], १९०३ [६], १९०७		दाहिणबु दाहिणपञ्चस्थिमेण (स. तृ.) दाहिणपुरस्थिमेण (स. तृ.) दाहिणवाणु दाहिणवेयाळि दाहिणवेयाळीओ दाहिणिहं दाहिणिह्ण दाहिणिह्णओ दाहिणिह्णानं दाहिणिह्णितो दाहिणत्तरेण (स. तृ.) दाहिणोत्तरे दाहिणेणं " (स. तृ.) दाहिणेहिंतो विहं विहंतेहिं ० विहंते विट्ठपरिणामेणं विट्ठिबाओ	दक्षिणार्ध दक्षिणपश्चिमायाम् दक्षिणपूर्वस्याम् दक्षिणवातः दक्षिणतटम् दक्षिणतटः दक्षिणात्यम् दक्षिणात्याः १७९ [१], १८२ [१], १८५ [१], १९० [१] दक्षिणात्यान दक्षिणात्यानाम् [१-२], १८० [१], १८२ [२], १८३ [१], १८५ [१], १९० [१-२], १९१ [१], १९४ २१७ [१-६] २१८ [३], २२४ १७९ [१], १८२ [१], १९० [१], १९७ [१] दक्षिणस्याम् २१३, २१६ [१-५], २१५ [२] त २१८, २२०, २२२, २२३ [१-८], २२७, २२९ दक्षिणेभ्यः पृ. ८२ टि. १-२ दृष्टम् ११० गा. १२६ दृष्टान्तैः १९६३ दृष्टान्तः १२५१ दृष्टिपरिणामेन पृ. २३० टि. २ दृष्टिबादः ११० गा. १२६	
दाराण	(१) फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ८				
दारेसु	दारेषु १४८				
दालिन्नाणं	दालिन्ना ८२				
दालिमाण	दालिमानाम् १२३५, पृ. २७३ टि. ५				
दाबियाहं	दक्षितानि पृ. २२५ टि. ३				
दासागुरिया	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. ९				
दामि	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३				
दाहिण	दक्षिण १५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७				
दाहिणउत्तरेण (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे २१९				
दाहिणओ	दक्षिणतः १८७ गा. १४०				

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुत्काह
दिष्टिवाय०	दृष्टिवाद	१ गा. ३
दिष्टी	दृष्टिः	१८६५ गा. २१९
० दिष्टी	दृष्टयः-दृष्टिमन्तः	२५६, ९३८
० दिष्टीणं	दृष्टीनाम्-दृष्टिमताम्	२५६
दिष्टीविसा	दृष्टिविधाः-सर्पविशेषः	७९
दिष्ण	दत्त	१७७, १७८ [१]
दिस्त	दीप्त	१९६
दिस्त	दत्त	१८८
दिस्तं	दत्तं	१ गा. [२]
दिली	प्राह्वविशेषः	६५
दिवबुं	द्वर्षम्-सार्धमेकम्	१७०० [९], १७०३ [३, ३८], १७०७ [१], १७३१ [३], १९८८, १९८९
दिवबो	द्वर्षः-सार्धमेकः	१७१२
दिवसपुहत्तस्स	दिवसपृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ तः १८३१
(स. घ.)		
० दिवागरे	दिवाकरः	१२२९
दिब्ब०	दिव्य	१७७, १७८ [१], १८८
दिब्बाहं	दिव्यान्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
दिब्बाण्	दिव्यया	"
दिब्बागा	दिब्बाकाः-सर्पमेदविशेषः	८०
दिब्बेणं	दिव्येन	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
दिसा	दिशा-दिशाकुमार	१८७ गा. १३९
"	"-दिशाकुमाराः	१८७ गा. १४५ गा. १४७
दिसानो	दिशाः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
दिसाकुमारा	दिशाकुमाराः	१४० [१], ४२९

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुत्काह
दिसाकुमारानं	दिशाकुमाराणाम्	५७८
दिसाणुवापुणं	दिशानुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], ३२७, ३२९
दिसाणुवातेणं	दिशानुपातेन	२१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-६, ८], २२४
दिसि०	दिक्-दिक्कुमाराः	१७७ गा. १३७
+ दिसि	दिशा	२१२ गा. १८०
दीनस्सरया	दीनस्वरता	१६८४ [२]
दीव	द्वीप	२१६९
दीव	द्वीप-द्वीपकुमाराः	१७७ गा. १३७
दीव०	"-द्वीपकुमार	१८७ गा. १३९
दीव०	द्वीप ८३, ८९, ९०, ९३, १५४, १७६, १९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६	
दीवकुमारा	द्वीपकुमाराः	१४० [१], ४३९
दीवकुमाराणं	द्वीपकुमाराणाम्	५७८
दीवणिजा	दीपनीया	१२३७
दीवं	द्वीपम्	२१६९
दीवा	द्वीपाः-द्वीपकुमाराः	१८७ गा. १४६ गा. १४८
दीविण्	द्वीपकः	८४९, ८५२
दीविणो	"	ट्ट. २१२ टि. ४
दीविया	द्वीपकाः	७४
"	द्वीपिका	८५१
दीवे	द्वीपे	१७५ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १००३ [१-२], १०९८, २१६९

मूलसदो	सङ्ख्यत्थो	सुत्तकाइ
• दीवे	दीवे	पृ. ३०२ टि. २
दीवेसु	दीवेसु	८२, १४८, १५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५
+ दीबोदहि	दीपोदधयः	९७२ गा. २०३
दीसइ	इयते	पृ. २२ टि. ११
दीसई	"	"
दीसए	"	"
दीसति	"	"
दीसनी	"	"
दीसंति	इयन्ते	५४ [१०] गा. १०३
दीहगहपरिणामे	दीर्घगतिपरिणामः	९४९
दीहं	दीर्घम्	२११ गा. १६१
दीहियाण	दीर्घिकाणाम्	८८५
दीहियासु	दीर्घिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६
दु०	द्वि	५३२ [१], ८७७ [२]
दुइयाए	द्वितीयायाः	२१७ [७]
दुक्खत्ताण	दुःखतया	१८०५
दुक्खं	दुःखाम्-वेदनाभेदम्	२०५४ गा. २२६, २७७०
दुक्खा	दुःखा-वेदनाभेदः	२०५४ गा. २२५, २०६९
• दुक्खा	दुःखाः	२११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१
• दुक्खानं	दुःखानाम्	६७३ [२], १४२१ [७], २१७४ [१]
दुसुरा	द्विचुराः	७०, ७२
दुगळो	द्विगतः	१५२० [३]
दुगतो	"	१५१७ [३], १५२० [५], १५३९ [२]
दुगुंळ	जुगुप्सा	१६९१ [५]
• दुगुंळए	जुगुप्सानाम्	१७०८ [१०]
• दुगुंळानं	"	१७०० [१३]

मूलसदो	सङ्ख्यत्थो	सुत्तकाइ
दुगोत्तकुसिया	द्विगोत्ररूपधिका-वहीभेदः	पृ. १९ टि. १२
दुग्गाहगामिणीजो	दुर्गतिगामिन्यः	१२४१
दुट्ठाणवच्चिए	द्विस्थानपतितः	५५० [१]
दुट्ठाणवच्चिते	"	५०८, ५१३, ५१७, ५२१, ५२९ [१, ३], ५३५ [१], ५४१ [१], ५५० [१]
दुष्णिण	द्वौ	१७०० [११]
+ दुब्ब	दुग्धम्	पृ. २३७ टि. १
दुब्बरधरेण	दुग्धरधरेण	१ गा. [१]
दुब्बं	दुग्धम्	८५३, पृ. २४७ टि. १
दुपएसमग्गमहिते	द्विप्रदेशाभ्यधिकः	५०६
दुपएसहीणे	द्विप्रदेशहीनः	"
दुपएसिए	द्विप्रदेशकः	५२५ [१], ५२७ [२], ५३५ [१], ५४८ [१], ७८२
"	द्विप्रदेशके	७८२
दुपएसिते	द्विप्रदेशकः	५२६ [१], ५२७ [१], ५३३ [१]
दुपएसियस्स	द्विप्रदेशकस्य	५२५ [१], ५३९ [१], ५४८ [१]
दुपएसियं	द्विप्रदेशकम्	१९६३
दुपएसियाहं	द्विप्रदेशकानि	८७७ [३]
दुपएसियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५२५ [१], ५३३ [१], ५४८ [१]
दुपएसोगाडाहं	द्विप्रदेशावगाढानि	८७७ [४]
दुपएसोगाढे	द्विप्रदेशावगाढः	५१२
दुपदेसिए	द्विप्रदेशकः	५०५
दुपदेसिते	"	पृ. १५९ टि. १
दुपदेसिय	द्विप्रदेशक	११०६
दुपदेसियस्स	द्विप्रदेशकस्य	५०५
दुपदेसिया	द्विप्रदेशकाः	५०३

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुसंकाह
दुपदेशियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५०५
दुपदेशे	द्विप्रदेशे ७९० गा. १८५	
दुप्यउत्तकाहया	दुप्यप्रयुक्तकायिकी— क्रियाभेदः	१५६८
दुफासाहं	द्विस्पर्शानि ८७७ [१३], १८०० [१]	
दुकिभगंध	दुरभिगन्ध	५४४
दुकिभगंध०	„	४४१
दुकिभगंधणामाए	दुरभिगन्धनामः	१७०२ [३०]
दुकिभगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	८ [२], ९ [१-५], ११ [१-२], ४-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
दुकिभगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	१० [२], ११ [३]
दुकिभगंधपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः	९५३
दुकिभगंधस्स	दुरभिगन्धस्स	५४४
० दुकिभगंधा	दुरभिगन्धाः	१६७ तः १७४
दुकिभगंधाहं	दुरभिगन्धानि	८७७ [१०], १८०१
० दुकिभगंधाहं	„	१८०९
दुकिभगंधाभो	दुरभिगन्धाः	१२३९
दुकिभगंधो	दुरभिगन्धः	५४४
दुकिभसहपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः— अशुभशब्दपरिणामः	९५७
दुपाहिणं	द्वयाद्यधिकेन	९४८ गा. २००
दुरभिगंधणामे	दुरभिगन्धनाम	१६९४ [१०]
दुरभिगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७ टि. ४, पृ. ८ टि. २-४-६, पृ. १० टि. २
दुरभिगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७ टि. १
दुरहिद्यासा	दुरध्यासाः	१६७ तः १७४

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुसंकाह
दुरूहति	आरोहति	१२१५ [२-३]
दुरूहिता	आरुह्य	„
दुवयणे	द्विवचनम्	८९६
दुबालस	द्वादश	२११
दुबालसविहा	द्वादशविधा	३८, ८६६
दुविहं	द्विविधाम्	२०५४ गा. २२६, २०७५, २०८३
दुविहा	द्विविधाः	८ [२], २० तः २२, २५ [१], २६, २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ तः ३७, ३९, ५५, [१], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७५ [१], ७८, ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९२, ९७ [२], ९९, १०९, १११ तः १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], ४३८, ५००, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११३२, ११४१, ११४२, ११४४, १४८६ [१-२], १५२०, [५], १५७३, २०४६, २०५७ [४], २०७८, २०८३ „ द्विविधा ३, ४, १४, १५, ८६०, ८६१, ८६४, १०९६, ११००, ११०२, १५२९ [१-२], १५३२ [१], १५६८, १५६९,

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
दुविहा	१९३६, १९४०, १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, २०७२, २०७७		दुवे	१९३ [२], १९५ [२], २०५ [१], २०६ [१]	
"	द्विविधानि ९१० [१-४], ९११ [१-३], ९१२ [२-४], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], १०२४		दुसमहण	द्विसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
"	द्विविधः १९८२		दुसमहयं	द्विसामयिकम् ८७९	
दुविहे	" ९२५, ९३२, ९४८, ९४९, ९५३, ९५७, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१], १०२२ [१], १०७२, १२७१, १२८५, १३२१, १३३०, १३३४, १३३५, १३४३, १३४६, १३५५, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७६, १३७९, १३८१, १३८८, १६७०, १७९६, १८१७, १९०८, १९१२, १९१६, १९१७, १९२०, १९२४, पृ. ३१५ टि. २		दुसमयऊणं	द्विसमयोनम् १३६५	
			दुसमय०	द्विसमय ११०४	
			दुसमयठितीयाहं	द्विसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
			दुसमयसिद्धा	द्विसमयसिद्धाः १७	
			दुहभोवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
			दुहणामस्स	दुःखनाम्न १६८४ [२]	
			दुहत्ताए	दुःखतया १८०६ [१]	
			० दुहया	दुःखता १६८१ [२], १६९० [३]	
			दुं विलय	द्रुम्बिलक-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
			दुभगणामाण	दुर्भगनाम्न १७०२ [५२]	
			दुभगणामे	दुर्भगनाम्न १६९३	
			दूरतर०	दूरतर पृ. २९० टि. ८९	
			दूरतराणं	दूरतरकम् १२१५ [२]	
			दूरं	दूरम् १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, १२१५ [१]	
			दूसरणामाण	दुःस्वरनाम्नः १७०२ [५२]	
			दूसरणामे	दुःस्वरनमा १६९३	
			दूसि	मथितं तक्रम् १२२०	
			देयडा	हतिकाराः-शिल्पायाः १०६	
			देव	देव १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१] तः १९७ [१], १९८ [२], २०० तः २०६ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १९०५ [३] तः १९०७	
दुवे	द्विविधम् ९८३ [२], ९८४, १८७८ [१-२], १४८०, १४८२, १४८४ [१-२], १४८५ [१-३], ५-७], १४८७ [१-२], १५१४, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १६८९ [१], १६९० [१], १६९१ [१, ३], १६९४ [१०, १८], १६९५ [१] द्वौ १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२],				

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुरङ्काह
देव०	देव ५९, ६५२, ६५४, १२७० [१], १७४७ [२], १८९५ [३], टि. १८० टि. १	
देवभसणिष्ठाउप	देवासङ्ख्यायुष्कम् १४७१, १४७३	
देवभसणि-	देवासङ्ख्यायुष्कस्य १४७३	
भाउयस्स		
देवकुराहिं (स. तु.)	देवकुराह टि. ३५ टि. ६	
देवकुरु-०	देवकुरु १०९८, १२५७ [१४]	
देवकुरुहिं (स. तु.)	देवकुरु ९६	
देवखेत्तोववातगती	देवखेत्तोपपातगतिः १०९३	
देवखेत्तोववायगती	,, १०९७	
० ,,	,, ,,	
देवगह्या	देवगतिकाः ९४४	
देवगणा	देवगणाः २०७ तः २१०	
देवगतिणाम	देवगतिनाम १७०९	
देवगतिणामाण	देवगतिनामः १७०२ [४], १७३१ [४]	
देवगतिणामे	देवगतिनाम १६९४ [१]	
देवगतिपरिणामे	देवगतिपरिणामः ९२७	
देवगतिया	देवगतिकाः ९३९ [१]	
देवगती	देवगतिः ५६३, ५६८	
देवतेयगसरीरे	देवतेजसशरीरम् १५३९ [१]	
० देवते	देवत्वे १०४१ [७-९], १०४३ [४-६], १०४५ [१-२], १०४६ [५-८], १०४७ [२-४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [३-४], १०५५ [४-५], १०६७, टि. ३२६ टि. २	
देवदारु	देवदारुः-बल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
देवदालिपुष्के	देवदालीपुष्पम् १२३३	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुरङ्काह
देवदाली	देवदाली-रोहिणी, वन- स्पतिविशेषः १२३३	
,,	देवदालिः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १७	
,,	देवदाली-बल्लीविशेषः टि. १९ टि. ८	
० देवपंचिदिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	
वेउव्वियसरीरस्स	१५३२ [१]	
देवपंचिदियवेउव्वि-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	
यसरीरे	१५१६, १५२० [१]	
० ,,	,, १५२० [१३], १५२६ [१-२, ६]	
देवभवोववातगती	देवभवोपपातगतिः १०९९	
देवय	देवता १९५ [१]	
देवराया	देवराजः १९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
देवलोगेसु	देवलोकेषु १४७०	
० देवसरीरे	देवशरीरम् १५२६ [५]	
० देवस्स	देवस्य १०३४ तः १०३७, १०४५ [१-२], १०४६ [१, ८], १०४७ [१, ४], १०६३	
देवा	देवाः १३९, १४७ [२], १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २१०, २२० तः २२३ [८], २२५, २२६, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, ३३४, ५८९, ६१२, ६१५, ६७६, ७१६, ७१७,	

मूलसहो	सकयल्लो	सुत्तंकाह	मूलसहो	सकयल्लो	सुत्तंकाह
देवा	७१९ तः ७२३, ७३६, ७३७, ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८७, ११८८, ११९०, ११९७, १८६०, १८६४, २०५१, २०५२ [१-६], २०५३		देवानं	तः २१०, २२५, २२६, ३४३ [१], ३४५ [१-३], ३४७ [१-३], ३४९ [१-३], ३५१ [१], ३९३ [१-३], ३९५ [१], ३९७ [१, ३], ४०१, ४०३ [१], ४०५ [१], ४०७ [१], ४०९ [१, ३], ४१३ [१-३], ४१७ [१-३], ४१८ [१-३], ४२० [१], ४२१ [१], ४२२ [१], ४२३ [१] तः ४२६ [३], ४३१ [३], ४३२ [१], ५९०, ५९३, ७३७, ११६५ [१], ११६६ [१], ११८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९६ [१], १५३२ [१], १५३९ [४], १५४४ [३], २०५२ [२, ४-५], २०५३, ष्ट १६५ टि ३, ष्ट. १६६ टि. १	
• देवा	देवाः १९४ गा. १५३, १९७ [१], १९८ [१], २०० [१], २०२ [१], २०४ [१], ६०५, ६२२, ६३४, ७२४, १९९८ तः २००७, २०५१, २१४४ [२], ष्ट. ३२६ टि. २		• देवानं	देवानाम् १६३, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०४ [१], २०७ तः २०९, २११ गा. १७१, ३४३ [२-३], ३९५ [१], ३९७ [२], ३९९ [२-३], ४०० [२], ४०३ [२-३], ४०५ [२-३], ४०९ [२-३], ४२७ [१] तः ४३७ [३], ६०४, ६७५, ७५१, १०३८ [१], १०३९,	
देवाउभ	देवायुष्क १७०९				
देवाउभस्स	देवायुष्कस्स १७०१ [४], १७३० [४]				
देवाउए	देवायुष्कम् १६८३, १६९२				
देवाउयं	देवायुष्कम् १४७२				
देवाओ	देवान् १६०१				
देवाण	देवानाम् १७७, १७८ [१-२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९७ [१-२], १९८ [२], ३५३, १९८२				
देवानं	देवानाम् १७७, १७८ [१], १७९ [१-२], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १८४ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७				

मूलसदो सकयत्यो सुसंकाह

० देवाणं

१०४०, १०५२ तः
१०५४ [१], १०५५
[१-५], १०६७, ११६७
[१], १४७०, १६३६,
१८५२, २०१४ [१-२],
पृ. ६१ टि. १, पृ. ७२
टि. ४-६, पृ. १३५
टि. १-२, पृ. ३२६ टि. २,
पृ. ३९९ टि. १

देवानुपुष्टिनाम देवानुपूर्विनाम १७०९

देवानुपुष्टिनामा देवानुपूर्विनामः

१७०२ [३९]

देवानुपुष्टिनामे देवानुपूर्विनाम १६९४
[१६]

देवि ० देवी १२७० [२]

देविदे देवैन्द्रः १९७ तः २०६

सूत्राणां द्वितीयकण्डिका

देवी देवी १२६४ [०],
१२६६ [२], ११४५,
१७४९

देवी - ,, १२६४ [२]

० देवी देव्यौ १७४७ [२]

देवीभो देव्यः १७९ [१], २२६,
२८३, २८५, २८७,
२८९, २९१, ३३४,
११८२ [२-३], ११८७,
११८९, ११९०, पृ. २८४
टि. ३-५

० देवीभो देव्यः ११८५

देवीण देवीनाम् १७७, १७८
[१-२], १७९ [२],
१८० [२], १८२ [२],
१८८, १९० [२], १९५
[१] तः १९७ [२],
१९८ [२], ३५३, ११८२
[३], ११८३ [३],
११८५, ११८७, ११९०

मूलसदो

देवीणं

सकयत्यो सुसंकाह

देवीनाम् २२६, ३४४
[१-३], ३४६ [३], ३४८
[१-३], ३५० [१-३],
३५२ [१], ३५४ [१-२],
३५६ [१], ३५८ [१-३],
४०० [१-३], ४०२
[१-३], ४०४ [१-३],
४०६ [१-३], ४०८
[१-३], ४१० [१] तः
४१२ [३], ४१४ [१]
तः ४१६ [३], ११६५
[२], ११८२ [२],
११८३ [२]

० देवीणं

देवे

देवीनाम् ३४४ [२-३],
देवः ९९४, १२६४ [१],
२१६९

,,

देवः-देवाभिधत्तौप-
समुद्रार्थे १००३ [२]
गा. २०६

० देवे

देवेसु

देवः १४५८, १५३९ [४]
देवेसु ६६६ [१], ६६८
[१], ६६९ [१], ६७२
[१, ७], ६७३ [१],
१८९५ [२]

० देवेसु

देवेहिं

देवेसु ६७३ [२]
देवैः १८६४, २०५२
[२, ४-६]

देवेहिंतो

देवेभ्यः ६३९ [१],
६४८, ६५० [१, १३],
६५५ [१, ४], ६५६
[१], ६५७, ६६२ [१],
१५९९ [२], पृ. १७७
टि. २

० देवेहिंतो

देवो

देवेभ्यः ६५० [१३,
१६-१७], ६५३ [३],
६५६ [३], १६०४ [१]
देवः १७४५, १७४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० देसभाए	देशभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
० देसभगा	देशभागानि	१७७, १८८
० देसभागे	देशभागे	१९७ [१], १९९ [१],
देसं	देशम्	१६१५, १६१६ [२], १६१९, १६३६
देसि	देशी	१८८
देसूणं	देशोनम्	३५० [१, ३], ३५२ [१, ३], १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६०, १३७८
„	देशोनाम्	१३५०, १३५८, १३६६
देसूणा	देशोना	१५३५
देसूणाहं	देशोने	३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३]
देसूणाए	देशोनया	१३५३
देसे	देशः	५, ५०१, १००२
० देसे	देशः	१००५
देसेणं	देशेन	१००३, १००३ [१], १००५
देसोही	देशावधिः	११८१ गा. २२२
„	देशावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
० देहधारी	देहधारिणः	१८८
दो	द्वौ	१८७ गा. १४५, २५७ तः २५९, २७१, ३२७, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ८७८, १२१५ [३], १३६८, १४१४ [१, ३], १४१५[१-३],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दो	१४१६ [१], १६९९ [१], १७०० [५], १७०२ [१, ११, ३६, ३७, ४८५३, ५८], १७०८ [८], १७१२, १७३१ [१, ५], १७३७ [४], १७८१, १७८४ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२, ४], २१२४ [३], २१३५ [१]	
„	द्वे ३२९, ३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३], ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४५०, ४७४ [२], ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२], ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९१० [३], ९८७ [१], १०२५, १०२८ [१-३], १०४१ [३-४], ११४२, १२८९, १३१२, १३३९, १३५६, १४१५ [२], १५३२ [६], १५६५, १६३३, १६३५ [४], १९८८	
दोहं	द्वितीयम्	२१७५
„	द्वितीयम्	६४७ गा. १८३
दोषाए	द्वितीयायाः	२०००
„	द्वितीयायाम्	३३४
दोषे	द्वितीयः	१५५१ [४]
दोणमुहनिवेसेसु	द्वोणमुहनिवेशेषु	८२
दोणिण	द्वौ	५४ [२] गा. ५५, २७३, १३१९, १७०१

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
दोषिण	[१३], १७०२ [५, ९, १३, २२, ४३]	
„	द्वे २११, ८५९ गा. १९३, ९८३ [२], ९८४, १०३३ [१], १५२९ [४-५], १६११, १६३५ [४], १९८७, २१६९, पृ. ३५९ टि १	
दोषह	द्वयोः ५४ [१०] गा. १०३, १२०७ [२], १२१४, १५६६, पृ. ३०९ टि. १	
दोषहं	द्वयोः १९४, ९८७ [१], १५१२ गा. २१६, १८३० तः १८३३, १९८२	
„ (पृ. ५)	द्वाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
„ (स. ष.)	द्वयोः १८३० तः १८३३	
दोषिह	द्वौ पृ. २२ टि १०	
दोष	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ९	
दोमिलिबि	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. १२	
दोमिली	„ „	
दोला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
दोसणिस्त्रिया	द्वेषनिःसृता ८६३	
दोसापुरिबा	लिपिभेदः १०७	
दोसु	द्वयोः ६७२ [५], १२१६ [१], १२१७, पृ. ४७ टि. ६	
दोसु-	„ १५५	
दोसे	द्वेषः १६७०	
„	द्वेषे ८६३ गा. १९५	
दोसेण	द्वेषेण „	
दोसेणं	„ १५८०	
दोस्त्रिया	दौष्यिकाः—कर्मार्याः १०५	
दोहि	द्वाभ्याम् ८५९ गा. १९३	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
दोहिं	द्वाभ्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [२], ४८९ [१], ४९० [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ६८७, ६८८, ६९१, १६७०, १६७२, १७२६	
दोहिंतो	द्वाभ्याम् ६३९ [१२, १६, १९], ६५० [४-६, ८, ११], ६६५ [३], १४६५	
	घ	
घणुत्तिमागो	घनुत्तिभागः २११ गा. १६३	
घणुपुहत्तं	घनुःपृथक्त्वम् १५११ [३], १५१३, १५१२ गा. २१६	
घणुपुहस्त्रिया	घनुःपृथक्त्वकाः ८३	
घणुसतं	घनुःशतम् १५२९ [५-६], २१६९	
घणुसताहं	घनुःशतानि १५२९ [६-८]	
० घणुसयाहं	„ १५२९ [१]	
घणुसहरसं	घनुःसहस्रम् १५२९ [१, ८]	
घणुं	घनुः ८३	
घणुहं	घनृषि १५२९ [२-५]	
घणुपुहत्तं	घनुःपृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५	
घणे	घनम् पृ. २१२ टि. ९-१०	
घणजे	धान्यम् ८५४ तः ८५६	
घमाससारण्	घन्वयवासकसारकः पृ. २९४ टि. ५	
घमाससारे	घन्वयवासकसारः १२२८	

मूलसङ्घो	सक्यत्थो	सुत्तकाङ्
धम्मत्थिकाए	धर्मास्तिकायः ५, २७० तः २७२ [१], २७३, ५०१, १३९५	
धम्मत्थिकाएणं	धर्मास्तिकायेन १००२, १००३ [१], १००५	
धम्मत्थिकाय ०	धर्मास्तिकाय २७०, २७१, २७३	
धम्मत्थिकायस्स	धर्मास्तिकायस्य ५, २७२ [१], ५०१, १००२, १००३ [१]	
धम्मरुह	धर्मरुचिः ११० गा. १३०	
० धम्मरुहं	,, ११० गा. ११९	
धम्मरुहले	धर्मरुक्षः—वृक्षमेदः ४८ गा. ३७	
धम्मं	धर्मम् १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
० धम्मं	धर्मम् ११० गा. १३०	
धरण ०	धरण—नागकुमारैन्द्र १८१ [२]	
धरणितलगत्तं	धरणितलगत्तम् १२१५ [१]	
धरणितलगयं	,, १२१५ [२-३]	
धरणितले	धरणितले घृ. २९० टि. ५	
धरणे	धरणः—नागकुमारैन्द्रः १८२ [२], १८७ गा. १४३	
० धरा	धराः १७७, १७८ [१], १८७ गा. १४७, १८८, १९६	
"	धरो १७८ [२]	
० धरे	धरः १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], २०१ [२]	
० धरेण	धरेण १ गा. [१]	

मूलसङ्घो	सक्यत्थो	सुत्तकाङ्
+ धव	धवः—वृक्षविशेषः ४१ गा. १८	
धवल ०	धवल १७८ [१-२]	
धंत ०	ध्मात १२३१	
धंतो	ध्मातः ५४ [१०] गा. १०२	
धाव	धाता—वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
धावह	धातकी—धातकीखण्डः १००३ [२] गा. २०४	
"	वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
धायहसंढपुरिमद्धे	धातकीखण्डपूर्वार्धे १२५.७ [१६]	
धायहसंढे	धातकीखण्डः १००३ [२]	
"	धातकीखण्डे १०९८	
० धारणिज्जेसु	धारणीयेषु १५.७७ [१], १६३९	
० धारिणो	धारिणः १९६	
० धारी	,, १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
"	धारिणी १७८ [२]	
धीरपुरित्तेण	धीरपुरिषेण १ गा. [१]	
धूमकेऊ	धूमकेतवः—धूमकेतुनिकाय- देवाः १९५ [१]	
धूमप्पभा	धूमप्रभा ७७४	
धूमप्पभाए	धूमप्रभायाः १७२, २१७ [२], २००४	
"	धूमप्रभायाम् १४८, १६७, ३३४, १५२९ [६], २०५७ [४]	
धूमप्पभापुडविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रहए	१४४७	
धूमप्पभापुडविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रहया	१४१० [३]	
धूमप्पभापुडविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रहयाणं	१९८८	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
धूमप्यभापुडविने- रहृहिंती	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः २१७ [३]	
धूमप्यभापुडविने- रहृया	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः ६०, २१६ [६], ५७३, ६४५ [१]	
धूमप्यभापुडविने- रहृयाणं	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् १७२, ३४० [१], ६४४	
०	२४० [२-३]	
धूव	धूप १७७, १७८ [१], १८८	
धोय	धौत १७८ [२], १२३१	
	न	
न	न ५४ [१०] गा. १०३, २११ गा. १७१ गा. १७४, ४६१, ५४४, ५४७ [१], ५५३, ८३६, ९९८, २०४३, २१७६, ष्ट. १६९ टि. २, ष्ट. २४५ टि. ५	
न—	न २०३२ गा. २२३	
नक्षत्र	नक्षत्र १७० तः १७४, १९७ [१], २१०	
नक्षत्रदेवय	नक्षत्रदेवता १९५ [१]	
नक्षत्रविभाग	नक्षत्रविमाने ४०४ [१-३]	
नक्षत्राणां	नक्षत्राणि १४२ [१]	
नगरनिवेशेसु	नगरनिवेशेषु ८२	
नगरावास	नगरावास १९० [१-२]	
नष्ट	नाश्व-नृत्य १७७, १७८ [२], १९६ [२], १९६ [३]	
नस्थि	नास्ति ५२५ [३]	
नस्थि	न सन्ति ९०, १०५५ [४], २१२३ [१]	
० नदीभो	नद्यः—नदीनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
नदीसु	नदीषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
नपुंसपुहिंती	नपुंसकेभ्यः ६४५ [६]	
नपुंसकलिङ्गसिद्धा	नपुंसकलिङ्गसिद्धाः १६	
नपुंसकवेदगा	नपुंसकवेदकाः २५३	
नपुंसकवेदगाणं	नपुंसकवेदकानाम् ,,	
नपुंसकवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०० [११]	
नपुंसकवेदे	नपुंसकवेदः—नपुंसकवेदगाम् १३२९	
नपुंसकवेदगा	नपुंसकवेदकाः ९४३	
नपुंसगा	नपुंसकाः ५६ [१], ५८ [१], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [४], ९१ [२-३]	
नपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी ८५५	
नमो	नमः ग्रन्थादौ, १ गा. [६]	
नरएसु	नरकेषु १७०	
नरगभयं	नरकभयम् १६९, १७३	
नरगा	नरकाः १६९ तः १७४, १७४ गा. १३५-१३६	
नरगेसु	नरकेषु १६९, १७१ तः १७४	
नरच्छायं	नरच्छायाम् १११४	
नरयपुडवीणं	नरकपुडवीणाम् ६४७ गा. १८४	
० नलिणाणं	नलिनानाम् ५४ [८] गा. ९०	
नलिणे	नलिनम् ५१	
नव	नव ९१ [४] गा. १११, ४१५ [३], ५९१, १०३४, १७७८	
+ नव	नवमः ७९० गा. १८७	
नवमो	,, ७९० गा. १८५-१८६	

मूलसहो
नवरं

सकथल्यो सुत्तकाह

नवरम् १८७, १९१ [१],
२०९, ४५९ [३], ४६१,
४६२ [३], ४६४ [२],
४६६ [३], ४७० [३],
४८२ [२-३], ४८७ [३],
४८८ [२], ४९० [२-३],
४९१ [३], ४९३ [२],
४९६, ४९९ [२], ५०६,
५०७, ५१७, ५१८,
५२१, ५२३, ५३०
[३], ५३१ [२], ५३२
[३], ५३३ [३], ५३४,
५३५ [३], ५३६ [३],
५३७ [३], ५३९ [३],
५४१ [३], ५४३ [३],
५४४, ५४५ [३], ५४७
[३], ५४८ [३], ५४९,
५५० [३], ५५१ [३],
५५२ [३], ५५५ [२],
५५६ [३], ५५७ [३],
६०८, ६२५, ६४१ तः
६४५ [१], ६४६, ६४८,
६५० [१०, १२], ६५२,
६५५ [४], ६५८, ६६७,
६७२ [४, ६], ६७४,
६७५, ८९०, ८९१,
९२०, ९३९ [१],
१००९ [२], १०११
[२], १०१५ [१],
१०३३ [३], १०३४,
१०४१ [४], १०६७,
११८० [१०], १२०७
[२], १२१४, १२४२,
१६८१ [२], २०५७
[४], २०९५ [२]

+ नंदि

नन्दिः-नन्दीश्वरो द्वीपः
समुद्रश्च १००३ [२]
गा. २०४

मूलसहो
+ नाग

नाग-०

नागकुमारत्ते
नागकुमारराया
नागकुमारा

नागकुमाराणं

नागकुमारीणं

नागलता

० नागसं

० नाणं

नाणा

”

नाणे

नाणेहिं

नाम

”

नामधिजा

नामं

”

नामा

० नामेणं

नायब्वा

नायब्बो

नालिपूरी

० नालिपूरीणं

नालियाब्दा

निउण०

सकथल्यो सुत्तकाह

नागाः-नागकुमाराः १७७
गा. १३७

नाग-नागकुमार १८७
गा. १४७

नागकुमारत्ते २११०

नागकुमारराजा १८३ [२]

नागकुमाराः १४० [१],
४४२

नागकुमाराणाम् १८२ [३]

नागकुमारीणाम् ३५० [१]

नागलताः ४४ गा. २७

नानात्वम् १८७

ज्ञानम् १४३६ [१-२]

ज्ञानानि ४६१

ज्ञाने (प्रथमाद्विब.)

४८२ [२]

ज्ञाने (स.) २११

गा. १६९

ज्ञानैः ४८९ [३], ४९०

[३], ४९५ [१]

नामन्-नामकर्म ६८४,

६८५, ६८८, ६९१

नाम ११० गा. १२३

नामधेयानि २११

नाम २०८

नामानि घृ. १४ टि. १

नामानः १७७ गा. १३७

नाम्ना २०५ [१]

ज्ञातव्याः घृ. ६७ टि. ५

ज्ञातव्यः ५४ [२] गा. ५५,

११० गा. १२२ गा. १३०

नालिकेरी ४८ गा. ३८

नालिकेरीणाम्

५३ गा. ४४

नालिकाब्दानि ५४ [८]

गा. ८७

निपुण १८८

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
निष्कंठच्छाया	निष्कट्टच्छाया—निरुप-	
„	घातच्छाया २११	
„	निष्कट्टच्छायानि १७७,	
„	१९६, २०६ [१], २१०	
+ निष्कस्त्रिय	निष्काहितः ११० गा. १३२	
० निष्कुटेसु	निष्कुटेषु १५७	
निगमणिवेशेसु	निगमनिवेशेषु ८२	
निगोद	निगोद २३९, २४४	
निगोद०	„ २४९	
निगोदजीवा	निगोदजीवाः ३३४	
निगोदा	निगोदाः २४२	
० निगोदा	„ २३७, २३८,	
„	२४० [७], २४१, २४३,	
„	२४४, २४५ [८], २४६,	
„	२४७, २४९, २५० [७],	
„	२५१	
० निगोदान	निगोदानाम् २५० [७]	
० निगोदाणं	„ २४० [७], २४२,	
„	२४५ [८], २४६, २४७,	
„	२५० [७], २५१	
निगोयजीवे	निगोदजीवान् ५४ [१०]	
„	गा. १०२	
० निगोधा	निगोदाः २५० [७]	
० निष्	नित्यम् १७१	
+ निष्धयार	नित्यान्धकाराः १७३,	
„	१७४	
निजरा	निर्जरा ९७१ गा. २१०	
निजरापोगले	निर्जरापुद्गलान् ९९५ [१],	
„	९९६	
निजरिति	निर्जरन्ति ९७१	
निजरैसु	निर्जराभिः—निर्जीर्णवन्तः	
„	९७१	
निजुत्त	नियुक्त १७७	
निज्जरेसु	निर्जरेषु १५१, १६०,	
„	१६३ तः १६६, १७५	
निदायं	निदाम् २०८०	
निहानिहा	निहानिहा पृ. ३६८ टि. २	

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
निहापंचयस्स	निहापञ्चकस्य १६९८ [१]	
निह	निग्ध—स्पर्श ५०४, ५४८	
„	[१], ५५० [१], ५५१	
„	[१]	
निहफास ०	निग्धस्पर्श ४४०, ४४१	
निहफासपरिणता	निग्धस्पर्शपरिणताः ८ [४],	
„	९ [१-५], १० [३],	
„	११ [३-५], १२ [१-३],	
„	५], १३ [३-५]	
निहफासपरिणया	निग्धस्पर्शपरिणताः	
„	११ [१]	
निहबंधणपरिणामे	निग्धबन्धनपरिणामः ९४८	
निहुण्हाभो	निग्धोष्णाः १२४१	
निह्वे	निग्धः—स्पर्शः ५५३	
निष्पका	निष्पह्वाणि १७७, १७८	
„	[१], १८८, १९६,	
„	२०६ [१], २१०, २११	
निष्फजंति	निष्पद्यन्ते ७७३ [३]	
+ निष्फाव	निष्पादः—वनस्पतिः ५०	
„	गा. ४२	
निम्ममा	निर्ममाः २११ गा. १५८	
निम्मल	निर्मल १७८ [१-२]	
निम्मला	निर्मला २११	
„	निर्मली २०६ [१]	
„	निर्मलानि १७८ [१],	
„	१८८, १९६, २०६ [१],	
„	२१०	
निषत्ताभो	नियताः पृ. २७५ टि. ४	
नियमसो	नियमतः २११ गा. १६८	
नियमा	नियमात् ६८१, ७८१,	
„	७९७, ८७७ [९],	
„	१५६४, १६०९, १६११,	
„	१६१२, १६२८, १७८८	
„	[२]	
निरपसु	निरयेषु १५७	
निरयगती	निरयगतिः ५६०, ५६५	
निरयपथडेसु	निरयप्रस्तरेषु १४८	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
निरयावलिआसु	निरयावलिआसु	१४८, १५७
निरयावास०	निरयावास	१७२
निरवसेसं	निरवशेषम्	२०५, २ [३]
निरंतरं	निरन्तरम्	६०९ तः ६१९, ६२१ तः ६२४, ६७२ [९], ६७३ [२], ८११ तः ८१५ सूत्राणां ८१७ तः ८२९ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ८५३, ८७८, १४१९, १४५१, १४६९, १५७५ [२], १५८६ [२], १६१३ [२], २११०
निरवक्कमाउया	निरुपक्रमायुष्काः	६७९, ६८१
निवासेसु	निवासेषु	पृ. ३२ टि. १३
० निवेसेसु	निवेशेषु	८२
निव्वत्त	निर्वृत्त	२११ गा. १५८
निव्वत्तण्या	निर्वर्तना	२०३३
० निव्वत्तणा	निर्वर्तना	१००९ [१], १०१० [१]
निव्वत्तणाहि- करणीया	निर्वर्तनाधिकरणिकी	१५६९
निव्वाचापुणं	निर्व्याघातेन	८२, १५४
निव्वाणपुर०	निर्वाणपुर	पृ. ७९ टि. ४
निव्विट्ठकाइय०	निर्विट्ठकायिक	१३६
निव्वित्तिगिच्छा	निर्विचिकित्सा	११० गा. १३२
निव्विसमान०	निर्विशमान	१३६
निस्सग्गारुह	निस्सर्गरुचिः	११० गा. १२१
निस्सग्ग[रुह]	,,	११० गा. ११९
निसेगो	निषेकः	१७०० [१०]
+ निस्संकिंय	निःशङ्कितः	११० गा. १३२
निरसासविस्सा	निःश्वासविधाः— सर्पविशेषः	७९

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
० निस्सिवा	निःसृता	८६३
० निहत्ताउण	निघतायुष्कः	६८४, ६८५
निहत्ताउयं	निघतायुष्कम्	६८८, ६९० तः ६९२
० निह्वाणं	निधानम्	१ गा. २
नीरया	नीरजाः	२११
,,	नीरजसौ	२०६ [१]
,,	नीरजांसि	१८८, १९६, २०६ [१], २१०
नील०	नील-वर्ण	५४४
नीलपत्ता	चतुरिन्निम्यजीवाः	५८ [१]
नीलमत्तिया	नीलमृत्तिकाः— पृथ्वीकायजीवाः	२३
नीललेसे	नीललेश्यः	१२०३ [१]
नीललेस्ता	नीललेश्याः	११८० [५], ११८२ [३]
,,	नीललेश्या	१११७
नीललेरसाणं	नीललेश्यानाम्	२५५, ११७१
नीलवण्ण०	नीलवर्ण	पृ. १५२ टि. १
नीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः	९ [२], ११ [२५], १२ [१३], ५८, १३ [१५], १० [२]
नीलवण्णपरिणया	नीलवर्णपरिणताः	८ [१], १० [२]
नीलाइं	नीलानि	८७७ [७]
० नीलाइं	,,	१८०१
नीलासोण	नीलाशोकः	१२२७
नीली	नीली-वनस्पतिविशेषः	४२ गा. १९
नीससंति	निःश्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४, ११४२
नेयव्वा	नेतव्याः—ज्ञातव्याः	१९४ गा. १५३
नेयव्वो	नेतव्यः—ज्ञातव्यः	२११६ [१]

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
नेरह्य	नैरयिकः ४४०, ४५५ [१], ४५६ [१], ४५७ [१]	
नेरह्यसु	नैरयिकेषु ६६६ [१], ६६७ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१]	
० नेरह्यसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
नेरह्यपहितो	नैरयिकेभ्यः ६३९ [१], ६४८, ६५० [१], ६५५ [१-२], ६५६ [१-२], ६५७, ६६२ [१], घृ. १७७ टि. २	
० नेरह्यपहितो	नैरयिकेभ्यः २१७ [१, ३-६]	
नेरह्य ०	नैरयिक ५९	
नेरह्ययजसञ्जिना डण्ड	नैरयिकासंख्यायुक्तम् १४७३	
नेरह्यस्स	नैरयिकस्य ४४०, ४५५ [१-२], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], १०३५, २१०६	
नेरह्या	नैरयिकाः ६०, १६७, २१६, २१७ [१-४, ६], २२५, २६६, २७७, ३३४, ४३९, ४४३, ६०९, ६२४, ६२६, ६३०, ६३१, ६३४, ६३७, ६३९ [१], ६६६ [१], ६७७, ६८३, ६८८, ६९३, ८१९ [१], ८२७ [१], ८६८, घृ. १३६ टि. १, घृ. २७५ टि. ६	
० नेरह्या	नैरयिकाः ६०, १६८ तः १७२, १७४, २१६ [२-८], ५६९ तः ५७५,	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
० नेरह्या	६०७, ६१३, ६४०, ६४२ तः ६४५ [१], ६४६	
नेरह्याणं	नैरयिकाणाम् १६७, २२५, २२६, ३३५ [१], ४४०, ४५१, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ६४८, ६५० [२, १०], ७२६, ७३१, ७३९, ७५३, ७६५, ७७१, १००९ [२], १०१० [२]	
० नेरह्याणं	नैरयिकाणाम् १६८ तः १७४, ३३५ [२], ३३६ [१] तः ३४२ [३], ६४१, ६४३, ६४४	
नो	नो ४३९, ४४०, ५०३, ६१७, ६१८, ६३९ [१-२, ५-६, ९-११, १४-१५, १७-१८, २०- २६], ६४५ [२-५], ६४८, ६५० [१, १७-१८], ६५५ [४], ६५६ [२], ६६२ [१-४], ६६५ [२], ६६६ [१-२], ६६८ [१-५], ६६९ [१], ७३९, ७४०, ७४४, ७४७, ७५०, ७५१, ७५५, ७५६, ७६१, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३ [३], ७७५, ७८१ तः ७८७, ७९२, ७९४, ७९७, ७९९, ९९० [१], ९९९ [१], ११२८, १४२५ [१-२], १४३१ [१], १४३७ [३],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
नो	१४६३, १५१९ [२], १६५४, १६५७, १९८०, २०१७	
नोइदियउषउत्ता	नोइन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
नोइदियउषउत्ताणं	नोइन्द्रियोपयुक्तानाम्	॥
नोपञ्जसगनोअप- जत्तागा	नोपर्याप्तनोअपर्याप्तकाः	२६६
नोपञ्जसगनोअप- जत्ताग	नोपर्याप्तनोअपर्याप्तानाम्	॥
नोपरित्तनोअपरित्ता	नोपरीतनोअपरित्ताः	२६५
नोपरित्तनो- अपरित्ताग	नोपरीतनोअपरित्तानाम्	॥
नोसपणीनो- असपणीण	नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनाम्	२६८
नोसंजतनोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयतनो-	
नोसंजतासंजता	संयतासंयताः	२६१
नोसंजयनोअसंजय-	नोसंयतनोअसंयत-	
नोसंजतासंजताणं	नोसंयतासंयतानाम्	॥
नोसुहुमनोवाद्राग	नोसुहमनोवाद्राणाम्	२६७

प

पहट्टिता	प्रतिष्ठिताः २११ गा. १५९
पहट्टिय	प्रतिष्ठित ९७१ गा. २०१
पहट्टिया	प्रतिष्ठिताः २११ गा. १६०
पहण्णं	प्रकीर्णकम्-प्रकीर्णकानि ११० गा. १२६
पउम ०	पद्य १९६
॥	॥ - पद्यनामामिधवीप- समुद्रार्थे पृ. २४८ टि. १
+ पउम - ०	पद्यम् ५५ [३] गा. १०८
पउम - ०	पद्य ५४ [८] गा. ९०
पउम [कंदे] - ०	पद्यिनीकन्दः ५४ [८] गा. ८८
पउमलता	पद्यलता ४४ गा. २७
पउमं	पद्यम् ८५३

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
पउमा	पद्या-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
पउमुत्तरा	पद्योत्तरा-शर्कराविशेषः १२३८	
पउमे	पद्यम् ५१	
पउले	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५२	
पउसा	म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
० पए	पदे ११० गा. १२५	
पएस	प्रदेश ५११	
पएस ०	॥ २११, ५०७, ५४०	
पएस -	॥ ५११ तः ५१३, ९७८ [१], १२४४	
पएसट्टयाण	प्रदेशार्थतया २७३, ३३०, ३३१, ४५२, ४५५ [१], ४७३ [१], ४८३ [१], ४९५ [१], ५०९ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५४ [२], ७७७, ८०३, ८०४, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १२४७ तः १२४९, १५६५	
पएसट्टयाते	प्रदेशार्थतया ५२९ [१], ५३० [१], ५४१ [१]	
पएसमभतिण	प्रदेशाभ्यधिकः ५२७ [३]	
पएसममभतिण	॥ ५३९ [१], ५४८ [१]	
पएसममभतिहे	॥ ५०६	
पएसहीणे	प्रदेशहीनः ५०६, ५२७ [३], ५४८ [१]	
पएसं	प्रदेशम् १६१६ [१-२]	
पएससा	प्रदेशाः ५२८, ५३४, ५४९	

मूलसदो	सङ्ख्यव्यो	सुचंकाइ
० पपुसा	प्रदेशाः ७७७, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	
० पपुसाण	प्रदेशानाम् ७७९, ७८०	
० पपुसिपु	प्रदेशकः ५०६ तः ५१०, ५२५[१], ५२८, ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१,३], ५३६[१], ५३७ [१], ५३९[१], ५४१ [१], ५४२[१], ५४३ [१], ५४५[१], ५४८ [१], ५४९[१], ५५० [१], ५५१[१], ५५४ [२]	
„	प्रदेशकम् ७९३, ७९६, ७९८, ८००, ९७७[१], ९८५[५]	
० पपुसिते	प्रदेशकः ५२६[१], ५२७[१], ५३३[१], ५४०	
० पपुसियस्स	प्रदेशकस्य ५०८ तः ५१०, ५२५[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४८[१], ५४९[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४ [१-२], ८०२, ८०३, ८०५, ८०६	
० पपुसियं	प्रदेशकम् १९६३	
० पपुसिया	प्रदेशकाः ३३०	
० पपुसियाई	प्रदेशकानि ८७७[३]	
० पपुसियानं	प्रदेशकानाम् ५०९, ५१०, ५२५[१], ५२६[१], ५२७[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१],	

मूलसदो	सङ्ख्यव्यो	सुचंकाइ
० पपुसियाणं	५३३[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५४[२]	
० पपुसे	प्रदेशे ५४[११] गा. १०४-१०५	
पपुसेहिं	प्रदेशैः १००३[१]	
० पपुसेहिं	„ २११ गा. १६८	
० पपुसोगाडस्स	प्रदेशावगाडस्य ८०२ तः ८०६	
० पपुसोगाडाई	प्रदेशावगाडानि ८७७[४]	
० पपुसोगाडे	प्रदेशावगाडम् ७९४ तः ७९७, ७९९, ८००, ९८५[६]	
पभोगगती	प्रयोगगतिः १०८५ तः १०८८	
० पभोगगती	„ १०८६, १०८७, १०८९	
पभोगपयं	प्रयोगपदम् पृ. २७३ पं. १३	
पभोगे	प्रयोगः २ गा. ५, १०६८ तः १०७०, १०७२ तः १०७५	
० पभोगे	„ १०६८	
पभोगो	„ १०८६	
पभोस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १३	
पकरिंति	प्रकुर्वन्ति ६७७, ६७९	
पकरेति	प्रकरोति-बभ्राति १४७२	
पकरेमाणा	प्रकुर्वाणाः-बभ्रन्तः ६९१	
पकरेमाणानं	प्रकुर्वाणानाम्-बभ्रताम् ६९१	
पकरेमाणे	प्रकुर्वाणः-बभ्रन् १४७२	
पकरेंति	प्रकुर्वन्ति-बभ्रन्ति ६८१, ६८७, ६८८, १४१२,	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	१४१३, १४१४[१,३], १४१५[१-२], १४१६ [१]	
पङ्कण्या	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
पङ्कणिय	,, ९८	
पङ्काणं	पङ्कानाम् ११२२, पृ. २९६ टि. ११	
पङ्कस्स (पटु.प.)	पक्षात् पक्षेण वा ६९४	
पङ्कसाण	,, पक्षेभ्यः पक्षैर्वा ७२३	
पङ्कसाणं	,, ,, ७०१, ७०४ तः ७२४	
,,	,, पक्षाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
० पङ्खित्तिहं	प्रक्षित्ति. ९२१[१]	
पङ्खिविरालिया	पक्षिविडालिका—चर्मपक्षि- विशेषः पृ. ३४ टि. १	
पङ्खिविराली	पक्षिविडाली-,, ८७	
पङ्खी	पक्षिणः ६४७ गा. १८३, ८३२	
पङ्खीसु	पक्षिषु १५१२ गा. २१५	
पङ्खेवाहारत्ताप	प्रक्षेपाहारतया १८१७	
पङ्खेवाहारा	प्रक्षेपाहाराः १८५९, १८६१	
पङ्खेवाहारे	प्रक्षेपाहारः १८१७	
पङ्गडी	प्रकृतयः १६६४ गा २१७	
० पङ्गडीओ	,, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७६९[१], १७७५[१], १७८७[१]	
,,	प्रकृतीः १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४७ [१], १६४८, १६४९ [१], १६६७ तः १६६९, १७५५, १७५६[१],	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
० पङ्गडियो	१७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१], १७६८[१], १७७०[१], १७७३[१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२[१]	
पङ्गरेमाणा	प्रकुर्वाणा—बभ्रन्तः ६९१	
* ० पङ्गारा	प्रकाराः २४, २८[१], ३१[१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४[११], ५७[१], ५८[१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५[१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
० पङ्गारा	प्रकारा ८५१	
,,	प्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३	
* ० पङ्गारे	प्रकाराः ३४ [१]	
० पङ्गासा	प्रकाशौ १७८ [२]	
० पङ्गासाहं	प्रकाशानि १७८ [१]	
पङ्गस्त्ववयणे	प्रत्यक्षवचनम् ८९६	
पङ्गखं	प्रत्यक्षम् ५४ [११]	
पङ्गख्खाणं	प्रत्याख्यानाम् १४२०[६]	
पङ्गख्खाणावरणे	प्रत्याख्यानावरणः ९६२ [१], १६९१ [४]	
पङ्गख्खाणी	प्रत्याख्यानी—भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६	
पङ्गणुभवमाणा	प्रत्यनुभवन्तः १६७ तः १७४	
पङ्गत्थिम	पश्चिम २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२३ [५-८]	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पञ्चत्थिमिहं	पाश्चात्यम्	पृ. २७० टि. ६-७		१७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
पञ्चत्थिमेणं	पश्चिमेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९		१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम-	
० पञ्चत्थिमेणं	,,	२२०, २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९		कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-६], २३१, २३५ [१-७], २३६, २४० [१-७], २४१, २४५ [१-९], २४६, २५० [१-७], १४८५	
पञ्चत्थिपणेज्जा	प्रत्ययेत्	२१७४ [४]		[७], १४९० [४], १८९१ तः १४९५ सूत्राणां	
पञ्छा	पश्चात्	२०३३, २०३४ [१], २१७२, २१७४ [१]		प्रथमकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [२-४], १५०१ [२-३], १५०४ [३-४], १५०६ [५], १५२० [५]	
पञ्छिमगं	पश्चिमकम्	११८१		पर्याप्तकः-पर्याप्तः १२७० [१], १३८३, १७४७ [१], १७५०	
पञ्छिमद्व	पश्चिमाधे	१०९८		० पञ्चत्तपू	
पञ्छिमद्व	,,	१०९८		पर्याप्तके-पर्याप्ते	
पञ्छिमद्वे	पश्चाद्धे	१२५७ [१६]		[१]	
पञ्छिमिहं	पाश्चात्यम्	११०१		पर्याप्तकः-पर्याप्तः १२६७, १२६८ [१], १२७९ तः १२८४, १२९३, १२९४, १२९६ तः १२९९, १३१५, १३१९, १३२०	
पञ्छिमिहानो	पाश्चात्यात्	११०१		पञ्चत्तपुसु	
पञ्छोववणगा	पश्चादुपपन्नकाः-	११२५		पञ्चत्तपुहिंतो	
०	पश्चादुत्पन्नाः	११२६, ११३२, ११३३ [१]		पर्याप्तकेभ्यः ६३९ [९, ११, १५, १७-१८, २०, २२, २६], ६४५ [५], ६५० [६], ६६२ [५]	
पञ्चत्त	पर्याप्त	३५३, ४२७ [३], ६६५ [२], १४८५ [९]		० पञ्चत्तपुहिंतो	
+ पञ्चत्त	पर्याप्तः	२१२ गा. १८१ १२५९ गा. २१२		पञ्चत्तमा	
पञ्चत्त०	पर्याप्त	२१, २७, ३६, ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ [३], ३६९ [३], ३७० [३], ४०१ [३], ४०३ [३], ४०५ [३], ६५० [५], १११५ [३], १४८५ [३], पृ. ४८ टि. २			
पञ्चत्त-०	पर्याप्त	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः			

मूलसदो

सकयत्यो

सुस्तंकाइ

पञ्चस्तग ०

पर्याप्तक २५ [३], २८
[४], ३१ [४], ३३, ३४
[४], ५५ [३], ३७२
[३], ३७९ [३], ३८१
[३], ३८२ [३], ३८३
[३], ६३९ [६, ९, ११,
१४, १५], ६५० [१०],
६६२ [६-७], ६६८
[५], ६७६, १४७८ [२],
१४८४ [२], १४८७ [२],
१५१७ [२], १५१८
[३, ५], १५१९ [४],
१५२० [३], १५३३
[६-७]

पञ्चस्तग —०

पर्याप्तक १६३
पञ्चस्तगामाप् १७०२
[४७]

पञ्चस्तगस्त

पर्याप्तकस्त्य २१७५

पञ्चस्तगा

पर्याप्तकाः २५ [१, ३], २८
[२, ४], ३०, ३१ [२, ४],
३४ [२, ४], ५५ [१, ३],
५६ [२], ५७ [२], ५८
[२], ६०, १४० [२],
१४१ [२], १४२ [२],
१४४ [२], १४६ [२],
१४७ [२], १५०, १५३,
१५६, १५९, १६२,
२२९, २३० [१-६],
२३१, २३४, २३५
[१-७], २३६, २३९,
२४० [१-७], २४१,
२४४, २४५ [१-३],
५-९], २४६, २४९,
२५० [१-२, ४-५, ७],
२५१, २६६, २९४,
३००, ३३४, ८६७,
८६८, ९९८

मूलसदो

सकयत्यो

सुस्तंकाइ

० पञ्चस्तगा

पर्याप्तकाः २४६, २५१

० पञ्चस्तगाण

पर्याप्तकानाम् २३९

पञ्चस्तगाणं

,, १४८ तः १५०,

१५२, १५४ तः १६२,

१५०६ [३], पृ. ४६ टि.

३, पृ. ४७ टि. २

० पञ्चस्तगाणं

,, २३९

पञ्चस्तगेहिंतो

पर्याप्तकेभ्यः ६३९ [१४,

२६]

० पञ्चस्तगेहिंतो

,, ६६२ [६]

पञ्चस्तगामि

पर्याप्तनाम १६९३

पञ्चस्तय

पर्याप्तकः १५११ [१]

पञ्चस्तय ०

,, ३३५ तः ३४५

सूत्राणां तृतीयकण्डिका,

३४७ [३], ३५४ [३],

३५५ [३], ३५६ [३],

३५७ [३], ३७१ [३],

३७३ तः ३७८ सूत्राणां

तृतीयकण्डिका, ३८० [३],

३८४ तः ३९० सूत्राणां

तृतीयकण्डिका, ६९२

[३], ३९५ [३], ६३९

[५, ६, १७], ६४५

[६], ६५० [८]

पञ्चस्तयस्त

पर्याप्तकस्त्य २१७५

पञ्चस्तथा

पर्याप्तकाः २३९, २४०

[७], २४१, २४४,

२४५ [४], २४६, २४९,

२५० [२-३, ५-६],

२५१, २९७, ३०३,

३०६, ३०९, ३१२,

३१५, ३१८, ३२१,

३२४, ३२५, ३३४

० पञ्चस्तया

पर्याप्तकाः २५१

पञ्चस्तयाण

पर्याप्तकानाम् ३५८,

३६१, १३०४, १५०४

[२], १५०७ [३]

मूलसदो	सक्यस्थो	सुत्तकाह
० पञ्चत्तयाण	पर्याप्तकानाम्	२४४, १५११ [१]
पञ्चत्तयाणं	,, २२९, २३४, ३४९	[३], ३५१ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६३ [३], ३६४ [३], ३९३ [३], ३९७ [३], ४०७ [३], ४०९ [३], घृ. ११७ टि. १
० पञ्चत्तयाणं	,, २४४, २४९,	१५११ [१-२]
पञ्चत्ता	पर्याप्ताः ५४ [११] गा.	१०६, १४८६ [२-३]
पञ्चत्ताण	पर्याप्तानाम् ३६७, १५०६	[४], १५११ [१], १५१३ [४], घृ. ३३५ टि. २
पञ्चत्ताणं	,, १५१, २६६,	३२५, ३६२ [३], ४१३ [३], ४१७ त. ४२६ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ४२८ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १५१८ [७], घृ. ३३५ टि. १
पञ्चत्तापञ्चत्तिथं	पर्याप्तापर्याप्तिकाम्	१७४४
पञ्चत्तिथ्या	पर्याप्तिका ८६० तः ८६३	
० पञ्चत्तिथ्या	,, १२६८ [२],	१२७० [२]
पञ्चत्तिथ्याणं	पर्याप्तकानाम् ३४६ [३],	३४८ [३], ३५० [३], ३५२ [३], ३९४ [३], ३९६ [३], ३९८ [३], ४०० [३], ४०२ [३], ४०४ [३], ४०६ [३], ४०८ [३], ४१० [३], ४११ [३], ४१२ [३], ४१४ [३], ४१५ [३], ४१६ [३],

मूलसदो	सक्यस्थो	सुत्तकाह
पञ्चत्ती	पर्याप्तिः १८६५ गा. २१९	
पञ्चत्तीसु	पर्याप्तिषु १९०४ [१]	
पञ्चत्तीहिं	पर्याप्तिभिः ९३, १७४६,	१७४७ [१], १७५०
पञ्चत्ते	पर्याप्तः	१७४६
पञ्चवट्टिया	पर्यवस्थिताः	१११९
० पञ्चवसाणा	पर्यवसानाः	९७१
पञ्चवसाणे	पर्यवसाने ८७७ [२०-२१]	
० पञ्चवसानेषु	पर्यवसानेषु २१०४ [१]	
० पञ्चवसिया	पर्यवसिता	८५८
पञ्चवा	पर्यवाः ४३८, ४४०,	४४१, ४४३ तः ४४८, ४५१, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५०५, ५१०, ५११, ५१४, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५५४ [३], ५५७ [१]
० पञ्चवा	पर्यवाः २७५, ५०० तः	५०२, ५५८, ७८०
० पञ्चवाण	पर्यवाणाम्	२७५
० पञ्चवाणं	,,	५५८
० पञ्चवेहि	पर्यवेः ४४५, ४४८,	४५२, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१],

मूलसदो	सङ्ख्यात्यो	सुसंकाह
० पञ्चवेहि	४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ५०८, ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१], ५५६ [१], ५५७ [१]	
० पञ्चवेहि	पर्यवै: ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४६, ४४७, ४५२, ४५५, [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१, ३], ४५९, [१, ३], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५, [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१], ५५५ [३], ५५७ [१], ष्ट. १५२ टि. १	
पट्टगारा	पट्टकारा: — शिल्पार्याः	१०६
पट्टगनिवेशेसु	पतननिवेशेषु	८२

मूलसदो	सङ्ख्यात्यो	सुसंकाह
पट्टवियाहं	प्रस्थापितानि	१४४४
पट्टिता	प्रस्थिताः	१११९
पट्टिया	”	१११९
पट्टल	पटल १६७ ता: १७४, ष्ट. ५० टि. ६	
० पट्टलाण	पटलानाम्	८८३
पट्टहसंठाणसंठिण्	पट्टहसंस्थानसंस्थितः	२०१२
पट्टाग	पताका १८८, १९५ [१]	
पट्टागा	मत्स्यविशेषः	६३
”	सर्पविशेषः	८०
पट्टागातिपट्टागा	मत्स्यविशेषः	६३
पट्टागासंठाणसंठिण्	पताकासंस्थानसंस्थितम् १८६, १४९३ [१], १५२२	
० पट्टिदिसिं	प्रतिदिशम् ष्ट ७२ टि. २	
पट्टिदुवारवेस	प्रतिद्वारवेस १७७, १७८ [१], १८८	
पट्टिनियत्तवि	प्रतिनिवर्तते २१७४ [१]	
पट्टिनियत्तित्ता	प्रतिनिवर्त्य २१७४ [१]	
पट्टिपुण्यचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
संठिता	संस्थिताः	२०७
पट्टिपुण्यं	प्रतिपूर्णम् १७०७ [१], १७०८ [२, ७], १७१२, १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१ [३-४]	
पट्टिपुण्य	प्रतिपूर्णं १५३५	
पट्टिपुण्ये	प्रतिपूर्णान् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७१२, १७१४, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८ प्रतिपूर्णं १७०८ [८], १७३१ [१, ५]	
”	”	
पट्टिपुण्यचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
संठिते	संस्थितः २०१ [१], २१६९	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुपंकाह
+ पडिरूव	प्रतिरूपः - बानव्यन्तरेन्द्रः १९२ गा. १४९	
पडिरूवा	प्रतिरूपाः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
"	प्रतिरूपा २११	
"	प्रतिरूपी २०६ [१]	
"	प्रतिरूपाणि १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८	
० पडिरूवा	प्रतिरूपी-प्रतिरूपो बानव्य- न्तरेन्द्रः १९२	
पडिरूवे	प्रतिरूपः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१]	
पडिवन्धो	प्रतिपक्षः ५५३	
पडिवज्जह	प्रतिपथते २१७५	
पडिवज्जित्तप	प्रतिपथुम् १४२० [६-७], १४३७ [६]	
० पडिवण्णगा	प्रतिपन्नकाः ८६७	
० पडिवण्णे	प्रतिपन्नः २१७५	
पडिवाई	प्रतिपाती १९८१ गा. २२२, २०२७	
पडिवाती	प्रतिपातिनः १२३	
पडिवासुदेवा	प्रतिवासुदेवाः पृ. ३६ टि. २६	
० पडिवुज्झणा	प्रतिवाहिनी २११	
पडिसंवेदेति	प्रतिसंवेदयते ९९० [४]	
पडिसाहरति	प्रतिसंहरति २१७२	
पडिसाहरिता	प्रतिसंहरत्य २१७२	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुपंकाह
पडिसेधो	प्रतिषेधः ६४६	
पडिसेहेयम्वा	प्रतिषेद्धव्याः ६६४, ७८१ तः ७८४	
पडिसेहो	प्रतिषेधः ६४१ तः ६४४, ६४५ [१], ६७३ [२], १४२८ [५]	
पडिहवा	प्रतिहताः २११ गा. १५९- १६०	
पडिहारियं	प्रातिहारिकम् पृ. ४४५ टि. १	
पडीण	प्रतीचीन १५७	
पडीण-	" १९७ तः २०६ मृत्तानां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९	
पडीणवाए	प्रतीचीनवातः ३४ [१]	
पडु	पडु ११७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पडुच	प्रतीत्य ८२, १५४, ६३२, ७३०, ७३२, ७३४, ७३६, ८७५, ८७७ [७, ९, ११, १३], ९६१ [१], १५५१, १६९९ [१], १७३६ [१], १७९८ [१], १८०० [१], १८०१ [१], १८०६ [१], १८०९, १८५३, १८५५ तः १८५७	
पडुच-	प्रतीत्य ९७१ गा. २०१	
पडुचसथा	प्रतीत्यसत्या-भाषाप्रभेदः ८६१	
पडुचसथे	" "	
	८६२ गा. १९४	
पडुप्पण्णमात्र-	प्रत्युत्पन्नभाषप्रज्ञापनाम्	
पण्णवर्णं	१८५३, १८५५ तः १८५७	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पडुप्पणं	प्रत्युत्पन्नम्	९११ [२], ९२१ [१], ९२४
० पडुप्पणो	प्रत्युत्पन्नः	९२१ [१]
पडुप्पन्नवयणे	प्रत्युत्पन्नवचनम्	८९६
पडोयारेहिं	प्रत्यवतारैः	१९६३
पडोलकंदे	पडोलवन्दे घृ. १८ टि. ८	
पडोलं	पडोलम् ५४ [८] गा. ९४	
पडोला	पडोला ४२ गा. २०, ४५. गा. २८	
पडम ०	प्रथम	२१७३ [२]
पडमताण्	प्रथमतया	५४ [९] गा. ९७
० पडमवगामूलस्स	प्रथमवगामूलस्स	९१० [२], ९२०
० पडमवगामूलं	प्रथमवगामूलम्	९११ [२], ९२१ [१]
पडमसमय ०	प्रथमसमय	११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२
पडमं	प्रथमम्	१७८ [१-२], ६४७ गा. १८३, २१७५. घृ. ४५ पं. २६
पडमा	प्रथमा	७८१
पडमे	प्रथमे	२०४६, २१७२
पडमो	प्रथमः	७९० गा. १८५. १८७, १५९१, १५९२ [१], घृ. २४८ पं. २५, घृ. २७९ पं. १५, घृ. ३६७ पं. २८, घृ. ४०० पं. १२
पणण्	पनक्:	५१, ५४ [१] गा. ४७, ५५ [३] गा. १०८
पणगजीवस्स	पनकजीवस्य	२१७५
पणगमत्तिथा	पनकमृत्तिवाः	२३

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पणट्टसंघि	प्रणष्टसन्धिम्	५४ [७] गा. ८५
पणतालीसं	पञ्चत्वारिंशत् २११, ५९४	
पणतालीसाण्	पञ्चत्वारिंशति	१७६, घृ. ३५ टि. १
पणतीसतिभागा	पञ्चविंशद्भागाः	१७०२ [६, ८, १८-२१, ४५]
पणतीसतिभागो	पञ्चविंशद्भागान्	१७११ [३]
पणपणं	पञ्चपञ्चाशत् ३४४ [१, ३], ४०८ [१, ३], ४१४ [१, ३], ४१६ [१, ३], १२६४ [३], १२७० [२],	
पणयालीसं	पञ्चत्वारिंशत् घृ. १६५	टि. ४
+ पणरस	पञ्चदशम् ७९० गा. १८८, घृ. २०२ टि. २-३	
पणवणिजय	पणपणिक, पणपणिक, प्राणपणिक — वानव्यन्तर- देवजाति	१८८
+ पणवच्चिय	पणपणिकः — वानव्यन्तर- देवजातिः १९४ गा. १५१	
पणवीसं	पञ्चविंशतिः	१६९
पणिहाण्	प्रणिधाष	१२१५ [१], घृ. २९० टि. १
पणिहाय	,,	१२१५ [२-३]
पणुतालीसाण्	पञ्चत्वारिंशति	९३
पणुवीसहमो	पञ्चविंशतितमः	७९० गा. १८७
पणुवीसं	पञ्चविंशतिः ४२९ [१, ३], ४३० [१, ३], १५२९ [५-६], १९९१, १९९२	
पणुवीसाण्	पञ्चविंशतौ १८४४, १८४५	
पणुवीसाण्	पञ्चविंशतेः पञ्चविंशत्या वा ७१६, ७१७	
० पणुवीसाण्	,,	१७१५, १७१७

मूलसदो

० पणसं

सकस्यथो

सुसंकाह

प्रज्ञप्तम् १४२० [२-३],
१४२१ [२], १४२५ [२],
१४२८ [२], १४३१ [२],
१४३२ [२-३], १४३७
[२-३], १४५२

पणसता

प्रज्ञप्ता ४, ६, १४,
१५, १७, १९, ५८ [१],
५९, २११, २३५ तः
३५१ [१], ३५४ [१-३],
३५७ [१], ३६० [१],
३६३ [१], ३६६ [१],
३६९ [१], ३७० [१],
३७१ [१], ३७२ [१],
३७५ [१], ३८१ [१],
३८४ [१], ३८७ [१],
३९० [१], ३९३ [१],
३९४ [१], ३९५ [१],
३९६ [१], ३९९ [१],
४०७ [१], ४०८ [१],
४०९ [१], ४३६ [१],
४३७ [१-३], ५६० तः
५६८, ७३८, ७७३ [१],
८५८, ८६० तः ८६६,
१००९ [१], १०११
[१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१६
[१], १०८६ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
११२०, १२२६ तः
१२३१, १२३३ तः
१२३८, १२४३, १२४४,
१५०२, १५०६ [१],
१५०७ [१], १५१३ [१],
१५२७ तः १५२९
[२], १५३०, १५३१,
१५३२ [१, ६], १५३५,

मूलसदो

सकस्यथो

सुसंकाह

१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५६८ तः १५७२,
१६९७, १६९८ [१-२],
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१
१९५७ [१], १९५८,
२०५२ [१], २०५५,
२०६०, २०६३, २०६६,
२०६९, २०७२, २०७७,
पृ. १२६ टि. १

पणसता

प्रज्ञप्ता: ७, ८ [१, ४-५],
२०, २१, २४, २६,
२८ [१], २९, ३१, ३२,
३४ [१, २], ३५, ३७,
४० तः ४३, ५१, ५२,
५४ [१], ५५ [१], ५७
[२], ५८ [२], ६० तः
६७, ६८ [१, ३], ६९
तः ७३. ७५ [१, ३],
७७ तः ८१, ८४ [१, ३],
८५ [१-२, ४], ८६, ८७,
८९, ९०, ९१ [१, ३],
९२, ९४, ९५, ९७ तः
१०३, १०५, १०६,
१०८ तः १२०, १२२
तः १३१, १३४ तः १३९,
१४० [२], १४१ [१-२],
१४२ [२] तः १४७,
१५०, १५६, १५९,
१६२, १६७ तः १७४,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७ तः २१०, ४३७

मूलसहो
पणवणा

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाइ

[१], ४३८, ४४०,
४४१, ४४३ तः ४४८,
४५२, ४५५ [१-३],
४५६ [१], ४५७ [१],
४५९ [१], ४६२ [१],
४६४ [१], ४६६ [१],
४६७ [१], ४६८ [१],
४७० [१], ४७३ [१],
४७४ [१], ४७५ [१],
४७७ [१], ४८१ [१],
४८२ [१], ४८३ [१],
४८५ [१], ४८७ [१],
४८९ [१], ४९० [१],
४९१ [१], ४९३ [१],
४९५ [१], ४९७, ५०० त
५०२, ५०४, ५०५,
५१०, ५११, ५१५, ५२५
[१], ५५४ [३], ५५७
[१], ५६९ तः ५७७,
५७९ तः ५८१, ५८३
तः ५८५, ५८९, ६०६,
६०७, ६७९, ६८१,
८६७, ८६८, ९५८,
९५९, ९८० [१], ९८१
[१], ९८७ [८], ९८७
[३], ९९३, १०४,
१९६, ९९८, ११० ४११
११२६, ११२८ तः
११३०, ११३२, ११८१,
११४२, ११४४, ११४४,
१४८६ [१-२], १५०१
[४], १५७३, २०८६,
२०७८, २०८३, २०८६,
२०८९, २०९० [१],
२०९१ [१-२], २०९२,
२१३३, २१३४ [१],
२१४७ तः २१५२,
२१६८, २१६९.

मूलसहो
पणवणा

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाइ

प्रज्ञातानि ४७ तः ४९,
१४८ तः १५७, १६१,
१६२, १६४ तः १७०,
१७२ तः १७८ [१],
१७९ तः १८६ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १८८ [१],
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१],
१९६, १९७ तः २०६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
२०७ तः २११, ७९१,
८७०, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४],
९११ [१, ३], ९१२
[१-२], ९१४ [१-२],
९१६ [१-२], ९१८ [१],
९२०, ९२१ [१-२],
९७३, ९८३ [१], ९८४,
९८५ [१], ९८७ [१],
१०२४ तः १०२६ [१],
१०२७ [१], १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१२४६, १४७५, १६९४
[१८], २०४७

,,

,,

,,

पणवणा

प्रज्ञातः १९८२
प्रज्ञासौ २०५ [१], २०६
[१]
प्रज्ञाते ९८७ [१]
प्रज्ञाताः ४४, ४५, ५०,
७२५ तः ७२७, ७७४,
११५६ तः ११५९,
१२१९, १२३९, १२४०,
१२४५, १२५०, १२५६,
१२५७ [१-३], ५, ७, ९,
१२, १५६७, १६०५,
१६०६ [१], १६१७,

मूलसदो

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

१६२१, १६२७ [१],
१६६५, १६६६, १६८५,
१७५४ [१], १७६९ [१],
१७७५ [१], १७८७ [१]
प्रज्ञप्तः १९७ [१], १९८
[१], २०२ [१], २०३
[१], २०४ [१], ६८४,
८८१, ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५७, ९६० [१],
९६२ [१], ९६३ [१],
९९२ [१-२], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ तः १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०२२ [१-२], १०६८
तः १०७०, १०७२ तः
१०७५, १०८५, १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १६७०, १६७९
तः १६८६, १६९४ [१],
१७९६, १८१७, १९०८
तः १९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६ तः
१९१८, १९२० तः
१९२२, १९२४, २००८,
२०१०, २०१२ तः
२०१४ [१], २०१५,
२०१६, २०८७ [१],
२०८८, २०९२, २१६९,
२१७२

पण्णत्ते

मूलसदो

पण्णत्ते

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

प्रज्ञप्तम् २११,
८९६, ९७४ [१-५],
९७५ [१], ९७६ [१,
३-४], ९७७ [१],
९७८ [१], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [१-५],
९८६, ९८७ [१], ९८८,
१०२७ [१], १०३२ [१],
१४७१, १४७६ तः
१४७८ [१-२], १४८०,
१४८२ तः १४८४
[२], १४८५ [१-३,
५-७], १४८७ [१-२],
१४८८ तः १४९० [१],
१४९१ तः १४९५ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १४९७
[१-३], १४९८ [१-२],
१५०१ [१], १५१४,
१५२१ तः १५२४ [१],
१५२६ [१, ६], १५३३
[१-२], १५३४, १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४४ [१, ३], १६८९
तः १६९५ [१-२],
१६९६, २१७१
” प्रज्ञप्तानि १०७
पण्णत्तो प्रज्ञप्तः १४७०
+ पण्णह पञ्चदशम् ७९० गा.
१८९-१९०
पण्णरस पञ्चदश १७०, १७४ गा.
१३६, १०६३, १०६५,
१५२९ [२-३], १६९९
[१], १७०० [९],
१७०२ [३, २६, ३८]
पण्णरसविहा पञ्चदशविधाः ९७ [१]

”

पण्णत्तो

+ पण्णह

पण्णरस

पण्णरसविहा

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पण्णरसविहा	पञ्चदशविधा	१०८६, १०८७
पण्णरसविहे	पञ्चदशविधः	१०६८, १०६९, १०७५
पण्णरससु	पञ्चदशसु	८२, १५४, १७३
० पण्णवणं	प्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५ तः १८५७
पण्णवणा	प्रज्ञापना १ गा. २, २ गा. ४, ३, १४७ [२], पृ. ४४६ पं. १३	
० पण्णवणा	,, ६, ५, ६, १३ [५], १४ तः १९, ५६ तः ५९	
पण्णवणापु	प्रज्ञापनायाम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं.	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
		१२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२
पणवणापयं	प्रज्ञापनापदम्	पृ. ४५ पं. २६
पणवणी	प्रज्ञापनी — भाषाभेदः ८३२ तः ८३८, ८५४, ८५५, ८५७, ८९७	
,,	,, — भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६ ,, — भाषाभेदः ८३५, ८३८, ८५६	
० पणवणी		
पणविटिया	त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १	
पणवीसा	पञ्चविंशतिः १७४ गा. १३६	
पण्णा	पञ्चाशत् १८७ गा. १४०, २०६ [२] गा. १५४ गा. १५६	
पण्णास०	,, ३९६ [१]	
पण्णासं	,, २०२ [१], ४१० [१, ३], ४१२ [१, ३]	
० पण्णासं	,, १७२२	
पण्णासाण	पञ्चाशत् २०२ [२] पञ्चाशता ३९६ [३], ३९८ [१, ३]	
,,		
० पण्णासाण	,, १७२१	
पतरस्स	प्रतरस्य ९११ [२]. ९१२ [२]	
पतराभेणु	प्रतरभेदः ८८१	
० पतिट्ठिण	प्रतिष्ठितः ९६० [१]	
पच-	प्राप्त ९९, १००	

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
पत्त०	पत्र ५५ [३] गा. १०९	
+ पत्तउर	वनस्पतिविशेषः	
		४२ गा. २१
पत्तविच्छ्रया	पत्रश्विकाः ५८ [१]	
पत्तविटिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
पत्तस्स	पत्रस्य ५४ [३] गा. ६२, ५४ [४] गा. ७२	
० पत्तस्स	प्राप्तस्य १६७९	
पत्तं	पत्रम् ५४ [७] गा. ८५	
पत्ता	पत्राणि ८०, ४१, ५३ गा. ४४, ५४ [२] गा. ५५, ५४ [८] गा. ९१	
"	प्राप्ताः २११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१	
० पत्ता	प्राप्ता १२३७	
पत्ताई	पत्राणि ५४ [८] गा. ९३ गा. ९५	
० पत्तातो	पत्रतः २११	
पत्तासवे	पत्रासवः १२३७	
पत्ताहारा	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
पत्तिपुञ्जा	प्रत्ययेत् १४२० [४-५], १४३७ [४]	
पत्तिय	चतुरिन्द्रियजीवः पृ. २८ टि. ७	
पत्ते	पत्रम् ५४ [३] गा. ६२, ५४ [४] गा. ७२	
"	पत्रे ५४ [९] गा. ९७	
० पत्ते	पक्ष्म १२२७	
पत्तेय०	प्रत्येक १९५ [१]	
पत्तेयजिया	प्रत्येकजीवानि ५४ [२] गा. ५५	
पत्तेयजीविया	प्रत्येकजीवकानि ४०, ४१	
पत्तेयबुद्धसिद्धा	प्रत्येकबुद्धसिद्धाः १६	
पत्तेयसरीर०	प्रत्येकशरीर ३७, ३८, ५३ गा. ४६, २४२ तः २४४, २४५ [७], २४६ तः २४९, २५१, ३३४, १३०९, १३१८	

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
पत्तेयसरीरणामाए	प्रत्येकशरीरनामः १७०२ [४८]	
पत्तेयसरीरणामे	प्रत्येकशरीरनाम १६९३	
पत्तेयसरीराणं	प्रत्येकशरीराणाम् ५३ गा. ४५-४६	
पत्तेयं	प्रत्येकम् ५४ [८] गा. ९१ गा. ९३ गा. ९५, ५७८, ७४३, ७८९, १०८३	
पत्तेया	प्रत्येकाः - प्रत्येकवनस्पति- जीवाः ५४ [११] गा. १०६	
० पत्त्यडा	प्रस्तटाः २०७ तः २०९	
"	प्रस्तटानि १९५ [१]	
० पत्त्यडेसु	प्रस्तटेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
पदाई	पदानि ११० गा. १२५	
पदानं	पदानाम् १२५९ गा. २१२	
पदीसह	प्रदयते पृ. २२ टि. ११	
पदीसई	प्रदयते ५४ [३] गा. ५८ गा. ६० तः ६३ गा. ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६९ ,, ५४ [३] गा. ५६-५७ गा. ५९	
पदीसण		
पदीसति	,, ५४ [४] गा. ७१ तः ७५, पृ. २२ टि. ११	
पदीसती	प्रदयते ५४ [३] गा. ६४, ५४ [४] गा. ७०, पृ. २२ टि. ११	
पदेस०	प्रदेश २११ गा. १५८ गा. १६३, ५२८, ५३४	
पदेसट्टाए	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [१-४], २७३, ४४०, ४४४, ४५९ [१]	
० पदेसट्टाए	,, २७२ [१-५], २७३, ३३०, ३३१	

मूलसहो	सकयल्यो	सुप्तकाह
पदेसद्वयाप	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [५], ३३० तः ३३३, ४४१, ४४३, ४४५ तः ४४८, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१४, ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ७७९, ७८०, ८०२, ९७९, १२४७, १२४९, १५६५	
० पदेसद्वयाप	प्रदेशार्थतया ३३०, ३३२, ३३३	
पदेसद्वयाते	,, ४८७ [१], ५०४, ५३६ [१]	
पदेसणामणिहस्ताउण	प्रदेशनामनिधतायुक्त.	
पदेसणामनिहस्ताउण	,, ६८५, ६९०	
पदेसमभिते	प्रदेशाभ्यधिकः ५३३ [१]	
पदेसमभनिण	,, ५५६ [१]	
पदेसमभहिते	,, ५०५	
पदेसहीणे	प्रदेशहीनः ५०५, ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१]	
पदेसं	प्रदेशम् १६१९	
पदेसं-	प्रदेशम् १६३६	
पदेसा	प्रदेशाः ५, ५०१, ९८७ [१]	

मूलसहो	सकयल्यो	सुप्तकाह
० पदेसा	प्रदेशाः २७५, ७७७, ७९७, ८०२	
० पदेसाण	प्रदेशानाम् ८०२ तः ८०४	
० पदेसाणं	,, २७५	
पदेसाभावा	प्रदेशाभावात् २७२ [६]	
पदेसावगाह	प्रदेशावगाह १२१८ गा. २१०	
० पदेसिण	प्रदेशकः ५०५, ५३५ [१], ५५२ [१], ५५४ [३]	
,,	प्रदेशकम् ७९३ तः ७९५, ७९७, ७९९, ८०१	
० पदेसिते	प्रदेशकः ५५४ [१]	
,,	प्रदेशकम् ७९९	
० पदेसियस्स	प्रदेशकस्य ५०५, ५३१ [३], ५३६ [१], ५४५ [१], ५५४ [३], ८०२, ८०४	
० पदेसिया	प्रदेशकः ५०३	
,,	प्रदेशका १२४३	
० पदेसियाहं	प्रदेशकानि १७९७	
० पदेसिषाणं	प्रदेशकानाम् ३३०, ५०५, ५०८, ५३५ [१], ५३७ [१], ५५४ [१, ३]	
० पदेसु	पदेषु १९०७	
पदेसेण	प्रदेशेन घृ. ३५९ टि. २	
पदेसेहिं	प्रदेशैः १००२, १००५	
० पदेसेहिं	,, २११ गा. १६८	
पदेसोगाढ	प्रदेशावगाढ घृ. २९१ टि. २	
० पदेसोगाढस्स	प्रदेशावगाढस्य ८०२	
० पदेसोगाढाहं	प्रदेशावगाढानि १९९७	
० पदेसोगाढे	प्रदेशावगाढम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
पनरसमं	पद्यदशम् घृ. २६० पं. २६	

मूलसहो	सकथयो	सुसंकाह	मूलसहो	सकथयो	सुसंकाह
पञ्चत्ता	प्रज्ञताः ८ [२-३], २२, २३, २५ [१], २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३६, ३८, ३९, ४६, ५६ [२], ८८, ९६, १०४, १२१, १३२, १३३, १४० [१], १४२ [१], १५३, ६०५, ९९८		० पभावणे पभासेमाणा	प्रभावने ११० गा. १३२ प्रभासेमानाः १७७, १७८ [१], १८८, १९५, [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१]	
"	प्रज्ञता ३, ५, १६, १८, ३३, ५६ [१], ५७ [१], १०१० [१]		"	प्रभासमानौ १७८ [२], १९५ [२]	
"	प्रज्ञताणि १५५, १५८ तः १६०, १६३. १७१, २०१ [१]		पभासेमाणे	प्रभासमानः १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९७ [२], १९८ [२]	
पञ्चत्ते	प्रज्ञतः १९०८		* ० पमे	प्रभः २०१ [१]	
"	प्रज्ञतम् ९७४ [२]		पमतसंसंजयसिद्धि	प्रमतसंसंयतेभ्यः ६६५ [२]	
पञ्चरसविहा	पञ्चदशविधा १६, ११०३		पमतसंसंजत-	प्रमतसंसंयतसम्यग्दृष्टि	
पञ्चरससु	पञ्चदश ९३		सम्मद्विद्धि०	६६५ [२]	
पप्य	प्राप्य १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२५१, १२५२, १२५४, १२५५, १६७९ तः १६८१ [१], घृ. ४०० टि. १-२, घृ. ४२२ टि. ४-५		पमतसंसंजयसम्मद्विद्धि०	१५३३ [१-१०]	
पप्यबमोवप	पर्वटमोदकः-मिष्टकाय-विशेषः १२३८		पमतसंसंजयस्स	प्रमतसंसंयतरस्य १६२२	
० पप्यद्विधा	पर्वटिका ५३ गा. ४६		पमतसंसंजया	प्रमतसंसंयताः ११४२	
पप्या	प्राप्य १८६४, २०५२ [२]		पमात्ता	प्रमत्ता ११५२	
पभारेसु	प्राग्भारेसु १४८		पमाण	प्रमाण १९९५	
पभंजणे	प्रभंजनः-वायुकुमारैन्द्रः १८७ गा. १४४		० पमाणमेत्तानो	प्रमाणमात्राः ९२४	
० पमा	प्रभौ २०५ [१]		० पमाणमेत्ते	प्रमाणमात्रम् ९७६ [४], ९८५ [४]	
*,,	प्रभाः १८७ गा. १४७		पमाणं	प्रमाणम् १४७४ गा. २१४	
*,,	प्रभा १६८		पमाणे	प्रमाणम् घृ. ३२९ टि. १	
पभाप	प्रमया १७७, १७८ [१], १८८, १९६		० पमाणेहिं	प्रमाणैः ११० गा. १२७, १९६३	
			प्रमुह्य०	प्रमुदित १८८	
			प्रमुह	प्रमुख २८ [४], ५६ [२], ८५ [५]	
			*,,	२५ [३], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ९१ [४]	
			पम्ह	पक्षम्ह १९६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
पम्हलेसट्टाणा	पद्मलेश्यास्थानानि	१२४९
पम्हलेसं	पद्मलेश्याम्	१२२४
पम्हलेसेण	पद्मलेशयेन	१२५८ [४]
पम्हलेस्स०	पद्मलेश्या	११५५
पम्हलेस्सट्टाणा	पद्मलेश्यास्थानानि	१२४७, १२४९
पम्हलेस्सं	पद्मलेश्याम्	१२५८ [३]
”	पद्मलेश्याम्	१११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२२५, १२५४, १२५५
पम्हलेस्सा	पद्मलेश्या	१११६, ११५६, ११६९ [१], १२२१, १२२४, १२३०, १२३२, १२३७, १२४०, १२५४, १२५५
”	पद्मलेश्याः	२५५, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६
	तः	११८८, ११९०, ११९१
पम्हलेस्साए	पद्मलेश्यायाः	१२३७
”	पद्मलेश्यायाम्	१८८५ [४]
पम्हलेस्साओ	पद्मलेश्याः	११८० [७-८]
पम्हलेस्साठाणा	पद्मलेश्यास्थानानि	१२४७
पम्हलेस्साणं	पद्मलेश्यानाम्	२५५, ११८६, ११८७
पम्हलेस्सापरिणामे	पद्मलेश्यापरिणामः	९३०
पम्हलेस्से	पद्मलेश्याः	१२१६ [२], १३४०
पम्हलेस्सेहिंतो	पद्मलेश्याभ्यः	११९१
पयगदेवा	पतगदेवाः, पदकदेवाः,	पदगदेवा वा १८८
पयडी	प्रकृतयः	१६६४ गा. २१७
पयते	पदकः, पदगः, पतगः—	वानव्यन्तरदेवनाः १९४ गा. १५३

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
पयथ०	पदक, पदग, पतग—वान-	व्यन्तरदेवनाति १९४ गा. १५१
पययदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	देवा वा १९४ गा. १५१
पययपहं	पदकपतिः, पदगपतिः,	पतगपतिः—वानव्यन्त-
	देवनाः १९४ गा. १५३	
पयरएणं	प्रतरकेण	८८३
पयरस्स	प्रतरस्य	५४ [११] गा. १०६, ९९० [२], ९९८ [१], ९२२, ९२३
० पयरस्स	प्रतरस्य	९९८ [१]
पयरं	प्रतरम्	९९८ [१]
पयराभेएणं	प्रतरमेदेन	८८७
पयराभेदे	प्रतरमेदं	८८३
पयला	प्रचला	१६८०
पयलाहया	भुजपरिस्पर्पविचंप	८५ [१]
पयलापयला	प्रचलाप्रचला	१६८०
० पयस्स	पदस्य	९२१ [१]
पयंगे	पतङ्गः	५८ [१] गा. ११०
पयाणं	पदानाम्	१७९३ गा. २९८
पयाणि	पदानि	१७०९
० परकमे	पराकमः	१६८४ [१]
परट्टाणे	परस्थाने	१८६९, २१११, २११६ [१]
० परट्टाणेसु	परस्थानेषु	२१०४ [१], २१४१
परपतिट्टिए	परप्रतिष्ठितः	९६० [१]
परपरिचाएणं	परपरिचादेन	१५८०
परपुट्टे	परपुट्टः	१२२६
परमविचाउयं	परमविकायुष्कम्—परम-	विकायुः ५५९ गा. १८२, ६७७, ६७९, ६८१
परमकण्ठा	परमकण्ठाः	१६७

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
परमकिण्ठलेस्से	परमकृष्णलेद्यः	१७५०
परमकिण्ठा	परमकृष्णाः	१६८ तः १७४
परमत्यसंयवो	परमार्थसंस्तवः	११० गा. १३१
परमदुग्धिभगांधा	परमदुग्धिभगन्धाः	१६७ तः १७४
परमं—	परमम्	१६७ तः १७४
परमाणुपोगलस्स	परमाणुपुद्गलस्थ	५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५३
परमाणुपोगलं	परमाणुपुद्गलम्	१९६३, १९६४
परमाणुपोगला	परमाणुपुद्गलाः	६, ३३०, ३३३, ५०३
परमाणुपोगलानं	परमाणुपुद्गलानाम्	३३०, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४७ [१], १११०
परमाणुपोगले	परमाणुपुद्गलाः	५०२, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ७८१, ११०१, ११०६
परमाणुम्स	परमाणौ	७९० गा. १८५
परमुवबायो	परमोपपातः	६४७ गा. १८४
परस्स	परस्य	१५७०, १५७१
परस्सरा	पराशराः—सनलपदविशेषः	७४
परस्सरी	पराशरी—	८५१
परस्सरे	पराशरः—	८४९, ८५२
परस्सरो	—, घृ. २१२ टि. ४	
परं	परम्	२१०, २२३ [९], ८९९, १५७२
परंपरगत—	परम्परगताः	२११ गा. १७८
परंपरसिद्धभसंसार-	परम्परसिद्धासंसारसमा-	
समावण्णजीव-	पञ्चजीवप्रज्ञापना	
पण्णवणा		१५, १७

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
परंपरसिद्धभोभवो-	परम्परसिद्धभोभवो-	
ववातगनी	पातगतिः	११०२, ११०४
परंपरागता	परम्परागताः	१४१० [१]
परंपरागथा	,, १४१० [१, ३], १४११ तः १४१३	
परंपराघाएणं	परम्पराघातेन	२१५३ [६], २१६६ [४]
परंपरागावाहं	परम्पराघादानि	८७७ [१७]
परंपरोववसगा	परम्परोपवसगाः	९९८
पराघात्यणामाए	पराघातनाम्नः	१७०२ [३५]
पराघातनामे	पराघातनाम्	१६९३, १६९४ [१५]
परिकहेडं	परिकथयितुम्	२११ गा. १७४
परिकखेवेणं	परिक्षेपेण	१९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९
परिग्गहसण्णा	परिग्रहसंज्ञा	७२५, ७२६
परिग्गहसण्णा—०	,, ७३० तः ७३६	
परिग्गहिया	पारिग्रहिणी—क्रियाभेदः	११२९, ११३९, ११४१, ११४२
परिग्गहियाणं	परिग्रहीतानाम्	४११ [२-३], ४१५ [१, ३]
परिग्गहेणं	परिग्रहेण	१५७९ [१]
० परिणत्ता	परिणताः	७, ८ [२-५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
० परिणतो	परिणतः	५४ [१०] गा. १०२
परिणमह	परिणमति	२९३ टि. १
परिणमति	,, १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२४२, १२५१ नः १२५३, १२५५	

मूलसदो	सकयथो	मुत्तंकाह	मूलसदो	सकयथो	मुत्तंकाह
परिणमंति	परिणमन्ति	१८०५, १८०६ [१], १८१२, १८१९, १८२३, १८२५, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६]	० परिणामो परिणिब्बाह परिणिब्बायंति + परित्त	परिणामः	९४० [१] परिनिर्वाति २१७४ [१] परिनिर्वान्ति ६७३ [२] परीतः २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
० परिणवा	परिणताः	७, ८ [१], १० [२], ११ [१, ३], १२ [२, ४, ६-८], १३ [३], छ. ७ टि. २	परित्तजीवं	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम्	५४ [११] गा. १०५
परिणाम	परिणाम	१२१८ गा. २१०	परित्तजीवा	परीतजीवाः - प्रत्येकजीवाः	५४ [८] गा. ८९
परिणाम ०	,,	१२१८ गा. २१०	"	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा	५४ [४] गा. ६९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३
+ परिणाम	परिणामः	२ गा. ५	परित्तजीवे	परीतजीवः - प्रत्येकजीवः	५४ [४] गा. ६७-६८
परिणामणया	परिणामनता-परिणामना	२०३३, २०३४ [१], २०३५	"	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम्	५४ [४] गा. ६६ गा ७१ तः ७५
परिणामपयं	परिणामपदम्	छ. २३३ पं २०	"	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा	५४ [४] गा. ७०
परिणामं	परिणामम्	१०४२, १६७९ तः १६८४ [१], १६८५, [१-२], १६८६	परित्तमिस्सिया	परीतमिभ्रिता - भाषामेदः	८६५
० परिणामं	परिणामम्	१६७९, तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५, [१-२]	परित्ता	परीताः - प्रत्येकशरीरिणः	२६५
परिणामियस्स	परिणामित्तस्य	१६७९	परित्ताणं	परीतानाम् - प्रत्येक- शरीरिणाम्	२६५
० परिणामिया	परिणामिकाः	२३२ टि. १	परित्ते	परीतः - यथोक्तः	१३७६
परिणामे	परिणामः	९२५, १७९३ गा. २१७	० परित्ते	,, ,,	१३७७, १३७९ तः १३८१
० परिणामे	,,	९२५, तः ९३७, ९४६, ९४७, ९४९ तः ९५७	परित्ते	,, - प्रत्येकशरीरी	५४ [९] गा. ९८
० परिणामेणं	परिणामेन	९३८, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	परिपीलङ्गत्ता	परिपीड्य	१८०१
परिणामेति	परिणामयन्ति	११२४, १८०२	परिमंजलसंठाण- परिणता	परिमंजलसंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१, ३, ५-८], १३ [१]

मूलसदो	सकयन्थो	सुसंकाह
परिमंडलसंठाण- परिणया	परिमण्डलसंस्थानपरिणताः १२ [२, ४]	
परिमंडलसंठाण- परिणामे	परिमण्डलसंस्थानपरिणामः ९५०	
परिमंडलस्स	परिमण्डलस्य - संस्थान- विशेषस्य ८०२ तः ८०६	
परिमंडलं	परिमण्डलम् - संस्थान- विशेषः ८५३	
परिमंडला	परिमण्डलानि - संस्थान- विशेषाः ७९२	
परिमंडले	परिमण्डलम् - संस्थान- विशेषः ७९१, ७९३ तः ८००	
० परियद्धं	परावर्तम् १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८	
० परियद्धा	परावर्ताः १२६२ [१], १२८८, १३१०	
० परियरिया	परिवारितानि १७७, १७८ [१], १८८	
परियाङ्गया	पर्यादानता - पर्यादानम् पृ. ४१९ टि. २ तः ५	
परियाङ्गता	पर्यादाय १५१७	
परियाङ्गयया	पर्यादानता - पर्यादानम् २०३३, २०३४ [१], २०३५	
परियागयाणं	पर्यागतानाम् ११२२	
परियादियणता	पर्यादानता - पर्यादानम् २०३३	
परियापणया	,, ,, पृ. ४१९ टि. २-३-४	
० परियारगा	परिचारकाः - प्रवीचारकाः २०५२ [१-६], २०५३	
० परियारगाणं	परिचारकाणाम् - प्रवीचार- काणाम् २०५३	
परियारणया	परिचारणता, परिचारणा- प्रवीचारणा २०३३, २०३४ [१], २०३५	

मूलसदो	सकयन्थो	सुसंकाह
० परियारणं	परिचारणम् - प्रवीचारणम् २०५२ [२, ४-६]	
परियारणा	परिचारणा - प्रवीचारणा २०३२ गा. २२४८, २०५२ [१]	
० परियारणा	,, ,, २०५२ [१]	
परियारणापर्यं	परिचारणापदम् - प्रवीचार- णापदम् पृ. ४२३ टि. ३	
० परियारिया	परिवारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
० परियावणगा	पर्यापणकाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
परियावणगाणं	पर्यापणानाम् १२३६	
परियावैति	परितापयन्ति २१५३ [४]	
परिली	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
परिवडितसम्मसा	परिपतितसम्यक्त्वाः ३३४	
परिवडितसम्महिट्टी	परिपतितसम्यग्दृष्टयः १११ टि. १	
परिवडुमाणाहं	परिवर्धमानानि ८८०	
परिवडुज्ज्वंति	परिवृध्यन्ते ५२८	
० परिवडुी	परिवृद्धिः ५४९	
० परिवडुीण	परिवृद्ध्या ८८०	
परिवत्ताण	फलविशेषाणाम् २७३ टि. ६	
परिवसह	परिवसति १८५ [२]	
परिवसति	परिवसति १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका	
परिवसंति	परिवसन्ति १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
	[१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
परिवसंति	परिवसतः १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२], १९५ [२]	
परिवादी	परिपाटिः १००३ [२]	
परिवादीष्ट	परिपाठ्या १७०२ [३१]	
० परिचारिया	परिचारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
परिविहंसयित्ता	परिविहंस्यस्य १८०१	
० परिवृद्धी	परिवृद्धिः ५०७, ५२८, ५३४, ५४०, ५४१, [२], ९८७ [५], १०२२ [२]	
० परिवेदिष्ट	परिवेष्टितः १०००	
० परिव्यायगाणं	परित्राजकानाम् १४७०	
परिसप्य	परिसर्प १५१८ [६]	
परिसप्य०	,, ६९, ७६, ६३९ [७, १२-१८]	
परिसप्यलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्मोनिकपञ्चेन्द्रियै-	
पंचेदियओरा-	दारिकशरी-	
लियसरीरे	रम् १४८५ [१, ५]	
परिसप्यलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मोनिकाः	
जोणिया	८५ [५]	
परिसप्पाण	परिसर्पाणाम् १५२४ [२]	
० परिसप्पाण	,, १५२४ [२]	
० परिसप्पाणं	,, ८४ [४], ८५ [५]	
परिसाडइत्ता	परिसाध्य १८०१	
० परिसाडेसु	परिसाटेषु ९३	
परिसाणं	परिषदाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८,	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
	१९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
० परिहा	परिहाणि ११७, १७८ [१], १८८	
परिहाण०	परिहाण १८७	
० परिहाणीष्ट	परिहाण्या २११	
परिहायमाणी	परिहीयमाना २११	
परिहारविसुद्धिय	परिहारविशुद्धिक १३६	
परिहारविसुद्धिय०	परिहारविशुद्धिक १३३, १३६	
परिहारविसुद्धिय-	परिहारविशुद्धिक-	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः ९३६	
परिहिया	परिहितवन्तः १७८ [१]	
,,	परिहितवन्तो १७८ [२]	
० परिहिथा	परिहिताः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	परिहितौ १७८ [२]	
परिहीणं	परिहीनम् २१७५	
परिहीणा	परिहीनाः २११ गा. १६६	
परुविया	प्ररुपिताः ५४ [११]	
परेण	परेण ११० गा. १२२, १६७९	
परोक्खवचणं	परोक्षवचनम् ८९७	
परोक्खवयणे	,, ८९६	
परोप्परं	परस्परम् १६११, १६३५ [१, ३-४]	
पलंघेज्ज	प्रलङ्घयेत् २१७४ [४]	
पलंहु [कंद] ०	पलाण्डुकन्द ५४ [८] गा. ८९	
पलंघ	प्रलम्ब १८८	
पलंघ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पलंघमाण०	प्रलम्बमान पृ. ६५ टि. ७	
पलासे	पलाशाः ४० गा. १३	
पल्लिओवमट्टभागो	पत्त्योपमाष्टभागः ३५५ [१, ३], ३९६ [१, ३]	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
पलिभोवमपुद्गलं	पल्योपमपृथक्त्वम्	१३२७
पलिभोवमसत्तं	पल्योपमशतम्	१३२७
पलिभोवमसयं	„	१३२७
पलिभोवमस्स	पल्योपमस्य	३८७
	[१, ३], ३८९ [१, ३],	
	६०५, ६१६ [२],	
	१४७२, १६९८ [१],	
	१६९९ [२], १७००	
	[२, ४, ९, ११, १३],	
	१७०२ [१, ३-६, ८-९,	
	११, १३, १८-२२, २४-	
	२७, ३६-३९, ४३, ४५],	
	१७०५, १७०७ [१],	
	१७०८ [२, ४, ७-८],	
	१७११ [२] तः १७१३,	
	१७१५, १७१७, १७१८,	
	१७२१, १७२२, १७२५,	
	१७२७ तः १७३० [१],	
	१७३१ [१, ३-५]	
पलिभोवमं	पल्योपमम्	३५० [१, ३],
	३५१ [१, ३], ३९३	
	[१, ३], ३९५ [१, २],	
	३९७ [१, ३], ३९९	
	[१, ३], ४०१ [१, ३],	
	४०७ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम-तृतीयकण्डिके, पृ.	
	१२५ टि. १	
० पलिभोवमं	पल्योपमम्	३९७ तः ४०६
	सूत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके	
पलिभोवमाहं	पल्योपमानि	३४४ [१,
	३], ३४६ [१, ३], ३४८	
	[१, ३], ३७२ [१, ३],	
	३७४ [१, ३], ३७८	
	[१, ३], ३८० [१, ३],	
	३९० [१, ३], ३९२	
	[१, ३], ४०८ [१, ३],	
	४१० [१, ३], ४१२ [१,	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
	३], ४१४ [१, ३], ४१५	
	[१, ३], ४१६ [१, ३],	
	१२६२ [२], १२६४	
	[२], १२६८ [२],	
	१२७० [२], १३२७,	
	१७०१ [२]	
पलिभोवमाहं	पल्योपमे	३४९ [१, ३],
	३५१ [१, ३]	
पलिभागभाव-	प्रतिभागभावमात्रया	
मातापु		१२५३, १२५३
पलिभागं	प्रतिभागम्	९९९ [१]
० पलिभागी	प्रतिभागी	१७४७ [१],
	१७५० तः १७५२	
पलिभागो	प्रतिभागेन	९९८ [१]
० पलिभागो	प्रतिभागः	९२२, ९२३
पलिभोवमासंस्लेज-	पल्योपमासंस्लेजमात्र	
हभाग०		१३३७ तः १३३९
पलिमंथा	परिमन्थाः	५० गा. ४२
पलुगा	वनस्पतिविशेषः	५४ [१]
		गा. ५२
पल्लसंठिपु	पल्लसंस्थितः	२००९
		[१]
पल्लपसु	पल्लपकेषु	४७ टि. १
पल्ललेषु	पल्ललेषु	१५१, १६०,
	१६३ तः १६६, १७५	
पल्लव	पल्लवः—प्लेच्छजातिविशेषः	
		९८
० पल्लवापणिजा	प्रह्लादनीया	१२३७
पल्लवदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
	देवा वा पृ. ६४ टि. ६	
पल्लवणा	प्रपतनता	११२०
पल्लव	पवन[कुमाराः]	१७७
		गा. १३७
पल्लवह	प्रवर्तते	१०७, ११०६,
		११०७, ११२२
पल्लवति	„	१११०
पल्लवति	प्रवर्तितम्—प्रवर्तकम्	१११८

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह	मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
पञ्चयणं	प्रवचनम् ११० गा. १२३		पञ्चवृत्तम्	प्रवजितम् १४२० [८],	
पञ्चयणे	प्रवचने ११० गा. १२५			१४२१ [२-३]	
पञ्चयदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः		पञ्चण	पर्वकम् ४७ गा. ३५	
	पतगदेवा वा पृ. ६७ टि. २		० पञ्चणसु	पर्वतेषु १४८	
पञ्चर	प्रवर १७७, १७८ [१-२],		पञ्चगा	पर्वगाः ३८ गा. १९,	
	१८८, १९६			४६	
पञ्चर०	,, १९६		पञ्चगाणं	पर्वगाणाम् ५४ [८] गा.	
+ पञ्चर	प्रवराणि १७८ [१-२]			९२	
पञ्चहति	प्रवहति पृ. २१३ टि. ३		पञ्चतगयं	पर्वतगतम् १२१५ [३]	
० पञ्चहा	प्रवहा पृ. २१३ टि. २		पञ्चतस्स	पर्वतस्य १७९ [१],	
पञ्चच	प्रपञ्च २११			१८३ [१], १९७ [१],	
* पञ्चाहत्	प्रवादित १७८ [२], १९६			१९८ [१]	
* पञ्चाह्य	,, १७७, १७८		पञ्चतं	पर्वतम् १२१५ [३]	
	[१], १८८		पञ्चय	पर्वत १०९८	
* पञ्चाण	प्रपातः १०८५		पञ्चयस्स	पर्वतस्य १८० [१],	
पञ्चालस्स	प्रवालस्य ५४ [३] गा.			१८२ [१], १९० [१],	
	६१, ५४ [४] गा. ७१			१९१ [१], १०९८	
पञ्चालकुलम्	प्रवालाङ्कुरकः पृ. २१४		० पञ्चयस्स	,, १०९८	
	टि. १४		पञ्चयं	पर्वतम् १२१५ [३]	
पञ्चालङ्कुरे	प्रवालाङ्कुरः १२२९		पञ्चं	पर्व ५४ [८] गा. ९३,	
पञ्चाला	प्रवालानि ४०, ४१			८५३	
पञ्चाले	प्रवालम् २४ गा. ९, ५४		पञ्चविल ०	प्रशिथिल १९६	
	[३] गा. ६१, ५४ [४]		पञ्चविलविहायगति-	प्रशस्तविहायोगतिनाम्नः	
	गा. ७१		गामाण	१७०२ [४२]	
० पञ्चालेसु	प्रवालेशु ५५ [३] गा.		पञ्चविलविहाय-	प्रशस्तविहायोगतिनाम	
	१०९		गतिनामे	१६९४ [१८]	
+ पञ्चिट्ट	प्रविष्टम् ९७२ गा. २०२		पञ्चव्या	प्रशस्ताः १७०२ [३२]	
पञ्चिट्टाहं	प्रविष्टान् ९९१ [१],		पञ्चव्या	प्रशस्तानि २०४७	
	९९२ [१, ३]		पञ्चव्याभो	प्रशस्ताः १२४१	
पञ्चिट्टाणि	प्रविष्टाः ९९१ [२]		पञ्चव्येणं	प्रशस्तेन १२३६	
* ० पञ्चिट्टे	प्रविष्टः १७४४		पञ्चया	द्विचक्रविशेषः ७२	
पञ्चिभक्त	प्रविभक्त ११०५, १११८,		पञ्चरङ्ग	प्रसरति ११० गा. १२५	
	१११९		पञ्च	पञ्चः ८३२	
पञ्चियारण	प्रविचारणा २ गा. ७		० पञ्चसी	पञ्चतिनः १९५४,	
पञ्चियारणापयं	प्रविचारणापदम् पृ. ४२३			१९५७ [१],	
	पं. १०			१९५८, १९६०	
			पञ्च	प्रभा १९५ [१]	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
पहराह्या	प्रहारतिगा-लिपिविशेषः पृ. ३८ टि. ११	
पहराईयाभो	प्रहारतिगा:- ,, १०७	
पहवति	प्रभवति ८५९ गा. १९२	
० पहवा	प्रभवा ८५८	
* ० पहवा	,, ८५९ गा. १९३	
० पहा	पया १६७, १६९ तः १७४	
* ० पहा	,, १६७, १७०. १७१, १७३	
पहाप	प्रभया १७८ [२]	
पहरति	प्रधारयति १५७०	
पहरिमाणीभो	प्रधारयन्त्यः २०५२ [६]	
० पहेणं	पयेन १११२	
पंकगती	पङ्कगतिः ११०५, ११२१	
पंकपभा	पङ्कप्रभा ७७४	
पंकपभाए	पङ्कप्रभायाः ११७, २१७ [३], १५२९ [५], २००३	
,,	पङ्कप्रभायाम् १४८, १६७, ३३४	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रह्य	१४४६	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
ह्यर्हितो	१४४६	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रह्या	१४१० [२], १४१४ [३], १९८७	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रह्याणं	२०५७ [३]	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
ह्यर्हितो	२१७ [४]	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रह्या	६०, २१६ [५], ५७२, ६४४	
पंकपभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रह्याणं	१७१, ३३९ [१], ६४३	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
० पंकपभापुठ-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयि-	
विनेरह्याणं	काणाम् ३३९ [२-३]	
पंकसि	पङ्के ११२१	
पंच	पञ्च १७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २१०, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९७, ७९१, ९०१, ९०८, ९७३, १०५६ तः १०५९, १०६३, १०६५, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १४१५ [२], १४१६ [३], १४७५, १५२९ [७-८], १५३२ [५], १५६७, १६०५, १६०६ [१], १६२१, १६२७ [१], १६३५ [३], १७०२ [२५], २०९० [१], २०९२, २०९४ [२], २०९८ [२], २१४९, २१५१	
पंच-	पञ्च १७४ गा. १३६, १८८, २०९ गा. १५७, ९८३ [१], ९८४	
+ पंच	पञ्चमम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
० पंचप	पञ्चकम् १६८९ [१-२]	
० पंचकस्स	पञ्चकस्य १७०६	
पंचकिरिप	पञ्चक्रियाः १५८५ [१], १५८८, १५९०, १५९६, १५९८, २१५३ [४], २१६६ [३]	
पंचकिरिषा	पञ्चक्रियाः १५८६ [१], १५९२, १५९४, १६००, १६०२, १६०४ [१], २१५३ [५-६], २१५६	

मूलसङ्घो	सङ्ख्ययो	सुरसङ्काह	मूलसङ्घो	सङ्ख्ययो	सुरसङ्काह
	[२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [४]		पञ्चवर्णाई	पञ्चवर्णानि ८७७ [७], १७९८ [१]	
पञ्चवर्णर-	पञ्चाक्षर २१७५		पञ्चवर्णाभो	पञ्चवर्णाः १९५ [१]	
पञ्चगति०	पञ्चगति २२५		पञ्चवर्णाई	पञ्चवर्णानि १७९८ [१]	
० पञ्चगत्स	पञ्चकस्य १७१६, १७३५ [१], १७३६ [२]		पञ्चविहा	पञ्चविधा: ७, ८ [१, ३ ५], ६२, ६५, १०८, १३३, १४२ [१], १४७ [१], १५२० [५]	
पञ्चण्ड	पञ्चानाम् १७०२ [१५-१६]				
पञ्चण्डं	,, १७९ [२], १८० [२], १८२ [२]			पञ्चविधा १८, १९, १००९ [१], १०११ [१], १०१२ [१], १०१४, १०१६ [१], १०९३, १०९५, २०५२ [१]	
पञ्चतीसङ्गं	पञ्चविंशतमम् पृ. ४२७ पं. ११			पञ्चविधानि पृ. १४ टि. २	
पञ्चदिसि	पञ्चदशम् १७४, २१०, १५५३, १८०९		पञ्चविहानं	पञ्चविधानाम् १५२० [४]	
पञ्चधनुस्वाह	पञ्चधनुःशतानि १५२९ [१]		पञ्चविहे	पञ्चविधः ८८१, ९२८, ९३३, ९३६, ९५० तः ९५२, ९५४, १००७, १००८ [१], १०१५ [१], १०७२, १०८५, १६८२, १६८६	
पञ्चपदसिपु	पञ्चप्रदेशके ७८५				
,,	पञ्चप्रदेशकः ७८५			पञ्चविधम् १४७६, १४७७, १५३६, १५३७, १५५२, १६८८, १६८९ [२], १६९४ [२, ३, ५, ६, ९, ११], १६९९	
पञ्चपासाह	पञ्चस्पर्शानि ८७७ [१३]				
पञ्चम०	पञ्चम ९२१ [१]		पञ्चवीसङ्गं	पञ्चविंशतितमम् पृ. ३८८ पं. २०	
पञ्चमपु	पञ्चमके ७९० गा. १८७				
पञ्चमं	पञ्चमम् ११८० [६]		पञ्चसु	पञ्चसु ८२, १५४, १४२६ [१], १९०४ [१]	
,,	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १				
पञ्चमा	पञ्चमी १५९९ [१], १६०१		,, (तृ. स.)	पञ्चभिः १२३२	
पञ्चमापु	पञ्चम्याम् २१७ [२], ३३४, २००४		पञ्चहिं	पञ्चभिः ९६, ९७ [१], ४०० [१, ३], ६९१	
पञ्चमिं	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १				
पञ्चमी	,, ६४७ गा. १८३		० पञ्चगुलितला	पञ्चाङ्गुलितलानि १७७, १७८ [१]	
पञ्चमे	पञ्चमे २१७२				
० पञ्चमेसु	पञ्चमेसु २१७३ [२]				
पञ्चमो	पञ्चमः पृ. ३०१ पं. १०				
० पञ्चयस्स	पञ्चकस्य १६९८ [१]				
पञ्चरसाह	पञ्चरसानि ८७७ [११]				
पञ्चवर्ण	पञ्चवर्ण १७७				
पञ्चवर्ण ०	पञ्चवर्ण १७८ [१], १८८				

मूलसदो	सहाणुक्यो	सुसंकाह
पंचंगुलिया	पञ्चाङ्गुलिका - वहीविशेषः ४५ गा. २८	
+ पंचाला	पञ्चालेषु १०२ गा. ११३	
पंचिदिय	पञ्चेन्द्रियः १७४६	
पंचिदियसु	पञ्चेन्द्रियेषु ६६६ [२], ६७२ [३]	
पंचिदिय	पञ्चेन्द्रिय ५९	
पंचिदिय ०	पञ्चेन्द्रिय ५९	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणिणसु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु १४४०	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणिणहितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६४५ [२], १४३७ [१]	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणिय	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक १५८९ [३]	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणियस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य ४८२ [१]	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ६१, ४३९, ११४१	
• पंचिदियतिरि- क्लजोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका ६१, ६२, ३३४	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणिषाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ९०७	
पंचिदियतिरिक्ल- जोणिषाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् १७५, ४८१ [१], ९८८, १५०९	
• पंचिदियतिरि- क्लजोणिषाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ७५ [४], ३७२ [२], ३८३ [१], ७६०	
• पंचिदियवेड- ण्वियसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैकियसरीरस्य १५३२ [१]	
पंचिदिया	पञ्चेन्द्रियाः १४७ [२], ३०४ तः ३०६, ३३४, ९३८	
पंचिदियाणं	पञ्चेन्द्रियाणाम् १६६	
पंचूणे	पञ्चोनम् १७३	
पंचेदिय	पञ्चेन्द्रियः १२७५, १७४७ [१], १७५०	

मूलसदो	सहाणुक्यो	सुसंकाह
पंचेदियसु	पञ्चेन्द्रियेषु ६७२ [३]	
पंचेदियहितो	पञ्चेन्द्रियेभ्यः ६५५ [३]	
• पंचेदियहितो	पञ्चेन्द्रियेभ्यः ६३९ [६], ९], ६४५ [२]	
पंचेदिय •	पञ्चेन्द्रिय १२७८, १२८४	
पंचेदियभोराणिय- सरीरे	पञ्चेन्द्रियभोरारिकशरीरम् १४७६, १४८२, १४८५ [१, ५]	
• पंचेदियभोरा- णियसरीरे	“ १४८२ तः १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
पंचेदियकम्मग- सरीरे	पञ्चेन्द्रियकर्मणशरीरम् १५५२	
पंचेदियजाइणामाण्	पञ्चेन्द्रियजातिनाम्नः १७०२ [९]	
पंचेदियजाइणामे	पञ्चेन्द्रियजातिनाम् १६९४ [२]	
पंचेदियजातिणा- माण्	पञ्चेन्द्रियजातिनाम्नः १७११ [२]	
पंचेदियतिरिक्ल	पञ्चेन्द्रियतिर्यच् ११५२	
पंचेदियतिरिक्ल- जोणिण्	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १४३७ [१], १६४७ [१], १८९२	
पंचेदियतिरिक्ल- जोणिणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेन १०४२	
पंचेदियतिरिक्ल- जोणिणसु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १८८० [४], १९०६	

मूलसङ्घो	सकयथो	सुत्तकाह
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६५० [२, १०]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-२२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिय ०	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक ६६८ [७], १०३४, ११५५, १४०४, १४२८ [४], १४५६	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियत्तेतोव- वायगन्तो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्रो- पपातगतः १०९५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियत्ते	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे १०४१ [५], १०४३ [२], १०४६ [२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य ४८१ [१], ४८३ [१], ४८७ [१], १८६१, १५४९, १६३५ [४], १६६५, २१६३, २१६५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ९१ [४], २१८, ६२०, ६५५ [१], ६७२ [१], ६८१, ८७५, ९४०, ९९० [२], १०८०, ११८० [७-०], १२०५, १४१६ [२], १८०४, १८२५, १८४८ [२], १८९९ [२], १९३३, १९७१, १९७७, १९९४, २०३६, २०७५, २०८२, २१३०, २१४५ [२]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ६८ त. ७०, ७५ [४], ७६, ७७, ८५ [५], ८६, ३३८, ५८३, ५८४, ६३४, ११८० [५, ८]	

मूलसङ्घो	सकयथो	सुत्तकाह
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ११८० [५], १७६०, १९८२, घ. १६५ टि. १	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	१७५, ३७२ [१], ४५१, ४८१ [१], ४८२ [२], ४८३ [१], ४८७ [१], ६५६ [३], ७४५, १०७४, ११६३ [१], ११८० [१, ९], ११९७, १५३९ [३], १५४४ [२], १९२५, १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३, २०९२, २१३०, २१५१, घ. ४४२ टि. २	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ६८ [४], ७५ [४], ९१ [५], ३७२ [३] तः ३८१ [३], ३८२ [२-३], ३८३ [२] तः ३८९ [३], ७४६, ७४७, ७६१, ७६९, ११६३ [३], ११८० [१, ३, ५, ७-८]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियादिसु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादिषु १४२६ [१]	
पंचेन्द्रियतेयगसरीरे	पञ्चेन्द्रियतेयगसरीरम् १५३६, १५३९ [१]	
० पंचेन्द्रियवेउण्वि- यसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैकियसरीरस्स १५२९ [१], १५३०, १५३१, १५३२ [६]	
पंचेन्द्रियवेउण्वि- यसरीरे	पञ्चेन्द्रियवैकियसरीरम् १५१४, १५१६	
० पंचेन्द्रियवेउण्वि- यसरीरे	१५१६, १५१७ [२], १५१८ तः १६१० [३], १५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ६]	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
पंचेदियसरीराहं	पञ्चेन्द्रियसरीराणि	१८५३
पंचेदियसंसारसमा-	पञ्चेन्द्रियसंसारसमापञ्चजीव-	
वण्णजीवपण्णवणा	प्रज्ञापना	१८
पंचेदियस्स	पञ्चेन्द्रियस्स	२१७५
पंचेदिया	पञ्चेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [६], २३१, २३४, ९४३, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७३५ [१]	
पंचेदियाण	पञ्चेन्द्रियाणाम् पृ. ८४ टि. १	
पंचेदियाणं	,, २२७ तः २२९, २३० [६], २३१, १९०४ [३]	
पंजर-	पञ्जर	१९५ [१]
पंङ्गावणे	पञ्चकवने	१७४८
पंढर ०	पाण्डुर	१७८ [२]
पंढरा	पाण्डुराः १८७ गा. १४५	
पंहुमत्तिवा	पाण्डुमृत्तिकाः	२३
पंढोळ	पटोळम् पृ. २५ टि. ९	
पंढोळा	पटोळा-वल्ली पृ. १९ टि. ७	
० पंतिबाण	पङ्क्तिनाम्	८८५
० पंतिबासु	पङ्क्तिसु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
पाह	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
पाईण	प्राचीन १५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २०९	
पाईणबाए	प्राचीनवातः ३४ [१]	
* पाउग्ग	प्रायोग्य १७५१, १७५२	
पाउणत्ति	प्राप्नोति २१७५	
पाउणिष्ठा	प्राप्य २१७५	
पाप्पोसिवा	प्राद्वेषिकी-क्रियाभेदः १६०८	
पाप्पोसिवाए	प्राद्वेषिक्या-क्रियाभेदेन १६२०	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
पागाहिय	प्रकटित १९५ [१], १९६	
पागसासणे	पाकशासनः १९७ [२]	
पागार- ०	प्राकार १७७, १७८ [१], १८८	
पाइइला	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. ३	
पाइळा	पाटला ४२ गा. २३	
पाइहारियं	प्रातिहारिकम् २१७४ [४]	
पाडा	पाडा-वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५०, १२३४	
पाटी	,, २९६ टि. १	
पाण	प्राण २११	
+ पाण	वनस्पतिविशेषः ४३ गा. २४, पृ. १८ टि. १०	
पाणए	प्राणतः २०५ [२]	
"	प्राणते २०६ [२], ३३४, ४२४ [१-३], १८३९	
पाणता	प्राणताः १४४ [१]	
पाणमंति	प्राणमन्ति ६९३ तः ६९५, ६९७, ७००	
पाणव	प्राणत १९६, २०५ [१], २०६ [२] गा. १५४, २१०, ६२२, ६३५, १०३२ [५], १०३५, २००४, २०५१, २०५२ [१]	
० पाणव	प्राणत पृ. १८१ टि. २	
पाणवदेवा	प्राणतदेवाः ७११	
पाणवदेवाणं	प्राणतदेवानाम् ५९८	
पाणववडेसए	प्राणतवतसकः २०५ [१]	
० - पाणवा	प्राणताः २०५ [१]	
० पाणवाणं	प्राणतयोः २०६ [१]	
"	प्राणतानाम् २०५ [१]	
पाणं	पानम् पृ. २४७ टि. १	
पाणाइवाएणं	प्राणातिपातेन १५७४, १५७५ [१], १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१]	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
पाणाह्वातकिरिया	प्राणातिपातक्रिया	१५६७, १५७२
पाणाह्वाचकिरिया	,,	१६०५, १६०६ [१], १६१०, १६१२, १६१७
पाणाह्वाय-किरियापु	प्राणातिपातक्रिया	१६२०
पाणाह्वायविरणु	प्राणातिपातविरतः	१६४२
पाणाह्वाय-विरतस्स	प्राणातिपातविरतस्य	१७८४ [३]
पाणाह्वाय-विरयस्स	,,	१६५० तः १६५३, १६५५
पाणाह्वायविरया	प्राणातिपातविरताः	१६४३
पाणाह्वायवेरमणे	प्राणातिपातविरमणम्	१६३७, १६३८ [१]
पाणाह्	प्राणान्	२१५३ [४], २१६६ [३]
पाणी	पानी - बल्लीविशेषः	४५, शा. ३१
पाणे	पानम्	पृ. २३७ टि. १
● पातालाणं	पातालानाम्	१५५१ [४]
● पादुर्भवन्ति	पादुर्भवन्ति	२०५२ [२]
पादे	पादौ	१२१५ [३]
पादोसिया	प्रद्वेषिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७०
पादोसियापु	प्रद्वेषिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पायहंसा	पादहंसाः	८८
पायल्लिमु	पाताल्लेषु	१४८, १५१, १५७, १६०
पायीण०	प्राचीन	२०० [१], २०३ [१], पृ. ७१ टि. १
+ पारग	वनस्पतिविशेषः	४९ शा. ३९
पारगव-	पारगनाः	२११ शा. १७८
पारस	पारस-भ्लेच्छजातिविशेषः	९८

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
पारिग्गहिवा	पारिग्रहिणी-क्रियाभेदः	१६२१, १६२३, १६२८, १६३२, १६३६, १६५१
पारिग्गहिवाको	पारिग्रहिण्यः	१६६३
पारिजायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारिप्पवा	पारिप्लावाः-रोमपक्षिविशेषः	८८
पारियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारियावणिवा	पारितापनिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७१, १६०९, १६१२
पारियावणिवापु	पारितापनिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पारेवताण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	पृ. २७३ टि. ६
पारेवयगीवा	पारापतमीवा-कपोतमीवा	१२२७
पारेवया	पारापताः-कपोताः	८८
पारेवयाण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	१२३५, पृ. २७३ टि. ६
पारेवाण	,,	,, ११२९
पालक्का	पालक्या-वनस्पतिः	४९ शा. ३९
पालंका	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. १५
पालियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	१२२९
पालेमाणा	पालयमानौ-पालयन्तौ	१७८ [२]
,,	पालयमानाः-पालयन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
● पायकम्मे	पापकर्मा	८९९
पायबल्लि	बल्लीविशेषः	४५ शा. ३९

मूलसरो	सङ्ख्यस्थो	सुरंकाह
० पावं	पायम् ११० गा. १२०	
पावा	पापा—नगरी १०२	गा. ११६
पावे	प्राप्नोति २११ गा. १७२	
पास	म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
पासह	पदयति ९९० [२], ९९४, १२१५ [१-३], १९६४	
० पासणता	पदयता १९४५, १९४८, १९५०, १९५१	
० पासणताप	पदयन्तया १९५५	
पासणया	पश्यता—दर्शनता २ गा. ७, १९३६, १९४०, १९४४, १९४७	
० पासणया	,, १९३६ तः १९३८, १९४० तः १९४२, १९४४, १९५०, १९५१, १९५७ [१], १९५८	
पासणयापर्व	पदयतापदम् घृ. ४१२ पं. २६	
पासति	पश्यति ९९० [२], ९९२ [२], ९९४, १२१५ [१-३], १९८०, १९६३, १९६४, २१६९	
पासवणेषु	प्रसवणेषु ९३	
पासंति	पश्यन्ति २११ गा. १७०, ९९५ [१], ९९६, ९९८, १९८३ तः १९९३, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, घृ २९० टि. १	
पासाईया	प्रसादनीया २०६ [१]	
,,	प्रसादनीयानि १७८ [१], १९५ [१], २०६ [१], २१०	
पासातीवा	प्रसादनीया २११	

मूलसरो	सङ्ख्यस्थो	सुरंकाह
पासातीवा	प्रसादनीयानि १७७, १८८, १९६	
पासादीया	,, घृ. ५६ टि. ९	
पासिडकामे	द्रष्टुकामः १६८०	
पासितं	द्रष्टुम् ५४ [१०] गा. १०३	
पासिष्ठा	दृष्ट्वा १६८०	
पासिष	वृक्षविशेषः घृ. १७ टि. ९	
पासिषम्भं	द्रष्टव्यम् १६८०	
पासैति	पदयन्ति ९९६	
पाहुया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [३]	
वि	अपि ५४ [७] गा. ८५, ५४ [१०] गा. १००, ८३, १८७ गा. १३९, १९० [२], १९४, १९७ [१], ६०६ तः ६१६, ६१९, ६२१ तः ६२४, ६५० [१०], ६५५ [४], ८७२, ८७५, ८७७ [५-१४, १८-२१], ८७८, ८८०, ९१२ [१], ९८३ [२], ९८७ [१], ९९३, १००१, ११८० [६, १०], ११८१, १२५८ [३], १४६४, १४७२, १५३० [५], १५६२, १७६२, १७८२, १७९८ [१-२], १८०० [१-२], १८५३, १९११, १९३९, २०२०, २०५६, २०५७ [३], २०५८, २०६४, २०६७, २०७०, २०७५, २०७८, २०८३, २१६८, २१६९, २१७३ [२], २१७४ [१-३], घृ. १९० टि. १	
अपि	अपि ६९२, १२०५	

मूलसदो	सङ्गयथो	सुसंकाह
पिक्कानं	पक्कानाम्	१२३६
० पिच्छम्	पिच्छकम्	पृ. २९३ टि. ११
० पिच्छे	पिच्छम्	१२२७
पिट्ट	पिट्ट	१२३७
० पिट्टरासी	पिट्टराशिः	१२३१
पित्ततरिया	प्रियतरिका	पृ. २९७ टि. ४
पित्तसु	पित्तसु	९३
पिपीलिया	पिपीलिका	५७ [१]
पिप्परि	पिप्पली	४१ गा. १७
पिप्पलिसुण्णाण	पिप्पलीचूर्णानाम्	८८६
पिप्पलिसुण्णे	पिप्पलीचूर्णम्	१२३४
पिप्पलिया	पिप्पलिका	४२ गा. २०
पिप्पली	पिप्पली	१२३४
पिप्पलीमूलम्	पिप्पलीमूलकम्	१२३४
पिय	प्रिय	पृ. ६४ टि. ७
पियतरिया	प्रियतरिका	१२३१, १२३८
० पियरो	पित्तरो	८४१
पियस्सरया	प्रियस्वरता	१६८४ [१]
पियंगाला	चतुर्निद्रयजीवाः	५८ [१]
पियंगुवण्णा	प्रियङ्गुवर्णाः	१८७ गा. १४६
* ० पिया	प्रियाः	१८८
पियाले	प्रियालः	४० गा. १६
पिलुक्खरक्खे	लक्षवृक्षः	४१ गा. १७
पिलुक्खुरक्खे	लक्षवृक्षः	पृ. १७ टि. १३
पिसाण्हिन्तो	पिशाचेभ्यः	६५० [१५]
पिसायइंदा	पिशाचेन्द्रौ	१८९ [२]
पिसायइंदे	पिशाचेन्द्रः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायराया	पिशाचराजः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायरायाणो	पिशाचराजौ	१८९ [२]
पिसायंदा	पिशाचेन्द्रौ	पृ. ६६ टि. १
पिसाया	पिशाचाः	१४१ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]

मूलसदो	सङ्गयथो	सुसंकाह
पिसाधानं	पिशाधानाम्	१८९ [१], १९० [१], १९३
पिसुया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पिड्डजणस्स	पृथग्जनस्य	७७३ [४]
पिड्डजणे	पृथग्जनः	७७३ [४]
पिड्डजणो	,,	पृ. १९ टि. १
० पिंछे	पिच्छम्	पृ. २९३ टि. ११-१२
० पिंछितं	पिंछितम्	२११ गा. १७२
० पिंछितो	पिंछितः	२११ गा. १७३
पीईय	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४
पीठ	पीठ	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
पीणणिज्जा	प्रीणनीचा	१२३७
पीयकणवीरप्	पीतकरवीरकः	१२३०
पीयवंगुजीवण्	पीतवन्धुजीवकः	१२३०
पीयवण्ण ०	पीतवर्णः	पृ. १३७ टि. १
पीयासोणे	पीताशोकः	१२३०
पीलु	पीलुः	४० गा. १३
पुक्खरकणिया- संठाण ०	पुष्करकर्णिकासंस्थान	१७७, १७८ [१], १८८
पुक्खरकणिया- संठाणसंठिते	पुष्करकर्णिकासंस्थान- संस्थितः	२१६९
पुक्खरदीवे	पुष्करद्वीपे	पृ. ३०२ टि. २
पुक्खरदे	पुष्करार्धे	१२५७ [१६]
पुक्खरवरदीवडु ०	पुष्करवरद्वीपार्धे	१०९८
पुक्खरसारिया	पुष्करसारिका-	लिपिमेदः १०७
पुक्खरिणीणो	पुष्करिण्यः	१५४८
पुक्खरिणीण	पुष्करिणीनाम्	८८५
पुक्खरिणीसु	पुष्करिणीसु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पुक्खरे	पुष्करः-द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
पुग्गले	पुत्रलान्	१८११
पुच्छणी	पुच्छनी-भाषाप्रमेदः	८८६ गा. १९६

मूलसरो
पुष्पा

सकयल्यो सुलकाह
पुष्पा १९१, ३५१
[२-३], ३५२ [१-३],
३५५ [१-३], ३५६
[१-७], ३५७ [३], ३५९
[१-३], ३६० [२-३],
३६२ [१-३], ३६३ [२]
तः ३६५ [३], ३६६
[२-३], ३६८ [१-३],
३६९ [२-३], ३७०
[२-३], ३७१ [३],
३७२ [२] तः ३७४,
३७५ [२] तः ३८०,
३८१ [२] तः ३८३,
३८४ [२] तः ३८६,
३८७ [२] तः ३८९,
३९० [२] तः ३९२,
३९३ [२-३], ३९४
[२-३], ३९५ [२-३],
३९६ [२] तः ३९८,
३९९ [२] तः ४०६,
४०७ [२-३], ४०८
[२-३], ४०९ [०] तः
४३५, ४३६ [२-३],
४३७ [२], ४४५, ४४६,
४४८, ४४७ [१], ४६८
[१], ४७० [१], ४७३
[१], ४७४ [१], ४७५
[१], ४८३ [१], ४८७
[१], ५०५, ५०८ तः
५११, ५१३ तः ५१५,
५१९, ५२५ [१], ५२६
[१], ५२७ [१], ५२९
[१], ५३० [१], ५३१
[१, ३], ५३२ [१],
५३३ [१], ५३५ [१],
५३६ [१], ५३७ [१],
५३८ [१], ५३९ [१],

मूलसरो

सकयल्यो सुलकाह
५४१ [१], ५४२ [१],
५४३ [१], ५४५ [१],
५४७ [१], ५४८ [१],
५५० [१], ५५१ [१],
५५२ [१], ५५४ [१-२],
५५५ [१, ३], ५५६
[१], ५८६ तः ५८८,
५९० तः ६०४, ६४१,
६४३, ६४४, ६७३ [२],
६७५, ७६७, ७८२ तः
७८८, ७९८ तः ८००,
९१६ [२], ९२१ [२],
९६८ [१], ९७२ [३-५],
९७६ [३-४], ९९२ [३],
१००५, १०२८ [२-३],
१०३९, १०४०, १०७२
तः १०७५, ११३१,
११३३ [१], ११४५,
११४६, ११६३ [१] तः
११६६ [१], ११६७
[१], ११६८ [१],
११६९ [१-२], १२०३
[३], १२१० [१],
१२११, १२३४ तः
१२३७, १२५७ [२, ९,
१३], १२७६, १२७७,
१२८० तः १२८३,
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १२९९,
१३०२, १३०६, १३०८,
१३०९, १३११, १३१४,
१३१५, १३१७ तः
१३१९, १३२९, १३३०,
१३३२, १३३३, १३३५,
१३३७ तः १३४२,
१३४४, १३४५, १३४७,

मूलसहो

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

१३५१ तः १३५४,
 १३५६ तः १३५९,
 १३६१, १३६२, १३६४,
 १३६७, १३६८, १३७०
 तः १३९५, १३९७,
 १३९८, १४०२, १४०३,
 १४०५, १४०८ [३],
 १४१० [३], १४१९,
 १४३३, १४४७ तः
 १४५०, १४५४ तः
 १४५६, १४६२, १४६३,
 १५०१ [४], १५०४
 [१], १५२९ [३],
 १६२९, १६३०, १६५४,
 १६६०, १६८१ [२],
 १६८३ तः १६८६,
 १६८९ [३], १६९०
 [२], १६९४ [२, १०-
 ११], १७०० [१, ५-१३],
 १७०१ [१-२], १७०२
 [१, ३-६, ८-९, ११,
 १८, २१-२२, २४-२७,
 २९, ३४-४०, ४२-४३,
 ४५, ५५, ५७], १७०३
 [१-२], १७०४, १७१४,
 १७३१ [५], १७५९
 [१], १७६१, १७६४,
 १७८१, १७८४ [३],
 १८१९, १८२२, १८२५,
 १८३१ तः १८५२,
 १८५५, १८६९ [१],
 १८७०, १८९१ [१],
 १९१६, १९२०, १९३१,
 १९३२ [१], १९५०,
 १९५७ [१], १९५८,
 १९६०, १९६६, १९६८,
 १९७३, १९७७, १९७८,

मूलसहो

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

१९८०, १९८८, १९९०,
 २००९ [१], २०१०,
 २०१२ तः २०१६,
 २०१९, २०२०, २०२४,
 २०२५, २०२९, २०४२,
 २०४३, २०४६, २०५७
 [२-३], २०५८, २०७०,
 २०८०, २०८३, २१४४
 [१], २१४५ [१],
 २१४९ तः २१५१, घ.
 १२२ टि. १, घ. १२३
 टि. २, घ. ३२४ टि. १,
 घ. ३९५ टि. १०, घ.
 ४१४ टि. १

पुच्छाय

पृच्छायाम् १०३२ [१],
 १०३३ [१], १४४१,
 घ. ३१९ टि. २

"

पृच्छया १९०७, २१२४
 [४]

पुच्छानो

पृच्छाः ११५१

पुच्छिज्जह

पृच्छयते २७२ [६]

पुच्छिज्जति

" १९०७

पुच्छिज्जति

पृच्छयन्ते ८९०, ८९१,
 ८९५, ११४८, १५२६
 [३]

"

पृच्छयते १८७६ [२],
 १८७८ [३]

+ पुद्ग

स्पृष्टम् १७२ गा. २०२

+ पुद्ग-

स्पृष्ट ८७७ [२३] गा.म्
 १९८

पुद्गस्स

स्पृष्टस्य १६७९

• पुद्गस्स

" १६७९

पुद्गा

स्पृष्टाः २११ गा. १६७-
 १६८

पुद्गाहं

स्पृष्टानि ८८७ [१५-१६],
 ९९० [२], १४४४,
 १८०० [३]

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
पुद्गाहं	स्पृष्टान्	९९० [१, ३]
पुद्गाणि	स्पृष्टाः	९९१ [२]
पुद्गे	स्पृष्टः	१६२०
”	स्पृष्टान्	९९२ [१-३]
पुढवि	पृथ्वी	६०, २१६ [१-८], २१७ [१-६], ८५४
पुढवि •	”	५४ [७] गा. ८४, ११५२, १४११, १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२]
”	”	— पृथ्वीनामामिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५
पुढविकाहप	पृथ्वीकायिकः	४४३, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], १२०३ [३], १२१० [१], १४२७ [१]
पुढविकाहपणं	पृथ्वीकायिकेन	१००२, १००३ [१]
पुढविकाहपसु	पृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४]
• पुढविकाहपसु	”	६६८ [४-५]
पुढविकाहपहितो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [३-४], ६५५ [४], १४२७ [१]
• पुढविकाहपहितो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [४-६]
पुढविकाहप	पृथ्वीकायिक	२३९, २४३, २४८, २४९
पुढविकाहप—	”	२३८
पुढविकाहप •	”	६६८ [३], १०६०
पुढविकाहपसे	पृथ्वीकायिकत्वे	१०४१ [३], १०६६ [१], २१०७
पुढविकाहपस्त	पृथ्वीकायिकस्य	४४३, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१]

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
पुढविकाहया	पृथ्वीकायिकाः	१९, २०, २५ [३], २१४ [१], २३२ तः २३४, २३५ [२], २३६, २४२, ३०७ तः ३०९, ४३९, ५७९, ६१७, ६३०, ६५० [१], ६५३, ६६९ [१], ६७९, ६९७, ९४० [१], १०८०, १०८७, १९३१
• पुढविकाहया	पृथ्वीकायिकाः	२१ तः २४, १५०, २३७ तः २३९, २४० [२], २४१, २४३, २४४, २४५ [२], २४६ तः २४९, २५१, २३४
पुढविकाहयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	२३२ तः २३४, २३५ [२], २३६, ३५४ [१], ४४३, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ६५५ [४], ७२९, ७४२, ७५८, ९१४ [१-२], ९१६ [१, ३], ९१७, ९८५ [१-९], १०२१ [१-३], १०२७ [१], १५०५
• पुढविकाहयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	१४८ तः १५०, २३७, २४१, २४२, २४५ [२], २४६ तः २४८, २५१, २५४ [२-३], २५५ [१-३], २५६ [१-३], २५८
पुढविकालो	पृथ्वीकालः—पृथ्वीकायिक- कायस्थितिकालः	१३७७, १३८६
पुढविकाहप	पृथ्वीकायिकः	१२०३ [१, ३], १२८६, १४२८ [१], १४३९

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
• पुढविकाइए	पृथ्वीकायिकः	१३०१, १३०६, १४३५
पुढविकाइएणं	पृथ्वीकायिकेन	१००५
पुढविकाइएसु	पृथ्वीकायिकेषु	१२०३ [१, ३], १२१० [१], १४२५ [१], १४२८ [१]
पुढविकाइएहितो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	१४२८ [१]
पुढविकाइओ	पृथ्वीकायिकः	१४२९
पुढविकाइय	पृथ्वीकायिक	१३१५, १५३७
पुढविकाइय •	„	१०३२ [१], १२९६, १३०३, १४३१ [१], १५८९ [३]
पुढविकाइयएगिं-	पृथ्वीकायिकै-	
दियभोराकिय-	न्द्रियोदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स		१५०४ [१]
पुढविकाइयए-	पृथ्वीकायिकैके	
गिंदियभोराकिय-	न्द्रियोदारिकशरीरम्	
सरीरे		१८७७, १४७८ [१], १८९० [१], १५४२
• „	„	१४७८ [१-२]
पुढविकाइयत्ते	पृथ्वीकायिकत्वे	२११३
पुढविकाइयस्स	पृथ्वीकायिकस्य	१६३५ [३], २११२, २११३
पुढविकाइया	पृथ्वीकायिकाः	११३७ तः ११३९, १२०५, १४०२, १४१६ [१], १४७८ [३], १८०९ तः १८१२, १९३१, १९५७ [१], २०३५, २०८०, २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविकाइयाओ	पृथ्वीकायिकात्	पृ. ३:३ टि. १
पुढविकाइयाण	पृथ्वीकायिकानाम्	११९५
• पुढविकाइयाण	„	१४९० [२]

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	९०४, ९१६ [२], १०७२, ११६०, ११७४, १४०२, १७५९ [१], १८०८, १८१५, १८५५, १९१६ तः १९१८, १९३१, १९४४, १९४५, १९५७ [१], १९६८, २०८०, २०९१ [१], २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविं	पृथ्वीम्	६४७ गा. १८३-१८४, १९६३, १९६४
पुढवी	पृथ्वी	२८ गा. ८, २११, ७७५, ७७६, १५४८, १५५१ [१]
पुढवी •	„	पृ. २४ टि. १
पुढवी-	„	८५४ तः ८५६
पुढवीए	पृथिव्याः	१६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २११, २१७ [१-६], ७७७, १५५१ [१], १९९८, २०००, २००२ तः २००६
„	पृथिव्याम्	३३४, २०५७ [१]
• पुढवीए	पृथिव्याः	पृ. १४ टि. १
पुढवीओ	पृथिव्यः	७७४
पुढवीसु	पृथ्वीषु	१४८, १६७
• पुढवीसु	„	६६७
पुढवीहिंलो	पृथ्वीभ्याम्	१४६५

मूलस्रो	सकयल्यो	सुतंकाह
पुण	पुनः ६४७ गा. १८३, १४४६ तः १४५०, १४५४ तः १४५६, १५६०, १५६१, १६०९, १६१२, १६२८, १६२९, १६३६, १६३५ [१, ४], १७३७ [४]	
पुणभव	पुनर्भव	२११
पुणरवि	पुनरपि	२१७६
पुण०	पुण्य	११० गा. १२०
पुणकलस	पूर्णकलश	१७७
पुणभइ०	पूर्णभइ-वानव्यन्तरदेवेन्द्र	१९२
पुणभइ	पूर्णभइः-	१९२ गा. १४९
+ पुणगा	पुजागः	४० गा. १५
पुणे	पुर्णः-द्वीपकुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४३
+ पुतंजीव्य-	पुत्रजीवकः	४० गा. १४
पुफ	पुण्य ५५ [३] गा. १०९, १७७, १७८ [१-२], १८७ गा. १८७, १८८, १७४ [१], १२२९, घृ. २४१ टि. १	
पुफचंगेरिसंठिप	पुण्यचंगेरीसंस्थितः	२०१५
• पुफरासी	पुणराशिः	१२३१
पुफबिडिया	पुण्यत्रयजीवाः	५७ [१]
पुफस्स	पुण्यस्स	५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३
पुफा	पुण्याणि	४०, ४१, ५४ [८] गा. ८६-८७
पुफाहं	,,	५४ [८] गा. ९३
पुफासवे	पुण्यासवः	१२३७
पुफुतरा	पुण्योतरा-बाकराविशेषः	१२३८
पुफे	पुण्यम्	५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३

भा. ९ [३]-२८

मूलस्रो	सकयल्यो	सुतंकाह
० पुफे	पुण्यम्	१२३३
पुमजाणमणी	पुमाजापनी	८३४, ८३७, ८५५
पुमपणवणी	पुम्पज्ञापनी	८३५, ८३८, ८५६
पुमवयणं	पुंवचनम्	८५७
पुमवयणे	,,	८९६
पुमवयू	पुंवाक्	८३३, ८३६, ८५२, ८५४
पुरच्छिमड०	पूर्वार्द्ध	घृ. २७० टि. १-२
पुरथिम०	पूर्व	२१६ [१-८], २१७ [१-६], २२०, २२२, २२३ [१-८]
• पुरथिमड	पूर्वार्द्ध	घृ. २७० टि. २
• पुरथिमडे	पूर्वार्द्ध	घृ. ३०२ टि. १
पुरथिमिहं	पौरस्थम्	११०१
पुरथिमिहामो	पौरस्थान्	११०१
पुरथिमेणे	पूर्वेण २१३ तः २१५ [३], २१८, २१९, २२१, २२८, ३२७, ३२९	
• पुरथिमेणे	पूर्वेण	३२७, ३२९
पुरंदरे	पुरन्दरः	१९७ [२]
पुरिमडू	पूर्वार्द्ध	१०९८
पुरिमड०	,,	१०९८
• पुरिमडे	पूर्वार्द्ध	१२५७ [१६]
पुरिस	पुरुष	९३, १२३०
पुरिसकार	पुरुषकार	१६८४ [१]
पुरिसकिगसिद्धा	पुरुषलिङ्गसिद्धाः	१६
पुरिसषेप	पुरुषवेदः	१६९१ [५]
पुरिसषेदगा	पुरुषवेदकाः	२५३
पुरिसषेदगाणं	पुरुषवेदकानाम्	२५३
पुरिसषेदगिणस्स	पुरुषवेदनीयस्य	घृ. ३८२ टि. १
पुरिसषेदस्स	पुरुषवेदस्य	१७०८ [७], १७३९ [२]
पुरिसषेदे	पुरुषवेदः	१३२८
• पुरिसषेदेसु	पुरुषवेदेषु	१९०२ [२]

मूलसद्गो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
पुरिसवेयगा	पुरुषवेदकाः ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३	
पुरिसवेयपरिणामे	पुरुषवेदपरिणामः ९३७	
पुरिसवेयस्स	पुरुषवेदस्य १७०० [१०], १७०२ [४], १७०८ [९]	
पुरिसं	पुरुषम् १११५, १२१५ [१-३]	
पुरिसा	पुरुषाः ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ३३४, १११९	
पुरिसे	पुरुषः १११५, ११२१, १२१५ [१-३]	
• पुरिसेण	पुरुषेण १ [गा. १]	
पुरिसेहिंलो	पुरुषेभ्यः ६४५ [६]	
पुरिसो	पुरुषः २११ गा. १७६, पृ. २७२ टि. ४	
पुरेक्खडा	पुरस्कृताः २०९३ [१], २०९५ [१] तः २०९७ [१], २०९९ [१] त २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०९, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१-३], २१२५ [१], २१३७ [१], २१४० [१]	
„	पुरस्कृतानि १०३०, १०३१ [१], १०३२ [२], १०३४, १०३६ तः १०३८ [१], १०३९, १०४०, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१-३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [२-४],	

मूलसद्गो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
	१०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-३], १०५५ [१, ३-५], १०५८ तः १०६१, १०६३ तः १०६५, १०६६ [२-३], १०६७	
पुरेक्खडिया	पुरस्कृतानि १००६ गा. २०८	
पुरेक्खडंसु	पुरस्कृतंषु १०६७	
पुरोहियरयणसं	पुरोहितरत्नत्वम् १४६७	
पुलण	पुलकः—पृथ्वीभेदः २४ गा. ११	
पुलगा	प्राहविशेषः ६५	
पुलाकामिया	पायुक्रमयः—दीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
पुलिद	पुलिन्द—म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
पुल्ल०	पूर्व १०८९, २१७५, पृ. २६८ टि. ३	
पुल्लकोडिनि-	पूर्वकोटिप्रभाग १७०१	
भाग—०	[२], १७३० [१]	
पुल्लकोडिपुहुत्त०	पूर्वकोटिपृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	
पुल्लकोडिं	पूर्वकोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
पुल्लकोडी	पूर्वकोटि ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
पुल्लकोडी	पूर्वकोटिम् १७१०	
पुल्लकोडीए	पूर्वकोट्या १३५३	
पुल्लकोडीसि-	पूर्वकोटिप्रभाग १९०१	
भाग—०	[१]	

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
पुष्पभाष्यपञ्चवर्ण	पूर्वभावप्रज्ञापनाम् १८५३, १८५५ तः १८५७	
पुष्पविदेह०	पूर्वविदेह १०९८, १२५७ [७]	
पुष्पवेवालीजो	पूर्वतटतः १११२	
पुष्पसुष०	पूर्वभूत १ [गा. १]	
पुष्पामेव	पूर्वमेव २१७५	
पुष्पोद्यवर्णगा	पूर्वोपपन्नकाः ११२५, ११२६, ११३२, ११३३ [१]	
पुस्तकलं	पुष्पकलीफलम् ५४ [८] गा. ९४	
पुहसत्स (स. व.)	पृथक्त्वे १८०६ [२], १८२८ तः १८३१	
० पुहसं	पृथक्त्वम् ९१० [३], १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३१४, १३२०, १३२३, १३२८, १३८३, १३८९, १४११ [१-३], १५१७, १५१२ गा. २१५-२१६, १५३०, २१०० [२], २१२४ [३], पृ. ३२ टि. १७	
० पुहसिवा	पृथक्त्वेन ८३, ८९५	
पुहसेन	पृथक्त्वेन ८८९, ८९२ १७६७ [२], १७६८ [३], १७७१, १७७३ [२], १७८८ [२], १७९२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९० [३], १८९२, १८९३, १८९४ [३], १९०५ [१]	
पुहसेनं	पृथक्त्वेन १८८२ [१], १८९१ [२], १८९५ [१]	
० पुहसेन	,, ८९१, १९०७	
पुहुत्त	पृथक्त्वेन १२६२ [२], १३२७	

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
पुंज-	पुंज १७७, १७८ [१], १८८	
पुंजरीया(ब)	पुंजरीक १९५ [१]	
+ पुंजकरंज	पुंजकरंजः-वनस्पतिः ४० गा. १५	
पुंजसु	पुंजसु ९३	
पुंज	पुंज १६७	
पुंजण्या	पुंजविशेषः ७३	
पुंजपङ्क	पुंजपङ्क १६८ तः १७४, पृ. ५० टि. ६	
पुंजकली	पुंजकली ४८ गा. ३८	
पुंजकला	कलाविशेषः पृ. १९ टि. १	
० पुंजे	पुंजम् १२३१	
पुंजे	पुंजयति २१७७	
पुंजफलं	पुंजपङ्कलीफलम् पृ. २५ टि. ७	
पुंजकली	पुंजकली ४५ गा. २८	
पुंजगणिसिन्ध्या	पुंजगणिसिन्ध्या - भाषाप्रमेद ८६३	
पुंजे	पुंजगण ८६३ गा. १९५	
पुंजेणं	पुंजगण १५८०	
पुंजगा	वनस्पतिविशेषः पृ. २१ टि. ७	
पुंजला	पुंजला १२३७	
पुंजगुणेणं	पुंजगुणेन १५८०	
पुंजमाणे	पुंजमाणः ९९९ [१]	
पुंजगुण०	मयूरपिच्छ १२३१	
पुंजति	पुंजते ९९८ [१]	
पुंजकलस्थिभण्ड	वनस्पतिविशेषः ५१	
पुंजकलस्थिभण्ड	,, पृ. २१ टि. २	
पुंजकलस्थिभण्ड	,, पृ. २१ टि. २	
पुंजकले	पुंजकम् ५१	
पुंजकल	पुंजक ९३	
पुंजकल०	,, पृ. २७० टि. ३५	
+पुंजकल	पुंजकलः २१२ गा. १८१	
पुंजकलगती	पुंजकलगतिः १११०, १११५	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
पोग्गलचिणणा	पुद्गलचयनम्	१४०६ गा. २१३
पोग्गलणोभबोव- बातयती	पुद्गलणोभबोपपातयति:	११००, ११०१
पोग्गलत्थिकाप्	पुद्गलास्तिकायः	२७०, २७१, २७२ [५], २७३
पोग्गलत्थिकाय	पुद्गलास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
पोग्गलत्थिकायस्स	पुद्गलास्तिकायस्स	२७२ [५]
पोग्गलपरिणामं	पुद्गलपरिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]
पोग्गलपरिवहं	पुद्गलपरावर्तम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
पोग्गलपरिषट्ठा	पुद्गलपरावर्ताः	१२६२ [१], १२८८, १३१०
पोग्गलस्स	पुद्गलस्य	५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२० [१, ३], ५५६ [१], ५७७ [१]
पोग्गलं	पुद्गलम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
पोग्गला	पुद्गलाः	२७५, ३२६, ३२७, ३३१, ३३२, ९९३, ९९४, १५५३, १५५४, १५५७, १८०५, १८१२, १८१८, १८२१, १८६४, २०५२ [२]. २१५३ [४], २१६६ [३], २१६८, २१६९
"	पुद्गलान्	१८२२, २०३२ गा. २२३, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
०पोग्गला	पुद्गलाः	३३०, ९९३
पोग्गलाणं	पुद्गलानाम्	२७५, ३३१ तः ३३३, ५११, ५२५ [१], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०३, १८१०, १८१६, १८१८, १८२१
०पोग्गलाणं	पुद्गलानाम्	३३०, ९९४, १११०
पोग्गलं	पुद्गलः	५११, ५१३ तः ५१५, ५१५ [१, ३]. ५५६ [१], ५५७ [१] पुद्गलान् ९९२ [१-३], ११२४, ११४२, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०१, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०, २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
०पोग्गले	पुद्गलः	११०६
"	पुद्गलान्	९९५ [१], ९९६, ९९८
पोग्गलेहिं	पुद्गलैः	२१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
पोकङ्का	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
पोत्तिव	चतुसिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ७
पोत्थारा	पुस्तकाराः, पुस्तककाराः- शिल्पार्थः	१०६

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुलंकाह
+ पोरा	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि.	१३
पोराण	,, पृ. २९६ टि. ७	
पोराणे	पुराणान् १८०१, १८०६	
	[१], १८०९	
पोरेवधं	पौरपत्यम्	१७७
पोलिदी	पोलिन्दी—लिपिविशेषः	१०७
पोसहोववासं	पौषधोववासम्	१४२०
	[६-७]	
पोहतं	पृथुत्वम् ९.७२ गा. २०२,	
	९८७ [१]	
० पोहस्तिपा	पार्थक्त्विकाः १५८४ [२],	
	१५८७ [२], १६७४ [२],	
	१६७८ [३]	
पोहत्तेणं	पृथुत्वेन ९.७६ [१, ३-४],	
	९८५ [४]	
"	पृथक्त्वेन	१०६४
० पोहत्तेहिं	पृथक्त्वाभ्याम्	१७६२
पोंडरिवदले	पुण्डरीकदलम्	१२३१
पोंडरीण	पुण्डरीकम्	५१
पोंडरीया	रोमपक्षिविशेषः	८८
० प्यगासा	प्रकाराः २४, २८ [१],	
	३१ [१], ४० तः ४२,	
	४४ तः ४६, ५१, ५२,	
	५४ [११], ५७ [१],	
	५८ [१], ६३, ६७,	
	७१, ७३, ७४, ७९, ८०,	
	८३, ८५ [१], ८७,	
	१०५, १०६, ३५३,	
	८४९, ८५०, ८५२	
"	प्रकारा	८५१
"	प्रकाराणि	४७ तः ४९,
		८५३
० प्यगारे	प्रकाराः	३४ [१]
० प्यभा	प्रभाः	१८९ गा. १४७
"	प्रभा यथा वा	१६८

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुलंकाह
० प्यमे	प्रभः	२०१ [१]
प्यसुह	प्रमुख २५ [३], ३१ [४],	
	३४ [४], ५५ [३], ५७	
	[२], ५८ [२], ६८ [४],	
	७५ [४], ८४ [४], ९१	
	[४]	
प्यवाहृ	प्रवाहित १७८ [२], १९६	
प्यवाहृ	,, १७७, १७८ [१], १८८	
० प्यवाण्	प्रपातः	१०८५
० प्यविष्टे	प्रविष्टः	१७४४
० प्यहा	प्रभा यथा वा १६९, १७०,	
	१७३	
प्यि	अपि	६९२
० प्यिबा	प्रियाः	१८८
० प्यासेहि	स्पर्शैः ७३२ [१], ५३६	
	[१]	
	फ	
+ फणस	पनसः	४१ गा. १६
फणसाण	पनसानाम् ११२२, १२३५,	
फण्णिण्	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४१	
करिस्परिबारगा	स्पर्शपरिचारका.— ० प्रवी-	
	चारका. पृ. ४२३ टि. २	
फलगा	फलक	२१७४ [४]
फलपत्तस्स	फलप्राप्तस्य	१६७९
फलुविदिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
फलस्स	फलस्य ५४ [३] गा. ६४,	
	५४ [४] गा. ७४	
फला	फलानि	४०, ४१
फलासवे	फलासवः	१२३७
फलिहृषडैसण्	रुटिकवत्तंसकः १९८ [१],	
	२०६ [१]	
० फलिहा	परिखाणि पृ. ५६ टि. २,	
	पृ. ५७ टि. ३, पृ. ६४	
	टि. १	
फलिहे	रुटिकः	२४ गा. १७

मूलस्रो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह	मूलस्रो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
फले	फले ५४ [२] गा. ५५		कासगुणे	स्पर्शगुणान्	१८०१
"	फलम् ५४ [३] गा. ६४,		कासचरितेणं	स्पर्शचरमेण	८२८ [१], ८२९ [१]
• फले	"	१२३३	कासणामे	स्पर्शनाम	१६९३,
• फलेषु	फलेषु ५५ [३] गा. १०९				१६९४ [१२]
• फाणिण्	फाणितम्	१२३३	• कासणामे	"	१६९४ [१२]
+ फाणिय	"	९७२ गा. २०३	कासतो	स्पर्शतः	१० [१], ११
फाणियं	"	९९९ [२]			[२.५], १२ [१-२, ४-८], १३ [१, ४-५], १८०९
फालियामया	रुटिक्रमयानि १९५ [३]		कासपरिणता	स्पर्शपरिणताः	८ [४]
कास	स्पर्श ८ [४], ९ [१]		• कासपरिणता	"	८ [४], ९ [१] तः १३ [५]
	तः १३ [५], ४४४		कासपरिणदा	"	७
	नः ४४८, ४५२, ४५५		कासपरिणामे	स्पर्शपरिणामः	९४७, ९५५
	[१-३], ४५६ [१],		कासपरिवारगा	स्पर्शपरिवारकाः	- प्रबो- चारकाः २०५२ [१, ३], २०५३
	४५७ [१] ४५९ [१],		कासपरिवारणा	स्पर्शपरिवारणा-	प्रबो- चारणा २०५२ [१]
	४६२ [१], ४६६ [१],		कासमंताह	स्पर्शवन्ति - स्पर्शपितानि	८७७ [६, १३], १७९७, १८०० [१]
	४६७ [१], ४६८ [१],		कासविष्णणावावरणे	स्पर्शविष्णणावावरणम्	१६७९
	४७० [१], ४७३ [१],		कासं	स्पर्शम्	२१६९
	४७४ [१], ४७५ [१],		कासा	स्पर्शाः	३३३, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५०४, १६८१ [१], १६८४ [१], १७०२ [३२], १८०० [२]
	४७७ [१], ४८१ [१],		• कासा	स्पर्शाः १६७ तः	१७४, १९६
	४८२ [१], ४८३ [१],		कासाहं	स्पर्शान्	९९० [४]
	४८५ [१], ४८७ [१],		• कासाहं	स्पर्शानि	१८०० [१]
	४८९ [१], ४९० [१],		कासाणं	स्पर्शानाम्	३३३
	४९१ [१], ४९३ [१],		• कासाणं	"	५२४, ४. १६२ टि. १
	४९५ [१], ४९७, ५०४,		कासाणि-	स्पर्शान्	९९० [४]
	५०८, ५१०, ५१९, ५२५				
	[१], ५२९ [१], ५३८				
	[१], ५४५ [१], ५४७				
	[१], ५४८ [१], ५५०				
	[१], ५५१ [१], ५५२				
	[१], ५५४ [१-३], ५५५				
	[३], ५५६ [१], ५५७				
	[१], ५५८, १६७९				
कासभो	स्पर्शतः ९ [१-५], १०				
	[२], ११ [१, ३-४],				
	१२ [२, ३, ५], १३				
	[२-३], ८७७ [१४],				
	१८०० [२], १८०१,				
	१८०६ [१]				

मूलसङ्को	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
कासादेसेनं	स्पर्शदिगेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
कासावरणं	स्पर्शावरणम् १६७९	
कासिदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [५], ९७५, [२], ९७६ [४], ९७७ [२], ९७८ [२], ९७९, ९८३ [१-२], ९८५ [१-७], ९८७ [१], ९८८, १०२८ [१], १०३२ [१], १०५६	
कासिदिभोवचण्	स्पर्शेन्द्रियोपचयः १००७, १००८ [१]	
कासिद्विषमन्थोगाहे	स्पर्शेन्द्रियार्थोवग्रहः १०१९, १०२१ [३]	
कासिद्विषडव- भोगाह	स्पर्शेन्द्रियोपयोगाह १०१२ [१]	
कासिद्विषत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियतया १८०५, १८०६ [१], २०५२ [२]	
कासिद्विषनिष्कलणा	स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तना १००९ [१], १०१० [१]	
कासिद्विषपरिणामे	स्पर्शेन्द्रियपरिणामः ९२८	
कासिद्विषकन्दी	स्पर्शेन्द्रियलब्धिः १०११ [१]	
कासिद्विषवज्जणोगाहे	स्पर्शेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८, १०२१ [२]	
० कासिद्विषवेमाप-	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१९, १८२२, १८२३	
त्ताण्		
कासिद्विषस्त	स्पर्शेन्द्रियस्य ९७९, ९८० [२], ९८१ [२], ९८२, ९८५ [७-८], ९९२ [४]	
कासिद्विषं	स्पर्शेन्द्रियम् घृ. २५३ टि. १	
कासिद्विषाणं	स्पर्शेन्द्रियाणाम् ९७९, ९८२, १०१३	
कासे	स्पर्शः १०२५, १०२८ [२-३]	
„	स्पर्शं ८२९ [२] गा. १९१, २०३२ गा. २२४	

मूलसङ्को	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
कासेण	स्पर्शेन २१६९	
कासेणं	„ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२३५, तः १२३७, २१६९	
कासेहि	स्पर्शः ५०५	
० कासेहि	स्पर्शः ५०९, ५११, ५३० [१], ५३२ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५५ [१]	
४० कासेहि	स्पर्शः ५३३ [१], ५३६ [१]	
कासेहिं	„ ४४३, ५१९, ५३१ [१, ३]	
कासेदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९८७ [१-२], १०२७ [१], १०५७	
कासेद्विषमवाण्	स्पर्शेन्द्रियापायः १०१५ [१]	
कासेद्विषइहा	स्पर्शेन्द्रियेहा १०१६ [१]	
कासेद्विषभोगाहणा	स्पर्शेन्द्रियावाहना १०१४	
कासेद्विषवेमापत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१२	
० कासेद्विषवेमापत्ताण्	„ १८२५	
कासेद्विषस्त	स्पर्शेन्द्रियस्य ९८५ [५], ९८७ [२-४], १०१३	
० कासेद्विषाणं	स्पर्शेन्द्रिययोः ९८७ [२, ४]	
० कासो	स्पर्शः ५४७ [१]	
किञ्चित्ता	स्फुटित्वा घृ. २७१ टि. ८	
कुञ्चित्ता	स्फुटित्वा ८८६	
कुञ्चिता	„ घृ. २१९ टि. ९	
कुञ्चे	स्रष्टुः १००३ तः १००५, २१९६	
„	स्रष्टुम् १००२, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६६ [१]	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
बली	बलिः - असुरकुमारेन्द्र	१८० [२]
बहलतरी	बहलतरा	५.४ [५] गा. ७६ त. ७९
बहलिय	बहलीक - म्लेच्छजानि-	विशेष ९८
बहवे	बहवः १६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
बहस्सनी	वृहस्पतयः - वृहस्पति-	निकायदेवाः १९५. [१]
बहिं	बहिः १९५ [१]	
बहुएहिं	बहुभि ५.३ गा. ४६	
बहुगीभो	बह्वीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २१०	
बहुतरयं	बहुतरकम् प्र. २९० टि. १	
बहुतराए	बहुतरान् ११२४, ११४२	
बहुतरागं	बहुतरकम् १२१५ [२.३]	
० बहुपएसे	बहुप्रदेशम् २१७० [१]	
० बहुप्पएसे	बहुप्रदेशम् २१७० [१]	
बहुबीयगा	बहुबीजकाः ३९, ४१ बहुबीजकानि प्र. १८ टि. १	
”	बहुबीजानि ४१	
बहुबीया	बहुमध्यदेशभागे १९८ [१], २०६ [१], २११	
बहुमज्जवेसभाए	बहुमध्यदेशभागे १९७ [१], १९९ [१]	
बहुमज्जवेसभागे	बहुकतरकाः २०५७ [३.४]	
बहुपतरागा		

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
बहुयं	बहुकम् १२१५ [१]	
बहुया	बहुकाः २२५. तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३०५, ३३० नः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९८५ [७,९], ११८५, २१२५, २१२६	
”	बहुकानि ९७९	
बहुयाणं	बहुकानाम् ५.४ [१०] गा. १००	
० बहुला	बहुलाः १८८	
बहुवत्त्वयपयं	बहुवक्तव्यतापदम् प्र. १११ पं. २१	
बहुवत्त्वयं	बहुवक्तव्यम् २ गा. ४	
बहुवयणे	बहुवचनम् ८९६	
बहुवयू	बहुवाक् ८५०	
बहुविहं	बहुविधम् १२४२	
बहुविहे	बहुविधान २११ गा. १७४	
बहुसम ०	बहुसम १९५ [१], १९६, १९८ [१], २१०, २२३, [९], १२१५ [१.३]	
बहुं	बहुम् १२४२	
बहुई	बहुनि १९६, १९७ तः २०२ मन्त्राणां प्रथम- कण्डिका, २१०	
बहुण	बहुनाम् ५ [१०] गा. १०० ,, १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२]	
बहुणं	बहुनि १९७ [१]	
बहुणि	बिभीतकः प्र. १७ टि. ५	
बहुलए	बन्ध ९७१ गा. २०१	
बन्ध		

मूलसहो	सकयत्यो	सुतंकाह	मूलसहो	सकयत्यो	सुतंकाह
बंध	बन्धाति १७४९, १७५२, १७६६ तः १७६८ [१] ,, १६६४ गा. २१७ बन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७४२ तः १७४४, १७५५, १७५६ [१]. १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७६६, १७७७ [१], १७७८, १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]		बंधणविमोचनगती	बन्धनविमोचनगतिः ११०५, ११२२	
बंध			बंधणामो	बन्धनतः ११२२	
० बंध			बंधणहिं	बन्धनैः २१७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२९	
० बंधपुण	बन्धकेन १७८१		बंधति	बन्धाति १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १६६४ गा. २१७, १६६८, १६७०, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६७ [१], १७६८ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
बंधगवेषगस्त	बन्धकवेदकस्त्य १७९१		० बंधदाप	बन्धादायाः १७४४	
० बंधगं	बन्धकम् १६९९ [१]		बंधमाणा	बन्धनतः १७५७, १७५८ [१], १७६७, १७६५ [१२], १७७४ [१], १७८६	
बंधगा	बन्धकाः ३२५, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१-३]		बंधमाणं	बन्धन १५८५ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१]	
बंधगार्णं	बन्धकानाम् ३२५		० बंधयं	बन्धकम् १७३६ [१]	
० बंधगो	बन्धकः १५८३ [१], १६४२, १६४३, १७५७, १७५८ [१], १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८, १७८१, १७८४ [२]		बंधति	बन्धन्ति ९७१, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४८, १६४९ [१], १६७२, १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-४, ७-८], १७०९, १७१०, १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७ तः १७१९, १७२१ १७२३, १७२५, १७२७,	
बंधण	बन्धन २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१				
बंधणच्छेयणगती	बन्धनच्छेदनगतिः १०८५, १०९१				
बंधणपरिणामे	बन्धनपरिणामः ९४७, ९४८				

मूलसहो	सहस्यथो	सुसंकाह
	१७२८, १७३० [१], १७३१ [१, ३, ५], १७३२, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [१], १७३८, १७३९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६५ [१-२], १७६९, १७७८, १७८४ [१]	
बंधिस्संति	भन्तस्सन्ति	१.७१
बंधिसु	अभान्तस्-बद्धवन्तः	१.७०
० बंधुजीवण	बन्धुजीवकः	१२२६, १२२७, १२२९, १२३१
+ बंधुजीवण	बन्धुजीवकः	४३१ २४
बंधुया	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ ३६ टि १४
बंधे	बन्धे	१७८६
”	बन्धः	२१२ गा. १८१
० बंधे	”	६८४, ६८५
बंधिसु	अभान्तस्-बद्धवन्तः	१.७१
बंधो	बन्धः	१.४८ गा. १९९-२००
बंध	ब्रह्मन्-देवलोक	१०३५
बंधलोण	ब्रह्मलोकः	२०१ [१]
”	ब्रह्मलोके	२०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २२३ [५], ३३४, ४१९ [१-२], ५९३, १४७०, १८३४
बंधलोग	ब्रह्मलोक	२०५१
बंधलोग ०	ब्रह्मलोक	२०१ [१], २००२
बंधलोगदेवा	ब्रह्मलोकदेवाः	७०६
बंधलोगस्स	ब्रह्मलोकस्थ	२०२ [१]
बंधलोगाणं	ब्रह्मलोकानाम्	२०१ [१]
बंधलोणे	ब्रह्मलोके	२०७
बंधलोय	ब्रह्मलोक	१९६, २१०, ६२२, ६३४
बंधलोय ०	ब्रह्मलोक	१५३२ [५], २०५२ [१]

मूलसहो	सहस्यथो	सुसंकाह
बंधलोयवधिसण	ब्रह्मलोकवर्तंसकः	२०१ [१]
बंधलोया	ब्रह्मलोकाः	१७४ [१]
बंधी	ब्राह्मी	१०७
बंधीय	ब्राह्म्याः	१०७
बंधे	ब्रह्मा-ब्रह्मलोकेन्द्रः	२०१ [२]
बाउष्ठा	वनस्पतिविशेषः- ‘बापची’ इति भाषायाम्	४२ गा. २०
बाणकुसुमण	बाणकुसुमम्	१२२७
बातालीसं	द्विचत्वारिंशः	३८५ [३]
बादर	बादर	१४९२ [२]
बादरपञ्जसगा	बादरापर्याप्तकाः	२४३, २४६, ३३४
बादरपञ्जसगाणं	बादरापर्याप्तकानाम्	२४३
बादरपञ्जसया	बादरापर्याप्तकाः	२५१
बादरभाउकाह्य ०	बादराप्यायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
बादरभाउकाह्या	बादराप्यायिकाः	२४३, २४४, २४५ [३], २४६, तः २४९, २५० [३], २५१, ३३४
बादरभाउकाह्याण	बादराप्यायिकानाम्	२५० [३]
बादरभाउकाह्याणं	”	२४२, २४५ [३], २४६, २४७, २५१, २५९ [१]
० बादरभाउकाह्याणं	”	३५९ [२]
बादरभाउकाह्य	बादराप्यायिकः	१३०७
बादरभाउकाह्या	बादराप्यायिकाः	२६, २८ [१, ४]
बादरभाउकाह्याणं	बादराप्यायिकानाम्	१५१, १५२
बादरकाण	बादरकाये	२४ गा. ९
बादरणाभाण	बादरनाम्नः	१७०२ [४६]
बादरणासे	बादरनाम	१६९३
बादरणिगोद-०	बादरनिगोद	२४८
बादरणिगोदा	बादरनिगोदाः	२४८, ३३४

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह	मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
बादरनिगो०	बादरनिगोद	१३१९	बादरनिगोदानं	बादरनि- २४२, २४५	
बादरत्तसकाहप	बादरत्तसकायिकः	१३१२	गोदानाम्	[८], २४६,	
बादरत्तसकाह्य०	बादरत्तसकायिक	२४३,		२४७, २५१	
		२४४, २४८, २४९,	बादरनिगोदे	बादरनिगोदः	१३११
		१३२०	बादरपञ्जत्तण	बादरपयोत्तकः	१३१४
बादरत्तसकाह्या	बादरत्तसकायिकाः	२४३,	बादरपञ्जत्तगा	बादरपयोत्तकाः	२४६, २५१
	२४४, २४५ [९] तः		बादरपञ्जत्तया	,,	३३४
	२४८, २५१		बादरपञ्जत्तयाणं	बादरपयोत्तकानाम्	२४४,
					२४९
बादरत्तसकाह्याण	बादरत्तसकायिकानाम्		बादरपुडविकाहपु	बादरपृथ्वीकायिकेषु	६६८
	२४२, २४६, २४७, २५१			[४५]	
बादरत्तसकाह्याणं	,,	२४५ [९]	० बादरपुडविकाह-		
बादरत्तेडकाहप	बादरत्तेजःकायिकः	पृ. ३०८	पुसु	,,	६६८ [४]
	टि २		बादरपुडविकाहप-	बादरपृथ्वीकायिकेभ्यः	
बादरत्तेडकाह्य०	बादरत्तेजःकायिक	२४३,	हितो	६५० [६५]	
	२४४, २४८, २४९		बादरपुडविकाह्य०	बादरपृथ्वीकायिक	२४३,
बादरत्तेडकाह्या	बादरत्तेजःकायिकाः	२४३,		२४४, २४८, २४९	
	२४५ [४], २४६ तः		बादरपुडविकाहया	बादरपृथ्वीकायिकाः	२०,
	२४९, २५० [४], २५१,			२२ तः २४, २५ [३],	
	३३४			२४३, २४४, २४५ [२],	
				२४६ तः २४९, २५०	
बादरत्तेडकाह्याण	बादरत्तेजःकायिकानाम्			[२], २५१, ३३४	
	२५० [४], २६२ [१]		० बादरपुडविका-	बादरपृथ्वीकायिकाः	
बादरत्तेडकाह्याणं	,, १५४, १५५, २४२,		हया	२२, २३	
	२४५ [४], २४६, २४७,		बादरपुडविकाह्याण	बादरपृथ्वीकायिकानाम्	
	२५१, ३६२ [१]			२५० [१]	
बादरत्तेडकाह्या	बादरत्तेजःकायिकाः	२९,	बादरपुडविकाह्याणं	,, १४९, २४२, २४५,	
	३१ [१, ४], २४४, २४५,			[२], २४६ तः २४८,	
	[४], २५१, ३३४			२५१, ३५६ [१]	
बादरत्तेडकाह्याणं	बादरत्तेजःकायिकानाम्		० बादरपुडविकाह्याणं,	३५६ [२-३]	
	१५४		बादरपुडविकाहप	बादरपृथ्वीकायिकः	१३०६
बादरनिगोद०	बादरनिगोद	२४४, २४९	बादरपुडविकाह्य०	बादरपृथ्वीकायिक	१३१५
बादरनिगोद - ०	बादरनिगोद	२४३	बादरपुडविकाह्य-	बादरपृथ्वीकायिकैः	
बादरनिगोदा	बादरनिगोदाः	२४३, २४५,	पुर्णदियमोरालिख-	केन्द्रियौदागिक-	
	[८], २४६, २४७, २४९,		सरीरे	शरीरम्	१४७८ [१]
	२५० [७], २५१		बादरपुडविकाह्या	बादरपृथ्वीकायिकाः	
बादरनिगोदान	बादरनिगोदानाम्	२५०		१४७८ [३]	
	[७]		० बादरवणकहकाहप	बादरवन्नरपत्तिकायिकः	
				१३०९	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
बादरवणप्फहाइय	बादरवनस्पतिकायिक	२४३, २४९
बादरवणप्फहाइय०	,,	२४३, २४४, २४९
बादरवणप्फहाइय-०	,,	२४८
० बादरवणप्फहाइय	,,	२४४
बादरवणप्फहाइया	बादरवनस्पतिकायिका:	२४३, २४४, २४५ [६], २४८ तः २५१
० बादरवणप्फहाइया	बादरवनस्पतिकायिका:	३७, ३८, ५३, २४२, २४३, २४५ [७], २४७ तः २४९, २५१, ३३४
बादरवणप्फ-	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	
हकाइयाणं	२४० [६], २४७, ३६८ [१]	
० बादरवणप्फह-	,,	२४२, २४५ [७], काइयाणं २४६, ३६८ [२-३]
बादरवणस्सहकाइय	बादरवनस्पतिकायिक:	५४ [१], ५५ [३], २४६, १३०८
बादरवणस्सह-	बादरवनस्पतिकायिका:	
काइया	३७, २४६, २४७, २५० [६], ३३४	
बादरवणस्सहकाइ-	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	
याणं	१६०, १६१, २४२, २४६	
० बादरवणस्सह-	,,	
काइयाणं		२५१
बादरवणस्स-	बादरवनस्पतिकायिका:	३५, तिकाइया ३३४
बादरवणस्सति-	बादरवनस्पतिकायिका-	
काइयाण	नाम्	२५० [६]
बादरवणस्सतिकाइ-	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	
याणं		२५१
बादरवाउकाइय ०	बादरवायुकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
बादरवाउकाइया	बादरवायुकायिका:	२४३, २४४, २४५ [५], २४६ तः २४९, २५० [५], २५१, ३३४
बादरवाउकाइयाण	बादरवायुकायिकानाम्	२५० [५]
बादरवाउकाइयाणं	,,	१५७, १५८, २४२, २४५ [५], २४६, २४७, २५१, ३६५ [१]
० बादरवाउकाइ-	,,	
याणं		३६५ [२-३]
बादरवाउकाइय	बादरवायुकायिक:	१३०७
बादरवाउकाइय-	बादरवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
पुग्गिदियवेड-	वैकियशरीरम्	१५१५
भियसरीरे		[२-३]
०	,,	१५१५ [३]
बादरवाउकाइया	बादरवायुकायिका:	३२, ३४ [१, ४]
बादरसंपराय	बादरसम्पराय	१२३
बादरसंपराय ०	,,	१२३
बादरा	बादरा:	२४२, २४५ [१], २४६ तः २५० [१], २५१, २६७, ३३४
बादराहं	बादराणि	८७७ [१८]
बादराण	बादराणाम्	२५० [१]
बादराणं	,,	२४२, २४५ [१], २४६, २४७, २५१, २६७, १५०४ [४], १५०६ [४]
बादरापञ्चत्तयाणं	बादरापञ्चत्तयानाम्	२४८
बादरे	बादरः	१३०५, १३८७
बादर	बादर	१४९१ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]
बादरवाउकाइया	बादरापकायिका:	२५१
बादरवाउविहाणा	बादराविविधानानि वृ.	१४ डि. २
बादरणिगोषा	बादरनिगोदा:	२५१

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुसंकाह	मूलस्रो	सम्बन्धो	सुसंकाह
बायरनिगोदा	बादरनिगोदाः २४४, २५०	[७]	बारस०	द्वादश	८२
बायरपञ्चत्था	बादरपर्याप्तकाः २४६		० बारसगस्स	द्वादशकस्य १७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३-४]	
० बायरपुढिका-	बादरपृथ्वीकायिकेषु	६६८ [५]	बारसन्हं	द्वादशानाम् १९९ [२]	
हण्डु			बारसमञ्जो	द्वादशः पृ. २०२ टि. १	
० बायरवणफ्फह-	बादरवनस्पतिकायिकः	१३०९, १३१८	बारसमं	द्वादशम् पृ. २२८ पं. १९	
काहपु			बारसमो	द्वादशः ७९० गा. १८६	
० बायरवणफ्फह-	बादरवनस्पतिकायिका	२४६	बारसविह्वा	द्वादशविधाः १४४ [१], १५२० [५]	
काहया			बारसहिं	द्वादशभ्यः ९९२ [१]	
० बायरवणफ्फह-	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	२४७	बालदिवागरे	बालदिवाकर १२२९	
काहयाणं	बादरवायुकायिका-	नाम् १५७	बालिदुगोवे	बालेन्द्रगोपः १२२९	
बायरबाउकाहयाणं	बादरवायुकायिका-	नाम् १५७	बावट्टिं	द्वादशः १५२९ [५]	
० बायरबाउकाहय-	बादरवायुकायिकैकेन्द्रिय-		बावत्तरि	द्वादशसति. २०६ [२] गा. १५६	
पुग्गिदियवेड-	वैकियशरीरम् १५१५	[२-३]	बावत्तरि	,, १७७, १८४ [१], १८७ गा. १३८, ३८८ [१, ३]	
भियसरीरे			बावत्तरीपु	द्वादशसते. १९९ [२]	
बायरसंपरापु	बादरसम्परायः १७४३		बावत्तरीणं	द्वादशसते. १९९ [३]	
बायरसंपरापु०	बादरसम्पराय १२१		बावीसहम ०	द्वादशितितम ७९० गा. १८९	
बायरा	बादराः २४५ [१]		बावीसहमं	द्वादशितितमम् पृ. ३६२ पं. २७	
बायराहं	बादराणि ८७७ [१०]		बावीसगं	द्वादशम् ७९० गा. १८८	
बायराण	बादराणाम् १४९० [३]		बावीसं	द्वादशानिः ३४१ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ४२६ [१, ३], ४२७ [१, ३]	
बायरे	बादरम् ८७७ [२३] गा. १९८		बावीसाणु	द्वादशसतेः द्वादशित्या वा ७१३, ७१४	
बायालीसह्विहे	द्विचत्वारिंशद्विधम् १०९३		,,	द्वादशित्या १८४१, १८४२	
बायालीसं	द्विचत्वारिंशत् २११, ३८५ [१]		० बाहल्लस्स	बाहल्लस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
+ बार	द्वादश. ७९० गा. १८७		बाहल्लं	बाहल्ल्यम् ९७२ गा. २०२, ९८७ [१]	
बारवती	द्वादशवती १०२ गा. ११६				
बारस	द्वादश ९१ [४]. ९१ [४] गा. १११, १९९ [१], २०६ [२] गा. १५४, ३०६ [१, ३], ५५९ गा. १८२, ५६० तः ५६३, ५६५ तः ५६८, ५८४, ५८६, ५९२, १०४१ [४], १०६६ [३], ११०७ [१], १६९९ [१], १७०२ [१८]				

मूलसरो	सकयथो	सुसंकाह
० बाह्याण	बाह्यायाः १६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका	
० बाह्ये	बाह्ये १९५ [१]	
० बाह्येण	बाह्येण १५, १७ [१]	
बाह्येण	,, २११, २७५ [१], १८५ [३]	
० बाह्येण	,, ८२, १५४, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]	
बाहिरणुसु	बाहिरणु ८३, ८९, ९०	
बाहिरणु	बाहिरणु ५४ [८] गा. ९१	
बाहिरणुखरवे	बाहिरणुखरवेः १००३ [२]	
बाहिरिले	बाहिरिले १५५१ [१]	
बाहिरण	बाहिरण ११० गा. १२४	
बाहि	बाहिः १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८५, सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], २०१७, २०१९, २०२०	
बाहुया	बाहुया-श्रीन्द्रियजीवा पृ. २८ टि ४	
+ वि	द्वितीयम् ५९० गा. १८८ तः १९०	
विहृप	द्वितीये २१७२	
विहृयं	द्वितीयम् १७८ [१-२], पृ. ८० पं. ६	
विहुरा	द्विहुराः पृ. ३० टि. ४	
विहुरा	विहुराः ७४	
विहुरा	द्वितीयः १५९१, १५९९ [१]	
विहृय ०	द्वितीय २१७३ [२]	
विहृयवर्गमूल	द्वितीयवर्गमूल ९११ [२]	
० विहृयवर्गमूल	द्वितीयवर्गमूलम् ९२४	

मूलसरो	सकयथो	सुसंकाह
वित्तिबं	द्वितीयम् ८७०, ८९८	
विमेणु	विभीतकः ४० गा. १४	
विष ०	द्वि-द्वि १२०४	
विरालो	विहुराः पृ. २१२ टि. ४	
विरावणियामु	विहुराः १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५, १७९, १८०, १८३	
विरावु	विहुरा १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
विहुरा	विहुरा ११२२, ११२५	
विहुरी	विहुरा-गुच्छमनरपतिः ४२ गा. २० ,, - हरिद्रनरपतिः ४९ गा. ३९	
विहुरे	विहुरेः ८१ गा. १६	
विष ०	विहुरे पृ. २५ टि. १	
विहुरेण	विभीतकः पृ. १७ टि. ५	
विहुरे	विहुरे ९८६, १४९१ [१]	
विहुरे	विहुरे ११० गा. १२५	
विहुरे	विहुरे १७८ [२]	
विहुरे	विहुरे १७८ [१]	
विहुरे	विहुरे ५४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा. ७५	
विहुरे	विहुरे ५४ [९] गा. ९७	
० विहुरे	विहुरे ५५ [३] गा. १०९, २१७६	
विहुरे	द्वितीयः पृ. २८७ पं. ८, पृ. ४०६ पं. १९	
विहुरे	विहुरेः पृ. ५० टि. ८	
+ विहुरे	विहुरे ५० गा. ४३	
विहुरे	द्वितीयोद्देशकः पृ. २८७ टि. १	
० विहुरे	विहुरेः ११० गा. १२५ ११९ गा. १२५	
विहुरे	विहुरे ५४ [१] गा. ४९	
विहुरे	द्वितीयवर्गमूल- प्रत्युपपन्नम् ९११ [२]	
विहुरे	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	

मूलसहो	सकयस्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सकयस्यो	सुसंकाह
बीयस्स	बीजस्य ५.४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा. ७५			१०६०, १०७९, १२१० [४], १२८१, १४५५, १७११ [२], १८८७ [२], १८९८ [१], १९६९, पृ. १३ टि. १	
बीयं	द्वितीयम् ५.९ टि. २				
बीया	द्वितीया ७८१				
बीयाणं	बीजानाम् २१७६				
बुधामि	ब्रवीमि पृ. २१० टि. २		वेहंदियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
बुज्झइ	बुध्यते २१७४ [१]		सरीरे	१४८०, १४९५ [१], १५०७ [१]	
बुज्झति	,, २१७५		०वेहंदियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
बुज्झंति	बुध्यन्ते ६७३ [२]		सरीरे	१४८०	
बुज्झेष्वा	बुध्येत १४२० [३-४], १४२१ [५], १४३२ [३], १४३७ [३-४]		वेहंदियजातिणा-	द्वीन्द्रियजातिनामः	
बुत्तमाणे	ब्रवाणः पृ. २१० टि. १		माण्	१७०२ [६]	
+ बुद्ध	बुद्धाः २११ गा. १७८		वेहंदियतिरिक्ख-	द्वीन्द्रियतिर्यस्योनिकेभ्यः	
बुद्धबोहिय	बुद्धबोधित ११६, १२९		जोणिपुहिनो	६५० [८]	
बुद्धबोहिय०	,, ११६, ११६, १२७, १२९		वेहंदियत्ते	द्वीन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [१]	
बुद्धबोहियमिद्धा	बुद्धबोधितमिद्धा १६		वेहंदियसरीरस्स	द्वीन्द्रियशरीरस्य १५४९	
० बुद्धीण	बुद्धिना १ [गा. १]		वेहंदियसरीराहं	द्वीन्द्रियशरीराणि १८५६	
बुधमाणे	ब्रवाणः ८३९, ८४४		वेहंदियम्म	द्वीन्द्रियस्य ४८८, ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ९८७ [२], १५४७ [१], २१७५	
बुधामि	ब्रवीमि ८३९, ८४४				
बुयामि-	,,				
बुहा	बुधाः-बुधनिकायदेवाः १९५ [१]		वेहंदिया	द्वीन्द्रियाः २१५ [१], २२७, २२८, २९५, २९६, ३३४, ४३९, ५८१, ६९९, ६३३, ९६१ [१], १०८१, १४०३, १७१५, १७१८, १८१४, १८१७, १८१९, १८५६, १८६१, १९३२ [१], २१२९ [१], पृ. २७ टि. ३, पृ. ४०३ टि. २	
वेहंदिय्	द्वीन्द्रियः ४६८, ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], १२७३, १४३५				
वेहंदियसु	द्वीन्द्रियेषु ६६८ [०]				
वेहंदियपुहिनो	द्वीन्द्रियेभ्यः १४३५				
० वेहंदियपुहिनो	,, ६५० [८]				
वेहंदिय	द्वीन्द्रिय ६७०, ७४३, ११६२, १६१२, १४२६ [१], १४३१ [१], १५८९ [३], १८८० [४]		वेहंदियाण	द्वीन्द्रियाणाम् १०२२ [१], १०३३ [१], १७१७	
वेहंदिय०	द्वीन्द्रिय ५६ [१], ६३९, [२], ६५४, ६८०, ८७४,		वेहंदियाणं	,, ५६ [२], १६३, २२७ तः २२९, ३६९ [१], ४४८, ४७३ [१], ४७४	

मूलसहो	सङ्ख्या	मुलंकाह	मूलसहो	सङ्ख्या	मुलंकाह
	[१], ४७५, [१], ७६७, ११८ [१], ९८७ [१-४], १०६२ [१], १०२८ [१], १०७३, १४०३, १७२४, १७७७, १७२८, १७३३, १८१५ त १८१५, १९२० त १९२२, १९३० [१], १९४७, १९४८, १९५०, १९५८, २१२९ [१], पृ. ३९९ टि. २		बोधव्ये ,, ,, बोधव्यो बोराण बोल बोहिय बोहि	बोद्धव्यम् ,, बोद्धव्याः बोद्धव्यानि बोद्धव्यः बोद्धव्यो	८२९ [२] गा १९९ ४० गा. १६, ४२ गा. २१ ४७ गा. ३६ २११ गा. १६३, ६४४ गा. १८४ बदराणाम् ११२२, १२३५ कोलाहल १८८ बोधित १६, ११६ बोधिम् १४२० [३-४], १४३० [३], १४३० [३-६] कर्पा ४२ गा १९, शरीरम् २११ गा १५९- १६० बोन्ध्य -शरीरा १७७, १७८ [१], १८८, १९६ शरीरी १७८ [२]
० बोद्धिपाणं	द्वीन्द्रियाणाम् ३६९ [२]		बोद्धई		
बोद्धपणं गूलस-	पटपत्तावाधिकाशतद्वया-		बोद्धि		
द्वयापलिभागो	झलवर्गप्रतिभाग १२३		० बोद्धी		
बोनेयालमतविहं	निक्त्वा रिगदधिकशतद्वय- विधम् १०४२		,,		
बोद्धिय ०	द्वीन्द्रिय ६३० [२]		० बोद्धी		
बोद्धियसंसारसमाव-	द्वीन्द्रियसंसारसमापल-				
णजजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना १८				
बोद्धियस्स	द्वीन्द्रियस्य ४७३ [१]				
बोद्धिया	द्वीन्द्रिया. ५६ [१], २२९, २३० [३], २३१, २९७ २३१, ४७७ [१]		भद्धजानि		
बोद्धियाणं	द्वीन्द्रियाणाम् २३० [३], २३१, ४७७ [१]		भद्धजानि		
बोद्धव्या	बोद्धव्या २११ गा. १६४		० भद्धतो		
,,	बोद्धव्या २०३२ गा. २२४, पृ. २०८ टि. १		भय		
बोद्धव्यो	बोद्धव्यः ७९० गा. १८६		० भय		
बोधव्या	बोद्धव्याः ४१ गा. १७, ९१ [४] गा. १११, ११२३ गा. २०९		भगवद्द्वै		
,,	बोद्धव्या ४८ गा. ३८, ८६६ गा. १९७, पृ. २०८ टि. १				
बोधव्या-	बोद्धव्याः ५४ [२] गा. ५४				
,,	बोद्धव्यानि ५४ [८] गा. ८६				
बोधव्ये	बोद्धव्यः ४८ गा. ३८, १७७३ गा. २१७				

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
भगवन्नो	भगवतो	१ [गा. २]	भणिग्	भणितः	२१०४ [१]
भगवन्ती	भगवत्याम्	पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २०, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२	भणिग्	भणितः	२१०४ [१]
			भणिन्नो	भणितः	२१०४ [१]
				भणितः	२१०४ [१]
			भणितं	भणितम्	१०२ गा. ११७, ३३३, १००३ [२]
			भणित्वा	भणितः	३३३
			॥	भणितौ	५४ [२] गा. ५५
			॥	भणितानि	५४ [८] गा. ८७
			॥	भणिता	१८७, २११ गा. १६५, ५५८
			भणितो	भणितः	६२५, ६३८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], १५३९ [३-४], पृ. ६५ टि. ११
			भणिय	भणितम्	१५४ गा. १३५, १७२ [३१], १७१७, १००६, २०४६, २११०, पृ. २६८ टि. ३
			० भणियं	॥	पृ. २६८ टि. ३
			भणित्वा	भणितः	११०४, १८७ [१], ११०७, १२०५, १७०२ [२३], १७६१, १७६२
			॥	भणितः	२११ गा. १६१
				गा	१६३-१६४, ५२४, ८८८ [१], ९८३ [२], १५५०, १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१, पृ. ३२४ टि. १
			॥	भणितानि	९११ [३], ९१२ [१], ९१४ [२]
			भणित्वा	भणितायाम्	१४४१
			भण्णह	भण्यते	५५३
			भण्णति	॥	५४४, ५४७ [१], २१५७, पृ. ३९५ टि. १
भगवन्ना	भगवन्ता	१ गा. ३			
भगवन् !	भगवन्	२१६९			
भगवन्तो	भगवन्त	२११			
भगवस्स	भगवस्य	५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७० तः ७५ भगवाः ५४ [३] गा. ६०			
॥	॥	५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९			
भगवान्	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४, पृ. २९६ टि. ५			
भगवान्स्स	भगवन्मानस्य	५४ [७] गा. ८४			
भट्ठितं	भट्ठितम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६			
भट्ठिदारण	भट्ठिदारकः	८४३, ८४८			
भट्ठण	फलविशेषाणाम्	१२३५			
भट्ठग	म्लेच्छजातिविशेष	९८			
भणंति	भणन्ति	११९८, २०५७ [१]			

मूलस्रो	सङ्कयत्यो	सुरसङ्काह
अण्णलि	अण्णन्त	५, ४४
असि	अकि	१९५ [१]
+ असिथ	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
असुमुत्था	असुमुत्ता—वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५२
अहाण	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४
”	द्राक्षाणाम्	पृ. २९६ टि. ५
अहिलपुरं—	अहिलपुरम्	१०२ गा. ११४
अहे	अहे	१७८ [१-२]
० अमररूपा	अमररूपा—म्लेच्छजाति-	
	विशेषः	पृ. ३६ टि. ३
अमरा	अमराः	५८ [१]
अमरावली	अमरावलिः	१२२६
अमरे	अमरः	१२२६
अमासे	वनस्पतिविशेषः	४६ गा ३३
अय	अय	१७०० [१३], १७०८ [१०]
अयणा	अयना ५, ४ [८] गा.	९६
अयणिसिन्धवा	अयनिःमृता—भाषामेदः	८६३
अयववा	अयवता	१ गा. ५
अयसण्णा	अयसजा	७२५, ७२६
अयसण्णा—०	”	७३०, ७३१, ७३३ तः ७३६
० अयं	अयम्	१६७ तः १७४
अये	”	१६९, १ [५]
अरह—	अरत	१०९८
अरह—०	”	१०९८, १२५७ [५]
अरहेहिं	अरतैः	९७ [१]
अरिली	अरिली—वतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
अरु	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. २३
अरुग	”	९८
रुय	”	पृ. ३६ टि. २३

मूलस्रो	सङ्कयत्यो	सुरसङ्काह
अहाण	अहातकः	४० गा. १४
अहाण	अहातकानाम्	११२२
अही	बलीविशेषः	४५ गा. ३१
अव ०	अव २११ गा. १६६-१६७	
+ अव—	अवः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
० अवग्रहणं	अवग्रहणम्	१३६५
अवचरिमेणं	अवचरमेण	८१२ [१], ८१३ [१]
अवण०	अवन	१७७, १८७, १८९ [१], १९०
अवणछिरेसु	अवनच्छिरेषु	१५७
अवणणिसुडेसु	अवननिकुटेषु	१५७
अवणपयहेसु	अवनप्रस्तेषु	१४८, १५१, १५७, १६०
अवणवह ०	अवनपति	१०९७, १४६३ ,, २०५१, २०५२ [१]
अवणवनीसु	अवनपतिषु	६७२ [७-८]
अवणवास ०	अवनवास	पृ. ५९ टि. ४
अवणवासि ०	अवनवासिन्	६५० [१३]
अवणवासिणीओ	अवनवासिन्यः	२८५, ३३४, ११८३ [३], ११८९, ११९०
अवणवासिणीण	अवनवासिनीनाम्	११६६ [२]
अवणवासिणीणं	”	३४६ [१-३], ११८३ [२], ११८९
० अवणवासिदेव-	अवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पञ्चिदियवेठम्बि-	वैक्रियशरीरस्य	
यसरीरस्स		१५३२ [१]
अवणवासिदेव-	अवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पञ्चिदियवेठ-	वैक्रियशरीरम्	
मिथयसरीरे		१५२० [१-२]
० ”	”	१५२० [२-३], १५२६ [१]
अवणवासिदेवेहिंतो	अवनवासिदेवेभ्यः	६५० [१३-१४]

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भवणवासी	भवनवासिनः १३९, १४० [१-२], १७७, १७७गा. १३७, २२०, २८४, ३३४, ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	
भवणवासीणं	भवनवासिनाम् १७७ तः १७९ [१], ३४५ [१], ११६६ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० ,, ३४५ [२-३],	
० भवणवासीणं भवणवासीसु	भवनवासिपु १४७०, पृ. १८० टि. ३	
भवणं	भवनम् ८५३	
भवणा	भवनानि १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका पृ. ६६ टि. ३	
भवणाहं	,, १८७ गा. १४० १४१	
भयणावाय०	भवनावास्य १७७ तः १८१ [१], १८२ तः १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]	
भवणेषु	भवनेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
भवति	भवति ८८२, ८८३, ८८५, ८८६, ९६१ [१], १६७९, १६८०, १८०९, १९६३, १९६४, २१७० [१], पृ. ४४५ टि. ६	
भवत्येकेवलि-	भवम्येकेवल्यनाहारकः	
अणाहारपु	१३६९, १३७१	
० भवत्येकेवलि-		
अणाहारपु	१३७१ तः १३७३	
भवधारणिजा	भवधारणीया १५२९ [१-९], १५३२ [१, ५-६]	
भवधारणिजे	भवधारणीयम् ९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१, ६]	
भवपञ्चइया	भवप्रत्ययिक १९८२	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भवसिद्धिपु	भवसिद्धिकः १३९, २, १८७१ [१]	
भवसिद्धिया	भवसिद्धिकाः २६९, ३३४, १८७२	
भवसिद्धियाणं	भवसिद्धिकानाम् २६९	
भव	भवम् २११ गा. १६२, १६७९	
भवन्ति	भवन्ति ८९, ९०, १७९ [१], ४६१, १०८३, १४०९, १४४४, १६४३, १७१२, २१०४ [२], २१७० [१], २१७६	
भवन्ति-	भवन्ति ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ९१ [४], १६७, १६८, १७० त. १७२, १७७, १७९ [१], १८० [१], १८२ त. १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]	
भवन्ति -	भवति २०९	
भविता	भविता १४२० [८], १४२१ [२-३]	
+ भविय	भव्यः १८६ गा. २१९	
भविय ०	भव्य १ गा. २	
० भवियद्वन्द्वदेवानं	भव्यद्वन्द्वदेवानाम् १४७०	
भवे	भवेत् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [७] गा. ८४, १९४ गा. १५३, पृ. २९३ टि. ६, पृ. २९४ टि. १९	
,,	भवति २०८५ गा. २२७	

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
भवे—	भवेत् १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८	
भवे	भवेयुः १००६ गा. २०७	
भवे	भवे ८२९ [२] गा. १९१	
० भवे	भवे २११ गा. १६१	
भवोवग्गहकम्माहं	भवोपग्रहकर्माणि २१७० [२] गा. २२९	
भवोववातगनी	भवोपपातगतः १०९९	
० भवोववातगनी	,, १०९९	
भवोववातगनीगु	भवोपपातगत्याम् १०९९	
भवोववायगनी	भवोपपातगतः १०९३	
भम्बाण	कलविशेषाणाम् ट्ट. २७३ टि. ४	
भंगा	भङ्गाः ७८१ तः ७८४, ७९० गा. १८६ गा. १९०, १०७७, १०८३, १०८९, ११८४ [१], १६४३, १६४४, १६४८, १७५८ [१], १७६१, १७६५, [२], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १८८० [१, ५]	
भंगा	भङ्गौ १७८१, १७८४ [१]	
० भंगा	भङ्गाः १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १९०५ [३] तः १९०७	
+ भंगी	भङ्गीषु १०२ गा. ११६	
,,	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१, १२३४	
भंगीरप्	भङ्गीरजः १२३४	
भंगे	भङ्गे ५४ [४] गा. ६६ तः ७५	
भंगो	भङ्गः ५४ [३] गा. ५६ तः ६५, १८७९	
० भंगो	,, १७६०, १७६६, १७७९, १७८१, १७८४ [१, ३], १८७२, १८७७,	

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
	१८८० [५], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१-३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
भंडवैयालिया	भाण्डवैयालिकाः— कर्मायाः १०५	
भंडारा	भाण्डकाराः— शिल्पार्थाः १०६	
भंडी	शिरिषवृक्षः ८२ गा. २३	
भंते !	भदन्तः ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ गृहाणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २११, २२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३५१ [१], ३५२ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३, ३६६ [१], ३६९ तः ३७२ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१-३], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९७ [१-२], ३९८ [१-२], ३९९ [१],	

मूलसहो

सकयत्यो

सुसंकाह

मूलसहो

सकयत्यो

सुसंकाह

४०७ [१], ४०८ [१],
 ४०९ [१], ४३६ [१],
 ४३७ [१,३], ४३८ तः
 ४४१, ४४३ तः ४४७,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५००
 तः ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२७ [१], ५२९ [१],
 ५३० [१], ५३१ [१,३],
 ५३२ [१], ५३३ [१],
 ५३५ [१], ५३९ [१],
 ५४१ [१], ५४२ [१],
 ५४३ [१], ५४७ [१],
 ५५० [१], ५५४ [१-३],
 ५५५ [१,३], ५५६ [१],
 ५५७ [१], ५६०
 तः ५७७, ५७९, ५८१,
 ५८३ तः ५८५, ५८९,
 ६०५ तः ६०७, ६०९ तः
 ६१३, ६१५, ६१७, ६१९,
 ६२१, ६२३, ६२४, ६२६,
 ६२८, ६३०, ६३२, ६३३,
 ६३६, ६३७, ६३९ [१],
 ६४२, ६४५ [१], ६४६,

६४८, ६५० [१], ६५५
 [१], ६५६ [१], ६५७,
 ६५८, ६६२ [१], ६६६
 [१], ६६८ [१], ६६९
 [१], ६७२ [१], ६७३
 [१], ६७७, ६७९, ६८१,
 ६८४, ६८५, ६८७,
 ६८८, ६९१ तः ६९५,
 ६९७, ७०० तः ७२७,
 ७३० तः ७४०, ७४२,
 ७४५, ७४७ तः ७५१,
 ७५३ तः ७५६, ७५८,
 ७६३ तः ७६५, ७७२,
 ७७३ [१], ७७४, ७७५
 ७७७, ७७९ तः ७८७,
 ७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ८३० तः ८५८,
 ८६० तः ८७२, ८७५,
 ८७७ [१-२, १७२३],
 ८९८ तः ८८१, ८८७,
 ८८८ [१], ८८९, तः
 ८९३, ८९६ तः ९०२,
 ९०४, ९०६, ९०८,
 ९१० [१-४], ९११
 [१-३], ९१२ [१-२],
 ९१४ [१-२], ९१६ [१],
 ९१८ [१], ९२०, ९२१
 [१-२], ९२५ तः ९३७,
 ९४७ तः ९५९, ९६०
 तः ९६८ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ९७०, ९७३,
 ९७४ [१-२], ९७५ [१],
 ९७६ [१], ९७७ [१],
 ९७८ [१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१ [१], ९८२

मूलसप्तो

सकयत्यो

सुतंकाइ

तः ९८५, ९८७ [१-४],
९९० [१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-२], ९९३ तः
९९५ [१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००४,
१००५, १००७, १००८
तः १०१२ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, १०१३, १०१४
[१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ तः
१०२७ [१], १०२८ [१],
१०३०, १०३१ [१],
१०३६, १०३८, १०४१
[१-४, ८], १०४३ [१,
३, ५-६], १०४६ [१, ८],
१०४७ [१, ४], १०४८
[१-२, ४], १०५० [३],
१०५४ [१], १०५५
[१-५], १०५६ तः
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ तः १०७०,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३, १०८५,
१०८७ तः १०८९,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३२,
११३८, ११३९, ११४२,
११४५, ११४६, ११५१,
११५६ तः ११६०,
११६६ [१], ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११७९, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१३], ११८३ [१-३],

मूलसप्तो

सकयत्यो

सुतंकाइ

११८५ तः ११९४,
११९९ [१], १२००
[१], १२०१ [१],
१२०३ [१, ३], १२०७
[१], १२०८, १२०९,
१२१० [१, ३], १२११,
१२१५ [१-३], १२१६
[१], १२१७, १२१९,
१२२०, १२२२, १२२३,
१२२५ तः १२३३,
१२३८ तः १२४०,
१२४२ तः १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१, ३, ५, ७], १२५८
[१-३, ५-८], १२६०
तः १२६२ [२], १२६४
[१-२], १२६५, १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७१ तः १२७३,
१२७५, १२७७, १२७९
तः १२८५, १२८९
तः १३००, १३०२,
१३०५, १३०६, १३०८
तः १३१२, १३१४,
१३१५, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४७, १३५०,
१३५३ तः १३५५,
१३५८, १३५९, १३६२,
१३६४ तः १३६९,
१३७१, १३७२, १३७६,
१३८६, १३८८ तः
१३९०, १३९२, १३९३,
१३९९, १४०७ [१],
१४०८ [१-२], १४१०
[१, ३], १४१४ [१, ३],

मूलसहो

सङ्ख्यत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसहो

सङ्ख्यत्यो

सुत्तंकाइ

१४१५ [१-२], १४१६
[१], १४१७, १४१८,
१४२० तः १४२५ [२],
१४२६ [१], १४२७ [१],
१४२८ [१-२], १४३०
[१], १४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-२]
४-६], १४४४, १४४६
१४४७, १४४८, १४४९,
१४५० तः १४५३, १४५४
तः १४५८ [२], १४८०
१४८२ तः १४८४ [२]
१४८५ [१-३], ५६
१४८७ [१-२] १४८८
तः १४९० [१], १४९१
[१], १४९२ [१], १४९५
[१], १४९७ [१-३],
१४९८ [१], १५०१ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६ [१], १५०७ [१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२१ तः १५२३ [२],
१५२४ [२], १५२५
१५२६ [३-४, ७], १५२७
तः १५२९ [२], १५३०
तः १५३२ [१, ६], १५३३
[१] १५३४ तः १५३७,
१५३९ [१], १५४० तः
१५४२, १५४४ [१-३],
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०, १५५१
[१, ८, ९], १५५२ तः
१५५४, १५५७, १५५९,
तः १५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७४,
१५७५ तः १५७९, मृधाणां

प्रथमकण्डिका, १५८१
[१], १५८२, १५८३
[१], १५८५ [१], १५८६
[१], १५८८, १५८९,
[१], १५९० तः १५९५,
[१], १५९६, १५९७
[१], १५९८, १५९९
[१], १६००, १६०२,
१६०३ [१], १६०४
[१], १६०५, १६०६
[१], १६०७ तः १६०९,
१६१०, १६१३ [१],
१६१४ तः १६१६ [१],
१६१७, १६१९ तः
१६२६, १६२८ तः
१६३३, १६३५, तः
१६३८ [१], १६४०,
१६४२, १६४३, १६४६,
१६४७ [१], १६४८,
१६४९ [१], १६५०
तः १६५३, १६५७,
१६५८, १६६०, १६६३,
१६६५ तः १६७०,
१६७२, १६७५, १६७६
[१], १६७७ [१], १६७९
तः १६८४ [१०], १६८५
[१-२], १६८६ तः
१६८८ [२], १७०२
[१, ११], १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१५, १७१८, १७२१,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५ [१],
१७४२ तः १७४७ [१],
१७४९ तः १७५२, १७५४
[१], १७५५ तः १७५८
[१], १७६१, १७६४,

मूलसहो

सकयथो

सुत्तंकाह

मूलसहो

सकयथो

सुत्तंकाह

१७६५, १७६७ [१],
१७६९ [१], १७७० [१].
१७७३ [१], १७७४ [१].
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३ [१], १७८४ [१],
१७८७ [१], १७८८ [१].
१७८९, १७९२, १७९४
[१], १७९५ तः १७९७.
१८०० [३], १८०२ तः
१८०६ [१], १८०७ त
१८१२, १८१४ तः
१८१९, १८२१, १८२२,
१८२५, १८२६, १८२९,
१८६२ १८६६ तः.
१८६८, १८७१ [१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५ [१], १८७६ [१].
१८७७, १८७८ [१],
१८७९, १८८० [१].
१८८१ [१], १८८३ [१].
१८८४, १८८७ [१].
१८९० [१], १८९४
[१], १९०८ तः १९१०,
१९१२ तः १९१४,
१९१७, १९१८, १९२१,
१९२२, १९२८, १९२९,
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५ १९४७,
१९४८, १९५१, १९५४,
१९५५, १९५७ [१],
१९५८, १९६३ तः
१९६६, १९७४, १९७५,
१९७८, १९८२ तः
१९८४, १९९१, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,

२००६ तः २००९ [१],
२०१७, २०२२, २०२७,
२०३३, २०३४ [१].
२०३५, २०३८, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१,
२०५२ [१], २०५३,
२०५५, २०५६, २०५७
[२], २०६०, २०६१,
२०६३, २०६४, २०६६,
२०६७, २०६९, २०७०,
२०७२, २०७३, २०७७,
२०७८, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०८९,
२०९० [१], २०९१ [१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५ [१], २०९६ [१],
२०९७ [१], २०९९
[१-२], २१०० [१-२],
२१०२, २१०३ [१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२० [१], २१२१
[१], २१२३ [१], २१२४
[१], २१२५ तः २१२७
[१], २१२८ [१], २१२९
[१], २१३०, २१३१,
२१३३, २१३४ [१],
२१३५ [१], २१३७ [१],
२१३९, २१४० [१],
२१४२, २१४३, २१४७,
२१४८, २१५२ तः २१५४
[१], २१५६ [१-२].
२१५९ [१-२], २१६५,
२१६६ [१-४], २१६८
तः २१७४ [१], २१७५
आगे १६३ तः १६६.
१७५, १७८ [१], २०६
[१], २११

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाइ	मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाइ
भाग	भाग ९३, ४४०, ४४३,	९९६ [२]	० भागानो	भागान ९९८ [१],	९९२ [२]
भाग -	,, ६७७, ६७९, ९९० [४]		० भागालो	,,	९९६
भाग -	भागः १७२८		० भागे	भागः	२९१
भागसहस्राई	भागसहस्राणि १८१७,	१८२०	,,	भागान १७०५, १७०८	
० भागं	भागम् २११, ६०५,		,,	[४], १७११ [२], १७२५	
	१३०५, १३०८, १३६५,		,,	भागो १७३१ [१, ५]	
	१३८७, १४७२, १५००,			भागो १४८, १४९, १५१,	
	१५०४ [१], १५०६			१५२, १५४, १५५, १६०,	
	[१-५], १५०७ [१-२],			१६१, १६३तः १७८	
	१५१३ [१-४], १५२७,			[१], १७९ [१], १८१	
	१५२८, १५२९ [१-३,			[१], १८२ [१], १८४	
	९], १५३०, १५३१,			[१], १८५ [१], १८८,	
	१५३२ [१, ५-६], १५४७			१८९ [१], १९० [१],	
	[१], १५५१ [१, ४, ६],			१९३ [१], १९५ [१],	
	१७०८ [७], १७१३,			१९६, १९७ [१], १९८	
	१७३० [१], १७३१			[१], १९९ [१], २०५	
	[३-४], १८०३, १९९४,			[१], २०६ [१], २०७,	
	१९९५, १९९८, २००६,		० भागेण	भागन १७१०, १७२३	
	२१५६ [१], २१५९ [१],		० भागेणं	,, १६५८ [१], १६९९	
	२१६०, २१६५, २१६६			[२], १७०० [२, ४, ९,	
	[१], घृ. ४४१ टि. १			११, १२, १३], १७००	
भाग	भागः १७२१ १७२५			[१, ३-६, ८, ९, ११, १३,	
	१७३३			१८२२, २४-२७, ३६	
० भाग	,, १६९७ [१], १६९९			३९, ४३, ४५], १७०५,	
	[२], १७०० [४], १७००			१७०७ [१], १७०८	
	[६, ८, १८-२१, २५-२७,			[२, ४, ७-८], १७११	
	४५], १७११ [२]			[२], १७१२, १७१३,	
,,	भागौ १७०० [११, १३],			१७१५, १७१७, १७१८,	
	१७०२ [१, ५, ९,			१७२१, १७२२, १७२५,	
	११, १३, २२, ३६,			१७२७ तः १७२९,	
	४३, ४८, ५८],			१७३१ [१, ३-५]	
	१७०८ [८]		भागसु	भागेषु १५७, १५८	
० भागा	भागान् १७१५		० भागे	भागः ९१२ [२], ९१४	
,,	भागानि १७७, १७८			[१], ९१८ [१], ९२०,	
	[१], १८८			१२८८, १५४५, १७१२	

मूलसहो	सकयल्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सकयल्यो	सुसंकाह
भाणितव्यं	भाणितव्यम् १७९ [१], १९७ [१], ३३३, ३५८, ४८८, ५५३, ६६७, ६६८ [६], ६७२ [६], ७८९	भाणितव्यः ३३३, ४५१, ४५८, ४६९, ४७६, ४९२, ६५४, ६५९, ६६१, ६८, २६६ टि. १, ६८, ३०० टि. ४	भाणितव्यम्	भाणितव्यः १९४, ६२९, ६९२, ८७६, ८९१, ८९५, ९८७ [१], ११२७, ११४६, ११५२, ११८१, १२०५, १२१० [२, ४], १२५८ [३], १५००, १६०४ [१-३], १६४४, १६४८, १७१२, १७१७, १७२१, १७२५, १७२८, १७३३, १७६१, १७६२, १७६५ [१], १७७४ [२], १७८४ [३], १८०० [२], १८६०, १९०७, २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [२], २११७ [२], २११८ [२], २१२४ [४], २१४१, ६. ३५१ टि. १, ६. ३८७ टि. १	
भाणितव्या	भाणितव्यानि ४६१	भाणितव्या ४६१	भाणितव्या	भाणितव्यम् १८९ [१], ६४८, ६५० [१०], ६५५, [६], ६५६ [३]	भाणितव्यम् १८९ [१], ६४८, ६५० [१०], ६५५, [६], ६५६ [३]
भाणितव्ये	भाणितव्यः ४९६	भाणितव्यः ४९६	भाणितव्यम्	भाणितव्यः १५८४ [१]	भाणितव्यः १५८४ [१]
भाणितव्यो	भाणितव्यः ४९६	भाणितव्यः ४९६	भाणितव्यम्	भाणितव्यम् १९२, २०९, ७४३, ८०४, ८६९, १०३१ [२], १०४९, १०६१, १०८९, ११८० [६], ११९७, १२१४, १२१७, १२४९, १२५१, १२५७ [१६], १४६८ [३], १५४३, १५५२, १५८०, १७०२ [३१०], १७१७, १७४१, १७४७, १७६८ [३], १७८५, १७८६, १७९०, १७९१, १८०६ [१], १९२६, २०४६, २०५२ [३], २११०, २११९ [३], २१२१ [२]	भाणितव्यम् १९२, २०९, ७४३, ८०४, ८६९, १०३१ [२], १०४९, १०६१, १०८९, ११८० [६], ११९७, १२१४, १२१७, १२४९, १२५१, १२५७ [१६], १४६८ [३], १५४३, १५५२, १५८०, १७०२ [३१०], १७१७, १७४१, १७४७, १७६८ [३], १७८५, १७८६, १७९०, १७९१, १८०६ [१], १९२६, २०४६, २०५२ [३], २११०, २११९ [३], २१२१ [२]
भाणितव्यम्	भाणितव्यम् १९२, २०९, ७४३, ८०४, ८६९, १०३१ [२], १०४९, १०६१, १०८९, ११८० [६], ११९७, १२१४, १२१७, १२४९, १२५१, १२५७ [१६], १४६८ [३], १५४३, १५५२, १५८०,	भाणितव्यम् १९२, २०९, ७४३, ८०४, ८६९, १०३१ [२], १०४९, १०६१, १०८९, ११८० [६], ११९७, १२१४, १२१७, १२४९, १२५१, १२५७ [१६], १४६८ [३], १५४३, १५५२, १५८०,	भाणितव्यम्	भाणितव्यः १५८७ [१] भाणितव्यानि १८४२ भाणितव्यः ४९६, ४९८, १६४२ भाणितव्यो १९० [१], १९०८ [२], १०६४, १०९९, ११४५, १४२९, १५०९	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तंकाह	मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तंकाह
	१५३९ [२-४], १५९१, १५९३, १५९९ [१]. १६१४, १७६८ [१]. २११७ [१]. २१३९ २१५५, छ. ३३६ टि. १	वनस्पतिविशेषः ५.१ ५.५ [३] गा १०८	० भावे भाषेयव्वं	भावान् २११ गा. १७० भाषयितव्वम् १६०४ [१]	
भार्णा			भाय	भस्मन् १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
भारंढपक्खी	भारण्डपक्खी	८७	भासण	भाषकः १७३४	
भाव	भाव ११० गा. १२८ २११ गा. १७०, १२५२, १२५३, १२५५.		+ भासग	भाषकः २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२	
+ भाव	भावे ८०९ [२] गा. १९.१ ८६२ गा. १९४		भासगा	भाषकाः २६४, ८६७, ८६८	
भावभो	भावतः ८७७ [२, ६, ९.], १७९.७, १७९८ [१] १८०० [१]. २०६१		० भासगा	भाषकाः ९००	
भावचरिमे	भावचरमः ८०९ [२] गा. १९१		भासगाणं	भाषकाणाम् २६४	
भावचरिमेणं	भावचरमेण ८०० [१], ८२१ [१]		भासज्जातं	भाषाजातम् ८७०	
भावतो	भावन. ८७७ [११, १३], २०६६		भासज्जाना	भाषाजातानि ८७०	
भावसत्ता	भावसत्ता-भाषाप्रमेदः ८६२		भासज्जायं	भाषाजातम् ८९८	
० भावा	भावाः ११० गा १२७		भासज्जाया	भाषाजातानि ८९८	
भावाण	भावानाम् १ गा. २		भासज्जायाहं	,, ८९९	
भाविअप्पणो	भावितोअमन.	९०३	भासनी	भा.यन्ते ८५९ गा १९२. १९३	
भाविअप्पणो	,,	२१६८	भासत्ताण	भाषान्वेन ८७७ [१], ८७८ त ८८०, ८८८ [१], ८८९	
भाविअभो	भावता ११९६		० भासत्ताण	,, ८९०, ८९२, ८९५.	
भाविदिण्णु	भावेन्द्रियेषु १०६४		भासमाणे	भाषमाणः ८९९	
+ भाविदिय	भावेन्द्रियाणि १००६ गा. २०८		भास्य ०	भास्वर १७८ [२], १९६	
भाविदिया	,, १०२४, १०५६ तः १०५८, १०६४, १०६५, १०६७		भास्यं	भाषाम् ८५९ गा. १९२- १९३, ८७१, ८७२, ८७४, ८७५, ८९९	
भावे	भावान ११० गा. १२१- १२२		भास्यन्ति	भाषन्ते ८७१, ८७२, ८७४, ८७५	
			भास्यन्तो	भाषमाणः ८९९	
			भास्या	भाषा २ गा. ५, ८३० तः ८३८, ८५४ तः ८६६, ८९७	
			,,	भाषाः ८५९ गा. १९२	
			,,	भाषे ८५९ गा. १९३	

मूलसरो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह	मूलसरो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
+ भासा	भाषायाम् ८२९ [२] गा. १९.१		भुजो भुजो	भूयोभूयः १११६, १८१२, १८२३	
भासा ०	भाषा १९०४ [१, ३], १९०६, १९०७		भुजो २	., १२२० तः १२२३, १२२५, १२५.१तः १२५.३, १८०५, १८०६ [१], १८१९, १८२२, १८२५, १८२९, २०५२ [२, ४-६]	
भासाप	भाषया १०७, १७८ [२]		भुवण	भुजपरिमपं १५१२ गा. २१५	
भासाचरिमेणं	भाषाचरमेण ८१४ [१], ८१५, [१]		भुवण	भुजग १९६	
भासापयं	भाषापदम् पृ. २२२ पं. ५		भुवण	भुजगपतयः १८८	
भासायिवा	भाषार्या १०१, १०७		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ३८४ [२-३], ३८५ [१३], ३८६	
भासिति	भाषन्ते १०७		भुवणवह्णो	[१-३], ६३९ [१६-१८]	
भासुहेसण	भाषोद्देशकं १८०० [३]		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भासुर ०	भासुर-भास्वर १७७, १७८ [१], १८८		भुवणवह्णो	[१], ६३९ [१२, १६]	
भिजमाणाहं	भियमानानि ८८७		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिजमाणाणे	भियमानानाम् ८८७		भुवणवह्णो	[१], ६३९ [१२, १६]	
भिज्णाहं	भिज्जानि ८८०		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिह	भिह—भ्लेच्छत्रातिविशेष पृ. ३६ टि. ३		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिह्णाण	भिल्लतकः पृ. १७ टि. ७		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिस ०	भिस ५४ [८] गा ८८		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिसकंदं	भिसकन्दः—मिच्छाद्य- विशेषः १२३८		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिसमुणाले	भिसमुणालः—मुणालिनी ५१		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिसे	भिस ५१		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिंगण	भृङ्गकः पृ. २९३ टि. १०		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिंगणसे	भृङ्गपत्रम्—भृङ्गपत्रम् १२२७		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिंगारं	भृङ्गारः ८५३		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भिंगे	भृङ्गः १२२७		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भीता	भीताः १६७ तः १७४		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भीम ०	भीम—राक्षसाभिधानवान- व्यन्तरदेवेन्द्र १९२		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भीमा	भीमाः १६७ तः १७४		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	
भीमे	भीमः—राक्षसाभिधानवान- व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९		भुवणवह्णो	भुजपरिमपं ७६, ३८४	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
भुले	तृणविशेषः पृ. २० टि.४		० भेष	भेदः ८८१, ८८४, ८८६,	
भुञ्जमाना	भुञ्जमानाः १७७, १७८ [१], १७९ [१]. १८८, १९६		भेषण	भेडन ५.४ [७] गा. ८४	१२३०
”	भुञ्जमानौ १७८ [२]		० भेषणं	”	८८७
भूजत्येण-	भूतार्थेन-भूतार्थत्वेन ११० गा. १२०		भेषो	भेदः १०९९, १५३९ [४]	
भूष	भूतः-भूताभिधद्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६		+ भेद	” १९८१ गा. २२२	
भूत	भूत-जीव २११		भेदपरिणामे	भेदपरिणामः ९.४७	
भूतलता	भूतलता पृ. १९ टि.१		भेद	भेदः ८८२, ८८४ तः	८८६
० भूता	भूतानि १७७, १७८ [१], १८८		० भेदं	” ८८५, ८८६, १२३०	
भूमिभागांसि	भूमिभागे १२१५ [१]		भेदेण	भेदेन ६.५० [७], १००२	
भूमिभागानो	भूमिभागान १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१] २१०, १२१५ [२-३]		० भेदेणं	” ८८७. पृ. ३५१ टि. १	
० भूमिभागानो	” १९६		० भेदेसु	भेदेसु १५.८०	
भूमि	भूमिम् ८०		भेदो	भेदः १४८५, [८], १५०४ [४] १५.०९ तः	
भूयण	वनस्पतिविशेषः ४० गा. ४१		भेदपरिणामे	१५.११ [१], १५.१७ [३], १५.२० [३, ५], १५.३८, १५.३९ [२, ३], १५.४०	
भूयबाह्य	भूतबाहित, भूतबाहिक-वानस्पत्यभेदः १८८		भेदपरिणामे	भेदपरिणामः ९.५१	
भूयबाह्या	भूतबाहिता भूतबाहिका वा १९४ गा. १५१		भेदम्	भेदम् ८८०	
भूया	भूताः १४१ [१], १८८		भेदे	भेदः ८८१	
भूयाहं	भूतान २.१५.३ [४], २१६६ [३]		भोगभोगाहं	भोगभोगान १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
भूयाणं	भूतानाम् १९०		भोगवर्द्धया	भोगवर्द्धिका-लिपिभेदः १०७	
० भूयाणंदा	भूतानन्दो, भूतानन्दः-नागकुमारैन्द्रः १८१ [२]		भोगवर्द्ध्या	भोगवर्द्धिका-लिपिभेदः १०७	
भूयाणदे	भूतानन्दः-नागकुमारैन्द्रः १८३ [२], १८७ गा. १४४		भोगवर्द्ध्या	भोगवर्द्धिका-लिपिभेदः १०७	
भूयण	भूयण १७७, १७८ [१-२], १८८		भोगवर्द्ध्या	भोगवर्द्धिका-लिपिभेदः १०७	
भेष	भेदः ८८१, ८८३		भोगवर्द्ध्या	भोगवर्द्धिका-लिपिभेदः १०७	

मूलसहो	सकथयो	सुत्काह	मूलसहो	सकथयो	सुत्काह
	म		मगमिगकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
महबण्णाणी	मत्थजानी ४८८, १३५२.		मगर	मकर	१७७
	१८९९ [१]		मगरा	मकराः	६२, ६६
"	मत्थज्ञानिनः २५८, २५९		मगरिमच्छा	मकरीमत्स्याः	पृ. २९ टि. ६
० महबण्णाणी	मत्थजानी ४७० [३]		मगसा	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८
महबण्णाणीणं	मत्थज्ञानिनाम् २५८				टि. ८
मउड	मुकुट १७७, १९६		मगस्तिरकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८
मउड ०	" १९६				टि. ८
० मउडा	मुकुटा १७७, १९५ [१], १९६		+ मगह	मगंधेषु १०२ गा. ११२	
० मउडे	मुकुटः १९७ [२]		मगासकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८
मउय	महुक-स्पर्शविशेष ३३३, १८०९		मगसाण	(६)	८८६
मउय ०	" " ५४६, १८०६ [१]		० मगगणं	मार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
मउयफास ०	मृदुक्षपशं ४४०, ८६१		मगर	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६
मउयफासपरिणता	मृदुक्षपर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [२-८], १३ [१-५]		मगरिमच्छा	मकरमत्स्याः	६३
मउयलहुयगुणा	मृदुक्लघुकगुणाः ९८१ [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]		मगिगजह	मुख्यते	९२१ [१]
० मउयलहुयगुणाण	मृदुक्लघुकगुणानाम् ९८७ [४]		मग्युंसा	नकुलाः	पृ. ३३ टि. ३
मउयलहुयगुणाणं	" ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]		मघमघंत	मघमशायमान	१७७, १७८ [१], १८८
मउल	मुकुट १८८		मघवं	मघवा	१९७ [२]
मउलिणो	मुकुलिनः-सर्पमेदः ७८, ८०, पृ. ३२ टि. ५		मच्छंडिया	मत्स्यण्डिका-शर्कराविशेषः	१२३८
० मउली	मौली १७८ [२]		मच्छा	मत्स्याः	६२, ६३, ६४७ गा. १८४
० मउली	मौलयः १७८ [१], १८८, १९६		मच्छिय	मसिका ५८ [१] गा. ११०	
मउलीमउडा	मौलिमुकुटाः १७७		मच्छियपत्ताजो	मसिकापत्रतः	२११
मगदंतिथा	मगदन्तिका-गुल्मवन- स्थितिः ४३ गा. २५		मच्छिडिया	मत्स्यण्डिका	पृ. २९७ टि. ०
			+ मज्जार	मार्जारः-द्विरद्वनस्पतिः	४९ गा. ३९
			मज्जारय-	मार्जारक	" पृ. २०
					टि. १४
			मज्झ	मध्य ५५ [३] गा. १०८, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१]	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
मज्झसदो	मध्यदेश	२११
मज्झिम	मध्यमा	२११ गा. १६४
॥	मध्यम	२००५
मज्झिम०	॥	१७७
मज्झिमउत्तरिम	मध्यमोपरितनप्रैवेयक	
गेवेज्जग०	४३२ [२-३]	
मज्झिमउत्तरिम-	मध्यमोपरितनप्रैवेयका:	
गेवेज्जगा	१४६ [१], ७१९	
मज्झिमउत्तरिम-	मध्यमोपरितनप्रैवेयकाणाम्	
गेवेज्जाणं	४३२ [१]	
मज्झिमउत्तरिमाणं	मध्यमोपरितनानाम्-प्रैवेय-	
	काणाम् १८४७	
मज्झिमण	मध्यमके [प्रैवेयके] २०९	
	गा. १५७	
मज्झिमगाणं	मध्यमकानाम्-प्रैवेयकाणाम्	
	२०८	
मज्झिमगेवेज्जगा	मध्यमप्रैवेयक	६२२
मज्झिमगेवेज्जगा-	मध्यमप्रैवेयकदेवानाम्	
देवाणं	२०८, २०९	
मज्झिमगेवेज्जगा	मध्यमप्रैवेयका: २०८, ३३४	
मज्झिमगेवेज्जगाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम् २०८	
मज्झिमगेवेज्जाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम् ६००	
० मज्झिमपरिणामे	मध्यमपरिणाम: १७४६	
मज्झिममज्झिमगे-	मध्यममध्यमप्रैवेयक	
वेज्जग०	४३१ [१-३]	
मज्झिममज्झिमगे-	मध्यममध्यमप्रैवेयकदेवा:	
वेज्जगादेवा	७१८	
मज्झिममज्झिमगे-	मध्यममध्यमप्रैवेयका:	
वेज्जगा	१४६ [१]	
मज्झिममज्झिममाणं	मध्यममध्यमानाम्-	
	प्रैवेयकाणाम् १८४६	
मज्झिमहेट्ठिमगेवे-	मध्यमाधस्तनप्रैवेयक ४३०	
ज्जग०	[१-३]	
मज्झिमहेट्ठिमगे-	मध्यमाधस्तनप्रैवेयका:	
वेज्जगा	१४६ [१], ७१७	
मज्झिमहेट्ठिमाणं	मध्यमाधस्तनानाम्-	
	प्रैवेयकाणाम् १८४५	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
मज्झिमे	मध्यमे	पृ. ५५ टि. ३
मज्झो	मध्ये	१६८ त: १७४, १७४ गा. १३५, १७८
	त: १८३ सूत्राणां प्रथम-	
	कण्डिका, १८५ [१],	
	१८८, १८९ [१], १९९	
	त: २०६ सूत्राणां प्रथम-	
	कण्डिका, ८७७ [२०-२१]	
मट्टमगरा	मकरविशेष: पृ. ३० टि. ३	
मट्ट	मृष्ट १७७, १७८ [१-२],	
	१८८, १९६	
मट्टमगरा	मकरविशेष	६६
मट्टा	मृष्टा	२११
॥	मृष्टी	२०६ [१]
॥	मृष्टानि १७७, १७८ [१],	
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
मडंबनिषेमेसु	मडम्बनिषेमेसु	८२
मण	मनः-मनःपर्यवसान	१९२८
० मणजपज्जत्तीण-	मनोऽपयानिकपु	
(जत्तणसु)		१९०६
मणजोगपरिणामे	मनोयोगपरिणाम:	१३१
मणजोगं	मनोयोगम् २१७३ [१],	
	२१७४ [१], २१७५	
मणजोगं-	॥ २१७४ [२]	
मणजोगी	मनोयोगी १३२२, १९००	
	[२]	
॥	मनोयोगिन: २५२, १३८,	
	१४३	
मणजोगीणं	मनोयोगिनाम्	२५२
० मणपज्जत्ती	मनःपर्याप्ति: १९०४ [३]	
० मणपज्जत्तीण	मनःपर्याप्ति १९०७, पृ.	
	४०६ टि. १ त: ५	
० मणपज्जत्तीपज्जत्तण मनःपर्याप्तिपर्याप्तके		
	१९०४ [१]	
मणपज्जत्तणाय	मनःपर्यवसान	४५२

मूलसरो	सक्यव्यथो	सुसंकाह
मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञान ४९५ [१]	
मणपञ्चवर्णान्- परिणामे	मनःपर्यवज्ञानपरिणामः ९३३	
मणपञ्चवर्णान्- सामारपास्तन्या	मनःपर्यवज्ञानसाकार- पदयता १९३७	
मणपञ्चवर्णान्- सामारोवजोरो	मनःपर्यवज्ञानसाकारो- पयोगः १९०९	
मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञानम् १४२१ [३], १४३५, १४५५	
मणपञ्चवर्णान्परिचा	मनःपर्यवज्ञानार्थाः १०८	
मणपञ्चवर्णान्- मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञानां १३५०	
मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञानां ८९६, १३५०	
,,	मनःपर्यवज्ञानिन- २५७, २५९, १८९८ [३], १९५४, १९५५	
मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञानिनाम् २५७, २५९	
० मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञानेषु १२१६ [१]	
मणपञ्चवर्णान्	मनःपर्यवज्ञानम् १४३६ [१२]	
मणपरिचारगा	मनःपरिचारकाः- ^० प्रवी- चारकाः २०५२ [१,६], २०५३	
मणपरिचारगान्	मनःपरिचारकाणाम्- प्रविचारकाणाम् २०५३	
मणपरिचारगं	मनःपरिचारणाम्- प्रवीचारणाम् २०५२ [६]	
मणपरिचारगा	मनःपरिचारणा- ^० प्रवि- चारणा २०५२ [१]	
० मणपञ्चवर्णान्	मनःप्रयोगिणः १०७७, १०७८, १०८३	
० मणपञ्चवर्णान्	मनःप्रयोगः १०६८ तः १०७०, १०७४, १०७५	
मणमक्षणं	मनोमक्षणम् १८६४	
मणमक्षणं	मनोमक्षणे १८६४	

नं. ९ [४] २०

मूलसरो	सक्यव्यथो	सुसंकाह
मणमक्षणात्	मनोमक्षतया १८६४	
मणमक्षणी	मनोमक्षी १७९, ३ गा. २१८	
,,	मनोमक्षिणः १८६२, १८६४	
मणसीकरो	मनसिकृतं १८६४, २०५२ [२, ४-६]	
मणं	मनः १५७०	
मणाहं	मनांसि २०५२ [६]	
मणापत्तम्	मनोपतया पृ. ४२२ टि. ६	
मणाभतरिया	मनोऽभतरिका १२२९ तः १२३१, १२३७	
मणाभत्तात्	मनोऽभत्तात् १८०६ [१], २०५२ [३]	
मणाभत्तरिया	मनोऽभत्तरिका १२३६, १२३८	
मणामा	मनोऽमा १८६४	
मणि	मणि १७८ [१२], १८८, १९५ [१]	
मणि०	,, १९५ [१]	
मणिमय	मणिमय १९५ [१]	
मणिरवणत्	मणिरत्नम् १४६९	
मणिविद्याना	मणिविद्यानां २४ गा. ९	
मणिसलागा	मणिसलाका पृ. २९६ टि. १३	
मणिसिला	मणिसिला	
मणिसिलागा	मणिसलाका १२३७	
मणि	मणिम् १९९ [२]	
मणी	मणिः १७७ गा. २०३	
० मणी	,, १२२९	
मणुपसु	मनुजेषु १९०६	
० मणुपसु	,, १९०७	
मणुपहिता	मनुजेष्वः ६४८	
० मणुपहिता	मनुजेष्वः १४६२	
मणुपणतरिया	मनोऽभतरिका १२३१	
मणुपणत्तात्	मनोऽभत्तात् २०५२ [२]	
मणुपणत्तरिया	मनोऽभत्तरिका १६८४ [१]	
मणुपणा	मनोऽभाः १६८१ [१], १६९० [२]	

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
मनुष्णा	मनोज्ञानि	१६८१ [१]
मनुष्णाई	,,	२०५२ [२]
मनुष्यअसणि-	मनुजासंज्ञायुष्कम्	
आउप		१४७३
मनुष्यगतिणामा	मनुजगतिनाम्नः	१७०२ [३], १७११ [१], १७३१ [३]
मनुष्यगतिणामे	मनुजगतिनाम	१६९४ [१]
मनुष्यगतिपरिणामे	मनुजगतिपरिणाम	९२७
मनुष्यगतिषा	मनुजगतिषा	९४३
मनुष्यगती	मनुजगतिः	५६२, ५६७
मनुष्यजोणिपुहिंवो	मनुजयोनिर्कोऽभ्यः	६५० [१]
मनुष्या	मनुजाः	६४७ गा. १८४, १९७३ गा. २२०, १९८० गा. २२१
मनुष्याउअस्स	मनुजायुषः	१७१९
मनुष्याउप	मनुजायुः	१६८३
मनुष्याउयं	मनुजायुष्कम्	१४७०
मनुष्याणुपुब्बिणा-	मनुजानुपूर्विनाम्नः	
माप		१७०२ [३८]
मनुस्स	मनुष्य	६४८
मनुस्स ०	,,	५९, ६७१
० मनुस्सखेसे	मनुष्यक्षेत्रे	८२, ९३, १५४, १७६
० मनुस्सखेसोव-	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः	
वायगई		१०९६
मनुस्सपंचेदिय	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओराळियसरीरे	शरीरम्	१४८२
मनुस्सरुहिरे	मनुष्यरुधिरम्	१२२९
मनुस्सस्स	मनुष्यस्व	८५२
मनुस्सा	मनुष्याः	९२, १३८, २१९, २२५, २२६, २८०, ३३४, ४३९, ६११, ६२१, ६५६ [१], ६७३ [१], ७३३, ८५०, ८७६, ९४३, २०३६, २१४६
० मनुस्सा	मनुष्याः	९२, ९३, ५८५, १४०४, पृ. १०९ टि. १

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
मनुस्साउअस्स	मनुष्यायुषः	१७१०, १७२६, १७३० [३]
मनुस्साउयस्स	,,	१७२३
मनुस्साण	मनुष्याणाम्	६५६ [३]
० मनुस्साण	,,	७६०, ७६१, ७६९, ७७०
मनुस्साणं	,,	१७६, २२५, २२६, ३९० [१], ४५२, ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ७३५, ७४८, ९२१ [१], १०५० [१], ११६४ [१], १२२६, २१३१, पृ ७९ टि ७, पृ ४३३ टि. १
० मनुस्साणं	मनुष्याणाम्	९३, ३९० [२३], ३९१, ३९२ [१-३], ५८६, ७४९, ७५०, ११६४ [५], १०५३ [१३-१४], २०८४ गा २२७
मनुस्सी	मानुषी	८५१, १७४५, १७४६, १७५२
मनुस्सीनो	मानुष्यः	२०६, २८१, ३३४
मनुस्सीण	मानुषीणाम्	१२५७ [६]
मनुस्सीणं	,,	२२६, ११६४ [४]
मनुस्से	मनुष्याः	४५२, ४९० [१], ४९५ [१], ८४९, ८५२, १२५८ [७]
मनुस्सेसु	मनुष्येषु	६६६ [१], ६६७, ६६८ [१], ६७२ [५], ६७२ [५]
० मनुस्सेसु	,,	६७२ [५]
मनुस्सेहि	मनुष्यैः	९२१ [१]
मनुस्सेहिंवो	मनुष्येभ्यः	६३९ [१, २३], ६४५ [३],

मूलस्रो	सहायकग्रन्थो	सुसंकाह
	६५० [११], ६६० [१-२], पु. १७७ टि. २	
● मणुस्सेहिंतो	मनुष्यस्य ६३९ [२३-२५], ६६२ [२-७], ६६५ [२]	
मणुस्सो	मनुष्यः १७४५, १७४९, पु. २१० टि. ३-४	
मणुस्सोराकिय- सरीरस्स	मनुष्योदारिकशरीरस्य १५.१३ [१]	
मणुस्स	मनुष्य ६३५, १०३४, ११५५, १४५६, १७७९, १९०० [४]	
मणुस्स०	.. १०४३ [६], १०४७ [७], १०४९, १०५५ [२], १४३३, १८८० [५], २१६४	
मणुस्सजाहारगसरीरे	मनुष्याहारकशरीरम् १५.३३ [३]	
● मणुस्सजाहार- गसरीरे	मनुष्याहारकशरीरम् १५.३३ [३-१०]	
मणुस्सजाहारयमरीरे	.. १५.३३ [२]	
मणुस्सखेत्ते	मनुष्यक्षेत्रम् १५.५१ [६, ९]	
मणुस्सखेत्तोववा तगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९	
मणुस्सखेत्तोववा- यगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९	
● मणुस्सखेत्तोववा यगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९.८	
मणुस्सखे	मनुष्यत्वे १०४१ [६], १०४३ [२], १०४८ [३], १०४७ [२], १०५ [१], १०५५ [३], २१०७, २११३, २११५ [४], २१२० [२३], २१२३ [२-३], २१२५ [२-३]	

मूलस्रो	सहायकग्रन्थो	सुसंकाह
मणुस्सपंचेदियको- राकियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक- शरीरम् १४८७ [१], १५०१ [१]	
● मणुस्सपंचेदियको- राकियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक- शरीरम् १४८७ [१-२]	
मणुस्सपंचेदियवे- उध्वियसरीरस्स	मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैकिय- शरीरस्य १५३१	
मणुस्सपंचेदियवे- उध्वियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैकिय- शरीरम् १५.१९ [१], १५२५	
● मणुस्सपंचेदिय- वेउध्वियसरीरे	.. १५.१९ [१-४]	
मणुस्सस	मनुष्यस्य ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, १०३४, १०४३ [१-२, ५६], १०६१, १५५०, १६३५ [५], १६३९, १६४५, १६५५, १६५६, १६६१, २०९५ [२], २०९६ [२], २११९ [४], २१२० [३]	
मणुस्सं	मनुष्यम् पु. ३०२ टि. ३	
मणुस्सा	मनुष्याः ६८२, ६९८, ७३५, ९९६, ९९८, १०८३, १०८९, ११४२, ११५०, १२०५, १४१६ [२], १७६१, १७६५ [२], १७७४ [२], १७९४ [३], १८२६, १८६१, १८८६, १८९९ [२], १९३४, १९६१, १९७०, १९७८, १९९५, २०७५, २०८२, २१३१	
● मणुस्सा	मनुष्याः ६२४, ११५२	
मणुस्सावज्जस्स	मनुष्याणाम् १७०१ [३]	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ९८८, १५३५	

मूकसदो	सकयत्यो	सुपंकाह
मणूसाण	[३], १५४४ [२], १६४४, २०११, २०३०, २०४४, २०९९ [२]	
मणूसाणं	मनुष्याणाम् १०८, १०३८ [२], १०५० [३], १०७५, ११४२, ११४७, ११८१, १२५७ [१], १६३८ [२], १६४९ [२], १७८१, १७८४ [३], १९५२, १९८२, २०२०, २०२५, २०९२, २०९९, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५२, पृ. ४३३ टि. १	
० मणूसाणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३], १२५७ [३], ५, ७, ११, १२]	
० मणूसातो मणूसी	मनुष्यान् १५, ८९ [३] मानुषी १२६३ [२], १२६९, १७४७ [२], १७५२	
मणूसीञो मणूसीण	मानुष्यः १४१६ [२] मानुषीणाम् १२५७ [८, ११-१३]	
० मणूसीण मणूसीणं मणूसे	.. १२५७ [४, १०] .. १२५७ [२] मनुष्यः ४८९ [१], ४९१ [१], ६९३ [१], ४९७, ४९८, ९९४, ९९९ [१], १२१२, १२५८ [१-२, ६, ८], १२६३ [१], १२६९, १४४२, १६०४ [१], १६४२, १६४७ [२], १६७६ [२], १६७८ [२], १७४७ [२], १७५१, १७५६ [२], १७६३ [२], १७७३ [२], १७७७ [२],	

मूकसदो	सकयत्यो	सुपंकाह
	१७८३ [२], १७८८ [२], १८८१ [२], १८९० [२], १८९२, २११४ २१६७, २१६९	
मणूसेसु	मनुष्येषु ६७६, १४०८ [३], १४२१ [१], १४३५, १४४०, १८८२ [२], १९०४ [१], २११९ [३]	
० मणूसेसु	मनुष्येषु ६६८ [७], ६६९ [१], ६७२ [५], ६७६, १४२८ [४], १९०३ [२], १९०५ [२], २१०० [२]	
मणूसेहिंलो	मनुष्येभ्यः ६५५ [१], ६६२ [६]	
० मणूसेहिंलो	,, ६६२ [३]	
मणे	मनः पृ. ४०० टि. १	
॥	मनसि २०३४ गा. २२४	
मणोजं	मनोजः—गुणमवनस्पतिः ६३ गा. २४	
मणोरमाहं	मनोरमाणि २०५२ [२, ४]	
मणोसिला	मन.सिला २४ गा. ९	
मणोसुहृता	मनःसुखता १६८१ [१]	
मणोहराहं	मनोहराणि २०५२ [२]	
मण्णामि—	मन्ये ८३०	
मतिजण्णान	मत्यज्ञान ४४४ तः ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९, १९३२ [१]	
मतिजण्णान०	,, ४४०, ४६१, ४४३, ४७० [१], १९३१	
मतिजण्णानसागा-	मत्यज्ञानसागा रोपयोगः	
रोवजोरो	१९०९, १९१३, १९२१	
० मतिजण्णानिस्स	मत्यज्ञानिनः ४७० [१]	
मतिजण्णानी	मत्यज्ञानी ४७८, ४९६, १३५२	
॥	मत्यज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुरंकाह
० मतिभण्णाणी	मत्यज्ञानी ४७० [१-२]	
मतिभण्णाणीणं	मत्यज्ञानिनाम् २५९	
० मतिभण्णाणीणं	,, ४७० [१]	
मतिभण्णाणे	मत्यज्ञाने १९१७	
मतिभाणसागारोच-	मतिज्ञानसाकारोपयोषः	
जोरो		१९१३
० मत्तिया	मृत्तिकाः २३	
मत्तियावद्	मृत्तिकावती-नगरी १०२	
		गा. ११५
मदणसलागा	मदनशालाका-रोमपत्नी ८८	
+ मद्ग	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२	
		गा. २२
मधू	मधु १२३७	
ममसा	वनस्पतिविशेषः ५५	
		टि. ५
मय	मद १२३७	
मयणिजा	मदनीया १२३७	
मयहरगत्	प्रधानत्वम् ५७ टि.	
	२, ५९ टि. ५, ५९ टि. ९	
मयूरा	मयूराः ८८	
+ मरगय	मरुक्तः २४ गा. १०	
मरण	मरण १ गा. १, २११,	
	२११ गा. १६६ गा.	
	१७९, २१७० [२] गा.	
	२३०, २१७३ गा. २३७	
मरणे	मरणसमुद्घातः २०८५ गा.	
		२२७
+ मलयग	मल्लकः-हरितवनस्पतिः	
		४९ गा. ४१
+ मलया	मलयेषु १०२ गा. ११४	
० मलया	मलयाः-मलेच्छजाति-	
	विशेषः ९८	
मल्ल	मात्य १७८ [१], १८८,	
		१२३०
मल्ल-	,, १७७, १७८ [१-२],	
		१८८, १९६

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुरंकाह
० मल्लदामकलावा	मात्यदामकलापानि १७७	
० मल्लदामे	मात्यदाम १२३१	
मल्लिया	मल्लिका ४३ गा. २५	
मल्लिमाणा	मीदमानाः ५४ [११]	
	गा. १०४-१०५	
मसमा	वनस्पतिविशेषः ५४ [८]	
		गा. ९२
मसारगळे	मसारगळः-मणिविशेषः	
		२४ गा. १०
+ मसूर	मसूरः ५० गा. ४२	
मसूरचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिण्	९७४ [२], १४९० [१]	
	१५४२, ५८. २४१ टि. ३	
मसूरचंदसंठिण्	मसूरचन्द्रसंस्थितम्	
		९८५ [२]
मसूरा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
मसूराचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिण्		५८. ३३२ टि. १
महहमहालया	महामहालयाः १७४	
महज्जुईया	महाद्युतिकी १७८ [२],	
		१८९ [२]
महज्जुनीया	महाद्युतयः १७७, १७८	
		[१]
महबुया	महर्द्धिकाः १९३ [१], ५८	
		२८६ टि. १
महदुयीया	महर्द्धिः १८४ [२]	
महला-	महना १७७, १७८	
		[१-२], १९६
महतिमहालया	महामहालयानि २१०	
महत्तरगतं	महत्तरकत्वम् १७८ [१],	
	५७ टि. २, ५९	
	टि. ५, ५९ टि. ९	
महत्ये	गुच्छवनस्पतिविशेषः ५८	
		१८ टि. १२
महदंबट्ट	महादण्डकः २१२ गा. १८१	
महज्जुला	महाबलाः १७७, १७८ [१]	
महत्तरगतं	महत्तरकत्वम् १७७, १७८	
		[२], १८८, १९६

मूलस्रो	सङ्ग्रहो	सुसंकाह	मूलस्रो	सङ्ग्रहो	सुसंकाह
मह्या-०	महता	१८८	महानुभागा	महानुभागा: १७७, १७८	
महल	महत् प्र. ५६ टि. ५			[१], १८८, १९६	
महं	महान्तम्	२१६९	॥	महानुभागी १७८ [२]	
० महंतीए	महत्या:	१७४४	महानुभावा	महानुभावा: प्र. ५६ टि.	
महाकम्भतरंगा	महातरकर्मणः	११२५		१५, प्र. ६५, टि. ४	
		११३०	महादंष्ट्र	महादण्डकम्	३३४
+ महाकंदिष	महाकन्दितः-वानव्यन्तर-		महानील ०	महानील १७८ [२],	
	देवजाति: ९४ गा. १५१			१७९ [२], १८० [२]	
० महाकंदिया	महाकन्दिताः-वानव्यन्तर-		महापातालानां	महापातालानाम्	१५५१
	देवविशेषा:	१८८		[४]	
महाकाण	महाकायः-भुजगपत्यभि-		० महापुरिमा	महापुरी, महापुर्यः-	
	धानवानव्यन्तरदेवाना-			किम्पुर्याभिधानव्य-	
	मिन्द्र: १९२ गा. १५०			न्तरदेवानामिन्द्र: १९२	
महाकाया	महाकायाः-वानव्यन्तर-		महापुरिसे	महापुर्यः-किम्पुर्याभिधा-	
	देवविशेषा:	१८८		नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्र:	
० महाकाया	महाकायो, महाकायः-			१९२ गा. १५०	
	महोरगाभिधानवानव्य-		महापोंडरीण	महापुण्डरीकम्	५१
	न्तरदेवानामिन्द्र: १९०		महाबला	महाबला १८८, १९६	
० महाकाला	महाकाली, महाकालः-		॥	महाबली १७८ [२]	
	पिशाचाभिधानवानव्य-		० महाभीमा	महाभीमौ, महाभीमः-	
	न्तरदेवानामिन्द्र: १८९			गक्षसाभिधानवानव्यन्तर-	
	[२], १९३ [७]			देवानामिन्द्र: १९२	
० महाकालाणं	महाकालयो, महाकालः-		महाभीमे	महाभीमः-राक्षसाभिधान-	
	पिशाचाभिधानवानव्यन्तर-			वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र-	
	देवानामिन्द्र: १९४			१९२ गा. १४९	
महाकाले	महाकालः-पिशाचाभिधा-		महामंडलिय ०	महामण्डलिक ८७	
	नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्र:		महाथया	महायथासः १७७, १७८	
	१९१ [२], १९२ गा.			[१], १८८, १९६	
	१४९		॥	महायथासौ १७८ [२]	
महाकाले	महाकालः-महानरकः		महारौरुण	महारौरवः १७४	
	१७४		० महालया	महालयाः १७४	
महापोसे	महापोषः-स्तनितकुमा-		० महालिषा	महती १५०२, १५०४	
	रेन्द्र: १८७ गा. १४१			[१], १५०६ [१],	
महानाई	महाजाति: ४३ गा. २६			१५०७ [१], १५१३	
महानुहया	महायुतिका:	१९६		[१], १५२७ त: १५२९	
महानुतीषा	॥	१८१ [१]		[२], १५३०, १५३१,	
महाणिरया	महानिरया:	१७४		१५३२ [१,६], १५३५	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	१५४५ तः १५४७ [१],	
	१५४८ तः १५५०	
	१५५१ [१, ४, ६, ९]	
महाविदेहेसु	महाविदेहेषु	८२, १५४
महाविदेहेहि	महाविदेहैः	९७ [१]
महाविमानस्य	महाविमानस्य	२११
महाविमाना	महाविमानानि	
	पृ. ७७ टि. २	
महावीरं	महावीरम्	१ गा. १
महावेदणतरागा	महतरवेदनाः	११२८,
	११४८	
महामक्या	महाश्लाघाः	पृ. ५६ टि. १६
महासक्ते	महाश्लाक्षः	पृ. ४४३ टि. १
महासरीरा	महासरीराः	११२४,
	११४२	
महासुक	महाशुक	१९६, ६२२,
	पृ. १६९ टि. १	
महासुक ०	,,	१५३२ [५],
	२००३, २०५१, २०५२	
	[१]	
महासुकदेवा	महाशुकदेवाः	७०८
महासुकदेवानं	महाशुकदेवानाम्	५९५,
महासुकवडेंसण	महाशुकवतंसकः	२०३ [१]
महासुकस्य	महाशुकस्य	२०४ [१]
महासुका	महाशुकाः	२०३ [१],
	पृ. ४५ टि. २	
महासुकाणं	महाशुकाणाम्	२०३ [१]
महासुके	महाशुकः	२०३ [१-२]
"	महाशुके	२२३ [७],
	३३४, ४२१ [१-३],	
	१८३६	
महासेते	महाश्वेतः—बानव्यन्तरेन्द्रः	
	१९४ गा. १५३	
महासौक्ला	महासौख्यौ	१७८ [२]
महासौक्ला	महासौख्याः	१७७, १७८
	[१], १८८, १९६,	
	२०७, २१०	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
महासौक्ले	महासौख्यः	२१६९
महाहिमवतं ०	महाहिमवन्त	१०९८
महिबिण्	महदिकः	१९७ [२]
महिबिण्या	महदिकाः	१७८ [१],
	१८४ [१], १८६ [१],	
	१८९ [१], १९० [१],	
	१९५ [१], १९९ [१],	
	१९९१ तः १९९४	
महिबिण्या	महदिकौ	१८९ [२],
	१९५ [२]	
० महिबिण्या	महदिकाः	११९१,
	११९२, ११९४, ११९७	
महिबिण्	महदिकः	१८२ [२],
	१८३ [२], १८६ [२],	
	१९० [२], २१६९	
महिबिण्या	महदिकौ	१७८ [२],
	१८१ [२], १९३ [२]	
महिबिण्या	महदिकाः	१७७, १८१
	[१], १८२ [१], १८८,	
	१९६, १९७ [१],	
	२०५ [१]	
० महिबिण्या	,,	पृ. २८६ टि.
	४५५.७ ८-१०	
महिल्ये	मुच्छन्ननस्पतिविशेषः	
	४२ गा. २२	
महिया	महिका	२८ [१],
	पृ. १४ टि. १	
० महिया	महितानि	१७७, १७८
	[१], १८८	
महिल	मिथिला	१०२ गा. ११४
महिस	महिष	१९६
महिषा	महिषाः	७२
महिशी	महिषी-राशी	१९९ [२]
"	,,—कासरी	८५१
० महिसीमो	महिष्यः—राक्ष्यः	१९९ [१]
० महिसीणं	महिषीणाम्—राक्षीनाम्	
	१७८ [१], १७९ [२],	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
० महिसीणं	१८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
महिसे	महिषः ८४९, ८५२	
महिसो	,, पृ. २१२ टि. ४	
महुओ	मधूकः ५४ [१] गा. ४९	
+ महुुरतण	नृणविशेषः ६७ गा. ३६	
महुुररम	मधुररम ५४४	
महुुररस ०	,, ६६०, ६६१	
महुुररसणामे	मधुररसनाम १६९६ [११]	
महुुररसपरिणवा	मधुररसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [५], १२ [१-८], १३ [१-५]	
महुुररसपरिणामे	मधुररसपरिणामः ९५४	
महुुररसा	मधुररसा-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
महुुररसो	मधुररसः पृ. २१७ टि. ३	
महुुरा	मधुरा १०२ गा. ११६	
० महुुराह	मधुराणि १८०६ [१], १८०९	
महुुरादीणं	मधुरादीनाम् १७०२ [३१]	
महुुरो	मधुरः ८७७ [१२]	
महुुरिगी	मधुरिगी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ६९	
महेसक्खा	महेशाख्याः पृ. ५६ टि. १६	
महेसक्खे	महेशाख्यः पृ. ४४३ टि. १	
महेसरे	महेश्वरः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
महोरगच्छायं	महोरगच्छायाम् १११४	
महोरगा	महोरगाः-उरःपरिसर्पवि- शेषाः ७७, ८३	
,,	,, -वानव्यन्तरदेवविशेषाः १४१ [१]	
महोरगाणं	महोरगाणाम् १९२	
मंहुण्णथी	सङ्कुण्णहस्ती ७३	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
मंगुसा	नकुला ८५ [१]	
मंगुसा	,, पृ. ३३ टि. ३	
मंढल	मण्डल १९५ [१]	
मंढलिणो	मण्डलिनः ८०	
मंढलिय ०	माण्डलिक ८२	
+ मंढलिय	माण्डलिकाः १६०६ गा. २१३	
मंढलियसं	मण्डलिकत्वम् १४६६	
० मंढलिया	मण्डलिका ३४ [१]	
मंढलियावाग	मण्डलिकावात ३४ [१]	
मंढलिबाण	मण्डलियावातः पृ. १६ टि. ३	
मंढित	मण्डित १७८ [१-२]	
मंढित-	,, १७८ [१-२]	
मंहुक्की	मण्डुकी-वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
महुण	मण्डुक. ११११	
मंहुओ	,, पृ. २७१ टि. ८	
मंहुयगनी	मण्डुकगति ११०५, ११११	
मंहुसाण	(?) पृ. २१९ टि. ८	
मंढ	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
+ मंन्तिय	नृणविशेषः पृ. २० टि. १	
मंयं	मन्थानम् २१७२	
मंद्कुमारण	मन्दकुमारकः ८३९ तः ८४३	
मंद्कुमारिया	मन्दकुमारिका ,,	
मंद्	मन्दर-मन्दरनामकदीप- समुद्गाथं १००३ [२] गा. २०६	
मंद्दपक्कय	मन्दरपर्वत १०९८	
मंद्दस्स	मन्दरस्य १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९१ [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
मंस	मांस १६७, १६८, १७० तः १७४	

मूलस्रो	सक्यवत्यो	सुसंकाह	मूलस्रो	सक्यवत्यो	सुसंकाह
मंसकच्छभा	मांसकच्छभाः	६४	माणसं	मानसीम्-वेदनाभेदम्	
मंसकच्छाहं	मांसकच्छाहम् घृ. २५ टि. ११			२०६४, २०६५	
मंसला	मांसला घृ. २६९ टि. १८		माणमंजलगाण	मानसञ्चलनस्य-संज्ञलन-	
माहमिच्छहिट्टिउव-	मायिमिच्छाहट्टमुपपन्नकाः			मानस्य १७०० [६]	
वण्णगा	९९८, २०४६, २०८३		माणमंजलणे	मानसञ्चलने घृ. ३७२ टि. २	
माहमिच्छहिट्टी	मायिमिच्छाहट्टयः ११३९		माणस्ता	मानसी-वेदनाभेदः २०६३	
माहमिच्छहिट्टी	मायिमिच्छाहट्टमुपपन्नकाः		० माणिमहा	माणिभद्री, माणिभद्रे:-	
उववण्णगा	११६६			यश्चानिपदानव्यन्तर-	
माहमिच्छहिट्टो-	११६६			देवानामिन्द्रः १९२	
ववण्णगा			माणिभदे	माणिभद्रे-यश्चानिपदान	
माह्वाहा	द्वीन्द्रिययोवाः ५६ [१]			वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
+ माउलिंग	मातुल्लिङ्गः ४१ गा १६		माणुसाणं	१९२ गा. १४९	
माउलिंगाण	मातुल्लिङ्गानाम् घृ. २९६		माणे	मातुसाणाम् २११ गा. १७१	
	टि. ४			मानः १६७०, १६९१ [४]	
माउलिंगी	मातुल्लिङ्गी ४२ गा. १९		॥	माने ८६३ गा १९५	
माउलुंगाण	मातुल्लिङ्गानाम् ११२२,		माणेण	मानेन ९६० [३], ९६१	
	१२३५.			[३], ९६२ [३], ९६३	
० माऊणं	मातृणाम् ७७३ [२]			[३], ९६४ [१], ९६५	
माण्णा	मायान् २११ गा. १७३			[१], ९६६ [१], ९६७	
माहंभियं	माहम्भिकम् ११०८			[१], १५८०	
माहरी	माहरी-वनस्पतिः ५६		माताए	मात्रया २११	
	[१] गा. ५०		० मानाण	॥ १२५३, १२५३.	
				१२५५	
माण	मान १७३७ [४]		मावि ०	मास्वि घृ. ४२० टि. २	
माण ०	॥ घृ. ३११ टि. १		मायकसाई	मायाकषायी १३३२	
माणकसाईणं	मानकषायिणाम् २५६		॥	मायाकषायिण २५४	
माणकसाईसु	मानकषायियु १८९५ [३]		मायकसाईणं	मायाकषायिणाम् २५४	
माणकसाए	मानकषायि. ९५८		मायमिच्छहिट्टिउव-	मायिमिच्छाहट्टमुपपन्नकाः	
माणकसायपरिणामे	मानकषायपरिणामः ९२९		वण्णगा	घृ. ४२७ टि. १-३	
माणकसायी	मानकषायिणः २५६		माया	माया १६७०, १६९१	
माणनिस्सिया	माननिःसृता-भाषाभेदः			[४], १७३७ [४]	
	८६३		+ माया	मायायाम् ८६३ गा. १९५	
माणसण्णा	मानसंज्ञा ७२५, ७२६		मायाए	मायाया ९६० [३], ९६१	
माणसमुग्घाण	मानसमुद्घातः २१३३			[३], ९६२ [३], ९६३	
माणसमुग्घाणं	मानसमुद्घातेन २१४२			[३], ९६४ [१], ९६५	
	तः २१४५ [१], २१४६			[१], ९६६ [१], ९६७	
माणसमुग्घाओ	मानसमुद्घातः २१३९			[१], १५८०	
माणसरहिचं	मानसरहिताम्-मनोरहिताम्				
	२०५४ गा. २९६				

मूलसहो	सकयत्यो	सुतंकाह
मायाकसाई	मायाकसायी पृ. ३११ टि. २	
मायाकसाईदु	मायाकसायिपु १८९५ [३]	
मायाकसाण	मायाकसायः ९५८	
मायाकसायपरिणामे	मायाकसायपरिणामः ९२९	
मायाणिसिस्था	मायानिःसृता-भाषामेदः ८६३	
मायामोसविरयस्स	मायापृषाविरतस्स १६४५, १६५६	
मायामोसेणं	मायामृषेण १५८०, १६३९	
मायावत्तिया	मायाप्रत्यया-क्रियाभेदः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२४, १६२९, १६३३, १६५२, १६६०	
मायावत्तिबाजो	मायाप्रत्ययाः १६६३	
मायासण्णा	मायासंज्ञा ७२५, ७२६	
मायासमुग्वाण	मायासमुद्घातः २१३३	
मायासमुग्वाणं	मायासमुद्घातेन २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]	
मायासमुग्वाणो	मायासमुद्घातः २१३९	
मायासंजलणाण	मायासंजलनस्य-संजव- लनमायाया १७०० [७]	
मारणंनियसमुग्वाण	मारणान्तिकसमुद्घातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५०	
मारणंनियसमुग्वा- णं	मारणान्तिकसमुद्घातेन १९३, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]. २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१५६ [१]	
मारणंनियसमु- ग्वाणो	मारणान्तिकसमुद्घातः २०१६ [१], २११८ [१], २१३९	

मूलसहो	सकयत्यो	सुतंकाह
+ माल	मालः-गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
माल	माला १९७ [२]	
मालव	मालव-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
मालवतपरियाय	माल्यवत्परियाय-पर्वत १०९८	
माला	माला १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
माला-	.. १८८	
मालिणो	सर्वभेदः ८०	
+ मालुप	मालुकः-वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
मालुषा	मालुका-वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
..	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
मास ०	माष ५० गा. ४२	
मासचुण्णाण	माषचूर्णानाम् ८८४	
मासपणी	माषपर्णी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
मासपुरि	मासपुरी-नगरी १०२ गा. ११६	
मासला	मांसला १२३७	
माससिगाण	माषकलीनाम् ८८६	
मासं	मासम् ५७२, १७०० [६]	
० मासं	.. ५७२	
मान्ना	मांसौ ५७३, १७०० [५]. १७३७ [४]	
मासा	मासाः ५७४, ५९७, ५९८, १२८३	
मासावल्ली	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३१	
मासे	पर्वगवनस्पतिविशेषः पृ. १९ टि. १५	
मासेहिं	मासाम्याम् १७२६	
मासो	मासः १७३७ [४]	
माहिंद	माहेन्द्र १९६, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	

ग्रन्थसङ्ग्रहो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह	ग्रन्थसङ्ग्रहो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
मार्हिद०	मार्हेन्द्र पृ. ७२ टि. ४			५४१ [१], ११२९,	
मार्हिदग०	मार्हेन्द्रक २०० [१]			११४१, ११४२, १३२९,	
मार्हिदगदेवा	मार्हेन्द्रकदेवा ७०५,			१४०२ तः १४०६	
	२००१		० मिच्छादिद्विती	मिथ्यादृष्टयः	११३९
मार्हिददेवाणं	मार्हेन्द्रदेवानाम् ७५७		मिच्छादिद्वितीयं	मिथ्यादृष्टीनाम्	२५६
मार्हिदवर्द्धसण्	मार्हेन्द्रवर्द्धसकः २०० [१]		मिच्छादिद्वितीयसु	मिथ्यादृष्टिषु	१८८८
मार्हिदा	मार्हेन्द्राः १४६ [१]		० मिच्छादिद्वितीयव-	मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः	११४६
मार्हिदाणं	मार्हेन्द्राणाम् २०० [१]		वर्णना		
० मार्हिदाणं	मार्हेन्द्रयोः २०१ [१]		मिच्छादंसण-	मिथ्यादर्शनपरिणामः	
मार्हिदे	मार्हेन्द्रः २०० [१-२]		परिणामे		१३५
"	मार्हेन्द्रे २२३ [४], ३३४,		मिच्छादंसणवक्तव्या	मिथ्यादर्शनप्रत्यया-	
	४१८ [१-३], १५३७ [५]			क्रियाभेदः	११२९,
	१८३३			११३९, ११४१, ११४२,	
० मार्हिदेसु	मार्हेन्द्रेषु २०५२ [१]			१६२१, १६२६, १६२७	
मार्हेन्द्री	मार्हेन्द्री-लिपिबिजयेः			[१], १६३४, १६३५	
	१०७			[१, ४], १६५०, १६५७,	
मिग०	मृग १९६			१६५८, १६६०	
मिगबालुकीफले	मृगबालुकीफलम् पृ. २९५		मिच्छादंसणव-	मिथ्यादर्शनप्रत्ययया	
	टि. ८		क्तव्याण्	१६३१, १६५५	
मिच्छातवेदनिजस्य	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७२०		मिच्छादंसणव-	मिथ्यादर्शनप्रत्ययाः	
	१७३७ [२]		क्तव्याणो	१६६३	
मिच्छातवेदनिजस्य	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७००		मिच्छादंसणव	मिथ्यादर्शनप्रत्ययानाम्	
	[२], १७०८ [२]		क्तव्याण	१६६३	
	१७१८, १७२२, १७२७		मिच्छादंसण-	मिथ्यादर्शनशाल्यविरतः	
मिच्छातवेदनिजो	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १६८२		सल्यविरण्	१६४६, १६४७ [१]	
	१६९१ [२]		मिच्छादंसणसल-	मिथ्यादर्शनशाल्यविरतस्य	
मिच्छातं	मिथ्यात्वम् १६६७		विरयस्त	१६५७, १६५८, १६६०	
मिच्छाताभिगामी	मिथ्यात्वाभिगमिनः		मिच्छादंसणसल-	मिथ्यादर्शनशाल्यविरताः	
	२०४९, २०५०		विरया	१६४८	
मिच्छातयेणं	मिथ्यात्वयेन १६३७		मिच्छादंसणसल-	मिथ्यादर्शनशाल्यविरमणम्	
मिच्छादिद्वि	मिथ्यादृष्टि ९९८, २०४६		विरमणे	१६४०	
मिच्छादिद्वि ०	,, ६६२ [६], १५३३		मिच्छादंसणसल्लेणं	मिथ्यादर्शनशाल्येन	
	[७]			१५८०, १५८४ [१]	
मिच्छादिद्वि	मिथ्यादृष्टिः ८२, १३४४,		मिच्छादंसणिस्त	मिथ्यादर्शनिनः	१६२६
	१७५०, १७५१		मिच्छादिद्वि	मिथ्यादृष्टिः	१७४६
"	मिथ्यादृष्टयः ९३, २५६,		"	मिथ्यादृष्टयः	पृ. २७५
	३३४, ९३८, ९४० [१],			टि. ३	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
मितवालुंकी	मृगवालुंकी-वनस्पति- विशेषः पृ. २९५ टि. ७	
मिथवालुंकी	,, ,, ५४ [१] गा. ५०, १२३३	
मिथवालुंकीफले	मृगवालुंकीफलम् १२३३	
मिया	मृगाः ७२, ८३२	
मिरिप्	मिरिचम् १२३४	
मिरियचुण्णाण	मिरिचचूर्णनाम् ८८४	
मिरियचुण्णे	मिरिचचूर्णम् १२३४	
मिलक्वा	म्लेच्छाः पृ. ३६ टि १-२- २४	
मिलक्ख	,, ९७ [२], ९८	
मिलिया	मिलिनाः १०८३, १६४३	
० मिस्साण	मिश्रणाम् ५३ गा ४५	
० मिस्सिया	मिश्रिता ८६५	
मिहू	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	
मिजा	मिजाः-बीजानि ५४ [८] गा. ९५	
,,	,, -फलानि ५४ [८] गा ९९	
० मिजिया	मिजा १२३१	
मिडयमुहा	मेखकमुखाः पृ. ३६ टि ३	
मीसगा	मिश्रकाः १९८० गा. २२१	
मीसजोणिया	मिश्रयोनिकाः ७६३	
मीसजोणीणं	मिश्रयोनीनाम् ७६३	
मीसाहारा	मिश्राहाराः १७९४ [१, ३]	
मीसिया	मिश्रिता-योनिमेदः ७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१	
मुङ्ग	मृदङ्ग १७८ [१], १९६	
मुक्क	मुक्क १७७, १७८ [१], १८८	
मुक्केलगा	मुक्तानि ९१० [२-४], ९११ [१-३], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१-२], ९२०, ९२१ [१-२]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० मुक्केलगा	मुक्तानि ९११ [१], पृ. २२७ टि. १-२	
मुक्केलया	मुक्तानि ९१० [१-४], ९१२ [२], ९१८ [१-२], ९२२	
मुग्गचुण्णाण	मुद्रचूर्णनाम् ८८४	
मुग्गपण्णी	मुद्रपणी-वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१	
मुग्गसिंगाण	मुद्रफलीनाम् ८८६	
मुग्गा	मुद्राः ५० गा. ४२	
मुच्चह	मुच्यते २१७४ [१]	
मुच्चति	मुच्यन्ते ६७३ [२]	
मुच्चेजा	मुच्येन १४२१ [५]	
मुणाल	मृणाल २११	
मुणालिषा	मृणालिका १७८ [२]	
० मुणाले	मृणालयो. ५४ [८] गा. ८८	
मुणिणा	मुनिना १ [गा. १]	
मुणेथरवा	मुणितव्याः-ज्ञातव्याः ४३ गा. २६, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
,,	मुणितव्यानि-ज्ञातव्यानि १०६७	
मुत्तालप्प	मुक्तालयः-ईषत्प्राग्भरिकाथै २११	
मुत्तिमुहं	मुक्तिमुलम् २११ गा. १७७	
मुत्ती	मुक्तिः-ईषत्प्राग्भरिकाथै २११	
मुडग	मुच्छबनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. १०	
मुडा	मुद्रा १७८ [१ २]	
मुट्टिय	मृद्वीका ४५ गा. ३१	
मुट्टियामारप्प	मृद्वीकासारकः- मृद्वीकासारः १२३७	
मुदवा	प्राहविशेषः ६५	
मुम्भुरे	मुर्मुरः ३१ [१]	
मुवंग	मृदङ्ग १७७	
मुवंग-	मुरण्ड-म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ४	

मूलसरो	सकयत्यो	सुत्काह	मूलसरो	सकयत्यो	सुत्काह
सुम्ब -	सुम्ब -	सुम्ब -	मूला	मूलानि	४०, ४९
	सुम्ब -	९८	० मूला	मूलानि ५५ [३] गा. १०८	
सुसक	सुसक १७७, १७८ [१],	१८८	मूले	मूलम् ५४ [३] गा. ५६,	
सुसंदि	शक्यविशेषः	१७७	॥	५४ [४] गा. ६१	
सुसावापणं	मृषावादेन १५७६ [१],	१६३९	मूलगाण	(३) मूलगाणाम् ८८६	
सुसावायविरयस्स	मृषावादविरयस्स १६४५		मूलयाण	॥ घृ. २१९ टि. ७	
सुसुंदि	शक्यविशेषः १७८ [१],	१८८	मूलसाण	॥ घृ. २१९ टि. ७	
सुसुंटी	वनस्पतिविशेषः ५४ [१]	गा. ४७	मूसा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
सुसुत्तपुसुत्तस	सुसुत्तपुसुत्तस		मे	मे-मम ८४१ तः ८४३,	
(नृप. ब.)	सुसुत्तपुसुत्तस वा ६९५,	७०० तः ७०३	मेच्छो	मेच्छः २११ गा. १७४	
सुसुत्ता	सुसुत्ताः १६९९ [१],	१७०२ [५४], १७०३	० मेच्छाई	मात्राणि १९९५	
		[१]	० मेच्छाप	मात्रया घृ. ३२ टि. १४	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	० मेच्छाभो	मात्राः ९११ [२], ९२४	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	० मेच्छीय	मात्रया ८२, ९३	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	० मेस्ते	मात्रया ९७६ [४],	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	० मेस्तेणं	२१५३ [१], २१५६ [१],	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेद ०	२१५९ [१], २१६६ [१]	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेय	मात्रया ९१६ [२]	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेद ०	मेद १६७ तः १७४	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेय	मेद-मेच्छजातिविशेष ९८	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेरप	मेरकम् १२३७	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेरतिप	मेरेयकः घृ. २९६ टि. १४	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेकिमिवा	सर्पमेदः ७९	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेसरा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेहमुहा	मेघमुखाः-अन्तर्हीय-	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]		मनुष्याः ९५	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेहुणसण्णा	मेयुनसंज्ञा ७२५, ७२६	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेहुणसण्णा-०	॥ ७३०, ७३१, ७३३	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६		तः ७३६	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेहुणे	मेयुने १६३९	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मेहुणेणं	मेयुनेन १५७८ [१]	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मेहमुहा	मेण्डमुखाः-अन्तर्हीय-	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६		मनुष्याः ९५	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]	मो	पावपूरणे १८७ गा. ११९	
सुसुत्ता	सुसुत्ता ५६० त. ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६	मोगली	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,	६०७, १७३९ [३]			

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुक्तंकाह	मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुक्तंकाह
+ मोग्ग	मुद्रर-गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २५		य	२८ [२], २९, ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ तः ३७, ३८ गा. १२, ३९, ४० गा. १३ तः १५, ४१ गा. १६ तः १८, ४२ गा. १९ तः २२, ४३ गा. २४ तः २६, ४४ गा. २७, ४५ गा. २८ तः ३२, ४६ गा. ३३-३४, ४७ गा. ३५- ३६, ४८ गा. ३७-३८, ४९ गा. ३९ त ४१, ५४ [१] गा. ४७, ५४ [७] गा. ८५, ५४ [८] गा. ८६ गा. ८८ तः ९३ गा. ९६, ५४ [९] गा. ९७, ५५ [३] गा. १०७ त १०९, ५६ [२], ५७ [२], ५८ [१] गा. ११०, ५८ [२], ६० ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७० [१], ७६, ७८, ८४ [१], ८५ [२] ९१ [१], ९१ [४] गा. १११, ९७ [२], ९८, ९९, १०२ गा. ११२ तः ११३, १०३ गा. ११८, १०७, १०९, ११० गा. १२०-१२१ गा. १२३ गा. १२६ गा. १२९, गा. १३१-१३२, ११२ तः १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], १५०, १५३, १५५ तः १५७, १५९, १६२, १७४ गा. १३६,	
मोग्ग	मुद्रर-आयुधविशेष १८८				
मोत्तिषा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]				
मोयह	मोचकी-वृक्षविशेषः ५८ गा. १३				
मोरगीषा	मयूरपीवा १२२७				
मोस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १२				
मोसभासगा	मृषाभाषकाः ९००				
मोसभासगाणं	मृषाभाषकाणाम् ९००				
मोसभासगाप	मृषाभाषात्वेन ८९२, ८९३				
मोसभासगाप	मृषाभाषया ८९०				
मोसमणजोगं	मृषासनोयोगम् २१७४ [२]				
मोसमणप्यजोगे	मृषासनः प्रयोगः १०६८, १०७४				
मोसबहुजोगं	मृषावामयोगम् २१७४ [३]				
मोसं	मृषाम् ८७१, ८७८, ८७९, ८७९				
”	मृषम् ८७०, ८७८				
मोसा	मृषा-भाषामेद. ८३१ त ८३८, ८५४ तः ८५७, ८६१, ८६३, ८७७				
मोह-	मोह-मोहनीय १७४०				
मोहणिजस्स	मोहनीयस्य १६८२, १७४३				
मोहणिजं	मोहनीयम् १५८७ [१], १६६५, १६७८ [१] १६८२, १७६६, १७८६ १७९२ [१] ,, १६८२, १६९१ [१]				
मोहणिजे	य				
य	च २ गा. ४५ गा. ७, ३, ४, ८ [२], १४, १५, २० तः २२, २४ गा. ८ गा. १० ११, २५ [१], २६, २७				

वीथं परिसिद्धं-सहाणुकमो

मूलसहो

य

सकयत्यो

सुसंकाह

१७७ गा. १३७, १७८
[१], १७९ [१-२],
१८० [२], १८२ [२],
१८७ गा. १४३ गा. १४५.
तः १४८, १८८, १९०
[२], १९२ गा. १४९,
१९३ [१], १९४ गा.
१५२-१५३, १९५.
[१-२], १९६, १९७
[१-२], १९८ [२],
२०१ [२], २०२ [२],
२०३ [२], २०४ [२],
२०६ [२] गा. १५६,
२१०, २११ गा. १५८
गा. १६० गा. १६२ तः
१६५ गा. १६७ गा.
१६९ गा. १७१ गा.
१७८, २१२ गा. १८०-
१८१, २२५ तः २२७,
२३२ तः २३४, २३७ तः
२३९, २४१ तः २४४,
२४६, २४७, २४९, २५०
[१-७], २५१ तः २५५,
२५७ तः २७१, २७३
तः २७५, ३२५, ३२७,
३२९ तः ३३३, ३५३,
३५८, ३६१, ३६७,
४३८, ४४०, ४४४ तः
४४८, ४५२, ४५३,
४५५ [१], ४५६ [१],
४५७ [१], ४६२ [१],
४६४ [१], ४६६ [१],
४६७ [१], ४६८ [१],
४७० [१], ४७३ [१],
४७४ [१], ४७५ [१],
४८५ [१], ४८७ [१],
४८८, ४९६, ४९७,

मूलसहो

य

सकयत्यो

सुसंकाह

५००, ५०५, ५०८,
५०९, ५११, ५१३,
५२९ [१], ५३० [१],
५३३ [१], ५३५ तः
५३९ सूत्राणां प्रथम-
कणिका, ५४१ [१],
५४२ [१], ५४३ [१],
५४४, ५४७ [१], ५५४
[२-३], ५५५ [१],
५५६ [१], ५५७ [१],
५५९ गा. १८२, ५९१,
६२२, ६३५, ६४७ गा.
१८३, ६६८ [७], ६७४,
६७९, ६८१, ६९२,
७३१, ७३३, ७३५,
७३७, ७५३, ७६०,
७६१, ७६३, ७६९,
७७०, ७७२, ७७३ [३].
७७५, ७७७ तः ७८१.
७८३ तः ७८८, ७९० गा.
१८५ तः १८७, ७९७,
८०२ तः ८०६, ८२९
[२] गा. १९१, ८३३
तः ८३५, ८५९ गा.
१९२-१९३, ८६१, ८६२
गा. १९४, ८६३ गा.
१९५, ८६४, ८६६
गा. १९६-१९७, ८६७.
८६८, ८७७ [२३],
८७७ [२३] गा. १९८,
८८७, ९००, ९१०
[१-४], ९११ [१-३],
९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९२०, ९२१ [१-२],
९२२, ९२५, ९३२,
९४८, ९४९, ९५३,

मूकसदो
ब

सकथो सुसंकाह

९५५, ९५७, ९७२ गा.
२०३, ९८२, ९८३ [२],
९८४, ९८७ [१, ४],
९८८, ९९३, ९९४,
९९६, ९९८, १०००,
१००१, १००३ [२]
गा. २०४ त २०६,
१००६ गा. २०७, १०१७,
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२८ [१],
१०३५, १०४९, १०७२,
१०७७, १०७८, १०८१
त. १०८३, ११००,
११०२, ११०३, ११२४
त. ११२८, ११३२,
११४१, ११४२, ११४४,
११४६, ११४७, ११५२,
११७० त ११७४
११७६, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८७
[१-३], ११८३ [१-३],
११८८ त ११९४,
११९७, १२०५, १२४७
त. १२४९, १२५७
[१२-१३], १२५९ गा
२११-२१२, १३०३,
१३१८, १३१९, १३६४,
१३६७, १३६९, १३७१,
१३७६, १३७९, १४०८,
१४०६, १४०६ गा.
२१३, १४११, १४४०,
१४६५, १४७३, १४७८
[१-२], १४८०, १४८२,
१४८३, १४८४ [१-२],
१४८५ [१-३, ५-७],
१४८६ [१-३], १४८७
[१-३], १५०६ [५],

मूकसदो
ब

सकथो सुसंकाह

१५११ [१, ३], १५१२,
१५१२ गा. २१५-२१६,
१५१३ [४], १५१४,
१५१९ [२], १५२० [५],
१५२३ [१-३], १५२६
[१], १५२९ [१-५],
१५३२ [१], १५३२ [३],
१५४४ [२], १५५१ [३],
१५६३ [१], १५६८,
१५६९, १५७३, १५८३
[१-३], १५९९ [२],
१६०१, १६०४ [१-२],
१६३९, १६४३, १६४५,
१६४९ [१], १६५६,
१६६३, १६६४ गा. २१७,
१६७०, १६८९ [१],
१६९० [१], १६९१
[१-३], १६९४ [१-८],
१६९५ [१], १६९७,
१६९८ [१-२], १६९९
[१-२], १७०० [२, ९,
१०, १२], १७०२ [१, ३,
५-९, ११, १३, १८
२२, २४-२७, ३६-३९,
४२-४५, ५४, ५८],
१७०३ [१], १७०४,
१७१०, १७११ [२],
१७२३, १७३२, १७३४,
१७३५ [१], १७३७
[१-४], १७३९ [१-३],
१७४१, १७५०, १७५८,
१७६०, १७६१, १७६३
[३], १७६४, १७६५
[२], १७७४ [१],
१७७८, १७८०, १७८१,
१७८३ [२], १७८४
[१-३], १७८९, १७९६,

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्काह

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्काह

य

१८१३, १८१८, १८२१,
१८६०, १८६५ गा.
२१०, १८६९ [१],
१८८०[१], १८८५[४],
१८८६, १८९२, १८९३,
१८९५[३], १८९८[३],
१८९९[२], १९००[२],
१९०३ [४, ६], १९०४
[१], १९०६, १९०७,
१९०८, १९१२, १९१४,
१९१६, १९२०, १९२४,
१९३६, १९४०, १९४२,
१९४८, १९५०, १९५८,
१९७१, १९७३ गा.
२२०, १९८० गा. २२१,
१९८१ गा २२२,
१९८२, २०३२ गा.
२२३-२२४, २०३६,
२०४६, २०५३, २०५४
गा. २०५, २०५७ [५],
२०७२, २०७५, २०७७,
२०७८, २०८३, २०८५,
२०९९ [२], २१२५ तः
२१२७[१], २१२८[१],
२१२९ [१], २१३०,
२१३१, २१३९, २१४०,
२१४३, २१५३ [६],
२१६८ तः २१७० [१]
गा. २२८, २१७० [२]
गा. २२९, घृ. २२ टि.
११, घृ. ३९ टि. २,
घृ. ५७ टि. २, घृ. १६३
टि. १, घृ. १६५ टि. १,
घृ. ३५९ टि. २
च २ गा. ६, २४, २८ [१],
३१ [१], ३४ [१], ४०,
४१, ४२ गा. २३, ४४

तः ४९, ५० गा. ४३,
५१, ५१ गा. ५०, ५२,
५४ [१] गा. ५३, ५४
[२] गा. ५४, ५४ [३]
गा. ५६ तः ६५, ५४
[४] गा. ६६ तः ७५,
५४ [५] गा. ७६ तः
७९, ५४ [६] गा. ८०
तः ८३, ५४ [८] गा.
८७ गा. ८९, ५४ [११],
५५ [३] गा. १०८, ५६
[१], ५७ [१], ५८ [१],
६३, ६७, ७१, ७३, ७४,
७९, ८०, ८३, ८५ [१],
८७, १०५, १०६, १७८
[२], १८० [२], १८२
तः १८६ सूत्राणा द्वितीय-
कण्डिका, १८९ [२],
१९० [२], १९१ [२],
१९३ [२], १९५ [२],
१९७ [१-२], १९८ [२],
१९९ [१-२], २०० तः
२०४, २०५ [२], २०६
[१-२], ८४९ तः ८५३,
८६६ गा. १९६, १६७९,
१६८०, घृ. ७१ टि. २
तल १८८
च २ गा. ५, ५४ [८]
गा. ८७, १८७ गा.
१४३-१४४, १९४ गा.
१५२
आनाति १६७९
,, १६७९
आनन्ति १९५ [१], १९६,
१९८, २०४३, २०४६
म्होच्छ्रजालिविशेषः घृ. ३६
टि. ९

यल

या

याणह

याणयि

याणति

येचस

य-

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	र	
रङ्गप्यभा	रत्नप्रभा पृ. १९३ टि १	
० रङ्गो	रतयः १८८	
रङ्गत	रचित २१७	
रङ्गय	१८८	
० रङ्गया	रचितानि १७७, १७८ [१], १८८	
॥	रतिकाः १९५ [१]	
० रङ्गे	रतयः १८८	
रङ्गस्त	राक्षसाः १४१ [१], १८८	
रङ्गस्तानं	राक्षसानाम् १९०	
रतण	रत्न १९७ [१]	
रतणप्यभा	रत्नप्रभा ७७	
रतणप्यभाप	रत्नप्रभायाः १९५, [१], १९६, ७७७	
॥	रत्नप्रभायाम् ३३४	
रतणप्यभापुदविनेर	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रङ्गहिंतो	६५६ [२]	
रतणवर्द्धस्य	रत्नवर्द्धसकः १९८ [१]	
० रतणामया	रत्नमयानि १९६	
रतिनामाप	रतिनाम्न १७०२ [१७]	
रती	रति १६९१ [५]	
० रतीप	रत्यो १७० [२]	
० रतीण	॥ १७०० [१२]	
रत्त	रक्त १७८ [२]	
रत्तकणवीरप	रत्तकणवीरकः १२२९	
रत्तचंदण	रत्तचन्दन १७७, १७८ [१], १८८	
रत्तबंजुजीवप	रत्तबन्जुजीवकः १२२९	
रत्ता	रक्ताः १८७ गा १४७	
रत्ताभा	रक्ताभाः १९६	
रत्तासोमे	रक्ताशोकः १२२५	
रत्तुप्यले	रत्तोत्पलम् १२२५	
रमणिज्ज	रमणीय १७८ [२]	
० रमणिज्जंति	रमणीये १२१५ [१]	
० रमणिज्जानो	रमणीयात् १९५ [१],	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	१९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]	
० रमणिज्जानो	रमणीयात् १९६	
रम्मगा	रम्यक १०९८	
रम्मगावासेहिं	रम्यकवर्षे ९६	
रम्मय	रम्यक १२५७ [१३]	
रय	रजस् २११	
रयण	रत्न १७७, १७८ [१-२], १८८	
रयण ०	रत्न १ गा, २	
रयण-	॥ १९५ [१]	
० रयणत्तं	रत्नतयम् १४६ अतः १४६९	
रयणप्यभं	रत्नप्रभाम् १९६३, १९६४	
रयणप्यभा	रत्नप्रभा ७७४, ७७५	
रयणप्यभाप	रत्नप्रभायाः १६८, १७७, १७८ अतः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९७ [१] १९८ [१], २१०, २१७ [६], ७७७, ८०४, ८०६, १९९८	
॥	रत्नप्रभायाम् १४८, १६७	
रयणप्यभाभो	रत्नप्रभातः १४६८	
रयणप्यभापुदविणे	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रङ्गप	१४४४, १४५७, १४५९	
रयणप्यभापुदविणे	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रङ्गहिंतो	१४४४	
रयणप्यभापुदविणे	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रङ्गलेसोववा-	क्षेत्रोपपातगतिः	
तगती	१०९४	
रयणप्यभापुदविणे	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकपथे-	
रङ्गपंचेदियवे	न्द्रियवैक्रियशरीरम्	
ठवियसरीरे	१५१७ [१-२], १५२३ [२]	
० ॥	॥ १५१७ [२]	
रयणप्यभापुद-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकस्य	
विणेरङ्गयस्स	१४४४, १४५९	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुर्यकाह
रयण्यभापुडविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिका:	
रह्या	१४१० [२], १४१४ [२], १९८४, २०५७ [२]	
रयण्यभा-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
पुडविणेरह्याणं	१६८, १५२३ [२], १५२९ [२]	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेषु	
विनेरह्यपसु	६७२ [२]	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
विनेरह्यपहिंत्तो	६५५ [२], ६५६ [२]	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
विनेरह्या	६०, २१६ [२], ५६९, ६०७, ६४०	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
विनेरह्याणं	२१०, ३३६ [१]	
०	३३६ [२-३]	
रयण्यभङ्गस्य	रत्नवर्तसकः २०६ [१]	
रयणं	रत्नम् ८५३	
० रयणं	१ गा. ३	
रयणा	रत्नानि १४०६ गा. २१२	
० रयणामप	रत्नमयः १९७ [१]	
रयणामयस्स	रत्नमयस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
० रयणामया	रत्नमयी २०६ [१]	
॥	रत्नमया. १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१]	
॥	रत्नमयानि १७७, १७८ [१], १८८, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २१०	
रयणि०	रत्नि २११ गा. १६४	
रयणिपुहसिया	रत्निपृथक्त्विकाः ८३	
रयणिं	रत्निम् ८३	
रयणी	रत्निः २११ गा. १६५, १५२९ [३], १५३२ [७], १५३५	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुर्यकाह
रयणीजो	रत्नयः २११ गा. १६४, १२२९ [२-३], १५३२ [१, ५]	
॥	रत्नी १५२९ [४५], १५३२ [६]	
० रयणे	रत्नम्-रत्ननामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
रययखंडाण	रजतखण्डाणाम् ८८२	
० रवेण	रवेण १७७	
० रवेणं	॥ १७८ [१-२], १८८, १९६	
रस	रस ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४४४ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७, ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५ [१], ५३८ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, १२१८ गा. २१०	
रसजो	रसतः ९ [१-५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-५, ८], १३ [२-३], १८०५, ट्ट. ७ टि. २	
रसगुणे	रसगुणान् १८०१	

मूलसरो	सक्यव्यो	सुत्तंकाह
रसचरिमेणं	रसचरमेणं	८२६ [१], ८२७ [१]
रसणामे	रसनाम	१६९३, १६९४ [११]
० रसणामे	रसनाम	१६९४ [११]
रसतो	रसतः	१० [२], १२ [६-७], १३ [१, ४-५], ८७७ [१२], १७९९, १८०१
रसपरिणता	रसपरिणता	८ [३]
रसपरिणया	,,	७
रसपरिणामे	रसपरिणामः	१४७, १५४
+ रसभेय	रसभेदः—वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५१
रसबंदाई	रसवन्ति—रमोपेतानि	८७७ [६, ११], १७९७
रसबिष्णाणावरणे	रसविज्ञानावरणम्	१६७०
रसं	रसम्	२१६९
रसा	रसाः	४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४८२, १६८१ [१], १६८४ [१]
० रसा	,,	३३३
रसाई	रसान	९९० [४]
रसानं	रसानाम्	१७०२ [३१]
रसाणि—	रसान	९९० [४]
रसादेसेणं	रसादेशन	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
रसावरणं	रसावरणम्	१६७९
रसिदियत्ताप	रसेन्द्रियतया	२०५, २ [२]
रसे	रसे	८२९ [२] गा १९१
० रसे	,,	१२२९, १२३७
रसेणं	रसेन	२१६९
रसेहिं	रसेः	४४३
० रसेहिं	,,	५४९ [१], ५४७ [१]
रसो	रसः	८७७ [१२]
रसोदप	रसोदकम्	२८ [१]

मूलसरो	सक्यव्यो	सुत्तंकाह
रहचकवालसंटाण-	रथचकवालसंस्थानसंस्थितः	
संठिए		२१६९
रहच्छायं	रथच्छायायाम्	१११४
राइण्णा	राजन्याः—राजन्य-	
	कुलीनाः, कुलार्याः	१०४
राईदिण्हिं	रात्रिन्दिवैः	१७२३
राईदियतिभागेण	रात्रिन्दिवात्रिभागेन	१७२३
राईदियाई	रात्रिन्दिवानि	५९२, १७९६, १३१७
राग	राग	१८८
रागं	रागम्—रक्तवर्णम्	१२२५
रागे	रागः—कपायमेदः	१६७७
० रागे	रागः—रक्तवर्णः	१२२९ १२३०
रागेण	रागेण	१६७७
रातिंदियसत	रात्रिन्दिवशतम्	२९६
रातिंदियाई	रात्रिन्दिवानि	३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३७० [१, ३], ५९१, ५९३ त ५७७, १२८२
रातिंदियाणं	रात्रिन्दिवानाम्	पृ. ११९ टि. १
रातिंदियाणि	रात्रिन्दिवानि	५७७
राम०	राम	१०२गा. ११७
+ रायगिह	राजगृहम्	१०२ गा. ११७
रायवल्ली	राजवल्ली	५४ [१] गा. ५०
रायहसा	राजहसा	८८
रायहाणीनिवेसेसु	राजधानीनिवेशेषु	८२
रायं	राजानम्	११०८
० राया	राजः	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८५ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], २०१तः २०६
	सुत्राणां	द्वितीयकण्डिका
० रायाणो	राजौ	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२]

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तंकाह
+ राखग	राखकः ५० गा. ४३	
रासमी	रासमी घृ. २११ टि. ७	
रासि	राशि १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ [१]	
रासी	राशि: २११गा १७३, ९२१ [१]	
० रासी	राशि: १२२९, १२३१	
राह	राहवः-राहुनिकायदेवाः १९५. [१]	
० रह	रुचि. ११० गा. ११९तः १२२ गा. १२४-१२५ गा १२७ गा. १२९-१३०	
रहल	रुचि. १९५. [१]	
० रहै	रुचि. ११० गा. ११९ गा. १२३ गा १२६ गा. १२८	
रुक्ममूला	रुक्ममूलानि ५५ [३] गा १०३	
रुक्मं	रुक्म १२१५ [३]	
रुक्मा	रुक्मा: ३८ गा. १२, ३९, ४१	
रुक्मार्ण	रुक्मार्णाम् ५३ गा ४४	
० रुक्मे	रुक्मः ४८ गा ३८	
+ रुप्प	रुप्पम् २४ गा. ८	
० रुप्पपट्टे	रुप्पपट्ट. १२३१	
रुप्पिवासहर्षपञ्चय	रुक्मिन्मर्षधरपर्वत १०९८	
रुप	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
रुपय	रुचक.-पृथ्वीकायभेद २४ गा. १०	
"	" -द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
रुपग	रुचक १७८ [२]	
रुपगे	रुचकः घृ. १४ टि. १	
रुह	रुहः-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ४८	
"	" -द्विचुरपञ्चविशेष ७२	
रुहिर	रुधिर १६७ तः १७४	
० रुहिरे	रुधिरम् १२६९	

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तंकाह
रुव	रुप २०५२ [२]	
रुव ०	रुप ९२१ [१]	
रुवग	रुपक घृ. ६५ टि. १	
रुवपरियारगा	रुपपरिचारकाः- ^० प्रवी-चारकाः २०५२ [१, ४], २०५३,	
रुवपरियारणं	रुपपरिचारणाम्- ^० प्रविचारणाम् २०५२ [४]	
रुवपरियारणा	रुपपरिचारणा - ^० प्रविचारणा २०५१ [१]	
रुवसिद्धिमा	रुपविशिष्टता १६८५ [१]	
रुवसन्ना	रुपसन्ना ८६२	
रुवसहगण्यसु	रुपसहगतेषु १६३९	
रुवसहगतेसु	" १५७८ [१]	
रुवं	रुपम् ८५३	
रुवा	रुपाणि १६८१ [१], १६८४ [१]	
रुवाहं	" ९९० [२], २०५२ [२, ४-५]	
"	रुपान्-रुपात्मकान् ९९२ [२]	
रुविमजीवपञ्चवा	रुप्यजीवपर्यवाः ५००, ५०२, ५५८	
रुविमजीवपणवणा	रुप्यजीवप्रज्ञापना ४, ६, १३ [५]	
रुवी	बहुबीजवृक्षविशेषः ४२ गा. १९	
रुवे	रुपे ८६२ गा. १९४, २०३२ गा. २२४	
रुवेसु	रुपेषु १५७८ [१], १६३९	
रेणुया	रेणुका-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
रोपुह	रोचयति ११० गा. १२०	
रोपुजा	रोचयेत् १४२० [४-५], १४३७ [४]	
रोज्जा	गवयाः ७२	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
रोम	रोम-म्लेच्छजातिविशेष	९८
रोमग	रोमक-,, पृ. ३६ टि. २२	
रोषण	रोचते ११० गा. १२३	
रोरुण	रौरवः १७४	
रोवेइ	रोचते पृ. ३९ टि. ३	
रोसग	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
रोहिणीया	प्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
रोहिथमच्छा	रोहितमत्स्याः ६३	
रोहियसे	नृणविशेषः ४७ गा. ३५	
	ल	
लउण	वृक्षविशेष ४१ गा. १८	
लउस	लकुस-म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
१० लकस	लक्षाणि ९१ [४] गा. १११	
लक्खणं-	लक्षणम् २११ गा. १६९	
० लक्खणं	लक्षणम् ५४ [१०] गा. १०१	
लक्खारसे	लाक्षारसः १२२९	
लट्ठदत्ता	लट्ठदन्ताः-अन्तर्हीन- मनुष्याः ९५	
लण्हा	लक्षणाणि-मग्गुणानि १७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०, २११	
लत्ता	लताः ३८ गा. १२	
० लद्धि	लद्धिम् ८७५	
लद्धी	लद्धिः १००६ गा. २०७	
० लद्धी	,, १०११ [१]	
लमेजा	लमेत १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४४४ तः १४४९, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, १४६३, १४६४, १४६८	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
लयालो	लताः ४४	
लल्ल	लल्ल पृ. ६५ टि. १	
लवणसमुद्रे	लवणसमुद्रः १००३ [२]	
,,	लवणसमुद्रे १०९८	
लवणे	लवण-समुद्रः १००३ [२] गा. २०४	
लवणोदण	लवणोदकम् २८ [१]	
लवंगारुक्खे	लवङ्गारुक्षः ४८ गा. ३८	
लहुण	लघुक-स्पर्शविशेष १८०६ [१]	
० लहुण	लघुकाः-स्पर्शविशेषाः ५४६	
लहुय	लघुक-स्पर्शविशेष ९८१ [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४], १८०९	
लहुयत्तं	लघुकत्वम् ९९४	
लहुयफान् ०	लघुकस्पर्श ४४०, ४४१,	
लहुयफासपरिणता	लघुकस्पर्शपरिणता. ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-२], ४-८, १३ [१-५]	
लहुया	लघुकाः-प्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. ४	
० लहुयाणं	लघुकानाम्-स्पर्शविशेषा- णाम् ३३३	
लंण	लान्तकः २०० [१-२]	
,,	लान्तकं २२३ [६], ३३४, ४२० [१-३], १४७०, १८३५	
लंणग	लान्तक १९६, २१०, ६३२, ६३४, १०३५, २०५, १	
लंणगदेवा	लान्तकदेवाः २०२ [१], ७०७	
० लंणगदेवा	,, २००२	
लंणगदेवाणं	लान्तकदेवानाम् २०२ [१], ५९४	
लंणगवहंसण	लान्तकवहंसकः २०२ [१]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुक्तंकाह
० कंतगेसु	लान्तकयोः १५३२ [५], २०५२ [९]	
कंतवस्स	लान्तकस्य २०३ [९]	
कंतथा	लान्तकाः १४४ [९]	
कंमणमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
काभ-०	गोमयोपलेपन १७७, १७८ [९], १८८	
+ काडा	काडाद्य १०२ गा. ११६	
कामविसिद्धया	कामविसिष्टता १६८५ [९]	
कामंतराप	कामान्तरायः १८८६	
० कायणत्ताप	लावण्यतया २०५२ [२]	
कालाविसा	कालाविधाः-सर्पभेदः ७९	
कावगा	कावकाः-रोमपक्षिणः ८८	
कावण्णे	लावण्यम् १६८४ [९]	
लित्त-	लित्त १६७ त. १७४	
लिबी	लिपिः १०७	
लिबीए	लिप्या. १०७	
लुक्ख	रुक्ष-स्पर्शविशेषः ५२५ [९], ५४७ [९], ५४८ [९], ५५१ [९]	
० लुक्खत्तगेण	रुक्षत्वेन ९४८ गा. १९९	
लुक्खकास०	रुक्षस्पर्श ४४०, ४४१	
लुक्खकासणामे	रुक्षस्पर्शनाम १६९४ [१२]	
लुक्खकासपरिणता	रुक्षस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१५], १० [१२], ११ [१५], १२ [१५], ३, ५, ६, ८, १३ [१५]	
लुक्खकासपरिणया	रुक्षस्पर्शपरिणताः १२ [४]	
लुक्खकासपरिणामे	रुक्षस्पर्शपरिणामः ९५५	
लुक्खकासाहं	रुक्षस्पर्शानि ८७७ [१३]	
लुक्खबंघणपरिणामे	रुक्षबन्धनपरिणामः ९४८	
० लुक्खयाए	रुक्षतया ९४८ गा. १९९	
लुक्खस्स	रुक्षस्य ९४८ गा. २००	
लुक्खाहं	रुक्षाणि-रुक्षस्पर्शानि १८०० [९]	
० लुक्खाहं	,, ,, ८७७ [१४],	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुक्तंकाह
	१८०० [२-३], १८०१, १८०९	
० लुक्खानो	रुक्षाः-रुक्षस्पर्शाः १२४१	
लुक्खे	रुक्षाः-रुक्षस्पर्शाः ५५३	
० लुक्खे	,, ,, ५५८	
लुक्खेण	रुक्षेण ९४८ गा. २००	
० लुक्खेहिं	रुक्षैः-रुक्षस्पर्शैः ५५४, ५५० [९], घृ. १५४ टि. ३	
+ लुण्ण	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
लेक्खविहाजे	लेख्यविधानानि १०७	
लेप्पारा	लेप्यकाराः-शिल्पार्याः १०६	
लेमुलमच्छा	मत्स्यविशेषः घृ. २९ टि. १०	
लेसणया	श्लेषणता ११२०	
लेसा	लेश्या २ गा. ५	
लेसाए	लेश्या १७७, १७८ [१-२]	
लेसाभो	लेश्याः १२०५, १२१९, १२५०, १२५६, १२५७ [१-२, ७]	
लेसागती	लेश्यागतिः ११०५	
लेसापरिणामे	लेश्यापरिणामः ९२६	
लेसामु	लेश्याद्य १२०४, १२०५, १२५८ [८]	
लेसेति	लेश्यान्त २१५३ [४]	
० लेस्सं	लेश्याम् १२२० त. १२२५, १२५१ त. १२५५	
लेस्सा	लेश्या २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९	
० लेस्सा	लेश्याः-लेश्यायुकाः २५५	
लेस्साए	लेश्याया १८८, १९६	
लेस्साए	लेश्यायाम् ११३३ [२]	
० लेस्साए	लेश्यायोः ११३३ [१]	
लेस्सानो	लेश्याः ११५६ त. ११६०,	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
लेस्साओ	११९६, १२१९, १२३२, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७ [१, ३, ५, ७, ९, १२]	
* लेस्साओ	लेदया: ११५६, ११५८, ११६३ [१, ३-४], ११६४ [१, ३]	
लेस्सागनी	लेदयागति: १११६	
• लेस्साणं	लेदयानाम्—लेदयायुक्तानाम् २५५	
लेस्साणुवायगनी	लेदयानुपातगति: ११०५, १११७	
लेस्सापट्ट	लेदयापदे घृ. २७९ पं १५	
लेस्सापदे	,, घृ. २९१ पं. २१, घृ. ३०० पं. ५, घृ. ३०१ पं. १०	
लेस्सापयं	लेदयापदम् घृ. ३०३ पं. १४	
लेस्सापरिणामे	लेदयापरिणाम: ९३०	
लेस्सापरिणामेणं	लेदयापरिणामेन ९३८, ९४० [१, ३,], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	
• लेस्सासु	लेदयासु ११२३ गा २०९, ११२७, ११४८, १२०५	
• लेस्साहिं	लेदयाभि: ११३७	
लेस्सुदेसपट्ट	लेदयोदेशके घृ. २९० टि. १	
लोप	लोके घृ. ३ पं. ४	
• लोप	,, १४९, १५१, १५२, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३, १६४, १६६	
+ लोग-	लोक: ९७२ गा. २०३	
लोग-	लोक १९७ [२], १९८ [२]	
लोगणालिं	लोकनाहीम् २००७	
लोगनिष्ठुरेसु	लोकनिष्ठुरेषु १५७	
• लोगपाला	लोकपाला: १७९ [१]	
लोगपालाणं	लोकपालानाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८०	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	[२], १८२ [२], १९६, १९७ [२], १९८ [१]	
लोगसण्णा	लोकसंज्ञा ७२५, ७२६	
लोगस्स	लोकस्य १६३, १७०, १७५, १७७, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ७७८, ७८०, ११०१, घृ. ४७ टि. ५	
लोगं	लोकम् २१७२	
• लोगं	लोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
लोगंतपज्जवमिया	लोकान्तपर्यवसिता ८५८	
लोगंताओ	लोकान्ताण १५४५	
लोगंतो	लोकान्त: २११, १५४५, १५४७ [१], १५५०	
लोगा	लोका: ११० [१, ४], ११४ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१	
लोगा-	,, ५४ [११] गा. १०६	
लोगागासछिरेसु	लोकाकाशच्छिरेषु १५७	
लोगागासपप्से	लोकाकाशप्रदेशो ५४ [११] गा. १०४-१०५	
लोगालोगस्स	लोकालोकस्य ७८०	
लोगे	लोके १००४	
लोगे	लोके ७७६	
+ लोण-	लवणम् २४	
+ लोह	लोह:—वृक्षविशेष. ४१ गा. १८	
लोभ	लोभ १७३७ [४]	
लोभकसाई	लोभकपायी १३३३	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
लोभकसाई	लोभकवायिणः	९३८
लोभकसाईणं	लोभकवायिणाम्	२५४
लोभकसाईसु	लोभकवायिषु	१८९५ [४]
लोभकसाएणं	लोभकवायेण	२१३९
लोभकसायपरिणामे	लोभकवायपरिणाम	९२९
लोभणिस्सिया	लोभनिःसुता	८६३
लोभसण्णा	लोभसंज्ञा	७२५, ७२६
लोभसमुग्घाण	लोभसमुद्घातः	२१३३, २१३६, २१३८
लोभसमुग्घाएण	लोभसमुद्घातेन	२१४२
लोभसमुग्घाएणं	॥ २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
लोभसमुग्घाओ	लोभसमुद्घातः	२१३९
लोभसमुग्घाओ	॥	२१४१
लोभसंजलणाए	लोभसज्वलनस्य-सज्वलन- लोभन्य	१७०० [७], १७०८ [५]
लोभे	लोभः	१६७०, १६९४ [४]
॥	लोभे	८६३ गा. १९५
लोभेण	लोभेन	९६१ [३], ९६३ [३]
लोभेणं	॥ ९६० [३], ९६२ [३], ९६४ तः ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	९७०, १५८०
लोमपक्खी	रोमपक्षिणः	८६, ८८
० लोमहरिसा	रोमहर्षाः	१६७ तः १७४
लोमाहारणाए	रोमाहारतया	१८१७
लोमाहारा	रोमाहाराः	१८५९, १८६१
लोमाहारे	रोमाहारः	१७९३ गा. २१८, १८१७
लोय	लोक	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
लोयमायूमिवा	लोकाग्रस्तूपिका- ईषत्प्राग्भारैकार्थं	२११
लोयगाएडिबुअण्णा	लोकाग्रप्रतिवाहिनी- ईषत्प्राग्भारैकार्थं	२११

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
लोषग्गे	लोकाग्रम्-,,	२११
॥	लोकाग्रे	२११ गा. १६०
लोषपमाणमेसाई	लोकप्रमाणमात्राणि	१९९५
लोषस्स	लोक्षस्य	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७८ [१], १९३ [१], १९६
० लोषस्स	लोक्षस्य	पृ. ५० टि १-२
लोषं	लोक्षम्	२१७२
लोषंतं	लोकान्तम्	८८०
लोषंते	लोकान्ते	२११ गा. १६७
लोषा	लोकाः	५४ [११] गा. १०४ १०५
लोषाणी	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा ५२
लोहकसाई	लोभकवायिणः	२५४
लोहकसाए	लोभकवायः	९५८, ९५९
लोहिणं	लोहितेन	१२३२
लोहिणी	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ४७
लोहित	लोहित	५४४
लोहिय	॥	१८०९
लोहियक्ख ०	लोहिताक्ष	१७८ [१]
लोहियक्खमणी	लोहिताक्षमणिः	१२२९
लोहियक्खा	लोहिताक्षाः	१७९ [१]
लोहियक्खे	लोहिताक्षः-मणिमेदः	२४ गा. १०
लोहियपत्ता	लोहितपत्राः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८ [१]
लोहियमच्छा	लोहितमत्स्याः	पृ. २९ टि. ७
लोहियमत्तिया	लोहितमृत्तिकाः-पृथ्वी- कायजीवाः	२३
लोहियवण्ण ०	लोहितवर्ण	४४०, ४४१
लोहियवण्णामाए	लोहितवर्णाम्भः	१७०२ [२६]

मूलसहो	सकयत्यो	सुप्तकाह	मूलसहो	सकयत्यो	सुप्तकाह
लोहियवण-	लोहितवर्णपरिणताः ९ [३],		वहरोसभणाराव-	वधर्षभनाराचसंहनन-	
परिणता	१० [१], ११ [१-५],		संघवणणामाए	नाम्नः १७०२ [१७]	
	१२ [१-८], १३ [१-५]		वहरोसभणाराव-	वधर्षभनाराचसंहनननाम	
लोहियवण-	लोहितवर्णपरिणताः ८		संघवणणामे	१६९४ [७]	
परिणता	[१], १० [२]		वहसुहवा	वाक्कुसुता १६८१ [१]	
लोहियसुत्तए	लोहितसूत्रके १२२२		वक्कमइ	व्युत्कामति ५४ [९] गा.	
लोहियाहं	लोहितानि ८७७ [७]			९७	
० लहसणकंदे	लघुनकन्दौ ५६ [८]		वक्कमंति	व्युत्कामन्ति २५ [३],	
	गा ८९			२८ [४], ३१ [४], ३४	
लहसिय ०	ल्हासिक-म्लेच्छजाति-			[६], ५५ [३], ७७३	
	विशेष ९८			[७, ४]	
	व		वक्कताणं	व्युत्कान्तानाम् ५६ [१०]	
व	वा ५४ [९] गा ९७, ५६			गा. ९९	
	[१०] गा. १०३, ११०		वक्कतिपये	व्युत्कान्तिपदम् ४ १८३	
	गा १२२ गा १२४,			पं. १२	
	१६६४ गा २१७		वक्कतिवा	व्युत्कान्तिकाः ८१ [३],	
वहडला	सर्पविशेषः ८०			८५ [२, ६], ९१ [१, ३],	
वहजोगपरिणामे	वाग्योगपरिणाम. ९३१		वक्कती	१३८	
वहजोगं	वाग्योगम् २१७३ [१],		वक्कसार ०	व्युत्कान्तिः २ गा. ४	
	२१७४ [१], २१७५			वक्षस्कार-वक्षस्कारगिरि-	
वहजोगी	वाग्योगी १९०० [२]			नामाभिषद्दीपसमुद्राये	
वहजोगी	वाग्योगिन. २५२, ९३८,		वक्कसारेसु	१००३ [२] गा २०५	
	९६१ [१]		वग्गी	वक्षस्कारेषु १६८	
वहजोगीण	वाग्योगिनाम् २०७		वग्गी	शृक्वी ८५१	
वहजोगो	वाग्योगः १००० [२]		वग्गे	शृक् ८६९, ८५७	
वहजोगो	वाक्प्रयोग. १०६८,		वग्गो	५२१० टि. ६	
	१०७६		वग्गा	वर्ग ९२१ [१], ९२३	
० वहप्पजोगे	१०७०, १०७३		वग्गाण	वर्गणा १२१८ गा. २१०	
वहरे	वज्र १७७		वग्गाणाओ	वर्गणा. १७४५	
+ वहराराड	वेगटम्-वेराटपुरम् १००		० वग्गाणाओ	८८०	
	गा. ११५		वग्गामूल	वर्गमूल ९११ [२], ९२१	
वहरे	वज्रः २६ गा. ८			[१], ९२४	
वहरोयणराया	वैरोचनराजा-असुर-		० वग्गामूलस्स	वर्गमूलस्स ९१२ [२], ९२०	
	कुमारैन्द्रः १८० [२]		० वग्गामूलं	वर्गमूलम् ९११ [२],	
वहरोयणिंदे	वैरोचनेन्द्रः-असुर-			९२१ [१], ९२४	
	कुमारैन्द्रः १८० [२]		० वग्गामूलहं	वर्गमूलानि ९१८ [१]	
			वग्गावग्गहिं	वर्गवर्गैः २११ गा. १७२	

मूकसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
० वग्गस्स	वर्गस्य	९१० [४]
वग्गुली	वत्तुली-वर्मपक्षी	८७
० वग्गुहिं	वर्गः	२११ गा. १७२
वग्गो	वर्गः	९२१ [१]
वग्गमुद्दा	व्याघ्रमुत्ताः - अन्ताद्वीप-	मनुष्याः ९५.
वग्गवा	व्याघ्राः	७४
वग्गवारिय	प्रलम्बित	१७७, १७८ [१], १८८
वग्गवी	व्याघ्री	८५१
वग्गवे	व्याघ्रः	८४९, ८५२
वग्गवो	,,	पृ. २१२ टि. ४
+ वग्गळ	वत्सेषु	१०२ गा. ११४-११५
+ वग्गळु ०	वात्सल्यम्	११० गा. १३२
० वग्गळा	वक्षसः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
,,	वक्षसी	१७८ [२]
वग्गळणी	वक्षीविशेषः	४५ गा. ३१
वज्जकंदण्ड	वज्रकन्दुकः	१२३३
० वज्जणा	वर्जनम्	११० गा. १३१
वज्जपाणी	वज्रपाणिः	१९७ [२]
वज्जसंठिषा	वज्रसंस्थिता	८५८
० वज्जं	वर्जम्	१९९ [२], १०४० [२], १०५५ [२], ११७३, १८८९ [२]
० वज्जा	वर्जा	६०८, ६२५, ६६८ [७], पृ. १८० टि. २
,,	वर्जाः	८१५ [२], ११७३, १५८४ [१], पृ. २८४ टि. १
० वज्जार्ज	वर्जानाम्	१८७ गा. १४२, ८६९, १०४१ [६], १०४९, १७४२, १७४८, १७७९
वज्जिऊज	वर्जयित्वा	१७४ गा. १३५, १८१ [१]

मूकसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
वज्जिस्ता	वर्जयित्वा	१६९, १७९ [१]
वज्जिय	,,	७९० गा. १९०
वज्जे	वज्रः-कन्दविशेषः	५४ [१] गा. ५३
वज्जेज्ज	वर्जयेत्	७९० गा. १८८
वज्जेत्ता	वर्जयित्वा	१६८, १७० तः १७४, १७८, १७८ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
० वज्जेसु	वर्जेषु	६७१
० वज्जेहिंतो	वज्रभ्यः	६५२, ६५६, ६५८, ६६०, १४६५ तः १४६७
० वज्जो	वर्जः	८८८ [२], ८९७, ९४८ गा. २००, १०९९, १७६६, १८७२, १८८४, १८८५ [१], १८८८, १८९१ [२], १८९५ [१, ३-४], १८९९ [१], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१, ३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३]
वज्जसाग	वर्धकाराः-शिल्पायाः	१०६
वट्ट	वृत्त	१७७, १७८ [१], १८८, ८०२
वट्टगा	वर्तकाः-रोमपक्षिणः	८८
वट्टति	वर्तते	१०९०
वट्टमाण	वर्तमानौ	१७८ [२]
,,	वर्तमानाः	१७८ [१]
वट्टवेवट्ट	वृत्तवैताव्य	१०९८
वट्टसंठाजपरिणत्ता	वृत्तसंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-८], १३ [२]

मूलस्रो	सकयव्यो	सुप्तकाह
बृहत्संठाणपरिणया	वृत्तसंस्थानपरिणताः ११ [१], १२ [४]	
बृहदा	वृत्ताः १६७ तः १७४ वृत्तानि १७७, १७८ तः १८५ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१]	
+ बृहदा	वर्तुषु १०२ गा. ११६ रोमपक्षिविशेषः पृ ३४ टि. ६	
बृहदि	वर्ति १७७, १८८, १८९ [१]	
बृहद्व्या	वर्तिता ५३ गा. ४५	
बृहदी	वर्ति ५३ गा. ४५	
बृहदे	वृत्तः २१६९	
॥	वृत्तम् ३९१	
बृहदगारा	मत्स्यविशेषः ६३	
बृहदा	॥ ६३	
० बृहदिण	पतिताः ४४०, ४८१ [३], ४९० [३], ४९५ [१, ३], ४९६, ५४८ [१, ३]	
० बृहदिता	पतिताः ४९३, ४५४	
० बृहदिने	पतिताः ४४०, ४४१, ४४३ त ४४८, ४४२, ४५५ [१-३], ४५६ [१-३], ४५७ [१, ३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१-२], ४६६ [१, ३], ४६७ [१, ३], ४६८ [१, ३], ४७० [१, ३], ४७३ [१, ३], ४७४ [१, ३], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१, ३], ४८२ [१, ३], ४८३ [१, ३], ४८५ [१-३], ४८७ [१, ३], ४८९	

मूलस्रो	सकयव्यो	सुप्तकाह
	[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१-३], ४९७, ४९९ [२], ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ तः ५१५, ५१७ त ५१९, ५२१ तः ५२३, ५२५ [१], ५२९, तः ५३३ सूत्राणां प्रथम- नृतीयकण्डिके, ५३५ तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-नृतीय- कण्डिके, ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५४९ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१, ३], ५५८	
बृहदिसण	वर्तंसकः २०१ [१]	
बृहदिसगा	वर्तंसका २०१ [१]	
बृहदे	वटः ४१ गा. १६	
० बृहदिसण	वर्तंसक १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०६ [१]	
बृहदिसगा	वर्तंसकाः १९९ [१], १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१]	
० बृहदिसगा	॥ २०२ [१]	
बृहदिसया	॥ १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०६ [१]	
० बृहदिसया	॥ २०१ [१]	
बृहदुरयणसं	वर्धकिल्लत्वम् १६७	
बृहदुराण	वर्धमानकः २०२७	
बृहदुज्जति	वृध्यन्ते ५३४, ५४९	

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
० वृद्धी	वृद्धी १९८१ गा. २२२	
वणप्फहकाहण	वनस्पतिकायिकः ४४७, १३१८, १४५४	
० वणप्फहकाहण	,, १३०१, १३०९, १३१८	
वणप्फहकाहणं	वनस्पतिकायिकेन १००२, १००३ [१]	
वणप्फहकाहणं	वनस्पतिकायिकेभ्यः ६५० [३]	
वणप्फहकाहणो	वनस्पतिकायिकः १४३९	
वणप्फहकाहय	वनस्पतिकायिक २३९, २४३, २४९, १५८९ [३]	
वणप्फहकाहय०	,, १२९८, २१०० [२]	
वणप्फहकाहय-	,, २३८, २४८	
वणप्फहकाहयप-	वनस्पतिकायिकै	
गिहियभोरा-	केन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम् १४७७	
वणप्फहकाहयपगि-	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रिय-	
दियतेयगसरीरे	तैजसशरीरम् १५३७	
वणप्फहकाहयपे	वनस्पतिकायिकेभ्यः १०४१ [३]	
वणप्फहकाहयस्स	वनस्पतिकायिकस्य ४४७, १०३२ [१], १५४६	
वणप्फहकाहया	वनस्पतिकायिकाः २३३, २३४, २३५ [६], २४२, ४३९, १२८८, १४०२, १४१६ [२], १९३१, २१२८ [२], पृ. ३९५ टि. ७	
० वणप्फहकाहया	वनस्पतिकायिकाः ३७, ३८, ५३ गा. ४६, २३७, २३९, २४० [६], २४१, २४३, २४४, २४५ [६-७], २४८, २४९, २५१, ३३४, ९४० [२], १२०३ [४], १२१० [२], १५८३ [३]	

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
० वणप्फहकाहयाणं	वनस्पतिकायिकानाम् २३७, २४० [६], २४२, २४५ [६-७], २४६ तः २४८, ३६६ [१-३], ३६७, ३६८ [१-३], ४४७, ४७२, ५८०, ६८०, ९१७, ९८६, १०२१ [४], १०६४, १०७२, ११७८, १४९४ [१], १८१३, १८८५ [२], १९१९, १९४६, २०९९ [७], २१०० [२], २१२४ [३]	
वणप्फहकाहो	वनस्पतिकाः १२७२, १३२४, ९३२९, १३७५, १३८०, १३९०	
० वणप्फहसु	वनस्पतिपु १४२५ [३]	
वणप्फतिकाहया	वनस्पतिकायिकाः ७३६, ६३७, ६५० [७]	
० वणप्फतिकाहया	,, ७३८	
० वणप्फति-	वनस्पतिकायिकानाम्	
काहयाण	११६१	
वणप्फतिकाहयाणं	,, १०२७ [२], १०४९, १०८०	
० वणप्फति-	,,	
काहयाणं	३६६ [२]	
वणप्फतिजीवा	वनस्पतिजीवाः ३३४	
वणमाल	वनमाला १७८ [१-२], १८८, १९६	
वणमाला ०	,, १८८	
वणमाला-०	,, १८८	
० वणमाला	वनमालानि १७७, १७८ [१], १८८	
वणवर-०	वनवर-व्यन्तर १९७३ गा. २२०	
वणराई	वनराजिः १२२७	
वणलय	वनलता ४४ गा. २७	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुरांकाह
वणस्सह	वनस्पति ६७०, ११५२, १४३१ [१]	
० वणस्सहकाहए	वनस्पतिकायिकः १३०८	
वणस्सहकाहएसु	वनस्पतिकायिकेषु ६६८ [३]	
वणस्सहकाहए- गिणिएसु	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियेषु ६६८ [३]	
वणस्सहकाहए- गिद्वयभोराणि	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदा- रिकाणि १४७९	
वणस्सहकाहए- भोराणियसरीरस्स	वनस्पतिकायिकौदारिक- शरीरस्य १५०६ [१]	
० वणस्सहका- हयस्स	वनस्पतिकायिकस्य १०६०	
वणस्सहकाहया	वनस्पतिकायिकाः १९, ३५, ५५ [३], २१४ [५], २३२, २३६, ३१९, तः ३२१, ६१८, ६५३	
० वणस्सहकाहया	वनस्पतिकायिकाः ३५ तः ३७, ५४ [१], १६२, २४६, २४७, २५० [६], ३३८, १४११	
० वणस्सहकाहयाण	वनस्पतिकायिकानाम् १३०३	
वणस्सहकाहयाणं	,, २३४, २३५ [६], २३६, ७६६, २१३३ [३]	
० वणस्सहकाहयाणं	,, १६० तः १६२, २४१, २४२, २४६, २५१	
वणस्सति	वनस्पति ७६३	
वणस्सतिकाहया	वनस्पतिकायिकः ३५, २३२, १७५९ [२], १९५७ [१]	
० वणस्सतिकाहया	,, २५० [६], ३३४	
वणस्सतिकाहयाभो	वनस्पतिकायिकान् ष्ट. ३५३ टि. १	
० वणस्सतिकाहयाण	वनस्पतिकायिकानाम् २५० [६]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुरांकाह
वणस्सतिकाहयाणं	वनस्पतिकायिकानाम् २३२, २३३, १०४९	
० वणस्सतिका- हयाणं	,, २५० [६], २५१	
० वणस्सतीसु	वनस्पतिसु ६६८ [६]	
वण्ण	वर्ण ८ [१], ९ [१-५], १० [१-३], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], १८८, १९६, ५०४, ५५७ [१], ५५८, ११२३ गा. २०९, ११२६, ११३७, १२१८ गा. २१०	
वण्ण ०	वर्ण १८७, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५८ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५१०, ५११, ५२४, ५२५, ५४५ [१], ५४७ [१], ५६८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, ११३३ [१]	
+ वण्ण	वर्ण ८२९ [२] गा. १९१	
वण्णहस्सामि	वर्णयिध्यामि १ गा. ३	
वण्णभो	वर्णतः ९ [१-५], १० [२], ११ [१-५], १२ [१, ४], १३ [२], ८७७ [८], १७९८ [२], १८०१, १८०६ [१]	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
वर्णजो	वर्णकः १७९ [१], १८९ [१]	
० वर्णजो	,, १९० [१]	
वर्णगुणे	वर्णगुणान् १८०१, १८०६ [१], १८०९	
वर्णचरमेण	वर्णचरमेण ८२२ [१], ८२३ [१]	
वर्णनामे	वर्णनाम १६९३, १६९४ [६]	
० वर्णनामे	,, १६९४ [६]	
वर्णतो	वर्णतः १० [१], १२ [२-३, ५-८], १३ [१, ३-५], १८०९	
वर्णपरिणता	वर्णपरिणताः ७, ८ [१]	
वर्णपरिणामः	वर्णपरिणामः ९४७, ९५२	
वर्णमन्त्राह	वर्णमन्त्रि-वर्णोपेतानि ८७७ [६-७], १७९६, १७९८ [१]	
वर्णं	वर्णम् २१६९	
वर्णा	वर्णाः ३३३, ४०८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९७, ५३८ [१]	
० वर्णा	,, १९५ [१]	
,,	वर्णा २११	
वर्णाह ०	वर्णादि ५१३	
० वर्णाह	वर्णानि १७९८ [१-२]	
वर्णाहैहि	वर्णादिभिः ५५० [१]	
० वर्णाजो	वर्णाः १९५ [१]	
वर्णाजं	वर्णानाम् १७०२ [३१]	
वर्णादि ०	वर्णादि ५०८, ५०९, ५११, ५१४, ५१५, ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	[१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१]	
वर्णादीहि	वर्णादिभिः ४५३, ५०५	
वर्णादेसेण	वर्णादेसेण २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० वर्णाभा	वर्णाभौ २०६ [१]	
,,	वर्णाभा १६५ त १७२, २०७	
० वर्णाभा	वर्णाभः १९७ [१]	
वर्णियं	वर्णितम् १ गा. ३	
० वर्णियं	,, १०८९	
वर्णिया	वर्णितानि घृ. १४ टि. २	
वर्णेण	वर्णेन ११२७	
वर्णेणं	,, १६७ तः १७४, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२२६ त. १२३२, १२३५ तः १२३७, २१६९	
वर्णेमु	वर्णेण १९४१	
,, (नृ. म.)	वर्णैः १२३२	
वर्णेहि	वर्णैः ४४३, १९६३	
वर्तजोगी	वाग्योगी घृ. २३० टि. १	
वर्तिसुहया	वाग्युःखता घृ. २६६ टि. ४	
वर्तिसुहया	वाग्युःखता घृ. २६६ टि. १	
वर्तस्साभि	वर्तयिष्यामि-वर्तयिष्यामि ३३४	
वर्तव्यया	वर्तव्यता १८७, १९१ [१], ५२४, ५४४, ५५८, ८८८ [१], ९८३ [२]	
० वर्ताणं	पत्राणाम् ५४ [८] गा. ९०	
० वर्तिया	प्रत्यया १६२१, १६२४, १६२६, १६२७ [१], १६२९, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६५०, १६५२, १६५७, १६५८, १६६०	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यार्थो	सुप्तकाङ्	मूलसङ्घो	सङ्ख्यार्थो	सुप्तकाङ्
० वक्षिणाप	प्रत्ययाया	१६३१	वक्षणे	वक्षनम्	८९६
॥	प्रत्ययायाः प्रत्ययायां वा	१६५४	० वक्षणे	॥	८९६
० वक्षिणाप	प्रत्ययानाम्	१६६३	वक्षमाणे	वक्ष्ण	८५७, ८९७
वक्षन्ति	वर्तयन्ति	२१५३ [४]	वक्षसुहृया	वाक्सुवता	पृ. ३६६ टि. २
वक्ष्य	वक्ष्ण १७७, १७८ [१-२],		वक्ष्यं	वक्ष्यः	१७८ [१-२],
	१८८, १९६, १९७ तः		॥	व्रतम्	१४२० [६]
	२०१ सूत्राणां द्वितीय-		० वक्ष्यु	वाक्	८३३, ८३६, ८५६
	कण्डिका		वक्ष	वक्षः	१ [गा. १], १९६
॥	वक्ष्ण - वक्ष्णनामाभिध्वदीप-		वक्ष०	॥	१९६
	समुद्रार्थे १००३ [२] गा.		वक्षकणगणिहस	वक्षकनकनिकष	१८७ गा
	२०५			१४५	
वक्ष्य -	वक्ष्ण	पृ. ६५ टि. ६	वक्षकणगणिहसे	वक्षकनकनिकष.	१२३०
वक्ष्याहं	वक्ष्णाणि	१७८ [१-२]	वक्षगतिं	वक्षगतिम्	२१७० [७]
+ वक्ष्युल	वक्ष्मुलः - वक्षस्पतिविशेषः			गा. २३०	
	४३ गा. २५, ४९.		वक्षगंध	वक्षगन्ध	१७७, १७८
	गा. ३९.			[१], १८८, १९६	
वक्ष्युले	वक्ष्मुल.	८२ गा. २०	वक्षणा	शिल्पार्थविशेषः	१०६
वक्ष्युं	वक्ष्यु	०६१ [१]	+ वक्षणा	वक्ष्णेषु	१०७ गा ११५.
वक्ष्ये	वक्ष्णम्	१२२०	वक्षपसण्णा	वक्षप्रसणा	१०३७
वक्षमाण	वर्धमान - क्षत्रावसम्पुट	१७७	वक्षपुरिसवसणे	वक्षपुरववसनम्	१२३०
० वक्षमाला	वक्षमाला	१७७	० वक्षमल्लतामे	वक्षमाल्यदाम	१०३१
वक्ष्ण	वर्ण	पृ. ७ टि. २	वक्षवारुणी	वक्षवारुणी	१२३७
० वक्ष्णा	वर्णाः	१८७ गा. १४६	+ वक्षसामग	वक्षश्यामाकः - धान्यविशेषः	७० गा. ४३
वक्ष्णादीहिं	वर्णादिभि.	४६४ [१]	वक्षसीधु	वक्षसीधु	१२३७
वक्ष्णेणं	वर्णेन	१२२९.	वक्ष्णा	वक्ष्णाटा - द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
वक्ष्णया	व्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २७	वक्ष्णाह	वक्ष्णाह	१९६
	टि. १०		वक्ष्णाहुरुहरे	वक्ष्णाहुरुधिरम्	१२२९.
वक्ष्णिणसु	वक्ष्णेषु - कंदारेषु	१५१,	वक्ष्णाहा	वक्ष्णाहाः	७२
	१६०, १६३ तः १६६,		वक्ष्णाहा	शिल्पार्थविशेषः	पृ. ३८
	१७५			टि. ५	
वक्ष्यजोगपरिणामे	वक्ष्यजोगपरिणामः	पृ. २२९	वक्ष्णा	॥	पृ. ३८ टि. ५.
	टि. २		वक्ष्णे	वक्ष्णः - द्वीपः समुद्रव्य	
वक्ष्यजोगं	वक्ष्यजोगम्	२१७४ [३],		१००३ [२] गा. २०४	
	पृ. ४४४ टि. २		वक्ष्णहृग ०	रोमपक्षिविशेषः	८८
वक्ष्यजोगी	वक्ष्यजोगी	१३२३	वक्ष्णहृ	वक्ष्णस्पतिविशेषः	५४ [१]
० वक्ष्यणं	वक्ष्यनम्	८५७		गा. ४९.	

मूलसहो	सकपल्यो	सुत्तकाह
० बलपुसु	बलपुसु १५१, १५७, १६०	
+ बलप	बलपानि ३८ गा. १२	
बलपा	,,	४८
बलपा	बलपा ८५१	
बली	बलपः ३८ गा. १२, ५५	
	[३] गा. १०७	
बलीभो	बलपः ४५	
बवगय ०	व्यपगत १ गा. १, १६७	
	तः १७४	
बवरोवेह	व्यपरोपयति १५७२	
बवहार	व्यवहार १११३	
बवहारसत्ता	व्यवहारसत्ता-भाषाप्रमेदः	
	८६२	
बवहार[सत्ता]	,, ८६२ गा. १९४	
बसण	बसण १८७ गा. १४७	
० बसणा	बसनाः १८७ गा. १४८	
० बसणे	बसनम् १२२७, १२३०	
बसभवाहणे	बुधभवाहनः १९८ [२]	
बसही	बसति २११	
बसं	बसाम् ९९९ [२]	
बसा	बसा १६७ तः १७४,	
	९७२ गा. २०३	
बसिट्टे	बशिष्ठः-द्वीपकुमारेन्द्रः	
	१८७ गा. १४४	
बंक्रगती	बक्रगतिः ११०५, ११२०	
+ बंगा	बङ्गेषु १०२ गा. ११२	
बंजणोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १००६ गा.	
	२०८, १०१७, १०१८,	
	१०२० [१], १०२१	
	[१-२], १०२२ [१-२]	
० बंजणोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १०१८,	
	१०२१ [२]	
बंजुलगा	रोमपक्षविशेषाः ८८	
बंतराणं	व्यन्तराणाम् पृ. १६५	
	टि. २	
बंतेषु	बान्तेषु ९३	
बंदाभि	बन्दे १ गा. १	

मूलसहो	सकपल्यो	सुत्तकाह
बंसमूले	बंसमूलम् ५४ [२] गा.	
	५४	
० बंसाभो (स.प.)	बंशे १ [गा. १]	
बंसाण	बंशानाम् ८८३	
बंसी	बंशी ५२	
बंसीपत्ता	बंशीपत्रा-योनिमेदः ७७३	
	[१, ४]	
बंसीपत्ताप	बंशीपत्रायाम्-योनिविशेषे	
	७७३ [४]	
बंसीमुहा	बंशीमुक्ताः-द्वीन्द्रियजीवाः	
	५६ [१]	
बंसीमूले	बंशीमूलम् पृ. २२ टि. ८	
बंसे	बंशः ४६ गा. ३४	
बा	बा ५३ गा. ४६, ५४	
	[२] गा. ९७-९८, ८२,	
	९३, ११० गा. १३१,	
	२११, २११ गा. १६१,	
	२२५, २२६, २२८ तः	
	२७२ [५], २७३ तः	
	२७५, ३२५, ३३० तः	
	३३३, ४४०, ४४३, ४४८,	
	४५५ [२-३], ५०४,	
	५०६, ६२६, ६२८,	
	६३३, ६३५, ६३६,	
	६८७, ६८८, ६९१,	
	६९३ तः ६९५, ६९७,	
	७०० तः ७२४, ७३१,	
	७३३, ७३५, ७३७,	
	७५३, ७६३, ७७२,	
	८०२ तः ८०५, ८३९ तः	
	८४३, ८५७, ८५९ गा.	
	१९२, ८७५, ८८२ तः	
	८८७, ८९७, ८९९,	
	९००, ९१० [३], ९४८	
	गा. २००, ९८२, ९८५	
	[७, ९], ९८७ [२, ४],	
	९९४, १००३ [१],	

मूलसरो
वा

सङ्ख्ययो सुप्तकाह
१००४, १००५, १०१३,
१०३०, १०३१ [१],
१०३२ [२], १०३४,
१०३६, १०४१ [१-४,
६-८], १०४३ [१, ३,
५], १०४५ [१], १०४६
[३, ५], १०५८ तः
१०६०, १०६३, १०६५,
१०६६ [२-३], १०९०.
१०९१, ११०१, ११०८,
१११२, १११४, १११७,
१११८, ११२१, ११७०
तः ११७४, ११८० [१,
५-१०], ११८२ [१-३],
११८३ [१-३], ११८५
तः ११९४, १२१६ [१],
१२१७, १२२०, १२३२,
१२२६ तः १२३१, १२३३
तः १२३८, १२४२,
१२४७ तः १२४९,
१२५२, १२५३, १२५५,
१३२१, १३२६, १३३०,
१३३१, १३३४, १३३५,
१३४३, १३४४, १३४६,
१३५२, १३५५, १३५९,
१३७५, १३८१, १३९८,
१४१४ [१, ३], १४१५
[१-२], १४१६ [१],
१४२० [६-७], १४३७
[६], १४७३, १५६५,
१५६६, १५७० तः
१५७२, १५७८ [१],
१५८१ [१], १६३९,
१६४२, १६४६, १६४७
[१], १६६३, १६७९
तः १६८१ [१], १६८२
तः १६८४ [१], १६८५

मूलसरो
वा

सङ्ख्ययो सुप्तकाह
[१-३], १६८६, १७१२,
१७४२, १७४३, १७४६,
१७४७ [१], १७५० तः
१७५२, १७५५, १७५६
[१], १७६३ [१], १७७३
[१], १७७६, १७७७
[१], १७८३ [१], १७८८
[१], १७९३ गा. २१७,
१८२१, १८६४, १८८०
[१], २०५२ [२],
२०५३, २०९३ [१],
२०९५ [१], २१००
[२], २१०१ [१],
२१०३ [१], २११९
[२, ४], २१२४ [३],
२१२५ तः २१२७ [१],
२१२९ [१], २१३०,
२१३१, २१३५ [१],
२१४२, २१४३, २१५३
[२], २१५६ [२],
२१५७, २१५९ [१-२],
२१६१, २१६६ [१],
२१६९, २१७४ [४]
वात १९५ [१]
वाहित १७७, १७८ [२],
१९६
वाह्य ,, १७८ [१], १८८
+ वाह्यगण हन्ताक ४२ गा. १९
वाह्यगणि हन्ताकी घृ. १८ दि. ४
वाह्यगणिकुसुमम् हन्ताकीकुसुमम् १२२८
वात वायु-वायुकायिक ६८०,
७४३, ११६२, १२८७,
१४१२, १४२६ [१],
१४३१ [१], १४६६,
१५४६, १५८३ [३]
० वातकाहपहितो वायुकायिकेभ्यः ६५६ [३],
६६८ [३]

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाह
वाउकाह्य	वायुकायिक २३८, २३९, २४३, २४८, २४९	
वाउकाह्या	वायुकायिका: १९, २१४ [४], २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, २४२, ३१६ त: ३१८, ४३९, ६३१, १०८०, पृ. ४८ टि. ३	
० वाउकाह्या	वायुकायिका: १५९, २३७ त: २३९, २४० [५], २४१, २४३, २४४, २४५ [५], २४६ त: २४९, २५१, ३३४	
वाउकाह्याण	वायुकायिकानाम् ५८०	
० वाउकाह्याण	,, २५० [५]	
वाउकाह्याणं	वायुकायिकानाम् २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, ३६३ [१], ४४६	
० वाउकाह्याणं	,, १५७ त: १५९, २३७, २४० [५], २४१, २४२, २४५ [५], २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [१-३]	
वाउकुमारा	वायुकुमारा: १४० [१], १८७ गा. १४६ गा. १४८, ४३९	
वाउकुमाराण	वायुकुमाराणम् १८७ गा. १३८	
वाउकुमाराणं	,, ५७८	
वाउकुलिया	वातोत्कलिका ३४ [१]	
वाउकाह्य	वायुकायिक: ४४६, १३१८, १४३४, १४५३	
० वाउकाह्य	वायुकायिक: १३०१, १३०७	
वाउकाह्य	वायुकायिक १३०३, १५८९ [३]	

मूलस्रो	सकयल्यो	सुसंकाह
वाउकाह्य ०	वायुकायिक ९०५, १२९७	
वाउकाह्यपुर्गिदिय-	वायुकायिकेन्द्रियवैकिय-	
वेउब्बियसरीरस्स	शरीरस्य	१५२८
वाउकाह्यपुर्गिदि-	वायुकायिकेन्द्रियवैकिय-	
यवेउब्बियसरीरे	शरीरम् १५१५ [१-२], १५२२	
० वाउकाह्यपुर्गि-	,,	
दियवेउब्बियसरीरे	१५१५ [२-३]	
वाउकाह्यस्स	वायुकायिकस्य ४४६, १०३२ [२], २१६२	
० वाउकाह्यस्स	वायुकायिकस्य १०६०	
वाउकाह्या	वायुकायिका: ३२, ३४ [४], १२१० [४], २०३६, २१२८ [२]	
० वाउकाह्या	,, ३२, ३३, ३४ [४]	
वाउकाह्यामो	वायुकायिकान पृ. ३५३ टि १	
वाउकाह्याण	वायुकायिकानाम् ११७७, १५०५	
वाउकाह्याणं	वायुकायिकानाम् ४८६, ९०६, ९१६ [१], ९८६, १०७२, १४९३ [१], २०९१ [२], २१५०	
वाउब्भामे	वातोद्धम: ३४ [१]	
वाउमंढलिया	वायुमण्डलिका पृ. १६ टि. २	
वाउवंसे	वायुवंश: पृ. १९ टि. १६	
वाऊ	वायु:-वायुकायिक: ६७१, ९४० [३], १००३ [५]	
० वाऊ	वायू-वायुकायिकौ ६५२, ६५४	
० वाए	वात: ३४ [१]	
० वाएसु	वातेसु १५७	
वागाली	वह्नीविशेष: ४५ गा. २९	
वाघापुणं	व्याघातेन पृ. ४७ टि. ४	
वाघातं	व्याघातम् ८२, १५५३	
वाघायं	,, १५४, १८०९	
+ वाण	वानम्-गुच्छवनस्पति: ४२ गा. २२	

मूलसरो	सकयल्यो	सुत्तंकाह	मूलसरो	सकयल्यो	सुत्तंकाह
बाणमंतव	वानव्यन्तर ६५० [१३], १०३४, १४३३, १४५६, १४६३, २०५१, २०५२ [१], २१६४		बाणमंतराण	वानव्यन्तराणाम् ११८४, १५२६ [३]	
बाणमंतर ०	,, ६३४, ६७२ [९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९०९, ९८९, ९९७, १०४१ [७], १०४३ [४], १०४८, १०४६ [४], १०५१, १०७६, १०८४, १४०४, १४२२, १४२८ [५], १४४१, १४४३, १५५१ [३], १५८९ [४], १६३५ [६], १६८७ [३], १६६२, १९२७, १९३५, १९७९, २०२१, २०२६, २०३१, २०३७, २०४५, २०७६, २११५ [१], २१३२		० बाणमंतराणं बाणमंतरीभो	वानव्यन्तराणाम् ३९३ [२] वानव्यन्तर्यः २८७, ३३४, ११८९, ११९०, १४१४ [२]	
			बाणमंतरीण	वानव्यन्तरीणाम् ११६७ [२]	
			बाणमंतरीणं	,, ३९४ [१-३], ११८९	
			बाणमंतरे	वानव्यन्तरः १२१३, १८७८ [२]	
			बाणमंतरेसु	वानव्यन्तरेषु १४७०, १८८० [५]	
			बाणमंतरेहिंतो	वानव्यन्तरेभ्यः ६५० [१५]	
बाणमंतरत्ते	वानव्यन्तरत्तं २१०७, २११३		वाणारसि	वाणारसी १०२ गा. ११२	
बाणमंतरदेवा	वानव्यन्तरदेवाः ६५७		० वाते	वातः पृ. १६ टि. १	
बाणमंतरदेवाणं	वानव्यन्तरदेवानाम् ७५१, ११६७ [१]		वागमणसंज्ञाणामे	वागमनसंस्थाननाम १६९४ [८]	
बाणमंतरा	वानव्यन्तराः १३९, १४१ [१-२], १८८, २२१, २८६, ३३४, ४३९, ४५३, ४९९ [१], ६२२, ६९९, ९४४, ११४७, ११५०, ११५३, ११८८, ११९०, १२०६, १४१६ [२], १५२६ [३], १८२७, १९७१, १९७६, २०८२, पृ. १७७ टि. १, पृ. २४५ टि. ६		वामणे	वागमनम्-संस्थानम् ९८८	
			वामेय ०	वामेय १७८ [१-२]	
			वाय	वात १५७	
			वायग ०	वाचक १ [मा. १]	
			वायपडागा	सर्पभेदविशेषः पृ. ३२ टि. ६	
			वायमण्डलिया	वातमण्डलिका ३४ [१]	
			वायसा	वायसाः ८८	
			+ वातग	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. १६	
बाणमंतराह्या	वानव्यन्तरादिकाः १७६१		० वारुणी	वारुणी १२३७	
			वारुणोदप	वारुणोदकम् २८ [१]	
			वाकजणबिन्दुता	वातुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १२	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
बालुप्यभा	बालुकाप्रभा	७७४
बालुप्यभापु	बालुकाप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४, १५२९ [४]
"	बालुकाप्रभायाः	१७०, २१७ [४]
बालुप्यभापुद- बिनेरहृहिंनो	बालुकाप्रभापृथ्वीनैर- यिकेभ्यः	१४४५
बालुप्यभापुद- बिनेरहृया	बालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	१४१४ [२], १९८६, २०५७ [२]
बालुप्यभापुद बिनेरहृहिंनो	बालुकाप्रभापृथ्वीनैर- यिकेभ्यः	२१७ [१०]
बालुप्यभापुद- बिनेरहृया	बालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	६०, २१६ [४], ५७१, ६४२, ६४३
बालुप्यभापुद बिनेरहृयाणं	बाटुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका- णाम्	१७०, ३३८ [१]
० बालुप्यभापुद- बिनेरहृयाणं	बालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका- णाम्	३३८ [२-३]
बालुया	बालुका	२४ गा. ८, १९५ [१]
बालुकं	बालुहम्-चिर्मटम्	५४ [८] गा. ९४
बावण ०	व्यापन	११० गा. १३१
० बावणगानं	व्यापनकानाम्	१४७०
बावीण	बापीनाम्	८८५
बावीसु	बापीषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६ १७५
वास	वयं-क्षेत्र	१०९८
वास	वर्ष-अन्द	१२८९, १३१२
वास-	"	६३९ [१०-११, २१, २२, २५-२६], ६४५ [४-६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५ [२], ६७२ [४, ६], ६७६
वासपद्मा	(१) सर्पमेदः पृ. ३२ टि. ६	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
वाससतसहस्स	वर्षसतसहस्स	३९५ [१, ३], ३९७ [१, ३]
वाससतसहस्साहं	वर्षसतसहस्साणि	६०३
वाससताहं	वर्षसतानि	६०१, १६९९ [१], १७०० [४-५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९-२०, ३७, ३९, ४२, ५४]
वाससतोहिं	वर्षशतेः	४०० [१, ३]
वाससताहं	वर्षशतानि	१७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१-२२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
वाससहस्स	वर्षसहस्स	३९६ [१, ३], ३९९ [१]
वाससहस्सति- भागेण	वर्षसहस्सत्रिभागेन	१७१०
वाससहस्सस्स	वर्षसहस्से	१८०६ [१]
वाससहस्साहं	वर्षसहस्साणि	३३५ [१, ३], ३३६ [१-३], ३४३ तः ३५२ सृजार्णा प्रथम- तृतीयकण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६३ [१, ३], ३६५ [१, ३], ३६६ [१, ३], ३६८ [१, ३], ३७९ [१, ३], ३८२ [१, ३], ३८५ [१, ३], ३८८ [१, ३], ३९३ [१, ३], ३९४ [१, ३], ६०२, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७० [२], १२८०, १२९४, १२९७, १२९८,

मूलसदो	सङ्ख्यायो	सुसंकाह	मूलसदो	सङ्ख्यायो	सुसंकाह
वाससहस्त्राई	१३१५, १३१८, १४७२, १६९७, १६९८ [१२], १६९९ [२], १७०० [२], १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२]		० वाहणे	वाहनः १९७ [२], १९८ [२]	
			वि	अपि ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४०, ४१, ४५ गा. ३०, ५३ गा. ४४, ५४ [९] गा. ९७-९८, ८३, १०२ गा. ११७, १०७, ११० गा. १३१, १७३, १७८, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८७ गा. १४५, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९४ गा. १५२-१५३, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०६ [२] गा. १५५, २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा १६७-१६८ गा. १७१-१७२, २५७ तः २५९, २७०, २७१, २७३, ३२७, ३२९, ३३३, ३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३९१, ३९२ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
वाससहस्त्राणं (ग. घ.)	वर्षसहस्रयोः १८३० तः १८३३				
,, (ग. घ.)	वर्षसहस्रेषु १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२				
वामसहस्त्रेहिं	वर्षसहस्रेः ३९६ [३], ३९८ [३], १७१०				
वाससहस्त्रेहिं— वासहर ०	,, ३९८ [१] वर्षधर—वर्षधरपर्वतनामा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५				
वासहरपञ्चदश	वर्षधरपर्वतेषु १४८				
वासहरपञ्चवय	वर्षधरपर्वत १०९८				
वासन्ती	वासन्ती—गुम्बवनस्पतिः ४३ गा. २५				
वासन्तीलया	वासन्तीलता ४४ गा. २७				
वासा	हीन्द्रियजीवाः ५६ [१]				
,,	वर्षाणि—अब्दानि ५९९, ६००				
वासाई	,, १२८१				
० वासी	वासी ९८				
० वासीणं	वासिनाम् १९७ [१-२], १९८ [२]				
वासुदेव ०	वासुदेव ८२				
+ वासुदेव	वासुदेवाः १४०६ गा. २१३				
वासुदेवसं	वासुदेवत्वम् १४६५				
वासुदेवा	वासुदेवाः १००, ७७३ [२]				
वासेसु	वर्षेषु—क्षेत्रेषु १४८				
वासिहिं	वर्षेः—अब्दैः १७१९				

मूकसरो
वि

सकयल्यो सुसंकाह
४४२, ४४९, ४५०,
४५४, ४५६ [२-३],
४५७ [२-३], ४५९
[२-३], ४६०, ४६१,
४६२ [२-३], ४६३,
४६४ [२], ४६६ [२-३],
४६७ [२-३], ४६८
[२-३], ४७० [२-३],
४७१, ४७३ [२], ४७४
[२], ४७५ [२-३], ४७७
[२-३], ४७८ तः ४८०,
४८१ [२-३], ४८२
[२-३], ४८३ [२-३],
४८५ [२-३], ४८६,
४८७ [२-३], ४८८,
४८९ [२-३], ४९०
[२-३], ४९१ [२-३],
४९३ [२], ४९४, ४९५
[२-३], ४९६, ४९८,
५०६, ५०८, ५१२,
५११ तः ५१४, ५१५
[२], ५१६ [२-३], ५१७
[२-३], ५१९ [२-३],
५२० [२-३], ५२१ [२],
५२२ [२-३], ५२३
[२-३], ५२४, ५२५
[२], ५२६ [२-३],
५२७ [२-३], ५२८
[२-३], ५२९ [२-३],
५४१ [२-३], ५४२
[२-३], ५४३ [२-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५५०
[२-३], ५५१ [२-३],
५५२ [२-३], ५५५
[२], ५५६ [२-३], ५५७

मूकसरो
वि

सकयल्यो सुसंकाह
[२-३], ५५८, ५८०,
६०८, ६२५, ६२९,
६३८, ६३९ [३-४, ७-८,
१२-१३, १६, १९],
६४० तः ६४४, ६४५
[१, ६], ६४८, ६५०
[१-६, ८-१६], ६५१,
६५२, ६५५ [१-४], ६५६
[१-३], ६५९, ६६०,
६६२ [६-७], ६६४,
६६५ [१, ३], ६६६ [३],
६६८ [३, ६], ६६९ [२],
६७०, ६७१, ६७२
[२, ३, ५-६], ६७३ [१],
६७८, ६८०, ६८२,
६९०, ६९१, ७३०, ७३२,
७३४, ७३६, ७३९, ७४२,
७४५, ७७६, ७७७, ७७९,
७८०, ८०२, ८०३, ८०९
[१], ८११ [१], ८१३
[१], ८१५ [१], ८१७
[१], ८१९ [१], ८२१
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२७ [१], ८२९
[१], ८६७, ८६८, ८७७
[२, १९-२१], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५, ९०३,
९०७, ९१० [२, ५],
९११ [३], ९१२ [४],
९१४ [३], ९१५,
९१६ [१], ९३८, ९३९
[१], ९४० [१-२], ९४१
[१], ९४२, ९४३, ९४५,
९४६, ९४८ गा. १९९,
९६१ [३], ९६२ [३],
९६३ [३], ९७६ [२],
९८३ [२], ९८७ [३],

मूलसहो

वि

सकवत्यो

सुसंकाह

९९१ [२], ९९२ [४],
 ९९४, १००२, १००३
 [१], १०२२ [१-२],
 १०२६ [२], १०३२
 [१-२], १०३३ [१-३],
 १०४१ [४, ६], १०४२,
 १०४५ [१], १०४८
 [५], १०५० [३],
 १०५९, १०६०, १०६४,
 १०६६ [३], १०७१,
 १०७७ तः १०८३,
 १०८६, १०८९, १११३,
 १११६, ११२७, ११३३
 [२], ११४४, ११४५,
 ११४९, ११५४, ११५५,
 ११६१, ११६६ [२],
 ११६७ [२], ११६८
 [२], ११७५, ११७७,
 ११८० [४], ११९५,
 १२०१ [२], १२०२,
 १२०३ [२, ४], १२०५,
 १२०७ [२], १२०९,
 १२१० [२, ४], १२१२,
 १२१४, १२१५ [३],
 १२५७ [४, ६, ८, १०-११,
 १६], १२५८ [४, ५, ८],
 १२६३ [१-२], १२६६
 [१], १२६८ [२],
 १२६९, १२७४, १२७७,
 १२८७, १२९१, १२९५,
 १३०१, १३०२, १३०४,
 १३०७, १३१३, १३१६,
 १३१९, १३२३, १३३२,
 १३४०, १३४८, १३४९,
 १३६२, १३६३, १३७३,
 १३८४, १३९९, १४००,
 १४०१, १४०३, १४०४,

मूलसहो

वि

सकवत्यो

सुसंकाह

१४१० [१-२], १४११,
 १४१३, १४१४ [२],
 १४१६ [२], १४२५ [३],
 १४२७ [२], १४२९,
 १४३० [२], १४३४,
 १४३६ [१], १४३८,
 १४४२, १४५३, १४६४,
 १४७०, १४७८ [३],
 १४८१, १४८४ [३],
 १४८५ [४], १४९०
 [२, ४], १४९१ तः १४९५
 सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,
 १४९६, १४९७ [१-३],
 १४९८ [२-४], १४९९
 [१-२], १५००, १५०१
 [२-३], १५०३, १५०४
 [१-४], १५०५, १५०६
 [२, ४, ७], १५०७ [२],
 १५०९ तः १५११ [२],
 १५१२, १५१३ [२, ३],
 १५१६, १५१७ [१-२],
 १५१८ [४, ६], १५२०
 [१-३], १५२३ [१-२],
 १५२४ [२], १५२५,
 १५२६ [३-४, ७],
 १५२८, १५३२ [४, ५,
 ७], १५३८, १५५१
 [१०], १५५७, १५६३
 [१-२], १५६४ तः १५६६,
 १५७३, १५८२, १५८३
 [१-३], १५८६ [१],
 १५९१, १५९२, १५९४,
 १५९५ [१-२], १५९९
 [१], १६०२, १६०३
 [१], १६०४ [१-२],
 १६०७, १६१०, १६१३
 [१], १६३१ तः १६३३,

मूलसहो
वि

सङ्ख्यत्यो सुसंकाह
१६३५ [४], १६४२,
१६४३, १६४९ [१],
१६५५, १६५८, १६५८
[२], १६७९, १६८०,
१६९५ [३], १७०० [३],
१७०१ [३], १७०२
[१०, १२, १४ १६, २३,
३४-३५, ४१, ४७-४८,
५६-५७], १७०६, १७०८
[५], १७११ [२],
१७१६, १७१७, १७१९,
१७२३, १७२६, १७३०
[२, ३], १७३१ [२ ४],
१७३९ [१], १७४५,
१७४७ [२], १७४९,
१७५७, १७५९ [१],
१७६०, १७६१, १७६३
[२], १७६४, १७६५
[२], १७६६, १७६७
[२], १७६८ [२ ३],
१७७१, १७७३ [२],
१७७४ [१-२], १७७८,
१७८१, १७८३ [२],
१७८४ [१, ३], १७८८
[२], १७८९, १७९०
[३], १७९३ गा २१७,
१७९४ [३], १७९९,
१८०६ [१], १८२८,
१८२९, १८६१, १८६३,
१८६४, १८६८, १८६९
[१], १८७३, १८७४
[२], १८७५ [२],
१८७९, १८८१ [२],
१८८२ [१], १८८५ [१],
१८८६, १८८९ [३],
१८९० [२], १८९२,
१८९३, १८९८ [३],

मूलसहो
वि

सङ्ख्यत्यो सुसंकाह
१९२३, १९२८, १९२९,
१९४९, १९५४, १९५९,
१९६०, १९६५, १९६६,
१९६९, १९७४, १९७७,
१९७८, १९९७, १९९९,
२०००, २००१, २०११,
२०२०, २०२५, २०२९,
२०३०, २०३८, २०४४,
२०४७, २०४९, २०६१,
२०८४, २०९३ [२],
२०९५ [२], २०९६ [२],
२०९८ [२], २०९९ [२],
२१०३ [२], २१०७,
२१११, २११४, २११६
[१], २११७ [२], २११८
[२], २११९ [४-५],
२१२० [३], २१२३ [३],
२१३८, २१४१, २१५३
[३, ६], २१५५, २१५७,
२१५९ [२], २१६०,
२१६६ [२, ४], २१६७,
२१६९, २१७० [२],
२१७६, घृ. ४७ टि. ५,
घृ. १७९ टि. १, घृ. १९०
टि. २, घृ. २२० टि. ३,
घृ. २७५ टि. ६, घृ.
३०२ टि. ४, घृ. ३५२
टि. ३, घृ. ४३७ टि. २
अपि ६४६
,, १६८तः १७२, १७७,
१७८ तः १८३ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १८९ [१],
१९० [१], घृ. ५३ टि. ३
न्युत्क्रामन्ति ७७३ [३]
मुकुट-शिरोवेष्टन १७७
विपुल १७७, १७८ [१],
१८८

[वि]
वि-

विठ्ठलमंति
विठ्ठल
विठल

मूलसदो	सकयलो	सुपुंकाह
विउवणया	विकुर्वणता-विकुर्वणा २०३३, २०३४ [१], २०३५	
विउवणं	विकुर्वन्ति २०५२ [२, ४, ५]	
विउविया	विकुर्व्य २०५२ [२, ४, ५]	
विउविय -	विकुर्वित १८८	
विकम्भ ०	विकम्भ ८२, १५, ४५, १५, ४७ [१], १५, ४८, १५, ५१ [१, ४, ६, ९], २१५, ३ [१], २१५, ६ [१], २१५, ९ [१], २१६, ६ [१]	
विकम्भसुई	विकम्भसुवि: ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ त: ९२४	
० विकम्भेण	विकम्भेण १९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९	
विगतजीवकलेवरेसु	विगतजीवकलेवरेषु ९३	
विगतमिस्त्रिया	विगतमिस्त्रिता-भाषामेद: ८६५	
विगलिदिणु	विकलेन्द्रिय: ८९१	
० विगलिदिणुसु	विकलेन्द्रियेषु १०४३ [२], १४३९	
विगलिदिय	विकलेन्द्रिय ८९२, १८८९ [२]	
विगलिदिया	विकलेन्द्रिया: ८९१, ८९५, १९७३ गा. २२०, २०५, ४ गा. २२६	
० विगलिदिया	विकलेन्द्रियौ १८७६ [२]	
,,	विकलेन्द्रिया: १८७१ [१], २०५, ०, २०६५	
विगलिदियाण	विकलेन्द्रियाणाम् १९०० [२]	
विगलेंदिया	विकलेन्द्रिया: ८९०	
० विगलेंदियाण	विकलेन्द्रियाणाम् १६४१, २१५०	
० विगिणया	विकीर्णानि पृ. ५६ टि. ७	

मूलसदो	सकयलो	सुपुंकाह
विगी	वृकी पृ. २११ टि. ६	
विगे	वृक: पृ. २११ टि. ४, पृ. २१२ टि. ६	
विगगहेण	विग्रहेण २१५३ [२], २१५९ [२]	
विगगहेणं	,, २१५६ [२], २१५७, २१६६ [१]	
विगगहो	विग्रह: २१५८ [१]	
विगिस्त	विचित्र १८८	
विगिस्त ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
विगितपक्का	विचित्रपक्का-चतुरिन्द्रिय- जीवा: ५८ [१]	
० विच्छिणया	विस्तीर्णा. २०७	
,,	विस्तीर्णो २०६ [१]	
० विच्छिणणे	विस्तीर्ण: १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], पृ ७३ टि. २	
विच्छुता	वृद्धिका: ५८ [१]	
विजणसु	विजयेषु-देवलोकेषु १४८	
विजय	विजय-देवलोक ६२२	
विजय ०	,, ४३६ [१३], ६०४, ७२३, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४३ [९], १०४५ [१], १०४६ [१, ७, ८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३], १०५४ [१], १०५५ [४], १०६३, १०५५	
विजयवेजयनीपडाग	विजयवेजयन्तीपताका १९५ [१]	
विजया	विजया:-विजयनामाभिष- द्दीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
,,	,, -देवविशेषा: १४७ [१]	
विजये	विजय: २१०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
विज्ञाहरसेडीको	विद्याधरेष्यः १५५ १ [९]	
विज्ञाहरा	विद्याधराः १००, पृ. ३६	
	टि. २६	
विज्ञकुमारा	विद्युत्कुमाराः १४० [१],	
	४३९	
विज्ञकुमाराणं	विद्युत्कुमाराणाम् ५३८	
विज्ञकुमारिन्द०	विद्युत्कुमारेन्द्र १८७ गा.	
	१३९	
विज्ञद्वेना	विद्युन्ताः--अन्तर्द्वीप	
	मनुष्याः १५	
विज्ञमुद्रा	विद्युन्मुद्राः-- ,, १५	
विज्ञ	विद्युन्-अभिकायविशेषः	
	३१ [१]	
„	„ [कुमाराः] १३७ गा.	
	१३७, १८७ गा १४६	
	गा. १४८	
विज्ञडिमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९, टि. ४	
विज्ञडियमच्छा	„ ६३	
विज्ञिम	वालसृग १०६	
० विणण्	विनये ११० गा. १२८	
विणासेसु	विनासेषु ८२	
विणेऊज	वीनयित्वा १ [गा. २]	
विणणाण	विज्ञान १६७९	
विनतपक्खी	विततपक्षिणः ९०	
वितिमिरतरागं	वितिमिरतरकम् १२१५	
	[२-३]	
वितिमिरा	वितिमिराः २१७६	
„	वितिमिराणि २१०	
विस्ताररुह्	विस्ताररुचिः ११० गा.	
	१२७	
० विस्ताररुह्	विस्ताररुचिः ११० गा.	
	११९	
० विस्थिण्णा	विस्तीर्णी २०५ [१]	
० विस्थिण्णे	विस्तीर्णः १९७ [१], २०३	
	[१]	
विदिमि	विदिशम् २१५९ [१],	
	२१६१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
विदिसीवाण्	विदिग्वातः ३४ [१]	
+ विदेहा	विदेहेषु १०२ गा. ११४	
विदेहा	वेदेहाः--आस्यायाः १०३	
	गा. ११८	
विदंमं	विध्वंसम् ८८०, १८१७,	
	१८२०	
० विधा	विधा १६	
विधाण्	विधाता-वानव्यन्तरेन्द्रः	
	१५४ गा. १५२	
विपरिणामहृत्ता	विपरिणामय्य १८०१	
विप्पजहणाहिं	विप्रहाणैः २१७५	
विप्पजहन्ति	विप्रहृति २१७५	
विप्पजहत्ता	विप्रहाय २१७५	
० विप्पमुक्ता	विप्रमुक्ताः २१११ गा. १५८,	
	२१७० [२] गा. २३०	
विप्पमुक्काणं	विप्रमुक्तानाम् ११२२	
० विप्पमुक्काणं	„ २११ गा. १६६	
विडिमडियमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९, टि. ४	
विभंगणाण ०	विभङ्गज्ञान ४४०, ४४१	
विभंगणाण -	„ १९२८	
विभंगणाणपरिणामे	विभङ्गज्ञानपरिणामः ९३४	
विभंगणाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपद्यता	
पासणया	१९४१	
विभंगणाणसागारो-	विभङ्गज्ञानसाकारोपयोगः	
वज्जोणे	१९०९, १९१३	
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानी ४८८, ४९६,	
	१३५३	
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानिनः २५८,	
	९३८, ९४१ [१], १८९९	
	[२], १९५४	
० विभंगणाणो-	विभङ्गज्ञानोपयुक्ताः	
वडत्ता	१९२९	
विभंगणाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपद्यता	
पासणया	१९३७	
विभंगणाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम् २५९	
विभंगू	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
विभावणा	विभावना १७९३ गा. २१८	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुप्तकां
विमप्	वनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३४	
विमल	विमल १७८ [२], २११	
विमाण	विमान २०७, २०८	
विमाण ०	„ २०६ [२] गा. १५५	
विमाण —	„ २१०	
विमाणछिद्देसु	विमानच्छिद्देषु १५७	
विमाणलिखुदेसु	विमानलिखुटेषु १५७	
विमाणपथ्येसु	विमानप्रस्तटेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणं	विमानम् ८५३	
विमाणा	विमानानि १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
० विमाण	„ २०९ गा. १५७, १९६३	
विमाणाहं	„ १५५१ [८-९], १९९८, २००६	
विमाणाणं	विमानानाम् १९७ [१], १९९ [१], २०६ [१]	
विमाणाबलियासु	विमानाबलिकासु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणाबास ०	विमानाबास १९५ तः २०७	
० विमाणं	विमानम् पृ. ४१२ टि १-२	
„	विमाने ३९७ तः ४०६	
विमाणेसु	विमानेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
० विमाणेसु	„ ७२३	
० विमुक्ता	विमुक्ताः २११ गा. १६७ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
विमुक्ताणं	विमुक्तानाम् पृ. २७३ टि. १०	
० विमुक्तो	विमुक्तः २११ गा. १७६	
विमोयण	विमोचन ११०५, ११२२	
विमृद्वजोण्या	विमृद्वजोण्याः ७७२	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुप्तकां
विमृद्वजोण्याणं	विमृद्वजोण्यानाम् ७७२	
विमृदा	विमृता—योनिमेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
विमृदावति	विमृदापातिन—पर्वत १०९८	
विमृतपक्षी	विततपक्षिणः ८६	
विमृत्थिपुहृत्तिया	वितस्तिपृथक्त्विकाः ८३	
विमृत्थि	वितस्तिम् ८३	
विमृलाणं	विकलानाम्—विकलेन्द्रि- याणाम् १७६०	
विमृसंत	विकसत् १८८	
विमृसिय ०	विकसित १७८ [२], १९५ [१]	
विमृणतो	विमानन २११ गा. १७४	
विमृणाहि	विजानीहि ५४ [७] गा. ८४-८५	
० विमृण	विरत. १६४२, १६४६, १६४७ [१]	
० विमृनस्स	विरतस्य १७८४ [३]	
विमृति	विरतिम् १४४७	
० विमृयस्स	विरतस्य १६४५, १६५० तः १६५३, १६५५ तः १६५८, १६६०	
० विमृया	विरताः १६४३, १६४८, १६४९ [१]	
विमृयाविरयं	विरत्याविरतिम् १४४८, पृ. ३५५ टि. २	
विमृल्लिप	विरलितः १०००	
विमृहिता	विरहिता ५६४, ५६५	
„	विगृहिताः ५७३	
विमृहिया	विरहिता ५६० तः ५६३, ५६६ तः ५६८	
„	विरहिताः ५६९ तः ५७२, ५७४ तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५, ६०६	
विमृह्य	विराजित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	

मूलसदो	सकयल्यो	सुतंकाह
बिराही	बिराही	८५.१
बिराले	बिरालः	८४९, ८५२
बिराहप	बिराधकः	८९९
बिराहणी	बिराघनी	८३१
बिराहियसंजमाणं	बिराधितसंयमानाम्	१४७०
बिराहियसंजमा- संजमाणं	बिराधितसंयमा- संयमानाम्	१४७०
बिरिय	वीर्य	१६८४ [१]
बिरहा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ५.
बिलंभे	बेलम्भः—वायुकुमारेन्द्रः	१८७ या १४३
० बिलायधिसय- वासी	बिलायविषयवासी— म्लेच्छजातिविशेषः	९८
बिलिहज्जमाण	बिलिख्यमान	१९७ [२]
बिलस	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ८
बिबहुंतो	विवर्धमानः	५४ [९] गा. ९८
बिबागपत्तस	बिपाकग्रामस्थ	१६७९
बिबिह	विविध	१८८
बिबिह ०	,,	१८८, १९५ [१]
बिसप	विषयः	९९२ [१-२]
बिसमसमी- करणवाप	विषमसमीकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
बिसमं	विषमम्	१११९, २१७० [१] गा. २२८
बिसमाडया	विषमायुषः	११३०
बिसमो	विषमः	९४८ गा. २००
बिसमोबवण्णगा	विषमोपपन्नकाः	११३०
बिसय	विषय—देश	९८
+ बिसय	विषयः	९७२ गा. २०२, १९८१ गा. २२२
+ बिसय—	विषयः	८७७ [२३] गा. १९८
बिसंगू	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ६

मूलसदो	सकयल्यो	सुतंकाह
बिसाले	विशालः—वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
० बिसिट्टया	विशिष्टता	१६८५ [१], १६९५ [३]
बिसुज्जमाण ०	विशुध्यन्	१३७
० बिसुज्जमाण- परिणामा	विशुध्यत्परिणामा	१७५.२
० बिसुज्जमाण- परिणामे	विशुध्यत्परिणामः	१७५.१
बिसुज्जमाणा	विशुध्यन्तः	१२२
बिसुद्धतरागं	विशुद्धतरकम्	१२१५. [२-३]
बिसुद्धलेस्तरागा	विशुद्धतरलेद्याः	पृ. २७५. टि. १-२
बिसुद्धलेस्तरागा	,,	११२६
बिसुद्धवण्णतरागा	विशुद्धतरवर्णाः	११२६, ११३३ [१]
बिसुद्धा	विशुद्धाः	२१७६
,,	विशुद्धानि	२१०
बिसुद्धाणो	विशुद्धाः	१२४१
बिसेसपयं	विशेषपदम्	पृ. १६२ पं. ६
बिसेसा	विशेषाः	२ गा. ४
बिसेसाधिवा	विशेषाधिकाः	२१३, २२९, २३६, २३९, २४० [४], २४१, २५५, ३०८, ३०९, ३११, ३१७ तः ३१९, ३२७
बिसेसाधिवाहं	विशेषाधिके	७८०
,,	विशेषाधिकानि	७८०
बिसेसाहिप	विशेषाधिकः	२१६९
,,	विशेषाधिके	२११
बिसेसाहिवा	विशेषाधिकौ	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३
,,	विशेषाधिकाः	२१३ तः २१५, २१८, २१९, २२१ तः २२३ [४], २२४ तः २४० [२],

मूलसूत्रो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह	मूलसूत्रो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह	
विसेसाहिया	२४० [४] तः २७०, २७२ [१५], २७३ तः २७६, २७८, २९२ तः २९४, ३०७, ३१०, ३१३ तः ३१८, ३२०, ३२१, ३२५ तः ३२७, ३३० तः ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७०, ९८७ [७,९], ११७०, ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३ [१,३], ११८५, ११८८, ११९०, २१७५, तः २१७७ [१], २१८८ [१-२] २१८२, २१८४ [१]		विहरह	विहरति १९७ [२], १९९ [२], २०० [२] ,, १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९१ [२], १९२, १९८ [२], २०० [१-२], २०१ [२], २०३ [१-२], २०४ [२], २०५ [२], २०६ [२]		
..	विशेषाधिका १००६ गा		विहरति	विहरतः १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९५ [२]		
..	विशेषाधिकानि २७५		..	विहरन्ति १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८६ मन्त्राणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८७ तः १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१]		
विसेसाहियाइ	विशेषाधिकं ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३		विहसंत	विहसन् पृ. ६४ टि. ९		
..	विशेषाधिकानि ३२८, ३२९, ७८०		विहंगणाणी	विभङ्गज्ञानिनः २५९		
विसेसाहियाओ	विशेषाधिका ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३		विहंगणाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम् २७८		
विसेलेण -	विशेषेण २११ गा. १७५		विहंगुं	वनरपनिविशेषः ५४ [८] गा. ९२		
विसेलो	विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७		विहंगुं	.. पृ. २५ टि. ६		
० विसेलो	विशेषः १२४९		० विहा	विधा १७		
विस्संभरा	विश्वम्भराः-भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१]		..	विधाः १९५ [१]		
विस्सा	विस्साः पृ. ५१ टि. ३		विहाणमग्गणं	विधानमार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]		
			० विहाणा	विधानानि पृ. १४ टि. २		
			विहाणाई	.. २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]		
			० विहाणे	.. १०७		

मूलसद्दो	सम्बन्धो	सुचंकाह
विहायगतिणामे	विहायोगतिनाम	१६९३,
		१६९४ [१८]
० विहायगतिणामे	„	१६९४ [१८]
विहायगती	विहायोगतिः	११०५,
		११२२, ११८५
विधि	विधिः १४७४ गा.	२१४
विहिणा	विहिना	१९२
० विहीणया	विहीनता	१६८५ [२],
		१६९५ [३]
० विहीहिं	विहिमिः	११० गा. १२७
विहुंशुं	वनस्थविशेषः	५.४ [८]
		गा. ९२
० विहुणा	विहीना	७९० गा. १८९
+ विंद	वृन्तम्	५.४ [८] गा. ९५
विंद	„	पृ. २५ टि. ११
विंदगा	आशयविशेषः	पृ. ३८
		टि. १
विहृणिजा	बृंहणीया	१२३७
वीहभयं	वीनभयम्	१०२ गा. ११५
वीतरागचरित्तारिया	वीतरागचारित्र्याः	१२४
० वीतरागचरि-	वीतरागचारित्र्याः	१२६
त्तारिया		तः १३१
० वीतरागदंस-	वीतरागदर्शनार्थाः	११७,
णारिया		११८
वीतरागसंज्ञया	वीतरागसंज्ञताः	११४२
वीतीवत्तिता	व्यतिवृज्य	२१०
वीथभयं	वीतभयम्	पृ. ३७ टि. ६
वीथरागचरित्तारिया	वीतरागचारित्र्याः	१२०,
		१२४, १३२
० वीथरागचरित्ता-	„	१२५, १३० तः
रिया		१३२
वीथरागदंसणारिया	वीतरागदर्शनार्थाः	१०९,
		१११
० वीथरागदंस-	„	१११, ११३ तः
णारिया		११५, ११७ तः ११९
वीथरागसंज्ञया	वीतरागसंज्ञताः	११४२
वीथरागा	वीतरागाः	११५२

मूलसद्दो	सम्बन्धो	सुचंकाह
० वीथरागचरि-	वीतरागचारित्र्याः	१२४,
त्तारिया		१२६, १२७, १२९,
		१३१
वीथरागदंस-	वीतरागदर्शनार्थाः	
णारिया		११९
० वीथरागदंसणा-	„	
रिया		१११ त. ११९
+ वीरण	वीरणः	४६ गा. ३३
वीतिओवगाहृष्टि	वीतिपण्टहीतैः	१६७०
वीरियंतराहृष्ट	वीरियंतरागकम्	१६९६
वीरियंतराहृष्ट	वीरियंतरागः	१६८६
वीस	विशतिः	१७०२ [५, ९,
		१३, २२, ३६, ३७, ४३,
		५८]
+ वीस -	विशम्	७९० गा. १८८
वीसहमं	विशतितमम्	पृ. ३२८ पं.
		७४
वीससा	विस्सया	१६७९ त
		१६८१ [१], १६८२ तः
		१६८४ [१], १६८५
		[१-२], १६८६
वीससाए	विस्सया	११२२
वीसं	विशतिः	४२४ [१, ३],
		४२५ [१, ३], १४१६
		[२], १७०० [११, १३],
		१७०२ [५, ९, ११, १३,
		२२, ३६, ३७, ४३, ५८]
„	विशम्	१७४ गा. १३३
वीसा	विशतिः	२०६ [२] गा.
		१५६, ५९१
„	विस्सः	१६७ तः १७४
वीसाए	विशते	२०५ [२]
„	„	विशत्या वा ७११,
		७१२
„	विशती	१८३९, १८४०
वीसापणिजा	विस्वादनीया	१२३७
वीसुत्तर ०	विशत्युत्तर	१७१

मूलसदो

बीही

बुधसदो

बुधति

सकयत्यो

सुत्तकाह

मीहिः ५० गा. ४२
 उच्यते ४४१, ४५६ [१],
 ४८९ [१], ४९७, ५३१
 [१], ८३१, ८६८,
 ११२४, ११३०, ११४४,
 १२२०, १२५३, १२५५
 उच्यते ४३९ तः ४४१,
 ४४३ तः ४४८, ४५२,
 ४५५ [१-३], ४५७ [१]
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१]
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४९० [१], ४९१ [१],
 ४९३ [१], ४९५ [१],
 ५०३ तः ५०५, ५०८ तः
 ५११, ५१३ तः ५१५,
 ५१९, ५२५ [१], ५२६
 [१], ५२९ [१], ५३०
 [१], ५४३ [१], ५५७
 [१], ८३१, ८६७, ८६८
 ९९४, ९९६, ९९८,
 १०४१ [६], ११२४ तः
 ११२६, ११२८, ११२९,
 ११३२, ११३३ [१],
 ११३८, ११४२, १२१५
 [१-३], १२२०, १२२२,
 १२५२, १२५५, १४४४,
 १४५९, १५७३, १६०४
 [१], १७४१, १९२८,
 १९२९, १९३१, १९३०
 [१], १९५४, १९५७
 [१], १९५८, १९६०,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाह

१९६३, १९६४, २०४६,
 २०५१, २०५२ [१],
 २०७८, २०८०, २०८३,
 २११७ [१], २१६९,
 २१७६, घृ. २७५ टि. ६
 उच्यन्ते १६०४ [१],
 १६५५
 वेदयन्ते वेदिकान्तः १५५१ [१]
 वेदयासु वेदिकासु १४८
 वेदस्सति वेदयिष्यन्ति ९७१
 वेहंसु अवेदिषुः-वेदितवन्तः
 ९७१

बुधति

वेदयन्ते

वेदयासु

वेदस्सति

वेहंसु

वेडम्बिण

वेडम्बिणो

वेडम्बिय

वेडम्बिय ०

+ वेडम्बिय

वेडम्बियमीससरीर- वैक्रियमिश्रशरीरकाय-

कायप्यभोगी

वेडम्बियमीस-

सरीरकायप्यभोगे

वेडम्बियमीसासरीर- वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगम्

कायजोगं

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वेडम्बियसमुष्णाप

वैक्रियम् ९०१, ९०२,

९०६, ९०८, १०७२,

१४७५

वैक्रियाः-वैक्रियशरीराः

१९६

वैक्रिय १५६५, १५६६,

१००२ [१४]

२१२२

वैक्रियः-समुद्भातः २०८५

गा. २२७

वैक्रियमिश्रशरीरकाय-

प्रयोगिणः १०७७,

१०७८, १०८०, १०८३

वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः

१०६८, १०७०, १०७४

वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगम्

२१७३ [२]

वैक्रियसमुद्भातः २०८६,

२०८९, २०९० [१],

२०९१ [२], २०९२,

२१४७ तः २१५२, २१६५

वैक्रियसमुद्भातेन २१२५

तः २१२७ [१], २१२८

[२], २१३०, २१३१,

२१५९ [१]

मूलसहो	सकयलो	सुपंकाह
वेडभिवयसमुग्घाभो	वैक्रियसमुद्गातः २११७	[१]
वेडभिवयसरीरपुसु	वैक्रियशरीरकेषु ९२०	
वेडभिवयसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकाययोगम्	
जोगं	२१७३ [२]	
वेडभिवयसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगिणः	
प्यभोगी	१०८०, १०८३	
वेडभिवयसरीर-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगः	
कायप्यभोगो	१०६८, १०७०, १०७४	
वेडभिवयसरीरगा	वैक्रियशरीरकाणि ९२२	
वेडभिवयसरीरगाम	वैक्रियशरीरनाम १७०९	
वेडभिवयसरीर-	वैक्रियशरीरनाम्न. १७०२	
गामाण	[११], १७३१ [५]	
वेडभिवयसरीरया	वैक्रियशरीरकाणि ९१०	
	[२], ९११ [२], ९१२	
	[२], ९१४ [२], ९२०	
वेडभिवयसरीरस्स	वैक्रियशरीरस्य १५२७,	
	१५५४, १५६६	
० वेडभिवयसरीरस्स	,, १५२८, १५२९ [१],	
	१५३०, १५३१, १५३२	
	[१, ६]	
वेडभिवयसरीरं	वैक्रियशरीरम् १५५९,	
	१५६३ [१]	
वेडभिवयसरीरंगो-	वैक्रियशरीराजोपाङ्गनाम	
बंणामे	१६९४ [४]	
वेडभिवयसरीरा	वैक्रियशरीराणि ९१२ [२],	
	१५६५	
वेडभिवयसरीरी	वैक्रियशरीरिण. १९०३	
	[४]	
वेडभिवयसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५१४,	
	१५२१, १५४४ [१]	
	वैक्रियशरीरे १५३९ [२, ४]	
० वेडभिवयसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५१४,	
	१५१५ [१-३], १५१६,	
	१५१७ [२], १५१८	
	[१-५], १५१९ [१-४],	
	१५२० [२, ३], १५२२,	

मूलसहो	सकयलो	सुपंकाह
	१५२३ [१-२], १५२४	
	[१], १५२५, १५२६	
	[१, २, ६]	
वेडभिवयस्स	वैक्रियस्य ९१० [२],	
	१५४४ [३]	
वेडभिवया	वैक्रियाणि ९१२ [४],	
	९१८ [२], ९२२	
वेडभिवयाहं	,, ९११ [४]	
वेडभिवयाणं	वैक्रियाणाम् ९१६ [२],	
	९२१ [२]	
वेडभिवयातिं	वैक्रियाणि घृ. २२५ टि. ३	
वेण्ह	वेदयते १६८१ [१],	
	१६८३, १६८४ [१],	
	१७७३ [१], घृ. ३९ टि. ३	
वेणंति	वेदयन्ति ९७१	
वेजयंत	वेजयन्त-वेवलोक ४२६	
	[१-३], ६०४, ६२२,	
	७२३, १०३६, १०३९,	
	१०४१ [८], १०४३ [५],	
	१०४५ [१], १०४६ [१,	
	७-८], १०४७ [३],	
	१०४८ [४], १०४९,	
	१०५० [३], १०५२,	
	१०५४ [१], १०५५ [४],	
	१०६३, १८५१	
वेजयंता	वेजयन्ताः-वेदाः १४७ [१]	
वेजयंतीपङ्काम	वेजयन्तीपाताका १९५ [१]	
वेजयंते	वेजयन्तः २१०	
वेडगा	प्राहविशेषः घृ. ३० टि. १	
वेडका	,, ६५	
वेडली	,, घृ. ३० टि. १	
वेणह्या	वैक्रिया-लिपिभेदः १०७	
वेणु	वेणुः ५४ [८] गा. ९२	
वेणुदालि	वेणुदालिः-सुपर्णकुमारेन्द्रः	
	१८७ गा. १४४	
वेणुदाली	वेणुदालिः-सुपर्णकुमारेन्द्रः	
	१८६ [२]	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुत्तकाह	मूलसहो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
• वेणुदाली	वेणुदाली—,, १८४ [२]		वेदनासमुग्धाब्जो	वेदनासमुद्गातः २१३९	
+ वेणुदेव	वेणुदेवः—,, १८७गा १४३		वेदनासमुग्धाया	वेदनासमुद्गाताः २०९३	
• वेणुदेव •	वेणुदेव—,, १८४ [२]			[१], २०९७ [१], २१०१	
वेणुदेवे	वेणुदेवः—,, १८५ [२]			[१], २१०३ [१], २१०१	
वेत्ताण	वेत्ताणम् ८८३			[१]	
वेत्ते	वेत्तः ४६ गा. ३३		वेदणिज्ज •	वेदनीय १७९१	
• वेदए	वेदकः १७८८ [१]		वेदणिज्ज — •	,, १६७८ [२], २१७५	
वेदगा	वेदगाः—जात्यायाः १०३		वेदणिज्जं	वेदनीयम् १६६५, १७६५	
	गा. ११८			[२], १७७४ [१], १७८४	
• वेदगा	वेदका. २५३, १७७४ [१],			[१], १७८५, १७९१	
	१७८९		वेदणिजे	वेदनीयम् २१७० [१]	
• वेदगाण	वेदकानाम् २५३		वेदपरिणामे	वेदपरिणामः ९२६	
• वेदगाणं	,, २५३		वेदपरिणामेणं	वेदपरिणामेन ९३८, ९३९	
• वेदगो	वेदक १७७४ [१], १७८९			[१], ९४२, ९४३	
वेदणं	वेदनाम् ११३८, १५७१,		वेदमा	जात्यार्थे विशेषः	
	२०५६, २०५७ [२-५],			पृ. ३८ टि. १	
	२०५८, २०६१, २०६४,		वेदस्सर्बवण	वेदस्य बन्धनः २ गा. ६	
	२०६५, २०६७, २०७०,		वेदंति	वेदयन्ते २०७८	
	२०७३, २०७५, २०७८,		वेदे	वेदः २१२ गा. १८०,	
	२०८०, २०८३			१२५९ गा २११, १८६५	
वेदणा	वेदना २०५४ गा. २२५,			गा. २१९	
	२०५५, २०६०, २०७२,		वेदेह	वेदयते १६६४ गा. २१७	
	२०७७		वेदेति	,, १६७५, १६७६ [१],	
वेदणाए	वेदनाया ११४४, ११४६,			१६७८ [२], १६७९ तः	
	११५०, ११५१			१६८१ [१], १६८२ तः	
”	वेदनायाम् ११३४			१६८६, १७७० [१],	
वेदगाब्जो	वेदनाः १७०, १७३,			१७८८ [१], १७९१,	
	२०५७ [१]			१७९२ [१]	
वेदनासमुग्धाए	वेदनासमुद्गातः २०८६,		वेदेमाणा	वेदयमानाः १७७८,	
	२०८७ [१], २०८९,			१७८४ [१], १७८९	
	२०९० [१], २०९१		वेदेमागे	वेदयमानः १७७६, १७७७	
	[१-२], २०९२, २१४७			[१], १७८३ [१],	
	तः २१५२			१७८६, १७८८ [१],	
वेदनासमुग्धाएणं	वेदनासमुद्गातेन २१२६,			१७९१, १७९२ [१]	
	२१२७ [१], २१२८		वेदेति	वेदयन्ते ११३८, १६७७	
	[१-२], २१३०, २१३१,			[१], १७७३ [२], १७७४	
	२१५३ [१], २१५४ [१]			[१], १७८८ [२],	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	१७८९, २०५६, २०५७ [२-५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०	
वेमाणिय	वैमानिकः ८०८ [२], ८१० [२], ८१२ [२], ८१४ [२], ८१६ [२], ८१८ [२], ८२० [२], ८२२ [२], ८२४ [२], ८२६ [२], ८२८ [२], ८९२, १२०० [२], १४०७ [२], १४०९, १५८१ [२], १५८५ [२], १६६८, १६७१, १६७६ [२], १७५६ [२], १७६३ [३], १७६७ [१], १७६८ [२], १७७० [२], १७७७ [२], १७८३ [२], १७९२ [२], १८६६ [२], १८७१ [२], १८७६ [२], १८८३ [२], १८८९ [२], १८९४ [२], २१५४ [२], २१५८ [२]	
• वेमाणिय	वैमानिकाः १२१४, १४४३, १६४७ [३]	
वेमाणियसु	वैमानिकेषु ६७२ [७]	
• वेमाणियसु	,, ६०८, ६२५, ६७२ [९], १२०० [२], १४०८ [३], १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४४१	
वेमाणियर्हितो	वैमानिकेभ्यः १४६५, १५९५ [२], १५९९ [२], १६०३ [२] ,, ६५० [१३], १४६३	
• वेमाणियर्हितो	वैमानिक्यः २९१, ११८७, ११८९, ११९०, १४१६ [२]	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
वेमाणिणीण	वैमानिकीनाम् ११८९	
वेमाणिणीण	,, ४०८ [१-३], ११६९ [२]	
वेमाणिता	वैमानिकाः ६२५	
वेमाणिय	वैमानिक ६५६ [३], २१०४ [१]	
वेमाणिय ०	वैमानिक ९७१	
वेमाणिय-०	,,	७२९
वेमाणियसे	वैमानिकत्वे २१०१ [२], २१०३ [२], २१०४ [१], २१०७, २११०, २१११, २११५ [१], २११६ [१], २११९ [२, ५], २१२० [२], २१२१ [१], २१२३ [२], २१२४ [२, ४], २१३९, २१४० [२], २१४१	
• वेमाणियसे	वैमानिकत्वे २११३	
वेमाणियदेव	वैमानिकदेव १५३२ [६]	
वेमाणियदेवस्तेतोष-	वैमानिकदेवस्तेतोष-	
वायवती	पपातगतिः १०९७	
वेमाणियदेवपंचेवि-	वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय-	
यवेठम्बियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२० [१]	
• वेमाणियदेवपंचेदि-	,,	
यवेठम्बियसरीरे	१५२६ [६]	
• वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
वेमाणियदेवाणं	वैमानिकदेवानाम् पृ. ६९ टि. ३	
वेमाणियदेवेर्हितो	वैमानिकदेवेभ्यः ६५० [१३, १७]	
वेमाणियस्स	वैमानिकस्य १६१३ [२] तः १६१६ [१], २०९३ [२], २०९५ [२], २०९६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [१], २११९ [५], २१३५ [२], २१६५	

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुत्तकाह
• वेमाणियस्स	वैमानिकस्य	१६३५[६], २१६४
वेमाणिया	वैमानिकाः	१३९, १४३, १४७ [२], १९६, २९०, ४३९, ४९९ [२], ६५९, ६८९, ७०१, ८०९ [२], ८११ [२], ८१३ [२], ८१५ [२], ८१७ [२], ८१९ [२], ८२१ [२], ८२३ [२], ८२५ [२], ८२७ [२], ८२९ [२], ८७६, ८८८ [२], ८८९, ९७६, ९६५[२], ९६६ [२], ९६७[२], ९६८ [२], ९७१, ९९८, ११४५, ११८६तः ११८८, ११९०, ११९७, १२०७ [२], १४१६[२], १५२० [५], १५८६[२], १६४९ [२], १६६९, १६७३, १६७७ [२], १७६१, १७६५ [१], १७७३ [२], १७८८[२], १७९४ [२], १८२९, १८५८, १८६०, १८६४, १८६९ [१], १८७७, १९५३, १९६२, २०४६, २०५०, २०५९, २०६२, २०६५, २०६८, २०७१, २०८४, २१२४[३], २१४४[२] वेमानिकाः १५९३, पृ. ३५३ टि. २
वेमाणिया—	वैमानिकाः	१५९३, पृ. ३५३ टि. २
• वेमाणिया	वैमानिकाः	४५४, ६७४, ६८३, १०८४, ११४८, ११५४, १४०४, १९३५, १९७२, १९७३ गा. २२०, १९७९, २०३७, २०७६,

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुत्तकाह
• वेमाणिया	वैमानिकौ	२११५ [१], २१३२
वेमाणियाब्जो	वैमानिकात्	१८७८ [३], वैमानिकात् १५९७ [२], १६०१
• वेमाणियाब्जो	„	१५८९ [४]
वेमाणियाण	वैमानिकानाम्	६७४, ११८८, पृ. ३९७ टि. १
• वेमाणियाण	„	७५३, ११४४
वेमाणियाणं	„	१९६, १९७ [१-२], १९८ [२], ४०७[१-३], ६८६, ९२४, ९५९ तः ९६४ सूत्राणां द्वितीय कण्डिका, १००८ तः १०१२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १०१४ [२], १०१५[२], १०१६[२], १०२३, १०२९, १०५७, १०८८, १०८९, ११६९ [१], ११८०, ११८६, ११९०, ११९९ [२], १५७५ तः १५७९ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १५८०, १६०६ [२], १६१६, १६१८, १६१९, १६२७ [२], १६३६, १६३८ [२], १६४१, १७५४[२], १७६९[२], १७७५ [२], १७७९, १७८४[३], १७८७[२], २०३९, २०४६, २०४८, २०९२, २०९७ [२], २०९९[२], २१००[२], २१२३[३], २१२४[४], २१३४ [२], २१३७ [२], २१४१ वैमानिकानाम् ४०७[२], ६३८, ७६२, ७७१,
• वेमाणियाणं	वैमानिकानाम्	४०७[२], ६३८, ७६२, ७७१,

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
	१०९, १८९, १०७६, ११६२, १९२७, २०२१, २०२६, २०३१	
वेमाय ०	विमात्र ९४८ गा. १९९	
० वेमायस्ताप	विमात्रतया १८१२, १८१९, १८२२, १८२३, १८२५	
वेमायाप	विमात्रतया ६९७, १८१५	
+ वेय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
वेय	वेद ९३७, ९७१ गा. २०१	
० वेयप	वेदकः १७७३ [१]	
० वेयगा	वेदकाः २५३	
वेयण	वेदना-समुदातः २०८५ गा. २२७	
वेयणं	वेदनाम् २०५७ [४], २०६४, २०६५, २०६७, २०८०	
वेयणा	वेदना २ गा. ७, २०६३, २०६६, २०६९, २०७७	
वेयणाभो	वेदनाः १६७ तः १६९, १७१, १७२, १७४	
वेयणापयं	वेदनापदम् पृ. ४२७ पं. ११	
वेयणासमुग्धाएर्ण	वेदनासमुदातेन २१२५, २१२९ [१]	
वेयणासमुग्धाया	वेदनासमुदाताः २१०२	
वेयणिज ०	वेदनीय १७७२	
वेयणिजं	वेदनीयम् १५८७ [१], १७६३, १७६४, १७७३ [१], १७८३ [१]	
वेयणिजे	,, १६९० [१], २१७० [१]	
वेयपरिणामे	वेदपरिणामः ९३७	
वेयवेयप	वेदवेदकः २ गा. ६	
० वेयालिं	तटम् १११२	
० वेयालीभो	तटतः १११२	
वेरमणं	विरमणम् १४३० [६]	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
० वेरमणे	विरमणम् १६३७, १६३८ [१], १६४०	
वेरुलिप	वेद्वर्यः २४ गा. ११	
वेरुलियमणिद्रिष्टतो	वेद्वर्यमणिद्रष्टान्तः १२५१	
वेरुलियमणी	वेद्वर्यमणिः १२२२	
वेरामु	वेलासु १४८	
वेरुयाणि	वेणुकाः ५५ [३] गा. १०७	
वेरु	वेणुः ४६ गा. ३४	
० वेसा	वेषाः १८८	
वेसाणिया	वैषाणिकाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
वेडबदा	वृन्तकदानि ५४ [८] गा. ८६	
वेडं	वृन्तम् ५४ [८] गा. ९१	
बोकाण	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
बोक्कं	बन्धे २११ गा. १७५	
बोक्केय ०	बुच्छेद १२३७	
बोडागे	बनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
बोयब	व्याकृता-भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९७	
ब्ब	इब ११० गा. १२५, १९५ [१]	
स		
स	स्व पृ. ६८ टि. ३	
सर्जतरं	सान्तरम् ५५९ गा. १८२	
सहल	बनस्पतिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
सहंदिप	सेन्द्रियः १२७१	
सहंदिय ०	सेन्द्रिय १२७९	
सहंदियजपञ्चत्प	सेन्द्रियापर्याप्तकः १२७७	
सहंदिया	सेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सहंदियाणं	सेन्द्रियाणाम् २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सडजोवा	सोथोला २११	
”	सोथोलानि १८८, २०६ [१], पृ. ५६ टि. ९	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह	मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
सउज्जोपा	सोद्योतौ २०६ [१]		सङ्करा	शर्करा-पृथ्वीमेदः २४	
"	सोद्योतानि १७७, १७८		"	गा. ८	
"	[१], १९६, २१०		"	शर्करा १२३८	
सउज्जोपा	" ४. ६९ टि. ४		सङ्करापुठवि ०	शर्करापृथ्वी ४. ५१ टि. ५	
० सएसु	शतेषु १८८, १८९ [१],		सङ्कस्स	शकस्स १९८ [२], १९९	
	१९० [१]			[२]	
सकसाई	सकषायी १३३१, १८९४		सङ्का	शक्यानि ५४ [१०] गा.	
	[१]			१०३	
"	सकषायिणः २५४, ३३४		सङ्कलिकण्णा	शङ्कलिकणीः-अन्तर्हीप-	
सकसाई-	मकषायी १३३१		मनुष्याः	९५	
सकसाईणं	सकषायिणाम् २५४		सङ्के	शकः १९७ [२]	
सकाइए	सकायिकः १२८५		सङ्ग ०	शक-म्लेच्छजातिविशेष	
सकाइय ०	सकायिक १२९१, १२९३			९८	
सकाइया	सकायिकाः २३२ तः		सङ्गल	शकल-खण्ड १७८ [२]	
	२३५ [१], २३६		सङ्गल ०	सकल ५३ गा. ४५	
सकाइयाणं	मकायिकानाम् २३२ तः		सगाई	रश्कानि १५५१ [८.	
	२३७ [१], २३६			९], १९९८, २००६	
सकिरिया	सक्रियाः १५७३		+ सच्चित्त-	सच्चित्तः १७९३ गा. २१७	
सकेसरं-	मकेसरम् ५४ [८] गा. ९५.		सच्चित्तजोगिया	सच्चित्तयोगिकाः ७६३	
सङ्करप्यभा	शर्कराप्रभा ७७४		सच्चित्तजोगीणं	सच्चित्तयोगीनानाम् ७६३	
सङ्करप्यभाए	शर्कराप्रभायाः १६९, २१७		सच्चित्ता	सच्चित्ता ७५४ तः ७५६,	
	[५], १५२९ [३],			७५८, ७६१	
	२०००		सच्चित्ताहारा	सच्चित्ताहारा १७९४	
"	शर्कराप्रभायाम् १४८,			[१, ३]	
	१६७, ३३४		सङ्गभासगा	सत्यभाषकाः ९००	
सङ्करप्यभापुठ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-		सङ्गभासगाणं	सत्यभाषकाणाम् ९००	
विगेरइए	यिकः १४६०, १४६४		सङ्गभासत्ताए	सत्यभाषात्वेन ८९०,	
सङ्करप्यभापुठ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-			८९२, ८९३	
विगेरइया	यिकाः १९८५.		सङ्गमणजोगं	सत्यमनोयोगाम् २१७४ [२]	
सङ्करप्यभापुठ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-		सङ्गमणप्यजोगानी	सत्यमनःप्रयोगगतिः	
विगेरइएहिंलो-	यिकेभ्यः २१७ [६]			१०८६ तः १०८९	
सङ्करप्यभापुठविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-		"	सत्यमनःप्रयोगगतयः	
रइया	यिकाः ६०, २१६ [३],			१०८९	
	५७०, ६४२		सङ्गमणप्यजोगी	सत्यमनःप्रयोगिणः	
सङ्करप्यभापुठविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-			१०७७, १०७८, १०८३	
रइयाणं	यिकाणाम् १६९, ३३७		सङ्गमणप्यजोगे	सत्यमनःप्रयोगः १०६८ तः	
	[१-३], ६४१			१०७०, १०७४, १०७५.	

मूलसरो	सकयत्यो	सुत्तकाह
सबवहजोगं	सत्यवाय्योगम् २१७४ [३]	
सबं	सत्याम् ८७१, ८७२, ८७५, ८७८, ८९९	
सबं -	सत्यम् ८७०, ८९८	
सबा	सत्या-भाषामेदः ८३१, ८६१, ८६२	
सबासोसभासगा	सत्यामृषाभाषकाः ९००	
सबासोसभासगणे	सत्यामृषाभाषकाणाम् ९००	
सबासोसभाससाण	सत्यामृषाभाषास्त्वेन ८९२ तः ८९४	
सबासोसभासाए	सत्यामृषाभाषया ८९०	
सबासोसमणजोगं	सत्यामृषामनोयोगम् २१७४ [२]	
सबासोसमणप्य- जोगे	सत्यामृषामनःप्रयोगः १०६८, १०७४	
सबासोसबहजोगं	सत्यामृषावाग्योगम् २१७४ [३]	
सबासोसं	सत्यामृषाम् ८७१, ८७४, ८७५, ८९९	
"	सत्यामृषम् ८७०, ८९८	
सबासोसा	,, ८३१, ८६४, ८६५	
सबिण	सबिण १७९३ गा. २१७	
सबछं	स्वच्छन्द १८८	
सबछीरं	सबछीरम् ५४ [७] गा. ८५	
सजोगि	सयोगी १३२१	
सजोगिकेवलि	सयोगिकेवलिन ११८, १३१	
सजोगिकेवलि०	,, ११७, ११८, १३०, १३१	
सजोगिसवत्य-	सयोगिसवत्यकेवल्यना-	
केवल्लिमणाहारए	हारकः १३७१, १३७२	
सजोगी	सयोगी १३२१	
"	सयोगिनः २५२, ३३४	
सजोगी-	सयोगी १३२१	
सजोगीणं	सयोगिनाम् २५२	
सजोगीसु	सयोगिसु १९०० [१]	
सजाए	वनस्पतिविशेषः ५२, ५४ [५] गा. ९६	

मूलसरो	सकयत्यो	सुत्तकाह
सज्जाए	वनस्पतिविशेषः २१७४ [३], २१७४ [१], २१४१	
सद्गाण०	स्वस्थान २१०४ [१], २१४१	
सद्गाणुववायं	स्वस्थानोपपातम् ६३२	
सद्गाणे	स्वस्थाने ४५६ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७३ [३], ४७५ [३], ४७७ [३], ४८३ [३], ४८५ [२-३], ४८७ [३], ४९१ [३], ४९३ [३], ४९५ [३], ४९९ [२], ५२१ तः ५२३, ५२९ [३], ५३० [३], ५३८ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५७ [३], ५५८, १०४२, १०४५, १०५० [२], १०५४ [३], २१११, २११५ [१], २११६ [१]	
सद्गाणेण	स्वस्थानेन १७६	
सद्गाणेणं	,, १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७१, १७४, १७५, १७७, १७८ [१], १९३ [१]	
सद्दी	वृष्टिः १८७ गा. १४२, २०६ [२] गा. १५६	
सद्दीए	वृष्टेः १८० [२], २०१ [२]	
सद्दीणं	,, १८० [२], २०१ [२]	
+ सण	वृष्टः-गुच्छवनस्पतिः ४२ गा. २२	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
+ सण	शणः—औयधिवनस्पतिः	५० गा. ४३	सण्णाणो	संज्ञाः	७२५ तः ७२७
सणप्फदा	सनखपदाः	७१, ७४	सण्णापयं	संज्ञापदम्	पृ. १८९ पं. २५
सणकुमार	सनत्कुमार १९६, २१०, ६२२, ६३४, ६५० [१८], १०६२		सण्णि	संज्ञी	२ गा. ७
सणकुमार ०	सनत्कुमार १९९ [१], २०१ [१], १०३५, २०५१, २०५२ [१]		सण्णिणो	संज्ञिनः	८३९ तः ८४८
सणकुमारग ०	सनत्कुमारक २०० [१]		सण्णिपयं	संज्ञिपदम्	पृ. ४१३ पं. २०
सणकुमारगा	सनत्कुमारकाः	६६०	सण्णिभूया	संज्ञिभूताः	९९६, २०७८
सणकुमारदेवस्स	सनत्कुमारदेवस्य	१५५१ [४]	सण्णिवेशं	संज्ञिवेशम्	१०९०
सणकुमारदेवा	सनत्कुमारदेवा	७०४, २०००	सण्णिस्स	संज्ञिनः	२१७५
सणकुमारदेवानं	सनत्कुमारदेवानाम्	५९१, ६७५	सण्णिहिया	संज्ञिहितः—वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
सणकुमाररायाणो	सनत्कुमारराजानौ	१८४ [२]	सण्णी	संज्ञी २१२ गा. १८१, १२५० गा २१२, १३८९, १३४६, १३४७ [१], १३५०, १८६५ गा. २१९, १८७६ [१]	
सणकुमारबडैस्स	सनत्कुमारवतंसकः	१९९ [१]	„	संज्ञिनः	२६८, १७३४, १७३५ [१], १८७७, १२६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा. २२०
सणकुमारा	सनत्कुमाराः	१४४ [१], १९९ [१]	सण्णीणं	संज्ञिनाम्	२६८
सणकुमाराणं	सनत्कुमाराणाम् १९९ [१], २०१ [१], १८३२		सण्णबादरपुड-	अश्वणबादरपुष्पवीकायिकाः	२२, २३
सणकुमारे	सनत्कुमारः १९९ [१], २०० [२], २०१ [१-२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२], २०५ [२]		विकाइया		६३
„	सनत्कुमारः—		सण्हमच्छा	अश्वणमत्तसा.	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०
„	सनत्कुमारेन्द्रः १९९ [२]		सण्हा	अश्वणानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०
सण्णिया	सनत्कुमारे २०५ [१], ३३४, ४१७ [१-३], १५३२ [५], पृ. १६५ टि. ३		सण्हा	अश्वणी	२०६ [१]
सण्णिया	शनेश्वराः—शनेश्वरनिकाय-		सण	शम	८३, १९५ [१], १९९ [१], २१०
सण्णिया	देवाः १९५ [१]		सतक्कत्तु	शतक्रतुः	१९७ [२]
सण्णिया	संज्ञा २ गा. ४		सतव्वं	सतनम्	६९३
सण्णिया			सतपुहसं	शतपृथक्त्वम्	२१०० [२], २१२४ [३]
सण्णिया			० सतपुहसं	„	१२७९, १३१४, १३२०, १३२८, १३८९, १५३०

मूलसहो	सकयथो	सुल्लकाह	मूलसहो	सकयथो	सुल्लकाह
+ सतपोरग	पर्वगविशेषः ४६ गा. ३३		० सतसहस्से	शतसहस्से १६८ तः १७३,	
सतबच्छा	शतवत्साः—रोमपञ्चिणः ८८		१७७, १७८ [१], १८०		
सतत्रय०	शतपत्र ५४ [८] गा. ९०		[१], १८५ [१]		
सतवत्सा	शतवत्साः—रोमपञ्चिणः		० सतसहस्सेसु	शतसहस्सेसु	१७६
	घृ. ३४ टि. ४		० सत	शतम् ८३, १९० [१],	
सतबाह्या	श्रीन्द्रियजीवा. ५७ [१]			५९६, ६३६, १३२७,	
सतसहस्स	शतमहस्य १६८, १७०,			१५२९ [६], १७२७	
	१७१, १७३, १७४, १७७,		० सता	शतानि २०६ [१]	
	१७८ [१], १७९ [१],		सताहं	स्वकानि घृ. ४१७ टि. ४	
	१८३ [१], १९८ [२],		० मताहं	शतानि १९६, १९८ [१],	
	३९५ [१, ३]			१९९ [१], १५२९ [६-८],	
सतसहस्स—	शतसहस्र १९७ [२]			१६९९ [१-२], १७००	
सतसहस्सं	शतसहस्रम् १७४ गा. १३४			[४, ५, ९, ११-१३],	
० सतसहस्सं	,, १५२७, १५३१,			१७०२ [३, ५-७, ११,	
	१५३२ [१]			१३, १९, २०, ३७, ३९,	
सतसहस्सा	शतसहस्राणि १८७ गा.			४२, ५४]	
	१३९, २०६ गा. १५४		० सताणं	शतानाम् २०६ [२]	
० सतसहस्सा	,, ५६ [२], ५७ [२], ८४		० सताणि	शतानि १९७ [१]	
	[४], ८५ [५], ९१ [६],		+ सनीण	भान्यविशेषः ५० गा. ४२	
	१६७ तः १७२, १७७,		सते	शतानि १९५ [१], २०७	
	१७८ [१], १७९ [१],			तः २११	
	१८० [१], १८४ [१],		० सतेण	शतेन १७२५	
	१८५ [१], १८६ [१],		० सतेसु	शतेषु १९३ [१]	
	१८८, १८९ [१], १९०		० सतेहिं	शतैः ४०० [३]	
	[१], १९५ [१], १९६,		० मतेहिं—	,, ४०० [१]	
	१९७ [१], १९८ [१],		सच	सरब—जीव २११	
	१९९ [१], २०० [१-२],		,,	सप्त ५६ [२], १७७, २०६	
	२०१ [१]			[२] गा. १५५, ३३८	
सतसहस्साहं	शतसहस्राणि २११			[१, ३], ३३९ [१, ३],	
० सतसहस्साहं	,, २५ [३], १९७ [१],			३५७ [१, ३], ३५९	
	१९९ [१], २१०, ६०३			[१, ३], ४११ [१, ३],	
० सतसहस्साणं	शतसहस्राणाम् १७८ [१],			४१७ [१, ३], ४१८	
	१७९ [२], १८८, १९०			[१, ३], ४१९ [१, ३],	
	[२], १९५ [१-२], १९७			५२८, ५७०, १०६०,	
	[२], १९८ [२], १९९			१५२२ [१], १५२९ [२],	
	[२], २०० [२]			१७०० [२], १७०२	
० सतसहस्साणि	शतसहस्राणि २११			[१९, २७], १७३७ [३],	
				२०८६, घृ. ३७९ टि. १	

मूलसहो	सक्यल्यो	सुसंकाह
सत्त -	सप्त ९१ [४] गा. १११. २०८५ गा. २२७	
सत्त - ०	सप्तन ५,४५ [१], ५,५२ [१]	
सत्तण्हं	मत्तानाम् १७५ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १७४८	
सत्तण्हं (पट्ट. घ.)	मत्त-भ्यः सप्तभिर्वा ६९४, ६९५, ७०४ तः ७०६	
,, (स घ.)	सप्तस्र १८३२ तः १८३४	
सत्तपण्डसिप्	सप्तप्रदेशके ७८७	
,,	सप्तप्रदेशकः ७८७	
सत्तपदेशमिम	सप्तप्रदेशे ७९० गा. १८९	
सत्तभागं	मत्तभागम् १७०० [९, १२], १७०२ [३, ४, २४, ३८, ३९, ४२, ४९], १७०७ [१], १७०८ [७], १७१३, १७३१ [३-४]	
सत्तभगा	सप्तभागौ १७०० [११], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ४८, ५८], १७१२	
,,	मत्तभागाः १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७१२	
,,	सप्तभागात् १७१५, १७२१	
सत्तभागो	सप्तभागौ १७०८ [८], १७३१ [५]	
,,	सप्तभागान् १७०५, १७०८ [८], १७२५, १७२८, १७३१ [१]	
सत्तभागो	मत्तभागः १७०२ [५८], १७१२	
+ सत्तम	सप्तमः ७९० गा. १८७	
सत्तमं	सप्तमम् पृ. १८७ पं. १६	

मूलसहो	सक्यल्यो	सुसंकाह
सत्तमि	सप्तमीम् ६४७ गा. १८४	
सत्तमे	सप्तमे २१७२	
० सत्तमेसु	सप्तमेषु २१७३ [२]	
+ सत्तर -	सप्तदशम् ७९० गा. १८८-१९०	
सत्तरस	सप्तदश ३४० [१, ३], ३४१ [१, ३], ४२१ [१, ३], ४२२ [१, ३], १०३०	
सत्तरसण्हं	सप्तदशाभ्यः सप्तदशभिर्वा	
(पट्ट. घ.)	७०८, ७०९	
,, (स. घ.)	सप्तदशस्र १८३६, १८३७	
सत्तरसमं	सप्तदशम् पृ. ३०३ पं. १४	
सत्तरसविहा	सप्तदशविधा ११०५	
सत्तरिसागरोबम-	सप्ततिसागरोपमकोटाकोटयः	
कोटाकोटीभो	१३०६, १३०९, १३११	
सत्तरिं	सप्ततिः १७०० [२]	
,,	सप्ततिम् १७३७ [२]	
सत्तरी	सप्ततिः २०६ [२] गा. १५६	
सत्तरीप्	सप्ततेः २०० [२]	
सत्तरीणं	,, २०० [३]	
+ सत्तवण्ण	सप्तपर्णः पृ. १७ डि. १६	
सत्तविहवंबण्	सप्तविधबन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
सत्तविहवंबण्णा	सप्तविधबन्धकाः १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१, ३]	
सत्तविहवेदण्	सप्तविधवेदकः १७८८ [१]	

मूलसहो	सकथल्यो	सुसंकाह
सत्तविहवेदगा	सप्तविहवेदकाः १७७४ [१]	
सत्तविहवेदगे	सप्तविहवेदकः १७७४ [१], १७८९	
सत्तविहवेधप	॥ १७७३ [१]	
सत्तविह	सप्तविधा १०९४, १०९९	
॥	सप्तविधाः २३, ६०	
सत्तविहदिबन्धगा	सप्तविधादिबन्धकाः १७६१	
सत्तविहे	सप्तविधः २०९२, पु. ३६६ टि. १-३-५	
सत्तसु	सप्तसु १५१, १५७, १६०, १६७	
सत्तहत्या	सप्तहस्ताः-रोमपणिः पृ. ३४ टि. ४	
सत्तहिं	सप्तभिः ६९१, १७१०	
सत्ताहं	सत्तवान २१५३ [४], २१६६ [३]	
सत्ताप	वनस्पतिविशेषः पु. २१ टि. ६	
सत्ताणउहं	सप्तनवतिः १९६	
सत्ताणउते	सप्तनवते १९५ [१]	
सत्ताबीसतिमं	सप्तविंशतितमम् पु. ३९१ पं. २२	
सत्ताबीसतिभिहं	सप्तविंशतिविधम् १२४२	
सत्ताबीसं	सप्तविंशतिः ४३१ [१, ३], ४३२ [१, ३], १६४३, १६४४, १६४८, १७८१, १७८४ [३]	
सत्ताबीसाप	सप्तविंशतेः-सप्तविंशत्या वा ७१८, ७१९	
॥	सप्तविंशतौ १८४६, १८४७	
सत्ताबीसे	सप्तविंशे २१६९	
सत्ति	शक्ति-आयुधविशेषः १८८	
+ सत्तिवण्ण	सप्तपर्णः ४१ गा. १८	
सत्तिवण्णवडेंसप	सप्तपर्णवतंसकः १९७ [१], १९९ [१]	
सत्तुसं	सप्तोत्तरम् २०९ गा. १५७	
सत्तुसरे	सप्तोत्तराणि २०८	

मूलसहो	सकथल्यो	सुसंकाह
सत्तवाहं	सार्धबाहम् ११०८	
सदागुत्ता	सदागुप्तानि १७७, १७८ [१], १८८	
सदाजया	सदाजयानि १७७, १८८	
सदाजदा	॥ पु. ५६ टि. ४	
सदाजया	॥ १७८ [१]	
सदेवीया	सदेवीकाः १४१५ [३], २०५१	
सह	शब्द १७७, १७८ [१], १८८, १११३	
सहपरिणामे	शब्दपरिणामः ९४७, ९५७	
सहपरिचारगा	शब्दपरिचारकाः-प्रमी- चारकाः २०५२ [१, ५], २०५३	
सहपरिचारणं	शब्दपरिचारणम्- प्रविचारणम् २०५२ [५]	
सहपरिचारणा	शब्दपरिचारणा- प्रविचारणा २०५२ [१]	
सहहह	श्रद्धाति ११० गा. १२२ गा. १३०	
० सहहणा	श्रद्धानम् ११० गा. १३१	
सहहाह	श्रद्धाति ११० गा. १२१	
सहहेजा	श्रद्धीत १४२० [४, ५], १४३७ [४, ५]	
सहा	शब्दाः १६८१ [१-२], १६८४ [१-२], १६९० [२-३]	
सहाहं	शब्दान् ९९० [१], ९९१ [१], ९९२ [१], २०५२ [५]	
सहावति ०	शब्दापातिन-वर्षत १०९८	
सहे	शब्दे २०३२ गा. २२४	
सहिं	सार्धम् २०५२ [२, ४-६]	
सहिम-	सहिम १७८ [२]	
सहिहिथ ०	सहिहित-अणपणिमहिथ- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र १९३ [२], १९४	

मूलस्रो	सङ्कयथो	सुसंकाह	मूलस्रो	सङ्कयथो	सुसंकाह
सपक्ष •	सपक्ष	पृ. ७२ टि. २	सप्पुरिसे	सत्पुरुषः,,	१९२ गा. १५०
सपक्षि	सपक्षम्	१९९ तः २०६	सप्काण	प्रत्येकवनस्पतिविशेषः	५२
	सृजाणां	प्रथमकण्डिका,	”	साधारणवनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९६
		२०८			
• सपक्षि	”	१०९८	सबर	शबर-मलेच्छजातिविशेष	९८
सपञ्जवसिण	सपर्यवसितः	१२७१,			
		१२८५, १३२१, १३२६,	सम	सम १९५ [१], १९६,	
		१३३०, १३३१, १३३४,		१९७ [१], १९८ [१],	
		१३३५, १३४३, १३४६,		२१०, २२३ [९], ११२३	
		१३४६, १३५२, १३५५,		गा. २०९, १२१५ [१-३]	
		१३५९, १३७५, १३८१,	• समहण	सामयिकः १७९६, १८१५,	
		१३९२, १३९७		२०८७ [१], २०८८,	
				२१७१, २१७२	
सपञ्जवसिते	सपर्यवसितः	पृ. ३१० टि. २	• समहण	सामयिकेन २१५३ [२],	
सपद्धिदिशि	सप्रतिदिशम्	१९९ त		२१५६ [२], २१५७,	
	२०६	सृजाणां प्रथम-		२१५९ [२], २१६६ [१]	
	कण्डिका,	२०८, १०९८	• समहणो	सामयिकः २१५८ [१]	
सपरिवारा	सपरिवाराः-सप्रवीचाराः	२०५५	ममहृक्ता	समनिक्रन्ती १७८ [२]	
			”	समनिक्रान्ताः १७८ [१]	
सपरिवाराणं	सपरिवाराणाम्	१७९ [२],	• समहृयं	सामयिकम्	८७९
		१८० [२], १८२ [२],	समण	समया	८७८
		१९० [२], १९५ [१-२],	”	समये १९६ [२], १२१	
		१९६, १९७ [२], १९८		[२], २१७२	
		[२]	• समणं	ममयेन ६०६, ६२८,	
सप्यभा	सप्रभा	२११		६३०, ६३२, ६३४, ६३६,	
”	सप्रभौ	२०६ [१]		६३१, ८७९, १००३	
”	सप्रभाणि	१७८ [१],		[१], १००५, ११०१	
		१८८, १९६, २०६ [१],	समणसु	समययोः २१७३ [२]	
		२१०	”	समयेषु २१७३ [२]	
सप्यसुयंभा	सर्पसुगन्धा-वनस्पतिः	५६	समणर्हि	समयाभ्याम् ८५९ गा. १९३	
		[१] गा. ४९	”	समयैः ८५९ गा. १९२	
सप्यहा	सप्रभाणि	१७७	समकम्मा	समकर्माणः ११२५, ११३२	
सप्याण	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१	समकिरिथा	समक्रियाः ११२३ गा	
		टि. ४		२०९, ११२९, ११३८	
”	शष्पकम्	पृ. २५, टि. १३	समगं	समकम्	१११९
सप्पुरिस •	सत्पुरुष-किम्पुरुषाभिध-		समचतुरस्रसंज्ञाण-	समचतुरस्रसंस्थाननाम	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	१९२	णामे	१६९४ [८]	

मूळसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
समचउरंससंज्ञा- संठिण्	समचतुरस्रसंस्थान- संस्थितम् ९८४, १४९७ [१], १५२६ [१,६], १५३४	
समचउरंसा	समचतुरस्राणि १७७	
समचउरंसे	समचतुरस्रम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
समजसा	समयशसः २०७	
समजगुनीया	समयुक्तिकाः २७०	
समद्वे	समर्थः ८३९, तः ८४६, ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ तः १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ तः १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६३, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १६६३, २१६९, २१७० [२], २१७४ [१], २१७५	
समद्वितीया	समर्द्धिकाः पृ. ७७ टि. ३	
समणाउसो !	भ्रमणायुष्मन् १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ तः १७४,	

मूळसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	२०७ तः २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९	
समगिद्वयाप	समस्तिनधतया ९४८ गा. १९९	
० समतिक्तता	समतिक्रान्ताः २११	
समत्तं	समस्तम् २११ गा. १७२	
समत्तं	समाप्तम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२	
समत्ता	समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३	
समत्तो	समाप्ताः पृ. २७९ पं. १५, पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
समसो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९		समथा	समथी-कालविशेषी १३६८, १६९९ [१]	
समबला	समबलाः २०७, २१०		समथा	समथाः-कालविशेषाः १००६ गा. २०७, १३७२	
समभिरूढ	समभिरूढ १११३		समथे	समथे-कालविशेषे २१७२	
समभिलोपजा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]		समथिया	समरीचीनि १७७	
समभिलोपमाणा	समभिलोकमानाः पृ. २९० टि. १		समरीहया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समभिलोपमाणे	समभिलोकमानः १२१५ [१-३]		समरीह्या	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समथ	समथ-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५.१५ तः ५.१८, ८७७ [५]		समरीथा	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
• समथ	समथ-कालविशेष ५.५९ गा. १८२		समलुक्खयाण्	समरूक्षतया ९.४८ गा. १९९	
समथकंता	समतिकान्ताः पृ. ५.९ टि १		समवण्णा	समवर्णाः ११२६, ११३३ [१]	
समथखेत्ताभो	समथखेत्रात् १५.५०		+ समवेदण	समवेदनाः ११२३ गा. २०९	
समथम्मि	समथे २११ गा १६२		समवेदणा	समवेदनाः ११३८	
समथं	समक्रम ५.४ [१०] गा. ९९		समवेयणा	,, ११२८, ११३८	
,,	समथम्-कालविशेषम् ५.६० तः ५.७८, ५.८१, ५.८३ तः ६.०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४		समसरीरा	समसरीराः ११२४, ११४५	
समथं	समथम्-समथे, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३		समं	समम् १५.६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
• समथंसि	समथे १७४४		समन्ता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
			समंस०	समास-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
			समाडया	समायुषः ११२३ गा. २०९, ११३०	
			समाणा	सन्तः २१५३ [४], २१६६ [३]	
			समाणी	सती १००१	
			समाणीभो	सत्यः २०५२ [६]	
			समाणुभावा	समानुभावाः २०७, २१०	
			समाणे	समानः-सन् १०००, १२२३	
			,,	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
समास्तुया	श्रीनिद्रयजीवाः	पृ. २७ टि. १०
समावण	समापक्ष	१४ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२], ५८ [१-२]
• समावणया	समापक्षः	८६७
• समावणया	,,	८६७
समावण	समापक्ष	१८
समास	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५ टि. ५
समासतो	समासतः	५४ [१०] गा. १००, ५५ [१]
समासतो	,,	७, २५ [१], २८ [२], ३१ [२], ३४ [२], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६८ [१], ७५ [१], ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९७ [२], १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२]
समासेण	समासेन	२२५, २२६
समाहारा	समाहाराः	११२४, ११३१, ११४२, ११४५, ११४६
समिद्ध	समिति	११० गा. १२८
समिद्धिया	समर्द्धिकाः	२०७, २१०
समिद्ध	समिद्ध	१ [गा. १]
समिद्धिलीया	समर्द्धिकाः	पृ. ७७ टि. ३
समिरिया	समरीचीनि	पृ. ५६ टि. ९
• समीकरणया	समकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
समुगापक्वी	समुद्रकपक्षिणः	८६, ८९
समुग्घाए	समुद्रातः	२ गा ७, २०९२
समुग्घाएण	समुद्रातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८,

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
		१६०, १६१, १६३ तः १६७, १६९ तः १७१, १७४ तः १७८ [१], १९३ [१]
• समुग्घाएण	समुद्रातेन	१५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
समुग्घातेणं	समुद्रातेन	१६८
समुग्घात्पदं	समुद्रातपदम्	पृ. ४४६ पं. १२
समुग्घावं	समुद्रातम्	२१७० [१-२], २१७० [२] गा. २२९- २३०
समुग्घाया	समुद्राता	२०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४१, २१४७ तः २१५२
• समुद्रिप	समुत्थितः	३१ [१]
समुद्रेति	समुत्तिष्ठति	८२
समुदीरेभाणीभो	समुदीरेभन्यः	२०५२ [५]
• समुद्रेषु	समुद्रेषु	८३, ८९, ९०
समुद्रलिक्खा	समुद्रलिक्खाः-द्वीन्द्रिय- जीवाः	५६ [१]
समुद्रबायसा	समुद्रबायसाः-चर्मपक्षिणः	८७
• समुद्राणं	समुद्राणाम्	२१६९
समुद्रे	समुद्रः	१००३ [२], १५४८
• समुद्रे	समुद्रे	१०९८
,,	समुद्रान्	१९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
समुद्रेषु	समुद्रेषु	१४८, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
• समुद्रेषु	,,	९३, १५४, १७६
समुद्रपण्ड	समुद्रपण्डते	१८३०, १८३५, १८६४, २०५२ [२-४, ६]

मूलस्रोत	संक्षयत्यो	सुसंकाह	मूलस्रोत	संक्षयत्यो	सुसंकाह
समुप्यजाति	समुत्पद्यते १७९६, १८०६ [१२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८, १८२९, १८५२, २०५२ [५]		सम्मत[सञ्चा]	सम्मतसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२ गा. १९४	
			सम्मत	सम्मत पृ. २१३ टि. ६	
			+ सम्मत	सम्यक्त्वम् २१२गा. १८०, १२५९ गा. २११	
समुत्सासणिस्सासा	समुत्सृवासनिःश्वासाः ११२४, ११४५.		सम्मत ०	सम्यक्त्व ११०गा. १३१, १७३२	
समो	समः ५४ [३] गा. ५६- ६५, ९४८ गा. २००		सम्मतपथं	सम्यक्त्वपदम् पृ. ३१८ पं. १६	
• समोगाढा	समवगाढाः २११गा. १६७		सम्मतवेदणिजस्त	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७३७ [१]	
समोववर्णगा	समोपपन्नकाः ११३०		सम्मतवेयणिजस्त	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७०० [१], १७०८ [१]	
समोद्वय	समवहतः २१५३ [१], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]		सम्मतवेयणिजे	सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
समोद्वयिता	समवहत्य २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]		सम्मतस्त	सम्यक्त्वस्य २०३२ गा. २२४	
समोद्वयणित	समवहन्ति २१७० [१]		सम्मतं	सम्यक्त्वम् ११०गा. १२४, १२५, १४४९	
समोद्वयणित	समवव्रन्ति २१७० [२]		• सम्मत्ता	सम्यक्त्वा ३३४	
समोद्वता	समवहताः ३२५.		सम्मतभिगामी	सम्यक्त्वामि(धि)गमिनः २०४९, २०५०	
समोद्वयस्व	समवहतस्य १९३, १५४५. तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१६८		सम्मतं	सम्यक्त्वम् २गा. ५	
समोद्वया	समवहताः २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ तः २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१], २१४६		सम्मतहंसणपरिणामे	सम्यक्दर्शनपरिणामः ९३५.	
समोद्वयाणं	समवहतानाम् २३२५, २१२५. तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४३, २१४३		सम्मतहिट्टि	सम्यग्दृष्टि ६६७ [२], ९९८, १३४३, १५३३ [१-१०], २०४६ ., ६६२ [६७], १५३३ [७-८]	
सम्मतसञ्चा	सम्मतसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२		• सम्मतहिट्टिउच- वर्णगा	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः पृ. २७८ टि. १ तः ४	
			सम्मतहिट्टि	सम्यग्दृष्टि १३४३, १७५१, १७५२, १८८७ [१], १८९७	
			„	सम्यग्दृष्टयः २५६, ९३८, ९४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, ११४७, १३९९, १४०२ तः १४०५	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
० सम्महिट्टी	सम्यग्दृष्टयः पृ. १११टि. १	
० सम्महिट्टीउव- वणगा	सम्यग्दृष्टयुपपन्नकाः पृ. २७८ टि. २	
सम्महिट्टीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्महिट्टीहिंतो	सम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२ [७]	
० सम्महिट्टो- ववणगा	सम्यग्दृष्टयुपपन्नकाः ११४६	
सम्मामिच्छत्त	सम्यग्मिध्यात्वं १७३२	
सम्मामिच्छत्त- वेदणिजस्त	सम्यग्मिध्यात्वेदनीयस्य १७०० [३], १७३७ [१]	
सम्मामिच्छत्त- वेदणिजस्त	" १७०८ [३]	
सम्मामिच्छत्त- वेदणिजे	सम्यग्मिध्यात्वेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
सम्मामिच्छत्ता- भिगामी	सम्यग्मिध्यात्वाभि(वि)- गमिनः २०४९, २०५०	
सम्मामिच्छहिट्टि०	सम्यग्मिध्यादृष्टि ६६२ [६], १५३३ [७]	
सम्मामिच्छहिट्टी	सम्यग्मिध्यादृष्टिः १३४५, १८८९ [१], १९०० [२]	
"	सम्यग्मिध्यादृष्टयः २५६, १३८, १४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, १३९९, १४०२ तः १४०५	
सम्मामिच्छादं- सणपरिणामे	सम्यग्मिध्यादर्शनपरिणामः ९३५	
सम्मामिच्छादिट्टीणं	सम्यग्मिध्यादृष्टीनाम् २५६	
० सम्मुह्वाप	सम्यग्त्वा ११० गा. २२०	
सम्मुच्छति	सम्मुच्छति ८२	
सम्मुच्छति	सम्मुच्छति ९३	
सम्मुच्छिम ०	सम्मुच्छिम ५७ [१], ३८२ [१], ६३९ [४-५], ६५८, ६६८ [७], १४८५ [९]	
सम्मुच्छिमवपज-	सम्मुच्छिमवपजसोः-	
त्तगडरपरिसप्य- कवरपंचेदियतिरि-	परिसर्पस्थलचरपक्षेन्द्रिय- तिर्यग्योनिकानाम्	
क्खजोणिषाणं	३८२ [२]	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
सम्मुच्छिमडर-	सम्मुच्छिमोःपरिसर्पस्थल- परिसप्यस्थलचरति-	
रिक्खजोणिषपंचे-	चरतिर्यग्योनिकपक्षे-	
दियओराकिय-	न्द्रियोदारिकक्षारीम्	
सरीरे	१४८५ [६]	
० "	" १४८५ [७]	
सम्मुच्छिमडरपरि-	सम्मुच्छिमोःपरिसर्पस्थल- सप्यस्थलचरपंचे-	
दियतिरिक्ख-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिर्हिंतो	निकेभ्यः	
० "	६३९ [१३-१४]	
० "	६३९ [१४]	
० सम्मुच्छिमडर-	सम्मुच्छिमोःपरिसर्पस्थल- परिसप्यस्थलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिषाणं	निकानाम्	
३८२ [३]		
सम्मुच्छिमखडवर-	सम्मुच्छिमखचरपक्षेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणिर्हिंतो	६३९ [१९-२०]	
सम्मुच्छिमखडवर-	सम्मुच्छिमखचरपक्षेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणिषाणं	३८८ [१]	
० "	" ३८८ [२-३]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
गुहिंतो	६३९ [२]	
० "	" ६३९ [९]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
यथलचरतिरिक्ख-	चरतिर्यग्योनिकपक्षेन्द्रि-	
जोणिषपंचेदिय-	योदारिकक्षारीम्	
ओराकियसरीरे	१४८५ [२-३]	
० "	" १४८५ [३]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
यथलचरपंचे-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	केभ्यः	
जोणिर्हिंतो	६३९ [९]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
यथलचरपंचेदिय-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
तिरिक्खजोणिषाणं	निकानाम् ३७९ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
●सम्मुच्छिमभ- उप्ययलयर- पंचेदियति- रिक्खजोणियाणं	सम्मुच्छिमभनुप्यदस्थल- चरपखेन्द्रियतिर्यग्यो- निकानाम्	३७९ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयर- तिरिक्खजोणि- वपंचेदियजोरा- लिक्खसरीरे	सम्मुच्छिमजलयर- तिर्यग्यो निकपखेन्द्रि- यौदारिकशरीरम्	१४८४ [१-२]
सम्मुच्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिपूहिंतो	सम्मुच्छिमजलयर- पखेन्द्रियतिर्यग्योनि- केभ्यः	६३९ [४-५]
●,,	,,	६३९ [५]
सम्मुच्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मुच्छिमजलयरपखेन्द्रि- यतिर्यग्योनिकानाम्	३७६ [१]
●,,	,,	३७६ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयर- सम्मुच्छिमजलचराः		१४९८ [३]
●सम्मुच्छिमति- रिक्खजोणियपंचे- दियजोराहिय- सरीरे	सम्मुच्छिमतिर्यग्योनिक- पखेन्द्रियौदारिकशरीरम्	१४८४ [२], १४९७ [२]
सम्मुच्छिमतिरि- क्खजोणियपंचेदि- यवेडभियसरीरे	सम्मुच्छिमतिर्यग्योनिक- पखेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	१५१८ [१]
सम्मुच्छिमपजस्य- तिरिक्खजोणियाणं	सम्मुच्छिमपर्यातकतिर्य- ग्योनिकानाम्	३७३ [१]
सम्मुच्छिमपंचे- दियतिरिक्ख- जोणिया	सम्मुच्छिमपखेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकाः	५८३, ६३४, ११८० [५, ८]
सम्मुच्छिमपंचेदि- यतिरिक्खजोणि- याणं	सम्मुच्छिमपखेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकानाम्	३७३ [१], ७४६, ७६०, ७६९, ११६३ [२], ११८० [२, ५-७]
●,,	,,	३७३ [२-३], पृ. १६५ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
सम्मुच्छिमभुय- परिसप्ययलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिपूहिंतो	सम्मुच्छिमभुयपरिसर्प- स्थलचरपखेन्द्रियतिर्यग्यो- निकेभ्यः	६३९ [१६-१७]
●,,	,,	६३९ [१७]
सम्मुच्छिमभुयपरि- सप्ययलयरपंचे- दियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मुच्छिमभुयपरिसर्प- स्थलचरपखेन्द्रियतिर्यग्यो- निकानाम्	३८५ [१]
●,,	,,	३८५ [२-३]
सम्मुच्छिममणुस्सा	सम्मुच्छिममनुष्याः	९२, ९३, ३३४, ५८५
सम्मुच्छिममणु- स्साण	सम्मुच्छिममनुष्याणाम्	७६०, ७६९
सम्मुच्छिममणु- स्साणं	,,	३९१, ७४९, ११६४, [२]
सम्मुच्छिममणु- स्सेसु	सम्मुच्छिममनुष्येषु	६७२ [५]
सम्मुच्छिममणुस्से- हिंतो	सम्मुच्छिममनुष्येभ्यः	३९ [२३], ६५० [११], ६६२ [२]
सम्मुच्छिममणुस- जाहारगसरीरे	सम्मुच्छिममनुष्याहारक- शरीरम्	१५३३ [३]
सम्मुच्छिममणुस- सेत्तोववायगती	सम्मुच्छिममनुष्यक्षेत्रोप- पातगतिः	१०९५
सम्मुच्छिममणुस- पंचेदियजोरा- लिक्खसरीरे	सम्मुच्छिममनुष्यपखेन्द्रि- यौदारिकशरीरम्	१४८७ [१]
सम्मुच्छिममणुस- पंचेदियवेड- भियसरीरे	सम्मुच्छिममनुष्यपखेन्द्रिय- वैक्रियशरीरम्	१५१९ [१]
सम्मुच्छिममणुसा	सम्मुच्छिममनुष्याः	६३४
सम्मुच्छिमा	सम्मुच्छिमाः	५६ [१], ५८ [१], ६८ [१-२], ७५ [१-२], ८४ [१-२], ८५ [२-३], ९१ [१-२], १४८६ [१-२], १५००

मूलसद्दो	सकथल्यो	सुसंकाह
सम्मुच्छिमाण	सम्मुच्छिमाणाम्	१५१२
सम्मुच्छिमाणं	सम्मुच्छिमाणाम्	११९७, १५०१ [४], १५०९, १५११ [१-३], १५१३ [३]
सम्मुच्छिमे	सम्मुच्छिमाम्	१४८५ [७]
,,	सम्मुच्छिमे	१५१२ गा. २१६
सम्मुच्छिमेसु	सम्मुच्छिमेसु	६६६ [३]
सम्मुच्छिमेहिता	सम्मुच्छिमेभ्यः	६३९ [८, १३, १४], ६४१
सम्मुत्ति	सम्मतति	घृ. २१३ टि. ६
सम्मुदि	,,	घृ. २१३ टि. ६
सम्	शत२८ [४], १७२, ९२३, २१६९	
सम्गि	शतघ्नी	१७७, १७८ [१], १८८
सम्गं	शयनम्	८५३
सम्पत्ते	शतपत्रम्	५१
सम्पुष्पिकदीवरे	शतपुष्पेन्दीवरम्	४९ गा. ४१
० सम्पुहत्तं	शतपृथक्त्वम्	१२८४, १२९३, १२९९, १३८३
सयरी	वृक्षविशेषः	४९ गा. १७
० सयवर्गपलि-	शतवर्गप्रतिभागः	
भागो		९२२
सयवत्	शतपत्र	१७८ [२], १९५ [१]
सयसहस्स	शतसहस्र	१६९, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]
सयसहस्सा	शतसहस्राणि	५८ [२]
० सयसहस्सा	,,	६८ [४], ७५ [४], १८१ [१], १९३ [१]
सयसहस्साहं	,,	३४ [४], १७४ गा. १३६, १८७ गा. १४०- १४१
० सयसहस्साहं	,,	३१ [४], ५५ [३], १९६

मूलसद्दो	सकथल्यो	सुसंकाह
० सयसहस्साणं	शतसहस्राणाम्	१७७, १८० [२], १८२ [२], १९६
० सयसहस्से	शतसहस्रे	१८१ [१]
० सयसहस्सेसु	शतसहस्रेषु	९३
सयं	स्वयम्	१६७९
सयं-	,,	११० गा. १२१
,,	शतम्	२०९ गा. १५७
० सयं	,,	१९३ [१], १३२७, १६०४ [२]
सयंबुद्ध	स्वयम्बुद्ध	११५, १२८
सयंबुद्ध ०	,,	११४, ११५, १२७, १२८
सयंभुरमणसमुद्दस्स	स्वयंभूरमणसमुद्दस्य	१५५१ [१]
सयंभुरमणसमुद्दे	स्वयंभूरमणसमुद्दः	१५५१ [४]
सयंभुरमणे	स्वयंभूरमणः	१००३ [२], १५४८
,,	,, - द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०६
सया	शतानि	२११ गा. १६३
सया-	,,	२०६ [२] गा. १५५
० सयाहं	,,	२०२ [१], २०६ [२] गा. १५५, २१०, ६०१, १५२९ [१], १७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१, २२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
० सबाणं	शतानाम्	२०५ [१-२]
सबाणि	स्वकानि	घृ. ४१७ टि. ४
सरदा	सरटाः	८५ [१]
सरपेत्तिवाण	सरःपत्तिकानाम्	८८५
सरपेत्तिवासु	सरःपत्तिकाम्	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५

मूलसद्दो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
सरभ	शरभ	७२
सरल	सरल-वृक्षविशेष	५३ गा. ४४
सरले	सरलः- ,,	४८ गा. ३७
सरस	सरस	१७७, १७८ [१], १८८
सरसरपर्विद्याण	सरःसरःपङ्क्तिनाम्	८८५
सरसरपर्विद्यासु	सरःसरःपङ्क्तिनाम्	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सरंठा	भुजपरिसर्पविशेषः	८५ [१]
सरंसि	सरसि	पृ. २७३ टि. १
सरागच्छरितारिया	सरागचारित्रार्थः	१२०, १२१
०सरागच्छरितारिया	,,	१२३
सरागद्वंसणारिया	सरागदर्शनार्थाः	१०९, ११०
सरागसंजया	सरागसंयताः	११४२
सरागा	सरागाः	११५२
सराण	सरसाम्	८८५
सरिस	सदृश	पृ. २४ टि. १
+ सरिसव	सर्वपः	४९ गा. ४०, ५३ गा. ४३
० सरिसवाणं	सर्वपाणाम्	५३ गा. ४५
० सरिसा	सदृशौ	१७८ [२]
० सरिसे	सदृशः	१७९ [३], १८० [२]
० सरिसेण	सदृशेण	५४ [७] गा. ८४
+ सरीर	शरीरम्	२ गा. ५, १८६५ गा. २१९
सरीर	शरीर	३७, ३८, ५५ [३]
सरीरप	शरीरकम्-शरीरम्	१५, २६ [६]
० सरीरपसु	शरीरकेयु-शरीरेषु	९, २०
सरीरभोगाहण्य-	शरीरावगाहनात्पक्वद्वलम्	
बहुं		१४७४ गा. २१४
० सरीरस्त्रेसोगाडे	शरीरक्षेत्रावगाढान्	१८०१

मूलसद्दो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
० सरीरगा	शरीरकाणि-शरीराणि	९१४ [१], ९२२
सरीरणामाप्	शरीरनाम्नः	१७०२ [१६]
सरीरणामे	शरीरनाम	१६९३, १६९४ [३]
सरीरस्थे	शरीरस्थः	२१७२
सरीरनिष्ठ्वत्ती	शरीरनिष्ठ्वत्तिः	५४ [१०] गा. ९९
सरीरपञ्जत्ती-	शरीरपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपञ्जत्तप		१९०५ [२]
सरीरपञ्जत्ती-	शरीरपर्याप्त्यपर्याप्तके	
पञ्जत्तप		१९०४ [१]
सरीरप्रमाणमेत्ता	शरीरप्रमाणमात्रा	१५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरीरप्रमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	९७६ [४], ९८५ [४], २१५३ [१], २१५६ [१], २१६६ [१]
सरीरपयं	शरीरपयम्	पृ. २२८ पं. १९
सरीरपवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. २
सरीरपहवा	शरीरप्रभवा	८५८
सरीरप्यमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	२१५९ [१]
सरीरप्यवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. ४
सरीरप्यहवा	शरीरप्रभवा	८५९ गा. १९३
सरीरबन्धणामाप्	शरीरबन्धननाम्नः	१७०२ [१५]
सरीरबन्धणामे	शरीरबन्धननाम	१६९३, १६९४ [५]
० सरीरबन्धणामे	,,	१६९४ [५]
सरीरया	शरीरकाणि-शरीराणि	९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
० सरीरया	,, - ,,	९१० [३-४], ९१४ [२], ९२०

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
• सरीरसंवातणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
सरीरसंवायणामाण	शरीरसङ्घातनाम्नः	१७०३ [१६]
सरीरसंवायणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९३, १६९४ [६]
• सरीरसंवायणामे	,,	१६९४ [६]
सरीरसंवाया	शरीरसङ्घाताः	५३ गा. ४५-४६
सरीरसंजोगो	शरीरसंयोगः	१४७४ गा. २१४
• सरीरस्स	शरीरस्य	१५०६ [१], १५०७ [१], १५२७ तः १५२९ [१], १५३० तः १५३२ [१]
सरीरं	शरीरम्	९६१, १०९१
सरीरंगोबंगणामे	शरीराङ्गोपाङ्गनाम	१६९३, १६९४ [४]
• सरीरंगोबंगणामे	,,	१६९४ [४]
सरीरा	शरीराणि	९०१
सरीरा	[सम]शरीराः	११२३ गा. २०९
• सरीरा	शरीराणि	९१२ [३-४], ९१४ [३], ९१६ [१], ९२१ [३], ९२२ टि. १
सरीराहं	,,	५४ [१०] गा. १०३, ९२ टि. २
• सरीराहं	,,	१८५३, १८५५ तः १८५७
सरीराभो	शरीरतः	१०९१
• सरीराप्ती	शरीरादि	१७९३ गा. २१८
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [६], १५२३ [२], १५२६ [१]
• सरीरे	,,	१४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२, तः १४८४ [२], १४८५ [१-३, ६-७],

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
		१४८७ [१-२], १४८८ तः १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४ तः १५१६, १५१८ [१-५], १५१९ [१-४], १५२०, [१-३], १५२१ तः १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ५-६]
सरीरेहिं	शरीरैः	५४ [११], ९१८ [१]
सरीरोगाहणा	शरीरावगाहना	१५०२, १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरे	शरः	४६ गा. ३३
सरेसु	सरःसु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सलिच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषा	पृ. २९ टि. १०
सलिगसिद्धा	स्वल्लिङ्गसिद्धाः	१६
सलिगीणं	सलिङ्गिनाम्	१४७०
सलेसा	सलेदयाः	१८८४
सलेसे	सलेदयः	१३३५, १८८३ [१]
सलेस्स	सलेदय	पृ. २८१ टि. १
सलेस्स०	,,	११४५
सलेस्सा	सलेदयाः	२५५, ११४५, ११७०
सलेस्सानं	सलेदयानाम्	२५५, ११७०
सलेस्से	सलेदयः	१३३५
सल्लह	सल्लह्वी	४० गा. १३, ४२ गा. १९

मूलसदो	सङ्कल्पो	सुसंकाह
सहा	भुजपरिसर्गविशेषाः ८५ [१]	
सवणताम्	श्रवणतया १४३१ [२]	
सवणयाम्	,, १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
सखिलेवणं	सखिलेपनम् २१६९	
सखिसम्	स्वविषयान् ८७७ [२१-२२]	
सवेदम्	सवेदकः—सवेदः १३२६	
सवेदगणं	सवेदकानाम् २५३	
सवेदे	सवेदे १९०२ [१]	
सवेद्यगा	सवेद्यकाः २५३	
सव्व	सर्व २१७६ गा. २३१	
सव्व ०	,, ११० गा. १२८, १७७, १७८ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २१०, २११, २११ गा. १६८ गा. १७१, गा. १७६-१७७, गा. १७९, ६५३ [३], ६६७, ७८०, ९१० [४], ११९१, ११९७.	
सव्व — ०	सर्व १८८, २११, ११९२, ११९४, घृ. २८६ टि. २-६-९	
सव्वजो	सर्वतः १२१५ [१-३], १७९३ गा. २१७, १८०२	
सव्वसुद्धाम्	सर्वेच्छुल्लकः २१६९	
सव्वगाहणं	सर्वमहाणम् ८७७ [११]	
सव्वजहणियं	,, ८७७ [७, ९, १३]	
सव्वजहणियं	सर्वजघन्यिकाम् १७४४	
सव्वजीव — ०	सर्वजीव ३३४	
सव्वजीवा	सर्वजीवाः ३३४, २०६८, २१३९.	

मूलसदो	सङ्कल्पो	सुसंकाह
सव्वजीवानं	सर्वजीवानाम् २११९ [३], २१२१ [२], २१४१	
सव्वजीवेहिंतो	सर्वजीवेभ्यः ९१० [४]	
सव्वट्टगदेवानं	सर्वार्थसिद्धदेवानाम् १८५२	
सव्वट्टगसिद्धदेवानं	सर्वार्थसिद्धदेवानाम् घृ. १३५ टि. १-२, घृ. ३९९ टि. १	
सव्वट्टगसिद्धदेवेषु	सर्वार्थसिद्धदेवेषु ६७३ [२]	
सव्वट्टसिद्धग ०	सर्वार्थसिद्धक १०४९	
सव्वट्टसिद्धगदेवसे	सर्वार्थसिद्धकदेवसे १०४१ [९], १०४३ [६], १०४५, [१-२], १०४६ [८], १०४७ [४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [३], १०५२, १०५४ [४], १०५५ [७], १०६७	
सव्वट्टसिद्धग- देवस्स	सर्वार्थसिद्धकदेवस्स १०३७, १०४७ [१, ४], १०६३	
सव्वट्टसिद्धगदेवा	सर्वार्थसिद्धकदेवाः ६०५, ७२४	
सव्वट्टसिद्धगदेवानं	सर्वार्थसिद्धकदेवानाम् ४३७ [१-३], १०४०, १०५५, [१, ५], १०६७	
सव्वट्टसिद्धगदेवे	सर्वार्थसिद्धकदेवः १४५८	
० सव्वट्टसिद्धदेवा	सर्वार्थसिद्धदेवाः ६२२	
सव्वट्टसिद्धदेवे	सर्वार्थसिद्धदेवः १५३९ [४]	
० सव्वट्टसिद्धदेवे- हिंतो	सर्वार्थसिद्धदेवेभ्यः ६५६ [३]	
सव्वट्टसिद्धरस	सर्वार्थसिद्धरस २११	
सव्वट्टसिद्धा	सर्वार्थसिद्धाः १४७ [१]	
सव्वट्टसिद्धे	सर्वार्थसिद्धः २१०	
,,	सर्वार्थसिद्धे १४७०	
सव्वट्टं	सर्वार्थम्-देवलोकम् १८४२	

मूलस्रो	सम्बन्धयो	सुसंकाह
सम्बन्धया	सर्वनयाः	१११३
सम्बन्धिरुद्धे	सर्वनिरुद्धः	१७४४
सम्बन्धतो	सर्वतः	२११ गा. १७०, १८०२
सम्बन्ध	सर्वत्र	१७९ [१], १५००, १५०७ [२], १५८४ [१], १८४२, २१४१
सम्बन्धयोवा	सर्वस्तोकौ	२७१
सम्बन्धयोवा	सर्वस्तोकाः	२१३तः २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [४], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३, ११७६, ११८० [५, ७, ९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१
सम्बन्धयोवा	सर्वस्तोकानि	१२४७ तः १२४९
सम्बन्धयोवाहं	,,	३२८, ३२९, ८८७
सम्बन्धयोवाभो	सर्वस्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३

मूलस्रो	सम्बन्धयो	सुसंकाह
सम्बन्धयोवे	सर्वस्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
,,	सर्वस्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
सम्बन्धव्या	सर्वद्रव्याणि	२७५
सम्बन्धव्याणं	सर्वद्रव्याणाम्	२७५
सम्बन्धव्येसु	सर्वद्रव्येषु	१५७६ [१], १५७९ [१], १६३९, १६४०
सम्बन्धदीव ०	सर्वद्वीप	२१६९
सम्बन्धदुक्खानं	सर्वदुःखानाम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१]
सम्बन्धदेवा	सर्वदेवाः	२१४४ [२]
सम्बन्धदेवानं	सर्वदेवानाम्	१६३६
सम्बन्धदं	सर्वाद्याम्	१२६०, १३९५
सम्बन्धदा - ०	सर्वाद्या	२११ गा. १७२- १७३, १३९५
सम्बन्धपञ्चवा	सर्वपर्यवाः	२७५
सम्बन्धपञ्चवाण	सर्वपर्यवाणाम्	२७५
सम्बन्धपदेसा	सर्वप्रदेशाः	२७५
सम्बन्धपदेसाणं	सर्वप्रदेशानाम्	२७५
सम्बन्धपदेसु	सर्वपदेषु	१९०७
सम्बन्धपमाणेहिं	सर्वप्रमाणैः	११० गा. १२७
सम्बन्धपाणभूतजीव-	सर्वपाणभूतजीवसत्त्वसुखा-	
सत्त्वसुहावहा	बहा-ईषत्प्राग्भारैकार्ये	२११
सम्बन्धप्ययाप	सर्वात्मना	१८०१
सम्बन्धहृत्प्यप्से	सर्वबहुप्रदेशम्	२१७० [१]
सम्बन्धमंतराए	सर्वाभ्यन्तरकः	२१६९
सम्बन्धभाव ०	सर्वभाव	२११ गा. १७०
सम्बन्धभावा	सर्वभावाः	११० गा. १२७
सम्बन्धभावाण	सर्वभावानाम्	१ गा. २
सम्बन्धमहतीए	सर्वमहत्याः	१७४४
सम्बन्धलोए	सर्वलोके	१४९, १५२, १५५, १५८, १६०, १६१, १७६

मूलसरो	सकन्यथो	सुसंकाह
सम्बलोगं	सर्वलोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
सम्बलोकपरिया- वण्णगा	सर्वलोकपर्यापन्नकाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
सम्बसाट्टणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
सम्बं	सर्वम् ८५३, ११५५	
सम्बा	सर्वा ८४९ तः ८५२	
सम्बागासे	सर्वाकाशे २११ गा. १७३	
सम्बाजि	सर्वाणि १६९४ [१८]	
सम्बायासे	सर्वाकाशम् १००५	
सम्बाहिं	सर्वैः ११० गा. १२७, २१७५	
"	सर्वाभिः ९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०	
सम्बिंदिय	सर्वेन्द्रिय १२३७	
सत्वे	सर्वे ६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११५०, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा. २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]	

मूलसरो	सकन्यथो	सुसंकाह
सम्बे	सर्वात् १७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७	
सम्बे -	सर्वे ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]	
सम्बेसि	सर्वेयाम् ५५३, १०४१ [६], १०४९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११	
सम्बेसु	सर्वेषु ९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि. ४	
सम्बो	सर्व. ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२	
सम्बोही	सर्वावधयः २०२२, २०२४, २०२५	
ससण्	शशकः ८४९, ८५२	
ससगा	शशकाः ७४	
ससतो	शशकः पृ. २१२ टि. ४	
ससत्थिदु	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
ससरीरी	सशरीरी १९०३ [१]	
ससरुहिरे	शशरुधिरम् १२२९	
ससि	शशित् १७८ [२]	
ससिया	शशकी ८५१	
ससिबी	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १२	
सस्सिरिया	सश्रीकाणि १७७	
सस्सिरीया	„ १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ. ५७ टि. ६, पृ. ६४ टि. ५	
सह	सह १७१७, १७२१, १७२५, १७३३	
सहसम्मूह्या	सहसम्मत्या ११० गा. १२०	
सहस्स	सहस्र १६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०	

मूकसदो	सकयल्यो	सुराकाह
	[१], १९३ [१], १९८	
	[२], ३९५ [१,३],	
	३९६ [१], ३९७ [१,३],	
	३९९ [१,३]	
● सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]
सहस्सकले	सहस्राक्षः	१९७ [२]
सहस्सग्यासो	सहस्राप्रशः	२५ [३], २८
	[४], ३१ [४], ३४ [४],	
	५५ [३]	
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१
सहस्सपुद्गलं	सहस्रपुष्पकम्	९१० [३]
● सहस्सवत्तार्णं	सहस्रपत्राणाम्	५४ [८]
	गा. ९०	
● सहस्सस्त	सहस्रस्य	१७०२ [१,
	४, ११, ३६, ३८],	
	१७२८, १७३१ [१,३-	
	५], १८०६ [१]	
● सहस्सं	सहस्रम्	८३, १६८ तः १७३,
	१७७, १७८ तः १८३	
	सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
	१२७५, १३५४, १५०२,	
	१५०६ [१,३-४],	
	१५०९, १५१०, १५११	
	[२], १५१२ गा. २१५,	
	१५२७, १५२९ [१,८],	
	१५३२ [१], १५४८,	
	१७२९, २१५७, २१६९	
सहस्सा	सहस्राणि	१८७ गा. १४२,
	२०६ [२] गा. १५४ गा.	
	१५६	
● सहस्सा	,, ५६ [२], ५७ [२], ५८	
	[२], ६८ [४], ७५ [४],	
	८४ [४], ८५ [५], ९१	
	[४], १६७ तः १७२, १७४	
	गा. १३५, १७७, १७८	
	[१], १७९ तः १८६ सूत्राणां	
	प्रथमकण्डिका, १८७ गा.	

मूकसदो	सकयल्यो	सुराकाह
	१३९, १८८, १८९ [१],	
	१९० [१], १९३ [१],	
	१९५ [१], १९६, १९७ तः	
	२०४ सूत्राणां प्रथमक-	
	ण्डिका, २०६ [२] गा. १५४	
सहस्साई	सहस्राणि	२११, २१६९
● सहस्साई	सहस्रे	१२८९, १३१२
● सहस्साई	सहस्राणि	२८ [४], ३१ [४],
	३४ [४], ५५ [३], १७४,	
	१८७ गा. १४० गा. १४१,	
	१९६, १९७ [१], १९८	
	[१], १९९ [१], २१०,	
	२११, ३३५ [१,३], ३३६	
	[१,३], ३४३ तः ३५२ सू-	
	त्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके,	
	३५४ [१,३], ३५६	
	[१,३], ३५७ [१,३],	
	३५९ [१,३], ३६२	
	[१,३], ३६५ [१,३],	
	३६६ [१,३], ३६८	
	[१,३], ३७९ [१,३],	
	३८२ [१,३], ३८५	
	[१,३], ३८८ [१,३],	
	३९३ [१,३], ३९४	
	[१,३], ६०२, ६०३,	
	१२६१, १२६४ [२],	
	१२६७, १२७०, १२८१,	
	१२९४, १२९७, १२९८,	
	१३१५, १३१८, १४७२,	
	१६९७, १६९८ [१-२],	
	१६९९ [२], १७०० [२],	
	१७०१ [१], १७०४,	
	१७३० [१], १७३४,	
	१७३५ [१], १७३७ [२],	
	१८१७, १८२०, २१६९	
● सहस्साणं	सहस्राणाम्	१७७, १७८
	[१-२], १७९ [२],	

मूलसहो	सकयल्यो	सुसंकाह
• सहस्साणं	१८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०४ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२	
• सहस्साणं	सहस्रयोः १८३० तः १८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४२	
• सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०९, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपक-	
वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपकवैमानिक-	
वेमाणियदेवेहिंतो	देवेभ्यः ६५५ [४]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवाः ६७५, ७०९	
• सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्स	सहस्रारदेवस्य १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवाः २०४ [१]	
सहस्सारदेवाणं	सहस्रारदेवानाम् २०४ [१], ५९६	
सहस्सारवडंसण्	सहस्रारवर्तमकः २०४ [१]	
सहस्सारस्स	सहस्रारस्य २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्राराः १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः—देवलोकाः २०४ [१]	
,,	,, —देवेन्द्रः २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा. १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ. १६६ टि. १	
• सहस्सारेसु	सहस्रारयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारी	सहस्रारः ६७२ [९], १४६८	

मूलसहो	सकयल्यो	सुसंकाह
• सहस्से	सहस्रम् १७३	
,,	सहस्रे १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८५ [१]	
• सहस्सेण	सहस्रेण १७२८	
• सहस्सेणं	,, १७२३	
सहस्सेसु	सहस्रेषु १७४ गा. १३५	
• सहस्सेसु	,, ९३, १७४, १७६	
• सहस्सेसुं	,, पृ. ५५ टि. १	
• सहस्सेसिंहि	सहस्रेः ३९६ [३], १७१०	
संकमे	सङ्कमे ८०५, ८०६	
संकमेणं	सङ्कमेण पृ. २०५ टि. १२	
• संकासो	संकाशः ५४ [१०] गा. १०२	
संकलिट्ट—	संक्रिष्ट १२१८ गा. २१०	
• संकलिट्टपरिणामे	संक्रिष्टपरिणामः १७४६, १७५०, १७५१	
संकलिट्टाबो	संक्रिष्टाः १२४१	
संकलिस्समाण	• संक्रिश्यमान १३७	
• संकलिस्समाणा	संक्रिश्यमानाः १२२	
• संकल्लेसपरिणामे	संश्लेषपरिणामः पृ. ३८४ टि. १	
संख	शङ्ख १७८ [२]	
संखणगा	शङ्खनकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखवल	• शङ्खतल पृ. ७८ टि. २	
संखवल	• शङ्खदल २११	
संखा	शङ्खाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखारा	शङ्खकाराः—शिल्पायोः १०६	
संखावत्ता	शङ्खवर्ता—योनिमेदः ७७३ [१, ३]	
संखावत्तापु	शङ्खवर्तायाम्—योनिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
संस्त्रिजगुणहीणे	सङ्ख्येयगुणहीनः	४४०
संस्त्रिजगुणा	सङ्ख्येयगुणाः	२३५ [१]
संस्त्रिजगुणाभो	,,	२९९
संस्त्रिजग	सङ्ख्येयाः	२१०३ [१]
संस्त्रिजगे	सङ्ख्येयान्	१९९७
संस्त्रे	शङ्खः	१२३१
+ संस्त्रेज -	सङ्ख्येयानि-सङ्ख्येय- जीवानि	५४ [८] गा. ८६
संस्त्रेजगुणवन्-	सङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः	
हिए		४४०
संस्त्रेजगुणवन्-	सङ्ख्येयभागाभ्यधिकः	
हिए		४४०, ४५५ [२]
संस्त्रेजगुणं	सङ्ख्येयभागम्	६०५, १५२९ [१-३, ९], १५३० तः १५३२ [१], २१६०
संस्त्रेजगुणवन्-	सङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः	
तिप		४४३, ४५५ [३]
संस्त्रेजगुणवन्-	हिए	,, ४४३, ५०४
संस्त्रेजगुणकाल	सङ्ख्येयगुणकालकः	५२०, ५२१
संस्त्रेजगुणकालगणं	सङ्ख्येयगुणकालकानाम्	३३३
संस्त्रेजगुणकालगण	,,	३३३
संस्त्रेजगुणकालाहं	सङ्ख्येयगुणकालानि	१७९८ [२]
संस्त्रेजगुणमन्महिए	सङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः	४४८
संस्त्रेजगुणमन्महिए	सङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः	४४०, ५०४
संस्त्रेजगुणहीणे	सङ्ख्येयगुणहीनः	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३], ५०४, ५०८
संस्त्रेजगुणा	सङ्ख्येयगुणाः	२१४ [३], २१९, २२४, २३० [१ २], २३१, २३५ [२-६], २४० [१-७],

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
		२४१, २५० [१-७], २५१, २५३, २५५, २६२, २६६, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९५ तः ३०६, ३२२ तः ३२५, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ८०२, ८०३, ११७०, ११८० [३, ५, ८], ११८२ [१, ३], ११८८, ११९०, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१], घृ. ४३६ टि. ३
संस्त्रेजगुणा	सङ्ख्येयगुणानि	१५६६
संस्त्रेजगुणाहं	,,	३२८, ८०२, ८०३
संस्त्रेजगुणाभो	सङ्ख्येयगुणाः	२७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९०
संस्त्रेजगुणे	सङ्ख्येयगुणम्	९७९, ९८७ [२]
संस्त्रेजगुणीविया	सङ्ख्येयजीवकानि	५४ [८] गा. ८७
संस्त्रेजगुणीवियस-	सङ्ख्येययो जनशतवर्ग-	
वगपलिभागो	प्रतिभागः	९२२
संस्त्रेजगुणीविय-	सङ्ख्येयभागाभ्यधिकः	
मन्महिए		४४३
संस्त्रेजगुणीविय-	,,	४५५ [३]
मन्महिए		
संस्त्रेजगुणीविय-	,,	
मन्महिए		४४०

मूलसङ्ग्रहो	सङ्कलनस्थाने	सुसंस्कृत
संस्केतविभाग- मन्त्रमहिष	सङ्कलनयभागान्ध्याधिकः	५०४
संस्केतविभाग- मन्त्रमहिते	,,	५०४
संस्केतविभागहीणे	सङ्कलनयभागहीनः	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३], ५०४
संस्केतविभागं	सङ्कलनयभागम्	पृ. ४४९ टि. १
संस्केतविभागानो	सङ्कलनयभागान्	९९२ [२]
संस्केतविभागो	सङ्कलनयभागः	९९२ [२]
संस्केतपत्रसिप्	सङ्कलनयप्रदेशकः	५०८, ५२९ [१], ५४९ [१], ५५० [१], ७८९
,,	सङ्कलनयप्रदेशकम्	७९३
संस्केतपत्रसिथस्स	सङ्कलनयप्रदेशकस्य	५०८, ५२९ [१], ५३५ [१], ५४९ [१], ५५० [१], ८०२, ८०५
संस्केतपत्रसियाणं	सङ्कलनयप्रदेशकानाम्	५२९ [१], ५४९ [१], ५५० [१]
संस्केतपत्रसोगा- ठस्स	सङ्कलनयप्रदेशावगाढस्य	५९३, ८०२, ८०३, ८०५
संस्केतपत्रसोगाढा	सङ्कलनयप्रदेशावगाढाः	३३९
संस्केतपत्रसोगाढाई	सङ्कलनयप्रदेशावगाढाणि	८७७ [४]
संस्केतपत्रसोगाढाणं	सङ्कलनयप्रदेशावगाढानाम्	३३९, ५९३
संस्केतपत्रसोगाढे	सङ्कलनयप्रदेशावगाढम्	७९५ तः ७९८, ८००
संस्केतपदंसिप्	सङ्कलनयप्रदेशकः	५३५ [१]
,,	सङ्कलनयप्रदेशकम्	७९३, ७९४, ७९७
संस्केतपदंसिया	सङ्कलनयप्रदेशकाः	३३०, ५०३
संस्केतपदंसियाणं	सङ्कलनयप्रदेशकानाम्	३३०, ५०८, ५३५ [१]

मूलश्लो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
संक्षेजपदेशोगाढस्त	सङ्क्षेजपदेशावगाढस्त	८०२
संक्षेजपदेशोगाढा	सङ्क्षेजपदेशावगाढाः	३३१
संक्षेजपदेशोगाढे	सङ्क्षेजपदेशावगाढम्	७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१
संक्षेजभागम्भ-	सङ्क्षेजभागाम्भधिकः	
तिपु		४४३
संक्षेजभागम्भहिपु	"	४४०
संक्षेजभागम्भभहिपु	"	४४८
संक्षेजभागहीणे	सङ्क्षेजभागहीनः	४४३, ४५५ [२-३], ५०४, ५०८
संक्षेजवासम्भ-	सङ्क्षेजवर्षाभ्यधिकानि	
इषाई		१२८९, १३१२
संक्षेजवासाउण-	सङ्क्षेजवर्षायुष्केभ्यः	
हिंतो		६३९ [१०, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]
० संक्षेजवासाउण-	"	
हिंतो		६३९ [११]
० संक्षेजवासाउय-	सङ्क्षेजवर्षायुष्ककर्मभूम-	
कम्मभूमणहिंतो	केभ्यः	६४५ [६]
० संक्षेजवासाउ-	सङ्क्षेजवर्षायुष्ककर्मभूमक	
यकम्मभूमगग-	गभंयुक्तान्तिकमनुष्ये-	
कभकंतिमणू-	भ्यः	६६२ [६-७], ६६५ [२]
मणुस्तेहिंतो		
संक्षेजवासाउय-	सङ्क्षेजवर्षायुष्ककर्म-	
कम्मभूमगगभ-	भूमकगभंयुक्तान्तिक-	
वकंतिमणूस-	मनुष्याहारक-	
वाहारासरीरे	शरीरम्	१५३३ [५-६]
० "	"	१५३३ [७-१०]
संक्षेजवासाउय-	सङ्क्षेजवर्षायुष्ककर्मभूमक-	
कम्मभूमगगभ-	गभंयुक्तान्तिकमनुष्य-	
वकंतिमणूस-	पक्षेत्र्यवैकियशरीरम्	
पंषेदियवेउ-		
खियसरीरे		१५१९ [३-४]
० "		१५१९ [४]

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
० संलेखवासा- उद्यकम्मभूमग- गढभवकंतिथ- मणुसेसु	सङ्ख्येयवर्षायुष्क- कर्मभूमकगर्म- व्युत्क्रान्ति- कमनुयेषु ६७६	
संलेखवासाउद्य- कम्मभूमगगढभ- वकंतिथमणुसे- हितो	सङ्ख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमक- गर्मव्युत्क्रान्तिकमनु- येभ्यः ६३९ [२५-२६], ६६२ [५]	
० ,	,, ६६२ [५-६]	
संलेखवासाउद्य- गढभवकंतिथख- हृयरपंचेद्विषतिरि- क्खजोगिणहितो	सङ्ख्येयवर्षायुष्कगर्मव्यु- त्क्रान्तिकखचरपञ्चे- न्द्रियतिर्यग्योनि- केभ्यः ६३९ [२२]	
संलेखवासाउद्य- गढभवकंतिथ- खउप्ययलयर- पंचेद्विषतिरिक्ख- जोगिणहितो	सङ्ख्येयवर्षायुष्कगर्मव्यु- त्क्रान्तिकचतुष्पदस्थल- चरपञ्चेन्द्रिय- तिर्यग्योनि- केभ्यः ६३९ [१०-११]	
संलेखवासाउद्य- गढभवकंतिथ- तिरिक्खजोगिणद- पंचेद्विषवेडविव्य- सरीरे	सङ्ख्येयवर्षायुष्कग- र्मव्युत्क्रान्तिक- तिर्यग्योनिकपञ्चे- न्द्रियवैक्रिय- शरीरम् १५१८ [२-४]	
० ,	,, १५१८ [३-५]	
संलेखवासाउद्य	सङ्ख्येयवर्षायुष्काः ६८१	
० संलेखवासा- उद्येहितो	सङ्ख्येयवर्षायु- ष्केभ्यः ६६२ [६]	
संलेखसमयठितीवा	सङ्ख्येयसमयस्थितिकाः ३३२	
संलेखसमयठिती- वार्ण	सङ्ख्येयसमयस्थितिकानाम् ३३२, ५१७	
संलेखसमयसिद्धा	सङ्ख्येयसमयसिद्धाः १७	
संलेखं	सङ्ख्येयम् १२७३	
संलेखं -	,, ५४ [२] गा. ५४	
संलेखा	सङ्ख्येयाः ५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ५९७, ५९८, ६२६, ६२८,	

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
		६३३, ६३५, १२८३, २०९३ [१], २०९९ [२], २१०० [२], २१०१ [१], २१०२, २१०६, २१०८, २११२, २१२३ [३], २१२४ [३], २१२५ [१]
संलेखा	सङ्ख्येयानि ५९९, ६००, ७९२, ९२१ [१२], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३६, १०३८ [२], १०४०, १०४१ [१-४, ६-७], १०४३ [१, ३], १०४६ [३, ५], १०५० [२-३], १०५५ [३-५], १०५८ तः १०६०, १०६३, १०६५, १०६६ [२-३]	
संलेखाई	सङ्ख्येयानि २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ६०१ तः ६०३, ८८०, १२८० तः १२८२, १२९४, १२९६ तः १२९८, १३१५, १३१७, १३१८, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]	
संलेखाओ	सङ्ख्येयाः ९२१ [१], पृ. २८४ टि. ४ टि. ६	
संलेखाण	सङ्ख्येयानाम् ५४ [१०] गा. १०३	
संलेखे	सङ्ख्येयान् १९९२, १९९७	
संलेखेणं	सङ्ख्येयेन ९२१ [२]	
० संलेखेहितो	सङ्ख्येयेभ्यः ६६२ [७]	
संलेखलह	सङ्ख्येयकभिः ११० गा. १२९	
संलेख [रई]	,, ११० गा. ११९	
संगह	सङ्ग्रह-नय १११३	
संगहणिगाहा	सङ्ग्रहणीगाथा १९४	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
संगहणिकाहा	सङ्गृणीगाथाः ८२९ [२]	
संगहणिकाहाभो	,, १५१२	
० संगहणीगाहा	सङ्गृणीगाथा २०६ [२]	
संघ	सङ्घ १७७, १७८ [१], १८८	
संघट्ट	सङ्घट्टा—बाली ४५ गा. ३०	
संघट्टेति	सङ्घट्टयन्ति २१५३ [४]	
संघयणनामाण	संहनननाम्नः १७०२ [२३]	
संघयणणामे	संहनननाम १६९३, १६९४ [७]	
० संघयणणामे	,, १६९४ [७]	
संघयणेणं	संहननेन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
संघयणेसु	संहननेषु १७४१	
संघरिससुट्टिण	सङ्घर्षसमुत्थितः ३१ [१]	
संघाएति	सङ्घातयन्ति २१५३ [४]	
संघाते	वनस्पतिविशेषः ५५. [३] गा. १०८	
० संघाया	सङ्घाताः ५३ गा. ४५-४६	
संघाएजा	श्वसुयान् १४२० [६-८], १४२१ [२-३], १४३७ [६]	
संघितस्त	सङ्घितस्य १६७९	
संजए	संयतः १३५८, १८९० [१]	
० संजएहिंती	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजतसम्महिट्टि०	संयतसम्यग्दृष्टि ६६५ [२], १५३३ [९]	
संजतसम्महिट्टि-	संयतसम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२	
हिंती	[७], ६६५ [२]	
संजता	संयताः २६१	
संजतासंजतसम्म-	संयतासंयतसम्यग्दृष्टि	
हिट्टि	१५३३ [८]	
० संजतासंजता	संयतासंयताः १९७४, १९७७	
० संजतासंजतेहिंती	संयतासंयतेभ्यः ६६४	
संजतासंजया	संयतासंयताः १९७८	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
संजते	संयतः १३५८	
० संजतेहिंती	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजमपयं	संयमपदम् घृ. ४१४५. २०	
० संजमाणं	संयमानाम् १४७०	
० संजमासंजमाणं	संयमासंयमानाम् १४७०	
संजमे	संयमः २ गा. ७	
संजथ	संयत १५३३ [१०]	
+ संजथ	संयतः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९, १९८० गा. २२१	
संजथरहिथा	संयतरहिताः १९८० गा. २२१	
संजयसम्महिट्टि	संयतसम्यग्दृष्टि १५३३ [९]	
संजथसम्महिट्टि०	,, १५३३ [८]	
० संजयस्स	संयतस्य १६२२, १६२४	
संजथा	संयताः ६६५ [१], ११४२, ११४७, ११५२, १९७४, १९७५, १९७७, १९७८, १९८०	
० संजया	,, ११४२	
संजथारणं	संयतानाम् २६१	
संजथासंजए	संयतासंयतः १३६०	
संजथासंजता	संयतासंयताः २६१	
संजथासंजयसम्म	संयतासंयतसम्यग्दृष्टि ६६२	
हिट्टि०	[७], १५३३ [८]	
संजथासंजयस्स	संयतासंयतस्य १६२३	
संजथासंजथा	संयतासंयताः ११४१, ११४२, ११४७, १९७४, १९७५, १९८०	
संजथासंजथारणं	संयतासंयतानाम् २६१	
संजथासंजये	संयतासंयतः १८९२	
० संजथलणाए	सङ्खलनायाः—सङ्खलनस्य १७३७ [४]	
संजथणे	सङ्खलनः ९६२ [१], १६९१ [४]	
संजुते	संयुक्तः १००५	

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
० संज्ञोपुं	संयोगेन	१०८३
० संज्ञोपसु	संयोगेषु	९३
० संज्ञोगो	संयोगः १४७४ गा. २१४	
संज्ञोपनादिकर- गिया	संयोजनाधिकरगिदी	१५६९
संज्ञापुराण ०	सन्धानपुराण-वर्णप्रकार	१८७ गा. १४८
संज्ञाभरारो	सन्धानपुराणः	१२२९
संज्ञाण	संस्थान ८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], १६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २११, २५०, २७४ [१-५], २८३ [२], २८४, २८६, २८७ [१], २८८, १५४० तः १५४२, २१६९, घृ. ७ टि. २, घृ. २४१ टि. १ तः ३	
+ संज्ञाण	संस्थानम् १४७४ गा. २१४	
संज्ञाणनो	संस्थानतः ९ [१-४], १० [१-२], ११ [१-४], १२ [१-३, ५], १३ [३, ४]	
संज्ञाणनामे	संस्थाननाम	१६९३, १६९४ [८]
० संज्ञाणनामे	,,	१६९४ [८]
संज्ञाणतो	संस्थानतः ११ [५], १२ [४, ६-८], १३ [१, ३, ५]	
संज्ञाणपरिणता	संस्थानपरिणताः ८ [५]	
संज्ञाणपरिणया	,,	७
संज्ञाणपरिणामे	संस्थानपरिणामः	९४७, ९५०
० संज्ञाणसंस्थितम्	संस्थानसंस्थितम्	१४८८, १४८९, १४९० तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका,

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
	१४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५२१, १५२२, १५२३ [२], १५२४ [१], १५२५ [१], १५२६, १५३४	
० संज्ञाणसंस्थिता	संस्थानसंस्थिताः १४९८ [३-४], १५००, १५०१ [४]	
संज्ञाणस्स	संस्थानस्य ८०२ तः ८०६	
संज्ञाणं	संस्थानम् २११ गा. १६१- १६२, २७२ गा. २०२, २८७ [१], १५२२	
संज्ञाणं -	संस्थानम् २११ गा. १६६	
संज्ञाणा	संस्थानानि ७९१, ७९२, १७०२ [२३]	
० संज्ञाणा	संस्थानाः ५३ गा. ४४, २११ गा. १५८	
संज्ञाणे	संस्थानम् ७९३ तः ८००, १९८१ गा. २२२	
,,	संस्थाने	९८६
संज्ञाणेनं	संस्थानेन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
संज्ञाणेषु	संस्थानेषु	१७८१
संज्ञाणहिं	संस्थानैः	१९६३
० संस्थितम्	संस्थितः २००८, २००९ [१], २०१०, २०१२ तः २०१४ [१], २०१५, २०१६, २१६९	
,,	संस्थितम् २७४ [१-५], २८३ [२], २८४, २८५ [२], २८६, २८७ [१], २८८, १४८८, १४८९, १४९० तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५२१ तः १५२४ [१], १५२६ [६], १५३४,	

मूकसरो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
	१५४० तः १५४२, १५४४	
	[१], पृ. २४१ टि. १ तः ३	
० संठिता	संस्थिताः १६७ तः १७४,	
	२०७	
„	संस्थिता २११	
„	संस्थिता २०५ [१], २०६	
	[१]	
„	संस्थितानि १७७, १७८	
	[१], १८८, १९५ [१]	
० संठिते	संस्थितः १९७ [१], २०१	
	[१], २१६९	
० संठिया	संस्थिता ८५८	
„	संस्थिताः १४९८ [३-४],	
	१५००, १५०१ [४]	
० संठियाभो	संस्थिताः १९५ [१]	
संठ	षण्ड १२५७ [१६]	
+ संठिय	तृणविशेषः पृ. २० टि. १	
+ संठिला	शाण्डिल्येषु १०२ गा. ११४	
संठहभावं	सन्ततिभावम् ७३०, ७३२	
संततिभावं	„ ७३४, ७३६	
संतयामेव	सततमेव ६९३	
संतर्	सान्तरम् ६०९ तः ६१९,	
	६२१ तः ६२४, ८७८, ८७९	
संती	सती ५३ गा. ४६	
० संयवो	संस्तवः ११० गा-१३१	
० संयारगं	संस्तारकम् २१७४ [४]	
० संधि	सन्धिम् ५४ [७] गा. ८५	
संपट्टिते	सम्प्रस्थितः १०९०	
० संपणदिता	सम्प्रणदिता १७७, १८८	
० संपणदिया	„ १७८ [१]	
संपराइयबंधगं	साम्प्रयायिकबन्धकम्	
	१६९९ [१]	
संपराइयबंधयं	„ १७३६ [१]	
संपराय	सम्पराय १२१ तः १२३,	
	१३३, १३७	
संपहारेमाणीभो	सम्प्रधारयन्त्यः पृ. ४२३	
	टि. १	

मूकसरो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
संपिडिया	सम्पिडिताः १०८३	
संबद्धं	सम्बद्धम् १६७ तः १६९,	
	१७१ तः १७४	
संवररुहिरे	शम्बररुधिरम् १२२९	
संमिधं	सम्भिजाम्-परिपूर्णम्	
	२००७	
संबण्डग्राहं	संबत्सराः ३६९ [१, ३],	
	१७०० [१०], १७३९	
	[२]	
संबट्टगवाप	संबर्तकवातः ३४ [१]	
संबट्टवाप	संबर्तवातः पृ. १६ टि. ६	
संबट्टभावाप	„ पृ. १६ टि. ६	
संवरा	संवराः-द्विखुरपशुविशेषः	
	७२	
० संवरे	संवरी ११० गा-१२०	
संवाहनिवेसेसु	सम्बाधनिवेशेषु ८२	
० संविकिण्णा	संविकीर्णानि १८८	
० संविकिण्णा	„ १७७, १७८ [१]	
संयुक्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संयुजजोणिया	संयुतयोनिकाः ७७२	
संयुजजोणियाणं	संयुतयोनिकानाम् ७७२	
संयुजवियजजोणिया	संयुतविश्रुतयोनिकाः ७७२	
संयुजवियज-	संयुतविश्रुतयोनिकानाम्	
जोणियाणं	७७२	
संयुजवियज	संयुतविश्रुता-योनिमैदः	
	७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
संयुजा	संयुता-योनिमैदः ७६४,	
	७६५, ७६७, ७७०	
संसायकरणी	संसायकरणी-भाषाप्रभेदः	
	८६६ गा. १९७	
संसार	संसार १९, २११	
संसार०	„ २११ गा. १५८	
संसारजपरिसे	संसारपरीतः १३७९,	
	१३८१	
संसारल्या	संसारस्याः ३३४	
संसारपरिसे	संसारपरीतः १३७६,	
	१३७८	

मूलस्रो	सङ्कलितो	सुर्यकाह
संसारसमावर्णन	संसारसमावर्णन ५७ [१-२], ५८ [१-२], ५९	
संसारसमावर्णनगा	संसारसमावर्णनकाः ८६७, १५७३	
संसारसमावर्णन- जीवपणवर्णन	संसारसमावर्णनजीवप्रज्ञापना १४, १८, १४७ [२]	
संसारसमावर्णनया	संसारसमावर्णनकाः ८६७	
संहिता	संहिता-मिश्रिता ५३ गा. ४६	
सा	सा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९, ५४ [५], गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ८३१, ८४९ तः ८५२, १२५२, १२५३, १२५५, १५२९ [१-३], १५३२ [१, ६]	
सा—	सा ११३१, ११४५	
साहचर्य ०	सातिचार १३५	
साहचर्याई	सातिरेकाणि १३४६, १७०० [१]	
+ साप्य	साकेतम् १०२ गा. ११३	
० सागरा	सागरात् १[गा. २]	
सागरोवमकोडा- कोडीन्नी	सागरोपमकोटीकोटयः १३०६, १३०९, १३११, १६९७ तः १६९९, १७०० [४-५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८], १७०३ [१], १७०४	
सागरोवमकोडा- कोडीन्नी	सागरोपमकोटीकोटीः १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-३], १७४१	
सागरोवमपणुवीसं	सागरोपमपञ्चविंशतिः १७१८	

मूलस्रो	सङ्कलितो	सुर्यकाह
सागरोवमपणुवी-	सागरोपमपञ्चविंशत्या	
साप्य	१७१७	
”	सागरोपमपञ्चविंशतेः १७१५	
सागरोवमपणुवासं	सागरोपमपञ्चाशत् १७२२	
सागरोवमपणुवा-	सागरोपमपञ्चाशता	
साप्य	१७२१	
”	सागरोपमपञ्चाशतः १७२१	
सागरोवमसत-	सागरोपमशतपृथक्त्वम्	
पुहुत्तं	१३१४, १३२०, १३२८	
सागरोवमसतं	सागरोपमशतम् १७२७	
सागरोवमसतेण	सागरोपमशतेन १७२५	
सागरोवमसतपुहुत्तं	सागरोपमशतपृथक्त्वम् १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३८३	
सागरोवमसतस्य	सागरोपमशतस्य १७२५	
सागरोवमस-	सागरोपमसहस्रस्य १७०२	
हससस्य	[१, ४, ११, ३६, ३९], १७२८, १७३१ [१, ३-५]	
सागरोवमसहस्रं	सागरोपमसहस्रम् १२७५, १३५४, १७२९	
सागरोवमसहस्रसाई	सागरोपमसहस्रे १२८९, १३१२	
सागरोवमसहस्रेण	सागरोपमसहस्रेण १७२८	
सागरोवमसहस्रेण	” १७३३	
सागरोवमसस्य	सागरोपमस्य १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-६, ८-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३७-३८, ४२- ४३, ४५], १७०५, १७०७ [२], १७०८ [४, ७-८], १७११ [२], १७१३	
सागरोवमं	सागरोपमम् ३३६ [१, ३], ३३७ [१, ३], ३४५ [१, ३], ३४७ [१, ३], १७०० [२], १७०८ [२]	

मूकसरो	सङ्खय्यो	सुत्तकाइ
सागरोबमाई	सागरोपमाणि ३३५ [१, ३], ३३७ तः ३४३ सुत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके, ४०७ [१, ३], ४१७ तः ४३७ सुत्राणां प्रथम-तृतीय- कण्डिके, १२६१, १२६७, १३३६ तः १३३८, १३४०, १३४१, १३४३, १३४६, १३५३, १७०० [१], १७०१ [१]	
सागरोबमाई	सागरोपमे ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], १३३९	
सागरोबमाणं	सागरोपमाणाम् १३५६	
सागार - ०	साकार १९०१ [१]	
सागारपल्ली	साकारपदयत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
सागारपासणवा	साकारपक्ष्यता १९४५, १९४७, १९४८, १९५०	
० सागारपासणत्वा	साकारपद्वत्ता १९४८	
सागारपासणत्वाप्	साकारपद्वत्तया १९५५	
सागारपासणत्वा	साकारपक्ष्यता १९३६, १९३७, १९४०, १९४४, १९५०, १९५८	
० सागारपासणत्वा	साकारपक्ष्यता १९३७, १९४१, १९४५, १९५७ [१], १९५८	
० सागारमणागारं	साकारानाकारम् २११ गा. १६९	
सागारे	साकारः १७४६, १७५०, १९२०	
,,	साकारम् १९६३, १९६४	
सागारोबउत्ता	साकारोपयुक्ताः २६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३१ [१]	

मूकसरो	सङ्खय्यो	सुत्तकाइ
सागारोबउत्ताणं	साकारोपयुक्तानाम् २६२, ३२५	
सागारोबउत्ते	साकारोपयुक्तः १३६२, २१७५	
सागारोबजोग- परिणामे	साकारोपयोगपरिणामः ९३२	
सागारोबजोगे	साकारोपयोगः १९०८, १९०९, १९१२, १९१३, १९१६, १९१७, १९२१, पृ. ४०८ टि. २ ,, १९०९, १९१३, १९२१	
० सागारोबजोगे	साकारोपयोगोपयुक्तः पृ. ३१४ टि. १	
सागारोबजोगोब- उत्ते	शाटकः १०००	
० साङ्गप्	स्वैषाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५, [१-२], १९६, १९७ [१], २०५ [१]	
साणं	स्वासाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१]	
,,	साता २०५४ गा. २२५	
साव	साताम् २०५४ गा. २२६	
सावं	साता २०६६, पृ. ४२४ टि. १	
सावा	सातावेदकाः ३२५	
सातावेदगा	सातावेदकानाम् ३२५	
सातावेदगाणं	सातावेदनीयरय १६८१ [१], १७११ [१], १७३६ [१]	
सातावेदणिजस्स	सातावेदनीयम् १६८१ [१] ,, १६८१ [१], १६९० [१]	
सातावेदणिजं	सातावेदनीयम् १६८१ [१]	
सातावेदणिजे	सातावेदनीयस्य १६८१ [१], १६९९ [१], १७०७ [१]	
सातावेदणिजस्स	सातावेदनीयम् १६९० [२]	
सातावेदणिजे	सातावेदनीयम् १६९० [२]	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
सावासायं	सातासाताम्	२०६७
सातिरेगस्स	सातिरेकेण सातिरेकाद् वा	
(तृप. घ.)		६९४, ७०३
„ (स. घ.)	सातिरेके	१८०६
		[१], १८३१
सातिरेगं	सातिरेकम् ३४५ [१, ३],	
	३४७ [१, ३], ४०४	
	[१, ३], ४०६ [१, ३],	
	४१३ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम तृतीयकण्डिके,	
	१२७५, १२७९, १२९३,	
	१२९९, १३१४, १३२०,	
	१३२८, १३५४, १३८३,	
	१३८९, १५०२, १५०६	
	[१, ३-४], १५२७,	
	१५३५, १५४८, २१५७,	
	पृ. १२५ टि. १	
सातिरेगाहं	सातिरेकाणि	१३४३
„	सातिरेके ४१३ [१, ३],	
	४१८ [१, ३]	
सातिरेगाभो	सातिरेकात्	९९२ [२]
„	सातिरेके	१३५६
सातिरेगाणं	सातिरेकैः सातिरेकेभ्यो वा	
„ (तृप. घ.)		७०३, ७०५
„ (स. घ.)	सातिरेकेषु	१८३३
„ (स. घ.)	सातिरेकयोः	१८३१,
		१८३३
साविसंठाणगमे	साविसंस्थाननाम	१६९४
		[८]
सानी	सादि-संस्थानम्	९८८
सादीते	सादिकः पृ. ३१५ टि. २	
सादीप	„	१२६५, १२७६,
	१२९०, १३२५, १३२६,	
	१३३०, १३३१, १३३४,	
	१३४२ तः १३४४,	
	१३४६, १३५१, १३५२,	
	१३५७, १३५९, १३६१,	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
		१३७०, १३७५, १३८२,
		१३८५, १३८८, १३९१,
		१३९४
सादीत्वा	सादिकाः	२११
+ साम	वनस्पतिविशेषः ४२गा. २२	
सामण्य	सामान्य	३८२ [१]
० सामकता	श्यामलता ४४ गा. २७	
सामाबली	श्यामबली पृ. १९ टि. ११	
० सामते	समीपे २०५२ [४-५]	
सामा	श्यामाः १८७ गा. १४६	
„	श्यामा-प्रियङ्गुः १२२७	
सामाह्व ०	सामायिक	१३३, १३४
सामाह्व	„	१३४
सामाह्वचरित-	सामायिकचारित्रपरिणामः	
परिणामे		९३६
सामाण -	सामान-अणपञ्चिकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९४
सामाणा	सामानः-अणपञ्चिकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
	१९४ गा. १५२	
० सामाणा	सामानौ (सामानः-अण-	
	पञ्चिकाभिधानवानव्य-	
	न्तरदेवानामिन्द्रः)	
		१९३ [२]
सामाणिष ०	सामानिक	१७७, १७८
	[१], १७९ [२], १८०	
	[२], १८२ [२], १८८,	
	१९० [२], १९५ तः १९७,	
	१९८ तः २०६ सूत्राणां	
	द्वितीयकण्डिका	
सामाणिषा	सामानिकः १८७गा. १४२	
सामिचं	स्वामिरकम्	१७८ [१]
सामिचं	„ १७७, १७८ [२],	
	१८८, १९६	
साधं	साताम्	२०६७
साधकेदुष्णिगस्स	सातावेदनीकस्स	१६८१ [१]

मूलसहो	सङ्कल्पो	सुतंकाह
साध्यावेवमिज्जस्स	सातावेदनीयस्य १७०८ [६]	
साध्यासाया	सातासाता २०६६	
सारइष ०	सारदिक १२३१	
० सारप्	सारकः—सारः १२३७	
सारकल्लाणे	सारकल्याणः— वनस्पतिः ४८ गा. ३७	
सारसा	सारसाः ८८	
सारंगा	सारङ्गाः—चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
सारा	भुजपरिसर्पविशेषाः ८५ [१]	
सारिक्खं—	सादयम् २११ गा. १७५	
सारीर	शारीरी २०५४ गा. २२५	
सारीरमाणसं	शारीरमानसीम् २०६४, २०६५	
सारीरमाणसा	शारीरमानसी २०६३	
सारीरं	शारीरीम् २०६४, २०६५	
सारीरा	शारीरी २०६३	
सारे	सारः—वनस्पतिविशेषः ४८ गा. ३७	
० सारे	सारः १२२८, १२३३	
+ साळ	सालः—वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
साळक्कल्लाणे	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. ९	
साळस्स	शाखायाः ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०	
साला	शाखाः ४०, ४१	
सालाप्	शाखायाः ५४ [५] गा. ७९, ५४ [६] गा. ८३	
साकिपिट्ठरासी	शालिपिट्ठराशिः १२३१	
सालिसच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषाः ६३	
साली	बलयवृक्षविशेषः पृ. २० टि. ९	
„	शालिः ५० गा. ४२	
साले	शाखा ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०	
„	सालः—बलयवनस्पतिः पृ. २० टि. ९	

मूलसहो	सङ्कल्पो	सुतंकाह
सावत्थी	आवस्ती १०२ गा. ११६	
+ सावग	वारदः २४ गा. ९	
सासर्व—	शाश्वतम् २१७६	
सासयं	„ २११ गा. १७९	
सासयं—	„ २११, २११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१	
० साहस्सीप्	साहस्र्याः पृ. ७२ टि. ३	
० साहस्सीजे	साहस्रीणाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२] १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका साधारणवनस्पतिजीवानाम् ५४ [११] गा. १०६	
+ साहारण—	साधारण ५४ [१०] गा. १०१	
साहारण ०	साधारणजीवानाम् ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणजीवाणं	साधारणलक्षणम् ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणलक्षणं	साधारणशरीरान्मनः माप् १७०२ [४८]	
साहारणसरीरणा-	साधारणशरीरान्मन १६९३	
माप्	साधारणशरीरबादर- वणप्कङ्काह्या तिकायिकाः ३७	
साहारणसरीरनामे	साधारणशरीरबादर- वणप्कङ्काह्या ५५ [३], ५४ [१]	
साहारणसरीरबादर-	साधारणजीवानाम् ५४ [१०] गा. १००	
वणप्कङ्काह्या	कप्यते—प्रकप्यते १२३२	
साहारणसरीरबादर-	कप्यन्ते—प्रकप्यन्ते १२३२	
वणप्कङ्काह्या	साधिकानि ४१८ [१]	
साहारणाण	साधिका २११ गा. १६५	
साहिज्जि	० साहूणं (च. व.) साधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
साहिज्जि	सिद्धि १२३२	
साहिज्जि	बनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	
साधिपाई		
साहीया		
० साहूणं (च. व.)		
सिद्धि		

मूलस्रो	सहायक	सुसंकाह
सिक्खापुष्पगं	सिक्खापूर्वकम्	८७५
सिज्हाह	सिध्यति	२११ गा. १५९
सिज्हाह	„	२११ गा. १६०
सिज्हाणवाप	सेवनया	५६४, ६०६
सिज्हासि	सिध्यति	२१७४ [१], २१७५
सिज्हासि	सिध्यन्ति	६२३, ६३६, ६७३ [२]
सिज्हाजा	सिध्येत्	१४२१ [५]
सिद्धि	श्रेष्ठिनम्	११०८
सिग्निद्ध	स्निग्ध	पृ. १५४ टि. २
सित	सित	१७८ [२]
सित्तिरि	सप्ततिः	पृ. ३७१ टि. २
सित्ताप	वनस्पतिविशेषः	५२
सिद्ध	सिद्ध	१५ तः १७
+ सिद्ध	सिद्धः	२११ गा. १७८
सिद्धकेवल्लि-	सिद्धकेवल्यनाहारकः	
मणाहारप		१३६९, १३७०
सिद्धलेतोव-	सिद्धलेतोपपातगतिः	
वातगती		१०९८
सिद्धलेतोव-	„	
वायगती		१०९३, १०९८
सिद्धगती	सिद्धगतिः	५६४
सिद्धणोमबोव-	सिद्धणोमबोपपातगतिः	
वातगती		११००, ११०२, ११०४
० सिद्धणोमबोव-	„	
वातगती		११०२, ११०३
० सिद्धणोमबोव-	„	
वायगती		११०४
सिद्धणोमबोव-	„	
वातगती		पृ. २७१ टि. १-२
सिद्धलिया	सिद्धार्थिका-मिष्टाना-	
	विशेषः	१२३८
सिद्धवजा	सिद्धवर्जा	६०८, ६२५, ६३८
सिद्धवणो	सिद्धवर्जः	१०९९
सिद्धस्स	सिद्धस्स	२११ गा. १७३

मूलस्रो	सहायक	सुसंकाह
सिद्धा	सिद्धाः	२११, २११ गा. १५९-१६०-१६६-१७७- १७९, २२४ तः २२६, ३३४, ४३९, ६०६, ६२३, ६३६, ८६७, १४०५, १५७३, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८७ [३], १९०१ [२], १९०३ [६], १९७९, २१७६
० सिद्धा	सिद्धाः	१६, १७, १९०० [४]
सिद्धाण	सिद्धानाम्	२२५, २२६, २१७६
सिद्धाण-	„	२११ गा. १६१, पृ. २२३ टि. १
सिद्धाणं	सिद्धानाम्	२११, २११ गा. १६३ तः १६५-१६९ १७१-१७५, १९० [१], १९४ [१], १४०५, १८७०, १९७३, १९८०
„ (च. व.)	सिद्धेभ्यः	पृ. ३ पं. ३
सिद्धाळप	सिद्धालयः-ईषत्प्राग्भारै-	
	कार्ये	२११
० सिद्धियाण	सिद्धिकानाम्	२६९
० सिद्धियाणं	„	२६९
सिद्धि	सिद्धिम्	२१७० [२] गा. २३०
सिद्धी	सिद्धिः-ईषत्प्राग्भारै	कार्ये २११
सिद्धे	सिद्धः	१२६५, १८६७, १८७४ [२], १८८१ [३], १८९३
„	सिद्धान्	१ गा. १, २११ गा. १६८
सिद्धेहिंषो	सिद्धेभ्यः	१९० [४]
सिद्धो	सिद्धः	२११ गा. १६७- १६८, पृ. ५४५ टि. ६

मूकसरो	सकयत्यो	सुरंकाह
सिप्पादिवा	शिल्पार्याः १०१, १०६	
+ सिप्पिय	सृणविशेषः ४७ गा. ३६	
सिप्पिसंयुद्धा	श्रुतिसम्पुटाः—द्वीन्द्रिय-	
	जीवाः ५६ [१]	
• सिप्पी	श्रुतिः १२३०	
सिध	स्यात् ५५ [३], ४४०,	
	४४३, ४४८, ४५५	
	[२-३], ४८९ [२], ५०४	
	तः ५०६, ५०८, ५२७ [३],	
	५३३ [१], ५३९ [१],	
	५४८ [१], ५५४ [१],	
	६७९, ६८१, ७८२ तः	
	७८७, ७९३, ७९५, ७९६,	
	८०७, ८०८ [१], ८१०	
	[१], ८१२ [१], ८१४	
	[१], ८१६ [१], ८१८	
	[१], ८२० [१], ८२२	
	[१], ८२४ [१], ८२६	
	[१], ८२८ [१], ८३१,	
	९१० [३], १००२ [१],	
	१००३ [१], १२०३	
	[१, ३], १२१० [१, ३],	
	१२११, १५५३, १५५९	
	तः १५६१, १५८५ [१],	
	१५८८, १५८९ [१],	
	१५९०, १५९१, १५९६,	
	१५९७ [१], १५९८,	
	१५९९ [१], १६०९,	
	१६११, १६१२, १६२८	
	तः १६३०, १६३३,	
	१६३४, १६३५ [४],	
	१६५०, १६५२, १६५७,	
	१६६०, १८०९, १८६६	
	[१], १८७१ [१], १८७६	
	[१], १८७८ [१], १८८१	
	[१], १८८३ [१], १८८७	
	[१], १८९० [१], १८९१	

मूकसरो	सकयत्यो	सुरंकाह
	[१], १८९४ [१], १९०५	
	[२], २१५३ [४]	
सिध	स्युः ९२१ [१], १०३८	
	[२], १०५० [२-३],	
	१५९२, १६००, २०९९	
	[२], २१०० [२],	
	२१०२, २१०६ तः २१०८,	
	२११२, २११३, २१२३	
	[३], २१२४ [३], २१५३	
	[५]	
सिया	स्यात् १२२२, १२५२,	
	१२५३	
”	स्युः ९१६ [२], ९२१ [२]	
० सिषा	सितानि १९५ [१]	
सियाळा	श्रृगालाः ७४	
सियाली	श्रृगाली ८५१	
सियाले	श्रृगालः ८४९, ८५२	
सियाळो	” घृ. २१२ टि. ४	
० सिरषा	शिरस्काः १९६	
सिरिङ्दलगा	श्रीकन्दलकाः—एकखुर-	
	पशुविशेषाः ७१	
सिरीसिवा	सरीसृपाः ६४७ गा. १८३	
सिरीसे	शिरीषः ४१ गा. १८	
सिळप्यबाल	शिलाप्रवाल १७८ [२]	
सिळा	शिला—पृथ्वीकायभेदः	
	२४ गा. ८	
”	रोमपक्षिविशेषः घृ. ३४ टि. ७	
सिळिचपुष्क	शिल्पिन्ध्रपुष्प १७८ [१-२]	
सिळिचपुष्क ०	” १८७ गा. १४७	
सिल्लेस ०	श्लेष ५३ गा. ४५	
सिषा	शिवानि १७७, १७८	
	[१], १८८	
० सिहुरा	शिखराणि १९५ [१]	
सिहुरि	शिखरिन् १०९८	
सिहुरीसु	शिखरिषु १४८	
सीसगणस्त	शिष्यगणस्त १ [गा. २]	
सिगवेरुपुणान	शङ्खवेरुपुणानाम् ८८४	

मूलस्रो	सकयल्यो	सुचंकाह
सिंगेरेबुण्णे	शङ्खवेरवर्णम्	१२३४
सिंगेरे	शङ्खवेरम्	५४ [१] गा. ४८, १२३४
० सिगाण	फलीनाम्	८८६
सिंगाराहं	शङ्खाराणि	२०५२ [२]
सिगिरिडे	चतुरिन्ध्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
सिंघाङ्गस्त	शङ्खाटकस्य	५४ [२] गा. ५५
सिंघाणसु	श्लेष्मसु	पृ. ३५ टि. ३
सिंघाणसु	„	९३
सिन्दुवार ०	सिन्दुवार	१२३१
सिन्दुवारे	सिन्दुवारः	४२ गा. २२
+ सिन्दुमोवीरा	सिन्दुसौवीरेषु	१०२ गा. ११५
सिंसुमारा	शिंशुमाराः—जलचरमेदः	पृ. २९ टि. २
सिंहल	सिंहल—श्लेच्छज्जातिविशेष	९८
० सीण	शीतः	५४८ [२], ५५० [२-३]
सीभोसिणं	शीतोष्णम्	२०५७ [३, ५]
सीतजोणिषा	शीतयोनिः	७५३
सीतजोणिषाणं	शीतयोनिकानाम्	७५३
सीतकास ०	शीतस्पर्श	४४१, ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
सीतकासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	९ [२-४], ११ [१-४], १२ [१-२, ७], १३ [३-५]
० सीतस्स	शीतस्य	५४० [१], ५५२ [१]
सीतं	शीताम्	२०५६
सीता	शीता—योनिमेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१

मूलस्रो	सकयल्यो	सुचंकाह
सीता	शीता—वेदनामेदः	२०५४ गा. २२५, २०५५
„	शीताः	१८६४
सीताए	श्रितया—निःश्रेणिगत्या	२११
० सीताणं	शीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१]
सीते	शीतः—स्पर्शः	५५३
० सीते	„ „ ५४७ [१-३], ५४८ [१, ३], ५५० [१], ५५१, ५५२	
सीतोदए	शीतोदकम्	२८ [१]
सीतोसिणजोणिषा	शीतोष्णयोनिः	७५३
सीतोसिणं	शीतोष्णम्—वेदनामेदम्	२०५६, २०५७ [२], २०५८
सीतोसिणा	शीतोष्णा—योनिमेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१
„	„ —वेदनामेदः	२०५५
० सीशु	सीशु	१२३७
सीमापारा	प्राह्वविशेषः	६५
सीष	शीत—स्पर्श	१८०१, १८०९
सीष ०	„ „ ५०४, ५२५ [१]	
सीषडरए	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
सीषफाल ०	शीतस्पर्श	४४०
सीषफालपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१, ५], १० [१-२], ११ [५], १२ [३, ५, ८], १३ [१, ३]
सीषफालपरिणया	„	१२ [४]
सीषफालाहं	शीतस्पर्शानि	८७७ [१३]
सीषलुक्खाम्भो	शीतरक्षाः	१२४१
० सीषस्स	शीतस्य	५४६ [१], ५५० [३], ५५१ [१]

मूलसदो	सम्बन्धो	सुसंकाह
सीयं	शीतम् १८६४, २०५२	[२]
„	शीताम्-वेदनाभेदम्	२०५७ [२५], २०५८
सीया	शीताः	२०५२ [२]
सीयाहं	शीतानि	८७७ [१४]
० सीयाणं	शीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
सीलं	शीलम्	१४२० [६-७], १४३७ [६]
सीबणिज्ज	शीपणीं	४० गा. १५
सीसगलंबाण	सीसकलण्डानाम्	८८२
+ सीस्य	सीसकम्	२४ गा. ८
सीसवा	शिशापा	४० गा. १५
सीह	सिंह	१९६
सीह[अंक]	सिंहाङ्क	१७७
सीहकण्णा	सिंहकर्णाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
सीहकण्णी	सिंहकर्णी-वनस्पति-	विशेषः ५४ [१] गा. ४७
सिहकिण्डी	(?) „	पृ. २१ टि. ९
सीहमुहा	सिहमुलाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
सीहल	सिंहल-म्लेच्छजाति-	विशेष पृ. ३६ टि. ६
सीहा	सिंहाः	७४, ६४७ गा. १८३
सीही	सिही	८५१
सीहि	सिंहः	८४९, ८५२
सीहो	सिंहः	पृ. २१२ टि. ४
सुण	शुकः	१२२७
सुण्ण	श्रुतेन	११० गा. १२४
सुकत	सकृत	१७७
सुक्य	„	१७८ [१], १८८
सुक्क	शुक-देवलोक	१०, ६३४, १०३५

मूलसदो	सम्बन्धो	सुसंकाह
शुकछिवाडिया	शुकछिवाडिका-शुकबन्ना-	विफलिका १२३१
शुकयोगालपरिसा-	शुकपुद्गलपरिशेटुषु	केसु ९३
शुकयोगाला	शुकपुद्गलाः	२०५२ [२]
शुकलेसट्टाणा	शुकलेदयास्थानानि	१२४९
शुकलेसट्टागेहिंतो	शुकलेदयास्थानेभ्यः	१२४९
शुकलेसं	शुकलेदयाम्	पृ. २९३ टि. १
शुकलेसं	शुकलेदयम्	पृ. ३०२ टि. ४
शुकलेसा	शुकलेदया	११६४ [३]
„	शुकलेदयाः	११७२
शुकलेसे	शुकलेदयः	१२११, १७५१
शुकलेसेण	शुकलेदयेन	१२५८ [४]
शुकलेसेसु	शुकलेदयेषु	१२११
शुकलेस्सट्टाणा	शुकलेदयास्थानानि	१२४७, १२४९
शुकलेस्सट्टाणाण	शुकलेदयास्थानानाम्	१२४८, १२४९
शुकलेस्सट्टागेहिंतो	शुकलेदयास्थानेभ्यः	१२४७, १२४९
शुकलेस्सं	शुकलेदयाम्	१११६, १२२१ तः १२२४, १२५४
शुकलेस्सं	शुकलेदयम्	१२५८ [३]
शुकलेस्सा	शुकलेदया	११५६, ११५८, ११६३ [१, ३], ११६९ [१], ११८० [५], १२१९, १२२५, १२३१, १२३२, १२३८, १२४०, १२४२ तः १२४४, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७], १७५२
„	शुकलेदयाः	२५५, ९४२, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९४

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुपंकाह
सुकलेस्साए	शुकलेस्यायाः	१२४५, १२४६
"	शुकलेस्यायाम्	१८८५ [४]
सुकलेस्साभो	शुकलेस्याः	११८० [७-९]
० सुकलेस्साभो	"	११५५
सुकलेस्साढाणा	शुकलेस्यास्थानानि	१२४७
सुकलेस्साण	शुकलेस्यानाम्	११७२, ११८० [१, ५, ८, १०], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९३, पृ. २८४ टि. १
सुकलेस्साणं	शुकलेस्यानाम्	२५५, ११७०
सुकलेस्सापरिणामे	शुकलेस्यापरिणामः	९३०
सुकलेस्से	शुकलेस्याः	१२११, १२१७, १२४१
सुकलेस्सेसु	शुकलेस्यासु	१११७, १२११
सुका	शुकाः—वैमानिकदेवविशेषाः	१४४ [१]
"	शुक्लः—शुकनिकायदेवाः	११५ [१]
सुकिलपणं	शुककेन—शुककेन	१२३२
सुकिलपत्ता	शुकपत्ताः—चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८ [१]
सुकिलवर्ण ०	शुकवर्णं पृ. १३७ टि. २	
सुकिलवर्णणा-	शुकवर्णनाम्नः	
मस्त		१७०२ [२९, ३२]
सुकिलवर्णणामे	शुकवर्णनाम् १६९४ [६]	
सुकिलवर्णणा-	शुकवर्णनाम्नः	
मय		१७०२ [२४]
सुकिलवर्णणपरि-	शुकवर्णपरिणताः	
णता	९ [५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१, ३-८], १३ [१-३, ४-५]	

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुपंकाह
सुकिलवर्णणपरिणता	शुकवर्णपरिणताः	८ [१], १० [२], १२ [३], १३ [३]
सुकिलवर्णणपरिणामे	शुकवर्णपरिणामः	९५२
सुकिलाहं	शुकानि	८७७ [७-८], १७९८ [१-२]
० सुकिलाहं	"	१८०६ [१], १८०९
सुकिलह	शुक	५४४
सुकिलपणं	शुककेन—शुककेन	पृ. २९५ टि. ४
सुकिलमतिषा	शुकमत्तिका.	२३
सुकिलवर्णण ०	शुकवर्णं	४४०, ४४१
सुकिलसुत्तप	शुकसुत्तके	१२२२
सुक्सेसु	शुकितु—वीर्यसु	९३
सुगहगामिणीभो	सुगहगामिन्यः	१२४१
सुगंभ ०	सुगन्ध १७७, १७८ [१], १८८	
सुगंभि ०	सुगन्धि पृ. ५६ टि. ६	
सुगंभिप	कम्मलविशेषः	५१
सुगा	शुकाः	८८
सुगप	शुककः	८४९, ८५२
सुगभो	"	पृ. २१२ टि. ४
सुगगा	शुककाः	७४
सुगह	शुकत २११ गा. १७५	
सुणिषा	शुनिका	८५१
सुगेइ	शुणोति ९९० [१], ९९१ [१]	
सुणेति	" ९९१ [१], ९९२ [१]	
सुणहा	बहुबीजवनस्पतिः पृ. १७ टि. ९	
सुत	श्रुत—श्रुतज्ञान	१९२९
सुतवर्णणाण	श्रुताज्ञान ४७८, ४६७ [१], १९२८, १९२९	
सुतवर्णणाणसागा-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोगः	
रोवभोगे		१९२१
सुतवर्णणाणी	श्रुताज्ञानी ४७८, ४६६	
"	श्रुताज्ञानिनः २५८, २५९, १९६०	

मूलसरो	सकस्यथो	सुसंकाह
सुतमण्णाणीणं	श्रुताज्ञानिनाम् २५८, २५९	
सुतमण्णाणे	श्रुताज्ञाने १९१७	
० सुतमण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः	
उत्ता		१९३१
सुतणाण	श्रुतज्ञान ४४८, ४५२, ४६४	
	[१], १९२८, १९२९	
सुतणाण ०	„ ४४१, ४५९ [१]	
० सुतणाणपञ्चवेहि	श्रुतज्ञानपर्यवेः ४८७ [१]	
सुतणाणपञ्चवेहि	„ ४४१, ४९३	
	[१]	
सुतणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारफयत्ता	
सणत्ता		१९४८
सुतणाणसागारपा-	„	
सणत्ता		१९४१
० सुतणाणिसु	श्रुतज्ञानिषु १८९८ [१]	
सुतणाणी	श्रुतज्ञानी ४६०, ४७८,	
	४८६, ४९४	
„	श्रुतज्ञानिनः २५९	
सुतणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५७	
सुतोवउत्ता	श्रुतोपयुक्ता १७५२	
सुतोवउत्ते	श्रुतोपयुक्तः १७४६,	
	१७५०, १७५१	
० सुत्तए	सूत्रके-सूत्रे १२२२	
० सुत्तस्यं	सूत्रत्रयम् ३५३	
सुत्तरुह	सूत्ररुचिः ११० गा. १२४	
सुत्त[रुह]	„ ११० गा. ११९	
सुत्तवेवालिद्या	सूत्रवैतालिकाः-कर्म्याः	
	१०५.	
सुत्तं-	सूत्रम् ११० गा. १२४	
सुत्ता	सुत्ताः ३२५.	
सुत्ताणं	सुत्तानाम् ३२५.	
सुत्ताणि	सूत्राणि १४९९ [१],	
	१५००	
सुत्तीमई	शौकिकावती १०२	
	गा. ११५.	
सुदिट्ट ०	सुदृष्ट ११० गा. १३१	
सुद्ध	शुद्ध १२१८ गा. २१०	

मूलसरो	सकस्यथो	सुसंकाह
सुद्धदंता	शुद्धदन्ताः-अन्तर्हीप-	
	मनुष्याः ९५	
सुद्धया	महाविशेषः पृ. ३० टि. २	
सुद्धबाए	शुद्धवातः ३४ [१]	
सुद्धागणी	शुद्धामिः ३१ [१]	
सुद्धे	शुद्धम् १२२०	
सुद्धोदए	शुद्धोदकम् २८ [१]	
सुपक्खोयरसे	सुपक्खुरसः पृ. २९६	
	टि. १५.	
सुपिक्खोयरसे	सुपक्खुरसः १२३७	
सुभिगंध	सुरभिगन्ध ५४४	
सुभिगंध ०	„ ६४१, १८०९	
सुभिगंधणामाए	सुरभिगन्धनाम्नः १७०२	
	[२९]	
सुभिगंधपरिणत्ता	सुरभिगन्धपरिणत्ताः ८[२],	
	९ [१-५], १० [१], ११	
	[१-५], १२ [१-८], १३	
	[१-५]	
सुभिगंधपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणामः ९५३	
सुभिगंधस्स	सुरभिगन्धस्य ५४४	
सुभिगंधाई	सुरभिगन्धानि ८७७ [१०],	
	१८०६ [१]	
सुभिगंधाणो	सुरभिगन्धाः १२४०	
सुभिगंधो	सुरभिगन्धः ५४४	
सुभिगंधपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणामः-	
	शुभशब्दपरिणामः ९५७	
सुभए	सुभगम्-पद्मविशेषः ५१	
सुभग ०	सुभग-पद्मविशेष ५४ [८]	
	गा. ९०	
सुभगणामाए	सुभगनाम्नः १७०२ [५१]	
सुभगणामे	सुभगनाम १६९३	
सुभगत्ताए	सुभगतया २०५२ [२]	
सुभगा	सुभगा-बालीविशेषः ४५	
	गा. २९	
„	सुभगाः-श्रीनिग्रयजीवाः	
	५७ [१]	
सुभगामस्स	सुभगनाम्नः १६८४ [१]	

मूलसरो	सङ्ख्येत्यो	सुतंकाह
सुभणामं	शुभनाम १६८४ [१]	
सुभणामाप	शुभनाम्नः १७०२ [५०]	
सुभणामे	शुभनाम १६९३	
सुभणसा	सुभनाः-बद्धीविशेषः ४५, गा. ३०	
सुभक्तजो	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. ४	
सुय	श्रुत १ [गा. १]	
+ सुय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
सुयज्जणाण	श्रुताज्ञान ४५५ तः ४४७	
सुयज्जणाण ०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१]	
सुयज्जणाणपरिणामे	श्रुताज्ञानपरिणामः ९३४	
सुयज्जणाणसागर-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता	
पासणवा	१९४५, १९४८	
सुयज्जणाणसागर-	,, १९४१, १९५७ [१],	
पासणवा	१९५८	
सुयज्जणाणसागा-	श्रुताज्ञानसावःरोपयोगः	
रोषजोगे	१९०९, १९१३	
सुयज्जणाणी	श्रुताज्ञानी ४७१, ४८८, १३५२, १८९९ [१]	
,,	श्रुताज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], १९५४	
० सुयज्जणाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः १९३२	
डसा	[१]	
सुयज्जणाणसागर-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता	
पासणवा	१९३७	
सुयणाण	श्रुतज्ञान १२१६ [१], १४३७ [५६]	
सुयणाण ०	,, ४४०, ४७७ [१], ४८५ [१]	
सुयणाणपरिणामे	श्रुतज्ञानपरिणामः ९३३	
सुयणाणसागरपा-	श्रुतज्ञानसाकारपश्यता	
सणवा	१९३७	
सुयणाणसागारोव-	श्रुतज्ञानसाकारोपयोगः	
जोगे	१९०९, १९१३, १९२१	
सुयणाणं	श्रुतज्ञानम् ११० गा. १२९	

मूलसरो	सङ्ख्येत्यो	सुतंकाह
० सुयणाणाई	श्रुतज्ञाने १४२० [५६]	
सुयणाणारिया	श्रुतज्ञानार्थाः १०८	
सुयणाणी	श्रुतज्ञानी १३४८	
,,	श्रुतज्ञानिनः २५७, ९३८, ९४१ [१], १९५४, १९६०	
सुयणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५९	
० सुयणाणेषु	श्रुतज्ञानयोः १२१६ [१]	
सुयधम्मं	श्रुतधर्मम् ११० गा. १३०	
सुयपिच्छे	श्रुतपिच्छम् १२२७	
सुयपिच्छे	,, पृ. २९३ टि. १२	
सुयरयणनिहाणं	श्रुतरत्ननिधानम् १ गा. २	
सुयरयणं	श्रुतरत्नम् १ गा. ३	
सुयरयणं-	श्रुतरत्नम् १ [गा. २]	
सुयधिसिट्टया	श्रुतविशिष्टता १६८५ [१]	
सुयधिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सुयसागरा	श्रुतसागरात् १ [गा. २]	
सुरह्य	सुरचित १८८	
सुरगण ०	सुरगण २११ गा. १७२	
+ सुरह्य	सुराष्ट्रेषु १०२ गा. ११४	
सुरभि	सुरभि १७८ [१], १८८	
सुरभिगंधणामे	सुरभिगन्धनाम १६९४ [१०]	
सुरभिगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः पृ. ६ टि. १-२, पृ. ७ टि. ३, पृ. ८ टि. १-३-५, पृ. १० टि. १	
सुरहि	सुरभि १७७	
सुरिदि	सुरेन्द्रः १९७ [२]	
सुरूव ०	सुरूप १९२	
+ सुरूव	सुरूपः-भूताभिधानवान- व्यन्तरदेवानाभिन्द्रः १९२ गा. १४९	
सुरूवा	सुरूपाः १७७, १७८ [१], १८८	
,,	सुरूपौ १७८ [२]	
,,	सुरूपाणि १९५ [१]	
सुयपच्छे	सुयत्सः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	

मूलसरो	सकयत्यो	सुप्तकाह
सुवण्णकुमारराया	अपणकुमारराजा	१८५ [२], १८६ [२]
सुवण्णकुमारा	अपणकुमाराः	१४० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]
सुवण्णकुमाराणं	अपणकुमाराणाम्	१८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, ३५१ [१], ५७८
सुवण्णकुमारिंद	अपणकुमारेन्द्रो	१८४ [२]
सुवण्णकुमारिंदे	अपणकुमारेन्द्रः	१८६ [२]
सुवण्णकुमारीणं	अपणकुमारीणाम्	३५२ [१]
सुवण्णवृद्धिया	सुवर्णयूयिका	१२३०
० सुवण्णमती	सुवर्णवती	२११
सुवण्णसिन्धी	सुवर्णशुक्तिः	१२३०
सुवण्णा	सुपर्णाः—सुपर्ण[कुमाराः]	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५ गा. १४७, ४३९
सुवर्णिदे	सुपर्णेन्द्रः—सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८५ [२]
सुवण्णे	सुपर्णे—सुपर्णकुमारेषु	१८७ गा. १३८
„	सुवर्णम्	२४ गा. ८
सुसुमारा	शिष्टुमाराः	पृ. २९ वि. २
सुह ०	शुभ	१९६
सुहत्ताप	सुखतया	१८०५, १८०६ [१]
सुहकासा	सुखस्पर्शानि	१९५ [१]
० सुहया	सुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
सुहं	सुखम्	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
„	सुखाम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
० सुहं	„	२११ गा. १७२
सुहा	सुखा—वेदनामेव;	२०६९
० सुहावहा	सुहावहा	२११

मूलसरो	सकयत्यो	सुप्तकाह
सुहिराण्णियाकुसुमे	सुहिराण्णियाकुसुमे	१२३०
सुही	सुखिनः	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
सुहुम ०	सूक्ष्म	१४९१ [२], १४९२ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]
+ सुहुम	सूक्ष्मः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
सुहुमअपज्जत्तगारं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२३८
सुहुमअपज्जत्तगारं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२४८
सुहुमआउकाहय ०	सूक्ष्माप्यायिका	२३९, २४९
सुहुमआउका-	„	२३८
हय - ०	„	२३८
सुहुमआउकाहया	सूक्ष्माप्यायिकाः	२३७ तः २३९, २४० [३], २४१, २४७ तः २४९, २५० [३]
		२३४
सुहुमआउकाहयाणं	सूक्ष्माप्यायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४७, २४८, २५० [३], २५१, ३५८
सुहुमआउकाहय	सूक्ष्माप्यायिकः	१३०१
सुहुमआउकाहया	सूक्ष्माप्यायिकाः	२६, २७, १५३
० सुहुमआउकाहया	„	२७
सुहुमआउकाहयाणं	सूक्ष्माप्यायिकानाम्	१५३
सुहुमणामत्स	सूक्ष्मनाम्नः	१७०२ [४४]
सुहुमणामाण	„	१७०२ [४५]
सुहुमणामे	सूक्ष्मनाम	१६९३
सुहुमणिओया	सूक्ष्मनिगोदाः	२३९
सुहुमणिओयाण	सूक्ष्मनिगोदानाम्	२३७
सुहुमणिगोद - ०	सूक्ष्मनिगोद	२३८, २४८
सुहुमणिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः	२४७, २४८, ३३४
सुहुमणिगोदे	सूक्ष्मनिगोदः	१३०१
सुहुमतेउकाहय ०	सूक्ष्मतेजःप्यायिक	२३९, २४९

मूलस्रो	सङ्ग्रह	सुरक्षा
सुहृमतेवकाह्य-	सुहृमतेजःकायिक	२३८
सुहृमतेवकाह्या	सुहृमतेजःकायिकाः	१५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४७ तः २४९, २५० [४], २५१, ३३४
सुहृमतेवकाह्याणं	सुहृमतेजःकायिकानाम्	१५६, २४० [४], २४१, २४७, २४८, २५० [४], २५१, ३६१
सुहृमतेवकाह्य	सुहृमतेजःकायिकः	१३०१
सुहृमतेवकाह्या	सुहृमतेजःकायिकाः	२९, ३०, २३९
सुहृमतेवकाह्याणं	सुहृमतेजःकायिका-	नाम् २३७
सुहृमनिगोद०	सुहृमनिगोद	२३९
सुहृमनिगोदा	सुहृमनिगोदाः	२३७, २३८, २४० [७], २४१, २४९, २५० [७], २५१
सुहृमनिगोदाण	सुहृमनिगोदानाम्	२४१
सुहृमनिगोदाणं	,,	२४० [७], २४७, २५० [७], २५१
सुहृमनिगोय०	सुहृमनिगोद	२४९
सुहृमनिगोया	सुहृमनिगोदाः	२५० [७]
सुहृमपञ्चत्तयाणं	सुहृमपञ्चातकानाम्	२३९
सुहृमपञ्चत्तया	सुहृमपर्यातकाः	२५१, ३३४
सुहृमपञ्चत्तयाण	सुहृमपर्यातकानाम्	२४९
सुहृमपुत्रविकाह्यसु	सुहृमपृथ्वीकायिकेभ्यः	६६८ [४]
सुहृमपुत्रविकाह्य- हिंसो	सुहृमपृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [४-५]
• सुहृमपुत्रविका- ह्यहिंसो	सुहृमपृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [५]
सुहृमपुत्रविकाह्य	सुहृमपृथ्वीकायिक	२३९, २४९
सुहृमपुत्रविका- ह्य-०	,,	२३८

मूलस्रो	सङ्ग्रह	सुरक्षा
सुहृमपुत्रविकाह्या	सुहृमपृथ्वीकायिकाः	२०, २१, १५०, २३७ तः २३९, २४० [२], २४१, २४७ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४
• सुहृमपुत्रविकाह्या	सुहृमपृथ्वीकायिकाः	२१
सुहृमपुत्रविका- ह्याणं	सुहृमपृथ्वीकायिकानाम्	१५०, २३७, २४० [२], २४१, २४७, २४८, २५० [२], २५१, ३५५ [१]
• सुहृमपुत्रविका- ह्याणं	सुहृमपृथ्वीकायिकानाम्	३५५ [२-३]
सुहृमपुत्रविकाह्य	सुहृमपृथ्वीकायिकः	१३०१
सुहृमपुत्रविकाह्य- एगिबिच-	सुहृमपृथ्वीकायिकैकेन्द्रियो- वारिकशरीरम्	१४७८ [१-२]
• सुहृमपुत्रविकाह्य- ओराखियसरीरे	,,	१४७८ [२]
• सुहृमपुत्रविकाह्य- याण	सुहृमपृथ्वीकायिकानाम्	१४९० [२]
सुहृमवर्णपङ्क- काह्य	सुहृमवर्णपङ्किकायिकः	१३०१
सुहृमवर्णपङ्कका- ह्य०	सुहृमवर्णपङ्किकायिक	२३९, २४९
सुहृमवर्णपङ्कका- ह्य-०	,,	२३८
सुहृमवर्णपङ्कका- ह्या	सुहृमवर्णपङ्किकायिकाः	२३७, २३९, २४० [६], २४१, २४८
सुहृमवर्णपङ्कका- ह्याणं	सुहृमवर्णपङ्किकायिकानाम्	२३७, २४० [६], २४७, २४८, ३६७
सुहृमवर्णपङ्कका- ह्या	सुहृमवर्णपङ्किकायिकाः	२३८, २५१
सुहृमवर्णपङ्कका- ह्या	,,	३५३, ३६२, २४७, २४९, २५० [६], ३३४
• सुहृमवर्णपङ्कका- ह्या	,,	३६१

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुरसङ्काह
सुहुमवणस्सइकाइ-	सुहुमवणस्सति कायिकानाम्	
वाणं	१६२, २४१, २५१	
सुहुमवणस्सति-	"	
काइवाणं	२५० [६], ३३४	
सुहुमवाडकाइय	सुहुमवायुकायिक	२३९, २४९
सुहुमवाडका-	"	
इय - ०		२३८
सुहुमवाडकाइया	सुहुमवायुकायिका: १५९, २३७तः २३९, २४० [५], २४७तः २४९, २५० [५], ३३४	
सुहुमवाडकाइयाणं	सुहुमवायुकायिकानाम्	
	१५९, २३७, २४० [५], २४१, २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६४ [१]	
० सुहुमवाडकाइ-	सुहुमवायुकायिकानाम्	
याणं	३६४ [२]	
सुहुमवाडकाइय	सुहुमवायुकायिक: १३०१	
सुहुमवाडकाइयप-	सुहुमवायुकायिकेकेन्द्रिय-	
सिदिषवेडम्बिय-	बैक्रियशरीरम्	
सरीरे	१५१५ [२]	
सुहुमवाडकाइया	सुहुमवायुकायिका: ३२, ३३	
० सुहुमवाडकाइया	"	३३
सुहुमसंपराय	सुहुमसम्पराय	१७४२
सुहुमसंपराय	सुहुमसम्पराय	१२२, १३७
सुहुमसंपराय ०	"	१२१, १२२, १३३, १३७
सुहुमसंपरायच-	सुहुमसम्परायचारित्र	
रिचपरिणामे	परिणाम:	९३६
सुहुमस्स	सुहुमस्य	१७०२ [४८], २१७५
सुहुमा	सुहुमा: ५४ [११] [गा. १], २३७तः २४० [१], २४१, २४७तः २५० [१], २५१, २६७, ३३४, ९९३, ९९४, २१६८, घृ. ४८ टि. ३	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुरसङ्काह
सुहुमाइ	सुहुमाणि	१७८ [१-२]
सुहुमाण	सुहुमाणाम्	१५०४ [३]
सुहुमाणं	सुहुमाणाम्	२३७, २४० [१], २४१, २४७, २५० [१], २५१, २६७, १५०६ [५]
सुहुमे	सुहुम:	१३००, १३०२, १३८६
सुहो	सुहुम:	२११ गा. १७३
सुंकलितणा	तृणविशेष:	४७ गा. ३६
सुंकि	छाष्टी	५४ [८] गा. ९२
सुंठे	तृणविशेष:	४७ गा. ३६
सुंवे	पर्वतवनस्पतिविशेष:	४६ गा. ३३
सुंसुमारा	शिञ्जुमारा:-जलचरमेद:	६२, ६७
० सुई	सुचि: ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
सुईकलावसंठाण-	सुचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिप्	तम्	१४९२ [१]
सुईसुहा	सुचिसुहा:-द्वीन्द्रियजीवा:	५६ [१]
सुयलि०	म्लेच्छजातिविशेष	घृ. ३६ टि. १५
सुयीकलावसंठाण-	सुचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिप्	तम्	९८६
सुयीसुहा	सुचिसुहा:-द्वीन्द्रियजीवा:	घृ. २७ टि. ५
सुर	सुर्य	१६७ तः १७४
सुरकंतमणिगिस्सिप्	सुर्यकान्तमणिनिभित:	३१ [१]
सुरकंते	सुर्यकान्त:	२४ गा. ११
सुरणकंदे	सुरणकन्द: ५४ [१] गा. ५३	
० सुरवल्ली	सुरवल्ली	४५ गा. ३०
सुरविमाणे	सुर्यविमाने	३९९ [१-३], ४०० [१-३]

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुखंकाह
+ सुरसेना	शूरसेनेषु १०२ गा. ११६	
सुरा	सूर्याः-सूर्यनिकायदेवाः १४२ [१], १९५ [१]	
० सुरा	सूराः-सूर्यनामाभिषद्दीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
सूरिय	सूर्य १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
० सूरिया	सूर्यौ १९५ [२]	
सुलपाणी	शूलपाणिः १९८ [२]	
सुस्तरणामाए	सुस्तरनाम्नः १७०२ [५२]	
सुस्तरणामे	सुस्तरनाम १६९३	
से	अथ ३ तः ६, १४ तः २४, २६ तः २८ [१], २९ तः ३१ [१], ३२ तः ३४ [१], ३५ तः ५२, ५४ [१], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ५९ तः ६७, ६९ तः ७४, ७६ त ८३, ८५ [१], ८६ तः ९०, ९२ तः ९७ [१], ९८ तः १३२, १३४ तः १४० [१], १४१ [१], १४२ [१], १४३, १४४ [१], १४५, १४६ [१], १४७ [१], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], ८३०, ८३१, ८६७, ८६८, ८८२ तः ८८६, ९९४, १०८६, १०९० तः ११२२, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२०१ [१], १२०३ [१, २], १२०७ [१], १२०८,	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुखंकाह
	१२०९, १२१० [१, ३], १२११, १२१५ [१-३], १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १२५५, १२५४, १२५७ [१], १२५८, १२६०, १२६३, १२६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१-२], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, घ. २७५ टि. ६	
से	तद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५ [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [४], ३३, ३६, ४० तः ५३, ५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६० तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७०, ५५ [३], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६३ तः ६७, ६८ [४], ७१ तः ७३, ७५ [४], ७९ तः ८३, ८४ [४], ८५ [५], ८७ तः ९०, ९१ [४], ९३, ९५, ९६, ९८, १००, १०२ तः १०८, ११०, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २११, २७२ [१-५], २७३, ४३९ तः ४४१,	

मूलसदो

सङ्ख्येत्यो

सुसंकाह

मूलसदो

सङ्ख्येत्यो

सुसंकाह

४४३ तः ४४८, ४५२,
 ४५५ [१-३], ४५६ [१],
 ४५७ [१], ४५९ [१],
 ४६२ [१], ४६४ [१],
 ४६६ [१], ४६७ [१],
 ४६८ [१], ४७० [१],
 ४७३ [१], ४७४ [१],
 ४७५ [१], ४७७ [१],
 ४८१ [१], ४८२ [१],
 ४८३ [१], ४८५ [१],
 ४८७ [१], ४८९ [१],
 ४९० [१], ४९१ [१],
 ४९३ [१], ४९५ [१],
 ४९७, ४९९ [२], ५०३ तः
 ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२९ [१], ५३० [१],
 ५३१ [१, ३], ५३२
 [१], ५३३ [१], ५३७
 तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ५४१ [१],
 ५४२ [१], ५४३ [१],
 ५४५ [१], ५४७ [१],
 ५४८ [१], ५५० [१],
 ५५१ [१], ५५२ [१],
 ५५४ [१-३], ५५५
 [१], ५५६ [१], ५५७
 [१], ५५८, ८८२ तः
 ८८६, ९४६, ९५७,
 ९८३ [२], ९८४, ९८५
 [७], ९९६, १०८९ तः
 १०९१, १०९४ तः
 १०९९, ११०१, ११०३,
 ११०४, ११०६ तः
 ११२२, १२१५ [१-३],
 १२२०, १२२२, १२२६

तः १२३१, १२३३ तः
 १२३८, १२५२, १२५३,
 १३२६, १३३०, १३३४,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५९, १३७५,
 १४३२ [२], १४३६
 [२], १४३७ [२-६],
 १४४४, १४५९, १५२३
 [१-२], १५२६ [१-६],
 १५७० तः १५७३,
 १७९६, १८०६ [१],
 १८१५, १८२४, १८६४,
 १९२८, १९२९, २१५३
 [२, ४, ६], २१५६ [२],
 २१५९ [२], २१६६
 [४], २१६९, २१७०
 [१], २१७० [२] गा.
 २२९, २१७३ [१],
 २१७४ [१], २१७५,
 २१७६, घृ. २४६

दि. १.

से-

तद् ९९४, ९९८, ११२५,
 ११२६, ११२८ तः
 ११३०, ११३२, ११३३
 [१], ११३८, ११४२,
 ११४४, १२१५ [१, ३],
 १२२०, १२५३, १२५५,
 १९२८, १९३१, १९३२
 [१], १९५४, १९५७
 [१], १९५८, १९६०,
 १९६३, १९६४, २०४६,
 २०५१, २०५२ [१],
 २०७८, २०८०, २०८३,
 २१६९, २१७६, घृ. १६१
 दि. २, घृ. २४५ दि. ४,
 घृ. २७४ दि. १, घृ. २७६

दि. २

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
से	तस्थ १७४४, १८६४, १९६३, १९६४, २०५२ [२]	
सेकार्लसि	भविष्यत्काले	पृ. ३९४ टि. १
सेज्जा	शय्या	२१७४ [४]
+ सेडिच	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
सेडी	रोमपक्षिविशेषः	८८
सेडिवगमूलाई	श्रेणिवर्यमूलानि	९१८ [१]
सेडी	श्रेणिः	९२१ [१]
सेडीण्	श्रेण्याः	९२१ [१]
सेडीभो	श्रेण्यः ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२४	
० सेडीभो	„	१५५१ [९]
सेडीणं	श्रेणीनाम् ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
सेडीहिं	श्रेणिभिः	पृ. २२७ टि. ४
सेणवपु	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १५
सेणावद्वरणसं	सेनापतिरत्नत्वम्	१४६७
सेणावई	सेनापतिम्	११०८
० सेणावचं	सेनापत्यम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
सेणिचपु	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १५
सेण्हा (सण्हा)	„	४० गा. १५
सेता	श्वेता	२११
सेते	श्वेतः—आनव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
सेदसप्या	श्वेतसर्पाः	७९
सेयकणवीरे	श्वेतकटवीरः	१२३१
सेयबंभुजीवपु	श्वेतबन्धुजीवकः	१२३१
सेयविधा	श्वेताम्बिका	१०२ गा. ११७
सेबंसि	सेये—कर्दमे	११२१
सेबा	श्वेताः	१९६

भा. ९ [२]-१६

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
सेबालंसि	एप्पत्काले	१८०३, १८१०, १८१६
सेयसोण्	श्वेताशोकः	१२३१
सेरियण्	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४
सेळं	शैलः	८५३
सेल्ह	शैलः—वृक्षविशेषः	४० गा. १३
सेलेसिपडिबचणगा	शैलेशीप्रतिपन्नकाः	८६७, १५७३
सेलेसिमदाण्	शैलेप्यद्वायाः	२१७५
सेलेसिं	शैलेपीम्	२१७५
सेलेसु	शैलेषु	१४८
सेळगारा	शैलकाराः—शिल्पार्याः	१०६
सेछारा	„	पृ. ३८ टि. ८
सेबट्टसंघण-	सेवार्तसंहनननाम्नः	
णामस्त	१७०२ [२२]	
सेबट्टसंघणस्त	सेवार्तसंहननस्य	१७०२ [२८, ३०]
सेबट्टस्त	सेवार्तस्य	१७०२ [३२-३३]
० सेवणा	सेवनम्	११० गा. १३१
+ सेबाल	शैबलः	४३ गा. २५, ५५ [३] गा. १०८
सेबाले	„	५१, ५४ [१] गा. ४७
सेस ०	शेष ५२५ [१], १७४२	
सेसण्मु	शेषकेसु	१७४१
सेसरा	रोमपक्षिविशेषः	पृ. ३४ टि. ३
सेससप्या	शेषसर्पाः	पृ. ३२ टि. १
सेसं	शेषम्	१८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२], १९८ [१-२], १९९ [२], २०० [१], २०१ [१], २०५ [१], २०७, २०९, ५४४, ६४८, ६५०

मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुक्तकाह	मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुक्तकाह
		[१०, १२], ९२४, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९८३ [२], ९८४, ९८७ [५], ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११५४, १६८४ [२], १७१७, १७२०, १७२४, १७२७, १७४७ [१], १८०६ [१], १८०९, १८१५, १८२३, १८२९, २०५२ [६६], २१५६ [२], २१५७, २१५८ [१], २१५९ [२], २१६५			११० गा. १२४ तः १२६ गा. १२८ गा. १३०, १७९ [१], १०९९, १७२८ सः २११ गा. १७३ श्रोत्रेन्द्रियम् ९७३, ९७४ तः ९७८ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, ९७९, ९८३ [१-२], १०५६, १०५७ श्रोत्रेन्द्रियोपचयः १००७, १००८ [१] श्रोत्रेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२५ श्रोत्रेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९ श्रोत्रेन्द्रियापायः १०१५ [१] श्रोत्रेन्द्रियेहा १०१६ [१] श्रोत्रेन्द्रियोपयोगाद्धा १०१२ [१] श्रोत्रेन्द्रियावगाहना १०१४ [१] श्रोत्रेन्द्रियतया १८०५, २०५२ [२] श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना १००९ [१], १०१० [१] श्रोत्रेन्द्रियपरिणामे ९२८ श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः १०११ [१] श्रोत्रेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८ श्रोत्रेन्द्रियस्य ९८० [१], ९८१ [१], ९८२, ९९२ [१], १०१३ श्रोत्रसि २७३ टि. १ सौख्यम् २११ गा. १७१ गा. १७५ गा. १७९ श्लोक १७०० [१३], १७०८ [१०]
सेसा	शेषाः ३३३, ७८१ तः ७८४, ७९० गा. १९०, १८१३, १८०४ [१], १७६१, १७६३ [३], १७७३ [२], १८५८, १९५३, १९८० गा. २२१, २०५४ गा. २२६, २१२३ [३]		सो— सोहृदिपु सोहृदिभोषचप सोहृदिष ० सोहृदियमन्योगाहे सोहृदियमवाप सोहृदियईहा सोहृदियउव अगद्धा सोहृदियभोगाहणा सोहृदियत्ताप सोहृदियनिष्पत्तया सोहृदियपरिणामे सोहृदियलब्धी सोहृदियव्यञ्जणो- ग्गाहे सोहृदियस्स सोहंसि सोषलं सोग		
सेसाण	शेषाणाम् १८७, ५२४, ५५८				
सेसाणं	,, १०२३, १०२९, ११५५, १६३९, १८८५ [३]				
सेसाणि	शेषाणि १६९४ [१८]				
सेसिंदा	सर्पमेदः पृ. ३२ टि. ४				
सेसे	शेषः १७४४				
सेसेसु	शेषेषु ११० गा. १२९, ४८५ [२], ७९० गा. १९०, १४६५, १९०७				
सेसेहिंनो	शेषेभ्यः १४६९				
सेहा	रोमपक्षिविशेषः ८८				
,,	भुजपरिसर्पविशेषः पृ. ३३ टि. २				
सो	सः ५४ [९] गा. ९७-९८,				

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
सोमधिप	सौगन्धिकः २४ गा. ११	
० सोमधिषाण	सौगन्धिकानाम् ५४ [८] गा. ९०	
सोमे	शोकः १६९१ [५]	
सोमिणसु	शोणितेषु ९३	
सोत्तियमई	शौकितकावती पृ. ३७३.६	
सोत्तिया	शौक्तिकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
”	सौत्रिकाः—कर्मार्याः १०५	
सोत्थिय	स्वस्तिक २११	
सोत्थियसाप	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४०	
सोमंगलगा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
सोयधिष्णाणावरणे	श्रेयविज्ञानावरणम् १६७९	
सोया	श्रोत्रे १०२५	
सोयावरणे	श्रोत्रावरणम् १६७९	
+ सोरट्टा	सौरग्रेषु पृ. ३७ डि. ३	
सोरियं	सौरिकम्—सौरिकपुरम् १०२ गा. ११३	
सोलस	षोडश १०३०, १०३६, १०४१ [१-२, ६-८], १०४३ [१, ३, ५], १०४५ [१], १०४६ [३, ५], १०८३, १२५८ [८], १५८७ [२], १६७४ [२], १६७८ [३], १७०२ [२०], २१६९, पृ. २५५ डि. २	
सोलस -	षोडश १७३	
सोलसगं	षोडशकम् १७४ गा. १३३-१३४	
सोलसपहं	षोडशानाम् १९० [२], १९५ [२]	
सोलसमं	षोडशम् पृ. २७३ पं. १३	
सोलसबिदे	षोडशविधम् ८९६, १६९१ [४]	
सोलसहिं	षोडशभिः १७३३	
सोलसुत्तर ०	षोडशोत्तर १७३	

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
सोलसुत्तरे	षोडशोत्तरे १७२	
सोलं	षोडशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
सोवकमाडया	सोपकमायुष्काः ६७९, ६८१	
सोवच्छिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सोहृग ०	सौभाग्य २०५, २ [२]	
सोहृम्म	सौधर्म १५२६ [५]	
सोहृम्म -	” ६३४, १०३४, २०५१, २०५२ [१]	
सोहृम्म ०	” ६२२	
सोहृम्म - ०	” १९६, २१०, ६५०, [१८], ६५९, ६७४, १५३२ [५], १५५१ [३]	
सोहृम्मकल्पे	सौधर्मकल्पे ५८०	
० सोहृम्मग	सौधर्मक १०४१ [७]	
सोहृम्मगकल्प ०	सौधर्मकल्प १९७ [१-२]	
सोहृम्मगदेवत्ते	सौधर्मकदेवत्ते १०४६ [५]	
सोहृम्मगदेवस्त	सौधर्मकदेवस्त १०७७ [१]	
सोहृम्मगदेवा	सौधर्मकदेवाः ७०२, १९९८	
सोहृम्मगदेवाणं	सौधर्मकदेवानाम् १९७ [१], १०५२, २०१८ [१]	
सोहृम्मगदेवे	सौधर्मकदेव १०४५ [१], १४५७	
सोहृम्मबह्लसप	सौधर्मवतंसकः १९७ [१]	
सोहृम्मबह्लसगा	सौधर्मवतंसकाः २०३ [१]	
सोहृम्मबह्लसया	” २०१ [१]	
सोहृम्मस्त	सौधर्मस्य १९९ [१], ७७८	
सोहृम्मं	सौधर्मम् १९६३	
सोहृम्मा	सौधर्माः १८४ [१]	
सोहृम्मादी	सौधर्मादि ७७६	
सोहृम्मे	सौधर्मे १९८ [१], १९९, [१], २२३ [१], ३३४, ४०९ [१] तः ४१२ [३], १४७०	
”	” १९७ [१], १८३०	
सोहृम्मेहिदो	सौधर्मेभ्यः ६५० [१८]	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
सोहंत	शोभमान	१८८
सौंदमगरा	मकरविशेषः	६६
	ह	
हवे	वनस्पतिविशेषः ५१, ५२, २७	टि. १
हव्य —	हस्त १७७, १७८ [१-२],	१८८, १९६
० हव्या	हस्ताः	१८८
० हव्याभरणा	हस्ताभरणाः १७७, १७८	[१-२], १८८, १९६
हृत्थिग्निया	हस्तिनिका—हस्तिनी	८५१
हृत्थिपूषण्या	गम्भीपदपशुविशेषः ५२	टि. २
हृत्थिपूषण्या	,, ५२	टि. २
हृत्थिमुहा	हस्तिमुहाः—अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
हृत्थिरयणसं	हस्तिरत्नत्वम्	१४६८
हृत्थिसौंडा	हस्तिशुण्डाः—त्रीन्द्रिय-	जीवाः ५७ [१]
हृत्थी	हस्ती ७३, ८४९, ८५२	
हय	हय	१९६
हयकण्ठा	हयकर्णाः—अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
हयकक्षा	हयकर्णाः—म्लेच्छजाति-	विशेषः ५२ टि. ३
हयच्छायं	हयच्छायाम्	१११४
हयमुह	हयमुख—म्लेच्छजाति-	विशेष ५२ टि. ३
हयवर	हयवर	१७७
हरकप	हरीतकः—वृक्षविशेषः ४०	गा. १४
हरतण्ड्या	हरतनुका—वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५२
हरतणू	हरतनुः—अपकायमेदः	५४ टि. २
हरतणू	,, ,	२८ [१]

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
+ हरिकंत	हरिकान्तः—वानव्यन्त-	रेन्द्रः १८७ गा. १४३
हरिकप	हरीतकः—वृक्षमेदः ५२	टि. ६
हरितग	हरितक—वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३९
+ हरिय	हरितानि	३८ गा. १२
हरिया	हरिताः—जात्यायाः १०३	गा. ११८
,,	हरितानि	४९
हरिवाल्लगुलिया	हरितालगुटिका	१२३०
हरियाल्लमेप	हरिताल्लमेदः	१२३०
हरिवाले	हरितालः २४ गा. ९,	१२३०
हरिवास ०	हरिवर्ष १०९८, १२५७	[१३]
हरिवासेहिं	हरिवर्षः	९६
० हरिसा	हर्षाः १६७ तः १७४	
हरिस्सहे	हरिस्मह—विद्युत्कुम्भारेन्द्रः	१८७ गा. १४४
हलधरवसनो	हलधरवसनम्—बलदेव-	वसनम् १२२७
हलिहगुलिया	हरिद्रागुटिका	१२३०
हलिहपत्ता	हरिद्रापत्राः—चतुरिन्द्रिय-	जीवाः ५८ [१]
हलिहमच्छा	मत्स्यविशेषः ५२ टि. ५	
हलिहा	हरिद्रा ५४ [१] गा. ४८,	१२३०
हलिहामेप	हरिद्रामेदः	१२३०
हलिमच्छा	मत्स्यविशेषः	६३
हलीसमारा	,,	६३
हवह	भवति १९४ गा. १५२,	२१७६
हवति	,, ४२ गा. २१, २०५४	गा. २२५, ५२ टि. १
हवति	भवति ४३ गा. २६, ५४	[११] गा. १०४-१०५, ८३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
हर्षति -	भवन्ति ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], १६९, १७३, १७८ [१], १८१ [१], १९७ [१], १९८ [१], २०६ [१], २०७, २०८	
हवेज	भवेत् २११ गा. १६१	
हवेजा	,, २११ गा. १७३	
हर्ष -	शीघ्रम् २१६९	
हसिष	हसित १८८	
हस्त	हृत्स्व २१७५	
हस्त ०	हास्य पृ. ३७२ टि. ३	
हस्तगङ्गपरिणामे	हृत्स्ववतिपरिणामः ९४९	
हस्तै	हासः-वानव्यन्तरेन्द्रः पृ. ६७ टि. ३	
हता	हन्त ८३०, ८३२ तः ८३८, ८४९, ८५१ तः ८५७, ८९७, ९९३, १०००, १००१, ११३८, ११३९, १२०१ [१], १२०३ [१, ३], १२०८, १२१० [१], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५२, १२५३, १२५५, १२५८ [१-२, ५-८], १४२० [५], १४२५ [१], १४३७ [४-५], १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०, १७९५, १८०२, १८०६ [१], १८०७, १८१४, १९६४, २०३३, २०३४ [१], २०३५, २१६९	
+ हंसग	हंसकः-मणिमेदः पृ. १४ टि. १	
+ हंसगम्	हंसगर्भः-,, पृ. १४ टि. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
हंसा	हंसाः ८८	
हंसे	हंसः-मणिमेदः २४ गा. ११	
हाचमाण्	हाचमानकः २०२७	
हार	हार २११	
हार ०	,, १७७, १७८ [१-२], १९६	
हारोस	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
हालाहला	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
हालिह	हारिद्र ५४४, १८०९	
हालिह ०	,, १८०६ [१]	
हालिहयुगं	हारिद्रकेण १२३२	
हालिहमत्तिया	हारिद्रमृत्तिका २३	
हालिहवर्ण ०	हारिद्रवर्ण ४४०, ४४१	
हालिहवर्णणामाष्ट	हारिद्रवर्णनाम्नः १७०२ [२५]	
हालिहवर्णणपरि-	हारिद्रवर्णपरिणताः ९	
णता	[४], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]	
हालिहवर्णणपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
हालिहसुसु	हारिद्रसूत्रके १२२२	
हालिहार्ह	हारिद्राणि ८७७ [७]	
हास्त ०	हास्य-मोहनीयकर्ममेदः १८८, १७०० [१२], १७०८ [९]	
+ हास	हास्ये ८६३ गा. १९५	
हासणिस्तिषा	हास्यनि-सृता ८६३	
हासरई	हासरतिः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
हासे	हासः-,, १९४ गा. १५३	
,,	हास्यम्-मोहनीयकर्ममेदः १६९१ [५]	
हिद्धं	अधः पृ. २२७ टि. ३	
हिद्धा	अधस्तात् १७१ तः १७४	
+ हिद्धिमबा	अधस्तात् १७४ गा. १३३	
हिमम्	हिमकम्-हिमम् २८ [१]	
हिमे	,, पृ. १४ टि. २	
हिरण्यवर्ण	हिरण्यवर्तः ९६	

मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाह
हिस्त्रिया	भीन्द्रियजीवाः	५७ [१]	हेट्टा	अधस्तात् १६८ तः १७०,	
हिगुरुक्खे	हिगुरुक्खः	४८ गा. ३८		१७७, १७८ तः १८३	
हिगुल्लप	हिगुल्लकः	२४ गा. ९		सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
० हिगुल्लप	"	१२२९		१८८, १८९ [१], १९०	
हीणस्सरया	हीनस्वरता	१६८४ [२]		[१], १९३ [१], १९९	
० हीणा	हीनाः	२११ गा. १६१		[१], २१७५, घृ. ५३ टि. ३	
हीणे	हीनः	४४०, ४४३, ४४८,	हेट्टिमठवरिम-	अधस्तनोपरितनप्रैवेयक	
	४५५ [२-३], ४८९ [३],		गेवेज्जग ०	४२९ [१-३]	
	५०४ तः ५०६, ५०८,		हेट्टिमठवरिमगे-	अधस्तनोपरितनप्रैवेयकाः	
	५२७ [३], ५३३ [१],		वेज्जगा	१४६ [१], ७१६	
	५३९ [१], ५४८ [१],		हेट्टिमठवरिमगं	अधस्तनोपरितनानाम्-	
	५५४ [१]			प्रैवेयकाणाम् १८४४	
० हीणे	हीनः	४४०, ४४८, ४५५	हेट्टिमगेवेज्जगाणं	अधस्तनप्रैवेयकाणाम् २०९	
	[२-३], ४८९ [२], ५०४		हेट्टिमगेवेज्जग	अधस्तनप्रैवेयक ६२२	
	तः ५०८, ५२७ [३], ५३३		हेट्टिमगेवेज्जगदंवाणं	अधस्तनप्रैवेयक देवानाम्	
	[१], ५३९ [१], ५४८			२०७	
	[१], ५५४ [१]		हेट्टिमगेवेज्जगा	अधस्तनप्रैवेयकाः २०७,	
हीरो	हीरः-विषमच्छेदम् उह			३३४	
	न्दुरे वा ५४ [४] गा. ६६		हेट्टिमगेवेज्जगाणं	अधस्तनप्रैवेयकाणाम्	
	तः गा. ७५			२०७, २०८	
हुजा	भक्ते	१२१६ [१]	हेट्टिमगेवेज्जगाणं	"	६०१
हुंडसंठाणणामे	हुण्डसंस्थाननाम	१६९४	हेट्टिममज्झिम ०	अधस्तनमध्यम ८२८ [२]	
	[८]		हेट्टिममज्झिमगे	अधस्तनमध्यमप्रैवेयक	
हुंडसंठाणसंठिण्	हुण्डसंस्थानसंस्थितम्	९८३	वेज्ज ०	४२८ [१, ३]	
	[२], ९८७ [१], १४९५		हेट्टिममज्झिमगेवे-	अधस्तनमध्यमप्रैवेयक-	
	[१], १४९७ [१-३],		ज्जगदेवा	देवाः ७१५, २००५.	
	१५२३ [१]		हेट्टिममज्झिमगेवे-	अधस्तनमध्यमप्रैवेयकाः	
हुंडसंठाणसंठिया	हुण्डसंस्थानसंस्थिताः		ज्जगा	१४६ [१]	
	१४९८ [३], १५००,		हेट्टिममज्झिमगं	अधस्तनमध्यमानाम्-	
	१५०१ [४]			प्रैवेयकाणाम् १८४३	
हुंठे	हुण्डम्-संस्थानम्	९८८,	हेट्टिमहिट्टिमगेवि-	अधस्तनाधस्तनप्रैवेयक-	
	१४९८ [१], १५०१ [१],		ज्जगदेवा	देवाः ७१४	
	१५२३ [२]		हेट्टिमहेट्टिम ०	अधस्तनाधस्तन	
हुयवह ०	हुतवह	१७८ [२]		[१-३]	
हुस्सं	हुस्वम्	२११ गा. १६१	हेट्टिमहेट्टिमगे-	अधस्तन. अधस्तनप्रैवेयक	
हुण ०	हुण-च्छेदमातिविशेष ९८		वेज्ज ०	४२७ [१]	
हेठं-	हेनुम्	११० गा. १२३	हेट्टिमहेट्टिमगेवे-	अधस्तनाधस्तनप्रैवेयकाः	
			ज्जगा	१४६ [१]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुर्त्तकाइ
हेट्टिमहेट्टिमगेवेज्ज	अधस्तनाधस्तनमैवेयका-	
गाणं	गाम्	१८४२
हेट्टिमिल्ले	अधस्तनम्	पृ. ४१७
	टि. १ तः ३	
हेट्टिमेषु	अधस्तनेषु [मैवेयकेषु]	२०९
	गा. १५७	
हेट्टिल्लं	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्लानो	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्ले	अधस्तनः	१५५१ [१]
"	अधस्तनम्	१९९८,
	२०००, २००२ तः २००६	
हेत्तुहिं	हेत्तुभिः	१९६३
हेम	हेमन्	१९७ [२]
हेमवण्णिं	हेमवणै	९६
हेमवय ०	हेमवत	१०९८,
	१२५७ [१२]	
हेरषवय	हेरषवत	१०९८
हेलियमच्छा	मत्स्याविशेषः	पृ. २९ टि. ५
होइ	भवति ११० गा.	१२६
	गा. १२९, १७४ गा.	
	१३३, २११ गा.	१६५,
	१२६० तः १२६२ [२],	
	१२६४ [१] तः १२६६	
	[१], १२६७, १२६८	
	[१], १२७० [२],	
	१२७१ तः १२७३,	
	१२७५, १२७९, १२८४,	
	१२८५, १३०५, १३१०,	
	१३१२, १३२० तः	
	१३२२, १३२५, १३३१,	
	१३३४, १३३६, १३४३,	
	१३४६, १३५०, १३५५,	
	१३६५, १३६६, १३६९,	

मूलसहो	सकयत्यो	सुर्त्तकाइ
	१७९३ गा. २१८, पृ. १४	
	टि. १, पृ. ३१५ टि. १	
होज्ज	अवेयुः	१६४९ [१]
होज्जा	अवेयु १२१६ [१], १२१७	
"	अवेयुः १०७७, १०७८,	
	१०८१, १०८३, १०८९,	
	१५८३ [१], १६४३.	
	१७५७, १७५८ [१],	
	१७६०, १७६१, १७६४,	
	१७६५ [२], १७७४ [१],	
	१७७८, १७८१, १७८४	
	[१, ३], १७८९, १८६९	
	[१]	
होण	हूण-म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ३	
होति	भवति ४८ गा. ३८, ५४ [२]	
	गा. ५५, ५४ [७] गा. ८५,	
	५४ [८] गा. ९६, २११ गा.	
	१६३, ७९० गा. १८५,	
	९४८ गा. १९९, १२५९	
	गा. २१२, १३००, १३२७	
+ होत्तिय	होत्रिकम्-तृणविशेषः	४७
	गा. ३५	
होमाणे	अवन १२१६ [१], १२१७	
होत्ति	अवन्ति ५३ गा. ४५-४६,	
	५४ [८] गा. ९३ गा. ९५,	
	९१ [४] गा. १११, १७४	
	गा. १३५, १८७ गा. १३८	
	गा. १४०-१४१ गा. १४५	
	त. गा. १४८, २११ गा.	
	१६६, १५८४ [२],	
	१६१६ [२], १९८० गा.	
	२२१	

तद्वयं परिसिद्धं

विसेसणामाणुकमो

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
अ		
अक्षरपुट्टिषा	लिपिविशेषः	३८
अच्छा	नगरी	३७
अच्छादेश	जनपदः	३७ टि. ४
अच्छापुरी	नगरी	"
अज्जल	म्लेच्छजातिः	३६
अज्जसाम	निर्ग्रन्थः—स्थविरः, प्रज्ञापनासूत्रकारः	३
अज्जल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ११
अणुयोगद्वार	जैनागमः	१२५ टि. १
अण्ड	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अभिमानराजेन्द्र	जैनागमकोशः	२४६ टि. २
अरबाग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अरबाग	"	३६
अब्बद	"	३६ टि. ७
अहिलता	नगरी	३७
अंकलिबी	लिपिविशेषः	३८
अंगा	जनपदः	३७
अंतकिरिषा	प्रज्ञापनासूत्रग्रन्थ विंशं पदम्	४
अंतकसरिया	लिपिविशेषः	३८
अंब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अंब	"	३६ टि. ७
अंबदह	"	"
आ		
आचारकचूर्णि	जैनागमख्या- ग्रन्थः	१४ टि. १
आचारकसूत्र- निर्मुक्ति	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
आचारकसूत्र- निर्मुक्तिकृत	निर्ग्रन्थः—स्थविरः, श्रीभद्रबाहुस्वामी	१४ टि. २
आभासिष	म्लेच्छजातिः	३६
आबंसलिबी	लिपिविशेषः	३८
आहार	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा- विंशं पदम्	४
इ		
इन्दिम	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च- दशं पदम्	४
उ		
— उह	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ५
— उह	"	३६
उत्तराभ्यचन-	जैनागमख्या- ग्रन्थः	३६ टि. ५
धूर्णि	जैनागमः	१४ टि. १
उत्तराभ्यचनसूत्र	प्रज्ञापनासूत्रस्यैक- नविंशं पदम्	४
उबभोग	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तमं पदम्	४
उस्सास	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तमं पदम्	४
ओ		
ओगाहणसंठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्यैक- विंशं पदम्	४
ओही	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रय- स्त्रिंशं पदम्	४
क		
कण	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १७
कणवीर	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
कम्म	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	प्रयोविंशं पदम्	४
कम्मबंधन	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-	
	विंशं पदम्	४
कम्मवेदन	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-	
	विंशं पदम्	४
कलिंगा	जनपदः	३७
कसाभ	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-	
	दशं पदम्	४
कंचणपुर	नगरम्	३७
कंचणपुरी	नगरी	३७ टि. २
केपिल	नगरम्	३७
काय	म्लेच्छजातिः	३६
कायठिई	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-	
	दशं पदम्	४
कासी	जनपदः	३७
किराव	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
किराय	"	"
किरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	द्वाविंशं पदम्	४
कुञ्ज	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कुणाल	जनपदः	३७ टि. ४
कुणाला	"	३७
कुणालादेश	"	३७ टि. ४
कुद	"	३७
कुलबख	म्लेच्छजातिः	३६
कुलाव	"	३६ टि. ३
कुलार्थ	म्लेच्छजातिः	"
कुसहा	जनपदः	३७
कुंथ	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
केकय	"	"
केकय	"	३६
केक्य	"	३६ टि. २०
केवहुजद	जनपदलण्डः	३७
कोडीवरिल	नगरम्	३७
कोपैक	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कोषाध	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
कोसला	जनपदः	३७
कोसंबी	नगरी	३७
कोकणग	म्लेच्छजातिः	३६
कोंच	"	३६ टि. ७
कौशाम्बी	नगरी	३७ टि. ४
ख		
खग्ग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
खरमुख	"	३६ टि. ३
खरमुह	"	"
खरोट्टी	लिपिविशेषः	३८ टि. १०
खरोट्टी	"	३८
खस	म्लेच्छजातिः	३६
खासिक	"	३६ टि. ३
खासिय	"	३६
ग		
गग्गर	म्लेच्छजातिः	३६
गजकर्ण	"	३६ टि. ३
गजमुख	"	"
गणितलिखी	लिपिविशेषः	३८
गयकक्ष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
गयपुर	नगरम्	३७
गय[मुह]	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
गंधन्वलिखी	लिपिविशेषः	३८
गंधाहार	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १०
गंधाहारग	"	३६
गंधाहारवा	"	३६ टि. १०
गोण	"	३६ टि. ३
गोतम	गणधरः	४३०
गोषा	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
गोषोह्व	"	"
गोषम	गणधरः	
गोव	सन्दस्यास्य स्थानानि	
	द्वयन्तां १३१तः १३६	
	पर्यन्तेषु पृष्ठेषु	
	म्लेच्छजातिः	३६

वित्तसणाम	किं ?	पिटुको
गोथोडंब	म्लेच्छजातिः	३६
गौड	"	३६ टि. ३
घासिष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
	च	
चउस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १९
चक्रक	"	३६ टि. ३
चरिम	प्रज्ञापनामृतस्य	
	दशमं पदम्	४
चंचुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
चंपा	नगरी	३७
चिलाय	म्लेच्छजातिः	३६
चिल्ल	"	३६
चिल्लस	"	३६ टि. ८
चीण	"	३६
चीन	"	३६ टि. ३
चुंचुय	"	३६
चेदि	जनपदः	३७ टि. ४
चेदी	"	३७
चोव	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९
	ज	
जबण	म्लेच्छजातिः	३६
जवणालिया	लिपिविशेषः	३८
जंगला	जनपदः	३७
जीवविजयगणिन्	निर्ग्रन्थः—गणी, प्रज्ञापना- मृतगृहं भाषास्तत्कारः २३७ टि. १, २८६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ३-५-८, ३३८ टि. २	
जोणी	प्रज्ञापनामृतस्य नवमं पदम्	४
	ट	
टोब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९

वित्तसणाम	किं ?	पिटुको
	ठ	
ठाण	प्रज्ञापनामृतस्य द्वितीयं पदम्	४
ठिई	प्रज्ञापनामृतस्य चतुर्थं पदम्	४
	ड	
डंब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
डुंबिलय	"	३६ टि. ३
डोब	"	३६
डोबिलग	"	३६
	ण	
णक	म्लेच्छजातिः	३६
णदिपुर	नगरम्	३७
णिणजग	म्लेच्छजातिः	३६
णिणहृषा	लिपिविशेषः	३८
णेदुर	म्लेच्छजातिः	३६
	त	
तामलित्त	नगरी	३७
तामलिसी	"	३७ टि. १
तुरङ्गमुन्	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
तुरथ[मुह]	"	"
	द	
दमिल	म्लेच्छजातिः	३६
दसार्ण	जनपदः	३७ टि. ४
दसण्णा	"	३७
दामिल्ली	लिपिविशेषः	३८
दाम्सापुरिया	"	३८ टि. ९
दिट्टिवाय	जैनागमः	३
दुंबिलय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
दोब	"	३६ टि. ९
दोमिलिबी	लिपिविशेषः	३८ टि. १२
दोमिली	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
दोसापुरिषा	लिपिविशेषः	३८
द्रविड	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
द्रुमिलक	"	"
	ध	
धनपत्रबावू	जैनागमप्रकाशकः	२४६ टि. २
धनविमलगाण्ड	निर्मन्थः-गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभाषास्तबककारः	२३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ५-७
	न	
नन्दिपुर	नगरम्	३७ टि. ४
नन्दीटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः, श्रीमलयगिरिसूरिकृतः	३५ टि. ४-५
निशीथसूत्र	जैनागमः	२३७ टि. १
	प	
पठस	म्लेच्छजातिः	३६
पजोग	प्रज्ञापनासूत्रस्य षोडशं पदम्	४
पजोस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १३
पङ्कणग	"	३६ टि. ३
पङ्कणय	"	"
पङ्कणिय	"	३६
पण्णवणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमं पदम्	४
परिणाम	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रयोदशं पदम्	४
पल्लव	म्लेच्छजातिः	३६
पखियारण	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुस्त्रिंशं पदम्	४
पहराङ्गा	लिपिविशेषः	३८ टि. ११
पहराङ्गबालो	"	३८

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
पंचाला	जनपदः	३७
पापा	नगरी	३७ टि. ४
पारस	म्लेच्छजातिः	३६
पावा	नगरी	३७
पास	म्लेच्छजातिः	३६
पासण्या	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रिंशं पदम्	४
पुक्खरसारिया	लिपिविशेषः	३८
पुलिन्द	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
पुलिद	"	३६
पुण्यमिक्षु	निर्मन्थः-स्थानकवासी मुनिः २३७ टि. १, २४६ टि. २	
पोलिदी	लिपिविशेषः	३८
प्रज्ञापनासूत्र	जैनागमः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २९० टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रगूर्जर- भाषास्तबक	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- गूर्जरभाषा निबद्धः २३७ टि. १, २४६ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र] टीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः -मलयगिरियः ३३४ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र] टीकाकृत	निर्मन्थः-आचार्यः, श्रीमलयगिरिसूरिः १५ टि. १, ३८ टि. ५, ८३ टि. १-२ ,,-,, श्रीहरिभद्रसूरिः श्रीमलयगिरिसूरिश्च २६ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]- प्रदेशव्याख्या	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- हरिभद्रीयः २७ टि. ७, ५१ टि. २, २९३ टि. १३	
[प्रज्ञापनासूत्र] प्रदेशव्याख्याकृत	निर्मन्थः-आचार्यः, श्रीहरि- भद्रसूरिः ४७ टि. ५	
[प्रज्ञापनासूत्र]- मलयगिरिटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः १८१ टि. ३, २४८ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	"	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. ९-१०-१२, ४७ टि. ४-६, ५६ टि. २-३-७-१०-१३-१६-१७, ६४ टि. १०, ६८ टि. ३, ७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयवृत्ति	३२ टि. ११, ५० टि. ८, २११ टि. ५, २७६ टि. १, २९१ टि. १, २९३ टि. ३ तः ६-९- १५, २९४ टि. १०-१९ २१, २९६ टि. २-१७, २९७ टि. १, २९९ टि. १, ३२९ टि. १, ३९४ टि. १, ३९५ टि. १, ४०० टि. १, ४२२ टि. २३, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयव्याख्या	५८ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	निर्ग्रन्थः—आचार्यः,	
वृत्तिकृत	धर्ममलयगिरिमरिः ४३६ टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्य-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः—	
वृत्ति	गूर्जरभाषानिबद्धः २७३ टि. ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
हरिभट्टटीका	५६ टि. १	
„ „ वृत्ति	२३७ टि. १	
„ हरिवृत्ति	१६३ टि. १, ३२९ टि. १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागमः १४ टि. १	
प्रवचनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थः ३६ टि. ३, ३७ टि. ४	
	व	
वडस	म्लेच्छजातिः ३६	
वज्जर	„ ३६	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
वर्बर	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
वहलिय	„ ३६	
वहुवत्तव्य	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं पदम् ४	
बंघुय	म्लेच्छजातिः ३६ टि. १४	
बंभी	लिपिविशेषः ३८	
बारवली	नगरी ३७	
बोकस	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
बोक्स	„ „	
	भ	
भक्त	जनपदः ३७ टि. ४	
भक्ति	„ „	
भडग	म्लेच्छजातिः ३६	
भरिलपुर	नगरम् ३७	
भमररुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
भरु	„ ३६ टि. २३	
भरुग	„ ३६	
भरुख	„ ३६ टि. २३	
भंगी	जनपदः ३७	
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं पदम् ४	
भिल्ल	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
भोगवईया	लिपिविशेषः ३८	
भमररुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
	म	
मगह	जनपदः ३७	
मग्गर	म्लेच्छजातिः ३६ टि. १६	
मत्तियावह	नगरी ३७	
मथुरा	„ ३७ टि. ४	
मलय	म्लेच्छजातिः ३६	
„	जनपदः ३७ टि. ४	
मलयगिरि—सूरि,	निर्ग्रन्थः—आचार्यः ३ टि. १-२-३, १७ टि. १५, २५ टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.	
पाद		

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
	९-१०-१२, ३९ टि. ३'	
	५० टि. ८, ८८ टि. १,	
	२३७ टि. १, २४६ टि. २,	
	३६३ टि. ५, ४३५ टि. १	
मलबगरिनन्दी-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः ३५,	
टीका	टि. ४-५	
मलया	जनपदः ३७	
मलयादेश	" ३७ टि. ४	
महावीर	तीर्थङ्करः ३	
महिल	नगरी ३७	
महुरा	" ३७	
मंड	म्लेच्छजातिः ३६	
मालव	" ३६	
मासपुरिवट्टा	नगरी ३७	
मासपुरी	" ३७ टि. ४	
माहिसरी	लिपिविशेष ३८	
मिण्डकमुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मिहिल	नगरी ३७ टि. ३	
मिण्डकमुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मुरुण्ड	" "	
मुरुण्ड	" ३६	
मृषलि	" ३६	
मृत्तिकावती	नगरी ३७ टि. ४	
मेय	म्लेच्छजातिः ३६	
मोस	" ३६ टि. १२	
	य	
पचन	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
पेचस	" ३६ टि. ९	
	र	
रायगिह	नगरम् ३७	
रुय	म्लेच्छजातिः ३६	
रोम	" ३६	
रोमक	" ३६ टि. ३	
रोमग	" ३६ टि. २२	

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
रोमय	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
रोसग	" ३६	
	ल	
लडस	म्लेच्छजातिः ३६	
लकुश	" ३६ टि. ३	
लडा	जनपदः ३७	
लेसा	प्रज्ञापनासूत्रस्य सामर्थ्यं	
	पदम् ४	
रुहसिय	म्लेच्छजातिः ३६	
	व	
वडूराड	नगरम् ३७	
वडूनी	प्रज्ञापनासूत्रस्य वडू	
	पदम् ४	
वच्छ	जनपदः ३७	
वरस	" ३७ टि. ४	
वरसा	नगरी "	
वरसादेशः	जनपदः "	
वरण	" "	
वरणा	" ३७	
वरुणानगर	नगरम् ३७ टि. ४	
वतै	जनपदः "	
वंगा	" ३७	
वाणारसी	नगरी ३७	
वायगवरवंस	निर्ग्रन्थवंशः ३	
विधिहा	जनपदः ३७	
विलाय	म्लेच्छजातिः ३६	
विल्लस	" ३६ टि. ८	
विसेस	प्रज्ञापनासूत्रस्य पदमं	
	पदम् ४	
वीहभय	नगरम् ३७	
वीसभय	" ३७ टि. ४	
वीथभय	" ३७ टि. ६	
वेणाहया	लिपिविशेषः ३८	
वेणुवंधव	प्रज्ञापनासूत्रस्य वडूविधिं	
	पदम् ४	

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
वेयणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चविंशं	पदम् ४
वेयवेयल्ल	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तविंशं	पदम् ४
वैराट	जनपदः	३७ टि. ४
वैराटपुर	नगरम्	"
वोक्काण	म्लेच्छजातिः	३६

श

शक	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
शबर	"	"
शाण्डिल्य	जनपदः	३७ टि. ४
शाण्डिल्या	"	"
शीलाङ्ग	निर्ग्रन्थः—आचार्यः	१४ टि. १

शुक्तिमती	नगरी	३७ टि. ४
शूरसेन	जनपदः	"
शौक्तिकावती	नगरी	"
श्यामार्य	निर्ग्रन्थः—स्थविरः, प्रज्ञा- पनासूत्रकारः	३ टि. ३
श्रावस्ती	नगरी	३७ टि. ४

स

सग	म्लेच्छजातिः	३६
सण्णा	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टमं	पदम् ४
सण्णि	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकविंशं	पदम् ४
सबर	म्लेच्छजातिः	३६
समुग्धान	प्रज्ञापनासूत्रस्य षट्त्रिंशं	पदम् ४
सम्मत्त	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकोनविंशं	पदम् ४
सरीर	प्रज्ञापनासूत्रस्य द्वादशं	पदम् ४

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
संजम	प्रज्ञापनासूत्रस्य द्वात्रिंशं	पदम् ४
संखिम्भा	जनपदः	३७ टि. ५
संखिल्ला	"	३७
साण्य	नगरम्	३७
सागरानन्दसूरि	निर्ग्रन्थः—आचार्यः, समग्र- जैनागमसम्पादकः	२४६ टि. २, ३६३ टि. ५, ४३५ टि. १, ४३६ टि. १

सावत्थी	नगरी	३७
सिन्धु	जनपदः	३७ टि. ४
सिन्धुसौवीरा	"	३७ टि. ४
सिंधु	"	३७
सिंहल	म्लेच्छजातिः	३६
सीहल	"	३६ टि. ६
सुत्तागम	मुनिश्रीपुण्यभिक्षुसम्पादितो जैनागमसङ्ग्रहग्रन्थः	२३७ टि. १

सुचीमई	नगरी	३७
सुरट्टा	जनपदः	३७
सूत्रकृदङ्ग	जैनागमः	२९० टि. १
सूयलि	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १५
सूरसेणा	जनपदः	३७
सूरसेन	"	३७ टि. ४
सेवविया	नगरी	३७
सोत्तिषमई	"	३७ टि. ६
सोरट्टा	जनपदः	३७ टि. ३
सोरिष	नगरम्	३७
सोवीरा	जनपदः	३७
सौक्त्तिकावती	नगरी	३७ टि. ४
सौवीर	जनपदः	"

ह

हथकण्ण	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
--------	--------------	----------

तयं परिसिद्धं-विसेसणामाणुकमो

४१५

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको	विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
हयकक्ष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३		१-३, २५ टि. ११, ४७ टि.	
हयकर्ण	"	"		५-६, ३६३ टि. ५	
हयमुख	"	"	हारोस	म्लेच्छजातिः	३६
हयमुह	"	"	हुण	"	३६
हरिभद्रसुरि-पाद	निर्मन्थः-आचार्यः	३ टि.	होण	"	३६ टि. ३

वीर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

१२

काल न०

३४५

लेखक

सामज्यवादी